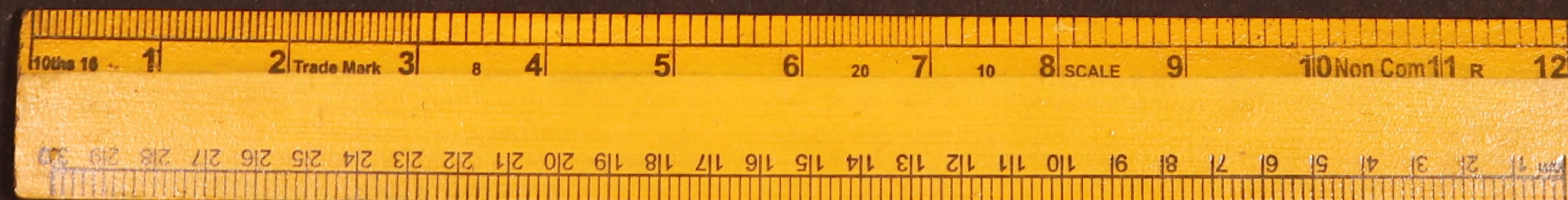

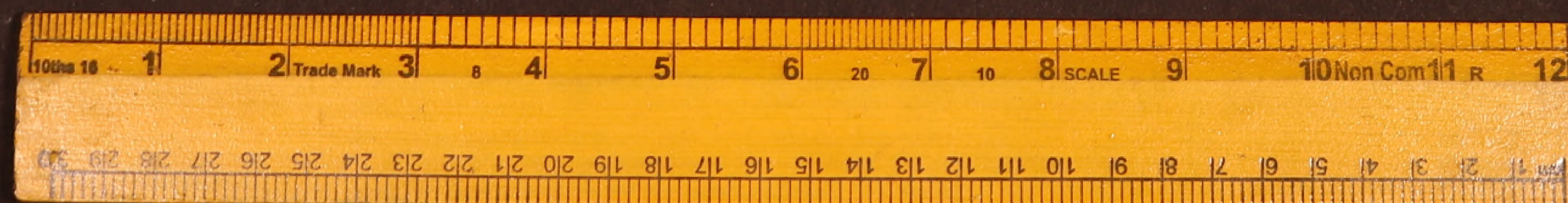

206

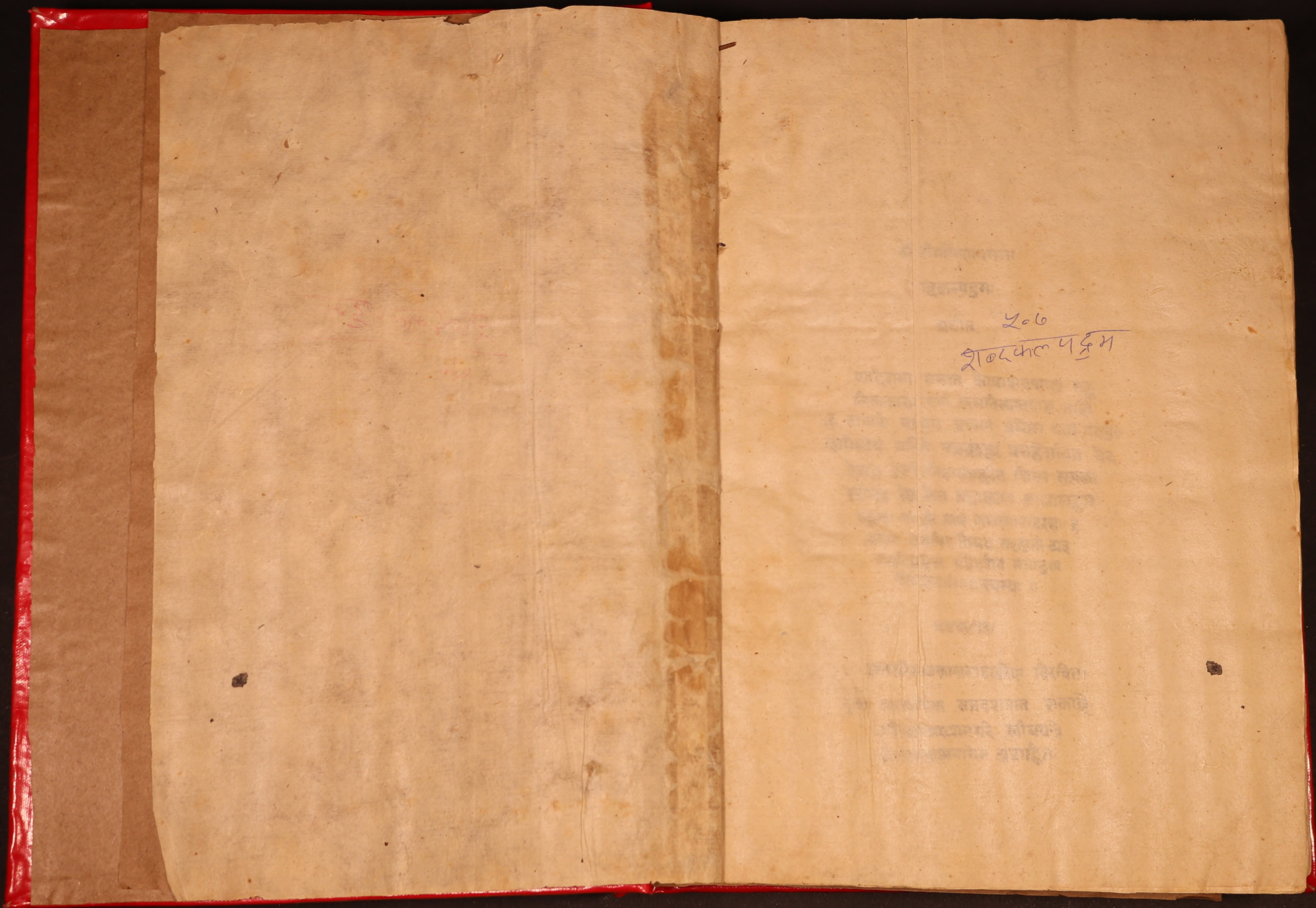
2104 4321

२०७
२०७५-२०७६

४४

श्रीगणेशायनमः

शब्दकल्पद्रुमः

अथान्त

एतद्देशस्य समस्त कोषाशेषशास्त्र सङ्ग
लिताकारादिवर्ण क्रमविन्यासशब्द तालि
ङ्गानां पद्यार्थ प्रमाण प्रयोग यावत् तदनुव
न्नाभिधेय सहित तत्रच्छेदा प्रसङ्गोपस्थित वेद
वेदाङ्ग पुराणेतिहाससङ्कीर्ण शिल्प सप्तका
रशास्त्र ज्योतिष तन्त्राख्यान कामालङ्कार
छन्दः प्रभृति नाम लक्षणोदाहरण इ
त्युक्तं शेषानिदानैषथ स्मृत्युक्तं च
स्यादिसंयुक्त सर्वदर्शन मतानुस
रिसंस्कृताभिधानग्रन्थः ॥

षष्ठकाण्डः

राजश्रीरघुनाथकान्तबाह्यद्वारेण विरचितः

१३० सप्तत्यधिक सप्तदशशत शकाब्दे
कलिकाताख्यानगरे स्तीययन्त्रे
श्रीप्राणकृष्णनाथेन सुश्रुतः

श शकारः सतशर्वा य प्रथ लक्ष्मी महेन्द्रः कुलकौलिनी ॥
 मवर्णः यज्ञन विंशदर्शय अ वाङ् हेतो विद्यदत्तं हृदयङ्गा
 शेषाचारण स्थाने ताल इति दुःशः खलः वामोरुः प्रणरीका
 नु व्याकरणे अस्म स्वर्णयथा त्मा कान्तिः कल्याण वाचकः ॥
 शकारे परमेशानि शृणुवर्णं इति योनिनीतेन १ भारो ७
 शुचिस्मिते रक्तवर्ण प्रभाका पटले वर्णाभियाने ॥
 रे स्वयं परमकुण्डली चतुर्व शं ज्ञी शुभे इति विकासः
 रीप्रदे देवि शकारे ब्रह्मविश शेषशब्दरत्नावल्याः ॥
 हे पञ्चदेवमये वर्णे पञ्चप्रा शंम य कल्याणं ॥ शुभे शास्त्रे
 णात्मके श्रियो रजः सत्त्व इति शब्दरत्नावली ॥
 मोयुक्ते विविध सहिते सदा शः पुं शिवः शस्त्रे । इति
 विशक्ति सहिते वर्णे सात्मादि शब्दरत्नावली ॥
 तत्वं संयुते इति कामधेयत शंयुः वि शुभान्वितः इति
 नु तल्लक्षणप्रकारोयथा चत विक्राणशेषः ॥
 क्लृण्णमिका रेखावाम द शंवः पुं शुभलाग्न्यलौहमण्ड
 क्षिणतः क्रमात् वज्रीरुवि लकः ॥ वज्रं इति धरणी ॥
 सदा स्तासु तिष्ठन्ति क्रमतः शंवः वि शुभान्वितः । इति
 सदा ऊर्ध्वमात्रा शक्तिरूपा महा विक्राणशेषः ॥
 लक्ष्मी समा स्मृता मावा मध्य शंवरं ज्ञी जले इत्यमरः ॥
 गता यात वादेवी सा परा शंस उ हिंसा स्तुत्याः । इति
 स्मृता इति वर्णोद्धारतन्त्रः ॥ कविकल्पद्रुमः ॥ तालवादिः ।
 तहाचकानि यथा शः सद्य उ शंसित्वा शस्ता यः शंसति
 श्व कामरूपी कामरूपे महा ता मिति इलाभयः अनेकार्थ
 मतिः क्षोद्यानामा कुमारो ॥ तात् कथनेष्यं यथा रेडो ॥
 शि श्रीकण्ठो वृषकेतनः ॥ शशंसवाचा पुनरुक्तयेवेति ।
 वृषभः शयने शान्ता सभगा नमेक्षिया शंसति किञ्चिदीप्सित
 विस्फलिङ्गिनी चतु देवो महा मित्यादि च इति दुर्गादासः ॥

स्त्रियाः भ्राता यथा मदमर्थताभि
मेनी उकुलैस्त्रिया संयुक्तः
सोऽय मन्त्रा भ्राता रक्तः
शपालः शकार इत्युक्तः ॥ इति
सादित्यदर्शने ३ परिच्छेदः
शकारिः पुं विक्रमादित्यराजः ।
स तु उज्जयनीदेशाधिपतिः ।
यथा साहसाङ्कः शकारिः स्या
विक्रमादित्य इत्यपि इति ज
टायरः ॥
शकुने स्त्री शुभशोसिनिमित्तं ।
सगुन इति हिन्दीभाषा इति
मेदिनी ॥ फललक्षणं । इत्य
जयपालः ॥ ॥ अथ शुभ श
कुनानि कीर्तनात् श्रवणतो
विलोकनात् स्पर्शनात् समाधि
के समोत्ररे मङ्गलाय दधि
चन्दनादिकं स्नात् प्रवासमवन
प्रवेशयाः ॥ दध्याज्य हवीक्षत
एणाङ्गमाः सिद्धान्त सिद्ध्यकच
दनानि आदर्शप्रज्ञामिष मीन
मृतसा गोरचन्ता गोमय गोम
धूतिः गीर्वाणा वीणा फलभद्र
पीठ पुष्पाञ्जनालङ्कारणयुथा
नि ताम्रल यानासन वर्द्धमान
धुजातपत्र व्यजनाम्बराणि अ
स्त्राज भृङ्गार समृद्धवन्ति राजा

जवाहाः कुश चामराणि रत्ना
निचामीकर इष्य ताञ्च वन्देउका
श्रावथयः सुराश्च ॥ वनस्पते
नूतनशाक मेवं माङ्गल्य पे
चाशदिदे प्रदिष्टं शुभेषु का
येषु शुभेषु चैव कार्यं गता
नो शुभदाः सदैव ॥ यत्नानि
दृष्ट्वा शुभदर्शनानि कुर्वन्ति दृष्टः
पथि दक्षिणेन चक्रदिलोका
द शुभावहानि यत्नानि वामेन
शुभा भवन्ति गान्धारषड्जाद्येषु
भक्त्यान्ते स्वरेषु गस्तीर मनो
रमा ये वादित्र वेदधुनि गीत
नृत्य भित्तादि शस्त्रे किल यत्र
रौद्रं ॥ आदाय वित्ते कलशं
जलार्थी यदि व्रजेत कोपि स
हाधुरेण एतं समादाय निवर्त
तेऽसौ यथा कृतार्थः पथिकस्त
थैव ॥ अङ्गार भस्मन्यन रुज्ज
पङ्क पिरपाक कार्पास त्रपासि
विष्टाः कृष्णायसावस्तर कृष्ण
यपाषाण केशा मुजगोमयानि
तेले गुडे चर्मवशा विभिन्ने रि
क्तं भाग्यं लवने तण्डुले तक्रा
गला मृद्वल दृष्टि वाताः का
येकविंशतिदिने न शस्ताः
सुपादयान सवलने नृपाणां भ
ङ्गः

कुचिह्नान पलायनञ्च हाराभि च करोति सिद्धिं ॥ वमन
चानाभुग प्रास्वपाताः प्रस्थान विकेशे दतमान गद्वा क्षिप्वाञ्च
विघ्नं कथयन्तु यातः मार्जारयु लघान्नजनैलदिग्धाः रजस्वला
हारव दर्शनानि कलिः कुटुम्ब गर्भवती रुदन्ती मलान्वितोन्मत्त
स्पपरस्परञ्च चित्रस्य कालुष्यक जराधवश्च दीनो हियत कृष्ण
रञ्च सर्वे गन्तुः प्रपान प्रतिषेध विमुक्तके शाः क्रमेलकस्याः त्वर
नाय दृष्टे शवे रोदनशब्दहीने सैरिभस्याः सज्जासि सोक्रन्द
महार्थसिद्धिः कथितोद्यमेषु नपुंसकाद्या उःखावहाः सर्वे स
गृहप्रवेशेषु शवः शवत् रुज्ज मीहितेषु ॥ एष्टीपति ब्रीह्याण
सदीची मथवा ददाति गण्डेष हर्षयुक्ता वेषणा कुमारी सहदः
मावर्जयतां नराणां मन्त्रगले च सुकेशाः नायै नराश्याश्च वृ
तपविशायकस्मात् भवेत्तदाभी साधिरुपाः शुभाय दृष्टाः शकुने
प्सित सौख्य लाभो यः कौतुकी घमेषु ॥ कृष्णस्वराः कृष्णवि
तेन निरूप्य मेतत् उज्जितं क लेपनाद्याः कृष्णां स्वजे मूर्द्धि
दिति दन्तधावनं संभुवं पतति विधारयन्ती दृष्टा सकोणा यदि
यत्र वासरे भोजनं भवति तत्र कृष्णवर्णा नारी नरैः स्तद्विषदो
वीक्षिते व्यास भाषित सिद्धे हि भवन्ति ॥ स्नेतास्वरा स्नेतवि
नान्तरे इति वसन्तराज शकुने लेपनाद्या मालो सितो मूर्द्धि
नेविचारिताः शुभावहाः ॥ अ विधारयन्ती दृष्टा प्रकृष्टा यदि
यनराङ्गित विचारः अथाभि गोरवर्णा नारी नरैः स्नान्तरभी
धास्ये हिपदेष्टुतावत् प्रधानभा एष्टिहिः धृतातपत्रः सुविमुक्ता
वात् शकुने नराणां नैसितिकं वासाः पुष्पान्वितश्चन्दनचिविता
यत् प्रविभावा सर्वे फले शु ङ्गः निष्पावयुक्तः कृतभोजनोवा
भाषाभनयो ब्रवीति ॥ नरोभि विप्रः पठन् यच्छति सर्वसिद्धि
रूपः सितवस्त्र माल्या वाचं प्र अशुपराच्छति यस्य हि याने
शक्ता मधुराञ्च जल्पन् पवस्ति मीपुरुषोऽप्यथ वा फलहस्तः
धोयोषदपि प्रयाने प्रवेशका सर्व समीहिते सिद्धि रवणं न
ले स

नरस्य भवत्यविशेषः ॥ इति वस वतस ऊकुट कलविद्धः भार
नराज शकुने नराद्धिः तेहितसं तीचास खन्नन काक पिङ्गला
ने ॥ गच्छति एष्ट पुरत स्त पाणि शकुनानि चोटक वृष
येव वागीट्टपी केनचिच्चमा महिषावर गो महिष्यजाज मेधे
ता सहाशिष श्रुतिशयेन ता कउष्ट छल्लुदरी मृषिक माजी
भ्य श्रितस्य तदि विजयाय ९ रवानर मृग वराह कंकलास न
सां सिद्धे विरावा जहि हिरि कुल वृषिक पिपीलिका पली
भित्ति चेत्तादयः शत्रु वयोद्यता ऊकुटादिभूष शकुनानि च वस
नो कयासि मा गच्छत चैव मा नराजशकुनेष्टद्वयानि हस्ति
याः प्रयोजनारस्तनिवारणार्थाः शशक शृगाल षट्पद शरभस
श्रेय्य शिरार्थाङ्गमनं तदर्थी पंरुपाणि शकुनानि तत्तच्छे
हाक्यानिवृत्ति विनिवर्तितायात् दृष्टयानि ॥
लाभे जयं भङ्ग ममङ्गले वा उ शकुनः ९ यक्षिमात्रं ॥ पक्षि
येत तन्नत प्रतिपादनायात् विशेषः शृभ्र इति ख्यातः ॥
उग्रं भवेद्भेदन मग्नभागेभये इतिमेदिनी ॥ कश्यपपत्नी ता
भवेद्भक्ति विभाग भूतेनैर्क ज्ञायाः श्रेण शृभादयः पुत्राः
यकोणे शण्माग शेषोवाय इतिश्रीभागवते शृभ्रस्यामुभफ
यकोणे रुदिते समृद्धौ ॥ म ले यथा वामे ५ पश्ये पुरत
सुः सुताना रुदितेन शृष्टे श्व शृष्टे यद्द विभेदं सरणी
लाभो भवेत्तत्र निवर्तनेन ॥ स्त्रियश्च ॥ शृभ्रः स्थितः सन ऊ
मृस्य सदाये रुदितेन गन्तुः ॥ रुते क्रमेण शृष्टोपसंयोः ५
दि विधत्ते रुदिते रिपूणां ॥ विपन्निहेतुः इति वसन्नराजश
इतिवसन्नराज शकुने नराद्धिः कुने ॥ विप्रभेदः तद्विवरणं ।
ते उपश्रुति प्रकरणं ॥ वक भागवते उक्तं शृगणादिकोषः
चक्रवाकटङ्गटिडिभकाराडव गीतविशेषः तत्तत्तत्सवादिषु
भास भारहाज मयूरकपिङ्ग मङ्गलार्थगेयं शृजयपालः
ललावक शृभ्र उल्लक कपोत गो शुभशंसी इति

शकुनत्वावली ॥ सुतान् अवाप शकुनिः पञ्च न
शकुनत्वा स्त्री ज्ञेयी इति वि शृङ्ग स्तान् पुरासराः ॥ श्रेण
काण्डशेषः सकुनज्ञातरिषि जग्राह वै मृस्यः काकं कालेश
शकुनिः ९ पक्षी इत्यमरः ॥ हीतवान् उल्लकं निवृत्तिश्चापि
चिल्लपक्षी इति हेमचन्द्रः जग्राहातिभयावहं ॥ शृभ्रेया
सौवलः सतकौरवमातलः थि सदीशाय कपोतञ्च स्वयं
ववाद्येकादशकरणाङ्गीता यमः पतेषा मेव चैवोक्ताः कृ
ष्टमकरणं इति मेदिनी तत ताः पापोपपादने ॥ तस्मात्
करणजातफले परजनधनह श्रेणदयो यस्य निलीयन्ते शि
ते वञ्चकः क्रूरचेष्टः करुणत रस्यथ तेनात्म रक्षणायाने प्रा
करवालो व्याहृतस्वामिपक्षः श्र न्तिः काव्या द्विजोत्तम ॥ रोहेप्र
तिशय परदारशक्तचित्तः स मृति रे तेषां तद्वृत्ति निवेष्ट
शेषो भवति शकुनि जन्मा ने नशस्तं वर्जयेद्देहे कपोता
मानवः शीघ्रकर्म इति कोष्टी कान् मस्तकं ॥ श्रेणः कपो
प्रदीपः ॥ उः सह पुत्रः य तोता शृभ्रो वा कौशिकोवा
या उः सहस्रभवत भार्यानि गृहे द्विजः प्रविष्टः कथयन्त
माहि नाम ना मतः ज्ञाता नो वसतां तत्र वेषमनि ईदृक्
रुलेस्त पाप्मयो ज्ञेयो चेत् परिमज्जेहे शान्तिं ऊर्ध्वादि
ल दर्शनात् ॥ तयोरपत्याय ज्ञात्रम स्वप्नेपि हि कपोतस्य
भवन् जगद्वापीनि षोडश दर्शने न प्रशस्यते ॥ इति
शृष्टो कुमारः कथाश्च तथा मार्कण्डेयपुराणे उः सहवेशे
शावतिभीषणाः ॥ दन्ता कृष्टि त पन्नि नामाध्यायः ॥
स्तथोक्तिश्च परिवर्तं स्तथा प विजुतिपुत्रः यथा वैवस्वतम
रः शृङ्गशुक शकुनि श्रेव ग नो रासीदिह्यक्तः शृषितीपतिः
एप्रान्न रति स्तथा ॥ तस्य पं तस्य पुत्रशते चासीदिह्यक्ति ज्ये
चपुत्राः यथा श्रेण काक क ह उच्यते सोऽयोऽध्यायिपति
पोताश्च शृभ्राल्लको च वै वीर सस्य पञ्चदश सृताः शकु

नि प्रमुखाः पुत्रा रक्षिता रोमह
र्षिताः ॥ इति वक्रिप्ररोहः स
गरोपाख्यान नामाध्यायः ॥
शकुन्तिप्रिया स्त्री पक्षिणः पानी
यशाला ततपण्यायः श्रीग्रहः
१ इति हारावली ॥

शकुन्ती स्त्री प्रणामावली ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥ चटकी इति के
चित् ॥

शकुन्तीस्वरः पुं गरुडः इति
थनञ्जयः ॥

शकुन्तः पुं पक्षी इत्यमरः ॥

कीटभेदः भासपक्षी इति
मेदिनी ॥

शकुन्तला स्त्री मेनकाप्सरः स
विद्यासिधेयः जनिता कन्या सा

कण्वमुनिना प्रतिपालिता उः स
नराजेन विवाहिता अस्याः

पुत्रो भरतः राजचक्रवर्ती ॥
अस्या नामकारणं यथा निर्ज

ने तुवने यस्मात् शकुन्तैः प
रिरक्षिता शकुन्तलेति नामा

स्याः कृतञ्चपि ततो मया
इति महाभारते आदिपर्व ॥

अस्या विवरणं कालिदासकृ
ता भिन्नानशकुन्तलानाटके दृष्ट

यं पात्रे स्वर्गाखण्डे प्रथमादि

पञ्चधायेष शतवच्च ॥
शकुन्तलात्मजः पुं भरतराजः

यथा होष्मन्ति भरतः सर्वद
मः शकुन्तलात्मजः इति हेमच

द्रः शकुन्तिः पुं पक्षिमात्रे इत्य
मरः भासपक्षी इत्युणादि-

कोषः ॥
शकुलः पुं मतस्य विशेषः

शकुल इति भाषा इत्यमरः
अस्य गुणः सधुर्वत् इत्य

त्वे ग्राहितं पितामजिते गुरु
तन्त्र इति राजवल्लभः ॥

शकुलगण्डः पुं शालमतस्यः
इति विकारणशेषः ॥

शकुलादनी स्त्री चक्राङ्गी कट
की इति भाषा इत्यमरः ॥

कञ्चटशकः काचडादम इति
भाषा इति मेदिनी ॥ मांसी

किञ्चुलिका जलपिप्पली ॥
कटफलः इति विश्वः ॥ गजो

षण्ण इति राजनिर्घण्टः ॥
शकुलार्भकः पुं गडकमतस्यः

इत्यमरः ॥
शकुलाचकः पुं श्वेतदर्वी इत्य

मरः ॥
शकुलाक्षी स्त्री गण्डद्वी इति

राजनिर्घण्टः ॥

शकुन्ती स्त्री मतस्यविशेषः स

गाल इति भाषा महाशकुल
इति केचित् ॥ अस्या आकारो

गुणश्च शकुन्ती रोहिताका
रोभूमे प्रायश्चर्यसो गुर्वी

पाके च सधुरा भेदिका शेष
कोपना ॥ इति राजवल्लभः

पुस्तकान्तरे शकुली इति च
पाठः ॥

शकुल स्त्री विष्टा इत्यमरः ॥
शकुलकरिः पुं स्त्री वतसः

इत्यमरः दन्तादि रिति वि
द्याविनोदः ॥

शकुलकारः मलत्यागकार
कः शकुलकरोतीत्यर्थे शकु

तशब्दात् कुपातोः यण प्रत्या
येन निष्पन्नः ॥

शकुलार स्त्री मलहारं तत्
पर्यायः अणाने १ पायुः ३

गुदे ५ अयुतिः ५ अयोमर्मे ६
विवस्तीकः ७ वली ८ इति हे

मचन्द्रः ॥
शकुलः पुं वृषः इति हेमचन्द्रः

शकुलिः पुं वृषः इति विक
ारणशेषः ॥

शकुली स्त्री छन्दोभेदः नदी
भेदः मेखला इति मेदिनी

सा च समवृत्त षड्विंशतिच्छन्दो

ऽन्तरीत चतुर्दशच्छन्दः यथा
उक्थ्यात्युक्थ्या तथा मथ्या प्र

तिष्ठान्या सुप्रविका गायत्र्यञ्चि
गतद्युप् चहती पङ्क्तिः रेव च

त्रिष्टुप् च जगती चैव तथाति
जगती मता शकुली सातिप

दीप्तादष्टावली तथा मताष्टाति
श्रुतिरिति श्रुतं कृतिः प्रकृ

तिराकृतिः विकृतिः शकुनिश्रु
पितया चैवातिशतकृतिः इत्या

द्याः समवृत्तानो छन्दसो क्रमशः
कृताः तत्र चतुर्दशाक्षर पाद

सप्तछन्दोसि सन्ति तेषां नामा
नि गणान्यु यथा मे गो गो

नो मे शर नवभि रसम्वाथा १
जेये वसेततिके त भ जा ज

गो राः २ न न र स लजु गोः
स्वरे रपरजिता ३ व न भ

न ल गीति प्रहरणकालिका ४
मस्तो नो मे गो यदि गदिता

वासन्तीये ५ द्विः सप्त छिदि
लाला मेो मेो गो चरणेचे

त ६ स्वभिदि यदि नो नो
च नान्दीमुलीये ७ इति छन्दो

मञ्जरी ॥ पतेषा मुदाहरणानि
राजन्त्यभिषा मोक्तानि ॥

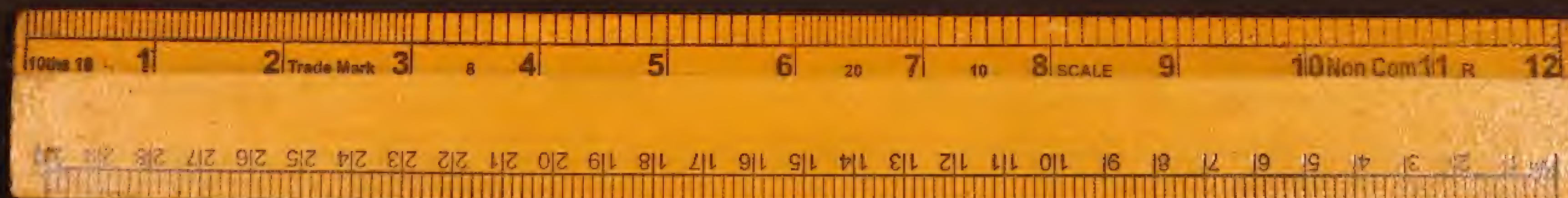

शक्तिः वि शक्तिविशिष्टः सम
 र्थः तत्पर्यायः सहः २ दमः
 ३ प्रभुः ४ उल्लुः ५ इति हेम
 चेदः ॥ प्रियस्वदः इति शक्त
 शब्दटीकायां स्वामी ॥
 शक्तवः पुंभूति भूषणवादि
 र्णि ज्ञातृतिभाषा यथा या
 नाभूषणवे भूषि स्थिः पुंभू
 त्विशक्तवः केचित् शक्त रत्नी
 तिवन्धुरा भूमनि स्थिः ॥ इति
 जटाधरः अथ विवरणं शक्त
 शब्देदृष्ट्यै ॥
 शक्तिः स्त्री कायजननसामर्थ्यं
 यथा या देवी सर्वभूतेषु श
 क्तिरूपेण संस्थिता इति देवी
 माहात्म्यस्य टीकायां नामोजी
 भट्टः शक्त्यते जेतु मनया ।
 सा प्रभावोत्साह मनुज भेदा
 विविधा तत्र प्रभुत्वे सायक
 त्वात् कोष दण्डे प्रभुशक्तिः
 १ विक्रमेन स्वशक्त्या विस्फुरण
 मुत्साहशक्तिः २ सन्ध्यादीनां
 सामादीनाञ्च यथावस्थानं च
 द्रशक्तिः ३ सामर्थ्यमात्रं तत्
 पर्यायः इति १ तः ३ सहः
 ५ वले ५ शौच्यं ६ स्थाम ७ पु
 षं ८ पराक्रमः ९ शालः १० इत्य

मरः शुभा ११ मरं १२ इति
 शब्दरत्नावली रुजः १३ इति
 जटाधरः काश्टः सात शर्वला
 नामास्ते इति नानार्थे अमर
 भारते गौरी इति मे
 दिनी लक्ष्मीः इति शब्दमा
 ला ॥ विशक्त्यो यथा एषा
 विशक्ति रुद्रिणा नय सिद्धांत
 गामिनी एषा स्येता परा श्रुतिः
 सात्विकी ब्रह्मसंस्थिता एषेव
 रक्ता रजसि वैष्णवी परिकी
 र्तिता एषेव कृष्णा तमसि रौ
 द्रीदेवी प्रकीर्तिता परमात्मा
 यथा देवो एक एव विधा
 स्थितः प्रयोजन वशाच्छक्ति रे
 कैवलिविधाभवत इति वागहे
 विशक्तिमाहात्म्यानामाध्यायः ॥
 अपिच विन्दुः शिवात्मक स्त
 व दीप्त शक्त्यात्मकस्मृतं तयो
 र्योगोभवेज्ज्ञाते स्तभ्यो जातासि
 क्तयः इति क्रियासारः अथच
 इच्छा क्रिया तथा ज्ञानं गौरी
 ब्राह्मी तद्वैष्णवी त्रिधा शक्तिः
 स्थिता यत्र तत्परं जेयति रो
 मिति ॥ इति गोरक्षसंहिता ॥
 अष्टशक्त्यो यथा इन्द्राणीवै
 सवी शान्ता ब्रह्मणी ब्रह्मवा

दिनी कोमारी नारसिंही च वसुदा वस्तथा पर परा पराय
 वागही विकटाकृतिः माहेस्व र्णासत्त्वा सन्ध्या प्रज्ञा प्रभा निशा
 री महामाया भैरवी भौरुद्रपि अमोक्षा विद्यता चेति शक्तयः
 णी अष्टौ च शक्तयः सती रथ सर्वकामदाः यताः प्रियतमाङ्कैः
 स्थाः प्रययुर्मुदा ॥ इति ब्रह्मवै निषस्ताः सस्मिताननाः विद्युदाम
 वर्त श्रीकृष्णजन्मावले वारण्य समानाङ्गः पङ्कजाभय वाहवः
 देनाम ११ अध्यायः ॥ नवश पञ्चाशदुत्तुशक्त्यो यथा ॥
 क्तयो यथा तत्र पद्मे चाष्टले पुरोदरी स्पष्टिरजा शाल्मली
 मध्ये च मुक्तिपूर्वकं ॥ वैष्णवीचैव ब्रह्मणी रौद्री माहे तदनन्तरं लोलाक्षी मुकुलाक्षी
 च दीर्घचोणा समीरिता सुदीर्घा मुली गोमुखी दीर्घजिह्वा तथै
 ही सिद्धांती कार्तिकी तथा । व च क्रांतिदण्डकेरेण च तथा
 सर्वशक्तिस्वरूपाश्च प्रधानो सर्व विरुतमुखापि ॥ ज्वालाशुली त
 मङ्गला ॥ नवशक्तीषु संप्रज्य तो ज्ञेया पञ्चाङ्गुली मुली ततः
 चेटे देवाश्च एजयेत् । इति सप्तशुलीचैव विद्यामुखिताः स
 ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ६ अध्यायः ॥ पञ्चाशद्विंशति शक्त यो यथा । कीर्तिः कान्ति स्वधि
 पुष्टी धृतिः शान्तिः क्रिया द र्णापि एतन्ना स्याद्भद्रकालीयो
 या मेधा सहर्षा अहा स्याल्लज्जा लक्ष्मीदरी स्मृता दावणी नारा
 लक्ष्मीः सरस्वती ॥ श्रीती रती ३ री भूयः ऐवरी चापि मङ्गरी ॥
 मांशेक्तः क्रमेण सूरशक्तयः ज इषिणी चिचिणी पञ्चात काको
 या इमी प्रभा मया चण्डा वाणी दण्डपि एतन्ना स्याद्भद्रकालीयो
 विलासिनी ॥ विरजा विजया वि गित्यो शोखिनी गार्जिनी तथा
 स्वाविनदा सुनदा स्मृतिः स्मृतिः कालराविश्च कृत्त्रिया कपर्दि
 समृद्धिः शुद्धिश्च मुक्तिमुक्ति र्म मपि वज्रया जया च सप्तखे
 तित्तमा रमोमा क्लेदिनी क्लिप्ता खर्या रेवती माधवी ततः ॥

वारुणी वार्षवी प्रोक्ता पश्चाद्
लेविदारिणी । ततश्च सहजा
लक्ष्मी र्वापिनी माययाविता
एता रुद्राः पीठस्थाः सिद्धरा
एविग्रहाः रक्तोत्पल कपाला
भ्या मलङ्कृत करान्मुजाः ॥ इति
प्रपञ्चसारः ॥ कुलशक्तयो य
था शक्तयः परमेशानिविदग्धाः
सर्वे योषितः । नरी कापालिकी
वेषा मालिनी कुङ्कुमालिनी ॥
चाण्डाली च कुलाली च रक्तकी
नापिताङ्गना गोपिनी योगिनी
शुद्धाङ्गाङ्गली राजकन्यका ॥ को
चाङ्गना च देवेशि तथैव फाल
कारिणी एताः षड्विंशतिः कन्या
देवाना मण्डितभा देवता व्याप
तामा च तथा मोक्षपहारिणी वो
हा च जवनी देवि तथा रसपसा
रिणी वेषाचतुर्विधा प्रोक्ता हि
विधा कुङ्कुमालिनी भीवरी हिवि
धा प्रोक्ता तथैव गणिकाङ्गना ॥ कु
सुकारीविधा प्रोक्ता तथैव गो
पिनी स्मृता वातवेद्याङ्गना देवि
जवनी हिविधा स्मृता ॥ बौद्ध
कन्याविधा देवि तथा कोचाङ्ग
नाप्रिया एकीकृताभिः सदैक्यं च
तः षड्विंशशक्तयः ॥ इति रेवती

तत्रे १ पटलः ॥ अपिच पञ्चा
शरेण देवेशि कुलशक्ति प्र
जयेत् नटी कापालिकी वेषा
रक्तकी नापिताङ्गना ॥ ब्रह्मा
णी शूद्रकन्या च तथा गोपाल
कन्यका मालाकारस्य कन्या च
नव कन्याः प्रकीर्तिताः ॥ विशेष
वैदग्ध्ययुताः सर्वा एव कुलाङ्ग
नाः रूप यौवन सम्पत्ता शील
सौभाग्य शालिनी ॥ एजनीया य
यत्नेन ततः सिद्धि भवेत् भुवं ।
इति गुप्तसाधनतत्रे १ पटलः ॥
तस्याः प्रशंसा यथा शक्तिं
विना महेशानि सदाहं शवश्य
कः शक्तियुक्तो यदा देवि शि
वोहं सर्वकामदः ॥ शक्तियुक्तं
जपेन्मंत्रं न मन्त्रं केवलं जपे
त् । सावित्री सहितो ब्रह्मा
सिद्धो भजगनन्दिनि ॥ हारव
यो कुसुदेवः सिद्धोः भूत्
सत्यया सह तथा कोचवधु स
द्गन्तम सिद्धि वैरानने ईश्वरो
हं महादेवि केवलं शक्ति यो
गतः ॥ शक्ति योगेन देवेशिय
दि सिद्धि न जायते तदैव पर
मेशानि मम वाक्त्रो वृथा भ
वेत् ॥ यदन्ते जलगाण्ड्यं शक्ति

वक्त्रे सुखे च सिन्धुपुं महे
शानि तजले नात्र संशयः ॥
स्त्रीयष्टदेवी भावेन भोजयेत्ता
ञ्च यत्नतः शक्तिश्च कथ्यते दे
वि शृणुषु सरस्वती व्रणोद
शाङ्गहर्षं या पञ्चविंशति वा
र्धिकी अप्रसूता विशेषेण पंच
मेपि भवेत् प्रिये ॥ सुन्दरी त्वि
शेषेण प्रसूता वाप्रसूतिका ।
श्रवणं पञ्चमं कुर्यात् शक्ति
मात्रे महेश्वरि ॥ इति शक्ति
कागमसर्वसं ॥ तस्य उम्पति
माहात्म्यादि यथा नारायण उ
वाच सह वुद्धा बुद्धिमन्त्रो न व
क्तुं सुचितं सुराः सर्वे शक्ता
तया विभे शक्तिमन्त्रो हि जी
विनः ॥ ब्रह्मादि तृणपर्याप्तं स
र्वप्राकृतिकं जगत सत्यं नित्यं वि
नामाञ्च मया शक्तिः प्रकाशिता
आविर्भूता च सा मन्त्रः सृष्टौ
देवी मदीच्छया । तिरोहिता च
सा शेषे सृष्टि संहारणे मयि
सृष्टिकर्त्री च प्रकृतिः सर्वेषां
जननी परा मम तस्या च मन्त्रा
नेन नारायणी स्मृता सृष्टिच
तप सप्तं शम्भुना ध्यायता च सो
नेन तस्मै मया दत्ता तपसा

फलश्रुतिणी ॥ व्रतञ्च लोक
शिक्षार्थं मया नस्तार्थं मेव च
सयं व्रतानो तपसा फलदात्री ज
गद्वये ॥ मायया मोहिताः सर्वे
किमस्या वास्तवं व्रतं साध्या म
स्या व्रतफले कल्पे कल्पे पुनः
पुनः ॥ सुखे च यदंशश्च ब्रह्म
विष्णु महेश्वराः कलाः कला
शब्दा स्ते जीविनश्च सुरादयः
मृदा विना कुलालश्च चन्द्रे क
र्तव्ययात्तमः विना सूर्यो सूर्यो
कारः कुण्डले कर्तुं मत्तमः ॥ विना
शक्ता तया हस्तं सरस्वतिं कर्तुं
मत्तमः शक्ति प्रधाना सृष्टिश्च
सर्वदर्शन सम्पत्ता ब्रह्मात्मा च
नित्यं प्रादुर्भूतः साक्षी च देहि
नां देहाः प्रकृतिकाः सर्वे नश्य
ताः पाञ्चभौतिकाः ॥ अहंनिस्
शरीरी च भाव विग्रह विग्रहः
सर्वाधाराः च प्रकृतिः सर्वात्मा
हे जगतस्तु च ॥ अहं मात्मा
मनो ब्रह्मा ज्ञानरूपो महेश्वरः
पञ्चप्राणाः स्वयं विष्णुर्बुद्धिः प्र
कृति रीच्यरी शक्त्या निरादय
श्रुताः सर्वाश्च प्रकृतेः कलाः ।
सा च शैलेन्द्र कन्या यं इति वेद
निर्दिष्टं ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते

गणेशावले ७ अध्यायः ॥ अ
पि च सा शक्तिः सृष्टिकाले
च यंचथा चेष्टरेच्छया राधा पद्मा
च सावित्री उगी देवी सरस्वती ॥
प्रणमिष्ठादेवी या कृष्ण पर
मात्मनः प्राणाधिक प्रियतमा
साराधा परिकीर्तिता ऐश्वर्याधि
ष्ठादेवी सर्वमङ्गल कारिणी प
रमानन्दरूपा च सा लक्ष्मीः परि
कीर्तिता विद्याधिष्ठा देवी या
परमेशस्य उलम्भा वेदशास्त्रयोग
माता सा सावित्री प्रकीर्तिता
बुद्ध्याधिष्ठादेवी या सर्वश-
क्ति स्वर्णिनी ॥ सर्वज्ञानात्मि
का सर्वो सा उगी उगीनाशिनी ।
रागाधिष्ठादेवीया शास्त्रज्ञानप्र-
दा सदा कृष्णकण्ठोद्भवा या
सा च देवी सरस्वती पञ्चधादे
स्वये देवी मूलप्रकृति रीमुखी ॥
ततः सृष्टि क्रमेणैव वक्ष्यामि क
ल या च सा योषितः प्रकृते रं
शाः प्रमांसः पुरुषस्य च इति च
ब्रह्मवैवर्ते गणेशावले ५ अध्यायः ॥ ब्रह्मणीशानुत्पत्ति
र्यथा ततो ब्रह्मादयो देवा भ
ये जग्मुः सवासवाः यदि स्या
न्निर्जितो देवः सत्यः सर्वदिबौक-

सो तत्तस्मिन्नेतरे शक ब्रह्मावि
नयते क्रियाः स्त्रीरूपधारिणी
मूला सहायते महेश्वर ॥ ति
प्रं कुरु स्वकांक्षितं पते विश्वे
स्वरे शणे ततो द्योतितवान् पा
म्भुः स्वशक्तिं किरणोज्ज्वला
ब्रह्मरूपधरो किन्तु ललनाका
रविग्रहो हेमसन्दन मातृणा
स्वकीयापुत्रधारिणी तज्जयन्ती
महोजेन दानवानो भयंकरी ॥
तस्या चोराणि कर्माणि दृष्ट्वा
स विस्मयन् शिवः का पुनः स
ष्टुः सस्नेहा सदातिप्रतिपत्तजित
तस्याः शक्तिं द्वितीयाञ्च स
जामि अपराजितो इति देवीपु
राणे उच्यते ब्रह्माण्डे पतिः
तन्मातीर्थ शक्तिमन्त्र
विचार निषेधो यथा योमाव
नादि मथ्यान्त शिव शक्तिम
यः परः तस्मैव परमानन्दसर्व
किलिष नाशिनी ॥ ततः प्रभा
वेण प्राप्नोति तपो यज्ञादि-
कं फलं मन्त्राणां देवशक्तीनां
न विचारो वरानने ॥ इति दे
वीपुराणं नन्दाकण्ठप्रवेशः प्र
थमाध्यायः ॥ प्रकृतिः यथा
प्रधानं प्रकृति शक्ति निर्या-

वाविकृतिस्तथा एतानि तस्या
नामानि पुरुषे या समाश्रिता ॥
तस्या गुणानां सत्त्वं रजस्तम
स्त्रीणि विज्ञेयाः प्रकृते गुणाः
इति भाव प्रकाशः ॥ शक्तिवि
षय पुष्पाणि यथा अथ पुष्पं
प्रवक्ष्यामि कर्मयोगोमहेश्वरि ।
शृणुष्व परया श्रुत्या यथाक्तं
ब्रह्माण्डपुरा ॥ कमले करवीरे
हेकुसुमेतलसीद्वये जायते
के केतकीहे कुमारी चम्पके
त पलं ॥ ऊरु मन्दार पुत्रा
गण्डला नागचम्पकं आर-
गव्यं करिणिकारं पावनीनवम
लिका ॥ सौगन्धिकं शकेर
एवं पलाशाशोक सङ्कीकाः सिन्धु
वारं गुणमारी वाप्रलीकञ्च काम
जं व्याघ्रचेलं दमनकं मरुव
कञ्च ततः परं लवङ्गं जलक
कुंरं तगरञ्च यवा तथा शि
वपुष्पं शोणपुष्पं कामराज-
सुकेतकं अम्पानि वनपुष्पा
णि जलज स्यान्तजानि च । नि
रिजानि देशजानि नानापुष्पा
न्यतः परं इति प्रपञ्चसारः ॥
शक्तिग्रहः पुं शिवः ॥ कार्ति
केयः शक्तिं शृणाति यः ३

त्यर्थे शक्तिशब्द एवैक ग्रहया
तो रत्ने प्रत्ययेन निष्पन्न इति
केचित् ॥ प्रादुर्भासिज्ञानं ॥
यथा अस्मात् प्रादुर्भास्यम
र्थो बोद्धव्य इतीत्यरेच्छा शक्ति
रिति तार्किकाः तज्ज्ञानान्त
व्याकरणादिभ्यः अतएवशक्ति
ग्रहे व्याकरणोपमानकोषाप्र
वाक्याद्वावहारतश्च । वाक्यस्य
शेषाद्भवते चैदं नि सावित्र्या
तः सिद्धपदस्य दृष्टाः ॥ इति
प्राञ्च इति उगीदासः ॥ श
क्तिग्राहकः पुं व्याकरणोपमा
नादि ॥ शक्तिग्रहीता च शक्तिं
ग्राहयति शृणाति च इत्यर्थः
अन्ताज्ज्ञानं ग्रह पातो एक
प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
शक्तिधरः पुं कार्तिकेयः इत्य
मरः शक्तिधारके वि ॥
शक्तिपरीः पुं सप्रपणवृत्तः
इतिजटाधरः ॥
शक्तिपाणिः पुं कार्तिकेयः ।
इतिहस्तायुधः ॥
शक्तिभृत् पुं कार्तिकेयः ॥
इति हेमचन्द्रः ॥ शक्त्यस्रधार
केवि ॥
शक्तिहेतिकः वि शक्त्यस्रधारि

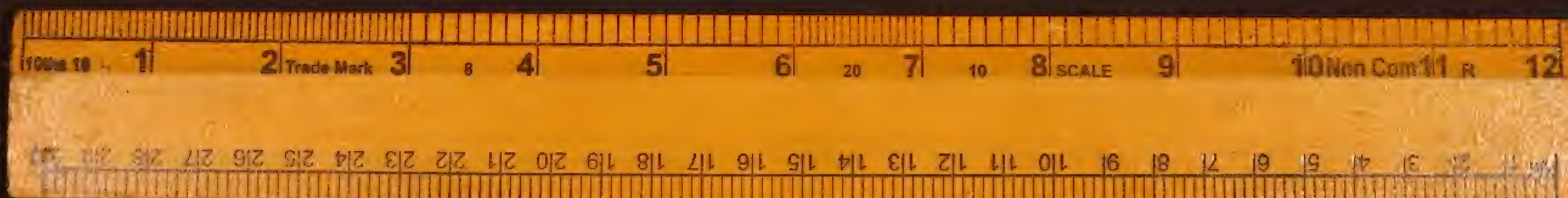
शक्तः तत्पर्यायः शक्तीकः ॥
 १ इत्यमरः ॥ लक्ष्मणभयः
 ३ इति शहरत्नावली ॥ श
 क्तः पुं ली भर्जितयवादि
 र्गो ॥ इति भाषा यथा
 यानां भययवे भूभिः स्त्रियां पुं
 भूभिः शक्तः केचित् शक्तः
 स्त्रीति वन्यरा भूमति स्त्रियां
 इति जटाधरः ॥ अथ गुणाः
 यवानां शक्तवो इत्या लेखना
 वक्रिवर्धनाः वातलाः कफरो
 गच्छा वात वचोनुलोमनाः ॥
 यानां सेजास्त तेतीव उज्जरा
 लेखनाः स्मृताः शुभे पिण्डी
 कृतात्यर्थं लक्ष्मीं सैव विपर्य
 यात शक्तना माशु जीर्णतम्
 इत्यादवलेहिका ॥ इति राजव
 लभः ॥ अथ शक्तः ॥
 धाम्यानि भ्राष्ट्र भृष्टानि यन्
 पिष्टानि शक्तवः तत्र यव श
 क्तः यवजाः शक्तवः शीता
 दीपना लघवः शराः कफपि
 तहरा इत्या लेखनाश्च प्रकी
 र्तिताः ॥ ते प्रीता वलरा वृष्णा
 वृंहणा भेदना स्त्रियां तर्पणा
 मधुरा वृष्णाः परिणामे वलाव
 हाः ॥ कफ पित्त अम तन्मृड
 न

पित्तुदिष्ट विप्रेभ्यः सर्वेषां शक्तः वि विप्रेभ्यः इत्यमरः
 पेः प्रसूचते विप्रेभ्यः पादुके दीकायां भरतः ॥
 छत्रं पितृभ्यो विषुवे शुभे शक्तः विप्रेभ्यः इत्यमरः ॥
 इति तिथ्यादितत्त्वे ॥ शक्त्या पुं शक्तिः शक्त्यातो
 वातर्मास्यवृतेपातः स्त्रानस्य वृ शोणादिक मतिन् प्रत्ययेन नि
 त शक्तवो दक्षिणा यथा ना व्यन्नः इति सिद्धान्तकौमुदी ॥
 रदीये नित्यस्त्राने हविर्दद्या शक्ताः वि समर्थनीयः शक्त्या
 त्रिःस्तैरे वृत्तशक्तवः नित्य अयः वाच्यः यथा शक्तेरर्थो
 स्त्राने प्रातःस्त्राने इति मलः भिषया ज्ञेयः लक्ष्मि ल
 मासतत्त्वे ॥ लक्ष्म्या मतः व्यङ्ग्यो व्यञ्जन
 शक्तकः पुं विषभेदः तस्य याज्ञेय स्त्रिस्तः शक्तस्य वृत्तयः
 लक्ष्मि स्वरूपे यथा यद्गुः इत्यलङ्कारशास्त्रे अन्वयः शक्ते
 शिः शक्तकेनैव एवमर्थः सादृश्यवृद्धिस्तु भवेत्तुपमितौ
 शक्तकः इतिभावप्रकाशः ॥ गुणः इति भाषापरिच्छेदः ॥
 शक्तफला स्त्री शचीवृत्तः ३ अपिच ईश्वर सङ्केतः शक्ति
 तमरः ॥ शक्त्या अर्थवोधकं पदेवाचकं
 शक्तफली स्त्री शमीवृत्तः यथा गौतादि विशिष्टवोध
 इति शहरत्नावली ॥ कं गवादिपदे नहोयोः यो
 शक्तार्हः पुं अमहारा कृत्ति गवादि वीच्यः सपत्न सुखार्थ
 ललाट ग्रीवा सूत्र पत्रोच्च इत्युच्यते ॥ इति शक्तिवादः
 मः दीर्घनिष्ठासश्च यथा ऊत्तो शक्ततावच्छेदक वि श
 ललाटे ग्रीवायो यदा उर्मः प्रवृत्तांशोभासमानधर्मः यथा
 तैत शक्तार्हं ते विज्ञानीयादा पवन्त तादृशधर्मस्य शक्त
 यतोच्छ्वास मेव च ॥ इति तावच्छेदकत्वेऽर्था मेव ।
 राजवल्लभः ॥ इति शक्तिवादः ॥
 शक्तिः पुं वशिष्ठमुनेर्ज्येष्ठ शक्तः पुं इन्द्रः ॥ इत्यमरः ॥
 पञ्चः इति पुराणो ॥ ऊदजवृत्तः अजुनवृत्तः ।

इति मेदिनी ॥ ज्योतिषाचार्ये । कथं माक्रान्त मद्युत इत्येवं
 यथा शक्रो तिर्हति स्तोत्रं दत्तं सत्यं श्रुत्वा वाक्यं रमा
 विषय विविच्य हविर्वसुर्वरुणः पतिः उन्मीलितस्मितलोः सा
 अजपादोहित्रभः पूषा चेतीष्य उवाच मधुरं वचः श्रीभगवान्
 रा भानो इति ज्योतिस्तत् ॥ राच देवादयो मनुष्यान्ना मम
 चतुर्दशेन्द्रा यथा विषयकच सेवापरायणाः महाजनरतास्तो
 विपश्चिद्यः सुविधिः शिवि रेव का मद्रक्ति स्तुति पाठकाः ॥
 च विभुर्मनोजवश्चैव तथोज मन्मर्तिषु कृतध्याना मत्कथा
 स्त्री वदि सत्या ॥ अद्रुतश्च त आवणा इह मत्पादोदक नैवेद्य
 या शान्ति सत्या देवचरो वृषः भोजिनोत्तर मेव ये ॥ मन्नाम
 मृतधामा दिवःस्वामी श्रुतिः कौर्त्तनपरा मम स्तुति पराय
 शका अतर्दश ॥ ब्राह्मदिनमासा एताः मन्त्रज्ञापका निरा मन्या
 देषुर्दशानां नाश संख्यायथा । अयस्मदः किं विधित्वे किमिदं
 ब्राह्मे दिने वैनर्षपतिचतुर्दशे देवत मपरं किमु तेषा मल
 शा पुरन्दराः शतानिमासिच मं यत् किञ्चित् उल्लभं ना
 त्वारिविंशत्या सहितानि च ॥ स्तिसंश्रुतो किंदा नै रत्नफलदैः
 अहे पञ्चसहस्राणि चत्वारिंश किं तपोभिः किमधरेः सेवामा
 ज्ञतानि च इत्याद्ये वक्तिपुरा नैः क्षितितले स मम श्रीति
 ए गणभेदनामाध्यायः ॥ मानं कर्मणा केन स त्वत्प्री
 इन्द्रत प्राप्ति कारणं यथा इन्द्र तिपरो भवेत् तद्वदस्व महावा
 उवाच रमाक्रान्त भवत्प्रीत्ये होप्रपन्न भय भञ्जन ॥ श्रीभा
 कृते कृतशते परा तेन पुण्ये वागुवाच अनेकथा मद्रजनं मम
 न सम्प्राप्तं मया प्रौरन्दरं पदे ॥ प्रीतिकरे परे ॥ यद्भक्त्या
 इदानीं नूतनः कोपिजातो । तत्पदे लेभे तत् पृष्टाव
 दिविपुण्ड्रः न तेन यस्मी परन्दरः ॥
 विहितो न तेन कृतवः कृ जपत्यष्टादशध्यायंगीतानां
 ताः ॥ मम सिंहासने दिव्यं श्लोक पञ्चकं तथा भक्त्या त

संप्राप्तं तव साम्राज्यं सुतमे । समुज्जये ॥ वृहस्पति रुवाच ।
 इति पाद्योत्तरावले ॥ ५०१ ॥ शुभाहे ज्योतिः करणे मरुतैः
 अथायः ॥ शुभ मद्रले देवतः सखा
 शक्रकीराचलः ॥ समेरुपर्वतः रश्मि वने गच्छेत् सहायवान्
 इतिहत्तायुधः ॥ देवी प्रतिष्ठा विधिना यथाये
 शक्रगोपः ॥ इन्द्रगोपकीटः ॥ या प्रचोदिता राता वृत्ते सु
 इतिजटाधरः ॥ मं पुष्पं ध्वजं न प्रियदुरः ॥
 शक्रजः ॥ काकः इति विका उडुम्बरजकर्णश्च पञ्चैते शाभ
 एउपेषः ॥ इन्द्रजाते वि ॥ ना हरेः ध्वजार्ये वज्रयेदतस
 शक्रजातः ॥ काकः इति शह देव उद्यानजान् दुमान् ॥ क
 रत्नावली इन्द्रजाते वि ॥ त्या मध्ये त या यष्टीः करमा
 शक्रजित् ॥ रावनपुत्रः इति । नेनकल्पयेत् एकदश करा वत्
 विकाएउपेषः इन्द्रजाते वि ॥ सनव पञ्च करापरा ग्रालतो
 कथनः ॥ इन्द्रजातः गहरी किमिच्छितं तथा पति निकेत
 इति रामयुक् इति च भाषा नां वल्मीक पितृवनजो ससु
 इत्यमरः इन्द्रायुधे शक्रधनुः क कोर्दन्तरो जज्ञाच्च चंदरि
 कौशिकायुध मित्यपि पेरवते क्ताच्च तथा स्त्रीनामगर्हितो ।
 रोहिते स्यादवकं यदि तह विद्युत वज्रहता चैव रथाच्च
 नुः ॥ इति शहरत्नावली ॥ परिवर्जयेत् ॥ शुक्लामे चन्दनं प्रा
 शक्रधनुः ॥ इन्द्रधनुः । तदि पुं शाल प्राकमये तथा क
 वरणं यथा नृपवाहन उवाच त्रैये शक्र विकार्ये न चायं
 भगवन् श्रात मिच्छामि तस्य वृत्तं क्वचित् ॥ शुभमभिमवे
 उत्थापने यथा कियते दिन ग्राहं शुभतोये शुभावरं ।
 मृत्ते च इय मन्त्र विधिं वद ॥ ततः सेजयेदुत्ते प्रास्त्राविद
 युगस्य उवाच ब्रह्मणा कथिते सुखोपि वा ॥ नमो वृत्तपते
 शक्र वृहस्पति समीपतः यथा वृत्त तामर्चयति पार्थिवः धृजा
 तथा प्रवक्ष्यामि विधिं केतोः ध्ये तत्त्वतो नाथ अन्वया उप

गमातो ॥ रात्रौ देवो वलितः
 न युगवृत्ते तथैव च वासवानो
 महावृत्ते कृत्वा चाप्यत्र गम्यतो
 धृजार्थे देवराजस्य नक्षत्राणि स
 वयत्र च एजयित्वा ततो वृत्तं
 वलिं भूताय दापयेत् ॥ प्रभा
 ते ह्येदेव वृत्तं शुभस्वप्नादि द
 र्शनेः शुक्लास्त्रयश्चैव सशुभ
 तराणि नदी वृत्तात्रयान् शुभान्
 क्षीरानामोहेत् देवतालये देवो
 हिज स्तथा साधुलिङ्गं ब्रह्म
 हरे रवि ॥ प्रतिमा एजिता स
 प्रे सिद्धिं सिद्धिफलप्रदा मत्स्य
 मोस दधि लाभे रुधिरं मृत
 रोदनं ॥ अगम्यगमनं दृष्ट्वा
 शु सिद्धिफलप्रदं । दुर्मांसि
 तथा लं धान्यं शत्रुनाशं तथा शुभं
 फले पुष्पे सिता हवीस्वप्ने
 लब्धा जयावृहाः शंखे गाव
 स्तथा दन्तिलाभा राज्य प्रदा
 यकाः ॥ गोः सवत्सा नवसूता
 दृष्ट्वा पुत्र फलप्रदा पङ्क उद
 राण कूपे व्याधि मोक्ष करे वि
 रात् पवस्वप्नान् शुभान् दृष्ट्वा
 तथा छिन्देत् पादपे उदर्यु
 त्वाः प्राञ्जुलावा मधु वज्राक्त प
 शुना एतौतरे च पतने शक्ताः

शहोऽत्राणः शुभः अलग्न पाद
 पेचान्पे अत्यथात् परित्यजेत् ॥
 अष्टाङ्गुले सजेत् मूले अयेतत्
 जले लिपेत् तथा तमानये
 हत् स शकटेन वृष्टे रवि ॥
 युवाने ईलसम्पन्नैर्नयेतत् पु
 रतः परं नीयमाना यदा पक्षी
 समा वा चतरसका वृत्ता वा म
 र्मायते रात्रः पुत्रं पुरोहिते ।
 आरभ्यते वले भिन्नाशज्जनाशं
 हये तथा ॥ अथैव अत मङ्गे
 न शान्तिं नृत्र त कारयेत् ३
 दर्जच्छत्र मन्त्रेण जातदेवसमा
 पिता ॥ तथा नीत्वा शुभे लग्ने पु
 रस्ताडपवेशयेत् हारं शोभाप
 य रथ्या गृहे हृदे च कारयेत्
 यदा पक्षे निनादाश्च वेषणाशं
 त्व हिजातयः संकुले वैदश
 दृष्ट्वा तानेया यत्र उच्छ्रयेत् ॥
 तत्रस्था त्रिचक्रमावनिर्मिते स्ता
 नु वेष्टयेत् वस्त्रे रात्रिज रोमो
 म्यैः शुभेः शुक्ले रथ्या क्रमे ।
 नन्दोपनन्द संज्ञाश्च ऊमाय्यैः
 प्रथमोपमाः देवो जय वि
 जयाख्याः योऽशोश व्यावस्थिताः
 अथिके शत्रुजयित्री तथा रथ्या
 देवते राराः ॥ भुज परिमा

एतर्था सपरिधिः प्रथमे पिरं
 योऽशोश विहीनानि ऊर्ध्वा
 छेयानि बुद्धिमान् रसज्ञो वि
 चित्र वर्णं प्रथमो दद्यात् ।
 स्वयम्भूः सुरक्तो चतरसाश्च वि
 श्वकर्मा द्वितीयतः अष्टास्त्रास्त
 सयेशको नीलरक्तो प्रदापयेत्
 कुलं यमेन वृत्तञ्च वरुणो न
 सहसिके ॥ मङ्गिष्ठा कुलदा
 कारवांसदेवो मसरक्तं नीलव
 र्णाञ्चतं दद्यात्कन्दो वरु विवि
 तिते वृत्तं दहतो दद्यात् सव
 णाभंतथाष्टमे वैदश सट्ठा
 मिन्दोपवेशये दपयेत् बुधः ॥ च
 क्रोकाकृतिन् सूर्यो विसेदेकः
 पद्मनिभे सूर्यो नियमे द्यु
 भीले नीलोत्पलाभासे ॥ गु
 रुणा शुक्रेणानतो विष्णवे
 मूर्धतो मस्तं गृहे विचित्राणि
 वज्रमातृभिः स्तानि रूपाणि य
 येकेनैवदत्तन् केतो सनस्य
 भूषणं तदैव तं विजानीया
 घंशदिभि स्त सुच्छयेत् प्रथ
 मंप्रविशमाना भूमिं यदि हेति
 राष्ट्रं वालानां तालशब्देन देश
 विज्ञाते समाचष्टे नृपवधक
 राविशीर्णा शुभावहा सर्वसुंश

शक्त सूर्य यस्य शक सोम धन
 देवास्तयोः ॥ वज्रीण मृषि मंत्रा
 श्चोतव्याः दधि चाक्षताः शुक्र
 स्कन्द गुरु रुद्र अम्बरादि प्रपाठ
 येत् ॥ ऊत्वा तु विधिवद्वक्तिज्ञा
 तां लक्ष्मिं बुद्धिमान् सनेजाः स
 मनो दीप्तः संहतो रुचिरप्रभः
 रक्ताशोक समाकाशे रथभेरी
 स्वनः शुभः ॥ शंख इन्द्रभिमे
 वानो नादाः शस्तास्त पावके ।
 ततः स कदलीक्ष दण्डान् पता
 कानि समुच्छ्रये ॥ अन्त्याश्च विवि
 था शोभाः शक केतु समुच्छ्र
 ये प्रौष्टपदे त अष्टमा शुक्ला
 यां शोभने मृत्ते ॥ आश्विने
 वायु शुक्लायां श्वनेनाथ उच्छ्र
 येत् पौरजनलग्न वृन्दैः पटभे
 री निनादिते ॥ वितान धुजशो
 भाव्यो पताकाभिः समुज्ज्वले वि
 स्वीण शक मन्त्रेण सिंहस्ताड
 तेन च ॥ दण्ड मातृक रथ्येसं
 शुभतोराण साकुले अविलानि
 त सुखान् ममग्न पिटकं समे ॥
 न ऊतं वा समुत्थाप्य केतं वा
 सवजं विभो उच्छ्रितं रक्षयेत्
 प्राज्ञः काकोलक कपोतयोः ॥
 न समुत्थापनं दद्यादयेषा ।

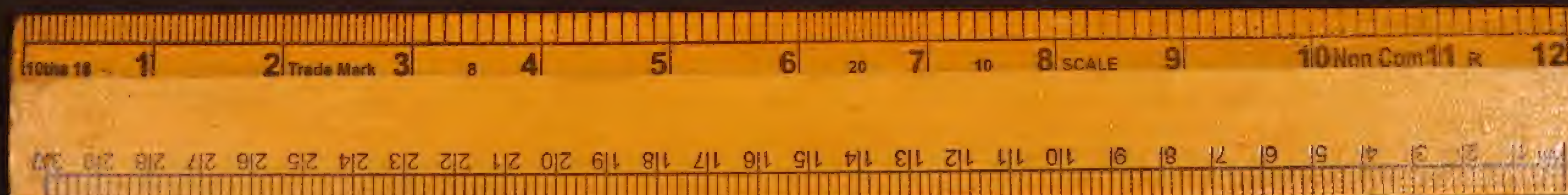

मपि पतिणो यत्रोदेषेन तंज
र्यात् सुवे केतो र्याविधि
तथा सुसंस्थिते एतं सुखयन्
सुयन्त्रितं रोजो जागरणं कु
र्यादिद् मन्त्रावकीर्तने ॥ पुरो
हितः सदैवज्ञः शुभ शान्तिरतः
सदा । छत्रपातो त्वं हन्यात्
पताका महिषीवधं ॥ पिटके
युवराजस्य सचिव मनुकस्यते ।
राष्ट्रं तोरणपातेन ध्वजेयन्नच-
योभवेत् ॥ पतिते प्राकदण्डे-
तु त्वं मये समादिशेत् कु
मिजालक उग्याने शालभातस्क
रादयं ॥ सुसमे संस्थिते शान्ति
नेपस्य नगरस्य च याचोद्धित
नृ तिष्ठन्ति तावत् पौराः सदा
हृष्टाः ॥ केतोर्निरता यजनेभु-
ज्जीयादिप्रकस्याश्च ॥ पाते तु
तथैव कुर्यादुग्याने यादृशी पू
जा । रात्रौ शुभकृत पातनेनो
दृष्टं काक कपोतैः ॥ याति न
पं सदवाष्टं यश्चैव कारयेत्
केतं ॥ नगरे वा पुरे खेटे य
यावे कुर्वते पौराः ॥ पुरेनग
रस्य द्वारे वृष सिंह खेगोत्थितः
केतु समस्त चौराणां नाशनं
जयदे महत् ॥ एवं एवं ।

हरिः केतं प्राप्तवान् वृषवाह
नात् तथा वृषसतेनेव वृष
णः शक मागतः ॥ तेन सो
मस्य तद्वृत्ते ततो दत्ते समाग
ते । तदा प्रभृति कुर्वन्ति त्वपा य
द्यापि उद्धये ॥ एवं यः कारये
शजा केतं विजयकारकं ।
तस्य पृथ्वी वलोपेता सही
पावपागाभवेत् ॥ इत्याद्ये दे
वीपराणे इन्द्रध्वज लक्षण ॥
अथायः ॥
शकनेदनः पुं शर्जनः । इति
जटाधरः इन्द्रानन्दकारके वि
प्राकपर्यायः पुं ऊटजवृत्तः
इतिरत्नमाला ॥ इन्द्रवाचकश्च
शकपादपः पुं देवदारुवृत्तः
इत्यमरः ॥ ऊटजवृत्तः इति
राजनिर्घण्टः ॥
शकप्रधिका स्त्री अग्निशिखा
वृत्तः । इतिरत्नमाला ॥
शकप्रधिका स्त्री अग्निशिखावृ
त्तः इत्यमरः ॥
शकभवने स्त्री स्वर्गः इति
विकाण्डशेषः ॥
शकभित् पुं इन्द्रजित सचरा
वणपुत्रः इति शहरत्नावली
शकभूभावा स्त्री इन्द्रवारुणी ॥

इति शहचंद्रिका ॥
शकमाता स्त्री भार्गी । इति
राजनिर्घण्टः ॥ इन्द्रजननीच ॥
शकमातका स्त्री शकभुजांगश
धिविशेषः यथा कालिकापुरा
णकुमार्यः पंचकर्तव्याः शक
सन्तपसन्तम शालमयस्तु ताः
सदा स्वपराः शकमातकाः के
तोः पाद प्रमाणेन कार्याः श
कजमायिकाः मातकाहंप्रमा
णात् यन्त्रं हस्तद्वयं तथा ए
वंकृता कुमार्यश्च मातका के
तमेवच एकादशपोषिते पक्षे
वर्षीना मयिवासने ॥ इति-
तिष्ठादितत्वं
शकमूर्द्धा स्त्री वल्लीकः ॥
तिविकाण्डशेषः ॥
शकावली स्त्री इन्द्रवारुणी ॥
तिराजनिर्घण्टः ॥
शकवाहनः पुं मेघः । इति
शहचंद्रिका ॥
शकवीजं स्त्री इन्द्रयवः इति
राजनिर्घण्टः ॥
शकाशरासने स्त्री इन्द्रयवः
इति हलायुधः ॥
शकशाखी पुं ऊटजवृत्तः
इति भावप्रकाशः ॥

शकशाला स्त्री प्रतिश्रयः इति
भूरिप्रयोगः ॥ पुस्तकान्तरे स
वशात्ता इति पाठश्च ॥ इन्द्र
गृहञ्च ॥
शकशिवः पुं वल्लीकः ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥ इन्द्रमलकश्च ॥
शकसारथिः पुं मातलिः । इति
हलायुधः ॥
शकासतः पुं कालिवानरः ॥
इतिहलायुधः इन्द्रपुत्रमात्रञ्च
शकसुधा स्त्री शालेकी कुन्तु
रुखोटी इति भाषा इतिशह
चंद्रिका ॥
शकसंघो स्त्री हरीतकी । इति
विकाण्डशेषः ॥
शकाव्यः पुं शेषकः । इति
विकाण्डशेषः ॥ इन्द्रनामकेवि
शकानी स्त्री सची । इति शह
माला ॥
शकाशने स्त्री भंगा भाउः इति
भाषा अस्सगुणः शकाशनेतु
तीक्ष्णालो मोहकृत ऊटताशने
वल मेधाग्रिकत श्लेषादोष
हारि रसायने ॥ इति राजवल
मः ॥ अग्न्यत् विजया शहृद
ष्टये ॥ इन्द्रभोजनञ्च ॥
शकाशनः पुं ऊटजवृत्तः ॥

इति शक्रचंद्रिका ॥
 शक्राक्षः ॐ देवयवः । इति रा
 जनिर्घण्टः ॥ इन्द्रनामके वि ॥
 शक्रिः ॐ मेघः ॥ वज्रं ॥ हस्ती
 पर्वतः ॥ इति सेंतिप्रसारणा-
 दिवसिः ॥
 शक्रोत्थानं स्त्री शक्रधुजोत्
 सवः । अस्य विधि लिख्यते श्री
 जैव उवाच । अथातः शृणु रा-
 जेन्द्र शक्रोत्थान धुजोत्सवं ।
 यत्कृत्वा नृपतिर्याति तो कदा
 चित् पराभवः ॥ वयो हरिष्ये
 हादृश्यां श्रवणे सितपत्तके
 आशययेत्पुःसम्पत् सर्वविज्ञो
 पशोतये ॥ राजोपरिचरोनाम
 वसुनामापरस्तयः ॥ नृपसेना
 य मत्तलो यज्ञः पावर्तितः ७
 रा ॥ प्राविट्काले च नभसि हा
 दृश्या मसितेनरे पुरोहितो-
 वज्रविधे वांये स्तुर्थः समन्ति
 तः ॥ प्रथमे शक्रकेत्वर्थे-
 वृत्त मामेव वदेयेत् । स
 म्वत्सरो वाईकिश्च कृतकोत्
 कमंगलः ॥ उद्यान देवतागा
 २ एमपणने मारी मध्यतः ।
 ये जाता स्तरव स्ता स्त वजये
 हासवधुजे ॥ वज्रवलीयतेष्कं

वज्रकारकसंयुते कुजे वृत्ताद
 नीयुक्ते लताच्छत्रे तर्के तज्जेत
 पति वास समाकीर्णं कोटैरे
 वज्रमि युते । पवनानलविधु
 स्ते तर्के यत्नेन वजयेत् ॥ नारी
 सेनाश्च ये वृत्ता अतिक्रान्ता अ
 तिकृपाः । तान सदा वजयेद्दी
 रः सर्वदा शक्र एजने ॥ अज
 नोप्यशकृत्पिथि यिको यव
 पवच ओडुम्बरश्च पञ्चैते केत्
 र्यसत्तमाः स्मृता ॥ अन्ये च देव
 दार्वाद्याः शालाद्या स्तरव स्त
 या प्रशस्तास्तु परिग्राह्या नाप्र
 शस्ताः कदाचन ॥ तच्च वृत्ते त
 तोरात्रो स्पष्टो मंत्र मिमे पठेत्
 यानि वृत्ते त भूतानि तेभ्यः
 स्वस्ति नमो । स्तवः ॥ उपहा
 रं वृत्तीत्वेन कियतां वासवधुजः
 पार्थिव स्तो वरयते स्वस्ति-
 त्तु नमोत्तम ॥ धनार्थे देवरा
 जस्य एजेयं प्रतिगृह्यते ॥
 ततोपरोक्षि तं क्षित्वा मूल म
 हांजले पुनः जलेक्षिपेत्तदप्य
 स्य क्षित्तेव चतुरंजले । त
 तो नीला प्रहारं केते निर्मा
 य तत्र वै युक्ताष्टम्या भाद्रप
 दे केते वैरी प्रवेशयेत् ॥

हाविशंस्तमानस्तु अथमः केतु सश्रुयित स्तु अवराणा पादे ७
 रुच्यते ॥ हाविशंस्तुतो ज्ञाया हाण एजो भगवत्तम स्ते । पव
 न हाचत्वारिंशदेव च ततोः सुतरतं वीक्ते देहन स्रवनादिभिः
 धिकः समाख्यातो हापेचाश इति मंत्रेण तंत्रेण नानाने
 तथोत्तमः ॥ कुमार्यः पंचकर्त वेद्य वेदनेः । आपपैपायशैः
 व्याः शक्रस्य नृपसत्तम शाल पाते शुद्धे रीताभिरेव च ॥
 मयस्तुताः सर्वा स्तपराः शक्र भवेय भोज्येषु विविधैः एजयेत्
 मारुताः ॥ केतोः पाद प्रमानेन श्रीविष्टये । छेदेषु दृष्टादिक
 कार्याः शक्रकुमारिकाः । मातृ पालान् ग्रहोश्च परिपूजयेत् ॥
 काईप्रमाणान्न यन्ने हस्तदयेत् साध्यादीन् सकलान् देवान् मा
 या ॥ एवेकत्वा कुमारीश्च मारु हः सर्वा स्तुतुमात् ततः
 को केतुमेवच पकादृश्यां सिते शुभे मुहूर्ते तानि वदेकिं संपु
 पक्षेष्टहितामथिवासेयेत् अथि नः ॥ केतो रुथान भूमिन्नु
 वास्पततो षष्टिं गंधहारादि मंत्र यत्तवेद्याश्च पश्चिमे विष्टेः पुरो
 केः । हादृश्यां माण्डले कृत्वा वा दितैः साई गच्छ राजासुमंगलेः
 सर्ववित्कृतात्मके ॥ अच्युते एज राजुभिः पंचभिर्वेदे यंत्रोष्टे समा
 यित्वा त्रशक्रे पश्चात् प्रपूजयेत् । तर्कं कुमारीभिश्च संपुक्तं दिक्पाला
 शक्रस्य प्रतिमो कुर्यात् कानकी नाञ्च शेटकैः ॥
 दावरी तथा ॥ अमृतैजस भू पेटकैः स्थाने पट्टेकैरिति च
 ताम्बा सर्वाभावे त स्तुमयी पाठः ॥ वृहद्भि रितिकानैश्च
 तामण्डलस्य मध्ये तु एजयित्वा नाना द्रव्य सुपरितैः । यथा
 विशेषतः ॥ ततः शुभे मुहूर्ते त वीर्गे रथ्यादेशयोजिते वस्त्रवे
 केतु मुस्यापयत्तयः वज्रहस्तस्य दितैः ॥ युक्तं किंकिनीजा
 राविज्ञ वज्रनेत्र पुरन्दर ॥ दोमा लै वृहद्गणैश्च चामरैः ॥
 र्यं सर्वलोकातो एजेयं प्रतिगृ भूषिते वज्ररत्नेश्च मात्स्ये वज्र
 हातो । परोहि सर्वाभर सिद्धस विधेस्तथा वज्रपुष्पे सुगन्धेषु
 चैरभिष्टुता वज्रधरामरेश ॥ भूषिते रत्नमालया । चित्र

माल्यास्त्रधरे अतर्भि रपि तोर
 गोः उत्थापयेन्महाकेतुं राजा-
 मातेः प्रातेः शनैः तमुत्थाप्य
 महाकेतुं एजितं मारुतान्
 रेव ॥ प्रतिमां तां नयेन्मूलं के-
 तोः शकं विचिन्तयन् । यजे-
 त् एवैवतश्च शची मातलिमेव
 च जयन्ते तनयं तस्य वज्र-
 मेखवतं तथा । ग्रहोश्चाप्य-
 थ दिकपालान् सर्वाश्च गणा-
 देवताः ॥ अथपाद्यैः एजये-
 त् वलिभिः पायसादिभिः पु-
 जितानाञ्च देवानां शय्यदोमं
 समाचरेत् ॥ होमान्ते तु वलिं
 दद्यात् वासवाय महात्मने । ति-
 लेष्टते चाक्षतञ्च पुष्पं हवीं त-
 थैव च ॥ एतेस्तु जुञ्ज्यादेवान्
 स्तेः स्ते मंत्रे नरोत्तमः । ततो
 होमावसाने तु भोजयेदपिद्वा-
 द्वाणान् ॥ एवमेव एजयेन्नित्यं स-
 प्रशान्ते दिने दिने । ब्राह्मणैः
 सहितो राजा वेद वेदाङ्गं पार-
 गैः ॥ सर्वत्र शकएजास्य यज्ञेषु-
 परिकीर्तितः ज्ञाताश्च मिति मे-
 जोये वासवस्य प्रियः सदा ॥ ए-
 वे कृत्वा दिवाभागे शकोत्थापन-
 मादितः अवनर्त्तयतायात् हाद

एणापार्थिवः स्वयं श्रुतपादेभ्य-
 एणास्तु निशि शकं विसर्जयेत्
 सुप्तेषु सर्वलोकेषु यथा राजा
 न पश्यति ॥ यन्मासान्मृत्युमा-
 श्नाति राजा दृष्टो विसर्जने श-
 कः सत्यपशार्हल तस्मान्नेतेतते
 न्यः विसर्जनेन स मेवोयं पुरावि-
 द्वि रुदीरिते साहं सुगसुरा-
 गोः पुरन्दरं शतक्रतो ॥ उप-
 हारे शुहीत्वमे महेंद्रभुज ग-
 म्यतो सतकेतुं समुत्तमं वारो-
 भोमस्य वा शनैः भूमिकम्पा-
 दिकोत्थापते चासवे न विसर्जे-
 येत् उत्थापे समराञ्चस्तु तथो-
 पप्लवदर्शने ॥ अतीत्यशनि-
 भोमोच ह्यन्यर्होपि विसर्जयेत्
 मृतके तथ संप्राप्ते अतीतेसु
 तके पुनः ॥ यस्मिन्तस्मिन्
 दिने चैव सतकान्ते विसर्जयेत्
 तथा रक्षेत्पः केतुं पतेति-
 शक्रना यथा ॥ न केतो न्य-
 शार्हल यावन्नदि विसर्जने । श-
 नैः शनैः पातयेत्त यथोत्थापन-
 मादितः ॥ कृते तथाप्यथा भमे-
 केतो मृत्युं मवाप्नुयात् । वि-
 मृष्टं शक्रकेतुं ते सालकारेन
 था निशि ॥ क्षिपेदनेन मंत्रेण

तगाथे शलिले न्यः तिष्ठके
 तो महाभाग यावत्सत्त्वत्संज-
 ले ॥ मवाय सर्वलोकानां म-
 न्नराषविनाशक उत्थापयेत्
 र्यारवैः सर्वलोकस्यैव पुरः ॥
 र्हो विसर्जयेत् केतुं विप्रो-
 वोयं प्रएजने एवेयः कुरुते-
 एजा वासवस्य महात्मनः स-
 चिरे एधि वीभुक्ता वासवेतो-
 कमाप्नुयात् न तस्य राज्ञेय-
 भित्ते तेनयो नाप्यधर्मकृत ॥
 स्याप्यन्ति मृत्यु नीकाले ज-
 नानां तत्र जायते तत्तुल्यः
 कोपि नात्योस्ति प्रियः शक्र-
 स्य पार्थिव ॥ तस्य एजा सर्व-
 एजा कोशवाद्याश्च तत्रणाः स-
 कल कलुषहारि व्याधि उर्भित्त-
 नाशि सकल भवनिवेशं सर्व-
 सोभापकारि सूरपतिगृहमा-
 मीहार्त्तनं शक्रकेतोः प्रतिश-
 रद मनेके एजयेत् श्रीवि-
 दृष्टे ॥ इति श्रीकालिकाउ-
 राणे ८८ अध्यायः ॥
 शकोत्सवः पुं इन्द्रस्य उत्सवः
 तत्पर्यायः ॥ धजायाने १
 इति त्रिकाण्डशेषः ॥ अस्य वि-
 राणशकोत्थानशब्दे द्रष्टव्यं ॥

शक्रः पुं प्रियम्वदः । इति शक्र-
 शब्दरीकायां भरतः ॥
 शक्रः पुं वृषः इति सिद्धो-
 कौमुद्यामुणादिवृत्तिः ॥
 शकरी स्त्री शकुली । इति सि-
 द्वास्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः ॥
 सदीविशेषः मोवला ॥ छंदोभे-
 दः । इति मेदिनी ॥ सतुचतुर्द-
 शाक्षरपाठवृत्ते । तद्भेदाय-
 या असम्बाधा १ वसंततिलके-
 २ सिंहोदता ३ अपराजिता ४
 प्रहरणकालिका ५ वासनी ६
 लोला ७ नान्दीमुखी ८ इति
 छन्दामञ्जरी ॥
 शक्रा पुं हस्ती । इति सिद्धान्त-
 कौमुद्यामुणादिवृत्तिः ॥
 शंकः पुं शकटोदितवाहकवधमः
 यथा कृत्यवाहस्तशकश्च शृंगी
 गो रत्नशर्तिलः । इति हारा-
 वली ॥
 शंकरः पुं शिवः इत्यमरः ॥
 अस्य वत्पति र्थया सदा यथा
 नाञ्च भुक्तानां पवने यन्निरा-
 मये । भूतनाशक सप्यस्मान्ने-
 नाहंशंकरः स्मृतः ॥ इति स्कन्द-
 पुराणे ॥ अस्य भस्मास्य धारण-
 कारणं यथा विस्तृतं तान् वरा

विष्णु मयान् वृषभवाहनः आ
दाय सगणान् सर्वान् कामरूप
नने गयो ॥ उग्रतारो ततोदे
वी गणेश्च प्राह शंकरः ।
उत्सारयन्तु सकलान् उमान्
लोकान् गणान् इतः ॥ उग्रतारे
महादेवि तच्छापात् सारयदु
ते । ततो गणान् कामरूपादे
वी चाप्यपराजिता ॥ लोका
नुत्सारयामासुः पीठं कर्तारं
सकलं उत्सार्यमाने लोके च
तुर्वर्गे हिंजातिभिः ॥ संघा
चले गतो विप्रो वशिष्ठः कु
पितो मुनिः । सोऽप्युग्रतारया
देव्या उत्सारयितुं मीशया ॥
गणैः सह एतः प्राहृषाये क
वेन सुदारणं । यस्मादहं पु
नो कामे त्वयोत्सारयितुं मुनिः
तस्मात्तं ताम्य भावेन पूज्या
भव समेविका । भर्त्सयति मे
च्छवद्यस्माद्गणान् को मन्दबु
द्धयः ॥ भवन्तु स्तेच्छा लस्य
हे भवताः कामरूपक । महा
देवोपि यस्मान्नो निःश्रयित
मुदातः ॥ तपोधने मुनिर्दातं
स्तेच्छवदेदपारगः । तस्मात्स्ते
च्छप्रियो भूयात् शंकर आसि

भस्मयक ॥ इति कालिकापुरा
णे ८३ अध्यायः ॥ शंकर ।
गीता देवीपुराणे ९ अध्याय
इष्टया ॥ शिवावतारविशेषः
यथा तद्वान् लोकरक्षार्थमुत्
साद्य निर्विलान् खलान् च
तस्यापयत श्रोते जगद्देन स
खं ब्रजेत् ॥ इत्युक्तापरतान्देवा
नुवाच गिरिजाप्रियः । मनोर
थे एरयिष्ये मानुष्य मरलस्य
वः ॥ दृष्ट्वा वाच विनाशाय
धर्मशंसापनाय च भाष्ये क
वेन्द्रसूत्र तात्पर्यार्थविनिर्ण
ये ॥ मोहयन् प्रकृतिं दैतधान्न
मध्याह्नमावुभिः चतुर्भिः सहितः
शिष्ये श्रुतरे हरिवर्जुजैः ॥
यतीन्द्रः शंकरो नाम्ना भवि
ष्यामि महीतले महत्तया भवे
तोपि मानुषीतनुमाश्रिताः ॥ ते
मासनुसरिष्यन्ति सर्वे त्रिदिव
वाहितः । तदा मनोरथः एतां
भवतां स्थात्रसेवायः ॥ इति मा
धवीय संक्षेपशंकरजये ॥
सुर्गः ॥ मंगलकामकेवि ।
यथा क्षेमं करोः विष्णुतातिः
स्यान्मदंकर शंकरो । इति वि
काण्डशेषः ॥

शंकरप्रियः पुं तित्तिरिपदी शंकरितवार्तिकः पुं चौरः । इति
इति केचित् ॥ शिववल्लभेवि ॥ विकारशेषः ॥
शंकराचार्यः पुं स्वनामाया शंकरः पुं स्यात्पुः मुद्राणां ३
ताचार्यः । स त अद्वैतवादी वे तिभाषा ॥ मत्प्रविशेषः शं
दांतभाषाकर्ता च यथा । श्री कोच इति भाषा ॥ शल्यास्तु
शंकराचार्य नरावतारं विष्टे शेल इति भाषा इत्यमरभरतौ
स्यं विष्टयुक्तं प्रणम्य वेदांत संख्याविशेषः । स तुली
शास्त्र प्रवणलसानो बोधाय लावतीमते दशलक्षकोटिः
कुर्वे कमपि प्रयत्ने ॥ इति मथ कीलः गौज इति भाषा ॥
सूदनसरस्वतीकृत सिद्धांतवि ईशः ॥ कलुषः इति मेदिनी
उपग्रामश्लोकः ॥ पञ्चशिखाजाले ॥ मेघः ।
शंकरावासः पुं कर्षभेदः । इति हेमचन्द्रः ॥ राक्षसः । इति
इति राजनिर्घण्टः ॥ कैलाशश्च शब्दमात्रा ॥ नखीनामगन्धद्रव्यं
शंकरी स्त्री सञ्ज्ञिष्ठा इति शा इति जराधरः दीप सूर्यः
दृष्टेदिका ॥ शमी । इति राज योऽस्त्राया परिमाणार्थेकाष्टा
निर्घण्टः ॥ शंकरभाष्या यथा दिनिर्मिते क्रमेण सूत्राग्र द्वा
शंकरी शम्भुपत्नी च पिता दशगुल परिमितः कीलकः
प्रातर्निनादिनी शुभाशुभप्रदा यथा श्रुकांशुला त सूचाया
नित्या प्रातर्मुख्यसमप्रभा इति काष्टी दशगुल मलिका शंकर
रुद्रयामले अत्र एरणसहस्रना संज्ञाभवेच्चैव तच्छायां परिक
मस्तोत्रं ॥ लपयेत् ॥ मध्याह्नीने रादिस
शंका स्त्री शमः ॥ वितर्कः । युक्ते श्चायोक्ते हरेत् । यद्
इति मेदिनी ॥ एरित दिवादण्डे लब्धं दण्ड
शंकरः वि भीतः । इति विको दिक् भवेत् ॥ एवोक्तं क्वाय
शेषः ॥ तित्तिरिपदी इति शंका यातीते पराङ्मुखायैषाके मू
शब्दार्थ दर्शनात् चौरकुनाम नैक राम बाणभ दिष्टोक्त
गन्धद्रव्ये पुं इति राजनिर्घण्टः शः ॥ १११३५१८१९ ॥

॥ १ ॥ क्रमोत्क्रमैः । आषाढा शंखरत्नावली ॥
 दिगुमासेषु च्छाया मायाकि शंक्रतरुः ॐ शंखरत्नः । इति
 कीमता अयनोऽंश मासान्ते शंखरत्नावली ॥
 युतक्रमेणादितो बुधेः । स शंक्रवृत्तः ॐ शंखरत्नः इति
 व्याकृत्यादिने भागहारे च रत्नमाला ॥
 हेतरे तथा ॥ इति ज्योतिस्त शंक्रः वि शसदायी । इति
 त्वे ॥ तस्य नामोत्तरं नरः । हेमचन्द्रः ॥
 यथा अथ करणसूत्रं शंक्रः शंक्रला स्त्री उत्पलपत्रिका ।
 प्रदीपतल शंक्रतलोत्तरं च्छा इति संक्षिप्तसंज्ञाणादिति ॥
 याभवेदिनरदीपशिखोच्च भ एगकर्तनी जौती इति भाषा ।
 क्रः । उदाहरणं । शंक्र प्रदीपान्त इति केचित् ॥
 रभः सिहस्ता दीपोद्धितिः सा शंकोचः ॐ शंक्रमत्स्यः इति
 रंकरत्रया चेत् शंको स्तथा जराधरः ॥
 कोणुलसंमितस्य तस्य प्रभाः शंकोविः ॐ मत्स्यविशेषः ॥
 स्यात्किंयती वदाशु । न्यासः शं शंकोच इति भाषा । यथा ।
 क्रः १२ भः १ दीपः १ लब्धानि अथ शंक्रः शंक्रविः स्यात् शंको
 च्छायांशुलानि १२ इति लीलाव वि शंक्रवीर्यपि इति शंखरत्ना
 यो ज्ञायाव्यवहारः ॥ द्वादशो वली ॥
 शलपरिमाणं यथा विस्तृतः शंखः ॐ स्त्री समुद्रोद्भवजन्त
 मोत्तरीय प्रथमकारणं द्वाद विशेषः । शंख इति भाषा ।
 शंखुलिकः शंक्र स्तुहयेत् श तस्य व्यायः केतुः २ इत्यमरः ॥
 षः स्मृतः तच्चतुर्कं यतुः प्र कस्वोत्तः ३ अङ्गः ४ जलजः
 क्रं कोशं यतुः सहस्रिकः ॥ ३ ५ इति शंखरत्नावली ॥
 ति तिष्ठादितत्वे ॥ श्रोणभरः ६ पावनधनिः ७
 शंक्रकर्णः ७ गर्दभः । इति श्रुतः कटिलः ८ महानादः ९
 विकारादुपशेषः ॥ स्युतः १० शतः ११ सुखरः १२ ॥
 शंक्रविः ७ शंक्रमत्स्यः । इति दीर्घनादः १३ वक्रनादः १४ हरि

प्रियः १५ । अथ गुणाः कटु तोय सत्रपञ्चपवित्रं शुभ्रना वि
 रसत्वं शीतत्वं प्रष्टि वीर्यं व ना ॥ शंखशब्दो भवेद्यत्र तत्रल
 लप्रदत्वं गुल्म शूल कफ ल्मीश्च सस्त्रिगो मस्त्रातः सर्व
 सास विषदोष नाशित्वञ्च इति नीचेषु यः स्नातः शंखवारिणा ॥
 राजनिर्घातः अपिच कंबु शं शंखे हरे रथिष्ठाने यतः शंख
 खनलश्चापि शुक्ति शम्भुक स्ततो हरिः तत्रैव सतते लक्ष्मी
 कर्कटाः जीवा एवेविधा आ ह्रीभूत ममकुले ॥ स्त्रीनाञ्च शं
 ने कोशस्थाः परिकीर्तिताः ॥ खधनिभिः शृङ्गानाञ्च विशेषतः
 कोशस्थामधुराः स्त्रियाः पित्र भीता रुष्टा याति लक्ष्मीः स्थलम
 वातहरादिमाः वृंहण वक्रवर्च नात् स्थलाजतः ॥ इति ब्रह्मवेव
 स्ता वृष्णाश्च वलवर्धनाः ॥ इति तै प्रकृतिखण्डे १८ अध्यायः ॥
 भावप्रकाशः अथ च्छ शंखोद अथ शंखमाहात्म्यं । ब्रह्मा
 धिमलो शीतो कषायावतिले वाच ॥ शृणु शंखस्य माहात्म्यं
 खनौ । इति राजवल्लभः ॥ सर्वपापहरे शुभे । कपिलाक्षीर
 अस्मात्पञ्चादिर्यथा । अथ शं मादाय शंखे कृता जनार्दन ॥
 भुर्हरेः शूलं जघाह दानवं प्रति यत्तायुत सहस्रस्य स्नापयित्वा
 ग्रीष्म मध्याह्न मार्गण्ड शत भेत्कले पयस्विन्याः शुभेक्षीरे
 करुच मुत्तमं शूलञ्च भ्रमणं क शंखे कृता तुनारद ॥ यः स्त्री
 तापघात दानवोपरि चकार पयति देवेशं स गच्छेद्भूयसा
 भस्मसात्रञ्च सत्रयञ्चारलील पदे तिष्ठा गंगोदके शंखे यः
 या सशिवस्तेन शूलेन दानवस्या स्नापयति माधवः ॥ नमोनाग
 धिजातके प्रेम्ना च प्रेरयामास योऽप्युक्ता मुच्यते योनिशंक
 लवनेरे च सादरे ॥ अस्मिभिः रातः । शंखलयेन यत्कोयं भूमि
 शंखवृत्तस्य शंखजाति वैभवं व ते केशवोपरि ॥ निःक्षिपेत्पुत्रिः
 नाना प्रकाररूपं च शंखस्तथा सतते गंगास्नानेन तस्याकिं ।
 स्रग्धरे ॥ प्रशंसं शंखतोयञ्च कृतापोदके शंखे वैसवायः
 देवानो जीतिरे परं ॥ तीर्थं प्रयच्छति ॥ तिलमिष्टं हलः

स्याच चन्द्रायण फले लभेत् ।
नदी तडागजे वारि वापी कूपद्रु
होत्रवे ॥ गंगेये तद्वेत्सर्वं कृ
ते शंखे हरिप्रिय गृहीत्वा विसृ
पादांशु शंखे कृत्वा च वैभवः ।
यो वहेत् शिरसा नित्यं समुने
तापसात्मः त्रैलोक्यं याति ती
र्थानि वासुदेवात्मना मुने ॥
शंखे ताव्यधितिष्ठति तस्मात्
शंखे सदाञ्जयेत् । ते प्रग सा
रोयत्रो विसृज्या विधत्तः करो
नमितः सर्वदेवैश्च पाञ्चज
न्यनमोस्तुते प्रभो वासुदेवस्य
सप्रव्य फल चन्दनैः ॥ शंखः
समञ्चितो येन तस्य लक्ष्मीर्न
इहोभा दर्शनेनापि शंखस्य कि
मुत्सर्जनेन च ॥ विलयं यो
ति पापानि हिमः सूर्योदये य
था गर्भा देवादि नारीणां वि
नश्यति सहस्रधा ॥ तव नादेन
पाताले पाञ्चजन्यं नमोस्तुते ॥
तीर्थोदकं हरे र्मूर्तिं प्रामयेत्
शंखे संस्थिते ॥ ददाति मुक्तिं
देवेशः क्षीरसागरजाप्रियः ॥
यमदत्ताश्च कुम्भाणः पिपासा
रगराजसाः दृष्ट्वा शंखोदके मूर्तिं
भीतायांति दिशो दश ॥ नित्यं

त्रैलोक्ये काम्ये स्नानाच्चेन वि
लेपने शंखे समञ्जस्यतिथिः ॥
तद्दीपे वसेद्विषः ॥ इति पद्मो
तरावणे ॥ १२५ ॥ अथायः ॥
अथ दक्षिणावर्तशंखमात्मनो
दक्षिणावर्तशंखेन गत्वा प्रा
क श्रोतसे नदी ॥ कृत्वाभि
षेकं विधिवत् ततः पापैः प्र
मुच्यते ॥ दक्षिणावर्तशंखेन
तिलमिश्रोदकेन त ॥ उदके
नाभिमावेत्त यः कुर्यादभिषे
चने ॥ प्राक श्रोतस्यावर्तवेन
यो नर सत्ताम्भुसास्तुतः । या
वज्जीव कृते पापे तत्क्षणादे
व नश्यति ॥ दक्षिणावर्तशं
खेन पात्र शोधे धरे स्थिते ॥
उदके यः प्रतीक्षेत शिवसारु
हमानसः ॥ तस्य जन्मकृते
पापे तत्क्षणादेव नश्यति न
शंखेन पिवेन्नोये न हस्यान्त
स्य शृङ्गैः ॥ इति वाराहे प्रबो
धनीमाहात्म्याध्यायः ॥
शंखः पुं ललाटास्थि ॥ ऊवेश
स्थितिधिविशेषः ॥ नदीनाम
गंधर्व्ये शयमे मेदिनीकरो ॥
कर्णसमीपास्थि ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥ अष्टनागनायकान्ते

रतनागविशेषः ॥ हस्तिदन्तम
धं । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ शंखकः पुं स्त्री कंबुः ॥ शिरोरो
दशनिखर्वसेख्या । लक्ष्मिकोदि
रिति यावत् यथा । एके दश
शतेनैव सहस्रं मयुतेनया ल
क्ष्मि निधुते चैव कोटि र्बुद
मेवच ॥ बुंदः खर्वो निखर्वश्च
शंख पद्मो च सागरः । अन्ते
मथ्यं परादं च दशदृष्ट्या यथा
क्रमे ॥ इति भरतधृत ब्रह्माण
पुराणवचने ॥ धर्मशास्त्रप्र
योजकमुनिविशेषः । यथा ।
मन्त्रवि विसृहारीत याज्ञवल्क्य
शनेगिराः । यमापस्तम्ब सं
वर्तः कामायन बृहस्पती ॥ प
राशर वास शंख लिखिता दत्त
गतमो । शातातपो वशिष्ठ
श्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः इति
याज्ञवल्क्य वचने ॥ रागावाद्य
विशेषः यथा । भक्ततर्प्यं ग
न्धर्प्यं रागाद्यं महास्वनः
संग्रामपटवः शंख सखा चाभ
यदिगिरमः ॥ महाहन्तो नृपा
भीरु भीरुः कोलाहलोपि च ।
यदवाहस्य पर्याय आमे मे
दाः शलादयः ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥

शंखकं स्त्री वलयः इति मेदिनी
॥ शंखकः पुं स्त्री कंबुः ॥ शिरोरो
दशनिखर्वसेख्या । लक्ष्मिकोदि
रिति यावत् यथा । एके दश
शतेनैव सहस्रं मयुतेनया ल
क्ष्मि निधुते चैव कोटि र्बुद
मेवच ॥ बुंदः खर्वो निखर्वश्च
शंख पद्मो च सागरः । अन्ते
मथ्यं परादं च दशदृष्ट्या यथा
क्रमे ॥ इति भरतधृत ब्रह्माण
पुराणवचने ॥ धर्मशास्त्रप्र
योजकमुनिविशेषः । यथा ।
मन्त्रवि विसृहारीत याज्ञवल्क्य
शनेगिराः । यमापस्तम्ब सं
वर्तः कामायन बृहस्पती ॥ प
राशर वास शंख लिखिता दत्त
गतमो । शातातपो वशिष्ठ
श्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः इति
याज्ञवल्क्य वचने ॥ रागावाद्य
विशेषः यथा । भक्ततर्प्यं ग
न्धर्प्यं रागाद्यं महास्वनः
संग्रामपटवः शंख सखा चाभ
यदिगिरमः ॥ महाहन्तो नृपा
भीरु भीरुः कोलाहलोपि च ।
यदवाहस्य पर्याय आमे मे
दाः शलादयः ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥

शंखकं स्त्री वलयः इति मेदिनी
॥ शंखकः पुं स्त्री कंबुः ॥ शिरोरो
दशनिखर्वसेख्या । लक्ष्मिकोदि
रिति यावत् यथा । एके दश
शतेनैव सहस्रं मयुतेनया ल
क्ष्मि निधुते चैव कोटि र्बुद
मेवच ॥ बुंदः खर्वो निखर्वश्च
शंख पद्मो च सागरः । अन्ते
मथ्यं परादं च दशदृष्ट्या यथा
क्रमे ॥ इति भरतधृत ब्रह्माण
पुराणवचने ॥ धर्मशास्त्रप्र
योजकमुनिविशेषः । यथा ।
मन्त्रवि विसृहारीत याज्ञवल्क्य
शनेगिराः । यमापस्तम्ब सं
वर्तः कामायन बृहस्पती ॥ प
राशर वास शंख लिखिता दत्त
गतमो । शातातपो वशिष्ठ
श्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः इति
याज्ञवल्क्य वचने ॥ रागावाद्य
विशेषः यथा । भक्ततर्प्यं ग
न्धर्प्यं रागाद्यं महास्वनः
संग्रामपटवः शंख सखा चाभ
यदिगिरमः ॥ महाहन्तो नृपा
भीरु भीरुः कोलाहलोपि च ।
यदवाहस्य पर्याय आमे मे
दाः शलादयः ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥

शोखचरी स्त्री ललाटिका इति
विकाणशेषः ॥
शोखचञ्ची स्त्री ललाटिका इति
शोखरत्नावली ॥
शोखचूर्णं स्त्री शोखजातचूर्णं ।
शोखचूर्णं इति भाषा । अथ ग
णः शोखचूर्णं कटु क्षार भुञ्जे
किमिहं परं । इति राजवल्लभः ॥
शोखजः पुं कपोतडिम्बव
हृन्मुक्ता । इति केचित् ।
शोखजातवस्तुनि वि ॥
शोखदावी पुं अम्लवेतसः
इति राजनिर्घण्टः ॥
शोखधारा स्त्री हिलमोचिका ।
इति रत्नमाला ॥
शोखधः पुं शोखवादकः ।
तत्पर्यायः । शोखिकः १
इति जटाधरः ॥
शोखध्याः पुं शोखवादकः ।
इति मुग्धबाध्याकरणं ॥
शोखनखः पुं लङ्शोखः ज्ञे
ङ्ग-डा इति भाषा । इत्यमर
भरतौ ॥ नखीनामगन्धद्र
व्ये इति शब्दरत्नावली ॥
शुद्धनखी । यथा महो स्त्वसो
शोखनखः शोखारव्यो गन्धसार
णः । इति रत्नमाला ॥

शोखनखा स्त्री शोखनखी यथा
द्विधा शोखनखाख्याया अक्ता
ख्या वदरीच्छदः इति रत्नमाला
शोखपुष्पी स्त्री वृत्तविशेषः ॥
शोखाङ्गुली इति शनकुनी इति
चभाषा तत्पर्यायः । सपुष्पी
१ शोखाङ्गुली ३ कंबुमालिनी ५
पीतपुष्पी ५ कंबुपुष्पी ६ मेख्या
७ मलविनाशिनी ८ किरीटी ९
शोखकुसुमा १० भूलया ११ शो
खमालिनी १२ अस्यागुणाः । दि
मत्ते । तित्तत्ते । मेधा स्वरकारि
ते ग्रह भूतादिदोष नाशिते
वशीकरण सिद्धिदाहन्त्र ३
ति राजनिर्घण्टः ॥ अथिच । शोख
पुष्पी त तीक्ष्णोष्ण मेध्या क
मिविषापहा इति राजवल्लभः ॥
अथ च । शोखपुष्पी त शोखाङ्गु
मेगल्या कुसुमापि च शोखपुष्पी
सरा मेध्या वृष्या मानसरोजवृत्
रसायनी कषायोष्ण स्मृति ।
कान्ति वलाग्निदा । दोषापह्ना
३ भूतासृक्कुष्ठकिमि विप्रण
त ॥ इति भावप्रकाशः ॥
शोखप्रस्यः पुं चंद्रस्यचिह्नं यथा
लिंगं शृंगान् विज्ञानं शोखप्रस्य
विधो रथ इति शब्दमाला ॥

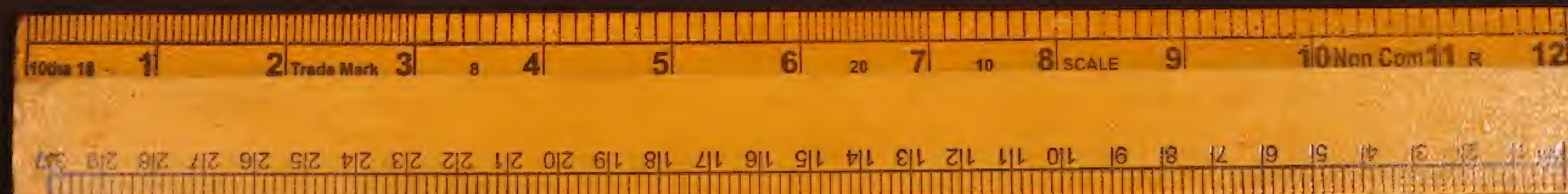
शोखभृत् पुं विसुः इति हेम
चंद्रः ॥
शोखशुखः पुं कुम्भीरः इति
हेमचन्द्रः ॥
शोखमूलं स्त्री मूलकं इति
राजनिर्घण्टः ॥
शोखाढ्याः पुं शुद्धनखी इति
रत्नमाला ॥
शोखाङ्गुली स्त्री शोखपुष्पी ३
ति राजनिर्घण्टः ॥
शोखिका स्त्री रणविशेषः ।
चोरवङ्गुली इति भाषा यथा ।
शोखिनी शोखिकोचोरा इति
शब्दचन्द्रिका ॥
शोखिनी स्त्री चोरपुष्पी इत्यम
रः ॥ श्वेतपुञ्जराः ॥ इति वि
सुः ॥ श्वेतहृन्दा इति मेदिनी
श्वेतचुक्रा । इति शब्दरत्नाव
ली ॥ शुद्धशक्तिभेदः । इति
विकाणशेषः ॥ यवतिक्ता
इति राजनिर्घण्टः ॥ चतुर्विध
स्त्रीमध्ये स्त्रीविशेषः । तल्ल
णं यथा दीर्घा सदीर्घनयनाव
रसंदरीया कामोपभोगारसिका
गुणशीलपुक्ता रेखात्रयेणच
विभूषितकण्ठदेशा सम्भोगके
लिरसिका किल शोखिनीसा श
शुद्धोमजा ३ शुद्धाती ३ ॥

शुकं पद्मिनी तेषां विविनी ।
रमते मृगः । दृषभं शोखिनी त
हा हस्तिनी रमते हयं ॥ पद्मि
नी पद्मगन्धा च मीनगंधा च वि
विनी । शोखिनी क्षारगंधा स्यात्
मदगन्धा च हस्तिनी ॥ इति रति
मेजरी ॥ शोखपुक्ता यथा शो
खिनी चापिनी वाण भुशुगरी
परिचायुधा । इति देवीमाहात्म्ये
उपदेवताविशेषः । शोखिनीवा
सशब्दार्थदर्शनात् ॥
शोखिनीफलः पुं शिरीषवृत्तः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥
शोखिनीवासः पुं शालाटवृत्तः
इति शब्दचन्द्रिका ॥
शोखी पुं विसुः समुद्रः । इति
मेदिनी ॥ शोखिकः ॥ शोखविशि
ष्टेवि इति शब्दरत्नावली ॥
शुच ३ उ. गन्धा इति कविकल्प
द्रुमः ॥ ३. शब्दते इति उर्गा
दासः ॥
शुच ३. वाचि इति कविकल्पद्रुमः
३. शुचते इति उर्गादासः ॥
शुचिः स्त्री इन्द्रपत्नी इत्यमरः टी.
कायौ भरतः ॥
शुची स्त्री इन्द्रपत्नी तत्पर्यायः
लिरसिका किल शोखिनीसा श
शुद्धोमजा ३ शुद्धाती ३ ॥

इत्यमरः शविः ५ सची ५ स हिन्दी भाषा । तस्यार्थायः ।
 चिः ६ इति भरतः एतज्जायी ७ गन्धमल्ली १ घट्टग्रन्थिका ३
 पोतामी ८ इति जराधरः ॥ कर्चुरः ५ पलाशः ५ इत्यमरः
 माहेन्दी ६ जयवाहिनी ९ ॥ सरी ६ वटी ७ गंधशरी ८ क
 पेदी ११ शतावरी १२ इति । तुर्गः ६ कर्चुरः ९ इति भरताद
 शहरत्नावली ॥ शतमल्ली ॥ स्त्री यः ॥ सुगन्धा ११ सटि १२ शरिः ११
 करणान्नरे तत्तु विधिकरण मि गंधमला १५ गंधेलि १५ गंध
 ति केचित् ॥ इति मेदिनी ॥ मलकः १६ इति शहरत्नावली
 प्राचीपतिः ७ इंदः । इत्यमरः ॥ गन्धमला १५ वधः १५ गन्ध
 शर क उ. झाचे । इति कविकल्प दुमः ॥ क उ. शरयते । इति मूले १६ इति जराधरः ॥ जी
 दुर्गादासः ॥ मृतमूलं १६ कच्छरं १६ हिम जा १६ इति रत्नमाला ॥ हैमी
 शर सादे ॥ श्रीरामे ॥ गते ॥ १६ घट्टग्रन्थिः १६ सुव्रता ११
 रुजि । इति कविकल्पदुमः ॥ गंधाली ११ पलाशः १३ हिमा
 सादोः वसादः । श्रीरामे भेदः । १५ इति ग्रन्थान्तरे ॥ घट्टग्रन्था
 शरति लोकः ग्रवसीदति । वि १५ ग्रन्थनिष्ठा १६ सुगंधमला
 मृणाति । गच्छति । रुजति वा १७ गन्धाली १८ शरीका १९
 रूपयः । इति दुर्गादासः ॥ पलाशिका १९ सुभद्रा १९ तृणी
 शरः वि ग्रन्थः । शरयातो श्व १९ दही १९ गन्धा १५ एषुप.
 प्रत्ययेन निष्पन्नः । इति सिद्धांत लाशिका १५ सोम्या १६ हिमो
 कोमुदी ॥ द्रवा १७ गंधवधः १८ ग्रन्था
 शरा स्त्री सरा । जरा इत्यमरः । १९ गन्धा १९ अमूरसत्वे । ल
 टीका ॥ वृत्तं । उस्सत्वे । रुचिकारित्वे ।
 शरिः स्त्री शरी इति शहरत्ना ज्वर कफास कण्डूव्रणदोष २
 वली ॥ तामयधंशकारित्वे रुच्यत्वे ।
 शरी स्त्री स्वनामध्यातौषधिः ॥ इति राजनिर्घण्टः अपिच ग्रन्थ गं
 वनशरा इति भाषा कर्चुर इति । यपलाशी सुगंधद्वयं काष्ठीरे-

प्रसिद्धं शरी पलाशी घट्टग्रन्थः । वदतीत्यर्थः शमानाथस्तु सस्यग्रा
 स्थासुव्रता गन्धमलिका गन्धा घण ३ इति मन्ता शठयति सस्यग्रा
 रिका गंधवधः १६ प्रघमलाशि दतीत्यर्थे इत्यमरः सस्यग्राघण ३
 का ॥ भवेत्तुं यमलाशीतु कषाया ति जौमराः सस्यग्रावे इत्येके ३
 ग्राहिनीलघुः तिलता तीक्ष्णाचक ति दुर्गादासः ॥
 दुकाउसास्यमलनाशिनी शेष शठे स्त्री तगरे ॥ कुंजमे ॥
 कास व्रण स्यास मूलाभ्यान् लोहं । इति राजनिर्घण्टः ॥
 ग्रहापरा इति भावप्रकाशः ॥ शठः ७ मध्यस्यपरुषः भुजः ॥
 शठके स्त्री घृतजलमिश्रित धुस्तरः इति मेदिनी ॥ ग्रन्थलत
 शालिहर्णं मयदाराशरा इति णे स्थिये वक्ति श्रोम्यत्रविश्रियं
 भाषा यथा शालिहर्णं घृते तो कुरुते भृशे । यत्तापरोध चेष्ट
 ये मिश्रिते शठके वदेत् ३ श्रु शठोये कथितो बुधेः ॥
 ति भावप्रकाशः ॥ इति विस्मयराणे ॥ ३ अंशे १६
 शठ क उ. झाचे इति कवि ग्रन्थायः ११ श्लोकटीका ॥
 कल्पदुमः ॥ क उ. शठयते ३ चतुर्विधपतंगतमतिविशेषः
 ति दुर्गादासः ॥ तस्य लक्षणं । कामिनीवि
 शठ वध लेश केतवे इति षयकपटपटुः । यथा ।
 कविकल्पदुमः ॥ क्लेशा इत्या मौलौदाम विधाय भाल फल
 नुभवः केतवे मित्रवच्चने श के शालिहर्ण पञ्चावली केष्ट
 ठतिखलः साधुं वच्ययतीत्यर्थः भुजोया निधाय ऊचयो विन्य
 इति दुर्गादासः ॥ स भुक्तास्वर्ज विस्वासे समु
 शठ क शालसे ॥ गन्धसक्त पाङ्गयन मृगदण्डः काञ्चीनिवे
 तसंस्कृते इति कविकल्पदुमः शङ्खलात्रीवी ग्रन्थि मपाकरो
 क शठयति वृहः क्रियासु च ति मृडना हस्तेन वामदुवः । ३
 दः स्यादित्यर्थः इति दुर्गादासः शठतिरत्नमाला ॥
 शठ ल उवाचि इति कविक शठता स्त्री शठस्य भावः तत्र
 ल्यदुमः शठयति नीचः ऊत्सिते पर्यायः लाया १ शठे ३ ऊ ।

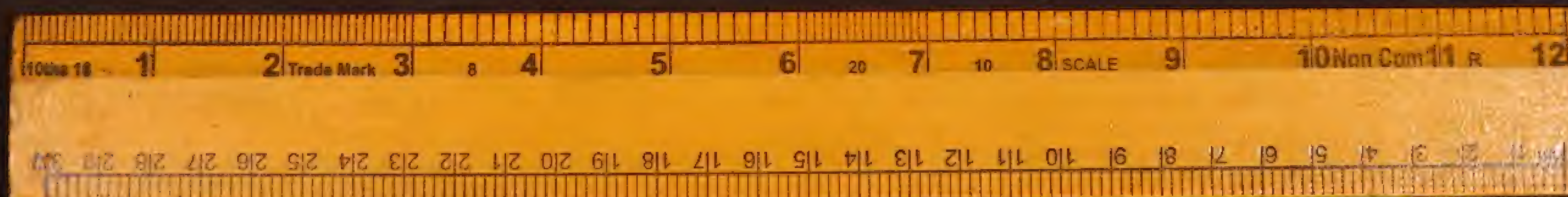

सृतिः ५ निरुतिः ५ इति हेम
चेदः ॥ अथ च ॥ अस्मिन् क
पदे व्याज उपधि दम्भ एव च
कृते कल्कं छले छद्म मिष कैर
वकैतवे ॥ अथ शास्त्राच्च शठता
सृतिर्निरुतिश्च ॥ हिंसाफ
ले चतुर्कं स्यात् शास्त्राच्च पर्याय
इति ॥ एवं कपट पर्यायः ।
फले वञ्चन मातृके उभयोरेक
पर्याय इति केचित् प्रचलते
इति शब्दरत्नावली ॥
शठम्बा स्त्री अम्बहा । इति रा
जनिर्घण्टः ॥
शूड ३३. संच रुजोः इति क
विकल्पदुमः ॥ तालव्यादिः ३ श
एद्यते । ३. शण्डते काण्डो वीरे
रुजतीत्यर्थः इति उगीदासः ॥
शण च दाने इति कविकल्पदुमः
च शणयति इति उगीदासः ॥
शणो स्त्री लपविशेषः । तत्पर्या
यः भङ्गः २ मातृलानी ३ इति
हेमचेदः ॥
शणः पुं स्वनामात्मातत्त्वः त
त्पर्यायः मातृपुष्प २ वृमनः
३ कटुतिक्तकः ५ निशावनः ५
दीर्घशावः ६ लकसारः ७ दीर्घ
पलवः ८ । अस्य गुणः अश्ले

कषायत्वं मलगर्भास्व पात
नत्वं वातकारित्वं पित्त कफ
तीक्ष्णमर्दनाशित्वञ्च । इति
राजनिर्घण्टः ॥
शण्डीण्टका स्त्री शण्डीपुष्पी
इति राजनिर्घण्टः ॥
शण्डीपुष्पी स्त्री अशनपुष्पी । ३
ति शब्दरत्नावली ॥
शनपुष्पिका स्त्री चण्डीरवा ।
कनकनिय इति वनशेखर इति
च भाषा इत्यमरभरतौ ॥
शण्डीपुष्पी स्त्री लपविशेषः ।
शण्डीली इति शण्ड ३ इति वन
शण्ड ३ इति च भाषा तत्पर्यायः
वृहस्पुष्पी २ शण्डिका ३ शण्ड
वण्टिका ५ पीतपुष्पी ५ स्यात्
फला ६ लोमशा ७ मातृपुष्पि
का ८ अस्यागुणाः लुद्रतिक्त
त्वं । वमिकावित्वं । रसनियाम
कत्वञ्च इति राजनिर्घण्टः ॥
शण्डसूत्रे स्त्री पवित्रकं इत्यम
रः ॥ हे शण्डसूत्रजाले शण्ड
स्य सूत्रे शण्डसूत्रे शण्डाति २
दाति सूत्रे शण्डः शण्ड अम्बहा
नेद्यन् । शण्डः तालव्यादिर्मु
ह्यतान्नः इति बहवः सनोद
न्यसादि दन्त्यनान्न इति के

चित् तन्मते घन दञ्च दाने ३
तस्य रूपं । शण्डो दन्त्यसादि
मूर्द्धन्यनान्न इत्यपरे शाण्डिकि
णमणि काकाण कोण काण
इति मूर्द्धन्यनान्ते विद्याभरण का
णश मुपवीते स्याद्विप्रस्याह
वृते विवृत । मनसूत्रमये रा
हो वैप्रस्याविकसोविकमि
ति मनुवचनात् पवित्रक म
पितृदुच्यते ॥ आनाय इत्यादि
चतुर्कं जाले इत्येके । आना
य इत्यादि श्लोकाहं क्वचिद्
प्रपते तत् स्ताम्पाद्युपेक्षित म
पिअने राहत मिति विवृते ३
तितृतीकायां भरतः ॥
शाण्डालकः पुं आरेवतवृत्तः
शेण्डाल इति भाषा इति शब्
रत्नावली ॥
शाण्डिका स्त्री शाण्डपुष्पी इति
राजनिर्घण्टः ॥
शाण्डिरे स्त्री शेण्डामध्यस्थ १
लिनं ॥ दंहीतदे इति मेदिनी ॥
शण्डे स्त्री पद्मादिसमूहः । इति
शब्दरत्नावली ॥
शण्डः पुं नपुंसकं ॥ गोपतिः
इति भरतद्विप्रकोषः ॥
शाण्डिता स्त्री घण्डते शण्डशब्द

भावे त प्रत्ययस्यानन्तरं आप
प्रत्ययेन निष्पन्ना ॥
शाण्डिलः पुं मुनिविशेषः शा
ण्डशब्दाद्याणादिक इत्यु प्रत्य
येन निष्पन्नः इति सिद्धान्तको
मुदी ॥
शाण्डः पुं अंतर्महलिकः अ
भान्नस्त्रीरक्तकोयं खोजा ३
ति भाषा । तत्पर्यायः वधिवरः २
तल्लक्षणं यथा ये तत्पर्यायः
प्रथमाः स्त्रीवाच्य स्त्रीस्वभाविनः
जाया न उष्टाः कार्येषु तेवै
वधिवरः स्मृताः ॥ इति ॥ न
पुंसकं हिजडे इति भाषा । ३
त्यमरभरतौ ॥ गोपतिः ॥ शा
३ इति भाषा इति मेदिनी ॥
वन्धाष्टकः इति जराधरः ॥
उन्मत्तः इति धनञ्जयः ॥
शण्डे स्त्री दशगुणितदशसंख्या ।
पक्ष ३ इति हिंदी भाषा तत्
पर्यायः दशतिः २ इति पुरा
णं ॥ तद्वाचकानि धार्तराष्ट्रः १
शानभिषाता २ पुरुषायुषः ३
शवाणगुलिः ४ पद्मदले ५
इत्ययतः ६ अविद्योजने ७ ।
इति कविकल्पलता ॥
शतकः नि शतसंख्याविशिष्टः ॥

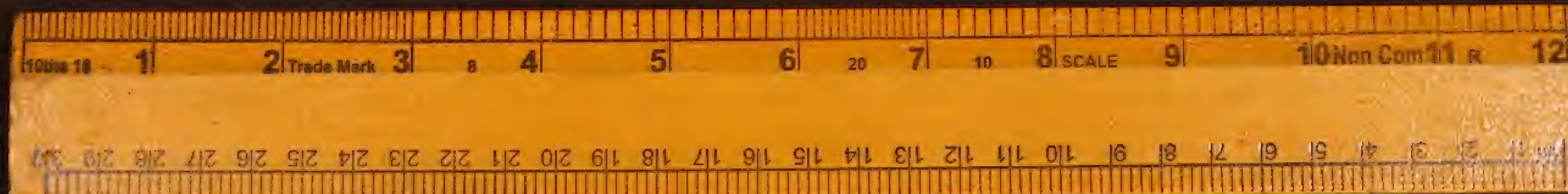

यथा शान्तिशतकामरुशतका
दिः शतशब्दात् क प्रत्ययेन नि
निष्पन्नः ॥ स्तार्य के शतकञ्च
शतकीर्तिः ॐ भावार्हद्विषेयः
इति हेमचन्द्रः ॥
शतज्जदः ॐ करवीरः । इति
इति राजनिर्घण्टः ॥
शतज्जम्भः ॐ पर्वतविशेषः इति
शतज्जम्भशब्द टीकायां भरतः ॥
शतकोटिः ॐ वज्र इत्यमरः ॥
वृन्दसंख्या ॥ लीलावतीमते
शतसंख्या ॥
शतकृतः ॐ इन्द्रः इति यन
ज्यकोषः ॥
शतलवणं स्त्री सवर्णं यथा भौ
मेरुं के महायातः शतलवणं म
उलके । इति शब्दचन्द्रिका श
तभागश्च ॥
शतप्रमिः स्त्री हवीं इति रा
जनिर्घण्टः ॥
शतत्री स्त्री शस्त्रभेदः वृष्टि
काली करुणकः इति मेदि
नी ॥ आद्यस्य लक्षणं अयः
कण्टकः संकुञ्ज शतही म
हतीशिला इति विजयरत्नितः
उरीञ्च पशिलोपेतं चण्डाल
कसंयुते शतत्री यंत्रसंख्येय

शतशब्द समाहृतं ॥ गोपरे ।
सकवाचै तत्र स्यात् समने
हरे सप्रताके गजार्को ये
न राजा विशेषतः पुरं ॥ इति
मात्से राजधर्मे उगसम्पत्ति
नाम १५ अध्यायः ॥ गल
रोगविशेषः अस्या निदानल
क्षण चिकित्साः रोहिणीश
ब्देऽध्यायः ॥
शतच्छदः ॐ काण्डकृष्टपत्नी ।
काण्डकोकरा इति भाषा इति
विकारप्रदेशः शतदलपत्रञ्च
शततमः वि शतस्य एरणः
शतशब्दात्तमद प्रत्ययेन निष्प
न्नः ॥ शततारा स्त्री शतभिमान
त्वं इति केचित् ॥
शतदेतिका स्त्री नागदेती ३
ति राजनिर्घण्टः ॥
शतदुः स्त्री तदीविशेषः शत
लञ्च इति हिन्दी भाषा सारि
मालयाडत पत्रा विषाणायो
भिलिता तस्यार्थायः शतदुः
१ इत्यमरः श्रुतदिः ३ शतदुः
५ प्रज्ञशोक सन्नमोवशिष्टः
कण्ठे शिला वहा नद्या
मस्या प्रविष्ट स्ततो भीत्या
इयं शतथा दुता ॥ इति

शतदुः इति तदीकायां भरतः
अस्या ऊलशुणः शतद्वेर्विषा
शायुजः सिंधुनद्याः सुशीतं ।
लञ्च स्नाड सहीमयञ्च ॥ ज
ले निर्मले दीपने पाचनञ्च
प्रदत्ते वले बुद्धि मेधागुषञ्च ॥
इति राजनिर्घण्टः ॥
शतथा स्त्री हवीं । इति श
ब्दचन्द्रिका ॥
शतथा य शतप्रकारं यथा
शालीक वचने श्रुता यः स
पीन निर्वर्तते शतथा भिद्यते
सृष्टिं शिरीषस्य फले यथा
इति महाभारते ॥
शतधामा ॐ विसृः इति ज
टाथरः ॥
शतधारे स्त्री वज्रं इति विका
रप्रदेशः ॥ शतधामाशुके वि
यथा वसोः पवित्रमसि शत
धारे वसोः पवित्रमसि सहस्र
धारे वसोः पवित्रमसि शतथा
रेणसत्त्वा कामधुत्त इति ।
पशुपतिपद्धतिः ॥
शतधृतिः ॐ इन्द्रः वृद्धा इति
मेदिनी ॥ उगीः इति विसृः ॥
शतपत्रं स्त्री पत्रं इत्यमरः ॥
शतपत्रं ॐ मयूरः ॥ सारसः ॥

दावीचाटपत्नी इति मेदिनी ।
राजकीरः नरी इति भाषा ॥
इति हेमचन्द्र राजनिर्घण्टे ॥ श
तपत्रं ॐ दावीचाटपत्नी का
ठकोकरा इति भाषा इत्यमरः
शतपत्रनिवासः ॐ ब्रह्मा ।
इति कविकल्पता ॥
पद्मस्ये वि । शतपत्री स्त्री
पुष्पविशेषः सेउती इति भा
षा पाटलवर्णसौ गोलाव ।
इति वदन्ति तस्यार्थायः ॥
सुमनाः १ सुशीता ३ ॥
शिवलभा ५ सौम्यगन्धी ५ श
तदला ६ सुवृता ७ शतपत्रिका
८ अस्या गुणाः हिमते ति
क्तत्वे कषायत्वे कृष्ट सुख
स्फोट पित्र दाह नाशित्वे रु
चत्वे । सुरभित्तञ्च इति राज
निर्घण्टः ॥
शतपत्रिका स्त्री शतपत्री इति
राजनिर्घण्टः ॥
शतपत्रिकः वि नानापशुनामी
नातामतावल्लसी यथा शतप
त्रेः विक्रान्तपशुः इत्यनेन शतप
त्रात् पशुन शब्दात् विक्रान्त
प्रत्ययेन निष्पन्नः । इति सि
होतकौमुदी ॥

शतपदचक्रं स्त्री नाम्ना नत्वं तयोः स्वदेदिभिः धिष्णानिक्त
 तानार्थं चक्रं यथा चक्रं श तिकादीनि प्रत्येकं चतुर्त्तवेः ॥
 तपदे वक्ष्ये मृत्तुशतपर स साभित्तिशका स्तवशतेकं
 सभवे नामादिवर्णितो ज्ञेया हादशाधिकं यदृत्तुशक ।
 मृत्तुशपशका स्तथा निर्णय कोष्टस्यः क्रूरः सोम्यापिवा ।
 द्वंगता शेषा रुद्रसंख्या तिवि ग्रहः ॥ तत्रस्या वेधयेत् सम्प
 दुधः जायते कोष्टकानाञ्च क पुंसा नामादिमाचरे सो
 शतैकं ॥ नात्र संशयः ॥ अ मे विदं शुभं ज्ञेय मशुभं ।
 वे क ह डा येष्टान्यो म र प पाप खेचरे ॥ मिश्रे मिश्रफ
 र ता हरिति चाप्रेयो न य भज ले तत्र निर्वयेत् शुभाशुभं ।
 ला नैर्ऋत्यो ग स द च ला वाय यहाच्यं सर्वतोभद्रे ग्रहोपय
 व्या पंच पञ्च क्रमेणैव विंश ह वेधतः शुभाशुभ फले ।
 वर्णान्न प्रयोजयेत् पञ्चस्वर । सर्वे तदिहापि विचित्रयेत् ।
 समायोगे एकैकं पञ्चधा क्रु पंचस्वरा अ ३ ३ प ३ ३ कारा
 अवर्णान्या स्वयो ज्ञेयाः स सैर्योगे धिष्णानि नत्तजाति
 न्यत्तरयुता स्तथा गजातीये अत्र चतुर्भि र्वर्णै रेकनत्तरे
 का मास्याय पंचस्वर विनिर्णयः यथा अ ३ ३ प ३ ३ जो व वि
 मृदुल्लो रप्यकारेण श्रेन स उ ५ वे को क कि ५ ऊ च उ
 सपरिग्रहः । ऊर्ष्यात् ऊ ३ ५ ऊ ६ के को ह हि ५ ऊ हे
 उ स्थाने दीर्घा दीर्घस्ताराणि च हो उ ८ डि डु डे डो ६ म मि
 ऊ च उ छा भवेत् स्तमे रोद्रे मु मे १० मो ट टि टु ११ टे
 तीशान गोचरे उ च रा ठा म हो प पि १२ पु ष ता ठ १३
 वेत् स्तमे हस्ते चाप्रेय संज्ञके पे पो र रि १४ रु रे रो त १५
 भु य फ फा भवेत् स्तमस्य ति तु ते तो १६ न नि उ
 दीयादे च नैर्ऋते उ य क ने १७ नो य पि पु १८ ॥
 हा भवेत् स्तमवायवे भाद्र ये यो भ मि १९ भु य फ
 उत्तरे ॥ पदे स्तमवतस्तु सा ङ २० मे भा ज जि २१ जु जे

ज्ञो ए ॥ १॥ विव ए विव लो २१ शतपदी स्त्री हवी ॥ वचा ॥ भा
 ग गि गु गे १३ गो श शि शु गीवपत्नी इति मेदिनी ॥ को
 १४ शे घो द दि १५ उ थ क जागरणीमा इति शतृत्ताव
 अ १६ दे दो च वि १७ बु वे ली कटका इति राजनिर्घण्टः
 चो ल १ लि लु ले ला २ शतपर्विका स्त्री हवी ॥ व
 मृ ल् युक्त प्रकारयुक्तेन जे चा । इति मेदिनी ॥ यवः
 यः क्रस्तेन दीर्घा ज्ञेयः । इति शतृत्तावली ॥
 तालव्यशकारेण दन्त्यशकारे शतपर्वेशः पुं अकग्रहः ३
 ज्ञेयः इति शतपदचक्रं ॥ ति त्रिकाण्डशेषः ॥
 इति ज्योतिस्तत्वे ॥ शतपात् स्त्रीकर्णजलौकाः ३
 शतपदी स्त्री वक्रपदयुक्तकी ति शतपाद् जटाधरः ॥
 रविशेषः । काणविद्धा इति शतपादिका स्त्री काकोली ३
 काणकोटारी इति च भाषा तत् ति जटाधरः कर्णजलौकाः ३
 पर्यायः कर्णजलौका २ इत्य ति शतृत्तावली ॥
 सरः कर्णकीटी ३ भीरुः ५ शतपुष्पं पुं भारविः स त
 शतपादिका ५ कर्णजलुका किराताजुनीग्रन्थकर्ता इति वि
 द इति शतृत्तावली शतपात् काण्डशेषः ॥
 ७ शतपादी ८ इति जटाधरः ॥ शतपुष्पा स्त्री शाकविशे
 शतावरी इति राजनिर्घण्टः ॥ षः शालुफा इति ख्याता ।
 शतपद्मे स्त्री श्वेतकमले यथा इति भरतः तत्पर्यायः ॥
 शतपद्मे मशुपद्मे पुण्डरीके । सितच्छत्रा २
 सितासुजे इति रत्नमाला ॥ अतिच्छत्रा ३ मधुरा ५ मिसिः ५
 शतपदी पुं वंशः इत्यमरः ॥ श्वकच्छणी ६ कारवी ७ इत्य
 उत्तमेतः यथा शतपदी भवेत् सरः शतादी ८ शतपुष्पिका ९
 किञ्चित् कोशकार गुणान्वितः मधुरिका १० शताका ११ छत्रा
 विशेषात् किञ्चिदसंशु शतपरः १२ मिसिः १३ मिसिरी १४ इति
 पवतापदः इति भावप्रकाशः ॥ शतृत्तावली माधवी १५ हो

वा १६ इति जराधरः अस्या
 एणः मधुरत्वे वात पित्त हृत्वे
 श्रुतञ्च इति राजवल्लभः ॥
 त्वपविशेषः मेरी इति भाषा
 तत्पर्यायः शताक्षा २ भित्तिः
 ३ चोला ४ पौतिका ५ ॥
 अहिच्छा ६ अवाकपुष्पी ७ मा
 यनी ८ कारवी ९ शिफा १० स
 ज्ञातपत्रिका ११ छत्रा १२ वज्रपु
 षा १३ सपुष्पिका १४ शतप्र
 सूता १५ वहला १६ पुष्पाक्षा
 १७ शतपत्रिका १८ वनपुष्पा १९
 भूरिपुष्पा २० सुगंधा २१ सल
 पत्रिका २२ मधुरिका २३ अति
 छत्रा २४ अस्या गुणाः कहुते
 तिकते स्निग्धत्वे श्लेष्माति-
 सार ज्वरः नेत्रत्रण नाशितं ।
 वस्तिकर्माणि प्रशस्यतेच ॥
 तद्वलगुणाः उल्लसते मधुरत्वे
 गुल्म मूल वात नाशिते दीप
 नत्वे पथ्यत्वे पित्तहारित्वे रुचि
 दायकत्वञ्च इति राजनिर्घण्टः
 अपिच शताक्षानि लदाहाम
 मूल रूढकुटिताशिनी । ३
 ति द्वयगुणाः अयञ्च शतपु
 षा कटुः स्निग्धा तिक्तोष्णाक
 फ वातकृत् रुच्या वल्लिहिता

नेत्रा वद्विह कृमि मुकहृत्
 संधारी शीतला तिक्ता दाहनुत्
 वातलालचुः इति भावप्रकाशः
 अस्यामधुरिकाशब्दे इष्टव्ये ॥
 शतपुष्पिका स्त्री शतपुष्पा ।
 इति शब्दरत्नावली ॥
 शतप्रसूता स्त्री शतपुष्पा ॥
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शतप्रसः पुं कारवीरवृत्तः ॥
 इत्यमरः ॥
 शतभिषकः स्त्री शतभिषान्त
 ३ । इति शब्दरत्नावली ॥
 शतभिषा स्त्री अस्थिसादिसप्त
 विंशतिनक्षत्रगतचतुर्विंश
 नक्षत्रे । तत्पर्यायः शतभिष
 क २ इति शब्दरत्नावली ॥
 अस्या आकृति र्मण्डलाकार श
 ततारामयी यथा मण्डलाभ श
 ततारकाकुले मध्यभाजि नभसः
 प्रचेतसि वाताशौल धरणीमि-
 ताः कुलाः शतदेवपुत्रास्त तव
 ३ ययुः ॥ दं २१ पं ५५ ॥ इति का
 लिदासकृत राविलग्रमानतिश्रु
 णो ॥ अस्या अष्टिष्टादेवता ।
 वरुणः यथा अस्थि यमदहन
 कमलज प्राणि मूलभृददिति
 जीव फणि पितरः । योग्य ।

ह्यम दिनकृतं पवन प्रकापि योगे यो हि योगपुङ्गवः प
 भिषाः । शक्रो निरुति स्तो मुपतिसमदेहः सोपि सत्यप्रया
 यं विष विरिञ्ची हरि वृत्ति ति अत्रेति शक्ति र्हेया हो मा
 वरुणः अजपादोऽहिप्रः २ सौ अवरो तथा धनिष्ठाया म
 वाचेतीसरा भावो ॥ सा त्र अ हेमासे वारुणेन दृष्टाहके ॥
 योमुखी यथा अश्लेष वक्ति इति ज्योतिःसारस्तकौशिक
 यमपिच विष्णावपुङ्गवे पत्नी त्वचने ॥
 अयंशतभिषा च नवापुङ्गुनि शतभीरुः स्त्री मलिका अत्यम
 पताम्यधोमुलगाणानि शिता २ ॥ शतं वहवो विद्योगिनो ।
 ति नित्ये विद्याया भूमित्वनेष भीरवोऽस्या इति शतभीरुः ॥
 च तपितानि ॥ इति ज्योतिस्त शीतभीरुः रिति च पाठः त
 त्वं ॥ तत्रजात फले शीत दा यैष्मिकत्वेन शीतदिभेती-
 भीति रतिमाहसी सदा विष्ट ति शीतभीरुः इति भरतः ।
 हो हि चतुरो नरो भवेत् । शतमखः पुं इन्द्रः इति ह
 वैरिणा मतिशयेन दाहणेन वा लायुधः ॥
 रुणेनुषदि यस्य सम्भवे इति शतमसुः पुं इन्द्रः इत्यमरः ॥
 कौष्टीप्रदीपः ॥ तत्र जात शतमानः पुं स्त्री इष्यपत्ने ॥
 स मिश्रगुणाः यथा शतान आणकः इत्यमरभरतौ ॥
 लादिम विष्णाव मेव शक्राद् शतमार्जः पुं अस्वकारकः ।
 वा मिश्रगुणाः प्रदिष्टाः शिवा इतिकेचित् ॥
 जहस्ताहिभवा जचन्याः शेषो शतमूला स्त्री हवी वचा इति
 इवाः समरुषा भवन्ति ॥ राजनिर्घण्टः ॥
 रचिवायेदो शतभिषादियोगे शतमूलिका स्त्री इवन्ती इति
 ज्योतः पति फले यथा शिव राजनिर्घण्टः ॥
 शतभिष वातो याम्य सर्प सि शतमूली स्त्री सनामख्यातोष
 एवीः शनि रवि कुज वारे भ धिविशेषः तत्पर्यायः वज्रस
 त घडी नवमो ३६ हि मरण ता २ अभीरुः ३ इंद्रीवरी ४ ॥

वरी ५ ऋष्यप्रोक्ता ६ भीरुप ऋष्यप्रोक्ता महादरी ॥ शता
 वी ७ नारायणी ८ शतावरी ९ वरी गुरुः शीता तिल्ला स्वाही
 अहेरुः १० इत्यमरः ११ गिणी ॥ १२ सायनी मेधाग्रि प्रष्टिदा मि
 शाली १३ हीपिशत्रुः १४ इति रथा नेत्रा गल्पातिसारजित ।
 जटाधरः ॥ १५ ऋष्यगता १६ इति शुक स्तयकरी वत्या वात पि
 शत्रुवत्तावली शतपदी १७ ॥ १८ ताम्र शेषजित इति भाव
 पीवरी १९ पीवरी २० वृष्णा २१ प्रकाशः ॥ २२ अमच शतावरी
 दिव्या २३ दीपिका २४ दशक वातपित्त मेह ऊष्टरसरा
 रिहका २५ सत्सपडा २६ सुष इति राजवल्लभः ॥
 डा २७ वज्रमूला २८ शताक्रया शतघटिकः २९ शतलतिकला
 ३० स्वाडरसा ३१ शताक्रया ३२ तमण्यायः देवच्छेदः ३
 चुपरीका ३३ आत्मगुप्ता ३४ ज इत्यमरः ॥
 डा ३५ मूला ३६ शतवीर्या ३७ शतरुद्रीये वि शतं रुद्रा देव
 महोषधी ३८ मधुरा ३९ शतम ता अस्या इति सिद्धांतकोमुदी
 ला ४० कोशिका ४१ शतप शतरूपा स्त्री ब्रह्मणः कन्या
 त्रिका ४२ विष्मया ४३ वेस पत्नी च यया एवस्तत्वात्मकं
 वी ४४ फाली ४५ वासुदेवपि कृता जगदेषा स्वजीजनत
 यंकरी ४६ उर्मना ४७ तैलवेली सावित्री लोक सिद्धार्थे हरि
 ४८ अस्या गुणाः वृष्णाते मधुर कृता समाधितः ॥ ततः संजप
 ते हिमते मेह कफ वात पित्त तस्तस्य भित्ता देह मकल्लमं ।
 नाशिते तिल्लते प्रोष्टते २ स्त्री ३५ मर्हं मकरोदहं पुरुष ३
 सायनत्वचु इति राजनिर्घटः पवत् ॥ शतरूपा च सा ख्याता
 अपि च शतावरी वज्रसुताभी सावित्री च निगद्यते सरस्वत्य
 रु दिंदीवरी वरी नारायणी श य गायत्री ब्रह्मणी च परेतप
 तपदी शतवीर्या च पीवरी । दृष्टो तं द्युषित स्तावत् का
 महाशतावरी त्वया शतमूलाह मवाणा दिंतो विधुः उपषेमे स
 काण्डिका सहस्रवीर्या हेतुश्च विद्यात्मा शतरूपा मनिर्दिता ॥

ततः कालेनमहता ततः प्रवे देहत्यागो नामाध्यायः ॥
 ३ भवन्मनुः स्नायन्मुव इति । शतांगः पुं रथः इत्यमरः ॥
 ख्यातः स विराडिति नः प्रकृते तिनिसनुत्तः इति राजनिर्घटः
 इति मात्से ३ अध्यायः ॥ शतानकं स्त्री प्रमणाने इति
 शतलुम्पः पुं भारविः इति विकारशेषः ॥
 शतलुम्पकः विकारशेषः शतानेदः पुं मुनिभेदः सत
 भूरिप्रयोगो ॥ जकराजपुरोवाहितः देवकीने
 शतवीर्या स्त्री सेतहवी रस दनः इति मेदिनी ब्रह्मा ॥
 मरः शतावरी कपिलद्राक्षा मोतममुनिः इति हेमचन्द्रः
 इति राजनिर्घटः ॥ विलक्षणः । इति विकारशेषः
 शतवेधी पुं अम्लवेतसः ३ शतानीकः पुं वृद्धः ॥ मुनिभेदः
 समरः ॥ सतव्यासपिण्डः ॥ राजभेदः
 शतसहस्रं स्त्री शतगणित स च चतुर्थपुरो चेद्वेशीयदि
 सहस्रं लल्लमिति यावत् य । तीयराजः तस्य पिता जन
 या शरीतः मणि वासो गवा मेजयः पुत्रं सहस्रानीकः ३
 दीनां प्रतिग्रहे सावित्र्यसहस्रे ति मेदिनी सदासराजपुत्रः ३
 जपेत् यंच मध्यमे दृष्टोत्तमे ति श्रीभागवते ९ स्कन्ध २२
 हादशसं पयोवृत्ते शतसह अध्यायः ॥
 स मसत्पुतिग्रहेष्विति इति शतारं स्त्री वज्रं इति विका
 मुद्रितं ॥ एरशेषः ॥
 शतकरा स्त्री विद्यात् इत्यम शतारुः स्त्री ऊष्टभेदः इति
 २ । वज्रं इति मेदिनी ॥ दत्त शतारुवी स्त्री शत्रुवत्तावली ।
 कन्याविशेषः यथा ददौ च तस्य इत्यमरः नक्तं शतं सदा
 वाक्यपञ्चाय हे तद्विचु शतक्र हार्ति शतारुः ख्याद्वृत्तं ।
 दा तयोः प्रजाश्च विहंस शु इति भावप्रकाशः ॥
 तस्यो विद्युतः शुभाः । इति शतावरी स्त्री शतमूली इत्य
 वज्रिपुराणे सर्गानुकीर्तनेस्ती मरः इन्द्राभ्या इति शब्दः ।

ब्रह्माभिशापेषु सर्वप्रहरणेषु च
सर्वविक्रम कोपेषु अवसायेवति
एति ॥ एज्यन्ते दण्डितो देवान्
एज्यन्ते त्वदण्डितः न ब्रह्माणो
विधातारं न ह्यर्थायमनावपि ॥ य
एते मानवाः केचित् प्रशान्ताः
सर्वकर्मसु । रुद्र मग्निश्च शक्र
च सूर्याचन्द्रमसौ तथा विश्वं दे
वगणोऽप्यात्मानं दण्डितः एज्य-
न्ति च दण्डः शान्ति प्रजाः सर्वा
दण्ड पलाभिरुत्तति ॥ दण्डः स
प्रेषुजागर्ति दण्डं यस्मै विडुर्बुधाः
राजदण्ड भयादेकै पापाः पापे
न कुर्वन्ते ॥ यमदण्ड भयादेकै
परस्पर भयादपि । एवं हि सा
त्तिके लोके सर्व दण्डे प्रतिष्ठि-
तं ॥ अन्ते तमसि सज्जेयु र्द्यदि
दण्डं न पालयेत् । तस्मात् द
ण्डो दमयति दण्डाणां दण्डयत्य-
पि ॥ दमता दण्डनाञ्चैव तस्मात्तदं
उर्विडुर्बुधाः दण्डस्य भीते सिद्धयः
यमेते भोगे एतः मूलधरस्य
यज्ञे । भवस्य पुत्रं धनिनीय
तिष्ठन् वरं शिशूनाञ्च भयान्नुड-
द्यो ॥ इति मात्से १६६ अ
ध्यायः ॥ सामभेदो न तच्छब्दे
दृष्टव्यो ॥

शुभ्रः पुं श्रीरामसंभ्राता । तस्य
र्यायः । अत्रमर्दनः २ इति शब्द
रत्नावली ॥ स न समिन्ध्याऊ
तोळिष्ठ भोजनादसावि । यथा
निष्ठो गते दविम सभतोषे वि
रिचिमे कस्मिणि राजपत्यः ।
प्राप्तुं ततोळिष्ठ सुदारवेषणा
स्तिस्वः प्रसातं चतुरः सपुत्रान्
कौशल्यायासाविसखिन रा
मः प्राक् केकयीतोभरतस्ततो
ः भूत् । प्रसोष्टशुभ्र सुदार
चेष्ट मेका समिन्ध्या सह ल
क्ष्मणोत्त ॥ इति भट्टिकावे
१ सर्गः ॥
शुभ्रजननी स्त्री समिन्ध्या इति
शब्दरत्नावली ॥
शुभ्रजित पुं राजविशेषः । तस्य
पुत्रः सृतध्वजः । सपुत्र ऊवलय
स्यः । इति मार्कण्डेयपुराणे ॥
शुभ्रजयः पुं विमलादिः । इति
हेमचन्द्रः ॥ शुभ्रजेतवि वि ॥
शुभ्रनयः वि वैदितायकृत ।
इति सुगन्धोपव्याकरणं ॥
अत्रमर्दनः पुं शुभ्रजः । इति
शब्दरत्नावली ॥
शान्ती स्त्री शान्तिः ॥ इति वि
काण्डशेषः ॥

शब्द ६ ज ओ शाने । इति । इति शब्दचन्द्रिका ॥
कविकल्पद्रुमः ५ अशब्द ज शानपरिणी स्त्री कटुको । इति श
शब्दः शब्दः ओ शान्ति शानः शब्दचन्द्रिका ॥
पतने पातनञ्च । शीघ्रते पतं शानिः पुं रव्यादिनवशाहान्नर्गतस
हृत्तात्वायुः । शब्दो इ पिस मि प्रसग्रहः । तत्पर्यायः ॥
सविषये आत्मनेपदे केचि सौरिः २ शानेश्वरः ३ इत्यमरः ।
दिमे तुरादौ पठित्वा तस्मात् नीलवासाः ४ मन्दः ५ क्वा
र्यात् आत्मनेपदानित्येते शी यात्मजः ६ इति विकारशेषः
यता शीघ्रनीलसुदाहरति । इति पातङ्गिः ७ ग्रहनायकः ८ क्वा
डर्गादासः ॥ यास्ततः ९ भास्करिः १० नीला
शब्द ओ गते । आः एकीय म्बरः ११ इति शब्दरत्नावली ॥
मिति कविकल्पद्रुमः ॥ तालः शारः १२ कौडः १३ वक्रः १४ को
व्यादि आशीयते । ओ आशान्ता लः १५ समीपः १६ पङ्क १७ ३
सीत् । इति डर्गादासः ॥ ति जराधरः ॥
शब्दः पुं फलमूलादि शब्दया कालः १८ सूर्यपुत्रः १९ अशितः २०
तोश्च प्रत्ययेन निष्पन्नः । ३ इति जेपातिस्तले ॥ अस्य कृत्स्न
ति सिद्धान्तकौमुदी ॥ वर्णः । पश्चिमदिः नपुंसकात्प
शब्दः पुं मेघः ॥ जिलुः । इति जजाति तमोगुण कषायरस म
मेदिनी ॥ हस्ती । इत्युनादि कर ऊंभरणि नीलकोतमणिः
कोशः ॥ सौराष्ट्रदेशानामधिपतिर्ये
अदिः स्त्री विद्युत् । इति हेम कषणपुनि संतानः शब्दवर्णः
चेदः । त्वाङ् इति सिद्धान्तकौ सूर्यमुखः । चतस्रः लपरिमा
मुष्माण्नादिदृतिः ॥ णः कृत्स्नवर्णवसः पृथक्वाहनः
शब्दः वि पतनकर्ता ॥ गन्ता सूर्यपुत्रः चतुर्ध्वजः ॥ भलवा
इति अदधानो रु प्रत्ययेन ण वश्मल धनुर्धारी । अस्माधि
निष्पन्नः । इति व्याकरणं ॥ देवता यमः । प्रत्ययिदेवता -
शानकावलिः पुं राजपिप्पली प्रजापतिः । इति ग्रहयागत

तव वृहज्जातकादयः ॥ अपि च योगी सूर्यप्रभः शनैश्चरः ॥
 शनिर्विहङ्गेऽतिल वसवंध्या अत्यन्तानुवदन ईषत्सीलि
 शृङ्गाङ्गना यातसमः स्थिरश्च त लोचनः । हारिणं मूलहस्त
 करः प्रतीची तवरोऽतिदृष्टोऽ विमालात्त उवाच ॥ शनै
 करत्तितीट् दीर्घं सुनीललोहं ॥ श्रुत्वा उवाच शिवात्तिपा शिमुं
 इति नीलकाण्डीयताजकं ॥ इष्टुमि शंकरकिंकर । विसृ
 अस्यात्पिने यथा । मरीचैः प्रमुहदेवानो मुनीना मनुरोप
 कृपयो नृसे तस्माज्जरेविभाव तः ॥ विमालात्त उवाच । शरा
 सः । तस्य भार्याभवत् स वहेनदेवानो तदे शंकर किं
 ला पुत्री तदुः प्रजापतेः ॥ ना करः हारं दातुमशक्नोहे विना
 तितेजोमये रूपं सोऽङ्गशाले मन्नात् रत्नया ॥ ददौ वर्त्म ग्रहे
 विवस्वतः । मायामयी तत स्त्री शायचतुः कोणत्तयाततः ।
 यां सवर्णां निर्ममे स्वतः ॥ शनि रभ्यतरे गत्वा ननामानप्र
 संज्ञोवाच ततस्त्रायां सवर्णेश्व कंथरः ॥ रत्नसिंहासनस्थां च पा
 ए मेवचः ॥ अहे यास्यामि स र्वतीं सस्मितो मुदा । नते सूर्ये
 दने पितृस्ते पुन रत्रमे । भवने सते दृष्टा उगा संभाष यत्ततः
 वस कल्पणि निर्विशोकं समाज शुभा शिघ्रे ददौ तस्मै एष्टा तत्
 या ॥ इतिच्छायां गृहे स्थाप्यसेता कुशलं शुभा । पावंसुवाच क
 गात् पितु रालये । मयमानोऽथ यमानप्रवक्तु स्वे श्रात मिच्छा
 तो संज्ञां सवर्णायो तथा रविः ॥ मिसाम्यते । कथं न पश्यमिमं
 सावर्णिजनयामास मनुश्रेष्ठे म साधो बालकश्च ग्रहेश्चर ॥ श
 हीपते । शनैश्चरं द्वितीयं च स निरुवाच सर्वं स्वकर्मणाः सा
 ते भद्रं तृतीयको ॥ इति धिभुजते वाञ्छितं फले । शुभा
 पादौ स्वर्गावारे ॥ अध्यायः ॥ शुभे वा यत्कर्म कोटिकल्पेन
 तस्य क्रूरदृष्टेः कारणं यथा लुप्यते ॥ इतिरासे चातिगोप्यं
 पतस्मिन्ननरे तत्र दृष्टं शंक मृग शंकरवलभ अकथं
 रनन्दने । आनगास महा जननीसात्तालुजाजनककारणं

श्रावतात कुलभक्तोहं कुल दृष्टा वासरान् ॥ वर्षमेकं स
 ध्यानेकमानसः । तपस्यासुर राचार्यं आद्याविशदिने भृगुः ।
 तः शस्यदिषये विरतः सदा शनिः साईदृश्यं वर्षं सुभीतुः सा
 पिता दद्यौ विवाहेन कन्यां च दंवत्सरं ॥ इति ज्योतिषतत्त्वं ॥
 अथस्यच अतितेजसिनीशस्य तस्य जपमन्त्रो यथा । प्रणवेवा
 तपस्यानुरता सती ॥ एकदा भवे मायां श्रीमुद्राय शनैश्चरः ।
 सा मृतस्त्राता सवेष्टं से वि चतुर्थ्यंते मनु शोक्तं रविमृतो
 धाय च । रत्नालेकार संशुक्ता नेवात्तरं ॥ उं ऐं ह्रीं श्रीं श
 मुनिमानसमोहिनी ॥ हरिपादे नेश्वराय । इति रुद्रयामले ॥
 ध्यायमाने सामोपप्रेत्यवाचर ऊर्ध्वपाणि स्तनत्रे जपेत् यथा
 मत्समीपं समागत्य सस्मितान सूर्यार राज मन्दाना सङ्क्षपातो
 ललोचना ॥ शशापमामपश्य जपेदुपः सोम केतो रथः पा
 न्नमृतनष्टा स्वकोपतः । वास श्रे रात्रेयां मुद्रपाणिकः ॥
 ज्ञानविहीनश्च ध्यानेकतानमान इति च रुद्रयामले ॥ अस्महे
 सं ॥ नदृष्टाहे त्वया येन कृतं य समंजा यथा । उं शनैर्देवी र
 त्रस्तणं । तया दृष्टं यद्यत्तु भीष्माये शनो भवन्तु वीरये शं
 मूढसर्वं विनश्यति ॥ अहं वि यो रभिसवन्त नः । यथा । श
 रतेध्याने ता मतोये परा सती । नेश्वरायेति पुनः शनैर्देवीति श
 शापे मोक्तं नशक्ता सा मया मयेत इत्युदाहृतत्वं तस्यप्रश
 ज्ञापेचकार ॥ तेन मातर्नय णं ॥ वारविशेषः ॥
 श्यामि किंचिदस्तु स्वचक्षुषा तत्र वारवेला यथा । कृतं मुनि
 ततः प्रभृति नम्रास्यः प्राणिहि यम शर मङ्गल रामर्त भास्करादि
 सा भयादहं ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते न यामार्हे । प्रभवति हि वारवलोन
 णपतिखोत्र ॥ अध्यायः ॥ शुभाशुभकार्यकरणाय ॥
 अथ भोगकालो यथा । रवि तत्रकालवेला यथा कालस्य वे
 मासे निशानायाः सपाददिवस ला रवितः प्राशति कालानलागा
 दृश्यं पत्त्रत्रये भूमिपुत्रोवयो । सुभयो गजेन्द्र दिन निशायाः

मृत वेद नेत्र नगेषु रामा विधु
दक्षिणैव ॥ अत्र कुलिकवेला
यथा । घण्टायेकं दिनेष्टातः क
मश ३२ दिने मंविचदण्डेषु
रोक्तः एवै वागहयामः कृति
क ३२परो मध्यम श्रुतिकालः
तद्विने एवैदिगमन नि
श्रेयो यथा । शुक्रादिसदिनेन
वारुणदिशं न ते कुजे चोत्त-
रो । सन्देशाश्च दिने न शक्यं
क्रमं यास्यां गुरो न व्रजेत ॥
तत्र प्रथम रजोयोगोदयो य
था । आदित्ये विधवा नारी ।
सोमे चैव पतिव्रता । वेण्या-
मङ्गलवारं च बुधे सौभाग्य-
मेवच ॥ दृढस्यैव पतिः श्री-
मान् शुके चापय मेव च ॥ श-
नो वन्धो विज्ञानीयात् प्रथमे
स्त्री रजस्तला । इति ज्योतिस्त-
त्वे ॥ अथ नवानां ग्रहाणां
यानानि । सूर्ये येन च ताम्र-
गोभूमं रक्तचंदनं चन्दे चन्दन
शोखो च वस्त्रं तिल ताम्रुला
न ॥ कुजे वृषः प्रदातव्यो रक्त
वस्त्रगुणोदने बुधेकर्पूर मङ्ग-
हविहस्तं हिरण्यकं । पीतवस्त्र
हयं जीवे हरिद्रा कनकानिच ॥

अस्यः शुक्र सितोदयः शुक्र
यात्यानि यानि च । शनो च
सतिला देवा कृष्ण गो लो ह
मुत्तमं ॥ राहो च महिषीच्छा
गोमायाश्च तिल सर्षपाः अजा
मेवो च दानव्यो केतो चात्र
श्च मिश्रितं । स्वर्ण गो विप्र ए
जाभिः सर्वेषां प्राप्ति रुत्तमा
इति ज्योतिस्तत्वे ॥
ग्रहाणां वलयो यथा । गुणोद-
ने पायसञ्च हविष्यं तीर घ
ष्टिकं । दण्डोदने हविष्मूर्ति
सोमं विशात्र मेवच ॥ दद्यात्
ग्रहकमाच्चैदे दिनेभ्यो भोज-
नेनयः शक्तितोवाययालाभ
सन्ध्या विधिपूर्वकं ॥
ग्रहाणां दक्षिणा यथा । येनः
शोखं स्नयान्दान हेमवामोह
यस्तथा । कृष्ण गोरायमे क्का
ग पतावे दक्षिणाः क्रमात् ॥
इति संस्कारतत्वे ॥
शनिचक्रं स्त्री तृणां शुभाशु
भानांयं शनिभोग्यनक्षत्रादि
सप्तविंशति नक्षत्रयुक्त नराका
रचक्रं । यथा । शनिचक्रं नरा
कारं निवित्ता सौविभादितः
नाम मृत्तं भवेद्यत्रफलं तत्र

शुभाशुभं ॥ एकं शुभे दत्त
हस्ते चत्वारि षट् पदद्वये । ह
दिपंच करे वामे चत्वारि सप्त
केत्रये ॥ द्वये नेत्रद्वये गुरो द्वये
तत्र न्यसेदुपः मुखे हानि जं
योदत्ते भ्रमः पादे श्रियोद-
दि ॥ वामे भी मंस्तके राज्ञे-
नेत्रे सौख्यं मति गुदे । तर्ष्य
ए हादयो कृत्स्ने यदा विद्व-
करः शनिः ॥ तदा सौख्यं व-
पुस्यं तदा शीर्षं नेत्र दत्तयोः
ततोयेकादशे षष्ठे यदा सो
ल्यकरः शनिः ॥ तदा विद्व-
शरीरस्यो गुरो वज्रः दि वा
मयोः । यस्य पीडाकरः शनिः
स्तस्य चक्रं फलेन्निदे ॥ लिखि
त्वाकृष्णद्वयेण नैलमये लिपे
ततः । निक्षिप्य भूमिमध्यसं
कृष्णपुष्पैः प्रपूजयेत् ॥ तृष्टिं
याति न संदेहः पीडात्पुक्ता
शनेश्वरः इति ज्योतिस्तत्वे ॥
शनिप्रस्तः स्त्री ह्याया सूर्य
पत्नी इति भविष्ययोगः ॥
शनिप्रिये स्त्री नीलमणिः
इति केवित् ॥
शनिवारः पु शनिभोग्यसार
नदिने तत्र उदयादोदयकालः

यथा । सतकादि परिच्छेदोदि
न मासावृत्ता स्तथा । मध्यम
ग्रहभुक्तिश्च सावनेन प्रकीर्ति-
ताः ॥ दिनाधिपस्य रव्यादे भोग्ये
दिने वाररूपे सावनराणोक्तं
उदयादोदयाज्ञानोर्भौ मसावन
वासराः इति तिथ्यादितत्वे ॥
शतभिषातत्त्वयुक्त मधुक्त
स्त्रयोदश्यां शनिवार योगो
महावारुणी स्यात् । यथा-
स्तुदपराणो । वारुणानसमायु
क्ता मयोः कृष्ण त्रयोदशी गे
गायां यदि नभ्येत सूर्यग्रहण
तैः समा ॥ शनिवार समाधत्ता
सामवावरुणीस्तता । इति ति
थ्यादितत्वे ॥ तत्र जातफ-
ले यथा । कृष्णः सुवेशः कुल
कीर्तिहीनो जरायुतो मध्यम
नेः कृहीनः । तमोगुणः क्लेश
करो नराणां मन्दस्य वारप्रभ
तोः तिस्रः ॥ इति कोष्ठीप्र-
दीपः ॥ तत्रयात्रा निषेधो य
था । संयजोदितसेयायां स
याशंकीनु वकिणं इति ज्यो-
तिस्तत्वे ॥ वारवेलादि शनि
शने दृष्टव्यं ॥
शनेः स्य शुद्धते । इत्यमरः ॥

यथा। शनैर्विद्या शनैः कथा नियमात् शपथे आत्मनेपदेश
 शनैः पठेत मारुहेत। शनैः सत्र परस्मैपदे। कृत्वा यशप
 कामञ्च परस्मैपदे चेतानि शनैः ते गोपी। प्रजेति त्रिशप
 शनैः ॥ इति मारुहे १५ अ प सः। इति रेवौ। साव्यः प्रा
 ध्यायः ॥ शनैश्चरः ॥ इति फामि यदि किञ्चिदनुस्मरामि
 मेदिनी ॥ इति वाचा शरीरस्पर्शनाभावा
 शनैश्चरः पुं शनिः। इत्यमरः दिति पारिणीयाः। केचिन्नुश
 तस्य स्तोत्रं यथा। नीलाञ्ज पथे नित्य आत्मनेपदे अत्र
 नचयप्रत्ये रविस्तुते महाग्रह निभाषया इत्याहुः। तेन प्रति
 ह्याया गभसंभूते वेदे भ वाच सवत केशवः शपमाना
 क्त्वा शनैश्चरः ॥ व्यासेनोक्तमि यम चेदि भूभूते। इति साचः
 दे स्तोत्रं यः पठेत प्रयत्नानरः इति उगीदासः ॥
 दिवा वा यदि वा रात्रौ शनैः सतस्य न संशयः ॥ इति व्या चंद्रः ॥ निर्भर्त्सनं। गालिदा
 सभाषितस्तोत्रं ॥ शपथ स्त्री ने। इति शपथार्थदर्शनात् ॥
 कारः। यथा शपक रोति ॥ शपथः पुं अन्तरे वदेन चोरे
 इति सिद्धांतकौमुदी ॥ नरके यास्यामि इत्येवं उपे मि
 शप य ज ओ। कोशे इति क यानिरसनं ॥ सत्यावधारणे
 शप ओ अ कविकल्पद्रुमः ॥ हो इति सञ्जः। वाचा शरीरं स
 तालयादी। य न शपति श शनं इति गोपीचन्द्रः ॥ शप
 णते। ओ शप ओ अशाप्सीत् थो दिव्ये। इति रमानाथः ॥
 अ शपति शपते कोश उक्ति इति भरतः ॥ तस्यैवायः ॥
 विशेषः। निर्भर्त्सन मितिचत शपने २ इत्यमरः ॥ शपः ३ ३
 भुंजः। सहस्रशे ३ सौ शप ति हेमचंद्रः ॥ सत्यं ५ समयः
 पानपशपत्। कोशे आदिपते ५ शपः ६ प्रत्ययः ७ अभिषङ्गः
 गालिदाने अणते। जित्तेपि ८। इति जराधरः ॥ चतुष्पा
 शपयोशी गत्यचकारेति ॥ दयावहारस्य कियपादाङ्गः ॥

यथा। प्रथम शपथः। युक्तिश्च या दिगुणेः ये राजस्य विग
 णत्सजास शपथैः वेन मर्दयेत् रोः ये वैश्वस्य चतुर्गुणेः ये
 प्रथं काल वलापेन मग्नमु द्राद्याण्येति। कृत्वा काञ्च
 सकृतादिभिः ॥ प्रथमस्य वारा नरतिका तन्मत्प्रादने कृत्वा
 सदस्य वलं वज्रत्पभावः। का ने एव मन्त्र मनुः। सत्येन प्रा
 तस्य च वलं प्राणापणत्वे तद पथेहिप्रं चविये वारतायुधेः।
 पेत्ते यथास्यादिसर्गः। हस्तो गो वीज काञ्चनै वैश्वे श्रुदेस
 करत्स्य उजादिसर्गस्य चये वैस्तु पातकैः ॥ पुत्र दारस्यवा
 दर्शनीयत्वात्। अत्र मयेतत् प्येवं शिवोमिस्पर्शयेत् एयक
 कृतेनवा इति प्रतित्ता मुञ्चाया ब्राह्मणेन मयेतत् कृते नकुते
 योजने वा हस्ते प्रतियेत्। प वेतिप्रतित्ता मुञ्चाय सत्यमिति
 तन्मिथ्यात्वे सम सकृते नश्य वक्तव्ये। तथैव चवियेण वार
 दितिवाक्यात्। नत्वपि परीक्षा नाशुधं स्पष्टये। तथैव वैश्वेन
 जलपरीक्षे वा कुर्यात् इत्य गो वीज काञ्चनाना मन्त्रमं स
 भिशयवर्णने युक्तं। तस्या महा हयं। श्रुदेण तु एवोक्तं सर्व
 भियोगविषयकत्वेन शपथ स मेव स्पष्टये। तेषां वृथाकृत
 मभिव्याहारानहंतात्। सकृता स्पर्शानां पातक हेतुत्वात् पा
 दिभि रित्यादिना हस्त सत्याभ्युप तकशब्देन निर्देशः। हलायुधो
 ग्रहः। तथाच विसुः सर्वेष्वर्थ प्येवं देवकियाविषय साह ता
 जातेषु मूलं कनकं प्रकल्पयेत् रदः। अरमे निर्जने रात्राव
 त्वकृत्वाते श्रुद हस्तं करं पाप त्वर्षमनि साहसे त्यासापह
 येत्। हिकृत्वाते तिलकरं। शणे चैव दिव्या सम्भवति कि
 विकृत्वाते जलकरं। चतः या ॥ बृहस्पतिः। देवजास
 कृत्वाते स्पर्शकरं पंचकृत्वा ण पादांश्च उग्रदार पिबो सिच
 लोने सीतोदृत महीकरं। सु णते त शपथाः प्रोक्तामनुना स
 वर्णादीने कोषो देयः। श्रुद ल्यकारणे ॥ साहसेषुभिप्राये।
 स यथा समये विहितं कियत् च दिव्यानि त विशेष ॥

ने । अत्र शपथ दिव्ययोः पृथक्
न प्रतीतेः शपथे न दिव्य
मा । किन्तु वैधे कर्मणि तत्र
शोचार्थे स्वानाचमनादि कार्यं ।
दिव्यानि त दिव्यतत्वे कथितानि
नात्र लिखितानि । अत्राभियुक्तेन श
पथः कर्तव्य इत्युत्तराः । उभये
च्छया अभियोक्तापि । इत्याह
नारदः । अभियोक्ता शिरोव
न्ती सर्वत्रैव प्रकीर्तिताः । इच्छ
यात्मनः कुर्यादितरे वर्तये
च्छिरः ॥ इतरः शपथकर्तृभि
मः तथा कात्यायनः । आचतरे
शकादज्ञो यस्य नो राज देवि
के । तस्मिन् जायते चोरे स तेयः
शपथे शुचिः ॥ तस्मिन् मापत्
चोरे मतिपीडाकरं । तथाच को
साधिकारे यस्य पश्येदित्यनुवृ
त्तौ विस्तुः । शोभाति र्जातिमर
णं राजातंक मयापिवा । त स
शुद्धे विज्ञानीयात्रया शुद्धे विप
र्ययात् ॥ कात्यायनः । तस्मैकस्य
न सर्वस्य जनस्य यदि सम्भवेत् ।
शोभाति र्जातिमरणं मृणादद्या
त् । इमं सः ॥ ज्वरातिमारवि ।
सेकाट गृष्ठास्थि परिपीडने । ने
इतराशालयोगश्च तथोक्तादः ॥

प्रजायते ॥ शिरोरुग्णदभङ्गश्च
देविका आधयो न्यागो । तस्मै
कस्येति न त देशव्यापकमर
णादिः । मनुः । नव्या शपथे
कुर्यात् श्लेषार्थे नरो वयः ।
वृथा हि शपथे ऊर्ध्वे प्रत्ये
हच नश्यति ॥ कामिनीषु वि
वाहेषु गवो भस्ते भयेत्यने
ब्राह्मणानुपपन्नौ च शपथे
नास्ति पातकः ॥ कामिनीष्विति
रहसि कामिनी संतोषार्थं वृ
थाशपथः । एवं विवाह सिद्ध
योगोपासांश्च आवश्यक होमे
न्यनार्थं ब्राह्मणवत्तार्थं मङ्गी
कृत्यतादो । यमः । वृथा त श
पथं कृत्वा कीदृशं वयसंयुते ।
अन्तेनच युक्तेषु वयेन च त
थानवः ॥ तस्मान्न शपथं कुर्या
न्नरोमिथ्या वधेप्सिते । कीदृशे
ति प्राणिमात्रेषु लक्षणं । तद्वध
पापेन वृथाशपथकर्ता युज्य
तेत्यर्थः । इति व्यवहारतत्त्वे ॥
शपथं स्त्री शपथः । इत्यमरः ॥
यातिः । इति विकारशेषः ॥
शमः पुं तत्ताविशेषः उलः ३
तिभाषा । इति शपथचंदिका ॥
अभिप्राययस्ते वि ॥

शपथं स्त्री गवादीनां च ॥ इति काण्डसंयोगादिजन्या वर्णा स्ते
मले । इति मेदिनी ॥ ॥ कादयो मताः । सर्वः शपथो न
शफरः पुं स्त्री मत्स्यविशेषः । भोवृत्तिः श्रोत्रात् पत्रस्त गृह्यते
पुंटी इति भाषा । इत्यमरः ॥ वीचीतरंगमायेन तदुत्पत्तिस्तु
शफराधिपः पुं इलीशमत्स्यः । कीर्तिता । कदेवगोलकमाया
इति विकारशेषः ॥ तत्पर्या उत्यतिः कस्यचित्तते ॥
यः । इलिशः १ वारिकर्षरः ३ उत्यन्नः को विनष्टः क इति उ
गाङ्गेयः ५ जमनालः ५ इति हे रनित्यता । सोयं क इति उ
विकारशेषः ॥ इति कवि देवोषध भित्तादो सजातीये ।
कल्पद्रुमः । क शपथयति । सो पितृपूजात् । इति भाषापरिच्छे
पसंगोष्ठाविकृतौ मतः । प्रश दः ॥ शपथं निरूपयति शपथो ध
वृयति गभीर मयंशे शिष्यः निश्च वर्णश्च मृदङ्गादिभेदा धनिः
स्फुटीकरोतीत्यर्थः ॥ इति । सर्वशपथो नभोवृत्तिः श्रोत्रोत्पन्न
उगीदासः ॥ ॥ स्त गृह्यते इति ॥ नभोवृत्ति
शपथः पुं श्रोत्राशसगुणपदा । शकाशसमवेतः । इत्यमरः
धिविशेषः । तत्पर्यायः । निता हृस्वाग्रहणादाह श्रोत्रोत्पन्न ।
दः १ तिनदः ३ धनिः ५ धानः इति काण्डसंयोगादिजन्या वर्णा
५ रवः ६ स्तनः ७ स्तानः ८ नि स्ते कादयो मता इति । ननुमृ
होषः ९ निर्हीदः १० नादः ११ दङ्गाद्यद्वेदेनोत्पन्ने शपथे श्रो
निःस्तानः १२ निःस्तनः १३ आ त्रैकशयुत्यति इति आह वीची
रवः १४ आशवः १५ सेशवः १६ तरङ्गमायेन तदुत्पत्तिस्तु की
विशवः १७ इत्यमरः ॥ ॥ कीर्तिता इति । आद्य शपथस्य व
आशवः १८ सेशवः १९ शवः २० हिंशदिगवच्छिन्नो न्यः शपथ
इति शपथचंदिका ॥ होषः २१ स्तेनैव शपथेन जयते तेनचा
इति जटाधरः ॥ स च ध स्या पर कदापकः पवे क्रमेणश्रो
त्रको वर्णान्तकश्च । यथा श्रोत्रो गृह्यते इति ॥

कदेवगोलकन्यायाडयतिः क
स्यचित्ते इति। अथ शब्दात्
दशदिशु दशशब्दा उच्यन्ते।
ततश्चाप्येदं शब्दा उच्यन्ते।
तिभावः। अस्मिन् कल्पे गौरवा
उक्तं कस्यचित्ते। इति। ननु
शब्दस्य नित्यत्वाडयतिः कथं।
मत्त आह उच्यते को विनष्टः
क इति बुद्धे रनित्यता इति श
ब्दाना मुत्पाद विनाश प्रत्ययः।
शान्तितादनित्यत्व मित्यर्थः। न
नु संप्रदाये ककार इत्यादि प्रत्यभि
ज्ञानाच्छब्दानां नित्यत्वं। इत्य-
त्रोत्तरात् विनाश बुद्धि भ्रमरूपा
चेत्यत आह सोऽयं क इति बुद्धि
स्तुसाजात्य मवलंबते। तदेवोष
य मित्यादौ सजातीयेति दर्शना
त् इति। तत्र प्रत्यभिज्ञानस्य त
सजातीयत्वे विषयः। ननु तद्य
स्तुभेदो विषयः उक्तं प्रतीतीति
विरोधात्। इत्यञ्च ह्येव रपि-
बुद्ध्या न भ्रमत्वमिति। ननु सजा
तीयत्वे सोऽयं मिति प्रत्यभिज्ञा
या भावते इति ऊच्यते ह्येव मित्य
त आह तदेवेति। यदेषयं म
याकृते तदेवाप्येनापि कृतं मि-
त्यादि दर्शनादिति भावः। इति।

सिद्धान्तशुक्तावली ॥ दशविध
शब्दा यथा। षड्जर्षम सगंधार
मध्यमः पञ्चम स्तथा। अतः पर
तुविज्ञेयो निषादो येवतस्तथा ॥
इष्ट आनिष्ट शब्दश्च संहतः प्र
विभागावात्। इत्यास्यमेधिक्य
वै॥ शब्दविशेषाणां नामवि
शेषा यथा। शब्दो गुणपुरुषो
म्यः प्रणादः सौक्त्ये नृणां। प
दने गुदजे शब्दे कर्दने कृति
संभवे ॥ त्वेव त सिंहादोऽय
कंदने सभटधनिः। कोलाहलः
कलकल स्तमुलो। व्याकुलो र
वः॥ मर्मरो वस्तु पण्णदे भूषणा
नानुशिञ्जिते। हेष्वा केषा तरुणा
णां गजानां गर्जे हंस्तिने ॥ विस्फा
रो यनुषो हस्ता रस्ते गो जले
दस्यच। स्तनिते गर्जिते गर्जिः
स्तनिते रसितादि च ॥ कूजिते
स्यादिहंगानां तिरश्चो रुतवा-
शिते। चुकस्य रेष्वाणरोवा चुक
नेमषांमुनः॥ पीडितानान्तु क
णिते मणिते रनेकूजिते। प्रकृ
णः प्रकृणा स्तथा मर्दलस्य तु गु
दलः॥ क्षीजनेतु क्षीचकानो मे
ष्वाणादस्तु दहुरः। तापोऽसुचैर्ध
निस्मन्दो गम्भीरो मधुरः कलः ॥

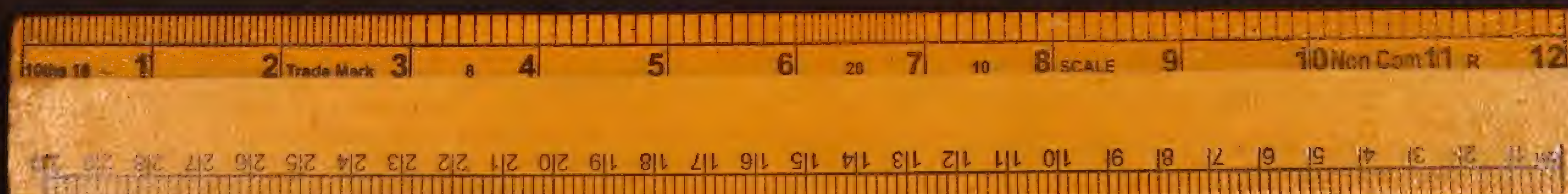
कंकली त कलः सस्म एक। सञ्जामा १६ तन्दक १७ मालिका
तालोलयावुगः। काङ्क ध्वनि १८ कालिनी १९ राजते २० भार
विकारः स्यात् प्रतिष्ठुत् प्रति। ती २१ हासिका २२ गगन २३
धनिः॥ इति हेमचन्द्रः॥ अथो कारका २४ भारीव २५ कटक २६
कार्यानुलोम विलोम सम श हीनरत्ता २७ महोरगा २८ वाता
ह्याः नयन २९ नर्तन ३० कनक ३१ पिना ३२ पिनाकिना ३३ सरालि
कावक ३४ महिम ३५ कलेक ३६ का ३७ यमराज ३८ हरिदेवे ३९
कालिका ४० सरस ४१ सहास ४२ सव्यायामा ४३ भोविकर्तन ४४
मध्यम ४५ स्यदस्य ४६ नवेन ४७ ता नंदनवन ४८ नलकृदर ४९ स
वता ५० तारता ५१ विभवि ५२ क हसानुत ५३ रसविभवेन ५४
रक ५५ कंडुक ५६ काञ्चिका ५७ साहमहमिक ५८ नवतमसम
नंदन ५९ दंतद ६० दम्भद ६१ यो द ६२ मार ६३ वत ६४ यु
गयोः ६५ लगल ६६ उततनु ६७ वा ६८ सदा ६९ वशि ६९
हारवहा ७० पतहातप ७१ वरभे मया ७२ लता ७३ उत ७४ ल
ख ७५ कलपुलक ७६ वरकेशे व ७७ विभा ७८ ॥ अथ संस्कृते
१९ वरपौरव ३० तरुणीकृत ३१ प्राकृत सम प्रलिङ्ग शब्दाः।
रदसोदर ३२ नदभेदन ३३ दे आहार १ हार २ विहार ३ सार ४
पतीपद ३४ लेकाकंकाल ३५ समर ५ सम्मोग ६ योग ७ अ
मापवचलववधमा ३६ नंदनंद सार ८ संसार ९ अमर १० वार ११
न ३० तदित ३८ समस ३९ का वारण ११ गण १३ टंकार १४
रिका ४० पादपाः ४१ जलज भाव १५ आकर १६ लोल १७
४२ ताना ४३ मम ४४ ॥ अथा उलोल १८ विलास १९ कायस २०
मार्गकाउलोमविलोम शब्दाः २१ अहंकार २२ हीर २३ अ
वंदे २४ देवे २५ लेख २६ रवी २७ ऊर २८ नीहार २९ उरग ३० रा
भानो ५ हंसा ६ जीवा ७ या ग १० भाल ११ तारल १२ गो
मा ८ वित ९ वद १० रम ११ यम विद १२ कन्द १३ उदर १४ त
१५ कंप १६ राधा १७ राधया १८ कण १९ तरणि २० दास २१

मोह ३६ संदोह ३७ मास ३८
 लुर ३९ लुर ४० तर ४१ मल ४२
 संगर ४३ आरम्भ ४४ हास ४५
 कर ४६ करि ४७ किरि ४८ कीर
 पर ४९ कोल ५० कन्दोल ५१ पीर
 पर ५२ मल ५३ मलय ५४ करीर ५५
 कामदेव ५६ आसि ५७ वीर ५८
 नर ५९ तरक ६० करेक ६१ देउ
 ६२ चाणाल ६३ रंग ६४ दर ६५
 मयल ६६ कलेक ६७ केवल ६८
 आकार ६९ पंक ७० खल ७१ व
 कुल ७२ ऊरंग ७३ देह ७४ स
 देह ७५ संग ७६ पर ७७ ऊरव
 ७८ तरंग ७९ चारु ८० सञ्चार ८१
 भंग ८२ अरि ८३ हरि ८४ परि
 नाह ८५ काठ ८६ ऊठ ८७ अ
 हि ८८ दाह ८९ परिसर ९० रवि
 ९१ हाहा ९२ मज्ज ९३ मज्जीर ९४
 वाह ९५ अचल ९६ कुल ९७
 कुमार ९८ कुम्भ ९९ कुम्भीर १००
 सार १०१ विरल १०२ कवल १०३
 जार १०४ कन्दर १०५ उदार १०६
 पार १०७ जंवीर १०८ केसरि १०९
 वराह ११० सुरारि १११ काल ११२
 काकोल ११३ जंतल ११४ चमरु
 ११५ विराम ११६ बाल ११७ आ
 लाल ११८ बाऊ ११९ राग १२०

संगर १२१ चोल १२२ भार १२३
 संसार १२४ केरल १२५ समीर
 गा १२६ टेक १२७ ताल १२८ आ
 सार १२९ चामर १३० कुलीर १३१
 तरंग १३२ सर १३३ कंकाल १३४
 कन्दल १३५ कराल १३६ विका
 स १३७ मूर १३८ हेरेव १३९ के
 व १४० विधु १४१ सिंधु १४२ बुध
 १४३ अनुबंध १४४ ऊद १४५
 १४६ चन्द्र १४७ समीर १४८
 समर १४९ गंध १५० भीम १५१
 शुक १५२ संकर १५३ किरीट
 १५४ तमाल १५५ गुञ्जा १५६ हि
 नाल १५७ तामर १५८ महीरुह
 १५९ बिंब १६० पुञ्ज १६१ हिलीर
 १६२ पिण्ड १६३ वर १६४ सेवर १६५
 कोण १६६ काण १६७ संरम्भ
 १६८ सोम १६९ परिरम्भ १७० वि
 कार १७१ वाण १७२ वसन्त १७३
 आसव १७४ वेसन्त १७५ वास
 १७६ वासव १७७ वासर १७८ का
 सार १७९ सार १८० सरस १८१ कि
 राग १८२ अरुण १८३ वारण १८४
 अथ संस्कृत प्राकृत सम स्त्रीलि
 ङ्ग शब्दाः १८५ हिला १८६ कला
 १८७ माला १८८ रमाला १८९ काहला
 १९० अचला १९१ लीला १९२ व

ला १९३ काला १९४ लोला १९५ दो
 ला १९६ अलसा १९७ मसी १९८ पर
 ली १९९ धारणी २०० गोली २०१
 हिली २०२ रमाली २०३ माली २०४
 वीणा २०५ काली २०६ वसा २०७ वेणी
 २०८ सीढा २०९ गंगा २१० तरंगिणी २११
 कंदली २१२ लहरी २१३ नारी २१४
 रामा २१५ मेरी २१६ वसंधरा २१७
 काली २१८ कराली २१९ चा
 मुगा २२० चामा २२१ राजा २२२
 तुला २२३ मही २२४ ॥ अथ
 संस्कृत प्राकृत स्त्रीलिङ्ग
 समशब्दाः २२५ जल २२६ फल २२७
 २२८ मूल २२९ वारि २३० कौलाल २३१
 कुल २३२ वल २३३ पल्ल २३४ डकुल
 २३५ लिङ्ग २३६ गम्भीर २३७ तल २३८ स
 लिल २३९ कमल २४० वीर २४१ त
 ल २४२ गजीव २४३ नीर २४४ हल २४५
 २४६ रजत २४७ जहीर २४८ राहु २४९ ला
 ल २५० पहीर २५१ कारण २५२ रोह
 गा २५३ चेल २५४ ऊहर २५५ अंबरा
 २५६ मेदिन २५७ ऊदमल २५८ चंडल
 २५९ तामरस २६० ऊठल २६१ अं
 गद २६२ उर २६३ अरविंद २६४ लो
 ह २६५ शो २६६ तारा २६७ कर
 गा २६८ कुल २६९ तोरण २७० म
 राग २७१ तंग २७२ अंल २७३ आगा
 २७४ ॥ अथ संस्कृत प्रा
 कृत सम कियापदानि ॥ अथ
 देहि २७५ गच्छ २७६ संहर २७७ ऊरु २७८
 चोर्य २७९ मार्य २८० अवगच्छ २८१
 अवलोक्य २८२ अवचित्य २८३
 २८४ ॥ अथ निरोध श्रुतिङ्ग
 शब्दाः २८५ नीहार २८६ हार २८७ हरिण
 २८८ शुक २८९ हर २९० अट्टहास २९१
 कैलास २९२ कास २९३ रद २९४ नार
 २९५ सिंह २९६ शोत २९७ शेष २९८
 अहि २९९ हंस ३०० वनसार ३०१
 हलि ३०२ ३०३ नाग ३०४ हिली
 ३०५ निकर ३०६ शरहून ३०७ चं
 ३०८ इकोत ३०९ शृंगार ३१० सागर
 ३११ तडाग ३१२ जलाशय ३१३
 अग ३१४ हर्षाक्ष ३१५ तत्तक ३१६
 नात ३१७ सत ३१८ दीक्षित ३१९
 अत ३२० नाराच ३२१ काच ३२२ क
 च ३२३ कीचक ३२४ चञ्चरीक ३२५
 चण्णक ३२६ चारण ३२७ गण ३२८
 हाण ३२९ काण ३३० श्रेण ३३१ सं
 सार ३३२ सारस ३३३ रस ३३४ अरि ३३५
 रमाल ३३६ साल ३३७ कंकाल ३३८ का
 ल ३३९ कलि ३४० फोल ३४१ खल ३४२
 अनल ३४३ अर्क ३४४ किञ्चुल ३४५
 कल्क ३४६ कर ३४७ प्रोकर ३४८ कौर ३४९
 हीर ३५० लंकेश ३५१ कोश ३५२ ॥

गर ६० केशव ६८ देश ६९ चटिका ५२ खटिका ५३ जटा
 लेश ५० आनेद ५१ नेदन ५२ य ५५ कता ५५ रत्ता ५६ शिता ५७
 नज्ज ५३ खज्जरीट ५४ कीट ५५ संख्या ५८ कालिंदी ५९ कलि
 श्रि ५६ कावक ५७ कराह ५८ का ६० कला ६१ काली ६२ करा
 कला ५९ यत्त ६० दत्त ६१ अंग
 ६२ यत्त ६३ जनक ६४ अंजलि
 ६५ यंत्र ६६ यत्त ६७ रत्ताकर
 ६८ अन्धक ६९ भराधर ६० थी
 ६१ श्रीर ६२ नासीर ६३ नारा
 ६४ यत्त ६५ हस्तीकेश ६६
 ॥ अथ निरोध स्त्रीलिङ्ग शब्दाः ॥
 गङ्गा १ गीता २ सती ३ सीता
 ४ सिद्धि ५ संध्या ६ गदा ७
 गया ८ आशीः ९ काशी १०
 निशा ११ नाशा १२ कान्ति १३
 प्राप्ति १४ दया १५ रसा १६ आ
 द्री १७ निद्रा १८ हरिद्रा १९ दृक्
 २० द्राक्षा २१ लाक्षा २२ धृति २३
 कृति २४ छाया २५ जाया २६
 कथा २७ कोता २८ पात्री २९
 रात्रि ३० रति ३१ राति ३२ क
 त्वा ३३ धारणा ३४ धारा ३५
 तारा ३६ कामा ३७ जरा ३८
 धरा ३९ आजि ४० राजि ४१
 रजनी ४२ अर्ति ४३ कीर्ति ४४
 कथा ४५ तटी ४६ नटी ४७ ना
 री ४८ सारी ४९ दरी ५० दासी ५१
 चटिका ५२ खटिका ५३ जटा
 ५४ कता ५५ रत्ता ५६ शिता ५७
 संख्या ५८ कालिंदी ५९ कलि
 का ६० कला ६१ काली ६२ करा
 ली ६३ र्ग ६४ ॥ अथ निरोध
 स्त्रीलिङ्ग शब्दाः ॥ चराण १
 करण २ चक्र ३ नलत्र ४
 तक्र ५ रजत ६ शत ७ श्रीर
 चीर ८ नीर ९ अति १० तीर
 ११ धन १२ कनक १३ निधान
 १४ ध्यान १५ सन्धान १६ दान १७
 नलिन १८ नगर १९ गात्र २०
 छत्र २१ नेत्र २२ अस्थि २३ दा
 २४ आलिगन २५ स्थान २६
 शिरः २७ छवि २८ जल २९ स्या
 ल ३० स्थाल ३१ कलत्र ३२ विर
 ३३ कोलाल ३४ जाल ३५ अल
 क ३६ नाल ३७ दैत्य ३८ लिङ्ग
 ३९ योग ४० लाविस ४१ हिरण्य
 ४२ सेन ४३ अन्न ४४ अजिन
 ४५ यान ४६ अस्तक ४७ का
 अन्न ४८ आनन ४९ कानन ५० रा
 टक ५१ नाटक ५२ नाट्य ५३ ते
 ल ५४ चेल ५५ रसातल ५६ अट
 न ५७ सदन ५८ ज्ञान ५९ निदान
 ६० दधि ६१ चंदन ६२ अंतर ६३
 लक्षणा ६४ लत ६५ शम्भ ६६

शास्त्र ६७ दले ७० हल ७१ ॥ रामायणं ७२ अथ निरोध क्रियापदानि ।
 अथ निरोध क्रियापदानि । शब्देषु पुं अर्जनः । इति
 आश्रमो १ वृत्ति २ चकारि ३
 निदति ४ सृजति ५ आशंसति
 ६ कीडति ७ ध्यायति ८ अर्चति
 ९ याचते १० घति ११ वरति १२
 आराधति १३ अस्मति १४ शेते ।
 १५ गच्छति १६ यच्छति १७ उच्छ
 ति १८ नयति १९ आयाति २०
 हेति २१ ईरते २२ अग्रति २३
 स्वाति २४ दधाति २५ याति
 २६ जयति २७ हसति २८ क
 रोति २९ ॥ इति कविकल्पल
 नाय १ स्तवके २ कुसुमे ॥
 शब्दकारः वि शब्दक शोचियः
 यथा । सता मरुत्कारं पत्नीवैरं
 कारे नराशने । हन्ते कलह
 कारो ऽसौ शब्दकारः पपात
 त्वे । इति भट्टो ५ सर्गः ॥
 शब्दग्रहः पुं कर्णः । इत्यमरः ॥
 शब्दस्य ज्ञानञ्च ॥
 शब्दनः वि शब्दकर्ता । तत्पर्या
 यः स्वराः १ इत्यमरः ॥ शब्द
 मात्रे स्त्री ॥
 शब्दमेदो पुं अर्जनः । इति वि
 काण्डशेषः ॥ पायुः । इति
 केचित् ॥ वाणविशेषः । इति
 रामायणं ७२ अथ निरोध क्रियापदानि ।
 शब्देषु पुं अर्जनः । इति
 धनेजयः ॥ दशरथराजः । यथा
 लब्धशब्देन कोशलो कुमारो
 ण यवुष्मता । कुमारः शब्दे
 धीतिमया पापमिदं कृते ॥ इति
 वाल्मीकीये रामायणे ६३ अध्या
 यः ॥ शब्देषु इत्यमरः लब्धकी
 तिनेति यावत् । इति तट्टीका ॥
 शब्दाधिष्ठाने स्त्री कर्णः । इति
 हेमचन्द्रः ॥
 शम्भ उभ ३३ य शम्भे । इति
 कविकल्पद्रुमः । ३ शमित्वा
 शब्दा । भयप्राप्त्यति । ३३ अ
 शमित्वा शमीत् । अस्मात् ७
 चादिताम्रिणे ३ । इत्यने शम्भः
 शोतीभावः । शशाम वृष्टापि ।
 विनादवाग्नि रिति ३३ । शम्भ
 इति पदस्य ज्योत्स्नस्यापि सम्भ
 वे शोतीकरणेऽप्यय मिति या
 तवदीपः । वरेण शमिते लोका
 नले दग्धुहि तत्रयः । इति कुमार
 संभवः । वचो निशम्याधिपति
 दिवौकसा मित्रादावनेकांशे
 त्वात् श्रुतेत्यर्थः । वाशम यम ३
 तत्र वाशस्य यवस्यावचित्वा
 स्य ज्योतिरे क्रुस्वः शमयति इति

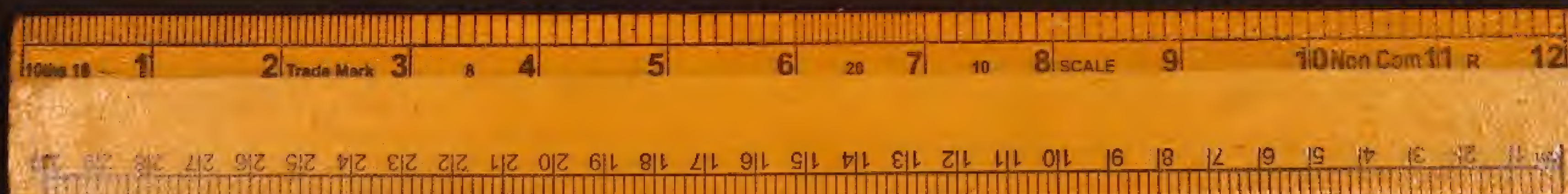
उर्गादासः ॥ शमनं स्त्री यत्तापपशुहनने ।
 शम ३. क न आलोचः । इति शमः ॥ शोतिः । इति मेदि
 कविकल्पद्रुमः ॥ आलोचः प्र नी ॥ चर्वणः । इति धरणिः ॥
 णिधाने । वा शम यम इत्यत्र हिंसा । इति हेमचन्द्रः ॥
 वा शवस्य व्यवसायाचित्वात् शमनः ॐ यमः इत्यमरः ॥
 ग्रस्यस्यार्थे नो क्रुसाभावः । उ. मृगभेदः ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥
 कशामयते कार्यं सुधीः । न कलायः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 शामयति शामयते । निशामय शमनस्वसा स्त्री यमुना । इत्य
 तदुत्पत्तिं विस्तारदत्तो मम । मरः ॥
 श्रुय मात्सनेपदीत्यने । इति । शमनी स्त्री शविः । इति शमनी
 उर्गादासः ॥ यद शब्ददर्शनात् ॥
 शमः ॐ शोतिः । इत्यमरः ॥ शमनीषट् ॐ निशाचरः । रा
 मोक्षः । इति विकारशेषः ॥ लसः । इति विकारशेषः ॥
 पाणिः । इति शय शब्द टीका शमले स्त्री विद्या । इत्यमरः ॥
 योगमाश्रमः ॥ उपचारः । इति पापे । इति सैलिसमारोणादिद्व
 राजनिर्घण्टः ॥ अन्तरिक्षियनि त्रिः ॥
 ग्रहः । इति वेदान्तसारः ॥ शमोतकः ॐ कामदेवः ॥ इति
 अन्तःकरणसंयमः । इति भग विकारशेषः ॥
 वल्लीतादशमाध्यायस्य ५ श्लो शमिः स्त्री शिम्बा । इति हेम
 कटीकायां श्रीधरस्वामी । वि चंद्रः ॥
 दोषकर्मापशमः । इति च तस्य शमितः वि शोतः । इत्यमरः ॥
 व ६ अध्यायस्य ३ श्लोकटी शमिरः ॐ शमीवृक्षः ॥ इति
 कायां श्रीधरस्वामी ॥ शब्दरत्नावली ॥
 शमकः वि शोतिकारकः । अ शमिरोहः ॐ शिवः । इति
 न शमधातोर्लोक प्रत्ययेननि । विकारशेषः ॥
 छन्नः शमथः ॐ शोतिः इत्यम शमी स्त्री वृक्षविशेषः । शोड
 ३ः ॥ मेची इति मेदिनी ॥ इति भाषा । तत्पर्यायः शक्त

कला २ शिवा ३ । इत्यमरः ॥ ३५ इत्यर्थे इत् प्रत्ययेननि ।
 शक्तफली ५ इति शब्दरत्नावली ॥
 ली ॥ शोता ५ तंगा ६ कच शमीकः ॐ मुनिविशेषः । य
 विप्रफला ७ केशमयनी ८ ईशा षा । जलाशयमचक्षाणः प्रवि
 नी ९ लक्ष्मीः १० तपनतनया ११ वेश तमाश्रमे । ददर्श मुनि सा
 इष्टा १२ शुभकरी १३ हविर्ग सीने शोते मीलितलोचने । इति
 न्या १४ मेधा १५ इदितदमनी श्रीभारावते । स्कंधे १६ अध्या
 १६ शक्तफलिका १७ सपुडा यः ॥ अस्यार्थः । अचक्षाणः अम
 १८ मेगल्या १९ सूरभिः २० पा श्वपन । ते प्रसिद्ध माश्रमे त
 पशमनी २१ भद्रा २२ शोकरी २३ स्मिन् मुनि शमीके । इति
 केशदेवी २४ शिवाफला २५ श्रीधरस्वामी ॥
 सपुडा २६ सखरा २७ अस्याः शमीगर्भः ॐ ब्राह्मणः ॥ अग्निः
 गुणाः । इत्यने कथायत्ने । व इति हेमचंद्रः ॥
 कृपितानि सार नाशित्वान्न शमीधामे स्त्री माषादिः । इत्य
 फलगुणः । गुरुत्वे । स्वादत्वे । मरः ॥ तत्पर्यायगुणाः । शमी
 इत्यने । उस्मत्वे । केशनाशित्व जाः शिम्विजाः शिम्बातराः स
 च्छ । इति राजनिर्घण्टः । अग्नि प्रपञ्च वेदलाः । वेदला मधु
 च शमी शक्तफला तद्भा के रा इत्याः कथायाः कटपाकिनः
 प्रादेवीफला शिवा । मेगल्या वातलाः कफपित्तघ्ना वृद्धमृ
 च तथालक्ष्मीः शमीयः सुलि मलाहिमाः । मृते अङ्ग मसरा
 का स्मृता ॥ शमीतिक्ता कटुः पी म्या मये त्याधानकारकाः ॥
 ता कषायदेवनी लज्जुः । कस्य मुद्ग मसुरयो रध्यानकारित
 काम अमस्यास ऊष्णः कृमि मयहेदलापेक्षया न तु सर्वथा
 जित स्मृता ॥ इति भावप्रका पतयो अपि किंविदाध्यान का
 शाः । शिवा । विप्रजा इति भाषा पित्त दर्शनात् । इति भावप्रका
 इत्यमरः ॥ कशजिः । इति मेदिनी शाः ॥ अग्निच । मृकधामे श
 शमी वि शोतः । शमो विद्यते मीधामे समानीते प्रशस्यते ।

परतो वातकुडुचं प्रायेणा । विवे ॥ गौडवृत्तविशेषः ॥ इति
 तिनवं गुरु ॥ यव गोधूममा विष हेमचंद्रो ॥
 याश्च तिलाश्चातिनवा हिताः शेवरीः पुं मृगविशेषः ॥ देव
 पुराण विरसा इत्ता न तथाय विषेयः इति मेदिनी ॥ मत्स्य
 कश मताः ॥ इति राजवल्लभः ॥ विशेषः ॥ शैलविशेषः ॥
 शमीयवा स्त्री लज्जालुवृत्तः ॥ जिनभेदः ॥ इति विष्णुः ॥ युद्धे
 इति जटाधरः ॥ श्रेष्ठः ॥ इति शरणी ॥ चित्रक
 शमीरः पुं अल्पाशमी । इत्य वृत्तः ॥ लोभः ॥ अर्जुनवृत्तः
 मरः ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥ शेवरास
 शम्पा स्त्री विद्युत् । इत्यमरः इत्य वधोपाख्यानं ॥ श्रीभागव
 शम्पाकः पुं श्रावयथः इत्य ते ॥ स्तुत्ये ५५ अथाये इत्ये
 मरः ॥ विष्णुकः ॥ धावकः ॥ शेवरीकंदः पुं वाराहीकंदः ॥
 इति हेमचंद्रः ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
 शम्पातः पुं श्रावयथः । इति शेवरीचंदने स्त्री चंदनविशेषः
 शहरत्नावली ॥ तत्पर्यायः ॥ कैराते १ वहल
 शेव गौरी इति कविकल्पद्रुमः गत्ये ३ वल्ले ५ गंधकाष्टे ५
 शेवति । इति उर्गोदासः ॥ कैरातके ६ शैलरात्रे ७ । प्र
 शेवः पुं वज्रे ॥ म धलाग्रस्य स्य गृणाः । शीतलत्वे । तिल
 लाहमण्डलके । इति मेदिनी त्वे । उल्ले । श्लेषानिल ग्राम
 ॥ लाहकाञ्ची । इति हेमचंद्रः ॥ पित्त विषजो र पापादि ऊहत्
 अनुलोमकषणं । इति शेवा पा ताप विमोह नाशित्वे ॥
 कृत प्रादुर्दीकायां भरतः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 रिदः । इति सैलिप्रसारोणादि शेवसदनः पुं कामदेवः ॥
 वृत्तिः ॥ भागवति वि । इति इति हलायुधः ॥
 शम्पाश्रमः ॥ शेवरात्रिः पुं कामदेवः ॥
 शेवरी स्त्री सलिलं ॥ अने इत्यमरः ॥
 विने । इति नानाधरत्नमाला । शेवरी स्त्री प्रायुषाणी ॥ इति

मेदिनी ॥ माया । इति शब्द तः ॥ इति हेमचंद्रः ॥ लद
 रत्नावली ॥ शेरतः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 शेवलः पुं स्त्री कृत् ॥ पाथेयं शेवका स्त्री जलशुक्तिः । इति
 मत्स्यः । इति मेदिनी ॥ राजनिर्घण्टः ॥
 शम्बाकृते वि दिवारकुष्टे तं शम्भुलः पुं ग्रामविशेषः । अ
 तत्पर्यायः । हिगुणाकृते २ युना सम्बलमोदावाह इति
 द्वितीयाकृते ३ दिहल्ये ५ दि नाम्ना ख्यातः । तत्र षष्ठितीया
 सीमे ५ इत्यमरः ॥ निसंति कल्की चाविर्भय सह
 शेवः पुं शेवकः यथा । शेव सेसमाः स्थास्यति । यथा शम्भ
 शेवकः कः शेवको जेयः एवः लेवसत लस्य सहसे परिवत्सः
 कोतस्त सर्वदा । ककारेण वि व्यतीता भ्रातृ पुत्र स्त ताति
 तापेषो दृश्यते ग्रम्यवित्तरे । संबन्धिभिः सह ॥ शम्भुले
 इति हनुचंद्रः । इत्यमरटीका शुशुभे श्रेणी सभापराक व
 या भरतः ॥ त्वेः । पताका भुज विजये र्य
 शेवकः पुं शम्भुकः इति श येन्द्रस्यामरावती ॥ यशस्ते ष
 हरत्नावली ॥ द्वितीयां नो सम्भवः शम्भलेः
 शेवकः पुं स्त्री जलजेतुविशेषः भवत । मृत्यो मोक्षः तितौक
 शम्भुक इति भाषा तत्पर्यायः ल्के ३ कल्कस्य दयाश्रयः ॥
 जलशुक्तिः २ इत्यमरः ॥ वतोपवन सन्नात नाना ऊ
 शम्भुका ३ शेवुकः ५ शेवुकः ह्रम शेवुलेः शोभितं शम्भल
 ५ शेवुकः ६ शेवुकः ७ शेवुकः शामे ममे मोक्षोपमे अविम
 ८ इति शहरत्नावली ॥ जलदि ही माद्यास्य भगवान् निजज
 स्व ९ इत्यमरः १० पंकभण्डुकः ॥ सकुतोदासः । शम्भलशाम वि
 इति हारावली ॥ प्रवि माविशेष पशुसकः सम
 शेवकः पुं राजकुमारनामः । तं विस्मयशरा गर्भ माधन
 चोगः । शूरतापसः ॥ इति वेसवे द्वादश्या शुक्लपक्षस्य
 मेदिनी । देवविशेषः ॥ पुं माधवे मासि माधवः । जातो

दृष्टवः पुत्रे पितरौ हृष्टमा
नसो । धात्री माता महावृष्टी
ताडीच्छत्री तदोविका ॥ ग
ज्जेदक केदमोत्ता सावित्री ।
माङ्गनोद्यता । तस्यदिसो र
नेतस्य मातृकादात पयः सु
यो ॥ समति स्तं सुते लब्धा वि
सुं जिस्ते जगत्पुं । पूर्णका
साविप्रमुखा नारुपादात रक्ष
शते ॥ तंवालकेनराकारे वि
स्ते मत्ता मुनीश्वराः । कलिक
कल्क विनाशार्थं साविभूते
विश्वं धाः ॥ नामाङ्गवे स्तन
स्तस्य कल्कि रित्यभिविद्युते
इति कल्किपुराणे । अथायः
शम्भुली स्त्री ऊदुनी । इत्यम
रः । शम्भुः पुं शिवः । इत्यमरः
ब्रह्मा ॥ ब्रह्मः इति मेदिनी ॥
विष्णुः । इति हलायुधः । सिद्धः
इति शङ्करावली । श्वतार्कः
इति शङ्करद्विका ॥
शम्भुतनयः पुं कार्तिकेयः ।
इति शङ्करावली । गणेशश्च
शम्भुनन्दनः पुं गणेशः । इति
शङ्करावली । कार्तिकेयश्च
शम्भुपिया स्त्री आमलकी ॥
इति शङ्करद्विका ॥ इति च

शम्भुवल्लभं स्त्री श्वेतकमले ।
इति राजनिर्वाणः ॥ शिवपिये वि
शम्भा स्त्री युगकीलकः । इत्य
मरः ॥ दक्षिणहस्ते गृहीत ताल
विशेषः । इति संगीतशास्त्रे ॥
शम्भाक्षेपः पुं भूमितत्तिप्रवधि
प्राप्त यावत् भूप्रदेशः । यथा ।
भामयिता वज्रगुणो यष्टिः हि
प्राप्तमायुयात् भुवः प्रदेशं या
वन्तं शम्भापातः सञ्च्यते ॥ इ
ति मार्कण्डेयपुराणे ॥ विविं
शचरितं नामाध्यायः ॥
शयः पुं हस्तः । इत्यमरः ॥ श
य्या ॥ सर्पः ॥ इति मेदिनी ॥ ति
श ॥ पणः । इति विश्वः ॥
शयानः त्रि निद्राशीलः ॥
इत्यणादिकोषः ॥
शयतः पुं निद्रालुः । इति सं
क्षिप्तसारोणादिवृत्तिः ॥
शययः पुं शयनारः ॥ मरुः ॥
निद्रालुः इति हेमचन्द्रः ॥ इरा
रः ॥ मरुः ॥ इति संक्षिप्तसारो
णादिवृत्तिः ॥
शयने स्त्री निद्रा ॥ शय्या । इत्य
मरः ॥ मेथुने । इति मेदिनी ॥
अथ सर्वदेवशयनकालः ॥
उल्लस्य उवाच । यदापाळी स

मायाति व्रजते चतुरायणे ।
तदा स्वपिति देवेश भोति
भोगे श्रियः पतिः ॥ प्रतिस
मे विभौ तस्मिन् देव गन्धर्व
गुह्यकाः । देवानो मातर आ
पि प्रसन्ना आम्पुजमात ॥
नारद उवाच । कथयस्व स्वरा
दीनोशयने विधिमुत्तमं । सर्व
ज्ञानुकर्मोपपन्नं परस्मै जना
र्हने । उल्लस्य उवाच । विद्युता
भिगते स्मर्त्ये शुक्लपते तपोय
न । एकादश्यां जगत्तामिशयने
परिकल्पयेत् ॥ शेषादि भोग
पर्यंके कृत्वा संप्रज्य केशवे ।
कृतोपवीतकश्चैव सम्पक सं
प्रज्य च हिजान । अत्रुत्तो ब्रा
ह्मणेभ्यश्च हादृष्टं प्रयतः शु
चिः लब्धा पीतोदशधरं स्वपिति
निद्रां समानयेत् ॥ प्रयोदश्यां
ततः कामः स्वपते शयनेषु
भे । कदेवानो सुगंधानो कु
सुमैः परिकल्पिते । चतुर्दश्यां
ततो यज्ञाः स्वपति सखशीत
ले । सुवर्णपंकजकुंठे सुवर्णा
लोपधानके ॥ पौर्णमास्यां शुभा
नाथः स्वपते चर्मसंस्तरे । वैशा
खे च जराभारं समुद्धृत्वा । तस्यां

स्वर्णमण्डपात् ॥ ततो दिवाकरो
राशिं संप्रयाति च कर्कटे ।
ततो मरणं रजनी भवते
दक्षिणायने ॥ ब्रह्मा प्रतिप
दितया नीलोत्पलदले नच
तले स्वपिति देवानो दर्शय
नमार्गं मुत्तमं । विश्वकर्मादि
तीर्थयां तृतीयायां गिरःस्रता
विनायक आचर्यान् पंचम्या
मपि धर्मराट् । षष्ठ्यां स्कन्दश्च
स्वपिति सप्तम्यां भगवान्त्रिवि
कात्यायनी तथाष्टम्यां नवम्यां
कुमलालया । दशम्यां भुजगो
शश्च स्वपति वायुभोजनाः ॥ प
कादश्यां तु कृत्वा यो साध्या
ब्रह्मस्वपतिदि । पञ्चकमस्तिका
दितो निद्रायाम् शयने मुने स्वप
त्सुतेषु देवेषु प्रावृट्कालः स
माययो । केकाः शमे वलाका
भि शरोहेति ततो जमान । वा
यसां श्यापि ऊर्ध्वेति नीजानि
मुनिपुंगव । वायस्यश्च तपंत्ये
तामृजौ गर्भभवालसाः यस्यो
तिष्ठौ प्रस्वपिति विश्वकर्मा
प्रजापतिः । द्वितीयां सायुभा
प्राणा सुप्रणा शयनोदिता ।
तस्यां निशावर्त्तयति श्रीवत्सा

कुचतर्भुजे ॥ पंथकस्य स वसते सविधाने तु तत्र सजात
 मेलस्या गंध पुष्पादिभिर्भु या स्मृता । इति वामने १९ अ
 ने ततो देवाय शय्यायां फला ध्यायः ॥ अथ हविशयनादिव
 तिप्रतिपेक्षमात । सुरभीणि वस्या । भविष्य तारीययोः ॥
 निवेद्योत्तं विसोष्णमधुसूदनः मैत्राघपादे स्तपितीह विसुर्व
 यथा हिलह्यानविपुज्यसे तं सव्यमध्ये परिवर्तते च । यो
 विविक्तमानेन जगन्निवास । त स्मावसाने च सुरादिहता प्रबुध्य
 यास्तुभ्यं शयने सदेव त्व ते मासचतुष्टयेन ॥ मेघमनुरा
 स्माकमेवेह तव प्रसादात् । त था । वैस्यो अथवा । पौष्पेरेव
 दा तपुः तव देव तत्पुः स्वये ती । भविष्ये । निशिस्तापोदि
 हि लह्या शयने सुरेशः सत्येन वास्त्याने संध्यायां परिवर्तने ।
 तेनामितवीर्यं विसा गार्हस्पता अथवा पादयोगे त हादश्यामे
 गो मयचास्तदेव ॥ इत्युच्चार्य व कारयेत् ॥ इत्यत्र नक्षत्रयो
 प्रणामेण प्रसाद्य च पुनः पुनः रा प्राप्ता फलानि शयः । पतदि
 नक्तं भुञ्जीत देवर्षे तेलहार थाने वामनपुराणे । एकादश्यां
 विवर्तिते ॥ द्वितीयेति द्विजा जगत्सामिशयने परिकल्पये
 शाय फले दद्याद्विचक्षणाः ल त । शेषादि भोगार्थं के कृता
 स्त्रीधरः प्रीयतामे इत्युच्चार्यनि से प्रज्य केशवे ॥ अनुज्ञो ज्ञास
 वेदयेत् ॥ अनेन तु विधानेन । तोभ्यश्च हादश्यां शयनः शुचिः
 चानुमोस्यते चरेत् । यावद् लब्धा पीताम्बरधरे देवे निद्रो
 श्चिकराशिस्यः प्रतिभाति दि न्मानयेत् ॥ अनुज्ञो लब्धा ३
 वाकरः ॥ ततो विबुध्यति सुरा इत्ययः । एकादशीममयेदिवा
 कस्यः कुम्भेण भुजे । तभस्य शयनीयकल्पने राज्ञो हादशी
 मासि च तथा या सात कृसा लणे निद्रेति । विसुधोमात्रे ।
 एषीयुभा । युक्ता सुरादिरेणैव सास्त्रीगीशयने कृत्वा प्रीयाये
 वा त्रकामाहमी स्मृता तस्योर्वे ज्ञोगशायिने । आषाढ शुक्लहा
 पुलिनेषु तिथौ स्वपिति शंकरः दश्यां विसुलोके महीयते ॥

स्तास्त्रीगीशयने शोभनास्तरा वुध्येत जगत्सर्वं चराचरं । इति
 युक्ते खट्वादि । वराहपुराणे श्री महेंद्रेण एजयेत् ॥ प्राप्तेभा
 भगवानुवाच । अथ नृसंप्रवस्था इपदे मासि एकदश्या सि
 मि कस्मि संसारमोचने कदेव तेहनि । कटदाने भवेद्विस्मो
 कृत्तजं श्रेयं धवकोज्जनकस्तथा महाएजा प्रवर्तते ॥ कटदाने
 यमि रभ्यर्चने ऊर्ध्वादिधिह पाशपरिवर्तः । कामरूपीयनि
 छेन कस्मिण । ततः संस्थापने तन्मे । पर्वसंज्ञा विधिवत् भा
 कृत्वा सम मेरुविधिः स्मृतः । इत्य हादशीदिने । मेरुणाने
 नमो नारायणायोक्ता ईमे मव नदेवेषो पाशेन परिवर्तयेत् ॥
 मुदीरयेत् पशुपन्ने मेचात्यपि मे वासदेव जगन्नाथ प्राप्तेये हा
 चपुषामे सुपागते सिच्यमानो दशीतव । पाशेन परिवर्त स्व
 महीमिमो । निद्रो भगवान्शुक्ला सुखं स्वपिहि मायव ॥ त्वयि
 तु लोकनाथ तर्फीद्विमे पशु सुप्ते जगन्नाथ जगत्सुप्ते भवे
 तमेचवृन्दे ॥ ज्ञोतेव पशुपत च दिदे विवदे त्वयि वुध्येत जग
 लोकनाथमासाशुत्वारि वैजंठ सवंचराचरं ॥ वराहपुराणे ॥
 स्य च पशुप नाथ आषाढ शु एकादश्यां शुक्लायां कार्ति
 कृहादश्यां सर्वशान्ति करे शिने के मासिकेशवे । प्रसप्ते वोध
 यपते विधानेन भूमि मे कस्म येज्ञो अहाभक्ति समस्तितः ।
 कारयेत् ॥ सपुमान्नप्रणश्येत् राज्ञो प्रसप्तमित्यत्ययः वोधनेतु
 संसारेषु युगे युगे । शयनेक दिवैवा कृतादैमम कस्माति
 रज विधानात् विसुधोमात्रे हादश्यामत्यनयः । अचैव वो
 यनिषेधोः स्यात् धवकः कृपि यनाशाय हेमे चंद्र मुदीरयेत् ।
 स्यः संस्थापने समापने भूमि महेंद्र रुद्रे रभिनृयमानो भवा
 इति प्रशियाः संवोधने । एवम त्वयिचेदित वंदनीयः । प्राप्ता त
 तेन मेरुण कस्म सुपापयेततः वेयंकितकोषदायाजादृष्टजा
 सुप्ते त्वयि जगन्नाथ जगत्सुप्ते शुषुचलोकनाथ ॥ मेचा गतानि
 भवेदिदे ॥ विवदे त्वयि मेलार्णचंद्रः शारद्यपुष्पाणि चलो

कनाथ अहे ददानीति चपण
हेतो जागृषु जागृषु च लोक
नाथ ॥ एवं कस्माणि कुर्वीर
नडादपुं ये यशस्विनि सम म
कानायेष्टा स्तेयानि परमांति
अत्र मेवदय पाठानंतरे उति
ष्टो त्रिष्टोविंशत् तज निशज
गतपते। तथा चोत्पीतमानेन
उत्पिते भुवनत्रयो ॥ इति संप्र
दायागत स्तृतीयः प्रोक्त इति
वाचस्पतिमिश्राः। शयनोत्थान
मंत्रास्तु कल्पतरु प्रभृतिग्रन्थ
सेवादाहिरिताः। तदेवं द्वाद
शंपा एकादशंपाका रेवत्येनपाद
योगवशादिदोत्थाने नक्षत्रयो
गाभावे तु द्वादशंपा मेवकाद
येदिति गुरुचरणः। जीसूतवा
हनस्तभविष्ये। आ भा कासित
पक्षेभुमेवप्रवरा रेवती। प्रादि
मध्यावसानेषु प्रत्यापावर्त्तने को
थने ॥ आ भा का सितपक्षेषु
आषाढभाद्रकार्तिक शुक्लपक्षे
षु। एषां द्वादशंपाप्रोक्तो मुक्ताः
कल्पः भविष्यपुराणे निशित्वा
योदिदोत्थाने संध्यायां परिवर्त्तने
शयन पादयोगे तु द्वादशंपा मे
व कारयेत् ॥ विस्मयमेवात्रे।

विस्मदिवा न स्वपिति नरात्रोप
तिवृथते। द्वादशंपा मृत सेयो
गे पादयोगो न कारणं ॥ अ
प्राप्तेद्वादशीसूत्रे उत्थानशय
नेहरेः। पादयोगेनकर्त्तव्यनाहो
रात्रे विहितयेत् ॥ नचनंतरं
रेवत्यांतो यदा रात्रौ द्वादशंपा
च समन्वितः। तदाविबुध्यते
विस्मृ दिनात्तन्नेप्राप्य रेवती ॥
दिनात्तन्ने विधाविभक्त दिन त
तीयभोगादिदोत्थान मित्यनु
रोधात्। अतएव रात्रौ विवेको
विनिहेति पौरान् ॥ स्तापोदि
वा राष्ट्र कुले नृभर्तः संध्या
द्वये सत्यफला परित्री भवे
न्नराणां मपि योगः ॥ इति
श्रुतिः। वराहपुराणे। द्वादशंपास
त्थिसमये नक्षत्राणां मसम्भवे।
आभाकासितपक्षेषु शयनावर्त्त
नादिके ॥ तदेवंपादनादौकाल
चतुष्टये। द्वादशंपा निशादौ
नक्षत्रयोगः। तदभावेपिनिशाद्य
नादरेण तिष्ठांतरे पादयोगः
तस्याप्यभावेपि सन्ध्यायां नक्ष
त्रमात्रयोगः। तस्याप्यभावे हा
दशंपा सन्ध्याया मिति। वि
स्मयमेवात्रे। किं तस्मै ॥

शयनादेन दशमंशेन योदि। नंविहायकर्त्तं राजविवर्जितोति
वा। पौष्पशेखेन किं तेनप्र। शिं सूर्यः। भवति तदा नियतेदि
तिपद्यथ यो निशि ॥ इति द्वाद
शमी प्रतिपद्ये निषेधादेकाद
श्यादि पौर्णमास्येनातो तिथी
ना मभ्युत्ताने ॥ पञ्चपुराणे।
सर्वदेव शयनादिकमुक्ते यथा
प्रतिपदनदस्योक्ता पवित्रारे
होते तिथिः। श्रिया देव्यादि
तीयात् तिथीनां मुत्तमा स्मृता
तृतीया तुभवायाश्च चतुर्थीत
स्ततस्तच। पञ्चमी सोमराज
स्य षष्ठी प्रोक्ता गृह्यच॥ सप्त
मीभास्करस्याक्ता दुर्गाया आ
ष्टमीस्मृता। मातृणां नवमीश
क्तादशमीवासुकेस्तथा। एकाद
शीक्षुषीणां तु द्वादशी चक्रपा
णिनः। चक्रपाणिन इति पण
थव हार इत्यस्मात्। त्रयोदशी
तनेरास्य शिवस्याक्ता चतुर्दशी
ममचैवमुनिश्रेष्ठं पौर्णमासीति
थिः स्मृता। यस्यस्यतदेवस्ययन
त्तत्रेतिथिश्चया। तस्यरेवस्य न
स्मिंशुशयनावर्त्तनादिके। अत्र
हरिशयनाद्याकादि विधाना
त तत्साहचर्यादमेवा मपितथा
ज्ञातिषेपि। व्रजति यदा मित्यु
क्तं तस्यापि तदादि दिन पञ्चक

नंविहायकर्त्तं राजविवर्जितोति
शिं सूर्यः। भवति तदा नियतेदि
राषाढः सुरशयनादिविधि हिं
तीये मासि ॥ रात्रा चन्द्रेण विव
र्जितो अमावास्या। पूर्वकुलपक्षे
मिश्रने संज्ञाने इति शेषः। ह
रिनायोपाध्यायास्तु। यमः ॥
लीरात्रौ शेषपर्य्यंके आषाढ्यो
सन्निशेव्यरिः। निशं तजतिका
र्तिके तयो स्तुष्टयेत सदा ॥
ब्रह्महत्या समेषापे त्रिप्रमेव
यपोवृति। हिंसात्मकेषु किंत
स्य यज्ञैः कार्यं महात्मनः ॥
प्रस्तापे च प्रवोथेच एजितो ये
न के प्रावः। आषाढ शुक्लेका
दशीमास्ये पौर्णमासी पर्य्यंते
विलो निशं गृहणत्रय शयन
समयः। अतएव एकादशंपाश
यन मभिधाय तदादि दिनपंच
के कर्म कथने ब्रह्मपुराणे।
वराहपुराणीयेतु। एकादशीका
लीन मंत्रे निशाप्रारम्भविधाने।
यम स्मृतौ पौर्णमास्ये शयना
भिधाने। आषाढ्येदश्यानुपये
स्मृतैव प्रवृत्तेः एवञ्च ब्रह्मपुरा
णे यद्यप्येकादशंपां प्रवोथतमु
क्तं तस्यापि तदादि दिन पञ्चक

मेव च प्रबोध समयः तेन वाग
हृदयगतं हृदयं प्रबोधाभिधा
ने यमस्मृतौ कार्तिक्यो प्रबोधा
भिधाने सर्वं समञ्जस मिति ।
एव मेव श्रीदत्तोपाध्यायः । क
ल्पतरुस्त एकदशममेव शयने
प्रबोधश्च । यमस्मृतावाष्पकी का
र्तिकीपट मेकादशी परं आ
वाष्पस्यैव कार्तिकस्यैव मिति
मुत्पत्त्या न तत्प्रत्ययानुपपत्तिः
श्रुत्वा विषयके क्वचिदुत्त
री प्रवृत्ते रित्याह । श्रीभगवत्क
मत्तशयेन मत्तस्याने मत्तस्य
परिवर्तने । फल मुल जला
हारी हृदि शल्य मसायेत
फलाहारपद मत्तशानपरं । ते
न सर्वथा अनशनपरत्वे । इत्ये
कादशीतत्वे ॥ मत्तानो ।
शयन विधि निषेधौ यथा ।
सुतउवाच । उपास्य पश्चिमां
संस्थां कृत्वाग्नी स्नातुपास्य च
भूतेः एविचिता भुक्ता नाति
रुमाः ऽप्य संविशेत् ॥ अचिदे
शो विविक्तं गोमयेन तु ले
पयेत् प्राणदक प्रवरेण चैव
संस्पृष्टसदा बुधः ॥ प्राकशि
राश्रु स्वेष्टिते तथा वै दक्षिणा

शिवाः । स्वपेडदकशिरानेव न
याप्रत्यकशिरा नच । नचोत्तरी
नहीने तु नतिर्यक्चकदाचन
श्रुत्वा लये प्रमशाने तु एकद
लेचतुष्पथे । महादेवगृहे चापि
मातृवेषमनि न स्वपेत् ॥ न य
त्तनागायतने स्तंदस्यायतने
तथा दभेषुचविनादीहो नस्त
पेक्षकथञ्चन ॥ धात्यग्रेहेचति
प्राणा गुरुणाश्च तथापरि । ना
शुचौ परिकीर्णं न नाशुचिर्न
शिवस्तथा ॥ दिने सन्धे न न
ग्रश्नोत्तरापरमस्तकः । नाका
शोपर्वते श्रुत्ये न च चैत्यदुमे त
था ॥ न तु हारेः स्तसाकीर्णं ना
होपादस्तथावितः । पालाशे शय
ने नैव वक्रदाहते न च ॥ नदग्ने
विद्युता चैव वक्रिलुष्टे जलेत
था । नस्पृष्टे संस्थाया निंते
न शिरस्यासने कटे ॥ एव स
यन तरोनित्यं सुखस्येह पर
रभाक् अत्ययेच भवेदुत्तरीम
तो नरक मश्नुते ॥ इति वक्रि
पुराणे आश्रिततेपानासाध्या
यः ॥ अपिच । सति सूर्यश
यात् नपातनीया सूर्यादयात्
सर्वं मुनोलनीया । तथाचस्मृतिः

भास्करादृष्टशय्यानि नित्यमि
सलिलानिच सूर्यावलाकि
दीपानि लम्पा वेषमानि भाज
ने । आसने वसने शय्या जाया
पत्यकमंडलः आत्मनः शुचिरे
तानि नयरेषा कदाचन ॥ न
कदाचनश्चनुमतिं विना श्रय
यातिशयानुपपत्तेः । व्यासः ॥ शु
चौ देशे विविक्तं गोमयेनोप
निमर्के । प्राणदकमवने चैव
संविशेत् सदा बुधः ॥ मांगले
एणकुम्भश्च शिरस्याने निधा
पयेत् । वैदिके गौरुडे मंत्रे २
होक्ता स्वपेत्ततः ॥ गर्गः ।
स्वपेदप्राकशिराः शेते आयुष्ये
दक्षिणाशिराः । प्रत्यकशिराः प्र
वासते न कदाचिददकशिराः ।
मार्कण्डेयपुराणे । प्राकशि
राः शयने विद्यात् धन मायुश्च
दक्षिणे । पश्चिमे प्रवृत्ता चितो
रानिमृत्तं तथातरे ॥ तथा । न
मस्तुत्यामये विले ससाधि
स्यः स्वपेत्तिशिरा । मार्कण्डेयः ॥
मागारे प्रमशानेच एकद्वेते च
तुष्पथे । महादेवगृहेचापि शक
रत्नाश्रुणांशुयु ॥ धात्यग्रे विप्र
देवानो गुरुणाश्च तथापरि । न

चापि मप्रशयने नाशुचौ ना
शुचिः सये ॥ नाईवासा ननप्रश्न
नोत्तरापरमस्तकः । नाकाशे स
र्वश्रुत्येच नच चैत्यदुमे तथा ।
न स्पष्टित्यर्थः ॥ इत्यादिकावा
रतत्वे ॥ श्रुत्यञ्च । भुक्ताच वि
धिवत्मेव हिंजा भुक्तावशिष्ट
कं । सप्तहोयवजने स्वपेत्
शुक्लपदो निशि ॥ नोत्तराभिमु
खः स्वप्यात् पश्चिमाभिमुखो न
च नचाकाशेननयो वा नाशु
चि नोसने कुचित ॥ नशीर्णाया
नृलहायां श्रुत्यागारे नचैव हि
नापि वेषे च पालाशे शयने
वा कदाचन ॥ इति कौर्म्ये उप
दिभागे १८ अध्यायः ॥ अपिच
कृतपादादिशेषां च भुक्तासा
येततो गृही । गच्छेत् शय्यां समे
जाञ्च शय्य काराहनिर्मितं ॥
प्रमलस्य कदम्बस्य जीप चंदा
दकस्य च किंशुकस्य वरस्याथ
तथा कुशप्रयस्यच ॥ आराहणा
नभवेत् पापं तस्मात्तेषु न च स्व
पेत् ॥ प्ररोह शय्यां सवे ताप्र
पार्श्वपदमेस्वरि ॥ न शुक्ले ना
पवित्रे च न हरेण नच भूतले ।
तलिकायां तथातरे शय्याभावे

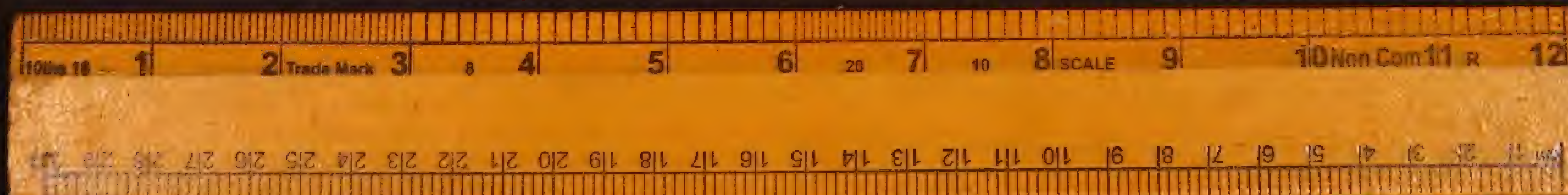

स्वपेहरी ॥ स्वपेन पटवसेच
कलेकी कंबलेषुच । इति म
त्पासुक्ते ५५ पटलः ॥
अपि सूर्येण भुदितो यत्
यत् सूर्येण यः स्वपन । अ
न्यत्रातुरभावाच्च प्रायश्चित्तीय
ते नरः ॥ इति विस्मयराणे ३
अंशः ॥ अथायः ॥ यस्मिन्
सुप्ते सूर्य उदेति स सूर्येण
भुदितः ॥ यस्मिन् सुप्ते अस्तया
ति स सूर्येण यत् सूर्योद
यास्तसमययोः स्वपन् प्राय
श्चित्तीयते पातकी भवेदिय
योः ॥ इति तस्यटीका च । विसु
खासानेष्टे समुत्तान स्तान् हि
१६ पार्श्वे च दक्षिणे । तत स्त
द्विगुणान् ३१ वासे पश्चात् स्व
प्यात् यथासुते ॥ वासदिशा
यामनलो नाभे इहेति जेत
नो । तस्मात्तु वासपार्श्वे प्राचीन
भुक्तप्रपाकार्यः ॥ इति भाव
प्रकाशः ॥
शायनीयं स्त्री शाय्या । इत्यमरः
शायनयोरो वि ॥
शायनीयकं स्त्री शाय्या । इति
शब्दरत्नावली ॥ शायनकः
पुं स्त्री । इत्युणादि ॥

कोषः ॥ कुकलासः । इति हे
मचन्द्रः ॥
शायलः वि निशलः । इत्यम
रः ॥ शायलः पुं अजगरः ॥
कुकुरः ॥ इति हारावली ॥
शायितः वि निशलः । इत्यमरः
वसेतकुसमे पुं । यथा । वसे
तकुसमः शैलः शायितो हि
जकुलितः । इति शब्दमाला
शयनेल्ली ॥
शायितवान् वि निशलः । श्री
३ भातो कवतु मत्पयेन नि
ष्यजः ॥
शयुः पुं अजगरः । इत्यमरः ।
शयुनः पुं अजगरः । इत्युणा
दिकोषः ॥
शाय्या स्त्री गुस्फने । इति मेदि
नी । शीयते यज्जः । तत्पर्यायः
शायनीयं २ शयनं ३ । इत्यमरः
तस्य ४ इति जटाधरः ॥
शायनीयकं ५ इति शब्दरत्ना
वली ॥ तस्या गुणः । सुखश
यासने सेवे निद्रा पुष्ट इति
प्रदे । अमानिलहरं शक्तं वि
परीत मतोत्पया ॥ भूशय्यानि
लापितस्त्री हेरणी शुक्रवर्हि
नी । खट्वा त वातला शोक्ता पटो

इहोतिवातलः ॥ इति राज
वल्लभः ॥ अपि च विदोष
शमनी खट्वा तल्ली वात क
फापहा । भूशय्या वरणी वृषा
काष्टपट्टी तवातला ॥ अयत्
पुनराह । भूशय्या वातलातीव
इलापितास नाशिता । सुषा
याशयने रुधेपष्टि निद्रा इति
प्रदे ॥ अमानिलहरं वृषे विपरी
त मतोत्पया । इति भावप्र
काशः ॥ तद्भजनविधनेयथा
कृतपट्टावशेषेषु भुक्ता सा
ये ततो गृही । गच्छेत्तशय्या
मस्फुटिता मेवदारुमयीत्यम
नाविणालो नवे भमोनासमो
मलिनो न च । न च जेतमयीश
या मथिगच्छेदनास्तुता ॥
इति विस्मयराणे ३ अंशः ॥
अथायः ॥ तदान फले य
था । याज्ञवल्केय गृह धाया
भयोपानल्लज्जमात्पावसेपने
याने वृत्ते पियं शय्या दत्ताये
ते सुखी भवेत् ॥ पियंयय ।
स हर्षादि । प्रतिग्रह सम
र्थेन शय्यान प्रमादिया ॥
यथा यज्ञवल्काः । कुशाः शकं
पयो मत्स्या मेधाः पुष्पं दधि

तितिः । मांसशय्यासनेधाताः
प्रमादियाये नवादिच ॥
मृतोद्देशकदत्ते शय्या ग्रहेण
दोषो यथा । वसुपराणे । श
यालेकार वस्त्रादि प्रतिग्रह मृ
तस्य च । नरकात्त निवर्तने येन
तिलमयी तथा ॥ सा च ओ
मानाङ्गि रोदेवताका । यथा ॥
छत्रं कुलतिने शय्या रथमा
सन मेव च । उपानेहो तथाया
ने तथा यत् प्राणवर्जितं ॥
उत्तानाङ्गि रसन्नेतत् प्रतिग्रही
तमानवः । इति शुद्धितत्त्वे ॥
पुष्पाभियेके शय्यापट्टके य
था सर्वरत्न मलेकारे पट्टे
कार्ये द्विहस्तके । हस्तविस्त्रा
२ उज्ज्यायेहशोगुह्यः सुषोभने
स्तानाख्य साहसस्तुपट्टे ह
नामनात्तिते । शय्याख्यदिश
एण देव्याहुनुमाने सपीठके
इति देवीपुराणे ॥ त्रैलोक्या
भुदयपादे पुष्पाभियेकनामा
ध्यायः ॥
शरं स्त्री जले । इति मेदिनी ॥
शरः पुं ताता । इत्यमरः ॥
दध्युभागः । इति मेदिनी ॥
इत्युगारस्य नामान्वयः । संतालि

शरज

ਪ੍ਰਕਾਸ਼
5154

प्रारम्भ

कः ॥ दधिशरस्य नामान्नरं । द हेमचंद्रः ॥ नवनीतं । इति
पिसारः । दधिस्त्रेहः कटश्च । इ केचित् ॥
इति रत्नमालादयः ॥ दणवि शरजन्मा ॐ कार्तिकेयः । इ
शेषः । कौडा इति हिंदीभाषा विमरः ॥
तत्पर्यायः । इषुः १ काणः १ शरटः ॐ ऊसंभशाकः । इति
वाणः ५ मुन्नः ५ तेजनः ६ गु रत्नमाला ॥ रुकलासः ॥
द्वकः ७ इति रत्नमाला ॥ उत उतमरटीका ॥
कटः ८ प्रायकः ९ चुरः १० शरणं ज्ञी शुहं ॥ रत्तिता । इ
क्षप्रः ११ क्षुरिकापत्रः १२ वि तमरः ॥ रत्तणं ॥ वथः । इति
शितः १३ ग्रस्य गुणः । मधु मेदिनी ॥ छातकः । इति शर
रत्नं । सतिक्तत्वं । कोसत्वं । क रत्नावली ॥ शरणस्त्री प्रसारनी
फ श्र्योति मदापहतं । वल प्रारणागतः वि प्रारणापत्रः ।
दीर्यकारित्वं । नित्यं निषेवि तश्चैत किंचिद्वातकारित्वञ्च तत्पर्यायः । प्रारणापंकः १ प्रभि
इति राजनिर्घण्टः ॥ अथि च । पत्रः १ प्रारणाष्टी ३ इति विका
मद्रमुन्नः प्रागे वाण स्तेजनश् एदशेषः ॥ तदत्तणारत्तणयोः फ
सवेष्टनः । मुन्नो मुन्नातको ल दोषो यथा । शसूदीनञ्च
वाणः स्थलदर्भः समेधसः ॥ भीतञ्च दीनञ्च प्रारणागते यो
मुन्नदयन्त मधुरं त्वरं शिपि न रत्तयधर्मिष्टः कुंभीपाके २
वं तथा दार तस्मा विसर्गस्वमू सेद्युगं ॥ राजसूय शतार्तञ्च
त्रवल्यातिरोगजित् ॥ दोषत्रय रत्तितालभनेफलं ॥
हरं दृष्यं मेखलासपयुज्य परमेश्वर्ययुक्तश्च धर्मण
ते । इति भावप्रकाशः । उशी सभवेदिह ॥ इति ३
रः ॥ त्रहापिहरीतरुः ॥ इति सवेवर्तप्रकृतित्वादे ५५
च राजनिर्घण्टः ॥ हिंसा । इ अध्यायः ॥
तिशुधात्वर्थ दर्शनात् ॥ अपि च प्रारणागत रत्तं
प्रारजं ज्ञी हैयंगादीने । इति यः प्राणे रपि येन रपि ।
कुरुते मानवो ज्ञानी ॥

शरणि

५१५५
५१५५

प्रारत

तस्य पुनं निशामय ॥ सर्वेषां शि तट्टीकायां भरतः ॥ एष्टी
पविर्निष्ठो ब्रह्महत्यासुखे रथि श्रमजयः ॥
आयुषोऽन्ते ब्रजेन्मोहयोगिना शरणीही पेथा प्रसारणी । इ
मपि दुर्लभे ॥ इति पात्रे कि ति शङ्खरत्नावली ॥ जयन्ती ।
यायोगसारे गंगामहात्म्यं ना इति शङ्खचंद्रिका ॥
म ८ ग्रन्थायः अन्यच्च लोभा शरणः ॐ पत्नी ॥ कामुकः
हेषाद्भयाद्वापि यस्त्वजेत् शरति शङ्खरत्नावली ॥ धूर्तः ॥
रणगतं । ब्रह्महत्यासमेतस्य शरटः ॥ भूषणभेदः । इति मे
पाप माक्रमेतीषिताः ॥ प्रा दिनी ॥ चतुष्पातः । इति सेसि
खेषु तिष्ठति ईशमहापात प्रसारणेणादिहृतिः ॥
किना मपि । शरणागतहात शरण्यः वि शरणीये । शरित
स्तु नष्टा निष्कृतिः क्वचित् यं यथा । येये सदा परिभवन्न
इति वक्तिपुराणे ॥ मभीष्टदोहे तीर्थास्पदे शिव
यनावस्थानियनाग्राध्यायः । विविचिन्वतेशरणे । भूत्पार्ति
शरणायी वि शरणागतः । इति हेप्रणतपाल भवाधिपोतवेदे
हेमचंद्रः ॥ महापुरुष ते चरणारविंदं ॥
शरणार्पकः वि शरणपत्रः । इति श्रीभागवते ॥
तिविकाएशेषः ॥ इति श्रीभारतेंद्रोपाध्यायः ॥
शरणिः स्त्री पेथाः । इत्यमरः ॥ शरण्यतेति सरणिः नाम्नीति
श्रुतिः इदेतात् पक्षे ईपि सरणी च । सरणिः श्रेणी वर्त्मनेपि
ति देसादौ रभसः शृङ्गुणिहिं सने इत्यस्मात् एतेवदन्तेशरा
णि स्तान्यादिश्च । शुभं शुभे प्रदीप्ते च शरणिः पथिचाव
नाविति नालव्यादावजयः ॥

कः । इत्यमरः ॥ तत्पर्यायः । शरदिमः । माचादि मासयु ।
 शरदा २ कालप्रभातः ३ । इति शरदावली ॥ कालप्र
 भाते ४ इति विकाराशेषः । वर्षावसानः ५ मेघोतः ६ श
 वृत्तयः ७ तत्र जलगुणाः । वर्षासु नाभसं वापि सेवतो ।
 द्विद मेववा । सर्वे शरदि हेम
 न्ने तदागं सारसत्रवा ॥
 तत्र ग्राह्य वायु रंध्या । वसेते
 दक्षिणे वातो भवेत् वर्षासु
 पश्चिमः । उत्तरः शरदे काले
 एषा हेमंत शोषिबे ॥ इति
 राजनिर्घण्टः ॥ अथिच शा
 रदञ्चानभिषादि लघुतत् प
 रिकीर्तिते । हेमंतिके जलदि
 गंधवत्सुहृषो दिते गुरु । इति
 राजवल्लभः ॥ वेद्यकमतेभा
 राषिनमासात्मकः । केचित्त
 स्मृत षट्कं समाख्याते रवे
 राशिषु संक्रमात् । ग्रीष्मा मेघ
 वृषो षोक्तः प्रावृट् मिथुन
 कर्कटौ ॥ सिंह कर्क स्रुता
 वर्षा तला वृश्चिकयोः शरत्
 यत्तु ग्रीहोच हेमंतो वसन्तः
 क्रममीनको ॥ अथेतु शि
 शिरः पुष्यसमयो ग्रीष्मा वर्षा

शरदिमः । माचादि मासयु ।
 मेःसु स्तवः षट् क्रमादमी ॥
 तस्य गुणाः । शरदस्मा पित्तक
 शी त्वाणं मध्यवलावहा । इति
 भाव प्रकाशः ॥ तत्र जात फले
 नवः शरत् सेतक लब्धजन्मात्
 वेत् सकर्मा मनुज स्तरस्वी ।
 पुचिः सुशीलो गुणवान् समा
 नीधनात्तितो राजकुल प्रपन्नः
 इति कोहीप्रदीपः ॥ तत्रवर्गो
 नीयानि यथा । चंद्रपटुता । २
 विपटुता । जलपुष्कता । अग
 ल्याः । हंसः । वृषः । सर्पः । सप्त
 ल्युदः । पद्मे । स्येतमेच । धान्ये ।
 शिखिपत्त मटपातः । इति क
 विकल्पलता ॥
 शरत्कामी ७ कुङ्कुमः । इति
 शरदावली ॥
 शरत्कामे स्त्री शितान्नोजं ।
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शरत्कामे स्त्री कोजागराणिमा
 यथा । कोजागरः शरत्कामेश्वर
 दीपतर्पणीमा ॥
 इति जराधरः ॥
 शरत्कामे स्त्री आकुलं । इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शरद्वक्त्रसमन्त ॥

शरद् स्त्री शरत् । इत्यमरः ॥ हिंदीभाषा । तत्पर्यायः । काण
 शरदेतः ७ हेमंतः । इति राज
 निर्घण्टः ॥
 शरदा स्त्री वत्सरः ॥ शरदतुः
 इति शरदावली ॥
 शरदिजे वि शरत्कालजाते ।
 यथा । नयः प्रावृषिजास्त पी
 नस कफ स्यासार्नि काशप्रदाः
 पण्या वातकफापहाः शरदिजोहे
 मंतजा बुद्धिदा । सेतापेशमयेति
 सेविदधते शोशिर्यवासंतजा ।
 स्तूला दाह वमि अमार्नि श
 मदा ग्रीष्मे यथा संगुणाः ।
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शरददाशयं स्त्री शरत्काली
 नसरोवरं यथा शरददाशयेसा
 धुजात मत्सरसिजोदर श्रीभुषा
 दृषा । सरतनाथ ते अल्ल
 दासिका वरद तिष्ठतो नेहकिं
 वयः । इति श्रीभागवते १० स्कं
 धे ३१ अध्यायः ॥ शरददाशये
 शरत्कालीन सरसि । इति श्री
 परस्वामी ॥
 शरदिः ७ तृणाः । इति हेम
 चंद्रः ॥
 शरपंखा स्त्री नीलीहस्ताकृति
 वृत्तविशेषः । शरफोका इति

हिंदीभाषा । तत्पर्यायः । काण
 पंखा १ काणपंखा ३ ३३पंखि
 का ४ प्रायकपंखा ५ ३३पं
 खा ६ । तस्या गुणाः । कटुते
 उष्णते कृमि वात रुजापहते
 सेताया गुणाध्यातुः । इति
 राजनिर्घण्टः ॥ अथिच । शर
 पंखा यद्वत् स्त्रीह गुल्म व्रण
 विषापहः तिक्तः कषायः का
 सास ज्वर स्यासहरो लघुः ॥
 इति भाव प्रकाशः ॥ काणस
 प्रत्ते ७ ॥
 शरभः ७ स्तौडविशेषः ॥
 इत्यमरः तत्पर्यायः । महास
 गः १ महासक्त्यौ ३ महामनाः
 ५ अष्टपादः ५ महासिंहः ६ ।
 मनस्वी ७ परवताश्रयः ८ इति
 राजनिर्घण्टः ॥ अथ लक्षणं
 यथा । अष्टपादहस्तयन उहे
 पादवत्तुष्टयः । सिंहं हंतं स
 मायाति शरभो वनगोचरः ।
 इति महाभारते ॥ कर्भः ॥
 तानरविशेषः । इति मेदिनी
 उष्ट्रः । इति जराधरः ॥
 शालभञ्ज ॥
 शरभः ७ कार्तिकेयः । इति
 हेमचन्द्रः ॥

शरमये वि शरनिर्मिते । यथा
शरमवर्हिषा ऊशमयवर्हिषो
वत् इति स्मृतिः ॥
शरमलः पुं पत्तिविशेषः गो
मालिकः । इति भाषा । इति श
रुचंदिका ॥ वाणयोद्वाच ॥
शरयुः स्त्री नदीविशेषः । इ
ति शरयुः द्विपकोशः । देस
सादि शरेश्वरः । इति वक्रसम्म
तः । शरलः वि विगीतः । स्वच्छ
हृदयः ॥ वृत्तविशेषः पुं । इति
सारस्वताभिधाने । देससादि
रण्यमिति वक्रसम्मतः ॥
शरलकं स्त्री जले । इति श
रुचंदिका ॥
शरवतोऽवः पुं कार्तिकेयः
इति केचित् ॥
शरचाणिः पुं शरमुले । एटा
तिः । शरजीवी । इति हेमचंद्रः
शरये स्त्री लसं । इत्यमरः
शरवातः पुं वाणवातः । तस्य
ध्यायः । प्रचलाकः २ इति
जटाधरः ॥
शरादिः स्त्री शरालिपत्नी ३
ति शररत्नावली ॥
शरादिः स्त्री शरालिपत्नी ।
इति शररत्नावली ॥

शरादिः स्त्री शरालिपत्नी । इत्य
मरसीकायां रामाश्रमः ॥
शराभाषः पुं वाणवातः । त
स्य ध्यायः । उपासने २ । इत्यमरः
विकर्षणं ३ खुरली ५ ।
शराभाषः ५ । इति शर
रत्नावली ॥
शरादिः पुं शरालिपत्नी । तस्य
ध्यायः । आदिः २ आदिः ३ ।
इत्यमरः । आरी ५ शरादी ५
आडिका ६ शराली ७ शरालिः
८ शरादिः ९ शरालिका ९ ॥
इति शररत्नावली ॥ अथ श
राणः । पवनापहते । विरपते
सृष्टमलत्वे । वृषात्वे । वातरक्ते
हरते । हिमत्वञ्च । इति राजव
लभः ॥ अपि च । हेम सारस
काचात्त वक्र कौञ्च शराधिकाः
वेदीमुली शकादम्नाः वल्का
द्याः सवाः स्मृताः । सवाः पित्त
हराः स्त्रिया मधुरा शरयो हि
साः । वातश्लेष्मप्रदा आपि व
लशुक्रकराः सवाः ॥ इति भा
वप्रकाशः ॥
शराहः वि हिंस्रः । इत्यमरः
शराशेषः पुं भुजः । इति ज
टाधरः ॥

शरालिः
शरालिका स्त्री शरादिपत्नी ।
शराली इति शररत्नावली ॥
शरायः पुं स्त्री मृतपात्रविशेषः
शरा इति भाषा । तस्य ध्यायः
वर्द्धमानकः २ इत्यमरः ॥
मार्तिकः ३ सारः ५ शरालादि
रं ५ पार्थिवं ६ मृत्कोसे ७ इ
ति शररत्नावली ॥ ऊउवडय
परिमाणे । तत्र चतुषष्टितोल
कालकं । सेर इति भाषा ॥
तस्य ध्यायः मानिका २ । इति
शरमालादेवद्यकपरिभाषा
च । शरावती स्त्री नदीविशेषः
इत्यमरः ॥
शरावाहं स्त्री ऊउवपरिमाणे
तत्र द्वाविंशतितोलकालकं ।
आधसेर इति भाषा । इति
वेद्यकपरिभाषा ॥
शराश्रयः पुं तणः । इति हे
मचन्द्रः ॥
शरासने स्त्री भुजः । इत्यमरः ।
शरास्ये स्त्री भुजः । यथा । वि
ल्लेद तस्य तान् वाणान् शरा
स्यञ्च महामुने । प्रयुधातेति स
रयो परस्परं वयेधितौ ॥ इति
मार्कंडेयपुराणे । जैमिनि ।
तवांशपुराणे परिश्रुते ॥
शरासा पुं प्रसरः । इति सिद्धो
तकौमुद्या मुणादिहृतिः ॥
शरी स्त्री एवकारणं । इति भा
वप्रकाशः ॥
शरीरे स्त्री शरीर्यते रोगादिना
यत् । तस्य ध्यायः । कलेवरं २
गात्रं ३ वपुः ५ संहनने ५ व
से ६ विश्रहः ७ कायः ८ देहः
९ मर्तिः १० तनुः ११ तनूः १२
इत्यमरः ॥ तेन १३ पुं १४
चनः १५ अंगं १६ पिण्डं १७
इति राजनिर्घण्टः ॥ भूतात्मा १८
स्वर्गलोकेष्टः १९ स्तंभः २०
पंजरः २१ कुलं २२ वले २३ आ
त्मा २४ इति जटाधरः ॥ कथं
२५ इति शररत्नावली । इति
यतने २६ भूः २७ मूर्तिमत
२८ करणं २९ वेरं ३० सञ्चरः
३१ वंशः ३२ पुद्गले ३३ इति
हेमचन्द्रः ॥ शरीरधर्माणि
यथा । शरीरे भस्मसाद्गते प्रति
विबः स चालनः । जीव स्त
शान्तीरितस्य उवाच विनये वि
भुं । जीव उवाच । स इति वी क
इति वी कोषः संताप एव च
लोभो मोहश्च कामश्च चतु

विषासादिकञ्च यत्। सौत्वं १६ जठरं १७ नाभिः १८ वलिः
 काशपञ्च नाशश्च २० पण्डितः २१ स्तनः २२ चूचकं २३ कोर २४
 समुद्रवे। सर्वे शरीरधर्मश्च न रोम २५ कत २६ घंसः २७ व
 जीवस्य न चात्मनः ॥ सत्वे रज्ज् तः २८ दोः २९ पार्श्वः ३० प्र
 स्तम इति शरीरं विगुणात्मकं गात्रः ३१ ऊर्ध्वः ३२ स्तः ३३
 तच्च नानाप्रकारश्च प्रबोधक प्रकाशः ३४ मणिबन्धः ३५ अ
 ययामि ते ॥ किञ्चित् सत्ताति गुलिः ३६ ग्रंथः ३७ करभः
 रिक्तञ्च किञ्चिदेव स्तोथिकं ३८ नतः ३९ पर्व ४० चपेटकः
 तमोतिरिक्ते किञ्चित्च न समे ४१ कण्ठः ४२ शिरोधिः ४३ श्रम
 कुञ्चिमुने ॥ सत्तादया च अश्रुः ४४ मुत ४५ ओष्ठ ४६ चिबु
 कौज्या कौमेच्छा च रजोगुणा के ४७ हनुः ४८ मूत्रक ४९ तालु
 त्। तमोगुणाजीवहिंसा कोपो ४८ रटः ४९ निक्ता ५० नामा ५१
 हेकार एवच ॥ कोपात्कडक्ति दुः ५२ ग्राहः ५३ लोचने ५४ अ
 नियते कडक्ता शत्रुता भवेत्। पाशः ५५ तारा ५६ कर्णः ५७ भा
 तया चाप्रियता मद्यः शत्रुः क लः ५८ मलकं ५९ केशः ६०
 कस्य भूतले ॥ को वा प्रियोः तिकविकल्पलता ॥ परमेश्वर
 प्रियो वाकः कोमित्रः कोरिष श्रीरतो देवाना मुत्पति यथा
 भुवि। इदियाणि च जीवानि सर्वदेवाः सपितरो ब्रह्माद्याश्चा
 सर्वे शत्रुमित्रयोः ॥ इति ब्रह्म एतमध्यागाः। विसोः सकाशा
 वैवर्त श्रीकृष्णजन्मावले २५ इत्यत्रा इतीयं देवकी प्रतिः ॥
 अध्यायः ॥ अथ स्त्री पुंसयोः श्रमिस्तथास्थिनो गोरी गजवक्रो
 सर्वांगाणि पादाङ्गादिशिरः पशुजंगमः। कार्तिकेयस्तथादि
 यन्तानि। प्रपदे १ अङ्गिः २ गुत्ता मातरो उरोगा सह ॥ दिशे
 लः ३ पार्श्वः ४ जंघा ५ जानु यनपति विंसुः ६ र्ध्मे ७ रुद्रः ८
 ६ ऊरुः ७ वंक्षः ८ कटिः ९ त्री तथा पितरश्चेति संभ्रताः
 विके १० निवेवः ११ स्फिक् १२ वलिः प्राधाम्येन जगतपतेः ॥ हि
 १३ उपसाः १४ कज्जदरे १५ जघने एवगर्भस्य तनौ सर्वे पव स ॥

मुद्रवाः। एयक एयक ततोर्गं सोपि निष्क्रम्य देहतः ॥ एयम्
 वहमानाः समन्ततः ॥ ग्रहे योगे त स्तथाप्येतच्छरीरे नाप्यनीन
 स्तहं याज्य इति तेषां स्तोमहा शत्रु विना सांख्यश्च तत्तेन त
 न। अग्रते देवसमितौल्य ॥ यथापि नविशीर्यते ॥ सवि
 सागर सन्निभः ॥ तेषां विवद। स्तुविहीनं त इष्टां तेषां यवस्थि
 मानानां वक्ति रुत्थाय पार्थिव ते शरीरं यातवः सर्वे तेजुर्गुर्वी
 उवाच मां यज स्तेति ध्यायधे का मेवहि ॥ अस्माभिर्गतिरि
 मा मिति बुवन्। पाजापत्य मिक्तस्य नशरीरस्यधारणं। भवती
 दे नने शरीरं महिना कृते। वि तेव मुक्ताते जक्रः सर्वे शरी
 नाश उपपद्येत यतो नाहेमहा रिताः ॥ तैर्यपेत मपि हेवेप
 नहं ॥ एव मुक्ता शरीरं नृत्पत्ता रुषण प्रणस्यते। तदृष्टा तव
 वक्ति विनिययो। निर्गतेपि तत वीत स्कंदः सोहंकारः प्रकी
 स्तस्मिं स्तच्छरीरं नशीर्यते। र्जितः। मया विना शरीरस्य
 ततोः स्थितौ सति मंतौ प्राण संभृति इति नेष्यते। एव मु
 यान शरीरगो। आवां प्रधाना क्ताशरीरं तं सोमपेतः एयक
 विवेकमुचत याज्यवर्गो ॥ एव स्थितः ॥ तेनाक्षतेन तत ते
 मुक्ता शरीरं तौ विहाय क्वचिदं विना मुक्तवदास्थिते। तदृ
 स्थिते। तयो रपित्तयेकता हाकृपितो भावः स आदित्यः प्र
 क्षीणं तनुर मास्थितः ॥ ततः कीर्तितः। मया विना कथं हे
 श्रेवाव्रवीहोरी प्राथम्यमपि श्रमिमे क्षण मपीष्यते एव
 संस्थितं साप्येवमुक्तासेवात मुक्ताययातः स तच्छरीरं न
 निष्क्रामवहिः शुभा ॥ तथा शरीर्यते। ततः कामादिरुत्थाय
 विनापितत्वेन वागनेयवतिष्ठ गणे मातृकसंज्ञितः। न मया
 ति। ततो गणपति वीक्ष्य मा तिरिक्तस्य शरीरस्य अवस्थितिः
 कापात्वाः व्रवीहोरी ॥ नम पवमुक्ता सयातस्तु शरीरं त
 चारहितं किंचित्छरीरं स्यापिदर नशीर्यते ॥ ततो मायाव्रवीहो
 तः। कालान्तरेतेव मुक्ता ॥ पात साच उगी प्रकीर्तितानम

यास्य विना भूति रित्युक्तां मया ॥ काष्ठा वायुर्विषु धर्मे
 र्दयेषुतः ॥ ततोदिशः समुत्तस्य शंभु श्रेवेन्द्रियार्थकाः । एतेसु
 रुच्यैव वचोमहत । तामाभीर कृतं तत्तत् सुक्ताविव सुसंस्थि
 हितेकायं भवतीति न संशयः ॥ तं ॥ सोमेन पात्यमानं पुस्तं
 चतस्र आगताः काष्ठा प्रपया नेडपिणाएव अवस्थितेसोमे
 ताः क्षणात्तदा । ततो धनपतिर्य चोडशात्मन्यथात्तरे ॥ प्रावत्त
 युर्मध्येतत् पक्तसंभवः ॥ शरीरं तं गुरोपेतं क्षेत्रं मुखाययज्ञवे
 स्पति सोप्येव सुक्ता मर्दान त । प्रावत्तस्य शरीरं तद्दृष्ट्वा सर्वं
 गोः भवत् । ततो विलो मितो हयालितं । ताः क्षेत्रदेवताः सर्वा
 युयात् नाये देहो मया विना । वेत्तसं भाव प्राप्तिताः ॥ तमे
 क्षण मप्युत्सहेस्यात् मित्युक्ता वेत्तसुः सर्वा स्तं देवपरमेश्वरं
 त्रदेधे पुनः । ततो धर्मेऽवती इति वारहे महातपोपाख्यान
 त्वं सिद्धे पालितवानहे ॥ १ नामाध्यायः ॥
 दानी समुपगते कथमेतत् विव्यति । एवमुक्ता गतेधर्मे
 तच्छरीरं वशीयते ॥ ततोऽव वीर्यहादेव श्रुत्यक्तो भूतनाय
 कः सहस्रेतो मया हीन शरीरं श्रुथायः ॥ मानस कायिक
 नो भवेद्यथा ॥ एवमुक्ता ग क्लेशसाध्यं व्रतं यथा । धरत्यु
 तः शंभु स्तच्छरीरं वशीयते वाच । कथमाराध्यसे देव भक्ति
 तद्दृष्ट्वापितरश्चायु सुक्तात्रया मद्रि नरे विभो स्त्रीभिर्वासर्व
 सदस्यभिः ॥ प्राणोत्तरेभि दे मेतन्मे शंसन्ते भूतभावन ॥
 तच्छरीरं वशीयते भुवं । एवमु क्तातं देहं सत्कोतर्ज्ञान मा
 गताः ॥ श्रुतिः प्राणो अयान काशह उवाच भावसाध्यस्तुहं दे
 श्रुत्वाकाशश्चैव भवतः । क्षेत्रं वि नवितै नैजपे र्हं । साध्य
 दत्तहंकारे भावः कायादयो क्लयापि यत्तानो कायक्लेशव
 दत्तहंकारे भावः कायादयो मच्चित्तो योनरो भवेत् । तस्य

व्रतानि वक्ष्यहे विविधानि निवे धर्मे ॥ श्रुतिं सा सत्य मस्तेये व
 सचर्य मकल्कता । एतानि मानसायाः व्रतानि तु धराधरे
 एकभक्तं तथानक्त मुपवासादि कश्च यत् । तत् सर्वं कायिकं
 पुंसो व्रतं भवति नात्यथा ॥ इति वारहे सत्यतपोपाख्या
 न नामाध्यायः ॥ शरीरजः पुं रोगः ॥ कामदेवः ।
 पुत्रः । इति धरणिः ॥ देहजा ते वि । यथा । शरीरजैः कर्मदे
 येयानि स्यावर्तानरः । वाचि कैः पति मृगतां मानसै रेत्य
 ज्ञातितो ॥ इति प्रायश्चि त्तत्तं ॥
 शरीरसंस्कारः पुं देहसंस्कार कर्म ॥ शरीरस्य प्रोभने मा
 जेनश्च ॥ शरीरावरणं क्ली चर्म । इतिरा
 जनिचरणः ॥ कायवेष्टनश्च ॥ शरीरी पुं शरीरविशिष्टः । तत्त
 र्थायः । भवोद्भवो च प्राणीतुः शरीरि जस्य जेतवः । प्राण
 भूक्षेतनो जन्मी चित्तं तद्दृष्ट्वा मनसः । इति जराधरः ॥ शरी
 रि लक्षणं यथा । गर्भाशयगतं पुं क मार्तण्ड जीव संतकः ।
 प्रकृतिः सविकाराच तत्सर्वं गर्भसंज्ञकं । कालेन वर्द्धितो
 गर्भो यद्येगोयोग संयुतः । भ वेत्तदा समुनिभिः शरीरीति
 निगद्यते ॥ श्रुंगोपांग संयुतः यत्तोपोपांगः ॥ अथ त्वद्ग
 मुपोगानि ज्ञाना सञ्चुत एतत्तः । मस्तकादभिधीयते शिखाः
 शृणुतयत्ततः ॥ श्राव्य मेरो शि रः प्रोक्ततडुपांगानि कुंतलाः त
 स्यात मस्तुलंगश्च ललाटद्वयं गे तथा ॥ नेत्रद्वयं तयो रेतर्वर्त
 नेत्रे कर्णानि के दृष्टिद्वयं कुल गोला सुतभागा च वर्त्मनि ॥
 पश्चात्पुपांगोपांगौ च करौ त ल्लुक्कुलीद्वयं । पाणिद्वयं कपो
 लौ च नासिका च प्रकीर्तिता उ द्वाधरो च सङ्क्रम्यो मुखे ता
 लु हनुद्वयं । देताश्च देतवेष्टा श्च रसना चिबुकगलः ॥ द्वितीय
 मंगंघ्रीवा तु यथा मर्दा विधाया नेत्रतीये वाङ्मुगले तडुपांगम
 ध्या भुवे ॥ तसेपापरि मतौस्त यो प्रगोपांग भवत स्वयः क
 पोणियुग्मे तदधः प्रकोष्ठय गन्तथा । मणिवन्धो तले हस्तौ

तयोऽङ्गुलयोदश । नालाश्च उपांगानि च कथ्यन्ते तानि जा
 श ते स्यान्ना दशच्छेद्याः प्रकी नीदि यत्नतः ॥ शोणितान्नायते
 त्रिताः ॥ चतुर्थं मंगं वल्ले तद्व श्रीहा वामतो हृदयादयः ॥ रक्त
 पागास्यथ जुवे । स्तनौ पुंसन वाहि शिराणां स मूले खानो
 ला नार्या विशेष उभयो रये महर्षिभिः ॥ हृदयादामतोऽथ
 योवनागमनेनार्याः पीवरोभ फण्फणो रक्तफणजः । अथोद
 वत स्तनौ गर्भवयाः प्रसूता त्तिगात आपि हृदयाद्युक्तः
 या स्तावेतो हीरपरितो ॥ स्थितिः ॥ तत्र रज्जुक पित्रस्य
 हृदये पुण्डरीकेण सदृशं स्यात् शानं शोणीतजं मने । अथस्त
 दधोमुखं जायत स्तद्विकस दक्षिणे भागे हृदयात् क्षोमति
 तिस्रपतले निमीलति । प्राया एति ॥ जलवाहिशिरा मूले त
 यस्तज्जीवस्य चेतनास्थानं स स्नाच्छादनकुम्भते । क्षोम तिल
 तमे । अतस्तस्मिं स्तमायात्रे प्रा केपतत् वातरक्तजं । प्रवाद च
 णिनः प्रसवेतिदि ॥ चेतनास्था वृद्धवागभटः । रक्तादनिल से
 नमुत्रम भिति अय मभिप्रायः युक्तात् कालीयक समुद्रव इ
 चेतनाना मधिष्ठाने मनो देर ति मेदः शोणितयोः सारादुक्त
 स सेन्द्रियः । केश लोम नाला योर्गुणले भवेत् ॥ तौ त पुष्टिक
 यात सैले द्रव्यगुणे विना । इ रो प्रोक्तौ जठरस्यस्य मेदसः ॥
 सक्तवता चरकेण सकलेश उक्ताः सार्हा स्वयो व्यामाः पुसा
 रीरचेतना स्थान मुक्तं तदपे मंत्राणि सूरिभिः ॥ अहं व्यामेनरी
 ज्ञाहृदये विशेषतः श्रोतनाव नाति योषितोऽङ्गाणि निर्दिशेत्
 स्थानमिति ॥ कनयो वल्लेसाः आकृष्ट कटी चापि विकलसि
 संधीज्जुली समुद्रादते कलेः शु वल्लेनौ । कण्ठराणां प्ररोहः
 भेसमाख्याते तयोः स्यात्तत्र व स्यात्मेन्द्राणां वीर्य मूत्रयोः ।
 लोणे ॥ उदरे पंचमे भागे सधे स पत्र गर्भस्थाने ऊर्ध्वाङ्गर्भा
 पार्श्वद्वये मने । सपृष्ठद्वये प प्राये स्थिताः ॥ शोणनाभ्याकु
 एतं तमस्तं सप्तमे स्तने ॥ ति योनि स्थानर्हा सा च की ।

त्रिता तस्यास्तृतीये तवर्तेगः कौमुद्या मुतादिद्विः ॥
 भंशय्या प्रतिष्ठिता ॥ वृषेनो श्रेष्ठः पुं प्रासः ॥ इति जटा
 भवनः सारात् कफास्यस्यो थः ॥
 मेदसो । वीर्यवाहि शिरायां शर्करकः पुं मधुरजंवीरः ॥ इति
 तौमनो पोरुषावहो ॥ युदस्य राजनिर्घण्टः ॥
 मानसर्वस्य सर्वे स्याच्चतुरंगले शर्करजा स्त्री सिताखण्डः ॥
 तत्रस्य वलय स्निग्धः सखाव इति राजनिर्घण्टः ॥
 त्रैनिभास्तताः ॥ प्रवाहिणी शर्करा स्त्री खण्डविकृतिः ।
 भवेत् एता सार्द्धं कुलमिता चिनी । इतिभाषा तत्पर्यायः सि
 मता उत्सर्जिनीततदयः सा ता २ इत्यमरः ॥ अज्ञोपला इ
 सार्द्धं कुलसम्मिता ॥ तस्या अ अज्ञा ५ सितापला ५ । इति
 यः संचरणी स्यादेकाङ्गुल स रत्नमाला । सीतापदी ५ सेता
 म्मिता । अर्द्धाङ्गुलप्रमानेन ५ मत्स्याण्डका ८ ग्रहिल्लुङ्गा
 धेर्गुदमुत्तमेन ॥ मलोत्तरीस्य ससिकता ९ गुरोद्भवा ॥ अ
 मोर्गोये पायुर्देहे विनिर्मितः स्या गुणाः । मधुरत्वे । शीतत्वे
 पुंसः श्रोणो स्तनौ योत नौ पित्रदाह अय रक्तदोष भो
 नितस्त्रो चयोषितः ॥ तयोः ति कुसिकोपे नाशिलञ्च । इ
 कुकुन्दे स्यातां शकृथिनी तिसापदरा शर्करा गुणाः ॥
 त्वंग महमे । तदुपांगानि च अथशर्कराविशेष गुणाः स्ति
 क्रमे जानुनी पिण्डका हयं ग्या पुण्डुक शर्करा हितकरी
 जंघे हे जटिके पाष्णी तलेव लीरो सधेः शेरके चतुष्पा
 प्रपदे तथा । पादावङ्गुलयस्त वलवर्हनी समधुरा रक्ता च
 ३ दश तामो नाला दश ॥ वंशोत्तजा । वृष्णा तस्मि वलप्र
 इति भावप्रकाशः ॥ दाग्रमहरो प्रणामेत्तजा शीत
 शरुः पुं क्रोथः ॥ वज्र ॥ इति लाक्ष्मिण्या कांतिकरी रसाल
 मेदिनी ॥ गुणाः । इति हेमच जनिता रक्तेत्तजा पित्तजित् ॥
 ३ः ॥ आगुधं । इति सिद्धान्त इतिपञ्चेत्तशर्करा गुणाः या

वनालीहिमोत्पन्नाहिमालीहिम ज्वर पितासक मूर्च्छा क्षुर्दि
शर्करा । लज्जशर्करिका चक्षुः शयनः । तस्माच्च सवराजस्तज्ज
गुञ्जा जलविनुजा ॥ हिमजा रदाहास पित्रनुत । लसिका फा
शर्करा गोत्या सोक्ता तित्ताति णित गुड खण्ड मत्स्यडिकासि
पिच्छिला । वातघ्नी सारिकार ताः निमिता लघ्वेवा ज्ञेयाः सी
चादाह पितास दायिनी । इति तवीयायथोत्तरे । यथा यथेषां
यावतालशर्करा गुणाः ॥ वेमलं भवेच्छैतं तथा तथा
शीतजाया कर्करजा माथवीम इति राजवल्लभः ॥ किंच खंडे
थुशर्करा । मासिका शर्करा प्रो नु सिकताश्च सस्येतं शर्क
क्ता सितखंडश्च खण्डकः ॥ सि रा सितः । सितः सुमधुरास्वा
ताखंडेति मधुर अक्षय्य शुर्दि वातपित्तस दाहजित मूर्च्छा
नाशनः । ऊष्ण ब्रण कफ स्यास क्षुर्दि ज्वरान् हेति समीता शुक्
हिक्कापित्तस दोषनुत । यवाम कारिणी ॥ भवेत्सुधुसिता सी
शर्करा तस्या सुधामोदक मोद ता रक्तपित्तहरी लघुः । सितोप
कः । त्वराजः खंडसारः खंडजा ला सरा लघ्वी वात पित्तहरीदि
खंडमोदकः । इति राजनिर्घण्टः मा ॥ मधुजा शर्करा नूला क
अपिच ॥ मत्स्यडिकाः खण्ड फ पित्तहरी गुरुः । लघ्वीतीसा
सिता गुण प्रेषा यथोत्तरे । वि ररउदाह रक्तकुतुबरा हिमा ।
मलाः शीतलाः स्निग्धा गुर्वा यथा यथेषां नेमलं मधुरतं
स्नाइतयाः सराः ॥ वृषा स्तृषा तथा तथा ॥ स्नेह लाघवश्च
तत जीण रक्तपित्तानिलापहाः स्याति रसतश्च तथा तथा ॥
मत्स्यगद्दी आदिणी दल्य कषा इति भावप्रकाशः ॥ उपला ॥
यावातविदुरुः ॥ खंडे गुरु सरं कर्पराशः । शर्करातिदेशः ॥
रुचो वातघ्नी वल उष्टिदं । सि रोगभेदः ॥ शकले । इति मे
तोपला सरा गुर्वी वातघ्नी न दिनी ॥ शर्करा रोगस्य निदा
कफप्रदा ॥ इति यथार्थयथा न चिकित्सादि मंत्रकुक्षुश
विवेकः ॥ अग्यच । शर्करा । हेरद्वयः ॥

शर्कराचलः पुं दानार्थकृत्रिम दितो तथा ॥ गंधपुष्पे बले
शर्करामयाचलविशेषः । अस कृत्य ब्राह्मणाय ऊष्टुमिने ।
विवरणं परंतपशब्दे इष्टयं ॥ श्रावियाय दृशिय साधुव्रता
शर्करायेतुः स्त्री दानार्थशर्करा य भीमते ॥ वेद वेदांग विद्वे
निर्मितयेतुः । तद्विधिः यथा । आदितामे विशेषतः । अउष्टायप्र
श्रीहोतोवाच तद्वत्स शर्करा दानया नत मत्सरिणे न्य ॥
येतुं शृणुराजन यथायतः । अयने विषुवे पुण्ये अतीपा
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिन तेशाफितये । पशुपुण्येषु काले
ऊष्टोत्तरे ॥ येतुं शर्करायाराज उष्टुमा । पशुपुण्येषु काले
न कृत्वाभारचतुष्टयं उष्टुमा । यत्रतुहेतुं दृष्ट्वा आगतेश्रावि
कथ्यते सज्जि अतर्थाशेन वत ये गृहे । तादृशाय प्रदातव्यापु
सकं । तदहं मध्यमाशोक्ता । छेदेषु विगृह्य च ॥ एवीभि
कनिष्ठा भारकोण त ॥ तद गुत मास्याय अथ वास उदय
त वत्सं प्रकुर्वीत चतुर्थीशे खः । गोएवीभिमुखी कृत्वा च
न तत्ततः । अथ ऊर्ध्वादष्ट त्स्मृत्तरतोमसेत । दानकाले त
शौते रुद्धं नृपतिसम ॥ सु येमंत्रा स्नान पठित्वा समर्पयेत् ।
शक्त्या कारयेद्देतुं यथात्माने संज्ञ्य विधिवदिप्र मुद्रिका क
नपीडयत । सर्ववीजानि संज्ञा शिखरोः ॥ स्वशक्त्या दत्तिलां
प्य चतुर्दिक्षु समंततः ॥ दत्ता विनशाद्या विवर्जितः । इ
प्रोवर्णमुत्तु शृंगारि मौक्तिका स्नेत दत्तिलां दत्ता गंधपुष्पस
नयने तथा । गुडेन तु मुद्रिका चंदनं ॥ येतुं समर्पयेत्तस्य उख
ये जिह्वा पिष्टमयी तथा ॥ अग्निलोकयेत् । पक्वाहे शर्करा
कंवले पट्टसरेण कण्ठाभरणम् हारो ब्राह्मण सिद्धिने वसेत्
धितो । इक्षुपादो शैण्यपुरो नवनी सर्वपापहरायेतुः सर्वकामप्र
तमयस्तंती ॥ प्रशस्त पत्रश्चत दायिनी । सर्वकाम समृद्धस्त
णां सितचामर भूषितो । येन जायते नात्रसेशयः ॥ दीयमानो
रत्न समायुक्तो वस्त्रे रत्नः । प्रसेप्रोति तेयोति परमो गतिः ।

य इदे शुण्णयाद्रुता पठते सुवर्णं समायुक्तं मेवेणानेन
वापि मानवः ॥ शुचते सर्वेषा एजयेत् ॥ विसृजेदमयो यस्मा
पेभ्यो विसृलोकं स गच्छति तदेवदादीति पठते ॥ तमेवाम्
इति वागदे शर्करायेनुमाहा तसर्वस्व मतः कोतिप्रयच्छमे
त्पनामाधायः ॥ पंचगव्यं ततः पीत्वा स्वपेत्या
शर्कराप्रभा स्त्री जिनानां नर संतः सितो ॥ सौरसक्तं सारजा
कविषोषः ॥ यथा ॥ रत्न शर्करा स्ते प्रगण्यवर्णन च ॥ अहोरा
वाल्का पंक एव तम प्रभा ॥ म वे गतेपश्चात् शुष्कस्याकुतनेति
हातमप्रभावेत्यथो नरक भू कः ॥ तत्सर्वं वेदविदुषे ब्रा
मयः ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ क्षणाय निवेदयेत् ॥ भोजये-
शर्करावान वि कर्पणशवकुले क्षुक्तितो विधान शर्करा चूत
दशः ॥ तत्पर्यायः ॥ शर्करा १ पायसैः ॥ भुञ्जीतातेन लवणे
शर्करिलः १ शर्करः ५ इत्यम स्य मण्यवाच्यतः ॥ अनेन वि
१ ॥ शर्करासप्तमी स्त्री वेशाली धिना सर्वं मासि मासि समाचरे
शुक्लासप्तमी ॥ तत्र व्रतविधिर् य त ॥ समुत्सुरांते शयने शर्करा
या ॥ ईप्सु उवाच ॥ शर्करास कलसान्विते ॥ सर्वापस्कर सेयु
प्रमीवसे तद्वत्कल्प्य नाशि- क्तं तथेकांगो पयस्विनी ॥ गृ
नी ॥ आधुरायेग्यमेस्यंययया हन्नु शक्तितादद्यात् समलोप
नेते प्रजायते ॥ माधवस्य सि स्करान्विते ॥ सहसेनाथ निष्का
ते पदे सप्तम्यां शुक्लपक्षतः रण कृत्वा दद्यात् शतेन वा ॥ द
प्रातःस्नात्वा तिलैः अङ्गैः शु प्राभि कथ निष्कारणं तदहं नाथ
क्षमात्मा जलेपनैः ॥ स्यात्सि शक्तिः सुवर्णभ्यः प्रदातव्यः
कं पद्म सान्निध्यं कुङ्कुमेन सकर्णं सर्ववन्मत्र वाचनं ॥ विज्ञेयं
तस्येवमः सविशेषं मेघपञ्च मज्जीत कुर्वन् दोषं समप्युते
निवेदयेत् ॥ स्यापयेत्तदङ्गं अमृतं पिबेता वक्रात्सूर्यस्या
शुशर्कराणां संयुते शुक्लवसे सत विन्दवः ॥ निपेत्य ये तड
रत्नकृत शुक्लमात्मानुलेपनैः तामी शालि मुद्गेच्छः सृताः

शर्करापरमसमादित्तसारोः इति च भाषा ॥ यथा ॥ जलेन
तात्त्विकः ॥ इहारेवेरतः प्रगण्यशर्क शीतलेनैव चोलिता शुभ्र श
राह्य कथयोः ॥ शर्करासप्त- कं ॥ पला लवंग कर्पूर मरि
मीचैषा वाजपेयफलप्रदा ॥ चैशु समन्विता ॥ शर्करादक
सर्वदः खोपशमनी प्रव सेततिव नास्तेतत् प्रसिद्धं विडुषो मुवे-
ईनी ॥ यः कुर्यात् परयाभक्त्या शर्करादक माख्याते शुक्ले
स परं वृद्धगच्छति ॥ कल्पमे शिशिरे सरं ॥ वर्यरुच्येन
कंवसेत्सरी ततो याति मरुत् मुस्ताड वात पितासु नाशने
यदे ॥ इर मनचे शृणोति यः मच्छा छर्दि तथा दाह ज्वरशो
सरेहा परिपठतीह दिवाकर- तिकरेपरं ॥ इतिभावप्रकाशः
स लोके ॥ मति मपिचददा शर्कः पुं शुषानोत्तरीः शृपथा
ति सोपि दैवे रसर वधजन- तो वृत्र प्रत्ययेननिघ्नः ॥
मालया च एज्यः ॥ इति मा शर्दजहः पुं माचुः ॥ यथा ॥
त्य ॥ १२ अध्यायः ॥ शर्दं शार्दंते जहाति इति श
शर्करिकः वि कर्करावान् ॥ इति ईजहो माचुः ॥ इति सुगंधोप-
सिद्धांतकोमुदी ॥ व्याकरणटीकायो उगादासः ॥
शर्करिलः वि शर्करावान् इत्य शर्दने स्त्री अधोवायुः ॥ वात
मरः ॥ कर्म इति भाषा ॥ इति मनुदी
शर्करी स्त्री छेदोविशेषः ॥ कायो कुलकभट्टः ॥
नदी ॥ मेखला ॥ इति हस्तलि- शर्व हिंसे ॥ गतौ ॥ इति कवि
खित मेदिनी ॥ लेखनी ॥ इति कल्पद्रुमः ॥ शर्दति ॥ इति उ
भरतिः ॥ मुद्रांकित मेदिनी हे गादासः ॥
मचंद्रयोः रेफ मृमदि ककार- शर्म स्त्री स्रावं ॥ इत्यमरः ॥
मध्यापठः ॥ यस्या विवशो श तदति वि ॥
कुरीशादे इष्टये ॥ शर्मा पुं ब्राह्मणसोपाधिवि
शर्करादकं स्त्री शर्करायुक्तज शेषः ॥ यथा ॥ शर्मनर्जादिकं
ले ॥ चिनिषाना इति शारवत ॥ कार्ये शर्मा तर्पण कर्मणि श

सर्माः कथा कालेच पितृणां शर्माति पुं वैवस्वतमनुपुत्रः ॥
 दत्त मलयं शर्मन्निगनेन गोत्र तस्यपुत्र श्वान्तः । यथा । श्वान्तो
 सेवन्त नामानि पितृणां परि नाम शर्मातेः सकन्यानामदादि
 कन्याय त्रितेकवाक्यतया श का । श्वान्तस्याभवत् पुत्रो रो
 मीते नाम प्रतीयते तथाच वि चमानः प्रतापवान् ॥ श्वान्तो
 सुपुत्राणां । ततश्च नामकुर्वीत नाम देवोः भृजगरीच ऊश
 पितृव दशमेहनि । देव एवं स्थली ॥ इति मात्स्य ११
 नराख्यादि शर्म वस्मादि सपु ग्रथायः ॥
 ते । देवात्तुर्वनराख्य नरनाम शर्व हिंसे । इति कविकल्पद्रुमः
 तच्च विशिष्टं शर्मयुते । एत शर्वति । उगीदासः ॥
 चविप्रपरे । शर्मा देवश्च विप्र शर्वः पुं शिवः । इति हेमचन्द्रः
 सवर्त्म जाता च भूभुजः । भूतिर्दे तितिसृति रये । यथा । विसृजे
 तश्च वैश्वदासः श्वदस्य कार नात् एवं भविष्य पुराणोक्तं
 येत् ॥ इति यमवचनात् । यत्र भाव सिद्ध प्रायेणान्यादित्त
 चकारेण देव शर्मणेण समुच्च वामावर्तने एजने । यथा सको
 यः । यत्रापिशर्माद्युतता माद य तितिसृतेये नम इत्यादि ।
 शान्तातपः शर्माते प्रायणस्य तिष्ठादितत् ॥ दंयसादिशपाये
 स्मादस्मीते हविष्यस्य च शान्त विस्मः यथा शर्वः सर्वः शिवः
 वैस्वत वैश्वस्य दासाते चान्त स्यात्तु भूतादि निधिख्ययः ॥
 जन्तः ॥ इति आहृतत् ॥ इति तस्यसरस्वनामस्तोत्रं
 शर्मनः पुं वस्वभेदः । इति शर्वरे स्त्री तमः ॥ कल्पः
 यशसिः ॥ इति सन्तिप्रसारोनादिहृतिः
 शर्मा स्त्री दाहहविडा ॥ शर्वरी स्त्री शक्तिः । इत्यमरः ।
 इतिशर्माः ॥ योषित् । इति मेदिनी ॥
 शर्मा स्त्री शक्तिः । यथा । विद्या हविडा । इति विश्वः ॥
 मा शर्वरी शर्मा लयणी लण संध्या । इति सन्तिप्रसारोणा
 दाहणा । इति भरतधृतवाचस्पतिः दिहृतिः ॥

शर्वला स्त्री तोमरासं । इत्य शर्वलावल्या ॥ ऊतासं ॥
 मरतीकायो गयमुकुटः ॥ दे इति विकोउशेषः ॥ उष्ट्रः ।
 यसादिश्यये ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 शर्वणी स्त्री पार्वती । इति हेम शालकः पुं मर्कटः । माकउसा
 चन्द्रः ॥ दंयसादिश्यये शालः इति भाषा । इति विकोउशेषः
 शशीरीकः पुं हिंसः ॥ खलः शलंगः पुं लोकपालः ॥ लव
 इत्युनादिकोशः ॥ श्वचः ॥ मं एविशेषः । इत्युनादिकोशः ॥
 गलाभरणं ॥ श्वपिः । इति सं शलभः पुं कीटविशेषः । फ
 तिमसारोणादिहृतिः ॥ हिं इति पंरापाल इति च भाषा
 शल उ. चलने ॥ स्तूतौ । इति तस्यर्थायः । पतेराः १ । इत्य
 कवि कल्पद्रुमः ॥ उ. शलते । मरः ॥ पञ्चराः ३ पञ्चकः ५ ।
 चलने कल्पः । स्तूति विह सेव इति शर्वरत्नावली । सत ईति
 रण । इति उगीदासः ॥ विशेषः । यथा । श्वनिहृष्टिना
 शस जे गते । इति कविकल्पा हृष्टिः शलभा मृषिकाः खगाः
 दुमः ज शालः शलः । इति प्रयासनाश्च राजानः खलेतेईत
 उगीदासः ॥ यः स्तूताः ॥ इति ज्योति
 शल उ. क श्लाचे । इति कविक स्तूते ॥
 ल्युमः ॥ क उ. शालयते घटि शलले स्त्री शले इत्यमरः ॥
 तंधीरः ॥ इति उगीदासः ॥ शलले स्त्री शले । इत्यमरः
 शल वेगो । इति कविकल्पद्रुमः शली । इति राजनिर्घण्टः ॥
 शलति । इति उगीदासः ॥ शलाका स्त्री शले ॥ मदनहृत्
 शले स्त्री शलकीलोम । सजा शारिका ॥ शलकी ॥ कुवादि
 रुकोरा इति भाषा । तस्यर्था काही ॥ शरः । इति मेदिनी
 यः । शलली २ शलले ३ इत्य आलेख्यकूर्चिका । इति हेमचं
 मरः दः ॥ श्वपि । इति शर्वचंद्रिका
 शलः पुं शलले ॥ मृगी ॥ ते शलाकापरि य शलाकाकीडा
 शोदः ॥ ब्रह्मा । इति मेदिनी । योपराजयः यथा । श्वलशलाका

संख्याः परिणाम । शतव्यवहारो
पराजये पचाये समासः प्रते
विपरीते वृत्ते । यत्तपरि एवं
शलाकापरि । एकपरि । इ
ति सिद्धांतदौमुदी ॥ अपि च
ननेकस्याक्षस्य शलाकाया
वायुतेः नोपपातन मित्यर्थ
यत्तपरि शलाकापरि इत्यत्र
सीभावेः व्याप्ति स्तयो रव्य
गर्भतेपि प्रत्यय एवताभावात्
इति शतशक्तिप्रकाशिका ॥
शलाकापुरुषाः पुं वौहानां
विषयिदेवपुरुषाः । तत्र द्वाद
शचक्रवर्तिनः चतविंशतिर्जि
नाः । नववत्सदेवाः । नववत्सदेवाः
नव प्रतिमासदेवाश्च यथा ।
यः सर्वमण्डलस्येण राजसूय
स्रयोऽयजत । चक्रवर्ती सार्व
भौम सौ त्र द्वादश भारते ॥
आर्षभिर्भरत स्तत्र सगरस्तत्र
मित्रभूः । मचवा वैजयिण्या
असेन दपनंदनः ॥ सनत्कुमा
रोप्य शोति क्रम्युर कोजिनाग्र
पि । शुभ्रमस्त कांतवीर्यः प
द्यः पद्मोत्तरात्मजः ॥ हरिषे
णा हरिसुतो जयो विजयन
न्दनः । व्रतसुव्रतसदृशः सर्वेच

स्वाकवेशजाः ॥ प्रजापत्य सि
ष्टोप्य द्विष्टो ब्रह्मसंभवः
स्वयंभू रुद्रतनयः सोमभूः
पुरुषोत्तमः ॥ शैविः पुरुषसिं
होप्य महासीरः समुद्रवः ॥
स्यात् पुरुष पुंउरीकौ दत्तोः
प्रिः सिंहनन्दनः । नारायणो
दत्तः शिः कृष्णस्त वसुदेवभूः
वासुदेवो श्री कृष्ण नव शु
क्लावला स्वामी शुचलो विजयो
भद्रः सप्रभशु सदृशनः । आ
नंदो नंदनः पद्मा रामो विसु
द्विद्यस्तमी । प्रसूग्रीवस्तारक
शुभ्रको मधुदेवच । तिशुभ्र
वृत्तिप्रज्ञादलेकेश मगधेश्वराः
जिनः सह विषयिः स्युः शला
कापुरुषा श्री । इति हेमचं
दः ॥
शलाटः पुं शकटपरिमाणं ।
यथा । तला पलशते तासो
विंशत्या भार आचितः शकटः
शकटीनश्च शलाट सौ दशा
चितः ॥ इति हेमचंद्रः ॥
शलाटुः त्रि अपक्रफले । इत्य
मरः ॥
शलाटुः पुं मूलविशेषः । इत्य
नादिकोषः ॥ वित्तः ॥ इति

राजनिर्घणः ॥
शलाभोलिः पुं उष्ट्रः । इति
हेमचंद्रः ॥
शलालुः स्त्री संगंधिद्रवविशेषः ॥ इति सिद्धांतकोमुदी ॥
शलालुकः त्रि शलालुकीतेव
स्त । यथा । शलालुजोऽयत
रस्यो एत स्यात् पक्षे ठक ।
शलालुकः । शलालुकी । शा
लालुकः । शलालुकी । शलालुस
गंधिद्रवविशेषः ॥ इति सिद्धा
तकोमुदी ॥
शली स्त्री सत्यशल्पकः । तत्र
पर्यायः शलली २ स्यादित् ३
अस्य मोसगुणः शुरुत्वे स्ति
यत्ते । शीतलते । कफ पित्र
नाशितञ्च । इति राजनिर्घण्टः
शल्क स्त्री खंडे ॥ वल्कले । इ
त्यमरः ॥ मत्पलकं श्रीणि इति
भाषा । यथा । शल्कस्यात् वल्क
ले खंडे शुल्कं मत्पलकले
इति भरतभृतकोषः ॥
शल्लकले स्त्री मत्पलकले । वृ
त्तक । शलपातोः कलच प्र
त्ययेन निष्पत्ते । इति सिद्धांत
कोमुदी ॥
शल्लकली पुं मत्पलः । इति शत
ततः प्रश्नादिमो वर्णः संधा ॥

रत्नावली ॥
शल्लकी पुं मत्पलः । इति हेम
चंद्रः ॥
शल्लदा स्त्री मेदा । इति रा
शल्पार्णिको जनिर्घण्टः ॥
शल्ल ३-कल्पने । इति कवि
कल्पद्रुमः ॥ ३-शल्लते । कल्प
ने प्रमेषा । इति उर्गादासः ॥
शल्ललिः पुं शल्ललिहस्तः यथा
शल्लली स्त्री । शल्ललिः स्यात्
शल्ललिश्च शल्लली शल्ललीत
या । इति भरतद्विष्टकोषः ॥
शल्ल स्त्री खंडः ॥ इष्टः । तोमरे
इति मेदिनी ॥ वंशकलिका
इति विश्वः ३-सहे ॥ इवाका
इति शहरत्नावली ॥ पापे ।
इति त्रिकाण्डशेषः ॥
शल्लिः यथा । शुश्रूषालोहारवि
धिः । शनिश्चितो मंदिर भूमिसा
हो निरुदाय तोयावधि यत्नत
स्तो । ऊर्ध्वादिशल्या मणवा न
माणे खल्लाया ता प्रश्नवशा
द्विधितः ॥ हवी प्रवालाहृतपुष्प
पाणिः शुचिः शुचिदैवविदे समे
स । एल्लुहिनीतो मधुरस्वरेण
शल्लस्य तत्ते भवने नदीशः ॥
ततः प्रश्नादिमो वर्णः संधा ॥

येन यत्नतोऽथवा । क्रमात्
प्रष्ठापगादेव फलानां प्राप्तिः
लाभितः । प्रणवो धरणी धारि
णीकरो च तदनंतरं न भवेत्
स इत्येव सर्वे वक्तिप्रियांतकः ॥
वक्तिप्रिया स्त्राहा । मन्त्रेण
नेन कठिनी मभिमंय विभा
जयेत् । नवधा सदनक्षेत्रे तथा
पश्चादिलेखयेत् । व क च त व
पदाः प्र प या नव चेत प्रभास
राणिजायेते । प्रागादिकोहेनव
केवर्णा स्ते शल्य मात्वाति ॥
प्रभे वकारः पुरतो नरास्मिन्
वीति शल्ये सरकप्रदायि । लो
णीशदेनैरगहेतुसुप्रदे क
कारः त्वरशाल्य मया ॥ या
या चकारः सुवगास्ति वेषम
प्रभो विनाशं प्रकरोति शल्ये
रत्तोदिशि स्थास्य शरसि
तानां महद्वये वक्ति सुनिष्ठि
ते नमः ॥ यः चाशदिपक्षि
शिषोः संवीति मत्सं प्रवासाजु
हमेव शल्ये । हो वायुकोलेन
रूप मस्य दाविद्य विन लय
कृद्विधत्ते ॥ यनपदिशि प्रका
रः प्रार विप्रास्य विन लयकृद
प्रापकाये वक्तिस्त्रासिप्रेभो त

दिर कुलविनाशो गोधनानाञ्च
हानि वितरति शरनायस्यापि
गुप्तस्य देवैः ॥ योमध्यभागेभक्ति
तेकपाले कानायसे चारुजल
क्षयाय । रत्नादपास्यान्यथना
प्रमाणं सर्वत्र तथ्य कथयामि
शल्ये । इंदरहा जलेशाने प्रा
त्ये साई करे कटौ ॥ वक्रा
तक ऊवेरेषु पुरुषे मध्यराते
योः ॥ देवीपराण । पुरुषाभः
स्थिते शल्ये नष्टे दोषदेभवेव
प्रासादे दोषदे शल्ये भवेद्याव
जलान्तके ॥ गृह्यभक्तिकारु
तिः स्वास्ये यदिजायते ॥
शल्ये तपनयेत्तत्र प्रासादे भ
वनेपिवा ॥ इति ज्योतिस्तत्रे
सप्तशल्यानि यथा ॥ त्रयो
न हविः सेवकोऽयथतो न
कृत्वायकः कविनेमुरजित
कवि श्रुतशुरु न सदैसवः
गुराी न भगवत् परोरसिक
थी न कृत्वायथः सन व्रजन
नानुगो जगति सप्तशल्यानि
च ॥ इति प्राज्ञांतरावये ॥
अध्यायः ॥
शल्यः ॐ सदनवृत्तः ॥ स्थावि
तः इत्यमरः त्वेभेदः । स त ।

शुधिधिरमातलः ॥ सीमा ॥ शल्ये ली त्वक । इति शल्य
शल्यका । इति हेमचंद्रः ॥ विल
वृत्तः ॥ सत्प्राभेदः । इति राज
निर्घण्टः ॥ शल्यनिःसरणो
षधे यथा । रुद्रलोमलिका
मूले हिजलस्य तथैवच तेन
अणु मुखेलिमे शल्ये निःसर
तिव्रणात् ॥ चिरकाल प्रवि
होपि तेन मोगेण शंकर । इ
ति गारुडे ॥ अध्यायः ॥
शल्यः ॐ ली अस्त्रविशेषः । प्रो
ल इति भाषा । तत्पर्यायः । प्रो
ऊः १ इत्यमरः ॥ दीर्घायुधः ३
शल्यः ५ ऊतः ५ विषांऊरः ६
इति विकारदशेषः ॥
शल्यकः ॐ सदनवृत्तः ॥ इति
शल्यरत्नावली ॥ शल्यकीजंतुः
इति राजनिर्घण्टः ॥
शल्यकण्डः ॐ शल्यकी । इति
शल्यवेदिका ॥
शल्यलोम ली शल्यली । इति
राजनिर्घण्टः ॥
शल्यारिः ॐ शुधिधिरराजः ।
इति हेमचंद्रः ॥
शल्य गयो । इति कविकल्पद
सः ॥ शल्यकी । इति उर्गादासः
सौधातरये ॥

शल्ये ली त्वक । इति शल्य
रत्नावली ॥
शल्यः ॐ मेकः ॥ इति प्रा
रत्नावली ॥
शल्यकं ली त्वक । इति शल्य
रत्नावली ॥
शल्यकः ॐ शोणवृत्तः । इ
तिजटाधरः ॥
शल्यकी स्त्री पशुविशेषः । प्रो
जारुइति वंगभाषा । साहिल
इति द्वितीभाषा । तत्पर्यायः ।
स्थावित १ शल्यका ३ शल्यः ५
इति जटाधरः ॥ ऊकचशरः ५
ह्येयः ६ इति शल्यरत्नावली ।
शल्यकाः ७ शल्यसूतः ८ वज्रश
ल्यः ९ विलेशयः १० अस्या
सोम गुणाः । शल्यमासे गुरु
स्त्रियं शीतले कफपित्तजित्
इति राजनिर्घण्टः ॥ भावप्रकाशो
क्त गुणाः विलेशयशब्दे इष्ट
याः ॥ वृत्तविशेषः । तत्पर्या
यः । राजभट्टाः १ सुवहा ३
सुरभिः ५ रसा ५ महेशान ६
ऊंडरकी ७ ज्ञादिनी ८ इत्य
मरः । राजभट्टा ९ सुरभी १०
महेरणा ११ महारणा १२ कादि
नी १३ सिलकी १४ सलकी १५

इति भरतः ॥ सरभोरसा १६
शिलकी १९ इति टीकोत्तरं ॥
सिलकी १९ सिलभूमिका
इति शहरत्नावली ॥ अथ सरी
१. कुंती ११ इति जराधरः ॥
शालकी इवः ९ सिलकः १३
ति जराधरः ॥
शालः ९ शाल्वदेशः ॥ इत्यु
णादिकोऽयः ॥
शव विकारे ॥ गौतमः इति कवि
कल्याणः ॥ शवति चित्तं कामः
इति उगोदासः ॥
शवे ज्ञी जले ॥ इति मेदिनी
शरः ९ ज्ञी मृतशरीरं ॥ तत्
पर्ययः ॥ ऊणयः १ इत्यमरः ॥
चित्तिवर्द्धनः ३ इति शहरत्ना
वली ॥ मृतकं ५ इति वरोह
णः ॥ तदाहविधि र्गथा ॥ न
ह संज्ञो मधुदिग्ग ज्ञात्वा मृत्यु
वशगतं महावनस्पतिगता
गोधांश्च विविधानपि ॥ च
तत्तै समायुक्तं कृत्वा वै देह-
शोधने ॥ तेजो व्यपकरवासा
तत्सर्वं परिकल्प्य च ॥ दक्षि
णांशे शिरः कृत्वा शालिलेन
निधाय च ॥ तीर्थाद्यावाहने
कृत्वा स्नापनं तस्य कारयेत् ॥

गयादीनि च तीर्थानि येन पु
नः शिलोच्चयाः ॥ ऊरुदेवचु गे
गा च यमुना च सद्विहरा ॥ कौ
शिकीचप योसीच सर्वपापप्र
णाशिनी ॥ गण्डकी भद्रनामा च
सरयु वलदा तथा ॥ वनानि न
व वाराहे तीर्थं पिंडारकं तथा ॥
एथिद्यां यानि तीर्थानि चत्वारः
सागरा स्तथा ॥ सर्वाणि मनसा
ध्यात्वा स्नानमेव स्नानं कारयेत् श
णादृतं तत्तत्तत्ता विना कृत्वा वि
धानतः ॥ तस्या उपरि ते स्नाप्य
दक्षिणांशे शिरः कृत्वा ॥ देवान
पि मुत्तानध्यात्वा गृह्य हस्ते ऊ
नाशने ॥ प्रज्वाल्य विधिवत्तत्र मे
मेतदुदीरयेत् ॥ कृत्वा सउत्करं क
मं जानतावाप्यजनता ॥ मृत्यु
कालवशे प्राप्य नरपंचत्समागतः
थर्मार्थं समायुक्तो लोभ मोहस
माहतः ॥ दह पतस्य गात्राणि दे
वलोकाय गच्छत ॥ यत् मुक्ता
ततः शीघ्रं कृत्वा चैव प्रदक्षिणां
प्रदापयेत् ॥ चातुर्वर्णेषु संस्कार
मेवं भवति पुत्रक ॥ गात्राणि
वासीचैव प्रज्वाल्य विनिवर्तये
त् ॥ मृतनामततो दिश्यदद्यात्पि-

उंमहीतले ॥ तदा प्रभृति चा प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ विमुक्तः
प्राचेदेवकस्मिन् कारयेत् ॥ इति सर्वपापेभ्योऽपराधेन विद्य
वारहे आहोत्यति नामाध्या
यः ॥ अथ तदाह शब्दे इष्टं
तस्योदेवो यथा ॥ वाराह
उवाच स्पृष्ट्वा तस्मत्कं भद्रं
नवं पंचत्समागतं ॥ मम प्रा
स्वद्विः कृत्वा यः प्रमथने प्र
पद्यते ॥ पितरस्तस्य सुप्राणि
आत्मानश्च पितामहाः प्रमथने
जंजुका भूत्वा भक्षयंतः शवो
स्तथा ॥ ततो हरेर्वचः श्रुत्वा क
मेकामा वसुंधरा ॥ उवाच मधुरं
वाक्यं सर्वलोकहिताय वै ॥ यः
एषुवाच तव नाथ प्रपन्नोऽहं
पापं विद्यते मम ॥ प्रायश्चि-
तञ्च मेमुहि येन मुच्यति कि
न्विधात् ॥ वाराह उवाच ॥ शृणु
संदर्शितं तेन यत्नां त्वं परिच्छे
ति ॥ कथयिष्यामि ते हीदे प्रा
भने पापनाशने ॥ एकाहारे दि
नान् सप्त विहारे चाप्युपोषितः
पंचरात्रे ततः पीत्वा शीघ्रं पु
न्यति किल्बिषात् ॥ शवे स्पृष्टे
ऽपराधस्य एष ते कथितो विधिः
सर्वपाप वर्जनीयो वै सर्वभा-
गवतेन न ॥ य एतेन विधानेन

प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ विमुक्तः
ते ॥ अथ च वाराह उवाच ॥
स्पृष्ट्वा तस्मत्कं देवि यो मत्
क्षेत्रेषु तिष्ठति ॥ शान्ते वर्षे स
हस्राणि गर्भेषु परिवर्तते ॥ द
शवर्षे सहस्राणि चंडालेष्वेव जा
यते ॥ अथः सप्तसहस्राणि मंडुक
श्च शान्ते समाः ॥ मत्तिका जीर्णी
वर्षाणि दिदिभैकादशं समाः
दशवै सप्तचान्यानि कुक्कलाणि
भवेत्समाः ॥ हस्ती वज्रशतञ्चै
व त्वरो हाविशको भवेत् ॥ मा
ज्जरो नव वर्षाणि कानरो दश
पंचच ॥ एते स चान्मदोषेण म
म कस्मिन्परायणः ॥ प्राप्नोति सुम
हदः त्वं देवि एवं वसेऽपयः त
तो हरेर्वचः श्रुत्वा ऊः खेन परि
च्छेति ॥ सर्वं संसारं सोत्ताय प्र
सुवाच वसुंधरा ॥ किं मिदं भाय
ते देव मानुषाणां उवाच दे ॥
काको भीषणकं चैव मम कर्म
प्रतेदकं ॥ आचारं च परिच्छे
त्तव कर्मपरायणः ॥ तरेति येन
उर्गाणि प्रायश्चित्तं तथा वद ॥
कृत्वा स्पृष्ट्वा स्नानोवाको लोक
नाथो जनार्दनः ॥ धर्म संरक्ष

लार्थाय प्रमुखाच वसंथरां वा नतु मूः कथंचन अनुगम्या
 राह उवाच । सृष्टो तः सृत्कंभू स्मसि स्नाता सृष्टोऽग्निं दृत्तभु
 मे मम कर्मपरायणः । एका कः प्रविः । ततः प्रमारादनुगम
 हारं ततः स्तिष्ठेत् दिनादिदश ने कथञ्चनेत्यभिधानात् । अंभ
 पंचच । ततः पंचविधिकृता पं सि न तः हतोदके । मूःस्य वा
 चगवौ तु प्राशयेत् ॥ शुद्धभावं स्नातवाश्चान् देहंश्च देवात्पूरा
 विमुह्यता कर्मणाच नलिप सतः सृष्टाण देहंश्च देवात्पूरा
 ते पतन्ते कथिते देवि सृष्टो म वहेति चेत् । पदप्रमाणवर्षञ्च
 तक मेवच । दोषत्रैव विमुह्यय तेषां च नरकस्थितिः ॥ ततः स्नेषा
 यत्तया एवै एच्छते । य पतेन- च साहाय्यं करोति हरिश्चिपिणी
 विधानेन प्रायश्चित्ते समाचरेत् ददाति शुक्तिं तेभ्योऽपि कर्मणाच
 अपराय विनिर्मुक्तौ मम लो कृपासयी । जन्म प्राणवतो गो
 कं सगच्छति । इतिवागहे मृत हे कारयित्वा च भारते । स्थाने
 दर्शनं स्पर्शनं प्रायश्चित्तं ना ददाति वैकुण्ठे निश्चितं जन्मभि
 माध्यायः ॥ शवानुगमनाशौ स्त्रिभिः । इति ब्रह्मदेवर्षे श्रीकु
 चे यथा । कर्मपराणो । प्रतीभू सज्जन्मावेदे ष्य ग्रन्थायः । शव
 तेहिजे विप्रो योऽनुगच्छति का दक्षितं गृहजलाशयादीनां शुद्धि
 मतः । स्नातासंचलेसृष्टोऽग्निं यथा । ब्रह्मपराणो । येषां सभस्ते
 तेषां विमुह्यति । एकाहात् सोमञ्च तच्छरीरे यंतञ्च यत्
 सत्रिये शुद्धिं वैष्णवे च स्नातञ्च तापी रूपं तद्गोष्ठं जले सर्वञ्च
 हेनतु । मूः दिनत्रयं प्रोक्तं श हस्यति । तच्छरीरे मृत शरीरेः
 णायामशनेपुनः ॥ एतच्च उन्नतं वचने ऊणप ग्रहणात्
 तप्राशने शुद्धिहेतुतात्रियम यथा ॥ सकृदापि सकर्दमे ते
 परे । न तु प्रायश्चित्तवशेज- भ्रष्टोऽयं सपास्य ततः । प्रक्षिपे
 नाभादपरं । तत्र तपस्त्वातया तपंचगव्यं च समं सर्वशुद्धि
 अनुः सहायः । यत्नं यात्तव त । अपास्य ऊणये तेभ्यो वक्रते
 त्पराचने । ब्राह्मणानुगतयो येष एव वा । शते घण्टे वा ।

विंशतः तोयज्जमानं समुदरेत् पलिप्याय ह्यगोताज्ञापयेदुधः ॥
 तापी संशोधाना । निःशोधानः ब्राह्मणे मंत्रपूजयेत् हिरण्यं ऊण
 रूपः । तद्गोः पद्मकरः । शता वादिभिः । सर्वमभ्युत्तयेद्देष्टुं ततः
 दिजलात्पत्ताद्यपेक्षया अतस्तः शुद्धासंशयः ॥ अत्र मंत्रानादे
 स्पसंकोटारणाभिधानात् एवेम शो गायत्री । देवतः । पंचधा वा
 रण समये गृहान्निःसार्यते अ चतुर्धा वा भू रमेधा विमुह्यति
 यथा गृहस्य उष्टता स्यात् य उष्टाहिधाविधावापि शुद्धते म
 था गृहस्यनुः समुद्रं पतिता लितैकधा ॥ दहने खनने भू
 श्रोतामृता श्रेष्ठिजमेदिरे । शो मे रूपलेपनं वापने ॥ पर्याय
 चेतत्र प्रवहामि मनुना भाषिते वर्षाणाञ्चापि शेषं पंचविधं स्मृ
 यथा ॥ दशरात्राच्छुनि श्रेते मा ते ॥ प्रसूते गर्भिणी यत्र प्रियते
 साच्छ्रे भवेच्छुचिः ॥ हाभ्योतु यत्र मानुषः । चंडाले दूषिते य
 पतिते गेहे ग्रंथे मासचतष्ट- व यत्र विमस्यते शवः । विन्म
 यात् ॥ अयंसे वर्जयेद्देहे मि कोपहतं यच्च ऊणयो यत्र दृश्य
 शेवं मनुजव्रीत । हाभ्योमासा ते ॥ एवं कर्मलभूयिष्ठा भू
 भो माससंदेष्टा पाठात् । अ मेधातिकथ्यते । कुमिकीटपद
 तोऽन्तेच्छः ॥ अयंसेऽष्टपाकः लेपे रूषिता यत्र मेदिनी ॥ ए
 इति वाचस्पतिमिश्राः । यमः । स्या कर्षणैः लिप्ता वाने वीड
 हिजस्य मरणे वेषम विमुह्यति एतो ब्रजेत् । नखदंतं तनूजत
 दिनत्रयात् । दिनेकेन वहिर्भू क तृष पाशं रजो मलैः ॥ भ
 मि श्मि श्रोतृणां लेपनैः ॥ संपंक ह्येव दीपि प्रच्छन्ना म
 ययोक्तकालानंतरे कर्तव्यं सा लिनाभवेत् । वापने मृतदेहाण
 हसंवर्तः । गृह शुद्धिं प्रवहामि रणं कुषितं वासः । पक्षाक्षनी
 अंतस्य शवदूषिते । श्रोतृज्य म भूतश्रेष्ठादि । चतुर्होदो पंचा
 नयं पात्रे सिद्धमंत्रं तेष्वेव ॥ नां मध्ये यथासंभवं ग्रहाणं ।
 गृहादपास्य ततः सर्वं गोमये- अंगिराः । शेषं सहस्रोमाराण
 तोपलेपयेत् । गोमयेनो ॥ वाद्यग्र्यकंदुरादिभिः । येत ।

सृष्टं शवसृष्ट साविके नेवड्य
ति ॥ सहस्र रोमानां कंवला
नो । इति मुदितत्वे ॥
शवकाम्यः ७ ऊकुरः । इति श
द्वरत्नावली ॥
शवयाने स्त्री शववहनाथव-
हा मज्जरवाट इति भाषा तत्
पर्यायः । काष्ठमलः १ इति-
हारवली लोटः ३ लाटी ५
लाटिका ५ शवरयः ६ इति
शद्वरत्नावली ॥
शवरः ७ स्त्रैच्छजातिविशेषः
इत्यमरः । मयूरपुच्छपरिधाने
स्त्रैच्छः किरातः । पत्रपरिधानः
शवरः । इति तट्टीकायां भरतः
पानीयं ॥ शिरः । इति मेदिनी
श्रावविशेषः ॥ हस्तः ३
तण्डिकाशः ॥
शवरयः ७ शवयाने । इति श
द्वरत्नावली ॥
शवरलोभः ७ श्वेतलोभः ॥
इति रत्नमाला ॥
शवरालयः ७ शवरगृहं । तत्
ध्यायः । पङ्कजः १ इत्यमरः ॥
पङ्कजः ३ इति शद्वरत्नावली
शवरवाहः ५ इति हेमचंद्रः ॥
शवरवाहः ७ शवरालयः । इति
लीलोमकटी । विलेशयः प्रकी

हेमचंद्रः ॥
शवलः ७ कर्बुरवर्णः । तद्वतिवि
इत्यमरः ॥
शवला स्त्री शवलवर्णामोः
शवली इत्यमरभरतौ ॥
शवसानः ७ पथिकः ॥ इति
सिंहान्तकौमुदी । वैदिकपदोप-
शवयातो रोगादिकसानच्
प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
शश स्रवने । इति कविकल्पदु-
मः । शशी शशि शुशीः शश
त्रितिकिरातयमकात् । शशति
भेकः स्रवनेन गच्छतीत्यर्थः । त-
फलभज इत्यत्र वज्रिन संश्लेष-
देशान्तेनाय मपीत्येके । इति
इर्गादासः ॥
शशः ७ सृगविशेषः । शशाक
इति खरगोश इति च भाषा ।
इत्यमरः ॥ अस्म मास गुणाः ॥
सृष्टत्वे । कषायत्वे । मलदहकाः
वित् । शीतलत्वे । लघुत्वे ॥ शो-
धासाधपित्तरक्त नाशनत्वे । ३
सत्त्वश्च । इति राजवल्लभः ॥
अपिच । शशमासे विशेषज्ञेदी
यने आसकासमुत्त ॥ इति रा-
जनिर्देशः ॥ अयश्च । शशः शू-
लीलोमकटी । विलेशयः प्रकी

तिताः । शशः शीतोत्तुर्गर्ही
इत्तः सृष्टः सदा हितः ॥ वक्रि-
कृत कफपित्तघ्नो वात साधा-
रणः स्मृतः ज्वरातीसार शोष-
स्रव्यासामयहरश्चासः ॥ इति-
भावप्रकाशः ॥ आहः स्यामास
स्य दान फले यथा । हविष्सा-
स्त्रेन वैमासे पायसेन च वत्सरे-
मात्स्य हरिनकोरभ्रशाङ्क-
नि च्छाग पाषाणे ॥ ऐरणौ
उव वाह शोषे मांसैर्यथाक-
मे मासवृद्धाभिरप्यतिदन्तेने
ह पितामहाः ॥ इति श्रा-
हतत्वे ॥ विलेवे एतन्मास
स्य देयत्वे यथा । मांसो मांस-
तथा च्छाग शोषे समनुयुज-
ते । एतानि हि प्रियाणि स्युः प्र-
योज्याणि वसुंधरे ॥
इत्येकादशेनत्वे ॥ चंद्र-
लाञ्छनः । इति धरणिः । वोलः
लोभः ॥ मनुष्यविशेषः ॥ इति
मेदिनी ॥ सत चतुर्विधपुरु-
षांतरातपुरुषविशेषः । तस्य
लक्षणे यथा सृष्टवचन सपी-
लः कामलाभाः लक्षणेः सकल-
गुणविधानः सत्यवादी शोषा-
यं ॥ इति इति मेजरी ॥

शशकः ७ शशः । यथा श-
शकः शलकी गोधा खड्गी क-
मेशुपंचमः । भद्राः पंचनखे
धृते नभस्या श्यामजातयः ॥
इति स्मृतिः
शशधरः ७ चंद्रः ॥ कर्पूरः ॥
इत्यमरः ॥
शशस्रुतके स्त्री नावाचानः
इति शद्वरत्नावली ॥
शशभृत ७ चंद्रः ॥ इति
हेमचंद्रः ॥
शशभृजुतः ७ शिवः । यथा
आत्मानं योगनिर्देशं चिंतयि-
त्वा मनस्विनी । दक्षिणस्वश-
रीरस्य भागार्धं शशभृजुतः ॥ ३
तिका लिकाप्रमाणे ५५ ग्रन्थायः
शशलोम स्त्री शशकस्य वे-
मतस्य ध्यायः । शशोर्गा १
इत्यमरः ॥
शशविडः ७ विलुः ॥ राजति
शेषः । इति मेदिनी ॥ स त-
चित्रयपुत्रः । इति प्रमाणे
शशशिंदिका स्त्री जीवन्ती । इ-
ति राजनिर्देशः ॥
शशसनी स्त्री श्रंतर्देदी । इति
विकीर्णशेषः ॥ साच गंगा य-
नयो मध्यदेशः । अथुना दे।

श्राव इति नाम्ना ख्यातः ॥ राजनिर्घण्टः ॥
 शशिकः ॐ चंद्रः ॥ इतिहला शशिकान्तः ॐ चंद्रकान्तमणिः
 युयः ॥ कर्पूरः ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥ शशिकान्तः ॐ चंद्रकान्तमणिः
 शशाङ्गलिः स्त्री कर्कटीभट्टः शशिदेवः ॐ रंतिदेवः ॥ इति
 तस्यप्यायः ॥ वक्रफला २ तण्डुली ३ चैत्रसम्भावा ५ सदाश्री
 ५ लोमशफला ६ धृष्टा ७ वृत्त फला ८ अस्या गुणाः ॥ शशाङ्ग
 स्त्री तिलकटस्थ कोमला कटु
 म्लयुक्ता मधुरा कफापहा पाके
 त सास्त्रामधुरा विदारकृत क
 फेन शुक्लारुचिकृच्च दीपनी
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शशाङ्गः ॐ शेषनपत्नी ॥ इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शशाङ्गनः ॐ शेषनपत्नी ॥ इति
 तस्यः ॥
 शशिकला स्त्री पंचदशाक्षर
 पादच्छन्दोविशेषः ॥ यथा गुरु
 निधन मनु लघु विह शशिक
 ला मलयज तिलक समुदित
 शशिकला वृजश्रुति लसद
 लिक गगनगता सरसिज न
 यन हृदयसलिलनिधि व्यत
 युत विगत रश्मि परितरले ॥
 इति छंदोमंजरी ॥
 शशिकान्त स्त्री कुमुदं ॥ इति

विभ्रती सा राधाभादस्य मध्ये मत्स्यभेदः ॥ गौरी इति हिंदीभा
 लीना यथा चंद्रलोका किंचित्ता वा ॥ अस्या गुणाः शकुलीया
 ता स्मरंती यत्ने भवे जीवयो- हिनी रुचा मधुरा त्वरा स्मृता
 ॥ इति छंदोमंजरी ॥ इति भावप्रकाशः ॥
 शशिवाटिका स्त्री पुनर्णावा ॥ शम्भु स्त्री कालतरा ॥ इत्यमरः ॥
 ति राजनिर्घण्टः ॥ प्रतिभाहारी ॐ ॥ इति मेदिनी ॥
 शशिपुत्रः ॐ शिवः ॥ इति शस ३ वधे ॥ इति कविकल्पद्रुमः
 हलायुधः ॥ वृद्धभेदः ॥ तस्य ३ शसिता शस्ता ॥ इति ३
 र्गदासः ॥
 कसम्वरः ५ देवः ५ वज्रकणा शस ३ ३. आशिषि आउ. ए
 ली ६ निष्कभी ७ वज्रटीकः ५ र्वकोः ये इति कविकल्पद्रुमः
 इति त्रिकाण्डशेषः ॥ ई आशोस्यते ३. आशोसते ॥
 प्राप्ती ॐ चंद्रः ॥ यथा हिमोष्ण आशी विष्णोर्गोसने ॥ इच्छाया
 श्रद्धमा श्रद्धः प्राप्ती चंद्रो हि मित्यये ॥ इति उर्गादासः ॥
 मयुतिः ॥ इति भरतभट्ट शब्दा शसने स्त्री यत्तार्थपशुहनने ॥
 णवः ॥ अहं ह्यजाविशेषः ॥ इति इति प्रामनशब्दटीकायां रामा
 हेमचंद्रः ॥ ग्रामः ॥
 शशोर्णि स्त्री शशस्य लोम ३ शकुली स्त्री पिष्टकविशेषः ॥
 तस्यः ॥ पुलिपिटा इति भाषा ॥ अस्या
 शस्यत वा पुनः पुनः ॥ इत्यमरः गुणाः पर्यटा लघ्वो रुक्ताः श
 शस वधे ॥ इति कविकल्पद्रुमः कृत्स्नः कफपित्तलाः ॥ कंजिक
 शयति इति उर्गादासः ॥ युक्ततिलशकुलीयाया यथा
 शकुलः ॐ छितिः ३ उरकरमत्वा मांसे दितु विकाराश्च काञ्चिके
 इति भाषा इति शब्दचंद्रिका ॥ स्तिलशकुली ॥ मूलकं माषस
 शकुली स्त्री तिलतण्डुलमाष पेन मधुरा चनभक्षयेत् ॥ इ
 मिश्रितयवाशः ॥ इति शब्दचंद्रिका ति राजनिर्घण्टः ॥ दृष्टान्तर
 कर्णरंभे ॥ इति शब्दरत्नावली ॥ तण्डुलायश्चित् यथा ॥ दृष्टा ॥

पायस एष शस्त्रलीकशरं सं येन लिप्तेन हस्यते तदसं कोश
याव शिष्य लोहितवृत्तनिर्गता दि। इति तट्टीकायां भरतः ॥
मेध्यप्रभवानो भक्षने कामतस्या तस्यार्थायः अस्ते शस्त्रं प्रहरण
होपवासः अकामतस्तदहं । मुहूर्तो हेति रायुथः । इति श
सत्रियादीनां पाद पादहानिः । हस्ततावली । एकैकं सस्त्रं श
इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥ सूत्रं देवैर्भुक्ते सहस्रपा । वि
शस्त्र ३२ तु स्त्रमे । इति कवि छेद लीलैवेष्टो जगतो म
कल्पद्रुमः । ३ शस्त्रे न मध्य भुसदनः ॥ इति विष्णुपुराणे
पाठेपि नस्य उपधत्ताभावात् अशो ३ः अथायः ॥ अस्त्रमेश
लोपाभावे इदुर्वेधो वेदेय । भिमेविते । अस्त्रं तदितरत् ।
ह्यारण भेदार्थः ल शस्त्रिः इति तट्टीका ॥ रातो प्रस्त्राचार्य
वेदिकः ॥ इति दर्गादासः ॥ यथा । यस्ययुक्ते पाणिपुक्ते अ
शस्त्रे ली कल्याण । इत्यमरः युक्ते युक्तधारिते । अस्त्राचा
शरीरं । इति विकारउपशेषः ॥ र्था निरुद्धाः अशस्त्रं विणि।
शस्त्रः वि कल्याणयुक्तः । स्त्रतः अस्त्रे ॥ अदगारनियुक्तस्य ल
इत्यमरः । प्रशस्त्रः ॥ इति मे दानं यथा । स्थापना जाति त
दिती ॥ स्त्रतः सतते प्रतिज्ञातृता रात् ।
शस्त्रकं ली अंजलिशरणं य स्थादायुथामारे दत्तः कर्मसर्वो
या अंजलिने शस्त्रकचतथाचो यतः । इति मात्स्य १८९ अथा
गुह्यरत्नकं । इति शस्त्रतावली । यः ॥ शस्त्रविकितसा यथा
शस्त्रकेशकः वि प्रशस्त्रकेश अथातोः श्रेष्ठहरणीय मध्या
युक्तः । इति शस्त्रतावली ॥ यं वाख्यास्यामः विविधं कर्म
शस्त्रं ली लोहं ॥ अस्त्रं । इत्य एवंकर्म प्रधानकर्म पश्चात्क
मरः ॥ शस्त्राश्चैर्वक्रया सुक्ते र्मेति । तट्टीयां प्रसुपदेष्टाप्रः
विद्यादि दर्शनात् अस्त्रास्त्रयोः शस्त्रिन शस्त्रे शस्त्रकर्म प्राधा
कश्चिद्देवमाह । येन करधत्तेन त्यात् शस्त्रकर्मैव तावत् एवं
हस्यते तत् शस्त्रं खड्गादि । सुपदेष्टास स्त्रसम्भारोश्च ॥

तच्च शस्त्रकर्मोपविधे । तद्यथा काल कृतस्यापि वृणः कर्म
क्षेपे भेद्ये लोहं वेध मेघसा णि शस्त्रे शोथं मायुकि
हार्यं विप्रायं सीध मिति ॥ या शस्त्रतैल्य मस्त्रेद वेधश्च
अतोऽन्यतमे कर्म विकीर्षता असेमोहश्च वैद्यस्य शस्त्रकर्म
वैद्येन एवं मेवोपकल्पयितव्य णि शस्त्रे । एकेन वा व्रणेना
नि तद्यथा । यंत्र शस्त्रात्तारा शुष्कमानेनोतरा वृद्धावेसापरा
ग्रि शलाका शृंग तंबजलौका न व्रणान्कुर्यात् । भवेति च ।
लावजांबवोष्टपिपुष्पोत्तस्त्रं यतोयतो गतिं विद्याउत्तमो यत्र
व पट्ट मधु हृत वसा पय सैल यत्रच । तत्र तत्र व्रणे कुर्याद्यथा
तर्पणकायाया लेपनकल्कस्य दोषो नतिष्ठति ॥ तत्र व्रणार
जनशीतोत्पेदककटाक्षदीनिपि शोख ललाटादिपट्टौष्ट दन्तवे
कर्मिनश्च स्त्रियाः स्त्रिया वलवे ष कत्ता कृति वृत्तलोपु ति
तः । ततः प्रशस्त्रेपुतिथिकरणमुह र्यकछेदउक्तः । चंद्रमंडलवेच्छे
र्ननक्षत्रेषु दध्यक्षतात्र पान इति दान् पाणि पादेषु कारयेत् । अ
रिं विपान भिषज्च अस्त्रं यिताक हंचंद्राकुंतीयापि गुदे मेच्छेचु
तवलि मंगल स्वस्तिवाचने लघु हिमान् । अथवा तुमिरास्त्राय
भुक्तवते शस्त्राय मातर सुपवे छेदनादतिमात्रं वेदना चिरा
ए यंत्रयिता प्रत्यक्षलो वेधो दृगासंरोहो मांसकंदी प्राडर्भा
सर्म शिरा स्त्राय संध्यास्थि य वश्रेति । मूढगर्भादराशोः
मतीः परिहरन्नलोमं शस्त्रे नि प्रमरी भगन्द्म सुखरोहोवधुक्त
दध्यादापयदर्शनात् सक्तेवा वतः कर्मकुर्वीत ततः शस्त्रमव
पहरेच्छस्त्र मायुच । महत्सपि तार्थं प्रीताभिरद्रिगतुरमाया
चपाकेषु हांगले अंगुले वाशस्त्र स्य समेतात् परिपीडंशुद्रात्र
पद सुक्ते । तत्रायतो विशालः ए मभिमृज्य प्रक्षारण कषाये
समः सुविउक्त इति व्रणं य ए शोतेनोदक मादाय तिलक
एः ॥ भवतश्चात्र । आयतश्च वि ल्कस्य सर्पिः प्रगाढा मोषयु
शालश्च सुविभक्ताविशप्रयः । क्तावतिं प्रणिदधात् ततः कल्के
शस्त्र

नाच्छाद्य नातिस्त्रिगुणं नाति
इत्तो नातिचतुर्गुणं कवलिको २
तावत्त पदेन वरीयादेदना २
लोत्रे ध्वं ध्वं पयेदतो द्वैश्चमै
रतो ऊर्वीत । ततो गुणुत्वगु
रु सज्जरस वचा गोरसध्वं
गो लेवण निम्बपत्र्यामिध्वं
अयुक्तैर्ध्वं ध्वंयेत । आत्र
शेषेणचास्य प्राणान् समाल
मेत । उदङ्गभाज्यापोशुहीत्वा शे
त्तयन् रत्ता कर्म ऊर्वीतहृत्ता
मः ॥ कृत्यातो प्रतिचातायेत
थारत्ताभयस्य च । रत्ताकर्म
करिष्यामि ब्रह्मा तदनुमस्य
तो । नागाः पिशाचा गंधर्वाः पि
तरोयत्तराक्षसाः । अभिद्रवेतिये
ये त्वा ब्रह्माद्या द्युत तान्मदा ॥
एषिद्या मेतरीते च ये चरेति
निशाचराः । दिक्षु वास्तुनिवा
साश्च पातन्ता ते नमस्कृताः
पातन्ता मुनयो ब्राह्मणा दि
व्याराजध्वंस्तथा । पर्वताश्चैव न
द्यश्च सर्वाः सर्वेपिसागराः ॥
अग्नी रत्तत ते जिह्वा प्राणान्
वायु स्तथैव च । सोमो व्यानम
पातेते पर्यारणः परिरत्तत ॥
उदाने विद्युतः पातन्ता रसाने स्त

नयितवः । वल मिदो वलपति
मंतु मंत्ये मतिं तथा ॥ कामोक्ते
पातन्ता गंधर्वाः सन्त मिद्रातिरत्त
त । प्रज्ञां तेरत्तणे राजासमुद्रो
नाभिसंरलं ॥ चक्षुः सूर्या दि
शः श्रोत्रे चंद्रमाः पातन्ता मनः
भक्षणां सदा रूपेच्छायां पो
त निशा स्तव ॥ रेतस्त्वाप्या
ययत्तापो रोमान्वाययस्तथा
आकाशे स्तानि ते पातन्तादेहं त
ववसन्ताराः ॥ वेष्टानरः शिवः
पातन्ता विष्णु स्तव पराक्रमे पौरु
षे प्रह्वयमेष्टा ब्राह्मणात्मानेव
वावुवो ॥ एतादेहे विशेषेणान
वनिद्या हि देवताः । एतास्त्वास्त
ते पातन्ता दीर्घ मायु रवागुहि ॥
स्त्वस्ति भगवान् ब्रह्मा स्वस्तिदे
वाश्च ऊर्वीत । स्वस्तिनेचंद्रसूर्यो
च स्वस्ति नारदपर्वतौ । स्वस्ति
प्रिश्चैव वायुश्च स्वस्तिदेवाः स
हेरगाः । पितामह कृतारत्ता स्त
स्वायुर्वर्द्धतोतव । इतपस्ते प्रशा
स्यन्त सदा भव गतवाप्यः । इति
स्वाहा । एते वेदात्मकैर्मन्त्रैः कृता
व्याधिविनाशिनः । मयेवेकतर्
त्तस्ते दीर्घ मायु रवागुहि ॥
ततः कृतारत्तमातुरमागारे ॥

प्रवेशपाचारिक मादिशेत् । रं प्रदनोति ज्ञातोः । चूतेनसा
ततस्तृतीये ऽहनि विमुच्येते व श्रान्तिमुपैतिशिक्षा कोलेनय
भीयाहस्तपदेन । नचैने त्वरसा हीमधुकान्तिनेन ॥ इति सधु
नोः परेषु मोक्षयेत् । द्वितीयः ते ५ अध्यायः ॥
दिवसे परिमोक्षणादिग्रथितो शस्त्रः ॐ त्वङ्कः । यथा । विधिः
व्रण श्चिराडपसंरोहति तीव्ररु त्वङ्क स्तरवारिः शस्त्रो भक्षत्त
जश्च भवति । अतःकुहं दोषः जश्चसः ॥ इति विकारदशेषः ॥
काल वलादीनवेस काषायालेप शस्त्रकं क्ली लोहं । रत्तमरः
न वेधाराचारा विदधात् । शस्त्रकोशतरुः ॐ महापिण्डी
न चैने त्वरमाणः श्रान्तदीये तरुः । इति राजनिर्घण्टः ॥
शेषयेत् सदात्तेनाप्यपचारेण शस्त्रजीवी ॐ शस्त्रजीवः । ३
भोतर सुतसंगं कृत्वा भूयोऽपि ति हेमचंद्रः ॥
विकरोति । भवन्ति चात्र ॥ शस्त्रधारणजीवकः वि शस्त्रा
तस्मादोत र्ददिष्टैव सुप्रदे रो जीवः । इति शस्त्ररत्नावली ॥
पयेदुगां । इतिप्यजीर्ण व्याया शस्त्रपाणिः ॐ शस्त्रहस्तः ॥ यथा
म व्यायादीन विवर्जयेत् ॥ उल्कारस्तोऽग्निदो ज्ञेयः शस्त्र
हर्ष कोपं भयञ्चापियावदास्यो पाणिश्च ज्ञातकः । केशाकै
र्य समवात् । मासान् षट् स षि गृहीतश्च युगपत् पारदादि
मवान्तां विधिरेषः प्रशस्यते कः । इति व्यवहारतत्त्वं ॥ अ
हेमन्ते शिशिरेवैव वसन्ते चापि पि च । अग्निदो गरदश्चैव पा
मोक्षयेत् । महात् हाहाह्य स्वपाणि र्धनापहः । तैत्र द
रहीष्ठा वर्षास्त्रपिच बुद्धिमान् रपहारीच षडेते चाततायिनः
इतिपातिषु रोगेषु नेच्छेद्विधि इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥
मिमं भिषक । प्रदीप्तागार शस्त्रभृत् ॐ शस्त्रधारी । शस्त्रे
सच्छीघ्रं तत्र ऊर्वीत प्रतिक्रि विभंतीति क्षिप् प्रत्ययेन वि
यो ॥ या वेदना शस्त्र निपा छन्नः ॥
तज्जाता तीव्राः शरी ॥ शस्त्रमार्जः ॐ शस्त्रमार्जनकर्ता

सिकलगर इति भाषा । तत् रिभाषिकापरिभाषिक शस्त्र
पर्यायः । अस्त्रधारकः २ इत्य
मरः ॥ अस्त्रमाजः ३ अस्त्रिधा
२ः ४ इति शस्त्ररत्नावली ॥
शस्त्राजीवः ५ अस्त्रासक्तः ६
इति हेमचन्द्रः ॥
शस्त्रहतः वि शस्त्राघातेन मृ
तः । अस्त्राघातयुक्तः यथा । व्या
घ्रः । घातेन घियते यस्तु तस्या ।
शोचं भवेद्विधा । आसमाहात वि
शस्त्राघात दशशस्त्र मरः परे ॥
शस्त्रघाते महाहर्षं यदि क
श्चित् प्रसीयते । अशोचं प्रा
कृते तत्र सर्ववर्णेषु नित्यशः
अत्र शस्त्रघातपदे घातेतर श
स्त्रघातपदे परिभाषिक शस्त्र
घात परमपि । यथा देवीपरा
णे । पक्षिमत्स्य मृगो ये त दे
हि मृगि नोहे हताः । पतमान
पान शोचै वृजामिदिवचन्यैः
मृता जलप्रवेशेन तेवै शस्त्र
हताः स्मृताः । अन्यथा घाते
विना पतनादिभिर्विलंब मृ
तानां दिन ग्रहणे अनध्यवसायः
स्यात् । न च शास्त्रीय व्यवहारे
ऋतुगतेन परिभाषिकस्यैव
युक्तत्व मिति वाच्यं आह पा ७ इति शस्त्ररत्नावली ॥

शस्त्राभासः ७ अस्त्रशिका ॥ नरु हिंसा स्तुत्यो रित्यस्मात्
तत्पर्यायः । खुरली २ इति वि कुतुष मृजेति कापि यत् श
कारशेषः ॥ सौतत किया वाद्येपि फलेपि
शस्त्रायसं ह्नी लोहे । इति रा दृश्यते तालया अपि देमाश्च
जनिर्घण्टः ॥ शस्त्र शूकर पाशेव इत्युक्तभेदः
शस्त्री स्त्री छुरिका । इति मेदिनी इति तद्दीकायो भरतः ॥
शस्त्री वि शस्त्रविशिष्टः । अस्त्र क्षेत्रस्थधाम्यादि । यथा । शस्त्रं
धारी । शस्त्रशस्त्रादिन प्रत्यये क्षेत्रगते प्राहुः सतुषं धाम्यसु
ननिष्पन्नः ॥ स्त्रिन्न मन्त्र मुदाहृतः । इति स्त्र
शस्त्रं ह्नी बालतणं । इत्यमरः तितः ॥ ग्राम्य शस्त्रानि यथा ।
इति जलाधरः ॥ व्रीहयश्च यवा श्वेव गोभूमा
शस्त्रं ह्नी वृक्षादिनिष्पन्नं । तस्य आणव स्तिलाः । पियंगवोऽत्रा
र्यायः । फले २ इत्यमरः ॥ दाराश्च कोरहवाः सचीनकाः
वृक्षाणां लतादीनाञ्च फले नि उदाराः दीर्घशालयः । मावासु
ष्यन्नत मागतं आश्रादिकं श ज्ञा मस्त्रश्च निष्पावाः सकुल
सं सस्यपदवाच्ये इत्यन्वयः ॥ स्यकाः । आककाश्चुणाका श्वेव
फलति निष्पाद्यते फले फल प्राणाः समदश स्मृताः । इत्ये
निष्पन्नौ पचादित्वादन । सस्ति ता ओषधीनोऽत्र ग्राम्याणां जा
स्तपिति सस्य वसन्तुर स्त्रिन्न क तयो मुने । ग्राम्याणां शस्त्रा
हो रिति यः सस्य द्विदन्तं । नि यथा । ओषधौ यस्तिपा श्वे
ग्राम्यकविकृष्टाववथ इव नीर वग्राम्याणां श्वतर्दश । व्रीह
सस्य मनोहरो देश इति तल यश्च यवाभाषागोभूमाश्च आणव
दसयंती श्लेषात् । अंसनेसी स्तिलाः । पियंगुसममा सेते अष्ट
सकं सस्यं ग्रस्ते साम्ना च सा मास्तुजलस्यकाः । श्यामाकाल
पुंसं इत्युक्तविवेकाश्च ताल - शनीवाराजर्जिलाः समवेधकाः
यादि दंयान्नञ्च तथा हि शः तथावेणुयवाः प्रोक्तास्तथा मर्कटका

मुने ॥ शास्त्राणां स्मृता हेता यः । ध्वेत जन्मान्तरे रोमीपितृ
 ओषधस्तु चतुर्दश । इति विस्मृ
 पुराणे १ प्रश्ने ९ अध्यायः ॥
 नवशस्य सन्मोग नक्षत्राणि य
 या अनुवाया मृगशिरा रेवती
 चोत्तराश्रय । हस्ता विशा मघा
 एष्याप्रवाणाच पुनर्वसुः रोहि
 णी नवशस्यादि नवद्वयाशना
 दिषु । प्रशस्ते नवपीठादिसम्भो
 गे ग्रहविह्वले । नवशस्यप्रा
 हादि कालो यथा । शरहसंतयोः
 केचिन्नवयुजं प्रचलते धास्यपा
 कवशादये प्रणामाको वनिनः
 स्मृतः ॥ इत्यनेन शरहसंत विदि
 त नवशस्येष्टः प्रणामाके त्रीदि
 भिश्चैव यदे रम्यायकालतः
 प्राचक्षते युज्यते । वषट् नव
 वाययणास्यः ॥ इति कालांत
 रदर्शनात् प्राहेपि तथा । आ
 ग्रयणे नवशस्येष्टिः ॥ चंद्रिके
 शुक्लपक्षे तु नवात्रे प्राप्यते
 ॥ अथरेकियं हि पञ्चमेषु
 कृते भवेत् । पञ्चमियं कृते आ
 हे मृगशिरा सशशिषु । पितर
 स्तत्र शुक्रंति नवात्रासिषको
 तिराः । अथरे कृत्तपक्षे । पौषे
 वे कृत्तपक्षे नवात्रे नाचरेहु ।

यः । ध्वेत जन्मान्तरे रोमीपितृ
 णां नोपतिष्ठते ॥ यद्यपि त्रीदि
 पाकेच कर्तव्ये यवपाकेच पाणि
 व । नवावाद्यो महाराज विना
 आहं कथञ्चन ॥ इति विस्मृ
 यमेतन्नवचने आहं प्रति त्री
 हि यव पाकयो निर्मितत्वे प्र
 तीयते । तथापि नवावदेक न
 वात्रेच इति शास्त्रातपवचने ए
 वीक वरुष वचनेषु च नवात्र
 स्य कृते नवात्रत्वेनैवाभय सा
 धार । निमित्ते लाचवात् । अ
 भिलाप वाक्ये नवा त्रागमनि
 मित्ति मिति नियोज्ये । नतयवा
 त्रागमादि । चंद्रिके शुक्लप
 क्षे च इति त पञ्चमदि पञ्चम
 क्षेतर गौणकाल मध्ये चंद्रि
 कस्य प्राशरूप मात्राये न तु
 आहोतरार्थ मिति इति मलमा
 सतत्त्वं ॥ अथ नवात्रशष्टे
 दृष्ट्ये ॥
 शस्यधेसी पुं तत्रवृत्तः ॥ इति
 शरचंद्रिका ॥ शस्यनाशकेवि
 शस्यमंतरी स्त्री अभिनवनिर्गत
 धास्यादिशीर्षके । शीघ्र । इति
 भाषा । तर्क्यायः । करिणशे २
 इत्यमरः । करिणशः ३ करिणसः ५

इति तहीतहीका ॥

शस्यशुके स्त्री शस्यस्य तीक्ष्ण
 ग्रोऽपुत्रा इति भाषा । तर्क्यायः
 किंशरुः २ । इत्यमरः ॥

शस्यसम्भरः पुं सालवृत्तः ॥
 इत्यमरः ॥

शस्यत वि शस्यभक्तः । शस्यं
 अति इत्यर्थे कर्तृदि किं पुं प्रत्य

येन निष्पन्नः । इति सुगंधो
 यवाकरणे ॥

शस्यारुः पुं चतुर्दशीवृत्तः । इति
 शरवृत्तावली ॥

शाशपः पुं शिंशापाया विकार
 अमसः । शिंशापायादण मस

ये हेकारस्य आङ्गदेशेन निष्प
 नः । इति सिद्धान्तकोमुदी ॥

शाशपायनः पुं सुनिविशेषः ।
 इति पुराणे ॥

शाके स्त्री पुं पञ्चपुष्पादि । साग
 इति हिन्दीभाषा । शाक्यते भो

क्तं शाकं वृत्त प्रत्ययः । तत्प
 र्यायः । हवितके २ शिगुः ३

इत्यमरः ॥ शिगुः ५ । इति तही
 का । हवितके ५ इति शरवृ

त्तावली ॥ अथ शाकवर्गः ।
 तत्रशाकनिर्घरणं । पञ्च पुष्पं

फलं नालं कन्दं संसेदजं ।
 इति तहीतहीका ॥

तथा । शाकं षड्विधं मुदिष्टेय
 रु विद्यात् यथोक्तं ॥ अथ-

शाकान्ते गुणाः । प्रायः शाका
 नि सर्वाणि विष्टमीनि गुत्राणि

च । इत्यादि वक्रवर्तीसि मृष्ट
 विस्मृतानि च ॥ शाके भिनति

वपुस्मिनिहेति नेत्रे वर्णं विना
 शयति रक्त मयापि शुके ।

प्रज्ञाक्षयञ्च कुरुते पलितञ्च
 नृने हेति स्मृतिं गति मिति प्र

वदेति तद्भाः ॥ शाकेषु सर्वे
 निवसंति रोगाः सहेतवो देह

विनाशनाय । तस्मादुपः शाक
 विवर्जनञ्च कुर्यात्तथास्त्रिषु स

एव दोषः ॥ इति भावप्रकाशः ॥
 अपि च । सवेषक मचाक्षुष

मज्जेषु ममेष्टुने । इति पटो
 ल वाक्क ककमाची उनी

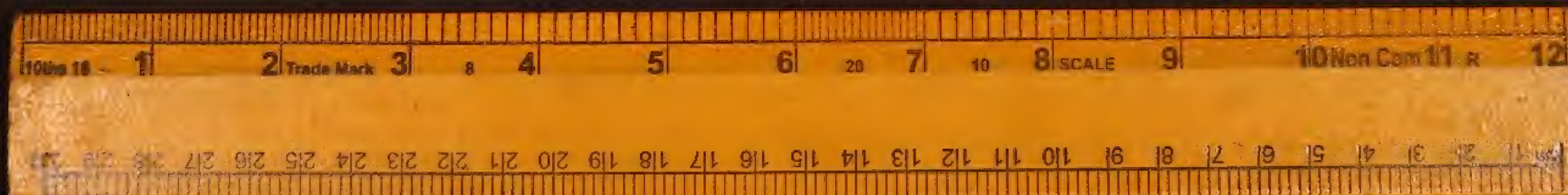
वाः । इति राजवल्लभः ॥
 शाकः पुं वृत्तविशेषः । सेगान्

इति भाषा । तर्क्यायः ॥ शा
 कवृत्तः २ शाकावृत्तः ३ खरप

वृत्तः ४ अङ्गनोपमः ५ । इति रत्न
 माला ॥ ककचपत्रः ६ शरपत्रः

७ अतिपत्रः ८ अहीरुहः ९
 ओष्ठकाष्ठः १० शिरसारः ११ गृ

हनुमः १२ । अथ गुणाः । सार

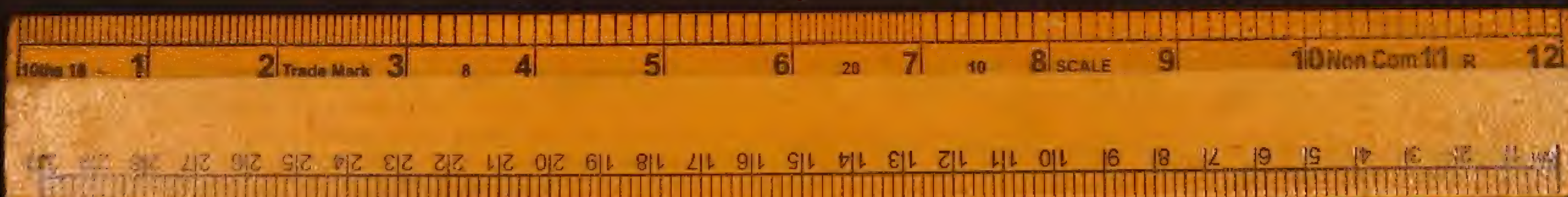
कते पितराह अमापहतवृत्त। वक्षामि समदिव्यान् महाचाला
अस्य वल्कल गुणः। कफना न। देवार्थं गंधर्वयुतः प्रथमो मे
शिते मधुरत्वं वृत्तत्वं कषाय रुरुच्यते। प्रागायतः स सौवर्ण
त्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः ॥ उदयो नाम पर्वतः ॥ तत्र मेघा
शक्तिः। इति मेदिनी ॥ शिरी स्त वृष्ट्यर्थं प्रभवति च यांतिच
षट्पत्तः। इति शब्दरत्नावली। तस्यापरेण समद्वान् जलधारे
नपभेदः। इति विश्वः ॥ ही महागिरिः ॥ सैव चेदः समाख्या
पविशेषः। तस्य विवरणं य तः सर्वे षड्विंशत्युत्तः। तस्मा
था। सततवाच शाकहीयस्य त्रितय युपादत्ते वास्तुः परमे
वक्षामि यथावदिह निश्चयं जले ॥ नारदो नाम सैवोक्तोऽ
कषयमाने निबोधयं शाकही गीर्षोला महाचितः। तत्राचले
पेदिनोत्तमाः। जंबूद्वीपस्य वि सप्तमञ्जो एवं नारद पर्वतो ॥
स्ताराद्विगुण स्तस्य विस्तरः तस्यापरेण समद्वान्गणामोनाम
विस्तराद्विगुणश्चापि परिण हः समततः। तेनाचुतः सज्जो महागिरिः। यत्र प्रपामत्तमापमाः
यद्दीपेन लवणोदधिः। तत्र प्रपाम् उडभिर्ताम श्यामः पर्वतसतमः
जनपदा श्रियश्च प्रियते जनः। प्रादुर्भूतः पुरा तस्मिन् उडभि
कृत एव च उडभिर्लक्ष्मा तेजो स्तारितः सूरैः ॥ वज्र ज्वालात
युतेष्विह। तत्रापि पर्वताः शु रमयः प्राक्तल श्वातरालकृत
प्राः समेव मणिभूषिताः। शा अस्यापरेण रजतो महा नमोमि
कहीपादि द्वीपेषु समसप्तनगा दिः स्मृतः। मेव सोमक इत्युक्तो
सिधु। सृज्जायताः प्रतिदिशो देवै यंजायते पुरा ॥ समु
निविष्टावर्ष पर्वताः। रत्नाकरा तश्चरुतश्चैव मान रथं गरुत्त
दि वाकानः प्रोभावेतोमहाचिताः ता ॥ तस्यापरे चाचिकेयः स
समाचिताः प्रतिदिशो द्वीप विस्त मत्रा श्रैव सस्मृतः। दिशोपहो
रमानतः। उभयजगत्ताम्रज्वाल दगहेण तस्मिन् प्रोले निरुदि
वराहीरसागरो। शाकहीपे त तः ॥ आम्बिकेयात् परो रम्यः

सर्वेष्वपि समन्वितः। विभाज हीपेन संख्यातस्तस्य मध्ये वन
स्तसमाख्यातः स्फादिकः सम सतिः। शाको नाम महावृत्त
हागिरिः। यस्मादिभाजते नित्यं स्तस्य प्रज्ञा महागुणाः। पतेषु
विभाजस्तेनसस्मृतः। सैवेह के देवगंधर्वाः सिद्धाश्च सह चारणाः
श्रुवेत्युक्तो यतो वायुः प्रवायति विशरति रमेतेच दृश्यमानाश्चुतेः
तेषां वर्षाणि वक्षामि पर्वता सह। तत्र प्रपाम् जनप्रयश्चात
नो द्विजोत्तमाः। श्यागुधे नाम र्वाण्य समन्विता। तेषां नद्यस्तु
तस्मानि यथावदनुपूर्वशः। हि वै सम प्रतिवर्षे समुद्रगाः।
नामान्येव वर्षाणि यथैव गिरय दिनास्तश्चैवताः सर्वा गणाः स
स्तस्या। उदयस्य दयवर्षे जलधा प्रविधाः स्मृताः। प्रथमा सुक
रेतिविष्कृते। नाम्ना सौत भयना मारीति गंगा शिवजला शुभा
मवर्षे तेप्रथमस्मृते। द्वितीयेज अचुतमा च नाग्रेषा नदी संपदि
लधारस्य सुकुमार मिति स्मृत कीर्तिता। सुकुमारी तपःसिद्धा
तदेव प्रेशिरे नाम वर्षे संपदि द्वितीया नामतः सती। नाराच
कीर्तिते ॥ देवतस्य तु कुमारं पावनी चेव तृतीयापरिकीर्तिता
तथैवच सरोदादयं। श्याम तेषां शिवलोका चतुर्थी स्यात् वि
पर्वत वर्षे तु मनीचकमिति स्मृ विधाच पुनः स्मृता। ईत्तुश्रुपंच
ते। आनेदकमिति प्रोक्तं तदेव मैत्रेया तथैवच पुनः कसू ॥
मुनिभिः शुभं। सोमकस्य शु येनकाच मृता चेव षष्ठीस्य
भवर्षे विज्ञेये ऊरुमात्रे। त रिकीर्तिता। सुकुता च गभस्ती
देव शिवमित्युक्तं वर्षे सोमक च समसी परिकीर्तिता ॥ एताः
संज्ञिते। आम्बिकेयस्य मेदा सम महाभागाः प्रतिवर्षे शिवो
किं सोमकश्चैव तस्मृते ॥ सैव दकाः। पातयंति जने सर्वे प्रा
पर्वतकस्यापि महादुस मिति केहीपनिवासिने। अभिगच्छ
स्मृतं। तदेव भुव शित्युक्तं वर्षे निता श्यागा नदी नद्यः सरोसि
विभाज संज्ञिते ॥ हीपस्य परि च। वरूदक परिक्षावा यतोवर्ष
एतद्वच कस्य हीर्षोत्तमेवच जंबू तिवासवः। आसोत्तु नामधेयानि

परिमाणं तथैवच । नशकं परि दातुं परित उपवेशितः शाक
 संख्याते प्राण स्ताः सविउन्नमाः द्वीपो हाविशालतयोजनायामः
 ताः पिवन्ति महाहृष्टा नदीजनप समानेन दधिमोडादेन परी
 दास्तुते । ये ते शान्ततया प्रो- तः । यस्मिन् हि शाको नाम मही
 क्ताः प्रमोहा येति वैपिकाः । आ रुहः स्वत्वेन व्यपदेशकः । यस्य
 नन्दाश्रुमुखा येव तेमकेश्वर हि महाशरभिरात्थ स्तुहीपमनु
 वैः सर । वर्णाश्रमाचारयुक्ता वायति । तस्यापि प्रेयव्रत एवा
 देशा स्ते सप्त विष्कृताः ॥ अ पि विभज्य समवर्षाणि पुत्रा
 रोगा वलिनश्चैव सर्वे मरणा मानि तेषु स्तात्मज्ञान पुरजव
 वरिताः । अवसरिणी न ते मनोजव वेपमान भुञ्जतीकचि
 क्षति तथैवोत्पत्तिं पुनः श्रेय वक्रव विष्वाधार संज्ञात्रि
 नतत्रास्ति युगावस्थाचतुर्गुण ताकचित् । त्रेतायुग समः काल ध्यापिपतीत् स्वयं भगवत्प
 स्तथा तत्र प्रवर्तते । शाकदीपा नन्त आवेशितमति सपोवने प्र
 दिषु ज्ञेयं पंचस्वतेषु सर्वशः विवेश । पतेषां तर्धमर्थादाणि
 देशस्य तद्विचारैण कालः स्तः रयो नद्यश्च सप्त समेव ॥ ३
 भाविकः स्मृतः ॥ न तेषु शकः शान उरुष्टेनो वलभद्रः शत
 कश्चिदुर्गाश्रमकृतः क्वचित् य केशरः सरस्वतोत्ता देवपालो
 मस्याव्यभिचारेण पकोत सति परानस इति । पुनश्च श्रीरुद्रो
 ताः प्रजाः । न तेषु माया लोभो उभयशृष्टि रपरानिता पंचप
 दा ईर्ष्या भयं तथा । विप दी सहस्रप्रति निजभृति रिति
 र्मयो न ते क्षति तदै स्ताभावि तद्वर्ष प्रकृषा सततत सत्यत
 कंस्तुते । कालो न चैव ते क्षति दाव्रतानुव्रत नामानो भगवन्ते
 न देशा न च हाशिकः । स्वयं वाद्यात्मकं प्राणायाम विभूत
 ताचयर्मता तेरुचंति परस्परं रज स्तमसः परम समाधिना य
 इतिमास्ते १२ अध्यायः ॥ जन्ते । इति श्रीभारावते ५ स्कन्धे
 ग्रन्थि । एवं परस्तात् दीदो १ अध्यायः ॥ ग्रन्थि ।

विक्रमादिस्य शास्त्रिवाहनादि श शाकतकः ॐ शाकवृत्तः सागो
 कनरपतीना मतीताहः । तस्य न इति हिन्दीभाषा । इति शाव
 प्रमाणे दिनपत्रिकायां दृष्टये माला ॥
 शाकचुकिका स्त्री चिन्ता । इति शाकपत्रः ॐ शिषुः । इति रा
 राजनिर्घण्टः ॥ जनिर्घण्टः ॥
 शाकटे वि शाकटसेदं । शाकट शाकवालेयः ॐ ब्रह्मवर्षिः ॥
 बोष्ठा । इति मेदिनी ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
 शाकटः ॐ स्त्र्योक्तकवृत्तः शाकम्भरी स्त्री उगो । यथा ।
 इति राजनिर्घण्टः । युगादिद्वो ततोह सविते लोक मात्मदेर
 जा । तस्यर्थायः । युगाः १ प्रासे समुद्रवैः । भरिष्मामि सुराणा
 गाः ३ इत्यमरः ॥ कैरावृष्टेः प्राणधारकैः ॥ शा
 शाकटार्यः ॐ पववृत्तः । इति कम्भरीति विख्यातिं तदा या
 रत्नमाला ॥ सामाहं भुवि । तत्रैव च वधि
 शाकटायनः ॐ अष्टशाहिः ष्यामि उर्गमात्मे महाशरं ॥
 कोतरीतशाहिकविशेषः । यथा इतिमार्कंडेयपुराणे तारायणी
 इन्द्राष्ट्रः काशकृत्तापिशाली स्तुतिः । अपिच । भूयः सुरास्ति
 शाकटायनः । पाणिन्यमर जै ष्युगो तिराशनास्त्रिरीक्षमारी
 नेश जयन्त्यादि शाहिकाः । च गृहे समाश्रिता । लोकान्
 इति कविकल्पद्रुमः ॥ भविष्मामि तन्जपणकैस्तदा
 शाकटिकः वि शकटगामी । भविष्मामि शाकम्भरीति ॥
 शाकटेन गच्छतीत्यर्थे रुक्म इति वामने ५३ अध्यायः ॥ ५
 तयेन निष्पन्नः ॥ इति सिद्धांत नगरविशेषः । श्रीभरीतिख्यातः
 कोषुदी ॥ इति केचित् ॥
 शाकटीनः ॐ विंशतितुलाप शाकम्भरीयं स्त्री आजमेराख
 रिमाणे । तस्यर्थायः भावः २ देशांतरीत शाम्भरगारीय ज
 आचितः ३ शाकटः ४ शलारः लाशयशेषोद्भव लतणे शाम्भ
 ५ इति हेमचन्द्रः ॥ रि इति ख्याते । तत्पर्याय ॥

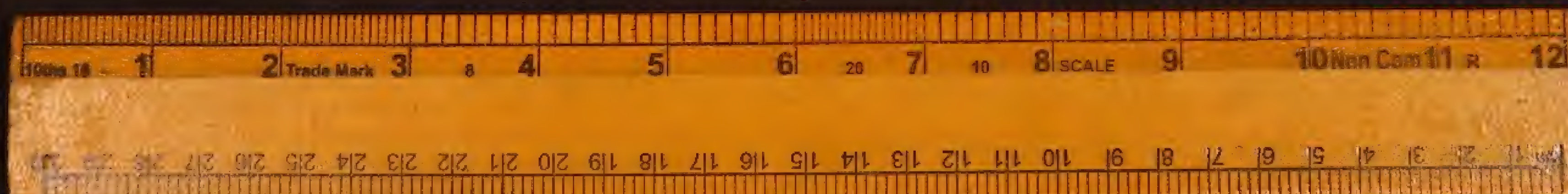

गुण यथा। शाकं भरीये कथि
ने गजस्थे रोमके तथा। ग
शब्दे लघु वातघ्न मसुचंभे
दिविज्ञते ॥ तीक्ष्ण अवाधि
सत्त्वत्राभिघ्नेदि कटुपाकि
व। इति भावप्रकाशः ॥
शाकयोगः पुं धामकं। इति
राजनिर्घण्टः ॥
शाकराजः पुं वास्तके। इति
राजनिर्घण्टः ॥
शाकलः पुं शकलेन शोक्त
शाकलकः। मधीयते शाकला
स्त्वो संघो भूः घोषो वा।
परस्परसंबन्धः भूः ॥ इति
सिंहोत्तकोमुदी ॥
शाकलिकः वि शकलसेवे
यी। शकल कर्दमाभा मुपसे
खाने। शाकलिकः कार्दमिकः
शाभ्यामणपीतिकारः। शाक
लः कार्दमः ॥ इति सिंहोत्तको
मुदी। शाकविल्वः पुं वाताङ्गः
इति जरायुः ॥
शाकविल्वकः पुं वाताङ्गः ॥
इति विकाराशेषः ॥
शाकदीः पुं वास्तकशाकः
इति विकाराशेषः ॥ जीवः
शाकः ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

शाकवृत्तः पुं तरुविशेषः। सेरो
न इति भाषा। इति रत्नमाला
अस्य पर्याय गुणोशाकशब्दे
दृष्टव्यो ॥
शाकशाकदे। स्त्री शाकक्षेत्रे ॥
शाकशाकिने। इति हेमचन्द्रः ॥
शाकश्रेष्ठः पुं वास्तकशाकं
इति प्राचुरत्वावली ॥
शाकश्रेष्ठ स्त्री जीवेती ॥ डो
रीक्षपः ॥ वाताङ्गः ॥ इति रा
जनिर्घण्टः ॥
शाका स्त्री हरीतकी ॥ इति
केचित् ॥
शाकाख्ये स्त्री पत्रपुष्पादिभ्यः
मरः ॥ व्यञ्जनयोगे पत्रपुष्पादि
शाकपद कथं। आदिनाफल
मलादि ग्रहः यद्वक्तं। मूलप
त्र करीराय फल कोडादिद्रव्य
कं। तत्क पुष्पं करकचैव शा
कं दशविधं स्मृतं। तत्र मूलं
मूलकादेः। पत्रं पटोलादेः ॥
करीरं वंशाङ्गरादि। अयं वेजा
देः। फलं कुष्माण्ठादेः। काण्डं
उत्पलादिनाडी। अथिद्रव्यं ता
लास्थिसजा। अथिद्रव्यो भूः
इति केचित्। तत्क मातुल
मादेः। पुष्पं कोविदार ॥

देः करकं छदिका। शकपतेभ्यो वो उग्यादिना। जाले मत्स्या
कुसनेनेति शाकं। श्रुतिनाम यादरोपेन। अस्मन्ने स्वस्थाना
यंतवकरोति शोतवकरो दत्तायः सृणादिलाभेन अया
वाकृत्पात कः शाक मित्यने थिका निवृत्त्या च। वने फल ९
इति तटीकाया भरतः ॥
शाकाख्यः पुं शाकवृत्तः। इति देशः समूहानल शालकाद्याह
रत्नमाला। अस्य पर्याय गुणो
शाकशब्दे दृष्टव्यो ॥
शाकांगं स्त्री मरिचे। इति राज
निर्घण्टः ॥
शाकास्ते स्त्री वृत्तास्ते। इति
राजनिर्घण्टः ॥
शाकास्तेभ्यो स्त्री चुके। इति
राजनिर्घण्टः ॥
शाकालावः स्त्री राजालावः ३
ति राजनिर्घण्टः ॥
शाकिनी स्त्री शाकयुक्ताभूमिः ताः। मूलाधारे तु वृत्तारो अ
यथा शकदः शाकिनी गावो किनीसहिते यमेतः सर्वत्र अच
जाल मस्येदने वने। अन्तर्पेप रीमुक्ता वादि सोत्तं सविदकं
वतो राजा इभित्ते नव वृत्तयः स्थायिष्ठानाख्य चकेतु सविमु
शाकरो धाम्यादिवहनहारे। राकिणी तथा। वादिलोते प्र
रोपजीव्यः। पत्रं पुष्पं फलं चिन्त्यस्य नाभौ तु मणिप्रसके ॥
कुंदे नाले सेस्तेदजे तथा।
शाकं यद्रिथ मुदिष्टं गुरु वि
द्यात् मथ्यातरे ॥ इति वैद्योक्तः
शाकयोगात् शाकिनी गृहवा
दिका शाकयाहरोपेन। ग

देः करकं छदिका। शकपतेभ्यो वो उग्यादिना। जाले मत्स्या
कुसनेनेति शाकं। श्रुतिनाम यादरोपेन। अस्मन्ने स्वस्थाना
यंतवकरोति शोतवकरो दत्तायः सृणादिलाभेन अया
वाकृत्पात कः शाक मित्यने थिका निवृत्त्या च। वने फल ९
इति तटीकाया भरतः ॥
शाकाख्यः पुं शाकवृत्तः। इति देशः समूहानल शालकाद्याह
रत्नमाला। अस्य पर्याय गुणो
शाकशब्दे दृष्टव्यो ॥
शाकांगं स्त्री मरिचे। इति राज
निर्घण्टः ॥
शाकास्ते स्त्री वृत्तास्ते। इति
राजनिर्घण्टः ॥
शाकास्तेभ्यो स्त्री चुके। इति
राजनिर्घण्टः ॥
शाकालावः स्त्री राजालावः ३
ति राजनिर्घण्टः ॥
शाकिनी स्त्री शाकयुक्ताभूमिः ताः। मूलाधारे तु वृत्तारो अ
यथा शकदः शाकिनी गावो किनीसहिते यमेतः सर्वत्र अच
जाल मस्येदने वने। अन्तर्पेप रीमुक्ता वादि सोत्तं सविदकं
वतो राजा इभित्ते नव वृत्तयः स्थायिष्ठानाख्य चकेतु सविमु
शाकरो धाम्यादिवहनहारे। राकिणी तथा। वादिलोते प्र
रोपजीव्यः। पत्रं पुष्पं फलं चिन्त्यस्य नाभौ तु मणिप्रसके ॥
कुंदे नाले सेस्तेदजे तथा।
शाकं यद्रिथ मुदिष्टं गुरु वि
द्यात् मथ्यातरे ॥ इति वैद्योक्तः
शाकयोगात् शाकिनी गृहवा
दिका शाकयाहरोपेन। ग

शाकने

पुस्तक

पुण्य

विन्यसेत् एवेवन्नतः ॥ आत्मा
चक्रेतदेवेशि ॥ त्वर्णासमन्वि
ते । परं शिवं ब्रह्मरूपं हाकि
नीसहितं त्यजेत् ॥ इति तारा
स्यासभेदः । इति तंत्रसारः ॥
शकुणः वि परोत्तमी । इति
शकुणाला ॥
शकुनः ॐ पशुपत्पादिशुप
शकुनद्वारा मनुष्यशुभनि
आयकग्रन्थः । तस्मैमो श्लो
को । शुभाशुभ ज्ञान विनिर्ण
याय हेतुर्नृणां यः शकुनः स
उक्तः । गतिः स्वरा लोकन भाव
चेष्टा संकीर्तयामो हि पटा
दिकानां । लोको मुना शकु
न संज्ञकेन ज्ञानेन विज्ञातस
मन्त्रकार्यः । नापायकूपे प
तति प्रसर्पन् शास्त्रं हिदिद्या
दृगतीदृशेषु ॥ इति वसंतरा
राजशकुने १ वर्गः ॥
शकुनिकः ॐ पतिहेता । पा
किमात्र इति विदितार इति च
भाषा । तत्पर्यायः । जीवोत्तकः
इत्यस्यः ॥
शकुनेयः ॐ उण्डुलपत्नी ।
इति राजनिर्घण्टः ॥ शकुन
संबधिनि वि ॥

शाक

۱۳۸۸

शुक्ल

ॐ यो भजेत् सततं मुदा ॥ चतुःपथं साधुना लोके
 स यात्यचिरकालेन मुक्तिं म केवलं कर्म चक्षुषा । ब्रह्मणोः स
 दिश मेव हि ॥ पार्वतीचरणद्वंद्वं विधेर्विशेषः शूद्रैरेव च जातिभिः
 भजना किंकरो भवेत् । स्वर्ग वाममार्गं प्रभावेण कर्तव्यं जप
 भोगश्च मोक्षश्च शाक्तानां न पूजने । ये शाक्ता ब्राह्मणा दे
 भवेत् किमु ॥ शाक्तानां श्रेयः वि चरिया ब्राह्मणाः स्मृताः ॥
 निंदां ये कुर्वन्ति हि न राधमाः वैष्णवाश्च ब्राह्मणादेविसर्वे शूद्रा
 तेषां लोहितपात्रेव कुर्वन्ति मे श्च ब्राह्मणाः । ब्राह्मणाः शक
 श्वरीगणाः ॥ भेरवा श्रेयमे रश्मिं विनेत्रा शूद्रशोखराः ॥
 रथाः सदा हिंसेति पाशराजः इति सुखमालातंत्रे १ ॥ ३॥
 शाक्तान् हिंसेति गजंति निं प ॥ ७ ॥ पटलाः ॥ शाक्ता
 दंति बह्वजस्यकाः ॥ छिन्ने एव हिजाः सर्वे न शोवा न च वै
 ति तेषां देवेषु शिरोसिहरव सत्वाः । उपासेते यतो देवीगाय
 लभा । शाक्तानां मुन्नमोनां त्रीं परमाक्षरी ॥ इति निर्वाण
 स्ति स्वर्गं मर्त्ये रसातले । शा तंत्रे ३ पटलः ॥ शक्त्युपासना
 कस्तु शंकरो ज्ञेयः स्त्रिनेत्र शूद्र नंतर मत्तोपासन निषेधोपया
 शोखरः । स्वयं गंगाधरो भूता श्रम्याश्वाराधने कृता नाय ।
 विहरेत् तितिमाउले ॥ देवी स्माराधने चरेत् । अन्यस्य स्मर
 प्रति शिववाक्यं । सदेशश्चैव गादेवि योगिनी प्राशमालभे
 पेभूता स्तेषोवानात्र संप्रदायः त् ॥ इति शंभुवर्तने २ पटलः ॥
 तदंशा श्रेयः शाक्ताश्च सत्ये वै अस्या अभ्यंतरे स्नानं यथा ॥
 गिरिनेदिनि ॥ बह्वर्षं सहस्रोति शक्त साभ्यंतरे स्नानं सुक्तं श्री
 शोवाः शक्ति परायणाः । शाक्ता पंचमी मते । स्नान प्रकारो हि
 वै शंकरा देवि यस्य कस्य कुलो विद्यो बाह्याभ्यंतरे भेदतः ॥
 ज्ञाः ॥ चाण्डाला ब्राह्मणाः श्रु अंतरे स्नानं मभ्यंतरे रहस्यमपि
 शक्तत्रिया वैश्य संभवाः । एतेषा सादरात् । कथयामि अयं धर्मो
 क्ता जगद्वादि न मनुष्याः कदा चतुर्वर्ग फलाप्तये ॥ स.

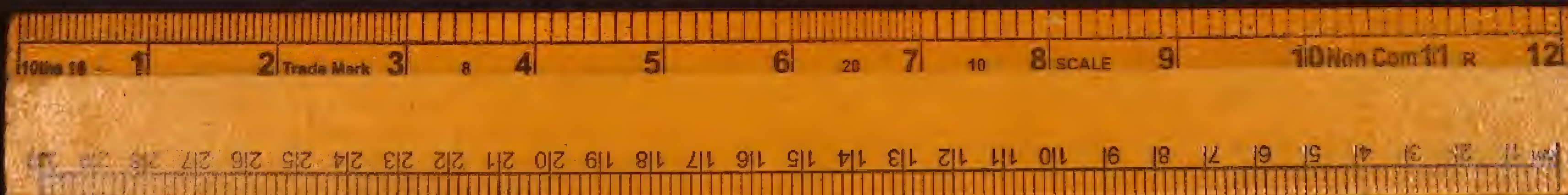
निवृत्तयमुत्तमं चरणं इयम- सिद्धार्थः ॥ शाक्यः ॥ इति शा-
 धतः । सर्वस्वं सच्चिदानंदं प्रदा- दृष्टावली शाक्यवंशात् ।
 हेभावोचरे । विमुक्तिसाधनेषु शाक्यः शाक्यः श्राप्ता मुनिमु-
 सा स्मरणादेव योगिता ॥ ते ति शाक्यमुनिः । तथाहि शाको
 नष्टावित मात्मानं भावयेत्तम- वृत्तविशेषः तत्रभवा विद्यमानः
 यशोतये । इति विद्युसारतये शाक्याः । पितुः शापेनकेचिदि-
 १ पटलः ॥ तस्य कुशविशे- त्वाकृतेषु गौतमसंज्ञक क-
 वो यथा । तर्जया रजतेया पिलमुने राश्रमे शाक्यवृत्ते
 र्य स्वर्गं धार्य मत्तामया ॥ कृतवासाश्च शाक्या उच्यते ।
 ष एव कुशः शाक्ये न दर्शय- तइत्तं । शाक्यवृत्तं प्रतिष्ठितं
 न संभवः ॥ इति शास्त्रारहस्यं । वासे यस्मात् प्रचकिरे । तस्मा
 शाक्तीकः पुं शक्तिधारकः तत् दिव्वाकृतेषु शाक्यविशाक्या ।
 पर्यायः । शक्तिहेतुकः २ इति श्रुताः ॥ इत्यमरटीका-
 इत्यमरः ॥ यां भरतः ॥
 शाक्यः वि शक्त्युपासकः । ३ शाक्यसिंहः पुं शाक्यमुनिः
 ति शक्तिशब्दात् क्य प्रत्ययेन इत्यमरः ॥
 निष्पन्नः ॥ शाक्ती स्त्री दुर्गा । यथा । इन्द्रा-
 शाक्यः पुं बुद्धः ॥ इति लीइन्द्रजयनी शाक्ती शक्रपराक-
 इत्यायुधः ॥ मा । वज्रांशुशक्रा देवी दृष्टा
 शाक्यमुनिः पुं शाक्यवंशाव- मोपगीयते । इति देवीपुराणे
 तीर्णबुद्धमुनिविशेषः । इत्यम- देवीनिरुक्ताध्यायः ॥
 रः । अस्या सप्तपण्याया गौतम- शक्रपत्नी च ॥
 शब्देदृष्ट्याः । पर्यायांतरं यथा शाक्यः कृ योषो । इति कवि-
 कृतित् १ स्येनकेतुः १ धर्मके कल्पद्रुमः ॥ ३ अशशाक्यत् ।
 तः ५ महाशक्तिः ५ पंचलानः इति जुरीदासः ॥
 ६ सर्वदर्शी ७ महाबोधिः ८ स शाक्यः पुं कार्तिकेयः । यथा
 हावली ९ वक्रतमः १० शिर्षः ११ अवाप जानिलात् पुत्र मग्नि

स्यगुणंपुनः अग्निपुत्रः कुमार यो भरतः ॥ अग्निच आरभ्यम्
 स्त शरस्तंवे यज्ञायत । तस्य लनगरादपरं नगरं हि यत् ।
 शाक्यो विशाखश्च नैगमेयश्च तदभिष्यन्तिरमणो शाक्यानग-
 एष्टजः । अपत्यं कृतिकानाञ्च १ रमित्यपि । इति शहरत्तावली
 कार्तिकेयस्ततः स्मृतः ॥ इति शाक्यापितः पुं पाणिपादंसम्
 मात्स्य ५ प्रध्यायः ॥ छिन्तिः । लदाहः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 इति शहरचंद्रिका ॥ शाक्यापुं स्त्री शाक्यानगरे ॥
 शाक्यो स्त्री वृत्तगविशेषः । उल- तस्यर्थायः उपपुरं २ इति हे-
 इति भाषा तस्यर्थायः ॥ लता मचंद्रः ॥
 १ । इत्यमरः । लंका ३ । इति शाक्याम्ना स्त्री वृत्ताम्ना । इति
 जराथरः । शाक्या ४ इति भर- राजनिर्घण्टः ॥
 तथत मेदिनी ॥ पंकांतरे ॥ शाक्याम्नाः पुं वानरः । इत्य-
 वाङ्मः ॥ वेदभाष्यः । इति मेदि- मरः ॥
 नी ॥ प्रत्यभेदः । इति धरणिः शाक्यारण्यः पुं सशाक्योपरि
 अन्निकः । इति विष्णुः ॥ तस्य शाक्योतराध्ययनकर्ता । त-
 शाक्याकंदः पुं स्तुहीवृत्तः ॥ तर्प्यायः । अत्यशाक्यः २ ॥
 इति राजनिर्घण्टः ॥ इति हेमचंद्रः ॥
 शाक्यानगरं स्त्री मूलनगराद- शाक्यारण्या स्त्री वोटशहस्तप्र-
 स्यत् पुं इत्यमरः मूलनगरे ३ स- स्थपयः । यथा । यन्नेषिचैव च
 स्मितस्य जनेचस्यस्यानाय म- त्तादिशाक्यारण्यास्त निर्मिताः
 लनगरस्य समीपे ३ दे- वा यद- विकरा श्रापारण्यास्त हिकरा
 स्यत् पुं नगरांतरे कियतेत- पुपरक्षकाः । इति देवीपुराणे
 त शाक्यानगरं मूलनगरस्य त- गोपुरद्वारलक्षण नामाध्यायः
 रुह्यानीयस्य शाक्येव । अभिष- शाक्यालः पुं वातीरवृत्तः । ३
 रि २ मणामप्यत्र । स्मरभिष्यन्ति- ति राजनिर्घण्टः ॥
 रमणो शाक्यानगर मित्यपि इति शाक्याशिफा स्त्री वराहीना
 त्रिकोदशेषः ॥ इति तट्टीका । शाक्यासंबधिशिफा नाम्ना इति
 ख्या ॥

ता। तरो मलादयश्च ग्रंथाव मेदिनी ॥ ग्रंथं शोको
त गता लता गुञ्जादिः ॥ रं शोकोरञ्च ॥
इति भरतः ॥ तत्पर्यायः ॥ शोकरः पुं वलीवर्धः ॥ इति
ग्रंथोः २ इत्यमरः ॥ मेदिनी ॥
शाखी पुं वृक्षः ॥ इत्यमरः ॥ शोकरिः पुं कार्तिकेयः ॥ गो
वेदः ॥ तरुकाव्यजनः ॥ इति शः ॥ इति मेदिनी ॥
मेदिनी ॥ राजभेदः ॥ इति शोकोचमत्स्याः ॥
हेमचन्द्रः ॥ इति शहरत्नावली ॥
शाखः वि शाखसंबन्धिः ॥ शाख
जातः स प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
पिशाचदुः २ पीतफलः ३ कर्क
शब्दः ४ ॥ इति विकोऽशेषः ॥
भूतवृत्तः ५ सकटः ६ अक्षयः
७ इति भूरिप्रयोगः ॥ गवाही
८ चूकावासः ९ वृक्षपत्रः १०
पीतः ११ कैशिकेयजः १२ ही
रताशनः १३ ग्रंथ गुणः ति
क्तत्वे ॥ उल्लेखे ॥ पित्तकावित्ते
वातहादित्वञ्च ॥ इति राजनि
र्घण्टः ॥ अपिच ॥ शाखोटः
पीतफलको भूतावासः खर
च्छदः ॥ शाखोटो रक्तपित्ता
शोवातप्रेमातिसारनिहः ॥ इति
भावप्रकाशः ॥
शाख्यः वि शाखासंबन्धी शा
खा शब्दात् स्य प्रत्ययेन निष्प
न्नः शोकरं स्त्री छंदोभेदः ॥ इति
शारिका स्त्री शटी ॥ इत्यमरः ॥

श्रीकाया भरतः ॥ प्रभृतयो येषं शाखायनहो
शरी पुं स्त्री वस्त्रभेदः ॥ शाखायनं सप्तलक्षेपि शाखायनरी
श्री इतिभाषा ॥ इत्यमरः ॥ ग्रंथा यत्वे ॥ इति तिष्ठादितत्वे ॥
निर्मात्यत्वे निर्मात्य शब्दे २ शाखायने पुं मुनिविशेषः ॥
छन्दः ॥ इति प्रयोगः ॥
शाखायने स्त्री प्रकृतकर्म शाखं स्त्री शठता ॥ तत्पर्यायः
वेगुणप्रशमनाद्येहोमः ॥ यथा कपटः २ व्याजः ३ दंतः ४ उप
यत्न प्रकृतकर्म वेगुणप्रशम धिः ५ छन्दः ६ कैतवे ७ ऊरुतिः
नाय शाखायन होमाभिधाने ८ निष्कृतिः ९ इत्यमरः ॥ नवग्र
भवदेव भट्ट सस्मते तत्र प्रामा यथाथैववहारे ॥ शठ वधेक्षे
णिके तस्मादपि महाप्रामाणि श कैतवे तालव्यादिः ॥ अलत
कैर्भट्टनारायण चरणौ गोभिल स कर्मशाखं स्पः ॥ कपटादि
भाष्ये तदप्रामाणीकृतत्वात् ॥ छन्दः ॥ छन्दानि ऊरुत्यादि त्रये
द्वेरापरिशिष्टेपि प्रायश्चित्ता विज्ञेयौदित्ये इत्येके ॥ कप
थं प्रकारत्रय मात्र युक्ते यथा टादि छन्दके वज्रन मात्र फले
यत्र व्यासतिभिर्होमः प्राय ऊरुत्यादि विकृत हिंसाफलमि
श्रित्नात्मको भवेत् ॥ चतस्र ति भेदः ॥ इति सर्वानेदे मधुश्र
स्त्रविज्ञेया स्त्रीपाणिग्रह नवैवैकार्या ॥ इति वस्त्रः ॥
गोयथा ॥ अपि वाज्ञान मिते इति भरतः ॥ अपि च ॥
वाप्राज्ञापतापि वाङ्मतिः ॥ हो अस्त्रियो कपटो व्याज उपधिदे
तथा वि विकल्पेप्रायश्चित्त न यवच ॥ कटुकत्वे छन्दे छन्द
विधिः स्मृतः ॥ वि विकल्प इत्य मिषकैरवकैतवे ॥ अथ शाखा
नेन कस्यान्तर निवेधात् गोभि च शठता ऊरुति निष्कृतिश्च
स्त्रीयकर्मणि शाखायन होमा सा ॥ हिंसाफले चतस्रं स्मृत
नयुक्तः ॥ किंतु व्यस्त समस्तम शाखा पर्याय इति ॥ एवै
हायादितिभि श्रुतस्मृतिभिः प्राय कपटपर्यायः फले वज्रनमा
श्रित होमा युक्तः ॥ विशारद उक्ते उभयो रेक पर्याय इति

केचित् प्रवृत्ते ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥
प्राग् ३ उ. शब्दे । इति क
विकल्पदुमः । इति शब्दशब्द
३ शब्दे गुणने गुणी । इति
स्यन्तीय युक्तादि रय मिति
कस्यचिदुमः । इति उगादासः ।
शब्दुलः पुं शब्दलः । इति
केचित् ॥
शानो ज्ञी शाननिर्मितवसे ।
यथा ज्ञोमे शानो वा ब्राह्मण
स्यकार्पासं तद्वियस्य शविके
वैपपस्य तमा अतसी तस्या ३
दंज्ञोमे तसरादि शानोशानत
नुभवे तदभये ब्राह्मणस्य ।
इति संस्कारतत्वे ॥
शानः पुं कषयद्विक्ता । कष्टिण
तर् इति भाषा । तत्पर्यायः ॥
निकषः २ कषः ३ इत्यमरः ॥
शानः ४ निकषः ५ कषः ६
इति भरतः । आकषः ७ इति
शब्दरत्नावली । साधचतष्टये
चारिमाषा इति भाषा । तस्य
पर्यायः । निकः १ दंगः ३ इति
वेद्याकषदिभाषा ॥
लोहादीनां निकषः । शानपात
इति भाषा । इति मेदिनी ॥

करपत्रं । करत इति भाषा ॥
इति विष्णुः ॥
शानजीवः पुं अस्वमार्जकः ।
यथा । शानजीवः शस्त्रमार्ज
भ्रमासक्तो सिधावकः । इति
हेमचंद्रः ॥
शानिः पुं पट्टवृत्तः । यथा ।
पट्टराजशानः शानिः श्रिमिः क
कच्छपत्रकः । इति शब्दमाला
शानितः वि तीक्ष्णकृतः । निशि
तः । कृतशानः । शानशब्दादि
तत्पर्यये निष्पन्नः ॥
शान्ती स्त्री शानस्त्रमयी पट्टि
का । यथा । शान्तीप्रापाणि वसा
णि शान्तीप्राया महीरुहा । शब्द
यास्तथा वरुण भविष्यति क
लोयुगे ॥ इति विसुप्रमाणे ६
अंशे १ अध्यायः ॥ शान्ती शान
स्त्रमयी पट्टिका तत्पर्यायानि व
स्त्राणि । इति तट्टीका । शान्तर
शान्तरं । तेषु इति भाषा । इति
मेदिनी । छिद्रवसे । यथा शान
णी गोणी छिद्रवसे । इति हे
मचंद्रः ॥ दस्तकटाक्षादिसूचना
शाना इति पारस्यभाषा । इति
शब्दरत्नावली ॥
शान्तिं शानानदमभ्यस्यतः

दर्दरीनदीतटः । इति विष्णुः स्त्रा प्रकाशे घातघातपः । अ
शानिः पुं विल्ववृत्तः ३ कल्का चंदिकायाश्च प्रकाशे
तमरः । वक्रिभेदः । मुनिविशेषः शानपत्रकः ॥ इति शब्दचंद्रिका
षः । इति मेदिनी ॥ सतरोड शानभीरुः पुं मदनमाली । म
कारः भक्तिसूत्रकारश्च । तत्तु लिकाभेदः । यथा । शानभीरु
अभाषाघडोका यथा । प्रपय भद्रवली भूमिमणो घृणादिका
परमं देवं श्रीस्वप्नेश्वरसुवि- इति रत्नमाला ॥
एण । शानिः पुं शानसूत्रीये शानमाने वि शानमानेन जीते ।
भाष्यमाभाष्यते युना ॥ इति सिद्धांतकोमुदी ॥
शाने ज्ञी सुखे । तद्वति वि- शानला स्त्री सातला । चर्मकषा
इत्यमरः ॥ कृशः । इति विष्णुः ॥ इति ल्याता । इत्यमरटीकायां ॥
शानः वि दुर्बलः ॥ निशितः । भरतः ॥
इति मेदिनी ॥ उत्तरः ॥ इत्य शानवे ज्ञी शानभावः । शानुसे
मरः ॥ इति मेदिनी ॥
शानतुम्भं ज्ञी काञ्चने । उत्तरः शानवः पुं शानुः । इत्यमरः ॥
इत्यमरः ॥ शानः पुं कर्दमः । शाने । इत्य
शानतुम्भः पुं करवीरवृत्तः ॥ मरः ॥
इति मेदिनी ॥ शानहदितः वि शानहलः । इत्य
शानतुम्भं ज्ञी सुखे । इति भरतः ॥
रत द्विपकोषः ॥
शानने ज्ञी कार्ये ॥ विलाशने
यथा । वसने सर्वशानानां ज्ञा
यते पत्र शानने । मोदमानाश्च
तिष्ठन्ति यथाः कणिष्ठा शानि
नः । इति सारमञ्जरी ॥
शानपत्रकः पुं चंद्रप्रकाशः ॥ शान न तेजे । इति कविकल्प
यथा । चंदिका कोमुदी ज्ञातु मुमः ॥ शान स्निग्धकरो न

श्रीशोतसि श्रीशोतसे ऋद्धं च्याद्या श्रावभावा स्यात्सुर्व
 कर्मकारः । इतिउगीदासः ॥ भिवारिणः ॥ निर्वेद हवे सारण
 शानः ॐ शोताः । इत्यमरटीका सतिभूतदयादयः । यथा । रथ्या
 यो भवतः ॥ न श्रुत स्यात् एतज्जगत्कन्या
 शानपादः ॐ पारिपात्रपर्वतः ॥ नवस्याधरोः सञ्जसञ्च सकोत्
 चेदनञ्चषण्णपाणाः । चेदनपिति कञ्च सदये दृष्टस्य ते नौगरेः
 इति भाषा । इति महाभारते ॥ निवी जीकृत चित्तसुधा रससु
 हरिवंशः ॥ दा निदायमाणस्य मे निःश
 शानी स्त्री इंदवारुणी । इति के करटः कदा करपटी भित्तो
 श्राद्धचंद्रिका ॥ विलगिठ्यति ॥ पृष्टिस्तु महा
 शोतः वि उपशमप्रापितः ॥ भारताद्यो दृष्ट्या । निरहंकार
 शोतापशमः । इति भरतः ॥ रूपत्वात् दयावीरादि रेव नो द
 तत्पर्यायः । शमितः २ इत्यमरः यावीरादौ हि जीमूतवाहनदो
 शोतः ३ जितेदियः ४ ॥ श्रुतमल्लयवत्याद्युत्तर गादे
 इति हेमचंद्रः ॥ श्रुमान्वितः ५ ने च विद्याधर चक्रवर्तिना
 इति मेदिनी ॥ चाप्ते दंप्रीनादहंकारोपशमोन
 शोतः ॐ अभियुक्तः । रसभेदः दृष्टपते शोतस्तु सर्वप्रकारे
 इति मेदिनी ॥ शोतरसस्यल गारंकार प्रशमेक रूपत्वात्
 तणादि । यथा शोतः शमः तज्जोतर्भाव महति । अतश्च नागा
 ह्याधिभाव उत्तमप्रकृति मृतः नेदे शोतरस प्रधानत्वं मणालं
 कुन्देड मुन्दरच्छायः श्रीनाराय ननु न यत्र इःखे न खरे न
 एदैवतः अनित्यत्वादितोषव चित्ता न हेष रागो न च कावि
 स्तुतिः सारता त्र या ॥ परमार्थ दिच्छा । रसः स शोतः कथितो
 स्वप्ने वा तस्मात्संबन मिष्यते मुनीन्दैः सर्वेषु भावेषु समप्रमा
 प्रणयप्रम हृदिचेत्तीक्ष्णरस्यव ताः । इत्येवं रूपस्य शोतस्यमा
 नादयः । महाप्ररुष संगद्या तावद्याया मेकात्म स्वर्णपा
 रूपादीपनद्विपाः । रोसा ति लक्षणाया प्रादुर्भावात् तत्र

सेवाद्यादीना सभावात् कथेर शोतनुः ॐ हापरयुगस्य चेद
 सत्त्व मिश्रयते युक्त विद्युक्तद वेशीयेकविशराजः । सत गे
 श्याया मवस्थितो यः शमः सएव गायो भीष्मजनयामास । तस्य
 यतः रसता मेति तदस्मिन् से पिता प्रतीपः । यथा जयसेन
 चार्यादेः स्थितिश्च नविकृष्टा । य सत्तनयो शपिकोतो युतायु
 श्यास्मिन् सत्ताभावाः ॥ युक्तस्त भूत । तत्तस्याकोधन सस्मात्
 स्य वैषयिक सुखपरत्वात् वि देवातिथिरमुष्यच । ऋतस्तस्य
 रोधः ॥ उक्ते वि यश्चकामसुखे दिलीपो भूत् प्रतीप सस्य
 लोके यश्च दिव्ये महासुखे चात्मजः । देवापिः शोतनुस्त
 तस्यात्तय सुखस्येते नार्हतः स्य वाक्कीक इति चात्मजाः ।
 घोडशी कल्लो ॥ सर्वाकार म ये ये कुराभ्यो स्पृशति जीर्ण
 हंकार रहितत्वे व्रजेतिचेत् । यौवन सेष्यति । शोति माप्रो
 यशान्नाभीव महति दयावीराद यति चेवाप्यां कर्मणा तेन शो
 यस्तदा ॥ आदिशब्दात् यमं तनुः ॥ वाक्कीकात् सोमदंते
 वीर दानवीर देवताविषयश्रुतिः भूत् भूरि भूरिश्चवा स्ततः
 प्रभृतयः । तत्र देवता विषया श्रुलश्च शोतनो रसीतगंगा
 रति र्यथा । कदा वाराणस्यासि या भीष्म आत्मवान् ॥ इति
 ह सुप्रथनी रोधसि वसन वसा श्रीभारावते ६ स्कंधे १२ अथा
 नः कौपीने शिरसि निदधानो यः । तत्पर्यायः । महाभीष्मः २
 झलि पदे । अये गौरीनाथ वि इति जदायः ॥ प्रातीपः ३
 सुहृत् प्रमो विनयनप्रसीदे ति विकोडशेषः ॥ प्रतीपः ४
 ति क्रोशन्निमिष भिवनेष्वा प्रतिपः ५ । इति शहरत्नाव
 ति दिवसान् ॥ इति साहित्यद ली ॥ कर्करी ॥
 पणो ३ परिच्छेदः ॥ इति रत्नमाला ॥
 शोतं ॥ य वारण । इति मेदिनी शोता स्त्री लोमपादराजकन्या
 शोतनवः ॐ शोतनुराजपुत्रः सा च ऋष्यशृंगभार्या । इति रा
 भीष्मः । इति विकोडशेषः ॥ मायणो । शमीभेदः । तत्पर्यायः

शुभा २ तंश ३ अथराति मच्छमात्रेण तिरोधाने कृतेन
ता ५ जया ५ विजया ६ या ॥ शान्ति देहे परित्यज्यभया
अस्या गुणाः शमीवत् ॥ इति हीना तपि प्रभो ॥ ततस्तस्याः
राजनिर्घणः ॥ शरीरञ्च गुणश्रेष्ठं वैवह ॥
शान्तिः स्त्री कामक्रोधादिप्रश संविभज्य तया दत्ते प्रेम्णाप्ररुद
मः विज्ञोपशमः ॥ इति भरतः ॥ ता पुरा विष्टे विषयिणोर्किंचि
विषयेभ्य इन्द्रियोपरमः ॥ इति त सत्त्वपाय विसृजे ॥ शुद्धस
चंद्रीकायां नागोजीभट्टः ॥ तस्त्वृपाये महालक्ष्म्ये पुरावि
तत्पर्यायः ॥ शमयः १ शमः १ मो ॥ तस्त्वृपासकेभ्यश्चैवसवे
इत्यमरः ॥ प्रशमः ५ उपशमः भ्यश्च किञ्चन ॥ तपस्विभ्यश्च
५ प्रशान्तिः ६ इति शठ्वरत्नी मय यस्मिन्नेभ्यश्च किञ्चन ॥
वली ॥ तस्मात्तयः ७ इति हे इति ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ४
मचंद्रः ॥ तल्लक्षणं यथा य अथायः ॥ इति ॥ यथा उर
किंचिद्वस्तु संग्राह्य स्वत्वं वा त्रि स्थिति नाशेष राजादिविशु
यदिया वक्र ॥ यावद्विज्ञायतेवि एण मता ॥ सर्वज्ञा सर्ववेत्तत्वा
त्रेशान्तिः सागद्यतेवेधे ॥ इति प ज्ञानित्वाच्छान्ति रुच्यते ॥ ३
अथराणे क्रियायोगसारे ॥ यः ॥ यस्मिन् हारा ग्रहयोग्य ३ः
इति ॥ गोपीविशेषः ॥ यथा ॥ रा स्वप्नादिसूचितैतद्विकानिष्टहेतु
धिकोवाच ॥ शान्त्या गोप्यायुत उदितनिवृत्तिः ॥ यथा ॥ यथा
स्तुच्च दृष्टोहे राममेतले ॥ व शस्त्रप्रहाराण कवचे विनिता
सेतपुष्पशण्यायां मान्यवान् रक्तं ॥ तथा देवोपज्ञानां शान्
चंद्रनोत्तिः ॥ रत्नप्रदीपे धृत ति भवति वारं ॥ कालग्रह
शु रत्ननिर्माणमंदिरे ॥ रत्नभ भूत ग्रह नराधिप प्रवलतरश
चित्तभूसाध्यो रत्नभूधितयाम उ उः सदयोगाभिभवाद्भूत उः स्व
इ ॥ तथा दत्तञ्च तां हलं भू अग्रहदोषादि निमित्तकेशान्ति
स्तुतंश्च पुरा विभो ॥ सद्यो कर्मापि मलमासे कर्तव्यं ॥

शुद्धकाल प्रतीक्षाया मसहतेना अतिलोभादसत्याहा नास्तिका
नय गतिकृतात् ॥ अतएवात्मानं हाण्यधर्मितः ॥ नरापचारात्रिव
सतते गोपायीत इति श्रुतौ स त सुपसराः प्रवर्तते ॥ ततोः
तत मितुक्ते ॥ इति मलमासत पचारात्रिवत मपवर्जति देव
त्वे ॥ उपसरीशान्तिगाथा ॥ ताः ॥ ताः सृजन्मदुतो स्तास्त
यथा ॥ पथा मिदो महावीर्यते दिव्य नाभस भूमिजात ॥ तप
लोकास्तेष्वस्यो भवत ॥ शान्तं वविविधा लोके उत्पातादेवनि
दूता माहृत्य सशान्ति नामना स्मिताः ॥ विचरंति विनाशाय
मतः ॥ तस्योपसराताशायना रूपैः संवोधयंतिच ॥
सात्तरविभूषिता ॥ अद्यापिमा तोश्चपरं न दर्शयेदित्याहवि
नवैर्गाथा गीयते ॥ ब्रह्महीतले सुः ॥ तोत्पातेदर्शयेदिति तत्र
सशान्ति देवराशान्तः सशान्ति वेला नक्षत्रमेतलनिर्गणं ॥
नः प्रयच्छति ॥ सहितः शिव स यथा दीपिकायां ॥ प्रागद्वि
त्याद्ये स्तथैव वशवर्तिभिः ॥ चतुर्भोगे युनिशो रदुतेषु स
इति मार्कंडेयपुराणे ॥ वैषु ॥ अतिलोभादि प्राक् कुरुणा
उत्तममन्त्रेतर समामाध्यायः ॥ मंडलपतयः शुभाशुभेष्वावेला
अथादुतशान्तिः ॥ तत्रादुतनि माउलः अर्थमन्त्रादि चतुर्क वं
रूपेण ॥ अदुतसारां आथर्वण दत्तमन्त्रादिषु वायु भवेत् देवे
दुतवचने ॥ प्रकृति विरुद्ध मद्गु ज्ञाजविश्रावयाम्य युगले पि
तमापदः प्राक्प्रवोधायदेवाः सु ग्रहये चामलः ॥ विद्यादि त्रय
जेतीति ॥ तेनापज्ञानाय भूया धारमेव युगलेक्षिते भवेत्तंउ
स्यादीनां एवं स्वभाव प्रच्यवो लः सर्वाणाम् शान्तोत्प मूलयु
देव कर्तकोः दुत इति एवेच गलेप्रानेक्षपामीश्वरः मवनदह
सुयोदयपर्वणिगुहादोना गति नौनेष्टे योगस्तयो इति दोषद
भारानित्तेन प्रकृतानामपि सुरपतिवृत्तेण शान्तो योगस्त
यउत्पातत्वे तज्जले ॥ तत्कारण यो रतिशोभनः ॥ सवरुण म
श्च गंगेसंहिता वार्हण्ययोः ॥ रुमिभ्यः शक स्तथाधिसमायुतः

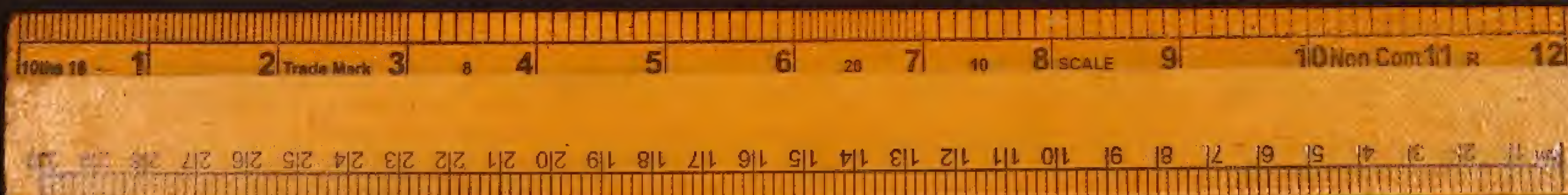
फलविरहितः सैत्रा वायु स्या विनाशं तस्य देहस्य ऊलस्य च
 प्रियुतोवुपः ॥ यन्मादलेदुते विनिर्दिशेत् ॥ प्रदोषे ऊकृता
 ज्ञाते शान्ति स्तदेवताप्रया रावे हेमते चापि कोकिलाः ॥
 तथा शान्तिदयं कार्यं मातृ अर्कौदयेः काभिसुखः स्याराशे
 हयजादुते ॥ विसुधमैत नभये दिशेत् ॥ उत्तकोवसते
 रे। ग्रहसं वैकुते दिव्यं शान्ति यत्र निपतेह तयागृहे। जेयो
 शैलं निबोधमे। उत्कापातो गृहपतेमृत्यु र्थननाशस्तथैव
 दिशोदाहः परिवेश स्तथैव च ॥ गृध्रः कंकः कपोतश्च उ
 च ॥ गंधर्वनगरश्चैव रुहिश्च ल्लकः प्रेपन पवच चिलश्च
 विहतातथा। एव सादीनि लो र्मचिलश्च भासः पांडुर पवच
 केमिन्नाभसानिविनिर्दिशेत् गृहे यस्य पतेत्येते गेहे तस्यपि
 चरस्मिन्भवे भोमे भक्तस्य स पयते। पत्न्यामासातथा वर्षा
 पिभमिजे। जलाशयानां वैकु नृत्यः स्याद्गुरुमेधिनः ॥ पत्न्याः
 तंभोमेतदपि कीर्तिते ॥ पुत्रस्य वासुदेवश्चैव न्यापि विन
 भोमे वाल्यफले जेये चिरेण प्रपति ब्राह्मणाय गृह दत्ता र
 परिपचते। नभसं मध्यफल तातमूल्य मेव ता ॥ गृहलोया
 रंमध्यकालफलप्रदं। दिव्यंती घटिशेचेत शान्ति जेमे प्रयोज
 वफले जेये शीघ्रकारि तथैव येत। इमा वक्ष्यमाण ॥ सा
 च ॥ शीतोसता विपर्यासो नृ साखीनि समादाय प्रमशाना
 ततो रिपुते भये ॥ पुष्य फले दुप्रदायसाः ॥ स्या शृगालोय
 चविकृते राज्ञो मृत्यु तयादि गोमये परस्य प्रविशतिचेत्।
 शेत्। अकाल प्रभवो नार्यः विकीरेति गृहोच शप्रमानेसा
 कालतीताः प्रजा स्या। वि महीभवेत् ॥ चोरेण हन्यते
 कृताः प्रसवा श्वेव पुंसप्रसवने लोकः परचक्र समागमः ॥ स
 तथा ॥ हीनांगा अथिकताः ग्रामश्च महाचोरो उर्मिंसे मर
 श्रुजायेते यदि वायवः। प्रणयः कंतथा ॥ अदुतानि प्रसयेतेत
 पतिरा श्वेव तथैवव सरीसृपाः ॥ देशस्यविद्रवः ॥ अकाले।

फल पुष्पाणि देशविद्रवकारणं हिरण्य तक् फल ऊसमाये व
 मत्स्यपुराणे। अतिरुष्टि रताह धिते भये विघात। अंगारणेषु
 हि उर्मिंसादि भयेमते। अन्त वर्षे विनाश उपयति तन्नगरं
 तो तदिनाहं हृष्टि सैवाभय उपले विना जलधरे विहृता
 यच निशे वाय रात्रौवा स्येते वा यदाप्राणिनो वृष्टा। छिद्रं
 यस्यान्तरेण त। इन्द्रायुधं ततो काप्यतिरुष्टि शस्याना मीति से
 टष्टा उत्कापाते तथैवच ॥ जनने ॥ बुधकोशिकसंवादे
 दिग्दाह परिवेषेणच गंधर्वना वल्पाः प्रपातेच फले शरदस्य
 रंतथा। पश्चकभयेविघादेण प्ररोहणे। शीर्षे राजश्रियोवा
 पंडव मेव च ॥ भासोवनऊकु मि भाले वैश्वमे मेवच ॥ क
 टः ॥ कंसनिधनमचने हरि लियो भूषणावाभिर्नययो वैध
 वंशः। वक्रमंगारकश्चैविश दर्शने। नासिकायांच सौगंधं
 यो चोभदर्शनः। चलत्यपर्व वक्त्रे मिष्टान्न भोजने। कोठ
 णि महीगिरीणां शिवराणि चैव श्रियोः वाभि भुजयोर्वि
 च। वासोनाते सपव। दत्ति भवो भवेत्। यनलाभो वाङ्म
 णा दिशसास्त्रायधमकेतुसि ले करयो र्थनहृदयः ॥ स्तन
 तोः भवेत् वक्रमंगारकश्चैक मूले च सौभाग्य रुदि मोख्य
 कृतिकासभयकरः ॥ कृत्यः विवर्द्धने। एष्टे नित्ये महीला
 वितामणे। सत्ताशौचविवेक भः फस्योर्दयुदर्शने ॥ कदि
 तत्त वसुधालोकाः क्षुधापीडिताः हये वसुलाभो गृहे मृत्यु समा
 तावकाशिनो इविता नौलीमे गमः। जंवेचार्यक्षयो नित्ये
 दफला नपाश्च विकलाः संश्राम देयोगभये भवेत् ॥ उर्वीस्त वा
 चोरा मही प्रताचात उरंतपीडि रनावाभि जानु जंवेयसंक्षयः
 ततरा देवेज्य राज्ञो युतौ ॥ वाम दक्षिणयोः पादेभ्रमणो
 रक्ते शस्त्रोद्योगो मोसास्थि नियते भवेत् ॥ वल्पाः प्ररोहणे
 वशादिभि मरकः ॥ पाता चैव पतने शरदस्य च। यत्ता
 साच्च फलश्चैव तद्देवप्रजा।

यते ॥ वल्यः प्ररोहणं शत्रौ । प्रतिजुर्वेति क्रियया श्रुयानि
 शरदस्य प्रपातने । निधनार्था ताः ॥ दानिकाहा विमोहाहा
 यमवति व्याधि पीडा विपर्यय विनश्यतेवते चिरात् ॥
 ये ॥ पतनानंतरं चेवरोहणं शत्रु निमित्तनिश्चयवतो यिका
 यदि जायते । पतने फलमु रोऽन्या दोष इत्याह मत्स्य
 कृष्टं रोहणः स्यात् फलं भवे राण । भिन्नमण्डल वेलायां ये
 त । आरोहणं चोर्हवक्रं श्रयो भवमनुताः कचित् ॥ शत्रुशं
 वक्रं च पातने ॥ भवेदिष्टफ तिदयं कार्यं निमित्ते सतिना
 ले तस्य तत् काले जायते त्याया ॥ निमित्तकृता शान्ति
 भुवे ॥ स्पृष्टमात्रे तयोः स निमित्तं सुपादयेत् । पतच्चत
 यः सचले जल माविशेत् । त्रिदिशेष विहित शान्ति विषयं
 पंचगव्य प्राशनं च कर्णदकी श्रमया वेला संडल सन्देशे
 वलोकने ॥ वलीरूपे सुवर्णस्य तिनेस्यात् ॥ अतलोक्तं योनि
 रक्तवस्त्रेण वेष्टयेत् । एज्ययेह याज्ञवल्क्येन ॥ यत्र यत्र च
 न्युपयाद्यै रुदये एकां भुके संकीर्णं मात्मानं मन्मतेहिजः
 पंचगव्यं पंचरत्नं पंचामृतं स तत्र तत्र तिलैर्होमो गायत्र्या
 पलवं । पंचवृत्तकणायज्ञं नि समुदाहृतः ॥ गायत्र्या प्रथ
 लिप्यादाहयेततः ॥ एतदेवैत तः शुद्धः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 पुण्याद्यै लोकपालोत्तया श्रः शान्तिकामश्च जुहुयात् गाय
 हान् । सत्संजयेन संवेण रुमि री मन्तैः शुचिः ॥ हनुकासश्च
 हिः रुदिरैः शुभैः ॥ तिलैर्वा न्यपते हुतेन जुहुयात् शुचिः ॥
 हनिभिर्होमं सद्योत्तरं सहस्र सावित्र्या शान्तिहोमोश्च कर्ण्या
 कं । वलीं गृह्णेत्यधिका । मृतं त पर्यस नित्यशः ॥ प्राणव्या
 जयमंत्रं स्मृतकर्मैः इति विद्या हनिभ्याश्च स्वाहोतो होमक
 करः ॥ गीर्वाणं वाहं स्यात् सीर्णं । प्रतिलोमा प्रयोक्तव्या
 योः । येतेषु शान्तिं कुर्वन्ति फटकारोताभिचारिके ॥
 न ते शान्तिं पराभवः । ये तु न मार्कण्डेयपुराणं । दिग्देशं जन

सामान्यं नृपसामान्यं मात्मनि भ्योऽवरवर्गेभ्यो धर्मशेषा
 नद्वयं ग्रह सामान्यं नरो भु न प्रतीयादित्येक इति । य
 क्तेभ्यो भाशुभं ॥ परस्परभिरत्ता मशेषान् श्रुतिस्मृति सद्युता
 च ग्रहदोषेषु जायते । तथा । रेखप्रसिद्धान् इति नाशयणो
 तस्माच्छान्तिपरः प्रोक्तो लोक पाथायाः । भद्रोहश्च पात्रं वि
 वादरत्नलया । लोकवादेभ्यु नाभूमौ गोस्तने निष्पीड्य उ
 शान्तिश्च ग्रहपीडासुकारयेत् ग्योत्सर्गः । चैतः एज्यत्वेन त्वा
 भद्रोहानुपरासोश्च शस्त्रं चैत तोशामप्रधानवृत्तः । तथा च
 दिवेदने । कुर्यात् होमं त वारोणात्तेह विवेशः । अनेक
 था दानं श्राद्धं क्रोधं विवर्जं श्राद्धं श्रेयश्च निपपात महीत
 ने ॥ श्राद्धं सर्वभूतेषु भैत्री ले । अर्चितः सर्वकल्याणिर्दान
 कुर्वन्ति पाण्डिताः । वर्जयेड वानं महात्मनो । उषंती अक
 वतीं वाच सतिवादे स्तुधेवच ल्याणी । अतिवादश्च स्यम
 ग्रहएज्यं च कुर्वीत सर्वपीडासु तिक्रम भाषणं ॥ मत्स्यपुराणं
 मानवः । एवं श्राप्स्यत्यशेषाणि काकैश्चैकरवप्रावः प्रभातेऽः
 होमणि दिजसन्नम ॥ प्रयतानं विहायकः । काको मैथुनका
 मनुष्याणां ग्रहहोम्यात्यनेकः सक्तः स्येतो वायदि दृश्यते ॥
 शः ॥ लोकवादाश्च तैवेवाक्ता उत्तको वसते यत्र निपतेत वा
 यथा आकाशादेवतानाञ्च दे तथा गृहे । होमो गृहपते मृ
 यादीनाञ्च सौहृदात् । एधिः सु धननाश स्तुधेवच ॥ व
 यो प्रतिलोकेच लोकवादाः राहसंहितायां । कीडावृत्तौ
 ति स्मृताः ॥ तेव सर्व भूत उ रतिमांसलुब्धा भीतो रुज्ज्वातैः
 किम्याद्यभिभव शान्त्यधी लो पतितो विहंगः । नामो गृह
 किंकोषध संशयः । विषहरी स्यात् विनाशहेतु श्रेयः सप्त
 मंगलचंद्रिका गीतादयः । चैत न्यायत आऊ रण्याः । गृहे प
 रुदादो हेतुपाल कुलदेवता त्तिविकारेषु कुर्याच्चाभर तप
 एजाच ॥ तथाचापस्तवः स्त्री शोदेवाः कपाता इति वाजपये

शान्ति

५२१५

शान्ति

समभिर्हिजैः ॥ गवश्च देवाः काकपतेय वृहस्पतेः कूरग्रहेः
 विविधा हिजानां सकाचनाव पीडितानां समुदाय नमो नमः
 सुयुगोत्तरीयाः । एवं कृते पाप संक्रातावपि कौतेय याज्ञस्य
 मुपेति शान्तिं मृगे हिजैर्वापि दयेषु च ऊर्वेन वृहस्पतेः प्रजो
 निवेदितं यत् ॥ हिजैः पत्तिः सर्वात् कामान् समश्नुते ॥
 भिः । ग्रथिना अग्रेरपि ॥ वैश्वामृतेश्वासः । ग्रहयज्ञैः
 भुजवलभीमे । एको वृषस शान्तिकैश्च किं स्तिष्येति नरा
 योगावः समाध्या नवदेतिनः हिज । महाशान्तिकरः श्रीमान्
 सिंहप्रसन्निकाश्चैव कथिताः तलस्या एजितो हरिः । उर्याता
 स्वामिदातकाः ॥ सिंहप्रसत्ति न राकणान् पुंसो हर्निमित्तान्
 कागावः ॥ मत्स्यपुराणे अंगे द नेकशः । तलस्या एजितोभ
 क्षिणभागेतशस्तं विस्तरां त्वा महाशान्तिकरो हरिः ॥
 भवेत् । अग्रशस्तं तथा कामे ए अत्र ब्रह्मपुराणीयो मंत्रः । नम
 एस्पृष्टदयस्मच । तान्द्रनेपि र्नेवक्रूपाय विस्मये परमात्म
 कश्चैवस्यैवविस्मर्जितं तथा वि ने याहेति ॥ छंदोगपरिशिष्टे
 पय्ययेण विहितं सर्वस्वीर्णं अथानो रजस्तलाभिगमने गो
 फलेतथा । अनिष्टविज्ञोपगमे सुभार्यास गमने ष मज्जनने
 हिजानां कार्यं सवर्णान् च न विजातीयजनने वाकाक के
 पणस्यात् । शांतिः ॥ इत्युपनि क गृध्र वक्त्रे ऐपन भासचि
 ष्ट दर्शनाद्यै हृते हिरण्यद्वे ल कपोतानां गृहप्रवेशे मान
 यादिति ॥ मान्ये । नमस्ते सर्व वस्यापरिविष्टामां पक्षा मेव
 लोकेश नम स्ते भृगुनेदन । क्रियमाणे गृहहारादहो अ
 कवे सर्वाय सिद्धार्थे गृहाणा मेषु चाजुतेषु कस्यट्टेन वि
 र्यनमोस्तुते ॥ एवं शुक्रादये धिनाः शि मुपसमाधाय प्रायश्चि
 ऊर्वेन याज्ञदिषु च भारतसर्वा ताज्याकृती जहोति अद्रुताय
 न्तामानवाप्नोति विस्मलोके म अग्रये स्वाहा सोमाय विस्मवे
 हीयते ॥ नमस्तेऽङ्गिरसाताय ज्ञाय वायवे सूर्याय मृत्यवे ।

शान्ति

५२१५

शान्ति

विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेतिस्था वासदेव्यागानं शान्तिः शान्ति रिति
 लीपाकावृतायदिति ॥ अथवर्गे समाप्ता । वासदेव्यागानं
 कपोतं विशेषयति प्रोक्तः । शान्तिः कार्य्या । आशुतिः प्रकर
 रक्तपादः कपोताख्या अरोपा एा समाश्रया वाहेस्यते ॥
 काः शुकच्छविः । सवेच्छालो शमयंत्यासमाहात कस्मादिकृते
 विशेषच्छालो समीपेचव्रजेद्यदि निमित्त मासेव । अतिवर्षितप
 अयेषु गृहमध्ये वा वल्मीकस्या वास व्रत दीप्ता जप्य हवनानि ।
 इमादिषु । कस्यट्टेन विधिना वराहः । ये च न दो षे जनय
 गृहोक्तेन प्रायश्चित्ताज्याकृतीः न्यस्यातो स्तान्तुस्तभावकता
 अद्रुतदोषप्रशमनार्थाः समा न । ऋषिपुत्रकृतेः स्नाकैर्विद्या
 ज्ञाकृतीः अद्रुतायाग्रयेस्वाहा दीभिः समासोक्तैः । तथाचमा
 इत्यादि मंत्रै तस्यालीपाकेति स्थपुराणे । वज्राशानि महीक
 कर्तव्यतया पापसुचरुभि रेतै य संथा निश्चात निस्तनाः । प
 भोदेवेभ्योज्जयात् । छंदोग परिशिष्टे । पश्चात् वृत्तपायसे विवेचारजो धूम रक्ताकीस्तम
 परिशिष्टे । पश्चात् वृत्तपायसे योदयाः । दुमेभ्योऽथ रसस्वेह
 न ब्राह्मणान् भोजयित्वा गो मधु पुष्पफलोद्गमाः । गोप
 वरेदत्वा शान्तिं भवतीति गोव ति मददृष्टिश्च शिवाय मधुमा
 रंगोऽग्रेष्टु । दक्षिणोत्तमोक्तत्वा भवे ॥ तारोत्कापातकलुषेक
 दोषशान्तिं भवतीति । तथाचो पिलाकैर्दुमंउले । अनग्नि जल
 क्तै । गो विशिष्टतमा लोकेवेदे ने चेफाटे धूम रेणुनिरोक्तले ॥
 षपि निगद्यते । न ततोऽन्य रक्तपद्यारुणसंथा नभःसुव्या
 हरे यस्मात्तस्माद्गो वर मय्य णिवोपमे । सविताश्चैव संशोषे
 ते ॥ छंदोगपरिशिष्टे । पक्षे ट्टहा ग्रीके शुभं वदेत् ॥
 वा मस्यतम मापन्नः प्रायश्चि शक्तायुय परीक्षेणविद्युच्छक्त
 ते न ऊर्ण्यातस्य गृहपते मरणं विरोहण कस्याहनेनवेकृत्यै
 सर्वस्वनाशो वा भवति तस्मात् सने दशगां क्षितेः । नमुदपान
 प्रायश्चित्ते कर्तव्ये कस्मापवर्गे सरसा वृष्ट्या भवनमवाः ॥

पतनञ्चादिगोहानां वर्षास न शिम्भुनां चेष्टितञ्च यत्। स्थियो
भयावहः ॥ हरिवंशे वर्षावर्णना यच्च प्रभाषते तत्र नास्ति स्थिति
यो। क्वचित् कंदरहासायां शि कसः ॥ सर्वत्ररति देवेषु पञ्चा
लीआभरणं क्वचित्। इति दश हृच्छति मातुषान्। नादेशिता
नात् वर्षास शिलीओहसो न वावदति सप्ता होषा सरस्वती
भयावहः ॥ दिव्यस्त्री भूत ग वृहस्पतिः। ज्योतिर्मानं तेषां
न्यर्व विमानाद्भूतदर्शने। ग्रहन पात मविदित्वा त ये नृणां
त्वं तागणं दर्शनञ्च दिवास्त्र प्रावयन्त्यर्थलोभेन विनेयास्ते।
रे। गीतवादित्र निर्वोषो वनप पियन्तः ॥ विनेया दंडनीयाः
त वै साउष। शस्यद्वी रसोत्पति इति ज्योतिस्तत्त्वे ॥
रपापाः शरदिस्मृताः ॥ भोमदिव्यांतरिक्तोत्पातशान्तिर्मा
शीतानिल तुषारत्वे नर्दनेमृता त्ते ॥ १२ अध्यायावधि १२
यक्षिणा ॥ रत्ने यक्षादि सत्ता अध्यायपर्यन्ते दृष्ट्या। तथा
नो दर्शने वागमातुषी ॥ दिशो देवीपुराणो महाभूयपादेस
धमान्यकाराश्च शालभा वनप वैदेवकी सर्वोत्पातशान्तिसमा
र्वताः ॥ उच्चैः सूर्योदयास्तत्वे हे प्राध्याये चंडीशब्दे च दृष्ट्या।
मेते शोभन्ता मताः ॥ हिम तंजोक्ता शान्तिः षट्कर्मशब्दे
पातानिलोत्पात विरूपाक्षत दृष्ट्या ॥ अथ शान्तिकोषोहि
दर्शने। दृष्टञ्च नभ साकाशं कर्कर्मदिने ॥ तत्र वागवदि
श्रोतेल्कापात धिंजरे ॥ विवा सोम बुध वृहस्पति शुक्राणो
गर्वोद्भवः स्त्रीषु गोजास्य मृग तत्र नक्षत्राणि उत्तराषाढा ३
पक्षिणा। पञ्चोत्तरलतानाञ्च वि तरफालाणी उत्तरभाद्रपद रोहि
काराः शिशि रेभुभाः ॥ एली विश्व अनुराधा मृगशिरः ॥
शुक्र सभावज्जा होते दृष्ट्या। देवती पुष्य अश्विनी हस्ता। तत्र
त्रौ शुभावहः ॥ मृतावसत्र चंद्रः शोभने। लग्नं शोभने ॥
जात्याना दृष्टा स्ते भूषादारु इति ज्योतिषतत्त्वे ॥
णाः ॥ उन्मत्तानाञ्च यागया शान्तिः ५ वृत्तार्हदिशेषः ॥

जिनचक्रवर्तिविशेषः ॥ इति हे शान्ततिः स्त्री ब्राह्मणवर्षिका
मचंद्रः। दशममन्वंतरीयेन्द्रः इति शब्दचंद्रिका ॥ पुस्तकांत
यथा। धर्मपुत्रस्य पुत्रोत्पत्तये शान्तिरिति च पाठः ॥
मस्य मनोः शृणु। सत्तेत्र शो प्रापः पुं शोकोशः ॥ दिव्ये-
तमोजाश्च भूमिश्चेत्यश्च दीर्घा इति मेदिनी ॥ आद्यस्य पर्या
वान् ॥ शान्तनीको निरमित्रो यः। शुकरीणः २ इत्यमरः ॥
वृषसेनो जयद्रथः। भूरिद्यु शजीवनिः ३ अजननिः ४ अ
म्रः सवर्चाश्च शान्तिर्विलः वयहः ५ निग्रहः ६ इति भ
प्रतापवान् ॥ शोपो मूर्ति हे रतः ॥ शुभिसम्पातः ७ इति
विष्णोश्च स्वकृतिश्चाययस्त ग्रन्थारे ॥ शेषस्य पर्यायः ॥ त
था। नाभायोः प्रतिमश्चैव सो शपने १ शपथः ३ इत्यमरः
रभा मृषयस्तथा ॥ प्राणा मिथ्यानिस्तने ५ इति शब्द
खाः शतसेव्याश्च देवतानोग रत्नावली ॥ शपथिकः ॥
णास्तथा। वालिशु स्ते हरि ५ मयूरः ॥
श्च गदयाचातयिष्यति ॥ इति इति केचित् ॥
गारुडे ८० अध्यायः ॥ शान्तास्तः पुं मुनिः। इति
शान्तिकामः वि शान्त्यभिलाषी त्रिकाणशेषः ॥
यथा। श्रीकामः शान्तिकामो शाकरिकः ५ मत्स्यधारकः
वा ग्रहयत्ने समाचरेत् वृष्ट्या इति केचित् ॥
षुः पुष्टिकामो वा तेष्वेवाभि शाब्दः वि शब्दसंबन्धी। यथा
चरत्रपि ॥ इति संस्कारतत्त्वे एकः शब्दोऽपरश्चार्थः। इति
शान्तिगृहे स्त्री शान्त्यालयः। य दायभागः। सरस्वती स्त्री
ज्ञाते शान्तिर्भजलेन स्नान शाब्दी। इतिकेचित् ॥
सागृहे। तत्पर्यायः। शान्त्यर्थे शाब्दोपः ५ प्रहृष्टयज्ञाने ॥
१ इति हेमचंद्रः ॥ मायमते पदार्थज्ञानजन्यज्ञा
शान्ते स्त्री शान्ते। इत्यमर ने। तस्य कारणं यदज्ञाने ॥
दीकासारसुन्दरी ॥ तस्य कारणं यदज्ञाने ॥

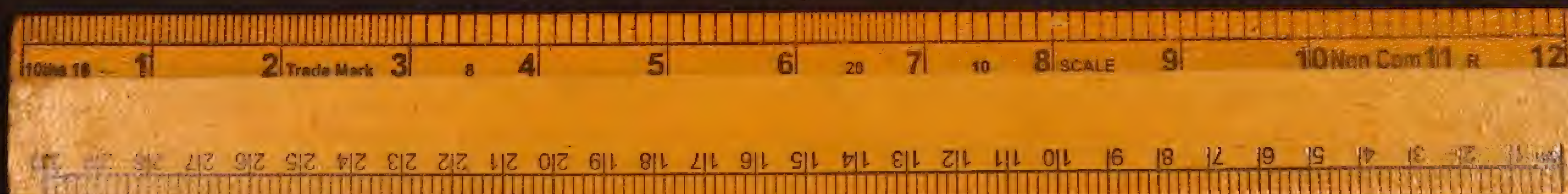
कदाचित् लक्षणज्ञाने। एवं प्राथमिके तादृशे शक्तिरूपेण
आकांक्षा योग्यतासंति तात्पर्यं कादशेऽहनिधितानाम् ऊर्ध्वादि
ज्ञानम्। यथा। पदज्ञानेन कर्त्तृत्वस्येच्छायाः सत्तात् आधुनि
रोहारे तत्र पदार्थधीः। शाब्दो केतुः शंकेतेन शक्तिरिति संप्र
धः फले तत्र शक्तिधीः सहका रायः। नद्यास्तु ईश्वरेच्छा न
दिगी ॥ इति भाषापरिच्छेदः ॥ शक्तिः किंत्वित्येव तेनाधुनि
शाब्दोप्य प्रकारं दर्शयति पद कर्त्तृकेतेषु शक्तिरस्तीति वदं
ज्ञानेति। नत ज्ञायमानेपदे ति ॥ शक्तिग्रहश्च व्याकरणा
करणं पदभावेऽपि सौति। दितः तथाहि। शक्तिग्रहेव्याक
श्रोकादौ शाब्दोपात्तः। परा शोपमानकोषप्रवाक्याद्यवहा
द्यधी रिति पदजन्य पदार्थस्य रतश्च वाक्यस्य शेषादिभूते व
रणं व्यापारः। अस्या पदज्ञा दिति सान्निध्यतः सिद्धपदस्य वृ
नवतः प्रसङ्गादिना पदार्थोप द्वाः ॥ धातु प्रकृति प्रत्ययादी
स्थितावपि शाब्दोपापन्नेः ॥ नोशक्तिग्रहो व्याकरणाज्जवति
तत्रापि वृत्त्या पदजन्यत्वे वा। कुचिन्न सति वायके सत्यतेषु।
यं अस्या चूटादिपदान् सम यथा। वैयाकरणे। शब्दातस्य
वायसंबंधेन आकाशस्वरूपेण कर्त्तरिशक्तिरुच्यते। चैत्रः पचती
ते आकाशस्यापि शाब्दोपाप त्यादौ कर्त्तृ सह चैत्रसाभेदान्
नेः। चूतिः शक्ति लक्षणायत यस्तत्र गोशब्दाज्जयते किंतुक
संबंधः। अत्रैव शक्तिज्ञानेन तौ शक्तिग्रहोलाचवात्। कृतिश्च
स्य उपयोगः। एवं शक्तिग्रह आदौ प्रकारीभूय भासते। नच
भावे पदज्ञानेपि तत्र संबंधे कर्त्तरंभिधानोच्चेडादिपदाने
न स्मरणवृषपन्नेः। पदज्ञानेन तत्र तृतीया स्यादिति वाच्यं
स्यहिसंबंधिज्ञानविधयार्थस्य हे संख्यानभिधानस्य तत्र तत्र
रत्तत्वे। शक्तिश्च पदेन सह प तात् संख्याभिधानयोग्यश्च
दार्थस्य संबंधः। अस्माच्छब्दस्य कर्मत्वाद्यनवरुद्धं प्रथमांतप
नोपा दोहस्य इतीश्वरच्छात्रपा। दोषस्याप्यकर्मत्वादीत्यस्य विशेषे

षण्णत् तात्पर्याविषयत्वमर्थः एवं व्यवहारोदपि यथा। प्रयोज
नेनचैत्र इव गच्छतीत्यादौ नचैत्रे कहेन चरमानयेत्युक्तं तत्
संख्यान्तयः। यत्र कर्म्मदौ न वि श्रुता प्रयोज्य वृद्धेन चर आ
शेषणत्वा तात्पर्यं तद्वाराण्यत्र नीत सत्त्वधार्म्य पार्थस्य वा
यमानेति। यत्ता धातुधातिवि लोचनानयनरूपकार्यं। चरमान
त्वाविशेषनत्वं प्रथमदत्तार्थः ते य इति शब्दप्रयोज्ये श्रवधारय
न चैत्र इव गच्छतीत्यत्र चैत्रादे तिततश्च चरमानय गा मानय
वाराणो स्ताकं पचतीत्यादौ स्ता इत्यादौ आवापोहापाभ्यां चटा
कादे वीराण्य च द्वितीयदले दिपदानां कार्यान्वितचूटादौ
तस्य द्वितीयोत्तेपस्याप्यत्वाहा शक्तिं गृह्णाति ॥ एवं वाक्य
रणं। एवं व्यापारेपि नशक्ति शेषादपि शक्तिग्रहः। यथा य
गोशब्दात्। रथो गच्छति इत्या वमय श्रुत भवतीत्यत्र यवपद
दौ तु स्वव्यापारे आश्रयते। सदीर्घप्रकविशिष्टे आर्षाणां
वा लक्षणं जानाति इत्यादौ प्रयोगः कर्म्मो च ज्ञेच्छानो त
आश्रयते नशपीत्यादौ प्रति इति यथास्या ओषधयो स्नायं
योगिते निवृत्तलक्षणं। उ ते तथैते मोदमाना इतिविष्टे
पमानाद्यथा शक्तिग्रह स्तथेति। वसंते सर्वशस्यानां जाय
ते ॥ एवं कोषादपि शक्तिग्रहः तेष्वश्रुतने। मोदमानाश्रुति
हः सति वायके कुचिन्नयते य इति यथाः कर्म्मप्रशालिनः।
यानीलादि पदानो नीलरूपादौ इति वाक्यशेषात् दीर्घश्रुके श
नीलादि विशिष्टे च शक्तिः किं निर्णीयते कर्म्मो तु शक्तिध
कोषे युत्तादिता तथापि लाव मानप्रयोगः। नाना शक्तिकला
वात् नीलादौ शक्तिः नीलादि नेगोरवात्। इतिपदादौ त वि
शिष्टे लक्षणोति ॥ एवमात्र निगमकाभावाज्ज्ञाना शक्तिक
वाक्यादपि। यथा। कोकिलः त्यनं ॥ एवं विवरणादपि प्रा
धिकपदवाच्यः इत्यादिशब्दा। क्तिग्रहः। विवरणोत्त तत्तमाना
तपिकादि शक्तिग्रहः ॥ यंपदोत्तरेण तदर्थकथने यथा व

दोःस्ति इत्यस्य कलसो गतीत्यदिपदे तत्र हि ऊर्ध्वं भेदनक
नेन विवरणादुदपदस्य कल नी तरु गुल्मादि रपि बुध्यते
सेशक्तिग्रहः । एवं पचति इत्येति सिद्धांतमुक्तावली ॥
स्वपाकं करोति इत्यनेन विव शास्त्रिकः ॐ शब्दशास्त्रवेत्ता ।
राणादाख्यातस्य यत्तार्थकत्वे वेयाकरणः आदिशास्त्रिका य
कल्पते ॥ एवं प्रसिद्धपदं सात्रि या । ३३ शब्दः काशकृत्तापि
ध्यादपि शक्तिग्रहः । यथा श श्ली प्राकटायनः । पाणिन्य
हमहकारतरो मधुरं पिकारो मर जेनेश जयंत्यष्टादिशास्त्रि
ति इत्यादौ पिकपदस्य शक्ति काः ॥ इति कविकल्पद्रुमः ॥
ग्रह इति । तत्र ज्ञातव्येव शक्ति नव्यशास्त्रिका यथा । क्रमदी
नेत व्यक्तौ व्यभिचारादानस्या सूरः । सर्ववर्मा । पञ्चनाभक्षिः
च ॥ शक्तपदे तत्र विद्योगिकं गोपदेवः । सतसर्वानेदः ॥ भरे
कविद्रुपं कविद्योगाद्रुपं क तमलिक प्रभृतयः । शब्दकार
विद्योगिकद्रुपं । यथावयवा कः । शब्दे करोतीत्यर्थे कृत्
र्थं पचव्यपते तद्योगिकं यथा प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ इति सि
पाचकादिपदे । यथावयवशक्ति हातकौमुदी ॥ शब्दसंबन्धिनि
नैरेपेक्षेण समुदायशक्तिमात्रे वि ॥
तावुध्यते तद्रुपं यथा गोपदे शाम्नी स्त्री साम । इत्यमरटी
मातृपादिपदे । यत्र तु अवयव कासारसंदरी ॥
शक्ति विषये समुदायशक्तिर शामने स्त्री सारणं । शान्तिः
यास्तितद्योगाद्रुपं यथा पेकजा इति केचित् ॥
दिपदे । तथा हि पेकजयदमव शामनः ॐ शमनः । इति पु
यव शास्त्रा पेकजनिर्कटिपम राणं ॥
यं बोधयति समुदायशक्ताच्च पम शामनी स्त्री दाक्षिणादिक । इति
लेनद्रुपेण पमं बोधयति । यत्र राजनिर्घण्टः ॥
शब्दयवार्थं दृष्टव्यं योः स्तातमे शास्त्रिं स्त्री यत्ने ॥ पञ्चवेधने
राशेय स्तद्योगिकद्रुपं यथादि यत्तपधं । इति केचित् ॥

शामीलं स्त्री भस्म । इति सिद्धा स्त्री ॥
नृकौमुदी ॥ शास्त्रक चोर्ध्वे । इति कवि
शामीली स्त्री स्त्रुक । इति सिद्धा कल्पद्रुमः ॥ अशशास्त्र इति
नृकौमुदी ॥ उगीदासः ॥
शान्वरी स्त्री शास्त्ररदैत्यनिमित्त शान्वरे वि कर्तृवर्णाः । इत्यमरः
माया । ३३ ज्ञानादिमाया इत्य शान्वः ॐ वायुः । इत्यमरः ॥
मरभरतो ॥ शान्वोपकरणं । इति मेदिनी ।
शान्वविकः ॐ शान्वविकः इति हिंसने ॥ कर्तृवर्णाः । कुशेस्त्री
जटाधरः ॥ इति केचित् ॥
शान्वुकः ॐ शान्वुकः । शास्त्रक शान्वगः ॐ चातकः हरिणः ॥
इति भाषा । इति शब्दरत्नावली ॥ हस्ती । भृगः ॥ मयूरः कर्तृव
शान्वुकः ॐ शान्वुकः । इत्यमर णविशिष्टे वि । इत्यमरटीकायां
टीकायां भरतः ॥ मुकुटादयः ॥
शान्वरे स्त्री देवदारु । इति रा शान्वरी स्त्री वाद्ययंत्रविशेषः
जनिर्घण्टः ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
शान्वरः ॐ कर्णः ॥ शिवमल्ली शान्वरे स्त्री श्वेतकुमले । इति
गुग्गुलुः । इति राजनिर्घण्टः ॥ राजनिर्घण्टः । सस्ये । इति मेदि
विषभेदः । इति शब्दचंद्रिका ॥ नी शब्दरत्नावली ॥
शान्वपुत्रः ॥ शान्वपुत्रकः । शान्व शान्वरः ॐ कासः ॥ वकुलः ॥
संबन्धिनि वि ॥ हरिन्मुद्रः । इति राजनिर्घण्टः
शान्वरी स्त्री नीलहर्षा । इति वत्सरः ॥ इति मेदिनी ॥
राजनिर्घण्टः ॥ उगी ॥ यथा पीतमुद्रः । इति हेमचंद्रः ॥
शान्वरी देवमाता च चिंता रत्न शेषः । इति सिद्धांतकौमुदी ॥
प्रिया सदा । इति तंत्रसारे उगी शान्वरः वि शब्दज्ञातः । नूतनः
शान्वनामस्तुत्रं ॥ अग्रप्रतिभः । इति । मेदिनी ॥
शास्त्रकः ॐ वायुः । इति जटा शान्वनीनः । इति विष्णुः ॥
यः ॥ तवङ्गः । इत्यमरटीकायां शान्वदा स्त्री सरस्वती । इति

विकाएशेषः ॥ उर्गा ॥ वीणावि जपः प्रोक्तः पठेदेवीमनाः प्रि
शेषः ॥ इति शारदावली ॥ ये । राजसी वलिदानेनेनेवेधेः
आद्याः ॥ सारिका । इति राजनि सामिषेस्तथा ॥ सुरामोसाद्य
चण्डः ॥ शारदापदयुतिर्य पहारै जप यज्ञे विनातया ।
या शरत्काले पुरा यस्मात् विना मसै स्तामसीस्यात् कि
नवम्यां बोधिता सुरैः ॥ शारदा रतानाञ्च सुमता ॥ इति
सा समाख्याता पीठे लोके च तिष्ठादितत्वे ॥
नामतः ॥ इति तिष्ठादितत्वे । शारदीयमहाएजा स्त्रीशरत्का
शारदिकं स्त्री आहं । यथा लीनउर्गामहाएजा यथा । शा
आहं शारदः इत्यनेन उज्ज्व रदीया महा एजा चतःकर्मस
त्ययेन तिष्ठन्नः ॥ इति सिद्धो यीशुभा । तो तिष्ठिन्नय मासा
तकौमुदी ॥ चक्रव्याप्त भक्त्या विधानतः ।
शारदिकः पुं रोगः । विभाषा इति तिष्ठादितत्वे ॥ अपिच
रोगातपयोः । इति ठज प्रत्य हते चोरे महावीर सुरासुर
येन निष्पन्नः । इति सिद्धो भयंकर । देवी मुपासका देवाः
कौमुदी ॥ प्रभूताशक्तसारुथ । समेताः
शारदी स्त्री तोपपिप्पली । सप्त सर्वदेवास्ते देवी भक्त्या तुतो
पर्णाः । इति मेदिनी कोजाग धिरे । वलिञ्च दधु भंतातोम
रपरिमा । इति शारदावली हिवाजानिषेणच । पवतस्सि
शरत्कालीने वि । यथा । स्ता नदिने वत्स प्रेत भूतसमाकु
न् भविष्ययोः । शारदी चंदि ले । कृतवानि सर्वदेवश्रु
काएजा विविधा परिगीयते जाश्रु शाश्वतीमहान् ॥ जल
सात्विकी राजसी चैव तामसी दोने गच्छिने मासि महिषारिनि
चेति तांश्रुण ॥ सात्विकीजप वरिंती । देवीसेएजयित्वात
यज्ञाद्यै नैवेद्यैश्च निरासिषेः प्रहमीषुर्दराविषु ॥ येचातये
माहात्म्यं भगवत्पाश्रु पुरा नि सदा भक्त्या ते भवेतिम
रादिषु कीर्तिते । पाठस्तस्य हावलाः ॥ वलिञ्चये प्रयच्छंति

सर्वभूत विनाशने तेषां तु तस्य पेता खड्गे मूलेय एजयेत् ॥
ते देवी यावत् कल्पे शाकरं सर्वोपहार सम्पन्नो वसु रत्नफ
कीउते विविधेभोगे देवल्लोके लादिभिः । कारयेदथ होला
सडलंभे ॥ यावदुर्वीपराका दीन एजाञ्च वलि देवकी । प
शं जले वक्ति शोशिशुहाः । ष्यादि द्रोण विल्लाघ जातीष
तावच्च चंरिकाएजा भविष्यति जग नम्यकैः । विचित्रं कार
सदा भुवि । शारदकाले विशेषेण येत एजा अष्टम्या उपवासयेत्
बेण आश्विने सष्टमीषुच । म उर्गाग्रतो जपेत्सत्र मेकचित्तः
हाशष्टो नवम्याञ्च लोकेत्या सुभाविनः । तददंयामिनीशु
ति गमिष्यति । इन्द्र उवाच ॥ ये विजयार्थे न्योन्नतैः ॥ ये
आश्विने चातिते चोरे नवमी चाष्टे लक्षणपेत गंध रूपस
प्रतिवत्सरे । श्रोतुमिल्लाम्यहं गच्छिते । विधिवत् कालिका
तात उपवास व्रतादिकं ॥ स्त्रीति जप्ता खड्गेन चातयेत्
महाव्रते महाप्राणं शंकराद्यै तेषां च रुधिरं मोसे गृहीत्वा
रनुष्ठितं कर्तव्यं देवराजैर्दे एतनादिषु । नेहृताय प्रदा
वीभक्तिसमन्वितैः ॥ कन्यासे तस्या महाकौशिक मन्विते ॥
सो रवौ शक्र मुक्तामारभ्य तस्याग्रतो न्यः स्त्रायच्छत्रं
त्रेदिको । प्रपाशी तथैका त्वात पिष्टजे । खड्गेन चातयि
शी नक्ताशी वाय वायुदः ॥ त्वात दद्यात् स्तंभे विशाल
प्रातः स्त्रायी जितदंभः विका योः ततो देवी स्त्रापयेत् प्रा
ले शिवएजकः । जप होम स राः स्त्रीर सार्प जलादिभिः जुं
मायुक्तः कन्यको भोजयेत् स कुमागुरु कर्ष चंदनै श्चारु ध
दा । प्रहम्यां नवगोहानि दारु पकैः । हैमानि पुष्परत्नानि वा
जानि मुभानिच । पवेवाचित सांसि स्तादतातिच । निवेद्यं
भावेन कारयेत् सरसतम ॥ सुप्रभतेत देयं देव्याः सुभावि
शस्मिन् देवी प्रकतंया हैसीता तैः ॥ अश्वमेध प्रवाप्नोति म
राजतीपिता महादी लवणे क्लिप्तात् सरसतम । महानवमी

एजेयं सर्वकाम प्रदायिका ॥ १ इत्यमरः ॥ फलकः ३ ॥ इति
सर्वेषु सर्ववर्णेषु तव भक्त्या शारिम्नावली आकर्षः ५ श
कीर्तिता ॥ कृत्वाप्नोति यशोरा रिफलकः ५ विंशतेशः ६ अत
नो प्रजायु र्धन सम्पदः ॥ ३ पीडी ७ इति जराधरः ॥
ति देवीप्रणो ॥ ३ ॥ अथ पारिफलकः ७ ॥ स्त्री शारिफ
यात्सेकलितेनतसक्रमके ॥ ले ॥ इति जराधरः ॥
शारिः ७ ॥ अक्षोपकरणे ॥ पा शारिवा स्त्री श्यामलता ॥ तत
शकोदे वले ॥ गुटिका ॥ इति पर्यायः ॥ गोपी २ ॥ श्यामा ३
मेदिनी ॥ तस्यर्थायः ॥ शारः अनेता ५ ॥ उत्पलशारिवा ५ ॥
१ ॥ तेलनी ३ ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ इत्यमरः पंचश्यामलतायां ।
शारिः स्त्री शकुनिकाभेदः ॥ नागजिकाया मिति केचित्
युहाथ्यगजपर्यायो ॥ यवहारा गोप्यादित्रयं ॥ श्यामलतायां ॥
स्तवं ॥ इति मेदिनी ॥ कपटः अनेतादिद्वयं अनेतमूले ॥ इति
इति धरणिः ॥ केचित् ॥ गुप् रत्तणे शारणा
शारिका स्त्री पल्लिविशेषः दिवादीप गोपा च ॥ पोपीश्या
मयना इति भाषा ॥ तस्यर्था सा गोपपत्नी गोपा गोपालि
यः ॥ पीतपादा २ ॥ गोराटी ३ ॥ गो कापि चेति वाचस्पतिः ॥ एकं
किराटिका ५ ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ वा शारिकामले सर्ववर्णावि
शारिका ५ ॥ शारी ६ ॥ चित्रलो शाधने ॥ इति वैद्यके ॥ इति
चना ७ ॥ शारिः ८ ॥ इति शार मरतः ॥ अस्या गुणाः ॥ वा
रत्नावली ॥ मदनशारिका ९ ॥ युपित्त रक्त तस्मा छर्दि ज्वर
शलाका १० ॥ इति जराधरः ॥ ताशिले ॥ इति राजवल्लभः ॥
वीणादिनादने ॥ तस्यर्थायः ॥ शारिम्शुखला स्त्री पाशकवि
कोणः १ ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ शेषः ॥ यथा चुसुरी तितिरीशु
शारिफले स्त्री ७ ॥ शारिपटुः तपंचमी शारिम्शुखला ॥ नयपी
शारिखलनाधारः ॥ छक इति टीकाष्टकात् ॥ नयः स्नाजयप्र
भाषा ॥ तस्यर्थायः ॥ अष्टपद कः ॥ पते पाशकभेदाः ॥ सु-

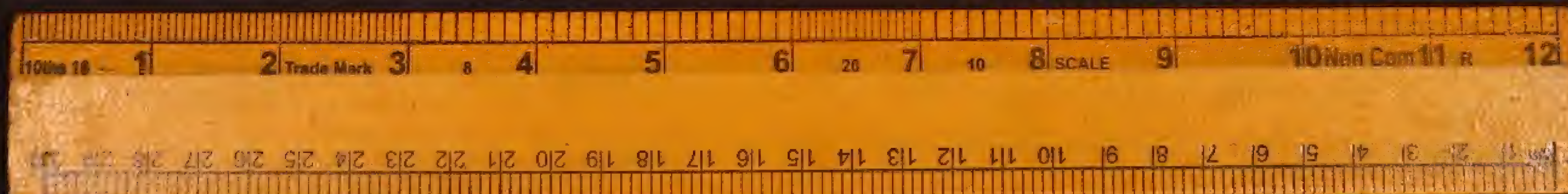
नयकोलाहलोऽपि ॥ इति स्मृतः ॥ इति सहस्रशो भेदे
शारिम्नावली ॥ भिद्यते मुनिसन्तम सज्जमा
शारी स्त्री कुशा ॥ इति केचित् तव रीमे जेतु र्बहुमलावृते ॥
त ॥ शारीरं स्त्री वृषः ॥ शारीरजा उल्ल संवेष्टितो भुग्न एव प्रीता
ते वि ॥ इति मेदिनी ॥ शारी तिसंहतिः ॥ अत्यन्त कटु तीक्ष्ण
रदण्डो यथा ॥ दिग्दण्डे प्रथ स लवने मीतभोजने ॥ अ
मेकुर्वात् वाग्दण्डेन दनेन ॥ तितापिभि रस्यै वृहमाताति
रतीयेथनेदेउच वयदेऽमतः पर वेदनः ॥ प्रसारणाञ्चनोद्यो
मिति ॥ वयदाण्डोपि शारीरो नागानां प्रभु रात्मनः ॥ शकु
ब्राह्मणव्यतिरिक्तानां ॥ इति न्मत्र महापंकशापी सर्वत्र पीदि
मिताक्षराया यवहारकाण्डे ॥ तः ॥ निरुद्धासः सचेतसः स्मर
शारीर इत्ये यथा ॥ आध्या न जन्मशतामय ॥ आले रीमे
मिकोवेदिविधः शारीरो मान निडः खेन निजकर्म निवेधनः
सस्तथा ॥ शारीरो बहुभिर्भेदे जायमानः ॥ परीकामृशु ३ ॥ अ
भिद्यते अयताचसः ॥ शिरो कादिलाननः ॥ प्रजायमेन वाते
रोग प्रतिप्रपाय ज्वर मूल भ न पीडमानास्थिवेधनः ॥ अथो
गोदरः ॥ गुल्मार्पाः शययु था मुतो वै क्रियते प्रवलेः सति
सच्छर्द्यादिभिरनेकथा ॥ तथा मारुतेः ॥ क्लेशे निष्क्रान्ति मा
क्षिरोगातीसार कुशोणमय श्रोति जठरास्ताव रावरः ॥ स
संज्ञकैः ॥ भिद्यते देहजस्तापो ल्छी सवाप्य महती संस्पृष्टा
मानसे श्रोतु सहेसि ॥ काम वक्षुवायुना ॥ विज्ञानेभ्रंशमा
कोथ भय देष लाभ मोहति श्रोति जातशु मुनिसन्तम क
षादजः ॥ शोकासृपापमाने एतकै रिवतुस्त्रांगः ककचे रि
ध्या मात्सर्यादि भय स्तथा वदारितः ॥ एतिवर्णाविपतितो
मानसोपि दिज्जघ्रेष्ट तापो धराणा क्रमिको यथा ॥ कंठ
भवतिनैकथा ॥ इत्येव मारि यनेपिवा शक्तः परिवर्ते ॥ य
भिर्भेदेस्तापो लाध्यात्मिकः ॥ नीमरः ॥ स्नान पात्रादिकाहार

मप्राप्नोति परेच्छया। अशुचिः एकैकाः कर्णं नेत्रं नासां
 चक्षुरे सप्तः कीटं दंशादिभिः शोलांसः गण्डः कल्लस्त्रं वृष
 स्तथा। इत्यमानोपि नैवेद्यं स एष पार्श्वस्थिकं जानु वारुरुप्र
 मर्थो विनिवारणे। जस्मदः शोभतयो हेहे। विंशति रेशुल्यः।
 यनेकानि जस्मनोः नेत्राणि च स्त्रोतो सिच वस्त्रमाणाणि पक्ष
 वालभावे यदाप्नोति आधिभो प्रत्यगाविभाग उक्तः ॥ तस्य पुनः
 तादिकानि च। अज्ञानं तमसा संस्थाने। त्वचः कला धातवो
 लुब्धो मन्त्रातः करोगानवः। मला दोषा यकृत प्रीहानो फ
 न जानाति कुतः कोहेकुवाग पुफस उपको रुदय माशया
 ना किमात्मकः। इति विमुप अंशानि वृत्तौ स्रोतोसिकं उर
 गणे ६ अंशे ५ अध्यायः ॥ जालानि रूक्षा रजवः सेवन्तः सं
 ग्रह्यतः शरीरसंख्या व्याकर ज्ञाताः सीमेता ग्रहणीति सथयः
 गण। शरीरं व्याख्यास्यामः। अकृत्वा यवः पेषेपा मर्माणि सिरा
 शोणिते गर्भाशयस्य मातृप्र भस्त्रेण यो गवहानि स्रोतोसि
 कुतिविकार संसृष्टिंते गर्भं च। त्वचः सप्त। कलाः सप्त। आ
 रमुच्यते। तच्च चेतनावस्थिते वा शयाः सप्त। धातवः सप्त। सप्त
 युर्विभजति। तेन पनेपचति। आ शिराशतानि। पंच पेशीशतानि
 पक्षेदयति। पृथिवी संहति आ नव स्नायुशतानि त्रीनस्थिषा
 काशे विवर्धयति पक्षे विवर्ध तानि। हे दण्डाग्रे संधिषते।
 तः स यदा हस्त पाद जिह्वा स्रोतोत्तरमर्मणते। चतुर्विंशति
 ज्ञाणकर्ण तितेरादिभिः योरु धंसयः। इयो दोषा सुयो
 पेतस्तदा शरीरमिति संज्ञा ल मलाः। नवस्रोतोसि इति स
 भते। तच्च यजो गणात्वा अत मासः ॥ विस्तारोः न ऊर्ध्व ॥
 स्त्रो अथपंचमेषधे शिर इति त्वचोऽभिहितः कला धातवो
 अतः परं प्रत्येगानि कथ्यन्ते। मला दोषा यकृत प्रीहानो फ
 मलकोदर एष ताभि लला पुस उपको रुदये वृत्तौ च ॥
 दनाया चिवुक वस्ति प्रीवाश्रयेता आशयास्तु वाताशयः पित्तशयः

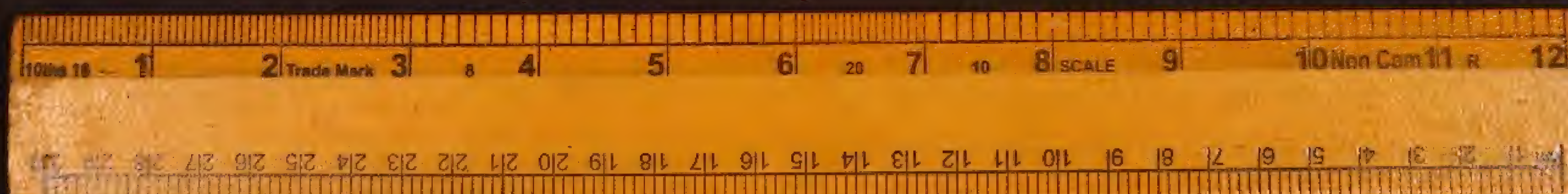
श्लेष्माशयो रक्ताशय आमाशयः अतस्तः एष्टवेषा पुमयतः पेशी
 मक्ताशयो मचाशयः स्त्रीणो गर्भा निवेधनार्थं हे काशे आभ्यन्तरे च
 शयोः छम इति ॥ साहचर्या हे ॥ सप्त सेवन्तः। शिरसि वि
 मातृवाणि पुंसं स्त्रीणा म भक्ताः पंच जिह्वा सेफसा
 हव्यामहीनाति। अत्रा नयनव रेकैका ताः परिहर्तव्याः शस्त्रे
 दन ज्ञाण गुद मेष्ठाणि तव. एण ॥ चतुर्दशोस्तो संचाताः
 स्रोतोसि नगणो वहिर्मुखामेता तेषो त्रयो गुल्फ जानु वंत्तो
 येवस्त्रीणा मपराणि च त्रीणि हे ॥ एतेनेतर सकृष्टिवाहच
 स्तनयो रथस्ताइक्तवहन् ॥ व्याख्यातौ विक शिरसो रेकैकः
 चोउश कण्डराः। तासा अत चतुर्दशैव सीमेताः ॥ ते च
 सः पादयो स्तावेत्यो हस्त प्रीवा स्थि संचातवद्गणनीया यत
 एष्टेषु। तत्र हस्त पाद गतानो सै युक्ता अस्थि संचाताः।
 काण्डराणां नावाः प्ररोहाः। प्री ये सक्ताः संचातास्तु खल्व
 वा रुदय निवेधनीना मेधाभा एष्टशेकेषो ॥ त्रीणि सप्त
 गतानां मेष्टं स्रोणि एष्ट नि हान्यस्थिशतानि वेदवादिनो
 वेधनीना मपोभाग गतानो वि भाषयन्ते शल्पतेवे त त्रीमेव
 स्वः मूर्ध्नी वृत्तोऽक्ष पिण्डाः शतानि तेषो सविंश मस्थिषा
 हीनाश्च मासे सिरा स्तामस्थि तं शाखास समदेशातरे शते
 ज्ञातानि प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि श्रोणि पार्श्व एष्टादशैः स
 तानि मणिवंध गुल्फसंश्रिता प्रीतो प्रत्यर्धु विषष्टिः। एष्ट
 निपरस्परं निवेहानि परस्परं संस्तो त्रीणि शतानि एष्ट्येते
 स्थिष्टानि परस्परं गवाक्षितानि एकैकस्यांत पादो गुह्यो त्रीणि
 चेति। येरोगाक्षित मिदे शरीरं त्रीणि तानि पंचदश। तल्लकु
 षट् कूर्ची सै हस्तपाद प्रीवा र्जगुल्फसंश्रितानि दश पार्श्व
 मेष्टेषु। हस्तयो हीपादयो मेकं। जंजायो हे जानुमेकं
 ही प्रीवा मेष्टयो रेकैकः ॥ एकस्तराविति विंशदेव मेक
 महत्तो मांस रजव ॥ स्मिन् सकृष्टि भवेति। एतेने

तर सकृदि वारु च व्याख्यातो भि स्तथा । अस्मीत्यालेवने क
 योप्या पंच तेषां गुद भगानि तान् प्रीयते पतेति वा ॥ स
 तेषु चत्वारि । त्रिकसंश्रितमे धयस्तु द्विविधा श्रेष्ठवतः
 के।पासं षट्त्रिंशदेव मेकस्मि रश्च ॥ शाखासहस्राः कस्तो
 न द्वितीयेषांवे । एष्टेविंशत चचेष्टावतस्तु संययः।शेषस्तु
 ग्रष्टावसि । हे प्रत्तक सेत्ते। संययः सर्वे विज्ञेया हि स्मिराव
 ग्रीवायो नवके । कण्ठनाड्यो येः। संख्यातस्तु दशान्तरे देश
 चत्वारि हे हन्ताः । दन्ता हा ते। तेषां शाखासहस्राष्टि रेको
 त्रिंशत । नासायां त्रीणि । ए नवष्टिःकोष्टे ग्रीवा प्रसृद्धं अ
 केतालुति । गण्ड कर्णश्रोत्रे श्रीतिः । एकैकस्यापादागुत्या
 षेकैकं । षट् शिरसि।एतानि त्रय स्यो हारदुष्टे तेचतदंश
 पंचविधानि भवेति तद्यथा । जानु गुल्फ वंशणे षेकैकः ।
 कपाल रुच्यक तरुण वलय एते समदण्डकस्मिन् सकृदि
 नलकसंज्ञानि।तेषां जानु तितं भवेति । एतेनेतर सकृदिवारु
 कोस गण्ड ताल श्रोत्र शिरःसु च व्याख्यातो । त्रयः कटीकपा
 कपालानि दशनास्तु रुचकानि तेषु । चतुर्विंशतिः एष्टवशे।
 ज्ञाणकर्ण ग्रीवाति कोषेषुत तावत एव पांशयोः । उरस्यष्टौ
 रुणानि। पाणि पाद पांश्व एष्टेद तावत एव ग्रीवायो । त्रयः कं
 रोःसवल्लयानि।शेषाणि नलः षे । नाडीषु हृदय क्लामनिव
 क संज्ञानि।भवेतिचात्र।ग्रभेत हास्तष्टादश । देत परिमाणदे
 रशतेः शोरे रयथा तिष्ठेति भूत तमलेषु । एकैः काकलके ना
 हाः । अस्मिन्सोरे स्तथा देहाधि सायान्नु । हो वर्त्म मण्डलजो
 येते देहिनां भुवं ॥ तस्माच्चिर नेवाश्रयो । गण्ड कर्ण श्रोत्रेष्टे
 विनष्टेषु तस्यासेषु शरीरिणं कैकः । हो हनुसंधी । हावुष
 अस्मीनि न विनश्येति सारा । रिष्टाद्भुवोः शोत्रयोश्च । पंचवि
 शोपतानि देहिनां ॥ सोसायत्र ३ः कपासेषु । एको सृष्टि ॥
 निवहानि शिराभिः स्नायुः तत्रते संययोःष्टविधाः ॥

कोरोहवल सायुद्ध प्रतरतत्र व्यातो षष्टिःकस्तो अशीतिः
 सेवनी वायसतुड मंडल शो एष्टे पांशयोः षष्टिः उरसिर्नि
 खावतीः । तेषां मंगुलि मणिवं शत षट्त्रिंशत ग्रीवायो स
 धगुल्फजानु रूपरेषु कोराः सं द्वि चतुर्विंशत एवे नवस्ता
 धयः कक्षा वंशणे दशनेष्टह यु शतानि व्याख्यातानि ॥
 खलाः प्रसपीठ गुद भगानि भवेति चात्र। स्नायुश्चतुर्विधा
 षेषु सायुद्धः । ग्रीवा एष्टवशे विद्यानास्तु सर्वा निवेद्यमे प्र
 योःप्रतराः । शिवः कटी कपा तानवयो वृत्ताश्च एष्टाश्च
 लेषु तत्रसेवनी । हन्ता रुभ धिरास्तथा । प्रतानवयोःशा
 यतस्तु वायसतुडः कंठ रुद खासुसर्वसंधिषु चाप्यथ वृ
 यनेत्र क्लाम नाडीषु मंडलाः तास्तु कंडराःसर्वाविज्ञेयाः
 श्रोत्र शृंगार केषु शाखावतीः ऊशले रिह ॥ ग्राम पक्षायांनेषु
 तेषां नामभि रेवाकृतयः प्रा वस्तो चक्षुशिराः खलु।पांश्वरि
 रोण व्याख्याताः । अस्मिन्तु स सि तथ्याएष्टे एष्टुलाश्च शिरस्य
 धयो सेते केवलाः परिकीर्ति य। नौर्धया फलका स्तीर्णा वे
 ताः । पेषीस्त्रायुशिराणोतु सं धने वंजुभिर्द्युता।भारहमा भवे
 धिसंख्यानविद्यते ॥ नवस्ता दफन्युक्तासुसमादिता।एवमे
 युशतानि । तासो शाखासु ष व शारीरेःस्मिन् यावतःसंययःसृ
 द शतानि । देशतेविंशत्कोष्टे ताः । स्नायुभि वंजुभि र्वही स्तेन
 ग्रीवा प्रसृद्धं सप्रतिः । एकै भारहमा नराः । नरास्मीनि न वा
 कस्यातु पादागुत्या षट् नि पेष्टेपा नशिरा नच संययः ॥
 चिता स्ता त्रिंशत । तावेस व्यापादितास्तथा हसु रयथास्त्रा
 एत तल कूर्च गुल्फेषु।तावत्प युःशारीरिणं॥ यःस्नायुःप्रविज्ञा
 एत जेचयो।दश जानुनि।चला नाति वाया श्राभ्येतरा स्तथा
 दिंशद्वौ।दशवेंतणे।शत मध्य सगृहं शल्प माहर्तु देहाक्त
 हंमेव मेकस्मिन् सकृदि भवे क्रोति देहिनां ॥ पंचपेशी
 ति पतेनेतर सकृदि वारुचया शतानि भवेति । तासांचला

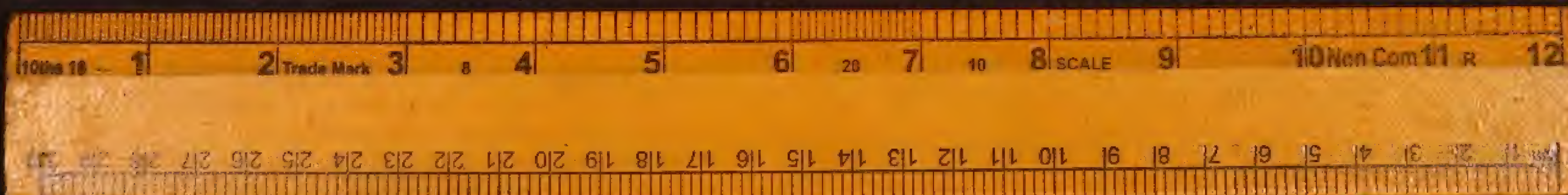
रि शतानि शतासु। कोष्ठे नि ॥ शिरः स्नायुस्थि पर्वणि
 ह षष्ठिः। ग्रीवो प्रत्यङ्मुत संयय्य शरीरिणो। योशोभिः
 सिंशत। एकैकस्यांत पादग सेवतामत्र बलवेति भवेत्यतः॥
 स्ना तिस्र स्तिस स्नाः पंचदश स्त्रीणांत विंशति रथिका दश
 प्रपदे। पादोपरि कृच्छ्रस तासो स्तनयो रेकैकस्मिन्। पंच
 निविष्टा स्तावत् पव दशग पंच यौवने तासो परिदृष्टिः ॥
 स्फुटतलोः। गुल्फ जान्तरे वि अपत्यपथे चतस्र स्तासो प्रसू
 शतिः। पंच जानुनि विंशति तेः भंतरतो हे मुखाश्रिते वा
 इयो। दश वंत्तरो। शत मेव हो च प्रवृत्ते हे। गर्भच्छिद्रसे
 मेकास्मिन् सकृष्टि भवेति प श्रिता स्तिसः। शुक्रार्तेव प्रवे
 तेनेतरसकृष्टि बाहूच व्याख्या शिरः स्तिसः पव। पित्त पक्षाश
 तो। तिस्तः पायो। पक्षा मेक्रे यमथो गर्भाशयो यत्र गर्भस्ति
 सेवयो चापरा हे वृषणयोः एति। तासो वहन पेलव स्यात्
 पिचोः पंच पंच हे वस्ति। एतपुष्टत फल दीर्घ स्थिरसूत्र
 शिरसि पंचोदरे। नाभ्या मे झल्लककेशभावाः संयय्य
 का एष्टे हे सेनिविष्टाः पंच शिरास्त्रायप्रच्छादका यथा देशे
 पंचदीर्घाः। वृष्टपास्ययोः। दश स्वभावन एव भवेति ॥ भवति वा
 वत्तसि। अतकोसो प्रति सम ३ पुं सो पेषपः पुरस्ताद्याः प्रो
 ज्ञात सप्त हे हृदयामाशययोः ता लक्षण मुक्तजाः। स्त्रीणा
 षट्यकुत श्रीहोएउकेष। ग्री माहृत्यतिष्ठेति फल सेतर्गते हि
 वाया चतस्रः। अष्टौ हन्ताः। ताः। मर्मशिरा यमनी सेतस्य
 एकैका काकलक गलयोः हे मयवप्रविभागः ॥ शोखनाभ्या
 तालुनि। पक्षा जिह्वायो। ओष्ठ कृतिर्यानिः स्थावतो सा प्रकी
 यो हे ज्ञाणयो हे। हे नेत्रयोः र्तिता। तस्या स्तृतीये तावर्त
 गंडयोः चतस्रः। कर्णयोहे गर्भ शय्या प्रतिष्ठिता। यथाशो
 चतस्र ललाटे। पक्षा शिर हित मत्पस्या सुखे भवति ३
 सीमेव सेतानि पंचपेशीशता पतः। तत्संस्थानो तथादयो।

गर्भशय्या विड वृथाः। आश्रयो मो विभुः। दृश्यते ज्ञानचक्षुर्भि
 भिषुवः शोते गर्भो गर्भा शये स्तपश्च चक्षुर्भिरिवच ॥ शारीरे
 स्त्रियाः। संयानि शिरसायाति चैव शास्त्रेच दृष्टार्थः स्याद्विज्ञा
 सभावात् प्रसरं प्रति ॥ त्वकप रदः। दृष्ट फ्रताभ्यां सेदेह म
 यंतस्य देहस्य यो भ्य मेगवि वापो हाचरेत्क्रियाः ॥ वृष्टा
 निश्चयः शाल्यज्ञानादृतेनैवव भ्यायः। अथातः प्रत्येकमर्म
 णते भूषु केषुचित् ॥ तस्मा निर्देशो शारीरे व्याख्यास्यामः
 निःसंशये ज्ञाने हतो शाल्यस्य समोन्नरं मर्मशते। तानि म
 वाञ्छता। प्रोपथित्वा मृते स म्माणि पंचात्मकानि। तद्य
 म्यक दृष्ट्याकृविनिश्चयः प्र या। मोसमर्माणि। शिरामर्मो
 त्यक्ततो हि यदृष्टं शास्त्र दृष्टे णि। स्नायुमर्माणि। अस्थिमर्मो
 यद्वेत्। समासत स्तुभये च णि। संधिमर्माणि चेति। न त
 यो ज्ञानविवर्धने। तस्मात् स लु मोसमिरा स्नायुस्थि सन्धि
 मस्तगात्र मविद्योपहत मदीर्घ यातिरेकेणास्यानि मर्माणि भ
 व्याधिपीडित सर्वधशतिके निः वेति यस्माज्ज्ञापलभ्यते ॥ तत्रैका
 सृष्टात्र प्ररीषं पुरुष मवहेत्या दशमोस मर्माणि। एकचत्वारि
 मापगायोनियदे पंजरस्ये मुज शतशिरामर्माणि। सप्तविंशतिः
 वत्कल कुश शतादीना मस्य स्नायुमर्माणि। ग्रहावस्थिमर्माणि
 तमेनावेष्टितोरा मप्रकाशे देशे विंशतिः संधिमर्माणि। तदेतत्
 कोथयेत्। सम्यक्प्रजयितञ्चो सतोन्नरं मर्मशते ॥ तेषा
 हृत्य ततो देहं समरात्राडशी मेकादशैकस्मिन् सकृष्टिभवे
 र कालवेग वत्कल कूचीना म ति। पते नेतर सकृष्टिवाहूच
 यतमेन शनैः शनै रवधषये व्याख्यातो। उदरोदसो हीदश
 स्वगादीन सर्वातेवनाभ्यंतरे चतर्दश एष्टे। ग्रीवो प्रत्यङ्मु
 त प्रत्येक विशेषान् यथोक्तात् सप्तविंशते। तत्र सकृष्टिम
 लत्तयेवृक्षणा। प्रोकोचत्र भव म्माणि तिप्रतलहृदय कृष्टे कृ
 तः। नशक्यश्चक्षुषादृष्टेदेहसत्त्वत चैरो गुल्फेदेवेति जान्तामुदीतो

रितात्ताणि विटपंचेति । पतेने पाः स्नायु मर्माणि कटीकते
 तत्र सक सकपि व्याख्याते ॥ रुग्णानि तस्मात् फलक प्राणानि
 उदरोरसोऽस्तु । गुदवेति नाभि मर्माणि । जानु ऊर्ध्व सीमेना
 हृदय स्तनमूल स्तन रोहिता धिपति गुल्फ मणिवेप ऊर्ध्व
 पलापायपस्तभौ चेति । एष दशवर्तककारिका श्रुति संधि
 मर्मानि कटीक तरुण ऊर्ध्व मर्माणि । नाभ्येतानि पंच विक
 दरानि तेष पांशु संधि वृहत्तमः स्थानि मर्माणि भवेति तद्यथा स
 फलकाप्येवेति । द्वाक मर्मा यः प्राणहराणि । कालोत्तरप्राण
 णि त्वत्तिप्रतल हृदय कूर्च क रणि रुजाकराणीति । तत्र सद्यः
 क्षणिकमणिवेधेन वस्ति ऊर्ध्व प्राणहराण्येकोनविंशतिः । काल
 ण्युत्तीरोहितात्ताणि कल्पयेति त्रयप्राणहराणि त्रयस्त्रिंशत् ।
 पतेनेतरे वाक्य व्याख्यातः । जत्र श्रीणि विशल्यज्ञाणि । चत्थश्चल
 ह्व मर्माणि । चतस्रो धमनोऽष्टौ विंशद्वैकल्यकराणि ग्रंथे रुजा
 मारकाः द्वे कृत्कारिके द्वे वि करणीति ॥ भवेति चात्र ॥
 धरे । द्वौ फणौ । हावपणौ । शृंगाटकायपिपतिः शोवा क
 हावावेर्तौ हावत्तेपौ । द्वौ शं एहशिरो गुदे । हृदये वस्ति ना
 त्वावेका स्यापनी । पंचसीमे भीच द्वेति सद्यो हतानि ॥
 ताः चत्वारि शृंगाटकाप्येको वक्षोमर्माणि सीमेत तलविप्रे
 यपिपति रिति । तत्र तलह वस्तयः । कटीक तरुण संधी
 दयेन वस्ति गुद स्तन रोहि पांशुजोवृहतीच या ॥ नितंवा
 तानि सोममर्माणि तीन धम वित्तितानि कालोत्तरहराणि
 नीमारका शृंगाटकाप्येका स त । उत्तेपौ स्यापनी चैव विश
 यतीफण स्तनमूलापलापापस्त स्यान्नानिनिदिशेत् । लोहिता
 म्भ हृदय नाभि पांशु संधि वृह ताणि जानवी कूर्च विटप
 ती लोहिताहोद्यः सिरामर्माणि कूर्पराः । ऊर्ध्वर वत्तधरे
 प्राणि विटप कत्तधरे कूर्च कूर्च विधरे सकृत्कारिके । ग्रंथो
 शिरो वस्ति शिरो संधिरेत द्वे स फलकाप्योगानीले ममेफ

लोपातथा । वैकल्यकरणान्नाह पांचभौतिकीच रुजामाह रेके
 रोवर्तौ द्वौ तथैवच ॥ एतेकाहो केचिज्ज मीसादीनां पंचाना द
 त्रिंशो द्वे कूर्चशिरोमि च । रुजा मपि समस्तानां विट्टहाना
 करणि जानीयादष्टा वेता चसमवायात् सद्यः प्राणहरा
 नि बुद्धिमान् ॥ त्रिप्राणि वि णि । एक हीनातामत्यानां वाका
 रुमात्राणि चानि कालोत्तरेण लोतर प्राणहराणि । द्विहीनानां
 च । मर्माणिनाम सोम शि विशल्य प्राणहराणि । त्रिहीना
 रा स्नायुस्थि संधिसन्निपाता ना वैकल्यकराणि । एकस्मिन्ने
 स्तेषु स्वभावत एव विशेषेण वरुजाकराणीति । यतश्चैव म
 प्राण स्तिष्ठेति । तस्मान्मर्म तोऽस्थि मर्मस्वप्यभिद्वेषे शोणि
 स्वभिद्वेषात्स्वान् भावाताप तागमने भवति ॥ चतुर्विधा
 यते । तत्र सद्यः प्राणहराणा यास्त शिवाः शरीरे प्रायेण
 प्रेयान्यपि गुणेषामुत्तीरेषु ता मर्मसु सन्निविष्टाः । स्नायु
 हपयति । कालोत्तर प्राणहराणि स्थिमोसानि तथैव संधीन् सेत
 सोम्याप्रेयान्यपि गुणेषामुत्तीरे ष्ठद्वे प्रतिपालयेति । ततः त्र
 षु क्रमेणच सोम मुणेषु काला ते मर्माणि ताः प्रवृहः समेतो
 न्नरेण सपयेति । विशल्य प्राण वायु रभिस्तृणानि विवर्द्धमानत्
 हराणि वायव्यानि शल्यमुख स मातरिष्ठा रुजःसुतीजाः प्रत
 तिरुहो यावदंत वायुस्तिष्ठति नोति कोपे ॥ रुजाभिभूतन्नुष
 तावज्जीवसुहृत्तमात्रे न शलो नः शरीरे प्रलीयते तपति
 मर्मस्थानाश्रितो वायु निष्क्राम वायु संज्ञा । अतो हि शल्ये
 तितस्मात् सशल्या जीवसुहृत् विनिर्हंत मिच्छन् मर्माणि य
 शल्ये श्रियते । देवकल्यकराणि त्वेनपरीत्य कर्षेत् । पतेन शेष
 सोम्यानि सोमो हि स्थिरताल्ले व्याख्याते । तत्र सद्यः प्राणहर
 माच्च प्राणवलंबने करोति । मेते विट्टेकालोत्तरेण मारयति
 रुजाकराण्यपि वायु गुण भूयि कालोत्तर प्राणहर मेते विट्टेवै
 षानि विशेषतश्च तौ रुजाकरोः कल्प मायादयति विशल्य प्रा

एतद् संते विदं कालोत्तरेण के नाम तत्र शेषाभिचरिः स्तु
 शयति रुजोच करोति रुजा सकथिताच। ऊरुमध्ये ऊर्वी ना
 कर मतीचवदने भवति । तत्र म तत्र शेषाभिचर्यात् सविशेष
 सद्यःप्राणहराणि सप्ररात्राभ्येत वः। ऊर्वी ऊर्ध्व मध्ये वेत्तण सधे
 रान्मायेति । कालोत्तरप्राणह उरुमूले लोहिताक्षे नाम तत्रो
 राणि पक्षान्मासाह। तेष्वपि हित त्रयेण पक्षाचातः । वेत्त
 तिप्राणि कदाचिदाशुमारयंति ए वृषणयो रंतरेविटपे नाम
 विपक्षप्राणहराणि वैकल्पक तत्र घाण्ड मत्प शुक्रता वा भ
 राणिच कदाचिदस्यभिहतानि वति। एवमेतायेकादश सविशेष
 मारयंति ॥ अत ऊर्ध्व प्रत्येक र्माणि व्याख्यातानि । एतेनेतर
 शा मर्मस्थानासु व्याख्यासा सविशेष वारु च व्याख्यातो । वि
 मः। तत्र पादंगुह्यगुल्फे मध्ये शेषतस्त्यानि सविशेष गुल्फ
 तिपे नाम मर्म तत्र विहस्या जातु विटपाति तानि कोहो वनि
 लेपकेण मरणे। मध्यमोगुली वेधरूपे कक्षधराणि । यथा वे
 मनुएवैण मध्ये पादतलस्य त तण वृषणयो रंतरे विटप मेवेव
 दहदये नाम तत्रापि रुजाभि म तः कक्षयो मध्ये कक्षधरे तस्मि
 राणि। त्रिप्रमेपरिष्ठाभयतः कु निदे तपवोपदवाः विशेषत
 स्त्री नाम तत्र पादस्य भ्रमण वे स्त मणिवेधे ऊठता। ऊर्ध्वरात्रे
 पने भवतः। गुल्फ मध्ये रथ उभ ऊर्णिः। कक्षधरे कक्षचातः प
 यतः कूर्चशिरो नाम तत्र रुजा व सेतानि चतुष्टयत्तरिशब्दा
 शेषो। पद जंघयोः संधाने त्वासमर्माणि व्याख्यातानि ॥
 गुल्फा नाम तत्र रुज स्तव्या अत ऊर्ध्व सुदोरसो मर्मस्थाना
 दन्ताखेजता वा पार्शि प्रति जंघा मनुव्याख्यासामः। तत्र वात वेक्षी
 मध्ये ईश्वस्ति नाम तत्र शेषा निरसनं स्पृलोच प्रतिवदे गुदेना
 तत्तये मरणे। जंघोर्वीः सन्धाने म मर्म तत्र सद्यो मरणे। अ
 जानु नाम तत्र खेजता । जानु स्पृमोस शेषाणि तेषु भ्यतरतः
 न ऊर्ध्व सुभयत स्पृगुल मणि कसो मृगशयो वस्ति नाम।

तत्रापि सद्योमरण मधुमरी व हीक तरुणे नाम मर्मली तत्र
 एतदेत। तत्राशुभयतोभिजे नजी शेषाभिचर्यात् तयात् पाणु विवरण
 वमेकतो भित्रे मृगस्त्री वली हीनरूपश्च श्रियते। पार्श्व जंघन
 भवति । स त यत्नेनापकांतोरो वहिर्भागे एष्टवंश सुभयतो ना
 इति । पक्षासाशययो मध्येति तिनिमे ऊर्ध्वरे नाम मर्मली
 रा प्रभवा नाभि नाम तत्रापि तत्र स्पर्शाज्ञान मधःकाये चेष्टो
 सद्यपवमरणे। स्तनयो मध्य म पक्षातश्च । शेषाणि काणयो
 थिषाणोरस्यामाशय हावे सतर पर्याशयाच्छादने पार्श्वीतर
 जलमसा मधिषाणेरदयेनाम प्रतिवदो भित्तये नाम तत्राथः
 तत्रसद्य पवमरणे। स्तनयो मधः कायशेषो घावेत्याच्च मरण
 स्तात् इदंगुल सुभयत स्तन म् मधः पार्श्वीतर प्रतिवदो जंघ
 ले नाममर्मली तत्र कफरणि न पार्श्व मध्ययो स्तियगुदेव
 कोष्ठतयाकास स्यासाभ्यो श्रिय जंघनात् पार्श्वसन्धी नाम तत्र
 ते। स्तनचक्रकयो ऊर्ध्व द्यंगुल लोहितरण काष्ठतया श्रियते
 सुभयतः स्तन रोहितो नामतत्र स्तनमूलाभयतः प्रष्टवंशस्य
 लोहितरण काष्ठतया कासस्य दृढती नामतत्र शेषाणि तानि प्र
 साभ्याचश्रियते अंसकटयो रथ इति निमित्ते रूपदेवे श्रियते
 स्तासाभ्योपरिभागयो रपलापो एष्टोपरि एष्टवंश सुभयतहि
 नाम तत्र रंतेन एष्टभावे गतेन कसेवेष्टे अंस फलके नाम तत्र
 मरणे। उभयशोरसो नाज्यो वाक्त्रोः स्तापः शेषो वा। वाक्त्र
 वातवेष्टे अपस्तमो नाम तत्र वा मर्धु ग्रीवा मध्ये सेपीठस्तेथ
 तर्णाकाष्ठतया काससाभ्या निवेधना वेसो नाम तत्र स्तव
 सुमरणे। एव सेतासुदोरसो वाक्त्रा। एव सेतानि चतुर्दश
 हीदश मर्माणि व्याख्यातानि एष्टमर्माणि व्याख्यातानि । अ
 यत ऊर्ध्व एष्ट मर्माण्यनुव्याख्या त ऊर्ध्व जंघातानि व्याख्या
 सामः। तत्र एष्टवंश सुभयतः स्यामः। तत्र कंठ नाडी सुभयत
 प्रतिप्राणी काण मर्माणि क अतस्ते यमयो वे नीले हे च

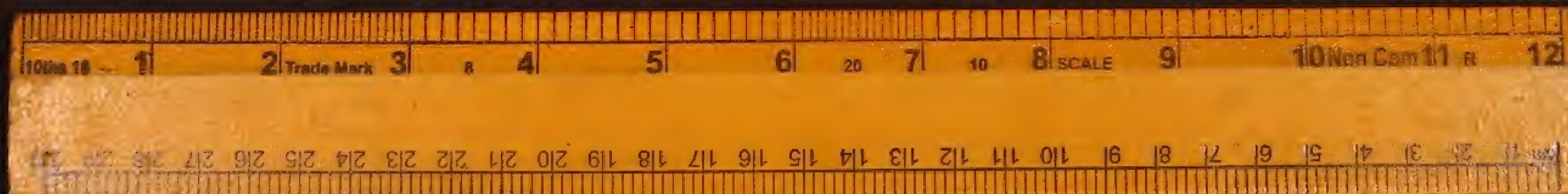
मनेयव्यासेन तत्र सकृता स्व त्वारि चर्मणि तत्रापि सद्योम
रेवैकत सस्यगदिता च। श्री रणे। मस्तकाभ्यंतरोपविष्टात्
वाया सुभयत श्रुतः शिरसा शिरासंधि सन्निपातो रोमावेनी
तका सत्र सद्यो मरणं। शिरोऽपिपति स्तत्रापि सद्योमरणं ॥
श्रीतयोः संधाने कृत्वाटिके ना पव मेतानि समविशहर्दुजयुग
म तत्र चलमर्हता। कर्णपृष्ठतो तानि मर्मणि स्थाप्यतानि ॥
ऽधः संधिते विधुरे नाम तत्र भवेति चात्र। कुर्याः शिरांसि वि
व्याधिर्ये। ज्ञान मार्ग सुभय दयेच सकृत्पाप्मे एकैक मे
तः स्रोतो मार्ग प्रस्विहे ग्रथेन गुलमिता स्तन एवेमले। विद्ये
तः फण नाम तत्र गत्याज्ञाने गुलद्वय मिते मणिबंध गुल्फ
पुष्कानयो रयोऽलो वीर्य जीतेपवजात्रु सपरं सह ऊपराभ्यो
तो ऽपोगो नाम तत्रान्यो दृष्टु दृढस्ति कृच्च गुद नाभि वदेति
पञ्चातो वा। पुत्रो रूपरिनि सृष्टि वत्तारि पंचव गले दशया
त्रयो रावेनी नाम तत्रान्यं निवे दे। तानि स्तुपाणिनल
सुपचातश्च ॥ पुत्रोः पुच्छोत ऊंचितसंमितानि शेषान्यवेदि
यो रूपरि कर्ण ललाटयो र्म परिविस्तरतोऽनुलाह। पतत्य
येप्रातो नाम तत्र सद्यो मरणं माण मभिदीक्ष्य वदेति तद्वाः
शोखयो रूपरि केशोत उत्तैपो शस्त्रेण कर्मकरणे परिहृत्य
नाम तत्र सप्रालेया जीवतिना मर्म पाद्याभिजातित मपीह
कात पतितशलेषा वा नोद्धत निहतिमर्म तस्मादि मर्म सद
शल्पः पुत्रो संधो स्पृष्टनीना न परिवर्तनीये। छिन्नेषु पाणि
म तत्रोत्तेपवत्। पञ्च सन्ध चरणेषु शिरा नराणां सेकोचमी
यः शिरसि विभक्ताः सीमेता ष रसृगल्पमतो निरेति प्राप्ता
नाम तत्रोत्पाद भय चित्त नाशो मितव्यसन सुग्र मतो मनुष्याः
सिरां ज्ञान प्रोत्रातिजिह्वा। संछिन्नप्रगल्भ तरुवभिधनेनयो
संज्ञपलीनां शिराणां मध्ये सि ति सिधेषु तत्र सतलेषु हतेषु र
शसन्निपातः शृंगारकानिनातिरुं गच्छत्यतीव पवनश्च रुजंके

रोति। एवं विनाश उपयोति हि यात्। विशालेषु विज्ञेयं ए
तत्र विहा वृत्ता श्वायुध विज्ञात वीक्षेपंचकारणं। रुजाकराणि
निकुंतमलाः ॥ तस्मान्नयो रभि मर्मणि स्तानि विविधा रुजः
हृतस्य त पाणि पादे छेत्तव्यं। ऊर्वस्येतेच वैकल्प ऊर्वेद्य वश
मायुमणिबंधन गुल्फदेशे। मर्म गो यदि। छेद मेदाभिजातभ्यो
णि शल्पविषयाई मुदाहरंति य दहनाद्वारणादपि। उपचाते
स्नाञ्जमर्मसुहृता न भवेति सद्यः विज्ञानीयान्मर्मणां तुल्य लक्ष
जीवेति तत्र यदि वैद्य गुणेन के एं। मर्माभिजातश्चनकश्चिद
चित् ते प्राप्नुवंति विकलतमं स्तियो ऽन्त्यायो कापि निरस्य
प्राये हि। समिन्न जज्ञेरित कोष्ट योवा। प्रायेण मर्मस्तभिनादि
शिरः कपाला जीवेति शक्त वि तास्तुवैकल्प मृच्छेत्यथ वा श्रि
हतेषु शरीरदेशैः ॥ छिन्नैश्च यंते। मर्मान्यधिष्ठाय हि ये वि
विधु भुजपाद कौरे रशेषैर्येषां कारामर्द्धंति काये विविधा न
न मर्मपतिता विविधाः प्रहा राणां प्रायेणानेकुच्छतमाभ
राः। सोम मारुत तेजोसिरजः वेति नरस्य यत्तैरपि साध्यमा
सत्त्व तमोसिच। मर्मसु प्राय नाः ॥ सप्तमोऽध्यायः। श्रयातः सि
प्राः पुंसो भूतात्माचावतिष्ठते। रावर्णन विभक्तिनाम शरीरेव्या
मर्मस्त्वभिहता स्तस्माज्जीवेति ख्यास्यामः। सप्तशिराशतानि भ
शरीरिणः। इंद्रियार्थेषु संप्रा वेति। याभि रिदे शरीर माराम
मिर्मनो बुद्धिविषयः। रुज इव जलहारिणीभिः केदार ३
श्च विविधा स्तोत्रा भवेत्प्राप्नुह वच ऊल्पाभि रूपस्तिष्ठते
रे हते। हते कालोत्तरश्चै त भु उग्रहते चाऊंचन प्रसारणादि
वो यातुत्तयो दरण। ततोधा भिर्विशेषैः। पुमपत्र सेवनीना
त स्याज्जंत वेदनाभिश्च नप्य भिवच तासो प्रताना स्ताहो ना
ति। हते वैकल्प जनने केचले भिर्मले ततश्च प्रसरंतुर्दु मधु
वैद्य नेपुनात् ॥ शरीरेकिय स्तिर्यक्च ॥ भवतश्चात्र याव
या युक्ते विकलत मवाप्नु यस्तु शिराः काये संभवति श

रीरिणोऽनाभ्यो सर्वो निवहाः सिराणां व्याख्याते। एष एवति
स्ता प्रतन्ति समेततः। नाभि भागः शेषाणां सपि। विशेषत
स्याः प्राणिनां प्राणाः प्राणा स्त पित्तवाहिन्यो नेत्रयो देश।
नाभि र्युपाश्रिता सिराभि रवृ कणि यो हे एवे रक्तवहा कफ
ता नाभि शुक्रनाभि रिवायेकैः ३हाश्रु। एव सेतानि सम सिरा
तासो मूलसिरा श्रुतापिपात प्रातानि सविभागाति व्याख्याता
तासो वातवाहिन्यो दश। पित्त नि ॥ भवेति चात्राक्रियाणा मप्र
वाहिन्यो दश कफवाहिन्यो दश तीचात ममोहे बुद्धि कर्माणो ॥
दश रक्तवहिन्यः। तासां वात करोम्यान गुणो अपि स्वाः
वाहिनीनां वातस्थानगतानां च सिराः परवश्वरन ॥ यदा त ऊ
च समतिपाते भवति तावत् प पित्तो वायुः स्वाः सिराः प्रतिपद्य
वपित्तवाहिन्यः। पित्तस्थाने कफ ते। तदास्य विविधारोगा जायेते
वाहिन्यश्च। कफस्थाने रक्तवाहि वात संभवाः ॥ भ्राजिस्तुतामत्र
यश्च। यकृत श्रीको रेव मेता रुचि मग्निदीप्ति मंगरातां ॥
नि सम सिराशतानि। तत्र वात संभवाः स्वाः सिराः पित्तं ऊर्ध्व
वाहिन्यः सिरा एकस्मिन् सविश्रु चान्यान् गुणानपि ॥ यदा प्रक
पंचविंशतिः। एतेनेतर सकृधि पित्तं पित्तं सेवते स्ववहाः सिराः
वाह्ये व्याख्याते। विशेषतस्त तदास्य विविधा रोगा जायेते
कोष्टे चतुर्विंशतासो शुद्धमेका पित्त संभवाः स्वेद मंगेषु संधी
श्रिताः। श्रोत्रा मष्टौ। हे देवा नो श्रेयं वल मदीर्घतां। क
र्षयोः षट् षष्टे। तावत्पवचो रोमन्यान् गुणां अपि वलासः
दरे। दश वलसि। एकचत्वारि स्वाः सिरा श्रुतः। यदा त ऊपि
विंशजत्रुण ऊर्ध्व। तासांचत तः श्रेष्ठा स्वाः सिराः प्रतिपद्य
दश ग्रीवायोः कर्णयोः श्रुतसः ते। तदास्य विविधा रोगा जा
नवजिह्वायोः षट्नासिकायोः। यंते श्रेष्ठा संभवाः ॥ पादगुणो
अष्टौ नेत्रयोः। एव सेतत्पंचम एतानां वर्णां स्पर्शज्ञान मंशपायं।
ममधिकपाते वातवहाः स्वाः सिराः संचरदं ऊर्ध्वान्वा

मानुषानपि ॥ यदा त ऊपि संज्ञा चैकेता स्ववेध्याः ॥ एते
रक्ते सेवते स्ववहाः सिराः। त नेतर सकृधि वाह्ये व्याख्याता
दास्य विविधारोगा जायेते रक्त वेव मशस्वकृताः षोडशश्रुता
संभवाः ॥ नहि वाते सिराः का स। द्वाविंशत श्रोत्रा तासाम
श्रुतपित्तं केवलतथा श्रेष्ठाः सवशस्व कृताः हे हे विटप
रोवा वहेत्ये ता श्रुतः सर्ववहाः योः कटीक तरुणयोश्च। अष्टा
स्तुताः। षड्दशानो द्विदोषाणां वृष्टा वैकैकस्मिन् पार्श्वे तासा
छित्तानो प्रभावतो। भुव भुक्ता मेकैका मर्द्धुगोपरिहरेत्। पा
मंगमन मनःसर्ववहाः स्मृताः संसंधिगते च हे। चतस्रो विं
तत्राहण वातवहाः एवमेता श्रुतिश्च एवमश्रुतं सुभयत स्ता
युता सिराः। पित्तोऽस्माश्रुती सामर्द्धुगामिणो देहे परिहरेद्
लाश्रु शीता गौर्यः सिराः क हती सिरा। तावत् पवोदरेता
फात। अस्तवहास्त रोहिण्यः सो मेकौपरि रोमराजी सुभय
सिरा नासुस शीतलाः ॥ तो देहे परिहरेत्। चत्वारि
श्रुत ऊर्ध्वप्रवहामि न विहेयाः श्रुतसि तासां चतुर्दशश्रुत
सिरा भिषक् ॥ वैकल्प मश्रा कृता हृदये हे हे हे स्तनमूले
क्षुपि व्याख्यातासो भुवे भवेत्। स्तनरोहितापलायस्तस्मिन् सुभयतो
सिराशतानि चत्वारि विद्याच्छा ॥ एवे हा विंशदशस कृताः
स्वास बुद्धिमान् ॥ षट्विंशश्च एष्टोदशोः संभवेति। चतुःष
शते कोष्टे चतुः षष्टिश्च मर्द्धे ए सिरा श्रुते जत्रुण ऊर्ध्वं भ
नि। शाखासु षोडश सिराः वति ॥ तत्र षट्पञ्चाशच्छिरो
कोष्टे द्वाविंशदेवत ॥ पञ्चाश थरायो तासा मष्टौ चतसश्च
ज्ञानुन श्रोद्धे मवेध्याः परिकी मर्मसंज्ञाः परिहरेत्। हेकका
र्तिताः। तत्र सिराशत मेकैक रिकयोः हे विधुरयोः ॥ एवं
स्मिन् सकृधि भवति तासां जा ग्रीवायोः षोडशाश्रुताः ॥ ह
लयरा तेका तिस्रश्चाभ्येतः त तो रुभयतो श्रावणौ तासां
श्रोत्रोः संज्ञे हे लोहितान् ॥ संधिपमन्यो देहे परिहरेत् ॥

बटविशक्तिनाया तासा मयः धकधित मज वात विविक्ताया
 चोडशाशस्तक्याः रसवेहे दे पितानुवासित जागरित जीव
 वावहेच हे। हिहीदश नासा कृशगर्भिलीना कास सासरो
 यां तासा मोपनासिका श्वतसः षष्ठद्वजरात्तेपक पत्ताचातो
 परिहरेत्। तासा मेवच तालुमे पवास पिपासा मूर्च्छा प्रपीदि
 को मृदावदेशे। अष्टाविंशदभ तानाञ्च सिरो न विधेत्। या
 यो नैत्रयो स्नासा मेकैका म श्वायथा यथाश्वाट्टा दृष्टा
 पांगयोः परिहरेत्। कणयो श्वायंत्रिताश्वातुत्पिता इति ॥
 दश तासां शब्दवाहिनीनामेकै शानितावसेक साध्याश्च विका
 कोपरिहरेत्। नासा नेत्रगता गः आगभिदिता स्तेषुचपकेषु
 स्तुल्लाटे षष्टि स्नासोके शोता मेषु चानुक्तेषु यथाभ्यासे यथा
 नुगता श्वतसः। आवर्तयो रे सायन्त्रु सिरो विधेत् प्रतिधि
 कैका स्वपन्ना श्रेका परिहरे हुना मपिच विधेत्पसरी आस
 या। शालयो दश तासां पुं यिकेषु सिरोऽप्यन मप्रतिधिरे
 त्वसंधिगता मेकैका परिहरे तत्र स्त्रिय स्त्रिन् मातरेयथा
 त। द्वादश मूर्द्ध तासा मुत्ते दोष प्रत्यनीक इवप्रायमने भ
 पेया हे परिहरेत्। सीमेतेषुके कवेते यवागं पीतवतेवा यथा
 का मेकासधिपताविति। एव काल मुपस्थाप्यासीनेस्थिते वा
 मशस्तक्याः पंचाशद्वजरात्त प्रारणानवाधमातो वस्तुपट्ट च
 हुंमिति। भवति चात्र। व्याभुवं मांतर्वल्कल लताना मय त
 यभितो देहं नाभितः प्रसृताः मेन यंत्रयित्वा नातिगाढं ना
 सिराः। प्रताताः पश्चिमीकल्पा तिशिथिले शरीर प्रदेश मासा
 दिसादीताः यथा जले ॥ य यथोक्तंशास्त्रं गृहीत्वा सिरो
 अष्टमोऽध्यायः। अष्टातः सिरो विधेत् ॥ नैवाति शीते नास
 यथविधि शरीरे व्याख्यास्यामः श्वे न प्रवाते न चाधिते। सिरो
 ताल स्यविरे इत्त त्त जीरा एते वाधनेकार्य मरोगे वाक
 भीरु परिश्रोत ही मया ॥ द्वाचन ॥ तत्र व्याधिसिरे पुरुषे

प्रत्यादित्युत्त मरुत्तिमात्रोच्छि स्तसिरा विधेत्। शुभसी वि
 ते उपवेश्वासने सकम्पो राजु स्याचोः संकुचितजानु कुपरः स्या
 च्चित्तयो निविशप कुपरसंधिदय त। श्रोणी एष्ट स्तंथेष्टनामि
 स्तोपरिहस्तावेतर्गुंकोरुष्ट कृतम् तएष्टयावाक शिरस्तस्योपवि
 द्योमनयोः स्थापयित्वा यंत्रणया एष्ट विस्फुजितएष्टस विधेत्
 टके ग्रीवा मुष्टे। रुपरि परिति उदरोरसोः प्रसारितोरस्तस्योत्र
 प्यायेन पुरुषेणपश्चात् स्थिते मितशिरस्तस्य विस्फुजितदेह
 न तामहेस्तोत्तनेन प्राटका स वाङ्मया मवलेवामानदेह
 न देये ग्राहयित्वा ततो वैद्यो स पाश्चियोः। अवनमितमे
 कृयाट्टित्वाहस्तेन सिरोस्थाप द्रुस्य मेष्टे। उन्नामित विद
 नाथं नात्यायतशिथिले यंत्रमा एजिकाग्रस्थापो जिह्वायो।
 वेष्टयमस्तक सावर्णार्थे यंत्रेष्ट अतिव्यक्ताननस्य तालुनि देत
 एमथेच पीडयेदिति कर्मपुरु मलेषु च। एवं यत्तोपायानन्यो
 षट् वायुएणि मुत्ते स्थापयेदे श्व सिरोस्थापन हेतु वुष्टा
 ष उन्नामंगराताना मंतर्पुंर व वेत्त शरीरवशेन व्याधिवशे
 श्रोनां सिराणां व्यपेन यंत्रण न च विदध्यात्। मोसलेष्ववका
 विधिः। तत्र पादव्याधिसिरस्य पाद शेष यवमात्रे शस्त्रं निदध्या
 ममे स्थाने सस्थिरं स्थापयित्वा दतोऽभ्येष्टयवमात्रे व्रीहिमा
 र्थपाद मीषत् संकुचित मुष्टेः त्रै वा व्रीहिसुतेन अस्त्राशुप
 कृत्वाव्यापादे जानुसेधेरथः रि कृत्वा रिकृया विधेदहंयव
 प्राठकेतोवेष्ट हस्ताभ्यां प्रपीडा मात्रं ॥ भवति चात्र। व्यधेवका
 गुल्फः व्यधप्रदेशस्योपरि चत स विधेत् ग्रीष्मकाले तपशीत
 रंगुले श्रोतादीना मयतमेतव ले। हमेतकाले मथाङ्गेशस
 हा पादसिरो विधेत्। अत्रोप काला त्वयः स्तनः ॥ समाक
 रिष्टाहस्ते गृह्णांयष्ट कृतमुष्टी शस्त निपातनेधारया यास्त
 समागमने स्थापयित्वा सुलो वेदस्तक। मुहूर्तेरुहातिष्टेष्टस
 पविष्टस एवैवद्यंत्रं वहा ह। विहोतो विनिर्दिशेत्। यथा ऊ

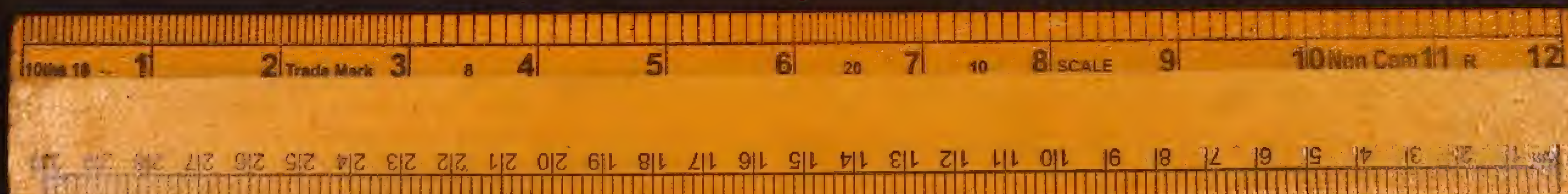
सुखं पुष्पेभ्यः एवं सवति पी व्याख्यातो ॥ विशेषतस्तु वाम
तिका। तथा सिरास विहास गहो ऊपरसंघे श्मेतरतोवाक
इष्टमये प्रवर्तते। मूर्च्छितस्या मध्ये श्रीकि कनिष्ठिकानामिक
तिभीतस्य श्रोतस्य भूषितस्य च यो मध्ये वा। एवं दक्षिणागहो
न चहेति शिरा विहा स्यानु यकृदात्ते कफोदरे चेतोमेव
स्थित येविताः। हीणस्य वक्रदो च काश स्यास्यो रप्यादिशो
षस्यमूर्च्छया विदुतस्य च भूयो ति। शुभस्या मिव विस्वाचो।
पराङ्गे विस्वाया सापरेयु स्य श्रोणिप्रति समंतात् हांगुलेप्र
हेपि वा। रक्तं सशेष दोषन्तु कारिकायां मूलियां परिक
कुर्यादपि विचक्षणः। न चा त्रिकोपदेश मूलिकदोष शुक्रया
तिप्रसुते कुर्याच्छेषं सेशमने पत्त मेद्रमये। वृषणयोः पा
ज्ञेयेत। वलिनो वक्रदोषस्य वय र्धमवृद्धा। तामेरथ शुभरंग
स्यास्य शरीरिणः। परं प्रमाण ले सेवसा वामपाशे दकोदरे
मिच्छति प्रस्य शोणित मोत्त वामपाशे कक्षा स्तनयोरेतरे
रो। तत्र पाददाह पाददाह पा न्तर्विदथो पाशंमूले च। वा
दरुषाववाककटिप्य विसर्प वा क शोमाववाककयो रप्येके
तपोणित वानकएकविचार्ध वदंशप्रयो रंतरे। विकसेधि
का पाददारी प्रभृतिषु लिप्रमर्म मध्यगतां ततीयको अथस्के
ण उपरिष्ठाहांगुले व्रीहिसुतेन थ संधिगता मस्यतर पाशंसे
सिरां विधेयत। शीपरे तक्षिकित स्थिताच्चतुर्थके। हनुसंधि म
सिते यथावस्यते। कोष्ठक शिरः थगता मपस्मारे। शंख केशा
एवं जे पंगुत वातवेरनास जंजाया त संधिगता सुशो मंग ललाटे
ग्रन्थस्योपरि चतरंगुले। शुपच्या पुचोन्मादेः पस्मारे च जिह्वारोरो
विद्वले रथस्तान हांगुले। जा ह्योत्तिकायां देतव्याधिषु च
असंघे कपय्यो वा चतरंगुले जातुति तालव्येषु। कणियो ह
शुभस्यो उरुमल संधितांत गत परि समंतात् कणिमूलेतदोरो
मोर्। पते नेतर सकृदि वारुचु च। तथाग्रहो नामा ॥

शेरोषु च नासाये तिमिरादि एणा परिशुका चतुर्भागाव
पाक प्रभृतिषामेयपनासिके सादिता किञ्चिन्मृत्तपोणिता
लालाया मयोण्या ज्ञेता एवशि कृणिता उःस्थान वन्यनाहेप
शेरोगाधिमया प्रभृतिषु शेरोषि मानायाः शोणित सेमोहो भवे
ति ॥ अतर्कुडुहव्यथन मनुया तिसा वेपिता। अनुस्थितविहा
ख्यासामः। तत्र उर्विहातिवि यामप्येवं। छिन्नातिप्रवृत्तपोणि
हा ऊञ्चिता पिच्छिता ऊहि ताकियासंगकरी शस्त्रहता ति
ताप्रसुता असुदीर्णा अनेः यंकुणितितशस्त्रा किञ्चिच्छे
भिहता परिशुका कृणितावे वा तिर्यकविहा। वक्रशः क्षता
पिताअनुस्थित विहा शस्त्रहता हीनशस्त्रप्रणिधानेनाविहा।
तिर्यग्विहा अविहा अवाध्याविदु अशस्त्रहताअवाध्या। अनव
ता येनुका पुनः पुनर्विहा शिरस्ता स्थितविहा विदुता प्रदेशस्य वक्र
युस्थिसंधि मर्मसु चेति विंशति शोःवचहनादोहव्यथा मुकुषेकः
इष्टव्यायाः। तत्र यामस्त्र शस्त्र वि शोणितस्त्रावा येनुका। सत्तशस्त्र
हानव्यक्त मस्रक स्ववति रुजा। अपनाहकशो विच्छिन्ना पुनः पुनः
शोकवतीच साडर्विहा। प्रमाण विहा। स्त्राद्यस्थि शिरा संधि मर्म
तिरिक्त विहाया मंतः प्रविशति स विहावा रुजो शोषे वैकल्पे म
पोणिते शोणितातिप्रवृत्ति र्वा शोवापादयति ॥ भवेति चात्र।
स्त्रातिविहा। ऊंचिताया मप्येरे। शिरासु शिहितो नास्ति चलाहो
ऊठशस्त्रप्रमथिता एणुलीभाव ताः स्वभावतः। मस्यवतपदिह
मापजा पिच्छिता। अनासादिता नैते तस्माद्यत्तेन ताडयत् ॥
पुनः पुनरंतयोश्च वक्रशः शस्त्रा अजानता गृहीते त शस्त्रे काय
भिहता ऊहिता। शीतभयमूर्च्छा विपातिते। भवेति व्यापदश्रेता
भिरप्रवृत्त शोणिता अप्रसुता ती वरवश्यापुपदवाः ॥ स्त्रहादिभिः
हणा महाशुखशस्त्रविहा असुदी क्रियायोगेन तथा लेपने रपि
णा अत्यरक्तस्त्राविशपनेविहा अंते यान्मास्य व्याधयः शोति यथा
भिहता। हीण शोणितस्यानिन्न सस्पक सिराव्यात ॥ सिराव

य श्रिकित्साहं श्रुत्वा तत्र प्र कर्मवैशेषादागमाच्च केवलं
कीर्तितः ॥ यथा प्रणिहतः प्रसृष्ट सत्रिकर्षात् सट्पागम
सम्पत् वस्तिः कामचिकित्सा कर्मत्वात् सौत्पाच्च विभक्तक
तत्र स्निग्ध स्निग्ध वात विविक्ता मरण मण्यविभाग इव कर्मस
स्थापितानुवासित सिराविद्वैः भवति। तामोतु नाभि प्रभवाणां
दिहर्तव्यानि। कोपायास मेषुन भमनीता मर्द्धगा दश दश वा
नासनचेकमणशीतवातातप योगामिस अतस्व स्निग्धगणः
विरुहासात्माजीर्णाग्न्यावत्ता प्रस्थासोच्छ्वास जृम्भित चहसित
भात्सासु मेके मयेते ॥ पतेषा कथित रुदितादीन्विशेषानभि
विस्तार सुपविष्टाहस्यामः। भव वहेमः शरीरं धारयेति। तास्त
तश्चात्र सिराविद्याण तुम्बैस्तुन हय मभिप्रयत्ना सिधा जायेतेता
लौकाभिः पदे स्तथा। अदमा सिंशत। तामोतु वात पिन्नक
कं यथा एवं निर्देदुष्ट शोणि क शोणिगत रसान् दे दे वहत
ते। अदमादे जलौका स्यात् स्ता दश शब्द रूप रस गंधानश
लुत्रं पिण्डिते हितं। सिरागवा मि गृहीते। हाभ्यां भाषतेचहा
पके रक्ते मृगालाव त्वचिश्चि भ्रांक्षोषे करोति हाभ्यांस्वपिति
ते ॥ अवमोधायाः ॥ अथातो हाभ्यां प्रतिबुध्यते ॥ हे चा
भमनीयाकराण शरीरं व्या शु वाहिन्यो। हे स्तयेस्त्रिया
ह्यास्यामः। चतुर्विंशति थम वहतः स्तन सेम्रिते तेपव शु
न्या नाभिप्रभवा अभिहितः कं नरस्य स्तनाभ्या मभिव
तत्र केचिदङ्गः सिरा भमनी हतः। ता स्तेता सिंशत सति
स्वातसा मविभाजः सिरा विका भागा व्याख्याताः। पताभि रू
रा पव भमनः स्वातोसि चेति ह्रंवाभे रुदर णस्य एष्टोः स्ते
तत्तु न सम्पत्। अस्या पव हि थयीवा वाहवो धार्यन्ते याप्ये
भमनः स्वातोसिचसिराभ्यः क तेच ॥ भवति चात्र ऊर्ध्वं गतास्त
स्मादाज्जुनायतामूल सन्धियमा जुर्वेति कर्मायेतानि सर्वशः

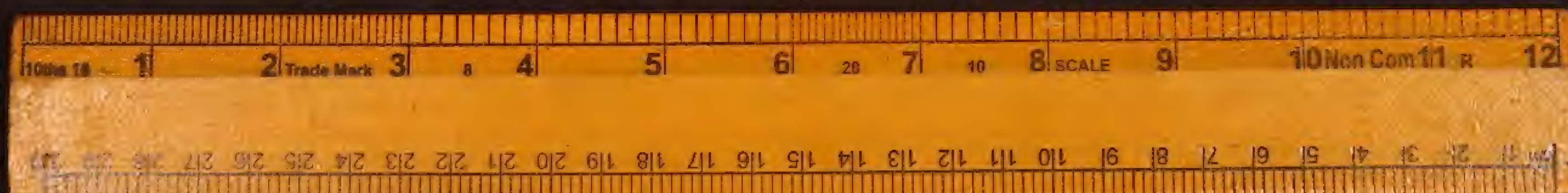
अथोगमास्तवराभिकर्मतासो तिथ्यगणः संप्रवक्ष्यामि कर्मता
यथायथे। अथोगमास्त वात सो यथायथे ॥ तिथ्यगणानां
मूत्र पुरीष शुक्रार्तवादीन्धोव चतसृणां भमनीना मेकैका श
हेति। तास्त पितापय मभिप्र तथा सहस्रथा चोत्तरोत्तरे विभ
तिपत्रा स्तत्रस्य मेवात्रयानरसे ज्येते तास्तसेल्लिया स्तभि विदे
विपक्व मोक्षोदिवेचयेत्योः भि शरीरं गवास्तिते विवद्व मात
वहेमः शरीरं तर्पयेत्यर्थयेतिचो तच्च। तामो मुक्तानि रोमरूप
ह्रंगतानो तिथ्यगणानो रसस्या प्रतिवृष्टानि येः स्तेद मभिव
नञ्चाभिभरयेति मूत्र पुरीषेषु हेतिरसेचापि संतर्पयेतवहि
दंशु विवेचयेत्यामपक्वाशयो अतैरेवचाभ्यां परिषेकावगा
तरेच विधा जायेतेतासिंशत हालेपन वीर्यायेतः शरीर म
तामोतु वात पित्त कफशो मियद्येते त्ववि विपक्वानि। तै
णिगत रसान् देदे वहतःताद रेववस्पर्शस्वत्वा पृक्ताति। ता
श दे अत्रवाहिराणावन्वास्थिते स्तिता सुप्तो भमनः सुदीग
तोषवहे हे मूत्रवस्ति मभिप्र ताः सतिभागा व्याख्याताः। भ
पने मूत्रवहे हे शुक्रवहे हे शु वतश्च। यथा स्वभावतःस्ता
कृपाडुर्भावाय हे विसर्गाय तेप निमृगालेषु विसेष च। भमनी
वरक्त मभिवहता नारीनामार्त नोतथा स्तानि रसा येरुपचीय
वसेतं। हे वृक्षोनिरसयो स्यात्ता तेः पंचाभिभूतास्तथ पंचकु
व प्रतिवहे। अष्टावत्या स्त्रिया तः पंचेदियं पंचसुभावयेति।
गताभमनीनो स्तेद मर्पयेति पंचेदिये पंच सभावयिता पंच
ता स्तेता सिंशत सविभागाया त्वमायेति विनाशकाले ॥ अत्र
ह्याताः। एताभिर्धोनाभेः प ऊर्ध्वं स्वातसो मूलविहलक्षण
क्राशय कटी मूत्र पुरीष उद सुपदेस्यामः। तानितु प्रानात्रो
वस्तिमेष्ट सखयीनि धार्यन्ते या दक रस रक्त सोस मेदो मूत्र
प्येतेच ॥ भवतिचात्र। अथोगमा पुरीष शुक्रार्तव वृष्टानि येषु
स्त ऊर्वेति कर्मायेतानि सर्वशः धिकार पकेषां वरुनि। पतेषा

विशेषावहः ॥ तत्र प्राणवहे तत्र विहस्यानह वस्तिता सूत्रनि
हे तयो मूले हृदये रसवाहि रोधः स्तब्धमेकता च । पुरीषव
एषधमस्यः । तत्र विहस्य को हे हे तयो मूले पक्वाण्योग
शानविमन मोहन भ्रमण वे दंच तत्र विहस्यानहो दुर्गपता
पनातिमरण वा भवति अत्रवहे ग्रथितां वता च । शुक्रवहे हेत
हेतयो मूले सामाशयोऽत्रवा यो मूले स्तनो वृषतो च तत्र
हिन्यश्च धमस्य स्तत्र विहस्य विहस्य ज्ञीवता विरात् प्रमे
थानेश्वलाप्रहेयो हृदिः पिपा कोरक्त शुक्रताच । आतवहे
सांध्यमरण वा उदकवहे हेतयो हेतयो मूले गर्भाशयः आतव
मूलेतालु क्लोसच । तत्र विह वाहिन्यश्च धमस्य स्तत्र विहया
स्यपिपासा सद्यो मरणश्च । रस वंध्याते मेथुनासहिसुते मार्ज
वहे हे तयो मूले हृदये रसवा वनाशश्च । सेवनी क्लेदादुजाश
हिन्यश्च धमस्य स्तत्र विहस्य दुर्भावः । वस्ति गुद विह लक्ष
शेषः प्राणवह विहवच मरण एणप्रगुक्त मिति । सोतो विह
तलिंगानिच । वक्तवहे हे तयो त्रपस्यावायोपचवेदहुत शस्य
मूलेयकृत् स्त्रीहातो रक्तवाहि न चत विधानेनोपचरेत् । सू
न्यश्च धमस्य स्तत्र विहस्य प्रणवो लात स्तादेतरे देहे प्रसृतस्ति
यताज्वरो दाहः पादुता शार्णि वाहियत् । स्वात स्तदिति विसे
तानिग्रमने रक्तनेत्रता चेति । यंसिग धमनि वर्जिते ॥ दश
मांसवहे हे तयो मूले स्वायत्त मोधायः । अथ्यातो गर्भिणी
चरक्तवहाश्च धमस्य स्तत्र वि वाकरणे शारीरे व्याख्यास्यामः
हृदयस्यस्यु मिस्रणेषः सिग गर्भिणी प्रथम दिवसात् प्रभ
गुणयोमरण । मेदावहे हे तयो तिनिते प्रहृष्टा शुच्यलेकता
मूले कटी वृद्धोच तत्र विहस्य शुल्कवसना शोति मेगल देव
स्वेदागमने स्निग्धांगता तालु ब्राह्मण गुरुपरा च भवेन्मलिनवि
शेषः सूतप्रेणफता पिपासा च कृतहीतगजाणि नष्टपेदुरीधर
मरवहे हे तयो मूले वस्तिमेकृत् दर्शनाति परिहरेदहेतनीयाश्च

कथाः शुक्रं पर्युषिते कथिते यत्ते गर्भः अष्टमे वदरो दकेन
क्लिने चाने नोपभुंजीत । वहि वलातिवला शानपुष्प पल्लव
निष्क्रमणं शूत्यागार चैत्य प्रम योदधि सस्तुतेललवण मदन
शानवृत्ता अयान कोय भय श फल मधु वृत भिषेरागस्याप
कराश्च भागनुचैर्भोषादिकेपरि येत प्रशाणपुरीष शुद्ध्य मनु
हरेद्यानिचुगभेद्यापादयति । न लोमनाथचवायोः । ततः पयोम
चभीला तेलाभ्यागोत्सादना धरकषाष सिंधेन तैलेनानुवास
दीति विषेवेत न चायाशयेच्छ येदुलोमे हि वायो सुते प्रसू
सीरे एवोक्तानिच परिहरेत् । यत्ते निरुपद्रवा च भवति अत
शयनाशन मृदास्तरण नात रुद्धे स्निग्धाभिर्यवाभिरांगु
क्षमपाश्रयोपेत मसस्तापे विद लरसे शोपक्रमेदाप्रसवकाला
ध्यात । हृद्ये इवे मधुरप्राये स्ति देव उपक्रांता स्तिग्धा वलवती
गं दीपनीय संस्तुतश्च भोजने सुत मनुपद्रवा प्रसयते । नवमे
भोजयेत् सामान्य मेतदाप्रस मासि सूतिकागारमेनो प्रवेश
वात् ॥ विशेषतस्त गर्भिणीप्र येत प्रशस्ततिष्ठादो । तशरि
थम द्वितीय तृतीय मानसेषु छे ब्राह्मण चाविद्य वैश्व शूद्रा
मधुरशीत द्रवप्राय माहारमुपसे एणं श्वेत रक्त पीत क्लेसु भूमि
वेत । विशेषतस्त तृतीये षष्टि प्रदेषु विल्वन्यग्रोप तिङ्कम
कोदने पयसा भोजयेच्चतुर्थे द लातक निर्मिते सर्वागारे यथा
प्रापंचमे पयसा षष्टे सर्पिसाचे यासंख्यं तन्मयपयंक सुपति
येके । चतुर्थे पयो नवनीतसे प्रभिर्ति सुविभक्त परिच्छेदश
सृष्ट माहारयेज्जांगल मांसस रद्धारं मुदगहारं दक्षिणहारं वा
दितं हृद्यमन्नं भोजयेत् पंच हृहस्तायतः अतहस्तविस्तृतं
मेहीर सर्पिः संसृष्टं । षष्टेस्य रक्षासंगल सम्पन्ने विधेयं ॥
देष्टुं सिद्धस्य सर्पिषा माजोपा जाने हि शिथिले कुक्षौ सुक्ते
ययेचवाणं वा । सममे सर्पिः हृदयवेधने । सम्पूले जघने
यकपर्णादि सिद्ध मेव माया नारी ज्ञेया सा तु प्रजायिनी ॥

तत्रोपस्थित प्रसवायाः कटीष्टं विकटं वा जनयति । तत्र प्रति
प्रति समंताद्देदना भवत्यभीक्षा लोम मनुलोमयेत् । गर्भस्यो
पुरीषप्रवृत्तिं मूत्रं प्रसिद्यतेयो त योनिं धृष्येत कृत्स्नसर्प नि
निमग्नतां श्लेष्मा च । प्रजनयि मीमांसेण पिण्डीतकेन वा वध्नी
यमाणां कृत मंगल सति याद्विराणपुष्पीमूलं हस्त पाद
वाचनं कुमार परिहृतो पुत्रास योद्वायेत स्ववृत्तं विशालं
फलहस्तं स्वभक्तं मुसोदकं वा । अथ जातस्यान्ते मुखेच
परिषिक्ता मेषनो सचुतो य मेषव सर्पिसा विष्णाथ चूनात्ते
वाग्माकण्डात् पाययेत् । ततः मूर्द्धि पिचुं दद्यात्ततोनाभिना
कृतोपधाने मृद्विस्तीर्णाय त्री मद्योगुल मायसमूत्रेण
नेक्षितामाधुप्रसवणी सुताना वद्वा छेदयेत् तत्तत्रैकदेशेच
मशेकनीयां चतस्र स्त्रियः प कुमारस्य ग्रीवायां सम्पग्वध्नी
विणतवयसः प्रजननकुशलात्क यात् ॥ अथ कुमारप्रीताभि
र्जितनालाः परिचरेयुति । अथ यदि रस्यास्य जातकर्मणि
स्याविशिखान्तर मनुलोम मनुमु कृते मधुसर्पिरनेता ब्राह्मी
लुमभ्यज्यात् कयाचैना मेकास सेन सुवर्णीचूर्णं मंगुल्यानाभि
भगे प्रवाहयेत्तत्र चाप्राप्तावी कया लेहयेत्ततो वलातैलेना
प्रवाहस । विशिखान्तर मपत भयं लीखृत्तकषायेण सर्व
मार्गं । ततो विमुक्ते गर्भनाडीप्र गयोदकेन वारुण्य हेम प्रतमेन
वेधे सपृलेषु आणि वंत्तण वा वारिण स्त्रापयेदेनं कपि
वस्ति शिरः स प्रवाहेशाः शोनेः त्वमव कषायेन वा कोसेन
पूनेः । ततो गर्भं निरोमे प्रगा यथाकालं यथादेशे यथाविभ
छे ततो गर्भं योनिमुखे प्रपत्रे वंच । धमनीतो हृदिस्थानो निवृ
माद्वतर प्राविशत्यभावात् ॥ तत्वादनंतरं चतुराकाजिग्राह
शुक्लप्रवाहनात् वधिरंस् स्त्रीणां स्तन्यप्रवर्तते । तस्मात्
के अस्तहन्ते मूर्द्धाध्यातिने यमे भक्ति मधु सर्पि रनेताभि
कास स्यास प्रायोपदुते ऊज्जं प्र मंत्रपते त्रिकाले पाययेद्दि ।

तीये लक्ष्मणासिद्धं सर्पि स्तुती पचरेत् । प्रायश श्वेनो प्रभूतेनो
येच । ततः प्रातुनिवारितस्तन्येम स्नादकेन परिषिचेत् कोथाया
धुसर्पिः स्वपाणितल सस्मितेदि स मेषुनादीन् परिवहरेत् ॥
कालेपाययेत् ॥ अथ सृत्तिकां भवतश्चात्र मिष्णाचारान्तर
वलातैलाभक्तो वातहरोषय चिकाया यो व्याधिरुपजायते
निःक्वायेनोपचरेत् सशोषदो सकृच्छसाधोः साधोवाभवे
घात तदहः पिप्पली पिप्पली दत्तय तर्पणात् । तस्मात्तोदे
मूलहस्तिपिप्पलीचिरक शृंग प्राकालो च व्याधि सात्पेन
वेर चयाचर्ण गुजोदकेनोमेन कर्मणा । परीक्षोपचरेदेव ने
पाययेत् । पवे हिरावे हिरावे वा यमनय माप्नुयात् ॥ अथपरा
ऊर्ध्वादाडुष्ट शोणितान्तर । विमु पतेतानाहाभानो ऊरुतेतस्मा
दे ततो विदारिगंधादि सिद्धो त काण्ठयस्याः केशवेधितया
स्नेहयवाग्नीं लीयवाग्नीं वा पा ऊल्पा प्रमृजेत् । कटकात्तुक्
येत् विरात्रं । ततोयव कोल ते वेधन सर्षप सर्षपिर्मेकैकी
ऊर्य सिद्धेन जोगुल रसेन प्रा कटुतेन विमिश्रे योनिमुखेध
त्वादेन भोजयेद्वल मधिवलेच येत् । लोमलीमूलकलेकन वा
वेत् । अनेन विधिना अथहेमा स्याः पाणिपादतल मालिनेत्
स मुपसंस्कृता विमुक्ताहारा मूर्द्धि वास्या महावृत्तलीर म
चारा विगत सृत्तिकाभिधाना नुषेचयेत् । ऊष्ट लोमलीमूल
स्यात् । पुन यत्तददर्शनादित्ये कल्केवा मद्य मूत्रयो रत्यतरेण
के । धन भूमिजातो सृत्तिकाश्च पाययेत् । शालिमूल कल्केवा
ततैलयो रत्यतरेण मात्रं पाय पिप्पल्यादि वा मद्येन सिद्धार्थ
येत् । पिप्पल्यादि कषायानुपाना क ऊष्टलोमली महावृत्तलीर मि
स्त्रिद निम्बा चम्पाविशत्रे पंचरात्रं श्रोतस्त्रामादेन वास्याययेत् । प
वा वलवती । अत्रलो यवगुणा तैरेव सिद्धेन सिद्धार्थकतेले
युयेद्विरात्रं पंचरात्रं वा । अत्रऊ नोत्तर वस्ति दद्यात् । सिन्धेन
हंस्त्रिग्येनात्र संसर्गेनो ॥ वा क्लृप्तनखेन हस्तेनापहरेत्

प्रजातायाश्चतुर्णां रक्तशरीरं रक्तोद्धानि चास्य पाणि पार
 राया स्त्रीक्षेत्रं रविप्रोदितं रक्तं शिरो ग्रीवास्वमृजेत । नि
 वायुना तदेषागेनातिसेरुहे ना लानसी सधप कणांचत्र प्र
 भेरयः पार्श्वयो रक्तो वा ग्रस्थि किरेत । अधिष्ठाने चाग्निं प्रज्ञा
 वा शिरसि वा ग्रंथि करोति । लयेत । अतितोपासनीयञ्चावे
 ततश्चुनाभिवस्पर्श एष्टमृत्वा हेत । ततोदशमेऽहनि सातापि
 निभवेति । मूचीभिरिव निस्त तरो कृतमंगल कौतुको स
 घतेभिघते दीर्घत इवचपक्ता स्ति वाचने कृता नाम कुर्या
 शयः । समेतादाधान मुदरे मृत्वा तोयदभिप्रेतं नक्षत्रवास वा ॥
 मृगश्चभवतीति मकाल लक्षणं ततो यथावर्णं यात्री मुपेया
 तत्रवीरतद्वादिहिदे जलमृषका मध्यमप्रमाणे मध्यमवसा म
 दिप्रतीवापे पाषयेत । षवक्षार रोगो शीलवती मचपला मलो
 चूर्णे वा सर्पिषा सुखोदकेनवा लुपा मकुशा मस्तलो प्रसन्न
 लवण चूर्णेवा पिप्यल्यादि क्वा लीरामलेबोष्टा मलबोद्धस्तनी
 येनपिप्यल्यादिचूर्णे वा सुरोमंटे मद्योगामद्यसनिनी जीवहस्तो
 न वरुणादिकाथे वा पंचकोले दोग्ध्रीवस्तला मत्तुदकमिणी
 लाप्रतीवापे पृथक् पर्णपादिका कुलेजाता मतो भयिष्टेशुगो
 येवा भद्रदाके मरिच संसृष्टे पु रंवितां श्वासा मारोण वलहृद
 राणगुडे वा विकटुक चतुर्जा येवालस्य तबोद्धस्तनी कराले
 तक कुस्तंबुरु मिश्रं खादेदत्तं कुर्यात् । लेवस्तनी नासिका
 वा पिदेददिष्टमिति । अथवाते सुखेच्छादयित्वा मरण साधार
 दोम परिवृते दोमवस्त्रास्तुता येत ततः प्रशस्तायोतिथो शिरः
 यो शय्याया प्राययेत् । पीलु स्नातामहतवासस मुदश्चुलेषि
 वदरी निस्त पट्टक शारवा शु मुपवेश्य यात्री प्राश्नुवीशुप
 मि श्रेते वीजयेत् । मूर्द्धिवा वेषहस्तिणं स्तने योत सीवत
 स्नाहरद स्तेल पिचु मन्वार परिवृतमभिसेय मंत्रेणानेनप
 येत् । धृषयेच्चैनेरस्तौचै र्भवेः । ययेत् ॥ चत्वारः सागराः स्तभं

स्तनयोः क्षीरवादिणः । भवेत् शुभवति । नचक्षित प्रेकार्त
 सुभगे नित्ये वालस्य वलहृद आत प्रडध्यात गर्भिणी ज्वरि
 ये । पयोः स्तरसेपीत्वा कुमार तातिहीणातिमूल विदग्धम
 स्ते शुभानने । दीर्घ मायु रवा सविरुहाहार तर्पितायाः स्त
 प्रोत देवाः प्राप्तामृते यथा ॥ संपाययेनाजीर्णेषधन्वा वाले रो
 अतोमथा नाना स्तस्यापयोग षोष्य मलानो तीव्र वेगोमति
 स्यासात्प्राद्याधिजन्म भवति । भयात् ॥ भवेतिचात्रयात्रास्त
 अपरिस्तुतेपतिलब्ध स्तमृणा गुरुभिर्भोज्ये विषमैर्दोषलेस्त
 स्तनपानाडत स्तुहित स्तोतसः या । दोषादेहेप्रकुर्येति तत
 शिरोः कास खास वमी प्राडर्भा स्तमे प्रडध्याति ॥ मिथ्याहा
 वः । तस्मादेवं विधाने स्तमे न रविरारिणाडष्टा वातादयः
 पाययेत् । कोथ प्रेकार्वास्तस्या स्त्रियाः । हृषयंति पय स्तेनप्रा
 दिभिश्च स्त्रियाः स्तमनाशोभव रीरा व्याधयः शिरोः । भवेति
 ति ॥ अथास्याः क्षीर जननाथे कुशल स्तोश्च भिषक सम्यग्नि
 सोमनस्य मुतपाद्य यवगोधूम भावयेत् । अंग प्रयोग देशात्
 प्राति षष्टिक मोसरससरा रुजा यत्रास्य जायते ॥ मुकुमु
 सोवीरक पिपापाक लघुनम कः सृष्टाति ते सृष्टमाने चरो
 स्थ कसेरुक शृंगाटक विस दिति । निसीलिताक्षो सृष्टे
 विदारिकंद मधुक शतावरीना शिरोरोगेनधारयेत् । वस्त्रि
 लिकालाह कालशाक प्रभृती मृत्रसंगोती रुजा रघ्यति म
 निविदध्यात् ॥ अथास्याः स्तम मम्प परीक्षेत । तच्चेच्छीतल
 ममले तनु शारवाभास मम्प धानां वक्रजनेः ॥ कोष्टेदो
 मस्तमेकीभावे गच्छत्यफेतिर शु रोदनेः । तेष च यथाभिरि
 मतन्ममोह्यवेत न सीदति वा ते मृदुच्छेदनीय मोषधं मात्र
 तच्छुद्धिमिति विद्योतेन कुमारणा या क्षीरपस्य क्षीर सर्पिषा यात्रा
 रोगे शरीरोपचयो वलहृदि श्रुकेवलमेवविदध्यात् क्षीरो

त्रादस्यात्मानि धाम्ना श्रुतादस्य क्षीराहारय सर्पिः पाययेत् सि
 कषायादीनामन्येव न धाम्नाः । हार्थकवचा मांसी पयस्यापामा
 तत्र मासाहर्षं क्षीरपाषाणानिप रं शतावरी सारिवा द्राक्षी पि
 वेदय ग्रहाण स सिता मोषयमा प्ली हरिद्रा ऊष्ट संधव सिद्धे
 गोविदध्यात कोलास्यि सस्मिता क्षीरात्रादाय मधुक वचा पि
 कल्कमधो क्षीरात्रादाय कोलस प्लीचित्रक विफला सिद्धे । प्र
 सिता मन्नादायेति ॥ येषां गदा त्रादायद्विपंचमूली क्षीर तगार म
 ना ये योगाः प्रवह्यते गदंकराः द्वादशमरिच मधु विडंगा द्राक्षा
 तेषु तत्कल्क संलिप्तौ पाय द्विजाक्षीसिद्धे । तेनारोगा वल मे
 येत शिष्ये स्तनौ ॥ एके हे धायेवि शिष्या भवेति ॥ बाले
 क्षीराचाहानि वात पित्त कफ पुन गात्रसुखे गृह्णीयात्रचेने
 ज्वरे । स्तनपायादितेसर्पि रि तेजयेत् सहसान प्रतिवोधये
 तशर्भा यथार्थतः ॥ नच त द्विजास भयात् । सहसा नाप
 स्नाभयादत्र पाययेत् शिष्यस्तु हरेत्तुल्यपेदा वानादि विचा
 नौ ॥ विरेक वस्ति वमनान्मुते त भयात् । नोपवेशयेत् कोजा
 ऊर्णाच्च नात्ययात् । मस्तुलं भयान्नित्यं चैन मनुवर्तते प्रिय
 गन्तयाद्यस्य वायु स्तान्तास्यि शतै रजिघांसुः । एत मनभिह
 तामयेत् ॥ तस्य हृद्देत्यु तमना स्तुभिवदंते नित्य मुद
 कस्य सर्पि मधुरैकेः श्रुते । ग्रस्त सस्यत्रो नीरोगाः सुप्रसन्न
 पाताभ्यञ्जनयो योन्ते क्षीरात्र मनाश्रु भवति । वातातप विद्यु
 हेतुतं तथा ॥ वातेनाध्यापि त्वाभा पादपलता दर्पान दीपा
 तो नाभिं सहजो तण्डुलेति वलोकन श्रुत्यागार निम्नस्थान
 तो । मारुतजैः प्रशमयेत्तस्ते गृह्णीयादिभ्यो उग्रहोपसर्गात्
 ह स्पेदोपनाहनेः ॥ गृहपाके श्रु बालेद्वेत् ॥ नाशुचौविस्
 त्र बालानो पित्तक्षी कारयेत् जेहाले नाकाशे विषमेनच ॥
 क्रिया । रसोजनं विशेषेण नेषा मारुत वर्षेषु रसोभूमे
 पानालेपनयो हितं ॥ दकेषुच ॥ क्षीर सात्म्यतयाक्षी

र माजे गव्य मयापिवा । द ते । ज्ञातो वानचिरे जीवेतजी
 घादास्तन्यपर्याप्ते बालानोवी वेदा हर्षलेन्द्रियः । तस्मादस्य
 ह्य मात्रया ॥ घण्टासंवेन म तवालाया गभीधाने नकार
 त्रे प्राशयेत्तु हितेच । नित्यम येत् ॥ प्रतिघृह्यां दीर्घयोगि
 वरोधरतश्च स्यात्कृतस्त उप णा मनेन वा विकारेणोप
 सर्गभयात् । प्रयत्नतश्च ग्रहोप सृष्टाया गभीधाने तेवज्वीत
 सर्गभ्यो रक्षा बाला भवेति ॥ प्ररुषस्याप्येवेविष्यतएव दो
 शयज्जमार उद्विजेत त्रस्ततिरो माः संभवेति । तत्र सर्वोक्तैः का
 दिति नष्टसंज्ञो भवति नखद रणोः पतिष्ठातिगर्भेगभीषाय क
 शने धात्री मात्मानश्च परिण ही वेक्षण वस्ति मूलानि रक्त
 दिति दंताव त्वादति कृजति जं दर्शनं च । तत्र शीतैः परिषेका
 भतेज्वो विविपत्युद्धं निरीक्ष वगाह प्रदेहादिभि रूपचरेजी
 तेफण मुहमति संदष्टैः रू रनीय श्रुत शीत क्षीर पाने
 रोभिन्नामवज्ञा दीनातंसरो नि श्रु । गर्भस्फुरणे मुक्त मुक्त
 शिजागति उर्वला स्नानोगा स्तसंधारणार्थं क्षीर अत्यन्तादि
 मत्पल्लुल्लुखरी मत्कण गंधो सिद्धेपाययेत् । प्रसेसमाने सदा
 यथा पुश्याभ्यो स्तन्य सभितष हपास्येष्ट मूलसुगुदयानाह
 ति त्रयानाभितषतीति सामान्ये सत्रसंज्ञाः । स्थानास्थानञ्चोपका
 न ग्रहोपसृष्ट लक्षण मुक्तं वि मति गर्भे कोष्टे संभ स्तत्र वि
 स्तरेणोत्तरे वक्ष्यामः ॥ शक्तिमं ग्याः प्रीताः क्रियाः वेदनायाम
 तज्जनें हात्वा यथावार्तो विद्या हासहा च्छसहा मधुक स्रद्धं
 शारयेत् । श्रुत्यासो पंचविंशति द्वाकावकारिका सिद्धे पयः श
 वर्षाय हादशवर्षे पत्नी साव केरलोद्गमिष्ये पाययेत् । मूत्रसं
 हेतुपिष्य यमार्थ कामप्रजा प्रा मेदभादि सिद्धे । शानाहे दिगुसो
 प्पातीति ॥ उतघोडश वर्षाया वृक्षे लघुन वचा सिद्धे श्रुत
 सप्रान्नः पंचविंशति । यथायते यं स्रवति रक्ते कोष्टाकारिका
 पुमान् गर्भं कृतिस्थः सविषय मार मृत्पिण्ड समगा धातकी

कुसुम नवमालिका गौरिक पनीय संयुक्त पाययेदरिष्टेवा
 सज्जनस रसोजन चूर्ण मधुना वातोपद्रवं पृहीतवान् । स्नान
 वलिहारा यथाज्ञानं यथाभावा सा लीयते गर्भः सौमतिकाल
 दिवसकालकल्क वा । पयसा मवतिष्ठमानो व्यापद्यते तद्वत्
 पाययेत्सलादिकल्कं । कुशेन ना स्नेहादि क्रमेणोपचरेत् ॥
 मृगादक शालक कल्क वा । उत्क्रोश रससंमिश्रं मनल्पति
 मृतेन पयसा उद्वर फलोदकं सो यदायुं पाययेत् । मायति
 कंद कायेन वा शर्करा मधुम ल विल्ल शालाट सिद्धा न वा
 धुरेण शालिपिष्टे मृगोधादि कुल्लाघान भस्तेयमधुमाधी
 स्वरस परिपीते वा । वस्त्रावयवे कंचनपिवेत समशब्दं । काला
 यास्यं धारयेत् ॥ अथादृष्टेन नीतं स्नायिनि गर्भं विशेषतः
 रिगतायोवेदनाया मधुक देवदा सधान्य मुद्रालेन मुषलेनाभिः
 रु पयसा सिद्धं पयः पाययेत्त न्मात विषमेवा यानासने से
 देवाप्रमेतक शतावरी पयसा वते । वाताभिपन्नपत्रं शुष्यति
 सिद्धे विदारि गोधादि सिद्धे वा व गर्भः । समातः कुल्लि न प्रयति
 हतीदृष्टोत्पल शतावरी सारि मंदं सन्दतेच ते दृष्टाणीयेः प-
 दापयसा मधुक सिद्धं पयसा योभिर्मांसरसे मृगोपचरेत् सु
 कं पुष्पी सिद्धे हापयः पाययेदि क प्रोणिते वायुनाभिप्रपन्नम
 ति । एवे लिप्रं शुष्कताया उपा वक्रातजीव माध्यापयसुदरे ।
 वर्तते रुजो गर्भं श्लाघ्यते । तत्कदाचित् यदृच्छोपशान्ते
 यवस्थितेच गर्भं गद्येनोद्वर नेगमेयापहत मिति भाषेते । त
 शलाटुसिद्धेन पयसा भोजये मेव कदाचित् प्रलीयमाने ना
 त । अजीते जवरा स्नेह वज्रा गोदर मिश्राक स्तत्रापि लीनव
 भिरैवागूभि रुद्रालकादीना मतीकारः ॥ अतः कंदं मासान्
 पाचनीयोपसेक्तताभिरुपक्रमे मासिके वस्यासः । मधुकशाक
 त यावन्तो मासा गर्भस्तथावेत्त दीजेच पयसा स्वरदारुच । अ
 हानि वरुपुदर मृतेषु पुराणगु प्रमेतक सिलाः कुल्लाघाप्रवली
 उंदी ॥

शतावरी ॥ वृत्तादनी पयसा च रसाये गर्भाविरुद्धं च गर्भाविरुद्धा
 लता चोत्पलसारिवा । अनेता शुक्रिया यथायोगे विदधीत
 सारिवा रक्ता पद्मा मधुक मेव मृदुप्रायाः ॥ भवेति चित्रं सो
 च ॥ वृहत्सो काष्ठीरी चापि ली वरं सक्तं हर्षं कुं मधु
 रिशुंगा स्त्वचो वृते । एभिर्पाणि वृते च वा । मत्स्याचकः शाल
 वला शिशुं स्वदेष्टा मधुपाणि पुष्पी मधु सर्पि सकाच्चने ॥
 का । मृगारकं विसं दात्ता कसे शर्कपुष्पी मधुवृते वृणितेकन
 रुमधुकं सिताः । वतसेने सम कंवचा । हेमचर्मा निकेदर्याः शे
 योगाः सु रंभेष्टोक समापनाः ता हवी वृते मधु ॥ चत्वारोः
 यथासंख्ये प्रयोक्तव्या गर्भसा भिरिः प्राणाः श्लाकाईषुचतुर्षु
 वे पयोयुताः । कपित्थं वृह । पि कुमाराणावेप मंधा वल
 ती विल्ल पदोलेत्त निदिधि वुद्धि विवर्दताः ॥ इति सुश्रु
 काः । मल्लानि लीर सिद्धानि त आधुर्वेदशास्त्रे तृतीये प्रा
 येयद्विषाष्टमे । नवमे मधुका रीरस्थाने समाप्ते ॥ इंगेरेजी
 नेतापयसा सारिवाः पिवेत ॥ भाषाया एनेदोमीसुक्तमेतत्
 लीरं पुंढी पयसाभ्या सिद्धे स्या शारीरे तपोयथा ॥ देव दि
 दशमेदिते । मत्तीरा वा हिता ज गुरुशक्त एजने यौच
 शुण्ठी मधुकं सुरुदारुच । ए माङ्गवे ॥ व्रसचर्यमहिंसा
 व्रमाप्यायते गर्भं लीत्रा रुक् च शारीरे तप उच्यते ॥
 चोपशाम्यति । निवृत्तप्रसवा इति भगवद्गीतायां १२ ॥
 यास्त पुनः मज्जा वर्वेभ्य ऊर्ध्वं प्र अध्यायः ॥
 सवसानाया नार्याः कुमाराः शारीरके ली शंकराचार्यक
 ल्यायु भवति ॥ अथगर्भिणी तवेदोतमीसोसाभासे । यथा
 व्याधुतपतावरये कुर्येत्सु तथाच वय मस्या शारीरकमी
 रास्तेनात्रोपरितेनानुलोमयेच मांसायां प्रदर्शयिष्यामः । वेदा
 रं प्रमतीयन्नु मृदु विदध्याद त मीसोसाशास्त्रस्य व्याचिख्या
 ज्ञानयो रक्षणीयाच्च मृदुवीर्यमधु सितस्येद मादिमं सूत्रे ।

अपानो ब्रह्मजिज्ञासेति। इति शार्कः ली शार्कः। इति राज
नङ्गुलिखने ॥ निरुण्टः ॥
शार्करिकः वि शरीरसंवेधि शार्कः ५ विमथयुः। धनुर्मावे
तमर्यायः। कालेवरिकः २ इति मेदिनी ॥ शृंगसंवेधिनिति
गाविकः ३ वाप्रयिकः ४ संह शार्कः ६ स्त्री महाकरुणः इति
ननिकः ५ वार्षिकः ६ वैश्वरि राजनिर्घण्टः ॥ पुस्तकोत्तरेषा
कः ७ कायिकः ८ देहिकः ९ शार्कः इति च पाठः ॥
मौक्तिकः १० तानविकः ११ शार्कः १२ विमः। इत्यमरः ॥
इत्यमरोक्त शरीरपर्याय श धन्विमात्रे। इति शार्कः शृङ्गाय
वात सिक प्रत्ययेन निष्पन्नः दर्शनात् ॥
शार्करिकः वि हिंसकः। शृङ्गा शार्कलः ५ व्याघ्रः ॥ उत्तरप
भू कस गमेत्यादिना मुक प्र दे शृङ्गायवाचकः। इत्यमरः।
मयेन निष्पन्नः। इति मुग्ध रत्नसः ॥ पशुभेदः। स तु
वोधव्याकरणा ॥ सशभः। इति मेदिनी ॥ पति
शार्कः ५ शार्करा। इति श विशेषः। इति धराणि चित्रकः
इति राजनिर्घण्टः ॥
इति रत्नावली ॥ शार्कल ललिते ली धतिवृत्तौ
शार्करिकः ५ उग्रधकेणः। श शार्कल ललिते ली धतिवृत्तौ
करापाते। इति मेदिनी ॥ शृङ्गादशान्तरपादच्छन्दोविशे
शार्करः ५ उग्रधकेणः ॥ शार्क यः। यथा। सः सो जः स तसा
रावितदेशः। इति मेदिनी ॥ श दिनेश मृगभिः शार्कलललि
करासंवेधनि वि ॥ ते कृत्वा केसमृगे पराक्रम वि
शार्करिकः वि शार्करावृत्ति शार्कलललिते य शृङ्गे ति
शार्करिकः लदेशः शार्करा तिभारकारिषु सरारातिष्ठतिर
शृङ्गात् काण सिक प्रत्यया रे। संतोषे परमेत देव निवेहे रे
भ्यां निष्पन्नो शार्करीयः वि लोकशरणे श्रेयो वः स तु
शार्कराशुक्तदेशः शार्कराशृङ्गा नोत्पन्नमहिमा लक्ष्मीप्रियतमः
त लीय प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ इति छन्दोमञ्जरी २ स्तवकः ॥

शार्कलवाहनः ५ पंचविंशति १ कार्यः २ अथकाराकः ५
पूर्वजिनोत्तरीनजिनविशेषः। शम्भुसेवरः ५ इत्यमरः। शृङ्गदंष्ट्रः
इति त्रिकाण्डशेषः ॥ ६ इति रत्नमाला ॥ नदभेदः ॥
शार्कलविक्रीडिते ली अतिथिति इति शृङ्गरत्नावली ॥ शालन
वृत्तौ कुनविंशतिपादच्छन्दोवि पः। स तु शालिवाहनराजः।
शेषः। यथा। सूर्याश्रे मे स इति विमः ॥ वृत्तमात्रे। इति
जस्त ताः सगुरवः शार्कल राजनिर्घण्टः ॥ शालो कसे
विक्रीडिते। गोविंदे प्रणमोन्न धीवर परदाश इत्यमरभेदाना
मोग रसने त्वे चोषयाहर्निश लयादिः देवादिभ्यु। कैवर्त्त
पाणी एजयते मनः स्मर पदे इव वद राजीवोत्तपल शालो
तस्यालये गच्छते एवञ्चेत् ऊ वसेतकाल आजगाम। इति वा
रुताविले सम दिते शीर्षादय सवदत्त शेषात्। कैवर्त्त पदे
स्तद्वत्वे न प्रेक्षे भवतां कृते। शालो मत्स्यविशेषः ॥ वसेत
भवमहाशार्कलविक्रीडिते ॥ पक्षे शालस्य पुष्पे शाले ॥
इति छन्दोमञ्जरी २ स्तवकः ॥ इति भरतः ॥
शार्करे ली ग्रंथनमसे। यात शालग्रामः ५ विमसर्गविशेषः
के वि। इति मेदिनी ॥ शार्करीस स च गणकपुङ्गववृत्तकौटुक
स्वपिनि च वि ॥ चक्रयुक्तशिलाहारकोङ्कवृत्तादश
शार्करी स्त्री राविः। इत्यमरटी शालाच। तस्य माहात्म्य लक्ष
कार्यं भरतभूत वाचस्पतिः एणादि यथा प्रसंगात् कथयि
शाल उः न कथ्यते। इति क ध्यामि शालग्रामशिलास्तिने।
विकल्पदुमः ॥ कथ्यते प्रणोसा निष्कामो मुक्ति माप्नोति मूर्ति
यो। ३. शालते गुणिते गुणी। ध्यायन् स्तवन् जयन्। शाले च
नृ अशशालत। इति उणादिसः कगदा पक्षे केशवाख्या गदाधरः
शालः ५ मत्स्यभेदः ॥ राजाउ साज्ज कोमोदकी चक्र शाली
इति ख्यातः। प्रकारः। वृत्त नावायणोविभुः ॥ स च शाली
विशेषः। तत्पर्यायः। सर्जः ज्ञपदो माधवः श्रीगदाधरः। ग

दाज्ञशालग्रामकी वा गोविंदोवा शालग्रामनमः श्रीकृष्ण मूर्तये।
महाधरः ॥ पद्म शालग्रामदिने शालग्रामशिलाहारगतलघुदि
विष्णु शालग्रामनमः । शालग्राम चक्रधरः । शालग्रामाख्य सोः
ज्ञादाचक्र मधुसूदनमूर्तये । न आहः सदैव श्रीगदाधरः । लघु
मोहादासि चक्राज्ञ युक्त वैविक दिवको वक्राभः एवमागस्त प
मायच । सावि कोमोदकी पद्म कुलः । शंकरयोग्य प्रद्युम्नः सक्त
शालग्रामनमूर्तये ॥ शालग्रामचक्र चक्रस्तपीतकः ॥ सदीर्घः स शि
गदिने नमः श्रीधरमूर्तये । हृषी रश्मिदे योः विरुद्धस्त वतिलः ॥
केप्रासावि गदा शालग्राम पद्मिनामो नानाहारद्विरेलशु अथनाराय
स्त ते । साज्ञशालग्रामचक्र पद्म एणः सितः । मध्ये गदाकृता रे
नामसुप्रणिता । रामोदरः शालग्रामा नाभिपद्म महानतः । एयु
गदा चक्र पद्मिनामोस्तते । सा चक्रो रसिंहोवः कपिलोव्यात्रि
वि शालग्रामाज्ञाय वासुदेव न विंडकः । अथ वा पंचविंडस्तस्य
मोहनमः । शालग्राम चक्रगदिने न जने चक्रचारिणः ॥ वराह शक्ति
मः शंकराणायच ॥ शालग्राम चक्र ग लिंगोऽद्यादिषमदयचक्रकः ॥
दाज्ञाय एत प्रद्युम्न मूर्तये । नमो नीलशिखरेलः स्यात्तोय कूर्ममूर्तिः
निरुद्धाय गदा शालग्राम वरथा सविंडमान । कृष्णः सर्ववितावर्तः
रिणो । साज्ञ शालग्रामा चक्र ५५ पांडुरोन्नत एष्टकः । श्रीधरः पंच
मोहनम मूर्तये । नमो ध्योन्नत ३ रेतोऽद्यादनमाला गदाकितः ।
पाय गदाशालग्राम विधारिणो ॥ वामनो वतिलो नाम वामचक्रः
नृसिंह मूर्तये पद्म गदा शालग्राम सुरेस्वरः ॥ नानावर्णोऽनेकम
विधारिणो ॥ पद्माविशालग्रामदिने ति नीगभोगी त्वनेतकः ॥
नमोस्तुत्युतमूर्तये । शालग्रामा स्यात्तो रामोदरो नीलो मध्येच
ज्ञादे जतादेन मिहो नमः । ३ कः सुनीलकः । संकीर्णहारको
पेदे गदिने सावि पद्म शालग्राम वोऽद्यादथ वृद्धा समोहितः ॥
मोस्तते ॥ सचक्राज्ञगदाशालग्राम सदीर्घरेखा शुशिर एकचक्रो
युक्तायहरिमूर्तये । सगदाज्ञावि उजः एयुः ॥ प्रसुखिदः स्यात्

चक्रः कृष्णः विंडश्च विंडमतः । लाम्पशात कोदिजत्माद्यनाशनं
हृयग्रीवोऽन्युपाकारः पंचरेखः किं पुन जैनने तत्र हरेः सान्नि
समेततः ॥ वैकुण्ठोऽमलवज्राति ध कारणो । शालग्रामेक यज
एकचक्रात्मकोऽसितः । मत् नात शतलिंग फले लभेत ॥
स्या हीर्वांजुजाकारो हारेरेख वक्रभिर्जनाभिः प्रणेण यदि कृ
स्त पांडुरः । वामचक्रो दत्तरेखः सशिला लभेत । गोष्पदेनच
श्यामो वोऽव्याविविक्रमः । विज्ञेन तेन वैशायते नरः ॥
शालग्रामे हारकायास्थिताय ग्राहो शिला परीक्षेत क्षिप्यो
गदिनेनमः । एकेनलसितो वो श्रेष्ठाच मेचको । शकुला म
व्याज्ञादाधारी सुदर्शनः । लली तथमा प्रोक्ता मिश्रा मिश्रफ
नारायणो हार्यो विभि मूर्ति लप्रदा । सर्वकामप्रदा सोम्या
सिविक्रमः ॥ चतुर्भिश्चतुर्बु काला मण्डः खदा ॥ क्षिप्या
होवासुदेवश्च पंचभिः । प्रद्युम्नः च श्रीकरीनिर्मल्ला हरिश्चरा
षड्भिरैवाद्यात शंकरेण श्र यिका । तदा चद्रफला प्रोक्ता
स्ततः ॥ पुरुषोत्तमोऽष्टभिः स्या स्यात्तास्यलफलप्रदा ॥ सदा का
ञ्च नवयुहो नवान्वितः । दशा हे स्थितो वक्रि मंत्रनेच प्रकाश
वक्तरो दशभि रनिरुद्धोऽवता ते यथा तथा हरिर्वापीशालग्राम
दश ॥ हादशान्ता हादशभिर मेप्रकाशते ॥ प्रत्यहं हादश
तदुर्द्धा सनेतकः । इति पाद्मे शिलाः शालग्रामस्य योऽनुये
यातालखंडे १ व्यापायः ॥ त । हारवत्याः शिलायुक्ताः सर्वे
अपि च । ईश्वर उवाच शालग्रामे मने यंत्रे माण्डले प्रति कुंठेमहीयते । शालग्रामशिला
शामे मनो यंत्रे माण्डले प्रति यातगह्वरे लक्ष्यतेनरः । पितरस्त
मासुच । निमित्त श्रीहरेः एजा स्य तिष्ठति तस्माः कल्यांतरदिदि
केवलेन जलेन तु ॥ गंडका शालिग्रामाशिला यत्र यत्र हा
मेकदेशेन शालग्रामस्यलं म रवतीशिला । मृते विष्णु प्ररेण
हत् । पाषाणांतर्भव्यजतशाल तिक्रुताथी योजनत्रयं । जप ५
शामभित्तिस्थितं ॥ शालग्रामशि जाच होमश्च सर्वं कोटिगुणो ।

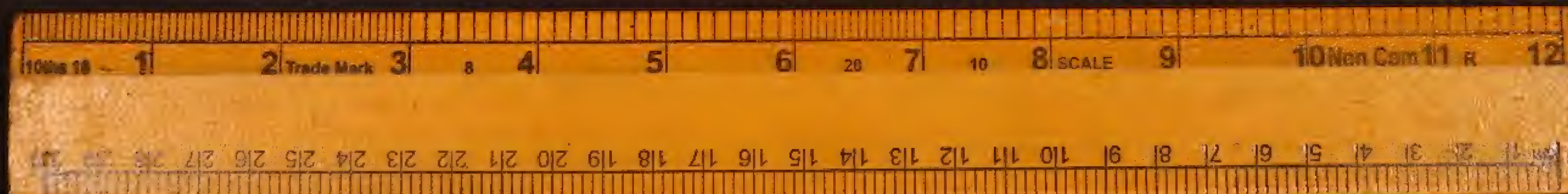
भवेत् । सनस्कासः सदाभीष्टं प्रजाः सर्वा विपापिनः । सगणा
 कोशमात्रं समंततः कीकटेषु दिप्रयोः नेकपापघ्नीः सृष्टवान्
 सृष्टोयाति वैकुण्ठभवने नरः । इमा ॥ एतां नदीं ये प्रोपादो
 शालग्रामशिलायां यो मृत्युं सृष्टोति सृष्टोति तैर्गर्भभा
 युतादयेभ्यः । विज्ञाता चानु जा नैव स्य रपि पापकृतो न
 मन्ताच यः परीक्षाभेदकः राः ॥ तस्या भवा येचाश्मान
 सर्वेते नरकेपोति यावदाहृत अक चिक्रै रलेकृताः ॥ ये
 सप्तदेवो यो देवो हारकोर सप्तदेवः । अतस्ते वर्जयेद्विह स्व सृष्टय
 रि विज्ञायताकये । शालग्रामो यस्तु नित्ये चक्रमुताः सदा ।
 इवो देवो यो देवो हारकोर नजात चिद्वज्रन्यावे जठरे स
 वः ॥ उभयोः संगमो यश्चक्रि मुपाविशेत् । एजयेयो नरोपी
 स्तत्र नसंशयः । हारकोरवः मान् शालग्रामशिलां वरो ।
 मुक्तश्च वक्रचक्रेण चिह्नितः तेनाचारवता भावो देभ मोर
 चक्रामासीत् शिलाकार चिह्न रूप निरंजनं । नमोस्तोकार इपा
 य सदानेदस्वरूपितो ॥ शाल ग्राम महाभाग भक्तस्पावग्रहे
 ऊरु । तया युतस्य धर्मस्य नृ एणप्रसस्य मेप्रभो । इति तत्रैव
 ॥ अथायः ॥ अथरश्च । ब्रा ह्मण उवाच गण्डकीये नदी
 राजन् सुरासुर निषेविता । प्रोपादक परीवाहे हेतपातक
 संचया ॥ दर्शनात्मानसं पापं स्पृशनात् कर्मजंदहेत् । वाचि
 केत्सीयतायस्य पानतः पापसं चयं । परा इष्टाः प्रजानाथः नजात चित् स्त्रिया कायेण

लग्रामस्य एजने । भर्तृहीनाय ने ॥ शालग्रामाः समाः एज्याः
 सुभगा सर्वलोक हितेषया ॥ समेषुहितये नहि । विषमाप
 मोहात्प्रशेतमहिला जन्मशी व एज्यावे विषमेषुभये न हि
 ल गुणाद्विता हित्वा एण सस् हारवती भवे चक्रं तथा वै ग
 हेतसत्वरं नरकं व्रजेत् ॥ स्त्रीया एकीभवे । उभयोः संगमो यत्र
 णिमुक्तापुष्पाणि शालग्रामशि तत्र गंगा समुद्रगा ॥ इत्ताः कुर्व
 तोपरि । परे रथिकपापानि वदे ति पुरुषान् आयुः श्रीभि वि
 ति ब्राह्मणोत्तमाः । चंदने विष वज्रितान् । तस्मात् स्त्रिया म
 पेकाभं कुंजमे वज्रसन्निभे । नैवे मोहाय प्रोपादति श्रियं ॥
 ये कालकूटाभ भवेद्भगवतः कु आयुक्तामो नरोयस्त थनकासो
 ते ॥ तस्मात्सर्वान्मना रज्यःसि पियः पुमान् । एजयन् सर्वे मा
 याः स्पर्शः शिलोपरि । कुर्वती मोति पापे लौकिक मेहिके ॥
 याति नरकं यावदिंश श्रुतदे प्राणोत्तकाले त यस्य भवेद्वा
 प्र ॥ अपि पापसमाचारा ब्रह्म मवल्लारप । वाचि नाम हरेः
 हस्यायुतोपिवा । शालग्रामशि प्राण शिलाकृति स्तदेतिके ॥
 नातोयं पीत्वा याति परोगतिं गच्छुत्स प्राणमार्गेषु यस्य वि
 तलसी चंदने चक्रं शोखोच्चरा श्रंभेता यि चेत् । शालग्रामशि
 य चक्रकं । शिला ताम्रस्य पा लामूर्ति स्तदा मुक्ति नसंशयः
 व्रतं विस्मा नाम पदामृतं ॥ पुराभगवता प्रोक्तं संवरीषाय
 पदामृतं नरभिः पापराशि प्र थीमते । ब्राह्मणो न्यासिनो भ
 राहकं । वदेतिमुनयः प्रांताः काः शालग्रामशिला मम । स्वयं
 सर्वपाप्मायकोविदाः । सर्वती वितये मया मेतदि हितिमण
 शंपरित्त्वानात् सर्वकृत समर्चनात् ले । पापिनो पाप निर्वाणं कर्तुं
 प्राणभवति यराजन् विन्दो वि धृत मुदञ्चते । निंदेति पापिनो
 दो तडञ्चते ॥ शालग्रामशि ये वा शालग्रामशिलां सकृत्
 लायत्र एज्यतेपुरुषोत्तमैः । तत्र कुंभीपाके पचेत्पाण्य यावदाहृत
 योजनमातेतुती शंकोदि समन्ति संसवे ॥ एजोसमुद्यतेकर्तुं यो

कारयति मरुधीः । तस्मात्ता स्तुत्वा त यः कुर्यात् शालग्राम
 पिता वंशः सर्वं नरक गामिनः मणिलाञ्चने । भक्त्या वा यदि
 यो वै कथयति श्रेष्ठं शालग्रामा भक्त्या समुक्तिं समवाप्नुयात्
 माञ्चने कुरु । स कृतार्थो नय यः सेवां कुरुते नित्यं शालग्राम
 म्याश्रु वैकुण्ठं स्तुत एवञ्चैः ॥ शिलाग्रामः वैवस्वताञ्चये तस्य
 इति चतुर्वेद ५ अथायः ॥ नस्यान्तरा जन्मनी ॥ शालग्राम
 ग्रन्थं श्रीरश्मिः अवाच ॥ शा शिलाचक्रं पयो दधि दूतोदिकैः
 लग्नमशिलायां त्रैलोक्यं स यः स्नापयति नृने स कल्पो
 चराचरं ॥ सदा वसति तेनात्र दि वसेदिति ॥ शालग्रामेन मस्का
 विसृ स्तिष्ठति सर्वदा ॥ शालग्रामो भावेनापि चैः कृतः । मान
 मणिला एजो प्रकुरुष्व यजनन वाः किं करिष्यति मङ्गलान्ते मही
 गंगासिधमहाप्राणा चतुर्वर्गफ तले ॥ मङ्गलं शालग्रामं स
 लप्रदां ॥ हृष्टेन मनसा येन त्थभुन नमंतिये । वैस्वता सेन
 स्नापिता एजिता तथा । यत्के विज्ञेयास्तेषा मङ्गलः पापमो
 दिसंभुप्राणं आश्रु तस्य प्रयत्नं हिताः ॥ शालग्रामशिला यत्र
 ति ॥ छिन्न स्तेन महासेन गर्भवा तत्र पुत्र वसाम्यहं एजिताः हे
 सः सुदारुणः । पीते येन सदावि तते मर्त्ये स्नापितश्च न तेन वैः
 साः शालग्रामशिलाजलेका नकृते मर्त्यलोके येः शालग्राम
 माश्रुतोपि यो नित्यं भक्तिभा शिलाञ्चनं ॥ किमश्चित्ते किं
 वविवर्जितः । शालग्रामशिला गृह्णते विस्मयति वहिष्कृतेः
 पश्येत् तस्य पापक्षयो भवेत् ॥ शालग्रामशिलाचक्रं नार्चितं
 शालग्रामशिला विप्र हमाको यदि पुत्रक ॥ जन्मकोटिसह
 दिविनाशिनी । स्मृता सेकीर्ति स्मृता एजितमयि यत्फलं ॥
 ताभ्याता एजिता चतुर्मस्तुता तस्मिन् समवाप्नोति शालग्राम
 शालग्रामशिला दृष्ट्वा याति शिलाञ्चनात् । अनर्थमनैवे
 पापानिदेहिना । किं दृष्ट्वा यथा ये पत्रे पुष्पं फलं जले ॥ शाल
 यातिवने मृगगण भयात् नम ग्रामशिलादृष्टे सर्वे यातिपरि ।

अतो नैवेद्यं मे न भोक्तव्यं भु शिनेसद्यसत्रे किं दानैः किञ्च
 ता चंद्रायणं चरेत् ॥ भुक्ता पोषणोः ॥ चंद्रायणोः किं हि
 केशव नैवेद्यं कोटिभक्ति फ ताटक पीता पादोदकेभ्यः
 ललभेत् । सकृदभ्यर्चितो वि इति पाद्ये उत्तरावर्ते ॥ ११३ ॥
 सः शालग्रामशिलास्थितः ॥ ध्यायः ॥ कलेर्दशसहस्रव
 द्वाविपुला मुक्तिं सर्वसंगवि धानं तं सच भारते त्यक्ता
 वर्जितं । मल्लिग कोटिभिर्दृष्टे यासति । यथा । शालग्रामो ह
 र्द्यकलं एजिते स्तुतेः ॥ तत्क रेर्मर्ति जगन्नाथश्च भारते । क
 ले समवाप्नोति शालग्रामैक लेर्दशसहस्राते यथो त्यक्ता ह
 एजनात् । शालग्रामशिलाचक्रं रेः पदे ॥ इति वस्येवेवर्ते प्रकृति
 योविद्वान् पश्यति भवेत् ॥ अ खेदे ५ अथायः ॥ तस्यामति
 चैवेहैस्तेनित्यं तस्य पुण्यं नि लक्षणादि यथा । तलस्य वाच
 कोथमे । कोटिलिंगसहस्रैर्य हेनाथ तेदया नास्ति पाषाण
 स्तुतिर्ते जीह्ववीतटे ॥ काशी सदृशस्य च । ह्यलेन धर्मजंगेन
 वासाद्युगान्यष्टौ दिनेनैकेन त मम स्वामी तया हतः । पाषा
 इवेत् । तस्माद्भक्तैव मङ्गलैः एतदग्रस्तेच दयाहीनो यतः प्रभो
 प्रीत्यर्थं मम पुत्रक ॥ कर्त्तव्यं स तस्मात्पाषाणसदृश स्तं भवेह
 र्वाद मर्त्यैः शालग्रामशिलाञ्चने हरेः भुजा ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
 शालग्रामशिलाश्रुपी यत्र तिष्ठ अहञ्च शैलश्रुपी च गण्डकीती
 ति केशवः ॥ तत्र देवाः सुरा य रसत्रिधौ । अथिष्ठानं करिष्यामि
 ता भुवनानि चतुर्दश ॥ शाल भारते तदृशापते ॥ वज्रकीटा
 ग्रामशिलाये येः सकृच्छ्रं कुरुते शुकगयो वज्रादंष्ट्राश्च तत्र वै ।
 भवेत् ॥ वसंति पितर स्तेषां वि तत् शिला ऊहरे चक्रं करिष्यति
 सुलोकेन संशयः । येपि वेति मदीयके । एकहारे चतुश्चक्रं
 नरा नित्यं शालग्रामशिलाज वनमाला विभूषिते । नवीननी
 ले । पंचगव्यसहस्रैस्तु प्राशितैः रत्नकारं लक्ष्मीनारायणाभिधं
 किं प्रयोजने ॥ प्राय । एकहारे चतुश्चक्रं नवीननीर

दोषने लक्ष्मीजनार्दनं ज्ञेयं सिंहाभिधं ज्ञेयं सद्यो वैराग्य
हितं वनमालया । हारद्वये च दंष्ट्राणां ॥ द्विकं विलुतास्ये च
तश्चुक्रं गोष्पदेन समन्वितं वनमाला समन्वितं लक्ष्मीनर्त्ति
रचुनायाभिधं ज्ञेयं वेष्टितं व हं विज्ञेयं गृहिणां सखदेसदा
नमालया ॥ अतिचिद्रे द्विकं हारदेशे द्विकं च सश्रीकं च स
तुनवीननीरदप्रभं । दधिवासन मेस्फुरं । वासदेवश्च विज्ञेयं
अविज्ञेयं गृहिणां च सखप्रदं सर्वकाम फलप्रदं । प्रद्युम्नं
अतिचिद्रे द्विकं च वनमाला सखचक्रं च नवीननीरदप्रभं ।
विभूषितं । श्रीधरे देवि विज्ञेयं शुधरे द्विदं वक्रुलं गृहिणां च
श्रीप्रदे गृहिणां सदा । सखप्रदं । हे चक्रं चैकलये न
वर्तलाकारं रहितं वनमालया सुखप्रदं । हे चक्रं चैकलये न
द्विकं स्फुटप्रत्युते ज्ञेयं रामो एष्टे यत्र तपस्कृते संकषणं न
दराभिधं ॥ मध्यमे वर्तलाकारं विज्ञेयं सखदे गृहिणां सदा ॥
द्विकं वाण विज्ञितं । रणरा- अनिरुद्धे वपीतामं वर्तलञ्चाति
माभिधं ज्ञेयं शरत्तरा समन्वि शोभने । सखप्रदं गृहस्थानां प्र
तं । चतुर्दशं सखप्रदं नवीनज वदेति मनीषिणाः ॥ शालग्राम
लदप्रभं । अनेताख्यं च विज्ञेयं शिलायत्र तत्र सन्निहितो हरिः ॥
चतुर्वर्गफलप्रदं । मध्यमे सप्तच तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसम
क्रं च त्रयत्रा समन्वितं राजराजे न्निता । यानि कानि च पापानि च
सुरेतेये राजसेपतकरेत्तरा ॥ इहाद्यादिकानि च । तानि सर्वा ।
चक्राकारं द्विकं च सश्रीकं तात् । नृपति शालग्रामशिलाञ्च
जलदप्रभं । सखायदं मध्यमे नात् । कृशकरे भवेदाज्यवर्तले
च विज्ञेयं मधुसूदने ॥ सदर्शनं च भवेत्तथियः ॥ इः लक्ष्मशक
त्रैकचक्रं शम्भुचक्रं गदाधरं । टाकारे मृत्ताये मरणं भुवे ॥
द्विकं हयवक्राभं हयग्रीवं विकृतास्ये च दारिद्र्यं पिंगले
प्रकीर्तितं ॥ अतीव विलुतासं हानि रेवच । लग्नचक्रं भवेद्वानि
च द्विकं विकटं सति । नर । विदीर्णं मरणं भवे ॥ व्रतं
दाने प्रतिष्ठा च आद्वन्द्वे देवश्च

चक्रं

शालग्रामशिलायाश्चैवाधिष्ठा कर्मभोगादिमुच्यते । विलुपा
नामशूलकं ॥ सस्त्रातः सर्वती दप्रलीनश्च भविष्यति न संश
येषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । सर्व यः । शालग्रामशिलाधृत्वा हि
दाने च यत्पुण्यं प्रादक्षिणेण भुव यथावाक्यं वेदेन यः । स याति
स्वर्गा । सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेषु कर्मदेष्टुं यावदे ब्रह्मणेन
न शनेषु च । पाठे चतुराणां वेदा यः शालग्रामशिला धृत्वा स्त्री
नां तपसा करणे सति । तस्य कारयेत् न पालयेत् । स प्रया
णं लभते नृने शालग्रामशि लसिपत्रञ्च लक्ष मन्वेतरावधि
लाञ्छनात् । शालग्रामशिला तुलसीपत्र विच्छेदं शालग्राम
तोये नित्यं पुंते च यो नरः ॥ स करोति यः । तस्य जन्मोत्तरे
सुराप्सिते प्रसादञ्च जन्म मृत्यु कांते स्त्रीविशेषो भविष्यति । त
जगहर् । तस्य पशुं च वाञ्छति लसीपत्रविच्छेदं प्राप्तं यो हि
तीर्थानि निविलानि च । जीव करोति च । भार्याहीनो भवेत्सो
मुक्तो महापुण्ये येन याति ह पि योगी च सप्तजन्मसु । शाल
रेः पदे । तत्रैव हरिणा साईम ग्रामे च तुलसी प्राप्ते चैकत्र पत्र
संखं प्राकृते लये ॥ पश्यन्ते च । यो रक्षति महा ज्ञानी स भ
हि रामे च नियुक्तो दास्य कर्म वेत् श्रीहरिप्रियः ॥ इति ब्रह्म
णि । यानि कानि च पापानि चैवर्ते प्रकृतिखंडे ॥ अध्यायः
नि वृद्धाहत्यादिकानि च ॥ मृदाणां तस्य जनेः नाधिकारो
तं दृष्ट्वा च भिषा योति वेनेतेयमि यथा ॥ विप्र क्षत्रिय वैश्य
यो रगाः । तस्यादप्यत्र राज्ञा नो शालग्रामशिलाञ्चने ॥
सदा एता वसंदा ॥ पुंसो ल अधिकारो न मृदाणां हरेरस्त्री
ज्ञेने तथा ॥ इति तत्रैव जन्म
ज्ञेने ॥ अध्यायः ॥ शालग्राम
काले च यो लभेत् ॥ सर्वपा मे सदा विलोः स्थिति स्तस्य ज
प विनिर्मुक्तो विलुलाकं सग ने विशेषश्च यथा । भूमि रु
च्छति । निर्वाण मुक्तिं लभते वाच । उक्ता याः प्रतिमाः सर्वोः

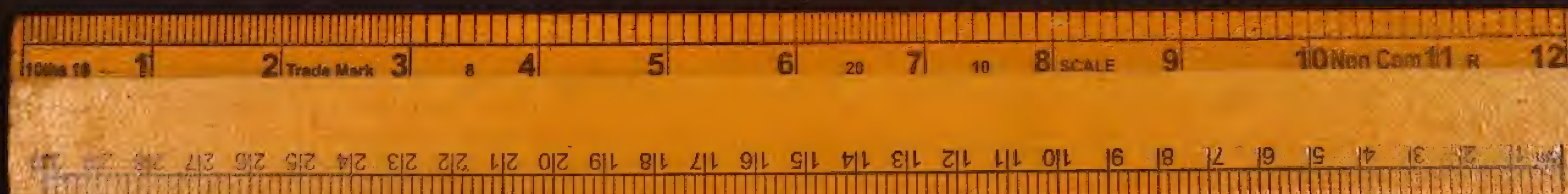
सुवर्णादिविनिर्मिताः नाम्नि हृद्देवास्तथा एजांकारयेत्
 हृदि सर्वेषु शालग्रामेषु सर्वदा सुसमाहितः ॥ चरणामृतपा
 कति एजा गृहोद्योच अविशेष नेन सर्वपापक्षयो भवेत् अ
 स्त एजावे । विशेषो वाभवेत् भक्ष्ये शिवनिर्मालं पत्रे प्रये
 मे ३३३ वधमाधव ॥ वराह फले जले ॥ शालग्रामशिला
 उवाच गृहे लिंगद्वयं नास्ति योगात् पावने तज्ज्वेत सदा ।
 शालग्रामद्वये तथा । द्वेचक्रे दयाङ्गताययोदेति शालग्राम
 हारकायास्तु नास्ति सूर्यद्वयं तथा ॥ शालग्रामशिला
 भग्नपञ्चनीया सचक्रका । त्वे दितास्फुरिता वापि शालग्राम
 शिलाशुभा । शिला हादश वै देविशालग्राम समुद्रवाः । विधि
 वस्तुजिता येन तस्य प्राप्प वदा मिते । कोरि हादश लिंगैस्तु
 जितैः सर्वापेकजैः । यत्प्राप्त हादश कल्पस्तु दिनेनैकेन त
 ज्वेत । यः पुनः एजायेद्रत्नपाशा लग्रामशिलाशते । तत्फलने
 वशात्तोरं वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ शालग्रामो नष्टपृष्ठो हीनव
 नै वैसंधरे । स्त्री शूद्रकर्मस्य र्णा वज्रस्य शोधको मतः
 मोहाद्यः सस्यशत शूद्रो योपि हापि कदाचन । सपतेनकेवो
 रेयावदाहृतसंभवे । यदिभक्ति भवेत्तस्य स्त्रीणां वापि संदे
 हृद्देवास्तथा एजांकारयेत् ॥

विष्णोमो मुक्ति माप्नोति मूर्ती लज्ज इषाय गदा शंखलासिप
 र्थाये स्तवन् जपन् ॥ इत्यादि शिने ॥ नसिंह मूर्तये पद्मग
 गारुडे मूर्तामृतध्याने ध्ये अ दाशंखलाय यारिणे । पद्माङ्ग
 ध्यायः । अथिच शंख चक्रग शंखगदिने नमोस्तुत मूर्त
 दापद्मी केशवाख्या गदाधरः ये । सशंख चक्राङ्ग गदे जना
 साङ्ग कोमोदकी चक्र शंखीना ईन भिहानमे । उपेदे सगदे सावि
 रयणोविभुः ॥ सचक्रशंखाङ्गग पद्म शंखिभो नमः । सचक्राङ्ग
 दोमाधवः श्रीगदाधरः । गदाङ्ग गदा शंख युक्ताय हरिमूर्तये
 शंख चक्रीवा गोविंदार्थी गदा धरः ॥ पद्मशंखासि गदिने विस
 र्णाय नमः । शंखाङ्ग चक्रग गदिने नमः संकर्षणाय च । सुशं
 खसगदाङ्गाविष्टते प्रमुष्मतेये नमोऽनिरुद्धाय गदा शंखाङ्गा
 विविधारिणे । नमो गदासि शं खायुक्तवैविकमाय च । सासि
 कोमोदकीपद्म गदिने वामनमू र्तेये ॥ चक्राङ्ग शंखगदिने नमः
 श्रीधर मूर्तये । हृषीकेश सावि मध्ये गदाकृती रेखा नाभि च
 गदा शंख पद्मिभो नमः ॥ साङ्ग शंख गदा चक्र पद्मनाभस्त
 र्थाणे । दामोदरः शंख गदा च क्र पद्मिभो नमः ॥ सावि शंख
 गदाङ्गाय वासुदेवाय वै नमः । शंखाङ्गचक्र गदिने नमः संकर्ष
 णाय च । साङ्ग शंख गदा चक्र पुरुषोत्तम मूर्तये । नमो यो त
 लज्ज इषाय गदा शंखलासिप शिने ॥ नसिंह मूर्तये पद्मग
 दाशंखलाय यारिणे । पद्माङ्ग शंखगदिने नमोस्तुत मूर्त
 ये । सशंख चक्राङ्ग गदे जना ईन भिहानमे । उपेदे सगदे सावि
 पद्म शंखिभो नमः । सचक्राङ्ग गदा शंख युक्ताय हरिमूर्तये
 सगदाङ्गाविष्टताय नमः श्रीकृ ससर्तये । शालग्राम शिला हार
 गत लग्न द्विचक्रकः । शुक्ला भोवासुदेवायः सोऽद्यादः श्री
 गदाधरः । लग्न द्विचक्रो रत्नाभः एतंभागे तु एकलः । संकर्षण
 उपपुष्पः सत्ता चक्रल पीतकः सदीर्घ मुषिर किदो योऽनिरुद्ध
 ल वर्तलः । नीलो हारि विरेलः श्रुथ नाशयणः मीतः ॥
 मध्ये गदाकृती रेखा नाभि च क्रमहोत्रतः । श्रुचक्रो नसि
 ह्रेथ कपिलोऽपान विविडकः अथवा पंचविडस्त एजावे व
 सचारिणः । वराहः शक्तिविभो व्यादिषमदयचक्रकः । नील
 स्त्रीरेतः स्यात्तायकर्ममूर्तिः स विडमान् । कृष्णः सर्वहृतावर्तः पा
 तवोत्रत एकः । श्रीधरः पंचदे

लोऽद्याह्नमाली गदान्तिः ॥ शालग्रामो नरोत्तमः ॥ दशाव
वामने वर्तते क्रुशो वामचक्रः तारो दशभि रनिरुहोऽवतादय
सुरेश्वरः नानावर्णः नेकमूर्ति हादशात्मा हादशभि रतर्कुहम
नीगभोगी त्वनेतकः स्थलो दा नेतकः ॥ विलो मूर्तिमयस्तोत्र
मोदरो नीलो मध्ये चक्रः सनी यः पठेत् सदिवेन्नयेत् ॥ इति
लकः ॥ संकीर्ण हारको वो गारुडे ५५ अध्यायः ॥ अथरेच
व्यादय ब्रह्मासलोहितः ॥ सदी हरिरुवाच ॥ निर्लेचण शुभा
वैरेवः शुषि एकचक्रावुजः ॥ स्याच्च चक्रांकित शिलाचुनात्
युः ॥ एषुष्टिद्वयलचक्रः कुशो आदौ सुदर्शना मूर्तिर्लेखनीला
विलम्बविडवत् ॥ हयग्रीवोऽङ्ग रायणाः परः ॥ त्रिचक्रोऽसाव
शकारः पंचरेतः सकौस्तभः ॥ युतः स्याच्चतुश्चक्र शुभभुजः ॥
कुशमणिगर्भताभ एकचक्रावुजो वासदेवश्च प्रद्युम्न स्ततः संकर्ष
ः सितः ॥ मत्स्यो दीर्घोऽसुजाका ताः स्ततः ॥ पुरुषोत्तमोऽष्टमः
रोहारेवश्चपातवः ॥ वासच स्यान्नवग्रहो दशात्मकः ॥ एका
क्रोदक्षरेतः प्रणामो वोऽध्यात्रि कि दशाः निरुहः स्याद्वादशाद्वाद
क्रमः ॥ शालग्रामे हारकायाः शात्मकः ॥ अतर्कुहं मनेतः स्या
स्थिताय गदिनेनमः ॥ एकेनल चुक्रे रेकादिके क्रमः ॥ सुदर्श
लितो योऽद्याह्नयादी सुदर्श नाया लक्षिताश्च एजिताः सवे
नः ॥ एकहारे चतुश्चक्रं वनमा कामदाः ॥ शालग्रामशिलायत्र
लाविभूषिते ॥ सर्गरेखा समा देव हारवती भव ॥ उभयोः संगमो
युक्तोऽष्टादेन विराजिते ॥ कदे यत्र तत्र मुक्ति न संशयः ॥ इति
वक्रसुताकारे लक्ष्मीकरायणं गारुडे ६५ अध्यायः ॥ शालग्र
विडः ॥ लक्ष्मीनमायणोऽष्टाभ्यां वि मः ॐ लेखविशेषः ॥ यथा ॥
भिर्मूर्ति सिद्धिक्रमः ॥ चतुर्भुज शालग्रामेकायनको मुक्तिः ॥ किं
अतर्कुहो वासुदेवश्च पंचभिः चकार तपः कुर्वन् तवक्षेत्रे वि
प्रद्युम्नः शुभि रेव स्यात् संकर्ष मुक्तिदे ॥ वाराह उवाच ॥ अथ
लाश्च स्ततः ॥ पुरुषोत्तमोऽष्टमः

दीर्घेणकालेन सञ्चरिः संशि वै ॥ पश्यत स्तस्य वसथे तत्रैवो
तत्रतः ॥ तस्यमानो यथात्मा तर्हितो भवे ॥ वृद्धे दक्षिणतः
यं पश्यते शालग्रामं ॥ विष्णो कृत्वा जगाम स्वाग्रमे मुनिः
मे कुरुते तत्र दृष्ट्वाकोऽयमो मम तत्रोचते स्थानं गिरिक
मुनिः ॥ मायया मम सूक्ष्मा ट शिलोच्चये ॥ शालग्राम ३
शक्तो दृष्टेनमा मभूत् ॥ ततः निरव्याते भक्त संसारमोक्षार्ण
एवैण पार्श्वेन तस्य शालस्य इति वाराहे शालग्रामक्षेत्रमा
सुदरि ॥ वैष्णवमास हाद हात्मवर्णन नामाध्यायः ॥
प्रणो मदर्थनमुपागतः ॥ ह शालग्रामगिरिः ॐ शालग्र
हामातत्र समुनिस्तपस्वी संशि मोत्यादकपर्वतः ॥ यथा ॥ वारा
तत्रतः ॥ तत्रैव वैदिकैः मुक्तैः ह उवाच ॥ कथयिष्यामि ते य
प्रणम्य चपुनः पुनः ॥ ततोऽ हं शालग्राम मिति श्रुते ॥ त
हे स्तयमानो वै ऋषिमुत्थेन सिन् लेखे हरो देवो मत्स्य
सुदरि ॥ प्रणमोऽस्मि परमोऽप्री येण संयुतः ॥ शालग्रामे गि
ति तमवोचं ततोऽर्चि ॥ त रोतस्मिन् शिलादूषेण तिष्ठ
तत्रमेमहाभाग स्थिता ते त ति ॥ अहे तिष्ठामि तत्रैव गी
पस्यनिधे ॥ पत्रेण परमप्रीतो दिदृषेण निमदा ॥ तस्मिन्
मत्स्ये मत्स्यो भव ॥ अमच्च शिलाः समग्रास्त मत्स्यरूपा
गुह्यवस्थामि शालेकायन त न संशयः ॥ एजनीयाः प्रय
ल्लुण्ण ॥ तव ग्रीव्या प्रवदा तेन किंपुन श्रुक्लाक्षिताः
ति येनैतत्क्षेत्रं मुन्नमे ॥ लिङ्गदूषेण तद्वर स्तत्र देवा
लग्राम मिति ख्याते तत्रिवो लयेगिरौ ॥ शिवनाभाः शि
य मुने शुभे ॥ योयं वृत्तस्त ला स्तत्र चक्रनाभा स्तथा शि
यादृष्टः सोऽह मेव तसंशयः लाः ॥ सोमेस्वराधिष्ठितस्त
एतत् कोपिन जानाति वि शिवरूपोगिरिः स्ततः ॥ शा
नादेवं महेश्वरः ॥ एवं तस्मै लग्रामगिरिर्विलु रहे सोमे
वरे दत्ता शालेकायनकाय श्वराधिपः ॥

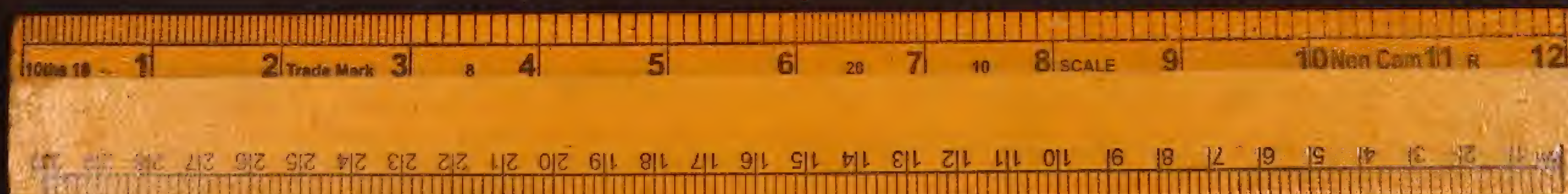

तयोः पर्वतयो र्था वै शिलावि
सुशिलाभिधाः । रेवणाचकृतं
एवं तपःशिव सतृष्टिरे । मम
तत्र सट्टपाः पुत्रो भूयादिति वि
यो तथा । ग्रहेकस्यापि न सतः
किंकुटिष्ठाभिचिंतयन् । रेवाया
स्तवरो देयस्त्ववश्यं मृगलाञ्छ
न निश्चिन्तयेवं तदा शोक्तं प्रसन्ने
नांतरात्मना । लिंग उपेया ते
देवि राजानन पुस्तकतः गर्भत
व वसिष्ठाभि पुत्रो भूत्वा शिव
प्रिये । मम त्वमपरा मूर्तिः ख्या
ता जलमयी शिवा । शिवश
क्तिविभेदेन श्राव मेकत्र सेवि
तो । पवे दत्तवरा रेवा सत्ता
त्रिधा सिहागता । रेवाखण्ड
मिति ख्यातं ततः प्रभृति गोप
ते । गंडकुपि प्रा तत्र वर्षा
णा मयुते दिधे । श्रीरूपार्णप्रा
नेकत्वा वायुभक्षायनेतरे दिधे
तपः वर्षप्राते तेपे चिंतयतीतदा । त
तः साक्षाज्जगत्तापो हरि भक्त
जनप्रियः ॥ उवाच मधुरं वा
क्यं प्रीतः प्रणत वत्सलः ॥ ग
ण्ड कित्वा प्रसन्नोसि तपसावि
स्मिते नने ॥ अनवच्छिन्नया
शक्त्या वरं वरय सव्रते । किं

देयं तद्वत्तामु प्रीतोस्मि वरव
र्त्तिनि । गण्डकुपि पुरो दृष्ट्वा
शोखचक्रगदाधरं । दंडवत् प्रण
ता भूत्वा तत स्तोत्रं पचक्रमे ॥
अहो देव मया दृष्टो उदरैर्गोयो
गितामपि । त्वया सर्व सिद्धेस्तु
ष्टं जगत्प्रावरजगमे । ततोदि
मोशो सादेवी गण्डकी लोक
नारिणी । प्राञ्जलिः प्रणताभू
त्वा मधुरं वाक्यं मब्रवीत् । यदि
देवप्रसन्नोसि देवो मेवाच्छिन्नो
वरः । ममगर्भगतो भूत्वा विलो
मसुव्रतो व्रज । ततः प्रसन्नोभ
गवान् चिंतयामास गोपते ॥
किंयाचितं निमग्नया निमेषत
संगलब्धया । दास्यामि याचि
तेयेन लोकानां भवमादाय ।
इत्येवंकृपया देवो निश्चितम
नसा स्वयं ॥ गण्डकी समव
त्तीतः शृणु देवि वचो मम श
लग्रामशिलाऽपी तव गर्भग
तः सदा । तिष्ठामि तव पञ्चते
भक्तानुग्रह कारणात् । मत्ता
त्रिध्याज्जगत्तांत मतिश्रेष्ठा भवि
ष्यसि । दर्शनात् स्पर्शनात् स्ना
नात् पात्राच्चैवावगाहनात् । हे
रिष्यसि महापापं वायुनः काय

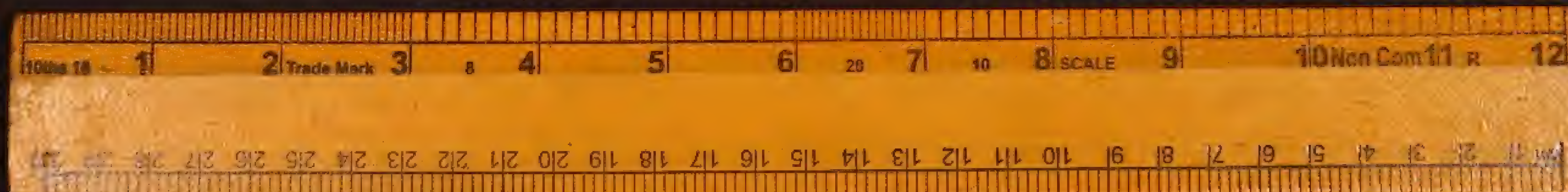
संभवे ॥ इति वाराहे सोमेश्वरा
दिलिंगमहिमांमुक्तिलेखविदे
एणादिमहिमानामाध्यायः ॥
शालंकटकटः पुं सुकेशीरा
तसः । स विद्युत्केशिभाष्या
शालंकटकटोयाः पुत्रः ॥ इति
वामनपुराणे ॥
शालंकायनः पुं मुनिविशेषः
नेदी । इति मेदिनी ॥
शालंकायनजीवसुः स्त्री वास
माता । यथा व्यासस्यास्य सप्त
वती वासवी गंधकालिका । यो
जनगंधा दासेयी शालंकायन
जीवसुः । इति हेमचंद्रः ।
शालंकिः पुं मुनिभेदः । यथा
वशिष्ठोऽरुन्धतीनाथो मैत्राव
रुणिरित्यपि । शालातुरीयः
शालंकि दीक्षीपुत्रस्तु पाण्डिनिः
इति जटाधरः ॥
शालजः पुं शालमत्स्यः । य
था शालः शालज गर्जको
इति शहरत्नावली ॥
शालनिर्यासः पुं सर्जरसः । य
ना इति भाषा । तत्पर्यायः ।
शालनः २ सर्जः ३ सर्जरसः ५
इति रत्नमाला । धनकः ५ वक्रित
लभः ६ सर्जमणिः ७ इति विक्रान्त
शेषः ॥
शालपर्णी स्त्री वृक्षविशेषः
शालपर्णी इति भाषा । तस्य
व्यायः । सुदला २ सुपत्नी ३
स्थिरा ५ सोम्या ५ ऊषुदा ६
गुहा ७ ध्रुवा ८ विदारिण्या ९
ग्रंथुमती ९ सुपर्णिका ११ दीर्घ
मूला ११ दीर्घपत्रिका ११ वातव्री १५
पीतनी १५ तन्वी १५ सुधा १५ स
वानुकारिणी १५ सोफव्री १५
सुभगा १५ देवी १५ निष्प्रला १५
व्रीहिपर्णिका १५ सुमूला १५ सु
दृणा १५ सुभयविका १५ सुपर्णी १५
शालिपर्णी १५ शालिदला १५
इति राजनिर्घण्टः । विदारी ३
शालपर्णी ३ इत्यमरटीकायां
भरतः । अस्या गुणाः । प्राहिते
कफ पित्त नाशितञ्च । इति
राजवल्लभः । तिक्तत्वे । गुरु
त्वे । उष्णत्वे । वातदोष विष
मज्जर मेहार्शः शोफ स्रवा
पनाशित्वेच । इति राजनिर्घ
ण्टः ॥ अयिच । शालपर्णी स्त्रि
रा सोम्या त्रिपर्णी पीवरा गु
हा । विदारिण्या दीर्घाग्निदी
र्घपत्रोष्णमपि । शालपर्णी
गरुडर्दिज्वर सासातिसार्जि
नः । शेष

दोष यत्र हरी वृंहणता रसा
यनी। तित्ता विषहरीस्ताडः
त कास कृमि प्रणतः। इति
भावप्रकाशः ॥
शालभङ्गिका स्त्री वेश्याका
द्यादिनिर्मितपुत्रिका। इति ज
राधरः ॥
शालभङ्गी स्त्री काद्यादिनिर्म
तपुत्रिका। इति हेमचन्द्रः ॥
शालवः पुं लोभः। इति श
हरत्तावली ॥
शालवेष्टः पुं शालनिर्यासः।
इति त्रिकाण्डशेषः ॥
शालसारः पुं क्रमः ॥ हिङ्गुः
इतिविषयः ॥
शाला स्त्री गृहं। इत्यमरः ॥
वृक्षस्य स्तंभशाला। गृहेकदे
शः। इति मेदिनी ॥
शालाकी पुं अस्रवेद्यः। नापि
तः ॥ शैलधारी ॥ इति
केचित् ॥
शालाकी स्त्री पुत्रलिका। इति
शहरत्तावली ॥
शालाकिरः पुं स्त्री प्रभावः। इति
हेमचन्द्रः शहरत्तावली च ॥
शालात्रिः प्राकभेदः ॥ इति
शहरत्तावली ॥
शालानी स्त्री विदारी। इति शह
रत्तावली ॥
शालासृगाः पुं मृगालः। इति
शहरत्तावली ॥
शालारं स्त्री हस्तिनातः ॥ सो
पाने ॥ पत्तिपञ्जरः। इति मे
दिनी ॥
शालावृकः पुं वानरः। ऊकुरः
मृगालः। इत्यमरः ॥ मृगः
इति शहरत्तावली। विजालः
इति राजनिर्घण्टः ॥
शालिः पुं गंधमाज्जारः। इति
मेदिनी। कलमादिधान्यं ॥
षष्टिकादिधान्यं। इत्यमरः ॥
नव्यर्णायः। मधुरः १ रुच्यः ३
जीहिश्रेष्ठः ५ नृपप्रियः ५ या
नोत्तमः ६ केदारः ७ सुजमार
कः ८। प्रस्तकांतरे मधुरस्थाने
कलम इति पाठः। स तद
शविधः। यथा। राजात्रषष्टिक
सितेतर रक्त अण्ड स्थूलाण गे
धतिरियादिक शालिसंज्ञाः त्री
हि स्तेथेति दशधा भुवि शाल
यःसु स्तेषां क्रमेण गुण नाम ग
लान्वीमि। इति राजनिर्घण्टः ॥
ग्रस्य गुणाः। शालयो मधुराः
प्रीता लघुपाका वलावहाः ॥

पित्तज्ञा श्यानिल कफाः स्नि
ग्धावहाल्पवर्चसः ॥ इति राजव
ल्लभः ॥ अथ शालिधातुल्ल
ता। हंसेनेन विना मुक्ताहेमताः
शालयः स्मृताः। शालीनां ना
मानि यथा रक्तशालिः सकल
मः पाण्डुकः शकुनादृतः। स्वर्ग
यकः कर्दमको महाशालिश्रवण
कः ॥ पुष्पाण्डकः पुण्डरीकस्तथा
महिषमस्तकः। दीर्घशुकः काञ्च
नकोहायनो लोभप्रपञ्चकः ॥ ३
त्याद्याः शालयः सति वहवो वक्रदे
शजाः ॥ अथ तेषां गुणाः ॥
शालयो मधुराः स्निग्धा वल्पा
वहाल्पवर्चसः। कषाया लघवो
रुच्यो स्वर्ण्य वृष्णाश्च वृंहणाः।
अल्पानिल कफाः प्रीताः पित्त
त्रामत्रला स्थाः। शालयो दधभ
जाताः कषाया लघुपाकिनः ॥
सृष्ट मत्र प्ररीयाश्च वृत्ताः श्रे
ष्ठापकर्षणाः। केदारा वातपि
तज्ञा गुरवः कफ मुकलाः। क
षाया अल्पवर्चस्ता मधुराश्च व
लावहाः। केदाराः कुष्ठक्षेत्रजा
उमाः। शलजाः स्वादवः पित्त
कफज्ञा वात वक्रिदाः। किंचिति
ताः कषायाश्च विपाके कटुका
अपि। शलजा अकुष्ठभूमिजाः
स्वये जाताः। वापिता मधुरा
वृष्णा वल्पाः पित्त प्रणाशनाः
श्लेष्मलाश्चाल्पवर्चस्ताः कषा
यागुरवो हिमाः वापिताः कुष्ठ
क्षेत्रे अकुष्ठक्षेत्रे च। वापितेया
गुणैः किञ्चिद्दीनाः प्रोक्ता अ
वापिताः ॥ कुष्ठक्षेत्रे अकुष्ठ
क्षेत्रे च ॥ रोपितास्त न वा
वृष्णाः पुराण लघवः स्मृताः
रोपितारोपिता भूयः शीघ्रपा
का गुणाधिकाः ॥ छिन्नच
का हिमा वृत्ता वल्पाः पित्त क
फापहा। बहुविट्काः कषाया
श्च लघव श्याल्पतिलकाः ॥
अथ रक्तशालि गुणाः। रक्तशा
लिर्वर स्तेषु वल्पो वर्णप सिद्धो
षजित। चक्षुषो मूत्रतः स्वर्ण्यः
मुकलः स्निग्ध जरापहः ॥ विष
त्राण श्यास कास दाहवृद्धि
पुष्टिदः। तस्मादल्पान्तर गुणाः
शालयो महादयः। रक्तशा
लिः दाहदहानी इति भाग्यदेपो
प्रसिद्धः। इति भावप्रकाशः ॥
शालिका स्त्री विदारिका। ३
ति शहरत्तावली ॥
शालिचः पुं प्राकविशेषः। शा

श्या इति भाषा । तत्पर्यायः
शालीनः २ शितसारः ३ पत्र
केषु ५ लोहमारकः ५ अस्म
शालाः दीपनत्वे तिक्तत्वे । शी
हारीः कफ वात नाशितञ्च
इति राजनिर्घण्टः ॥
शालिनीकरणे स्त्री मगभावेन
इति विकारप्रशेषः । तिरस्का
२ इति यावत् ॥
शालिपर्णी स्त्री माषपर्णी ।
इति राजनिर्घण्टः ॥
शालिपिष्टे स्त्री स्फटिके । इति
विकारप्रशेषः ॥
शालिवाहनः पुं राजविशेषः
स त शककती विक्रमादिस
शत्रुश्च ॥
शालिहोत्रः पुं होटकः । इति
विकारप्रशेषः ॥
शाली वि शालासंबंधिः ॥ प
दोते युक्तवाचकः । यथा चेद
न चर्चितमीलकलेवर पीतवस
न नवमाली । केलि चलत्सणि
ऊर्णल मण्डित गण्डयुगस्मित
शाली । इति जयदेवः ॥
शाली स्त्री कुसुमीरकः ॥
इति राजनिर्घण्टः ॥
शालीनः वि ग्रहः । इत्यमरः
शालासम्बन्धीच ॥
शालीना स्त्री मिश्रेषा । इति
राजनिर्घण्टः ॥
शालु स्त्री शालुकं । इति शब्द
रत्नावली ॥
शालुः पुं कषायद्रव्यं । चौर
काव्योषधिः । इति मेदिनी ॥
भेकः । इति हेमचन्द्रः ॥
शालुके स्त्री कुसुमादिसले । त
त्पर्यायः । पंकशूरणे २ शालुकः
३ शालु ५ इति शब्दरत्नावली ।
शालुके स्त्री कुसुमादिसले । इत्य
मरः ॥ ज्ञातीफलं । इति राज
निर्घण्टः ॥
शालुकः पुं मण्डकः । इति राज
निर्घण्टः । कुसुमादिसले । इति
विकारप्रशेषः ॥
शालुरः पुं भेकः । इत्यमरः ॥
शालेयः पुं मधुरिका ॥ इत्य
मरः ॥
शालेया स्त्री मिश्रेषा । इति
राजनिर्घण्टः ॥
शालेये वि शालुद्रवत्त्वेन ॥
इत्यमरः शालसंबन्धि शालस
स्वन्धिव ॥
शालोत्तरीयः पुं पाणिनिपुनिः
इति विकारप्रशेषः ॥

शाल्मलः पुं शाल्मलीवृत्तः । ३
ति शब्दरत्नावली । हीपविशेषः
इति शब्दसाला । तद्विवरणं
यथा । अत ऊर्ध्वप्रवक्ष्यामि शा
ल्मलस्य निबोधत । शाल्मलो
द्विगुणो हीपः कौचहीपस्य
विस्तारतः । परिवार्य समुद्रं
दधिमेन्दोदकं स्थितः । तत्र पु
ण्यजनपदा शिराश्च प्रियतेज
नः । कुत एवमुदभित्तं तस्मा
तेजायता हिते । प्रथमः सूर्य
संकाशः सुमना नाम पर्वतः
पीतस्तु मध्यम स्तत्र शालुको
ममयो गिरिः । नाम्ना सर्व
सुखोनाम दिव्योषधि समन्ति
तः ॥ तृतीयश्चैव सेवर्णे भू
द्रुपत्रनिभोगिरिः । स नाम्ना
रोहितो नाम दिव्यो गिरिव
रो महान् ॥ सुमनाः ऊर्णलो
देषाः सुखोदकः सुखोदयः
रोहितस्तु तृतीयस्तु रोहिणी
नाम विष्कतः । तत्र रत्नाय
नेकानि स्वयं रत्नानि वासवः
प्रजापतिमुपादाय प्रसन्नो वि
धिवत्सयं । न तत्र नद्या वर्ष
स्वा शीतोऽसश्चैव तद्विधं । वर्णा
श्रुमाणं वार्ता वा विषुहीपेषु
विद्यते । न गृहे न च दंडोक्ति
इच्छासूया भये तथा । उद्दिष्टा
सुदकायत्र गिरि प्रसवणानि
च । भोजनेषु संतत्र तेषां स्वय
मुपस्थिते । अथ मोक्षमो न तेषु
स्ति नलोभो न परिग्रहः ॥ अ
रोगावलवंतश्च एकांत सुखि
ताः प्रजाः । विशदार्थसहस्राणि
मानसी सिद्धि सास्थिताः । सुसं
मायुः स्वर्पंच यमैश्चार्थं तथै
वच शाल्मलाद्रोषु विज्ञेये ही
पेषु विषु सर्वेषाः । व्याख्यातः
शाल्मलाद्यानां हीपानां तद्वि
धिः शुभः । परिसंज्ञं सहीपश्च
कवत् परिवेष्टितः ॥ सुखेदेन
समुद्रेण द्विगुणेन समन्वितः
इति मत्स्यपुराणे भुवनकोषे
सप्तहीपनिवेष्टानं नाम ५० अ
ध्यायः ॥ अपिच श्रुतहीपप्र
माणान् द्विगुणेन समन्वितः
संवेष्टेत्तस्मात्सोपि शाल्म
लिः संयवस्थितः । सप्त वर्षाणि
तत्रैव तत्रैव कुलपर्वताः । ऋ
ज्वायताः सुपर्वणाः सप्त नद्य
श्च सुव्रताः । कुसुद श्रुतश्चै
व तृतीयश्च वलाहकः । द्रोणः क
शाल्मलद्विषः कज्जहात्समपर्वताः

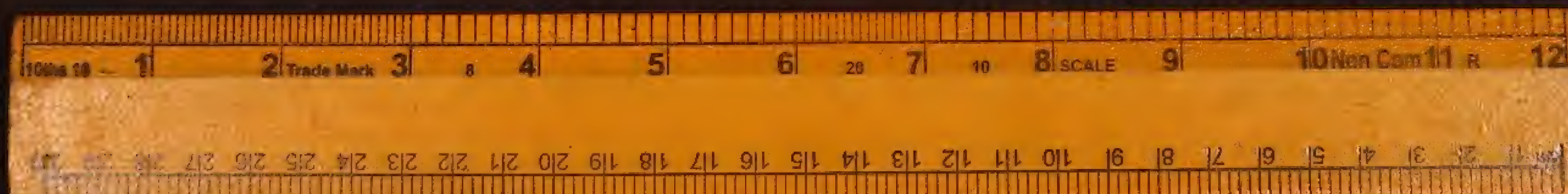
योनिताया विभ्रष्टा च चत्वा. कावकदुमः १६ रक्तोत्पलः २०
 सुक्ता विमोचनी । निवृत्ति श्रे २१ रसपुष्पः २२ वज्रवीर्यः २३ यम
 ति ता नद्यः स्मृताः पापहराः २४ दुमः २५ दीर्घदुमः २६ स्फुल्लफ
 शिवाः । न तेषु विद्यते लोभः २७ ले २८ दीर्घायुः २९ इति राज
 क्रोधोवा हिजसप्तमाः । न चे ३० निर्वृण्टः । कण्टकाष्टः ३१ ३
 वाक्लि युगावस्था जन्माजीवंस- ३२ ति भावप्रकाशः । अस्म यणाः
 नामयाः । यजंति सततं तत्र ३३ पिच्छिलत्वे । वृषत्वे । वृषत्वे ।
 वर्णा वायुं सनातनं । तेषां ३४ मधुरत्वे शीतलत्वे कषायत्वे ।
 स्याथ सायुक्तो सायुषोच स ३५ लघुत्वे । तिग्मत्वे । शुक्र श्रे-
 लोकतो । कपिला ब्राह्मणः ३६ षवर्द्धनत्वञ्च तदस गुणाः शा
 श्रोक्ता राजान शूराणा स्या ३७ हित्वे । कषायत्वे कफनाशित्वे
 पीता वैष्णवा स्या कृष्णा द्वीपे ३८ च तस्युषं फलचतुर्दशे । इति
 भस्मिन् वृषला हिजाः । इति ३९ राजनिर्वृण्टः । शास्मली शीत
 कौर्म भुवनविमोसे ४० अ- ४१ लास्वाही रसे पाके रसायनी
 ध्यायः । मोचरसः ॥ इति ४२ श्रेष्ठला तिग्म वीजा चतुर्द
 रत्नमाला ॥ ४३ लीरजपित्तजित् ॥ शास्मली
 शास्मलिः पुं स्त्री वृत्तविशेषः ४४ पुष्पशाकत वृत्त मैथव साधि
 शिमुल इति भाषा तत्पर्यायः ४५ ते प्रदरे नाशयत्येव उःसायं च
 पिच्छिला २ एरली ३ मोचा ४ नसंशयः । रसे पाकेच मधुरं
 क्षिरायुः ५ इत्यमरः दृगरोहा ४६ कषायं शीतलं गुरु ॥ कफ
 ६ शास्मलिनी ७ शास्मलः ४७ पितामहजिह्वादि वातलेचप्र
 ८ इति शब्दश्चावली तलि कीर्तिते । इति भावप्रकाशः
 नी ९ कुकुटी १० रक्तपुष्पा ४८ नरकविशेषः ॥ यत्र शास्म
 कंदकारी ११ मोचनी १२ लिकाष्टकैः पीर्यते ॥
 ति जटाधरः । चिरजीवी १३ शास्मलिकः पुं रोहितकवृत्तः
 पिच्छिलः १४ रक्तपुष्पकः ४९ इति राजनिर्वृण्टः ॥
 १५ तलवृत्तः १६ मोचात्यः १७ शास्मलिनी स्त्री शास्मलिवृत्तः

इति शब्दश्चावली ॥ ५० इति राजनिर्वृण्टः ॥
 शास्मलिपत्रकः पुं समच्छर ५१ शास्मलीवृष्टः पुं शास्मलित्ति
 वृत्तः ॥ इति राजनिर्वृण्टः ॥ ५२ योसः । शिमुलघाटा इति भाषा
 शास्मलित्तिः पुं गरुडः । इति ५३ तत्पर्यायः पिच्छा २ इत्यमरः
 राजनिर्वृण्टः ॥ ५४ मोचरसः ३ शास्मलः ४ शा
 शास्मली स्त्री शास्मलिवृत्तः ५ ल्मलीवृष्टकः ५ इति रत्नमा
 इत्यमरः । शलति वैद्योत् हरं ६ ला ॥ मोचस्त्रावः ६ मोचनि
 गच्छति शास्मलिः । शलजरा ७ योसः ७ अस्मगुणाः ॥ मोच
 तौनाद्रीति मलिन वृद्धिः । द्वयो ८ स्वाचो हिमो शाही स्त्रिया
 वितुक्ते स्त्रीपक्षेपाच्छाणादौ ९ वृषः कषायकः । प्रवाहिका
 ति ईषि शास्मलीचशास्मलित्ति १० तिसाशम कफ पितामह दाहज
 तिकेचित् तन्मते विभावयावृ ११ त ॥ इति भावप्रकाशः ॥
 हिः । शास्मली रक्तपुष्पाच कृक १२ शास्मलीवृष्टकः पुं शास्मलीवे
 टी चिरजीविका इति कोषांतर १३ षः । इति रत्नमाला ॥
 मिति मुकुटः । इत्यमरटीकायां १४ शास्मः पुं देशविशेषः । यथा
 भरतः ॥ १५ शास्मली पुं गरुडः । इति वि १६ शास्मास्तु कारकटीया मरवे
 कंडशेषः ॥ १७ स्तदशेरकाः । इति हेमचंद्रः ॥
 शास्मलीकन्दः पुं शास्मलित्व १८ राजविशेषः । इति महाभारते
 क्षमत्वे । तत्पर्यायः । विजुलः १९ शावः पुं शिमुः । इति शब्द
 वनवासकः २ वनवासी ४ मल यथा ग्रहणे शाव माप्रेण चे वि
 चोः ५ मलहंता ६ अस्मगुणाः ॥ ७ मुक्तो मोतिके स्मृतं तयोः स
 मधुरत्वे मलसंग्रहरोधजनयका ८ मयति माप्रेण उपसृष्ट कि
 दित्वे शिशिरत्वे । पित्तदाहार्ति ९ याक्रमः । इति तिप्पदितत्वे प्र
 योफ संतापताशित्वञ्च । १० स्नातपुराणे ॥
 इति राजनिर्वृण्टः ॥ ११ शावकः पुं शिमुः । इत्यमरः
 शास्मलीफलः पुं तेजःफलवृत्तः १२ शावरः पुं पापे । अथरायः ॥

लोभवृत्तः इति मेदिनी ॥ यै निमित्तिभ्यो यस्त यः परं
शवरस्वामिकृतभाष्यविशेषः नातिपत्यपि कुडा भगवती
शिवकृततंत्रविशेषश्च शवर तस्य पापेदघात सदाकृतं
संबधिनि वि यथा संज्ञा इति कालिकापुराणे उन्नतं
प्रेषणं कुर्यात् दशम्यां शव त्रे ६ अध्यायः ॥
येत सदैव इति तिष्ठादितत्तः शास्त्रं वि नित्यं इत्यमरः ॥
शावरोभेदाद्यं स्त्री ताप्रे इति पारिभाषिक शास्त्रं यथा।
हेमचंद्रः ॥ शास्त्रं देव एजादि विप्रदा
शावरी स्त्री शुकशिखी इति नञ् शास्त्रं। शास्त्रं समानं
मेदिनी ॥ विद्याः सहात्मिब्रह्म शास्त्रं
शावरोत्सवः ॐ स्तेच्छकृतो इति गारुडे नीतिसारे ॥ ६ ॥
त सवः यथा। एजादित्वा स अध्यायः ॥
राष्ट्रम्यं नवम्यां वलिभिः स्या शास्त्रतः ॐ वेदव्यासः। इति
विसर्जयेत् दशम्यां तु श्रवणे शवरत्नावली ॥
सावरोत्सवैः श्रुतः पादोदि शास्त्रकलः वि मांसाणी। इति
वाभागे श्रवणस्य यदा भवे हेमचंद्रः ॥
त तदासंप्रेषणे देव्या दशम्यां शास्त्रकलिकं स्त्री शास्त्रकलिसम
शावरोत्सवैः। रागिणीभिः क हः। इत्यमरः ॥
कारीभिः वैष्णवि नैर्नकैस्त शास उ ३। आशिवि इतिकवि
ष्य। शाव तस्य विनादैश्च शास ल ३। कल्पद्रुमः। आर.
सृंदमैः परहे स्या। धनै एही इति केवलज्ञा मन्यवही
वृजै वृजविधे लोजपण प्र णाञ्च प्रयोग निरासार्थं किंत
कीर्णकैः धनी कर्दम विज्ञे इरे गुरुभ्यः पूर्वभ्यो। नमोवा
येः कीरा कौतुक मंगलैः। कं अशासते इत्युत्तरचरिते
भगलिं विधानैश्च भगलिं प्रश्लोपि दृश्यते ॥ ३ ॥ आशा
प्रगीतकैः भग लिंगादि श सते ॥ ३ ॥ आशासित्वा आशा
वैश्च कीर्येषु स्ते जनाः ॥ स्ता। पंचम स्रवचवंथ साम

र्ष्यात् स्ता प्रत्ययस्य नप् समा सुजीर्णमंत्रं सुविचाराः सतः
साभावादिति गोविंदभट्टः। शासिता स्त्री नपतिः सुमेवि
किंत ग्रस्य त्रदुवंधफलं कुंद तः। सुचितं चेत्तं सुविचार्य
स्येति धातुप्रदीपः। ल ३. यत् कृतं सुदीर्घकालेपि नया
आशास्ते शास डि. डस डे. ३ ति विक्रियां। इति पंचरत्नं ॥
तत्र जलदीय शास्ते रेव ग्रह शासितां वि शास्ता। इति वि
णादेस्योपधाया इकारो नस्या काण्डशेषः ॥
त। आशीविद्यायां पामने। ३ शास्तां वि शासनकर्त्री। त
ह्याया भित्तये। इति उगां तर्प्यायः। देपाकः २ शासिता ३
दासः ॥ इति विकारशेषः। हो या
शास उ ल ल शासने। इति ता च विधाताच पौराणे जरा
कविकल्पद्रुमः उशासित्वा शि तःपती। हो शास्तायै विलो
हो। ल शासति। ल शास्ति केस्मिन् यस्माद्यस्मै प्रकीर्ति
शास्तिय आशया राज्ञः स स तौ। इति वक्तिपुराणे गणमे
आडित्यमरः। इति उगीदासः ॥ दनाभाध्यायः ॥
शासने स्त्री आस्ता तर्प्यायः शास्तां ॐ वरुः। इत्यमरः ॥
अववादः २ निर्देशः ३ निदेशः उपाध्यायः ॥ राजा ॥ पिता।
४ शिष्टिः ५ इत्यमरः ॥ इति संतिमसारोनादितृतिः।
शास्तिः ६ इति भट्टः। आ शास्तिः स्त्री शासने। इति प्रा
देशः ७ आदेशाने ८। इति। दुरत्नावली ॥
शवरत्नावली। शास ९ इति शास्ते स्त्री निदेशः ॥ ग्रम्यः
जराधरः। राजदत्तभूमिः ॥ इत्यमरः। स च ग्रम्यः अष्टाद
लोत्वा। शास्ते। शास्तिः। इति प्राविधः। तस्य विवरणं विद्याया
मेदिनी ॥ वेदप्रवो। शास्तेत्यति र्गया।
शासनहरः ॐ राजहृतः। आ सत्स उवाच। तपश्चचारप्रथम
जावराहकः इति केचित्। ममराणां पितामहः। आतिभं
शासितः वि कृतशासनः यथा ता स्ततो वेदाः सोमोमोगय.

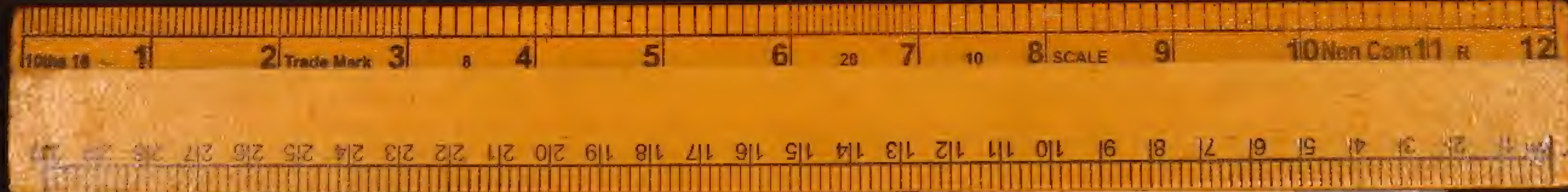
दक्षमाः । पुराणं सर्वशास्त्रं स उद्दिष्टवित्तेः शास्त्रे मोहयि
 त्वा जनेनराः तेन ते निरये
 यशस्यमे पुरेण शतकोटि प्र
 योति युगानां सप्तविंशतिः ॥
 विलसः । अनंतरं च वक्रेभ्यो
 इति पाद्ये उत्तरवर्गे ५ अ
 वेदा स्तस्य विनिःस्तताः मी
 ध्यायः । अध्यात्म शास्त्रातिरि
 मांसा न्याय विद्याश्च प्रमाणं
 क्त शास्त्र निंदा यथा । पुराणं
 तर्कसेयताः ॥ वेदाभ्यासरत
 भारते वेद धर्मशास्त्राणि या
 स्यास्य प्रजाकासस्य मानसाः
 निव आमुसः रूपणायैव धर्मत
 मनसः एवेष्टया वै ज्ञाता ये
 येन मानसा ॥ इति मात्स्ये ३
 अध्यायः ॥ शास्त्रैककर्मक
 विदुषा शास्त्रसंभारः सद्योगा
 त्रयं न तशास्त्र विरुद्धं । य
 आश्रुति स्मृति सदाचार विहि
 तं कर्म केवलं सेवितव्यं चतुर्व
 र्णं भंजहिः केशवसदा । अत्र
 याविरये यांति कुमारिणम से
 वनात् । श्रुतो वेद विरुद्धार्थं
 शास्त्राक्तं कर्म संयजेत् । स्व
 दि रचितैः शास्त्रैः प्रतीयैहव
 वानिष्ठान् विद्वेति श्रेयसो
 मार्गं लोकनाशाय केवलं
 विदंति देवता वेदां स्तपोनिदे
 ति सङ्गिज्ञान् । तेन ते निर
 येयंति ह्यसत्शास्त्र निषेव
 नात् । श्रुति स्मृति सदाचार
 विहिते कर्म शास्त्रते । स्व स्वयमे
 प्रयत्नेन श्रेयोधीहसमाचरेत् ।

वमेखं असेव्य मेतत् कथि अनिमादिशौ पुक्तः शीघ्रं
 ते वेदवाहं तथेतवत् ॥ वे ते भव मे सुत ॥ इत्युक्तः शोक
 दमर्ति रं विषा नायशास्त्रा रेणासौ चाष्टवाङ्ग रभृजतः । च
 र्थवादिभिः । त्रायेते मत्स्ये तुर्भि हस्तेः संलित्य शिवाय वि
 पञ्च सक्ता वेदं सनातने ॥ निवेदयता शिव उवाच । गच्छ
 इति कौत्से उपरिभागे ३६ अ पञ्च महावाहो तेव मादायस
 ध्यायः ॥ अपिच । कूर्मपुरा त्वरे । सिद्धाश्रमे वने रम्यश्रे
 णे हिमालये प्रति देवीवा । इत्य च नन्दने प्रणामप्रययो
 क्यः । यानि शास्त्राणि दृश्यन्ते शीघ्रं तेव मादाय तहने । इत्यु
 लोके स्मिन् विविधानि च । प्रकृत्यः पुने वीकं ततः श्रुता
 श्रुति स्मृतिविरुद्धानि निष्ठाते तत्रैव मुनेय ददौ । एवं तेवाणि
 वा हि तामसी करालभैरवः सर्वाणि विलित्य विनिवेदयेत्
 ज्ञापिषामले काममाश्रिते । इति गायत्रीतंत्रे दशमब्राह्मण
 वेदविधानि चात्यानि मोहनार्था पटलः ॥ पौवपाशुपतादि
 नितानितु । मया सृष्टानि चा शास्त्रोत्पत्ति र्यथा । प्रथमे हि
 यानि मोहायेवा भवार्थावे । न मया प्रोक्तं पौवे पाशुपतादि
 स्मात् सद्भिः श्रुति स्मृति विरुद्धे कं । मच्छ्रुतावेशिते विभिः से
 वन्तानि न कदाचित् पदे न्यः प्रोक्तानि ततः परं ॥ कृष्णदेव
 सत्ये । इति मलमासतंत्रे । एथि च संप्रोक्तं शास्त्रं वैशेषिकं म
 व्यातंत्र शास्त्रावतरणं यथा । शि हत् । मोतमेन तथा स्याये मं
 वउवाच । लंबोदर महाभाग शृ खंत कपिलेन तु । धिषणेन
 ए मेपरमे वचः । इदं महास तथा प्रोक्तं चार्वाकमतिगर्हि
 सेदभं मम वज्राहिनिर्गते ॥ ते । देत्यानं नाश तार्थाय
 निर्गतं पार्वतीवज्रातंत्रं परम विस्मृता बृहदृषिणा ॥ बौद्धशा
 उल्लभं । विलित्य वज्रयत्नेन ग हं तथा प्रोक्तं लग्नीप्रव
 ल्लसिद्धाश्रमे सतः । यत्र तिष्ठति दिक् । आपत्ये श्रुतिवाक्या
 मुनेयो वेद वेदांग पाशगाः । नो दर्शयन् लोकगर्हिते ॥

कर्म स्वयं साधयन् सत्र वै वा रेखाजीवी गणकभुक्
प्रतिपद्यते । सर्वकर्म परिश्रुष्टं तांविक्तो ज्ञातसिद्धांतः शास्त्रं
कल्मषंत नडच्यते । गोतम प्रो तत्तत्र ईरितः । इति शास्त्रं
न शास्त्रार्थं निरताः सर्वेष्व त्नावली ॥
हि । शास्त्राली योनिमापन्नाः शास्त्रदर्शी वि शास्त्रतः ॥ त
सन्दिग्धाः सर्वकर्मसु । इति तर्क्यायः । अंतर्वाणिः २ शा
गोपदेवते प्रथमपटलः ॥ सवित ३ शास्त्रचारणाः ५ इति
शास्त्रकृतं ७ ऋषिः । इति शहरत्नावली ॥
विकाशप्रोषः । शास्त्रकर्तृवि शास्त्रवित् वि शास्त्रदर्शी ।
शास्त्रगणः वि प्रचरावित् । ३ इत्यमरः ॥
ति विकाशप्रोषः । हाशवल्पा शास्त्रविप्रतिषिद्धः वि शास्त्रनि
छात्रगणः इति पाठः ॥ धिद्धः । शास्त्रप्रवृत्त एवैक वि
शास्त्रवत्तः ॥ स्त्री व्याकरणं ३ सर्वक विध धातो कर्मणि कृ
तिकेचित् ॥ प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
शास्त्रचारणाः वि शास्त्रदर्शी शास्त्रशिल्पी ७ काश्मीरदेशः
इति शहरत्नावली ॥ तद्देशस्थे ७ भूमि ॥ इति
शास्त्रतः वि शस्त्रवेत्ता यथा विकाशप्रोषः ॥
अनियुक्तो नियुक्तो वा शास्त्र शास्त्री वि शास्त्रतः । शास्त्रे
ज्ञो वक्तुमर्हति । देवी वाचे तीत्यर्थे गितप्रत्ययेन निष्पन्नः
सर्वदति यः शास्त्रं मुपजीवति शास्त्रः वि शास्त्रीयः । शास्त्रि
इति व्यवहारतत्त्वधृत नारद तद्यः शास्त्रधातो य प्रत्ययेन
वचनं ॥ निष्पन्नः ॥
शास्त्रतत्त्वतः ७ गणकः यथा शास्त्रं न न निशाने । इति क
देवज्ञो गणको ज्ञानी मोह विकल्पद्रुमः । निशानमिति श
नो देवलोचकः । वार्तित्तिको तेद्रूपे । शान न तेजे इत्यमरि
ज्योतिषिको मोहूर्तिक प्रस्त् सप्ततत्त्वात् । अनेकार्थत्वात्
चको । सेवसरो वर्षको । निशान मिह तीक्ष्णीकरणं न

न शिनोति शिनुते खड्गे क विहोडप्रोषः ॥
मैकायः । इति दुर्गादासः ॥ शिक्षये स्त्री मधुजातद्वयवि
शिक्षणा स्त्री वृत्तविशेषः । शि शेषः मोम इति भाषा । तत्पर्या
यु इति भाषा तत्पर्यायः । पि यः । शिक्षयके २ मधुजे ३ वि
छिला २ अगुरुः ३ कपिला ५ चमे ५ मधुसेभवे ५ मोदने ६
भस्मगर्भा ५ इत्यमरः । अगुरु काचे ७ उच्छिष्टमोदने ८ मति
शिक्षणा ६ । इति भरतः ॥ कामले ६ दौद्रेयं ९ पीतगो
कुसुमसारा ७ इति जटाधरः ॥ ११ स्त्रियं ११ मासिकजे १३
पिंगला ८ पिच्छला ९ वीराः दौद्रेजे १५ मधुशेषे १५ शव
इति रत्नमाला ॥ शिक्षणाय के १६ मासिकाग्रये १७ मधु
रुसारा च पिच्छिला गुरुशि स्थिते १७ मधुस्थे १७ अस्म ग
एणा । साचेत् कपिलवर्णा एणा । पिच्छिलत्वे । स्ताडत्वे
स्याद्भस्मगर्भा निगद्यते । क कृष्ट वातास नाशिते । मृड
चित्तकपिला भस्मगर्भाचागुरु ते कटत्वे स्त्रियत्वे । लेपेन
शिक्षणा पिच्छिला शिक्षणाय स्फुरितो गविलोपनत्वात् । इति
रामपदिकागुरुचेत्यपि । इति पा राजनिर्घण्टः ॥
द्वरत्नावली । अस्या गुणाः शि शिक्षयके स्त्री शिक्षये । इति
शपा वातनाशिनी । इति राज राजनिर्घण्टः ॥
वल्लभः । अपिच शिक्षणा क शिक्षये स्त्री द्वयस्तार्थरत्नम
टका तित्ता कषाया प्रोषका याधारविशेषः शिक्षा इति भा
दिगी उसवीर्या हरिभेदः कु या तत्पर्यायः । काचे २ शिक्षा
एचित्र वमि कुमीन । वस्तिवद् ३ शिक्ष ५ इति शहरत्नावली
एदाहास वलासा गर्भपाति शिक्षा स्त्री शिक्षे । इति शह
नी । इति भावप्रकाशः ॥ रत्नावली ॥
शिक्ष स्त्री शिक्षे । इति शह शिक्षिते वि शिक्षास्थापितव
रत्नावली ॥ स्तु । तत्पर्यायः काचितः २
शिक्षाः वि अयवशयी । इति इत्यमरः ॥

शिवकः ॐ लेखकः । इति चंद्रः ॥
 संक्षिप्तसारोनादिवृत्तिः ॥ शिवरिणी स्त्री यथिका । गु
 शिवरः ॐ मयूरप्रच्छः ३५ जा । इति मेदिनी । दुपदराज
 मयः । यथा । शिवरोरः स्त्री कथा । सायनस्य ॐ स्वग्रहणे
 पिच्छं वर्हे शिविप्रच्छः शिवे न उरुषो भूत्वा शिवेरीतिना
 के । इति शहरत्नावली । चूडा म्ना ख्यातः । इति महाभारते ॥
 इति मेदिनी ॥ मयूरी शिवरिणः शहरात्
 शिवरकः ॐ काकपक्षः । जु सिया ३५ प्रत्ययेन निष्पन्ना ॥
 लपी इति भाषा । इत्यमरः ॥ शिवेरी ॐ मयूरप्रच्छः ॥ गो
 हे लविय कुमारानां शिवर मेयारिः । सत दुमपदराजपत्रः
 ये । उक्तं च । बालानां च शिवः मयूरः । इति मेदिनी ॥
 कार्ये विशिखे शुर मेव चे कुरुटः । काणः इति हेमचंद्रः
 ति । शिवोपचके इत्यने । सामा गुप्ता । स्वर्गयथिका । इति
 येन चूडया भित्तये । काक राजनिर्घण्टः । विसुः । यथा
 पत्ताकारत्वात् काकपक्षः । शिवरणी नरुणे वृषेति तस्य
 शिवरिणः शिवरकः म सहस्रनामस्तोत्रे ॥
 नीपादिः तालव्यादिः शिवेरी शिवरे स्त्री पर्वताग्रं । तस्य
 तशिवार्वरे इति तालव्यादे र्यायः । कूटं २ शृंगं ३ इत्यमरः
 रभसः । शिवरकश्च । शिव श्वेताग्रदेशकं ५ । इति
 उकशिवरकः काविति वाचस्य शहरत्नावली ॥
 तिः । इति तहीकाया भरतः ॥ शिवरः ॐ स्त्री वृत्ताग्रं । तस्य
 मयूरप्रच्छः स्त्री । इति शहरत्नाव र्यायः । शिवः २ शृंगं । ३ । ३
 ली ॥ शिवेरिकः ॐ कुरुटः । तमरः । शिवः ५ । इति शह
 इति हेमचंद्रः ॥ रत्नावली । प्राय ५ । इति श
 शिवेरिका स्त्री शिव । यथा जनिर्घण्टः ॥ पर्वतशृंगं ॥
 चूडा केशी केशपाशी शिवः एलकः । कतः । पक्रदादिमरी
 शिवेरिका समाः । इति हेम जाममागिको ॥ सकलाग्रं ॥

इति मेदिनी । कोटिः । इति शिवलोहितः ॐ वृत्तविशेषः
 विकाण्डशेषः ॥ कुरुटस्तथा इति भाषा । इति
 शिवरवासिनी स्त्री इगी । इति शहरचंद्रिका ॥
 विकाण्डशेषः ॥ शिवर स्त्री यथिजाता । तस्य
 शिवर स्त्री सती । इति शह र्यायः । ज्वालः २ कीलः ३ अ
 चंद्रिका ॥ चिः ५ हेतिः ५ शिवर ६ इत्य
 शिवरिणी स्त्री रसाला । वृत्त मरः ॥ पिण्डितशिवराग्रेः शु
 भेदः । तारीरत्नं ॥ मलिका ॥ भमचकले यथा वायुपराणे
 रोमावली । इति मेदिनी ॥ श्रुतिष्मान् पिण्डितशिवः स
 वृत्तभेदो यथा । २ सै रुद्रेश्चि र्पिकाञ्चन सन्निभः स्निग्धः प्रद
 न्न य म न स भला गः शिव तिणश्चैव वक्रिः स्यात् कार्य
 रिणी । कण्ठस्य भ्रष्टे ननु शि सिद्धये ॥ अग्रे रसुभलत्तणं य
 त्रिणीरुपपत्ति शिवो विनीताः या । ब्रह्मपराणे । अग्रे वृत्ते स
 स्मः सत्ये नियत मवयये तद स्फुलिंगे वामावर्ते भयानके
 तिलैः इति त्र्यङ्गोपायचित् आर्देकाष्टेष्ट सम्पन्ने फुत्कार
 निभृतात्तापजनिने स्मितेति वति पावके । कुसाक्षिसिद्धिर्ग
 भत् देवो जगदवत गोवर्द्धन ये तथा लिहति मेदिनी । आ
 थरः । इति छन्दोमञ्जरी २ कृती कुरुयात् यश्च तस्य ना
 स्तवकः । नवमालिका । दात्ता षोभवेत् भवे । इति तिथितत्वे
 विशेषः । इति राजनिर्घण्टः ॥ शिवे मध्यस्थकेशः । तस्य र्यायः
 सती । इति शहरचंद्रिका ॥ चूडा २ केशपाशी ३ इत्यमरः
 शिवरी ॐ पर्वतः ॥ वृत्तः जुटिका ५ जुटिका ५ ॥
 अणामागः । इति मेदिनी ॥ इति शहरत्नावली । केशी ६
 कोटः ॥ कोषधिः । इति हेम शिवरिणः । इति हेमचंद्रः
 चंद्रः । वेदाकः ॥ ककटशृंगी । गायत्र्या शिवो वयने यथा ॥
 कंदुरुकः ॥ यावनालः । इति गायत्र्या तशिवो बद्धा नेर्ज
 राजनिर्घण्टः ॥ त्वा ब्रह्मरथतः जुटिकाञ्च न

तो वहा ततः कर्म समारभेत हेमचंद्रः। शिराणरुः ५ दीपव
 शिराणवेधे मंत्रोयथा चः ॥ पिलसृज इतिभाषा
 ब्रह्म वाणी सहस्राणि शिव इति विकोउशेषः ॥
 वाणी श्रुतानि च। विसो नो शिराणरुः ५ मयूरः ॥ ३
 मसहस्रेण शिराणवेधे करोमहे ति श्रुत्माणा ॥
 शिराणोचन मंत्रोयथा ॥ मञ्जुवाषः ॥
 गच्छं तु सकला देवा ब्रह्मविष्णु इति विकोउशेषः ॥
 महेश्वराः। तिष्ठत्वाचला ल शिराणरुः ५ मयूरः। इति श
 लीः शिराणवेधे करोमहे। शि द्रुत्मावली ॥
 लावेधनांतर माचमने। यथा शिराणमले स्त्री शृङ्गने। इति
 निवदशिराणसीतो द्विज आ राजनिर्वाणः ॥ ॥
 चमने चरेत्। कृतोपवीते सये शिराणरुः ५ मयूरशिरा। ३
 ५ शि वाचनः काय संयतः ॥ ति राजनिर्वाणः ॥
 मुक्तशिराणाचमने देवे। शिराणवती स्त्री मूर्त्वा। इति श
 यथा। शिरः प्रावृत्त कर्ण रुचंद्रिका ॥
 वा मुक्तकञ्च शिराणपिवा। प्र शिराणरुः ५ पनसवृत्तः ॥
 कृत्वा पादयोः शोचं आचा इति श्रुत्माणा ॥
 नोप्यमुचि भवेत्। इति आ शिराणरुः ५ मयूरः। इत्यमरः
 क्रिकतत्वे ॥ शिराण। बहि शिराणवला स्त्री मयूरशिरा
 च्छा। लोमालिकी। अग्रमात्रे इति राजनिर्वाणः ॥
 च्छामात्रे ॥ प्रपदे। इति मे शिराणकन ५ मयूरः चिरकवृ
 दिनी। प्रथाने। शिराण ॥ चः। इत्यमरः। केतग्रहः। इति
 दृणिः। इति हेमचंद्रः। स्मर श्रुत्मावली। शिराणवेधे
 ज्वरः। इति श्रुत्मावली। शिराणवेधे स्त्री काधिकावृदिः
 शिराणवेधे स्त्री शृङ्गने। इति स्यादिकदेवलाभः। इति स्मृतिः
 राजनिर्वाणः ॥ शिराणवृत्तः ५ दीपवृत्तः। इति
 शिराणरुः ५ काकपतः। इति शिराणरुः श्रुत्मावली ॥

शिराणरुः स्त्री तस्ये। इति प्रतिषेधकभक्ताशी समायेक
 त्तमाणा ॥ पिलाप्रदः। वैष्णवरपदेयाति
 शिराणवेधे स्त्री तस्ये इत्यमरः। शिराणवेधे मिदे स्मृते। ३
 शिराणवेधे ५ मयूरः। इति वि तिगाकडे ५ मयूरः ॥
 काण्डशेषः। कार्तिकेयः ॥ इति शिराणी ५ मयूरः। अग्निः ति
 श्रुत्मावली ॥ इत्यमरः। वलीवर्दः ॥
 शिराणी स्त्री मयूर शिरा। ३ शरः। केतग्रहः ॥ इत्यमरः ॥
 ति राजनिर्वाणः ॥ ऊकृतः। इति मेदिनी। चोट
 शिराणवेधे स्त्री मयूरपिच्छं। कः। इति हेमचंद्रः। अज
 यथा शिराणवेधे स्त्री पिच्छं वेदे लोमा। इति रत्नमाला। सि
 शिराणवेधे शिराणवेधे इति तावरः ॥ मेथिका। इति राज
 श्रुत्मावली ॥ निर्वाणः। पर्वतः ॥ ब्राह्मणः
 शिराणवेधे ५ लघुवदः। इति दीपः। इति केचित्। शिरा
 राजनिर्वाणः ॥ शिराणवेधे लः युक्तेवि। इति मेदिनी ॥
 ५ वरुणवृत्तः ॥ ॥ इति शिराणवेधे ५ शकं इत्यमरः ॥
 श्रुत्मावली ॥ वृत्तविशेषः। शक्तिना इति भा
 शिराण वेदा स्त्री अजमेदा। वा। तस्यार्थायः। हरितशाकः
 इति राजनिर्वाणः ॥ १ शाकपत्रः ३ सुपत्रकः ४३
 शिराणवेधे ५ श्रीकारीमृगः। ३ पदेषुः ५ तमादेशः ६ कोम
 ति राजनिर्वाणः ॥ लपत्रकः ७ वरुणः ८ दशा
 शिराणवेधे ५ ऊष्माणः। इति मूलः ९ तीक्ष्णमूलः १० अस्प
 श्रुत्मावली ॥ णाः। कटुत्वे। तिक्तत्वे। उल्ले
 शिराणवेधे ५ कार्तिकेयः ॥ तीक्ष्णत्वे। वात कफ मूत्रज
 इत्यमरः ॥ सव्रणदोषहरत्वे दीपनत्वे रु
 शिराणवेधे स्त्री व्रतविशेषः। य चात्वे। अस्प पत्रशाक गुणाः
 यथा। मृष्टोत्ताव वसे प्रति पदा रुच्यत्वे वात कफ कुमिनाशिते
 दीनि व्रतानि व्यास प्रयतो ॥ कटुत्वे। उल्ले। दीपनत्वे ॥

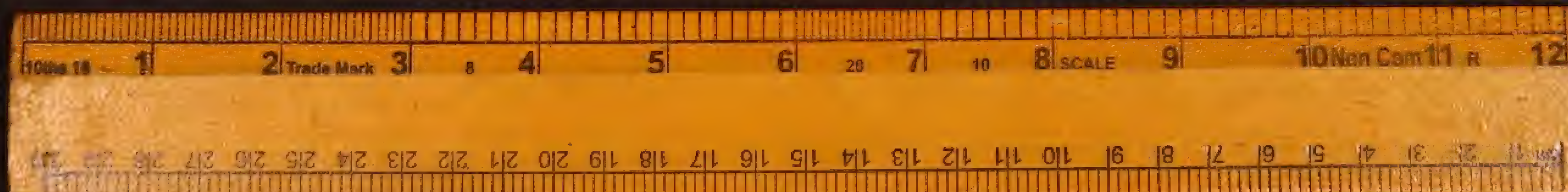
पथाने । पावनतन्त्र ॥ अ कल्पद्रुमः । ३ शिञ्जाते । इति
पि च प्रोभाञ्जनो नीलशिञ्जु उर्गादासः ॥
स्त्रीत्तागनो जनप्रियः । अतः शिञ्जाते स्त्री काचपात्रे । लोह
मले । नासिकामले । शिकनि
मोदः कलशिञ्जु अक्षय्या रु
चिराञ्जनः । प्रोभाञ्जन स्त्रीत्ता
कदः स्त्राहसः पिच्छिल लक्ष्म
जेतवाताभि शूलद्रुमश्चक्षुषा
रोचनेपरः ॥ सेत शिञ्जुः स
तीक्ष्णः स्यान्मुलभंगः सित
कयः । समलः सेतमरिचो बो
चनो मधुशिञ्जुकः । सेतशिञ्जुः
कदुस्तीक्ष्णः प्रोफानिलनिक
ननः । अंगव्यथाहरो रुच्योदी
पनो मखजाखुत । रक्त
को रक्त शिञ्जुः स्यान्मधुरो व
ज्रलच्छदः सुगंधिः केशरी सि
हो मृगादिषु प्रकीर्तितः । रक्त
शिञ्जु महावीर्यो मधुरश्च र
सायनः । प्रोपाध्यात प्रासी
रति पित श्लेष्मापसारकः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥
शिञ्जुञ्जी प्रोभाञ्जनवीजे ।
तस्यर्थायः । सेतमरिचो २ ।
इत्यमरः शिञ्जुभवे वि ॥
शिञ्जुवीजे स्त्री प्रोभाञ्जनवी
जे । इति शब्दचन्द्रिका ॥
शिव ३ शिञ्जाते इति कवि

शिञ्जिते स्त्री भूषणधनिः । ३ इति मेदिनी । शिञ्जि
त्यमरः ॥ शिञ्जि स्त्रिये कृते भूजे सोरपि
शिञ्जिनी स्त्री धनुर्गणः । इत्य व इयोः । इति । शब्दरत्ना
मरः । नृपः । इति हेमचन्द्रः ॥ वली ॥
शिञ्जी वि भूषणशब्दविशिष्टः शिञ्जितकण्टः पुं शिवः । इत्य
शिञ्जाविद्यते स इत्यर्थे इत् मरः । दाम्पत्यपत्नी । इति विका
प्रत्ययेननिष्पन्नः ॥ एरण्यः ॥
शिञ्जु अनादरे । इति कविक शिञ्जितचारः पुं शाकविशेषः
त्यद्रुमः ॥ शेटनि खले लो यथा । शिञ्जितचारः सतपुत्रो वि
कः । इति उर्गादासः ॥ नत्रे सुनिवसकः । इति जटाधरः
शिञ्जिका स्त्री लघुद्रव्यवि शिञ्जितच्छदः पुं हेमः । इति शब्द
शेषः । यथा । शिञ्जिका स्त्री रजि शिञ्जितपत्तः । रत्नावली ॥
कायुक्तैः स्यान्मूलकदलद्रवैः शिञ्जिसारकः पुं तिनुवृत्तः ॥
सर्वप सारसै कोपि प्रालिपित इत्यमरः ॥
क संयुतैः । शिञ्जिका स्त्री रोचनी शिञ्जिले वि श्लथः । इति
गुणीपित श्लेषकारी स्मृता हेमचन्द्रः ॥
इति राजनिर्घण्टः ॥ शिञ्जिले स्त्री मन्दवंधनं । मेर
शिते वि दुर्बलः । निशितः । रत्ने । इति सैत्तिप्रसारोणादि
इति मेदिनी । कृशः । इति वृत्तिः । संयोगविशेषः । यथा
विषयः ॥ प्रचयः शिञ्जिलाख्यायः संयो
शितद्रुः स्त्री शतद्रुनदी । शत गलेन जस्यते । इति भाषा
लज्ज । इति ख्यातः । इत्यमरः ॥ परिच्छेदः ॥ प्रचय इति मूलं
क्षीरमोरटः । इति रत्नमाला । शिञ्जिलाख्य इति किंचिदवय
शितशूकः पुं यवः । इत्यमरः नावच्छेदेनावयवान्नव संयोगि
हंसादि विज्ञेयैः इति भरतः ॥ नि महत्त्ववति प्रचयवे वर्तमानः
गोभूमः । इति विकाएरण्यः । संयोगः प्रचय इत्येकः । अत्रम
शिविः वि पुच्छः ॥ कृशः भूजे हनपदे न देय परमाणु से

योगस्य प्रचयत्वेपि न क्षतिरिति शिपिविष्टः। शिपिविष्टः। इत्य-
त्यने। भूयोः वयवावच्छेदेनाव मरटीका ॥
यवान्तरं संयोगिन्यवयवेवर्त- शिपः पुं सरोवरविशेषः ॥
मानः संयोगः प्रचयः तेन परमा यथा। एवं विवाहाविधिवत् सौ-
म्य संयोगो ह्यनुक संयोगो वा वरी मानसाचले। अरुंथंती।
न प्रचय इत्यपरे। इति सि वसिष्ठस्तु मोह माप तया सह
हान्तमुक्तावली ॥ १ टीका तत्र यत् पतिते तोषे मानसाच-
ल कन्दरे। विवाहावभृताया यशोत्थं वसुधाकृते। ब्रह्म
विस्मयहादेव फालिभिः समुदी-
रिते। तन्नेयं समया भूत्वाप-
तिते स्मृतसाचलात् ॥ हिमादेः
कन्दरे साने सरस्याञ्च पृथक्
पृथक्। तन्नेयं पतितेशिपे
देवभोगे सरोवरे ॥ तेन शिप्रा
नदी जाता विस्मनाप्रेरिता ति-
ति। इति कालिकापुराणे
२३ अध्यायः ॥
शिप्रा स्त्री नदीविशेषः य-
था ततो हिमवतः प्रस्य प्रती-
च्याततपरस्परं शिमे नामस-
रः एतौ दृष्टुं दुर्हितादयः ॥
तत्र हस्तान मासाद्य ब्रह्म शका-
दयः सरोः। उपविष्टा यथान्या-
यं परस्परं सहेस्यरे। ते शिप-
संकासारं मनोहं सर्वदेहिनां
प्रीतामलजले सर्वैर्गुणे।

मीनस सस्मिते दृष्ट्वात्तरोर शिकाकृतः पुं वटवृक्षः। इति
स्तस्मिन् सौतशोकोः भूदेस्त राजनिर्घण्टः ॥
रो। शिपो नाम नदी तस्मान्निः शिमूरी स्त्री सपविशेषः च
सूतां दक्षिणोदधिं। गच्छ-
न्ती च ददर्शसौ पावयंती ज-
गज्जनान्। इति कालिकापुरा-
णे १९ अध्यायः ॥ शिपः पुं शिका इत्यमरटीका
यां विद्याविनोदः ॥ कदत्ते। उल्लेखे। वात एष्टुल-
शिफा स्त्री वृत्ताणञ्जटाकार-
मूले। शिकउ इति ख्याते। तस्य
ध्यायः। जटा २ इत्यमरः ॥ शिखः पुं चक्रमर्दकः। इति
मूले ३ इति जटाधरः ॥ नदी शशुचंद्रिका ॥
मंसिका ॥ माता इति मेदि-
नी। शतपुष्पा। हरिद्रा ॥ शिखा स्त्री कलायादित्यक् सौ-
इति राजनिर्घण्टः ॥ पद्मकंदः दी। इति छिम्बुडा इति च भाषा।
इति मुकुटधृतस्वामी ॥ तस्य ध्यायः। समी २ इत्यमरः ॥
शिफाकः पुं पद्ममूले। इति शिखा ३ शिखी ५ शिखी ५
शशुचंद्रावली ॥ शिखिका ६ शमी ७ शिखिका ८
शिफाकन्दः पुं पद्ममूले तत् शिखिः ९ इति शशुचंद्रावली
ध्यायः। करहाटः २ इत्य शिखिः १० इति हेमचन्द्रः ॥
मरः। शिफाकः ३ इति शशु-
रत्नावली। पद्मकन्दः ५ कर्कटः शिखिकः पुं कुलमुहः। यथा
५ इति जटाधरः। शिफा ६ कुले प्रवरं वासत हरिमंज-
कंदः ७ इति मुकुटधृतस्वामी शिखिकाः इति हेमचन्द्रः ॥
शिफाधरः। पुं शाखा इति श शिखिका स्त्री शिखा। इति
वृचंद्रिका ॥ शशुचंद्रावली ॥

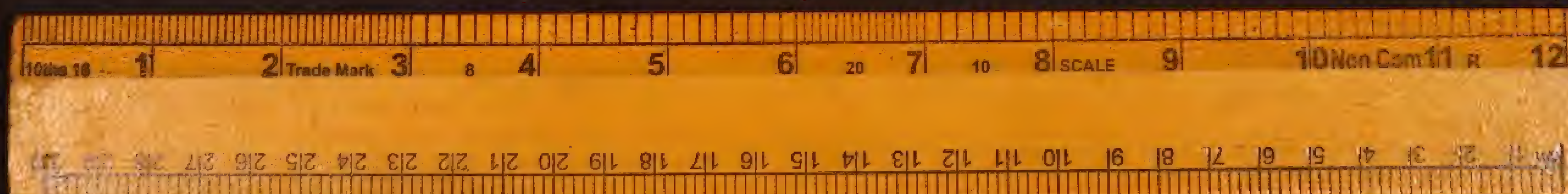

शिरःशू   परलर   शिरा

शिविपार्णिका स्त्री मुद्गपर्णी शिरःशूल विनाशनः ॥ इति ग
इति रत्नमाला ॥ रुडे एह अध्यायः ॥
शिविपार्णी स्त्री मुद्गपर्णी ॥ ३ शिरजः पुं केशः । इति शह
ति शट्चंद्रिका ॥ रत्नावली ॥
शिवी स्त्री शिम्बा । इति श शिरसिजः पुं केशः । इति
द्वरत्नावली । मुद्गपर्णी । क जटाधरः ॥
पिकच्छुः । इति राजनिर्घण्टः शिरसिरुहः पुं केशः । इति
शिरः पुं पिप्पलीमूलं । इति शट्चंद्रिका ॥
मेदिनी । मस्तकं इति जटाधरः शिरस्कं स्त्री शिरस्त्राणं । इति
२ । प्राण्या । अजगरः । इति हेमचंद्रः ॥ शिरः संबंधिनिवि ॥
सेत्तिप्रसारोणादिवृत्तिः ॥ शिरस्त्रं स्त्री शिरोरत्नममत्रा
शिरः स्त्री शिखरं । मस्तकं हः । टोप् इति ख्यातः । इत्यमरः
इत्यमरः तच्च मासमात्रेण भ भरतौ ॥
वति । इति सुवचोपः । तद्वा शिरस्त्राणं स्त्री शिरोरत्नमम
गताशकौघयं यथा शिरोरे ज्ञाहः । खोपडा इति टोप् इति
गहरं लेपात् गुञ्जमूलं सका वभाषा । तत्पठ्यायः । शीर्षणं २
ञ्जिकं । इति गरुडे एह ॥ शीर्षकं ३ शिरस्कं ५ इति हेम
अध्यायः । प्रधानं सेनायं इति चंद्रः । शिरस्त्रं ५ इत्यमरः ॥
मेदिनी ॥ शिरस्यः पुं विशदकचः । तस्य
शिरः कपाली पुं नरमस्तक र्थायः । शीर्षणः २ इत्यमरः ।
या लघारीसम्यासी इति केचि दे स्तनः स्त्रानादिनावातिर्मले
त ॥ शिरःफलः पुं नारिकेलः अमोत्यासंयुक्ते केपू । इति
इति विकाण्डशेषः ॥ भरतः ॥
शिरःशूलं स्त्री मलकवेदना शिरा स्त्री यमनिः शिरः ३
रोगः । तस्यावयं यथा सेनाय ति भाषा । इति मेदिनी ॥
राजितामूलं पिप्पली पुण्ड्र अस्पर्षायादिकं नाडीश
संयुतं परिपिष्टं शिरोलेपात् ॥ द्वे दष्टव्यं ॥

शिरीष ५२ ६३ शिरोघ्नी

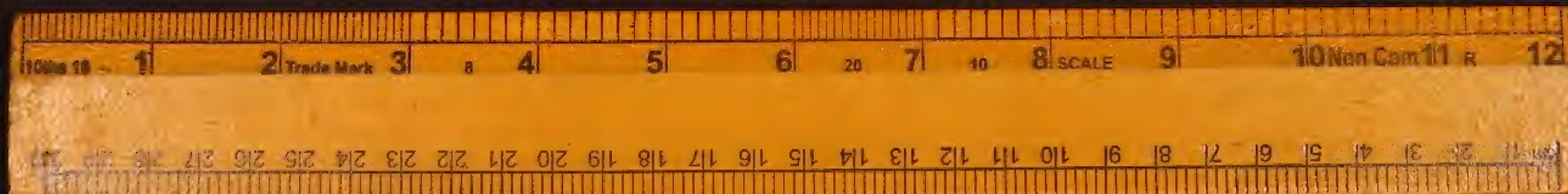
शिरःपत्रः ॐ हितान्तवृत्तः । अति राजनिर्घण्टः । कपित्थः ॥
शिरःचंद्रिका ॥
शिरःलं क्ली कर्मरं । अति शिरःचंद्रिका ॥
शिरःलकः ॐ अस्त्रिभंगवृत्तः हाउभांगा इति भाषा । अति शिरःचंद्रिका ॥
शिरःवृत्तं क्ली सीसकं । अति राजनिर्घण्टः ॥
शिरिः ॐ खड्गः । शरः ॥ हिंसः इत्यनादिकोशः । शलभः ॥
इति सिद्धान्तकौमुद्या मुणा दिवृत्तिः ॥
शिरिः ॐ खनामध्यातवृत्तः तमर्यायः कपीतनेः २ भंडिलः ३ इत्यमरः । भण्डिलः ४ भाण्डिलः ५ भाण्डिलः ६ इति तट्टिका । मृदुपुष्पः ७ अकतरुः ८ विषनाशनः ९ इति रत्नमाला । शीतपुष्पः १० भण्डिकः ११ स्वर्णपुष्पकः १२ स्वकेष्टः १३ वरुणपुष्पः १४ विषहन्ता १५ सप्रपुष्पकः १६ उद्यानकः १७ अकतरुः १८ लोमशपुष्पकः १९ कपीतकः २० कलिंगः २१ प्रणमलः २२ शंखितनीफलः २३ म

नैकत्वे अययीभावश्च क्लीवे अत्र शिरोगेगणनिदाने संख्या
 स्यात् दन्तस्य समासस्य एकं शिरोगेगणस्तु जायते वा
 त्वेसमाहारहं ३ अर्थः । यथा त पित्त कर्के विभिः । सत्रि
 वाक्यत्वे श्रीसुजे पाणिपदे पातेन रक्तेन ज्ञेयम् कुमिभि
 शिरोग्रीवे । इति क्लीवलिंगसं स्तथा ॥ सूर्यावतीनेतवातशे
 ग्रहटीकायां भरतः ॥ तिकादीवभेदकाः । एकादश
 शिरोगेगः स्त्री ग्रीवा । इति हे विधस्यास्य लक्षणानि प्रचक्ष
 मचंद्रः ॥ ते । शिरोगेगः अत्र शिरोगेगः
 शिरोगेगः स्त्री ग्रीवा ३ अर्थः ॥ अलक्षणा रुग्णभिधीयते वातपि
 शिरोगेगः ३ स्त्री मस्तकयर्थं त कर्के विभिः । ननु वात पित्त
 रत्ने तत्पण्यायः । सूत्रमणिः कर्के विभुक्ते तद्वित् वेधात् ।
 १ शिरोगेगः ३ । इति शब्दः किमर्थं विभि रिति पदे । वा
 त्तावली । पाण्डितस्य उपाधि तपित्त कफानां एवमकारण
 विशेषश्च ॥ त्ववोधनाथं । तर्हि सर्वेषु शि
 शिरोगेगः ३ शूकरः । इति रोगेगः सन्निपातसमुद्भवो इति
 हेमचंद्रः ॥ कथं । तदा वातादय उल्लान्तया
 शिरोगेगः क्ली शिरोगेगः एवमकारणानि बोद्धव्यानि त
 इत्यमरः ॥ येण रसादि ज्ञेयम् ॥ वातिक
 शिरोगेगः स्त्री सप्तपर्णवृत्तः स्य लक्षणं माह । यस्यानिमित्तं
 इति विकारदशेषः ॥ मस्तक शिरोगेगः रुजश्च भवेति तीव्रानि
 रोगश्च ॥ शि चातिमात्रं । वेधोपतापः प्र
 शिरोगेगः ३ केशः । इति श शमश्च यत्र शिरोगेगः स
 वृत्तावली ॥ समीरणेन । भवेदिति विशेषः
 शिरोगेगः ३ केशः । इत्य म अनिमित्तं अतर्कित विप्रकुष्ट
 २ः ॥ निमित्तं निशि चातिमात्रं वा
 शिरोगेगः ३ मस्तकपीडा । य शो पोयेन रोगाधिक्यात् । प्र
 था । अथशिरोगेगधिकारः तापः खट्वे । शिरोगेगः

शिरःपीडा ॥ ऐतिकमाह । के ॥ कुमिजमाह । निलय
 यस्यास मंगारचिते यथैव भ ने यस्य शिरोगेगः संभक्ष
 वेच्छिरोदयतिचातिनापे । माणे स्फुरतीव चातः । ज्ञाणा
 शीतेनरोशेच भवेच्छमश्च शि च गच्छेदुधिरं सपुं शिरोगे
 रोभितापः सत पित्तकोपात् भितापः कुमिभिः स ज्ञारः
 दहतीत्याद्यत्वात् । ऐतिक संभक्षमाणं कुमिभिरितिपे
 माह । शिरोगे भवेच्छम कफे षः । ज्ञाणाच्चेति चकारेण कु
 पदिस्यं गुरु प्रतिष्ठय मथोदि सि निरोमोपि बोध्यते । सूर्या
 मञ्च । सनाति तासा वदनञ्च वज्रमाह । सूर्यादये या प्रति
 यस्य शिरोगेगः स कफप्र मंदमन्द मत्तिधुवं रुक् समपे
 कोपात् । कफोपदिस्यं अतर्क ति गाढं । विवर्द्धते चांशुमता
 फलिमे । प्रतिष्ठयं स्तब्धशिरं सहेवसूर्यावृत्तौ विनिवर्तते
 सान्निपातकमाह शिरोगेगः च । शीतेन शीतिलभतेचकि
 वितय प्रवृत्तेसर्वाणि लिंगानि त्रिउत्सेन जंतुः स्रावमाप्रयाडा
 समुद्भवति । रक्तजमाह । रक्ता सवीर्यके कष्टतमे विकारं स
 मिकः पित्त समानलिंग स्पर्शा र्थावर्त्तं तपुदाहरंति । सूर्या
 सहत्वे शिरोगे भवेच्च । ऐति दय मिति लक्ष्मीकृत्य आरभ्यो
 काद्वदकलिंग माह । शिरःस तियावत् । सूर्यस्यावृत्तौ स
 र्णासहत्वं मिति । ज्ञयज माह र्यस्याधोगतो ॥ अनेतवातमा
 वसा वलास क्षतसम्भवात्ता ह । दोषास्त उष्टाः स्वयमेव म
 शिरोगेगः मतिसेत्तयेण स मांसेपीडा चाटो सरुजो सुतौ
 यप्रवृत्तिः शिरोगेगः भितापः क ब्रों ऊर्वेति सोदित्वा वृवि शंख
 होभवेदुग्ररुजोऽतिमात्रं । क्षत देशे स्थितिं करोम्यासु विशेष
 सम्भवे रुधिरं । कष्टः कुच्छसा तस्त ॥ गात्रस्य पार्श्वे त करो
 थः । शुभो भ्रमति तद्येन शि ति कम्पं हनुग्रहे लोचनजान्
 रोविधोतनेनता । मूर्च्छा गात्रा विकारान् । अनेतवात् तपुदाह
 वसादश्च शिरोगेगो ज्ञयाति ति दोषत्रयोस्य शिरोगे विकारं

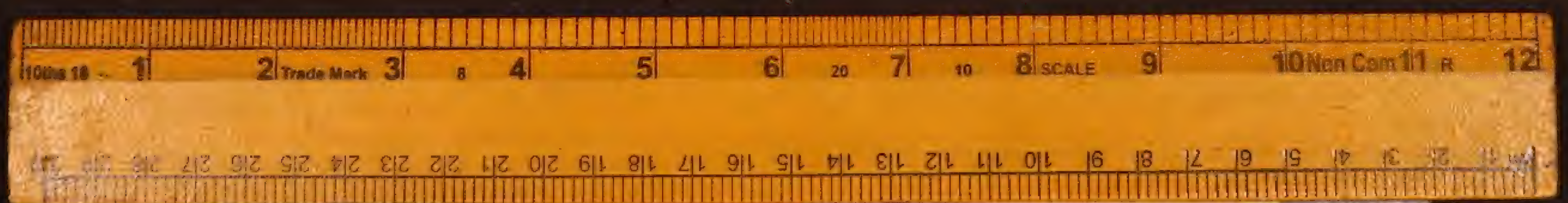
एवशब्दोऽप्यर्थः। अथयाना ललाटादौ वेदनां शस्त्राशनि
मनेकार्यतात्। सुरुजो स्वस्य निभो ऊर्ध्वतीक्ष्णो साहोवभेद
रुजो व्यथा राह गोरवादिभू कः। नयने वाथ वा प्रोत्र स
पोदोषाः ऊर्ध्वति। अथ मने भिवृद्धौ विनाशयेत्। अवश्या
तवातः। स अनेतवातः अद्या अवश्यायः। आयासः अतिव
दिषु स्थितिं करोति विशेषतः लेन भारोद्धहनादिभिः। या
गाउपायं स्थितिं करोति। यामः स्वस्थश्चमः। शस्त्राशनि
पीडया स्थितिं कृत्वा कस्यांही निभो शस्त्रपातेनेव वज्रपातेने
शुक्ररोति। शंस माह पित व वेदनां। अथ शिरोरोगाणां
रक्तानिला उष्णः शोथदेशवि चिकित्सा वातजाते शिरोरो
मूर्च्छिताः। तीव्ररुग्दह रोगे रो स्नेह स्नेदे विमर्देन। पा
हि शोथं ऊर्ध्वतिद्वारुणं सशि नाहरोपनाहंश्च ऊर्ध्वीहाना
रो विषवहेगान् निरुद्धाश्च मयापहं। ऊष्ट मेराउमूले
मले तथा। विराजाजीविते हं च नागरे तत्र येचिते कटसं
तिशोवकोनामनामतः ग्रहा शिरसः पीडो भाले लेपनतो
जीवतिभेषजं प्रत्येव्ययस्य हरेत्। रसः स्यासऊठारोत्प
कायेत्। पित्त रक्तानिलाः अ स्तस्य नस्य विशेषतः। शिरः
रक्तफोपि योज्यः। कृतानुता मूले हरेत्येव विधेया नात्र स
यः कफपित्त रक्तं पित्त सफ्र शयः। अथ शिरोवस्ति विधिः
तवचनात्। विमूर्च्छिताः प्रवृ आशिरो व्यापि तच्चर्मकोड
हाः। सशोथः। विराजात विरा शोथल मुच्छिते। तेनावेष्ट
व मध्येमारयति। ग्रहावभेदक शिरोधस्ताम्नापकलेकन लेप
माह। इत्याशनाद्यथशनावश्या येत्। निम्बुलस्यापविष्टस्यै
श्रावत मैथुनैः। वेगसंधारणा लेः कोसेः प्रपश्येत्। पारयेदा
यासव्याणमैः ऊपितोः निलः। के रुजः शोथे यामे यामाई मे
सुलः सकफोवाहंशुहीत्वा शिर वच। शिरोवस्ति ईरत्येषशिरो
सो वली। मया तु शोवकर्णति रोगं मरुद्धे। हनुमत्या ॥

ति कर्णार्ति मर्दिते मर्दकस्य विशेषोक्तमोक्षणं। कफजेले
ने। विनाभोजन भैवेव शिरोव चने स्नेदोक्तोसेः पावकात्मकैः
रूपाः प्रयुज्यते। दिनानि पञ्च सन्निपातभवे कार्यासन्निपात
वासम रुजितमरतोपिवा। हरी किया पुराण सर्पिषःपा
ततोपनीतस्नेहस्त मोचयेद् ने विशेषेण दिशंतिहि ॥
स्तिवंधनं। शिरो ललाट वृद पराउमूले तगरे प्राताका जीव
नपीवाहीनि विमर्देयेत् सस्ते निका सेंधव रात्तिके च भुगं
स्नेताम्भसा श्रात्रे पत्तात्पाश्चा विउगं मधुषष्टिकाच विधेया
तियदिते। आशिषे जोगलेप यंकुसतिलस्य तेले। अजापय
प्यं तत्र शात्पादयोपि च ॥ स्नेल विमिश्रितश्च चतुर्गुणं भुं
मुहान् माषान् ऊलान्पाश्चला गरेसे विपक्वे। षड्विंदो नासि
देहा निशि केवलान् कटुको कयोः प्रदेयाः सर्वाणि हस्युः
स्नात् ससर्पिकापुसे तीरे पि शिरसो विकारान्। च्युतोश्चके
वेनया। पित्तात्मके शिरोरो शान् पलितोश्च देतान् निर्व
गे प्रीतानो चेदनाभसा ॥ कु था मूलान् प्रकटीकरोति। स
मुदोतपल पद्मातो सर्पाः से पर्ण गृध्र प्रतिमञ्च चक्षुः ऊर्ध्व
याश्चमारुताः। सर्पिषः शत तिवाहो रथिकं वलञ्च जीवेति
योतस्य शिरसा थारणो हिते। का अत्रहीनकौशाकविशेषश्चा
रसः स्यासऊठारोत्पः कर्परे ऊ षड्विंदतेले ॥ नयजे नयना
हुमनवे। प्रीतेद्धागीपयः सर्वे श्राय कर्तव्यो हुंरोगा विधिः।
वदनेनावुवधयेत्। तस्य नस्यमि पाते नस्येच सर्पिः स्यादातैर्मे
षट्पद्यात् पित्तलायोशिरोरुजि थुरैः शृते ॥ किमिजेयोषणश्चा
किंतु मस्तक मूलेषु सर्वेष्वेव हि ऊः शिशुर्वीजैश्च लावण। अ
ते मते। गुड नागर कल्कस्य न जाम्बू अनेनस्य कर्तव्यं कुमि
स्यमस्तकमूलानुत्। रक्तजेपि नुसरं सूर्यावर्ते विधातव्यं न
नवसर्व भोजनालेप सेवनं ॥ स्य कर्मादिभेषजं। योजयेत्तग
प्रीतोसयोश्चविद्यासो। ३ सर्पि हुंतपयोश्चभक्तयेत् ॥

लावणं क्षीरसर्पिर्भाषानञ्च गुञ्जीभूतिस्व निम्नैः सगुञ्जः क
क्षीरसर्पिषोः क्षीरसर्पिषु स्तिलैः वायः । वृशंख कर्णाक्षिशिशो
स्वेदी जीवनीयेषु शस्यते ॥ हंशूलं निहन्ति नासानिहतः
भृगुराजसं ह्यागक्षीरतल्या हरोन । पष्पादिकायः । दा
कं तापितः । सूर्यावर्ते निहं वीहरिदा मन्निष्ठा सनिस्त्रोशी
माशु नयेनैव प्रयोगादृ ॥ रपञ्चकं । एतत् प्रलेपने ऊर्णा
ग्रहावभेदके एवं स्नेह येदो च्छावकस्य विनाशयेत् । पीत
हि भेषजे ॥ विरेकः काय तोयाभिषेकश्च शीतल क्षीर
शुद्धिश्च भूय स्त्रिगुणं सभो सेवने । कल्केश्च क्षीर वृत्ता
जनैः विडङ्गानि तिलान् कृष्ण गोशालके लेपने हिते ॥
नसमानं पिष्ट्वा विलेपयेत् । न सर्वेषु । घृहीमथुक माषः स्नात
सं वाष्पाचरेत्तस्मादभेदे वा तयोपान्तु विषमवेत् । तयो
योहति पित्तसर्पार्कं क्षीरं श्रुतं सस्त्रं स्नातचूर्णं सुषो
नीरे वा तारिकेलजे । सृष्टी क्षितं नासिकाभ्यन्तरे न्यस्तस
तस्यापि पानीये सर्पिर्वा नस्तत की शीषं यथा हरेत् इष्टप्रयो
सयोः । नस्ततः नासिकया पि गो योगेय मनुभाविभिवाट
वेदित्यन्वयः । तयोः सूर्यावर्तं तः ॥ प्राई यच्छक्तिकाचूर्णं
देभेदयोः ॥ अनन्तवातेकर्तव्यं चूर्णिते नवसादरे । उभयेयो
सूर्यावर्तहितो विधिः । शि जितं गोधातस्य नष्टमिष्टी
राव्यथश्च कर्तव्याः नंतवातप्र धरुक् । इति भावप्रकाशे शि
शान्तये । आहारश्च प्रदातव्यो शेरगाधिकारः ॥
वात पित्तविनाशनः । मधुम शिशोर्ति स्त्री शिरःपीडा । इति
स्तकसंयाव वृत्तएषे विंशेषतः लोकप्रसिद्धिः ॥
संयावः यक्तात्रविशेषः । एव शिशोवली स्त्री वहिचूडा । इति
किया इति लोके । सच मधुम शहचंद्रिका ॥
स्तकः मधुनापलितः । वृत्तएषो शिशोवृत्ते स्त्री मरिचे । इति
ः एषः ॥ यथार्थं पात्री रजनी राजनिर्घण्टः ॥

शिशोवृत्तफलः ५ रक्तापामार्गः पित्तस्थानेषु पश्चिमा क्षेत्रेषु वा
इति भावप्रकाशः ॥ अग्रप्रतिहतावकाशेषु यत्र यत्रो
शिशोवेष्टः ५ उल्लीषः ॥ इति सथयो विद्यंते तत्र तत्रोल्ली
त्रिकाण्डशेषः ॥ भां पकैके कणं समुच्चयित्वा
शिशोवेष्टने स्त्री शिरःशवरणं इति वौधायन दर्शनात् एकै
पागडी इति भाषा । तत्पर्या क थात्यादि गुञ्जोच्चयन सु
यः । उल्लीषः २ वेष्टने ३ वे च्छः । मन्निष्ठात्मकानेक थात्याच्च
ष्टकं ५ इति शहरत्तावली यने शिलः उच्छश्च शिलश्च ३
शिशोवेष्टः ५ चेलोएकः ६ मेकवद्रावः । तत्सम्यसमानफ
इति त्रिकाण्डशेषः ॥ लताहत मितुच्यते । इति
शिशोस्त्रि स्त्री मस्तकार्थि मा तहीकायां ऊल्लकभट्टः ॥
थार शुली इति भाषा । तत् शिलगर्भजः ५ पाषाणभेदनः
र्यायः । करोटिः २ शिरःस्त्राणं ३ इति राजनिर्घण्टः ॥
प्रीषकं ५ इति राजनिर्घण्टः ॥ शिला स्त्री पाषाणः ॥ हारायः
शिल श उच्छ । इति कविक स्थितदाक । इत्यमरः । स्तम्भशी
ल्पदुमः । उच्छ उद्धतशस्य शेषा धं । मनःशिला । इति मेदिनी
हराण । श शिलति थाम्पदीनः कर्षरः । इति राजनिर्घण्टः ॥
शालिता इति उगीदासः ॥ शिलाकर्णी स्त्री शूलकीर्ण
शिले स्त्री ५ उच्छः इति मे साः । इति शहचंद्रिका ॥
दिनी । जीवतोपायविशेषः । शिलाऊटकः ५ टंकः । इति
यथा । मृतामृताभ्यां जीवेत् शहरत्तावली ॥
मृतेन प्रमृतेन वा समानता शिलाजे स्त्री शौलेयं । इति
भ्या मपि वानसहृत्वा कदाच शहचंद्रिका लोहं । इति रा
न । मृते शुच्छशिले ज्ञेय म जनिर्घण्टः ॥
मृतेस्यादयाचितं । मृतेन याति शिलाजतु स्त्री पर्वतजातोप
तंभेत्त प्रमृते कर्षणे स्मृते । धातुविशेषः । शिलाजित इति
इति मानवे ५ अध्यायः । अथ हिंदीभाषा तत्पर्यायः शैरेयं २

शिलाज

५३०

शिलाया

अर्थः ३ गिरिजे ४ अश्वमेधे ५
इत्यमरः ॥ शिलाज ६ अश्व
मेधे ७ शैले ८ अग्निने ९ इति
रत्नमाला ॥ शैलेयं १० पीत
पुष्पकं ११ इति शब्दचन्द्रिका
शिलायाधिः १२ ॥
इति त्रिकोणपोषः । अश्वमेधं १३
अश्वमेधाद्धा १४ अश्वमेधकं
१५ जन्तव्यकं १६ अस्य गुणाः
तिक्तत्वं कटुत्वं ॥ उसलत्वं ॥
रसायनत्वं । मेहेन्मादाप्रमरीशा
फ ऊष्णपक्वा नाशित्वञ्च ॥
इति रजनिर्घण्टः ॥ अपि च
शर्करा सर्वरोगहरत्वं । योगवा
हितं अमुस शीतकत्वञ्च ॥
इति राजवल्लभः । अस्यास्तीति
नाम लक्षणा गुणाः निराद्ये
वर्म संतप्ता यातुसारं यथाथराः
निर्यासवत् प्रमुञ्चेति तच्छिला
जतुकीर्तितं सौवर्णिं राजते
तात्रे आयसे तच्चतुर्विधं शि
लाजतुदिज्ञत च शैलनिर्घा
साऽपि । मेरेय मश्वमेधञ्चा
पिगिरिजे शैलयातुजे । शिला
कं कटु तिक्तोसं कटुपाके र
सायने । छेदि योगवहं हंति
कफ मेहाप्रमशर्करा मूत्रक ॥

शिलाव

437

शिलीन्धु

शितोपलः शिलाधातु वर्णरे निर्वण्टः ॥
 लाच मङ्गले। शिलाधातुति शिलाधाधिः पुं शिलाजत। ३
 शेषस्तुविज्ञेयो लोक प्राप्नोति विकाराशेषः ॥
 तः ॥ इति प्रावरत्नावली ॥ शिलासने स्त्री शैलेयं। इति
 शिलापट्टः पुं पेषणार्थशिला शवरत्नावली ॥ प्रस्तरनिर्मि
 शिल् इति भाषा इतिकेचित् तासनञ्च ॥
 शिलापुत्रः पुं पेषणयोग्यशि शिलासायः स्त्री लोहं। इति
 ला। लोडा इति भाषा। तस्य हेमचन्द्रः ॥
 र्यायः। चर्षणालः १ शिलापु शिलाकं स्त्री शिलाजत। इति
 उकः ३ इति प्रावरत्नावली ॥ भावप्रकाशः ॥
 शिलापुष्पं स्त्री शैलेयं। इति शितिः पुं भूजपत्रवृत्तः। इति
 राजनिर्वण्टः ॥ शतमाला ॥
 शिलाभवे स्त्री शैलेयं। इति शितिः स्त्री हारायः स्थितकाष्ठे
 जटाधरः ॥ गोवराट् इति भाषा। इति
 शिलाभेदः पुं पाषाणभेदी प्रावरत्नावली ॥
 वृत्तः। इति रत्नमाला। प्रत्न शिलितः पुं मत्स्याविशेषः ॥
 भेदकास्त्रञ्च ॥ यथा। शिलितः श्लेष्मलो वल्गो
 शिलाभस्मा स्त्री काष्ठकदली विपाके मधुरो गुरुः। ग्रामवा
 इति राजनिर्वण्टः ॥ नकरो हृद्यो ज्ञान पित्र हरो म
 शिलावल्का स्त्री औषधद्रव्य तः ॥ इति राजवल्लभः ॥
 विशेषः। शिलावाक् इति हिं शिली स्त्री हारायः स्थितकाष्ठे
 दीभाषा। तस्य र्यायः। शिलज ३ इति प्रावरत्नावली। गणपदी
 शैलवल्कला ३ वल्कला ५ शैलस्यशीर्षं। इति मेदिनी ॥
 लगभीका ५ शिलावल्क ६ शैलशिल्लोभं स्त्री कदलीपुष्पं। क
 ता ७ ग्रस्या गुणाः। हिमत्वात्सा रका। इति मेदिनी ॥ विप्रा
 उत्प्लवङ्ग मेह मृजोभाप्रमरी मू शिति विष्णुः ॥
 लज्जरपित्तनाशित्वेव। इति राज शिलीत्यः पुं वृत्तविशेषः। इति

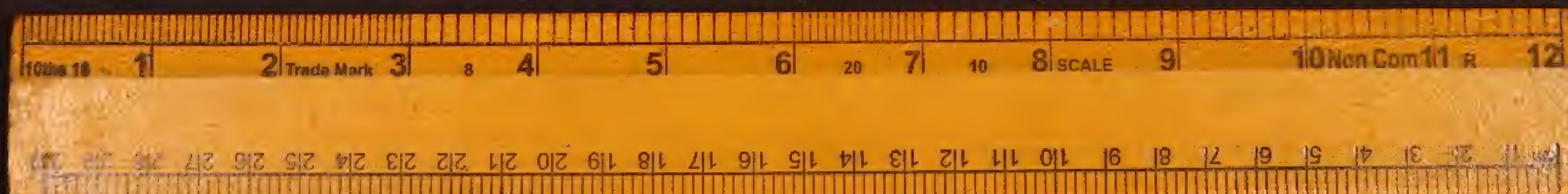
मेदिनी । मत्स्यविशेषः । सत माह ॥ वातजं कृष्णवर्णं हि
चित्रफलकमत्स्यः । इति जटा स्फुटितं तीव्रवेदनं । अनिमि
थरः ॥ त्रुजन्त्रास्य वक्राणो ज्वरप
शिलीपकं स्त्री गोमयच्छवि च ॥ मित्रजे पीतसंकाशे दाह
का । यथा गोमयच्छविका माह ज्वरयुते भृशं ॥ श्लेष्मिकं तम
दिलीरञ्च शिलीपकं । इति वेस्त्रिगं तथा पाण्डु गुरु शि
रावली ॥ २ । शीणप्येतानि जानीयात्
शिलीप्री स्त्री विहगीभेदः ग श्लेष्मिकपानोच्छ्रयात् गुरुते
गुपदी । मृत्तिका । इति मेदिनी व सदातं च यस्मात्तास्ति विना क
शिलीपदः पुं पादशोभविशेषः फात ॥ ग्रामाध्यमाह वस्मीकमि
गोद इति भाषा । तत्पर्यायः ॥ वसेजाते कंठके रूपचीयते ॥
पदगालीरः २ श्लेष्मिकः ३ ॥ सवात्मके महत्तु वजनीये
इति शहरत्तावली पादवली विशेषतः । यत् श्लेष्मलाहार
कः ५ इति हेमचन्द्रः ॥ श्लेष्मिक विहार जाते जीते तथा भूति
दस्य विप्रकृष्टे निदान माह कफस्य पुंसः । सास्त्राव मपुत्र
पराणादक भूयिष्ठाः सर्वतुषु तिसर्वलिङ्गे सकलानके वापि नि
च शीतलाः येदेषा स्तुषुजाय वजनीये ॥ ग्रस्य चिकित्सा ॥
ने श्लेष्मिकानि विशेषतः । वि लेचनलेपन सेद रेसनेरक्त
शेषत इति वचनेनाप्यत्रापि मोक्षणैः । प्रायः श्लेष्महेरु
श्लेष्मिकानि भवेति इति बोध्यते सैः श्लेष्मिकं मधुपाचरेत् ॥
सामान्यलक्षणमाह । यः सञ्च सिद्धार्थे शोभाञ्जन देवदारु
रो वंत्तणजो भृशगतिः शोभो विषोषेभ्ये संजयतेः प्रलिप्येत
रणा पादगतः क्रमेण । त पुनर्गता नागर सधपाणा क
तः श्लेष्मिकमाह कर कणे ने ल्केनवा काष्ठिक मिश्रितेन ।
शिग्रोष्ट नाशास्वपि केचिदाहुः श्लेष्मिकमिति शेषः । यत्तु वैराग
तद्विविधे । कतिके पतिके श्लेष्मिकं निर्गुडीवर्षाभ शिशु सधपेः । प्रले
कञ्चेति । तेषालक्षण ॥ यः श्लेष्मिकं हन्ति चिरेण मपिदाह
रा ॥

ग्रामाध्य मपि यास्यते श्लेष्मिके शिलीपयः पुं पर्वतः इत्य
चिरकालजं मूलेन सहचरायः मरः ॥
तालमिश्रेण लेपनात् ॥ ताल शिलीपुः पुं उच्छ्रिते उपा
स फलरसा प्रायः ॥ समला नप्रासात् लेपात् शेषावचने
सुलपजाणे कल्कतेमेन वा उच्छ्रिते पति वज्रज्ञानवद्गुरु
रिणा संसृष्टे लवणेपेते सेति गोम शिष्यते मञ्जीयते उच्छ्र
ते श्लेष्मिके हरेत् ॥ शालाह शिले । उच्छ्रिते शिलपुच्छे
वल्कल काष्ठे गोमयेण युते कृशो रित्युक्ते कृ गृ हेति ।
पिवेत् । श्लेष्मिकानो विनाशा जउत्तात् कः उच्छ्रिते संचा
य मेदोदोष निवृत्तये ॥ २ ज तविशरीते विषयस्ते । शकान
नी गुडसंयुक्ता गोमयेण पि चेडुच्छ्रितेन वृत्तिः फलेनम्
वेत्तः । वर्षीयं श्लेष्मिकं हन्ति लेनच वारिणाच । इति समा
दु ऊष्टविशेषतः ॥ वर्षभ हारहेह । उच्छ्रिते शिलपुच्छे उच्छ्र
विफलात्तुपिप्यस्या सह यो भेत्तु यच्चान्यत्सन्निग्रहण
जिते । सत्तोदं श्लेष्मिकं लि त्वते इति निगमाभिधाने स्त्री
हासिरोत्यं श्लेष्मिकं देजयेत् ॥ वं उमाउच्छ्रिते मृते शिले इति
गंधर्वतैलसिद्धौ हरीतकी गो कोपालिते पुंसुच्छ्रः । रजुका
सुना पिवति । श्लेष्मिकं विवच रासतसारे परिणत वाक् क
मुक्तो भवत्यसौ समरात्रेण ॥ ल्मकोदारे भुवभृतिरुत शिला
गंधर्वतैले पररात्रेतेले । गो छुतल पतिते वयंचिनुमः
सुना गोमयेण । इति भाव इति गोवर्धनः । केचिदुच्छ्र शि
प्रकाशः ॥ लयो भेद माहः । प्रतिग्रहात्
शिलीपुच्छः पुं भ्रमरः । वारः शिले श्लेष्मिकं स्तुपुच्छः प्रश
इत्यमरः युद्धं जाडीभूतः ॥ स्यते इति । तत्र शास्त्रादे ति
इति शहरत्तावली ॥ पातित परित्यक्त मञ्जीरणा
शिलीपे स्त्री शेलजे । इति शब्द आदाने शिले । शिले धात्य
रत्तावली । शिलासंबन्धिनि वि मेजरीसंग्रह इति स्वासी च

पक्वैकशः कपोतवद्वाम कपोतवद्वाम कारिकर इति भाषा
 द्वाहण मुञ्चः । तद्वत् उञ्चः । शिल्पं करोति इत्यर्थे वनप्रस
 भाय कपोतवद्वामः इति । शिल्पे
 तालवादि दंसादि च । इत्यम
 रटीकायां भरतः ॥
 शिलोमं स्त्री शैलेयं । इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शिलोद्वे स्त्री शैलेयं । इति
 राजनिर्घण्टः ॥ चंदनविशेषः
 यथा । सप्रतीतले चन्दने यत्
 तैलपर्णिक मुच्यते । उभयो
 तस्य पर्णयो सोमयोनि शि
 लोद्वे । इति शब्दचन्द्रिका ॥
 शिलोकाः पुं गरुडः ॥ इति
 विकारप्रशेषः ॥
 शिल्पं स्त्री कलादिकं कर्म ।
 कृतम् इति पारसीकभाषा । का
 रिगरी इति हिंदीभाषा । इत्यम
 रटीकायां भरतः । तत्परीत वा
 द्यादि श्रुतः षड्विंशति क्रियाः
 तथा आलिंगन वृत्तादि चतु
 षष्टि रभ्यंतरक्रियाः कलाः ॥
 आदिना स्वर्णकारादि कारक
 मप्रदः । एतत्सर्वं शिल्पं कथ्य
 ते । इति तटीकायां भरतः
 सुवः ॥ इति मेदिनी ॥
 शिल्पकारः पुं शिल्पी शिल्पवि
 या

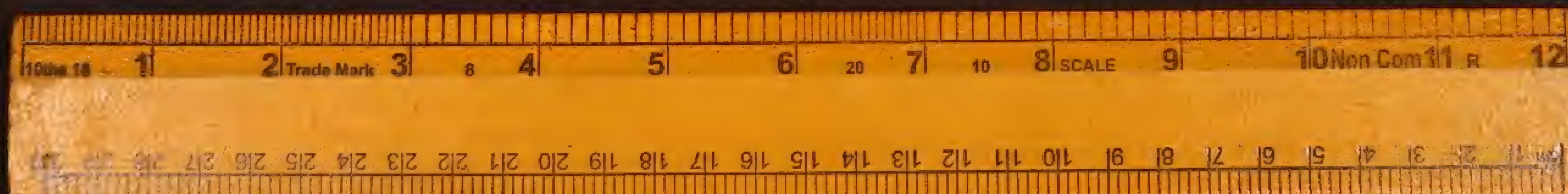
अध्यायः ॥
 शिल्पशाला स्त्री स्त्री स्वर्णिका
 गदीनां कर्मगृहं । कारखाना
 इति पारसीकभाषा । तस्य ध्यायः
 अवेष्टाने । इत्यमरः ॥ शि
 ल्पशाला ३ शिल्पशाले ५ शि
 ल्पशाले ५ इति तटीका ॥
 शिल्पशास्त्रे स्त्री शिल्पकर्मगृ
 हः । तत्परास्त्राणि वृत्तानि सन्ति
 तन्मध्यमालुपणस्यैकं लिखते ।
 यथा स्त्रीपञ्चादिक भोग सौख्य
 जनकं धर्माय कामप्रदे जेत
 नालयने सुखास्पदं मिदं श्री
 ताम्बुचर्मामपरे । वापी देवगृ
 हादिपुण्य मणिले गेहात् सप्र
 त्ययने गेहे एवं सुश्रुतिनेन वि
 बुधाः श्रीविश्वकर्मादयः । सि
 द्धे गृहारेभ्यः सुश्रुतिं वृद्धा यथो
 दिते मासि वलत्तपत्ते । शर्णा
 कवीर्ये सुदिने निमित्ते शुभे
 रवे सौम्यगते प्रवेशे ॥
 चेत्रे शोककरं गृहादिचित्ते
 स्यात्साधवेत्यप्रदे जैष्टे सृष्ट
 करे शुक्ले पशुहरे तदुद्दिष्टे
 आवाणे । अतः भाद्रपदे स्थिने
 कलिकरे भृगुतये कार्तिके
 धात्रे मार्गे सहस्रयोदहनभी
 हनभी मीचे ध्रियः फाल्गुने
 आदिमे हरि कर्क नरु चदगे
 एवीपरास्ये गृहे कर्तव्ये तल
 मेघ वृश्चिक वृषे यास्यान्तरा
 स्ये तथा । द्वारे भिन्नतया क
 रोति कुमती रोगार्थं नाश
 स्तरा कन्या मीन धनुर्गते
 भिद्युनगे चास्मिन्न कार्ये गृहे
 कन्यादि त्रिषु एवैते यमदिशि
 तर्पिष्व्वापादितो द्वारे प
 श्चिमतस्विके जलचरात् सौ
 म्ये रवौ युग्मतः । यस्माद्वत्स
 सुखे दिशस्तु भवने हारादिकं
 हानिकृतं सिंहं वापि वृषश्च वृ
 श्चिकं चदेवाते हितं सर्वतः । प्रा
 ची मेघतला रवावुदयति स्याद्देश
 वे वक्त्रिभे चित्रा स्वातिभ मथ्यरा
 चिमादिता प्राची बुधैः पञ्चधा ।
 प्रासादे भवने करोति नगरदि
 स्तुष्ट मर्त्यतयं हर्म्ये देवगृहे
 पुत्रे च तितरा मायुर्थने दिस्तुति
 तारे मार्कटिके ध्रुवस्य ममता
 नीते वले वैनते दीपाग्रेण तदे
 कान्तश्च कथिता सूत्रेण सौ
 म्या दिशः । शंको नैत्र गुणे
 न ३६ मण्डलवरे ह्याया तयो
 मन्त्रयो ज्ञाता पञ्चगतिस्तु शंङ्क

नलतो वायेनात्रै स्तत्रुदेः ॥ साशतपदे गत्वा परीक्षे पुनः
राशीना मलि मीन सिंह भवने पादोनेह विहीनकेय निरुतेम
एवायुवे प्रोभने कम्पा कर्क ध्यायमेष्टास्तुनि । भूमेः प्राक्
दनकराणि गृहिणो याम्पानने प्रवणञ्च शोकर कङ्कप सोम्या
मंदिरं । राशे धन्वि तत्ता युग श्रिते सोम्यदे वक्तो वक्तिभये
समदने प्रोभे प्रतीचीमुते पु यमेचमराणे चौराष्टये रत्तसि ।
सोक्तं भ वृषाज राशि भजतो वापये प्रवणञ्च धान्यहराणे
सोम्यानेन स्याजुहे ॥ अथ भू स्याच्छाकदे वारुणा विप्रादे रतु
परिशुः ॥ स्यतो ब्राह्मणभू वर्णितश्च सारवे हृष्टिकमात्
मिकाच वृत्तवङ्गेषा प्रभंवा सोम्यतः । अथो रत्तस वायु शं
दिनी रक्ता शोणितगंधिनी करदिशि स्याप्याः कमात् कोल
नृपतिभूः स्वादे कषाया च सा कायशय्यात् तदिरात् शिरीष
स्वादेह्ना तिलतेल गंधि रुदि कङ्कभात् वृत्तात् क्रमेण द्वितीः
तापीताच वैश्या महीकृष्णम वर्णानां कृष्ण मुज्जकाश शोणजे
स्पसगंधिनीच कटुका मृदेति सूत्रं कमात्सुत्राणि भूः स्फुदि
भूलत्तणे । स्वादे भवेद्या मधुरा तोषराविलवतीशलेयुतातायु
सिताभा चतुर्थ वर्णेषु मही प्र भा । कङ्कभादिमत्र वज्रलादिति
प्रास्ता । स्नेहात्विता वज्र भूजेग च पाठः ॥ प्रप्रयवेवापि शूरा
योर्धौ सोहादेवत्यावुविशतयो धिपेन देवस्य वृत्तस्य फलस्य
वा ॥ परीक्षितायां भवि विज्ज वापि । वाच्यं हि कोष्टात्तर संयु
राजे समस्तयेत चंद्रिकया स तेनसंयदिलोकांभवनेष सृष्टा
मेतं लेखापिपेक्षाष्टदिशाथिना वा का चा टा ता प ह सा पाप
यान सप्रय धूपे वलिभिः स वर्णः प्राच्यादिषो कोष्टके सत्य
एवायः । एतां भूमि परीक्षाणे क युक्तं । केशागाराः काष्ट लोहाणि
वृष्टिते तत् एरयेतनददा हीने काष्ठे तस्मात् कायं शोथने भू
हीन फले समे समफले लाभो मिकायाः ॥ शाले गवां भूपभ्यं
रजो वर्हिते । तत्कृत्वा जलपानं हयानां रुजे पुनोत्वाः कलह

प्राणाशौ । त्वरोष्टयो र्हाणि म ब्रह्मशंभुयया सत्रंभिनिशि ।
प्रत्यनाशं स्त्रीणा मज्जस्यभिभ लाग्यासे स्तम्भस्यारोपणे तथा
येतनोति ॥ कम्पादौ रवितस्त्रये एवेदक्षिणयो मध्ये ऊर्वादिना
फणिमुते एवादि हृष्टिकमे हकापपयः । नारदः । नभस्यादि
एतां वास्तुवपु दिशान्यगते पुमासेषु त्रिषु त्रिषु यथाक्रमेण
तांगूल एष्टे शिवः । हारे तस्य वादिदिकशिरो वामपार्श्वीशा
मुते गृहादि मयदे ऊर्त्तिहये योप्रदक्षिणे । वास्तुशास्त्रेषु क्त
सोम्यदे उः खेप्राक खनने शि वास्त्राः शिरसि उच्छेद्यवासक्त
रंघ्रि वप्रषः ऊर्त्तो सत्वे दक्षि तो च एष्टतः । अथोः कामः ख
णे ॥ प्राच्या नारायणे वुधे नि नेत्रेव दत्तकलो खनिः पुभा
गदिने भाद्राश्विने कार्तिके मा भित्ते मेलने स्यापनीयेजलां
गात् फाल्गुण शुक्रतः क्रमत ते पाषाणे वाहेम रत्नैः स
यायामे जले चोत्तरे । क्षेत्रेवा गर्भे । शीर्षे गृही लेपहीना
ह विभाजिते । दिनकराहारा धिका वा संधिप्रणि पादही
लितित कोष्टगान् शान्यगार नाधीराये ॥ भवने पुन सराणां
कयोश्च तत्र फणिनः शारीर सूत्रो एवेष्टतः कथित इह
कनो खनेत् ॥ शीर्षे सादृषि एष्टियाः शोधनेपि द्वितीयः
रत्तयः । प्रथमतो एतां रुजा तदनुश्रवनिवेशे स्तम्भ सेरो
उच्छेके एष्टे हानिभयेव ऊर्त्ति पणेस्योद्वने वसनकाले येच
खनेने स्यात् पुत्र धान्यादिके धा वास्तुयुक्तः । वृत्ता इय स
एवास्ते । निलालातने यमस केठकाश्च फलिन स्याज्या शु
लेखाते शिरे कारयेत् शीर्षेप हादृशतः शस्त्रेचमकपादले च
श्रिमणे च वक्ति खनने सोम्ये कदलीजाती तथा केठकी या
खनेत्रैरते । दक्षिणकोणेएवे साहहंमणेष वृत्तसुरजा क्ता
विभागे एजनएवे शिला सम यानशस्ताष्टे पाश्चैकसहरेरवी
या । स्याप्या शेषशिला दक्षिण श पुनोत्तेनाउ चंयाः कचित्
तत्तम्भाः समर्प्याविधानेन ॥ सङ्गधवृत्ता दक्षिणस्य नाशो ऊ

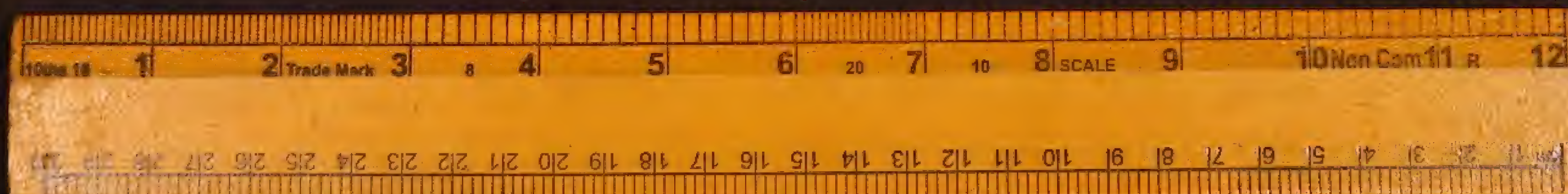
वैतिते कष्टकिनोऽभिधीति । प्र उदितः स्वादिरो वंश धातोः ॥
जाविनाशं फलिनः समीपे गृ ज्ञेहोऽष्टाभि यवोद्वेस्तु मुनि
स्य वर्णाः कलथौतपुष्पाः ॥ मि मध्यस्तुष्ट कल्पसो माधे
उष्टो भूतसमाश्रितोपि विदपी चोन्नमकेन ग्राम नगरे कोशा
नोच्छिदते शक्तिः तदिल्ली दिके योजने । प्रसाद प्रतिमेन
चामी मशोक वज्रलो पुत्राग पस्य भवने मध्येन हर्षादिकेया
सञ्चम्यको । द्वात्तापुष्पक मण ने घटयव संभवेन शयने क
पंचतिलकान् कृत्वा वेषेहादि शसनास्त्रादिके ॥ रुद्रोवाय वि
मीसोम्यादेः शुभदे कपीतनव सकर्मा कृतापो व्रहाकाले
रावोऽंबराश्रयको ॥ उत्तंग स्तायपः सोम विसुः । प्रथ
नामाभिमुखः प्रवेशः स्यात् देवा मूलतोऽस्मिन् मध्यात्
हभंगो भवनस्य दृष्टात् विना पचाष्टानो द्युधि वैदेविभजं
शहेतः कथितोऽपसयः स ईशो मारुत विस्ववक्त्रि विध
स्याप्रणालो भवनेऽखिलेऽसौ यः सूर्यश्च रुद्रो यसोवैश्यो
प्रावेष्टः प्रतिकायको वरुण वसवोष्ट देति वरुणोषधुव
दिवको भवेत् भवेत् स्तुष्टितो क इच्छा क्रिया । ज्ञाने वि
नामावर्तउदाहृतो यमगुरुः सो त्रपति निशाकर जयो श्रीवा
हीनवाक्रवृधेः । उत्तंगो नरवा सुदेवो हली कामो विसु रिति
हनाभिवदनः स्तुष्टा यथा नि क्रमेण मरुतो हस्ते त्रयोविंश
मितः शान्त्रकोपिच पूर्णवाक्र तिः ॥ उच्चारणे रोरा भयं च
रुदितो गेहे चतुर्धा प्रे ॥ इ उःखि वक्र भयंपीउनकेप्रजा
स्तः प्रलोष्टमुक्तो मुनिवररति याः सूर्य विनाशोपि धनक्ष
तः पर्वचैकं विमात्रे माया य यः स्यान्माहः क्रमादेवतपीउ
होयवाना मुद्र विमिलितानि नेन ॥ हस्ता यन्त्रातपुष्प
स्तुचापुत्रमाना । प्रथे श्रुतारि यो रंतगले त्रष्टा धार्योभेदि
पूर्वतदुच विभजेदंजलेः पर्व रदो निवेष्टे । हस्ता ज्ञेयोया
पुष्पविशेषीरक्तवाष्टा मधुमय सकस्मान्द्रासो काथीविज्ञे

इःख माविस्करोति ॥ तालो योः संधीच कोलाहये । होत्रा
हादशमाविका परिमित स्ताल कृति वास्तु विहाचैतीय केको
हयं स्नात करः पादोन दिक शतो भागसहस्रयुक्तः । साधा
रोपि किङ्क रुदित श्रापश्च रोगाष्टपदोपि तेषु चैकाधि
तुभिः करैः । कोपोदण सहस काशीतिपद स्तथेव ॥ ग्रामे
युगम उदितो हाभ्याञ्चगच्छति भूयति मंदिरे च नगरे एजा
काताभ्या योजन मेव भूमि र श्रुतः षष्टिके रेकाशीतिपदेः
(शिला कोरीशते योजनेः । स समस्त भवने जीर्ण नवाव्या
जष्टकं दृष्टि नृहस्त मोजं का शकैः । प्रसादेय शतोपुके
पीसजे स्यादवलंब सेतः । का लसकले एजास्तया मंडपेक
हृत्वा सृष्टाण्य मतोपि लेखा पेषस्य चंद्रभागासहिते एद वा
मित्यष्ट सृष्टाणि वदेति संस्तः ॥ पीतशो वने । ईशो मूर्द्धि स
इतिवास्तुशास्त्रे राजवल्लभमंड मास्थितः श्रवणयोः पञ्चमना
ने मिश्रकलक्षणवर्णने नाम । मादिति राय स्तस्य गले तदं
श्रवणायः । संग्रामेपक रुद्रयो प्रायुगले प्रोक्तो जय श्रादि
स्तु पतितः सेदो महेष्वातति ति उक्तावर्धमं भूयो स्तन
तो तस्माद्भूत मभू ज भीतिजन गुरोस्यादापवत्सो हृदि पंचेडा
ने यावाष्टयिवा मरुत । तदे दिसुराश्च दक्षिण भुजे वामे च
वै र भस्मा विष्टा निहितं भूमा नागादयः । सावित्रः सविता
वयोवक्रकं देवानो वसनाञ्च चक्षिणकरे वामे हये रुद्र
वास्तुपुरुष स्तेनैव एतेषा वुपः तोमस्य मैत्राण स्तयोः विष
प्रासादे भवने तत्राग खननेक येस्यान्नाभि एष्टे विधि मेष्टे
पे च लापीवने जीर्णोद्धारणे शक्रजयो व जायुगले तो
च यागभवं प्राग्भ निर्वर्तने वक्रिरोगो स्तुतो एष्टो नदि
वास्तोः एजनके सतायक गणश्च समविबुधाः कत्या
यित्ते एजो विना हानये पादो पदेऽपैतकः ॥ ईशस्त पञ्चय
स्तसि के शिवेऽङ्गि कर जयेद सूर्याः शयो भूणाका

शक्यं एव । वस्त्रिष्ट एषावि के ६५ यो नव ब्रह्मा पट्टपदि
न्याभिधाने गृह्यतः प्रतप नायसादि विवधा ईशादयश्च
तिः क्रमेण । गंधर्व भृगो मृग कशः ॥ ब्रह्मा कलोशो वसतो
पितृ संज्ञो हारस्य सग्रीवकप र्यमाद्याः कोणेषु वासोपिचसा
षदेताः । जलाधिनाथोः षसुर ईभागाः । विधात्कोणो द्विपदा
श्च शेषः सपापयस्तापिच गे स्तथाष्टौ शेषाः सरा एकपदाः
गनागो ॥ मृगश्च भलाट ऊवे शतोशो ॥ ब्रह्माजिनोश १५
रशेला सथेव वासो दितिनोः उदितः शिवतोयमाद्याः कोणो
दितिश्च । द्वाविंशदेवं क्रमतो षु साहं पदतोपि तथेवचाष्टौ
ः चैनीयास्योदेणोव त्रिदशा शेषा द्विभागा समकारविभाग
श्च मध्ये । प्रागार्यमा दक्षिण कोषं एज्या रथास्यराज वाहन
तो विवस्त्वामेज्याः परे सौम्य केः सुयंत्रे ॥ यंत्रयोदशपदे
दिशा विभागो । एष्टीथोसाव रवि पूजनीय स्ततपंचविंशति
यमप्यतोपि ब्रह्माचैनीयः स रजोदशतोयमाद्याः । कोणोः
कलेषुमध्ये । प्रापापवस्त्वो शि व्ययोः मरगाणावहिके वलो
वकोणमध्ये सावित्रकोप्रोस पा भद्रेः द्विकंरविविभागपरे
वितानथेव । कोणो महेदेदज द्विभागाः ॥ द्वाविंशत क्रम
योत्तरीये रुद्रोः निलेः योपिच लासतोः र्यममुलाः स्यः स
रुद्रासः । ईशान वासोच वकी र्यभागाः क्रमात् । कोणोः
द्वितीये विदारिका एतनिका न्येष्ट सरा द्विभाग सहिता
त्तरीये । पापाभिधा मारुतको वासोष साहंशकाः । अष्टौ
णकेतुएज्याः सरा उक्तविधा शमपदाः पुन द्विपदाः स्र
नतस्तु ॥ ब्रह्मा वेद पदस्त तेन भातीतोः षोसराः क्षेत्रेवला
समका देवायमाद्या स्वमीको व चंद्रभाग सहिते १६ द सा
तोः षो द्विपदा स्तथाष्ट मरुतः देवतानेक्रमः ॥ वेदाशा वि
कोणैर्द्विभागादहः । शेषा एक पि र्यम प्रभृतय स्मृणातव
पदाः सुवास्तु कथिता वेदतः सष्टके कोणोः कोष्टपदा ॥

द्विभागाः परसराः षड्भागहीने वासोवसभागिनश्च । वीथीच
पदे । वास्तो नैर युगोश ५१ वासोविभागयुक्तं शतेपदानो
एव मधुनाष्टौशे श्रुतः षष्टिके कथिते पुनीदेः ॥ उर्ग प्रतिष्ठा
संथेः स्रमितान सखीः परि विषयेनिवेशे तथा महाज्ञास
हरेद्विती स्तलाः स्तम्भकान् ॥ चकोदितोमे । सेरो च राष्ट्रेष
रेलाहये कोणगतं विधेयमे पित्रेष्ट लिंगे वास्तुः सहसेण
शातरेणव त कर्णसूत्रातः पदेः प्रष्टव्यः ॥ विमेलितेशेक
दष्टसरेः कथितेत्तपमे तत्पी रदिविभागोक्तप्रज्यात्कर
उनात्सामि धन प्रमाणः ॥ नोद्युगात् । होमे सराणांश
प्राक्ते चतुर्विंशतिलोणले य तमष्टयुक्तं प्रत्येक मष्टाधिक
तदाईगे हातिकरं प्रजायाः विंशतिव । मष्टाज्ज उर्ये र्दधि
युग्मिस्तु सत्रे मरगाणय वज्रे शर्कराभा कले किले वीहि
कोणो विष्मलञ्च रिपो भया पवे नैवात्रे । पालाश हवींज
य । परीस भूमी मवसेचये रज्जुपट्टले होमे तदेते स्रए
तो संपंचगाद्येन ततो विले जनेच ईशे वृतात्र मपरे सष्ट
एवा । रेला सवर्णेन मणिप्र तोदनञ्च दद्याज्जयाय हरिता
वालेषिष्टास्तै वीपि पुन स्रइ स्वर मेव कर्म । यत्नानि पिष्ट
हु । द्वाविंशदणाः एष्टुले च दे कमये ऊलिशे स्रैर एष्टं वि
ये कोणेषु वर्णा जिन सं तान मुदितञ्च दिवाकरस्य गो
एवा १५ भागाः पतस्रहानेक धमयुक्तं द्युत मेव सत्ये मत
शिते स्रहसं क्षेत्रञ्च सैकैत्रम स्थान भृशे शकुलि मंतरीचे
मेववास्तोः ॥ मध्ये ब्रह्मा प वक्रो सुवे एलि तथे लाजा व
जनीयः शतोशे श्रुताविंशतिः दद्यादधर्मं चणकौदनञ्च । मध
पदेवीहवीथीः प्रोक्तादेवा अ वृद्ध एहस्तताय यमतो मांशो
र्यमाद्या अशीया मध्ये को दने रापयेत गंधर्वशतपत्र मो
तोष्टौशते राष्ट्रेषणा । कोणो दनयुते भृगोः जनिहो तथा
द्वयोनेदपदेः सरोशु शेषाश्च शोक्ता नीलजावा मृगापिष्ट

तो देयाश्च समोदकाः पेशुं व पीतौदनको विदार्ये । २
 सवति तथैव विधिवदद्याच्च कोदनेः एतनिकाचनीयाम
 देवारिके । सुग्रीवाय च एष स्थासवेनापितयेव पापाः ॥
 का गणवरे सेतप्रसने पयः मोसे पक्कं पिलिपिन्नाय त
 पमं वारुणके सुराण्यसरेके जृम्भाये विहिते सद्याः स्तरो
 तैले तिला शेषके ॥ पापा य तन्मदिरागुक्तं चायीने दि
 ख्यपि च यक्कमास मुदिते रो शिएवीदौ ॥ यः एजयेहास्त
 गाय सौवीषधीः । गोक्षीरे फ मनस्युक्ता न तस्य दुःखे भ
 णिने च मुख्यविबुधे श्रीखे वतीहकिंचित् । जीवस्यसोव
 भक्ततथा ॥ भलाटाय सुवर्ण घशतेसखिनं स्वर्गं नमस्तिष्ठ
 के धनपते । मण्डाज्य दुग्धं त निकल्प मेके । इति श्रीसूत्र्या
 या । शक्तनपर्वतकेः दितेस्त ल २ माहानविरचिते वास्तुशास्त्रे
 पिको दद्यादितौ एषिको सतीरे राजवल्लभे वास्तुलक्षणं २ अध्या
 दधिकं क्रमेण विहिते त्राणा यः ॥ आयत्तं यय तारकापक
 वस्ते तथाप्यर्थमेः रुद्राणचंद विधुराशिशुहायंतथाथान्ये सो
 नेच पयसायुक्ता तथा शर्करा ख्ययपेगभिद्वि रथिका यसा
 सावित्रेपिच लडुकाश्च सवितः दतः कथ्यते । प्रायास्त धजभू
 एया गुहाः सहुता देये वाथ स सिंहपुनका गोरासभेभाः
 विवस्वते वृत्तयुते दुग्धं तथा क्रमात् धात्त स्वष्टम प्रायभेष
 मोदकाः । इत्यादि क्रमस्य विषमाः प्रेषाः सुसंयुता गृहे ॥
 गित्जयके देयं चस्यके भैत्रे मानेदेवगृहादिभूपसदने शा
 य वृत्तं गुग्गुलुयुतो गंधस्त स्नाकरस्तेन तत गेहे कर्मकरे
 यारुदके ॥ तत सिद्ध मज्जेत्वा सनायकरतः शास्त्रेण देयं शु
 रुद्रासे रुद्रसमाला एषिवीथ हे । प्रायो देउ करंगुलारि मपि
 रायायसस्ता गा मसते वृत्तं तेहस्तायुले रंशतः लेखस्यपुत्र
 दद्यादियौ स्वर्गं मतो विलेभः साततोपि नगरे देडेन माने
 सुरासिसोसे विहिते चरवैतये रे । प्रायः कल्पेण हस्त मेयैः

तथा

करैश्च होत्रे मात्रा निर्मितेमा सिंहेहस्ति वृषालये मृत्तिकर
 तकाभिः ॥ मध्ये पर्याकाशने स्तायस्य वक्त्रं गृहेतस्मिन्नेवचवा
 मेदिरेच देवागारे मण्डपे भित्ति मदस्तिगादिशा हारे स प्रायः शु
 वाहो ॥ द्वे देव गृहे द्विजस्य भः ॥ द्यामे देवीगृहेः शुभं वि
 भवने स्थापेदिकाया जलेवि भजिते शेषो धजाचायकोएव
 स्तारोक्त्य वस्तु भूषण मठा तनुगिते च पिष्टा भजितेस्पार
 गारेषु शक्ता धजः । धूमो वक्रु त मन्त्रादिके । नत्तरे वस्तुभि
 पजीविना मपि गृहे ऊगेचहो र्ययोपि भजिते हीनस्तलह्मी
 मोदवे सिंहहार नृपालयेस्व प्रद स्तुत्यायशुपिशाचकोधुज
 निचये सिंहश्च सिंहासने । च मृते संवर्दिता यत्तसः ॥ त
 एताले पुनको विप्रांत वृषभो मूल्ययहर्म्यनामसहिते भ
 हर्म्यो ह्वाणो हितो वाणिज्येय के विभिस्तशकः स्थादिशेषम
 न भोजनस्य भवनेऽथो वाहा भूपति क्रमवशादेवे सुरेदेहि
 गेहे एवरः वादित्रे स्वस्तीविना तः । वेद्या मेव यमस्त प्राणभ
 मपिगृहे शोदे गजो योजितो वने नारो तथाभैरव राजारो
 याने स्त्री गृह वाहने च शय गजवाजि यान नगरे राजालये
 ने शक्तागृहेहस्तिना । धात्तः मेदिरे ॥ यावद्गृहेतंगणयेत्
 शिल्पितपस्तिनाहितकर केष्वा स्वपिष्टाज्जागर्विभक्तेनवभिष्ट
 सुर्वेनामवत । धात्तः काकसु शेषाः । वृंये स्तुतीयासकले
 लाविशालवदने धूमो धजो मा विवर्णा या पंचमी सप्तमिका
 पुषः । सर्वेपस्तिपदा हरे रिव न शक्ता ॥ पिष्टानीह च स
 गलो हस्तानरस्येवत प्राचाः प्रशः क्रमतया वक्त्रेस्तु एवादि
 सृष्टिगता क्रमेणयतयो हाहा तः रुष्टा तानि भवेति यत्र गृह
 चते मन्मुखा ॥ देयाः सिंहगज भैतत्रैव चंदेभवेत् । हानि एष्ट
 धजादि वृषभे सिंह धजोऊजरे गतः करोति पुरत स्तायः त
 सिंहो वैधुजस्यतेनवृषभोः पंचदमाः पार्श्वे दक्षिण वायके
 यत्रापि देयो वृंयेः ॥ शुभकरोऽथेदेव भूपालये ॥

प्रीतिः स्यात् सम सप्रमीचदश
मी चेकादशी शोभना शरिद्रो
युगला करोति मशो वही क
लिः पंचमी । मेघोः स्थितये ह
रिल्लिपिभावापस्ये मूलतः शे
वेः सुनेवराणयः परमते नन्दा
शकैस्ते एथक । भौमो वृश्चिक
मेघयो वृष तले शुक्रस्य वाशि
द्वये कन्या युग्म बुधस्य कर्कस
दने चंद्रस्य सिंहो रवेः । जीवो
मीन यनुः पति गृह चुरो मन्त्र
स्योहं स्मृतं मित्राणपकं कुजेनु
देव गुरवोऽमे चारय स्ते मिथः
देवते प्रकृति प्रथमेऽस्थिभ म
ग मेवानिले पोसभे हस्तादि
त्य मथोनुरंतक विधी एतौन
गरुडभे । रत्नो मूल विपागिव
काग्रि पिरभं विद्या धनिष्टाह
यं जेष्टाशेष मपीह दैत्य मनु
जे मृत्युस्तदैवे कलिः ॥ वैरेचो
नरफल्गुनी युगलयोः स्नाती
भरेणो हेयो रोहिण्युतरपाळ
योः प्रकृति पुनर्वसु विरोधं
तथा । चित्रा हस्तभयोश्च ए
ष्यफणिनो जेष्टा विद्याखात्य
योः शसाद भवनासने च शयने
नक्षत्र वैरे त्यजेत् ॥ वि

प्राः कर्कज्ज्वालिनो निगदिताः
सिंहान चाण न्धा विट् कन्या
मकरो वृषोऽथ वृषला युग्मच
क्रमस्तला वर्तनोत्तमकामिनी
चभवने वज्रं बुधे यत्नतः शे
ष्टाद्वादश नन्द राग गुणतो वि
प्रक्रमाशयः ॥ अश्लेषिनी
शतभयो यम एषि हस्ती ह्या
गोमि एष्य अश्लेषि विधात सौ
म्य । मूलाईयोः शुनक ओतुरह
वदित्ये एवो मद्यास मत उनु
रु रेव योनिः ॥ गो भद्रोत्तरफ
ल्गुनीत उदितो स्नातो करमा
हिषी व्याघ्रा स्नाष्ट विशाखयो
शुहरिणा जेष्टानुराया भयोः
एषाळ अश्लेषो कृपिर्निगदिता
वैष्णभिजिजाकुले एभाया व
सुते मृगेंद्र उदितो वैरे त्यजेत्
कतः ॥ आयत्तनाशय मंश
कंच होकत्र कृत्वा विभजेत्
क्रमेण । तिष्ठाच वारेणत
थैव लघैः शेषैस्त भात्येवभते
यु रंकैः ॥ दैर्घ्येष्टुतेनचताउनी
यं तयो र्ददंका पुनरुज्जये
ण । शेषेधिनायो वसुभाजि
तेस्मिन् समः प्रशस्तो विष
मस्त नैव ॥ वर्गाष्टकस्य ॥

पतयो गरुडो विडालः सिंह कैलासे नगरे शिवेन रचिते
स्तथैव शुनकोरग मूषकेणः गोर्मादिसंरक्षणे इर्ग पश्चि
मेष्ठा ककार चटताः पयशा मसागरेचहरिणान्येषो कि
अवर्गा यः पंचमः सरिपुर्वे मशोच्यते । भूङ्गीजलदुर्ग मदि
बुधेर्विबुधैः । अश्लेषादिकभ विषये इर्ग भवेत्कर्क तेष्वा शु
त्रयफणिनिभं चक्रे विनाशुद्ग तम मदिमूर्द्धि रचिते तद्देहिणां
वे होकस्या वरकन्ययोश्चयदि इर्गमे । अश्लेषे ईत तोय ते
भतमृगदे चांशतः । नाडी से ललवणोः काष्ठे स्तृणायै स्त
वक मित्र गेह पुरत स्तेका शु या यंत्रोपस्कर वाणाशसु सभ
भासयथा आयादिविकपंचस देः संशयेद्भूमिपः । माहेरे चत
प्रनवभिस्तेयो गृहं सोख्यदे ॥ रत्न माषतपुरंतत्सर्वतोभद्रके
गुणागणेलचुरोष समन्विते भ वृत्ते सिंहवलाकने सुष्टतनाय
वन देव गृहादिक मिष्यते । जल जेतया वारुणो । नंदोख्यच वि
लवेनशिखी वज्रतापवात्रशम शुक्रकोनमथनन्दावर्तितस्त्रया
मेति गुणैरधिको यतः ॥ रत्निष्ठी कृति प्रोक्ते तद्यववज्जयेत मधि
सूत्रधारमादन् विरचिते वास्त तदित्ये गिरे मंस्तके । पुष्प
शास्त्रे राजवलभे आयादिलक्षणो वाष्टदलोपमश्च पुरुषाकारे
३ अथायः ॥ नापी रूप तरा पुरं पौरुषं स्नेहे कृतिषुभय
गदेव भवनागारमयागदिके स्य कथिते दंशभिधं देहीके
तीर्थानामवगाहनञ्चविधिवत् शास्त्रे प्राक् सरिता परत्र कम
कन्याप्रदानादिके । सर्व पुण ले यास्ये नदी धर्मिके हाभी
मिदंनृपः सलभते यः कारयेत्सर्व चैव महाजयञ्च धनदायायो
ने इर्गसर्वजानाय धर्मजनवेवि नदी सोम्यके ॥ इर्गकेन पुते
ग्राम मेके परे ॥ सिंहो वैरिप पुते श्रियाख्य नगरे हाभी
राभव प्रकुरुते तिष्ठन् गिरो ग त्रिपुद्गे पुरं लहासे कथयंति
कुरे इर्गस्या नृपतिः प्रभृतक स्तुतिकमिति प्रोक्ता शुणा
दके शत्रुं जयेत् संगरे ॥ विशतिः । भूयानो सखदायशा

यं फलदाः कीर्तिं प्रदायो सहस्रेण ततः । आयामे वसु
 द्वालोकां च निवासतो वि पाटसाहं वसुतो भागः प्रशस्तो
 रचिताः प्राक् शंभुनेते गुणाः धिक्लैकैकत्र चतुर्विधं निग
 इति पुराणो विंशतिगुणाः ॥ व दिते कार्यं समं कर्तव्योः । षट् वि
 केभीतिकरं विकोण नारं षट् शतः षट् क्रमतो विष्टया देवै
 कोणकं क्षेत्राशदं वज्रे वज्रभयं प्रे चतुरके क्रमेण यदृच्छ
 चशाकटपरे रोग म्निशूले क यामानं मुशोति केचित् प्राका
 लिः । प्रोक्तं तस्कर भीतये दिश रकोष्टस्य च भित्तिकायाः । ए
 कटकर्ता धिकेयं तयो दोषाः स वापरायाः परं सन्मृताश्च दे
 प्रभयावहाः प्रकटिता ये वि वाः शुभानोत्तरदक्षिणाश्च । भे
 स्य कर्मादिताः ॥ इति पुराणो गे पुराणाय पिराद्युल्लेखेनैव
 समदोषाः ॥ वक्ष्ये यो विविधं ति धात्रकं जनार्दनं नृणां । ब्रह्मा
 पुत्रं मुनिमतं सध्याम्रमं कन्यसे विसृजिष्येऽ भास्करं गुहाः एका
 त्रेषां हस्तसहस्रं मेति सपुरं मध्य परास्याः शुभाः प्रोक्तो सर्वदि
 ततः सार्धकं । ज्येष्ठं युग्मसह शशुलो शिवजिनो विसृ वि
 स्व मेघचरमे भागाष्टकेनाचि धाता तथा । चायुगा ग्रहमात
 त्रमध्यं हादशाभागतः प्राणि रोधनयति हेमाद्रो भेरवो देवा
 कलेज्येष्ठं विदधात सधीः दक्षिण दिक्षु ताः कपिवरो नैर्ऋत
 मार्गाः सप्तदशैव चादिमं पुंरी वज्रो भवेत् ॥ मार्गाः सप्तदश
 ने चतुर्भिः पुं प्रोक्तं कन्यस मे कपंच शिखिनो युग्मं पुरातरत
 वमार्गा नवभिर्द्वैत्ये तथा विसरे वंदं मार्गाः चोत्तरसूर्य विंश
 शमश्चैव पुराहंतो हि तदनु तिकराः कार्यास्त्रिधा विसरे ॥
 ग्रामाहंतः खेदकं खेदाहंतं त प्राकारोदय विंशहस्त सभितो
 ह्यमेव विवृयैः प्रोक्तं ततः हाभ्यां विहीनोऽ धिको व्यासा
 खर्वटं ॥ हस्तानां च युगाष्टका हंत तद्वृत्तश्च कृपिणीकाण
 उशसहस्रं भूपतीनां पुं तन्म एमाजोतरं । प्राकारेपि च कोष्ट
 यो दशाधा वदति पुनर्यो दृष्टा का दशाकराः सूर्येन्द्रहस्ता स

या प्रोक्ता स्तेन समैव कोणम हागाणि चाष्टौ तथा कर्तव्यानि
 हिता विद्याधरी मध्यमा । तस्या दृष्टा गीतानि रुचिरैः कापाट
 वाय सद्यतके च विविधं युद्धास कैः सट्टैः । कीर्तिं स्तम्भ नृणा
 नं कारयेत् प्राकारोदयतो विधा लयामरगृहं हंष्टैः सुधानिर्मि
 य परिष्ठा विस्तार उक्तो बुधैः तैः हर्म्यैः श्यापवने जलाश्रययु
 विद्याधरी कोष्टकयोश्च मध्ये वा तैः कार्यं पुं रौभने ॥ इति न
 क्रममाणं प्राकरामहस्तं ॥ पंचा गर प्रमाणं ॥ यंत्राः पुराणा
 धिके पंचकरेण हीन मिति वि मय रत्नागम्य संग्राम वज्राधु
 या वास्तं सतो हितं च ॥ इति समीरणया ॥ विनिर्मिता स्ते
 दयं नंदकर प्रमाणं तिष्ठ्यास जयदा नृपाणां भवेति एस्याः
 मंसमदशैव केचित् । एकोनवि सरया च सोमैः ॥ हस्ता अ
 शोष्टुलंबयाणां दिक् कालस एव भेरवो नवकर श्योरो दशा
 र्थोष्टकरा वदेति ॥ तोहलंफ द्यो भवेदुद्धो भीमाजोपिभा
 ल दंत गंध ऊसमे उक्तादिकं स्करकरे युग्मेत विष्टैः शिखी
 पद्मेवैव राजद्वारं सुराग्रतो हि प्रोक्तो सौ यमदेव पव मुनि
 सुधिया कार्यं पुं सर्वतः प्रा भि स्तिष्ठ्या महाभेरवो युष्टो
 त्रिप्राश्च नृपादिदक्षिणदिशि शेकर निर्मिताश्च समरे देवा
 स्यः सोम्यतः श्रुकाः कर्तव्याः पु सरे भेरवे । यंत्रे चाष्टकरेष्ट
 रमध्यतोपि वणिजो वैद्या विचि स्त फणिनी सूर्यो गुला विसृ
 रं पुंरैः ॥ इति रंगकराः ऊवि रे स्तम्भा मर्कटिकाचपंजरस
 दशजका वज्रोच तज्जीविनः प्रो तः षट् विंशहस्ता क्रमात् ष
 ता प्रोत्पन्न चर्मकारवरताः स्यः ह्या एष्टविभागतोपि रदने स
 पुंरिंकारास्ये । पण्णसीनि लेष्टमात्रं गुलैः प्रोक्ता ऊत्तल
 ऊत्तौ च मारुतयुते कोणोप्यसे वलवी च वरितो मध्यादृशी।
 लुब्धकान् रापी रूप तज्जागं तो गुलैः । यस्या दृष्टो मर्कटि
 उ मातिलं तोये तथा मारुतो कां विदधातो हस्त कीलेन च
 सिंहद्वारं चतुष्टयं खटकी चर्मणापि । यंत्रे प्रकृत्या दृष्ट

काष्ठकंच तस्मान्नया ज्योतिक दैर्घ्यं स्तद्वदं मथं त ततः क
या समेतं । करोमुनेः पञ्जरक तिष्ठं ॥ तद्वाच्यं कृते चतुरस्र
स्य दैर्घ्यं केवां मते हस्तमिते च कंच सुभद्रकं भद्रयुते द्वितीये
येने । चाटी कुली वक्ति जलानि नेदाव्यकं स्यात् प्रतिभद्रयुक्त
लाव्यास्ते लत्तननेः परिकल्प मथे सुभद्रं परिवेचतये ॥
नीयाः ॥ इति यंत्राष्टक प्रमाणं कराष्टको हस्तशान्तेप्रमाणं हा
नि ॥ नीराप्रयेणपवतो विधेये रै श्रुतभिः सहितानि कृपात्
मथे पुरस्यापि तथैव वाये । मथे गवाक्षश्च दिशोविभा
वाप्य श्रुतस्यापि तथैव कृपा रो कोणे चतुष्का स्तपि यह
श्रुतावि कंडानि चषट् तडागाः शालाः ॥ गंगाद्या रतयो ह
कृपाः श्रीमुखवेजयो चतद रेष्ट दशकं रुद्रा दशैकाधिका
उ प्रोतस्तथा डंडभि स्तस्मादे उगां भेरु मादका गणपति
व मनोहरश्च परतः प्रोक्तस्त वक्ते सिकं चंडिका । हवीसा
चुडा मणिः । दिग्भद्रो जयने मुनिनारदस्त सकला दारावती
दशकर मतो वेदादि हस्तेर्मि लीतिका लोकाः पंचपितामहा
ता विद्यासैः कसर्वहितैश्चकथि दिविबुधाः स्य मध्यमितौ सदा ॥
तावेदादयः कृपिका ॥ वापीच तस्याहुतः श्रीधरमाडकस्य सन्
नन्देकमुखा विकृता षट्कृदि श्रुतात् एवफलञ्च काष्ठाः स्ना
कायुग्ममुखाचभद्रा । जया विव नाञ्च गंगा सवनस्य पुण्य कृते
क्रान्तवकूट युक्ता स्तैर्कुस्तूक भवेच्चद्विधिविधिभिः । विधाति
हे विजया मतासा ॥ सरोवरे तंजीवन मेव येन तद्वापदेकेन
श्च महा सरश्च वृते चतुष्कोण सने एथिया । सषष्टिसंख्येच
कमेव भद्रं भद्रैः सुभद्रं पवित्रै सहस्रवर्षं स्वर्लोक सौख्यात्प्राप्ति
कयुग्मे वकस्यलैक दय मेव लानि मुक्ते । ग्रामे वाद्य पुनेने
यस्मिन् । ज्योतिमते दारसह इ भवने तत् षोडशोशं भवेत्
सकैस्त मथं तद्वदेन ततः क मथ्यात् पश्चिमदिक् समाश्रि
निष्टं ज्येष्ठं करैः पंचशतानि । त मिदे उर्गे भवेद्भूवशात् ॥

हारंदक्षिणवातश्च परतः का सहस्र मेकं । अष्टाधिकं विंश
व्यास्य श्रुतगः सर्वे वस्तुश्रुतिहस्त हर्म्यं सिद्धे समस्ता
दिवास रचना भूपेक्षया कार नि यथोदितानि ॥ ग्रामाधि
येत् ॥ इति सूत्रधारमेडन विर पायेत शताधिपाश्च ते स्वल्प
चित्तवास्तुशास्त्रे शजवल्लभे प्रा राष्टा अपि सैनिकाश्च तेषां
कारयेत् वापी रूप तडाग लत्त हा श्रुतदशाधिकैश्च करैः समा
णे प ग्रथायः ॥ ग्रथो न्दपाण ना मुनिभिर्मिताश्च । भूपाल
भवनानिवसे त्वेकातपचावनि काहेन चमं विरोहे यथाधि
पालकस्य ॥ शान्तेचहस्ताष्टसम कारेण भवेति हीनो व्यासाद
नितञ्च व्यासे गृहे चोत्तम मेव शोभाधिक मेव दैर्घ्यं कृपाद
तस्य ॥ येदापरे भूमिभुजो वभू योपंचम भाग मिष्टं । गृहेचत
उ स्तेषां गृहे हस्तशान्ते द्वितीने हस्त मिते करादिबुद्ध्या दित
तत्रेशभूमी सारको न्दनाय स्त मोतमिति प्रमाणं ततः परं भू
ष्टाधिकाशीतिकरे गृहस्यात् ॥ पतिमंदिगणि यावच्छतेचाष्ट
ग्रामैकलत्तद्वय मस्ति यस्य करादियुक्ते । स्याद्भूमिरेकावस
प्रोक्तो महासागरलिकोनरेशः हस्तगोहे दशाभिष्टुद्या दितया
अशीतिहस्त हिकरेण हीने ऊ पुनश्च । प्रासाद पचासरभूपयो
याहुहे पणभनमेव तस्य । पंचा श्र हर्म्याणि लोके मुनितोदिता
युतेषां न्दपमंडलीको भवेद्गृहे नि ॥ शालायानवथाच पंचक
तस्य कराष्टपदिः ॥ सामंतर्ष रतो मानञ्च विद्यातकं भित्ते
त्या द्युताधिपोः सौ तद्देहस रेत चतुर्दशो गुलमिति शतस
ष्टेष्ट करप्रमाणं ॥ तद्देसा पंच पादेकरे । आगारस्यत चोडशो
शदपि द्वितीने सामंत संज्ञोः पु शरहितोः पाहुन हीनोपला
तनाय एव । तथा तृतीयोपि भित्ते मान विदे विधा विरचि
ततो द्वितीने विंशतकराष्टाधि ते कस्ये यथायोगतः ॥ दैर्घ्ये
क मेव गेहं । प्रोक्तः प्रवीणो श्रु चेदकलो गुलोत्तमशिला मथ्या
तराशिकासौ ग्रामा हियेयैव गुलानांतिमा व्यासे दिद्रुवभू

भुङ्क्ष्विति रपि विंशेन विला हीरे सारुत पातितेच भवने
रतः । हस्तादे स्त्रिकरोदयेनव विंश विभीते तजेत ॥ शाकः
विधे पीठे गृहे सर्वतो विप्र शालमधुकसर्जवदिरा रक्ता
दे रस भूत वेद गुणकाः स्युः सनाः प्रोभना एकोऽसौ सरलो
पीठके मेखलाः ॥ चष्टा वा जूतश्च पनसः श्रीपणिनी शिंश
यशतादे समतिगुने व्याससह पा । हाविः पिचमदेवेदनतराप
स्तागले हर्मसादयको भवेच्च म्नायक स्तिंडकी नेनेयेन युता
भवने मध्यः कनिष्ठातमेः ॥ दे भवेति फलदाः शाकादयः शा
यादेन तुविस्तरः शशिकला भनाः ॥ गेहोदयेन नवधाविभ
भोगाधिकः समते देह्यं मंश जेत घरेण स्तभोहं भागसमके
विहीन महरहिते मध्ये कनि भरणे शिरश्च । ऊंभी ह्युरस
ष्टकमात् । जेष्टा प्रतोली ति रसमेक विभाग तस्या पटश्चत
शिहस्तसाया प्रोक्तोदये वि विक्रयतोशा समान पत्र ॥ शा
सकरा च मध्या । कनिष्ठिका लालीद उदाहृतो रि विबुधेवा
रुद्रकराकमेरा व्यासेऽष्ट सप्ते राषु युग्मोपकः सप्ताशेषुगु
वच रागसंख्या । वेषम व्यासक गोश्च नरपटतो वेदोशतल्ल
लाशके युगगुणो हंस्ते सिमाहं या ॥ कापादे गृह दक्षिणोनिग
युतेः हर्मसाविविधोदयः ति दितेवामेभवेदाला सृष्टानिक
तितलाद्यावच्च पहाहुक । एके मणो कृतं युनिवरे हारेषुसर्वेष
कोपिपुन स्थानिगादितः सर्वत यत् ॥ शालाजिनांशे मनुरेव
एकादेश तेषाः यमवेता ताताः मध्ये श्रेया हयोते हयमस्या
शशिकला ग्रहादशाद्यस्थिथि र्थे । ह्यारोचसोरोन समानक
शिक्षाने युग पर्वताः ५५ स्तिथि रणाः शास्ता न शास्ता भवनाभि
युताथिष्टेकविंशान्विता मध्याः वज्राः ॥ दीपालयोदतिगादि ।
यधिकरे स्तदंशसहितैः प्रोक्तः क विभागो सदा विधेयोऽनीलया
निष्ट स्थिथा ॥ वृत्त उग्य विभुक् समानः । वामेच मध्ये न युभास
कादकयुते नीरेस्त चेत्यद्रमे । गेहे सुरालये वामदिशीष्ट रि

ह्यो वागये खटकीमुखेच त हि दिते प्रोक्तश्च वातायने ॥
दयोहाः षोडशोशाधिके सर्वे हारे विह मणोभनेच तरुणा
वा शुभ भिच्छता च सतते का कोण भ्रम स्तभकेः कृपेना
र्यंतु पहादयः । तमने न शुभे पिचमारी देव भवने विहं न
तलातलगते ऊँत्तो तथाएवमं या कीलकेः । उज्ज्याणादिगु
काष्टपंचक एवनीत रहिते यन्म णा विहायशुथिंवी वेथोनभि
लएवीतरे । ह्यारोहं यद्धार मस्य ह्येतरे प्राकारांतर राजमारी प
प्रमाणं सेकीर्णवा प्रोभने ना रतो वेथोन कोणादये । देह्यं
धिकंतत । क्रुस् ह्यारोपव या सार्हशतो गुलेच दशाभि हीने
निष्टथानि तेषा प्रीषाणेपकस ५० । १३० । १२० । १०० चतुर्हावि
ज्वालाकुर्यात् ॥ सर्वहारेनीचसा धिप्रोक्तेवाथ शते तशीति स
नेरुजाये यहाः क्रुस्तत करोय दिते १०० युग्मे २०० नवमाशते
थनाश । गेहाद्ये यत् पूर्ववास्त १०० तदत् षोडशभिः शतेच १००
सुत्रं तेषा भंगानैव सौख्यक नवभि युक्ते तथाशीतिके ५५
राचित ॥ ह्यारव्यास रदोशतोः ह्यारं मस्य मत्तानुसारि दशके
धिक मिदे कार्यं गृहे दक्षिणे योयं विधेयं बुधेः ॥ स्वय
तस्य दक्षि गृहञ्च वाजि भवने मपिच कपाटोद्घाटने वापिथा
तेनाधिकं वामतः । ग्रहाशेषेन नं भयद मधिकहीने प्राख
वांशके च वितथे तोये जयेने योर्वा विचाले प्रकृष युवति
हिते ह्यारं सौम्य गृहज्ञतेच ऊ नाशस्तम्भ शाखाविहीने भ
सुमे भलाटके शस्यते ॥ प्रा मुदमथिलकाष्टाय वदादः शि
ह्याराष्टक मध्यातोपि न शुभे तेस्यात् । देवालयस्या भवने मठ
सूर्येण पज्जमतो याम्पायाच शु भानोः करे संयुभि २३ भित्ते
यमाग्नि पौस्त मपरे प्रोधासरे तन्मल भूमो परिवर्जनीया क्वाण
पापक । सौम्याया मथ्यरो ग गतायस्य गृहस्य कंये । नैकोल
नाग गिविजे त्याजे तथाय सु रीमदिशा विभागो मध्येदि
क्षुभं कश्चिद्धारुणा सौम्यकेन षट् दारुणा वर्णगेहेः स्तम्भास

ने हीन मपि स्याय यदाधिकं भो नो गृहे तस्मिन् भित्तिषु
 रोगकरं तदा स्यात् ॥ स्तम्भो वायुका स्तु भुमदाः प्राम्
 षास सवृत्त भद्रसहितो द्रुपे भिक्कुभां तथा ॥ एष्टे सण्णने
 एचालेकृता युक्तः पल्लवैकल नर मेव वासात् गृहप्रवेशान
 याभरणकं यत् पल्लवेनावृते भुमकरोसो । गृहस्य एष्टे यदि
 कुंभी भद्रयुता कुमार सहितेषा राजमार्ग स्तदादिभूमेन हिष्ट
 वं तथा किमसः पत्रञ्चेति गृहे मीसं ॥ जीर्णं गेहं भित्तिभग्ने
 न शोभन भिदं प्रसादकेशस्य विशीर्णं तत् पातयं स्वर्णं ना
 ते ॥ स्तम्भो द्रुपार्थगता न गस्पदंतेः । गोचुं गौर्वाशिल्याना
 शास्त्रो भुमकरो पट्टयुगोषा निश्चयेन एजां कृत्वा वास्तु दो
 तो हो । गृहे प्रशस्ता श्रुतर घानतस्य ॥ हर्म्यस्यापि समेतो
 स्वका स्ते स्तम्भा न कंदेन विना गृहपति ईहि यदापीहते सवी
 प्रशस्ताः ॥ हानि स्तुलाभयग शास विवर्द्धितं फलदे इष्टे
 तावनस्य स्तम्भभटतालय भि देकवच । प्राश्चित्रे रपि वैरमुत
 तिमूलं संलग्न चतुर्थपिहारे र दिशाभोगे सनत्तापकृत
 ये स्यः स्तम्भासने स्तम्भशिरश्च पश्चादर्थविनाश दत्तिणादिशि
 शीर्षे । उत्तेषाई विनिर्गते एव शोभये वहेते ॥ वामागे यन
 युगोपेताधिकं शस्यते ह्याद्येप वस्व देवभवने धातुः श्रियो वा
 हृसमानकं सखकरं नाशायनि जिने नार्थस्तौषधिभोजनस्य
 स्तम्भाने । तत्काकस्य चपत्तवत् भवने स्थाट्टिकावामतः । व
 कुमदाभं सूर्य कालायकं प्रा के गो जल/देति शस्त सरने
 लम्बञ्च करालकञ्च विवुधः स्त्रीसोतथा दत्तिगेः स्थानं मा
 प्रोक्तञ्च तत् षड्विध । भस्या हिम माज मोर्तिक भिदे यास्या
 रोहन नहुं तस्तुपेपरि प्रादत्तिगे शिमथो भुम । सुग्रीवे रतणे
 शस्यते द्वारे नहुं भवञ्च भमिरप सुवे गणवरे स्थाट्टिकानोष्ट
 या क्रस्तार्कभोगेः कुमात् । प्रासा हे हास्ये युद्ध गृहञ्च तत्प रम
 देव महे नरेद्र भवने शैलः शु णं गोथवं देवाश्रिते । रातो ।

सादृशं गजेन्द्र जयके रुद्रम मथा कृतसादृतिगोमात् । प्रा
 हिष्ठागृहं सते धर्मगृहं रवौय ला काष्ठा लोकगेहे युगोतात्
 यगृहं प्रोक्तं जये श्रीगृहं ॥ वि शेकाः स भूमयस्तेषु नने
 ईश प्राच्या रंतरे गर्दभानाम् इति श्रीसुत्रधार मेडन विरति
 ह्मणोवा स्थान मेवात्र कांथि ने वास्तुशास्त्रे राजवलभे राज
 धास्यागारे स्थानथा प्राणको गृहनिवेशादि लक्षणं ५ अथा
 गोभुंगेप्येवं शंभुकोणे शिवा यः ॥ अथैकशाले द्विगुणाधि
 क्षी ॥ प्राक्पश्चिमेमाकृतवक्रिको शाले प्रस्तारतो लक्षण मेव
 गोप्रोक्ता प्रतीको रपित्तुपणाला तेषां । यथोदिते वास्तु सते
 वक्षोऽगृहं राविचरस्य कोणेसा तथैव त्रवीमि राज्ञा मथ सो
 लाश्चिम भोजनशालिकाच ॥ न वानां ॥ चत्वारो गुरवस्त ए
 प्राक् शोभा तपमंदिरं च पुर र्वगुरुतोः थो क्रस्तोने समाः
 तः स्थानं तथा पत्रके वामा भयः पश्चिम एवितञ्च गुरु
 गो तपते स्तथायुधधराः क भिर्यावलचुत्तं भवेत् । उदिष्टे
 सामयशालिच । द्रुवे चामर दिगुणाकके लंबुभवेः संखे
 तापसाः स्वगुरव स्तौल्लभ्यद कमिष्टीकृते नष्टे स्ता विषमे
 त्तिगे गोहाथीश यदृच्छयाच समेगुरुलक्ष्मृपे तददोहंतः ।
 प्रायने सवास भूमिषुच । विव स्थाने लक्षोः सम सुखारलिदे
 स्वराख्यशयने प्रशस्ते वादिशो प्रदत्तिगे ते कुमतो दिग्धात
 हे सवितु विधेये । एकाश्रिते भो प्रस्तारतः षोडशार्कं गृहाणां
 जनमंदिरं च महानसे वक्रिदिशा प्रोक्तं तथाख्यो कथयामि ते
 विभागो । माहेंहाख्ये गोपुरं दि वां ॥ भुवञ्च धारं जयनद
 वि भूमिं जानोः सांख्या तस्य संते खराख्य कांतञ्च मनो
 मध्ये विधेया । उक्तावुक्तं मदि रसाख्य । सुवक्र मस्मात्किल
 राहो निवेशे त्वष्टा कार्यं च उक्तुलाख्ये कूरं विपदं यनदे
 तथा भूपतीनो ॥ दिक्शाला तयञ्च ॥ प्राकदकं वेपल वेज
 ते होक शालादि गेहे ज्येष्ठा यञ्च फलानि नाश्रा सदृशा

नितेषां ॥ इति क्रवादि घोडश
गृहाणि ॥ धामादिनोष्टाविज
घातके हि तल्लिन्द युग्मे सु
खितो विदध्यात् ॥ रंय श्रीधर
मोदिने च परत सद्धर्ममाने
हं कारालञ्च सुनाभ मेव तदे
उ धोत्तमसुद्धं तथा ॥ इति र
म्याष्टके ॥ सर्वाणि क्रववर्
वेति नियते षड्दरुकेः सुदं
प्रोक्ते तद्वरदेव भद्र कुमुदे
थो वैशुखायं शिवे ॥ तस्म
वलाभेच विशालसेत्तं तथा
विल्लिते त्वयुमे धजञ्च ॥ उद्यो
तमेवे तथ भीषणाञ्च सौम्या
जितेस्तः कुलनेदनं च ॥ इति सुद
रादिघोडश गृहाणि ॥ पूर्वालिंद
सुमस्तकेषु युगले पटस्य शा
लातरे हंसञ्चैव सल्लताञ्च प
रतः सौम्यं हयं भावुकं ॥ तस्मा
उत्तम रोचिरे च सतते सेमे त
याज्ञेपके चोदते वृष युष्मिन्त
ञ्च व्यप मानंदे सुनेदे क्रमात्
इति हंसादि घोडश गृहाणि
मध्यः पर्वरी क्रववृषकाणा
मल्लेकुताहं प्रथमञ्च तत्र ॥
तथासलेकारमिति क्रमेणाया
ततदमे रमणञ्चैवं ॥ तरेष्टरे

तदनु प्रणमतः स्वार्भं प्रोक्ते
गृहे कलस उगीतमेव रिक्ते ॥
स्यादीप्तिने तदनु भद्र वञ्चि
तेच दीने गृहे विभव कामर
मेव सेव्या ॥ इत्यलेकुतादि घो
डशगृहाणि ॥ षड्दरुकेष्वेव
पर्वरीकेषु प्रभाव सेत्तं तथ
भावितञ्च ॥ रुक्मं तथाप्यतिल
कंच तत्र सतकीडने सौव्यम
तोयशेगदे ॥ कुमुदमपिचका
लेभासुरे भूषणञ्च वसुधरम
थगेहं यान्यताशतदस्यत ॥ कु
पितमपिचविते वृद्धिदे प्रोक्त
मेतन्नदनु कुलससुद्धं घोडश
प्रोक्तमाद्यैः ॥ इति प्रमवादि
घोडश गृहाणि ॥ सर्वेषु
खालिंद समन्विताश्च दारुदि
षट्के शपर्वरीमध्ये ॥ ततश्च
शमणिकं प्रभद्रे लेमे तथा
पोष समुच्छितञ्च विशालसे
सेतय भूतिदञ्च रुष्टे विरोधेक
थिते क्रमेण ॥ तत् कालपाशं
हि निरामयेत सशाल रोदेयु
नि सम्मताश्च ॥ वेद्ये गृहे चैव
मनोरमञ्च सुभद्र सेत्तकथि
ताच सेव्या ॥ इत्येकशाला
नि गृहाणि विद्याल्लुतञ्चवत्ता

अधिकं क्रवादिरि ॥ अपवर्कं शाले ॥ हेमात्यके स्यादथ व
यत्कथिते तहामे भीमता हेमाने कीर्ते विनाषो भवने च
गृहेकायं ॥ यत् षड्दरुके सु तर्पे ॥ श्लिंदयुग्मे पुरतो वि
दिनेनेया सा पट्टजाश्रेणी ॥ इ दधात षड्दरुकेष्वेवपिच शा
तिचशमण्यादि घोडश गृहाणि लसेत्तं ॥ तस्माद्गृहे हर्षणवेप
इति चतुर्नरे शत मेकशाल लेच तथाचतर्पेकथिते करा
गृहाणि ॥ अथ द्विशालालय ले ॥ तस्मिन्गृहेदक्षिणतो हा
ल्लताणानि पदे स्त्रिभिः कोष्टक लिंदेविनेच चित्ते धनकालदे
रंय सेव्या ॥ तस्मथ कोष्ट प डे ॥ तामे पुनर्वभुद उडदेस्या
विहस्ययुग्मे शाला श्रुतसोदि सवेततस्मिन्नपि कालचक्रं
भवेतिदिच ॥ याम्याग्रिणा च लञ्चुश्रपश्यासुरतोपि युग्मे
करिणी धनदाभिवक्ता पूर्वा स्यादक्षिणेको रसदारुमध्ये
नना चमहिषी पितृवारुणाया तत्रेपुरं सुदं मेव नीले स्या
गाती यमाभिवदनापिच योग कोदिलेचैव यथाक्रमेण प्र
सौम्येच्छामीमहेदशिवयोगैरु दक्षिणेकः पुरतोपि युग्मे स
णभिवक्ता ॥ हस्तिम्यामहिषी दकं गृहोतः किल शाश्वराखे
द्विशालभवने सिद्धार्थकेतच्छु नतो द्वितीयंखल शाश्वदे स्या
भे गावीमाहिष सेत्तकंमृत्तिके छ्दीले तथा कोटर मेव सेत्त
रे तद्यामसंयंभवेत् ॥ देडेच्छाग सौम्यं गृहे मंडप सेयुतेच त
गावाविनेधनहरे हस्तिमजाभ्यो तस्य इमे विवुधे विधेये ॥ स
तथा काचमो करिणीयुतेनहि भद्रमस्मादपिबुद्धमाने क्रूरचे
श्रुभेचलीचपूर्वापरं ॥ नामान्य सर्वेष्वयुमे चतुर्थे ॥ सुखे इये
तः सेततशोतिदेव स्याद्धर्ममाने दक्षिण पश्चिमेकः षड्दरुके
तथकुक्कुटाखे ॥ हस्पादिना श्रीधरनामधेयं ॥ प्रोक्ते गृहेका
मचतुष्टयेच हर्म्य द्विशालेप्रथमे मद उष्टिदेच चतुर्थके कीर्ति
तथैव ॥ यत्खलिकं तदसदारुम विनाश मेव ॥ तामे तथा दक्षि
थे ॥ लिंदस्तथाये कथिते हि णपश्चिमेको युग्मे सुवे मंडप

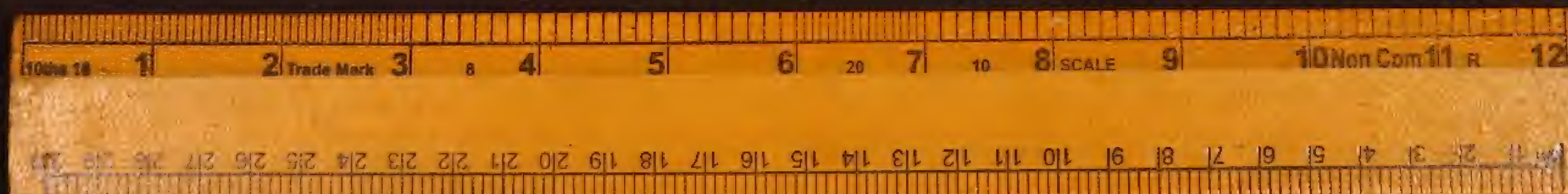
मयतश्च श्रीवसनं ततश्च श्री तार्यपि रूप मेकं हस्तादिभे
शोभ कीर्तितयमेव तद्वत् । देः कर्मतो विधेये ॥ इति सूत्रे
पकोपरे दक्षिण वामतश्च यन् धार माएन विरचिते वास्तुशा
धर्मोपधायुगम एव । सर्वार्थे स्वरजवलभे एक दिशालगु
दक्षान्मुत्तरे स्वयन्नेतल्लक्ष्मी हलक्षणं ६ ग्रन्थायः ॥ दिशा
निवासं कृपितश्च नाम्ना । युग्मे ल गेहानि त घोडशेव वास्तुद
मुत्तमेउप मेव चाये युग्मे तथा येः सारतरे पुनश्च । वक्ष्याम
दक्षिणतोऽन्तर्भित्तिः । एष्टेत् ३ लित्तेपि षण्ण लघुश्च हो ति
द्योतक वाक्यतेजः सुतेज एव नुकायेया कथितावलित्ते ॥
कलहावहेस्यात् । उद्योतकेय सूर्यदिशाले लघुस्यवामे मुत्त
श्रिमभागतोऽहोर्क्यातदिशा त्रिकं दक्षिणत स्तथैकः । वेदा
लेच वहि निवासं । तत् पश्चिदे मुत्तवासव मेवगेहे वामेः पस्ये
कोपसमानमेव मनुक्तषट्कं लघुरेकपव ॥ प्रासाद सेने मुत्त
क्रमतो विधेये । लघुविके एते त स्वयन्नेत प्रदक्षिणे तिनुक
दिशा विभागे पको भवेद्वति वेष्टिते स्यात् । श्रुतिद युक्तति
णवाम पश्चात् । महोत मेतन्म मले दिशाले तदीयवन्नेसह
हितश्च दत्ते कुलक्षये मंडप से माएपेन । अथदिशालेषु सम
युतस्यात् । अमहये दिक चित स्तकेषुमधेविदध्यादसदरु चै
येविभागे मुत्त विके मंडपमग्र के । तदाभवेद्वासर मग्रयुग्मे मे
तश्च । प्रताप वर्धन्य मिदंच दि कोलचुर्दक्षिण दिग्विभागे । प
वामुत्तार्थिके सौख्यहरे चतुर्थे को लचुर्दक्षिण एवंगः स्यात्तु
तस्यैव रूपे असदरुयुग्मे पुन इभाकंसुत्तमेउपेन । हो एवतोद
स्वलितोऽजगज्जनातश्च स्यात् तिणतस्तथैका युग्मे भवेन्मंडप
विहनादे तथ दक्षि याने जेय गोसुतेजः । मुत्त गुणा दक्षिणत
तथा कएवक मेतदंसे । शोता स्तथैका हो मंडपस्मिन् हयजा
दिगोहानिचघोडशेव दिशाल भिधानं । महोतगेहे सुत्तजेवि
कानीहयथाक्रमेण नामानिच के त युग्मान्विते माएप मेत

देव । मुत्ततथा मंडपकेच युग्मे द्युक्तं मध्ये कणारे जलजाभि
वामेः पस्ये युगले लघोश्च । धाने । स्यान्नेचने चैव गजे कु
लोक्तयाउत्तर मस्य नामस पञ्च षट्दरु मध्ये स्तकले य
उत्तरे शंभु गणेशयोश्च ॥ युग्मे यातः ॥ स्यादेजये मंडप क्रुत्त
मुत्त माएपगंडये स्यात्तथा हये भदेजये निनादे तथ कीर्तिज
दक्षिणवामतश्च । एकादिपश्चा त्र । भदेन क्रुत्ताधिक साकला
द्वेराभिधाने श्रीविष्णुकर्मोक्त के निलोभकेवासदेकोशलेच
मतादिपाले ॥ मालीन सेने अकं क्रमादीश्वर वारदाख्य भी
मुत्तगेश्चतर्भि युग्मे भवेद्वति मञ्चकोशल्य मतः क्रमेण । त
णवामभागे । युग्मे तथा पश्चि देदुदुस्तजने ततीय स्यात् को
मदिविभागे तस्याग्रतो माएप शाले नील मिदे चतुर्थे । मुत्त
एक एव । प्राशामा लघो वि णलचु वामे दक्षिणे चैक एतद
लास भवेन वामे लघु दक्षिणे रदशरद युक्त देउके काकपदे
तच्चेन्माएल संयुतश्च कमले उद मिद हि निनादे माएपेना
स्याद्विदं सौख्यदे । वेदा स्तद थिकं स्यात्तदु च गजनादे वा
रेके मुत्त च सतने वामेसोण द कुलकीर्ति जाङ्ग । सुष्मादिहपसु
तिणे तस्याये मुत्तमंडपस्य फ त्वमंडप मेव सिरे जेये एहेह
लदानेव गुरान घोडया ॥ इति ष गजे अपि कोशसंते । वामे
सूर्यादि घोडशगृहाणि ॥ थिकश्च लघुना कथितं सभ
अथत्रिशाले त्रिदशान्तरेकेसा इं स्यान्मानिभर मापि रत्नज को
त्रेदशानास मयसंते ॥ तथा चनाख्ये । युगमुत्त मधेका मे
चतुर्थे ऊमुदाभिधाने हस्तादि रवे दक्षिणे च भरेत नरेज मे
भदे क्रमतो विधेये ॥ छव्यंशति तत् स्याच्चतुर्थे ऊवेरं । पुनरपि
दश्च तथैव पुं हश्च कामन्त लघु वामे हस्तिधाने विधाने ह
यक्रुत्त भदे षट्कञ्च मध्ये स्त यज कृपजगेहे तच्चतुर्थे क्रमे
यने ऊवेरं पत्ते तथा कामद ण ॥ वगीनां मुभदश्च सागरगृ
मेतदेव । श्रुतिदयुग्मे तथ भ हंपेचैव क्रुत्ता मुत्त शोक्त दीरद

रत्नदाकय मिदं कोलाहलञ्च सौभाग्य विवर्धनञ्च भवने राज्ञो
परं। वरुदारु हय भद्र सम लच सदा निर्मिते। आनन्दे सखरा
वस्तिष्कयुतेणालया गोन्धर्व नि दक्षिण लचु वीमेच एष्टेह
चित्तिभूषणञ्च कथिते सर्वसकं यं रागासं जन प्रोभने गुणा
दपके। धान्य वृद्धिकरं विशाल गोकेलान्विते सृष्टितः ॥ स्पाङ्गे
सुरिते शाला विना पाविनीया वर्धन मयतो रजयुते युग्माणि
कणाला रहिते शुभे निगदि नेत्रैः क्रमात् समाधेविगुणं वि
नेसुत्तेत्र मयप्रदे ॥ चुलीसंज्ञ कञ्च लचुवो लोकविके संद
मिदं करोति मरणं हीने तथा रे। मेहे श्रीतिलकचभद्र
यास्यया पक्षज्ञ महिषी मृतेच सहिते क्रस्तेन हीने सुते त
भवने तत् पुत्र वधुत्तये। इति युक्ते लचुनाच भद्र सहितेति
विदशादि घोडश गृहाणि ॥ सुधिये भूपतेः ॥ इति सोमादि
त्रैशालानि च घोडश प्रथमतः घोडशगृहाणि ॥ वरुदारुके
सामञ्च वरुदारुके तच्चेकेन श्रीविदश विशाले तते श्री
घरोपि शंकर मिदं मध्ये क्रमा निवासं मुल क्रस्तेयुक्ते श्रीव
त एवैवत। रुद्रे हो सुखतोपि लतः श्रीधर मेव रुद्रा श्रीभूष
दक्षिण लचु स्तकाधिकेसाय ण वेदमुत्तञ्च गेह। वाणेः श्री
रे चत्वारोत्पशाभितञ्च पुरतः जयमयुतापि मृतभिः श्रीतेलि
प्रारदक्षिणोको लचुः ॥ पंचाये केमदिरे रोगाये रसदारु युग्मस
सकले भ्रमञ्च लचुना सर्वस हिते तत् श्रीविलासे भवेत् ॥
तत् सौख्यं रागाखे भ्रम स श्रीतेजो जय मयुतश्चुभुभिः
युतञ्च भवने तत्सर्वशालेभवे वरुदारु युग्मान्विते सोमादिवि
त्। प्राग्वाण कुलनन्दने क्रम दशादि भूपतिगृहाः पंचाधिका
तथा त्रिकद्वयेकान्विते तस्मि विंशतिः ॥ इति विदशादिनवगृहा
नदक्षिण संयुतेच लचुके क नि ॥ भवन नवक युक्तेयुतेः
स्यामसंज्ञे तथा। सर्वशालसलचु शालसभात् नयन लचुमुले
श्यशरप्रवितमदयुग्मेक्रमात् तत् स्पाटल्लोकेन चंद्र। भवतिस

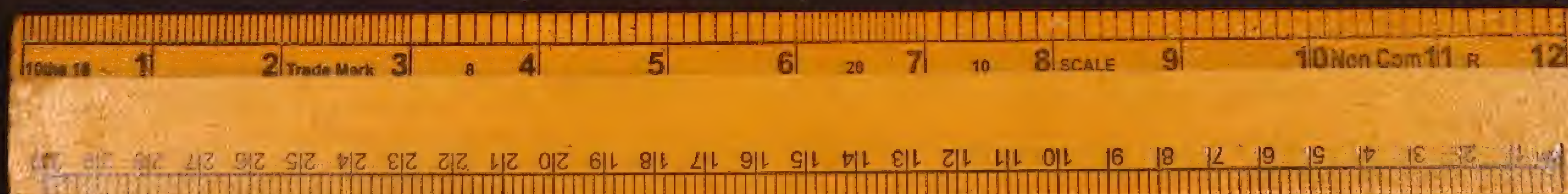
दन मध्ये सर्वतो दारुवृद्धकेहि चतस्र कलेश मात्राधिक
तय मपिच तोषा मस्तिमंयुग एवशस्तः। अंशेन प्रादेन सयु
युक्तं। मलय मयच गेहेवास क्रुयः स्पाट द्विग्रंयुलाना म
स्वाधिके स्पाट भवतिचगुणक्रुयः स्पाट द्विग्रंयुलाना म
स्वशोभने एवतोपि विभि रपि दासतोपि गदरा विज्ञप्रदा ति
चसुकराण एष्टयास्य तथैक ल नुकी दृष्टिः शिंपायाय शक
दधिकमपि वासे वेष्टमनागेदसे शयनेशर्मापि शालैः कृते। आ
हे। चक्रंचतष्टयमुले सकलेषु युःपमकजे च चंदनमये शयु
शस्तेग्रास्योत्तरेहिलचुनापिज तयः स्पाटले प्रष्टं चैकमले
यावहेस्पाट। भद्राकयचुमकरा शिरीषजनिने पर्यंकयानासने
कयमेवतस्मिन् एष्टाग्रक्रस्तेमपि इति शयने ॥ सिंहासनेचोत्तम
कामद मयभद्रं ॥ इति विजया मंगुलानो घट्टा दशानञ्चप
दिनवचतः शालगृहाणि ॥ मुहा रे तथैव। दशांशवस्त्वशमतो
दयोमुनिमतेः एविधा च शाला विहीने व्यासे च देव्याहे समु
स्तासां घडेव कथिता भवन प्रसे क्रुयः स्पाट। मुनिभि रथशि
रो। शालालि मय रचितोपिल वेवा भद्रभावाय स्पाडदय
चुःसुखाय यहा तदग्रचितः इहविभागे भीजिते पीठ मष्टो
एष्टागव शालाः। इति सूत्रधरं कनकमपि रसांशं समथा यास
उवविश्चिते रास्तशाखे राजव पही शिव नव मुनि रत्ने दे
लुभेदिशालविशालचतःशाल तिवाहो निवेद्यो। द्वाधेस्याद
गृहलक्षण वर्णने समोऽथा सभाग मेव तिथितो भागेनक
यः ॥ शयनमय नृपाला त्वेग दासने युक्तं स्तम्भयुगेन तो
लानो शतैके नवति रपि स रणयुते रत्ने शुभे राजिते। क
तानो मेविणः वृद्धिहीनेवलप त्वं नृपवल्लभं मतिमता जे
ति गुणहस्ते मंगुलाने गुरोश्च एष्टु सिंहासने ज्ञातव्यञ्च य
तदनु युगलहीने व्यासणादेः प्र शोभिवर्धने मिभेः सिंहे हेक
शस्ते ॥ व्यासोर्द्वभागे नत दे दासने। नरेस्तुवेदी ७न रेव

छाये सखासने तोरण संयुते मदला वेशादि कलासने ॥ इति
 स्नात पीठञ्च कुंभः कलसे वि पंचदश गवाक्षाः ॥ सभा च न
 टेकमुत्तंगसने सह छाद्यकेन द्या परतोय भद्र जया च पराण
 पीठे गोहृदि वेदिकेच सुयश क्रमतोपि दिव्या । पत्नी सरन्ताद्र
 छायेन सिंहासने हस्ती मार विकोत्पलाद्योवुधे विधेया ॥ व
 क वेदिकासनयुते तदीपचित्रे तिपाल मेहे ॥ क्षेत्रे चतुष्टयप
 भवेत् । छत्रे त्र्यष्ट मणीतिवेर दे शिषोऽंशं मध्ये तृतीयप
 सरिते हासप्रति मध्यमे वष्टा द मेकपदे लघुश्च नन्देति भद्र
 कल्पस संयुतेन रूपेते देवं शता सहिता च परेन भद्रा तहेदत
 हुं शुभं ॥ इति सिंहासन छत्र दिव्या सभाकेवल नंदभागा भ
 लक्षणानि ॥ वातायनो लु द्रे शुभभिः सहिताचपत्नी ॥
 त्रिकया विहीनो बुधे तदीण रत्नाद्रवा स्याद्युगतोपि तले
 सिपताकणवः हिलुम्बिकश्च स्योत्पलाख्याप्रतिभद्रतश्च
 भयसंज्ञकश्च यः स्वस्तिकोऽसौ तस्मै स्तारणराजितेश्च मदला
 युगलुम्बियुक्तः ॥ स्नाहाणः शि तस्मै स्तारणराजितेश्च मदला
 यवकणवः संयुतः घटभिः पुनश्च निजै हवैतानके सृच्छाद्ये ग
 तिच छाद्यकेन युतः सवक्र उ न सिंहराजविधिं नृत्तादितैः
 दितोहाभ्यां प्रियंगो भवेत् प्रोभिने रत्न स्फारिक रंगभ
 णकानः परिपद्यनाभ उदितल मि न्यतैः क्रीडास्पदे मारुपे
 दीपचित्रो युगे वैचित्रः शरपं कुर्यादक्षिणभद्रकेच रुचिरे
 किमिस्त विविधाकोरे युतः प तन्मध्यतो वेदिका ॥ इति
 च ॥ सिंहो दैर्घ्यं विवर्हितो सभाएके ॥
 हिष्टयुले हेश गवाक्षो भवेत् वेदी कोण चतुष्टयेन सकलेण
 कुंभोऽसौ मतिदोपि भद्रसहि शिगृहे स्वस्तिका कल्पाणे रति
 तो जेयस्त बुद्धाणिवः । द्वारेण कोणकश्च न्यतैः सा भद्रिका
 च युगाक्षकेरा गरुडः पक्षः सर्वदा । कोणैः श्रीधरिकाच वि
 यजातके प्रोक्ताः पंचदशैव रूप इति मितै स्तितोऽमराणां गृहे

कोणे रहभि रंभिता च शुभरा वक्रंगवात्तश्च कोणे च भद्रेति
 चण्डयर्चने पश्चिनी ॥ विप्रै सप्त येयं । युते भद्रके श्रीधरे मार
 कराश्च भूपभवेन षडपंचवेष्टे युक्ततथा भूमिका पञ्च सप्तैक
 तथा कुर्याद्रुक् चतुष्टयाश्च भूम्यां । विनाच्छादनं मारुपे वे
 षले विद्योक्तो हीनके । तस्मा दवकै रिष्टं गृहे राज्य वक्ष्य
 हुं च नरेखरोसनमतो मारु च मेतत । मध्ये निम्नस्तेरानागृत
 तुल्लभकं हेस्मा सौक्तिक पट योच्चैः शस्त्रं देवं प्र नाशाय मे
 कूलमणिभिः सौम्याननं राजि हं । स्तम्भ त्रैणी मध्यमानेन का
 तं ॥ इति वेदिका चतुष्टयं ॥ योत्पलाधिके नैव एजा नच
 दीपस्तेभं विकर मुदये वरुभि श्रीः । होन स्तम्भे शालयो वीश
 रूने क्रमेण हस्तान्ते तं विहित पट्टेनो वेधः स्नादयतो वेद एव
 मपि तैः पीठ कुंभान्तिनश्च । दी भूमे जैये रुद्र सखा प्रमाण
 पस्याहुं कनक कलसे शाभितं तुल्यानेष्टा वर्हमानाः शुभाः स्युः
 कंकनाद्यैः कुर्याद्रुक्ते रथतर साहचर्येण विभजेत कर तत
 मनोनागरेगे विवर्णे ॥ इति सौख्य मध्ये नवोश सुदितश्च
 श्रीसुवधार मारुन विरचितेव कराहुंभितिः । स्तम्भाश्च कोऽ
 स्तृणास्तेराजवल्लभेशयनसिंहा शगृहेपि च भद्रकेषु दत्तै मि
 शन छत्र गवाक्ष सभाएक वेदि ताश्च सकलाश्च चतुष्टये
 काचतुष्टय दीपस्तम्भ लक्षणैः त भद्रचभूमिहय सह माण
 ग्रथायः ॥ गृहा वास्तुशास्त्राद साहविभूमे कथितश्च गेहं । प्र
 धोरानयोग्या ग्रनेता हि सन्ता तापवर्हस्य मिदे नपाणां लक्ष्मी
 उ तेभ्यः कियंतः । मयोक्ताश्च विलासश्च वदामि तस्मात् । स्त
 योग्या नपाणां समष्टौ सशो म्मादश दश भद्रैकै कोऽश
 भाविता स्त च कल्पाणादाश्च । मध्येतत समष्टपं । मदन शराव
 त्रिशाले गृहे दिकत्रये क्रस्यु नि माणः समेते लक्ष्मीः कर्मक
 संयुते वीथिकायेच यद्वारुम रोति चनिते । भागाः पंचगुणाश्च
 थं । गुणालिन्द चातुर्दिशं चैक पंचभवने वक्षिंशता स्तम्भकैः क

जेचार्हपदेचनदपदेकं भंदेच विप्रते सकर्करै लैः सृष्टा
 तर्हार्कैः । भंदे वै गुणभद्रका गृहे भूः शस्ता नशस्तेभवने
 गिा सकलेष्टाशीतिका लम्भ सुचित्रं कपोत गृध्राः कपिका
 कामाण्डे भवितये च सार्हशर करौदे ॥ सुदोः लिन्दविशेष
 भूः स्याच्छीनिवासः गृहे । मध्ये तश्चसकला भूमौचुराणानि
 लम्भ शतत्र भाग समके भि ता छायेनाप्यथमुत्तवाभापु
 निश्चतर्हार्कं सप्तश्रादिशरो ते माण्डे तथाहीदये मोडाभ
 शराम सहिते भंदे चतुर्विंश ता । चतुर्विंशत दिशाती चनेत
 सकलाः लम्भाः सितोष्टवतो नयुक्त सत्या मले लुल्य स
 नाम्नातत कमलोद्भवश्च कथि पादकेल्ल मुकुलो वाशीयकैः
 तेभूमाईसप्तान्विते । हर्षसेदय प्रोत्तरः । राज्ञो गृहे छन्द चत
 के विभज्य नवधा कुम्भी भवेद्वा द्यंस्यात तथेव चेटा कुलसेन
 गतः पादोत्तं भरणं शिरश्च कथि युक्तं तेगारसेनस्तथ सिद्धकर्मः
 तेपट्टः सपादो भवेत् । लम्भः पं प्रासादके तेपिषडेव शस्ताः । ष
 चपदेनभाग उदितः कोणाष्ट उजाति गेहे दण पार्ता पेट्टेवैशैः
 दृते सत्या भागाहैन जयेनिका कडेवापिमृदा शिलाभिः । छ
 विरादिता सा तेत्रकष्यापरि ॥ ३ प्रकोरेः कथितश्च षड्विंशो
 गृहस्यादये दिविभागे विभा कप्रसिद्धा च परीक्षणीये ॥
 जं विभागेन कलासने वेदिका इतिराजगृहादि ॥ तामेभागे
 स्यात् विभागेन तत् कण्ठतो दक्षिणवा त्पारंग जेधाका
 निम्न मेवे गृहस्यादयाहैनपीठं र्पावाटिका कीडनाथैः । एक
 त्पारंग । उत्तान पट्टो त्पसदि दिविदेष्ट संख्या शाने स्यान्मथे
 रेः सौ हस्तैश्च हस्तै द्विपदेन धारामाण्डपेताय येनैः । त्रैवेस
 तः स्यात् । पाषाणतः सौख्य प्रविभाग भाजित मतो भंदे
 करो त्पारंग थनस्तये सौषिक भागत्रये तस्मथे जलवापिका
 शेति गेहे ॥ सुपेष्टक शर्करया जनपदे रेकाशतो वेदिका ॥
 लम्भे द्वादशाभिश्च मध्य रचितः

कांतेषु कृपानितः कर्तव्यो ज श्रीमेश्वरदेव्य शीतलजल
 लयेषु एष विधिवत् भोगाय कीडा शुभे मंडपे ॥ इति वादि
 भूमीभुजो । तस्या चम्पककुन्द का तुरंगमाणा गृह तामभागे
 जाति समनो वल्यः सुनिवील शाला चतः षष्टिकरा विधेया
 का जाती हेमसमानकेतकि र शताहृतो मध्यमिका चदेष्टै
 पि स्याता तथा पाटला । नारंगः कनीयसी ते दंशभि विहीना
 करण वसन्तलतिका चारक्त द्यामेचजेष्टा तिथि हस्तमान
 पुष्पादिकं जाम्बीरो वदरो च ज्येष्ठादशैका दशकैः क्रमेण ।
 एग मधुका जम्बुश्च चतुर्माः तदाद्य भित्तिश्च कर प्रमाण
 मालरः कदली च चन्दन वटा पञ्चाई पञ्चाधिकरोदयास्या
 वसुस्थ पष्पाणिवाचिचारेण ते तेजोहानि मयी हया विद
 ककदेव निम्बतरवः खर्जूरिका धने हवीपरास्या त्पारंग तेधा
 दादिमी । कपरागुरुकिंशुकार स्यात्तरतो मुवादि सतते की
 यरिपुः पुत्रागकोनिस्वकी प्रो ति धेपुथायके कर्तव्यो धिय
 ता नागलताच वीजनिभृताया ता प्रतीहकलसस्याने हिहस्ता
 तिडकी लोमली । शोलेला श दये तस्यास्तारण सुद्धितश्च
 तपविका च वज्रलापतरकंको विभिर्हस्तैः सुषोभान्विते । षष्ठा
 लको शाल स्तालतमालकोष साधुहयोगले निर्गदितो वेदो
 निवरो मंदार पारिद्रमो प्रयेभो गुलेनाधिकः श्रीवत्स स्तहिला
 ज्य विचित्रवाद्य सुफल स्तेरो व पव चमनोहारी हिसमंगुलः
 पलीया बुधेः यथाप्रोति न भूत रागाद्यगुलकैस्त वाजि विजये
 ले शुभतरं सत्त्वम्कान वाप श्रीमा तथा भैरवः प्रोत्तरा
 येत ॥ आस्याने प्रतिसेचनायच स्त युगाष्ट मात्र उदये माने ह
 हरीयेच लसारेद्वे दोला स्त्री रेः सप्रधा ॥ इत्यष्टशाला ॥
 जनविलनाय रुचिरे वर्षा वस सिंहद्वारे पूर्वमानेन कार्ये वि
 नोत्सवे । वाला प्रोष्ठ वधु स डेका वा मालिका स्तेभशीघ
 मथ वनिता गानैर्मनोहारिभि स्यातो मध्ये ताडको रत्नगण्ठी

तस्या भागनाधिकैकानि सा तया भागाधिकं देयतः । दे
ही ॥ भागे दत्तिता वामके चक वस्तु सभासदस्य गुरुतः पो
रितो प्राला हरे हीरतः कर्त रोपसे भेषजे विशतपहकरे हि
या सट्टोन्नता च कलसे वैरा हस्तदिते देयैहिपा तद्वेत
दिभिर्भूषिता । संकीर्णो रसेना वेषण कञ्चुकिशिल्पिनामपि
नेमो निर्गदितो मेदा मृगश्राष्ट गृहे वेदाधिकाविंशति मीने
तः सर्वेष्टमम भद्रजाति रुदि हस्त चतुष्टये विरहिते देयै
तो नन्देः करे रुद्धितः ॥ ३ धिका व्यासतः ॥ हर्म्यष्टक
तिगजशाला ॥ अष्टोत्तर हस्त गतिकस्परचितो हस्तेः समंति
शाने एष्टुते तपालये चातम स्तरे हीने तद्वेकरेण पंचक
मेव तस्मात्तुष्टाभि रष्टाभि र मिदे त्र्यंश देयैधिकं ॥ हा
तो विहीने पंचैव भागाधिक विंशता मान मिदे हिजादे ही
तोपि देयै ॥ अष्टीतितोराग नेचतभिः क्रमतोविधेयं ॥ दि
करैश्च हीनाः पञ्चालया भूप गष्ट रागाधि विभागतश्चक
सुतप्रियाश्च । विभाग देयैः धि मेण तद्वर्ण चतुष्टयेपि । कर्ण
कतो विधेया गृहाः क्रमेणैव य धिकं विस्तरतोः धिकञ्च शी
योदिताश्च । प्रोक्ते चतुः षष्टि द्रविनाशे समुपेति गेहे । हारेन
करे एष्टुते क्रमेण षड्भिश्च क मूर्द्धि यदाग्रतश्चतुर्त संतेही
रे विहीने षड्भागतोदेय मतो निकरे प्रदिष्टे । व्यासे समतिर
धिके स्यादलाधियस्यैव च प स्त विष्टुक्ते शाला मानमिदेम
चतुष्टेः ॥ षष्ठा हस्तेमन्विरो युभुक्ते । पंचविंशत पुन रपित
रेष्टुते हीने हीने पञ्चके वे स्मिन्मान मुशानि लघो विवृ
द वेदेः । ऊर्णादस्तेरष्टमंशो द्याः ॥ एके हारे प्रास्तुते शेष
धिकासा व्यासादग्रे वर्हितो ने स्यात् चतुर्वर्जं यात भूषेश
देयै पव । सामंतादिक भू जेने । शुभेप्राचा पश्चिमेस्याधि
पतेश्च भवने विध्यधिरस्तेः केषु मस्ते हारे दत्तिगोवर्जनी
समं हस्ते वेदविहीनकैः क्रम ये । इति वास्तुशास्त्रे ॥

राजवलभमण्डने राजगृहादि इत्यमर टीकायां भवतः ॥ तत्पया
लक्षणे नाम नवमोऽध्यायः ॥ यः । शंभुः १ ईशः ३ पशुपतिः ४
शिल्पिका स्त्री त्वाविशेषः ल मूली ५ महेश्वरः ६ ईश्वरः ७
हानसिपी इति हिंदीभाषा ॥ सर्वः ८ ईशानः ९ शंकरः १०
तत्पयायः । शिल्पिनी १ प्रीता चेशशखरः ११ भूतेशः १२ खण्ड
१ तेजजा ५ मृदच्छदा ५ अस्या परशुः १३ तिरीशः १४ गिरिशः
गुणः । मृदरोपाधारी मूल ज्वर १५ मृदः १६ मृदुज्वरः १७ क
पितापहारकत्वे । इति राजनि निवासाः १८ पिनाकी १९ प्रम
र्षादः ॥ शिल्पिनी स्त्री को धाधिपः २० उग्रः २१ कर्पटी २२
लदलोषधिः ॥ इति श्रीकाठः २३ शितिकाठः २४
मेदिनी ॥ कपालभृत् २५ वामदेवः २६
शिल्पिशाला स्त्री स्त्री शिल्प महादेवः २७ विष्णुपत्नः २८ वि
शाला । इत्यमरटीकायां स्वामी लोचनः २९ कृशानुरेताः ३० स
शिल्पी वि शिल्पकर्ता । तस्य वैजः ३१ एजेदिः ३२ नीललोहि
र्यायः कारुः ३३ इत्यमरः ॥ तः ३३ हरेः ३४ स्वरुद्रः ३५
असविवरणं शिल्पकारशब्दे भर्गः ३६ शक्तकः ३७ विप्रान्न
दृष्टये शिल्पसंबंधीच ॥ कः ३८ गंगाधरः ३९ अन्धकारि
शिवे स्त्री मंगले । इत्यमरः ॥ पुः ४० कृतधंसी ४१ लुषधजः ४२
सुखे ॥ जले । इत्यनादिकोषः ॥ योमकेशः ४३ भवः ४४ भौमः
सैथवे । समुद्रलवणं चेतदेक ४५ स्यानुः ४६ रुद्रः ४७ उमाप
रं । इति राजनिर्घण्टः ॥ तिः ४८ इत्यमरः ॥ दुषपरी ४९
शिवः ५० व्रह्माणः सैजाविशे रेविहाणः ५० भंगाली ५१ पो
षः । अस्य सुमति रयथा । शिव मुचेदनः ५२ दिगंबरः ५३ अह
कल्याणं विद्यतेः स शिवः हासः ५४ कालञ्जरः ५५ शरदि
श्रुति अशुभ मितिता । शेषतः ५६ दुष्कापिः ५७ महाकालः ५८
वतिष्टेने अनिमादयोः शैलगुण वराकः ५९ नन्दिवर्धनः ६० हीरः
अस्मिन् इति वा शिवः ॥ ६१ वीरः ६२ खरुः ६३ भूतिः ६४

कटपुः ६५ मेखः ६६ अतः ६७ लता ॥ तस्य सहस्रनामानि श्री
शिवविधिः ६८ गुणकेशः ६९ दे महाभारते अनुशासनपर्वणि
वदेवः ७० महानदः ७१ ॥ इति ज दृष्टानि ॥ अस्य कपालिनाम
राधरः ७२ तीव्रः ७३ त्वणपर्वः ७४ कारणं यथा । ईश्वरः उवाच ॥
ज्ञाननः ७५ कण्ठकालः ७६ म आसीत्तत्र वराहोत्ते ब्रह्माण्डाणि
रुः ७७ भीरुः ७८ भीषणः ७९ कं रोपय । पंचमं शृणु सप्रार्ण
कालमाली ८० जराधरः ८१ यो जाते कोचन सप्रभं ज्वलेतेप
मदेवः ८२ सिद्धदेवः ८३ धरणीः रमं श्रीर्वं जाते तस्य महात्मनः
स्वरः ८४ विशेषः ८५ जयन्तः ८६ स एव मन्त्रदीदेवि जन्म जाना
हरिः ८७ संध्यानाटी ८८ स मि तेराहे । अतः कोचपरीतेन
प्रसादः ८९ त्रुदापीडः ९० म् संरक्तनयनेनच ॥ वामो गुह्येन
लथरः ९१ वृषोकः ९२ वृषभ त्वोग्रिण छिन्ने तस्य शिरो म
भुजः ९३ भूतनाथः ९४ शिवि या । ब्रह्मावाच यस्मादनपरा
विष्टः ९५ वरेखरः ९६ विष्टेय येन शिवे छिन्ने तयामम । त
रः ९७ विष्टनाथः ९८ काशी स्माच्छापसमायुक्तः कपाली
नाथः ९९ कुलेखरः १०० अस्मिन् त्वभविष्यति इतिमात्स्य १०१
ली १०२ विशालाक्षः १०३ दिग्वि १०४ ग्रथायः ॥ अथ शिव संज्ञाः
प्रियतमः १०५ विष्टमाक्षः १०६ भद्रः तत्र पकात्तर संज्ञा यथा । सोत
१०७ उर्ध्वरेताः १०८ महाकालः १०९ मोकार संयुक्तं विंशभधित म
यमानकः ११० नदीश्वरः १११ न्नकं । प्रासादाख्या मनुः प्रो
अष्टमूर्तिः ११२ अर्चिः ११३ वि क्तो भजतो कामरो सणिः ॥
चरः ११४ भृगीशः ११५ अर्धनारी हौ ॥ अस्य एजा प्रातः कृत्वा
शः ११६ रसनायकः ११७ इति दि मातृकास्यासं प्राणायामेच
शहरत्नावली ॥ ३ ॥ ११८ पिनाक विधाय श्रीकण्ठादि स्यासं मा
पाणिः ११९ कलाधरधरः १२० रकास्यानेषु कुर्यात् ततः सा
कैलासनिकेतनः १२१ हिमाद्रि मान्यएजापदसुक्त पीठस्यासं
तनयापतिः १२२ इति कविकल्प कृत्वा पीठशक्ती र्यसेत् । ततः

कृष्णादिम्यासः ॥ ततः करोग पंचमि स्यात्ते रश्चित मीशमिंद
म्यासो ॥ ततः ईशानाद्याः पं मुकुटे एर्ण्ड कोटिप्रते मूल
चमूली र्यसेत् । मृदुस्त पत टंक कृपाण वज्रदहनाज्ञागैद
संध्याते स्यासं कृत्वा ध्यायेत् चण्डोक्तुशान् पाशं भीतिहरे
अस्यनानपिकारात् । तत उद्देशा दत्तिगोत्रर पश्चिमेषु सुविषु
ईशानस्य पंचकलाः पंचब्रह्म भजे ॥ एवं ध्यात्वा मानसेः स
मृचः पदादिकाः प्राणवाचा नमो एव्य अर्च्य स्यापने कृत्वाशो
न्यासेत् । ततः पूर्व पश्चिम द वोक्त पीठपञ्चो विधाय पुन
त्तिगोत्ररेषु तत उरुषस्य चत ध्यात्वा आवाहनादि पंच पुष्पा
सकला विन्यसेत् । ततो हृदये ज्वलि दान पय्यतेकृत्वा आवर
श्रीवायो अंशहये नामो ऊहो णपञ्चो विधाय धृपादि विसजे
एष्टे वत्तसि अचोरस्याष्टौकलाः नोते कर्म समापयेत् । अस्य
मसेत् । ततो गुह्ये अण्डको प्रस्युराणं पंच लक्षजपः १
षे ऊरुहये जागृहये जंवा २ः शक्तिरुद्रः कथितोः शक्त
हये ऊत्तिहये कृत्यो पाशं शो मनुः । श्री औ नमः शिवाय
योः वामदेवस्य त्रयोदशकलाः श्री । अस्य एजा प्रातः कृत्वादि
विन्यसेत् । ततः पाशयोः स्त शोवाक्ते पीठ मन्तेते स्यासं वि
नयो नीमिकायो मूर्द्धि वाक् थाय कृष्णादिम्यास करोगम्या
गुमे सद्योजातस्याष्टौकलाः सान् प्राणायाममन्त्रकृत्वा ध्या
मसेत् । ततः पंचगुलीषु ई येत् । वंधकाभे विनेत्रं श
शानाद्याः पञ्चकृत्वा मसेत् । शिसकलधरे स्मरवक्रवहंते
एवंमूर्द्धास्य हृदय गुह्य पादे हस्तैः मूले कपाले वरद मभ
लेता मृचो मसेत् । ततो अ यदे चारुहसं भजामि । वा
गम्यासोत्तरं कुर्यात् । एवंवि मोदस्तम्भगायाः करतल वि
मस्य ध्यायेत् । मुक्तापीठय लसत् चारु रत्नोमलाया ह
योद मोक्तिक जवा वीर्यमैः सेनाश्लिष्टदेहं मणिमय विल

सद्गुणायः प्रियायाः ॥ एवंथा ज्ञो कृता धृपादि विसर्जनाने
 तामानसैः संख्यायैः स्थापने कर्म समापयेत् ॥ अथ प्रश्नश्च
 ता शैवोक्त पीठ एजो विधाय एतद्वत्तजपः ॥ अथास
 पुन ध्यातावाह पंचप्रधानां जलि मृत्पुत्राया मंत्रः ॥ तारंस्थिरा
 दान पर्यंत विधाय वरण एजो सकर्णं भृगुः सर्व समन्वितः
 कृता धृपदानादि विसर्जनाने क वायव्यात्ता निगदितो मेजो मृत्पुत्र
 म् समापयेत् ॥ अथ प्रश्नश्च योक्तकः ॥ ओं जु सः ॥ अथ ए
 चतुर्दशलक्षजपः ॥ अथा जाप्रातः कृतादि शैवोक्तपीठया
 एतत्त मेजान्तरं यथा ॥ तारो सान्ने विधाय मृष्णादिनासे क
 मायाविद्यहिं मनुस्तर विभु रोगायासो च कृता ध्यायेत्
 धिते ॥ पंचाक्षरं समायुक्तो वस चंद्राकारि विलाचने स्मितमु
 वणो मनु मितः ॥ ओं क्रीं क्रीं विपमदयांतः स्थिते शुद्ध पाश
 मः शिवाय ॥ अथ एजाप्रातः शुभतस्तु विलसत्याणि हिमं
 कृतादिशैवोक्त पीठ त्यासोते शुभं ॥ काटीदेतु गलत तथा
 विधाय पूर्ववदृष्णादि त्यासे स्तुत तत्रं हारादिभूषणजे ॥
 करोगायासो च कृता ध्यायेत् काता विद्यविमोहन पशुपति
 वेदे सिंहवर्णं माणमुकुटलस मृत्पुत्रयभावे ॥ एवं ध्याता
 तवारुचंदावतंशं तालोचने मी मानसैः संख्यायैः स्थापने
 शं स्मितमुखकमले दिव्यभूषा कृता पीठमन्त्रेणैठएजोवि
 शरणो वासोक्त मस्त पाणोरु धाय पुन ध्यातावाहनादि पंच
 ण कुवलयं संदधत्याः प्रिया प्रधानां जलि दान पर्यंत कृता
 याः श्रुताज्ञेय स्तनाये निहि आवरणएजो विधाय धृपादि
 तकरतटं वेद टंकेष्टहस्त ॥ एवं विसर्जनाने कर्म समापयेत् ॥
 ध्याता मानसैः संख्यायैः स्थापने अथ प्रश्नश्च लक्षजपः ॥
 पुन कृता पीठएजो विधाय ५ ॥ अथास्यापरहादशुचर मृ
 नर्धातावाहनादि पंचप्रधानां जलं जप मंत्रः ॥ मृत्पुत्रये मृत्पु
 लिरान पर्यंत विधाय आवरणपू यं पालय दितय वदेत् मृत्पु

जपः समुच्चार्य पुन रेव विलो एजायैः स्थापनादि शैवोक्त
 मतः ॥ हादशाक्षरैः ये मंत्रः स्था पीठएजो विधाय पुन ध्याता
 त मृत्पुत्रयाभिधोः परः ॥ ओं वाहनादि पंचप्रधानां जलिरान
 जैसः पालय पालय ॥ जैसः पर्यंत विधाय आवरण एजो कृ
 अथ ध्यान एजादिके सर्वे ए ता धृपादिविसर्जनाने कर्म
 वंदत ५ ॥ अथ हाविषाय समापयेत् अथ प्रश्नश्च ल
 तर मंत्रः ॥ प्रणवो रुदये प तजपः ॥ अथास मंत्रान्तरं ॥
 आत् ततो भगवते परं उं त अग्रिमं वने कारित रानिले एष्ट
 श्री दक्षिणा मूर्ति महे मेधा विंशत चिंतामणि विनिष्ठा
 सुदीरयेत् प्रयच्छ ठ हृयोतो तेवीजे सर्व समुद्दिरे ॥ रत्न म
 येहाविशमन्त्रो मनुः ॥ ओं न र य ओं ऊं ॥ प्रपंचसारं ॥ पुन
 मोभगवते दक्षिणामूर्तये महे ल कष मेरुफ प्राण समोत
 मेधो प्रयच्छ स्वाहा ॥ अथ ए कामश्रुतिहिमरुचि खोले र्म
 जाप्रातः कृतादि शैवोक्त पी लिखतो मंत्राजः ॥ अथ एजा
 ठमन्त्रे विमस्य मृष्णादि प्रातः कृतादिशैवोक्त पीठ म
 त्यासे करोगायासो च कृताया लेने विमस्यमृष्णादिनासे क
 येत् ॥ वदवृत्ते महाब्जाये पद्य रोगायासो च कृता ध्यायेत् ॥ नी
 रागफलोत्तले ॥ गारुत्मतमयेः लप्रगलरुचिरे विलसत्रिनेत्रे
 पञ्चविचित्रे रूपशोभिते ॥ नव पाशारुणायलकपालक शू
 रत्न महाकल्पे लम्बमाने स्ते लहस्ते ॥ अर्धोमिकेश मनि
 कृते ॥ विविध वटमलस्य चित शं प्रविभक्तभूषे वालेंड वदशु
 येलाकनायके ॥ स्फटिकरत्नव ऊरे प्रणामाभिभूषे ॥ एवं ध्याता
 णि मोक्तिकी मत्तमाला मस्त मानसैः संख्यायैः संस्थाप्य शै
 कलस विद्या ज्ञानशुद्धाकरैः वोक्त पीठएजो विधाय पुन ध्या
 दधतशुभकले चंद्रचूडविनेत्रे तावाहनादि पंचप्रधानां जलिरान
 विधुत विविधभूषे दक्षिणासू पर्यंत कृता आवरण एजो वि
 निमीरे ॥ एवं ध्याता मानसैः सं धाय धृपादिविसर्जनाने कर्म स

सापयेत् । अस्य पुरश्चरणं लक्ष्मणादि पंचप्रणालिदान
जपः । अथ यद्वेनारीचः ॥ पा पय्येते कृत्वा आचरणं
श्रीवक्रि समाह्व स्तारवानाद्य विधाय धूपदि विसर्जनेन क
मीरिते । योतो वक्रि समाह्व स्त मसमापयेत् । अस्य पुरश्चरणं
य स्तारसमन्वितः विद्वान्मोक्ष हि विलक्षजपः । अथ नीलकण्ठः
तीयः स्थात हांतः सर्गी तृतीयकः अस्याष्टाक्षरमेव यथा ।
नीलकण्ठात्मको मेव विषय तारो हृत्तिलकंठाय मेव आष्टा
हरः परः । प्रमाणान्तरं । लोहि तरे परः ॥ औनमो नीलकण्ठाय
तो ग्रासनः समो विनुमानप्र अस्याष्टादिकं सर्वं सर्ववत् ॥
यमे पुनः द्वितीया वक्रि वीज ॥ अथ पंचाक्षरमेवः षड
स्थादीर्घा शोतीड भूषिता तृती चरमेव यथा । हृदये वप
या लो गली सुमी मेव वीजया रं साक्षिन् लोतोः नतान्वितो
त्मकः । नीलकण्ठात्मको मेव मरुत पंचाक्षरो मनुः प्रोक्त
विषय हरः प्रो नी ६ः इति स्तारयोः ये षडक्षरः । नमः
मेवः । अस्याष्टा प्रातः कृत्यादि शिवाय । औनमः शिवाय ॥
शैवोक्त पीठस्यासौ कृत्वा अ अस्याष्टा प्रातः कृत्यादि शैवो
षादिन्यासे करोगन्यासे च वि क्तपीठ मन्त्रेन न्यासे विधाय
याय ध्याने कुर्यात् कालाका सृष्ट्यादिन्यासे कुर्यात् । ततो म
युततेजसे भुतजराजदेहाव र्तिन्यासः । ततः करोगन्यासे ॥
ऐगज्वले नागैः कृतशेष ततो गोलकन्यासः ॥ ततो वा
रे जपवली मूलं कपाले करेः पकन्यासे प्राणायामे च कृत्वा
खट्वोरो विधुते विनयविलस ध्यायेत् । ध्यायेन्नित्यं महेष्टारज
तज्ज्ञानं सेंदरे वाच्यतकपरि तगिरिनिभं चारुचंद्रवनेशं र
धान मञ्जुनिलये श्रीनीलकण्ठ ताकल्याज्वलारो परश्च मृग
भजे । एवेधात्मा मानसेः संप नराभीति हस्तं प्रसजे । पद्मासी
न्याय्यस्यापनादि शैवोक्त यी ने समंतात् स्तुत ममभगोत्तमा
ठएजो विधाय पुनर्धात्वा आ ब्रह्मति वसाने विद्याधविषयी

जे निविल भयदरे पंचवक्त्रे अस्य पुरश्चरणं विलक्षजपः
विनेत्रे ॥ एवेधात्मा मानसेः अथ चंडेश्वरः ॥ ११ ॥ इति ते
संख्याद्यै स्थापने कृत्वा । असार शिवमेव ॥
शैवोक्त पीठएजो विधाय विलु शिवयो रभेदो यथा ॥
पुनर्धात्वा वादनादि पंचप्रणालिदान वराह उवाच । शिवो मे दत्ति
जलिदानपय्येते विधायारण ए स्थापने निष्ठते विगतज्वरः
एजो कृत्वा धूपदि विसर्जनेन लोकानां प्रवरः अष्टे सर्वलो
कमसमापयेत् । अस्य पुरश्चर क वरोदः । ते ये विदितेति
ए वरविंशलक्षजपः ॥ अथा देवि नृने सामेव विदति ॥
स अक्षरमेवः । अष्टीशे व ये मा विदति देवेशि ते वि
क्रि शिवरो लांतस्यादोत ईरि दन्ति शिवे परे ॥ अहं यत्र
तः । फउन्न आष्टमेवोः ये विव शिव स्तत्र शिवो यत्र वसंथो
गात्मा समीरितः । उर्ध्वफट इति अहं तत्रापि तिष्ठामि आवयो
मेवः ॥ अस्याष्टा प्रातः कृत्या नीतरे कृचित् । शिवे यो वन
दि शैवोक्त पीठस्यासौ विधा तेभूमं सहिमासेव देते । ल
य सृष्ट्यादिन्यासे करोगन्यासे भने प्रकला सिद्धि भवे योवे
च कृत्वा ध्यायेत् । चंडेश्वरे रक्त ति तत्त्वतः । इति वाराहे शुगल
तत्र विनेत्रे रक्तोष्णकां दि ग्रामसेव साहास्य वर्णन ना
भावयामि । देके विष्णुले स्फटि साध्यासः ॥ देवी विलु शिवाना
कालमात्रो कमेडले विधुतमि नामभेदो यथा । अथ नाराय
इहउ ॥ एवेधात्मा मानसेः संप लोमोरी जगन्मता सनातनः
न्याय्यस्यापनादि शैवोक्त पीठ विभज्य संस्थितो देवः स्वात्मा
एजोते विधाय ठ मिति वीजेन नेवक्रयेस्वरः । नमो विडः परंत
मूर्ति संकल्या पुन र्धात्वा तं देवाद्यान महर्षयः । एकोये
हनादि पंच प्रणालिदान पय्य देव देवात्मा भवानी विलु देवच
तं विधायारण एजो कृत्वा ध अहं विविक्तियाः शोतः केव
पादिविसर्जनेन कर्म समापयेत् लो निष्पदिग्रहः । मा मेव केव

वं देव माऊदेवी मयात्विका तविले लोकं समस्तस्वित्
इति कौर्म ल ग्रन्थायः ॥ पृथक् । स दग्धा सकले सत्
शिवनिदा निषेधो यथा । परा मेव ब्रह्म शिवो महान् । देवता
परतरं याति नारायणपरा ज नो शरीरश्रुतिपराविलराहकः
नाः । न ते तत्र गमिष्यति ये दग्धेश्वरदेहेषु देवी गिरित्
दिष्यति महेस्वरः । ध्याने होम रात्मजा । एषा सा सातिगाः
स्तप स्तप्ते ज्ञाने यज्ञादिकावि न्नालिष्टते वेदिकी क्रतिः ॥
धिः । तेषां विनश्यति तिप्रये शिवः कपाले देवानां कृतस्
निदंति पिनाकिने । यो सो खरभूषणः । आदित्य चेडादि
समाश्रयेन्नित्यं एकाते भाव गणैः प्रसन्नो ममाउले । सहस्र
माश्रितः । विनिन्दतेव मीषाणे नयनोदवः सहस्राकृतिरीश्वरः
स याति नरकायते । तस्मात्सा सहस्रस्त चरणः सहस्राक्षिर्म
परिहर्तेया नित्यं पशुपतेर्हि हाभुजः । दंष्ट्रा करालवदनः प्र
ज । कर्मणा मनसा वाचा तद् दीक्षानललोचनः विम्वलेकृति
तेषु पिष्यतः । इति कौर्म २५ वसने योग मेश्वर मास्थितः ॥
ग्रन्थायः ॥ अस्म प्रलयकारक पीतातत परमानंदे प्रभूत म
त्वे यथा । गते परार्धे हितये मृतं सकं । करोति ताण्डवं देव
काले लोकप्रकालकः । का मालोकापरमेश्वरः पीता नत्वा
लाग्नि भस्मसात्कृतं करोति मृते देवी भर्तुः परम संगला ॥
निविले मतिं । प्रात्मात्मा योग मास्थाय देवस्य देह माया
नमावेष्ट्वा भूत्वा देवो महेश्व तिमूलिनः । सधुक्तातोउव रसे
रः । दहेदेषोषे ब्रह्मांडे सदेकस्वच्छयेव पिनाकधृक् । याति
रमानुषः ॥ त मावेष्ट्वा महादेवो सभावे भगवान् दग्धा ब्रह्माण
भगवात्रीललोहितः । करोति नाणले । संस्पितेष्वय देवेषु ब्र
लोकसंहारे भीषण लोकमा सविस्त्र पिनाकिषु । गुणो रनेकैः
श्रितः ॥ प्रविश्य मंडले चोरे एधिवी विलये याति कारिषु ॥
कृत्वा सौ वक्रपावनः । निर्दह सवारि तत्ते सगुणं प्रसते ॥

हव्यवाहनः । तेजः सगुणसेयु विशेषांतं देहेदुद इति प्रकृतिः
क्तं वायो ~~देवता~~ सेयातिसंस्त योनिना मय सर्वेषां ज्ञानविम
यं ॥ आकाशे सगुणे वायुः प्र स्त चेतसो । आत्यंतिकज्ञे ल
लयेयाति संस्तये । भूतादे च ये विदधातीह शंकरः इति
तथाकाशे लीयते गुण सेय कौर्म उपरिभागे ५३ ग्रन्थायः
ते । इन्द्रियाणां च सर्वाणि तेज ब्रह्म विस्त्रु शिवानां सभदे
सेयातिसंस्तये । वेकारिके देव यथा ॥ श्रीभगवाचुवाच ॥
गताप्रिलये याति सन्नमाः । वे नब्रह्मा भवतो भिन्नो नशम्भु
कारिका स्तजसश्च भूतादिषु ब्रह्माणस्तथा । न चाहेयुव
तिसन्नमाः । विविधोऽयमहेका यो भिन्नो शुभित्रत्वे सनातन
रोमहते प्रलयं व्रजेत् । महांत प्रधानस्याप्रधानस्य भागाभा
मेभिः सहितं ब्रह्माण मभि गम्यन् विष्णुः । ज्ञातिर्मयस्य
तोजसे । अथक्ते जगतो योनिः भागो मेऽनेकोऽनेको हसंशकः
संहरे देक मययः ॥ एवं कस्ते कोहश्च कोब्रह्मा ममे
संहृत्य भूतानि तलानि चम व परमात्मनः शुश्रूषय मिदे
हेस्वरः । वियोजयत्पश्यान्नाम भिन्ने सृष्टि स्थित्यंतकारणो
प्रधानं पुरुषं परं ॥ प्रधानं चित्तयन् स्वात्मनात्मानं समभवे
सो रजयो रेष संहार इतिः ऊरुचात्मनि । पकते ब्रह्मवेज्ज
महेस्वरेच्छा जनितो न स्त एठ शम्भुना हृद्भूते ऊरु ॥
यं विद्यते लयः ॥ गुणसामं शिवो श्रीवादि भेदेन यथेवैक
तदव्यक्ते प्रकृतिः परिगीयते स धर्मिणाः । गुणानि मेतंथे
प्रधानं जगतो योनि शयते कस्य भागत्रय मिदे हर ॥ य
त्वं मचेतने कूटस्थ श्रिन्मयो ज्ञाति रयं स्वपर प्रकारो कू
प्तात्मा केवलः पंचविशकः दग्ध सव्यक्त मनेतत्रूपे । नित्य
गीयते मुनिभिः साक्षी महा श्रुदीक्षादि विशेषनाद्यैर्हीने परं
नेकः पितामहः । एवं संहारक तच्च वयं न भिन्नाः ॥ इति का
शीशक्ति माहेश्वरी प्रुवा प्रथा लिका प्रमाणे ॥ ग्रन्थायः ॥
नच्चे

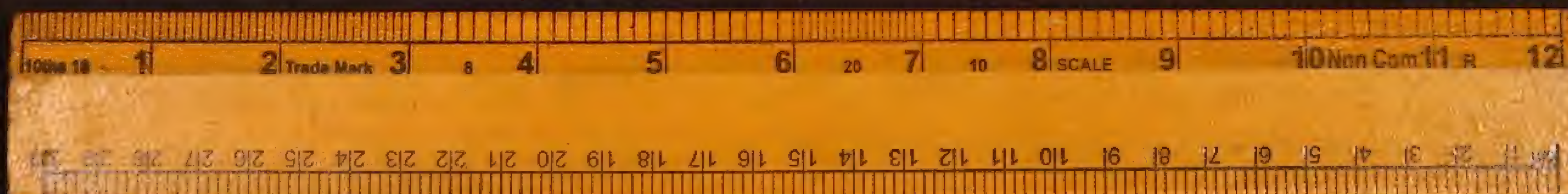
अपिच । ततो ब्रह्माच शरीरं ब्रह्मा विष्णुः शिवः श्रुतिसेना
विधाचक्रे महेश्वरः । प्रधानेच्छा माप एथक एथक । अतः स्वच
वलाच्छ्रमो विगुणं विगुणीकृ विधाताच तथाह मपि न एथ
ते । तद्वैभागः संज्ञात श्रुतवैक क ॥ एते शरीरं रूपेच ज्ञान मसा
श्रुतभुजः । पञ्चकेशव गौरांग कमेतरे । इति तत्रैव १९ अध्यायः
कायो ब्रह्मा महेश्वर तन्मथ मार्कण्डेय उवाच । ततो ब्रह्मा
भागो नीलोत्तम एकवक्त्र श्रुत उ संज्ञाने दर्शयामास शोभ
भुजः । शोचकगदापञ्चपाणिः वे । वक्ष्ये तोषराशिं ब्रह्मा
कायः सुवैभवः । अभवत्तदयो लब्धु यथा पुरा । तन्मध्ये पञ्च
भागः पंचवक्त्र श्रुतभुजः । स्फु गभोभं ब्रह्माणं जगतः पति
टिकाभ्रसमः कायः सुक्ताः सच ज्योतीरूपं प्रकाशार्थं सृष्टार्थं
द्रोणतः । ईश स्ततो ब्रह्मकाये च एथगगनं । शरीरिणो सर
सृष्टिशक्तिं न्ययोजयत् । स्वय दृष्टो ब्रह्माण्डान्तरात् भुजः ।
मेवाभवत्तथा ब्रह्मरूपेण लो चतुर्भुजे प्रकाशते ज्योतिर्भिः
कभृत् । स्थितिशक्तिं निजोपा कमलासने । तत्रैव च विधा भ
यो प्रकृत्पात्य न्ययोजयत् । ते वष ब्राह्म्यं ददर्शसः । उद्दे
महेश्वरं देसवे काये ज्ञान श मर्धते भागेस्तु ब्रह्मविष्णु शि
क्तिं निजोतथा ॥ स्थितिकर्ता वात्मके । अधोर्ध्वभागो वषषो
भवेद्विस्तरः मेव महेश्वरः स ब्रह्मत्वं मगमनया ॥ मथ्यस्त
वैशक्तिनियोगेन सदा तद्रूप दा विष्णु भूतो ददर्शा लस्यशं
तामम । अंतशक्तिं तथा काये भुतो । एक मेव शरीरेन विधा
शोभते संन्ययोजयत् । अंतक भूते मऊर्मुकुः । हरो ददर्श
तामवच्छ्रम्यः सणव परमेश्वरः से गर्भे तथा सर्व मिदे जग
ततस्तिष्ठ शरीरेषु स्तय सेवप्र त । कदाचिद्देस्मवे काये ब्रा
काशते । ज्ञानरूपं परज्योति र ह्येकाये लये व्रजेत् । ब्राह्म्यं
नादि भंगवाच्यभुः ॥ सृष्टिस्थि तथा वैसवे च शोभते वैसवे
तंतकरणादेक एव महेश्वरः तथा ॥ शोभते वैसवे काये ।

ब्रह्मे चापाय शोभते । गच्छते ब्रह्मे । ब्रह्माद्या सिद्धयोः सर्वे
लीनतां शंभु रेकतोच मऊर्मुकुः महादेव सुमापति । अनुजगम्
दर्शनामदेवोपि भिज्जं चापा स्तदा तेज आयातं स्मरनाश
एथगगते । परमात्मनि गच्छते ने । ततः सर्वे देवगोणिः स्वेस्ते
लीनतां तद्रूपं यत् । इति का तेजो वृषभुजो आदये तेन व
लिकापुराणे १३ अध्यायः ॥ लवान् सोतीव समजायत । त
अस्य सरभरूप धारणं कारणं तः सरभरूपी स तत्तत्क्षणं वि
यथा । इति तेषां निगदतो मु षोः भवत् । ऊर्ध्वोपाभागतश्चा
तावाको जनादेनः । उवाच श हपादयुक्तः सुभरवः । हिलक्षणे
करंदेवं ब्रह्मणि च विशेषतः ॥ जनेच्छायः साहलक्षैकविस्त्र
यत्कृते देवताः सर्वेः प्रजाप्रस तः । इति कालिकापुराणे २१ अ
कलाप्रमाः । प्रामुवेति महर्षेः व ध्यायः ॥ अस्मविवाहो यथा ।
प्रीयते सकलजगतः । ताराहे स ईश्वर उवाच । हिताय सर्वजग
कले काये तत्तु मिच्छामि शो तो समो गायामन स्तथा । दा
कर । तस्याजयस्त तत्काये य रानाहीन मिच्छामि तथा संता
त्वात्ता शंकराधुना ॥ तमाप्ता नवद्वये । साहाय्ये तत्र ऊर्वेतु
यस्ततेजोभि ब्रह्मन्मरहं भुजः तवन्तो समसास्यते । महर्षे त
अप्यायते तदा देवाः शंकरो हं नयाकाली याचन्तां हिमाच
त पोषिणे । वासुदेवोपितान् ल ले । मार्कण्डेय उवाच । हरेस्तेषां
वीन विस्त्रज्य विद्वेषं स्तदा । ध्यमुनयो दाराद्धन गिरिराजुहे
वाराहे तेजसा हर्व स्वये ध्यान तेन संपूजिता स्तेत प्रोचुर्ले
परो भवत् ॥ शनैः शनै र्यदा सुवयो गिरि । यश्चंद्रशेखरो
तेज आहरत्येष माधवः । त देवो देवदेवश्च योमतः । प्रा
दा देहं त वाराहे सत्तहीने य पावुग्रहणे शक्तो यत्रको जग
जायत ॥ तेजोहीने यदा देहं तां पतिः । यः संहरति सर्वान्
तं सर्वे रथामवैः ॥ आससा जगति प्रलयो जवे । यो विभू
द महादेवो यत्त वाराह म ति प्रदा भक्तं जानाद्रूपो मनो

हरः । सतेडहिते कालीभा हं ताताहरः साधे मुदितस्ता
 ध्यामादातुमिच्छति यदिय नविसृष्टवान् । यथायोगे सभा
 पपसि तयोगं वरते इदितः भाष्य कमादेकैकशे मुनीन् ॥
 समे ॥ तदा प्रयच्छ तनयोका कालीविवार दिवसे यय माता
 लीशशिभृते गिरे । मार्कण्डेय तमे प्रति । इति चापि हरेनो
 उवाच । इत्युक्ते स्ते गिरिपति र्व के प्रतिश्रुत्यर्षयो ययुः ॥
 रं यद्वदयस्थितेऽदितश्च श्रिये ग्रथायोग्य प्रियतया कृत्वा
 ज्ञात्वा प्राप्य मुद मगानदा ॥ कृत्वागतागते । समयं कारया
 दास्यामि शम्भवे पुत्री युष्मा मासविवाहाय हरोगिरि । मा
 भिः प्रार्थितस्तहे । एवंमेवतप यवे मासि पंचम्या सितपक्षे ७
 सप्तम्या तयेशः पति गीहितः । रोहिने । चेदे चोत्तरकल्पाणा म
 धातुर्वियोजन मिदे कोत्यया शणादौस्थिते रवौ । आगता
 कर्तुमुत्सहेत् । कोऽयः प्रायेणि मुन यस्तत्र मरीचि प्रमुखायुक्तः
 त्वेष्टः सुतो सम विना हरात् हरेण विंतिताः सर्वे तथा ब्र
 हरेणापुष्टीताया ता मयः स्यादयः सुराः । तथा च सर्वे दि
 कः समुत्सहेत् । हरं गृहीत्वा कपालाभुनयो ये तपोधनाः ॥
 मनसा नात्यं सापीर वाञ्छति शयासहतदा शक्रो ब्रह्माया
 इत्युक्ता मेनवा सांहे सुतो दा यास्तु मातरः । नारदश्च गत स्त
 तश्च शम्भवे । ग्रंथीकृत्यविस् र देवार्थव्रह्मणः सतः । एतेः प
 श्चास्ते मुनयोऽर्चयेत्सुरे ॥ ते रिकुरैः साहे गते राण्यापितः सु
 राता मुनयः सर्वे मरीचि प्रमु कैः ॥ कस्याविवाह विधिना की
 लादिजाः । श्रोतुराजो यदाचष्ट विपुत्रीहरोऽगृहीत । विवाहे गिरि
 तहचु मदनारये । हिमवतस्त राश्रमोः सपा येष्टे तनौ स्थि
 तयोदातंतभ्य मुदसहते हर य ता । तेजामूनद सन्नदा प्रले
 दिदानी त्वया कर्तुं युज्यते कि कारास्तदा भवन् । दिभुजोऽभू
 यतातु तत् । प्रस्मा श्चाप्यनुजा महादेवो नराः केशात्स मागतः
 नोहि हरगते निजास्पदे । सि शिवः स्थित चेदखणः शेषविश

जलितोऽभवेत् । ललाटेनेत्र मक्तदेहा सती यथा । हिमव
 सभवत्तदारत्ने महाधके । वि ज्ञेयया भूत्वा पुनः प्रापमहेस्य
 चित्रवसनेय्याञ्चकृति रासीतदा रे । इति कालिकापुराणे ५३
 दिजाः । विभूतिलेपोऽभूत्तस्य ग्रथायः । ग्रस्यगण यथा । प्र
 सुगंधिमलयोद्भवः । तारुत्रयो लस्य उवाच । हरोपि शुम्भदेया
 हरस्तत्र वभूवाहुतदश्विनः । ततो ते समारूपाण्यु नदिने । आहामे
 देवाः संगेधवाः सिद्धा विद्यायाम् अय प्रोलादौ येस्थितो स्तव
 रगाः । विस्मये परमप्रापुर्हरं द शासने । ततो महेश वचना
 द्यातथाविधे । हिमवान् मु जन्दीसर्वगणाधिपः । उपस्य
 दित श्चाभूत् सह पुत्रेभ्य मेन श्व जले धीमान्स्मरगालना
 या । ज्ञातयश्चास्यमुमुक्षु हेरं यकान् ॥ नन्दिता संस्मृताः सर्वे
 दृष्ट्वा तथाविधे । इदे ब्रह्मात गणनायाः सहस्रशः ॥ समुत्सय
 उज्जयो हरे दृष्ट्वा मनोहरं ॥ स त्वरायुक्ताः प्राणता सिद्धेश्वरं
 र्वं शिवकरं यस्याऽस्माद्यस्या श्रगतांश्रगनात्रन्दी कृतोजलि
 भवत् सुराः । तस्मात् शिवोऽयं पदोऽव्यायः । सर्वात्रिवेदयाम्
 लोकेषु नास्मादेवोधिकः शि स शोकरायमहात्मने । नैमुवाच
 यः । महेस्वर समायुक्त मीदशो यानेतामश्वसि शम्भो विनेजान्
 यः स्मरेद्ददा । सतते तस्य क जटिस्तान् मुचीन् । एते रुद्रा इ
 त्याणे वाञ्छितेच भविष्यति तिख्याताः कोदा एकादशेवच
 एवं काली महामाया योगनि वानरास्यान् पश्यासि यान् प्राहे
 रा जगत्सुरः । एवं दातायणी ल समविक्रमान् । एते वैद्वार
 भूत्वा पश्चात् गिरिस्तताभवत् पाला स्ते मज्जामाने यथाधजाः
 स्वयंसमर्थापि सती काली स यन्मुवान् पश्यसि योश्च श
 स्माहितुंहरं । तथाप्युग्रतप स्ते क्तियाणीन् शिवविधुजान् वद
 ये हिताय जगतां शिवा । एवं च षष्टिस्तथा कोदाः स्तदनात्रः
 समोहयामास कालिका चंदशे ऊमारकान् । एतावन् सया को
 खरं । इत्येतत् कथितं सर्वे दः शालानाम वजाननाः ॥ विष्णो

लास्तावदेवोक्त नैगमेयाश्च उरोगमाः । एते चान्येच वर
शेकर । सप्तकोटि शताः शम्भो वः शतशोऽयमहस्वशः । सा
शमी वै प्रमुखात्ममाः । एकैकं हाव्यार्थं तवायाता यथाप्री
प्रतिदेवेश तावयो ह्यपि मात सादिशस्व तान् ततोभ्येत्सगाणः
२ः । भग्नारुणित देहाश्च विने सर्वे प्राणेषु ईषकेतने ॥ इति
३ः शूलपाणयः । एतेषोवाइ वामन उरोग ६५ अध्यायः ॥
ति प्रोक्ता स्तव भक्ता गणेश अस्म्य लिंगपञ्चादि शिवलिंग
राः । तथा पाशुपता आत्ये शब्दे दृष्टये ॥
भस्मप्रहरणा विभो । एते ग शिवः पुं मोक्षः ॥ कीलकग्रहः
णाः स्तवसाख्याताः साहाय्यार्थं वालुकैः पुष्पतुः ॥ वेदः ॥
समागताः । पिनाकधारिणोरो उल्लरीकडुमः । इति मेदिनी
हागणाः कालप्रताः परे । तवभ कृष्णभस्मरः । पारदः । इति
क्ताः समायाताः जटाभाणलि राजनिर्घण्टः ॥ देवः । इति
नोडुताः मृदंगा योधिनीवीरा शस्त्ररत्नावली । लिंगः । इत्यु
रक्तचर्मसमावृताः । इमे प्राप्ता नादिकोषः । विष्णुभादिसप्र
गणा योहुं महाव्रतिन उन्न विंशतियोगांतगतविंशतित
माः । दिक्वासतो योनिनश्च च मयोगः । तत्र जातफले । महे
एराप्रहरणास्तथा । निरामया शभक्तः श्रुतिपादस्थो जिते
नासगणाः समायाता जगदु दिय श्रुतनु मीहात्मा ॥
दे । साहं दिनेशः पद्मास्ताः श्री शिवाभियानः मृत्युयोगराजः
वस्तोक्तितवत्सः । समायाताः प्रसक्तिकालेयदिमानवानो ॥
विगात्रा वृषभधुजिनोद्य इतिकोष्ठाप्रदीयः ॥
याः । महापाशुपता नामचक शिवकः पुं कीलकः इत्यमरः
शूलपाशस्तथा भैरवो विष्णुना हे लोटा इति ख्याते ॥
साहंमभेदेनार्चितो द्विषेः इमे गतो गात्रकण्डनाथे गोष्ठेनि
मृतोदवदनाः शूलनाथपुर्णराः त्वानस्तम्भे इति सुभक्तिः ॥
गणा स्वदेम समभतावीरभद्र काण्ड्यनार्थ काष्ठे इति केचित्

वन्धनवारदे इति केचित् । य पर्यायः । हेमंकरः १ श्रुतिता
अवधा गो ईसते इति केचित् तिः १ शिवतातिः ५ इति हे
श्रुति गात्रकण्ड शिवः शोत मचंद्रः ॥
नकरणे नाम्नीति दिवः स्तार्थे शिवचतुर्दशी स्त्री चतुर्दशी
कः शिवकस्तालव्यादिः । कीला कर्तव्यशिवव्रतविशेषः । यथा
नेवध्यातेऽस्मिन् कीलः कील नंदिकेश्वर उवाच शृणुयावदि
वधे चन् स्तार्थे कः कीलकः तो ब्रह्मन् वक्ष्ये माहेत्येवमेत
इति भरतः ॥
शिवकरः पुं चतुर्विंशतिभूता शिवचतुर्दशी । मारीशीर्षे
हंदेतातजिनविशेषः । इति त्रयोदश्या सिताया मेकभक्त
हेचंद्रः मंगलकारकेवि ॥ कं । पाथ्येदेवदेवेश तामरे
शिवकाञ्ची स्त्री पुरीतिषेः शरांगगतः ॥ चतुर्दश्या नि
यथा । शिवकांची विसृक्तो वाहारः समभ्यर्च्य चशेकरं
ची काञ्चीयुग्मेच समते । एता सुवर्णा वृषभं दत्वा भोक्ता
सुएथिवीमथोनगएणते कदा मीति परेऽहनि ॥ एवंनिय
चन । काशी शिवविष्णुलक्षा मकृत सप्ता शतरुम्याय
काची हरिहरात्मिका । वामदे मानवः कुतस्तान जपः पश्चा
दिगाहस्ताभ्यादपारद्विजुग उमया सह शंकरः एजयेत्क
वाः ॥ इति भूतशुद्धितंत्र ॥ मलैः शुक्लै गन्ध धूपानुलेप
शिवकीर्तनः पुं भृंगुरीटः ॥ नैः । पादो नमः शिवायेति
विष्णुः । इति मेदिनी शैवः । शिवः सर्वोत्तमे नमः ललाटे
इतिशस्त्ररत्नावली ॥ वामदेवाय नैवाणि हरये नमः
शिवगतिः पुं भूताहंदिशेषः सुख मिदमुल्लोयेति श्रीकंठ
इति हेमचंद्रः ॥ येति कंधरे । सद्योजातायक
शिवचर्मजः पुं मंगलग्रहः । अ एते तवामदेवायवे भुजौ । अ
स्य प्रमाणं मंगलशब्दे दृष्टव्यं । वीररुदयायेति रुदयच्चापि
शिवंकरः वि मंगलकतो तत् एजयेत् । स्तनौ तत्पुरुषाये

ति तेषां येति चोदरे ॥ पा मस्तेः सुमहेश्वर नमः परं ॥
 सै चानंतयस्माय ज्ञानभूता नमस्तेस्तु महादेव स्थानवेच
 य वैकटि ॥ ऊरु चानंत वैरा ततः परं ॥ नमः पञ्चपतेनाय नम
 ज सिंहयेति च एजयेत् ॥ स्तेशम्भवे पुनः ॥ नमस्ते परमा
 प्रनेतैः स्यैनाथाय जानुनीचा नेद नमः सोमार्हधारिणे । न
 चैयेदुपः ॥ प्रधानाय नमो जं मोभीमाय उत्प्रेक्ष्यतामहेश्वर
 चे गुल्फो योमात्मने नमः ॥ लोगतः । गोमूत्रं गोमयं च
 योमकेषां तृणाय एष्ट मर्म रं दधि सर्पिः कुशोदकं । पंच
 सुयेनरः ॥ नमः पुष्टे नमस्तु गच्छे तथा विल्वं यवान् गो
 ह्य पार्वतीञ्चापि एजयेत्तं शुंगवारिच । तिलाञ्चुकलान्
 तस्तु वृषभं हेम सुदंभं समन्ति विधिवत् प्राशने क्रमशः स्मृते
 ते । शुक्लमाल्याम्बरयुते पंचर प्रतिमासे चतुर्दश्या रेकैकेश
 तपरिष्कृते । भस्मे नीलाविधेयं शनं स्मृते । मेदोरे स्मालतीभि
 क्त्वाद्याणाय निवेदयेत् । प्री श्रु तथा पुस्तकैरपि । सिं
 यतो देवदेवोऽत्र सद्योजातः पि युवावे रणोक्तैश्च मलिकाभि
 नाकपक् ततस्तु विप्रानत्रेनत श्रुपाटलैः । श्रुके पुष्पाकटं वै
 पयेच्छक्तिः शुभान् । एषरा श्रु शतपत्रै स्तथात्पलेः । एकै
 जपञ्चसंश्रय सपेद्रमावदश्रु केन चतुर्दश्या मर्चयेत्पार्व
 त्वाः । पंचदश्या ततः पूज्य वि तीपति ॥ पुनश्च कार्तिकेमा
 शान् भुंजीतवाचतः ॥ तद्वत् सि संश्रामे तर्पयेत् दिज्ञान ।
 कुम्भचतुर्दश्या मेतत् सर्वं समा श्रुत्रे नीलाविधे भस्मे वसुमा
 चरेत् । चतुर्दशीपुसर्वासु कुर्वा ल्य विभूषणैः । कृत्वा नील
 तद्वत्तु चेतं । ये तमासविशेषाः वृषोत्सर्गं श्रुत्वा विधिनान
 स्यः स्नातिवोध क्रमादिह । मा रः । उमा महेश्वरं हेम वृषभं च
 गोपीपीडिमासेषु स्तव मेतत् गदा सह । मुक्ताफलाएकयुते
 दैदयेत् । शंकराय नमस्तुभ्यं सितनेत्रयावृते । सर्वोपस्क
 मलेकरवीरके । श्रवकाय न रयुक्तायो शय्याया सुदंभयोः

ताम्रपात्रोरिपुनः शलितण्डुल विमत्सरः सकल पाप विधंति
 संयुते स्थाप्य विप्राय शोताय नी । उमा शिवचतुर्दशी मम
 वेदव्रत परायच । ज्ञेय सामवि रकामिनी कोटयः स्तवेति न
 दे देये नवकवतिने क्वचित् । मनेदिते किमु समाचरेद्यः सदा
 गुणजे श्राविये दद्यादाचार्ये या वाय नारीकुरुते ह भक्त्या
 तत्वेदिनि श्रव्येगागाय सौ भर्तार माष्टु सते । गुरुमा
 म्पाय सदा कल्याणकारिणि सापि प्रसादात् परमेश्वरस्य
 सपत्नीकाय संपूज्य माल्य व परंपदे याति पिताकपाणेः
 स्वविभूषणैः । गुरो सति गुरो इति मात्सेय शिव चतुर्दशी
 दयं तदभावे दिज्ञातये । नति व्रते ८ श्रव्यायः ॥ फाल्गु
 त्रपाठं कुर्वीत कुर्वन् मोहा नी कृष्ण चतुर्दशी । तत्रशि
 त पतत्यथः । अनेन विधिना वव्रते कर्तव्ये । तस्य विवर
 यस्तु, ऊर्ध्वत शिवचतुर्दशी ले शिवरात्रिशुद्धे दृष्टये ॥
 सोऽद्यमेथ सहस्रस्य फलमा शिवता स्त्री शिवोपासिका
 श्रोति मानवः । ब्रह्महत्यादिके मंगलज्ञात्री । शिवे ज्ञाताति
 किंचिद्यदशमुत्र वाक्यते । पित् या इत्यर्थेऽत्र प्रत्ययनिष्पन्ना ॥
 भिभ्रातभिश्चैव तत्सर्वं नाशमा शिवज्ञाने ज्ञाी शुभाशुभका
 मुयात् । दीर्घाय गुरोय ऊला ले नोपकशास्त्रं । यदा यात्रा
 भिवृद्धि रक्षाक्षयामुत्र चतुर्भुज दिक्षिया अवश्य कर्तव्या ज्ञे
 ते । गणाधिपत्यं दिवि कृत्य तिः शास्त्रोक्त शुभक्षण प्राप्ति
 कोटिशतं वसिता पद मेतिशं श्रु तभवति तदा शिवज्ञानोक्त
 भोः । नवदृष्टाति रप्यनतमस्याः शुभसमये कर्म कर्तं सुचितं
 फल भिन्दो न पितामहोपिव भवति एतच्छिवज्ञानोक्त माहे
 त्कं । न च सिद्धगणेषु ले न श्योगे कृत यात्रादि ज्ञेयं अम
 चाहे यदि जिज्ञासुतकोटयो तयोगे कार्यसिद्धिं वक्ते का
 पिवक्ते । भवत्यमरवल्लभः पठ यनापो मृत्यु मृत्यु श्रपमानं
 तियः स्मरेहा सदा श्रुणातिच वा प्राप्नोति ॥ दिवा रात्रौ ॥

शिवज्ञा ५३५२ शिवज्ञा

मास फाल्गुन चैत्र वैशाख आषाढ भाद्रपद एते योगा एकराः
आश्विन कार्तिक अग्रहायण पौषेष्ट एकप्रकाराः ज्येष्ठा माघशे
श्रैकरा भवेति ॥

मास फाल्गुन चैत्र वैशाख आषाढ भाद्रपद
दिवा दण्डा यथा ।

रविवारे मा २ अ ८ मू ८ मा २ व १० ।
सोमवारे अ ५ व ८ अ ६ व ६ मा ५ मू २ ।
मंगलवारे व ५ मू २ अ ६ व ५ मू २ अ ५ मू २ अ ५ मू २ ।
बुधवारे अ ५ व ६ अ ५ मू २ व ५ मा ५ अ ५ मू २ ।
गुरुवारे मा ५ मू २ व ६ मा ६ मू ५ व ५ मू ५ ।
शुक्रवारे अ २ व २ अ ६ व ६ अ ६ मू ५ अ ५ ।
शनिवारे मू ५ व ५ मू २ अ ८ मू ५ व ५ मू ५

तेषु रात्रि दण्डा यथा ।

रविवारे मू २ मा २ अ ५ व ८ मा ८ मू ६ ।
सोमवारे व २ अ ६ व ६ अ ८ मू ८ ।
मंगलवारे अ २ व ५ मू २ अ ६ व ६ अ ५ व ५ मू २ ।
बुधवारे मू २ अ ६ मा ५ व ५ मू ५ अ १० ।
गुरुवारे व ५ मू ५ व ५ अ २ मू ६ ।
शुक्रवारे व ५ अ ५ मू ५ मा २ व ६ मू ५ अ २ मा २ मू २ ।
शनिवारे मू २ व ५ अ ६ व ५ अ ५ व २ अ ५ मू ५ ।

आश्विन कार्तिक अग्रहायण पौषेष्ट

दिवा दण्डा यथा ।

रविवारे मू २ अ ६ व ८ अ ८ मू २ मा २ मू २ ।
सोमवारे अ ५ मू ५ अ ६ व ६ ।
मंगलवारे अ २ व २ अ १० व ६ मू ६ व ५ ।
बुधवारे अ २ मा २ अ २ व ६ अ ६ मू २ मा ६ व ५ ।
गुरुवारे अ ५ व ५ मू ५ व ६ मू २ अ ५ व ६ ।

शिवज्ञा ५३५३ शिवज्ञा

शुक्रवारे अ २ व २ अ ६ व ६ मू २ अ ८ अ ५ ।
शनिवारे अ २ व २ अ ६ व ६ अ ८ मू २ अ ५ ।

तेषु रात्रि दण्डा यथा ।

रविवारे मू २ व ५ अ ५ व ६ अ ५ मू २ अ ८ ।
सोमवारे व ६ अ ८ व ८ अ २ व ६ ।
मंगलवारे मा ६ अ २ मू २ अ ६ व ५ मा ५ मू २ अ ५ ।
बुधवारे व २ अ २ व ५ अ ६ व २ मू ५ ।
गुरुवारे मू २ अ ८ व ६ अ ८ मू २ अ ५ ।
शुक्रवारे व २ अ ८ व ६ अ ८ मू २ अ ५ ।
शनिवारे व ५ मू ५ व ५ अ २ मू ६ ।

ज्येष्ठा माघशे

दिवा दण्डा यथा ।

रविवारे मू ५ अ ६ व ६ अ ६ व ५ मा २ मू २ ।
सोमवारे व ८ अ ५ मू ६ व ८ मू २ ।
मंगलवारे अ ६ मू ५ अ ६ व ६ मा २ अ २ मा २ मू २ ।
बुधवारे मू २ व ५ अ ८ व ६ अ ८ मू २ ।
गुरुवारे मा २ मू २ व ६ मा ५ मू ५ व ६ अ ६ ।
शुक्रवारे मू २ मा २ व ६ मा २ मू ५ अ ६ व ५ मू ५ ।
शनिवारे मा २ मू २ व ६ मा ६ मू ५ व ५ अ ६ ।

तेषु रात्रि दण्डा यथा ।

रविवारे अ ५ मू ५ व ५ अ ६ व ८ मू ५ ।
सोमवारे व ८ अ ८ मू ५ अ ५ मू २ मा २ मू २ ।
मंगलवारे अ २ व ५ मा ५ मू ५ व २ अ ६ मू २ व ६ ।
बुधवारे अ १० मू २ व ५ अ ५ मू ५ ।
गुरुवारे मू २ अ ६ अ २ व ५ मू २ अ ६ मू ५ अ ५ ।
शुक्रवारे अ ६ मू २ व ५ मू ६ अ ६ मू २ अ ५ ।
शनिवारे मू २ अ २ व ८ मू २ अ ६ मू ५ अ ६ ।

मतान्तरे अस्य प्रमाणं यथा दत्तं इत्यमात्रम् ॥
 माहेन्द्रे विजयो नित्यं अमृतं शिवदरु ज्ञी देवदारुवृक्षः ॥
 कार्येणभने। वक्रैकार्यविले इति राजनिर्घण्टः ॥
 त्रः साक्येचमरणभवे। वे शिवहृतिका स्त्री मातृकावि
 शालादि श्रावणोत्तं पक्षभावे शेषः। इति शहरत्नावली ॥
 न संवहेत्। अमृतादि दिवाग शिवहती स्त्री इगो इति त्रिका
 ओ चतुर्मासं यथाक्रमे ॥ या एतेशेषः। योगिनीविशेषः।
 ममाने दिवामाने ज्ञेय सर्वत्र यथा। ब्रह्मणी प्रथमा शोक्ता
 मासके। तत् प्रमाणेनत्ता ततो माहेन्द्रे पशु। कौमारी
 तयो दण्डमाने विचक्षणोः ॥ वैष्णवी चैव काराहीपंचमीत
 राविमाणप्रमाणेन ज्ञेयो दण्ड या ॥ नारसिंही तथैवेंदी शि
 प्रमाणकः। नवार तिथि नत्तत्र वरती तथाष्टमी। एताः ए
 नयोग करणं तथा। शिवज्ञा ज्ञा महाभागा योगिनीः कृ
 नेसमासाय सर्वे मुनि विंवा मदायिनीः। तस्या उत्पत्तिमेव
 रयेत्। तथा भाद्रादि मार्गप ध्यानादि यथा कौशिकारु
 र्योते समवारे समादिशेत् ॥ दयादेवी निःसृता ध्यानतोह
 मृत्यवकादियोगा दि योवादि रेः। शिवहतीति विख्याता
 चेवत स्तथा। इति ज्ञानिषेपि शिवाशतसंसेवता ॥ मेव स
 वज्ञाने ॥ अनेक प्रकारं शि स्थाः प्रवक्ष्यामि यम कामार्थदा
 वज्ञाने शिवाज्ञा शिवालि यकं यत् प्रकृता सायको याति
 त्विते अमृतचुटीच दृष्टे किंतु उत्तमे शिवसेदिरे। येनाशयम
 परस्पर सनेके जाते ॥ हादेवी शिवहती शिवात्मिका
 शिवतातिः स्त्री कल्याणकारि नविरालभतेकामात्रः सर्व ज
 णी। इति हेमचंद्रः। अस्पृश्या यीभवेत्। अंतः समाप्ति सहि
 यः। शिवंकरशब्दे दृष्टव्यः। तो विद्विन्दुभ्यां दशावरा ॥
 शिवदत्तं ज्ञी विसुचक्रं। इति सवेण पोय दन्तेन संसृष्टोः
 केचित्। शिवेन शिवाय वा नेन एवेषः। स एव विदुषु

गत एवेषापोय पावकः। इतंप्रस्थापयामास शिवे शुभा
 वष्टस्व कलापुन्यैः सहितः यसांबिका। तेनसा शिवहती
 प्रथमं वितः। मेवो ये शिवर तिदेवेः सर्वेः प्रगीयते। तेमेक
 त्यास्त शिवहती जयप्रदः। इ री च शोताच वेदमाता महा
 पमस्याः प्रवक्ष्यामि शृणु वत्स दरी। करात्मा कामदा देवी भ
 कसेमते। चतुर्भुजे महाकायं तास्या भगमालिनी। भोगाद्री
 सिंहसदृशमुतिं। रक्तदेतेभु भगाहारा भगजिह्वा भगा ते
 इमात्ता जटाजूटाईचंद्रचक्र या। एता हादश योगिन्यः ए
 नागकुंडल हाराभ्यां शोभिते जने परिकीर्तिताः। एता हाद
 नखरोज्ज्वले। व्याघ्रचर्मपरी शायोगिन्यः शिवहृत्पाः सदैवहि
 थाने दक्षिणे मूल चक्रचक्र विचरेति स्वये देवी यत्र यत्र
 वामे पाशे तथाचर्म विभ्रहं वगच्छति ॥ इति कालिका
 परिक्रमात्। स्थूलवक्त्रं च पीनो पुराणे उत्तरतंत्रे ६० अध्यायः
 हं तेरासुतिं भयंकरं। निति प्रमाणोत्तरं वामने ५३ अ
 प्यदक्षिणेपादे संतिष्ठेत् कृण ध्यायमांकं देयपुराणे देवी
 पोपरि। वामपादे शृगालस्य माहात्म्यं रक्तवीजवधाध्याये
 दृष्टे फेरुशते रते। ईदृशे शि चद्रष्टव्यं ॥
 वरुत्यास्त मर्द्धि ध्यायेदिभूत शिवदुमः ये विल्ववृक्षः। इति
 ये। ध्यानमात्रादयेतस्या नरक राजनिर्घण्टः ॥
 त्याण माभुयात्। एजानाद शिवदिष्टा स्त्री केतकी। इति
 विरादेवी सर्वोक्तामाददातिव राजनिर्घण्टः ॥
 यः शिवा विरुते प्रकृता शिवर शिवपातः पुं परदे। पारदे
 ती शिवप्रदो। प्राणमेत साध शिववीर्ये सादिति दर्शनात्
 को भक्ता तस्य कामाः करे शोदंतमणिः। इति केचित् ॥
 स्थिताः। यरा जयानजगतो र शिवनाभिः पुं शिवलिंगविशे
 र्तवीजे हिताय वे। महादेवीम षः। यथा। उन्नमे सध्य सधमेवि
 शमाया नदास्याः कायतः सृता विधे लिंग मीरित। चतुरंगल

मुत्सेये रम्यवेदिक मुत्तमे ॥ मधुरत्वे । अमृतत्वे । असुरगृह
उत्तमे लिंग मात्माने मुनिभिः दत्ते । लघुतर्पणतन्त्र । इति
शास्त्रकोविदैः । तदर्थं मधुमेष्टो राजनिर्घण्टः ॥
क्तं तदर्थं मधुमे स्मृतं ॥ शिवरात्रिः स्त्री शिवचतुर्दशी
वनाभिमये लिंगं प्रतिपूज्य म यथा कालमाधवीये स्नाने
हर्षिभिः । श्रेष्ठं सर्वलिंगे नागरखण्डे । माद्यमासस्य शे
भ्य स्तस्मात् पूज्ये विधानतः षेयाप्रथमे फाल्गुनस्य च । क
इति वीरमित्रोदयः ॥ साचतुर्दशी सा तु शिवरात्रिः
शिवपरी स्त्री काशी । इति हे प्रकीर्तिता । अत्रैकस्या स्त्रिये
मचंद्रः ॥ चीयत् फाल्गुनीयत् मुख्यं मे
शिवप्रियं स्त्री रुद्रात् । इति रा लघुतिभ्यो अविर्हृत् । ततस्त
जनिर्घण्टः । शिवस्य प्रियद साद्यन्तं चतुर्दशी शिवरा
त्रे वि ॥ त्रिः तस्या मुपवासः प्रधाने ।
शिवप्रियः पुं वक्रवृत्तः । इति नस्त्रानेन न वस्त्रेण नपेनन
जराधरः । स्फटिकः । पुस्तकः चाक्षया । तस्यामिन तथा पु
इति राजनिर्घण्टः ॥ षेयं तथा तत्रोपवासतः । इति
शिवप्रिया स्त्री इति । इति श शंकरोक्तेः ॥ स्नाने । ततो
तुमाला ॥ राज्ञो प्रकर्तव्ये शिवप्रीणनत
शिवमल्लकः पुं अर्जनवृत्तः स्यैः । प्रहरे प्रहरेस्नाने ए
इति राजनिर्घण्टः ॥ जात्रेव विशेषतः ॥ अत्र
शिवमल्लिका स्त्री वसुकः । इति वीरसया प्रहरचतुष्टयसाध
राजनिर्घण्टः ॥ वृत्ते प्रतीयते । नरसिंहाचार्य
शिवमल्ली स्त्री वक्रवृत्तः । इति धृतेश्वर संहितायां । शैवोवा
मरः ॥ वेसतो वापि यो वा स्नाद
शिवरसः पुं महातपयुषितर सृष्टकः । सर्वं पूजा फले
सः । तस्यर्थायः । अत्रोदकजः हंति शिवरात्रि वदिसुखः ॥
१ । अस्म गृणाः । दीपनत्वे । सत्त्वत्तरप्रदीपे । इत्येन प्रथ

मं स्नानं दद्याच्चैव द्वितीयके पिब्यते उर्ध्वं मनंतरं । कायपुरा
तृतीये च तथा जपेन चतुर्थमे गो । त्रयोदशस्तोत्रं सूर्ये च
धनातया । ईशान संहितायां । तस्यैवपि नाविषु । भूतविहा
माद्ये कृत्स्नचतुर्दश्यां शिवरात्रे तथा तत्र शिवरात्रिचतुर्दश्यां
यदाभवेत् । भोमा वापि भवेदे ईशानसंहितायां । माद्ये कृत्स्
वि कर्तव्ये व्रतमुत्तमं । शिव चतुर्दश्या मादिदेवो महानिषि
योगस्य योगेन तद्वेदउत्तमो शिवलिंगतयोद्भूतः कोटिसूर्य
नमः । शिवरात्रिचतुर्दश्यां सर्व समप्रभः । तत्कालं व्यापिनी
याप प्रणशने । आचांजलम ग्राह्या शिवरात्रि व्रते तिथिः
नुष्णाणां भुक्ति भुक्ति प्रदायकं अर्द्धरात्रदयं श्राद्धं युक्ता यत्र
नागरखण्डे । उपवासप्रभावेन चतुर्दशी । व्याप्ता सादृश्यते य
वलादपि च जागरात् । शिवरा स्या तस्यो ऊर्ध्वान्नृते नरः ।
ब्रेस्तथातस्य लिंगस्यापि प्रयज्य यत्र महानिषा हे चटिके रात्रे
या । अस्तयान् लभते लोकान् संध्याम यामयोः । इति देवलो
शिवसायुज्य माप्नुयात् । पाद्ये क्ता महानिषा ग्राह्या । चटिका
वर्षे वर्षे महादेवि नमो नारी एकदेउः । पवन्तु यदिने प्रवेशे
पतिव्रता । शिवरात्रौ महादेवं निशीथोभयव्यापिनी चतुर्दशी
कामंभक्त्या प्रयज्येत । ईशा तदिने व्रतं उभयव्याप्यनुयेथा
नसंहितायां । एव मेव व्रते ऊ त । कालमाधवीयेष्वेव । एते
ग्रात प्रति संवत्सरं । व्रती । हा न परदिने उभयव्यापित्वेपि
दशाहिक मेतदि चतुर्विंश र्वदिवसीय रात्रि द्वितीयां
द्विकं तथा । सर्वानकामानवा प्रभृति चतुर्दशी सते वक्रप्रह
प्राति प्रेस चेह चमातवः ॥ २ व्यापितेन एवैदिन एव व्रत
हेमादिभुता स्मृतिः । प्रदोष मिति निरस्ते । यदा तु एवैषु नि
व्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रि च शीघ्रमात्रव्याप्तिः परेषुः प्रदो
तुर्दशी । प्रदोष साह वत्सः । प्र षमात्रव्याप्ति स्तदा एवैषु व्रतं
दोषाः स्तमयाहं चटिकादय प्रथान कालव्याप्यनुयेथात् । ए

वैद्यु रपरेयु वी महानिश्चित पशसेन ब्रह्महत्या अपोहति
 दृष्टी। व्यासा सा दृष्टते यस्य अशमावास्याया मेव पारां
 तस्या कुर्याद्भवे नवः। इति शिवरा चोरा तथा प्रेता सावि
 शानसेहिता वचनाच्च। एत शीच चतुर्दशी। कुरुयुक्तैवक
 द्विषय एव भविष्यपुराण। अ तस्याकृता मेवहि पारां। इति
 हंरावात् परस्तात् ययायोगे वचनात्। तदयं संक्षेपः यदिने
 भवेद्यदि। एवं विहैव कर्तव्या प्रदोष निशीथोभयवापिनी
 शिवरात्रिः शिवप्रियोः विलुप चतुर्दशी तदिने व्रते। यदा
 मेमात्रे। जयंती शिवशीश्रुका तु एवंयु निशीथ व्यापिनी
 यभृज्यान्ति। कृतोपवास परेयुः प्रदाव मात्र व्यापिनी
 तिख्यते तदाकुर्याच्चपारां। ति तदा एवंयु व्रते। यदा तु न
 यंते पारांजयंती मात्रपरं अ एवंयु निशीथव्यापिः परेयुः
 च चतुर्दशमेव तत्। ब्रह्मा प्रदोष व्यापिनी तदा परदिने
 एतेदं मध्ये त याति तीर्थं पाराणन्त परदिने चतुर्दशी
 निमित्तं वै। एजितानि भवेती लोभेचतुर्दशेण तदलाभे अ
 हभृतायां पारां कृते। इति मावस्याया। तत्रप्रयोगः। आ
 स्नात्वा। दिनमान प्रमाणान सूर्यः सोम इति पठित्वा जला
 पात रात्रौ चतुर्दशी शिवरात्रि दीव्यादाय संकल्पयेत्। मेरेणा
 स्तुसा ज्ञेया चतुर्दशोत्तु पार नेनश्रुतीयात्रियमं भक्ति सा
 ण। इति गोतसीयाच्च। यदातु अरः। शिवरात्रिव्रते होतत् क
 एवंदिने न निशीथव्यापिः पर दिव्येहं महाफले। निर्विज्रम
 दिनेप्रदोष मात्र व्यापिनीतदा स्तुमेचात्र तत् प्रसादाजगत्
 पराशरा। प्रदोषव्यापिनीति प्रा पते। इति शिवरहस्यात् शिवरा
 गृह्णन्तात् तिथे सिंसेथ व्यापि वि इत्यादिना निषम्य। चतुर्द
 ताच्च। एतद्विषय एव लिगपुरा णानिराहमेभृताशंभोपरेह
 ण। शिवरात्रिव्रते भूतं कामदि नि। भोसहभुक्तिमुक्त्यर्थेयशरां
 हो विवर्जयेत्। एकेनैवो ॥

मेभवेस्वर ॥ इति गरुडपुरा द्वितीयप्रहरे त विशेषः। हो
 एतीयं पठेत्। रात्रौ प्रथम अचोराय नम इति दशा स्त्रा
 प्रहरे प्रतिष्ठते लिंगे अश्रुति नेअक्षेमेवस्तु। नमः शिवाय
 छिते वा प्रतिष्ठो विधाय एजो शोताय सर्वपापहराय च। शि
 कुर्यात्। हो अस्त्राय फडिति वरात्रौ ददाम्यर्घ्यं प्रसीद उमया
 पादचान्तयेणा विज्ञानिः सा सह। तृतीयप्रहरेतु। होवाम
 टिकया च दशदिग्बधने क देवाय नम इति चतेन स्त्रा
 त्नाभृतशुद्धिं विधाय हो हृदया ने अक्षमेवस्तु। इः तद्वारिश्वा
 यनम इत्यादिना वज्रगानि न्यस्य शोकेन दग्धोहं पार्वतीश्वर
 हो इति मंत्रेण प्राणायामे शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यं मुमाको
 विधाय एजयेत्। पार्थिवलिंगे तुगृहाणमे। चतुर्थप्रहरे त
 चेत्तदा वक्ष्यमाण एजाविधि हो संपाज्जाताय नम इति म
 नाएजयेत्। तत्राये विशेषः हो पुना स्त्रान। अक्षमेवस्तु। म
 ईशानाय नम इति प्रथमप्रह पाकृतामनेकानिपापानिह
 रे उपेत स्त्रापयित्वा पुनर्जलेन रशकर। शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यं
 स्त्रापयित्वा। शिवरात्रिव्रते देव उमाकोतगृहाणमे। ततो नमः
 एजाजप परायणः। कुरेमिति शिवाय इति मूलमंत्रं जपित्वा
 धितुदत्ते गृहाणार्घ्यं महेस्वर प्रभाते विज्ञेन इत्यादि वक्ष
 इमनेनार्घ्यं दत्वागंधादिभिः सं माणमंत्रान पठेत्। तथाच ग
 एज्य मूलमंत्रं जपित्वा प्राणम रुडपुराणं मूलमंत्रं ततो जप्त्वा
 गीतनृत्यादिभि स्तु प्रहरे नयेत् प्रभातेतत्समापयेत्। अविज्ञे
 तद्याने तज्जपः स्त्राने तत् क नव्रतेदेव तत्समादात् समर्पि
 शाश्रवणादिके। उपवासकृतो ते। तमस्सजरातां नाथ त्रेलो
 हुते गणाः प्रोक्ता मनीषिभिः काथिपतेहं यन्मयाय कृते
 इति देवीपुराणे सामान्यतः पुंणं तदुद्रस्यनिवेदिने। तत्
 श्रुतत्वात् अत्रापि तथा ॥ प्रसादात्मया देव व्रत मय स
 मर्पिते। प्रसन्नो भव मेष्ठीमन

मङ्गति प्रतिपद्यते । तदा लोक गोविन्दमहदुतं । स्तार प्रणत
नमस्तेन पवित्रोस्मि नमेशयः । संयुक्तं शूद्रे मंत्रे ददहिजः ।
परदिने वाद्याणान् भोजयि शूद्रो निरय माप्रोति ब्राह्म
त्वा चतुर्दशीलाभे तत्र तदत्ता ताः शूद्रतामियात् । गौतमः
भे ग्रमावस्थायां पारणकुण्यात् रात्रुदस्युतः कुर्यात् देवका
तत्र मंत्रः । संसार क्लेशदग्धस्य यमदेव हि । शिवाचने सराण
मुनेनानेन शंकर प्रसीद ससु वे श्रुतिः कुर्यादुदस्युतः ।
लो नाथ तानदृष्टिप्रदो भव । सदादिवागवो । अत्र हेतु साह
तत्र पार्थिव शिव लिगएजा रुद्रयामले न प्राचीमप्रतः श
विधिः । तत्र शिववाक्यं स्तो भोर्नदीची शक्ति संस्थितो
दे । विप्रस्य त सदैवाहं पुत्रे नशतीची यतः एष्ट मतो दत्ते
रप्पमुचे रपि । गृह्णन् वलिं प्र समाश्रयेत् । यजमानः शोभो
दृष्टामि विप्राणांमिव दृष्टी प्राची मवस्थितयेन समाश्र
नात् ॥ वलिं पूजातया ॥ येत् शस्त्रो जगत्संसारकस्या
शूद्रः कर्माणि यो निरंस्ती यतः संमुद्यात् । पंचवक्त्रपते
यानि कुरुते प्रिये । तस्याह प्रधाने वक्त्रं प्राच्यवस्थिते । एक
मङ्गो गृह्णामि चंद्रखंडविभू वरुपदे सुतरां तथा । तदुप
धिते । तथा नमोनेन शिवे साह भविष्यपुराणं । सोम्यमो
नेव स्त्रीणां पूजा विधीयते । लीडभूत अस्ते एकवक्त्रं वत
पंचकारेण प्रणव निवृत्तिः ॥ भुंजं । शिवरूपे शूद्रे कुर्यात्
वेमृदस्यापि । तथा नृसिंहताप प्रासादे वाप्यनिदितं ॥ अत्र
नीये सावित्री प्रणवे यजुले ये पूजा विषेधात् देवाये
ह्नी स्त्री शूद्रयो नैच्छन्ति ॥ स्तस्य चाप्यये प्राची प्रोक्ता
सावित्री प्रासादे यजु लेस्त्री स्त्री गुरुक्रमैः इत्यस्य नविषयः
शूद्रो यदि जानीयात् समृतोः किंत्वभिधानादि प्रसिद्धा प्रा
थो गच्छति । नैच्छन्तिपर्यंतं चीप्राद्या पतदनुसाराहस्यमा
पराशरभाष्येपि लिखितं । ता एवोपायेन्यतएजा अतए

तंत्रांतरं । यैव भानुस्त विद्य ल्यायुतेदिति ॥ तांसेवित्रप्र
सुदेति प्राचीति तो वेदविदो दे लिगं स्फादिकं सर्वकाम
वदेति । तथा ७३ः एजकए दे । नर्मरागिरिजेष्टेष्ट मय्यर
ज्योश्च सदागमताः प्रवदे पिहिलिगवत । लिगवत लि
ति तां ॥ एवञ्च देवतांतर ए ताकारं कालकौमुद्यां । प्रहा
जा एकोक्ते प्राश्रुतेन मायेप दस्य परीमाणे नलिगेकुचवि
श्रिमाभिमुतेन रात्रुदस्युते न कार्या । प्राक् पश्चिमोदगा म्ररः । कुर्वीतांगुष्टतो कस्तं न
स्यस्त प्रातः सायं निशास च कदाचित् समाचरेत् । प्रहा
इति वचनात् । शैतवाचस्यति शीति रक्तिका । अंगुष्टतः शूद्र
मिश्राः । सेवे एजा रत्नाकरोक्ते सर्वेयंथितः । अंगुष्टांगुलिमा
भविष्यपुराणीय समाक्षर स नेत यत्र यत्रोपदिष्टात । तत्र न
यमंत्रप्रस्ताव पव प्रागादिदि वृहदस्यैव पुष्टिभि सिनुपात्त
इ. नियमाभिधानात् । अत्रहारे हा । इति छेदोपनिशिष्टात
पि अत्र ननयेति । लिगपुराणे शिवयर्के । सहस्र मन्त्रेयेलि
विनाभस्मत्रिपुराणकिनारुद्र गं निरये सनगच्छति । रुद्र
समालया । एजितोपिमहादेवो लोक सवीप्रातिभुक्ता भोगा
नम्यातस्य फलप्रदः । तस्मात् ननुजमान । तथावाल्कानिच
दापिकर्तव्यं ललाटेपि विप्राण् लिगानि सहस्राणिचकारये
कं । नेदिपुराणे । प्रायुष्मानवल त । सहस्रमर्चनान्तेपिलभते
वान् श्रीमान् पुत्रवान् धनवान् वाञ्छितंफले । ततप्रायुक्तति
सुखी । वरमिष्टंलभेलिगं पार्थि या र्विभ्यामुक्त लाभकामः स
वे यः समर्चयेत् । तस्मात्तपा हसमितपार्थिवशिवलिगस
र्थिवलिगे ज्ञेयं सर्वार्थसाथ जनमिति यथास्थाने वाक्ते
कं । भविष्ये । मृदस्य गोशा देये । अत्रपुराणे । यावन्नदीय
कृतपिंडे तात्रकोस्यमये तथा तेचांछंभास्कराय निवेदिते
कृत्वालिगं सकृत्पूज्यसेत्क । तावन्न एजयेदिसं शंकरेता
महेसरी । राचदेवदुष्टे सर्व

त्रे प्रशस्तो ज्ञः शिव सूर्याश्च नात एवं भविष्यपुराणेन शुभ
ने विना अज्ञः शूलः। अग्निपुरा वसिष्ठ प्रश्ने शम्पादि दित्त वासा
रो। तल्लिंगेः एजयेन्नेत्रेः सर्वदे वर्तेन एजने। यथा। सर्वाय ति
वान्प्रकथक। ध्याता प्रणव ति मूर्तयेनमः। रुद्राय अग्निमूर्त
एवं न तन्नाम्ना सुसमाहितः॥ येनमः। उपाय वायुमूर्तयेनमः
नमस्तारेण मंत्रेण पुष्पाणि वि भीमाय आकाशमूर्तयेनमः प
यसेत्यथक ॥ देवीपुराणे। महा पुपतये यज्ञमानमूर्तयेनमः।
हरण सेवदृ प्रतिष्ठाकानमेव महादेवाय सममूर्तयेनमः। ई
च स्तूपने एजने चैव विसर्जन शान्ताय सूर्यामूर्तयेनमः। मूर्त
मतः परं। ह्यो महेश्वरश्चैव मू योष्टो शिवस्येताः एवैदि क्रमये
लपाणिः पिनाकधक। पशुपतिः गतः। अग्नेयन्नाः प्रहज्यास्तावे
शिवश्चैव महादेव इति क्रमात् धालिगो शिवे यजेत। ततो महा
अत्र एवैक सप्तकस्माणि परव देव समस्त इति संहार मुरया
चनोक्त समनामभिः क्रियानुव याविसर्जयेत्। नेदिपुराणे।
एविभक्तिमदि यथायथे का गो भूतिल हिंसापादि वलिभ
याणि। अष्टष्टाष्टयो रथक्रमा धनिवेदने। ज्ञेयो नमः शिवा
सम्भवेन पाठक्रमादेवा आवाह येति मंत्रः सर्वाय साधकः। स
नात प्राकृतिष्ठा आदे क्रमा र्मुंजाधिकश्राय मोंकारधः
सन दानवत् ॥ तत्रावृष्टाने। ह यज्ञरः तन्मंत्रजापीनत्कर्म
रायणम इति सूदाहरणं महेष रतस्ततमानसः। निष्कामः पु
रायणम इति संघटने मूलपाणे रुधोगाजनसकृदपदमश्रुते भ
ईह सुप्रतिष्ठितो भव इति प्रति विषयचात्तर मुपक्रम्य अप
ष्टा। ध्यायत्रितमितादिना ध्या वः पवित्रो वासवा वस्यागोपि
त्वा पिनाकधक ईहागच्छ इत्या वा महापातकपुक्तो वा मेरसा
द्यावाहने पशुपतयेनम इति स्त सजयेयथा अधिकारी भवेत्स
पने पतस्याधेनमः शिवाय नम सजयेयथा अधिकारी भवेत्स
एवमर्चादिना एजयेत्। विसर्ज न इति देवाः त्रयीच्छिवः। इति

अथेत्यर्थः एवैक यथा पदानु रत्नैश्च यो लिंगं एजयेत्स
रोधात्। तेन यथायिकादीभवे कृतः। सर्वपापैर्विनिर्मुक्तः शि
नया त्रयीदित्यर्थः। तथा सर्वेषा वलोके महीयते। तथा सर्वका
मेव पात्राणो परे पात्रे महेश्वरः सप्रदे विले दारिद्र्यस्य प्रणपा
पतने ज्ञायते यस्मादतीतनर ने। विलपत्रापरं नास्ति येन त
कारिवात्। शिवमुदिष्य यद ध्याति शंकरः। तथा केश कीटा
ने सर्वकारण कारणे तदनन् पविहानि निशि पशुधितानि च
फले दात भवतीह किमदुते। स्वयंपतित पुष्पाणि तजेत्प
दत्ता नैवेद्य वस्त्रादि नाददीत रतानि च ॥ तथा देवदारु समे
कदाचन तत्कथे शिवमुदिष्य तन्त्र सज्जं श्रीवास ऊर्ध्वं श्रीफ
तदादाने न तत्फलं ॥ आदाने लेचाज्यमिश्रन् दत्ताप्रोतिप
ग्रहणे। शिवधर्मं। तस्मात्प रोगतिं ॥ सज्जः शालरसः। श्री
व्यैः फलेः पत्रे स्तोत्रेभ्यश्च य वासः सरलद्वयः। ऊर्ध्वः शौले
त फले। तदनन् फले ज्ञेयं यो। एभ्यः सौगंधिकं धूपे षट्
क्ति रेवात्र कारणं ॥ भविष्ये। सहस्र गुणैर्गन्धैः। अगुरुं शतसा
लिंगानुलेपनं कार्यं दिग्गन्धैः रसं दिग्गुण आसितगुणैः पु
सुगंधिभिः। वर्षकोटिप्राते दि गुले चृतसेयुक्तं साक्षात् पुज्या
यं शिवलोके महीयते ॥ शि ति शंकरः। तथा। नैलेनापि हि
वधर्मे। तस्मात् पुष्प प्रदाने योदघात च्छताभावेन मानवः
नलिंगेषु प्रतिमासु च। प्रशी तेन दीप प्रदानेन शिववराज
तिवर्षकोटीनां उगीतिं न नवा तेभुवि। नेदिके स्वर। अथ भ
ज्जेत। स्तान्ते। मुक्तापि मया शिव एज्य नैवेद्य मुप
चपत्राणि श्रीवृक्षस्य सदैव हि कल्पयेत्। यद्यदेवात्मानः प्रे
दातव्यानीति शेषः। भविष्ये। सत्तज्जदीशाय कल्पयेत्। प्रा
पुस्तकेऽप्य यो लिंगं सज्जत् लितपुल प्रस्यस्य ऊर्ध्वान्न स
जयते नरः। सगोलत्तफले प्रा संस्कृते। शिवाय तं चकं दद्यात्त
प्यशिवलोके महीयते विल्वपत्रे तदेषां विशेषतः। प्रस्यमाने

शिवरा ५३६५ शिवरा

प्राशक्तं। शिवसर्वस्वे स्तान्। तान्। कृत्वा प्रणामं देवेशे सर्वा
एक मायफलं यत्कं यः शोभो क्तमानवाप्नुयात्। लिंगपुराणे
विनिवेदयेत् वर्षाणा मयुतंभो गन्धपुष्पनमस्तोरे मुखावाधैश्च
गोः क्रीडते स शिवे पुरे ॥ ५ सर्वशः। यो मा सर्वयते तत्र
कं मोचाफले यत्कं यः शिवा दा तृष्णामहं सदा। सदाभारते
य निवेदयेत्। वर्षलक्षे तथा सर्वलक्षणहीनोपि युक्तो वा स
भोगोः शिवलोके महीयते ॥ वंषातकैः। सर्वं भवति तस्या
शिवपुराणे। नैवेद्यं चतसृषु पं भावयत् शिवमात्मना। रा
क्तं मधुपर्कं निवेदयेत्। अ चवभट्टयते। अथोमुत्तुवामह
प्रिष्टोमस्य यत्तस्य फलं मा से ऊर्द्ध्वे दत्तहस्तके ॥
प्रोतिमानवः। शिवसर्वस्वे स्ता लिप्ताङ्गुलीरङ्गुलीभिः संपृष्टा
न्। परिपक्वं ससंमृष्टं माज परिवर्तयेत्। प्रोक्ता संहारं मु
फिक्ते ससंमृष्टे। शिवाय मा देयं सर्पणे तु प्रणम्यते। अथ
से दत्तात शृणु यत्फलं मा रो आत्मनीति शेषः स्तान्दे।
यात्। अथोषफलदानेन यत् निर्मात्ये योहि मद्रक्त्या शिर
लेपिकीर्तितं। तत्फलं प्राप्नु साधारयिष्यति। अथुचि भिन्नम
यात्रित्यं सर्वमासनिवेदनात् ॥ र्थादो नरः पाप समन्वितः। नर
शिवधर्मे। लिंगवेदी भवेदे केपचाते चोरे तिष्णकोनो च
वी लिंगसाक्षात् महेश्वरः ॥ जायते। ब्रह्महापि शुचि भूत्वा
तयोः संप्रजनादस्यातो देवी निर्मात्ये यस्तु पारयेत्। तस्य
देवश्च एजितो। देवीपुराणे पापं महच्छ्रेणाशयिष्ये महा
सद्योजेजितोः सद्ये प्रणाले वते। शुचिः स्नानादिनेतिशे
नैव लेखयेत्। पत्नीभूतमना षः। पवच्छ। स्पृष्ट्वा रुद्रस्य नि
रुद्रे यः ऊर्ध्वाङ्घ्रिः प्रदक्षिणे। स्मात्ये सवास आत्मतः शुचिः
छिन्न स्तेन भवशुभ्य नैतस्य इति कालिकापुराणीय मशुति
खनरुद्रवः। भविष्ये। जानुभ्या विषये अत्रुपनीत विषय भित्तिष्ठी
चैव पार्श्वभ्यां शिरसा च विच दत्तः। वक्रुच पृष्टपरिशिष्टं अथा

शिवरा ५३६५ शिवरा

होशिवनैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं रत्नं लिंगके। शरः प्रसादेनैकल
जले। शालग्राम शिलास्पर्शा प्रयुतः करपलवात्। जानुभ्या
सर्वपाति परित्रतो। कालिका मवनीगता लिंगे स्पृष्ट्वा पृष्टी
पुराणे। यो यदेवाचनरतः स तवान्। एवं स्नाने स्पर्शनञ्च
तत्रैवेद्य भक्तकः। केवलसो एजने जागरो भवत। प्रातर्
शोवे तवेस्मको नैव भक्तयेत् हागतो भाष्यादत्तात्रे भुक्तो
इति तिष्ठादितत्ते ॥ अथ्यच न सच काले मृतोयमभदे।
ब्रह्मोवाच। शिवरात्रि व्रतं पाशे बद्धा तनीयते। तदा स
देय कथाञ्च सर्वकामदो। मगणो युद्धे जित्वा युक्तीकृतः
यथा च गोरी भूतेशोपल्ल सच। ऊर्कुरेण सहैवाभूकुरेण
तिस्र परं व्रतं। श्रीमहा दे मतपाशोः फले। एवं मज्जान
वउवाच। माच फाल्गुनयो तः पुण्यं स्नानात् पुण्य मयात्त
मथ्ये याचकृत्साचतदंशी। त योः इयोदपं पा शिवे एव्य ऊर्ध्वा
स्नाजागरणरुद्रः एजितो भ त्रियमे व्रती। प्रातर्देव चत
क्तिसुक्तिदः। कामयुक्तो हरः दैप्रपा जागरिष्यामहे निशि
एजेण हादप्या मेव केशवः एजा दाने जपे होमे करिष्या
उपोषितैः एजितः सन्नरकात्मा म्यात्त शक्तिः। चतर्दपं नि
रयेत्तथा। निषादप्यावुदेराजा राहारे भूत्वा शम्भो परेहनि
पापीसन्दरसेनकः। सऊर्कुरे भोदेहे भुक्ति मुक्तार्थे शर
क संयुक्तो मृगान् हेतं वने रोमे भवेस्वर। पंचगव्यमृतै
गतः। मृगादिक मसंप्राप्य च स्नात्वा अस्तकाले गुरुप्रितः
विपासादितो गिरी। रात्रौत जैनमोनमः शिवाय गंधाधैः
रागतीरेष सनिऊर्ध्वे जाग्रदा एयेहरे। तिल तंडुलजीहीश्च
स्थितः। तत्रास्ति लिङ्गं स्मरत्त जाकृयात् स्व मृते चरुं। कृत्वा
क्षुरीरं चातिपन्नतः ॥ पराणि पराङ्गुतिदयात्प्राणपाहीत
चापत्सर्द्धि लिंगे स्पेवेन जानतः सत्कथा। अर्द्धरात्रे विषामेवचत
तेन हलि निरोधाय तिमिनी यैव प्रनयजेत। मूलमेवंतथाज

माप्रभातेच क्षमापयेत् । अवि मरुताभिस्तुतो हरः । विवेश
 ज्ञेन व्रते देव तत्प्रसादात्मस मृषयो यत्र सपत्नी काव्य
 पिते । तमस्तजगतां नाथत्रै वस्थिताः । तेषां च मृषयः स
 लोकपिपते शिव ॥ यस्या वेष्टुहा मर्द्धानताभवन् । तत
 य कृते प्राणं तच्छिवसन्निवे स्तान् प्राह भगवान् भिक्षामे
 दिते । त्वत्प्रसादात्मया देव व प्रतिदीयतां । ततस्तेमौ नित
 तमद्य समर्पिते । प्रसन्नोभव प्रमाणपुण्यानि परिचक्रामना
 मे श्रीमन् मर्द्दहे प्रतिगम्यता रद । तेषां विष्टतदा दृष्टा भार्ग
 त्वदालोकन मात्रेण पवित्रो वात्रेययोधितः । प्रदोभ मगम
 स्मिन्नसंशयः । भोजयेद्यान नसर्वाहीनसत्ताः समेततः । मृते
 निष्टोश्च वस्त्रच्छादिकेन्दे त्वरुंयती मेता मनसयाञ्चभा
 त । देवादिदेव भूतेशलोका विनी । यताभ्यां भर्तृ पूजासु
 उग्रहकारक । यन्मयाप्रदया कृतेवै सुस्थिरं मनः । ततः
 दत्ते प्रीयता तेन मेप्रभुः ॥ सत्तमिताः सती यत्र याति स
 इति क्षमाप्यचयतीन् कुर्या हेम्वरः । तत्र प्रयांति कामाती
 त् द्वादश वार्षिके । कौर्त्तिश्री मदविक्रलितेन्द्रियाः सत्ताश्च
 पुत्र राजादि प्राप्प शैवे पुत्र मारिण्युत्पानि स्वानिता मुनि
 व्रजेत् ॥ द्वादशस्वपि मासेषु योधितः अनुजसुर्यया मनेक
 प्रकृष्यादिह जागरं । यतीन् रिण्ण इवकुंजरं । ततस्तु मृष
 द्वादशसंयुज्य दीपदः स्वर्गमाप्नु यो दृष्टाभार्गोयोगिरसो मुने ।
 यात् ॥ इति मारुते शिवरात्रि कोथान्विता मुवन् सर्वे लिङ्गोः प
 व्रतकथा ॥५५ ग्रन्थायः । शि पततोभुवि । ततः पपात देवस्य
 वलिङ्गं ज्ञी महादेवस्य शेषः तत्रापिगता लिङ्गं दृष्टी विदारयत् । अ
 ग्रन्थात्पति यथा । तत्रापिगता लिङ्गं दृष्टी विदारयत् । अ
 मदनो ददशं वृषकेतनं ॥ द नर्द्दानं जगमाथ विष्णुली
 द्या प्रहर्षकामोऽस्य ततः सप्रा नीललोहितः । ततः स पति
 इवहृदः । ततो दाकवनेच्छां नोलिङ्गोविभिद्य वसुधातले

इहातले विवेशामुज्ज्वलाण्डो लोभेते न महा मुने । विसृं पि
 हुंते अभिनत । ततश्चाल ए तामहश्चात्र हरिर्द्वयाण माह
 शिवी गिरयः सवितो नगाः ॥ च । नमोऽस्तुते मूलपाणेनमो
 पाताल भुवनाः सर्वे जगमाजे स्तुतुभभज । जीमत् वाहनक
 गमाः स्थिताः संक्षुब्धान्भुवनान रे सर्वे शैवक शंकर ॥ महेश्च
 दृष्टा भूलीकादीन्पितामहः ॥ २ हरे शान सर्वगान् वृषाक
 जगाम माधवं द्रष्टुं सीरोदेना पे । दक्षयज्ञस्यकर कालक
 म सागरं । तत्र दृष्ट्वा हृषीके इनमोऽस्तुते ॥ त्वमादि रस्य
 शं प्रणिपत्य चभक्तितः ॥ जगत स्तुमभ्यं परमेष्ठिनः । भ
 उवाच देवभवनाः किमर्थं च वानेतश्च भगवान् सर्वशेस्त्वं न
 भिता विभो । अथोवाच हरिर्द्वै मोऽस्तुते । पुलस्त्यउवाच ॥ प
 स्यन् शर्वो लिङ्गो मर्द्दुर्षिभिः वं संस्तुयमानस्तु तस्मिन् दारु
 पतितस्तस्य भाराती संचाल वने हरः । सुदृपी ताविदे वा
 वसंथरा । तत्र स्तद्वृत्तमयं का मुवाच वदतांवरः ॥ हर उ
 मुता देवः पितामहः । तत्र ग वाच । किमर्थं देवता नाथो परि
 च्छामिदेवेषा पव माह पुनः पु भूत कमन्त्रिह । मांस्तुवातेभ
 नः । ततः पितामहो देवः केश शासस्य कामतापितविप्रहं
 वस्तुजगत्पतिः ॥ आजगामत देवावृचतः । तवांगपातिते लिं
 मुदेशे यत्र लिङ्गं भवस्यतत् । गं यदेतदुवि शंकर । पतत्यशु
 ततोऽनेन हरिलिङ्गं दृष्ट्वा रुस्य शतो भूय स्ततो देव वदावहे
 त्वोश्चरं ॥ पाताले प्रविवेशा हर उवाच यद्यज्ञीयेति त्रिदशा
 य विस्मयाच्चरितो विभुः । अ ममलिङ्गं सुरोत्तमो ॥ तदेतत्
 द्या पद्म विमानेन ऊर्ध्वमाक । प्रतिगृहीयो नायथेति कथ
 म्पसर्वगः ॥ नेवान्न मलचद्वहा च्चन । ततः प्रोवाच भगवानेवम
 विस्मितः पुनरागतः ॥ विसृगं स्तिति केशवः । ब्रह्मास्यच
 ताण पाताले समलोक पुरा जग्राह लिङ्गं कतक पिङ्गले ।
 यणः । चक्रपारि विनिष्क्रातो ततश्च कारभगवो श्चातवर्णं

हराचने । शास्त्राणि चैषां सु । वर्षसहस्रैवेतेषु स्तुतयः
 ख्यानि नातोक्ति विदितानि च ततः कालेन महता पावतीच
 आद्यं शैवे परिख्यात मयत्ता पतिव्रता । तेषां तपःसमालो
 मुपते मुने तृतीयं कालवद का चाति देवी सङ्खिता । प्र
 ने चतुर्थं कपालिनं । शैव साद्य देवदेवेश प्रोकरे प्राह स
 आसीत् सद्य शक्तिर्विशिष्टस्य व्रता ॥ क्लिष्टपतिवलिबिला
 प्रियः स्वतः । तस्य शिष्या वभूवा शु प्रसादाद्यंतवप्रभो । पतेभ्यो
 योगोपायत इति श्रुतः । महाप पि प्रिये देव विधिवत् कुरुसे
 मुपतस्त्वासीद्ग्राहज स्तोत्रं वया । तच्छ्रुत्वा वचने देवाः
 नः ॥ तस्य शिष्याम्भूद्ग्राहज म पिनाकी परिविन्नकः । प्रो
 धमः सोमकेयः । कालासोम वाच काने कालञ्च वचनेपि
 गवानासीदापस्त्रं स्तोत्रं यथासह ॥ न वेत्ति देवितत्त्वे
 तस्य शिष्यो वक्तव्यं नान्ता न धर्मस्य गहना गतिः । नै
 काशेचरो मुने । महाव्रती च तेधर्मं विज्ञानेति यथार्थं य
 धनद सस्य शिष्यश्च वीर्यवा स्मचारिणः । नदास्यामि वरे
 न । कुन्दोदर इति ख्यातो जाता तेभ्यो यस्मान्ने च्छुबुद्धयः पत
 श्रो महातपाः । एवं सभग तश्चुत्वा व्रती देवी मासेवे सं
 वान् व्रता एजनाय शिवस्य पितव्रता । ततो रुद्र उवाचे दे
 कृत्वा त चातुराग्रस्य स्वमेव वी देवः स्मिताननः तिष्ठ त
 भवने गतः । गते व्रताणि सर्वे मया स्मामि यत्रेते मुनिसत्त
 पि तपःसंस्तुते तदा । लिङ्गं वि माः । इत्युक्त्वा त ततो देवी शं
 वने सत्तं प्रतिष्ठाप्य चचार करेण महात्मता । गच्छ स्वता
 ह । इति वामनपुराणे ६ अध्या सुदिता भर्तारं भुवनेश्वरी । यत्र
 यः ॥ अथिच ततः स्तुतिं विंते तेभ्यः सर्वे काष्ट लोष्टसमा
 यतो व्रताणो मोहितस्य च । श्रिताः । तान् विलोका ततो दे
 वालिबिलाः समुत्पन्नास्त वो नमः सर्वात्मनः ॥ वन
 प स्तुते समारभन् । दिव्य मालाकृतापीडो युवा भिक्षा

कपालभृत । आश्रमे पश्यन् वै । काचिच्चकष्य वाङ्मभाका
 भिक्षो मुनीनां नियतात्मनां ॥ चित्कामपरा तथा ज्ञानुभा
 देहि भिक्षो तत श्रुत्वा सध मपरा नाभ्यो कचेपुल्लना
 मन्नाश्रमे यथो । ते विलोका परा । अपरा तु कटीवन्धे चा
 अमरातं योषितो ब्रह्मवादि परापादयो रपि तोभं विलो
 ना । सकोतक सभावेन तस्य कपुनय आश्रमेषु स्वयोषि
 रूपेण मोहिताः प्रोचुः परस्य तो । ह्यता सिति संभाषका
 रं कार्यं मस्ति पश्यामस्मि ह पाषाण पाणयः । पातयेति
 कं । परस्यरे सितीवाक्ताशुस च देवेषु लिङ्गमुदुधभीषणं
 मलफले वज्र । गृहाण भि पातिनेत ततो लिङ्गे गतोः न
 ता वृत्त स्ता सं देवे मुनियो हीनमीश्वरः देवा स भगवा
 धितः ॥ तस्मै दत्तेव तो भिक्षो न रुद्रः कैलाशेनगमाश्रितः
 पप्रच्छ स्ताः स्मरातराः । नार्थ पतिने देवदेवस्य लिङ्गे नष्टे च
 रुचुः । कोऽर्थो नाम व्रतविधि गचरे तोभो वभूव सुमहाद
 स्तयातापस सेवते । यत्र नग्रे वीरणाभावितात्मनां । उवाचैको
 नलिङ्गेन वज्रमाला विभूषितः मुनिवर स्तत्र बुद्धिमतां वरः । वि
 भवान् वेतापसेहयो ह्यद्याः रिङ्गिणरगं यामः सहित्तासति
 स्मायदि मन्यसे । इत्युक्त स्ताप चेष्टितः । एव मुक्ता सर्वपुत्रसुष
 सस्ताभिः प्रोवाच हसिताननः यो लज्जिताभूषो । व्रताणः सद
 इदं मम व्रते किञ्चिन्नरहस्यं प्र नेजमु दैवैः सहनिषेविते ॥
 काशते । शृण्वन्ति वरहो यत्र सुषयकुचुः । प्रलान्च कुत्रेव
 तत्र तत्र न विद्यते । तस्य व्रतस्य स सत्रस्याभिज्ञान उर्बलैः । तस्यै
 भगा इति मत्वा गमिष्यथ प पशमने यत्तं कुरु सर्वोपकार
 वमुक्ता स्तदा तेन ताः प्रमुचुस्त का । ब्रह्मोवाच गच्छामः शरणं
 ह्यमुनि । ततोऽभ्येत गमिष्यातो देवे शूलपाणिं विलोचने । प्रसा
 मुनेन कोतकं महत् । इत्युक्ता दादेवदेवस्य भविष्य यथा
 तालदातीव जशुङ्गः पाणिपल पुरा ॥ इत्युक्ता व्रताणां सादं के

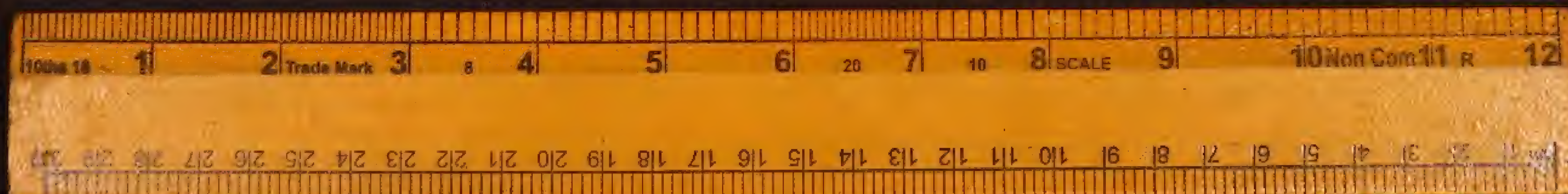
लासेगिरिस्तमे । दृष्टुस्तमे सर्वकामप्रदायकं वटस्य एवं
सासीनं सुमयासहितं हरे । तत दिग्भागे विष्णुकर्मकृतं महत्
स्तोत्रं समारब्धो ब्रह्मा लोक लिंगप्रसङ्गवदृष्ट्वा सिद्धि मा
पितामहः । अनेताय नमस्तुभ्यं मोतिमानवः ॥ तत्रैव लिंगप्र
वरदायिनाकिने । एवं स्तुतोम ए संप्रिताया सरस्वती । तोष
हादेवो ब्रह्माण ऋषिभिस्तथा एव प्रयत्नेन बुद्धिं मेधाञ्च वि
उवाच सोमा व्रजतु लिंगे मेः ९ दति । वटपाशे स्थितं लिंगं ब्र
रतः पुनः । क्रियतां महचः द्याणा तत् प्रतिष्ठितं । दृष्ट्वा व
शीर्षं येन मे प्रीति रुहमाः देव्यरे देवं प्रयाति परमं पद ॥
भविष्यति प्रकृष्टाया लिंगः ततः स्थाणुवदृष्ट्वा कृत्वा चापि
स्वात्रन संशयः । ये लिंगे पूज प्रदत्तिणः । प्रदत्तिणीकृता तेन
यिष्मति ममभक्तिसमाश्रिताः सप्तदीपा वसुधरा । स्थाणोः प
न तेषां कुलभे किञ्चित् भवि श्रिमदिग्भागे नकुलीपेण ग
ष्यति दितेफले । उति वामने ताः स्मृतः । तमभ्यर्च्य प्रयत्नेन स
परं प्रथायः । ऊरुक्षेत्रस्थिता वंशपेः प्रमुच्यते । तस्य दत्तिता
नि लिंगानि यथा । सनत्कु दिग्भागे तीर्थं रुद्राकरं स्मृतं
मार उवाच । वटस्य दत्तिता तस्मिन्नातः सर्वतीर्थं स्नातो भ
भागे चकतीर्थं प्रकीर्तितं ॥ वति मानवः । तस्य चोत्तरदिग्भा
स्थानो वटस्य पूर्वतः समतीर्थं गोरवरोत्त महात्मना । प्रति
प्रकीर्तितं । स्थानो वटस्यात्तर दितं महालिंगं गोकर्णं नाम
तस्तीर्थं गोरवरोत्त मते । स्थानो नामतः ॥ ग्रावाणमासे याकृ
वटस्य पश्चिमतः स्कन्दतीर्थं स्ना भविष्यति चतुर्दशी तस्या
प्रकीर्तितं स्थानि पुण्यतीर्थं यप्रपति गोकर्णं तस्य पुण्यफ
तिमये रुद्रवटः स्थितः । महादेवं लेष्टुण । कामतोः कामतोवापि
समभ्यर्च्य प्रप्नोति परमं पदं । यत् पापं तेन संचितं । तस्मा
वटस्य चोत्तरपार्श्वे तत्क्षेण दिमुच्यते पापात् पूजयित्वा ह
महात्मना प्रतिष्ठितं महालिंगं रंमुचिः । कौमार ब्रह्मचर्येण ।

यस्यापि प्राप्यते नवैः । तस्यापि ततः । लिंगं त्रेलोक्य विख्या
सकलं तेषां महत्तमं योऽर्चये ने सर्वपापहरं शिवे कंकाल
द्विवं ॥ यदीच्छेत् परमं रूपं दृष्टिणा चापि रुद्रेणानुमहा
सोभायं धनसम्पदं । ऊमारेण मनः । प्रतिष्ठितं महालिंगं स
र माहात्म्यात् सिद्ध्यते नात्र संशयं वपापविनाशानं । भक्ति मुक्ति
यः ॥ तस्य चोत्तरदिग्भागे लिंगं प्रदं प्रोक्तं सर्व किलिष नाश
गृज्जोविभीषणः । अजरश्चा ने । तल्लिंग स्पर्शनादेव श्रमि
मरश्चैव कल्पयित्वा वभूवहः शोमफलं लभेत । तस्य पश्चि
ग्रावाणस्य तुमासस्य शुक्ला मदिरभागे लिंगं सिद्ध प्रतिष्ठि
याचाष्टमी भवेत् । तस्यास्पृजा ते । सिद्धेयं भविष्यात् सर्व
सोपवास श्रामृतं मवाप्नुया सिद्धिप्रदायकं । तदृशीनात्पूज
त । पूर्वैश्च एतितं लिंगं तस्मि नाञ्च सर्वसिद्धिं हि विंदति तस्य
न्याने द्विजोत्तमः । पूजयित्वा प्र दत्तिता दिग्भागे मृकपरेन महा
यत्नेन सर्वकाममवाप्नुयात् त मनः । प्रतिष्ठितं यत्तु लिंगं दर्श
षणक्षिप्रिणश्चैव तत्रैव म नास्ति हिदायकं । तस्य पूर्ववदि
हेष्टरं । यथाभिलषितान् का गभागे आदिसेन महात्मना ।
मानवापतुं मुद्रात्तितो । चैवमा प्रतिष्ठितं लिंगं वरं सर्वकिलि
सिद्धिने पत्ते योनरस्तत्र पूजये षणाशने । विजोगदस्तु गंधर्वी
त । तस्य तौ वरदौ देवौ प्रय रंभाचाप्सरसोदरा । परस्परं सा
च्छेतां हि वाञ्छितं ॥ स्था उरागे स्थाणुदर्शनकोत्तिरो
गोवटस्य पूर्वतः दक्षिणपदे दृष्ट्वा स्थाणुपूजयित्वा सानु
स्तरः स्थितः । तं दृष्ट्वा मुच्यते गोपरस्परं । ग्रागस्य वरदं देवं
पापैराण्यतस्त स मुद्रवैः ॥ त प्रतिष्ठाप्य महेष्टरं । विजोग
सदक्षिणतो लिंगं हारीतस्य देष्टरं दृष्ट्वा तथारंभेष्टरं द्विज
मृषे स्थितं । यंप्रागस्य प्रयत्नेन सुभगे दर्शनीयं शु कुलेजम
सिद्धिमाप्नोति मानवः । तस्य सप्तामुयात् । तस्य दत्तितातो
दत्तितापार्श्वे त हारीतस्य महा लिंगं शुक्रिणा स्थापितं पुरा ।

तस्य प्रसादात्संप्राप्तेन साचिं लिङ्गस्य परितः ऋषिभिस्तत्तद
तिते फले पराशरेण मुनिना तं शिभिः। प्रतिष्ठितानि लिङ्गानि
येवाश्रय शंकरे। प्राप्ते कवि येषां संख्या न विद्यते। तथा ह्युक्तं
ते परमे दर्शनाच्छंकरस्य च रतं श्रेयं यावदोषवती नदी ॥ स
वेदस्यासेन मुनिना चाराथ हस्तमेकं लिङ्गानां देव पाश्चिम
गरमेश्वरे। सर्वज्ञत्वं ब्रह्मज्ञानं तः स्थितं। तस्यापि पूर्वदिग्भागे
प्राप्ते देव प्रसादतः। स्यारोणः शालिनिवले मंदारिभिः। प्रति
पश्चिमदिग्भागे वायुना जगद्दिता रुद्रकोटि र्वावत् सभि
हायुना। प्रतिष्ठितं महालिङ्गं हितं सः। दक्षिणेन तु देवस्य
दर्शनात् पापनाशनं। तस्या गंधर्वै र्यत् किन्नरैः। प्रतिष्ठितं
पिदक्षिणेभागे लिङ्गं हैमवते नि लिङ्गानि तेषां संख्या न विद्य
श्वरे। प्रतिष्ठितं पुण्यकृतादर्श ते। तिस्रः कोट्यर्धं कोटीचलि
नास्ति हिदायकं। तस्यापि पश्चि गानो वायु रज्रवीत् ॥ असेखा
मेभागे कार्तवीर्येण स्थापितं ताः सहस्राणि येरुद्रास्याणुमा
लिङ्गोपापहरं सद्यो दर्शनात् श्रिताः। एतज्ज्ञात्वा श्रद्धया
पुण्यमाप्नुयात्। तस्याप्युत्तर नः स्यात्तु लिङ्गं समाश्रयेत्।
दिग्भागे तस्यासौ स्थापिते पुनः यस्य प्रसादात्प्राप्नोति मनसा
आराध्य हनुमांश्चापसिद्धिं दे चिंतितं फले। अकामो वासका
वप्रसादतः। तस्यैव पूर्वदिग्भा मोका प्रतिष्ठा स्यात्तु मंदिरं ॥ वि
गे विष्णुना प्रभविष्णुना आ मुक्तः पातके चौरैः प्राप्नोति पर
राध्य वरदं देवचक्रं लब्धं सुद संपदं। चैत्रमासे त्रयोदश्यां दि
शने। तस्यापि पूर्वदिग्भागे ने पुण्यतमे शुभे ॥ प्रतिष्ठितं
देवा वरुणेन च। प्रतिष्ठितं स्यात्तु लिङ्गं ब्रह्मणालोकभा
लिङ्गावयौ सर्वकामप्रदायकौ रिण। ऋषिभि र्देव सेचैश्च
एतानि मुनिभिः साधै र्वादितां जितं शाश्वतीः समाः ॥ तस्मिन्
वैश्वभित्तया सेवितानि प्रय काले निराहाराः मानवाः श्रुतः
त्वेन सर्वपापहराणि वै स्यात्तु याचिताः। एजयंति शिवे ये वै

ने यानि परमे पदं स्यात्तुली। त्रयश्चांशलतो व्रजेत्। श्रुत्वा
थ मिदं ज्ञात्वा ये कुर्वन्ति प्रदत्ति परमेषानि सदा श्रुकरवत्पि
ण। प्रदक्षिणीकृता तैस्तु सप्त ये। एजयेत्परमेषानि चत्वा
हीपाचमुंधरा। इति वामनपुरा रोव्रह्माणदयः। शिवार्चनं तु
तो ४३ अध्यायः ॥ एकगृहे एजास यद्गृहे वर्जितं सदा ॥
लिङ्गहयाच्च न विषेयो यथा विद्यागते समं देवि तद्गृहे वि
गेहे लिङ्गहयं नाशं शालश द्वि पार्वति शाक्तो वा वैष्णवो
महयंतया। देवकै हारकाया वापि शैवो वा परमेश्वरि।
स्तु नाशं सूर्यहयं तथा ॥ आदौ लिङ्गं समभ्यर्च्य विल्ल
तन्निरीत्य मन्त्राणां विधिनिषेधो पत्रे वरानने। पश्चादभ्यर्च्य महे
यथा। अभ्यर्च्य शिवनिर्माल्ये प शानि शिवे प्रार्थ्य प्रएजये
त्रं पुण्यफले जले। शालग्रामशि त शिवपूजा विना देवि श्रुत
लायोगात् पावनं तद्वत्सदा एजो करोति यः। स एव रसना
इति वाराहे शेष्य सौवर्णा हीनः कुम्भीरो जायते प्रिये नि
ज्ञास्यापन नामाध्यायः ॥ लि माय पार्थिवे लिङ्गं रुद्रसे ह्य
गएजा विना न्य एजाकरणानि श्रुपिणं आशुतोयं महादेवेषा
वेधो यथा। लिङ्गपूजा विना करे ह्यभ्यर्च्य निमीय पार्थि
देवि अमएजो करोति यः। वि वेलिङ्गं विधिवत् एजयेत्तशि
फलात्तस्य एजा स्यादेतेन रक वे। शिवपूजा महे प्राणियद्गृहे
माप्नुयात्। तस्मा लिङ्गं महे सततं प्रिये। काशीपुरं महे प्रा
प्राणि प्रथमं परि एजयेत्। नितद्गृहे वरवर्णिनि। शिवलि
तस्य जन प्रसेपा यथा। यज्ञ गंप्रएजाय सर्वपूजा फले लभे
ए लिङ्गपूजायां रहितं सततं त ॥ चतुर्विधं लिङ्गं यथा। चत
प्रिये। तद्गृहे पतितं सत्ये वि हा पार्थिवे लिङ्गं मृत्तना भेदे
द्या भूमिसमं स्मृतं। ब्रह्म त न पार्वति। शुक्लं रक्तं तथा
त्रिय विट् देवि यदि लिङ्गं न प पीते कलत्र परमेश्वरि श्रुतं
जयेत्। तत्तस्मात् परमेषानि नु ब्राह्मणे पालं च विवेरक्त

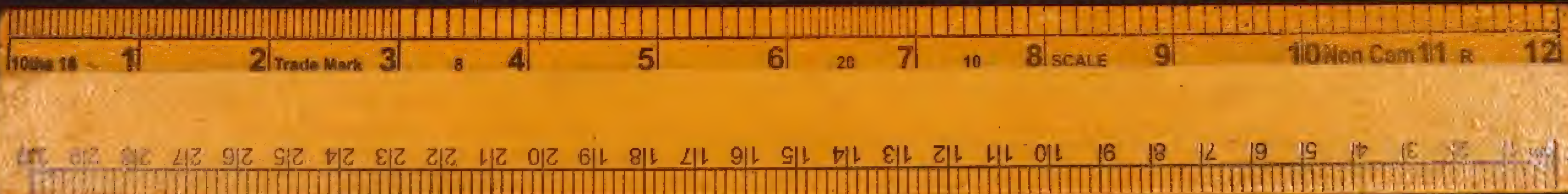

मिष्यते । हरितं वैश्वजातौत । लानने । सुखवाद्यं सन्तत्ये हि
 कृत्स्ने शूद्रे प्रकीर्तितं । चंदनेच कृत्वा न परमेश्वरि मानकामे
 महेशानि सर्वजातिषु प्रस्यते असहितं सुखवाद्यं सुखलभं ।
 इति लिंगाद्यनंतं १ । २ । ३ अकारादि चकारांते अनुलोम
 पटलाः ॥ अस्य पंचवक्त्राणि विलोमतः । उच्चार्य परमेशानि
 यथा । तत्सर्वेषु एवावर्गिण निमुख वाद्यं अचिस्मिते । सति
 शिवस्य सुखं प्रिये । विभावसु सुवर्णं मुच्चार्य पंचाशन्मात्र
 लपमं हि शिवस्य वरवर्णिनि कां प्रिये अनुलोम विलोमेन स
 सद्योजाते वामदेव मचोरश्च वरवर्णं चरणने । अनेनैव विधाने
 ततः परं । तत्पुरुषं तेषु प्राने न सुखवाद्यं करोति यः ॥ स सि
 पंचवक्त्रं प्रकीर्तितं ॥ सद्योजात हः सगणाः सोपि सशिवा ना
 श्रुवे पुक्तं शुद्ध स्फटिकसति अंशयः । मृत्पुत्रयोः हं देवे
 भे पीतवर्णं तथा सौम्यवामदे शिवसुखवाद्यप्रसादतः यस्मि
 वमनोहरं । कृत्स्नवर्णमचोर काले महेशानि असुरा वल
 श्रुसम भीम विवर्धने । रक्तं वद्वेत् । तस्मिन्काले महेशानि
 तत् पुरुषदेवं दिव्यमूर्तिम वद्वेत् । तस्मिन्काले महेशानि
 नोहरे । प्रणमलक्ष्म तथाशा मुलवाद्यं करोम्यहं । तत् अ
 ने सर्वदेव शिवात्मकं । चित्तं तापरमेशानि असुरा राक्षसा
 येन श्रिमवाद्यं द्वितीयं त अये । यत्नायेते महेशानि त
 योमदे । अचोरं दक्षिणे देवं त अक्रतापरमेश्वरि । येन राभु
 एवं तत्पुरुषं तथा । ईशानं वितिष्ठति सुखवाद्यं विनापि
 मथ्यतो योयं चित्तयेत भक्ति ये । स सर्वया तनाभोगी अंते
 तत्पदः ॥ इति तेषु ६ पटलः कृष्णी रत्नो व्रजेत् । इति च तत्रै
 अस्य प्रजायो सुखवाद्यकर व ८ पटलः । अस्य निर्मात्या
 लावप्रकाले यथा संसृज्यता सुवाच । उलभेतव निर्मात्या
 शिवं लिंगं परं ब्रह्मख्यं प्रिये ब्रह्मादीनां कृपा निधे । तत्कण
 ततस्तु लिंगकवचं पठित्वाक परमेशान निर्मात्यं तव हस्तिने
 म

ईश्वर उवाच । मथ्यमानस्थिते ति निर्मात्यं ममेदेव शिविलो
 यत् तत्सुखं परमेश्वरि । प्रणम ग्राह्यं वरानने । देवासुर मनुष्या
 लेतत ईशानं सदा ऊर्ध्वं मुचि । अगंधर्वाः किन्नरादयः । तैर्मेव
 स्मिते । कालाग्निं वृषिणं तत्स परमेशानि वराकाः तद्भवद्व
 वृष्टास्तिमयं सदा । तेजोमये महे यः । निर्मात्येषु च देवेशि अथि
 शानि सुखमूर्ध्वं वरानने । स्त्री कारी कथं भवेत् । इति च तत्रै
 शेटमथने देवि उस्थिते गव । व १३ । १४ पटलौ । चतुर्दश
 ले महत् । ततः करतलीकृत महेशानि अक्तायां वरवर्णि
 तद्विषं सूक्तं तीक्ष्णं वृद्धां नि । कृत्वा याम्ना महेशानि
 नाशने । तद्विषं काण्डदेशतः अमावस्या विशेषतः । तिमाय
 स्थितं हि सर्वदा मम । ततः प्रभु चतुर्दशं लिंगं भक्त्या च पूज
 ति देवेशि सुखं ज्वालायते स येत् । एकहस्ते महेशानि नि
 हा । पत्रे वा यदि वा पुष्पं फले साय पार्थिवे शिवे । दक्षिणे
 दावरवर्णिनि । अथ हि परमे वामहस्ते वानि साय ये च पा
 शानि उपवासे मनोहरं । यो द थिवे । तत्कले परमेशानि ल
 द्यात्परमेशानि मस्तुलोपरि लालिंगं समं भवेत् । इति लिंगा
 पार्थिवे । अग्राह्यं तत्तु निर्मात्यं अंनंतं ॥ वाणालिगलक्षण
 साक्षाद्दसमये यतः । एतत्तु पर दिक् वाणालिगलक्षण
 मेशानि निर्मात्यं यस्तु धारये अथ शेटलिगलक्षणं वीरमि
 त् । सधृष्टो जायते देवि निष्क शेटयष्टं । नदीसमुद्रं च श
 तिर्मास्ति तत्रैव अग्राह्यं मम दसमं वायस्य विनयं तात् न
 निर्मात्यं अतएव वरानने य दौवेगात् समं त्रिगुणं सजातं शै
 दृत्तं सन्मुखं देवि पुष्पं वापत्र द्रमुच्यते । सञ्जयेपि । सारित्य
 मुत्तमं तन्निर्मात्यं महेशानि वार संस्थाने वाणालिग समाकृ
 वृद्धीयात् शिवसासदा । प्रथ ति । तदमदपि बोहयं शेटलि
 मविसुखेदत्ता विसुखे मंत्रेण पर्व गं सत्तावहं । नदीसारं नर्म
 दायो वाणालिग समाकृति तदय

तद्विषं परमे
 श्वरि । निधौ

दपि बोद्धव्ये लिंगे रोद्रे भवि मध्येस्थले वरालिंग मधिवि
 ष्यति । रोद्रालिंगं तथाप्या एतदीदृशे । इत्यल्लिंगं लक्ष
 ने वाणलिंगं समाकृति से ए । लिंगं हि द्विविधं मकुवि
 तेरुत्ते तथा पीते कलविप्र । मे कुविमञ्च अकुविमे स्वय
 दिप्रक्षिते । स्वभावात्कुसवर्णं भूते स्वयंभु वाणलिंगादि कु
 वासर्वजातिषु सिद्धि । नर्मदा विमं निर्मिते धातुलिंगादि ।
 संभवे रोद्रे वाणलिंगवदीरिते सिद्धांतशेखरे । तल्लिंगं द्विविधं
 इति रोद्रालिंगं लक्षणं । शिव ज्ञेयं मचलञ्च चले तथा । प्र
 नाभि लक्षणं तत् शब्दे इष्ट तेके द्विविधं ज्ञेयं लिंगं तदु
 व्यं । अथदेवलिंगं लक्षणं दे भयात्मकं । आसादे स्थापिते
 वलिंगं मधिविप्रसिद्धांतशे । लिंगं मचले तच्छिलादिजे ।
 खरे । करसेपुट संसर्गेश्वरलदे स्थापिते प्रचले गेहे स्थिते लिं
 केन्द्रभूषितं । रेखाकोटर संयु ग मयोजिते । पंचथा तस्मि
 क्ते निप्रोन्नत समन्विते । दीर्घा तल्लिंगे स्वयंभू देव पालकं
 कारञ्च यल्लिंगे वस्य भागारि आर्षञ्च मानसे लिंगं तेष्वा
 वर्जिते । प्रथमोत्तल्लिंगं लक्ष लक्षणं मुच्यते ॥ सिद्धांतशे
 ए । लिंगं गोल मिति प्रोक्ते । खरे । नानाच्छिद्र संसर्गकेना
 गोलके प्रोच्यते मुना । कृष्ण नावर्णं समन्विते । अष्टसम्
 एतस्य फलाकारे तागरेगफला लयल्लिंगं कर्कषाधुविष्टप्रपते
 पमे । काकविष्ट फलाकारे तल्लिंगं स्वयंभूत मपरल
 गोलल्लिंगं सिद्धीरिते । इति क्षणायुते स्वयंभुल्लिंगमित्यु
 गोलल्लिंगं लक्षणं । अथाध कंतस्य नानाविधं मते । शंखा
 लिंगं लक्षणं । तत्रैव नाना ममस्तके लिंगं वैस्ववे तदुदा
 कोल फलाकारे वस्यसवति ह्यते । पञ्चम मस्तके वास्य
 वृत्तै । मूले स्थले च यल्लिंगे दुर्गामे प्राक् मुच्यते शिरोयु
 कपिस्त्यकलसन्निभं । गोलस्य समंतथाप्रेयं त्रिपदे वास्य
 नाफलाकारे मध्येस्थले च यद मीरिते खड्गा भंनेरिते लिंगं
 वेत् ॥

करुणकलसाकृति ॥ वायवे धु नानावर्णान् विज्ञेया रसे गं
 ज्वालिंगं कौवेरंत गदान्विते न्येष्टु इतः । वज्राद्याः स्फारि
 ईशानस्य विष्णुलाभं लोकपा कायाश्च गुञ्जादि विनिर्मिते
 लादि निःसृते । स्वयंभुल्लिंगं मा सर्वकामप्रदे प्रेषं लिंगं तात्
 व्याते सर्वपास निशारदेः । ३ कालिके मते ॥ लक्षणसमुच्च
 ति स्वयंभुल्लिंगं लक्षणं ॥ ये । गान्धे सौभाग्यदे लिंगं यो
 मत्स्यस्तुक्ते । दृष्ट्वा लिंगं महेश वं मुक्तिपदायकं । तथा नाना
 स स्वयंभूतस्य पार्वति । सर्व गुणैर्द्रव्यं लिंगं नानाकाम प्र
 पाप विनिर्मुक्तः परे वस्यणिनी दायकं सेकते गुणदे लिंगं सौ
 यते ॥ एतेषां एजाफलं तत्रैव भाग्याय च लावणं ॥ उच्चा
 विशेषाच्छेदजं । मुक्त्यै मुक्त दने त पाशां प्र मोलेश्वरुत्त
 ये शस्त्रं मुक्तये चानुवंगतः यावहे । तात्कालिकं ददित
 एवं वेदाकृते ज्ञेयं विज्ञातिं शु कृता भक्ता समर्पयेत्
 गं तथा पुनः । स्थिरलक्ष्मी तथा । कस्तूरिकाया हो भागे
 प्रदं ज्ञेयं हैमं राज्यप्रदञ्च तत् चत्वार अन्दनस्य च । ऊज्जमस्य
 ७३ इदिकरे तापं दोगमायुः वयश्चैव पाणिना च चतुःसमे
 प्रवर्द्धनं ॥ पद्मपुराणं । पा एतेह गन्धलिंगं त कृत्वा स ए
 रदञ्च महाभूये सौभाग्याय उपभक्तिः । शिवसायुज्यमाप्नो
 च भोक्तिकं । चेदकोते मृत्यु ति वंशुभिः सहितो नरः । का
 जित् स्थादाटकं सर्वकामदे र्द्युष्ममये लिंगं हयगंधस
 वीरमिन्द्रोदयधृत कलेपान्नेपि मन्विते । नवखेजं धरो मुक्ता
 सर्वा फलप्रदा भूमि स्मरण गणेशाः धिपतिर्भवित रजो
 लक्षदेव हि । अनेताद्याः स्तु भक्तिः । विद्याधरपदे प्राप्यप
 ता राक्षे मणयो विद्युज्जत् श्चात् शिवसमो भवेत् । श्रीका
 लाः राज्ञे प्रकाशकाः सर्वे वि मो गोपाकृल्लिंगं कृता भक्ता
 पाद्या हातकारिणाः ॥ प्रदजयेत् । स्वच्छेन कापिले

नैव गोमयेन प्रकल्पयेत् ॥ सम्भवं लिंगं चला वैभुक्तिं सु
कार्यं षष्ठिकमे लिंगं यव गो क्तिदा । अयस्कांते चतुर्दी तने
धुम शल्लिजं । श्रीकामः प्रष्टि यं सामान्य सिद्धिः । इति गुरु
कामश्च पुत्रकाम सदाश्चयेत् ॥ उपराण ॥ सर्वं मणिभवं ये
सिताखण्डमये लिंगं कार्यमा हे तत्र वज्रमणिच्छिदि । यमलि
योग वर्धने । वरपलवनजंलि गं महाभूते सौभाग्याय चमो
गोतालविकटकान्विते । गव्यहृ तिके । पुष्टिमले महानीले
तमयेलिंगं संपद्य बुद्धिर्बर्धने ज्ञेतिस्तीर समुद्रवे । स्पर्शके
लवणनचमौभाग्यपाथिवे स कुलसन्तये तैजसे सूर्यकान्त
र्वकामदे । कामदे तिलपिष्टे जे ॥ चन्द्रापीडं सृष्टुजिते
त्यं तयोत्पत्तारणे स्मृतं भस्मा स्फाटिकं सर्वकामदे । मूला
त्यं सर्वफलदे गुडोत्पत्तं प्रीति त्व मणिजे शुभचयाये मोक्ति
वर्धने । गन्धोत्पत्तं गुणदे भूदि कंतथा । आपत्ते हीरकेत्तेये रो
शर्करोत्पत्तं सुखप्रदे वंशाजरो गद्यनैमाक्तिकोद्भवे ॥ शुभक
त्यं वंशकरं गोमयं सर्वरोगदे त एकले तीर्थे वैद्व्यं शुभद
के प्राप्तिं सम्भवे लिंगं सर्वश प्यहत् ॥ नीले लक्ष्मीप्रदेत्तेये
बुविनाशने लोभने मारणे पि स्फाटिकं सर्वकामदे इति मा
ष्टसेभवे लिंगमुत्तमे । दारिद्र्य रसेग्रहः ॥ महाभुक्तिप्रदे हे
दंडुमोद्भवे पिष्टं सारस्वतप्रदे से राजते भूतिवर्धने ॥ आरक्त
दधिदुग्धोद्भवे लिंगं कीर्ति दे तथा कांसे मृणसामान्य
लक्ष्मीसुखप्रदे । धान्यदे या मुक्तिदे । उपसीमायसंलिंगे
नयजे लिंगं फलोत्पत्तं फलदे शुभरणं नाशने हिते । कीर्ति
भवेत् । पुष्पात्पत्तं दिव्यभोगा दे काम्यजे लिंगे राजते पुत्रव
पुष्पुत्तं धात्रीफलोद्भवे । नव र्धने । पौनले भुक्तिं पुत्रार्थ
नीलोद्भवे लिंगं कीर्ति सौभा मिश्रजे सर्वसिद्धिदे । इति
गव्यवर्धने । हवीकाण्ड ससु कालोत्तरतन्त्र ॥ तत्रैवशि
रुतं मधुसूतविनाशने कर्षे व नारदसवाद ॥ पिहणा

मुक्तये लिंगे सज्जं रजत संभ च्च स्वर्णपात्रे निधाय च त
वं । हेमजे सत्यलोकस्य प्राप्तये स्माडुतोत्पत्तं तल्लिंगं उग्रमये
एजयेत् पुमान् । एजयेत्ता । दिनत्रये । अथ केन स्थापयित्वा
मृजे लिंगं पुष्टिकामो दिमा कालरुद्रं प्रएजयेत् । षोडशे
नवः ॥ मत्स्यसक्ते तावुल्लिंगं नोपचारेण वेद्यं तपावेत्तीयजे
कलो नोद्भवेत् । दैत्यस्य सीसकस्य त । तस्माडुतोत्पत्तं तल्लिंगं
च । रक्तचंदनं लिंगं च शंखको गंगातोये दिनत्रये । ततोवे
स्यायस्तथा ॥ मातृकामे दोक्त विधिना संस्कार माच
दत्तं ॥ पटले पाथिवे शि रेत सथीः ॥ लक्षणहीनं लि
वएजायो सर्वसिद्धियुतो भवेत् गएजने दोषो यथा । लिंगं
पाषाणे शिवएजायो दिगुणं सुलक्षणं कुप्यात् तजे लिंग
फलमीरितं ॥ स्वर्णलिंगे च मलक्षणं । दैत्यहीने भवेद्या
एजायो प्रात्राणो नाशने मते धिरधिके शुभवर्धने । मान
सर्वसिद्धीस्यरो रोप्यफलं न हीने विनाशः स्यादधिके च
स्माच्चतुर्गुणं ॥ ताम्रपुष्टिं शिष्टुत्तयः । विस्तारे चाधिके
ज्ञानीयात् कांसे च भवसंत हीने गद्यनाशो भवेत् अवे ॥
यः ॥ गोमायाश्च लक्ष्मणोत्पत्तं पीठहीने तद्वारिद्र्ये शिवोहीने
तायो रोगवान् भवेत् । स्फा कुलतयः । ब्रह्मसूत्र विहीने
टिके सर्वसिद्धिः स्यात्तथा मर च राज्ञो गच्छेत् न पुपति । तस्मा
कते प्रिये । लोहलिंगे रिपो सर्वप्रयत्नेन लिंगं कुप्यात्सुल
नाशं कामदे भस्मलिंगके ॥ त्रणं । अथ लिंगप्रमाणं । देव
वालुकायो कामसिद्धिर्गोमयेदि वाच लिंगप्रमाणं देवेशकथ
पुष्टिसने । सर्वलिंगस्य माहात्म्यं यस्त मयि प्रभो । पाथिवे च पि
धर्म कामार्थ मोक्षदे । संस्का लाद्योऽपि विशेषो यत्र यद्भवेत्
रेण विना देवि पाषाणाद्यो न श्रीशिव उवाच । मुक्तिका तोल
एजयेत् ॥ तत् संस्कारस्तत्रै केनासमम्यता तोलकहये यत्
व यथा । रोप्यञ्च स्वर्णलिंगं दम्भजुर्वीत कदाचिदपि पाव

ति इति मातृकाभेदतरे ॥ प दि मानके। क्रमेण देवदेवेशि
दलः। अपिच मृत्तिका तालके फलेवज्जुविधे लभेत। स्यात्तात्
शास्त्रमथ वा तालकद्वयोः स्यात्तरे लिंगे कृशते परमेश
सूत्रस्यप्रमाणेन चतुर्न कारये रि एज्जनागाराणादेवि फलेव
दुयः। ग्रंथपर्वमानत कृत्वा ऊविधेस्मृतं। स्यात्तात्सुलतरे
लिंगप्रएजयेत्। इति षट्क मिति पार्थिवलिंगे तरेपरं। मृ
मदीपिकाधतविद्यसारतरे ॥ त्रिका तालके शास्त्र मिमादि
विसृजीकरण मुक्तं कालोत्रे वचनात्। शिला स्फादिकम
लिंगे वेद्यं तथा पीठे सम रकतादीनां पंचसूत्रीकरणमु
सूत्र निपातनात् समञ्चैव वि ज्ञानीयात् विसृजीकरणं नि क्तं। यथा शिवलिंगस्य यन्मा
दे। मृत्तिकाभेदेन ब्राह्मण नेतमाने दत्त मद्ययोः। योमथ
दीनां एजाफलस्यप्रशस्तमु मपि यन्माने तदयोपि तथा भ
क्तैवेव। मुक्तं हि पार्थिवे वेत्। इति लिंगे। लिंगस्य ग्राह
लिंगनिर्माय यस्तु एजयेत् रिवस्तारः परिणामोपि तादृशः
सपदपरमेशानिविर्गफल दिगुण वेदीयानिस्त
भागभवेत्। त्रिविस्तवरागेहे दई संमिता। ऊर्वीतो गृह तोह
रक्तनिर्माय पार्थिवे। एजयेत् स्वे न कदाचिदपि कचित्। रत्ना
ततेयस्तु विवर्गफलभागभवेत् दिशि विनिर्माणे मानमिच्छावशा
हरिते पार्थिवे देवि निर्माय द्रवेत्। इति त्रेजोतरे। लिंगशब्द
स्तु एजयेत्। सच वैप्रेया महे मुस्यति यथा। आकाशे लिंगमि
णानिविर्गफलभागभवेत् माहुः एधिर्वी तस्य पीठिका ॥
कुसंदि पार्थिवे लिंगे निर्माय आलयः सर्वदेवानो लयनालिं
यस्तु एजयेत्। स प्रादः परमे गमुच्यते। इति स्कंदपुराणे ॥
णानिविर्गफलभागभवेत् लिंगमहिमा यथा। शिव उवा
लाद्यैश्च भद्रेशानिस्तुलचफल वाच। ननुष्णामर्चितोऽर्चायां
दायकः। ग्रंथपर्वमाने देवपियहा पुष्पधूप निवेदनः। लिंगेऽर्हि
हेमा ते तथा तर्पणं परं तुष्णामि ॥

पार्थिवे। यथ देवि पुरा कृत्येजी लिंगे विविधापन्नितारणे। एज
तोहं सर्वदेवतैः। लिंगात्वालिग पित्ता नरो नित्यं शिवसायुज्य
मितुक्तं सुदेवास्तर किन्नरैः ॥ माप्रयात्। सर्वमन्यतरित्यज्य
प्रयच्छामि दिवं देवि योमलि कियाजाल मशेषतः। भक्त्याप
गार्हनेरतः। तत्का सर्वाणि रमया विहान् लिंग मेकं प्रएज
पापानि निर्गंदो दग्धकल्मषः येत्। इति स्कंदपुराणे ॥ अथ
मन्मना मन्मस्कारो मामेव प्र मेथ सहस्राणि वाजपेय शता
तिपद्यते। इति वीरमित्रोदय नि चामहेशास्त्रेन पुण्यस्य क
धत स्कंदपुराणे। इयविश लो नाईति चोउप्री। इति म
षेण एजादिफलमपि तत्रैव। व त्स्यस्ते १६ पटलः ॥ स्वयेना
सुएतजले लिंगं स्तपित्वा सम रायणाः प्रोक्तो यदि शम्भुप्रएज
मानवाः। लक्षणान्वायमेधानो येत्। सुर्ग मर्त्ये च पाताले ये
फल माप्नोति सत्तमः। सुगंधि देवाः संख्याताः सदा। तेषां
चेदनरैरे लिंगं मालिप्य भक्ति एजा भवेदेवि प्रोभुनायस्य
तः। आलिप्यते सुवस्त्रीभिः स जनात्। इति मातृकाभेदत
गत्वे यत्तकईमैः ॥ लिंगे ३ ॥ षट्कर्मदीपिकायां ॥
जनाकरणे दोष स्तएजाफल असारेखलु संसारे सारमेतच्च
च तत्रैव शिवनाद सन्नादे। तुष्टये। काष्णं वासः सतो संतो
विना लिंगाश्चने यस्य कालो गंतामः। शम्भुमेवने ॥ अथ
गच्छति नित्यशः। महाहानिर्भ पारदशिवलिंग महात्म्य ॥
वेत्तस्य उर्गतस्य उरात्मनः। य ज्ञेयानिर्मयं महादिगं कैलास
कतः सर्वदानानि ज्ञानानिवि वि नगरेष्विये। तस्यैव चोउप्रांशो
धातिच। तीर्णानिनियमायज्ञा कः काष्णं विषस्यरः स्थितः ॥
लिंगाराधन मेकतः। न लिंगाव एर्णालिगं भद्रेशानि शिववीजे
पनादस्यत पुरा वेदे चतुर्विपि नवात्म्या। शिलामध्ये यथाच
विद्यते सर्वशास्त्राणां शेष एव कलस्त्रीनारायणः परं पारद
सुनिश्चितः। भुक्ति मुक्तिप्रदे स्यतायेको लक्ष्मीनारायणः

हि। पकारेविसृष्टं आकारं
कालिका स्वये। रेफं शिवदेका
रेच ब्रह्मपंचन्याया पारदेप
रमेशानि ब्रह्म विसृष्टिवात्म
कं। यो यजेत्पारदे लिंगे सपव
शंभु रक्षयः॥ इति मातृकाभेद
तंत्रे ८ पटलः॥ तस्य निर्माण
विधानं पारदशास्त्रे द्रष्टव्यं॥ प्र
कारान्तरं शिवलिंगात् पति
र्यथा। ततो विवाहं निर्वर्त्यकु
तकुसायथागताः। गताः सर्वे
महेष्टोपि सत्यासह तदागृहे
जगाम रेमे सत्याच विरं निर्भ
रमानसः प्रथमकालेकदाचित्
सत्या सह महेश्वरः रेमेन श
के तं सोढुं सती आताभवेत्तदा
उवाच दीनया साचा देव देवं
जगद्गुरुं। भगवन्नहि शक्नो
मिहवभावं सुडः सहै। जमे
स्तनो महादेव कृपाकुरुज
गमते। निशम्य वचनेतस्याभ
गवान् वृषभध्वजः। निर्भरं रस
एचके गच्छं निर्दय मानसः क
त्प्रासं एतां रमणं सतीच तत्कामे
युता। उत्पानाय मनश्चक्रे उभ
यो स्तेज उतमं। पपातधरणी
पृष्ठे तैलीम सखिलं जगत्।

सति

सम्भवेच सहस्रं तदरण्येच न मृत्तिकादि निरूपणे यथा तीर्थ
दर्शकं। महाराजभये मञ्जुशत मृत्तुं समाहृत्य निर्माणलिंग
च्चापदि शंकटं। सहस्र मयुते मञ्जुते। तीर्थाभावे महेष्टानिह
सर्व कामदे परिकीर्तितं। पके द्रव्य मृत्तिकां प्रिये। पर्वतप्र
पापहरं प्रोक्तं हिनिगंचार्थमि भवा देवि नदीनामेतदाहते
दिदं। त्रिलिंगे सर्वकामार्ता एतद्विज्ञा महेष्टानि नदीनुश
कारणं परमीरितं। तथा। लि इति प्रिये। निर्करस्यचदेवे
गानामयुते कृत्वा एजा रजभ शि नदीसम्पत् प्रदायिनी।
घंहरत। सहस्राणिचलिंगानां सर्वाभावे महेष्टानि गोष्पद
निगजान्मोचयेदुवे। कारागृह स्थाप्य मृत्तिकां। प्रयत्ना परमे
विमुक्त्यर्थं मयुतेकारयेदुधः प्रणविग्रचित्तं प्रसीदति सुपीने
शक्त्यादिभये पंचसहस्रंका संदरे रम्ये शर्करा रहिते सदा
रयेत्तथा। सहस्राणाञ्च पंचा निर्माणपाथिवे लिंगे ऊर्णली
णदण्डो हिप्रकारयेत्। इति सहिते प्रिये। योलिंगं परमे
वीरमिजोदयधृते। अनेन च प्राणि सरुद्रः परमेश्वरः। ऊं
कमादेवि लक्षे यस्तुप्रएजये उली वेषनी तस्य सादेवीपर
त। सर्वाभीष्ट फले देवि लभते मेखरी। शिवस्य एजनातदे
नारसंशयः॥ पकीकृत्य लिंगं वि देवी देवो च एजितो॥ ३
एजा विधि निषेधो यथा ए तिमत्ससक्तं॥ वाणलिंग
कीकृत्य महेष्टानि युगलेन निर्मात्य ग्रहणे प्रतिप्रसवो
तएजयेत्। पकीकृत्यमहेष्टा यथा। वाण लिंगेनचोपेणचे
निदशपंचशतानिच। प्रत्येकेना नचनिर्माल्यकल्पना। सर्वदा
यवा देवि विल्वपत्रैः प्रएजयेत् तार्पितं ग्राह्यं भक्त्या भक्तेश्च
पकेके एजयेत्तिलो युगलेन तारुणा ग्राह्याग्राह्यविचारोये
तुएजयेत् दरिद्रो जायतेदेवि वाणलिंगेन विद्यते तदार्पितं
युगलस्यचएजनात्। इति। जलपत्रे ग्राह्ये प्रसादसंस्तया
लिंगाच्च नतंत्रं॥ शिवलिंगं वाणलिंगेस्वयंभूतेचैवकोते

दसेस्थिते। चंद्रायणसमं तेये प्रसजया। प्रसजयान लभतेलो
 प्राप्ता नैवेद्य भक्षणेः ॥ इति कान् शिवसायुज्यमाप्नुयात्।
 शिवनामदसेवादः ॥ इति तिष्ठ्यादितत्त्वे ॥
 शिवलोकः पुं कैलासः। यथा शिवसदृशी स्त्री दुर्गा। इति
 विल्लपत्रे रावणउच्यते योलिंगं तंत्रशास्त्रे ॥
 एजयेत् सकृत्। सर्वपापे वि शिवा स्त्री दुर्गा। मुक्तिः। यथा
 निर्मुक्तः शिवलोके महीयते शिवामुक्तिः समाख्याता योमि
 इति तिष्ठ्यादितत्त्वे भवि नो मोक्षगामिनी। शिवाय यो
 ष्यपराणो। शिवस्य भुवने जने जपेदेवी शिवा लोकेततः स्मृ
 त्वा। शिववल्गुमा स्त्री शतपत्री ता। इति देवीपुराणे ५५ अ
 इति राजनिर्घण्टः शिवप्रिये। ध्यायः। अपि च। शिवा कल्या
 नि शिववल्लिका स्त्री लिंगिनी ण तूपा च शिवदा च शिव
 इति राजनिर्घण्टः ॥ प्रिया। प्रिये दानरि च शिवः
 शिववल्ली स्त्री लिंगिनी श्री शिवा तेन प्रकीर्तिता ॥ इति
 वल्ली इति राजनिर्घण्टः ॥ ब्रह्म वेवर्ते प्रकृतिरावडे ५५
 शिववाहनः पुं अनङ्गान्। इति अर्ध्यायः अपरंच। शश्वक
 राजनिर्घण्टः ॥ त्याग वचन शैवोत्कृष्टवा
 शिववीजे स्त्री पारदः। इति चकः। समूहवाचक श्रेय वा
 राजनिर्घण्टः ॥ कारो दानवाचकः। श्रेयः संज्ञो
 शिवशेखरः पुं वक्रवृत्तः इ त्कृष्टादी शिवा तेन प्रकीर्ति
 तिजराधरः। भुक्तः। इति राज ता। शिव राशि मूर्ति मती।
 निर्घण्टः। शिवस्य मस्तकश्च शिवा तेन प्रकीर्तिता। शिवो
 शिवसायुज्यं स्त्री मोक्षविशे दि मोक्षवचन श्याकारो दान
 षः। सच शिवेन सहयोगः यथा वाचकः। स्वये निर्वाणदात्रीया
 नागरावडे। उपवास प्रभावे सा शिवा परिकीर्तिता। इति
 न वतादपि च जागरात् शिव ब्रह्मवेवर्ते श्रीकृष्णजन्माव
 रात्रे स्तथा तस्य लिंगस्यापि एड २२ अर्ध्यायः ॥

शमीवृत्तः। हरीतकी। शृगा नि। वाद्ये तृतीये प्रहरे दि
 लः। तामलकी इत्यमरः ग्राम नस्य ऊताशवेवस्तन यात दि
 लकी इति मेदिनी। बुद्धिशक्ति स्तु। शिवा रदंती ऊरुते नरा
 विशेषः। सतुहारिंशजिनमा ण संज्ञास कायव्य वंथनानि
 ता। इति विकोडशेषः ॥ हरि समागतेः क्तः प्रहरे तृतीयेपे
 द्वा ॥ हवी। गोरोचना। इति तेष रत्नः पाति पाशिदित्त ॥
 राजनिर्घण्टः ॥ शृगालस्य शिवा रदंती ऊरुते नराणो से
 धुनेः शुभाशुभं यथा। शोभ शस कायव्य वंथनानि। आ
 ने शुभफलामिस्तुकेकया चेनिष्ठायाः प्रहरे प्रहृते रत्नोपि
 तेन वितथे शिवारुते। शोभ यादः पतिवातदित्तु। शिवा र
 दीमकरभो विशेषतो ज्ञान देती ऊरुते नराणो संज्ञास का
 मत्रचसदोपयुज्यते। दग्धा दि यव्य वंथनानि। तेतोद्वितीय
 गुक्तादिननाथ युक्ता विवस् प्रहरे रज्ज्या स्तेयोधिनाथानि
 दासा भवति प्रदीप्ता। साधुमि न सोमदित्तु। शिवारदंती ऊ
 ता यासविताप्रयातः शेषादि रुते नराणो संज्ञास कायव्य
 गताः किलपंचशोताः दग्धादि वंथनानि। यामे तृतीयेः पित
 गोपीज्वलिता दिगेंद्री प्रथमि यासवत्याः समीरदोषाकर श
 ताचानलदिक क्रमेण। प्रये म्भु दित्तु। शिवा रदंती ऊरु
 कमेकं प्रहराष्टकेन मुक्तेदिशे ते नराणो संज्ञास कायव्य
 होसविताक्रमेण। आद्ये दिन वंथनानि समागते रात्रितरी
 स्यप्रहरे प्रहृते महेश देवशक्त ययामे निष्ठाकरेशान सुरेश
 नाश दित्तु। शिवा रदंती ऊ दित्तु। शिवारदंती ऊरुतेन
 रुते नराणो संज्ञास कायव्य राणो संज्ञास कायव्य वंथना
 वंथनानि। अक्रो द्वितीये प्र लि। इति शिवारुते दग्धदीपध
 रस्य भागे सहस्रनेत्रानलका मित्तदिक वययामप्रकरणे प्र
 तदित्तु। शिवारदंती ऊरुते न यमे। इतीरिते दिकवययामयो
 राणो संज्ञास कायव्य वंथना मात फले विरुहे विरुतेः शि

वायाः क्रमोऽथदिकपंचकया दित्वायेः सप्तमयामकाले ॥
 मयोगात फलानि पुंसां क्रम स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि
 तः शुभानि । कृतं रत्नोक्त लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः
 एतानि लेख दित्वाद्ययमे रत्नैः प्रत्येककृतैश्च पाशि वातदि
 शुगल्याः । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । रत्नः प्रचेतोः
 निल सोम शंत दित्वा द्वितीये श्रीवसेतराजे शिवाकृते दि
 प्रहरे रतेन । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । जलेश वाते
 शुशिवामरेश दित्वायेण प्र यामप्रकरणे द्वितीये ॥
 हरे तृतीये । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । समीर सोमेश
 सुरेश वाक् दित्वा स्तरेण प्र एकादिकानां । निधनायमा
 रेचतृथे । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । शशोक रुद्धे
 काल दित्वायेः पंचमयाम भागे । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्ट
 सिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । ईशान शक्राग्नि कृतान्ते
 रत्नोदित्वा स्तरेण प्रहरे च यष्टे नो शिवाकृतानां मधुनायदर्थे
 स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः ।
 लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः रत्नः प्रचेतोः निल सोम शंत
 दित्वा द्वितीये श्रीवसेतराजे शिवाकृते दि यामप्रकरणे द्वितीये ॥
 प्रहरे रतेन । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । जलेश वाते
 शुशिवामरेश दित्वायेण प्र यामप्रकरणे द्वितीये ॥
 हरे तृतीये । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । समीर सोमेश
 सुरेश वाक् दित्वा स्तरेण प्र एकादिकानां । निधनायमा
 रेचतृथे । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । शशोक रुद्धे
 काल दित्वायेः पंचमयाम भागे । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्ट
 सिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । ईशान शक्राग्नि कृतान्ते
 रत्नोदित्वा स्तरेण प्रहरे च यष्टे नो शिवाकृतानां मधुनायदर्थे
 स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः ।
 लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः रत्नः प्रचेतोः निल सोम शंत
 दित्वा द्वितीये श्रीवसेतराजे शिवाकृते दि यामप्रकरणे द्वितीये ॥
 प्रहरे रतेन । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । जलेश वाते
 शुशिवामरेश दित्वायेण प्र यामप्रकरणे द्वितीये ॥
 हरे तृतीये । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । समीर सोमेश
 सुरेश वाक् दित्वा स्तरेण प्र एकादिकानां । निधनायमा
 रेचतृथे । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते
 ति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । शशोक रुद्धे
 काल दित्वायेः पंचमयाम भागे । स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्ट
 सिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः । ईशान शक्राग्नि कृतान्ते
 रत्नोदित्वा स्तरेण प्रहरे च यष्टे नो शिवाकृतानां मधुनायदर्थे
 स्पादिष्टवार्ताश्रुति रिष्टसिद्धि लोभः सुभिते प्रियलोकसंगः ।

शसोभिभागं प्रथमे द्वितीये वर्षति पंचमेच । क्रोथं विधत्तेन
 नराधिपः कृष्णतिभी स्तृतीये पतेषु षष्ठे भीः सप्तमे स्पादिफ
 ज्ञातश्रुतये नगरस्य शष्टे शि लोः एमस्तु । दिष्टपुत्रस्यांति
 वकते पंचमके च युद्धे । वदे हिते विगवे प्रियेत काश्रित्य
 तितज्ञाः कुलहन्त्र यष्टेभीः सप्त यमे द्वितीये । महाभये विप्र
 मे स्पादिफलोः एमस्तु । आद्यो वय स्तृतीये जने चतुर्थे खल
 शुभे स्पादश्रुते द्वितीये यामे हयतेच ॥ विट पंचमे षष्ठरे
 महायाधिभये तृतीये स्वरेच चमूदे भीः सप्तमे स्पादिफलोः
 तृथे स्वजनागमः स्पात पञ्चो एमस्तु । राहो स्तृतीये दर्शनमा
 भवेत् पंचस फलकतेषु । जा यशष्टे केतो द्वितीये चतुर्थे
 येत कया रदिते च षष्ठे भीः रेण ॥ उल्लाप्रपात विषु इदि
 सप्तमे स्पादिफलोः एमस्तु ॥ नेच चतुष्टभेदे खल पंचमेच
 ग्रामस्य चातो दिशिगच्छसाना संगो भवेद्देविजनेषु यष्टेभीः
 माद्यो द्वितीयेऽपिचगोऊल सप्तमे स्पादिफलोः एमस्तु ॥
 स्पादस्य स्तृतीये द्विचतुष्टदा आद्ये भवेद्देविन तीशदेशे तु
 नां हानि श्रुतयेऽपिचपंचमेऽत्र । द्वि द्वितीये च रवे शिवायाः
 चौरादयं राजभयञ्च षष्ठे भीः वात स्तृतीये तशनि श्रुतये
 सप्तमे स्पादिफलोः एमस्तु प्रियतेकाश्रित खलपंचमेच
 शष्टे शिवाया वरुणस्य भागे लभेत पष्टी निनदे च षष्ठे
 आद्ये भये हानि रथ द्वितीये भीः सप्तमे स्पादिफलोः एमस्तु
 स्पादात्तदतागमने तृतीयेरा शति शिवाएकरुते स्वराष्टक
 हयतृथे खल चौरभीतिः स्पा प्रकरणे तृतीये ॥ हेमलाभ
 तंचमे राजभयंच षष्ठे भीः स पुत्ररागमनां निश्रययमपि
 प्रमे स्पादिफलोः एमस्तु । वा गम्य विशोकः । येन यातिप
 यद्यभागे भय मेकपाष्टे भया धिकः परदेशे ते शिवा कृत
 निरुक्तो भवति द्वितीये हृष्टि मया प्रथयासः । ये ये देशे
 स्तृतीये मरती चतुर्थे मेजागमा गंत मधुयतानां पुंसां शब्दा

वसुंरतो मृगाली। शोतायां
सासिदये कोष्ठितानो दीपायां
तस्याभीष्टतयाय। प्राचीदिशि
सन्नुत्तमात्रविः प्रतिमान
सनरस्य यस्य। शब्दे मृगाली
पुनः करोति वंशे वंशे वा प्रक
रोति तस्य ॥ प्राचीदिशीशाभि
मुखस्य पुंसः प्रस्थानकामस्य
शिवासशब्दा। भियेः शब्दाया
यचदक्षिणा स्यादामा पुनर्वा
क्षितकार्यसिद्धे। प्रत्येकमाणा
चलितस्य एतौ शिवविशेषेः
यस्य यस्य। करोति एष्टप्रकरोति
तस्य सर्वप्रकारा अभिलाससि
द्धिः। प्रस्थापितो यस्यचदक्षि
णायां शिव रवे उच्चति दक्षि
णेन। आदित्यमुक्ता यदिनात
दानीं पुनं भवेत्तस्य महीपतिते
वैवस्वतायां चलितस्य यस्य
दिवाकरलिष्टतिदक्षिणेन
शिवच वामा ऊरुते विरावेस
सायते तस्य समस्त सिद्धे। पु
मान् यदा यास्यकुरु प्रवासी
करोति शब्दे पुनः मृगाली आ
ले विवस्वानपि सन्नुत्तमैतभ
वेत्तदानीं सविरेण मृत्युः। नर
स्यायां कुरुभेयियासोः मृ

गालभाष्या यदि एष्टभागे के
त्कार मापुञ्चति मानवस्य मृ
सुप्रपुत्रेण भवत्यवश्यं। दिशे
प्रतीचीव्रजतः मृगाली नरस्य
स्याभिवृत्ति विरोति। शोता शि
ताशोतफलप्रदात्रीदीमा तु दी
प्रफल मातेनाति। प्राचेतसीमे
चलितस्य काष्ठं मृगालिका
जल्पति दक्षिणेन यदा तदानीं
सुवहननयान करोति चायां
नपिहंतिपुंसः। दिशे प्रचेतःपरि
पालमानो नरस्य यस्य व्रजतः
मृगाली। वामा विरावे प्रकरो
ति शोता भवेत्तभिमेतकला
नितस्य। योवरुणीयातिदिशे
मनुष्यः मृगचन शिवाया र
दितानि एष्टे। गतस्य तस्यापु
कृताशमीति रसेशये स्यात्तद
विनाक्षयश्च। यस्यानराणां च
लितस्य पुंसः प्राचाशिवपुञ्च
ति फलकानि। भातः प्रतीचा
विदितस्यति श्रेष्ठपेत्तितेसिद्ध
ति तत्तत्तोन। मुञ्चसुदीची
चलितस्य एष्टे शिव विरावेपु
स्वस्य यस्य आले च मध्येन
भसो विवस्वस्तस्य शिवाविम
दाप्रदिष्टे ऊवेरकाष्टे प्र।

तियः प्रयाति ज्वालाशुलीवा। तीये तेष्यत्ततिः पंचमकेः
भिवृत्ति विरोति। तस्याधगसा
भिमताये सिद्धि भवेच्च सम्यत्प
नरागमश्च। तिष्ठति तीव्रकरो
दिशि यस्या फल ऊरुते यदि त
मृगाली तद्व्रजतः पथिकस्य
उवेतां निश्चयतो धन जीवित
माये ॥ दक्षिणातः प्रथमे य
दिपश्चात् वामराता पथिकस्य
मृगाली। फल ऊरुते ऊरुते त
द्वशेषे तेम यनामि गृहगमना
ति। अध्यास्य शोता कुरुभं नर
स्यवामा मृगाली यदि वारं
ती। तदाश्वनामे वित्तमवश्य
प्रशस्तयेदक्षिणातेरुती। वामा
प्रदीमे कुरुभः प्रदेशः लाभतः
शान्तिमुपादिशति। शिवारं
तीपथिदक्षिणातु लिपत्यनर्था
नशसंकटेषु शोतेदिशते यदि
वाप्रदीमे एष्टप्रयाणे प्रतिषेध
यिरी। शब्दायमाना तृशिवापु
रस्तात् निमज्जयसापदगाथ
सिद्धे। वामेः पसवे पुनतो
यष्टे पुंसः शिव जल्पति
यत्र तत्र। आयाति चौराप्रथ
मे विरावे हयो भवेत्तस्तद
शान्त। नृपारोः श्यागमनेत

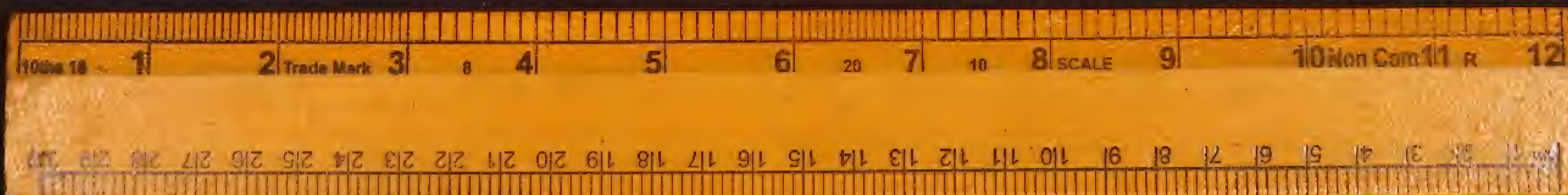
शेलाभः। वाणिज्य सेवादिफ
लायषष्टे भीः सममे स्यादिफ
लाः समस्तु। हाहारवे सुवतिर
एभावा हास्यत तस्या लडरा
हरेति। यष्टेसरा वा पथियायि
यासोः सा हिप्रकारापि मनो
रथाप्ये। नृपस्य यात्रा समये
परस्तात् प्रयाति चेदमे निवे
दयेती। ऊर्याक्षिवा वैरि परो
भवे तजययिचन्द्राभिमते नि
दध्यात। कार्यतरेषुपुनराग
माना श्रेयःप्रदाशोतदिशि प्र
दिष्टा। शिवप्रदीमेतुदिशि
प्रदेशे समारंतीमहेतभया
य। तयोपुमे दीप्ति दिशिप्रदी
मेनीदेहेणा हेति भयानि दे
वी। महानि सर्वाभ्यपि शोतना
राः शोतस्थिता सर्वभयप्रदात्री
यदाचनघुन्नरा नराणां शब्दे
मृगाली ऊरुते कदाचित् तद
हये तस्यदिरक्षणीये महद्वये
भावि जलेचरेभ्यः। इति शि
वार्कितयात्रा प्रकरणे चतुर्थे।
स्थान स्थितानामपियोगभाजो
नेमिनिकाना मुपदिष्टते त
शिवविशेषे रशिवेशिवेव स

विष्णुतापं मुनिसत्मातेन। क हरेन मुनेति चोरा जनसन्नि
रोति के के इति सर्वदिक्षु रा वेशे। स्थानस्य यस्यापगतस
तदा स्थानविज्ञानं युद्धे। शिव मीपे दिनानि पञ्चोच्चरतिप्र
विधत्ते क्षुधिता त्वसाध्यानरो भाते। स्वरेण रोरेण शुभाल
ज्ञान स्वानं मुञ्चति चेत्तुपेक्षे भाष्ये। स्यात्तत्रहानिमहत्तोनरा
निरंतरं रोति विदित्तु दिक्षु रणा। स्वस्तितस्यापिमनुष्यल
समन्तकारुण्य रवातरचेत सैश्यामस्यपीत्रं ग्रहणं विधत्ते
अपमोहेनयदापुगालीम पवेदिनात्त दिवसावसानेशिव
क्तस्यहा साकथितेह तत्रैः रंतेती परुषस्वरेण। दिव्यारं
स्थिता प्रदीप्ते कज्जभोविभा तीसकलासुरोद्रे भ्रमत्यविना
रोज्जालासुखीफेत्कुरुते। ति परितःपुरश्चेत्। शुभालभाष्ये
रोद्रे। ग्रामस्यतस्य प्रकरोति त्वलतद्वीति युद्धमहत्तमहा
नाशं तस्यापवातिष्ठितयस्य भिजाते। ज्वाला विषुचयतिरोद
मये। ग्रामस्य मध्यं समवाप्य नादा सनांगला पावति या स
यस्यज्वालासुखी मुचतिफे मंतात। कौमारकेयाजनयस
क्तानि। सशून्यता गच्छति कस्मात्कुर्याद्विवासायुवराज
निश्चयेनलोकस्यवासादस पाते। रोमोद्गमेयाजनयत्यक
हप्रभूते। ग्रामांतिकेसप्रदिता स्मात् फेरयति कुररवानराणां
नियामत्तत्राभयोसादितके मन्त्रे। गुरीषन्तुत्तुगमाणांसा
क्तानि विरोतिचेत्तत्कुरुते। सुवेदा स्यादशिव शिवेह ॥
गालीतदासिलोकस्यभयप्रभु तरेगीती रोथसि सौम्यरूपं
ने। मध्यंदिने यावदहानिपंच स्त्रीनपंचवासुच्यति। यानिनाश
शिवसमीपे नगरस्ययस्य। वि न। शिवोशिवोत्तान्दपतितदा
रोतिजातेविदधातितस्यभयंच श्रीवंदेदेवी मभिवेदनीया ॥
वक्तिप्रभवे प्रभते। पंचाईरात्रा शस्यनभूमोदिनमध्यभागोमये
निकणंविदेवा कुरारवायाह रजस्याः स्वपुहप्रदेश। या रो
तेपुगाली। यस्यांतिकेतवहरो ति तस्य वलि मर्चयुक्तंभस्मा

प्रदद्यादि भद्रमिच्छेत्। सर्वे तभूतप्रधातत भूय दीपैः। सा
धुकायेषु समुद्यतेषु वलिः शि जगज्जैदन माय कुलस्ये यीव
वायाविनिवेदनीयः। गृह्णाति क एषलिकाभिष मयेः। सभ
यस्मिन् विषयेः सुपेय देवीव ति ३३ नरासन मात्रे उदिमता
लिज्जत्यति तत्रसिद्धिं। इति शि वलिकर्मणि कार्या। प्राण्याष्टमी
वारुते स्थानस्थित प्रकरणेपेच वाय चतुर्दशीस्ता संमंम मेवे
मे। कण्ठतेवलिविधान मिदा ता चसमकुलः। वलि शिवाया
नी प्राकृतागममतेनशिवा निशिनिश्चयेन दद्यात्सुव्या
याः। दिक्षुमंत्र वलिवापितदो यदि भद्रमिच्छेत् ॥ अत्र मंत्रः ॐ
वे साधिताविल सभुद्यतकार्य शिवेज्जालाशिव वलि गृहाण
शुभालयं रुद्रगृहे जलोत्तेवे कुंफटस्त्राहा ॐ शिवे शिवरति
ध्यावनिश्चय मेव मायावलि भगवते चारे ३३ मर्चो वलिलो
प्रदानायमताः प्रदेशाः। तेषाञ्च लासमुचिते गृहाण गृहाण प्रा
मथाडचितप्रदेशे विरोपिते गच्छ वायवेगेन शुभं कुरु क
मण्डलिकंविदधात। पौराणां रु स्त्राहा। ३३ मर्चो मंत्रः। वलि
कप्रीकपरीतितायाः संश्रुय दानायमंत्रोत्तरं ॐ नमो भगव
गे श्रीमयमंतीहात अन्तेतजी ति एने एने वलि गुरु गुरु
गदेहाया वंध्यायाश्चविशेषातः गन्ध पुष्प धूप दीपादिकं दह
रोमातंनवसूतायानगोतीमय दहपच पच चोदइपिणि भोभ
माहरेत्। तस्मिन्निचित्रं वितते रावति पिवत पिवत स्त्राहा। ए
विदधात पिष्टाक्तकेनाष्टदले तस्यमंत्रं हितयस्य मथादेकेन
सरोजं संप्रजयेत्तत्रसराधिना केनाप्यभितेज्जलीयः। वलिः शि
दीन कमेण सर्वानपिलोकण वायाः सुमहाप्रभावे पृथकपृथ
लान्। मये सतेः पंचभिरभुपे क मंत्रयुगे यदेतत् तांबूलवस्त्रा
तोशिवान्तितापिपुमयी प्रसन्ना सतदतिगाभिनेमिन्निकेणाकु
एषा शिव तस्यति भक्तियोगा नशास्त्रलो। प्रपूजयेत्तत्र भवत
भीह साचार्यवर्ग्य परितोषि।

एषा शिव
वतपुष्प
मादृष्टे

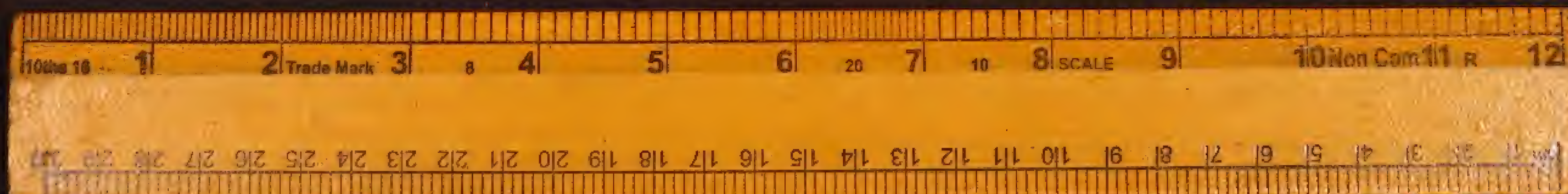
तेहि ॥ अष्टौषिका वल्लिकुता ने। शिवरावेण तस्यायु सर्वे
नरुद्र धिष्टानि एवावितयेन नश्यति निश्चितं। जप एजा
साहुं। जेष्टाञ्च संसज विरो विधिनानि यत्किंचित सज्ज
तियोह अयस्करी जंजुक रोहि तानिच। गृहीता प्राप मादा
नीसा। हितेविणी सर्व समीहि यशिवारोदितिनिर्जने। एकप
तेषुदेवीभनानी भुवि फेरवा तज्यते यत्र शिवया देवैभैरव
चाकृताधिवसाकृपयासदेव तत्रैव सर्वशक्तीनां प्रीतिः प
शिवारुते तेन यतेत विद्वान्। रमइ लेभा। यशुशक्तिः पति
तिप्रौवसेतराजशाकुने सदाग शक्ति नैवशक्तिर्यथाक्रमान्
मार्गप्रेभेन समस्तसत्यकोत एजिता हिगुण कर्मसंगत
केविरचिते शिवारुते षष्ठे ॥ स्थाययेद्यतः। तेन सर्वप्रयत्ने
अथतोविकशिवारुतिः। तउ नकत्रैक्येयजने सरत्। राजा
हेकुलचुजामनै। विल्वमले दि भयमापन्ने देशातरभया
प्रोतरे वा प्रमशाने वायसाथेक दि के। मुभायुभानिकर्मा
मांसप्रधानेनैवेद्ये संध्याकाले णि विचित्य वलिमाहरेत्
निवेदयेत्। कालि कालीति गुरु देवि मंदाभागे शिवे का
वक्तये ततः साशिवरूपिणी लाप्रिर्पिणि। मुभायुभफले
एषुशुभा समायाति परिवारा यक्ते ब्रूहि गुरुवलितव ॥
नैःसह॥ अक्ता गौति यदेशा प्तमुच्चायैरातयो वलिः कुल
यां सुख मुक्तोत्पसुखरे। त जनप्रियः। यदि तो भुज्यतेव
देव मेगले तस्य अयपाक तस तदा नैव शुभं भवेत् ॥
लक्ष्मणे। अयपय प्रजादिदा शुभं यदिभवेत्तत्र भुज्यतेतद
नेननियते तोषयेत्कुवाविम प्रेषतः। एवं ज्ञात्वा महादे
प्रादे तस्य संशयोवेदनेपित्त- व शोति स्वस्त्ययने चरेत् ॥
परं। तेष्वेव कुलमेवानो नि इति संवसारः ॥
तदा कुलएजने। यशुशुभा शिवारिका स्त्री वेशपत्री ॥
शिवो देवी योनाचैयतिनिर्ज- इति भावप्रकाशः ॥

शिवारुते स्त्री सैयवे। इति शिवारुतिः स्त्री जयंतीवृत्तः
राजनिर्घण्टः ॥ शिवमयेति ॥ इति शिवचंदिका ॥
शिवानी स्त्री जयंतीवृत्तः। इति शिवारुतिः पुं वक्तवृत्तः। इति
शिवचंदिका। उगा। इति लो राजनिर्घण्टः॥ शिवारुतेदश
कप्रसिद्धा ॥ शिवारुतिः स्त्री रुद्रजटा। इति
शिवारुतिः पुं वृत्तः। इति राजनिर्घण्टः॥ शिवनामकेवि॥
विकाउशेषः। शिवसशिवया शिवारुते स्त्री रुद्रादे। इति
शुप्रियवस्तुनिवलेभचवि ॥ राजनिर्घण्टः ॥
शिवारुतिः पुं वक्तवृत्तः। इति शिविः पुं हिंस्रपशुः। इति
राजनिर्घण्टः ॥ शिवारुतिः विकाउशेषः ॥ भूजवृत्तः ॥
शिवारुतिः ॥ शिवारुतिः राजविशेषः। सच उशीनरा
शिवारुतिः स्त्री शमीवृत्तः। इति जपुत्रः। इति मेदिनी। तस्यच
तिराजनिर्घण्टः ॥ रिने यथा। मेत्रेय उवाच ॥
शिवारुतिः पुं उक्कुरः। इति मृग राजनप्रवक्ष्यामि स्वमांसं
शिवारुतिः ॥ शिवारुतिः शिवारुतिः यथा। समोशंदतवा
उशु ॥ नसत्ये प्रराहोशीनरो युवा ॥
शिवारुतिः स्त्री प्रमशानं। इति समदावरते हत्ता शिवि मि
हारावली ॥ दामुशुदानी। जिज्ञासाये स
शिवारुतिः पुं रक्तवल्गुः। इति मयातो वनेमाने महाधुरे ॥
शिवचंदिका। शिवसगृहं ॥ वक्तिर्भूलाकपोतस्तु हरिप्रेम
यथा। शमाचैवचंदिकाये। च नातः पुरःसरः। शरणाधीम
इसर्ग्य ग्रहे तीर्थे सिद्धत्वेने शि हीपाले निनित्ये भयविह्वलः
कालये। मेत्रमात्र प्रकथन मु गहिमा एधिवीपाले तवद
पदेशः स उवाच ॥ इति ति त प्रेनजाह्वयात्। सतमाया
प्रादितत्वे ॥ सयामास कपोते शरणागत
शिवारुतिः पुं मृगालः ॥ इति राजान मुपगम्याय प्रेनः प्रो
राजनिर्घण्टः ॥ वाच संसदि। वचने मृगउमे

राजन् चतुर्थांशं ऊर्ध्वान्नः तोलयामास प्ररुष्ट मनसा त
 धर्मात्माने त्वा मातुर्वै एधि तः। तलया धियमानस्तु कपो
 योसर्वपाथिवाः। तद्विरुद्धेक तो व्यतिरिच्यते। पुन श्रौतुत्
 यंकर्म कर्तुं मिच्छसिपाथि मांसाति ततः प्रादात् सपाथि
 व। सर्वपाथिपदः स्थायाः स्वपरा वः ॥ नविद्यते यदा मांसं कपो
 शीस्त कसचित्। परार्था भ तेन समं क्वचित्। ततः प्रती
 वतोमिने सफलस्य तरोरिव। एामोसोपि साधुः सखयतेपरं
 नोपकारपरेः प्येवमुपकार यदा तेन न तल्ये तत्स तला
 एते जनः। अयकारपरेःपि मारुहत् स्वये ॥ अंतःप्रवरः
 त्व मुपकारपरः सदा। ममेव स्त्रीषु न राज्ञे नच जीविते ॥
 विहितो धावा भक्तोये ते सञ्ज कुरुणसक्तचित्तेन तेनापेक्षा
 तृज्ज। सपेण साह संप्राप्त कृताक्वचित्। पररः स्वातुरोनि
 स्वाणाथी सन्निधौ समातस्या त्व स्वस्वत्वानि महान्तपि। नापे
 त्वाहं नसमर्पयिष्ये कपोतकं सेते महात्मानः सर्वभूतहिते
 पेण यदत्र युक्तं। त्वेभ्यसेत ताः। परार्थं मुद्यताः सेतः सेतः
 त्वराणि सर्वं मृते कपोता किं किं नकुर्वते। अदृगप्यस्तु
 तल्लसत्य सत्र। त्वभं हिंस्रम ये कीरि जलदे स्तस्यपीयते।
 हृशन्नेप्रयच्छामि विदेहस। एकपवसतामार्गोयदेगीकृतपा
 यथाकामयसेवायदृष्टयित्वा लने। दहन्त सकरो त्कोटपा
 कपोतकं। पेणः प्राह किमेत वके यदप्यपतिः। आत्मानं।
 नेप्रीति रासीतलोदृष्टा। कथ पीदयित्वापिसाधुं सखयते
 त्रिरस्य तत्पानि स्वमोसानिप्र परे ॥ क्लादयन्तापितान्
 यच्छ मे। राजा तमत्रवीहृ वृत्तोऽः। त्वञ्च सहतेस्वये ॥
 एयमे मांसानि याचसे। पत अथ तस्मिन् समावृत्ते पुष्प
 यच्छामिते शयः स्वमोसेतल वर्षे पपात च। देव उनुभयो
 याधुते। पव मुक्ता स्वमोसानि वेड स्तुला माशीनरे त्वये ॥
 कपोतेन संसेतपः। उक्तम्। ततस्तस्य तदा ज्ञाता वाक्ये।

चेतदभाषते। शक्रः स्वपुष्पा येन वै दत्तमात्रेण मुच्यते न
 ह्यायथैमेराजःपरिस्थितिः। ३ रकाणिवात। मारीशीर्षे मु
 दोह मस्मि भद्रेते कपोतोहय भेषहेसमपोष्यहरे दिने। सा
 वाहनः। जिज्ञासमानोत्वा राज च फाल्गुनयो कीपि वैशाख
 त्रिमंयजमुपागतो महाका स्य शरत्तुच ॥ हादृषणाहृ
 रुणिकेनेह यत्कृतं तत्सुदृक्कं मभ्यर्च्य कलसोपरिसेसिते
 नेवएवंतया श्रुक्नेकरिष्यति शिविको चकवेषोत्पां सृ
 चापरे। यत्रेमांसानि गात्रेभ्यः जुदारुमयी तथा। प्राणोय
 समुत्क्रान्तिपाथिव। एषा सन्निधिं विलो मुधुञ्जस
 ते सास्यती कीर्ति लोकांननु सन्निता। सेभूषच सगाह
 भविष्यति। दिग्गुपथरश्चै कोजागारं तत्रकारयेत्। विद्यो
 व पालयित्वा महीविरे ॥ भिजनसेपत्रविदंशासुवित्र
 सर्वान् लोकानतिक्रम्य व्रस मे प्राज्ञासारे मुचिदत्त कल
 लोकं गमिष्यति ॥ पवसु जापस भूषिते। प्रातः सभाया
 त्का तमिन्द्राग्नी जमत्त विद मभ्यर्च्य वासोभिः स्वर्णभूषणैः
 शालये। राजा त कृत मिष्टा उपानल्लुरिकोत्तु पटकेउ
 ते मुमुदे देवतो तदा। इति कवेणको। प्रादृश स्थणिको
 वक्तिपुराणे शिवे हृषात्वा फनीयपात्रं कांस्यभाजने। चत्वा
 नतामाध्याय ॥ रोवृषभा देवा येनवः शुभल
 शिविका स्त्री यानविशेषः। राणाः शिविकावाहकानान्
 कोषान् इतिख्यातः। इति भरतः तथा छत्रस्य थारके। वृत्तिदेया
 इती इति पालकी इति च भा तथात्रञ्च वर्षात्रं ज्ञासाणस्य
 यो। तस्यपायः। पाण्यपानं २ त वर्षे वर्षे पुन देयं ज्ञासा
 इत्यमरः शिवीरथः ३ इति गायतदेवत। वृत्तिवेवतसेप
 हारावली। तद्वानविधिर्यथा नौवर्षे वर्षेपिवाधिकी। इत्यामु
 वक्ति रुवाच शृणु तावत्सही ज्ञातपत्राणि ऊरु केशव भेषभो
 पाल महादानं अनुत्तमं ॥ त्वत्प्रीणनायमे दत्तं शास्त्रवि

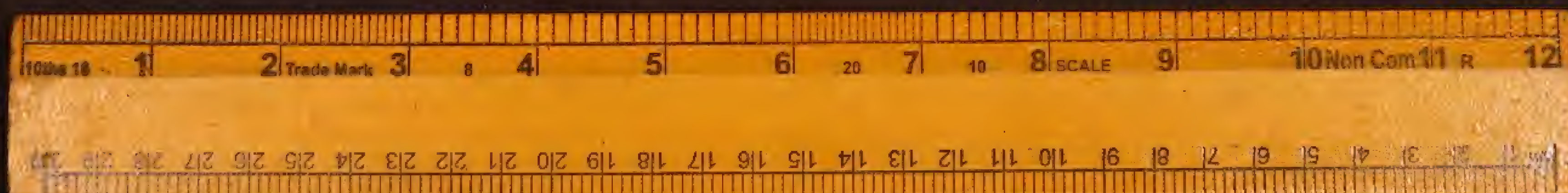
हाहाणायवे । यत्तमोशिवि स्तुते । युक्ते चित्रे विचित्रैश्चक
कोदेव प्रीतो भवजनादेन । विमेषु कपोदकैः । निषिद्ध
दत्तवान् ज्ञानविद्वेष सपत्नी च रहिते प्रसिद्धेय प्रस्तुते
कायप्रविणे । सुराप सेय सुलक्षणं चंद्रवेधे प्रोगाण
कुत्संगी व्रह्महा गुरुतत्पराः तथैवच ॥ तत्र विहितनिषि
शिविकादानमाहात्म्यात्पुत्र दुकाष्टे यथा । विस्वकारु
तेनात्र संशयः । पितृपत्न्या वाच । कस्य कस्यतरो काष्टे
तपत्यात्नीपत्तोस्तथैवच प्राप्त शिविरे प्रभो । ग्रामेगल
आत्मानं वेधुपत्तोश्च तारये च्चुकेषोवा सर्वं मां वक्तुमर्हसि
अरकारणवात् भुक्तास विप शोभावातुवाच । आश्रमे ना
लान् भोगान् इहाशुत्र सुखप्र विकेलश्च गृहिणाञ्चथनप्रदः
दाना सपत्नीकः सपितृको शिविरस्य यदीशाने एवे ५३
विस्वमायुज्यमश्रुते । इतिव प्रद स्तुतः । सर्वत्र संगलार्हश्च
क्रिपुराणे । शिविकादानाया तरुजातो मनोहरः । रमालव
यः । शिविषिष्टः पु माहादेवः । सः एवस्मिन्नेणमपत्यदस्तथा
इति शहरत्तावली ॥ शिवि शुभप्रदश्च सर्वत्रसरकारो नि
विष्टशतांशायत्र ॥ शामय विल्लश्चपनसंश्रैव ज
शिविरं स्त्री निवेशः । इत्यम स्त्रीरो नदरी तथा ॥ प्रजाप्रद
रः ॥ हे आशुतक सेनवासे । शुएवस्मिन् दक्षिणे धनद ।
करके इत्यने । तपस्य मृत स्तथा । सम्यत्प्रदश्च सर्वत्रयतो
स्थाने इत्येके । इति भरतः ॥ दि वदेतेगृही । जेवुवत्तुदादि
शिविरं निवेशेच स्त्रीवंतुद स्तः कदात्प्रातक स्तथा ॥
वेष्टति । इत्यादिकोशः ॥ वेधुप्रदश्च एवस्मिन् दक्षिणेमि
शय शिविरस्तत्तरेण श्रीभग वर स्तथा । सर्वत्र शुभप्रदश्च य
मानुवाच । शिविरं परिखाय नप्रत्र शुभप्रदः । हर्षप्रदो गुवा
क्तमुचैः प्रकार वेष्टिते । युक्त कश्च दक्षिणे पश्चिमेतथा ॥ ३
हादशशास्त्र सिद्धहार प्र शाने सुखदश्चैव सर्वत्रैव निशा

मय । सर्वत्र चम्पकः शुद्धोश्च शोकश्च शिरीषश्च कदम्बश्च
विद्वदस्तथा । प्रलातुश्च शुभप्रदः । कञ्चीहरिदाशुभदा
पिङ्गुकाण्ड मायावृश्च सुका शुभप्रदार्द्रकस्तथा । हरीतकी
युक्तः खर्जरी कर्कटी चापि च्चुभदाश्रमेपुनगरेषुच । नवा
शिविरेमंगलप्रदाः । वास्तुकः द्योभद्रानित तथा चापलकी
कारवेलश्च वानजश्च शुभ भुवे ॥ राजानामस्थिशुभद म
प्रदाः । लताफलैश्च शुभदं सर्व स्थानाञ्च तथैवच । कल्याण
सर्वत्रनिश्चिते ॥ प्रशस्तेक शुद्धेश्वरसां वास्तोस्यापनका
शितेर्करो निषिद्धश्च निशा रिणां । तपुभप्रदमयेषा युक्त
मय वन्याहृतो निषिद्धश्च शि प्रकारेण परे । वानराणां न
विरे नगरेषुच । वटो निषिद्धः राणाञ्च गर्दभातो रावा मपि
शिविरेनित्ये चौरभयंततः । न ऊकुराणां शुगलानोमाजारा
गरेषुप्रसिद्धश्च दर्शनात्पुनद एवमभद्रकं भेटकानो शुकरा
स्तथा । हेकारो तित्तिरीवृत्ते एणं सर्वेषाञ्चाशुभप्रदे ईशा
यत्नातं परिवर्जय । शरेणथ ने चापि एवस्मिन् पश्चिमेव
नहानिः स्थाप्यज्ञानिर्भवेत् तथोत्तरे शिविरस्य जले भ
भुवे । शिविरे तिनिसुद्धश्च न इमन्त्राशुभमेवच । दीर्घप्र
गरेकिश्चिदेवच ननिषिद्धः प्र एष समानञ्च न ऊर्णान्तेदिरे
सिद्धश्च नगरेषु तथापुनैवा बुधः । चतुर्दशे गृहे कारो गृहि
स्यामतिनिषिद्धश्च प्राक्तनेपि एणंथननाशने । दीर्घप्रस्यः पदि
वर्जयेत् । खर्जरीश्च रज्जुश्चैव भित्तो नेत्रोकेनापि संहरत । शु
निषिद्धः शिविरेतथा । ननिषि शुभेनरहिते भद्रं शुभेमूल्य
दः प्रसिद्धश्च ग्रामेषु नगरेषु प्रदे नृणां । प्रसोदस्तदयात्
वृत्तश्च चनकादीनां धान्यञ्चम एव दीर्घ हस्तत्रये तथा । गृ
गलप्रदे ग्रामेषु नगरे चापि हिराण्यशुभदं द्वारे प्राकारस्य
शिविरेच तथैवच । इन्द्रवृत्त हस्तच । न मध्यदेशे कर्तव्ये
शुभप्रदः संततेशुभदस्तथा च किञ्चिन्मनाधिकेपुमं । चत

सं चंद्रवेधं शिविं मंगल प्र सं मित्रस गम्पमेवसुवेनच
 दे। अभदे सूर्यवेधं शिविं शात्मनीतां तित्तिडीनां हि
 मंगल प्रदे। अभदे सूर्यवेधं न्नालानां तेष्वेव । निम्नानां
 प्रांगणञ्च तेष्वेव। शिविरा- सिंधुवागानो उमुन्वराणा मभ
 भंतरे भद्रा स्थापिता तलसी इके। धुस्तराणा वरानाञ्च
 नाना। यन प्रप्रदात्री च प्रम प्यरादाना मवाङ्किते। एतेषा
 रा हरिभक्तिदा ॥ प्रभातेतल मतिरिक्तानां शिविरे काष्टसी
 सी दृष्टा स्मृतिदान फले लभे पिते। वृत्तञ्च वज्रहतकेह
 त। मालती युधिका कुंदमाय रतो वज्रयेदुधः। प्रप्रदाय
 वी केतकी तथा। नारोष्परेम नेह्यादिमार्कमलोद्भवे ॥
 लिकाच काञ्चने वज्रलेपुभे ॥ इति ब्रह्मदेवते श्रीकृष्ण
 प्रपराजिता चम्रभदा तेष्वा सु सावरोर १२ ग्रन्थायः ॥
 घानमीप्सिते। एतेव दलिते शिवीरभ्यः ३ याप्यपाने ॥
 चैव शुभदेनात्रसेषायः ॥ ३३ इति हारावली ॥
 वारुणाहस्तेभ्यो नैवे कृष्णा शिवेष्टः ३ वकवृत्तः। इति
 हे गृही। ऊर्ध्वं विंशतिहस्तेभ्यः राजनिर्घण्टः। शिवश्रियेति
 प्राकारं नमुभप्रदे। सूत्रधारः शिवेष्टा स्त्री हवी। इति रा
 तेनकारे स्थाकारञ्च हीरके जनिर्घण्टः ॥
 वाटीमूले ग्राममध्ये नऊर्णा शिविरः ३ हिमः। इति मेदि
 न्यापने वृथः। ब्राह्मणे ल नी। शिविरः ३ स्त्री सृष्टविशे
 रिये वैश्ये सङ्कटं गणकं शुभे षः। इत्यमरः ॥ सतु माच फा
 भहं वैश्ये प्रथकारे स्थापयेत् लग्नमसदयात्मकः। तत्पर्या
 शिविरांतिके ॥ प्रस्तेवपरि यः कम्पनः २ शीतः ३ हिमक
 लामाने शतहस्ते प्रशस्तकं ४ः ५ कोटनः ५ कवित प्रस्तके
 परितः शिविराणाञ्चुगंभीरे कोटनस्थाने कोटव इति पाठः
 दशहस्तके। सेकेत एवकेचे इति राजनिर्घण्टः। तत्काली
 वपरिलाहासीप्सिते। शिवोरा न जलगुणा जलशब्देदृष्ट्याः

तत्र जातफले मिष्टान्नभोगी तपः। शिवोराभुजाणे प्रोक्तं
 मधुरप्रणादी कलल पुत्रादि बालस्याचमने स्मृते। रजसला
 युतः क्षुधार्तः। क्रोधो मधी दि सेष्टपुस्तानवतकुमारकेः
 श्वारुकलेवरश्च यस्य प्रसूतिः प्राक् चडाकरणाहालः प्रागत
 शिविराभिधाने ॥ इति कोष्ठी प्राशनाच्छिपुः। कुमारस्त स
 प्रदीपः ॥ तत्र वर्णिनीयानि विज्ञेयो यावन्नौज्जी न वयने
 करीषधूमः कृतः पद्मदाहः ॥ इति गोपालन्यायपंचाननकृत
 शिविरोक्तध्व ॥ इति कवि स्मृतिनिर्णयः। अपि च चत
 कल्पलता ॥ अस्मगुणाः। णोदत सराहं यावद्वेष्टमा
 शिविरं शीतले वृष्ये शीते वयः। शिवो व्रते प्रकुर्वेतिग
 वातप्रकोपने। इति राजवल रुसवेधि वोधवाः। इति ब्रह्म
 मः ॥ अपिच। शिविरः शीत पुराणवचने। जातमात्रः शि
 लोः तीव इतो वाताग्निरवह नः। इति भावप्रकाशः ॥
 शिविरः वि शीतगुणयुक्तः य प्रदर्शकः। भस्मासह्ये तथा
 था। शीतेगुणे तददृष्टाः सुषी पेयेनाद्यावाचे तथादते। तस्मि
 मः शिविरो जः तवारः शीत कालेनदोषः स्नातसपावत्रोप
 लः शीतो हिमः सप्तात्यलिंगकाः नीयते। इति मनुस्मृत्ये ॥
 इत्यमरः ॥ तस्याध्यापनक्रमे यथा प्राप्नु
 शिवुः ३ बालकः। तत्पर्यायः त्वा गुरु रासीतो वरुणाभिमु
 पोतः २ पाकः ३ अभंकः ४ तशिवुः। अध्यापयेच्च प्रथमे
 दिमः ५ एष्टुकः ६ शावकः ७ द्विजाशार्भिः प्रयत्निते। इतिम
 इत्यमरः। शावः ८ अभः ९ शि लमासतत्वे दृष्ट्यानिवचने ॥
 शुक्रः १० पोतकः ११ भिष्टकः शिवुपुरे सत्ता प्रप्रयाश्रम
 १२। इति शब्दरत्नावली गभः निषेधो यथा। सातरे पितरेष्ट
 १३। इति जराधरः ॥ देभाण्यान्वपतिव्रतो। शिव
 तस्यलक्षणदि यथा दृष्टाना चतनये हित्वा नावधत्ताश्रमे

अजेत। इति महानिर्वाणतेन तथा शिशुक श्रेति पर्यायः
 अमहाल शब्दे दृष्टव्ये। शिशु शिशुमारकृतौ कसे। कैश्चि
 कः ५ जलजंतुविशेषः। अशु इत्यल मत्स्ये त पर्यायोऽयं नि
 क इति भाषा। तत्पर्यायः ॥ गद्यते। इति शब्दरत्नावली ॥
 उत्तपी २ इत्यमरः। हे उपल शिशुकः शिशुमारश्च सूचया
 इति ख्याते अतिचञ्चलेमत्स्ये हे वरहकः। इति राजनिर्घटः
 शिशुमारकृति मत्स्यभेदः शिशुमारः ॥ बालकः ॥
 उत्तपी। इति कलिगादयः इति मेदिनी ॥ दृष्टविशेषः
 शिशु इति ख्याते मत्स्यवि इति हेमचंद्रः ॥
 शेषः उत्तपीत्यये। भोगान् शिशुगेया स्त्री मलिकाविशेषः
 इति ख्याते इत्येके। शिशु यथा। लक्ष्मीपति लेखे। स्यात्
 मार एव उच्यते इति सर्वसं नेमाली नवमालिका। शिशु
 तथा च रत्नकोषादौ चुत् गेया मधुमाली तथा करुणम
 पी शिशुमारः स्यादुत्तपीति ल्यप्। इति शब्दमाला ॥
 पुक स्तया। कुहिलम्पति भ्रा शिशुचंद्रायणं क्री व्रतविशे
 स्याति उत्तपी लुप ५ शप औ षः। यथा। चतुरः प्रात रश्मीया
 छेदे उत्तवेः शब्दादित्वाग्निन् विष्णुन विप्रः समाहितः। चत
 र्नीयादित्वात् त लोपः लो रोः स्तमिते सूर्ये शिशुचंद्रा
 दीर्घश्च हि फ्रसोकारोपि। शि यणोस्सते ॥ इति मनुः ॥
 पुक स्तलुपी बालः श्रेष्ठो न शिशुता स्त्री शिशुते शिशो
 समुहो दृष्टारिति वाचस्पतिः भावः। शिशोरवस्था ॥ इति
 चतुर्षीति चर्वादिः पीठ ३ जराधरः ॥
 निकेचितः शिशु रिव शिशु शिशुते क्री शिशवे। इत्यमरः
 कः। शिशुकः शिशुमारेपि त तत्पर्यायः बाल्यशब्दे दृष्टव्यः
 लोकोत्पन्नोऽपि। इति रुद्रः शिशुपालः ५ चेदिदेशीयरा
 इति भरतः। अपिच। उत्तपी नः। सतकृत्सुनहतः। शिशु
 स्यादुत्तपीव चतुर्षीचुलकी पालयथकायेमाचेन कृते ॥

तत्पर्यायः। दमचोषसतः २ शिशुच्यते तावत् श्रुवता रा
 दैद्यः ३ चेदिशब्द ५। इति ज स्ताः शिशुमाराश्रिता दिवि।
 राधरः शिशुपालकः ५ इति तावन्नेव तवर्षाणिजीवेत्य
 त्रिकारशेषः ॥ भधिकानि तु। उत्तानपाद
 शिशुपालकः ५ दमचोषस स्तस्याय विज्ञेयो पुत्रो हनुः
 तः। इति विकोशेषः। केलिक यज्ञोऽथश्च विज्ञेयो धर्माम्
 देववृत्तः। इति शब्दचंद्रिका हीन माश्रितः। इति नारायण
 बालकपालके वि ॥ श्रास्ते अश्रितो पूर्वपादयोः
 शिशुपालहो ५ श्रीकृष्णः वरुण श्रायमाचैवपश्रिमेत
 इति हेमचंद्रः ॥ सप्तकथिनी शिशु संवत्स
 शिशुभावः ५ शिशुते। तंवि स्तस मित्रोऽपाने समाश्रितः
 कभावविशेषः। यथा उत्तान पुच्छेप्रिय महेन्द्रश्च कश्यपो
 कञ्च यत्किंत कियते सर्वदा यततोबुवः। तारका शिशुमा
 प्रिये। शिशुभाव इति ख्या रस्य नास्तु मेति चतुष्टये। इमे
 तः सर्वतरेषु गोपितः ॥ इति वसन्तिवेशोये पृथिव्याजोति
 तन्वे ॥ षो तथा। हीपानां मुदधीना
 शिशुमारः ५ जलजंतुभेदः श्रुवताताच्च कीर्तितः वर्षा
 शोष इति शिशुक इति च ख्यातः एतच्च नदीनाञ्च येन तेषु वस
 इत्यमरभरतौ। अस्मपर्यायः ॥ निवे तेषां स्वरूप माख्याते स
 शिशुकशब्दे दृष्टव्यः ॥ अ लेपः श्रुयतोपुनः। पदंतेवैलवः
 स्य गगनात् पुणश्च पादि काय लतोविप्रवसेथरा पश्चा
 शब्देदृष्टव्यः। तादात्मकाद्युतः कारासमुद्रता पर्वताद्यदि
 इति मेदिनी। तद्विषां यथा संयुता ज्योतीरिविसुभुवन
 शिशुमारस्त यः प्रोक्तः सञ्च निविसुवेनानिविसुर्विदिष्टो
 वो यत्र तिष्ठति सन्निवेशश्च दिशश्च। नद्यः समुद्रा स एव स
 तथापि सृणुषु मुनिसत्तम य ईयदस्ति यज्ञास्तिचविप्रवर्ष
 दक्षा कुरुते पापे दृष्टा तन्नि ज्ञानस्वरूपो भगवान् यतोऽसर्वेश

देवः सपरिवेष्टः। ते शिष्टा हितो धर्मा वर्णाश्रमात्मकः।
 ब्राह्मणः प्रोक्ता नियमात्म शिष्टाचार विवृद्धस्तु धर्मः समा
 गुणात्मितः। इति कौर्म उप धुसम्मतः। इति मातेय १० ॥
 रिभागे १५ अध्यायः ॥ अध्यायः ॥
 नञ्च विशेष शत्रु निवृत्तये शिष्टिः स्त्री आत्मा शासने। ३
 षः शिष्टः प्रचक्षते मन्त्रेतेर ममरः ॥
 छये शिष्टा इह तिष्ठति धर्मि शिष्यः वि उपदिष्टः। तत्पर्यायः
 काः। मनुः समर्पय प्रवृत्तौ क द्याः २ अन्ते वासी ३ ॥
 सेतान कारणात्। तिष्ठतीह इत्यमरः ॥ अन्ते सत् ५।
 च धर्माश्रितान् शिष्टान् परि इति जगत्परः। तस्य लक्षणं ॥
 चक्षते ॥ तेः शिष्टैः पालितो यथा। वाञ्छनः काय वसुभिर्गुरुषु
 धर्मः स्थाप्यते वे युगे युगे। शुषोण रतः पतादश गुणोपे
 इति मातेय १० अध्यायः ॥ तः शिष्या भवति नारद ॥
 शिष्टाचारः ५ साधु व्यवहारः देवताचार्य शुश्रूषा मनोवाक
 यथा। ततः स्मार्तः स्मृतो धर्मा कायकर्मभिः। शुद्धतावो महो
 वर्णाश्रम विभागशः। पवेवे माहो बोद्धा शिष्य इति स्मृतः
 द्विविधो धर्माः शिष्टाचारः स ३ इति दीक्षातत्त्वं ॥ अपिच ॥
 च्यते ॥ त्रयी वाती देवनीतिः शोतो विनीतः शुद्धात्मा अद्वा
 प्रज्ञा वर्णाश्रमेऽप्यया। शिष्टे दान धारणात्मकः। समर्पय श्रु
 रक्षयते यस्मात् शिष्टाचारः लीनश्च प्रज्ञः सञ्चरितो व्रती ॥
 सशास्त्रतः। दाने सत्ये तपो एवमादिगुणैर् युक्तः शिष्याभव
 ऽलोभो विद्योऽज्ञासृजनेदमः तिनामया ॥ निषिद्ध शिष्यः
 अष्टौ तानि चरित्राणि शि लक्षणं माह पापिने क्रूरचेष्टा
 हाचारस्य लक्षणं। शिष्टाय य शत्राय कृपाणाय च ॥
 स्माच्चुरेयेन मनुः समर्पयश्च दीनायाचारमृत्याय संवदेष्टव्यं
 येमन्त्रेतेषु सर्वेषु शिष्टाचारस्य युच। निश्कायचमूर्त्तायतीर्थ
 तः स्मृतः। कृतिस्मृतिभ्यां वि देवपरायच ॥ भक्तिहीनाय।

देवेशि न देवा मलिनाय च भोविशेषो यथा सनत्कुमा
 गुरुता शिष्यता वापि तयोर्व अत्र पुत्र पत्नीस्मि देवेश य
 त्सु वासतः। तथा चोक्तं सार तः शिष्यास्महे विभो। नवि
 संयहे। सद्गुरुः स्वाश्रिते शिष्ये शेषोक्ति पुत्रस्य शिष्यस्य च
 वर्ष मेकं परीक्षयेत्। वर्षके पितामह। ब्रह्मावाच विशेषः
 ताभवेद्योग्यो विशेष गुणसम शिष्य पुत्राभ्यां विद्यते धर्मन
 नितः। वर्षद्वयेन राजस्यो वे नन। धर्म कर्म समायोगे त
 श्पस्त वत्सरे विभिः। चत पापि गदतः शृणु। पुत्रास्त्रो
 भिर्वत्सरेः शूद्रः कथिता शि नरकाद्वाति पुत्र सेनेर गीय
 व्ययोरपता। इति ते वत्सराः ॥ ते शेषपापहरः शिष्य इतीये
 अमञ्च। आचारे शासयेद्यस्त वैदिकी कृति ॥ सनत्कुमा
 स आचार्यो उदाहृतः। यस्तु रउवाच। कोय पुत्रामको देव
 चार्यपरधीन लहात्वं शास्त्र नरकाद्वाति पुत्रकः कस्मात्कि
 तेहृदि। शसनेन शिष्य इति श्रु वेततः पापं हरेत्किं व्यश्रुतह
 शिष्यः सदि रुदाहृतः। पवेले इति वामने ५० अध्यायः। ब्र
 ह्मावाच। अतः परं प्रवक्ष्यामि श द्यावाच। अतः परं प्रवक्ष्यामि श
 दिते। अध्यापयेद्विधानेन मेव षपापस्य लक्षणं। कृणो देवर्षि
 रत्नमनुत्तमं। इति पात्रोत्तरं विदे भूतातो मनुष्याणां विशेषतः ॥
 ५५ अध्यायः। ५३ शिष्योस्तु पितृणाञ्च दिज्जग्रेष्ट सर्ववर्ण
 लोके यथा। यथा पुत्र स्यात्ति शुचैकतः। ओकारादि निवृत्तिश्रु
 यो नभेदः पुत्र शिष्ययोः। तर्प पापकार्यकृतिश्रुया। इत्यादि
 गोपिण्डदानेच पालने परिपो के महापापं त्वास्याशमने तथा
 षणो। यथा पिता पुत्रश्च न चुतादि विक्रिये दोषं चंजला
 याशिष्यश्च निश्चितः। इतीदेका दिप्रतिग्रहे। स्वदोषतोपनेपापं
 एवशाखया मुवाच कर्मलोड परदोषमकाशने। ईसाविदे
 वः। इति ब्रह्मदेवर्षे श्रीकलज वाक्पादुष्ट निवृत्तये षउत्सरे ॥
 सनत्कुमा ५१ अध्यायः। ५३ शिष्या क्वाकिनेतालवादिनेताज्ञावो

चाप्यथमज्ञं मारणत्वं मथार्थं ॥ इत्यमरः । अस्यानुलेपनं
 क्येनरकावहं मुच्यते । एतेषां शाः । शिक्षकः परमा मोक्षी
 येषु संयुक्तः पात्यते यद्विशो देवदारु मुरानले । सर्वमीप
 करे । तानाधिक मशेषेणो रमा लक्ष्मी रत्नोच्चा ज्वरनाश
 यात् पायात् जयेततः ॥ शा नाः ॥ रौद्र्यज्ञा इति वा पाठः
 रीरे वाचिके यत् मानसेति इति राजवल्लभः ॥ अन्यत्
 विधे तथा । पितृ मातृकृतं तुरुक्षुशब्देष्टव्यं ॥
 च कृते यच्चाश्रितैर्न वै । शा शिक्ष ३. शिक्षणं । इति कविक
 निमित्तीयेषु अपि तस्मिन् ह्यदुसः । कृत्वा ३. शिक्षते ॥
 नानि धर्मज्ञः । तत्सर्वं विलपे शिक्षणं विद्याप्रदानं । अशिक्ष
 याति कर्मणा सतः शिष्ययोः तासं पितृ रेव मंत्रविदिति २
 तस्मात् पुत्रश्च शिष्यश्च वि वुः । इति उगीदासः ॥
 धातवो विपश्चिताः । कृतं मर्थ शिक्षणं स्त्री विद्यापादानं ।
 मभिधाय शिष्यात् श्रेष्ठतः इति शिक्षाशब्दोक्त्याभरणः
 सुतः । शेषात्तारयते शिष्यः स शिक्षा स्त्री शिक्षणं । श्रेष्ठता
 वैवेवहि पुत्रकः । इति वामने कवृत्तः । इति शब्दमाला वेदो
 ५८ अध्यायः ॥ गशासुविशेषः । इति मरः ॥ य
 शिक्षः ५ शिक्षकः । इति शब्द या शिक्षा कल्पे व्याकरणे
 चंद्रिका ॥ निरुक्ते ज्ञेयतिये गाणः । क्वेन
 शिक्षकः ५ गंधद्रव्यविशेषः विधिति रितेतैः षडङ्गे वेदः
 शिक्षारसः । शिक्षा इति लोका च्यते ॥ इति । तत्र प्रकारादि
 न इति च भाषा । तत्पर्यायः ॥ वर्णानो खलकरण प्रयत्नो
 कपिनामा २ कपिः ३ तैले ४ पिका अ कु प ह विसर्जनीयाः
 कुविमे ५ कपिलः ६ चला ७ कण्ठा इत्यादिका शिक्षा । ३
 तुरुक्षुः ८ मुक्तिमुक्तः ९ पिस निरुहीकायो भरतः ॥ अथ
 तः १० वरः ११ । इति रत्नमाला शिक्षाशास्त्रं लिख्यते । प्रथमि
 शिक्षकः १२ शिक्षः १३ यावतः सो प्रवक्ष्यामि पाणिनीयमते

यथा शास्त्रानुसृतं तद्विद्याय निबोधत ॥ उदात्तश्रानुदात्तश्च
 योक्तं लोक वेदयोः । प्रसिद्ध स्वरितश्च स्वरा सयः । क्रस्तोरी
 मपि शब्दाथे मविज्ञातं मबुद्धि चैः स्तुत इति कालतो नियमाश्च
 भिः । पुन र्वाक्तीकरिष्यामिवाच चि । उदात्ते निषाद मथारवनुरा
 उच्चारणे विधिं । विषष्टि श्रुत ते मृषभ येवन्तो । स्वरितप्रभ
 वष्टिर्वा वर्णः शम्भुमते मताः वा होते षड्जन मध्यम पेचमाः
 प्राकृते संस्तुते चापि स्वयंप्रो अष्टौ स्थानानि वर्णानामुक्त
 ताः स्वयम्भुवा ॥ स्वरविशति एतः शिष्यस्तथा । जिह्वा मूलश्च
 रेकश्च स्पर्शानो पंचविशतिः । देताश्च नासिकोष्ठोचतालुच । ३
 यदायश्च स्मृता एष्टौ चत्वार भावश्च विहृतिश्च शयसोरफप
 श्रुयमाः स्मृताः । अनुस्वारो विस् वेच जिह्वा मूल उपधा च गति
 र्गिश्च कपोचापि पराश्रितो ॥ रश्च विधोऽस्माकः । यथा भागप्रस
 उस्मृष्ट श्रुति विज्ञेयो लुकारः न्यानमुकारादिपरंपदे । स्वरोते
 स्तुतपवच । आत्मा उच्चासरो तादृशे विद्याद्यदमद्यत्तमस्य
 त्पार्थीत्मनो युक्ते विवक्षया । एतः । हकारं पंचमे युक्तमेतस्या
 मनःकायाग्निमाहंति मप्रैरयति भिष्मसंयुते । ओरसे ते विज्ञानी
 मारुतः । मारुतस्वरश्चिचरन् यात्र काण्ड माऊरसेयुते । क
 हेननयतिस्वरं । प्रातः सुवनयो एवावहा विबुधशास्त्रालया उष्ट
 गते लुंदे गायत्र माश्रिते ॥ जावुए । सुर्मह्या मृदु १ वा
 कण्ठे माध्यादिनयुते मध्यमे दन्ता लु तल साः स्मृताः । लि
 श्रेष्ठभानुशो । तावतातीययवने कामले न कः प्रोक्तो देवताष्टौ
 श्रीर्षण्ये जागतानुगे सोदीर्गो वः स्मृतो बुधेः । एते न काण्ड
 मूर्द्धाभिहतो वक्र मापद्य मा तालया डो डो कण्ठोष्ठौ
 रुतः । वर्णान्जनयते तेष्वाविभा स्मृतो । अर्धमात्रा न काण्डास्या
 गः पंचपा स्मृतः । स्वरतः काल देकारैकारयो भवेत् । ओकारो
 तः स्थानात् प्रयत्नानुप्रदानतः कारयाग्निना तपोविहृतं स्रष्टु
 इति वर्णविदः प्राङ्गर्भिराणे ते ते ॥ संवृते मावके होयवि

इतन् हिमावके । चोषा वा मनुस्मरे माइवन् हिमावन् न
 सेवताः सर्वे अचोषा विवृताः यथा इति निर्देशने । मध्ये तु क
 स्मृताः । स्वराणां मूल्यान्वयेन स्पष्टं कम्पमुक्तं पाश्चात् सप्त
 विवृते करणस्मृते । तेषां पितृ भवेत् । सर्वे कम्पयेत् कम्पे
 वृतावेष्टा ताभ्यां मैत्रे तथैव च धीवेति निर्देशने । एवं वर्णाः
 अनुस्वार यमानाश्च नासिका प्रयोक्तव्या नाव्यक्तान चपीड
 स्था न सुच्यते । प्रयोगवादा विवृते येत् । सम्पत्तयः प्रयोगेण व
 या प्रत्ययस्यानभागतः ॥ इत्युक्ते महीयते । गीति शीघ्री
 अन्तावृत्तीणां निर्वोषादेवम् शिवः कम्पी तथा लिखितपाठ
 त्वा स्वराननु । अनुस्वारस्त्वक कः । अनर्थतोऽप्यकारणश्रुयते
 तस्या नित्यं क्रोः शब्दं सेषुच ॥ पाठकोपमा ॥ माधुर्यं मन्त्रव्य
 अनुस्वारो विवृतोऽत विरोधे किः पदच्छेदस्तु सुस्वरः । धैर्यं
 वाचरदये द्विरोधे त विवृ लयसमर्थश्च वृत्ते पाठका गु
 ङ्गीयाद्यन्तकार वकारयोः ॥ एताः । प्रोक्तं भीत शुद्धं मया
 व्याप्ती यथा हरेत् प्रज्ञानं दे क्त मनुनासिके । काकस्त्रे शिर
 ह्वाभ्यां नचपीडयेत् भीतापत वि गते । तथा स्थानविवर्जिते । उ
 नभेदाभ्यां तद्वर्णान् प्रयोजये पञ्चुडं त्वरितं निरस्तं विलेति
 त् । यथा सौम्यशिका नारीत ते गङ्गादिते प्रगीते । निष्पीरि
 कौ इत्यभिभाषते । एवं रंगाः ते प्रत्ययपरात्तरञ्च वरेजदीने
 प्रयोक्तव्याः त्वे अर्गे श्ववेद न तु सावनासं । प्रातःपठे
 य । रंगवर्णे प्रपञ्चीरन् नोय त्रित्य सुरः स्थितेन स्वरेणणा
 सेत एवं सत्तरे दीर्घस्वरं प्रयु हलरुतोपमेन । सधं दिनेक
 ङ्गीयात् पञ्चाङ्गाशिका सावरेत् एवगतेन चैव चक्रकसे कृति
 कृदये चैकमानः स्यादईमात्र तसन्निभेन । तांते विद्यात् स
 स्तु सृष्टेनि । नासिकायां तथा वनेतनीयं शिवोगते तच्च सरा
 ईञ्च रंगसेवं हिमावता । इदं प्रयोज्यं । मयूर हेसाव्यभृत
 पादतकरो विष्टन कोस्येन स स्वराणां तस्येन नादेनशिरः

स्थितेन अचोस्मृष्टा यत्त यथा ती । अग्नि रित्येतोदाते सोम इ
 स्त्रीषन्नमस्मृष्टाः शल लया शे त्याचुरात्ते प्र इत्युदात्ते न इत्यनु
 वास्मृष्टाहलः प्रोक्ता निवोथानु दाते वीर्यं नीचस्वरितं हविषं
 प्रदानतः । यमोनुनासिका नक्रो मध्येदाते स्वरिति स्वरितं वृह
 नादिनोह ऋषः स्मृतः । ईषजारा स्मृति रिति युदात्ते मिन्दावृ
 यन्नुश्च स्थासिनश्चकपादयः हस्यती इति युदात्ते । अनुदा
 ईषङ्का सोमोविद्यात्तादीमे मो हृदि सेया सङ्गुदात्तउदा
 तत् प्रवृत्तते । दात्तीप्रः पाणि स्मृतः । स्वरितः कर्णमले तु
 निना येनेदे व्यापिते भुवि । के सर्वास्ते प्रचयः स्मृतः । चाष
 दः पादो तु वेदस्य हस्तो कः स्वरदेतेमात्रो हिमावन्वैव वाय
 लोप्य पद्यते । ज्योतिषा मयने सः । शिलो रौति विमात्रे न ऊ
 चत्त निरुक्ते श्रौत्र सुच्यते ॥ लक्ष्मं मात्रकं । ऊतीयादागते
 शिला ज्ञानान् वेदस्य सुखेया दग्ध मयवर्णान् भुजिते । न तस्य
 करणं स्मृतं । तस्मात्तोग मथी पाठे मोक्षोक्ति पापाहे रितकि
 नेव ब्रह्मलोके महीयते । उदा त्विषात् । सुतीयादागते व्यक्तं
 तस्मात्त्वानिर्वोषोऽङ्गीनांप्रदेशि साम्राज्यं सुखवसितं । सुस्वे
 ती मूल निविष्टं मूर्धा । उपां तासवर्ज्येण प्रयुक्ते ब्रह्मराजते
 तमध्ये स्वरिते इतञ्च कनिष्ठि मैत्रो हीनः स्वतोवर्णितोऽपि
 कायामनुदात्तमेव । उदात्ते प्र ण्याप्रयुक्ता नतमर्धमाहा । स
 देशिनी विद्यात् प्रचये मथ्य वागवज्जुं यजमानं हिनंति यथैर
 तोः दुःखि । निहतेतुकनिष्ठि शत्रुः स्वतोपराथात् । अनन्त
 क्वास्वरितोपकनिष्ठि । अं रं हतायुष्ये विस्तरं व्यापिपीरि
 तोदात्त माधुरात्त युदात्त मनु ते अतता शस्त्रपेण वज्रुप
 दात्ते नीचस्वरिते । मथोदात्तस्व तति मस्तके । हस्तहीनन्तु योः
 रित्युदात्ते युदात्त भित्तिनवपर धीते स्ववर्ण विवर्जितः । सत्त
 शय्याः अग्निः सोमः प्रवो वीर्यं जुः सामभिर्दोषा विद्योनिमथरा
 हविषास्वहृहस्यति रिश्वहृहस च्छति । हस्तेन वेदं योधीते स्वर

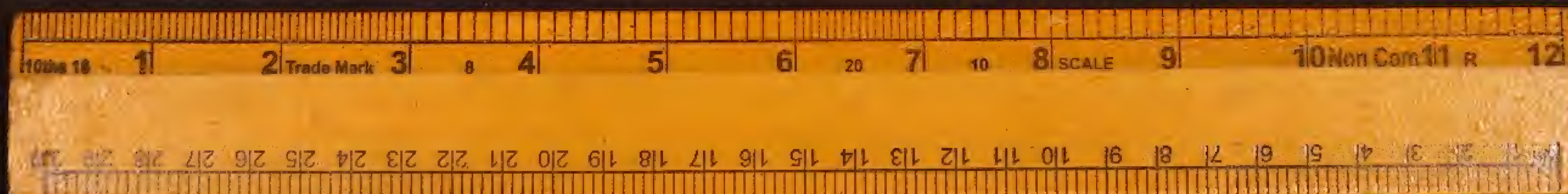
वर्णार्थं संयुते। सृज्यजःसाम चत्वारश्चयमा स्मृताः अनुसारे
भिः एते ब्रह्मलोके महीयते ॥ विसर्गश्च क यो चापि पराधि
शंकरः शंकरो प्रादादासीप तौ। नुस्सृष्ट श्रेति विज्ञेयो लृ
वाययीमते। वासुदेभ्यः समा कारः सुत एवच। रंगश्चलेस्व
हृमदेवीवाच भित्तिस्थितिः येन रे प्रोक्तं हकारः पंचमैयुतः ॥
त्तरसमाधाय मधिगम्य महेश्वरं प्रोक्तं हकारः पंचमैयुतः ॥
गतः। कृत्स्ने वाकरांशोक्तं न कण्ठ एकलः। आत्मा उद्यास
स्य पाणिनयेनमः। येन योता मेत्यायंमनो पुंके विवक्षया ॥
गिरः पुंसां विमलैः शत्रुवारि मनः कायाग्रिमाहंति संप्रयति
भिः। तमेश्वाज्ञानं भिन्नतसे मारुते। मारुत स्वरसि चरन्ते
पाणिनये नमः ॥ अतानाथ इज्जनयति स्वरं। प्रातःसवनयो
स्य लोकस्य ज्ञानान्न शला गंत छन्दो गायन माश्रिते। कंठे
कया। चतुर्लक्षीलिते येन त माध्याह्नदिपुते मध्याह्ने प्रेषभातु
स्य पाणिनये नमः। विनयन ग। तारे तालीयसवनं शीघ्रांशु
मुत्तनिःसृता भिमोयइहपठेत् गतानुगो। सोदीर्घा मूर्द्धाभिहते
प्रयतश्चसदा द्विजः। सभवति वज्रपापममारुतः। वर्णान् ज
यन यात्यप्युपुत्र कीर्तिमानत नयते तेषां विभागाः पंचथा
लन्नु सार्वेसमश्रुते। दिवीति स्मृताः। स्वरः कालगतः स्थाना
दिवीति। अथशिक्षामात्मादात त प्रयत्नानुप्रदानतः ॥ अष्टौ
श्रुतकारेस्वरारण यथा सौरा स्थानानि वर्णानां पुरः कारः
छिका। गीमचोसृष्टादत्त च शिर स्तथा। निष्कामलेव देता
यस्ते शंकरपकादश। इति वेद श्रुनासिकोष्टे चतालुव। जेभा
शिक्षा समाप्ति मगमत। अथि वशु विवृतिश्च शबसा रेफवर
च। अग्रिकुवाच। वसे शिक्षा वि च निष्कामलपुष्पाव गतिरष्ट
षष्टिःसु र्दण वा चतुशधिकाः विधोष्मणाः। यद्योभाव प्रसंथा
स्वरविशति रेकश्च स्पर्णानो पं न मुकारादि परं परे। स्वरांतं
चविशतिः। यादयश्चस्मृतासौष्टो तादृशे विद्यात यदत्यद्यक्त।

शुष्माणः। कृतीधोदागतं दम्य क्लृप्तं स्वरो विद्याद्वार्यामैत
मपवर्णञ्च भक्तिते। एवमुच्चारं स्वचत्ते। इत्यग्रेयेशिक्षा
तापप मेवमुच्चारणंमुभे। सुती ध्यायः ॥
श्रीदागतेद्वयं स्तानायेसमव शिक्षाकरः पुं व्यासः। इति
स्थितं। स्वस्वरेण स्वकेणप्रयु शब्रमाला। शिक्षाकर्तारि वि
क्तं ब्रह्मराजते। न करालोन शिक्षागुरुः पुं विद्यादाताग
लन्वाष्टो नाव्यक्तोतानुनासि कः। मंत्राद्युपदेशकर्तादीताग
कः गङ्गादावद्विज्जश्चनवर्ण कः। यथा इये हि रसभाववि
न वक्तु मर्हति। उदात्त आनुदा प्रेषदीक्षागुरो र्दिकमादिस
तश्च स्वरितश्चस्वरास्वयः। कृ स्थाभिरूपभूयिष्ठा परिषत् ॥
स्वा दीर्घः सुतइति कालतोनि इत्यभितान शकुंतलायो ॥ अ
यमाग्रवि। कण्ठावहाविचुयशा कः। शिक्षितः वि विज्ञः। इत्य
लालव्या उष्टजावुष्ट। सु मर्ह मरः। शिक्षायुक्तः। यथा। आप
या कृ दुरया दन्ता लृ ते ल रितायादिरघोनसाधुमयेप्रयो
साःस्मृताः ॥ निष्कामले त कुः गविताने। वलवदपिशिक्षिता
प्रोक्तो दन्ताष्टो वः स्मृतोवुयेः नामात्मन्यप्रत्यये चेतः। इत्यभि
पदैतो कण्ठ तालव्यो ओ ओ ज्ञानशकुंतलायो ॥ अंकः ॥
कण्ठोष्टजो स्मृतो। अर्द्धमात्र शिक्षिताक्षरः पुं शिक्षाकारी
त कण्ठा स्थित प्रकारैकार क्लृप्तः। यथा। स्यादत्तरसुवतः
यो भवेत्। अयोगवाहा विज्ञे कालाक्षरिकः शिक्षिताक्षरः ॥
या आश्रयस्थान भागिनः। अ इति विकाराः प्रेषः ॥
चोसृष्टा यथा स्त्रीषसम स श्री ३. ल जि स्वप्ने। इति क
ष्टाःशलःस्मृताः। प्रेषासृष्टा ह विकल्पदुमः ॥ ३. ल श्रेतो। नि
लःप्रोक्तो निवोधानुप्रदानतः ॥ शपितोःस्ति। माहये शयासी
यमोःनुनासिका न के नादि ति गणकृतानिस्त्वात परस्मै
तो ह ऋषः स्मृतः। ईषजादो प परे शपोः लुग्भावे चेति रस्म
णयशः स्थासिनश्च यकादयः ईष नाथः। वस्तुतस्तु श्रेते शयः

पश्चात् शय इवाचरतीति को १३ अज्ञसा १४ अज्ञाय १५ सप
साधे । इति इगीदासः ॥ दि १६ प्राक १७ संच १८ । तद
शीः स्त्री शोतिः शयने । इति ति वि । इत्यमरः ॥ लामजके ।
श्वरत्नावली ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
शीक मृ ३. सेके । सर्पे । इति शीघ्रगः वि दुतगामी । यथा
कविकल्पद्रुमः ॥ मृ अशिशी हरिते रोगोत्तापः शस्याना
कत । ३. शीकते । इति इगीदा मीतिभिश्च विधेयः । कपिलेशी
सः शीक कि ग्रामश्री । सेके ॥ तुगसत् स्तब्धधेसोः य इधि
इति कविकल्पद्रुमः । कि शीक स ॥ इति तिष्ठादितत्वे ॥
यतिशीकति ग्रामश्रीः स्पर्शः । वायो पुं । इत्यमरे आशुगश
तथाच । चंद्रवतीतरेगार्शः शी वृ दर्शनात् ॥
कयेति च यदपुः । इति हला शीघ्रगामी वि आशुगमनशी
युथः । वायवः स्पर्शोति इत्यर्थः लः शीघ्रे गच्छतीत्यर्थे शीघ्र
भट्टमल्ल ग्रामश्री इति मृ श्वरत्नावली गमयातोर्णिन् प्रम
हं यमप्यं पठित्वा लमार्थे येन निष्पन्नः ॥
माह । इति इगीदासः ॥ शीघ्रचेतनः पञ्चकुरः । इति श
शीकरं स्त्री शरलद्रवः ॥ वृमाला ॥ इत्येतेनायुक्ते वि
इति मेदिनी ॥ शीघ्रजन्ता पुं करञ्जविशेषः ।
शीकरः पुं वातादिप्रेरितज कारकरञ्ज इति भाषा । यथा
लकनाः । इत्यमरः । वायुः एतौकः पोष्णलः पोष्ण शीघ्र
इति मेदिनी ॥ जन्मा ऊचुत्तिकृत् । इति श
शीघ्रे स्त्री विलम्बाभावः । त वचेदिका ॥
सर्प्यायः । त्वेति २ लघु इति शीघ्रप्रणः पुं अगस्त्यवृत्तः ॥
प्रे ५ अरे ५ इति ६ सत्त्वरे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
चपले ८ तर्णि ९ अलेविने शीघ्रवेधी पुं तिप्रशरवेधकर्तो
१० आशु ११ अथवाः शीघ्रवा ततपर्यायः । लघुहस्तः २।
चकाः यथा । साक ११ कटिति इति हेमचन्द्रः ॥

शीघ्रा स्त्री दंतीवृत्तः । इति श करणवृ दर्शनात् शीतलपा
जनिर्घण्टः ॥ नियुक्ते शीतकारिणि च वि ।
शीघ्रीये वि दुतसंबधि शीघ्र शीतकषायः पुं हिमकषायः
भवे शीघ्रशब्दात् नीय प्रत्य यथा । चलो द्रव्यपले सत्यक
येन निष्पन्नः ॥ षड् जलपलैः सुते । शर्वरी
शीते स्त्री हिमगुणः । इत्यम मुधितः सस्याहिम शीतकया
रः जले । इति शब्दमाला । त्व यकः । इति वैद्यके ॥
चे । इति राजनिर्घण्टः । शीते शीतकालः पुं हिमकृतः ।
तथाच वानीर वज्रवारदुमेषुच सतुअप्रहायणपोषमासहय
इति भरतधृताजयः ॥ कालात्मकः । तत्पर्यायः शीत
शीतः पुं वेतसवृत्तः । वज्रवा कः २ । इति मेदिनी हेमन्तः ३
रकवृत्तः । इत्यमरः ॥ अशान इत्यमरः । महाः ५ इति जटा
पर्णी । इति श्वरत्नावली । धरः ॥ हेमन्तः ५ इति श्वर
पटलः । निस्त्वः । कर्षः । इति त्नावली । कपोदके वरच्छा
राजनिर्घण्टः । हिमकृतः । य या श्यामा स्त्री इष्टकागृहे ।
सविवरणे हेमन्तशब्दे । इष्ट शीतकाले भवेत्तुल्यकाले
व्ये शीतः वि शीतलः । इत्यम चशीतले । इति चानके ॥
२ । अलसः । इति मेदिनी । कृ शीतकिरणः पुं चंद्रः । यथा
धितः । इति शब्दचंद्रिका । शीत कांतेकोय मुदेति शीतकिर
लद्रव्यगुणाः । पित्तमाशिते । रोगजातः ऊतो वारिषो कले
वल कफ वायु कापिते । गुरु सेंदरि सोदरः कर सरो दने
तन्त्र । इति राजवल्लभः ॥ तदीये स्तने । यथा त्वं शुव
शीतकः पुं शीतकालः । सखि तीसरी ऊलवती प्रातापि यम
तः । दीर्घसूत्री । इति मेदिनी ॥ सत्व इत्यं श्रीपरिरास कौलिक
अशानपर्णी । इति श्वरत्नावली लया उपयो हरिः पातवः ॥
वृश्चिकः । इति शब्दमाला ॥ इत्युद्धः ॥
शीतकरः पुं चंद्रः । इति हिम शीतकृमः पुं करवीरः । इति

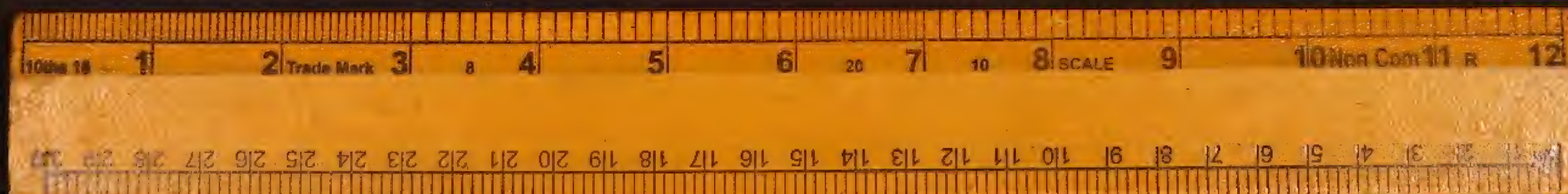

रत्नमाला ॥
 शीतकुंभी स्त्री जलजवृक्षवि
 शेषः। शीतलिङ्गाय इति भा
 वा। यथा। शीतली शीतकुंभी च
 शुक्रपुष्पा जलोद्भवा।
 इति रत्नमाला ॥
 शीतकुल्लः पुं व्रतविशेषः। य
 था। यदा तु शीते स्त्रीरादिपीयते
 तदा शीतकुल्लः। ग्रहे शीते
 पिबेत्तोये ग्रहे शीते पयःपिबे
 त्। ग्रहे शीते चूते पीत्वा वा शुभ
 तः परग्रहे। इति यमस्मर
 णात्। इति मिताक्षरा ॥
 शीतगंधं स्त्री श्वेतचंदनं ॥
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतगुः पुं चंद्रः। इति वेप
 देवः ॥
 शीतचम्पकः पुं दंपणं ॥ प्र
 दीपः। इति मेदिनी श्वरत्ना
 वल्लो ॥
 शीतपर्णी स्त्री अर्कपुष्पिका
 अर्ककुली इति भाषा। इति रत्न
 माला ॥
 शीतपलवा स्त्री भूमिजंबुः।
 इति रत्नमाला ॥
 शीतपाकिनी स्त्री काकोली
 इति श्वरत्ना। महासंमगा

इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतपाकी स्त्री वाय्वालुकः ॥
 इति श्वरत्नावली। काकोली
 इति रत्नमाला। पुत्रा। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शीतपुष्पं स्त्री परिपेलं। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शीतपुष्पः पुं शिरीषवृक्षः।
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतपुष्पकं स्त्री शैलेयं। इ
 ति श्वरचंद्रिका ॥
 शीतपुष्पकः पुं अर्कवृक्षः। इ
 ति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतपुष्पा स्त्री अतिवला। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शीतप्रभः पुं कर्पूरः। इति राज
 निर्घण्टः ॥ शीतलप्रभायुक्ते वि
 शीतप्रियः पुं पर्पटः ॥ इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शीतफलः पुं उडुंबरः। शेलः
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतवला स्त्री महासंमगा।
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतभानुः पुं चंद्रः। इति श्वर
 रत्नावली ॥
 शीतभीरुः स्त्री मलिका। अम
 रः। शीतभीते वि ॥

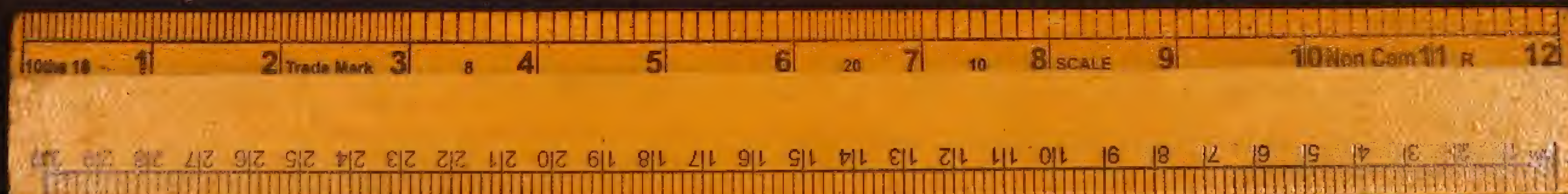
शीतमंजरी स्त्री शेफाली। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शीतमयूतः पुं चंद्रः। कर्पूरः
 इति मेदिनी ॥
 शीतमरीचिः पुं चंद्रः। कर्पूरः।
 इति श्वरत्नावली ॥
 शीतमलकं स्त्री अशीरं। इति रा
 जनिर्घण्टः ॥ शीतलमल्लयुक्ते वि
 शीतमरुः पुं प्रदीपः। इति ज
 राधरः। शीतमरुणीये वि। शी
 तरश्मिः पुं चंद्रः। यथा हेतिः
 सूर्यश्चंद्रमाः शीतरश्मिः ॥
 इति ज्योतिस्तत्त्वं। कर्पूरश्च शी
 तलं स्त्री पुष्पकासीसे। यो
 लजं। मल्लपोद्भवे। तत्र चंदनं
 इति मेदिनी। पद्मकं ॥
 मौक्तिकं। इति राजनिर्घण्टः ॥
 शैलं। इति श्वरत्नावली ॥
 वीरणमूलं। इति श्वरचंद्रिका
 शीतलः पुं अश्वनपर्णी। इत्य
 मरः ॥ ग्रहादिशेषः। स तत्र
 विंशतितीर्थंकरमध्ये। दक्षमती
 र्थंकरः। इति हेमचंद्रः। व्रतवि
 शेषः। स तु मेघ-संकान्त्याक
 र्त्तव्यः ॥ चंद्रः। इति श्वरत्ना
 वली। वज्रवारवृत्तः। इति श्वर
 चंद्रिका। चम्पकः। कर्पूरमे
 दः रालः। इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतलः वि शीतगुणविशिष्टः
 तत्पर्यायः। सुषीमः ॥ शिपिः
 ३ जडः ५ तषारः ५ शीतः ६
 हिमः ७ इत्यमरः ॥
 शीतलकं स्त्री सितोत्पलं ॥
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीतलकः पुं मरुवकः। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शीतलच्छदः पुं चम्पकः। इ
 ति राजनिर्घण्टः ॥ शीतलपत्र
 च्च। शीतलजे स्त्री उत्पलं। इति
 राजनिर्घण्टः ॥ हिमवारिच ॥
 शीतलता स्त्री शीतलत्वे। शी
 तलभावा इत्यर्थे तद्वत् तात्
 मिति संक्षिप्तसारसूत्रेण ताप्र
 मयनिष्पन्ना ॥
 शीतलत्वे स्त्री जडता। इति
 राजनिर्घण्टः ॥ शीतलताच ॥
 शीतलप्रदः पुं चंदनं। इति
 केचित्। हिमदातरि वि ॥
 शीतलवातकः पुं अश्वनपर्णी।
 इति श्वरत्नावली ॥
 शीतलवायुयुक्ते वि ॥
 शीतला स्त्री शीतलीवृक्षः। य
 था शीतला शीतली शीतकुंभी
 चंद्रिका। चम्पकः। कर्पूरमे
 दः ॥ पांडुराश्विका। इति श्वरचंद्रिका

देवीविशेषः। साचवसेतविष्का मेदिनी।
 टकादे रथिषात्रीदेवता। यथा श्रीतशिवा स्त्री मिश्रेषा। इति
 स्कंद उवाच भगवन् देव देवे राजनिर्घण्टः ॥ श्रीमीवृत्तः ॥
 श श्रीतलायाः स्तवे शुभं। व इति शतमाला ॥
 क्त मईस्यशेषेण विस्फोटक श्रीतशूकः पुं यवः। इति के
 भयापहं। ईश्वर उवाच। नमा चित्। श्रीतलशूकयुक्ते वि ॥
 मिश्रीतलां देवीं रामभस्पादि श्रीतसहः पुं पीलुवृत्तः। इति
 गोवंरी। माङ्गनीकलसोपेतो जटाधरः। श्रीतसहनीये वि ॥
 सूरपालेकृत मस्तका। इतिस्कं श्रीतसहा स्त्री नीलमिधुनारः ॥
 दशरथः। अस्या निवरणंम चासेती। इति राजनिर्घण्टः ॥
 सूरिकाशब्दे इष्टं। ऊटुवि श्रीतहारः स्त्री श्वेतदेकरां। इ
 नी। आरामश्रीतला ॥ काल ति राजनिर्घण्टः ॥
 का। इति राजनिर्घण्टः ॥ श्रीता स्त्री रामपत्नी। इति शतृ
 श्रीतली स्त्री जलजवृत्तविशे त्नावली। लाङ्गलपदति। इत्यम
 षः। पिउलील्लापु इति भाषा। रवीकायांभरतः। यथा श्रीता
 तत्पर्यायः। श्रीतजंभी रघुक नभःसरिदिति लोमलपडतौच
 प्रष्ठा ३ जलोद्वा ४ कालानुसा श्रीतादशाननरिपोःसहधर्मिनी
 रिवा ५ इतिशतमाला ॥ च ॥ श्रीतं स्मृतेहिमगुणोच त
 श्रीतवल्कः पुं उडुवरः। इति दलितेच। श्रीतोःलमेचवकुवा
 राजनिर्घण्टः। श्रीतवल्क रतरोचदृष्टः ॥ इति तालगादौ
 लेविश्रीतवीर्यकः पुं स्रष्टृ धरणिः। अतिवला ॥
 तः। इतिराजनिर्घण्टः ॥ ऊटुमिनी हवी ॥
 श्रीतलवीर्ययुक्ते वि ॥ शिखिकातरां। इति राजनिर्घण्टः
 श्रीतशिवे स्त्री सैन्धवतवणं ॥ श्रीतांशुः पुं कर्षरः। इति राज
 शैलेयनामराथइयं। इत्यम निर्घण्टः ॥ चंद्रः। यथा।
 श्रीतशिवः पुं मथरिका। इत्यम श्रीतांशु मिष्ट मज्ञं जनयतिस
 १। शक्तफलावृत्तः। इति। तत्तं जलशेषो नराणां ॥

इति ज्ञेयानिस्तत् ॥ राजनिर्घण्टः। श्रीतलप्रस्तारश्च
 श्रीतांशुतेले स्त्री कर्षरतेले। श्रीतीभावः पुं मोतः। इति
 इतिराजनिर्घण्टः ॥ विकाणशेषः। श्रीतलत्वञ्च
 श्रीतांगी स्त्री हेमपदीवृत्तः। श्रीतांमं स्त्री जले। इति श
 इतिराजनिर्घण्टः। श्रीतलोरोवि वृचदिका ॥
 श्रीतादः पुं देतरोगविशेषः ॥ शोभं वि सीमं कृष्टं। इत्यम
 तस्यनिदानं देतपावृ इष्टं। रवीकायां रमानाथः। श्रीत
 तदौषधे यथा। श्रीतादे हत योग्यञ्च ॥
 रक्ते त तोय नागर सधपान्। श्रीतकारः पुं वरस्त्रीणां इति
 निष्काण्य विफलाञ्चापि कुर्या कालधनिः। यथा। श्रीतारो
 इष्टधधारणं। कासीस लोथ रतनारीचः स्रतेवरपोषितो।
 कृसा मनःशिला सधियं ने इति जटाधरः ॥
 जोका। एतच्चूर्णं मथयक श्री श्रीतुते स्त्री श्रीतकारः ॥
 तादे एतिमोसहरे। तेजोका इति धरणिः ॥
 तेजवला। तैले युते वावा श्रीधुः पुं स्त्री पङ्केतरसकृत
 तच्चे श्रीतादे सप्रशस्यते। मद्ये। इत्यमभरते ॥
 इति भावप्रकाशः ॥ श्रीधुपः वि श्रीधुपानकर्ता।
 श्रीतादिः पुं हिमालयपर्वतः इति प्राटिकाः ॥
 इति केचित् ॥ श्रीधुगयः पुं वज्रलवृत्तः। इ
 श्रीतार्तः वि श्रीतेनपीडितः। निविकोडशेषः। मद्यगयश्च।
 तत्पर्यायः। श्रीतलुः २। इति श्रीनं वि चनीभूतचुतादि। इति
 जटाधरः ॥ श्रुगवोधयाकरणं ॥
 श्रीतलुः वि श्रीतार्तः। इति श्रीतः पुं मूरवः अजगरः
 जटाधरः ॥ इति मेदिनी ॥
 श्रीतावला स्त्री महासमेगा श्रीफालिका स्त्री शोफालि
 इति राजनिर्घण्टः ॥ का इतिमरहीकायां भरतः।
 श्रीताम्बा पुं चंद्रकोतमणिः श्रीभ मृ ३. कस्यने इतिकवि
 इति

22

विष्णुद्वये सन्निपाद्यस्य सन्देह उः। इति भरतः ॥
निवृत्तये। महाभियोगेषु महा श्रीर्षन्तः पुं विशदकचः। तस्य
पातकादि श्रुतराभियोगेषु। व्यायः शिरस्यः २ इत्यमरः।
श्रीर्षकस्य श्रीर्षके प्रथाने शि हे स्यतः स्नानादिना वा निर्म
ये व्यवहारस्य चतुष्पादः जय ले अग्न्यायासेणैके कैपो। श्री
पराजय लक्षणः। तेन दोषा र्ष भवे श्रीर्षणं ळचेकादिति
लक्ष्यते तत्र तिष्ठतीति श्रीर्ष यः। पाददेतेत्यादिना श्रीर्षस्य
कस्यः तस्य युक्तदणभागीत्यर्थः श्रीर्षनादेशः। इति भरतः ॥
इतिदिशतत्वे ॥ श्रीर्षरत्ने क्ली शिरस्त्राणो। य
श्रीर्षकः पुं राजग्रहः। इति श याशिरस्त्रं श्रीर्षरत्नञ्च श्रीर्ष
शूरत्नावली। मस्तके क्ली। श्री णं श्रीर्षकञ्च तत् इतिहारावली
षट्चाती ३ त्रि मस्तकच्छेदकः। शील त्रि समाधौ। इति कवि
श्रीर्षशृण्वर्षक हन यातोः क कल्पदुमः। त्रि श्रीलितोः लि
मिभ्यां कुमारश्रीर्षाभ्यां हन। ३ समाधिः सेवानुभावेन प्रवृत्ति
तिसंतिप्रसारसूत्रेण गितम् प्र की। यः श्रीलति सदा धर्ममिति
त्येन निष्पन्नः ॥ हलायुधः। इति उर्गादासः ॥
श्रीर्षच्छेदिकः त्रि वधाहः। य श्रील त् क अभ्यासे। अतिशा
या। सश्रीर्षच्छेदिकः श्रीर्षच्छे यने। इति कविकल्पदुमः ॥
योयोर्यथमर्हति। इति हेमचन्द्रः अतिशायने अतिशयकरणं
श्रीर्षच्छेयः त्रि मस्तकच्छेदनौ तालव्यादि। अशिशीलत् ॥ ३
पयुक्तः। वयः। इत्यमरः ॥ पथारणो इत्यमरः। श्रीलय नी
श्रीर्षणं क्ली श्रीर्षके। शिरस्त्रं लनिचोल मिति जयदेवः।
इत्यमरः। डीणि शिरोरत्नरास इति उर्गादासः ॥
त्राहे टोप् इति व्याने। श्रीर्षके शीलं क्ली सभावः ॥ सहने
स्वस्त्यस्मात् श्रीर्षके। श्रीर्ष इत्यमरमेदिनौ ॥
मारोहति श्रीर्षणं ळ चे का शीलः पुं अन्नगरसर्पः। इति
दिनि यः। शिवाद्यायते शिरस्त्रं शूरत्नावली। चविने। इत्यमरः ॥

मरतीकायोनयनानंदः । निष्पन्नः । इति सिद्धांतकोसुरी ।
 शीलनं क्ली शुभासने प्रति शुक्र सर्वे । इति कविकल्पद्रुमः
 शायनं । उपधारणं सेवानुभा प्रोक्तं । सर्वो गमने । इति
 वने । प्रवर्तने । इति शीलयातो डगीदासः ॥
 रनट प्रमयेन निष्पन्नं । पठ शुक्र स्त्री शोकः । इत्यमरः
 निष्पद्यः । यथा । भविनी शु शुके क्ली प्रथिपर्णी । इत्यमरः
 एनी शीलनं स्मृतं ॥ इति वस्त्रं ॥ वस्त्राच्चलं । शिरस्त्राणं ।
 ब्रह्मवर्गे विकाराशेषः ॥ इति हेमचंद्रः । शोणकहस्तः
 शीलवान् वि शीलविशिष्टः । इति विश्वः ॥
 सत्त्वभाक् । यथा । यथाशितं शुक्रः पुं पतिविशेषः । शुभा ।
 शीलवतो नराणां सद्गुणभाजो इति वंगभावा शुभा इति हिंदी
 विजितेन्द्रियाणां पवस्तिथाना भावा । तस्यायः ॥ कीरः २
 मिद मायु २३ चित्तं सदावृ इत्यमरः । वक्रतण्डः ३ मेधा
 द्रुमनिप्रवादः ॥ इति मल वी ५ दारिमप्रियः ५ रक्ततण्डः
 मासतत्वे । सद्गुणः । इति शी ६ वक्रचन्द्रः ७ चिमिः ८
 लशब्दाद्यदर्शनात् ॥ चिमिकः ९ । इति शब्दरत्नावली
 शीला स्त्री कौण्डिन्यमुनिप श्रूकः १० प्रियदर्शनः ॥ ॥
 स्त्री । यथा । मध्याह्ने भोजनेलाया इति जटाधरः । मञ्जुपाठकः ॥
 सप्ततीर्थ सदिहटे । ददर्शनी ११ अस्ममांसगुणाः । परमवृ
 ला सास्त्रीणां समूहे रक्तवा व्यते । विपाके गुरुत्वे । प्रीत
 ससां । इति तिप्पादितत्वे ॥ लत्वे । कासस्याशक्तय हरत्वे ॥
 शीलितं क्ली सीर्णं । इति वि संप्राहितं । लघुत्वे । दीपनत्वञ्च
 काण्डशेषः । प्रभस्ते वि ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥ तस्य शुभ
 शीवलं क्ली शैलेयं । शैवानं सचकत्वं यथा । वामः पठन्
 इति मेदिनी ॥ राजशुकः प्रयाणे शुभं भवेत्
 श्रीवा पुं अजगरसर्पः । शीवा क्षिप्रतः । प्रवेशे । वनेचराः का
 तो शैलादिक कुनिप्रमयेन वृशुकाः प्रयातः सः सिद्धि ।

राः संमुख मापतेतः ॥ इति च कीरायें वृंदावने उपनेदस्यक
 संतराजशकुने ८ वर्गः ॥ म्या शुभृत । इति पाप्मे पाता
 व्यासपुत्रः । सच परीक्षितायश्री लखण्डे । रावणमेवी शिरीषवृ
 मद्वागवते प्रावयामास । अस्या तः । इति मेदिनी । वृत्तविशे
 तत्प्रादिर्यथा । हरिवंशे वायवी षः । शेषालकौटा । इति भा
 येच । पराशर कुलोत्पन्नः शु वा । इति रत्नमाला ॥
 को नाम महायशः । व्यासाद शुक्रच्छदं क्ली प्रथिपर्णी । इ
 राणं सम्भूतो विष्णोप्रि विव ति जटाधरः ॥
 जन्म । स तस्यो पितृकन्यायो शुक्रजिह्वा स्त्री वृत्तविशेषः
 चीर्ययो जनयिष्यति । कुले शुक्रार्थे । री इति भाषा यथा
 मोरे प्रभुं शस्ते तथा भूरि शुक्रास्या शुक्रानामा च शुक्र
 फ्रुते जये । कस्या कीर्तिमती जिह्वा शुक्रानना । इति रत्नमा
 षष्ठी योगिनी योगमातरं । शुक्रतरुः पुं शिरीषवृत्तः । इति
 ब्रह्मदेवस्य जननी गृहिनी स रत्नमाला ॥
 नृहस्य च । इति विष्णुपुराणे शुक्रद्रुमः पुं शिरीषवृत्तः ॥
 अशो १९ अथापरीकाया श्री इति शब्दमाला ॥
 धरस्तामी । वक्रिपुराणे प्रजाप शुक्रनामा स्त्री शुक्रजिह्वा
 तिसर्गनामाध्यायेष्वे ॥ इति रत्नमाला । शुक्रसंतके वि
 अपिच । द्वेपायनाल्लुको जने शुक्रनाशनः पुं दंडुचः । इति
 भगवानेवशंकरः अशोनेवा राजनिर्घण्टः । शुक्रनाशकेवि
 वतीर्थीयां संप्राप परमंपदं शुक्रनासः पुं रेपाणाकवृत्तः ।
 शुक्रस्यापि भवनं पुत्राः पञ्चा इत्यमरः । शुक्रवज्रासायुक्ते वि
 संततपसिनः । भूरिश्रवाः प्र शुक्रपिण्डः स्त्री शुक्रशिखी
 भः शस्तुः कुलो गौरशु पंच इति शब्दरत्नावली ॥
 मः । कस्या कीर्तिमतीचैव यो शुक्रपुच्छः पुं गंधकः । इति हे
 रामाता धृतवृत्ता । इति कौर्मे मचंद्रः शुक्रसलांगुलञ्च ॥ शु
 १२ अथायः ॥ सचप्रीकसस्य कपुच्छके क्ली स्यात्पेयं । इति

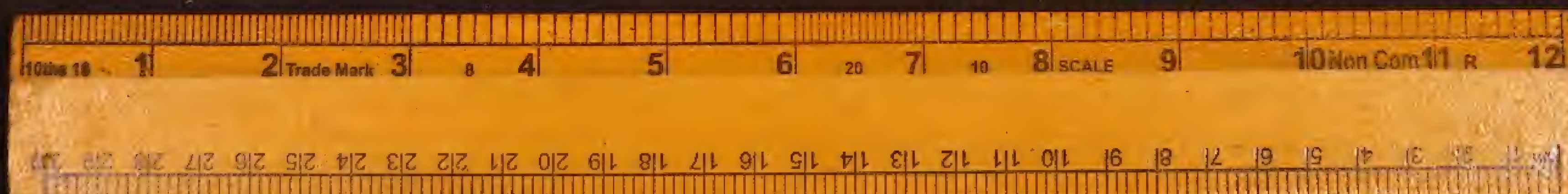

शुकाद ५५२२ शुक्र

राजनिर्घण्टः । शुकवत् ७ उच्छ शब्दचन्द्रिका । शुकस्पादनीयश्च
 युक्ते वि ॥ यमात्रे वि ॥
 शुकप्रघ्ने स्त्री खोरोधं । इति शुकानना स्त्री शुकाल्पावृत्तः
 भावप्रकाशः ॥ इति रत्नमाला । शुकतल्यमुखे
 शुकप्रघ्ने षं शिरीषवृत्तः । इति वि शुकी स्त्री कश्यपपत्नी । यथा
 राजनिर्घण्टः ॥ शुकप्रियः षं शिरीषवृत्तः । इति शुकप्रियः षं शिरीषवृत्तः । यथा
 भावप्रकाशः । शुकवलभे वि । शुकप्रिया स्त्री जम्बुः । इति श
 राजनिर्घण्टः ॥ शुकफलः षं शुकवृत्तः
 इति राजनिर्घण्टः ॥ शुकम् अ शीघ्रं । इति केचित्
 शुकवर्हे स्त्री गंधद्रव्यविशेषः शुकं स्त्री मासे । इति शब्दच
 गौडिआला इति भाषा । इति दिका । काञ्चिकं इति हाराव
 शहरन्नावली ॥ ली ॥ इवद्रव्यविशेषः ॥
 शुकवलभः षं दाडिमः । इति यथा कन्दमूल फलादीनि स
 राजनिर्घण्टः । शुकप्रिये त्रि स्त्रेह लवणानि च । यत्नद्रव्येः
 शुकवारहः षं कामदेवः । इति भिन्नयन्ते तच्छुक्त मभिधीयते
 केचित् । शुकपक्षिवाहके वि अस्य गुणः । शुकं तीक्ष्णमस
 शुकशिखा स्त्री कपिकच्छः लवणं पित्रकृत कटुकं लघु
 शुकशक्तिः । इति शहरन्नावली इत्ते कृष्णदण्डनाह शोशाशो
 शुकाल्पा स्त्री वृत्तविशेषः । शुक विष ऊहयुत । इति राजनिर्घ
 पाहँटी इति भाषा । तत्पर्यायः एः ॥ शुकं यन्मथुरे कालव
 शुकानना २ शुकजिह्वा ३ शादमूलो गते । इति प्राय
 शुकानना ४ इति रत्नमाला श्रित्तविवेकः । तस्य भक्षणानि
 शुकारतः षं दाडिमः । इति देधो यथा । यमः । अष्टपञ्च

शुक्ति ५५३ शुक्ति

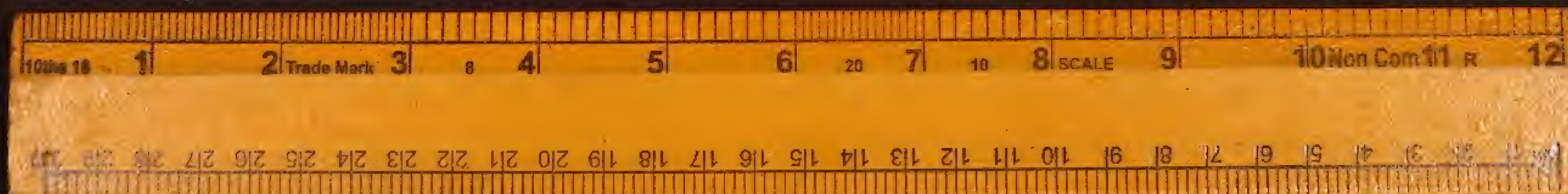
करमाश्च धाना वटक शक्तः । नली । अथावर्तः अशोरोगः
प्राक्तंमोसमएयं च सपं कृषर इति मेदिनी । चक्षुरोगविशे
मेवच । यवाणं पायसंचैव यच्चा षः । इति हेमचंद्रः । तद्विवर
न्यत् स्नेहसंभवे । सत्तै पर्युषितं रंगं यथा । प्रस्तारिमुक्तं सत
भसे मुक्तं च परिवर्जयेत् ॥ त ज्ञोऽपिमाससागर्मसंज्ञाः स
त प्रतिप्रसवे यथा । मनुः लुपंच रोगाः । स्यात्पुक्तिकासा
दधिभस्मं च मुक्तेषु सर्वे च ज्ञेयं शिष्टकारणा ज्ञाते शि
दधिसंभवे ॥
इति तिष्णादितं ॥
मुक्तं च निष्ठुरं । इति मेदिनी ।
एते । अलं । इति विष्णुः ॥
श्लिष्टं निज्जेनं । इति शब्द रत्ना
वली ॥
मुक्ता स्त्री बुक्तिका । इति श
ब्दरत्नावली ॥
मुक्तिः स्त्री जलजन्तुविशेषः ।
फिनुक् इति भाषा । तस्या
यः । मुक्तास्फोटः २ इत्यमरः
मुक्तिका ३ इति जटाधरः ॥
मुक्तिप्रसः ४ मरामुक्तिः ५ तौ
तिकः ६ मौक्तिकप्रसवा ७ मौ
क्तिकमुक्तिः ८ मुक्तामाता ९ ।
अस्या गुणाः । कटुत्वं । तिग्मत्वं । त्रयनेहितः । मीलितान्नस्य मर्म
स्यास हृद्गुह नाशित्वं । मूलप्र
शमनत्वं । रुच्यत्वं । मधुरत्वं । दी
पनत्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ।
सूक्ष्मं नेत्रयोः फिक्तं वीणाभि
कपालावरणं शंखः । शंखनखः
व्यदनाशनं । यद्यी मेरिकाः

सिंहस्थः दार्ढ्यं तर्लैः समोस तो मोसो मोसानेदः प्रजाय
कैः। जलपिष्टे र्हिलेपः सर्व ते। मेरसोः स्थिततो मज्जास
नेत्रामयापहः १ इति भावः जात शुक्रस्य समरः ॥ तस्य
प्रकाशः ॥ कर्षदयपरिमा स्तुपं यथा। शुक्रं श्राव्यं
लो। इति श्रावमात्रा। चत सिते स्त्रियं वलप्रधिकरेस्
स्तालकपरिमाणं। तस्यार्थायः तं। गर्भवीजे वपुःसरो जी
ग्रहमिका २ इति वैद्यक्य वस्माश्रय उत्तमः। जीवस्याश्र
य उत्तम इति। यत ग्राह। जी
शुक्तिका स्त्री मुक्तासेतादः। नोवसति सर्वस्मिन् देहे तत्र
इति जराधरः चक्रिका। इति विशेषतः। दीर्घं रक्ते मलेय
श्राव्यतावली ॥ स्मिन् स्त्रीणे याति तयं रणा
शुक्तिजे स्त्री मुक्ता। इति हेम त ॥ गर्भसंजननशुक्रस्य ल
चन्द्रः ॥ यथा स्फाटिकाभे द्वे
शक्तिमान् ७ पदेतविशेषः। स्त्रियं सधुरं सधुगंधिच शु
यथा महेंद्रो मलयः सहाः शु क्रमिच्छति केचित् तैल तौर
किमान् गन्धमादनः। विन्य निभञ्जत ॥ तस्य स्थान मोह
शु परिपात्रश्च सभैते चक्रला यथा पयसि सर्पिस्त शुफ शुलै
चलाः। इति त्रिकाण्डशेषः ॥ रसो। यथा। पदे हि सकलेका
शुक्तिवीजे स्त्री मुक्ता। इति ये शुक्रं तिष्ठति देहिने ॥ अ
त्रिकाण्डशेषः ॥ ३ सर्पिं दृष्टानो वक्रशुक्रैः ल
शुक्रं स्त्री मज्जातथातः। तत् मयनेन सर्पिः शुक्रयो लोभा
पर्यायः। पुंस्त्वि १ रेतः ३ वीजे त। उत्तरस दृष्टानस्तु स्त्रिय
५ दीर्घं ५ पौरुषं ६ तेजः शुक्रं पुंसि श्रुतिपीउनेनेत्तरस
७ इरिये ८ अन्नविकारः ९ शुक्रयो लोभात् ॥ तस्य चर
मज्जारसः १ रोहणं ११ वले ता मागे यथा ह्युगले दक्षिणे
१२ इति राजनिर्घण्टः ॥ त पार्श्वे वसि हारस्य चाप्यधः
स्यापतिर्ध्या रसाद्रुक्ते त। अस्त्वोतः पथे शुक्रं पुरुषस्य

प्रवर्तते ॥ अथ शुक्रस्य चर फलचर्मणोः। शुक्रवृद्धिकरं तो
ण कारणं माह। कुत्स देहस्थि ये तत्त पेये प्रयत्नतः ॥ इति
तंशुक्रं प्रसन्नमनस लया। स्त्री कालिकाप्रयोगे ८९ अथायः।
पुत्रायपुत्रश्चापि र्घातत संप्र शुक्रवहेकद्वयाणि यथा पानी
वर्तते। स्त्रीषु व्यायुतः स्वरत ये १ विशेषतः हेमंतिकजले २
३ ये व्यायामे ऊर्वतः। अम्यञ्च। तालाम्बु ३ चंदनादिद्रव्यानुलेप
शुक्रं कामेन कामिन्या दर्शना ने ५ रक्तशालिधानं ५ हेमं
त सश्रीनादपि। शत्रु सेश्रवणा निकषाधिकथाने ६ गोधूमः
त धानात्संभोगाच्च प्रवर्तते। ७ माघः ८ सामान्यशुक्रनारी
इति भावप्रकाशः। शुक्रक्षय चपत्रपाके ९ सामान्यक्षिप्तशु
करद्वयाणियथा। सार्धपतेले क्षुनारीचपत्रपाकजले १० कल
१ राजमाघः २ तिलः ३ पटोल स्त्रीपाके ११ काकमाचीपाके ११
वास्तक काकमाची पुनर्नवा गोक्षुरपाके १२ पुद्गीतकः १३
शुक्रभिन्न सर्वपाके ५ तावद वार्तिगः १५ विटारी १६ हस्त्याल
सूद्रवे ५ कारवेलकफले ६ क के १२ मधालके १३ पक्वांश १६
कोटकफले ७ तादामे ८ लिङ्गवे दुग्धांश १० नागरेगे ११ वक्रवार
५ शुक्रमरिचं १० गुडतक ११ फले १२ पक्ककण्ठाफले १३
विण्णलीशुग्री भिन्न कदुरसः कण्ठाफलाणि १४ पक्कनाले
१५ इति राजवल्लभात् सेश्रुहीते ॥ १५ पक्ककदले १६ चम्पककद
शुपिच। वीजक्षयकरं नित्यं भ ले १७ दाक्षा १८ खर्जूरं १९ धा
सं भोज्यञ्च पानकं। वज्रयेत् वी ३० ऊष्माण्डमज्जा ३१ ताव
तार शाकाद्यानयस्य वज्रति मत्स्याः ३२ वृहन्मत्स्यः ३३
रुक्कं। कोष्पराजत रसास्यतो समुद्रमत्स्यः ३४ रोहितमत्स्यः
३५ पानेप्यवर्धनं। मज्जानेसूत्र ३५ भाकूटमत्स्यः ३६ पाठीन
वहीजक्षयकारि विवर्जयेत् मत्स्यः ३७ भेकलिमत्स्यः ३८
शुक्रवृद्धिकरजले यथाता विप्रफलमत्स्यः ३९ वाउशम
प्रायः स्वर्ण सीसानो पात्रस्य त्वः ५० मधुरमत्स्यः ५१ वर्मि

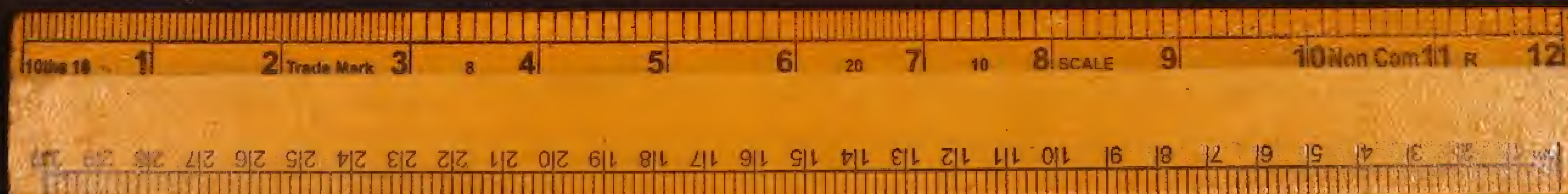
मत्स्यः ५३ फलीमत्स्यः ५३ विं ६५ सैयवे ६६ अत्रे ६७ सने
गटमत्स्यः ५५ पर्वतमत्स्यः ५५ ल लवणान्वित दग्धमत्स्यः ६६
पलेगमत्स्यः ५६ शकलीमत्स्यः तैल लवनयुक्त पलालवेष्टित
५७ चम्पकन्दमत्स्यः ५८ प्रोही कदमलेपित अंगारदग्ध लव
मत्स्यः ५९ दग्धमत्स्यः ५९ सा एवेषावार सुरस्कृत सार्द्धक
मायामोसे ५९ प्रसहामोसे ५३ कटतैलसेतालितमत्स्यः ६६ शा
भूषयामोसे ५३ अन्नपमोसे ५७ कमेत्पाण्योजने १०० मोसर
जलजमोसे ५५ जलेचरमोसे सः १०१ परिष्कृतामोसे १०१
५६ ह्यागमोसे ५७ वाहामोसे सुतसरः १०३ मधुमस्तके १५
५८ कर्ममोसे ५९ तिजिदि ६ उग्रफेनकः १०५ मृश्या १६
कुलिग ६१ चटकानो मोसे ६१ १०० पराडमूल १०८ गोचुरः १०९
हेसमोसे ६३ हेसवीजे ६५ शु सामान्यवला १०९ विशेषतः ।
कपलमोसे ६५ मशूर ६६ शा पीतवला १११ अश्वमेधा ११३
रावि ६७ सुडु ६८ कादम्ब ६९ प्रसारणी ११३ माघपणी ११५
वलाका ७० वकमोसे ७१ जीर्ण रुदेतीवृक्षः ११५ राजवृक्षफले
सद्य ७२ समस्तलीरे ७३ गोड ११६ शिलाजतु ११७ । इति राज
स्ये ७४ हस्तितीडग्ध ७५ ताव वलभात स गृहीते ॥
लीरसेतालिका ७६ माहिषद नेत्ररोगविशेषः । इति मेदिनी
वि ७७ दधिसरः ७८ दधिमल ग्रस्य विवरणे मृत्तशब्दे
७९ नवनीते ८० तावदुते ८१ ता दृष्टये ॥
वदितः ८२ विशेषतः कोण्डके शुक्रः ९ ग्रहविशेषः मत्स्य
तः ८२ दंतनिष्पीडितेक्षरसः ८५ गायः । दैत्यगुरुः २ कायः ३
पेवनिष्पीडितेक्षरसः ८५ अग्नि उशना ४ भारीवः ५ कविः ६ ३
पक्षेक्षरसः ८६ इक्ष्वाकूणिता तमरः । सितः ७ प्रास्फुजित ८
८७ इक्ष्मुरः ८८ इक्ष्मुरे ८९ म शतपर्वणः ९ भृगुसतः १० भृगुः
धरी ९ शुक्रपिण्डी ११ शुग्री ११ चोडशार्द्धिः १२ मचाभूः १३
९३ आर्द्धके ९३ लघुने ९५ पलायः स्यतः १५ स्यतरणः १५ इति श

वृत्तावली ॥ चोडशार्द्धिः १६ वः प्राहिपदनेप्रभुः । सशम्भु
इतिजटाधरः ॥ ना कविश्रेष्ठो गुह्यो जठर मा
तस्य शुक्रेति नामकारणः । य स्थितः । तस्यैव भावेतेतवारमी
या निजभादिषु दैत्येषु भूषण वारिभ रथादरात् । शुक्र उवाच
वोत्पितेषु यः युद्धायाभ्यागतेषु नमोस्त ते शंकरसर्व प्रभो स
वनदी शंकर मन्त्रवीत् । महा हस नेत्राग्नि शिरो नम स्ते । ह
देववचः स ह्य मृग्य तं परमा ह्वेव सर्वे भुवने तवोदरे आन्ता
हुते । अतिविंश मसहोच मृता भवते शरणं प्रपन्नः । इत्येव
ता जीवने पुनः । ये हताः प्रम युक्ते वचने महात्मा शम्भुवचः
येदं ता यथाशक्त्वा रणजिरे प्राह ततो विहस्य । निर्गच्छ पु
ते सर्वे जीविता भूयो भार्ग जोपिमसाधुनाले शिञ्जेनभो
वेणाथ विधया । तदिदं वैस भार्गववेषावेदः । नाम्ना तस्युके
हादेव महत्कर्मकृतं रणे सेति चरचरत्वा स्तोत्रं निवेद्या
जातमफलदेव शुक्रविद्याय विचारजाति । इत्येवमुक्ता भग
वाप्रयात् । इत्येव युक्ते वचने वान् भुमोच शिञ्जेनशको सच
नेदिना कुलनेदिना । प्रसवा निर्जगाम विनिर्गता भार्गव
चप्रभुः प्रीत्या स्तार्थसधनयुत वेशचन्द्रः शुक्रत्व मापद्य मा
मे गच्छ शुक्रगणपते समोति हावभावः । इति वामने ६६
कमुपाजय । अहं ते सेवतिष्ठा अध्यायः । अयेष्णमवर्णमि
मियथायोगे समेत्यति इत्येव कोण स्त्रीत्रासणजाति यजु
युक्तेरुद्रेण नंदीगणयतिस्त वैद रक्तोगुणप्लुरस वृषराशि
तः । तमनेत युपागम्य नंदीमे हीरक रत्न भोजकटदेशाना स
एज्जवेगवान् रथाद्भार्गवमा धियतिः । भृगुमुनिसंतानः । नवो
नियेसिंहः क्षरसंगं यथा । त गुलशरीरः । पद्मस्यः सूर्यमुखः
मदायहराभ्यास साज्जगामवि सेतवर्णः चतुर्भुजः । सदाजप
नायकः । निपात्यरक्षिणः सर्वो माला वरकमंडलुदेउयारीशु
नथशुक्रं सवेदयत् तस्मिन्नेते कवसिः । इति देवताकः ॥
कविशः

सचीप्रत्यदिदेवताकः । शुभय कस्तुषीतो भवति कनकशपा
हः अपराजकाले प्रवतः । ज मवर्णः सकेशः कुरः सैणः
लचारी । कफप्रकृतिः । नृपाद कविरतिथितो दानशीलो गुण
य धान्यादि स्वामी मध्यवयः सोद्यानप्राप्ते विमलयशसा
रतीश्वरः । जलभूमिचारी त्रिष्य मानवो भार्गवोपे ॥ तस्य हा
रुचिः द्विषद मनुष्याणां स्वामी दण्डशक्तता फले । शूरो वक्रय
चा । इति वृहज्जातक ग्रहयागत ने भोगीन्द्रस गीतप्रियः सदा
त्वादयः । तस्यभोगं दिने शुक्र शुचि होता लमी भोक्ताहार
दारः । तत्र जातफले । प्रसन्न शोषेभर्गनेरः ॥ तस्य विंश
चिन्ता मतिमान् गुणस्तः सुके शजातफले । वक्रगुणपरि
शेषः सितवस्त्र मास्यः । व पूर्णः सुदर आरुह्यैयव
न्यप्रियो भार्गववारजातः शी तिजनविनोदी लब्धसौख्या
सुप्रसादः कुशलो नरः स्यात् ॥ शंभोराः । हिजसर गुरुभक्तो
तस्यचेज्जात फले शुक्रोलये दानशीलः कृपालु रसरपति
कायकलाविदग्धादातातिथेयः शूरोः स्वात्मानव शिक्षकाशे
श्रुतशास्त्रदत्तः । कलिप्रियोवा इति कोष्ठीप्रदीपः ॥ विष्णुस्मा
तकफालितः स्थानेधान्वितो हा दि सप्तविंशति योगोत्तमतच
अपदु मर्दहाजः ॥ तस्य देक्ता लुर्विशयोगः । तत्र जात फले
हाजातफले । देक्ताणे भृगुनेद हाणा विवादे विजयीसभायां
स्यसुतनुः पात्रे यरित्रीपतेः सर्वतः सङ्गेय मात्यास्वर रत्नयु
सुजनानुगगकुशलो दाता स क्तः । जितेन्द्रियः स्वात्मनुजो
नो वल्लभः । संसर्गायु वसोगता सहेजा शुक्राभिधाने जनने
लज्जयनेः स्कीतः कृपालुः शचिः हियस्य । इति कोष्ठीप्रदीपः
प्रातः सत्यरतोभियुक्त हरयो श्रुतिः ॥ चित्रवृत्तः ॥
शर्मनरुक्तोतरः ॥ तस्यनतो स्याहमासः । इत्यमरः ॥
शजातफले । नारीरक्तोललित शुक्रकरः पुं मज्जा । इतिहेम
नयनो मज्जुकेशः कृशोराः । सेदः । वीर्यकारकेषि ॥

शुक्रशुक्र पुं मयूरः । इति शब्द साः खलुपंचरोमाः । तत्रशु
चंदिका ॥ रेतोभोजके विमुक्त क्लमाह सखेतं मृडशक्तामं
भुः पुं मज्जा । इति शब्द चंदि शुक्रंतद्वर्हतेचिरात । अस्म चि
का । वीर्यजातमात्रे वि ॥ किन्ताः शुक्रापाणिनलेवृष्टाच
शुक्रला स्त्री उचरा । इति चक्रला लुषो रंदिहीयते । अचिरेणव
शब्दोकायां भरतः ॥ वीर्यदा तहारि तिमिराणि अपोहति ।
तरि वि ॥ खाने कृत्तिले वीपि चक्षुष्य
शुक्रवारः पुं शुक्रग्रहभोगपरि मनिलापहं । आसले सतने
ने । यथा । तीर्थेतरत्र प्रतिप्रस स्नाने परहृष्टिवलावहे । शुद्धी
वसाह स्तुतिः अयनेविषुवेचे निस्सुदेनेः पिहारी सुखिलास
व संकोतो ग्रहनेषुच । उपाक ल्यसैन्यवा । धार्या नेत्रे निल
मणि चोतसर्गे युगादे मृत प्रेष शोश कादु यथाहरी
वसरे । सूर्य शुक्रादिवापि विफला पिष्टिका नेत्रे वात
न दोष सिलतपणे ॥ पित्त कफापहा ॥ अमरदोषये
इति प्रायश्चित्ततले ॥ शुक्तिशुक्रशब्दयोर्दृष्टयं ॥
शुक्रशिष्यः पुं असुरः । इति शुक्रः पुं वर्णविशेषः । सादा
मरः ॥ इति भाषा । तस्यर्थायः । शुभ्रः
शुक्रोगः पुं मयूरः । इति जरा १ शुचिः ३ स्येतः ५ विशदः ५
थरः ॥ श्रेयतः ६ पाण्डुरः ७ अवलतः
शुक्रियः वि शुक्रसंबंधी । शुक्र ८ सितः ९ मोरः १० वल्लभः ॥
शब्दात् इय प्रत्यय निष्पन्नः यवलः ११ अर्जुनः १२ इत्यम
शुक्रं क्री रजते । इति मेदिनी २ । स्येता १५ श्रेयता १५ प्रेय
नवनीते । इति शब्दचंदिका ॥ श्री १६ विषदः १७ सितः २०
अतिशोभविशेषः । इति जरा अवलतः १६ इति तट्टीका ॥
थरः । सत चक्षुः शुक्रभाजनरो शितिः २० पाण्डुः २१ इतिश
गः तदिवरणं । यथा प्रस्तावि वरत्नावली रामः २२ खलुः
शुक्रजनेजायिमां स सावर्मसे २३ इति जराथरः । शक्योगः

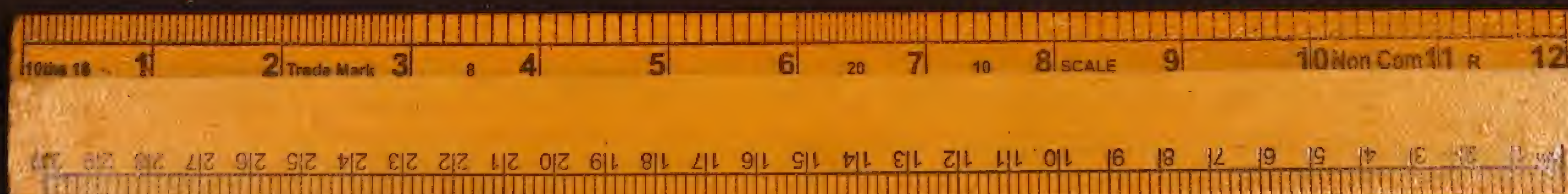
इति मेदिनी । येनैरणः ॥ पयोराश्वर्जन सिंहजीनेतचं
इति राजनिर्घण्टः । शुक्रपत्तः दहासाद्याः । विधु शुद्धो विसु
यथा वरविश्रान्ते । तत्र पत्ता शु । हरिः कुसः सिंहशु । पिती
वृभो मासे शुक्र कुसो क्रमेण यवल मेचको । तारा नत्तरे शु
हि । चेद्वृद्धिकः शुक्रः कुस ताः कनीनिकाच । शुभके गिरि
शुद्धतयात्मकः । इति तिथ्यादि जे मेचशु । नागराजः शेषोगज
तले । शुक्रगणयुक्ते वि । शुक्र शु । चनसारः कर्पूर मेचशु
वस्तुनि । यथा संधामृचैः शुवा शु । रामो वलभद्रो दासराथशु
शुभकीर्तिजोत्पाशरुद्रनाः । शु पयोराशि ईग्यसमरः । समुद्र
सादसोयतगरमंदारदुहिसाद शु । अर्जुनः शुभः पार्थशु । सिं
यः । सूर्येदकोतकर्पूर करेभा र हीजः सिंहो रज्जुशु । अनेतो व
जने हली । निर्मोक्तभस्महिण्डी लभद्रः कुसशु । चेदहासः चेद
रचेदेने करका हिम । हारोर्णा हास्य खड्गशु । शालकर तारके
भनन्तस्त्रिस्त्रंगोभरदाभके । श सदाकाश योमकेश तालो
शेषादिः शर्करा दुग्धं दधिमेगा काः । नीलोमुकाधिकेशविह
सुधा जले मृणाल सिकता हेम सदासिचय कलकण्ठः ॥ शो
वक केरव चामरं । रम्भागर्भे शु खकरः कस्तुरकान्तिः कुसशु
एगरीक केतकी शाल निर्जराः तारकेश शुद्धः उत्तलवालशु
लोभ सिंह भुज लज्ज चूर्ण शु सदाकाशः सर्वदाकाशः सङ्ग
क्तिकपर्दकाः शुक्ता कुसुमन नञ्च । योमकेशः शिवोभोवा
त्वरंते पुष्पाशो गुणाः । कै लोच । तालोको वल भद्रस्ताल
सासकाशकार्पासहासवासव कलंकौच । नीलोमुकोवलभ
ऊन्नराः । नारदः पारदः कुंदखटि रः कुसकोतिशु । शुभिके
का स्फटिकादयः । इति श्रेतानि शु शुभिकशिवो शुभिकवाल
शुक्रकुस वाचकानि वस्तुनि शु शुविष्ट लूके काकशु । सदा
यथा सितकुसोविधुहरीशिति सिचयः सिचयो वस्ते अशिव
तारुभक्त नागराजचनसारः । य खड्गसमरशु । कलकण्ठो
म ।

हेमः पिकशु । कलकंठः पिके मेचः तद्वत्पलसितः कांतः । स
पारावते हेम कलधनो । हरि दारिमकरः चंद्रः सर्प मकरौच
जिसुचलाधिभ्यो गजाः सिंधु सिंधुवेणि नंदीप्रवाहः समुद्र
मंदारितः । अस्या वाहो ज्ञानिक कशविमोच । एषुलाजाभः
साद्यमुना कुम्भितो हियः । शु मरती शुभयाम्येवाभा यस्य
ऊण्यामाभिधायका भवेतीति कुससेवच । तथाच वल क
संबंधः । हरिगजपेरवतः । एते लभवच्छाय मन्थकारतिदीधि
जिसुगजः । शुभिगजः । चनगजः तिः । सदाधिकेशवच्छायो ने
पते हरि विसु रीजो हल्ली । एते कपीयसमच्छविः । वपुर्महोदधि
सर्वत्र । गजा इति वज्रवचननि छायेविश्रुत सैथव कांतिमान्
दंष्ट्रात गजपण्यायो गृह्यते । स स्फादिकीच लसलल्लीः पटोशुक
गिरिसिंधु गंगा कुस समुद्रौच कटि वहन । तोतावर श्रियं य
शुभुवाहः उच्चैः शुवाः मेचशु । ते स्फादिकोत श्रियान्तिः । शु
कुसाङ्गे नाभीपुंडरीके नीला जूनघुति विद्योती तेषु सारि
ज्जन्त । यमुनारि वलभद्रोयमु समुद्रयेत् ॥ शु सैतवाच
नाहेयो च । कुसाया प्रातटिनी कारि वस्तुनि यथा । रक्तसैतो
वाचकशब्दात् परो वरोयोज्यः हरिशुचि शुक्लशतपत्रसूर्य
नीरद चनोपलसितसहाहिम कांताङ्गाः । नवहंसमहापद्माके
कर सिंधुवेणि एषुलाजाभाः कुशोदराः कसल कीलालो । हरि
सित पुष्पमवाचका इति एव शुद्ध सूर्ययोः । शुतिः सैत वैष्ण
वत । कुसाया प्रातटिनी वाच नरयोः । शुक्लरंजलपद्मयोः ॥
कशब्दाहरो यथा । कुसनदीव शतपत्र हेम पद्मयोः । सूर्य
रकांतिः गंगाश्रेष्ठकांतिः । पते कांतः स्फादिके सूर्यकोते च
कुसनदीवरस्य समुद्रस्येव का शुभः शालोवजयोः । नवहंसः
निः । नीरदो निश्रुतो देतोमे ववहंसे प्रत्यशसूर्ये च । महा
चशु । चनोपलसितः चनोप पद्मः सैतनागो पद्मेच शर्कः
लः करका तद्वत् सितः चनो स्फादिक सूर्ययोः । कमलेज

लंबुजयोः कीलालंजलरक्त मलोमः हेमोऽयं हेमः पत्ते
योः। सुहृत्तादिभिर्भातेरत्ने हिमसायं। ग्रहापदेसुवर्णं स
नामैः रंशके। जलेभ्योजन रभयोः। महारजते सुवर्णं रूप
प्राभाभिः सरोज ऊमदारि योः। चंद्रः स्वर्णं शुशोकयोः
भिः। भातेः परस्मात् सुहृत् कलयोते हेम रूपयोः। सुषो
तादिभिः सित रक्तौ यथाः रवि भित्तिरूटप्रीः स्वर्णलोमसप
मित्रेचंद्रः रवितत्पञ्च। भाउरते धुतिः। देहोपलसतकोतिर्गो
सूर्यकोतो रवि पञ्चसरो च गेयल्लवि पेशलः। तारकूटो
अधिरत्ने सूर्यकोतो अधिपम रूपसमूहः। पत्ते आरकूटो।
रंगोच। रंशके दंत रवेय रीतिः सुषोभन मर्णः कनक
यरम्। जलजप्राभा जलज शु ॥ अथप्राकोतीर्णति॥
चासो प्राभा चेति पत्ते पद्म गोपति तास्यकातिः रवि ग
कातिः। पत्ते सरोजारिप्राभा रुच्छविः। पत्ते गोपति रिं
सरोजस्यदिप्राभा पत्तेसरो लस्य तास्यस्वरंगः। वामदेव
जारी श्रेष्ठः। ऊमदारिप्राभा गिरि मतोत्तमैः कैलासश्च
ऊमदस्यदिप्राभा। पत्तेऊम इति कविकल्पलतायो २॥
दारि गदित्यः ॥ पीतश्वेत श्लेषे उदिष्टवर्णने १॥
काच कानि वस्त्रानि यथा ॥ ऊममे ॥
पीतश्वेतौ गौर द्विजराजकप शुक्रकः ५ शुक्रपत्तः। यथा
दे शम्भु हरि तास्यः। हेमलो पस्ययाद्यास्तु तिथयः क्रमात्
माहापद महारजतचंद्रकलयो पंचदश स्मृताः। दर्शिताः क्रम
ताः। गौरः श्वेत पीतयोः ॥ पत्ते ताः शर्णीमोताश्च शुक्रके
द्विजराजो गुरु चंद्रयोः। क इति भिष्यादितत्ते ॥
पदः प्रोभुजताजूव वराटयोः श्वेतवर्णश्च ॥
शंभुर्वसु विलोचनयोः हरिः शुक्रकाणकः ५ दांतपुटपत्ती।
पिगल सिंहयोः। तार्क्ष्य ग इति श्वमाता श्वेतगलयुक्ते वि
रुतः मत्ते उच्चैः श्रवाः। है शुक्रकंदः ५ महिषकंदः। इति

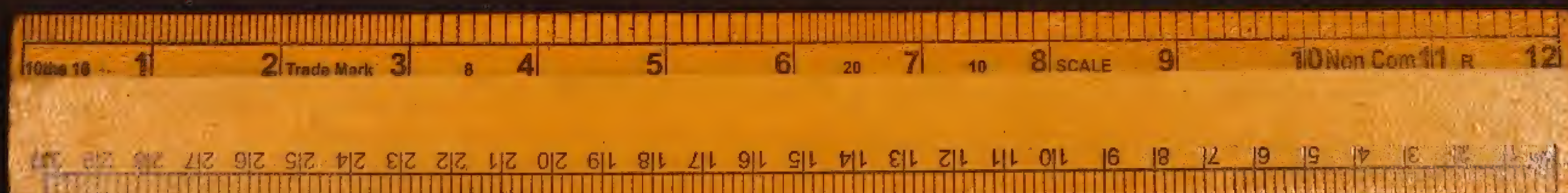
राजनिर्वणः। श्वेतमूलश्च। चंद्रवृद्धिकरः शुक्र कलु श्वेद
शुक्रकन्दा स्त्री प्रतिविषा। स्यात्तकः। इति तिष्यादितत्ते
इति राजनिर्वणः ॥ कर्मविशेष तत्रोदयमाभिति
शुक्रकर्मा वि अकुसकर्मा ये ग्रीवाते यथा। शुक्रपत्ते
सुकर्मशीलः। इति जराधरः तिथि ग्रीवा यस्याः। मभुदि
शुक्रकृष्टे स्त्री श्वेतवर्णकृष्ट तोरविः। कलपत्ते तिथि ग्रीवा
रेगाः। तस्योषधे यथा। सोमरा यस्या मस्तमितो रविः। इति वि
जस्य वीजानि नवनीतयुतानि सुधर्मात्तरं ॥ संस्कारकर्मणः
च मधुना स्वादितानि सुः शुक्रपत्तकर्तव्यता यथा आ
शुक्राकृष्टदण्डिने। इतिग सुलायनः। उदगायने प्राप्य
रुडे १५५ अध्यायः ॥ माणपत्ते कल्पारो नत्तत्रै चो
शुक्रते स्त्री शुक्रता शुक्रभा इकर्मापनयन गोदानविवाहः
वश्यर्थे त्व प्रमयेन निष्पन्नं विवाहः सार्वकालिक इत्येके ॥
शुक्रउपः ५ शुक्रादकः। विचारभास्य शुक्रपत्तकर्त
तिश्वचंद्रिका। श्वेतउपयुक्ते यता यथा मदन धारिजाते
वि शुक्रथातः ५ कठिनी। इति रेवे गुरो मृगो लंग्रे तस्योर्केपी
हेमचंद्रः। श्वेतवर्णथातद्वयंच दुष्टदितः गुरुर्केन्दु शुद्धे च
शुक्रपत्तः ५ सितपत्तः। चंद्रस विचारभः प्रशस्यते ॥ शुक्र
मंधिष्टयउकलपंचदशकला रिणारभस्य शुक्रपत्तकर्तव्य
क्रियाप्रचयः। तस्यार्थायः। ति ता। यथा। मत्स्यपुराणे। प्राप्य
तत्त्वावर्णमात्राः स्यात् शुक्र पत्तेषुभं शुक्रमतीने चोत्तराय
शु विशदः। अविः। शुक्रपत्तः णो। इत्यादि ॥ देवप्रतिष्ठायाः।
कलपत्ते वक्रलो वदिवस्तुतः शुक्रपत्तवर्तव्यता यथा। व्यवहा
इतिराजनिर्वणः। सन् शुक्रप २ समुच्चये। प्रतिष्ठा सर्वदेवानां
तिष्यादि योर्णसायतपंचदश केशवस्य विशेषतः। उदगायण
तिष्यात्मकः। यथा। तत्रपत्ताव आपने शुक्रपत्ते शुभे दिने ॥
भोमासे शुक्र कलौ क्रमेण दि श्वेतारम्भ श्वेतप्रवेशयोः शुक्रप

लकर्तयता यथा। मत्स्यपुरा नंदो नंदनः पद्मो रामो विसु
 गो। शुक्रपक्षे भवेत्सोमो ह हिमस्त्वमी। इति हेमचंद्रः ॥
 स्रोतस्करतो भयं। इति ज्यो शुक्रमण्डले ज्ञो चतुःशत
 तिसृत्वे ॥ नवात्रयादस्य हेतुः। इति केचित्। स्रोतवर्ण
 कपक्षकर्तयता यथा। आ गोललवस्त्वच ॥
 आश्विनाधिकारे। शुक्रपक्षे शुक्ररोहितः पुं स्रोतरोहित
 वे धार्यं पक्षं ज्ञात्वा सुषोभ वृत्तः। इति राजनिर्घण्टः ॥
 ने। गच्छेत् सैत्री विधानेन शुभरोहितमस्यश्च ॥
 गीतवाद्यं पुरःसरं। तेन दे शुक्रला स्त्री उच्चटा। इति २
 वाव पितृश्रेष्ठं तर्पयेद्वर्चये तन्माला। स्रोतदातरिवि ॥
 तथा। अथिच। वृश्चिकेशु शुक्रवर्गः पुं स्रोतवर्णसजाती
 पक्षेत् नवात्रे शस्यते बुधैः यद्वयं। यथा शंख शुक्ति क
 इति तिष्णादितत्वे ॥ पर्दकादि। इति राजनिर्घण्टः
 शुक्रपञ्चः पुं कुरकवृत्तः कुं शुक्रवायसः पुं वकः। इति वि
 दपुष्पवृत्तः। मरुवकः इति रत्न काण्डशेषः। स्रोतकाकश्च ॥
 माला। स्रोतकुसुमयुक्ते वि ॥ शुक्रशालः पुं गिरिविम्बः। ३
 शुक्रपञ्च स्त्री नागदेती। श्री तिराजनिर्घण्टः। स्रोतशालवृत्त
 तज्जम्बी। इति रत्नमाला ॥ शु शुक्रतीरा स्त्री काकोली।
 शुक्रपञ्च स्त्री नागदेती। ३ इति राजनिर्घण्टः। स्रोतदग्गयु
 तिराजनिर्घण्टः ॥ केविशुक्रा स्त्री सरस्वती। इति
 शुक्रपञ्चकः पुं सिंधुकवृत्तः त्रिकाण्डशेषः। शर्करा। इति
 इति शृङ्खलिका। स्रोतवर्णस्य शृङ्खलिका। काकोली। वि
 एषुक्ते वि ॥ शुक्रवला पुं दारी। स्वही। इति राजनिर्घण्टः
 जिनविशेषः यथा। वासुदे स्रोतवर्णच ॥
 वा श्रीकृष्ण नव शुक्रमे शुक्रांगी स्त्री शोफालिका
 लास्त्वमी। अचला विजयोभ इति राजनिर्घण्टः स्रोतवयव
 ३ः सुषोभश्च सदृशनः। आ शुक्ते वि ॥

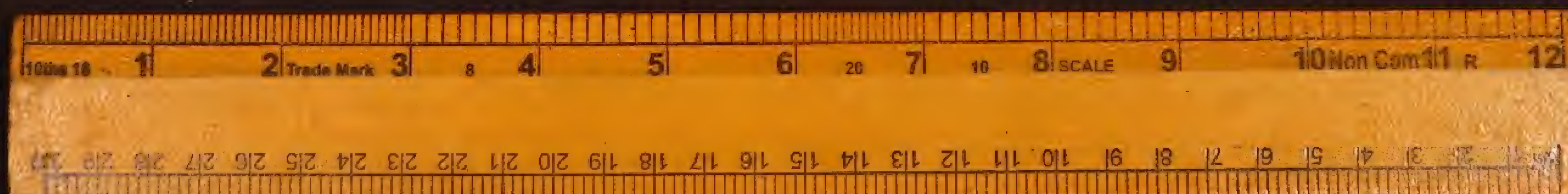
शुक्रापांगः पुं मयूरः। इति हे कृत्रिभं ईषत् कृसलोहितं ॥
 मचंद्रः। स्रोतवर्णनेत्रोते वि ॥ स्नायुर्माह सिरे प्रसारि सोमा
 शुक्रार्मे स्त्री अश्रुशकः। ३ ये शुक्रं स्नायुर्म पंचमे स्थि
 तिराजनिर्घण्टः ॥ रंकडिने। शुक्रं सावरहितं ॥
 शुक्रार्मे स्त्री नेत्ररोगभेदः। शुक्तिमाह। शृणवाः सुः पिशित
 यथा। अथ शुक्रभागजारोगाः निभाश्च विन्दवो ये शुक्राभाः
 तेषां नामानि संख्याच्चार। ५ सित निविताः स शुक्ति संचः
 स्तारि शुक्रं ततजायिमोसः शृणवा इत्यादि वर्णत्रये विकल्पो
 स्नायुर्म संचाः खलु पंचरोगाः वेदव्याः ॥ अजेनमाह ॥ एको
 श्वाच्छक्तिका साजुन पिष्टका यः कृशहृथि प्रभस्तविडः शु
 त्वाजाले शिराणां पिष्टिकाश्च कृशो भवति त मज्जेन वद
 त्वां। रोगावलास यथितेनसा नि ॥ पिष्टकमाह श्लेष्माह
 हमेकादशोक्ताः खलु शुक्र तकोपेन शुक्रं मांसे समुत्र
 भागे ॥ तेषु प्रस्तायमणो। ने। पिष्टवत् पिष्टके विहिम
 लत्तणः माह। प्रस्तायमंतनु लाक्षादर्शं सत्रिभं ॥ पिष्टवत्
 स्त्रीर्णः शृणव रक्त निभं सितं स्रोते ॥ शिराजालमाह ॥
 तनुः पुत्रली स्त्रीर्णं विल्लीर्णं। जालाभः कृदिनः शिरोरुणः
 शृणवरक्त मित्यत्र विकल्पो वा शिराणां संचानो भवति शि
 हवः ॥ शुक्रार्मे माह। स्रोते रादिजाल संचः। शिरादि जा
 तउ शुक्रार्मे शुक्रं तद्वर्ते लसेनः शिराजालसेनः। शिरा
 चिरत् ॥ रक्तार्माह। पद्माभं पिष्टिकामाह शुक्रस्थाः सि
 मृड रक्तार्मे यन्मांसे चीयते तपिष्टिकाः शिरावृता याला
 हिते। पद्माभे वर्णन रक्तमि। विद्यादसित समीपजाः शिरा
 तर्पः। चीयते उपचीयते ॥ जाः ॥ वलासप्रथितमाह। को
 अथिमांसांसाह। अथ सृष्टि शोभाः मृड रथ कारिविडं क
 मांसांसां वक्रलवृत्तं त्रिभं। त्यो विज्ञेया नयनसिते वला
 एषु विल्लीर्णं वक्रले एषः य ससेनः। कोशासः स्रोत इय

युः। अमृतः कठिनः। तद्विद्विं भवनामान मग्निं संस्थाप्य विर
कल्पः एतेन मनागुन्नतत्वेन पातजपातो कृशदितो समा
यते। वलाससेतः वलासप्रथि प्य वटवृक्षस्य हवीतरशाक्तो
तसेतः। कृषिदेकदेशेनापि फलपुगलशालिनी कुमिभि
समुदयावगमात्। यथाभी नुपहतो वटपुंगो यवानो माया
आ भीसेन इति। अतएव एतन्ना त्रिभि स्त्रिभि गुडैः सम
श्रुते। नामसेतु वलासप्रथि वारान् सप्तभिः सेतैः कीर्णीयात्
तपदे निर्दिष्टे ॥ सप्तातो मेवाण मृषादयः साधा
इति भावप्रकाशः ॥ इणः। प्रजापतिर्द्विषिः सोमव
मुक्तिमा पुं मुक्ताता मुक्त रुण वसुधैव कुटुम्बकम्
शब्दादिमन् प्रत्ययेन निष्पन्नः। वादेवता यथायथा परिकर्य
मुक्तापला सी शर्करा। इति एवविनियोगः। अंयदासि सोमी
रत्नमाला। अतएव पुं ॥ सोमायत्वा गते परिकीर्णमि
शुंगः पुं वटवृक्षः। आश्रातक इति गुडकत्रयेण पक्व परिक
वृक्षः। इति मेदिनी शूकः ॥ यणे। यद्यसि वारुणी वरुणाय
शुय इति भाषा। इति शूक त्वागते परिकीर्णमि। इति गुड
शब्दार्थे मेदिन्यादिकोषौ ॥ कत्रयेण द्वितीये परिकर्यणे ॥
शुंगा सी शर्करावृक्षः। इति यद्यस्य वसुभ्यो वसुभ्य क्त्वा रा
मेदिनी। नवपलवकोशी। इति सेपरिकीर्णमि। इति गुडकत्रये
तिहेमचेदः ॥ यथादिशूकश्च एतन्तीये परिकर्यणे। यद्यसि रु
शुया यस्य प्रसिद्धिः ॥ देभ्यो रुदेभ्य क्त्वा राते परिकी
शुगाकर्म ली प्रसवने णामि। इति गुडकत्रयेण चत
स्त्वारविशेषः। यथा अग्निस्तमा र्थं परिकर्यणे। यद्यसि आदि
रुतो नाम गर्भाधाने विधीयते तेभ्यः आदितेभ्य क्त्वा रातेप
प्रसवने चेद नामा शुगाकर्म रिकीर्णमि। इति गुडकत्रयेण
णिशोभनः। इति तिष्ठादितत्वे पंचमे परिकर्यणे। यद्यसि मरु
तत्कर्मावृष्टाने यथा ॥ शुगः श्वा मरुस्य क्त्वा राते परिकी

णामि। इति गुडकत्रयेण च अनेन मेवेण प्रजापतिं संविशत
हृणिकर्यणे ॥ यद्यसि विसेभ्यो हृणिकेदोऽपीन वृहस्पतयो देव
देवेभ्यो विसेभ्यो देवेभ्यस्तार ता यथायथायस्य दाने विनि
ये परिकीर्णमि। इति गुडक योः। प्रमानग्निः प्रमानिदः प्रमा
त्रयेण सप्तमे परिकर्यणे ॥ न देवो वृहस्पतिः। प्रमोसे पुत्रे
ततः कीतो वटपुंगो अनेनमे विन्दस्तने प्रमाननुजायतो ततो
त्रेण वृत्तादानयेत्। प्रजापति महाव्यासति होमे क्त्वा प्रादे
र्द्विषि रोषयो देवता यथा श प्रमाणो वृताक्तो समिधे त
थ शुंगाल्लेदने विनियोगः। सी मग्निं क्त्वा प्रकृते कर्म।
अथयः समनसो भूत्वा य समाप्य उदीचं शास्त्रान होमा
स्यावीर्यं समाप्य उदीचं शयं कर्म दि वासदेव यावान्ते कर्म स
करिष्यति। ततस्तो वटपुंगो त माप्य कर्मकारयित्वा ब्राह्मण
तो न वेष्टिता मेतरीत्वेणानीय य दक्षिणं दद्यात् ॥
अतरीत्वेणापयेत्। ततः कृत इति भवदेवः ॥
प्राभननाजो अग्रे रुतरतः प्र शुंगी पुं मुक्तावृक्षः वटवृक्षः
हालितशिलायो ब्रह्मचारी क इति जटाधरः ॥
मारी भगवती वा अतस्त शुमाविशिष्टे वि
यायशीलो वा ब्राह्मणः आचा शुच ३१ य न ई शौचे। विश
रतोनीहो रजलेनानावृतलोष्टे रणे। क्लेदे। इति कविकल्पः
ए पुनः पुनः पेषयेत्। ततोऽग्रे दुमः। शौचे शुद्धिः। विशरणं
पश्चिमतः उत्तराग्रेषु कुशेष प विभेदः क्लेदः आर्द्रभावः ॥
श्रिमाभिमुत्ती वसे एवेदिना ३१ प्रपुचत अशोचीत् ॥
नतमस्तकां कृत्वा एष्टदेवेयि यज मुच्यते लोकः स्नानात्
तः पतिर्दक्षिणपाणे दंष्ट्राना मुच्यति गार्वा वाताः। मुच्यति
मिकाभ्यो वसुवहो मेधितवश्च दसु सम्भवा ॥ ईशुक्तः ॥
तां गृहीतागर्भवता दक्षिणा मुचिर एतीभावे इति प्राजः
शारितरे शुंगारसे निक्षिपति। रमानाशस्त एतदनुशेधादेतान

यान् व्याख्याति । इति उर्गा- यथा । तपन स्तापन श्रुतम्
 दासः ॥ विःसमाश्रयहनः । इति शास्त्र
 शुच शोकः । इति कविकल्पदु- प्रमाणं चेदः । शुक्रः । ब्रह्माणः
 मः । तालव्यादिः । शोकचि शोकः इति केचित् ॥
 पञ्चदे रदर्शनादुत्पन्नभवः । किं शुचिः स्त्री कण्ठपयत्ना स्ता
 शोकचतेहास्यदये वतास्मानिति आयाः सता । यथा । अदसता
 भदिः ॥ प्रियतमा मंशोक ते महासत्त्वा स्ताश्रयाः परि
 ते शोकचते । इति महानाटक कीर्तिताः । शुकी प्रेपनीच भा
 गणकृतानित्यत्वादात्मनेपदै षा च सश्रीवोशुचि श्रुतिका
 इति उर्गादासः ॥ इतिगारुडे ६ । अध्यायः ॥
 शुचा स्त्री शोकः ॥ शुचिः वि शुक्लगुणविशिष्टः
 इति मेदिनी । परस्त्रीस्य प्रौढ स्तत्तालनात् शुचि र्यथा । दे
 इति मेदिनी । शोकाग्निः । यथा वात् परसिये दृष्टा विरमेद्यो
 पावकः एवमानश्च शुचि रग्नि र्हि स्मरन् । स्पृष्टा परसर्वा
 शुचि तेज्यः । निर्मलः पवमानः च्चरत् प्रत्तालनात् शुचिः ।
 स्थात् वैद्युतः पावकः स्मृतः ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजल
 य आसौ तपते सूर्यः शुचि लोडे ३५ अध्यायः ॥
 रग्नि स्वसौ स्मृतः तेषां तसंत शुचिता स्त्री शुचित्वेन यथा ।
 तावत्ते ज्ञत्वादिंशान् पंचच ॥ प्रोत्ते नाम गुण स्तवैव सहजः
 पावकः पवमानश्च शुचिस्तेषां स्ताभाविकी स्वच्छता किं कृ
 पिताद्ययः । एतेचेकोदपेवाशाह मः शुचितो भवेति शुचयः स
 क्रयः परिकीर्तिताः । इति र्शनयस्यापरे । किंचास्यत्कथया
 कोर्मे ९ अध्यायः । सूर्यः मिते स्तुतिपदै ते जीविनां जी
 वने तन्ने त्रीच पथेन यास्यामि वयः कस्तो निवेदुं तमः ॥

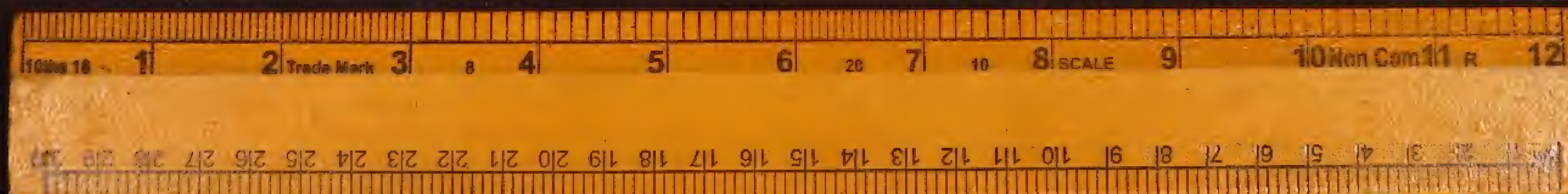
इति लक्षणसेनः ॥
 अतिदुमः ॐ अच्यत्यवृत्तः ॥ इति
 राजनिर्घण्टः ॥ अष्टवृत्तम् ॥
 अतिप्रणीः वि आचमने । यथा
 आचमः स्वादाचमनं सुपस्पर्शः
 अतिप्रणीः ॥ इति शब्दश्लावली
 अतिमालिका स्त्री तवमालिका
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 अतिशेषः ॐ चंद्रः ॥ इति
 केचित् । अतिशेषः वि ॥
 अति ई अभिषदे । इति कवि
 कल्पद्रुमः । तालव्यादिः । पञ्च
 मस्तरी । तालव्यवर्गोपपत्तः ॥
 ई अतिः । यद्वा षाणोः यमि
 ते के । अभिषदे स्त्राने मत्त
 ने पीडने संधाने च । इति दुर्गा
 दासः ॥
 अतीशता स्त्री वीर्यं । इति वि
 काण्डशेषः ॥
 अतीर्यं स्त्री वीर्यं । इति शब्द
 श्लावली ॥
 अतु १ खाटने । इति कविक
 ल्पद्रुमः । खाटनमिदं तत्प्रातः
 ३ अण्यते । इति दुर्गादासः ॥
 अतु खाटने । इति कविकल्प
 द्रुमः । खाटनमिदं तत्प्रातः
 अतुति पयः सेतना । इति ।

५५ पुण्डरीके १६ कफादिः ५ मचेदः । करिकरश्च ॥
 चोदके १८ शोधने ५ नागश पुण्डकः ५ शैविकः । इति
 कं १० । अस्या गुणः । कटु शब्दरत्नावली । पुण्डवेणः । इति
 त्वे । उल्लेखः । स्त्रियत्वे । कफ शब्दमाला ॥
 शोफानिल मूल वयोदश्या पुण्डरीकः ५ भूतानां । इति रा
 न स्यास शीपदनाशित्वम् । ३ जनिर्गणः । पुस्तकोत्तरे पुण्डरी
 ति राजनिर्गणः ॥ अपिच ॥ ह इति पाठः ॥
 पुंठी रुचामवातघ्नी पाचनी पुण्डरी स्त्री मद्यपानगृहं । पुं
 कटुका लघुः । स्त्रियोष्ण मधु हस्तिनी । देव्या । मृग । हस्ति
 रणाके कफ वात विवन्धुवृत्त हस्तः ॥ पुण्ड इति भाषा । इति
 वृष्णा स्वर्णाच निः स्यास मूल मेदिनी । नालिनी । इति विष्णुः
 कास हरामघान हन्ति शीपद ऊदनी । इति शब्दमाला ॥
 शोफाश्री आनाहोदर मारुता पुण्डरीपाने क्त मद्यपानगृहं ॥
 न । आग्नेयगुण भूयिष्ठे तो तत्प्रायः मद्यपाने २ । इति
 योशे परिशेषयेत । मंगुल मरः । मद्यपाने ३ इति शब्
 ति मले तत्तु ग्राहि पुण्डरीके रत्नावली ॥
 योयथा । विवन्ध मेदिनी याव पुण्डरीकः ५ शैविकः । इति
 सकये ग्राहिणी भवेत् । शक्ति शब्दरत्नावली ॥
 विवन्ध मेदे स्याद्यतो न मल पुण्डरीकः ५ हस्ती । इति थन
 पातने । इति भावप्रकाशः ॥ म्रयः ॥
 अथ च । पुण्डरीक कफवात पुण्डरीका स्त्री अलितिका । इति
 ग्री सस्त्रेहा लघुदीपनी । वि केचित् । पुण्डरीकशब्दाप्येषा ।
 पाके मधुरा वृष्णा रुचोष्णा पुण्डरीमयिका स्त्री कुल्लन्दरी
 कटु रोचनी । इति राजवल्लभः इति राजनिर्गणः ॥
 पुण्डरी स्त्री पुण्डरी । इति पुण्डरी ५ शैविकः । इति शब्
 पुण्डरीका ॥ रत्नावली ॥ हस्ती च ॥
 पुण्डरी ५ मद्यपाने ३ । इति पुण्डरी स्त्री हस्तिशायीवृत्तः । इति

राजनिर्गणः ॥ व पुण्डरीकोः अस्याप्य स्पर्शने
 पुण्डरीः स्त्री शतद्रुनदी । इति चैवत्रस्ययत्त जपादिषु । रत्न
 मरीकायां भरतः ॥ पातेतथा पुंश रत्न त्वद्वादि
 पुण्डरीः स्त्री शतद्रुनदी । इति भिः सते विप्रादे रश्मिः का
 भरतद्विषकोषः ॥ यः शस्त्रावेः काण्डकादिभिः
 पुण्डरी सेंयवे । मरिचे । इति भुक्ताहस्ताननोच्छिष्टेः पवि
 राजनिर्गणः ॥ मरिच पर्याये वः कृतमेषुने । शयने आस
 मृष्टे यलिविते तदपुष्टे ॥ एणदीनां शरीरं स्रक्कर्मणि
 पुण्डरीः वि केवले निर्दोषः ॥ चरादिभिः शतः षष्टि रोमै
 परितः । इति मेदिनी । पुण्डरीः पुंशदिजन्मतो । वपुःप्रयते
 इति भरणिः ॥ रागोत्तराभिः एजादान होम जपादिषु ॥
 श्रितशब्दः । इति संकीर्तनाहं भूमोद्गारे वमौ ग्राह पति
 शरीरपुण्डरीकारणे यथा । ताज्जादिभोजनैः । तथा चरे
 श्रीनारद उवाच । मानवानां हि तः सवलने मर्यदेहापवि
 जादीनां शरीरस्यापवित्रता ॥ तता ॥ अपवित्रे हि जादीनां व
 भवेत् केन प्रकारेण कथातो पुः स्याद्वाजदृष्टाने । गर्हित दा
 तत्पदाशिव । सर्ववेदपुराणा नष्टरूपेण पतिते पातकादिभिः
 दि शास्त्रज्ञानो विजन्मतो ॥ अशौचान्नेन पुण्डरीः स्यात्
 जितेन्द्रियस्मृतिविदां ततोः क जातके मृतकेपि च । सर्ववर्णा
 श्रयस्ततो । श्रीसदाशिव उ पुमादीनां ततोः सत्प्रादिक
 नाच यथा देहापवित्रत्वे विषा मसु ॥ इति पात्रोत्तरखंडे
 दीनां यतो भवेत् ॥ देवेषु पु १६ अध्यायः ॥
 एतत्सर्वं नारायणानुपूर्विकं पुण्डरीकः ५ गर्दभः । इति
 जातके मृतके स्याते जलो विकाण्डशेषः ॥ पवित्रज
 कोभिः सते तथा । अपवित्रे कायुक्ते वि ॥
 हिजादीनां देहः सत्प्रादिकतो पुण्डरीकः ५ पुण्डरीकः ५ पुण्डरीकः ५
 स । अथ तत्तनुकासर्गं नरो म पुण्डरीकः ५ यथा गते त

स्मिन् जलशुचिः शुद्धदशावणः शमने श्रेष्ठं दीपने धातुवर्ध
 णाली जंजणकोः क्षमाणा ने। इति भावप्रकाशः ॥
 वान् धारयो मृदलावनः। इति शुद्धवलिका स्त्री गुञ्जी। इति
 ०६० ५ सर्गः ॥ शुद्धवेदिका परिश्रुता च ॥
 शुद्धमति ५ चतुर्विंशतिभूता शुद्धातः ५ अंतःपुरे। त्वपस्या
 हृदंतर्गतज्ञानविशेषः। इति सर्वयोगचरकत्तान्तरे। इत्यस्य
 हेमचन्द्रः। परिश्रुते स्त्री। त दिव्यो राजयोगित् ॥
 हतिवि। यथा। तदन्तये शुद्ध इत्यजयः। अष्टौचातेः। इति
 मतिः प्रसृतः शुद्धमित्तरः। यरणाः ॥
 दिलीप इति राजेन्द्र इन्द्रः लीरति शुद्धांतपालकः ५ अंतःपुरे
 धाविव। इति रञ्जो १ सर्गः ॥ वृत्तकः। तत्पर्यायः ॥ शुद्ध
 शुद्धमोसं स्त्री सोमसंजनवि दौवारिकः १ कत्ताशक्तः ३
 शेषः। यथा। फक्तपात्रेष्टतेद राविहिङ्कः ५। इति शुद्धमा
 घात्रेले वा तदभावतः। तत्रहि ला। तस्य लक्षणं यथा।
 शुद्धरिदोच भर्जयेत्तदन्तरे ॥ शुद्धः कुलोद्भूतः सक्तः पित
 कागादे रक्षिरहितं सोमं सतः पैतामहः शुचिः। राज्ञा सतः
 लेष्टावपिष्टे। योत निर्गालितं पुराध्यक्षो विनीतश्च तेष्व
 तस्मिन् द्युते तद्वर्जयेच्छनैः ॥ ते। इति ज्ञानेय ५६ ॥
 सिद्धयोगं जले दत्त्वा लवणं ग्रथ्यायः ॥
 चूपचेततः। सिद्धे जलेन सेपि शुद्धान्ना स्त्री राज्ञी। यथा। शु
 ष्य वेसकां परिलिपेत् ॥ दंतश्च विमुह्यते शुद्धांतरा
 दन्तार्थं वेसकाय नानु नयोधितः। इति धरणिः ॥
 लीदलानिहि। तानुलाश्रुलवे शुद्धापक्रुतिः स्त्री अलेकारवि
 नानिमिचानि समासतः। इति शेषः। यथा। शुद्धापक्रुतिरस्या
 नविधिना सिद्धं शुद्धमोसमिति शेषाद्यो यस्मान्निर्गवः। नारं
 स्मृतेः शुद्धमोसं पुरे वृष्णव शुद्धांशुः किं तर्हि योगयोगा
 न्यं रुच्यन्तु वृंहणं। विदोच सरोरुहः। इति चंडालोकः ॥

अहिः स्त्री उगी। यथा। स्मर अष्टौचे सत्यपरस्य तदुपस्य
 एवाचिन्ताहापि प्रोष्यते सदि तदात्री तत्प्ररुचीप अहिर्गुप
 पातकात्। तेन अहिः समा प्रतियोगेन सभावादनुरूपः।
 त्वाता देवी रुद्रतनो स्थिता ॥ तस्मात् शुद्धाशुद्धो भवत्य
 इति देवीप्रयोगे देवीनिरुक्ता ते। इति शुद्धितत्वे। यथाशो
 ध्यायः ५५ माजेना। इति ज विमुहिः। अचवृद्धिमदाशोच
 दायः। वैदिककर्माहेत्यप्रयो मर्द्धेष्टेन शुद्धाति। अथचे
 त्रकसंस्कारविशेषः। यथा। त पंचमीरावि मतीत्य परतो
 शुद्धाशुद्धोः संस्कार इत्यनेन भवेत् अचवृद्धिमदाशोच तदा
 एकपुरुषस्यैकदोभयास्मिति सर्वेण शुद्धाति। अचवृद्धिम
 केते। अशुद्धे भवत्युपलेपुहे तन्न सपिण्डजननाशोचापे
 सदाभावइत्यने नैतदविरोधा स्या स्वप्र जननाशोचस्यस
 त्। अतएव शंखः। ततः प्रा पितमरणशोचापेक्षया पि
 दमशुद्धो त कुर्यादेकादशे त्माहर्भर्त मरणशोचस्य ॥
 तथा। कर्तस्मात्कालिकी जातेप्रतिपितः स्नानेसचेत्तेतवि
 शुद्धे शुद्धः पुन रेव सः ॥ धीयते। माता शुद्धेदशाहेन
 अशुद्धो चतुर्थाहादौ। कथम स्नानातस्पर्शनेपितः। शुद्धेत्
 शुद्धो आहं कालाशोचस्यापि स्पर्शमात्रे उत्तरत्वात् तया
 कारिविशेषणत्वादत आह क दर्शनात्। जननाशोच मध्ये
 तस्मात्कालिकीति। आहविथा त यदापरे जनने स्नात तदा
 नास्तेपात्रमात्रनिष्ठा शुद्धिक एकाशोचमपसमेअहिः रा
 ल्यते। सपुन शुद्ध पव कर्मा विशेषे दिनद्वयेन प्रभाते दि
 न्नर पव। इति आहविवेकः। नत्रयेण मरणशोचमध्ये ता
 एते शुद्धे भवत्युपले अष्टौच निमशोमेवमिति। यस्य यस्य
 स्य तदभावइत्यने विशेषः त त्वर्गस्य यद्यत् स्नात पश्चिम
 यात्वे अष्टौच शंकरोपि न त्वहः। सतत्रवतिशुद्धिश्च शुद्ध
 स्यात्। एकस्मिन् शुद्धभावइप हिं करोत्यपि समाप्य दशमेपि

होयथाशास्त्रमुदाहृतं। ग्रामाद् अर्वाक यत्नासतः स्त्रीणां यदि
हि स्नानं गत्वा प्रेतस्थे च वासं स्यात् गर्भसंस्वरः। तदा मास
सी। श्रुत्याना माश्रितानाञ्च समे स्नासा दिवसेः शुद्धिरिष्य
यत्ना स्नाने करोत्यपि। प्रमथ्य ते। गर्भश्रुत्या यद्यमास मति
लोम नावानाञ्च यस्याञ्च तज्ज दे तन्मे शरः राजयेतु चत्
हात्यपि। शोभ सधय कल्केन शब्दे वैशेष्ये च ह मेव च। अ
तिलोत्तलेन संयुतः। शिवः स्ना श्वादेन त शुद्धस्य शुद्धि रेयो
ने ततः कृत्वा तोयेनाचम्य वा प्रकीर्तिता। रात्रिभि मासत
रचितः॥ वासो युगे नवे शुभ ल्याभि गर्भस्वावे विमुच्यति
मद्यो शुद्ध मेव च। गृहीत्वा रजस्पृशते साधी स्नानेन स्त्री
गोसुवर्णाञ्च मंगलानि शुभाति रजस्वला। शुद्धा भर्त शुतये
चा। शुद्धा सेकीर्तिपितात पश्या कि शुद्धादेव वैशेष्योः। देवेक
त शुद्धा भवेत्तः। शुद्धशुद्धिः प्रा मणि पेये च पंचमेहनि शुद्ध
कतन पाकभाण्ड परित्याग उ ति। दत्ता नारी पितुरो हे स
यलेपादिना त्याजे त्यागाहं युते म्रियतेः शवा॥ स्वमशो
अगाहः सुनिवृत्तेषु सुस्नाताः चंचरेत् सम्यक् पथक स्थान
कृतमंगलाः। प्राशुच्यादिप्रसु अवस्थिता तदनुवर्ग स्वेके
चेतवासाणां स्वस्तिवाच्ये न शुद्धेन जनक सिभिः॥
स्वस्तिवाच्ये समयेत दीर्घाशो युक्तेः सहसने ऊर्ध्वात् शयना
चे भवेद्यदि नत एवेण शुद्धिः दीनि चैव हि वांथवो ना परोवा
स्यात् स्वकालेनैव शुद्धति॥ पि सदृशादेन शुद्धति॥ स्त्री
समाने लज्जुचाशोचे सर्वेणैव एण मसंस्कृतानां त अहात शुध
विमुच्यति यदि स्यात् सतके नि वांथवाः। यथोक्तेनैव कत्ये
सुति सतके च मृतिर्भवेत्। शो न शुद्धेति हि सनाभयः॥
षेणैव भवेच्छुद्धि ररः प्रोवेदिरा पासासाभ्यंतरे शुद्धे मृते वाते
वके। मरणोत्पत्ति योगे त अहं विदः। अनतीते दिवर्षवे
मरणाच्छुद्धि दिष्यते॥ मृते शुद्धेन पञ्चभिः॥

वाल स्नानं दर्शाहेतु प्रेतत्वेय नक्तं कुमारीच रजस्वला यदा
दिगच्छति। सद्य एव विमुद्धिः शुद्धा तदायेन कारयेत्कि
सास्त्राणां चेनेव सतके। नालम यते सदा॥ प्रेतीभूतं हि जे वि
कृतज्ञाना मशुद्धिर्नैपिकीस्त्र प्रो योः नुगच्छति कामतः
ता निवृत्तचूडकानां त विगजाः स्नात्वा संचेत्ते स्पृष्ट्वा भिंष्टुते
च्छुद्धि दिष्यते। दशाहेन सपिंडा प्राशु विमुच्यति॥ एकोहा
सु शुभंति प्रेतसतके। विरा त तत्रिये शुद्धिर्वैशेष्य चस्या
त्रेण सकृत् स्नात्वा शुद्धति हिहेनत। शुद्धे दिनत्रये प्रोक्ते
गोत्रजाः शुद्धादिप्रो दशाहेन प्राणायामशतं पुनः। नारस्य
हादशाहेन भूमिपः। वैशेष्यः द्वास्त्रिंशत् स्नात्वा विप्रो वि
पंचदशाहेन शुद्धो मासेन शुद्ध शुद्धति। आचम्येव तुतिः स्ने
ति। दशासेः हनि शुद्धस्य कार्य हे गा मातृभार्कसीक्षवा॥
संस्पर्शने बुधेः। मासेनैव विमु असपिंडे दिजे प्रेतं विप्रो नि
दिः स्यात् सतके सतकेपिता हंत्यवंधुवत्। विमुच्यति वि
संस्थिते पत्निगोत्रावि दौहित्रे शत्रेण मातृ राप्तांश्च वांधवा
भगिनीसुते संस्कृतेत विरा न। यद्यत्र मतितेषान् सद
त्रेयादिति यस्माद्यवस्थितः प्राहेन शुद्धति। अनदन्नम
पिंडो रूपयमे स्त्रीणां मूष्णानां केव तचेत्तस्मिन् गृहे वसेत्
तकथं भवेत्। विरात्रेणैव शुद्धिः अस्थिसेचयनादवाक यदि वि
सादित्याह भगवान् शिवः॥ प्राः प्रुपातयेत्। मृते शुद्धे गृहे
यदा भोजन काले त शुद्धि च मत्वा विरात्रेण विमुच्यति॥
भवति दिजः। भूमोतिः ति अस्थिसेचयनाहं यावत्मासे
षतद्वासे स्नात्वा चैव विमु दिजातयः दिवसेनैव शुद्धिः
द्यति॥ विकित्सको यत्कृत स्याहासं संहालनेन च॥ स्व
ते तदयेन न शक्यते। तस्मात् जाते दिवसेनैव अहात तत्रिय
विकित्सकस्य शुद्धा भवति विषुषयोः सपिंडिना नुगमने
मशः॥ गर्भिणी सति का शुद्धो नक्तं शुद्धति॥

अज्ञा गावो महिषश्च द्वावपि पञ्चलोच्छिष्ट कोस्ये यत्तु गवा
च प्रसूतिका । दशरात्रेण शुद्धं ज्ञात मयापिवा । गण्डवोच्छि
ति भूमिष्ठं नवोदकं ॥ ए मपि च विशुद्धोदशभिस्त
उदका सतिका वापि अन्तर्गं तत् । दशभि दिने रितिशेषः
संस्पृशेद्यदि । विशत्रेणैव शुद्धिः तथाच । कोस्येन थावयेत् पा
स्यादिति प्रातातपोऽब्रवीत् ॥ दो यत्र स्यादपिभोजन मिति
नवावातजलेगावो महिषश्च यत्र पात्रान्तरेभोजने तत्र फ्र
गयोऽनयः । आध्यानि दिवसेरे तस्यैव तस्यसाहचर्यात् को
वदशभिर्नोत्रसंशयः ॥ काले न सवच्छुद्धिः ॥ बोधायनः ॥
वोदकेषुहं नपातयंतं त्रहं ॥ भिन्नकोस्ये तु योऽप्रीयात् न
अथ द्रव्यशुद्धिः । ब्राह्मे । खव द्योस्तात्वा जपेद्विजः । गाय
गोहृष्यशंखाश्च शुक्ति रत्नस यष्टसहस्रं एकभक्तः स
यातिच । कांशपाय स्नायु रेता तः शुद्धिः । देवलः । ताप्ररज
नि त्रपुसीसमयानिच । निर्लेपा त स्वर्णमिस्फादिकानोभिन्न
निविशुद्धंति केवलेन जलेन त मभिने । इति भिन्नतेष्वपि दोष
शुद्धोच्छिष्टानि शुध्यंति विधाः इत्यर्थः ॥ विसुः । शारीरेर्मलैः
लागस्त वादिभिः ॥ सतिका श सृगभि संघेदी यडपहंते तद
वविन्मत्र रजस्तला हतानिच ॥ तन्नेपहंते सर्वे लोहभाण
प्रक्षेपयानि तानेप्रो यच्च याव मग्नौ प्रतप्ते शुद्धेत । मणि
स्तहेदपि रेत्यं पित्तले ॥ त्रप मय मयमय मयमयच स
रेगे । यस्यात्रेयावत्कालमग्निं सहे मशत्रं महीखननेन शृंगदंते
त तस्यात्रे प्रकालनानेतरं ताव स्थिमयच तत्तनेन दाहमये स
तापनीय मित्यर्थः ॥ सयोजयादिति । लोहपदे सवर्णा
वृहस्पतिः ॥ अम्भसा हेम रत्ना घटक परं ॥ मनुः । जीर्णदेवाः
शःकास्ये शुद्धेत भस्मना ॥ पविनाणि ब्राह्मणानामकल्पय
शुद्धेलाप्रच रेयच पुनःपाके न अदृष्ट मद्रि निर्गितं यच्च
नमृन्मये ॥ राजधर्म ॥ वाचाप्रशस्यते । अदृष्ट शुप ।

ज्ञात शंकादिभि रज्ञाते । अज्ञा वीच मास्तु सदाशुचिः ॥
तच्च सदा शुचि इति याज्ञवल्क्ये बोधायनः । अने कोहाहो हा
कवाक्यत्वात् । वाचेति उपचात रुशिले भूमिसमे रष्टकाश्रुसे
शंकायो पवित्रं भवति । ब्राह्म कीर्णभूता । इति । संकीर्णभू
तो यंहाचा प्रशस्यते इति शूल ताः परस्परसंबन्धाः । विसुः प्रो
पाणि महासहोपाध्याय कुल सणेन प्रसक्तं इति । प्रातात
कमहौ ॥ प्रातातपः । गोकु पः तापनेष्टत तैलाने झावने
ले कंडूशालायां तैलयंत्रे तु य गोऽरसस्य च । तस्मात् शुद्धते शु
त्रयोः ॥ अमीमांस्यानि प्राञ्चानि द्योत कठिनेतुपयो दधि । अवि
स्वीधवालातरेषुच ॥ मनुः । लि लीने तथा सर्पिर्विलीने अप
काविपुबद्धाया गौरस्यः स रोने त । अविनीने कठिने ॥
यारश्मयः । रजो भूतं य रग्नि मनुः । इत्याणश्चैव सर्वेषां शुद्धि
श्रुसर्पेमेध्यानि निर्दिष्टेत ॥ रुद्रवने स्मृते । प्रातणे संहता
बोधायनः । अदृष्टाः संतताया नाशुदारवाणाश्च तत्तणः । अद
रा वातोदुताश्च रेणवः आकराः कृच्छिष्टाद्यत्यदोष । उत्सवने
शुचयः सर्वे वक्ष्यित्वा सवक वक्ष्यातर निर्वापणेन कीदाद्यप
रे । शंखलिवित्तौ । आकरत्र नयने । प्रातातपः । ह्रीवाभिशा
याणि श्रोतितानि शुचीनि ॥ प्रपतितैः सतिकादका नास्ति
आममोसे हृते दोहंस्तेराश्रु कैः । दृष्टेवा स्यात् यदन्नं न
फलमेभवाः । स्नेहभाणश्चि तस्य निष्कृतिरुच्यते । अमुस्य
ता दुष्टा निष्कृताः शुचयः स किञ्चिद्दृष्टं भुञ्जीतपविशे
ताः । विसुधर्मोत्तरे । सुखवर्जं कितः ॥ देवलः । चाण्डालेन शु
चुगोः शुद्धासां शीरश्चुकमेपुचिः ना वापि दृष्टे हवि रयज्ञिये ॥
पुष्पाणाञ्च फलावाञ्च प्रोक्त विद्यालादिभि रुच्छिष्टे इष्ट मने
णात् शुद्धिर्विष्यते ॥ शुद्धिः । विवर्जयेदस्यत्र दिग्गोपादक स
मस्तिकाः संततायां भूमिस्ता पूर्णादिति ॥ मनुः । शुद्धिस्तु प्राञ्च
ये कृताशानः साज्जराश्चापि द तां शृण्वे वरूनापाय वाससा

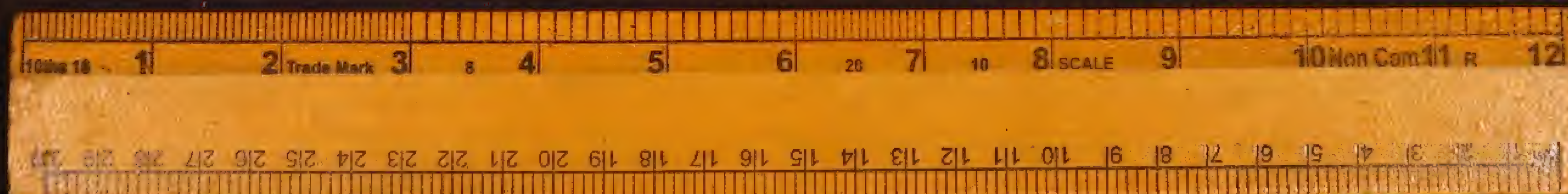
प्रज्ञालनेन तत्त्वज्ञाना मद्रिः शौ शुद्धि दिव्ययात दिनेकेन व
वेविधीयते ॥ शुद्धि दिव्ययुद्ध दिभूमि रश्मि जेपणलेपनेः ॥
नौ विस्रः । गुणानामित्तु विका यथोक्त कालानंतरं कर्तव्य म
राणां प्रभूतानां वाद्यगिरिनेन ह सत्त्वतः । गृहशुद्धिप्रवसा
सर्वलवणानालेति ॥ अंगिराः मि अंतस्म्य शवहविते । प्रोत्
यथा यत्र स्ततो ह्यापः शुद्धि सृज्य मन्मये पात्रे सिद्धमत्रे
यांतिनदीगताः ॥ मृदादिप्र तथेवच । गृहादपासतत्सर्वे
गृहेष्वत्रे प्रविष्टन्तु सदा शुचि गोमयेनानुलेपयेत् गोमयेना
प्रविष्टे स्वत्वापादक प्रतिग्राहा वुलिष्वायुह्यागेनाच्चापयेदुधः
दिनेति शेषः ॥ संगणपे सक द्वाह्येण मन्त्र एतेशुद्धिरण क
ईमे तेभ्य स्ताय मपास्यत ॥ शु वाविभिः । सर्वमभ्युत्तयेद्देशम
प्रतिपेत पंचगव्यञ्च समंत्रं स ततः शुभ्रायसंशयः । मंत्राना
वैशुद्धिकृत । ग्रपास्य कृणये देशे गायत्री ॥ देवलः । पं
तेभ्यो वक्रतोयेभ्य पवता ॥ चथावा चतुर्था वा भूरभेभ्या वि
शतं पस्यश वा विंशत तोयकुं शुध्यति । इष्टा द्विधाविधा वा
भान् समुद्धरेत् । पंचगव्यं तत पि शुध्यते मलिनैकथा ॥
लेषु प्रतिपेत्सर्वकं शतादि दहने खनने भूमे रूपलेपनतां
अत्यन्ताद्यपेक्षया अत्यल्पस्य पने । पञ्चगव्यं नच्चापि शौचे
वैद्वह्यभाभिधानात् । बृहत्सनुः पंचविधं सृते । प्रसूतेगर्भिणी
सु मृदपतिता श्रोत्या मृता श्रे यत्र श्रियते यत्र मातुषः । चोडा
द्विजमन्दिरे । शौचे तत्र प्रवसा ले रुधिते यत्र यत्र विन्यस्यते
मि मनुना भाधिते यथा । दृष्टा शतः विन्यस्योपहते यच्चऊनपो
राजान्छुनि प्रेते मासात् मृदेभ यत्रटपते । एवेकप्रमलभूयि
वेच्छविः । ह्यभ्यंति पतितेगोदे श भूरभ्यातिक्रम्यते ॥ क
अंमे मासचतुष्टयात् । अत्यं मितीटपदेत्तैर्धरविता यत्रमेदि
वर्जयेद्देह मित्येवंमनुरचवीत् नी । ह्यसया कथेणः लिप्ता वा
यमः । द्विजस्यमरणे देशम वि नै वीदुष्टताव्रजेत् ॥

नव दंत तद्वज त्वक तव पांशु रश्मि रग्री रज शुद्धाया गौरयो
रज्ञो मलैः । भस्म पंकजलेकीपि वसुधानिलः । ग्रस्याज विप्रयो
प्रच्छन्ना मलिना भवेत् । वाप मेधा सत्या चामलविद्वः स्ता
ने मृदेतरेण पुराणो यस्या च त्वापीता हते सुप्ते भुक्ता रथ्या
नीभूतश्लेष्मादि । इति शुद्धिते पसर्पणे आचोतः पुनराचामेत
शुचि । याज्ञवल्क्य उवाच ॥ वासो अत्यविधायक । चूने निह्नी
प्रशुद्धिप्रवसा मि तान्निवोध विने स्वापे परिधानेः शुपातने
तसत्तमाः सौवर्ण राजत ज्ञानं पंचसेतेषु नाचामेत दक्षिणे
शाक वज्रादिचर्मणां पाशानां शुवर्णे स्पृशेत् । तिष्ठत्यग्रा
समसानाञ्च वारिणा शुद्धिरिष्य दयो देवा विप्रकर्णे तदक्षि
ते । उल्लवभिः शुक्ल शुवयोर्धीत्या ण । इति गारुडे ९० अध्यायः
देः प्रोक्तोनेनच तत्तत्तत्त दारु अन्वच । मणि वस्त्रप्रवालानां
शृंगादे यज्ञपात्रस्य साजनात् तदनुक्ताफलस्यच । शैल दा
सोसै रुद्रक गोमूत्रैः शुद्धा रुमयाणाञ्च त्वा गुल्मोषध
ताविक कैशिके । भेत्ते यो सच । शाक पात्याजिनानां च
धिसुखं पुण्य पुनः पाकान्मही संहतानाञ्च वाससा । वल्कला
मये । गोच्चाते च तथाकेश म नामशेषाणा संवृता शुद्धि रि
क्षिका कीटहविते । भस्मलेपा ष्यते सत्त्वहाना मणोसेनतिल
दिशुद्धिः स्यादिशुद्धि मीर्जना कत्केन शोधने । कार्पासिका
दिना । ३५ सीसक ताभ्राणा नो वस्त्राणां शुद्धिः स्यात् मर
ताराहोदक वारिभिः भस्मा भस्मना । नागदमास्थिपुंरा
द्विलोह कोष्णाता मत्तातञ्च एतत्तत्तत्तद्वि विष्यते । पुनः
मदा शुचि । ग्रमेथ्याक्तस्य म पाकेन भाण्डानां मृत्सयानां च
नोये गंधलेपापकर्षणात् । शुद्धता । शुद्धे भले कारुहस्तः
शुचि गो तृप्तिदे तोयेप्रकृति पण्य योषिसुखंतथा रथ्याश
स्यं महीगतं । तथा मांसं च तमविस्मानं दासवर्गेण यत्कृतं
चाणाल रुम्यादादिनिपातिते वाक्यशस्ते विरानीत मनेका

नारिते लघु चेष्टिते बाल वृत्तान्तैर्वच नैवशुद्धि विधीयते।
 द्वानो बालस्य तु श्रुते शुद्धि उदका स्नान नग्नोश्च सुतिको
 स्नेहाना मपि गोशाला स्नानावशायिनः। स्पृष्टा स्नायीत
 नेपथ्यसुताः स्त्रियः वारिवपुषो शौचायै तथैवमृतहारिणः स
 दिनेशरण पाठेवागमुविद्वः स्नेह मस्मिसेस्पृषसवासाः स्ना
 भूमि विष्णुश्रुते स्वात दाह गो नमाचरेत्। आचम्यैवतुनिःस्नेह
 क्रमसेचनैः। लेपाडुहोतनात् गामालभ्याकर्मस्यच इतिवा
 सेकात् वेषम समार्जनाजला मनपराणे ॥ अध्यायः अम
 त केश कीटावपत्रे गोच्चा त्मार्कण्डेयपराणे सदाचार्या
 ते मलिकान्तिने। मृहादि भ येदृष्टये ॥ जलशुद्धिध्यानेने
 सत्ताराणि प्रतेप्रयानिशुद्धये च यमुने चैव गोदावरिसरस्व
 उद्वरणाज्जाम्नेन तारेण ति। नर्मदे सिंधु कावेरिजले
 वृषसीसयोः। कोष्पानोमस स्मिन् सन्निधिं कुरु। भूतपु
 नाशुद्धिस्तोयाच्छुद्धि ईवस्पव दिस्तुतच्छुद्धे दृष्टया ॥ आ
 ग्रमेध्याक्तस्यमृत्तौ येगीथापहर सनशुद्धिध्या। पतिगंधपुष्पो
 तोनच। अन्येषामपि तद्वयेःशु आथार शक्ति कमलासनायन
 दि गंधावहारतः। मातुःप्रस मः। आसन मेरुस्य मेरुपृष्ठ
 येने वसः शकुनिः फलपातने पिः सतलेच्छंदःकूर्मादेवताया
 गर्हभो भारहारिते सासृग सन परिग्रहे विनियोगः। स
 ग्रहणे शुद्धिः। रथ्या कहेस धितयाधता लोका देवित्वेति
 तोयानिनावःपथि त्वागानिच सुनायता। तच्चधारयसो नि
 सारुतेनैव शुद्धोति पक्केष्टरचि तेषविने कुरुचासने। भाउप
 तानिच मृते शोणाढकस्योते शुद्धि ध्याया। पंचगव्येनशुले
 सधेध्यामिश्रुते भवेत्। अग्रमु नमएते परिशेषयेत्। तौ
 हृत्य संत्याज्य शेषस्य शोलाणे तमीये। पंचगव्ये नतज्ञेह
 स्मृते। उपवासं विरात्रं वाहपि साउलज्ज विशेषयेत् पंच
 ताजस्य भोजने। अज्ञाते गव्य प्रमाणान्त तत्रैव पलमात्रं

उपभारां गोमूत्रं तावदिष्यते सतु मृत्वीक मुनिपुत्रः अंबरी
 वृत्तश्च पलमात्रे स्नात् गोमये घेण यज्ञार्थं कीतः विष्णुमित्रे
 तोलकहये। दधिप्रसृतिमात्रे ए रक्षितश्च इति रामायणे वा
 स्नात् पंचगव्य मिदंस्मृते। अ स्मीकीये बालकोडे ६। सर्गः
 शवापंचगव्यानां समानो भाग ऊकुराणिश्रे स्त्री ॥
 इष्यते मलमेवेणसंमंय तेन शुनकः ५ ऊकुरः ॥ इति रा
 व परिशेषयेत्। तेनसर्व जनिर्घण्टः ॥
 विष्णुद्धिः स्नात् सर्वपाप नि शुनकचञ्चुका स्त्री स्रष्ट्वंचुत्त
 कुंतने। इति तत्रसारः ॥ पः। इति राजनिर्घण्टः ॥
 ग्रहशुद्धिर्गोचरशुद्धे दृष्टया ॥ शुनकचिल्ली स्त्री प्राकविशे
 शुद्धोदनसुतः ५ वृद्धभेदः ॥ षः। तत्पर्यायः सचिल्ली २ स्नान
 इति हेमचंद्रः ॥ चिल्लिका ३ अस्यागुणाः। क
 शुध ल य डौ शौचे। इति क दुते तीक्ष्णत्वं। काण्डव्रणनाशि
 विकल्पदुमः ल अश्वथत्। यशु लव्य। इति राजनिर्घण्टः।
 धति लोकः स्नानात्। डौ शौ शुनाशीरः ५ इन्द्रः। इति भ
 द्वा। रजसा शुधते नारीत्यत्र शतद्विपकोशः ॥
 धतीति किपि शुधं करोतीति शुनासीरः ५ इन्द्रः। यथा। शु
 नौ कर्मणि यकिरूपे। इति नाशीरो द्वितालव्यः सूतासी
 दुर्गादासः ॥ रो द्विदंतकः। तालवादि दे
 शुन श गत्यां। इतिकविक नामधः शुनासीरश्च दृष्टपते
 त्यदुमः। श शुनति शोनिता शुमरीकायंभरतः ॥
 इति। दुर्गादासः ॥ शुनिः ५ ऊकुरः। इति हेम
 शुनः ५ ऊकुरः। यथा। ऊकुर चन्द्रः ॥
 रस्त शुनिः स्नानः कपिले म शुनी स्त्री ऊकुरी। इत्यमरः ॥
 एतः शुनः। इत्यमरटीकायः ऊष्माणी। इति राजनिर्घण्टः
 भरतधृत वाचस्पतिः ॥ शुनीरः ५ ऊकुरीसमूहः ॥
 शुनःशफः ५ शुनिविशेषः ॥ इति विकारादृशेषः ॥

शुभ क शुद्धौ इति कविकल्प
दुमः । क शुभयति । अथ मा
सनेपदीयेके । इति उर्गादासः
शुभ न शुद्धौ । इति कविक
ल्पदुमः ॥
शुद्धि रित शुद्धीभावः शुद्धी
करणम् । न शुभयति शुभ
ते जलैत लोकः । यो गंशु
न्यति सत्येनेति हलायुधः ॥
गोदाचे । इति उर्गादासः ॥
शुभ्युः पुं अग्निः । इत्युणादि
कोषः ॥
शुभ श दीप्तिहिंसनयोः । इति
कविकल्पदुमः । श शुभति
शुभति शुभोभ शुभम्मा । इति
उर्गादासः ॥
शुभे स्त्री शुनीसमूहः । इति
विकाण्डशेषः ॥ रिक्तं वि ॥
इतिजराधरः ॥
शुभ प श दीप्ति हिंसनयोः ।
इति कविकल्पदुमः पश शुभ
ति शुभोभ । प्राञ्चस्तक्रादौ च
शुभ शुभ भासन हिंसनयो वि
तिपठेति । इति उर्गादासः ॥
शुभ लृ ३. दीप्ति । इति कवि
कल्पदुमः । लृ शुभत । ३.
शुभते । न शुभति सभासये

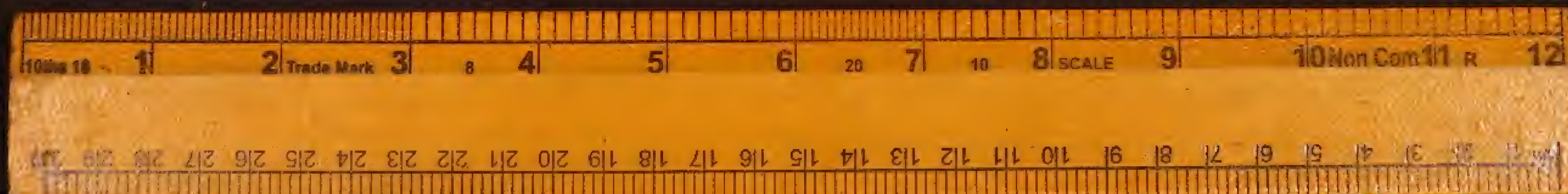
इति नकुतानित्यत्वादिति रमा
नाथः । वस्तुतस्तु शुभते शो
भः पचादित्यादन् ततः शुभ
इवाचरतीति कौ सायं ॥
इति उर्गादासः ॥
शुभे स्त्री मंगले । इत्यमरः ।
पञ्चकाष्टे । इति राजनिर्घण्टः
शुभः पुं विष्णुस्मादिसप्तविंश
ति योगोत्तरीतत्रयोविंशयोगः
तत्रजातफलं । शुभप्रसूतः शु
भकृत्तराणं शुभोदयोष्टौ वि
दुष्टा समाजे करोति नित्यं
शुभकर्म धीमान् शुभादिकः
शुभत वेशधारी ॥ इति
कोष्ठीप्रदीपः ॥
शुभः वि हेमशाली खसन्ना
विपुः । इति मेदिनी ॥
शुभेयुः वि मंगलान्वितः ।
इत्यमरः ॥
शुभगन्धकं स्त्री वेलं । इति
जनिर्घण्टः मंगलगन्धयुक्तेवि
शुभग्रहः पुं सौम्यग्रहः । सतृ
रुः शुक्रः पापायुतवयः । अ
दीपिकचंद्रशु । यथा । अर्द्धेने
दुःकृत्त राहुः शनि स्ते युत उं
जः । इति पापा भवनेते शुभा
श्रान्ते प्रकीर्तिताः ॥

इति सारसंग्रहः । तद्वारे शुभक शुभा गोरोचना शुमी । प्रियंगुः
मि करणं यथा शुभग्रहार्कं शुभतर्ही । इति राजनिर्घण्टः ॥
गोरोच मृदु क्षिप्र भुवेषु च ॥ देवसभा इति शब्दरत्नावली
शुभराशि विलम्बे च शुभे शा उमासखीविशेषः । इति शब्दमा
निक पौष्टिकं ॥ इति संस्का ला ॥ मंगलजनिका च ॥
रतत्वं ॥ शुभोगी स्त्री ऊर्ध्वपत्नी । कामदे
शुभेकरः वि मंगलकारकः । वपत्नी । इति केचित् ॥
यथा हेमकरः हेमकारो भद्रक मंगलावयवयुक्ते वि ॥
रशुभेकरोः इति भविष्ययोगः ॥ शुभाचरा स्त्री उमासखी । इति
सनामख्यातं कृष्णस्वकारके पुं शब्दमाला शुभनाचारवती च
शुभेकरी स्त्री पर्वती । इति शु शुभाञ्जनः पुं शुभाञ्जनवृत्तः
वृत्तावली ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
शुभदः पुं अस्वम्यवृत्तः । इति शुभातितः वि मंगलयुक्तः
राजनिर्घण्टः ॥ शुभदातरि वि तत्पर्यायः । शुभेयुः २ इत्य
शुभदेती स्त्री पुष्पदेतेभयोवि मरः ॥
त । सुदती इति मेदिनी ॥ शुभे स्त्री अश्रकं । इति मे
शुभपत्रिका स्त्री शालपर्णी । दिनी ॥
इति राजनिर्घण्टः । मंगलपवि गडलवने । रौप्ये । कासीसे ।
का च शुभवासनः पुं सुखवास इति राजनिर्घण्टः
करांथः यथा । सुखवासकरो शुभः पुं सुक्लवर्णः इत्यमरः
गंध ग्रामोदी सुखवासनः । सु चेदने इति शब्दचंद्रिका ॥
खवासन इत्येके शुभवासन इत्य शुभः वि उदीप्तः सुक्लशरणयु
वि । इति शब्दरत्नावली ॥ क्तः । इत्यमरः ॥
शुभस्यली स्त्री यत्तभूमिः इति शुभदेती स्त्री शुभदेती सा त
केचित् ॥ मंगलभूमिश्च ॥ पुष्पदेतनामदिमाजकविणी ३
शुभा स्त्री शुभा । कांतिः ॥ समरहीका ॥
इच्छा । इति मेदिनी । वेशरो शुभशर्मिः पुं चेदः । इति ।

केचित् सेतकिरणश्च ॥ ह्यु आतरेप्राणसंस्मिते । ह्यु
पुष्पः पुं चंद्रः इत्यमरः ॥ माने वलञ्चैव पुंभः ऊर्ध्व
कर्णः । इति राजनिर्घण्टः ॥ पु वीहचः वलावलेपउष्टेते मा
भालः पुं महिषकन्दः ॥ इति उर्गे गर्वमावह । इत्यादि स
राजनिर्घण्टः । सेतालुश्च ॥ हिमो धरणी प्राप्प मुष्टिमु
पुष्टिः पुं ब्रह्मा । इति सिद्धांतकौ
मुष्टा मुष्टादिहतिः ॥ त्मा चंदिका निधनेच्छया ॥
पुष्पः पुं दानवविशेषः । स त तमायोते ततो देवी सर्वदेव
गवेष्टीपुत्रः प्रज्ञादेषोत्रः प्रमि जनेष्टरे जगत्प्रातयासास
कायाहतश्च । यथा । विशेषेण भित्ता मूलेनवत्तसि । सगता
सु प्राज्ञादिः पंच तस्यानुजाः सु सः पपातामी देवीमूलाय
ताः । गवेष्टी कालनेमिश्च जम्भो विहृतः । इति मार्कण्डेय
वास्तवे पंच च । शम्भुः श्रेष्ठा राणे देवीमाहात्म्ये पुष्पव
नुज लेखो पुत्रानेका मतः पृ यः १० अध्यायः ॥
ए । पुष्पश्चैव निष्पुष्पश्च वि पुष्पवातिनी स्त्री उर्गा । इति
सुकसेना महोजसः ॥ प्रचरत्तावली ॥
गवेष्टिनः सुता येते जम्भस्य पुष्पपुरं स्त्री पुष्पदेवस्यपरी
सुतउदुभिः । इत्याद्ये वक्तिपु तत्प्रायः एकचक्रं २ हरिश्च
राणे कण्ठपीय प्रज्ञासर्गाध्या हे ३ इति भूविप्रयोगः ॥
यः अमञ्च । पुलस्त्य उवाच ॥ अधुना शम्भुलपुत्र इति ख्याते
कण्ठपस्य दनुर्नास भार्यासीत् पुष्पपुरी स्त्री पुष्पपुरं । इति
दिजसत्तस । प्रस्यास्त हो सुता त्रिकाण्डशेषः ॥
वास्तो सहस्राक्षद्वलाधिको ॥ पुष्पमर्दिनी स्त्री उर्गा । इति हे
ज्येष्ठः पुष्प इति ख्यातो निष्पु मचंद्रः ॥
भष्मापरोः सूरः । इति वासनपु पुष्पक क भाषे सज्जने । वर्जने
राणे ५१ अध्यायः प्रवरञ्चैव इति कविकल्पद्रुमः ॥ कमु
विहवाच । निष्पुंभं निहतेट ल्कयति पुष्पकश्चाकुर्येतयो

रेतावर्धौ कैश्चिन्नमयेते । भा पुलं स्त्री ताप्रे । रजः । इत्य
मः कथने । इति उर्गादासः ॥ मरः । ताप्रापत्रपञ्चाभोजन
पुष्कः पुं स्त्री चहादिदेयं । दोषो यथा । ताम्रपक्का च
मासल इति भाषा इत्यमरः लुह्रीनि मंगो भवति वेत्तये
चट्टः पंध्याः तत्र आदिना इत्य इति मत्स्यसूक्ते ५२ पटलः
कय विक्रय स्थानादौ चयदेये यत्तकर्म । आचारः । जलस
दीयते स पुष्को जगत् इति त्रिभिः । इति मेदिनी ॥
वटी इति राज इति च ख्यातः पुल्तादिः पुं गन्धकः ॥
प्रलति प्रतिवन्द्यो ननेति पु इति हेमचंद्रः ॥
ल्कः । प्राल ज गतो तालया पुष्पुमा स्त्री पुष्पपत्नी ॥
दिः नाग्रीति कः निपातनादत इति केचित् ॥
उत्ते । चट्ट चाले चट्टाते ३ । पुष्पवान् वि प्रवणविशि
इति चञ्चि चट्टः । चट्टौ वर्मे षः । पुष्पातोः कसुप्रत्ययेन नि
ति माधवी चट्टो राजग्राह्य षाञ्चः । इति सिद्धांतकौमुदी ॥
हणस्थानादि रिति मुकुटः । पुष्पः स्त्री माता । यथा पि
चट्टो चाट इति ख्याते । इति पेशः पुष्पयणात् पुष्पुः । इति
रमानाथः । इति तद्दीकायो म महाभारते मोक्षधर्मः ॥
रतः ॥ वरादर्थग्रहणं । इति पुष्पयणो स्त्री सेवा यथा पु
मेदिनी ॥ पुष्पोपासनञ्च सेवोपास्तिरूपा
पुलं स्त्री रजः ताप्रे । इत्य सना । इति प्रचरत्तावली ॥
मरहीका ॥ पुष्पका स्त्री उपासने कथने
पुल क माने सर्गे । इति क प्रोत्तमिच्छा इति मेदिनी ॥
विकल्पद्रुमः । पंचमस्त्युक्त पुष य उ लु शेषः । इति क
स्तालयादि रंतस्य तृतीयोप्यः विकल्पद्रुमः शेषः स्नेह रही
सर्गः सृष्टिः । क सुल्ययति वे तिभावः । य पुष्यति पाय मा
याः सृष्टिर्वी परिमाति सृजति तपेन उ शेषा ल्क अपुषत्
वाश्रयथः । इति उर्गादासः ॥ इति उर्गादासः ॥

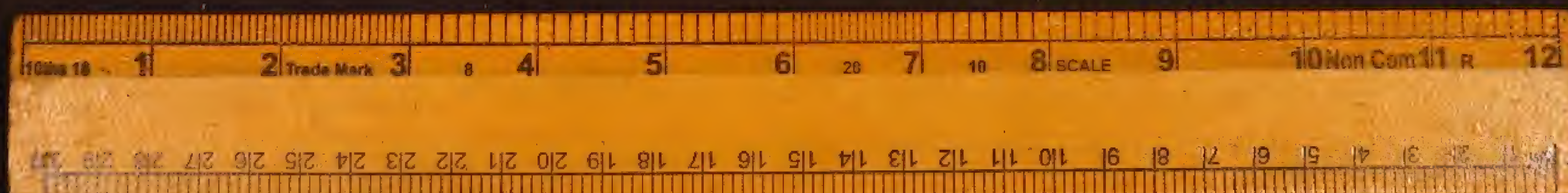
शुक्रः पुं शेषः । गतेः । इत्य शुक्रमस्यः पुं आतपादिना-
जयपालः ॥ निम्नेहीकृतमीनः शुक्रहीमाव
शुक्रिः स्त्री शेषः विलः । इति इति भाषा तस्य पुना मस्यश
मेदिनी ॥ हे इष्ट्याः ॥
शुक्रिः स्त्री विवरं ॥ वेषणादि शुक्रमस्ये स्त्री आतपादिनादि
वाघे । सरेधेवि इत्यमरः ॥ स्नेहीकृतमासे तस्यर्थायः ॥
शुक्रिः पुं सूचिकः । इति मेदि उन्ने १ वल्लरे ३ इत्यमरः ॥
नी ॥ अग्निः । इति विष्णुः । वल्लराध शुक्ली ५ इति तद्दी
शुक्रिः स्त्री तदी इति धरणी का । अस्य गुणाः वृद्धातो दोष
नलीनामगन्धद्वये इत्यमरः ॥ लेमासे बालानो वलदे लघु ॥
शुक्रिलः पुं वायुः इत्युणादि विदोषकृद्बालयुष्टे शुक्रं मूल
कोषः ॥ करं गुरु । इति भावप्रकाशः
शुक्रः वि निम्नेहः शुक्ला ३ शुक्ररेवती स्त्री मातृकाविशेषः
ति भाषा यथा शुक्रं पशुधितं यथा । अस्थिरश्च तथा काली
वापि नीतेवा इरदेशतः ऊक्तं सृष्टा एवं महात्मना तथा तदु
रस्य मुत्वाद्बुद्धे तद्वत्तं पावनेम धिरेपीत संयकानोमहात्मनो
हत् । इति स्कंदेउत्कलखण्डे । या चास्मिन् कथिता लोकेना
शुक्रपत्रं स्त्री स्नेहस्नेहितदले । मतः शुक्ररेवती । इति मस्य
आतपादिशेषितपट्टशके । पुराणे ५५५ अध्यायः ॥
नालिता इति शुक्ता इति च शुक्लः वि ग्रामिषे इत्युणादि
भाषा तस्य गुणाः । शुक्रपत्रं कोषः । ग्रामिषाशी इत्यमरटी
पयोमिश्रं पित्तं श्लेष्मज्वराय कायाभरतः ।
हे तत्तुशुक्रपत्रं जलदोष ना शुक्ली स्त्री शुक्रमस्येऽमासे
शुने विशेषतः पित्तं कफज्वरा मात्रं । यथा । शुक्ली । शुक्र
पत्रं । जलज्ज्व तस्यापिच पित्तं मासे स्थान्मासे मात्रेपिदृश्य
हारके सहाचने यज्जन योग ते इति शुक्रलशब्दीकाया
कारके । इति राजवल्लभः ॥ भरतः ॥

शुक्रवृत्तः पुं धववृत्तः । इति शुक्तिः पुं वायुः । तेजः
राजनिर्घण्टः ॥ चित्रं । इति सेंतिप्रसारोणा
शुक्रवृत्तः पुं किलाः । इति वि दिव्यतिः ॥
काण्डशेषः ॥ शुक्रः पुं स्त्री शुक्लातीक्ष्णा
शुक्रांगः पुं धववृत्तः । इति वै यो । शुक्ला । इति भाषा तस्यर्थायः
द्यके । स्नेहशून्यावयवे वि शु किंशारुः २ इत्यमरः । शुक्ला ३
क्रांगी स्त्री गोथिका । इति कोशी ५ इति हेमचंद्रः । इत्या
शुक्रचंद्रिका ॥ इति मेदिनी सविषाण्युत्त
शुक्राई स्त्री शुक्ली इति शब्द भादेजलमलोद्भवजंतु मू
चंद्रिका ॥ कप्रधानलिंगवृद्धिकारयोगः
शुक्रः पुं सूर्यः । इत्युणादि तद्विवरणे यथा अश्वशुक्रदे
कोशः । अग्निः । इति सेंतिप्र- षाधिकारः । तत्र शुक्रदोषस्य
सारोणादिवृत्तिः ॥ निदानं माह । शुक्रमस्येऽमासे
शुक्रमे स्त्री तेजः । इति मेदिनी वृद्धिं योभिवान्नुति मूढधीः
परकमः । इति हेमचंद्रः ॥ व्याधयः सत्य जायेते दशचा
शुक्रः पुं सूर्यः । इति मेदिनी श्लोच शुक्रजाः । शुक्रमान्
अग्निः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ अनुचितवृद्धिक्रमात् अनुवि
वायुः । पत्नी । इति सेंतिप्रसा ताच वृद्धिः भूविदिकारजनक
रोणादिवृत्तिः । अग्निः ॥ सप्तशुक्रस्य योगेन शुक्रजाः ।
यथा शुक्लाः चिंवि कृताशने मूको जलशुक्रः सविषा जल
इति शुभांकः । इत्यमरटीका जंतुविशेषः । स तु जलमलो
यो भरतः ॥ इवः । अत्युत्तुम इत्यादिकः
शुक्ला स्त्री तेजः इति जराधरः तथा मूकप्रधानो लिंगवृद्धि
सौम्य इति हेमचंद्रः ॥ करो वातसायनाद्युक्तो योगः
शुक्ला पुं अग्निः चित्रकवृत्तः मूक उच्यते । यथा भल्लान्
इत्यमरः अदेनापि शुक्रमेति स कास्थि जलशुक्र मयाज्ज पत्र
वेसे इति भरतः ॥ सतविदह्य मानमान सहसंय

वेन। एतद्विदुः दृष्टीफलतो एवितं शयितं शयितं नाम तत्
यपिष्ट मालेपितं महिषवि कफात् यलिंगे सदा शुकैः
द्विमलीकृतैः। स्थले मह रितं तदुचितत्वाद्गुधितं ॥
हरतरंगम लिगत्तल्य शेषः ऊस्विका माह ऊविका रक्तपि
करोमभिमतं न हि शेषयो तोत्वा जेदकास्थितता सिता
स्ति इत्यादि यत्तु जलशुकर ऊविका ऊम्भतल्य फलतात्
हित मयगोधाहितं तद्वि अलजी माह अलजी स्थानया
तमेव लिगवर्हने। अयगोधा पाटक प्रमेह पिडिकालजी ।
वरीकृष्टे मांसीमिहीफलानि साच रक्ता सिता स्फोट दाहणा
ते। चतुर्गुणेन उपेन तिलतेले कथिता च सा। इया रक्तपित्त
विषाचयेत्। तत्रैले मेद्ववजो निमिता जेया। मृदितमाह ॥
जु कर्ण पाणि विवर्हने ते च मृदिते पीडिते यत्तु संरभ्यवाते
शुकदोषा दश चाष्टौ च भवे कोपतः। पाणिभ्यां भृश संम
ति। तेष्टादौ सर्वपिका माह के संमल पिडिका भवेत् ॥
गौरसर्षप संस्थाना शुक दुर्भ शुकदोषे जते पाणिभ्यां भृश
गहेतुका पिडिका प्रेष वाता संमले पिडिते लिगे अत्रापि
भ्यां जेया सर्वपिका तु सा। कर्त कोपत इत्यनुवर्तते ॥
शुक दुर्भग हेतुका शुकानि अवमन्य माह दीर्घा वास्य
मितादृष्टेयानि निमित्ताच। श पिडिका दीर्घते मध्यमस्तु यो
हीलिका माह कविना विषमे सोवसेयः कफासृग्भ्यां वेदना
भंग्रे वायुनाहीलिका भवेत्। रोमदुर्भकत। दीर्घा दीर्घाङ्गः
अहीला लोहकारस भाणुवि पक्रिका माह पिडिका पिडि
शेषः। निहाइ इति लोके तदुक्त कायाप्रा पित्त शोणित संभवा
दिना इत्यहीलिका विषमेभंग्रे पञ्चकर्णिक संस्थाना जेया ७
रितिरुत्तमान शुकविशेषा। पक्रिकेति सा पिडिकायाप्रा
विषमे कृत्वदीर्घः। भंग्रेः वक्रैः सुदपिडिकायाप्रा अतएव प
शयित माह ॥ शुकै यत्तु पक्रिकासंस्थाना ॥ स्पर्शः

हानि माह स्पर्शहानिश्च जन विदधि माह। विदधिसन्नि
येच्छाणितं शुकदधिते अत्रस पातेन यथोक्त मभिनिदिशे
शासहसत्त्वमेव लक्षणं ॥ ३३ त। ३३ तं सानिपातिकविदधि
मा माह। मुद्रमासोपमा रक्ता तल्य कथयेत्। तिलकाल
रूपिजोदवा चसा एषोतमा क माह कृसानि चिञ्चणयवा
ख्या पिडिका शुकै जीर्णसु शुकानि सविषाणि तु पनि
इवा। शतयोनक माह। तानि पचन्माशु मेद्व निरव
छिद्वै रनुपुवे लिङ्गे चिरेयस्य शेषतः। कलानि भूत्वा मांसा
समेततः वात शोणितजो व्या निशीर्ष्यते यस्य देहिनः सन्नि
धिर्विज्ञेयः शतयोनकः। शत पातसप्रम्यांश्च विद्यातो तिल
योनिके चालनी तत्त्वत्वात् कालकान्। चिञ्चणि नानाव
तयोनकः। त्वक पाक माहवा णानि। शुकानि शुकदणानि
तपिते कृते जेय त्वकपाकोज्ज मज्जाः कोशेतीतिवत्। सविषा
रदाहकृत। एतस्य लिगे त्वक णि सविष शुकानि जेतुविशे
पाकलक्षणं। शोणितार्तुद ष कृतानि। शीर्ष्यते गलेति।
माहाकृमे स्फोटेः सरक्ताभिः कृमिल तत्त्वत्वात् तिलका
पिडिकाभिः प्रपीडिते लिङ्गेवा लकाः। अयस्य माह तत्र मांसा
स्रुजं शोणित जेयं तत् शोणित उदं यच्च मांसपाकश्च यः स्म
ता उदं। वास्वरुजः स्फोटकाधि तः विदधिशूनसिध्पति ये च
स्थाने वेदना। मांसावेदमाह स तिलकालकाः। अय शुक
मांसदृष्ट्या विज्ञानीयादुदं मां दोषस्य चिकित्सा। शुकदोषे
स संभवे ॥ मांसपाकमाह शु सर्वेषु विषङ्गी कारयेत् कि
शीर्ष्यते यस्य मांसानियस्य. यो। जलौकाभि हरेदकं रेवये
सर्वाश्च वेदनाः। विद्याने मां लघुभोजयेत् गुणुले पाययेच्च।
सपाकान्तु सर्वदोष कृतेभिष पि विफलाक्ताय संयुता ही
क। शीर्ष्यते गलेति। सर्व रेण लेप सेकाच्च शीतानेवदि
वेदनाः वात पित्त कफजाः कारयेत्। दावी सरस यष्ट्या

के शुद्धम निष्ठायुतेः । स स्थाने दुर्जेरनुत् इति च पाठः ॥
 शुक्रं तैल मभंगान्मेरु रोग शुक्रधान्ये स्त्री शुंगायुक्तशस्य
 विनाशयेत् । सरसे तलसी । मावे । सतथास्य यदादिः । उम
 दावीतैले । रसाज्जने साक्य मरः । यथा । व्रीहादिकेयदिर
 मेक मेव प्रलेप सावेगानयेत् शुक्रसमन्विते स्नात तत्शुक्र
 प्रशान्ति सपूति एयत्राण शो धान्यमय गुह्र मेगहकादि ।
 य काद शुक्रान्विते सर्वम शिम्बीनिगूढ मिति तत्प्रवदे
 नेगरोगे । साक्य सितनेग ति शिम्बीधान्ये तरोगद्वय मयो
 रोगस्य विशेषण । अनेगरो तणधान्य मयत् । अस्पृश्याः
 गस्य नामापि हरीकरोति । तत्र विदोष शमने लघु शुक्र
 इति शुक्रदोषाधिकारः । इति धान्ये तेजो वलातिशयवीर्य
 भावप्रकाशः ॥ विवृदिहायि देशे देशे शुक्र
 शुक्रकः पुं प्रावटः । रसः । धान्येषु संख्या ज्ञाते शक्योने
 इति मेदिनी ॥ व तैर्देवते वी । इति राजनिर्घ
 शुक्रकीटः पुं शुक्रयुक्तकीट एटः ॥ अपिच । शुक्रधान्ये श
 विशेषः । अयापोका इति भाषा मीधान्ये समानीते प्रशस्यते
 तस्येयायः वृश्चिकः २ इत्य परतो वातकुटुत्ते प्रायेणाभि
 मरः शुक्रकीटकः ३ इति नवे गुरु । इति राजवल्लभः
 शहरत्नावली ॥ अयच्च । यवस्तु सित शुक्रः
 शुक्रकीटकः पुं शुक्रकीटः स्नात निःशुक्रानियवः स्मृतः
 इति शहरत्नावली ॥ तोक्य स्तद्वत्सरितः स्ततः
 शुक्रतण्ण स्त्री तणविशेषः । सत्य कीर्तितः ॥ यवः कषा
 शीकरी इति हिंदीभाषा तस्येया यो मधुरः शीतलोलेखनो
 यः शुक्रं १ शुक्राब्ज ३ कनिष्ठ मृडः । त्रणेण तिलवत्प
 के ४ अस्पृश्याः । दुर्मरत्तुप शो रुद्धो मेधाग्नि वदेनः ।
 शुक्राच्च शुक्राभावेहितचूतत कटुपाकोः नभिष्यन्ती सूर्यो
 इति राजनिर्घण्टः । दुर्मरत्तु बलहरो गुरुः वज्रवात मलो

वर्ण सौम्यकारी च पिच्छिलः चराः प्रोक्ता यतः कृते चर
 कण्ठलगामय श्लेष्मापित मेद नपमीः । कृतेचरा मरुतपित
 प्रनाशनः पीतस म्यास कासो हरा वृष्णा वलावहाः मधुराः
 रुक्मे लोहित रट्ट प्राणुत । शीतलाः लिग्ना मूत्रलाः श्ले
 अस्मादित्येवो नून स्तोक्सा क्षवहेनाः । इति भावप्रकाशः ॥
 अनतर स्ततः । इति भावप्र- शुक्ररक्तः पुं वाराहीकन्दः
 काशः ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
 शीकपिण्डः) स्त्री शुक्रशि शुक्ररपादिका स्त्री कोलशिमी
 शुक्रपिण्डी) मिः इति शहर- इति राजनिर्घण्टः ॥
 माला शहरत्नावली ॥ शुक्रराकोता स्त्री वराहकोता
 शुकरः पुं पशुविशेषः पुत्र इति शहरचंद्रिका ॥
 १ । इति भाषा तस्येयायः । वरा शुक्ररी स्त्री वराहकोता । इति
 ह । २ स्तब्धरोमा ३ रोमशः ४ शहरत्नावली । शुक्ररपत्नी च
 कविः ५ चक्रदेष्टुः ६ किटिः ७ शुक्ररेष्टः पुं कसेरुः । इति रा
 देष्टी ८ क्रोडः ९ दंतायुधः १० जनिर्घण्टः । शुक्ररपियद्वये वि
 वली ११ एष्टुस्कंधः १२ पौत्री शुल्लकः पुं उर्विनीतासः । इति
 १३ ज्योती १४ भेदनः १५ कोलः हेमचंद्रः ॥
 १६ पौत्रायुधः १७ मूरः १८ व शुक्रवती स्त्री कपिकच्छः १३
 रूपयः १९ ररायुधः २० वन्य ति शहरचंद्रिका । शुक्रयुक्ते वि
 स्य तस्य मांसगुणाः गुरुत्वे । शुक्रशिवा स्त्री कपिकच्छः ॥
 वातहारित्वे दृष्यते । वल से इति शहरचंद्रिका ॥
 दकरत्नञ्च । ग्राम्यस्य तस्य मां शुक्रशिवाः) स्त्री कपिकच्छः
 सगुणाः । वन्यवराहकोसादेः शुक्रशिन्धिका) इत्यमरः तद्दी
 रुत्वे । मेदो बल तीर्य्य वृद्धि शुक्रशिमी) का च ॥
 कारित्वे च । इति राजनिर्घण्टः शुक्रा स्त्री कपिकच्छः इति श
 अपिच । ललापगण्ड वाराह च व चंद्रिका ॥
 मरी वाराणस्यः । यत्ने कृते । शुक्राष्टः पुं तणमणिः का

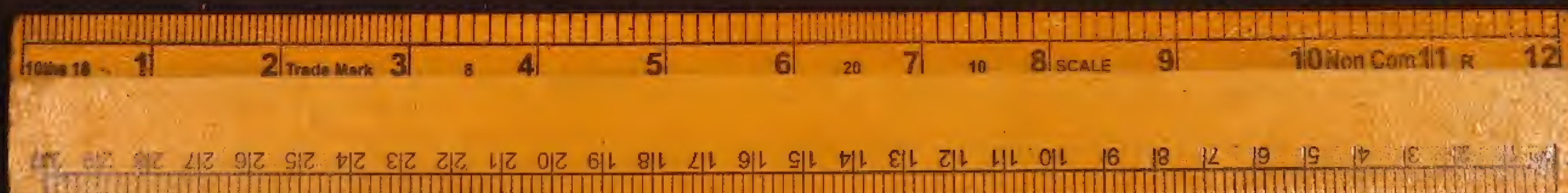
प्रदाना इति काहरोवा इति तद्वनग्राही शुद्ध आणलतो
च पारसभाषा। इति हावली वृत्तेन शुद्धः कोटिसहस्राणि
श्रुतिपणः पुं आरवयः। इति शतजन्मानि शुद्धो विप्रथनाप
शहरत्नावली ॥ हा ॥ यः शुद्धो ब्राह्मणीगामी
शुद्धः पुं चतुर्वर्णीनर्गतचतु माहगामी सपातकी कुंभीपा
धवर्गाः। तत्पर्यायः। अथर्व के पद्यते सपावहे वसणः
रिः २ वृषलः ३ जचनजः ३ ३ ते। कुंभीपाके तप्ततेल भुक्तः
रुमरः। दासः ५ पादजः ५ सौपरहर्निषो शवृत्त विकृता
अत्यजन्मा ६ जचनः ७ द्विज कारं कुरुते यमताउनात्। त
सेवकः ८। इति शहरत्नाव- दा चोदालयोनिः स्यात् समज
ली। पद्यः ९ इति जटाधरः। न्मस पातकी। समजन्मस स
अत्यवर्गाः १० पजः ११ ॥ शुजलोका समजन्मस। जन्म
इति हेमचंद्रः चतुर्थः १२ ॥ कोटि सहस्रं विष्टायो जाय
द्विजदासः १३ उपासकः १४। तेकृमिः। योनिकिमिः पुंश्रुली
इति राजनिर्घण्टः ॥ शुद्ध नोस भवेत् समजन्मस ॥
हीये तस्य सज्ञा सयोगः। शा गवो ब्रणकुमिः स्याच्च पात
ल्ललहीये शुभ्यरः। कुशही की समजन्मस। योने यो
पेजलकः कौञ्जहीये सेवकः नौ भ्रमत्येवं नपुन जायते
शाकहीये अनुव्रतः पुकर नवः ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते श्री
हीये सर्वे एकवर्णाः प्रस्थात कृष्णजन्मावर्गे ८७ अध्यायः
पति ब्रह्माणः पादात् अस्पृशा अपिच द्विजात्पाद शुशु
स्वनिर्घृतिता धमिः जीविका वा शुद्धेः कार्या सदाविह
च ब्राह्मणक्षत्रिय वैष्णव शुशुषा पादप्रत्तालने गन्धे भोज्य शु
शुशुषेकाश्रमो गार्हपत्यः। इति क्षिष्ट मायके। तेत वकुल
श्रीभागवते। अथ शुद्धधर्मा दा चैव तेभ्यो भूयः पितामहः
दि विप्राना सञ्चने नित्यं शु शुशुषार्थमया सुये तृतीयेत
इयमेता विधीयते तद्देवी। पदेकताः। द्विजानां चतः

वर्गाणां वैष्णवानाञ्च भवद्विधाः भगवान् साधु र्थमा श्रुति पुनः
त्रिभ्यः शुशुषाणां कार्या इत्य पुनः। इति विसृष्टाणे ६ अ
वाहीहव सदा। इति पात्रे स शो १ अध्यायः। तस्य मद्यपान
द्विबारे १९ अध्यायः। किंच दो दोषो यथा। तथा मद्यस्य
शुशुषैव द्विजातीनां शुद्धाणां पानेन ब्राह्मणी गमनेन च।
धर्मसाधने। कारुकर्मतथाजी वेदात्तर विचारेण शुद्धाणां
दः पाकयज्ञेपिधर्मतः। इति ग लता वृत्तेन। इति शुद्धकमला
रुडे ५९ अध्यायः ॥ शुद्धराज्ञे कर एतपराशरवचने ॥ ब्राह्म
वासनिषेधो यथा। धार्मिके णस्य तदत्र भोजननिषेधो यथा
नैवते शास्त्रे नव्याधिवक्तृलेभु शुद्धाज्ञे ब्राह्मणेणः श्रमनवेसासे
शे नशुद्धराज्ञे निवसेत् नपा मासाहं मेव वा। तद्योनावधि
षाणजने हुते। शुद्धायमति जायेत सस्य मेतद्विदुर्बुधाः
दान निषेधो यथा। न शुद्धा अथोदरस्य शुद्धाज्ञे मृतः स्या
यमति दद्यात् कृषरं पायसे नोपि जायते। हादश दश
दधि नोच्छिष्टस्य मधु चूते चोष्टे च शुद्ध शुकर पुकराः
नच कृष्णानिने हरिः। नचैवा उदरस्थितशुद्धाज्ञे सुधीपाज्ञे
सैवते कृपात् न च धर्मज्ञाने पि नित्यपाः चुक्रन वापि जप
देदुपः। इति कौर्म उपरिभागे न वापि गतिर्नैव नविदति। अ
१५ अध्यायः ॥ शुद्धाणांवे मृतं ब्रह्मणस्पानं क्षत्रियाज्ञे
राधिकार निषेधो यथा। ३ पयः स्मृतं वैष्णवस चात्र मेवा
योवर्णा महाभारा यत्तस्मा ने शुद्धाज्ञे रुधिरं स्मृतं तस्मा
यभागिनः। शुद्धा वेद पवित्रे त शुद्धं न भित्तेत यज्ञार्थे सदि
भ्यो ब्राह्मणेणस्तु वहिष्कृताः ॥ जातयः श्रमशान मिवसक्तुद
इति वाराहे संसारचक्रासा रुस्मान्ने परिवर्जयेत कणाजा
ध्यायः। कलौ ते धन्याः य मद्य वाभिज्ञो ऊर्णाञ्चाति नि
या। कलिः साधिति यत्प्राक्तं कर्षितः। सक्तुद्राणे शुद्धे कुर्व
शुद्धः साधिति योषितः तच्चाह न तत्प्रापेननेलिष्यते विप्र

हात्रय संज्ञातो निवृत्तो मद्य संश्लेषयिता शुक्लीयाच्छुद्धा
 मांसतः । द्विजभक्तो वणिग्गृहिः श्रेष्ठमागतं तच्चपाजान्नरेण
 शुद्धः स परिकीर्तितः । इति वृत्तं माहोमिः । स्वपात्रे यत्
 हत्यश्वशस्त्रेहितायो यथा विन्यते शुद्धो यच्छति निर
 यः । अपिच हारीतः शुद्धात्रे शः पात्रोत्तराते शस्य उग्रं स
 न त भुक्तेन उदरस्थेन यो मृतः शुद्धमागतं पतेन स्वशुद्धमाग
 स वै खरत्त मुष्टे शुद्धत्वा तस्यैव शुद्धत्वे तद्गुहातस्य
 थिगच्छति । शुद्धात्रे शुद्धत्वा शुद्धात्रे दोषभाषिते प्रतीयते
 मिकान्ते तद्वत्तस्य भोजनं ततश्चेतादृशं भुम्बु एणस
 काले तद्गुहावस्थितं यत्तदपि वंशा शुद्धात्रे न भोक्तव्यं । इति
 शुद्धात्रे तदाहोमिः । शुद्ध शुद्धितत्वे ॥ कलौ शुद्धविशे
 वेष्मनि विशेषेण स्त्रीं वा यदि वा न भोजनं निषेधो यथा ।
 वादपि । निवृत्तेन न भोक्तव्यं शुद्धेषु दास गोपाल कुलमि
 शुद्धात्रे तदपि स्मृतं । अपि श्रद्धेयं दास गोपाल भोज्यान्ताशु
 द्यात् साक्षात्तद्वत्तं वृत्तं तदुला हस्यास्य तीर्थसेवातिहरतः ।
 दि । नत तद्वत्तं कपर्दकादिना यतानि लोकगुण्यर्थं कलेरादे
 कीर्तमपि स्वशुद्धागते पुनरंगिरा महात्मभिः निवर्तितानि कर्म
 यथा यत् स्तोत्रं साधः शुद्धि निष्पादितत्वे । अपरे च सास
 योतिनदी गताः शुद्धादिप्रश्रुतावाचानाद्यान् शुद्धस्य विशेषः
 हेष्ठने प्रविष्टं सदा शुचि । ने मोहादा यदि वा न्यतः । सश्रु
 प्रविष्टे स्वज्ञापादक प्रतिग्रहा द्योनिं व्रजति यस्तु भुक्तेस
 दिनेतिशेषः अतएव परश्वरः नापदि । खण्णासान् यो द्विजे
 तावद्भवति शुद्धात्रे यावत्तस्य भुक्ते शुद्धमात्रे विगर्हिते जी
 श्रुति द्विजः । द्विजाति करसेस्य वनेव भवेत् शुद्धो मृतः स्या
 ह्ये सर्वं तद्गुहिरुच्यते स्पृशति चाभिजायते ब्राह्मणः स्वि
 प्रतिश्रुजातीति कल्पतरुः न यविशो शुद्धस्य च मुनीश्वराः ।
 चमेषोत्सवासाह विसुप्रमाणं

यस्यानेनोदरस्थेन मृतं स्वद्यो न्दोगाक्रिकाचारं चिन्तामणि
 निष्पाद्यताम् । कलीतरश्च शुद्धतस्मिन् वेदेति विशेषण
 इति विशेषान् भोजनविधि यत् त एव च पराणामपि कृत्य अ
 या । अर्निजः कुलमित्रश्च गोपा योतयेन चायेन ब्राह्मणोत्तमिये
 लोदास नापितो पते शुद्धेषु भो दिना श्रुतमिदं शुद्धेणानाये
 ज्ञात्वा यस्यात्माने निवेदयेत् तथे कदाचन । इति भविष्यपरा
 ऊचीलवः कुम्भकारः क्षेत्रकर्म एतवने उराणमेवेतत्परं पंच
 कण्वच । पते शुद्धेषु भोज्या यत्तस्मान् शुद्धेषु पौशाणिक
 ज्ञा दत्ता स्वल्पे पात्रे बुधेः । मेजोपि निषिद्धः शुद्धमधिकृत
 पायसे स्निग्धपक्वं च यावत्तस्यै नमस्कारेण मेजो पंचयज्ञान
 वशात्तवः पिण्णार्कं चैव तैले च हापयेत् । इति याज्ञवल्क्येन
 शुद्धाहारां द्विजातिभिः । इति ब्रह्म ब्रह्म विष्णोमेव मेव वत्त्वा
 कोर्म उपरिभागे १६ अध्यायः नमिष्यते तस्मी मेव हि शुद्धस्य
 अपिच कन्दुपक्वानितैलेन पाय सनमस्कारकं मते । इति यो
 सेदपि शक्तः । द्विजैरेतानि भो गियात्तवल्क्येन शुद्धमधि
 ज्ञानि शुद्धगोहकृतान्यपि ॥ कृत्य अयमेव विधिः प्रोक्तः शु
 अन्यच्च शुद्धास्त येदानपरा शरणं मेव व्रजितः अमेव स
 भवन्ति व्रतान्तिता विप्रपरा तशुद्धस्य विप्रो मेवेण गृह्य
 यणास्त । अत्र हि तेषां सत ते शुभोज्यं भवद्भिर्जैर्दृष्टं मि
 दे परातनैः । तस्मादाने प्रक र्त्तये व्रतस्थेन प्रयत्नतः । स
 र्वपाप विनाशाय महत्कृत्य विवृडये । इति वल्किवराणे
 वृषदानाध्यायः । वैदिकेतर मेव पाठे शुद्धादे रण्यधिकारः
 वेदमेव व्रजं शुद्धस्य तिच्छ । तिसावित्री प्राणं यजुर्लक्ष्मी
 स्त्रीशुद्धो यदि जानीयात्सम्

तोऽपि गच्छतीति । इति ति ददौ मध्याह्नसमये तस्मै भोज
 णादितत्वे । प्रसेगादत्र का नमादरात् रामस्तु भावयामा
 यस्यात्यति शिख्यते पाद्येसु सहृदिये स्वमनोरथे । पाच
 धित्वदे सुष्पादौ सदसत्क यामास रामाच्च कामेदाल्पेभ
 र्कनप्रये प्राणिनो विधिः च हासुनिः । ततो ह्ये परमपीतो
 लोधाने स्थितस्यास्य सर्वका भोजने चक्रतर्मुदा भोजनानेन
 यादित्तिगतः दिव्यरूपः प्रमान् रंदाल्पः पप्रच्छभार्गवेप्रति
 स्तमसीपात्रं लेखनी विचित्र यत्तया प्राथिते देव तत्वेसे
 त्रुतिव्यातोऽधर्मराजसपीपतः शितमहसि । रामउवाच ।
 प्राणिनोऽसदसत्कमेलोव्यायस तवाश्रमे महाभाग सगर्भासी
 निरूपितः ब्रह्माण्तीदियत्तानी समामता । चेदसेनस्य राजर्वे
 देवाग्रो यत्तथुक्तवे । भोजना चविष्यस्य महात्मनः । तमेते
 चसदानस्माराकृतिदीयतेहि प्राथिते देहि हिंसेयं तामहामु
 जैः ब्रह्मकायोद्भवो यस्मात् ने । ततो दाल्यः प्रत्यवाचे द
 कायस्या ज्ञातिरुच्यते नाना दामितव वाञ्छिते । दाल्यउ
 गोत्राश्रुतहृष्टः कायस्याभु वाच । श्रिय गभे ममुवाले न
 विसंतिवै ॥ प्रकारोतरे यथा मेतेदानमहसि ततो रामाः
 स्कादे रेणुकामाहात्म्य एवे त्रिविद्योतकरे श्रावे तले याचि
 हत्ताजुने रामः संभाय निशि तवानसि प्राथितश्च तयाविष
 ताव श्रान् । एक एव ययौ कायस्यागर्भउत्तमः तस्मात्
 हंतुं सर्वानेवातरान्नृपात् कायस्य इत्याख्याभविष्यतिशि
 केचिद्भहनसाश्रित्य केचित्ता रेणःशुभा एवं रामो महाबाहु
 तालमाविशान् सगर्भा चेदसे हिंतान्तर्गर्भमुत्तमे निर्जगामा
 नस्य भार्यादाल्प्याश्रमेययौ । शुमान्स्मात् त्रिविद्योतकरः प्र
 ततो रामः समायातोऽदाल्प्याश्रु भुः कायस्याप्यउत्तमः त्रिवि
 समनुत्तमे एजितो मुनिनास भुः कायस्याप्यउत्तमः त्रिवि
 घोःत्वष्टापाद्यासनादिभिः ॥ एषां त्रिविद्योतकः रामात्तया

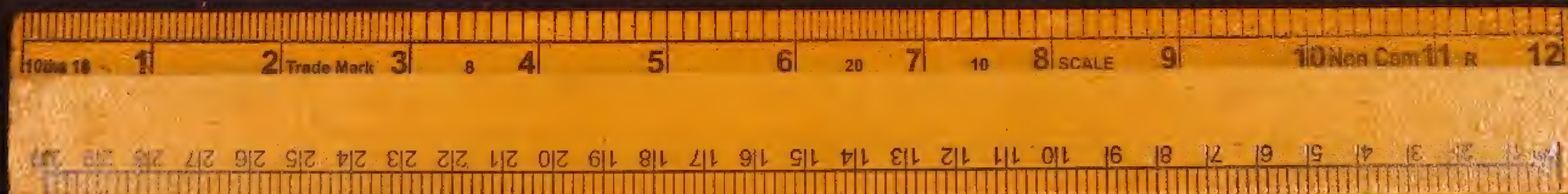
सदल्पेन तुदयमोहद्विष्टः शुद्धकृतं ज्ञौ शुद्धकृतंयक
 कायस्याधर्माः सै दत्तश्चित्रग मीयथा प्राणस्य सच्चिदानंदे
 प्रस्य यः स्मृतः तद्गोत्रजाश्रु शुद्धाणामायवर्तिनो आहारः
 कायस्यादाल्पगोत्रा स्ततोः कृतयो स्तत्वे वक्ति श्रीरत्ने
 भवन् । दाल्प्यापदेष्टान स्तत्वे दनः । तत्र मत्स्यपुराणे एवेषु
 धर्मिष्ठाः सत्यवादिनः । सदा शोपि गामात्वेव हिंसाहृष्टस्य
 चारपरा निम्ने रता हरिहराश्च वेदा नमस्कारेण मेवैण ऊर्ज्या
 ने देव विष पितृणाञ्च प्रति दामात्रवदुयः दानप्रधानः शु
 यीनाञ्च एजकाः ॥ दःस्यादित्याह भगवान् प्रभुः
 प्रकारोतरे । माहिषवनितासु दानेन सर्वकामाभि रस्य स
 न वेदेहात् यः प्रस्रयते । स जायतेयतः ततो दान मेवा
 कायस्य इति प्रोक्त स्तस्यथ पेक्षितेन तु भोजन मपिसा
 म्मा विधीयते । लज्जोहृष्टणा मामे सर्वजन कर्तव्यत्वेन प्र
 यो माहिष्या वेप्रपादिप्राज्ञो निसासकृत्पक्षादिविहित
 वेदेहः लिपीनो देशजाता आदे आशुदपिकश्चाहृष्टप
 नो लेखने स समाचरेत् ॥ वेदित्तिवत् शुद्धोपि ऊर्ज्या
 गणकृते विचित्रञ्च वीजपा दित्यन्वयः नमस्कारेण मेवे
 ही प्रभेदतः । शुद्धमः शुद्ध एानतुस्ये पठितमेवैण आ
 ज्ञातिभ्यः पंचसंस्कारवानसौ मात्रवदित्यनेन जलमेक सि
 चातर्वर्णस्य सेवां हिलिपि क्षात्रव्यावृत्तिः स्त्रिय मत्र मुदा
 लेखन साधनो व्यवसायः हते । इति वशिष्टेन स्त्रिये
 शिल्पकर्म तज्जीवन मुदाह वात्रत्वाभियानात् कतुपक्त
 तं । शिखो यज्ञोपवीतञ्च स भृष्टत्वेनतस्त्रियते दारीते
 सु मारुक्त मम्भसा । स्पर्श न स्वेदन भोजनयोः शृणुकत्वमु
 ने देवतानाञ्च कायस्याधो क्ते यथा आदीपन तापन से
 विवर्जयेत् । इति कमलाक दनभर्जनपचनादिभिः पंचमी
 रभट्टकृतशुद्धधर्मतत्वे ॥ तिअस्पाद्यः आदीपनेकाणानो

तापने तोयादेः स्वेदने धान्या अयमेव विधिः प्रोक्तः शुद्धाणां
देः भर्जने यवादेः । पचनेनेऽ मंत्रवर्जितः शुद्धस्य त शुद्धस्य
लादेः । इति पंचमी सूना ३ विप्रो मंत्रेण शुद्धे इति वरा
ति कल्पतरुः अतएव सिद्धया हपुराणात् प्रये आदेतिक
मेन अवक्रियते । कदुपञ्चानि तेषां ताको विधिः शुद्धकलेक
तेलेन पायसे दधि फलवः । मंत्रपाठहितः शुद्धस्य मंत्रपा
द्विजै रेतानि भोज्यानि शुद्ध कानधिकारसिद्धौ यदमेव
गोहकृतान्यपि इति कर्मपु तिप्रनवचनेन तस्मिन् प्रहाराणां
राणावचनेन शुद्धकलेक कंड परिभाषार्थं ततश्च तत्कर्म
पक्वादेव्राह्मणस्य भक्ष्यत्वेन संवधि मंत्रेण विप्र स्तदीयकर्म
आदेदेयत्वे युक्ते कंडपक्के ज कारयित्वा राणां शुद्धे तेन
लोपसेके विना केवल पात्रे ब्राह्मणेन तत्र मंत्रः पठनीयः
पायद्विक्रित पक्के पायसे पा तितारय्ये । तत्र यजुर्वेदिको मे
केन कठित्य विकारापनेऽङ्गो ३ । तथाच स्मृतिः आर्षकमे
परमात्रपरत्वे प्रेलिगनिर्देशा एषवेव शुद्धा वाजसनेयिनः । त
पत्तेः तथा चासुरः परमात्रेण स्माच्छुद्धः स्वये कर्मयजुर्वेदीव
पायसः इति दिने त्रयोदशो कारयेत् । आर्षकमेण मुमु
प्राप्ते पाकेन भोजयेद्विज्ञान कर्ममेण यजुर्वेदिसंवेधियुक्ता
प्रये विधिः प्रयोक्तव्यः शुद्धा दिना चतुर्णां वेधसा धर्मशास्त्रा
णां मंत्रवर्जितः । इति आदे णिराजेंद शुद्धा तानि द्योत्तम
विंतामणिधत्त वराहपुराण विशेषतस्तु शुद्धाणां पावना
वचनमपि कंडपक्कपरं पवेतप निमनीषिभिः षष्ठादशपुराणा
तद्वचने सक्तुदपरं प्रेथिलोक्त निचरिते राघवस्य च रामस्य च
हेये एवं आर्षमेण सस्यापि आदे कृपाईल धर्म कासाधंति
देयत्वे सासग आदृतत्वेऽस दुये । तथाक्ते भारते वीर
नेयं अत्र द्रव्य देवता प्रका पाराशर्येण भीमता ॥
प्राप्ये ज्ञास्यो न मंत्राः पाठा वेदांथे सकले योज्य धर्मः

प्रास्ताणि च प्रभो । इति म पाठः प्रतीयते अत्र षष्ठः त्रया
विष्णुपुराण वचनात्तेयं यो प्राप्ते मासि यदेष्टमकुलेकुले
राणि कादिविधि र्गोत्रेण यो इति मनुवचनात् चक्रकार्या
जयित्री अत्र च आदे वेदमेव यथाकुले इति याज्ञवल्क्येन
वर्जं शुद्धमेति वचने वेदेस चनाच्च संस्कारमात्रे कुलधर्मे
पादानात् शुद्धे प्रहारा मंत्रः उरोधेन कालांतरस्य नामवि
शुद्धेण पठनीय इति मैत्रि शेषोच्चारणस्याभिधानाच्च शु
लोक्तं । तत्र वराहपुराणे शु द्दीनो नाम करणे वसुधोवा
द्वाणां मंत्रवर्जित इत्यनेन मे दिकपदतियुक्तनामकरणस्य
अमात्र निषेधात् मत्स्यपुराणे सप्रतीतेर्वेदिक कर्माणि शुद्धा
नमस्तकारेण मंत्रेण इत्युक्ता णापदतियुक्तनामभिधाने कि
दनाच्च पौराणिकस्यापि आ यते इति । शुद्धस्त्वाचमने देवती
द्वे निषेधः प्रतीयते एवं स्नाने ध्यानोष्ठे जले सक्तुत लिपेत्
पि । ब्रह्म चत्र विष्णुमेव मंत्र नपि वेत् । तथाच याज्ञवल्क्यः
वत्स्नानभिष्यते तस्मीमेव हि हत्कंठ तालुगादित्युक्ता
शुद्धस्य सनमस्तकारके मते । ३ लोहिजातयः । शुद्धे रन् स्त्रीच शु
त्यनेन नमस्तकार विधानात्पे इत्युक्तं तत् शुद्धाभिरेततः अं
चयतेपि शुद्धस्य द्विज शुभ्र ततो हृदयादि समीपेन ओष्ठेन
या तथा जीवन्मानभवेत् शि उत्तरोत्तरमपकर्षात् अतएव
त्येकी विविधे जीवेत द्विजाति शुद्धाभि रितुक्तं नत भक्तिनाभि
हितसाचरन् । ऊर्ध्वारतिः शु रिति स्त्री शुद्धः शुभ्रते नित्येता
विर्भूतभर्ता आदिक्रियावतः लनाच्च करोष्योः । इति ब्र
नमस्तकारेण मंत्रेण पंचयज्ञात् सपुराण वचनञ्च याज्ञवल्क्यः
द्रापयेत् इति नमस्तकारमात्र प्राग्वा ब्राह्मण तीर्थेन द्विजा
विधानात् शुद्धादिषु पौराणिक नित्य उपसृष्टेत् । शुभ्र द्विज
मंत्रनिषेधः ततश्च स्नानप्रादपे सेव आचमने ब्राह्मण तीर्थेण
चयतेतत्र शुद्धस्य पौराणिकमे दनात् स्त्री शुद्धयो न तेनाचम
३.

ने । एव मेव सिताक्षययोः । श्री ५५७ श्री
 क सुते मरीचिता । श्रिया यथा श्रीज्ञानेन त भुक्तेन ३
 सेदधिकं तीर्थं श्रीज्ञानेन त दस्तेन यो सृतेः । स वै त्व
 येवच । सकृदाचमनाच्छिरे तमुहले श्रीदत्तत्रापिगच्छति
 तयो रेव चोभयो विति ॥ एत श्रीज्ञाने श्रीदत्तामिकात्रे । इति
 रनेतरे इन्द्रियादिस्पर्शनेतत्रा श्रीदिते । अन्यत श्रीज्ञा वे
 द्वावदेव प्रामाण्येनतवा इष्टये ॥
 जसनेयि मासगयाहाक्रिकत श्रीदार्ढ्यः ५ श्रीदार्ढ्याय
 तयो रनुसेधेये । इति वंयच स्पसः । श्रीदत्तामी । इति या
 दीय श्रीहरिहरभट्टचार्यात्म करण श्रीदत्ता स्त्री श्रियेकवृत्तः
 जम्पीरचुनेदनभट्टचार्या विर इतिशब्देदिका ॥
 चिते श्रीदत्तविचारणतले श्रीदवेदी ५ श्रीदविवाहक
 समाप्ते । श्रीदर्थः ५ श्रीदस्पशा ता । यथा श्रीदवेदी पतत्यत्रे
 सहिताचारः । तस्य विवरणे रुतय्य तनयस्यच शौनकस्य
 श्रीदत्तशब्दे इष्टये ॥ सुतोत्पत्त्या तदपत्यतया भू
 श्रीदप्रियः ५ पलाण्डः । इति योः । इति दायभागः ॥
 राजनिर्वाण्डः ॥ श्रीदस्य पि श्रीद्री स्त्री श्रीदस्पार्ढ्या ॥
 यद्वये वि ॥ इत्यमरः ॥
 श्रीदप्रेषः ५ श्रीदस्पपरिचार श्रीनः ५ विवर्हितः इतिस्त्री
 कज्राद्याणादिः इति केचित् । श्रीनवान् धातोः क कवत्
 श्रीदशासने स्त्री श्रीदस्याधि प्रत्ययाभ्यानिष्पन्नो इतिवाक
 कोलेत्यपरादि वी यथा स्या रणे श्रीना स्त्री प्राणिबधस्या
 दभिष्येदिस्मने प्राणानगर मि ने इतिहलायुयः श्रुतिनिर्दि
 त्वापि शासने धर्मकीलः स्या का इतिहारावली । पंचविधा
 लक्ष्मिः श्रीदशासने इति पुर श्रीना यथा पंच श्रीना गृहस्य
 वर्गे विकाण्डशेषः ॥ श्रुचुली येपस्यपस्करः कंउती
 श्रीद स्त्री श्रीदजातिस्त्री इत्यमरः दोदकभश्रुवधतेयाश्च वाह

यत् पंचश्रुनापापनाशे यथा निर्धृष्टः । श्रीनगर्भस्तुति वि
 मनुः श्रुत्वापने ब्रह्मयज्ञः पितृ श्रुत्वादी पुं सौगतः । इति
 यत्स्तुतर्पणे होमो देवोव जटाधरः नास्तिकश्च ॥
 ति भौतो न्यतोः तिथिपञ्चने श्रीना स्त्री नाली इति विष्णु
 पंचैतान् यो महायज्ञान् न मेदिनी महाकण्ठकिनी ।
 हापयति शक्तिः । सगृहे फणीमनसा इति एवाता ३
 पि वसन्ति श्रीनादोषेनेति तिशाब्देदिका । वेध्या इति
 यत्ने ॥ इति प्रायश्चि राजनिर्वाण्डः ॥
 तत्तत् ॥ श्रीनालयः ५ निर्जनगृहे अ
 श्रीनावान् ५ श्रीनाविद्यतेय व्रथायनविषयो यथा मार्क
 स्पसः । कसाइ इति भाषा । ऐदयः श्रीनालये पमशानेच
 इतिकेचित् ॥ पकृते चतुष्पथे । महादेव
 श्रीन स्त्री आकाशे इतिशब्देदिका ॥ विंडः इति हे
 वृचदिका ॥ विंडः इति हे गृहेचापि शर्करा लोहपांडु
 मचंद्रः ॥ धातु गो विप्र देवानो गुरुणा
 श्रीनः वि अतिशयेन ऊनः । श्रुतयोपरि नचापि भगुण
 अभावविशिष्टः असम्पूर्णः यने नागुचो नाशुविः स्वये
 लालि इति पारस्यभाषा त नाईवासा ननगुश्च नोत्ररा
 तर्प्यायः वशिकः २ तच्छः परमस्तकः नाकाशे सर्वश्रु
 ३ विरक्तकः ५ इत्यमरः श्रीनः मेच नचचेतदुमेतथा नस्त
 ५ इति तद्दीकायो भरतः नि पेरितयोः इत्याक्रिकतत्वे ॥
 जनः इति मेदिनी ॥ अवि श्रीपकारः ५ श्रीदार्ढ्याचकः
 घृजीवने श्रीन दिक्श्रुत्या यथा श्रीदपाकोपजीवी यः
 चेदवोपवा पञ्चहीने गृहेश्रु श्रीपकार इति स्मृतः । इति व
 मे सर्वश्रुत्यादिरिता । इति सवेवर्ते प्रकृतिविंडे ५ श्रुथा
 चानका ॥ यः । अन्यत दंत्यसकारदोद
 श्रीनस्यः ५ नलः इतिराज छये ॥
 श्रीनः ३ ईय सप्तमेहिसे इति

कविकल्पद्रुमः ३. य शूर्यते कामवमनार्शः शूल शुष्मनाशि
 ऊ शूर्याः। स्तम्भो जडीभावः। ते असदोषकारित्वे च। इति
 इति उगीदासः ॥ राजनिर्घण्टः अपि च शूरणा
 शूर त क ३. विक्रमे इति क दीपनो रूतः कषायः कंडूक
 विकल्पद्रुमः ३. अशुशूरतवि लकटः विष्टभी विशदो रुचा
 कमः उद्यमः। इति उगीदासः ॥ कफार्शः कौतनो लघुः। विशेषे
 शूरः पुं वीरः। इत्यमरः ॥ घादशसे पण्यः स्त्री ह उल्मवि
 यादवः सतु ग्रीकस्त्वपि नाशनः। सर्वेषां कंदेषां कानो
 मरुः। इति मेदिनी। सूर्यः। शूरणाः श्रेष्ठ उच्यते द्रुणां र
 इति विकारशेषः। सिंहः। कृपितानो कृष्टानो नहि तोहि
 शूरकः चित्रकः सालः ॥ सः। संधान योग संप्राप्तः शू
 लकुचः मसरः इति राज शोणगुणकृतमः। इति भाव
 निर्घण्टः ॥ प्रकाशः अशुच शूरणादी
 शूरणाः पुं मूलविशेषः ओल पनो रुचाः कफघ्नो विशदो
 इति भाषा तत्पर्यायः। अ लघुः। विशेषादपीसो पथ्या
 शोर्गः १ कंदः ३ इत्यमरः ॥ ग्राम्यकंदस्त दोषलः। इति
 सूरणाः ५ इति तटीका ओलः राजवल्लभः। शोणानाकहतः
 ५ इति जराधरः ओलः ६ इति शूरमाला ॥
 ति मेदिनी काण्डः ७ कंदी शूरणाद्रजः पुं हरिदो गपली
 ८ कंदी ९ स्थलकंदकः १० इति शूरवेदिका ॥
 नमादिः ११ सहजः १२ वाता शूरदेवः पुं चतुर्विंशतिभाष
 विः १३ कन्दशूरणाः १४ तीव्रक हृदयगता हृदिशेषः इति हे
 ण्डः १५ कंदारीः १६ कंदवर्धनः मचेंदः ॥
 १७ वज्रकन्दः १८ रुचकन्दः १९ शूरसेनः पुं राज विशेषः
 शूरणाकंदः २० अशु गुणाः देशविशेषः यथा शूरसेनो
 कहेते रुचते दीपनत्वे पा यदपति मयुरा मावसयुंरी
 चनत्वे कृमि कफानिल घास मायुवान् शूरसेनोऽशुविषया

२ बुधजे पुरा। इति श्रीभाग विकारशेषः ॥
 वते १ स्केये १ अभायः ॥ शूरप्रातिः पुं हस्ती इति हा
 शूर कमाने। इति कविकल्प रावली ॥
 द्रुमः। अष्टसरी क शूरयति। शूरी स्त्री चरसर्पः शूरणा
 पात्रं शूरी इति उगीदासः ॥ दिकोवः शूरणाखा। इति
 शूरः पुं स्त्री ताडुलादिस्फोट शूरमाला ॥
 नार्थं वंशादिनिर्मितपात्रवि शूरमः पुं लोहप्रतिमा इत्य
 शेषः कुला इति भाषा तत्प मरुटीकायां रावमुक्तः ॥
 र्णायः प्रस्फोटने १ इत्यमरः शूरमिः स्त्री लोहप्रतिमा
 सूर्यः ३ कुल्यः ५ प्रस्फोटनी इति भरत हिश्यकोषः ॥
 ५ इति शूररत्नावली ॥ शूरमिका स्त्री लोहप्रतिमा
 शोणहयमयमाला ॥ इति शूरमी / इति शूररत्नावली
 शूरमाला ॥ शूल रुजायो इति कविकल्प
 शूरकः पुं अस्त्रविशेषः स शूल दुसः दीवो शूलति लोकरो
 च कामदेवशत्रुः ॥ इति हे गः। इति उगीदासः ॥
 मचेंदः ॥ शूलः पुं स्त्री शोराविशेषः ॥
 शूरकर्णः पुं हस्ती इति वि अस्त्रविशेषः वर्षा इति भाला
 कोउशेषः कुल्यतल्यश्रुतिमुक्ते इति च भाषा इत्यमरः मृगुः
 शूरकाशतिः) वि पुं कामदेवः केतनः विक्रमादि सप्तविं
 शूरकारिः) इति हलायुधः ॥ श्रान्तियोगोत्तरीतनवमयोगः
 शूरणाखा स्त्री रावणभतिनी इति मेदिनी। तद्योगजातफ
 शूरणाखी) इति शूरमाला शा ले भीतो दविद्रो दयितापि
 शूररत्नावल्यो शूरपत्नी स्त्री यश्रु शूलोद्भवः शूलश्व स
 शिखीविशेषः इति शूरवेदिका वंयोः विद्यामयाभ्यां रहितो
 शूरवातः पुं शूरस्य वायुः ॥ य शूलो करोति लोके नहि
 कुलाखातास इति भाषा तत् तं कदाचित्। इति कौलीप्र
 पर्यायः फलफालः १ इति दीपः सतीक्षाः ॥ अयः

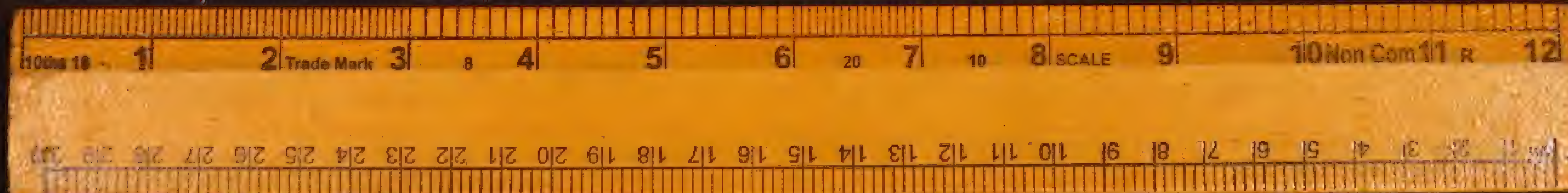

कीलः। इति धर्माः। यथा
इति केचित्। विज्ञेयं। य
था। अहमूला जनपदाः। शि
वमूला अतुष्याः प्रमदाः के
शमूलियो भविष्यति कलौ
युगे। इति महाभारते आदि
पर्वे। अथ मूलाधिकारः
तत्रमूलस्य सत्रिकृष्टं निदा
नमाह दोषैः पृथक्समस्ता
महं देः मूलोः पृथग्भवेत् स
र्वेष्वेतेषु मूलेषु प्रायेण पव
नः प्रभुः। प्रभुः कर्ता ॥ वा
तिकस्य विप्रकृष्टं निदानं स
प्राप्तिं लक्षणं माह व्यास
पानादतिमैशुनाच्च प्रजागरा
च्छीतजलादिपानात् कलाय
मुद्राह किं कोरुषात् अथ
श्रुत्वाध्यानाभिजातात् ॥
कषाय तिलानि विरुज्जाने
विरुहवल्लरुकपुष्पशकैः वि
रुहक मूत्रानिलसन्निरोधात्
प्राकोपतासादतिहासभाषा
त्। वायुः प्रवृद्धो जनपदिमूल
हृत्पृष्ठाद्यं विकवस्तिदेशः।
जीर्णप्रदोषे च वनागमेव शी
तेचकोपे समुपैति गाढं। मुकु
र्ध्रु प्रोपशम प्रकोपैर्विहस

असेलमन तोदभेदेः। ससेदना
भ्यङ्गन मदेनाद्यैः स्त्रियेयासभो
ज्येष्ठ समेप्रयाति व्यायामो
मलयुद्धादिः। पाने गुरुगस्या
दि। मैथुने स्त्रीमेवा प्रजागरे
रात्रौ पक्षा मतियोगात् कला
य सिपुदः आढकीवरी को
रुषकः कोरुवः अरुष्यस्त
द्वयमेवा। अथशने भुक्तस्य
परिभोजने अभिजातो लोषा
दिभिः कषायतिक्त रसमेवा
विरुज्जाने विरुह मेकरित
मत्रे कलाय प्राकादिनज
मत्रे भस्त्रे। वल्लरं पुष्पमां
से तस्यमूलस्य देश माह
हृदयादिषु। तस्यरुच्छल
स्यपृथगपिलक्षणे पठति।
कफपित्तवर्द्धस्तुमारुते रस
वर्द्धितः हृदिस्थाः कुरुतेमूल
मुच्छ्रासणावरोधके। सहाच्छ
ल इतिख्यातो वर मारुत को
पजः। पार्श्वमूलस्यापिलक्षण
माह कफेनिश्वसपवनः श्वचीभि
रिव निस्तदन। पार्श्वस्यः पार्श्वयोः
मूले ऊर्ध्वाराध्यानसेयते। तेनो
क्तुसितिवर्जं नरोत्रचुनको
र्जाति। निशञ्च नामुयादेव

पार्श्वमूलः प्रकीर्तितः ॥
वस्तिमूलस्यापि लक्षणं माह
हृदयात् कुपितो वायु रश्मिमे
श्रिय तिष्ठति। वस्तिवर्द्धमाना
रीषु ततः मूलस्तु जायते वि
एवत्र वात संरोधी वस्तिमूलः
सुञ्चते। प्रकृतमनुसरतिजी
र्ण भुक्ते प्रदोषेराग्यागमे रात्रि
भवशीतेन वातप्रकोपात्। च
लागमे वर्षासु मेघादयेव ॥
तथैवैषेतिकमाह ॥ चाराति
तीक्ष्णस्य विदाहि तैलनि
ष्ठाव पिण्णक कुलस्यसूषेः
कटुश्लेष्मवीर सुराविकारैः को
धानलायास रविप्रतापैः। आ
म्पानियोगादशने विदग्धैः पि
त्रे प्रकुप्यासु करोति मूले।
तस्माददाहार्तिकरं हि नाभो
ससेदमूर्च्छा भ्रम प्रापयुक्तं
मध्यं दिने कुप्यति चार्दरात्रे
निदाचकाले जलदास्ययेच
शीतेः तिशीतेः समुपैति प्रा
ति सुसाउशीतेरपि भोजने
श्रु। निष्ठावो राजमाषः सो
वीरं संधानभेदः। सुराविका
रैः। परिपक्वात्र सन्धान समु
त्पन्ना सर मता तस्याविकारैः
हृदिश्रम्य तयो गुरुत्वैः सह ॥

रविप्रताप आतपः ग्राम्पानियो
गो मैथुनाधिको। विदाहीत्यु
क्तापि अशने विदग्धे रित्तो
ययति अविदाहि वस्तुनोपि पि
त्रवशादिदाहिते भवति जलदा
स्ये प्रादि शीते शीतकाले
शीतेदातादिभिः ॥ श्लेष्मिक
माह आनूप वाविजकिलाट
पयोविकारै र्मासेक्षपिष्ठ कृ
शरा तिलशकुलीभिः अथैव
लासजनकै रपि हेतुभिश्च श्ले
ष्मा प्रकोप उपगम्यकरोति
मूले। हृत्तामसद्वनारुचि
संप्रमेके रासाशयस्तिमित को
हृदिशो गुरुत्वैः भुक्तैः सदैव
हिरुजे कुरुतेति मात्रे सूष्या
दयेः य शिशिरेकसुमागमे
च। आनूपं वज्रजलदेशजं
भस्त्रे। वायुजं शालकादि
किलाटः। पक्वं दध्नासमेत्ती
रं विज्ञेया दधिकूर्चिका ॥
तत्रेण तक्तुर्जीव्यातयोः पि
ण्डः किलाटकः पयोविकारः
पायसादिः पिष्ठे मायादिः अ
थैः गुर्वीदिभिः स्तिमित माह
रैः। परिपक्वात्र सन्धान समु
त्पन्ना सर मता तस्याविकारैः
हृदिश्रम्य तयो गुरुत्वैः सह ॥

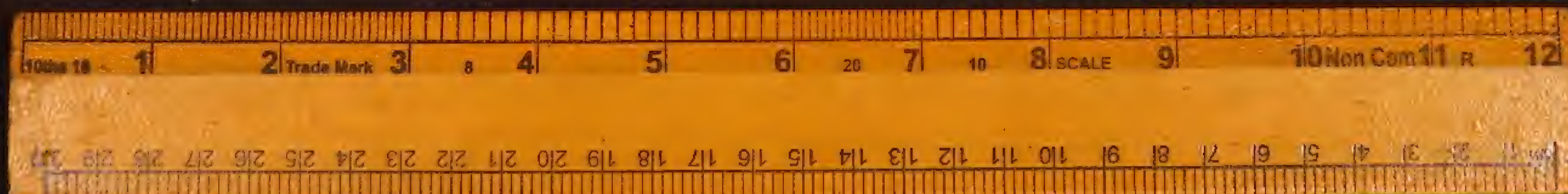

सूर्यादय इति विधाविभक्त
दिवस प्रथमभागस्यापलत्त
तां। शिशिरे तत्र कफस्यातिसेच
यात् ऊसमागमे वसेते। देह
जमाह। द्विदोष लक्षणैरेतेति
याच्छुले द्विदोषजे ॥ द्विदोष
ज मोह सर्वेषु देशेषु समस्त
लिंगे विन्याद्विषक सर्वभवे
हि शूले। सकृष्टे तेने विष
वज्रतल्प विवर्जनीयश्चुवदेति
तज्ज्ञाः। सर्वेषु देशेषु ह्यत ए
हपासं त्रिक वस्ति नाभ्यानाश
येषु। सर्वभवे द्विदोषजे शूले
विघात सकृष्टसाथे विषवज्र
तल्पे मारणात्मकत्वात्। आ
मजमाह आटोप हलास व
सीगुरुते स्तेमित्य मानाहक
कप्रसेकैः कफस्य लिंगेन समा
नलिंगा मासोद्भवे शूलमुदाह
रेति कफस्य कफशूलस्य आ
मोद्भवे ग्रामादोद्भवे। यस्यते
शूले ग्रामाच्छुले जातेयश्चा
दोय संबन्धः अतएव शूलस्या
हृतमुक्तं। सच प्रथममासाश
ये भवति पश्चात् संबन्धिदोषैर्व
तिनाभि हृत पासी कुलिष भ
वति यथा दोषसंबन्धः ॥ ग्राम

शूलस्य दोषविशेषेण देशति
शेष माह। वातात्मके वस्तिगते
वदेति पित्रात्मके चापि वदेति
नाभो। ह्यपासं कुत्तो कफस
त्रिविधं सर्वेषु देशेषु च समिग
तात्। ह्यपासं कुत्तो ह्यतपा
स्थाधो सहिते कुत्तो कफस
त्रिविधं कफेनाविधे ॥ तेनो
तरोक्त मासशूल माह श्रुति
मात्रे यदा भुक्त पावकेमृज्जो
गते। स्थिरीकृतं तत्तको
हे वायुनाहृत्य तिष्ठति यदा
ने नागत पाके तच्छुलेकस्ते
भृशं। सच्छाभ्याने विदाहेश्च
ह्यत्किंशं सविलम्बिके। क
स्यवात मतीसारे प्रसोहेजनये
दपि। अविपाकोद्भवे शूलमे
त माह सीनीधियाः अविपाको
द्भवे आमोद्भवमित्यर्थः। शूल
स्यापदवानाह। वेदनातिदृषा
मूर्द्धा ग्रानाहो गौरवेज्जः ॥
अमोः कविः कृशत्वञ्च वलहा
नित्तयेवच। उपद्रवा दशैवेते
यस्य शूलस्य नास्तिशः ॥ शू
लस्यैव भेदे परिणाममाह
से त्रिदोषैः प्रकृपितोवायुः
सन्निहितो यदा कफ पि।

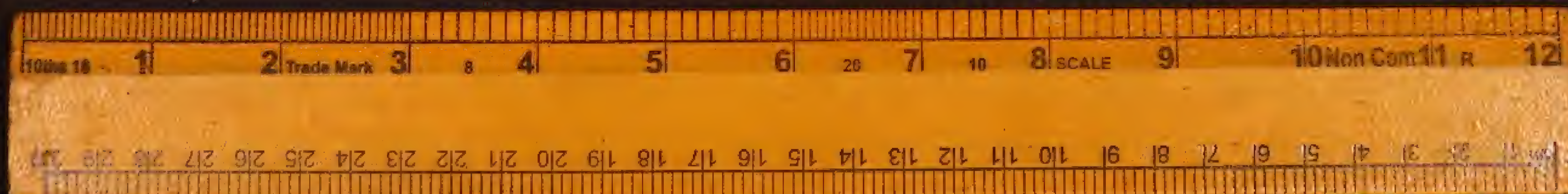
त्रे समाहृत्य शूलकारी भवेदली रोदराशिरः स्फिग जानुपादौग
भुक्ते जीर्णति यच्छुले तदेवप ली शुल्फ स्तंभ करीरुजावि
दिणामजे से त्रिदोषै रित्यादि जयते निःशेष वातातिहा ॥
ना निदान एर्विका मेघाप्रि रु कार्पासाख्यादिसेदः। तिलै
ला। भुक्ते जीर्णतीत्यादिता ल शु शुदिकोकृता आमयेज्जरो
हणमुक्तं समाहृत्य व्याप्य ॥ परि। शूले सुउसारे तेनशो
अथात्रदव नामाने शूलविशेषे ति गच्छति सत्तरे। नाभिले
षमाह जीर्णे जीर्णस्यजीर्णेवा पाजयेच्छुले मदनं कात्रिका
यच्छुलमुपजायते यथाप न्विते मदनं मयनफले ॥
य प्रयोगेन भोजनाभोजनेनवा विषमेरारमलेतकायकृता
नशमे याति नियमात्सोत्रदव शूतेपिवेत हिगु सोवर्चलोपते
उदाहृतः नेदंशूलमसाधे चि मद्यः शूलनिवारणं ॥ गुडशा
किंत्वाभिधानात् ॥ अथशूल लियवाः क्षीरं सपिः पानेविरेव
स्यतिकित्सा। वमने लेचनेसे नं। जीगुलानिचमोसानिभेष
देपाचनेफलवर्तयः। तारुर्णा जे पित्रशूलितो। मणीरज
निगुटिकाः शस्तेते शूलशोभये तताग्रानां भोजनानिगुर्णाच
विज्ञायवातशूलेत स्त्रेह स्त्रेह तेयेनपरिष्कारिनि शूलसोपमे
रुपाचरेत शूल शल्याकुलस्य थारयेत। विरेचनेपित्रहरे प्र
स्यात् सेद एवमुत्तावहः ॥ शूते रसाश्च शस्ताः शूललाव
शुक्तिका सजलोपाकायनीभू कानां ॥ मगुरो वृतेसंयुक्ताभ
तोपदे लिपेत। कृता तत्तपो सयेहा हरीतकी। पलिहा
दलीशूली तयासेदं विधापये च्छुलशोभये पात्रीचोत्तं समा
त मुक्तिकासेदः ॥ कार्पासा सिकं ॥ शात्यत्रे जीगुलेमो
स्थि कुलम्पिका तिल यवे रे समरिधे कटके रसे मधुनिजी
राणुम्लानसी वर्षाभू शाना गिगोभूमे कफशूले प्रयोजये
वीज कार्पिकयुते रेकीकृते त अरिधे भेषजकायसिद्धेमे
वाण्यक। सेदः स्यादयुर्कृप ये ॥ लवणात्रयसंयुक्ते पञ्च

कोले सगमठे सलोलेनाचु तं महापुला नरः । असाध
ना पीते कफ शूल प्रणाशयेत् मपि यच्छले तदप्येतेनशाम
शामपुले क्रियाकार्याकफशु ति कुष्माण्डतारः ॥ अथ
न प्रणाशिनी सेव्य मामहरे परिणामपुलस्य चिकित्सा
सर्वं मद्य मप्रिविदहने ॥ जुने प्रथमे कुष्माण्डमने सति
तीक्ष्णायशूर्णसंयुक्तं विफला रेचने पक्तिपुलोपशान्तये त
चूर्णं सुत्रमे । प्रयोज्यं मधुस व्रजतेविधि यथा । पीत्वात
पिभ्यां सर्वपुल निवारणं ॥ क्षीरमाकण्ठ मदनकायसंयु
तीक्ष्ण राजिका । दारुहेमव तं कोतारकस्य पौण्डस्य कोश
ती कुष्ठ शताह्ना हिगु सेंयवेः कारस्य वा रसे कषाये वाथ
अन्नापिष्टैः सलोलेप्रालिसे निवृत्त्य कटुतुलसीरसेवचो । य
कुलपुतोदरं । मलेवेत्वं त थाविधि वसेहीमान् पक्तिपु
शेयणं चित्रकं विषभेषजं लाहिलोजनः विवृताचतथाद
हिगु सेंयव संयुक्तसद्यः पुल स्थापलेनेनैरेणजेनवा । दमे
निवारणं । वात रोगातगीताभा विरेचने सद्यः पक्तिपुले नि
न चिकित्सायो लिवितो न वारयेत् । विरेगे तेडले व्याये
राचनामा रसोः यच्चविरेचने विवृदेति सचित्रकं सर्वोपेता
पुलेहितं । कुष्माण्डं तत्रकु नि संयुक्तं सत्सचूर्णानि कारये
त्वातुच्छिता वसेविशेषयेत् तं पुडेन मोदकान् कृत्वा एवा
स्यान्त्या नितिप्य तत् सर्वेपि देडसेन वारिणा जयेविशेष
धानेन विषाण्यच सल्यानिवे जे पुलेपरिणाम सयुद्धं वि
श्व यज्जिञ्च ज्वालयेत् कुश डेगादि मोदकः ॥ नागरतिन
लो जनः यथा तत्र भवेदस्मा पुडकल्केपयसा संपिष्य राः ७
किंत्वेगारो टण्डा भवेत् तदा मान् लिहात उग्रपरिणामपुले
निदीपयेच्छीते चूर्णिते चूर्ण नप्रेषतस्य विरात्रेण पीत शं
येयुते माघद्वयमिते तावच्छी तुकजे मस्य जलेनोसेनतत्त
होच मिश्रिते जलेन भक्षयेत् तात । पक्तिजे नाशयमेव ।

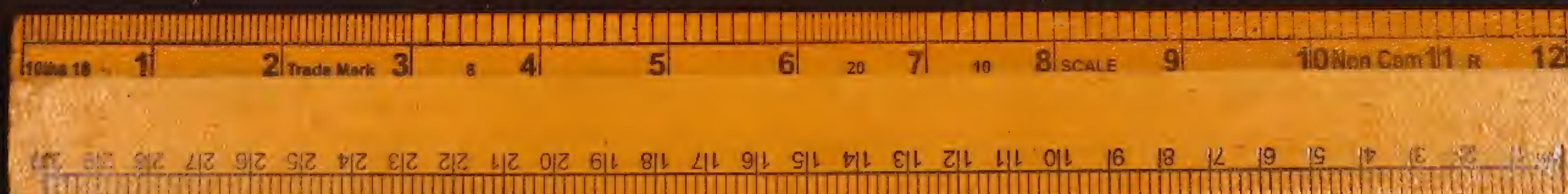
पुले विस विवासयन् लोह प्रणामाकतण्डुलैः सिद्धं सिद्धं
पण्या कना अण्ठी चूर्णसम कोदव ताण्डुलैः । प्रियंगुतेड
भुसर्पिषा विलिहन् विनिहये लैः सिद्धे पायसेसमिते हिते
व पुलेदिपरिणामजे पण्यादि प्रियंगुः कुंगुविशेषः गोडिके
लोहः । नारिकेल सतोयंचलव पौण्डस्य केदे कुष्माण्ड मपि
गोन सुपरिते मृदाववेष्टितेषु भक्षयेत् कलाययवशक्तं
कुं पक्वं गोमयवज्जिता पिप लाशक्तं वा लाजसेयुतान्
त्या भक्षितेहेति पुले दिपरि गोडिके पुडेन संस्तुतेपक्वा
णामजे वातिकं पेटिकञ्चा त्रं ॥ कुलपुल्लनयवाध्या
पि श्लेष्मिकं सात्रिपातिकं ॥ यादधिकेतया । चण्णकानाम
नारिकेलतारः । अथान्नदव यो शक्तं कोदवस्यादनेतया
स चिकित्सा अन्नदवायेपु दधिके दध्नासंस्तुतेभक्ते । महे
ले त न तावत् स्थाप्य मधु के रति लोके ॥ गोधूममाण
तेयावत् कटुक पीताह्ना मज्जे के तत्र सपिषा गुड संयुते सपि
छर्दयेद्भवं ज्ञातमात्रे जवत्पि ते शीतउरेण मृदिते कथिते
नेपुल माधु विनाशयेत् पि हिते । अन्नदवो उष्णिकित्सा
नात्रं वमने कृत्वा कफाहृच्च उविसेयो महागदः । तस्मात्त
विरेचने । अन्न दवेच तत्कार्यं स प्रशमने परंयत्नेसमाचरे
जवत्पिने यदीरितं जरत्पिनेपि त । अन्नदवे जरत्पिनेवज्जि
तयथं प्रोक्तमन्नदवे तयत् मन्दो भवेद्यतः तस्मादन्न
ग्रामपक्वाशयेपुडे तच्छेदत्र पानानि मात्रीहीनानि कार
दवः शमं मायेण्डरीसलव येत् ॥ कलाय यव गोधूमाः
णो सुस्तिन्नातैलपाचितो ता प्रणामाकाः कोदवषकाः राज
टणी सर्पिणाखोददन्नदवनि मायाश्च माषाश्च कुलप्याः
पीडितः भात्रीफलभवे चूर्णम कऊपालयः दधिलन्नरसेक्षीर
यश्चूर्णो समन्विते वल्लीचूर्णेन सर्पि गंधे सभाहिषं वास्तके
वायुक्तं लिहात दोद्रेणतक्ते कारवलीच कोकोदकफलानिच

वर्हिणो हरिण मस्या रोहिता इति वा पाठः ॥ चूर्णमामल
घाः कपिजलाः पतस्मिन्नामये कस्येव पीते शूलहरं परं ॥
शूला मता मुनिचिकित्सकैः इति गारुडे १८३ १८५ ॥
दधिलुप्रसं दध्ना लसः कृतो १८५ ग्रन्थायाः ॥ किञ्च ॥
रसो यस्य तत् क्षीरं दधियुक्ते सामुद्रं सैधवे तारो राजिका
क्षीरं सितार्थः ॥ गुग्गुलुमलक लवणं विडे । कटु लोहरजः
पण्यातो चूर्णं प्रत्येकशः पले किञ्चे विट् त शूरणकं समं ॥
विपलं लोहकिट्टस्य तत्सर्वं दधि गोमूत्रपयसा मन्थयत्क
मधु सर्पिषा समालोद्गम्य पाचितं । पतञ्जाप्रिवलं चूर्णं
श्रीयादत्तमात्रे प्रमाणतः आ पिबेदस्तेन वारिणा जीर्णं जी
रिमप्यावसानेषु भोजनस्य नि र्णं च भुञ्जीत मायादिभूते भो
हेति तत् अत्र द्वे जरति त्रम जने नाभि शूलं मूत्रशूलं गु
ह्यपित्रे सुदारुणे । परिणाम ल्म श्रीरभवेचयत् सर्वशूल
सद्यश्च शूले सेवसरोष्ठि हं चूर्णं जठरानलदीपनं ॥
ते गुडमंजुरं । व्यायामसैद्युनेम परिणामसमुत्पत्त्य शूलस्य
ये लवणं कटुकं रसे । वेगरो चरिते परं ॥ इति गारुडे ॥
धंमुचे कोपे विदले शूलवा १८५ ग्रन्थायः ॥
न त्यजेत् ॥ इति शूलाम प तस्य उपपाजतं । यथा ज
रिणामशूलान्नद्वे जरयित्वा लोदरं यकृत श्रीर शूलरेण
धिकारः । इति भावप्रकाशः ॥ व्रणानि च खासाजीर्णं ज्वरं
ग्रपिच । अर्कपत्रं गृहीत्वा त छर्दिभ्रम मोह गन्धग्रहाः रक्तः
मन्दाग्नौ तापयच्छनेः पिष्ट्वा रुदविमर्षाद्या उपपापोद्गवा ग
द्राशयेत कर्णौ कर्णशूलैवि राः इति शूलान्तपीय कर्म
नश्यति । साङ्गनञ्च चूते हौ विपाकः ॥
हे लवणं तावभाजने वृष्टेप शूलकः पुं इवैतद्योटकः । इति
यः समायुक्ते चतुःशूलहरं प हलायुधः । अत्र शूलक इत्यपि
रं सांजनञ्च इत्यत्र तावत्तन्त्र पाठोदृश्यते यथा विनीतस्तु

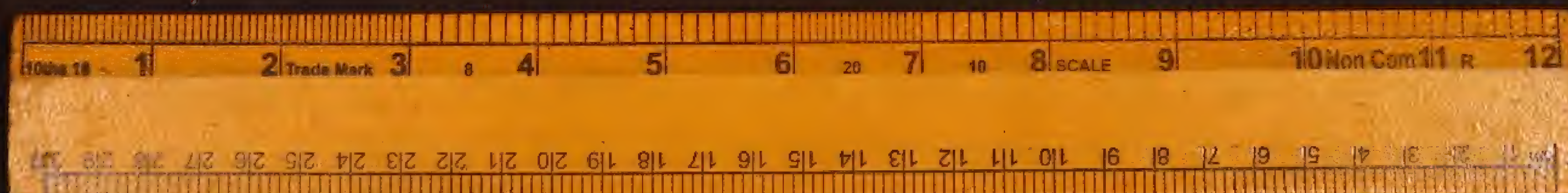
सधुवाही उर्विनीतस्तु शूल राजनिर्घण्टः ॥
तः इति हेमचन्द्रः ॥ शूलशत्रुः पुं पराणवृत्तः ॥
शूलगुग्गुः स्त्री मालाह्वो ३ इति शब्दचन्द्रिका ॥
नि राजनिर्घण्टः ॥ शूलहंसी स्त्री यवानी इति
शूलचातने स्त्री मंजुरं । इति राजनिर्घण्टः
शब्दचन्द्रिका ॥ शूलसूत पुं हिगुः इति वि
शूलचः पुं तन्मुरुवृत्तः । इति काण्डशेषः ॥
रत्नमाला ॥ शूलचातकेवि ॥ शूला स्त्री उष्ट्रवर्णकील
शूलहिट् पुं हिगुः इति २ कः वेषा इति विश्वः ॥
तमाला ॥ शूलधन्वा पुं शिवः । इति शूलक्रान्तवली ॥
शूलधरः पुं शिवः । इति श शब्दरत्नावली ॥
शूलधरा स्त्री दुर्गा । इति श शब्दरत्नावली ॥
शूलधारिणी स्त्री दुर्गा । यथा शूलिकः पुं शशकः । इति
सती साध्वी भवप्रीता भवानी भवमावनी आर्या दुर्गा जया शूलिकः पुं शशकः । इति
आद्या विनेरा शूलधारिणी इति तेजसार धृत तच्छत हेमचन्द्रः शूलयुक्ते वि ॥
नामस्तोत्रे ॥ शूलिकः पुं भोजीरवृत्तः । इति
शूलधुक स्त्री दुर्गा इति वि शब्दमाला ॥
काण्डशेषः सहोदेवे पुं ॥ शूलिनी स्त्री दुर्गा यथा । तव
शूलनाशने स्त्री सौवर्चल दिनी शूलिनी घोरा गदिनी च
लवणं इति हेमचन्द्रः ॥ किणीतया । शूलिनी चापिनी
शूलमञ्जी स्त्री शूलिनी इति वाणभुञ्जी परिचायया । इति
देवीमाहात्म्ये ॥

शुली ॐ शिवः । इत्यमरः ॥ निरुधे दहने पचेत् ॥ तत्तुशुली
 शशः । इति भावप्रकाशः ॥ मिति प्रोक्तं पाककर्मविचक्षणैः
 शुलाख्यारके शुलरोगयुक्ते अस्म गणाः । शुल्यवत् स्या
 च वि यथा वर्जयेदितलेशुली तल्यरुच्ये वक्रिकरं लघु । क
 ऊहीसांसं लयी क्षिये । इति वै फ वतहरे वृषे किंचित् पित्त
 दिक् । तस्य कारणं प्रायश्चि हरे हितत् । इति भावप्रकाशः
 तच्च यथा शुली परोपतापेन अस्म पर्यायाः शुलाकृतश
 जायते तत् प्रमाजकः सोः वे इष्टयाः ॥
 नदाने प्रकुर्वीत तथारुद्रं ज शुय प्रसवे । इति कविकल्पद्रुमः
 पेन्नरः । इति शानातपीय श्रूयति इति उगीदासः ॥
 कर्मविपाकः ॥ श्रूत्तं वि अल्पे । इत्युणादिको
 शुली स्त्री तणभेदः तस्यैव षः अस्मले । सरु इति मिति ३
 यः । शुलपत्री २ अण्णाता ३ अ ति च भाषा । यथा वक्रतलसमा
 प्रमूलिका ४ जलाश्रया ५ म युक्ते पट्टसत्रादिनिर्मितं वासो
 धतता ६ पिच्छिला ७ मदिषीमि देविसुश्रूत्तं च गृहाण परमे
 या ८ अण्णाश्रयाः पिच्छलत्वे । श्रि । इति कालिकापुराणे ।
 कोलत्वे । गुरुत्वे गोल्यत्वे । व श्रूत्तः ॐ कृतकः । अथात्मा
 लघुत्वे पित्तदाहहरत्वे रु इत्युणादिकोशः ॥
 चत्वे उपवृद्धिकारित्वे च । ३ शुकालः ॐ शुगालः । इति
 ति राजनिर्घण्टः ॥ शशुचेदिका ॥
 शुलोत्वा स्त्री सोमराजी । ३ शुगालः ॐ पशुविशेषः श्रेया
 ति शशुचेदिका ॥ ल इति भाषा तस्यैव यः शि
 शुले वि शुलाकृते कताव वा २ भूरिमापः ३ गोमायुः ४
 इति पारस्य भाषा इत्यमरः ॥ मृगभृतकः ५ वंचकः ६ कोष्ठः
 तत्पाकप्रकारो यथा काल ७ फेरुः ८ फेरवः ९ जेवकः १०
 त्वरादि मासानि शुशितानि इत्यमरः शुगालः ११ जेवकः १२
 शुलाकया चूते सलवणे दत्ता स्रजस्रजः १३ ऊरवः १४ ॥

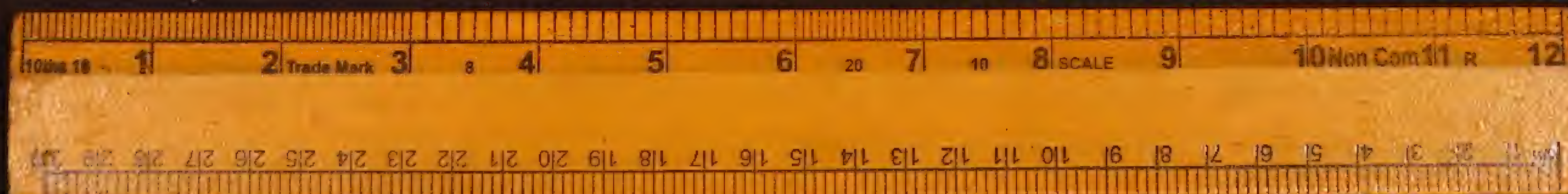
शोरसनः १५ वनस्या १६ फेरः शशुचेदिका ॥
 १७ अश्वत्थः १८ इति शशुचेदिका ॥ शुगालकोलिः ॐ सुदकोलि
 ली ॥ शुगालावृत्तः १९ गोमी वृत्तः शेषाकृत इति भाषा ।
 २० कटाकादकः २१ इति जटा तस्यैव यः । कर्कशः २ इति
 थः शिवालः २२ फेरवः २३ रत्नमाला । अर्पित । अथ चो
 याज्ञनायकः २४ इति राज एण ३ गोपचोण्डा ४ वदरे ५
 निर्घण्टः । दैत्यभेदः ॥ इति मे वादिरञ्ज ६ तत् वदरीसदृश
 दिती वासदेवः ॥ निष्टुरः । सल्लफले वृत्ते चतुष्टये इति
 तलः इति सारस्वताभिधाने शशुचेदिकावली ॥ शुगालच
 भीरुः । इत्यनेकाश्रयोः ॥ एही स्त्री कोकिलाक्षः ॥
 शुगालशब्दादीनां शुभाशु इति राजनिर्घण्टः ॥
 भस्त्रचकले यथा अनर्थे शुगालजेवुः स्त्री गोडुंबः चो
 त्वा गति शशुहीनः सदा शु एणफले इति मेदिनी ॥
 गालः तल्ल दृष्टमात्रः शुला शुगालविज्ञा स्त्री एष्टिपर्णी
 हितामा गति इत्य शुला वा इति राजनिर्घण्टः ॥
 मोदिनादे निशियो वरुनो शुगालिका स्त्री शुगालप
 ऊवा ऊवेति प्रथमे तत्तल्ल दृ ति दीर्घः सुतरो रवोयः स्या त्री । आसात्यलायने इति मे
 जंबुकानो समतः प्रशस्तत्वे दिती । भूमिऊष्माण्डः इति ज
 दमत्रयः कथितः प्रदीप्तः ॥ राधरः । चद्रशुगालः वैकुण्ठे
 शुगालशब्दो भवने निशाया याली इति भाषा । तस्यैव यः
 मृच्छादनाथे दिशि पश्चिमाये लोमालिका २ दीपजिह्वा ३
 प्राच्या भयायोन्नरतः शिवाय किशिः ४ उल्कासुखी ५ । इति
 भव्यवाच्यो भयनाशनाय । विकाशः शेषः ॥
 इति वसेतराजशकुने शुगा शुगाली स्त्री विद्वः प्रलाय
 लकंठकः ६ चतुर्विधः ॥ नमिति यावत् इति विकाशः
 शोयालकोटा इति भाषा इति शेषः कोकिलाक्षः । विद्वरी
 इति राजनिर्घण्टः ॥

शृंगालिकाच ॥ शृंगलाये ७ इति विकारशेषः
 शृंगलः वि प्रेस कलाभरणं सानुः इति नानार्थे शृंगः प्र
 गोद इति भाषा हस्तादीनां लो धुते चिह्नं । शीराजलये ३। वि
 हसयणादवन्धोपकरणं । श्रौ भाषा उत्कर्षः इति मेदिनी।
 ३ इति दोडका इति च भाषा रुद्धं । तीक्ष्णं ॥ पंकजं । इति
 तत्पर्यायः उडुकः २ विगडः शृंगरत्नावली महिषादि-
 ३ इत्यमरः । शृंगला ५ इति शृंगनिर्मितवाद्यविशेषः । शि
 तहीकायां भरतः ॥ गा इति भाषा यथा कुचिहना
 लोहयज्ञः शिकल वेदि इत्या शायमनो दधद्वजात् प्रातःसु
 दिभाषा ॥ वंथने ॥ न्यायवयस्य वत्सपात्र । प्रवोथय
 इति हेमचंद्रः ॥ न शृंगरेणचारुणा विनिर्गते
 शृंगलकः पुं उडुः इति राजनि वतसप्रः सरो हरिः ॥ इति श्री
 चण्डः ॥ पलायने तिष्ठेथाय- भागवते ९ स्कंधे ९ अध्यायः
 पादेषुदारुमय पाशालतितक कामादेकः यथा शृंगं हिमस
 रभः इत्यमरभरती ॥ योदेह स्तरागमन हेतुकः ॥
 शृंगलशृ ॥ उत्तमप्रकृतिप्रायो रसः शृंगार
 शृंगला वि विगडः पुंस्कली- इष्यते । इति साहित्यदर्पणः ॥
 वस्त्रबंधः । इति मेदिनी । अय- गोशृंगभेगप्रायश्चित्ते यथा ।
 न शृंगलशृहे इष्टव्यं ॥ भवदेवमदृष्टते यमवचने अ
 शृंगलितः वि शृंगलायुक्तः शिभेगं गवांकृता लोचुलके
 निगडितः ॥ इति धनेजयः ॥ दनेतया पाटने कर्णशृंगारो
 शृंगली स्त्री कोकिलाक्षः ॥ सामाहंतयवान् पिबेत् । अंगि
 इति राजनिर्घण्टः ॥ राः शृंगभेगादिभेगे च चरन्ति
 शृंगे स्त्री पर्वतोपरिभागः त स्मोचनेपिवा दशरात्रे चरेद्वज्रे
 तत्पर्यायः कूटं २ कूटः ३ शिख- सुखा सायदि गो भवेत् ॥
 २ ५ इत्यमरः । देतः ५ प्रा भवदेवमदृष्टः हरितायापाध्यायः
 गमारः ६ इति जराधरः ॥ धुते खर्वते वचने शृंगभेगादि-

भेगे च कदिभेगे तथैवच ॥ शृंगमोही पुं चम्पकः इति-
 यदि जीवति यस्मासान् प्राय राजनिर्घण्टः ॥
 शृंगे नविद्यते अत्र घण्टासो शृंगला स्त्री अजशृंगी। इति
 तरेवो तदोष शृंगनायका शृंगचंदिका ॥
 यश्चित्तेनास्ति तदभ्यंतरमरणे शृंगवान् पुं ऊरुवर्षीयसीमा
 वः प्रायश्चित्ते भवति। एवञ्च पर्वतः । सतुदीर्घे ८०००० अ
 शृंगभेगादि निमित्तकपापेष्ट शीतिसहस्रयोजनानि। प्रये
 शृङ्ग प्रायश्चित्ते नकर्तव्ये । व २००० हिसहस्रयोजनानि। वि
 यः प्रायश्चित्तेनैव गुरुणा प्रसे स्तारेतथैव यथा हिमवत
 गातदयगसिद्धेः । यस्मासो हेमकूटश्च निषधश्चास्य दति
 तरेत शृंगभेगादि निमित्तक एते। नीलः सेतश्च शृंगीच ३
 एवैक मासाई यावकपात तरेवर्षवर्षताः । लक्षप्रमाणे
 प्राजापत्ये वा कर्तव्ये । इति- दौमध्यो दशहीना स्तथापरे
 प्रायश्चित्ततत्त्वे ॥ सहस्रदितयोक्त्याया स्तावदि
 शृंगः पुं कूचशीर्षकवृत्तः ॥ स्तादिगशृते । इति विष्णुपुराणे २
 इति मेदिनी मुनिभेदः ॥ इति अंशे १ अध्यायः लक्षणप्रमा
 शृंगरत्नावली ॥ णो दौम्याक् पश्चिमतो देर्घ्ये
 शृंगकः पुं जीववृत्तः । इति- ण निषध नीलो यद्यपि जं
 जराधरः ॥ तुहीय मंडलाकारस्य लक्ष
 शृंगकंदः पुं शृंगारकः ॥ योजन प्रमाणत्वात्तथ रेखा
 इति राजनिर्घण्टः ॥ या मेवमुखे लक्ष प्रमाणत्वे ।
 शृंगजं स्त्री अशुरुः । इतिरत्न निषधनीलो तु तन्मध्यरेखातो
 माला । शरे पुं यथा शृंगाल्क्ष दक्षिणत शृंगारतश्च समदश
 रोजायते इति संक्षिप्तसारका योजनसहस्रांतरितलादीमस्य
 रकपादः शृंगजाते वि ॥ चोतथापि सुलट्टणा लक्षप्रमा
 शृंगमूलः पुं शृंगारकः । ३ णविमुक्तः । अयरे त हेम कूटाद
 ति राजनिर्घण्टः ॥ या दशहीना दश दश मूलाः

हेमकूट येतो नवतियोजन प्रति ज्ञानीहि ऊशलीकशि
सहस्र प्रमानो हिमवच्छेति त ज्ञानो नपतिमेदिने शृंगवे
लावणीति योजनप्रमाणे न रपुं गता बुद्धि मित्रेगहमम
उक्त वागहे हीपस्य मंडली ज्ञानकीलक्षणोपेत मागतं
भावात ज्ञास वही प्रकीर्तिते मां निवेदय ॥ इत्यध्यात्म
इति तहीकाया श्रीधरस्वामी गमायणे । लेकाकोरे ॥
भागवतमतेदेष्टी १०००० द. अध्यायः ॥
शसहस्रयोजनानि प्रस्थे १००० शृंगवेरकं क्ली आर्द्रकं । इति
हिमवच्छेद्योजनानि यथा ३ हेमचेद्रः ॥
तयोत्तरेणलावते नीलः स्ते शृंगवेरोभमलकः ५ परका ।
तः शृंगवान् इति श्योरस्यक इति भावप्रकाशः ॥
हिरण्मय ऊर्णान् वक्षणांम शृंगारं क्ली चतुष्पथं । इति
यादागिरयः प्रागायता उभय हेमचंद्रः धरणीच ॥
तः ज्ञानोदावथये हिमवच्छेयो शृंगारः ५ जलकठकः इति
जनपथव एकेकशः पूर्वस्मात् भूरिप्रयोग विकाएशेषो ॥
एवंस्मादुत्तरेणरो दपोशाधिः स्वाउकंदकः इति शयूरत्ताव
कांशेन दैर्घ्य एवक्रसेति पवे ली कामाख्यादेशस्यपर्वतः ॥
दक्षिणेनेलावते निधयो हेम यथा दीपवत्याः पूर्वतस्तु शृंग
कूटो हिमालय इति प्रागा टो नामपर्वतः तत्रभगीस्यदेव
यतायथा नीलादयः अयुत स्य लिंग मेकं प्रतिष्ठितं । स
योजनोत्तेथा हरिवर्ष किंपुरु विचुसिद्धा त्रिस्तातादक्षिणेद
वभारतानो यथासंख्य । इति धिगामिनी शृंगारकस्य संते त
श्रीभागवते ५ स्कंधे १६ अध्या सनेती ग्राविपादतः दक्षिणे
यः । शृंगारेवं क्ली आर्द्रकं इत्य सागवं याति भगीस्य प्रियकारि
मरः । शुक्ली इति राजनिर्घण्टः णी । सलिले योनरः स्वाति वि
गृहचालप्रवे यथा मारुते स्नाताया नरात्मनः ॥ शृंग
गच्छे शीघ्रे त्व मयोध्याभरते दकं समारुह्य एजयेलिंगा

शंकरं सदीपकायः शुद्धात्मा तं स्वेदितं जलो लवंगं हिं
य कामानिहावलान् अनेग सहिते लवणार्द्रकसंयुते प
भंगुहं याति ततो मोक्षमवा लाजीरकधन्याकनिवृत्तसम
मुयात् । इति कालिकापुरा न्विते । नृते सगेपे तद्गृहे पर
णे ८२ अध्यायः ॥ णे प्रोचतेवृधेः । शृंगारकं
शृंगारकं क्ली चतुष्पथं इत्य समितया कृते एरण्णविते
मरः । जलजलताफलविशेषः पुनः सर्पिषि संभृष्टं मेसिपुं
पानिफल इति शृंगारा इति च गारकं वदेत् । मोसे शृंगा
भावा । तस्यध्यायः । जलसर्चिः २ टकं रुच्यं वृंहणे वलकृत
संज्ञादिका ३ वारिकण्टकः ४ गुरु । वात पित्रहरे वृधे क
इति जटाधरः शृंगारः ५ वा फलं वीर्यवर्धने । इति भा
विक्रमकः ६ इति विकाण्डशे वप्रकाशः ॥
षः । तीरशृङ्गः ७ जलक शृंगारकः ५ जलकंदकः
ण्टकः ८ इति शयूरमाला ॥ इति राजवल्लभः ॥ शृंगारं क्ली
शृंगारकः ९ शृंगारुहः १० ज लवंगं सिद्धं ॥ चूर्णं । इ
लवली ११ जलाशयः १२ शृंगके ति मेदिनी । आर्द्रकं इति
दः १३ शृंगशूलः १४ विषाणी प्रावृचदिका ॥ काला गुरुः ।
१५ अमृगुणाः प्रोणितापिन्नद इति राजनिर्घण्टः ॥
रत्ने लघुत्वे सरत्वे वृधतमत्वे शृंगारः ५ सरतः । नायरसः
विशेषात विदोष वातभ्रस गजभ्रषणे इति मेदिनी ॥
शोफ नाशिते रुचिप्रदत्वे । नायारसस्य लक्षणं यथा ।
मेहनदाकाहेतत्वेच । इति ग पुंसः स्त्रियो स्त्रियाः पुंसि सेयो
जतिवार्तः । अपिच गुरुत्वे गं प्रति यास्यहा । सशृंगार इ
विष्टंभित्ते शीतलत्वच । इति ति एवातो इति क्रीडादिकार
राजवल्लभः ॥ लाघविशेषः णे इत्यमरटीकाया भरतः अ
समूसा इति हिंदीभाषा । य पितृ शृंगं हि मन्मथोद्देहस
या शुद्धमांसं तत्तत्कृतकार्ति दगामनहेतुकः उत्तमशक्ति

यो रसः शृंगार उच्यते । परो
लोवज्जित्वात्र वेषणं चानु
रागिणी शालम्बने नायिकाः
सु रतिगणघाश्रु नायकाः ।
चेद चेदन रोलेव रुताद्युदी
पने मते । पुनितेय कटाक्ष
दि रुभावः प्रकीर्तितः । य
मौग्य मरणालस जुगुप्सा
व्यभिचारिणः । स्वायीभावो
रतिः प्रणमवर्णेन ये विसृष्टेव
तः सचहिधाविप्रलेभः संभो
गश्च । इति साहित्यदर्पणः
शृंगार मेषुनशावे दृष्टव्ये
शृंगारादिभंगो नरकोयथा
शृंगाराहार निद्राणयश्च
भंगं करोति च । सन्नजेत ।
काल सन्नञ्च स्वाभिनश्रुवि
शेषतः । इति ब्रह्मवैवर्ते ।
प्रकृतिखेदे ५२ अध्यायः ।
शृंगारकं स्त्री सिद्धं । इति
राजनिर्घण्टः शृंगारविशिष्टे वि
शृंगारात् आरक्त प्रत्यये
न निष्पन्नः । इति सिद्धोक्तौ
ही स्तोत्रके शृंगारश्रुतं पुं ।
शृंगारभयने स्त्री सिद्धं । ३
ति हेमचन्द्रः ॥
शृंगारयोनिः पुं कामदेवः
इति हलायुध हेमचन्द्रो ॥
शृंगारो पुं शृंगः गजः । स
शृंगारः । सुरेशः । इति मेदि
नी माणिक्यं ॥ इति रा
जनिर्घण्टः ॥
शृंगीः स्त्री मत्स्यविशेषः शिं
गीमाच । इति भाषा यथा सु
हृदस्य श्रिया शृंगी शृंगि मिस
पिञ्जचित्वा स्यादप्रिया मजुर
सीति चनामदये कवित् ३
ति शब्दरत्नावली ॥
शृंगिके स्त्री विषभेदः इति
हलायुधः ॥
शृंगिका स्त्री प्रतिविद्या । ३
ति शब्दरत्नावली ॥
शृंगिणः पुं मेषः । इति हे
मचन्द्रः ॥
शृंगिणी स्त्री गौः इत्यमरः ॥
श्रेष्ठस्त्रीवृत्तः । मलिकावृत्तः
श्रेष्ठिष्मतीवृत्तः ॥ इति मे
दिनी ॥
शृंगी पुं हस्ती वृत्तः पर्वतः
शृंगायुक्तेवि । इति मेदिनी ॥
शृंगी स्त्री मत्स्यविशेषः शिं
गी इति निघण्टु इति च भाषा
तत्पर्यायः मजुरप्रिया २ ॥
इत्यमरः मधुश्च मजुरी ३ ॥

इति कलिगः मजुरसी ५ अथि निः निपातनादिर क्रसः । ना
या ५ शृंगीः ६ इति केचिदि स्त्रीति दुर्गा वा शृणि रेऊशवा
ति भरतः । अस्या गुणः । स्वा चीच काशश्च तणवाचकः । इति
उरसते स्त्रियते वेहाणते । क प्रभेदात् ताल्यादिः । सरतिम
क कोपनते । शेष पाण्डुमरु मस्याने गच्छति शृणि देसादि
तपिज्ञनाशितश्च इति राज रिमये स्त्रिया मित्यत्र द्रव्यो
वलभः अतिविद्या ॥ शृषभो रिति पाठः । इति मेदिनी ॥
यथे इत्यमरः । कर्कटशृंगी आवत्त मय मवमत्य शृणिं
श्रुतः । वटः । विषे इति श शिताय मिति माचः स्त्रिया
तनिर्घण्टः अलेकारसर्वो मिति प्राथिकताउक्त मिति
यथा स्त्री शृंगी मयुनसोर्गे मुक्तः । इति भरतः ॥
इति भरतश्रुत रत्नकोषः ॥ शृते वि पञ्चलीराज्यपयांसि
शृंगीकनके स्त्री अलेकारसु इत्यमरः शृत मने विवर्जयेदि
वर्ग इत्यमरः अलेकारस्य कुं उ ति तां । इति भरतः ॥
लादेयतसुवर्गातत् शृंगीकनक कथिते । इति शब्दचन्द्रिका रत्न
मुच्यते शृंगी अलेकारः तदर्थं मालाच । अथ क्वाथ विधिः
कनके शृंगीकनके अलेकार पानीयेषोऽशशुणं चक्षे ३
सुवर्णस्य शृंगीति चनाम स्त्री । यपले लिपेत मृत्पात्रे क्वाथ
शृंगीमंडनसोर्गे इति रत्नकोषः येत् प्राह मष्टमोपावशेषि
शृंगी क्रस्ताताचशृंगतिकर्णा ते । कषीदो न पले यावत् द
हीन शृंगिः अणि शृणि उजे ना घात घोडशिके जले तज्जले
स्त्रीतिः निपातनात्तजिः पाच्छे पाययेदीमान् कोर्षं मृद्वग्नि
लाहीति कृपि शृंगी । इति भरतः साधितं शृतः क्वाथः क्वाथ
शृणिः स्त्री शृङ्गशः इत्यमरः ॥ अ निर्घः स निघण्टे ॥
शृणाति मर्मस्थाने शृणिः । शृ क्वाथपात्रमात्रा माह मात्रोत्त
सृणिर्हिमने कृगृज्जा ग्रा हा मा पलेन स्वाविभि रक्षेत्सम
लादे नि रिति लादितान् के यसा जचन्या च पलाहेन

स्नेह कृष्णवर्णेन च तंजोतरे हेम रजते मृदाजन परिशि
 क्राय दवापले वारि दि रष्टु ते पिबेत् प्रसन्नदयः पीत्वा
 गामिषते चतुर्भागावशिष्टं पात्र मधोमुले विधायाचम
 येये पल चतुष्टये दीमानले सलिले तंजलापुपयोजयेत्
 महाकाये पाययेत् द्युज्जलि इति भावप्रकाशः ॥ अथ
 जले । अथेत्तर्हं परित्यज्य प्र द्यादापोत्पितातोयेवक्रिना
 सतेतु चिकित्साकाः ॥ का परितापितात निःश्रुतो यो
 य भाग मनिच्छेत् स्तम्भभा रसः एतः समुतः समुदाह
 गावशेषितं पारंपर्यापदेशे तः ॥ इति वैद्यके ॥
 न चह वैद्याः पलद्वये । अथ श्रुथ वल ३.३ पदे । इति
 भागावशेषितस्य चतुर्भागा कविकल्पदुमः । वशर्त्पति शि
 वशिष्टायेत्तया गुरुत्वादीमान श्रुति ल् अश्रुथत् ३. शर्थते
 ले महाकाये पलद्वये पाय ३ शर्दिता श्रुहा पदोपातो
 येत्तथासाग्नि मल्पकाये पल सर्गः श्रुथ प्रहसने इति चुरा
 मात्रेपाययेत् मात्रेत्तमा पलेन दि परस्मैपदी धातु रभ्येन म
 स्यादित्यादि सूचनात् । क्राये नते प्रहसने विद्वः । इति
 लिपेत् सिला संप्रै श्रुतयाष्ट गोविंदभट्टः । शर्दयतिवृद्धे
 म षोडशैः । वात पित्त कफा स्तिनशब्दे वलः । इति रसा
 तेके विपरीते मधु स्मृते । जी नाथः इति इगादासः ॥
 रके उगुले तारं लवनञ्च श्रुथ ३ म क्लेदने । इति कविक
 शिलाजतु । दिगु विकटकेचै ल्यदुमः ॥ ३ शर्दिता श्रुहा ॥
 वक्राष्टे शारणोत्तिने लिपेत् । म शर्दयति शर्दते क्लेदने म
 दीरे चुते गुडे तैले सूत्रे वा ईभावः । इति इगादासः ॥
 सत्त इवे तथा । कल्के शर्णा श्रुथः ३ उद्विः । गुदे । इति
 दिके क्राये निलिपेत् कर्षस विषः ॥
 मिने । त्रयोपविष्य विष्णोतः श्रुथः ३ कृत्तितः अणाने ।
 प्रसन्नवदनेक्षणः । औषधे । इति सत्तिप्रसादेनादिवृत्तिः ॥

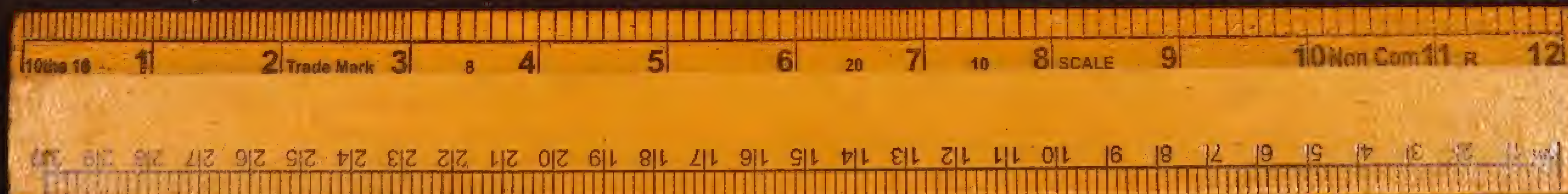
गुंगसेधितान् गुरवातादिदोष सेशक्तं चतुर्दशं किरीटिने ।
 नाशित्वं । इति राजनिर्घटः नवाप्रपलवाकारं पिंजलका
 कोफाली स्त्री शोफालिका । ३ श्रुलोचने पीतांबरधरं देवं
 ति शब्दरत्नावली । नीलसिंधु शोख चक्र गदाधरं करग्रेद
 वारः । इति भावप्रकाशः ॥ निले पद्मे गदं तस्याप्यधः क
 शोमुषी स्त्री बुद्धिः । इत्यमरः । रे । दधाने सर्वलोकेषां सर्वा
 फाल म् चाल गतोः । इति भरणभक्षिते । स्त्रीराधि मध्ये
 कविकल्पदुमः । म् श्रणिशे श्रीमंत मनेतेपुत्रयेत्ततः । इति
 लत् इति इगादासः ॥ भविष्यपुराणे । गजः । नागः
 शोखः ३ वक्रवारकवृत्तः ॥ स्त्रीकृतेतत्तत्तु । इत्यजयपालः
 इत्यमरः ॥ भगवतो द्वितीया मूर्तिः यथा
 शोवः ३ मेढ्रः उन्नतः । अहिः एका भगवतो मूर्तिः ज्ञानव
 इत्युनादिकोषः ॥ या शिवामला । वासुदेवाभि
 शोवधिः ३ निधिः । इत्यमरः । धाना सा गुणातीता सुनिष्क
 शोवले स्त्री शोवालं । इति ला । द्वितीया कालसंज्ञाया ता
 शब्दरत्नावली ॥ मसी शेषसंज्ञिता । निहंति स
 शोवलिनी स्त्री नदी । इति कलो श्रुते तैलवी परमात
 राज निघण्टः ॥ नुः । इति कौर्म ४८ अध्यायः ॥
 शोवालं स्त्री शोवालं । इति शोष शयन प्रकारो यथा । अ
 शब्दरत्नावली ॥ नेतस्त्र गत्वा तु यत्र स्त्रीरो
 शोवाली स्त्री आकाशमोक्षी दसागरः । तत्र स्वये श्रियायुक्तं
 इति राज निघण्टः ॥ सुसुप्तेन जनार्दने तस्यापथा
 शोषे स्त्री प्रसादः । इति मेदि न मकरोदनेतो दक्षिणाफ
 ती शोवः ३ संकषणः । सत्तव रण उन्नरो पादयो श्रुके उप
 लेदेवः । वधः । अनेतः । स च धाने महावले । जालहंतेत
 सप राजः । इति मेदिनी ॥ दाचके सशेषः पशुमोफाण
 तस्याधाने यथा फाणसहस स्वयंस्त्रीजयामासशेषरूपी

शु नि हिंसने । इति कविकल्प
 दुमः । गि शृणाति शीर्षः शी
 र्णिः । इति इर्णादासः ॥
 शेखरे स्त्री लवेगं । इति राज
 निर्घण्टः शिशुमले इति शब्द
 चंद्रिका ॥
 शेखरः पुं शिखावस्थितमा
 ल्यः । इत्यमरः । यथा शिखावि
 यस्तमालाया मापीडः शेख
 रोपिच । इति शब्दरत्नावली । गी
 तस्य भुवविशेषः तल्लक्षणं य
 था हादशाक्षरपादः स्यात् स
 चाल्यप्रभक्त प्रभोः हेसकेव
 रसे वीरे गीयते शेखरो भुवः
 इति संगीतदामोदरः ॥
 लघुशेखरो यथा । लघुर्गुरु
 भवेद्यत्र सभवेत्तुल्यशेखरः ॥
 इति तत्रैव ॥
 शेखरी स्त्री वन्दा । इति शब्द
 रत्नावली ॥
 शेफः पुं शेफः । इति शब्द
 रत्नावली ॥
 शेफालः पुं शेफालः ॥ इति
 शब्दरत्नावली ॥
 शेफः पुं शिप्रः । इति शब्द
 रत्नावली ॥
 शेफः स्त्री शिप्रः इत्यमरः ॥

शुक्रपाते सति शेते यतति ३
 ति शेफः । शीउ. धातो नोस्त्री
 ति फस प्रत्ययः । शेफस शे
 फसी शेफ शेफो शेवश्वेति
 पंचरूपाणि भवेतीत्याचार्याः
 इति भरतः ॥
 शेफालिः स्त्री शेफालिका ।
 इति शब्दरत्नावली ॥
 शेफालिका स्त्री पुष्पवृत्तविशे
 षः । शिउली इति भाषा । तत्
 पर्यायः सुवहा २ निर्गुहरी ३
 नीलिका ४ इत्यमरः । चत्वा
 रिशेफालिकामात्रे शिपयली
 ति ख्यात नीलपुष्पाया शे
 फालिकाया मिति केचित् शे
 फालि कादि द्वयं शेफालिका
 मात्रे निर्गुहरीदि द्वयं नीलपुष्प
 शेफालिकायामिति केचित् ३
 ति तहीकायो भरतः शेफाली
 ४ मलिका ५ रजनीहासा ६ ति
 शिपयिका ७ सा शुक्ला चेत्
 शेतसरसा ८ भूतवेशी ९ इति
 शब्दरत्नावली शुक्लामी १०
 शीतमेजरी ११ विजया १२ वा
 तादिः १३ भूतकेशी १४ अस्या
 गुणाः कटुत्वं तिक्तत्वं उष्ण
 त्वं । इहत्वं । वात कफ ।

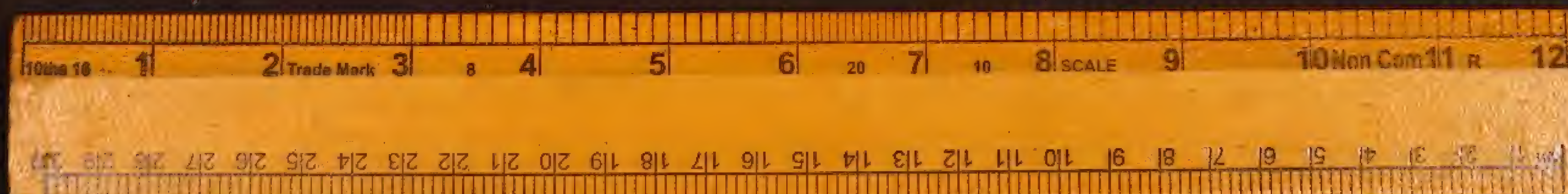
जनादेने । शेखे चक्रे नेदकासि
 मिषुपी हे महावलः पेशानया
 शफणया सद्धे गरुडे तदा ॥
 गदो पमच्च शार्गुञ्जतशेववि
 विधायये यानि चाम्यानि तस्या
 सत्राग्रेष्या फणया दधौ । एवं
 कृत्वा स्वके काये शयनीयेतदा
 हरेः भूत भयं जगन्नाथं परा
 परपतिहरिं । दधार शिरसाने
 तः स्वयं मेव सुकोतनुं ॥ य
 वे ब्रह्मदिने स्युवप्रमाणेन नि
 शोहरिः ॥ संध्याञ्च समधिप्रा
 यशेते नारायणोत्तमः ॥
 इति कालिकापुराणे । ३३ ।
 अध्यायः ॥
 शेफः पुं स्त्री उपशुक्तेतरवस्तु ।
 इति मेदिनी । शेफोः वशिष्टम
 वशिष्टताच शेफः शेफश्चेत्या
 दि । अनेतेतु शेफः पुं लिङ्ग
 पव शिष्टप्रयोगात् । उक्ताद
 सः शेफः । यथा । शेखपद्मो
 निधिराचकौ पुंलिङ्गो जलजे
 तभयलिङ्गो । इति सर्वादेदः
 इत्यमरटीकाया भरतः ॥
 मृणादिशेफरत्नानिषेधो य
 था । मृणाशेफं चाशिशेफं श
 उपोषं तथैवच पुनः पुनः प्रव
 र्त्तते तस्मात् शेफं नकारयेत्
 इति गारुडे ॥ ६ ॥
 अध्यायः ॥
 शेफत्वे स्त्री उपकारित्वे पा
 राय्ये । परेदेपप्रवृत्तिकत्वे ।
 यथा । शेफत्वे उपकारित्वे २
 व्यादावार वादरिः पाराय्यशे
 फता तच्च सर्वेस्त्रीति जैमि
 निः । इत्यधिकरणमालायां मा
 यवाचार्यः ॥ शेफस्यभावः ।
 इति व्याकरणं ॥
 शेफराविः स्त्री राविशेफः त
 स्यायः उच्चैः २ अपररात्रः
 ३ । इति शब्दरत्नावली ॥
 शेफा स्त्री स्तनिर्मात्यापरां ३
 ति मेदिनी ॥
 शेफरिकः पुं अणामारोः ३
 तमरः ॥
 शेखरेयः पुं अणामारीः ३ इति
 भरतधृतरत्नकोषः ॥
 शेफं स्त्री प्रीतलत्वे । यथा
 शेफं नाम गुण स्तत्वेन सह
 जः स्वभाविको स्वच्छता किं
 शुभः शुचितो भवेति शुचयः स
 प्रीतयस्यापरे किंवायत कथया
 मि ते स्तुतिपदे ते जीविनां जी
 वने तच्चेनीचपथेन गच्छसि

पयः कस्तूरी नितेडुं ह्रमः ।
इति लक्ष्मणसेतः ॥
शैथिल्ये स्त्री शिथिलते शि
थिलस्य भावश्चैष्यप्रत्यये
ननिष्पन्नः ॥
शैनेयः ॐ सात्यकिः । सतः
श्रीकृष्णसारथिः । इति वि
काण्डशेषः ॥
शैरीयकः ॐ नीलजिह्वाटी ॥
इति रत्नमाला शैरेयकौपि
पाठः । देवसादिश्रु ॥
शैले । स्त्री शैलेयं तार्क्ष्य-
शैले इति मेदिनी शिलाज
तः । इति राजनिर्घण्टः ॥
शैले ॐ पर्वतः । इत्यमरः ॥
शैलके स्त्री शैलजे । इति
शारदस्तावेली ॥
शैलगोत्रं स्त्री शारवरचन्दनं
इति राजनिर्घण्टः ॥
शैलगर्भाक्षा स्त्री शिलाव-
त्का । इति राजनिर्घण्टः ॥
शैलजे स्त्री सुगन्धिद्रव्यविशेषः
तत्रपण्यायः शीतशितं १ शै
लेयं ३ शिलासने ४ शिलेयं
५ शीतले ६ शैलं ७ कालानु
सारं ८ शैलकं ९ रुद्धं १०
कालानुसारं ११ अथपुष्पः ॥

शैलवल्कला उं शिलावल्कला वी नो न कथाश्चित् पराजयः
इति राजनिर्घण्टः ॥ निमित्तानीह दृश्यते शुभरा
शैलवीजः उं भलानकवृत्तः निगोष्पर तच्छुभवचने शुभरा
इति राजनिर्घण्टः ॥ शैलादिः प्राहणकरं कः सदेहो
शैलशिविरं स्त्री समुद्रः । इति महादेव यत् त्वं जयसि प्राञ्च
विकारउशेषः ॥ वान् । इति वासने ६५ ॥
शैलसुता स्त्री पार्वती । यथा अथायः ॥
मातः शैलसुतासपत्ति वसुधा शैलाली उं नटः इत्यमरः ॥
शृंगारहाशवलि सर्गाशोहणावै शैलिक्यः उं सर्वलिङ्गी । इ
जयंति भवन्ती भागीरथी प्रा ति जलाथरः ॥
शये । इति वाल्मिकीयगंगा शैली स्त्री संकेतः यथा य
ष्टकं ज्योतिष्मती ॥ इति स्रग्भिः परिभाषा शैली संके
राजनिर्घण्टः ॥ तसमयकाराश्च इति विकोउ
शैलाख्यं स्त्री शैलजे । इति शेषः । आचार्याणां भियं शै
रत्नमाला ॥ लीयत् सामायेनाभिधाय वि
शैलायं स्त्री शिवरं ॥ इति शेषेण विवृणोति । इति शुभ
विकोउशेषः ॥ बोधरीकाया । उर्गादासः ॥
शैलजे स्त्री शैलयं । इति शैलूषः उं विल्लवृत्तः । नटः
राजनिर्घण्टः ॥ इत्यमरः । धर्मः तालपारकः
शैलाटः उं देवलः ॥ सिंहः । इति प्राहुरत्नावली ॥
शुक्लकाचः किरतः । इति शैलूषिकः उं नटवृत्तलेखी
मेदिनी ॥ यथा वृत्तलेखी नरानेतु सत
शैलादिः उं नंदी । यथा नि शैलूषिकः स्मृतः । इति ब्रह्म
मितानीदृष्टान् दृष्ट्वा भूत भ शोणक्तं । इति प्रायश्चित्तवि
यभवा विभुः शैलादिं प्राह वेकः ॥
वचने सस्मिते प्राशिशाखरः ॥ शैलूषिकी स्त्री शैलूषिकजा
हउवाच नंदिनः जयोद्य भा ति स्त्री तद्रूपेण प्रायश्चित्ते यथा

समस्तः। नदी शैलेयिकीचैव
 सती वेणुजीविनी गता च
 न्यायं कुप्यात् यथा चर्म
 पजीविनी कामतस्त यदा
 छेदरेचोरायणदयं ततश्चा
 ज्ञानत श्रोत्रायणं। चोत्रायणं
 येत्तद्वै इति प्रायश्चित्त
 ते ॥
 शैलेयः ॐ हिमालयः यथा
 दृश्यते ततो देवी सीषदा
 सावयवस्थिता। सिंहस्योपदि-
 शैलेयप्रसंगमहति काचने।
 इति देवीमाहात्म्ये ॥
 शैलेयस्यः ॐ भूर्जवृत्तः। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शैलेयं स्त्री शैलजाख्यगंध
 इत्ये। शैलेयक इति रत्नच।
 इति छरिला इति च ख्याते।
 तस्यैवा यथा शैलेयं।
 शैलजे वृद्धे शिलापुष्पे शि-
 लाद्रवे। सविं पलितेजीर्ण
 तथा कालानुसार्यकं। शिला
 स्यंच शिलाददुः शैल जंगि
 विप्रस्यकं शिलाप्रसूनं स्वभ
 गं शैलकं चोदुशकृत्ये ॥
 अष्टगुणः। शैलेयं शिष्टिं
 तित्तं सगंधि कफपित्तजित

दाह तस्मा वमि स्वास वृणोष
 विनाशने। इति राजनिर्घण्टः
 अथिच शैलेयं शिलापुष्प
 वृद्धे कालानुसार्यकं शैलेयं
 शीतले हृद्ये कफ पित्तहरेल
 चुः। काण्ड कुष्माण्डीदाहवि
 हकुदरकृत्यत। इति भावप्रका
 षः ॥ तालपानी ॥
 सेंधवे। इति मेदिनी ॥
 शैलेयं वि शैलसंभवं। इति
 हेमचंद्रः ॥ शिलातुल्यं। इति
 शब्दरत्नावली ॥
 शैलेयः ॐ सिंहः ॥ अमरः ॥
 इति शब्दरत्नावली ॥
 शैलेयी स्त्री पार्वती। इति वि
 काण्डशेषः ॥
 शैलोद्वा स्त्री रुद्रपाषाणभे
 दी। इति राजनिर्घण्टः ॥
 शैल्यं वि शिलासंबंधि। शिला
 या इदं इत्यर्थे स्य प्रत्ययेन
 निष्पन्नं ॥
 शैवे स्त्री शैवालः। इति शब्द
 चंद्रिका शिवपुराणे। यथा।
 अष्टादशपुराणानि पुराणतः
 प्रवृत्तं। ब्राह्मं पांसे वैसवंच
 शैवे भागवते तथा ॥ इति मत
 मासतले विसुपुराणे ॥ शिव

संबंधिनि वि ॥
 शैवः ॐ वसुकः ॥ अमरः
 इति राजनिर्घण्टः। आचार
 विशेषः। यथा। अष्टांगयोगसं
 युक्ता यजेद्देवीविधानतः या-
 वद्याने समाधिं च तावत् शैवः ६
 प्रवृत्तं। इत्याचारभेदेन ॥
 शिवोपासकः। तस्यैवा यः ॥
 उर्ध्वश्रोतसिकः ॥ इति
 विकारप्रशेषः ॥ एतद्देवाय
 णा। ततश्चकार भगवान् च
 तर्वाणि हरार्चने। शास्त्राणि
 चैषां मुखाणि नानाक्रिविदि
 तानि च। आद्यं शैवंपरिख्या-
 त मयत् पाप्मपतमुने ततोयं
 कालवदने चतुर्थं च कपालि
 ने। शैव आसीत् स्वयं प्राप्ति
 वसिष्ठस्य प्रियः सुतः ॥
 तस्य शिष्यो वभूवाय गोपा-
 यन इति श्रुतः। महापाप्मपत
 स्त्वासीद्भारहाज सप्तोपधनः ॥
 तस्य शिष्योऽप्यभूद्राजाऽस्यभः
 सोमकेशरः। कालास्यो भगवा
 वानासीदापस्तं सप्तोपधनः ॥
 तस्य शिष्यो वको वैशेष नाम्ना
 कोपेस्यरो मुने। महाब्रह्मीच ५
 नद सस्य शिष्यश्चुदीयः। नले १५
 वान। कुलोदर इति ख्यातो
 ज्ञात्वा शूद्रो महातपाः पंचस
 भगवान् ब्रह्मा पूजनाय शि
 वस्य च। कृत्वा तु चातुराश्रमं
 स्वमेव भवने गतः। इति वामने
 ६ अध्यायः ॥ तस्य स्वपुत्रेय
 णा। आयाते शैवमालोका
 ह। श्रीमानसावेति जटाल
 मोलि व्याचक्ष्वमालं बितम
 धभागः। विभूति संभूषित
 भास्वरेण रुद्रात्माला क
 लितोर्ध्वदेहः। इति विद्वत्सादत
 रेगिण्या २ तरेगः ॥
 शैवलं स्त्री पद्मकोष्ठं। शैवा
 ले ॐ। इति मेदिनी ॥
 शैवलिनी स्त्री नदी इत्यमरः
 शैवालं स्त्री जलजद्रव्यविशे
 षः। शैवाला इति भाषा। तत
 पर्यायः। जलनीली २ शैव
 लः ३ इत्यमरः। शैवाले ४ शै
 वले ५ शैवलं ६ शैवलः ७
 जलनीलिका ८ इति वाचस्प
 तिः। जलनीलः ९। इति मु
 क्तकालः १० शैवालं ११ वाचि
 १२ शैवालं १३ सलिलज
 १४ शैवालं १५ शैवालं

१६ इति शहरतावली ॥ अर शेणोपाध्यायिका स्त्री शिष्या
कः १० जलकेशः १० कावर्षः १० ध्यापना ॥ इति सिद्धांतकोमुदी
इति शहरतावली ॥ जलजः १० शेणः पुं प्रायश्चित्तकल्पिका ॥
अस्य गुणः १० शीतलत्वं ॥ इति अयमरः दे प्रथमस्य वेदा
गते ॥ संताप व्रणनाशित्वे
इति राजनिर्घण्टः ॥ ध्यापने शिष्या शिष्या ॥ सेम
शेयः पुं श्रीकृष्णस्य चोटक प्रथमोपदेशः तत्समाह्वय
विशेषः ॥ यथा तुरगः शेय त प्रथोपिषिषा तामधीयते
सुग्रीव मेघप्रथ वलापहकाः शेय छेकादितिसः प्रथमे
इति त्रिकोणशेषः ॥ पाण्डव शिष्याणीये कल्पे शास्त्रे अथी
सेनापतिविशेषः ॥ यथा ४४ यते प्रायश्चित्तकालिका ॥ इति भ
केतु शेकितानः काशिराज रतः ॥ शेणिकः वि शिष्याशास्त्र
शु वीर्यवान् ॥ पुरुजित् कुंति वेत्ता ॥ शिष्या वेति अथीते वा ३
भोजश्च शेयश्च नरपुंगवः ॥ मध्ये श्लोक प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
इति भगवद्गीतायां १ अध्या शेणः निशाने ॥ इति कविकल्प
यः ॥ शिवसेवेयिनि वि ॥ दुमः ॥ निशान सिद्धांत्यकराणां
शेयवे स्त्री शिष्याभीवः काले य प्रपति शत्रु मूरः ॥ इति दुर्गा
अयमरः ॥ यथा शेयवे भ दासः ॥
सुविद्यातो यौवने विषये शेणकः पुं चित्रविकलता ॥ ३
विष्णो वाटके सुनिवृत्तीनां हवियोगानुचिंतनं ॥ इति ना
योगेनांते तनुयज्ञो ॥ गोजीभट्टः ॥ वन्धादिवियोगाज
इति रघुवंशे ॥ सर्गः ॥ निता मनःपीडा ॥ इति भावप्र
शेणिकः पुं प्रणमचटकः ॥ ३ काशः ॥ तत्प्रायः ॥ मयुः ॥
ति राजनिर्घण्टः ॥ शिष्यासेव मुक ॥ अयमरः ॥ मुचा ध निः
थिनिवि यथा श्रुतिः तपस्त्व सप्तः ५ इति शहरतावली ॥
स्योशेणिकरावृतः ॥ इति तिथ्या शेयवे ६ खेदः ॥ इति हेमचं
दितत्वे ॥ दः ॥ तत्रिवारणहेतुयथा ॥

भरते पतिते दीने शेचने तत्वे ॥ अयमच श्रीभगवानु
सभशे तदा शेचमाने वशि वाच ॥ अशेचानन्यशेचले
एतु वाद्यमास हेतुभिः ॥ प्रज्ञावादेभ्य भाषसे ॥ गता
शेचमानास्त सत्तेरावांधवाः सनगताहेभ्य नानुशेचति
सुहृदस्तथा ॥ पातयेति गते पेरिताः ॥ अयलोय मचितो
सर्गादश्रुपातेन रात्रव ॥ य मविकायोय मुचते ॥ त
भूविद्युतो गतः स्वर्गो पुणेन स्मादेवे विदित्वेन नानुशेचति
पतितः पुनः ॥ शेचितो वंथ तु महेसि ॥ अथ चैनेनित्यज्ञा
वर्गेषु सृतत्वेहे परित्यज ॥ ते नित्यका मयसेसुते ॥ त
इति वक्रिप्रमाण ॥ अपिच ॥ यपि त्वे महावाहोनेन शे
अथ शेकापनोदने ॥ यात्रव चितुमहेसि ॥ ज्ञातस्य हिभु
ल्लवः ॥ कुतोदकान समुतीणां वो सृसु भूवे जलसृतस्यच
न मृदशाहल संस्पितान् ॥ तस्मादपरिहार्येथेन तं शे
स्नातानपनुदेष्टुस्तानिनिहामैः चितुमहेसि ॥ देहीनित्यमव
पुगतनेः ॥ लावणे कदलीसुमे थोय देहे सर्वस्यभारत ॥
निःसारे सारमार्गाणां ॥ यः कवे तस्मात् सर्वाणि भूतानि न
ति स संसृजे जलवुदुदसनि तंशेचित महेसि ॥ इति श्री
मे ॥ पंचथा ससृतः कायोय भगवद्गीतायां १ अध्यायः ॥
दि पंचत्वा मागतः कर्मभिः शेकनाशः पुं अशेकवृत्तः
स्त शरीरोर्यो स्तत्र कापरिदे इति राजनिर्घण्टः ॥
वना ॥ गंजीवसमती नाश मुद शेकहारी स्त्री वनधर्विका
पि देवतानि च फेनप्रख्याः क इति राजनिर्घण्टः ॥
शे नाशो मर्यादोको न यासति शेकादिः पुं कदेववृत्तः ॥ ३
अप्याशुवात्यवे मुक्तं प्रेतो भु ति शहरवेदिका ॥
के यतोः वशः ॥ अतो मरोदि शेचने स्त्री शेकः इति हेम
तयहि क्रियाकार्या विधानतः वेदः ॥
इति मुदि ॥ ३ शेचना स्त्री शेकोत्पादना

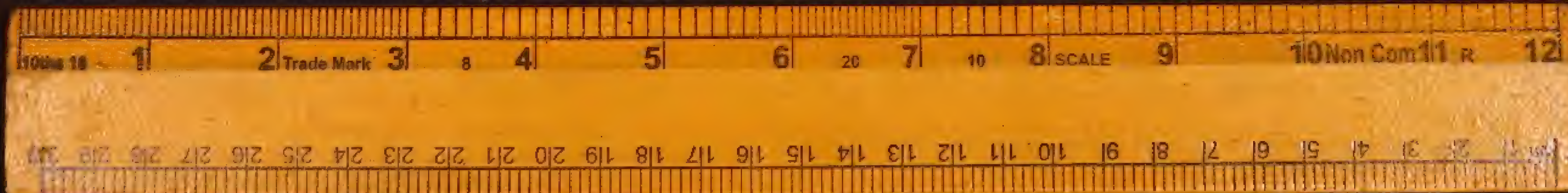
शेराही ५५०१ शेराय

[illegible]

पतनादिका। प्रतिकर्मणां व चिकित्सा व्यतिरेकेनापि निवृत्ते।
मनादिना पंचकर्मणां। मि तज्ज्ञानवस्थितत्वे सगौरवेणात्
प्रेषापचारः असम्पककरणे गौरव मयनवस्थिते स्यात् ॥
अथशोः शोधस्य निजस्य आ अथचसोत्सेधे स्यात् उत्ततत्वे
त्तीयस्य सन्निकृष्टस्य हेतोर्वा मयनवस्थिते स्यादित्यर्थः ॥
तादेः। हेतुः रूक्षासमशुद्धादि। वातिकं शोध माह। चरक
सन्निकृष्ट निदान माह दोषैः उत्तकपरुषोः रुग्णः सितः प्र
पृथकद्वयेः सर्वरभिज्ञातादि सन्निकृष्टार्तिमुक्तो निमित्ततः
षादपि सर्वो हेतुविशेषस्तु प्रणाम्यति प्रोचत मेतिपीरि
पभेदो नवात्मकः। संप्राप्ति तो दिवा वली स्यत् अथयुः
एवंके सामान्यं लक्षण माह समीरणात्। चरः संचारी। प्रसू
रक्तपित्त कफान् वायुर्दोष उ मिः स्पर्शात्ता। हर्षोऽत्र किनि
षान् वहिः शिराः नीत्वा रुद्धा किनीरोमाश्चा वा प्रतिःपीजा।
नित्तेहि कुर्यात् तदुःमासं पतयुतः दिवावली विकृतिविष
अये। उत्सेधे संहते शोधं तमा म समवायारवात्। अतएवो
ऊर्निचयादतः। सगौरवे स्यादन त्चरकेण। स्नेहोष्ण मर्दनाद्यै
वस्थितत्वे सोत्सेध सुष्माथशि यः प्रशाम्यत सचवातिकः। य
वाततत्वे सलोमहर्षश्च विवर्ण श्राप्यरूपावर्णः स्यात् शोधो
ताच सामान्यलिङ्गं अथयुः प्र नक्तं प्रशाम्यति। पैतिकमाह
दिष्टे। उत्सेधः उत्ततत्वे किं दि मूत्रः सगोयोऽसित पीनरागावा
विष्टं शुद्धयेयं अतः एवैका न भ्रमज्वरस्तेदृष्टा मदानि
त्रिचयात् रक्तपित्तकफवाता तः य उष्मते स्पर्शरूपातिराग
नोसमुदायात्। संहते चने। तमु क्त सपित्तशोधो भृशहाह
तेधे शोध माह रित्यत्ययः ॥ पाकवान् उष्मते सतप्यते भृश
तस्य शोधस्य किं स्यादित्यको दार पाकवान् भृशदोहो।
तायामाह। अनवस्थितत्वे स्या यः पाकस्तमुक्तः ॥
शनियता सिद्धिः स्यादित्यर्थः शैक्षिकमाह। गुरुः स्थिरः पणः

रवाचकान्तिः प्रसेकनिद्रा नवाद्यातादविषप्राणिना मपि
वभिन्नक्रियामाश्रुत सङ्कल विम्वर प्रकोपहत मलवहसि
जन्मप्रशमोनिपीरितो नचोत्र संकटात् विषहृत्तानिलस्यशो
महाविबली कफात्मकः। हेह तगारयोगवर्त्तमानात् मूत्रम
जमाह। निदानाकृति संसर्गा लोऽवलम्बीच श्रीज्ञो वज्ररुजा
तसेयः शोधोद्धिदोषजः ॥ करः परिसर्पणे प्ररीरोषा संच
सानिपातिक माह सर्वोक्तः रणः। देहा दिगुणीकृता देताव
सन्निपाताच्छाया यामिष्यत् ली चो ह इति लोके देता अये
ज्ञानः यामिष्यत्तत्तण इत्युक्ते भवाः। अविष प्राणिना मपीय
सर्वोक्तः रिति उत्तवातजादि नेन देहादेत नवातोऽसमा
शोधसकललक्षण नियमाय देव सविषलमुक्तं किंवस्यो
अभिज्ञातन माह। अभिज्ञाते दिविष माहके भवति अविष
न शंखादि केन्द्र सेद हतादि प्राणिनां देहादिविषे शोधो
भिः हिमानिलोदयानिले भं यारिकरं भवतीति विशेषः
हात कपिकच्छुजे रसेः मू विम्वरेत्यादि विराद्युपहते म
केस्य संस्पर्शात् स्वययुः स्या लिनञ्च यदसं। तथा संकरः
दिसर्पवान् भृशोष्ण लोहिता संजाजनीनिःक्षिप्ता भृत्पादिः
भासः प्रायशः पित्तलक्षणाः के नेषो संपर्कात् गरयोगावचू
दः रवर्द्धिता भेदः पाषाणादि णाज्ञात् गरः संयोगाजं विषेत
ना हते शरादिना नाडीवृणादि स्य योगो यस्यतेन वस्तुनाव
व। आदि शब्देन लगुत् प्रहार भूतनात् अवलेवीलेवमानः
दि गृह्यते भूतानेन रसेः। क अय मप्यागतं स्रथापिसा
पिकच्छुजेः मूकैः। विस्पर्षा तावगतं शोधं चिकित्सातोः
न प्रसरणशीलः पित्तलक्षणाः सविशिष्टचिकित्साभिधानात्
पैतिकशोधलक्षणाः। विषज एथक पठितः। यत्र स्थितादो
यमाह विषजः सविश्राणिय- वायव शोधं कुर्येति तदाह दो
रिसर्पण मूत्रनात देहा देत- वाः स्वययुः मूर्द्ध हि ऊर्ध्वत्मा

शोधेष्टिताः पिताशयस्या मध्ये जम्बु न सिध्यतीति । उभये नरं
तवचंष्टानागतात्त्वयः कृतं दे नारीञ्च अपरञ्च । अनयोपश्व
हस्युप्राप्ताः कुरुः सर्वसरे तथा कृतः शोधः परासमुत्पितः ।
ऊर्ध्व उरः प्रश्नसर्व । मध्येपक्षा पुरुषहेतुवा नारी सुखजोवलि
शयमये । अथः पक्षाशयाद जो हय । अयमर्थः । पादसमु
थः । उपद्वानाह । श्यासि पि त्तितः पादाभ्या मुत्पितो सुख
पासा ल्छर्दिशु दोर्ध्वे ज्वर गातीति यावत् शोधः पुरुषे
एवच । यस्या चात्र रुचि नास्ति हति सकिविनिष्टः अनयोप
शोधिते ते विवर्जयेत् ॥ क इवकृतः शोफादमे व्याथयोः
षुसाथत्वादिकसाह । योमथ तोसार प्रहरणशः प्रभृतयः
देशे मययुः सकष्टः सर्वगम्ययः तेवा सुपद्वैः कृतः । तदुपर
ग्रहोऽंगोः रिष्टभृतश्च यश्चोर्ध्व वेगाजात इत्यर्थः । अयोपश्वरु
परिसर्पति । अथदेशे उरः प तः । अनयोपद्वकृतः । अथोत्
काशयमये । सर्वगः सकल खदेतभि रेव जातः । शोधय्या
शरीरभवः । सर्वज्ञ इति पाठे थिरेव त सन सुवजः सुता
सात्रिपातिकः । अर्धोऽंगे ग्रहेन जातः पदगामीति यावत् न
रीचराकारे यश्चोर्ध्व परिसर्प री हेति सोपनयोपद्वकृतप
तीति पुरुषविषये । तथाच व ॥ वल्लिजः हय पुरुषनारी
ऊर्ध्वगामी नरे पञ्चा मयेगा च हेति सोपनयोपद्वकृत
सीमुतात् सिये । उभये वस्ति एव । अथ शोधय्याचिकि
सजातः शोधोहेतिन सेशयः । स्ता । शुगदी पुनर्गवैरापुपे
ऊर्ध्वगामी सुखगामी तथा च मूली शृत जले । चातिकेस
तेजोतरे पादप्रवृत्तः मययु ते यथा शक्ते पानाहार परिग्रहैः
एते यः प्राप्नुयान्मुते इति । स पटोल विफलादिहोवीका
नसिध्यतीति शोधः । अयोमामी थः समगम्यः हेति पितृक
पादगामी तथा च तेजोतरे । ते शोधे रक्षा ज्वर समन्तिने
स्त्रीणा वक्रान् परे याति वलि लुकलीर भाविता कृसा ।

यथा मूत्रेण वा पुलाः योजि संभवे । वृश्चीव देवदुमनागरे
ताः शमयेत्याशु शोधे श्रेयस एवेती विद्वद्भिरा सुलीकेवी
मुत्पिते । शिष्ये शिष्यकिं उर्य सुसिद्धे विधित निधीने
ऊर्ध्वत सर्वज्ञे सर्वमेव हि गीते परे शोधय्ये भिषगिभः
वित्त्वपत्रसे एते शोधय्ये वि वृश्चीवः वर्षाभः । केश स्या
भवे पिबेत् । शोधे लागेतने केवर्षाभः निवृत्तायेन शोध
ऊर्ध्वत सेक लेपादिपूत रुत । गोमूत्रेणापि ऊर्ध्वतस
ले भलानका हरेच्छाशु लोसिनावसेचने । पुनर्गवैरा
तिला कुसुमनिका । सहि शुगदी पिपुः सिद्धायाकात्तया
द्यानमूनीनश्च लेपादुपति मृद्वपिषः सुखोसेये प्रलेपः
लान्विते । अत्र उर्य सहिष्या सर्वशोधय्यत । शुगदेके वायु
एव । यतश्चाह । सहिषीलीर से उनागरे वा शुगभयोवा शुगि
पिष्टे नवनीत समन्तिनेः तिले प्लीवा । कर्षाभिहृष्टा त्रिप
लिप्तः समेयाति शोधो भलान लेप्रमाण लोदेवः पञ्च मया
कोत्पितः ॥ यष्टि उर्य तिले पिसास शोध प्रतिष्ठापय ग
लेपो नवनीतेन संयुतः ॥ श्यास्येगान सस्यास काशा
शोध मारुकरे हेति चूर्णेः श रुचि पीनसादीन् जीर्णज्वरे
लदहस्यच । विषजशोधचि शोशुहरीविकारान हस्यात्
किंसा त विषचिकित्सायोः तथास्यान् कफवात रोगान् ॥
इया । अथ सामान्यचिकि विषं गुदेनहृत्य वृश्चीवरसोव
ता । पण्या निशा भायिस्तला पानमभ्यस्त । विनिहति सर्वशो
मि दावी पुनर्गवादारुमहोष ये सुनहृदे नारवायुविव । करण
थञ्च । काये प्रपीयोदरपाणि नागरेजे चूर्णे मगुदे शोध ना
पादमुखागतं हंसविरेणशो शाने आमाजीर्ण प्रशमने मूल
थं पण्यादिकायाः फलविको ह्ये वल्लिजोधने । शुगतपलन
इवे काये गोमूत्रेणैव साधये ये शुगो मृगरेव पलत्रये ।
तान्तश्रेयसमेव शोधय्येह्याहृष शुगवेरसमा कृसालोहविट
ता

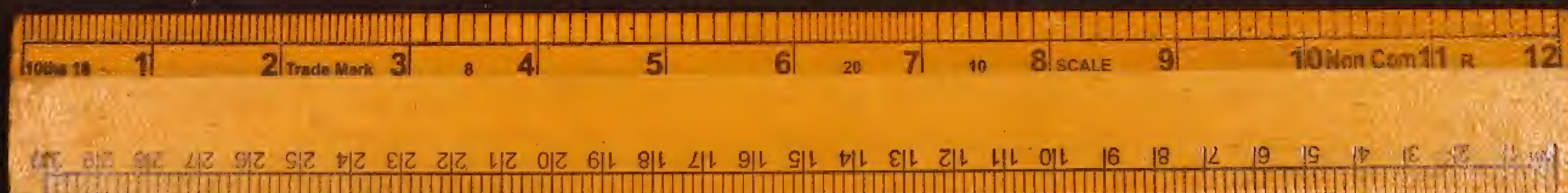
तिलयोः पले । चूर्णमेतत्तु शति प्रायश्चित्ततत्त्वधन वि
दिष्टं सर्वस्य यथाशाने गुडा स्थापितवचने ॥
दिवहिका । मानकज्ञायक शोधने स्त्री शोधने । इति पु
त्काभ्यो वृत्तप्रश्न विपाचयेत् यथा त्वय दक्षिणात् । विष्णु ।
एकजं द्वेदजं शोधने विद्वांस इति शत्रुचंद्रिका काशीये ।
च यथाहति । मानकचूने ॥ इति राजनिर्घण्टः । विहिता वि
शुद्धमूलक वधाम् दारुश हितमासादिविचारणं । यथा
स्त्रा संहोषधेः पक्व मभ्यंज सूर्यग्रहणकालेन समानेना
वात्रेले एषुले स्ययुं हरेत् स्तकशुत्र । तत्र यस्तुते सर्व
शुद्धमूलकतैले इति शोधया मनेतफलदे भवेत् समासति
थिकाः इति भावप्रकाशः । शिवारादि शोधने सूर्यपर्वणि
शोधकः ५ शोधः । इति इति मलमात्रतत्त्वे । यानि
शुद्धरत्नावली ॥ इति हीचीकरणे । यथा पतलीक
शोधनी स्त्री पुनर्णावा इत्य त पत्राणि हेम्ना वज्रो प्रता
मरः शालपरीति इति राज पयेत् । निषिम्भितम् तन्नाति
निर्घण्टः । शोधनाशके वि तैलचक्रैव काञ्चिके गोमूत्रे
शोधयन्ति ५ भलातकः ॥ च कुलस्थानो कषाये तवि
इति त्रिकोशेषः ॥ याविधा । एवेहेमः परेषाञ्च
शोधयन्तिः ५ पुनर्णावा इति यातनो शोधने भवेत् ॥
त्रिकोशेषः ॥ वृणादिपरिष्करणे । यथा वृण
शोधयन्ति ५ भलातकः । इति सत्त विमुहस्य क्रायः शुद्धि
रत्नमाला शोधहारके वि करपः । परोल निवपत्रसस
शोधकं स्त्री कंकुष्टं इति राज वैत्रेव प्रयुज्यते । वातिकेदश
निर्घण्टः । शुद्धिकारके वि मूलानां तीव्रिणं पैतिकेदश
यथा । महासोतपनः शुद्धेत् आवरमवादेः कफजेकषायः
महकुष्ठस्य भावनः जलेप शोधने हिने ॥ अविच श
महकुष्ठस्य भावनः जलेप शोधकः हृमेनाश शोधेण ॥

चतुर्थेनादकेन वा । अथ वा शोधनः ५ निर्घण्टः । इति राज
क्रायेनेनैव सिद्धमुत्पादके निर्घण्टः ॥
वदेत् । श्रेयसाभावात् मेदोच्चैव शोधनः वि शुद्धिकारकः । य
स्तिशोधन दीपने । इति चभा या । तैल सैथव वृष्णक निव
वप्रकाशः । लिखितपत्रादेः पत्र निष्पाद्योः । विद्वधनयुतेः
प्रकाशीकरणं । यथा । ले निष्टैः प्रलेपो वृणशोधनः ।
इति भावप्रकाशः ॥
इति शोधन आह कात्यायनः शोधनी स्त्री सैमाजनी । इत्य
स्वहस्त लेख्य सन्देहे जीवतो शोधनी स्त्री सैमाजनी । इत्य
वा मृतस्य च तत् स्वहस्तकृतै मरः । ताम्रवली । वीली । इति
रथैः यत्र सलोख्य निर्णयः ॥ राजनिर्घण्टः ॥
विकटलिखितस्य शुद्धीकरणं शोधनीयः वि शोधितयः
यथा । तच्छोधनमार हृहस्य शोधः । शुधयातो रनीय प्र
तिः कानाधिके पूर्वपक्षेनाव सयेन निष्पन्नः ॥
हादी विशोधयेत् । नदयार प्रोधनीवीजे स्त्री जयपालः
नरे यावत् प्रत्युष्टी सभ्यसवि इति राजनिर्घण्टः ॥
थौ । कात्यायनः शोधयेत् ए शोधिते वि मलिकाशयनय
वपक्षेत् यावन्मोतरदर्शने ॥ नेनकतशोधन योजनादिः । त
उत्तरेणावरुहस्य निवृत्ते शो न्यर्थायः । संमृष्टे । इत्यमरः
यनं भवेत् । इति व्यवहार भरतो अपिच योजनेकेशकी
तत्त्वे ॥ अकस्य हरणं यथा यदि शुद्धे संमृष्ट शोधिते ।
भाज्यादः शुद्धाति यद्गुणः इति शत्रुचन्द्रावली । अपत्नी
स्यादंयात् फलतत् तत्त्वभा तमले तत्तर्थायः निर्निर्के २
गहारै समेत केलाप्यपवर्षी सृष्टे ३ निःशोधं ५ अनव
हार भाज्या भजेदा सति । स्करं ५ इत्यमरभरतो ॥
सम्भवे तु ॥ इति स्त्री शोधः ५ शोधः । इत्यमरः ॥
लावली । अथवा शुद्धि शोधनी स्त्री शालपरीति रक्त
शोधेदृष्टं ॥ पुनर्णावा इति राजनिर्घण्टः ॥

शोफनाशनः पुं नीलवृत्तः ॥ युती ५ छवी ६ इति नदीका
इति राजनिर्घण्टः । शोथना अभिख्याः ३ इति जराधरः ॥
शकेवि ॥ शुभा ८ भाः १ श्रीः १ भासा ॥
शोफहृत पुं भलातकः इति भा ११ इति शरत्तावली ॥
भावप्रकाशः । शोथहारकेवि सधमा १३ छाया १५ विभा १५
शोभने स्त्री पद्मे । इति शरत् । टकप्रिया १६ भावे १५ भाविः
चेदिका ॥ १८ कमा १९ रमा २० इति रा
शोभनः पुं ग्रहः । इति यराणी जनिर्घण्टः ॥ तस्या लक्षणे
विष्णुस्मादि सप्तविंशतियोः सा शोभा रूप भोगाद्यै र्यत्
गोतरगत पंचमयोगः । इति । स्यादेव विभक्त्या । शोभेव
मेदिनी तज्जातकले स्याच्छे कोति शरत्तावली मन्मथाप्य
भनः शोभनयोगाजन्मादहो नो ज्वला । इत्युज्वलनीलमतिः
विपत्तप्रतिलब्धवित्तः ॥ गोपीविशेषः । यथा दृष्ट
सदृश श्यामवपुः सुधीरः सं केव शोभया गोप्या युक्तश्च
मानयुक्तो मनुजः प्रवीणः । नदनकानने सद्यो मच्छद्वसा
इति कोष्ठीप्रदीपः ॥ ज्ञेय निरोधानकृते त्वया
शोभनः वि संदरः । इति मे शोभा देहे परिसर्य जगाम
दिनी । अयं पर्यायो मनोस्य चंद्रमंडले । ततः सस्याः शरीर
प्राप्ते दृष्टव्यः ॥ च्च स्त्रियं तेजो वभूवह सति
शोभनकः पुं शोभाज्जनवृत्तः भन्य तयादने हृदयेन विर
इति शरत्चेदिकाः शोभानः सता रत्नाय किंचित्सुगमयकि
शरत्कारकेवि ॥ चित्तमिच्छायच । किंचित्स्त्री
शोभना स्त्री हरिद्र गोरोचः । तामुखा ज्ञेयः किंचिदेवे
ना इति राजनिर्घण्टः ॥ किंचन । किंचित्किशलयेभ्यश्च
शोभा स्त्री शोभनेः नया । पुष्पाभ्यश्चापि किंचन । किंचि
दीप्तिः तयर्थायः कांतिः १ सुदन पंकभ्य स्तापभ्यश्चापि
युतिः १ छविः ५ इत्यमरः । किंचन किंचित् फलेभ्यः ।

शोभेभ्यः सपक्षेभ्यश्च किंचन स्मिक्तः शोथ विदधि गुल्मनुव
किंचित्पूतनवसेभ्यो दुग्धेभ्य इति राजवल्लभः । अत्यन्त । अ
आपि किंचन इति ववेवर्तेत य शोभाज्जनः प्रणामः सैनः
कृतिखंडे १ अध्यायः ॥ हस्तशु शोभाज्जनः शिगु नील
हरिद्र गोरोचना ॥ इति शोचकाचीमोचकाः तदीजे व
जनिर्घण्टः ॥ सतमविचं मधुशिशुः सलोहितः
शोभाज्जनः पुं वृत्तविशेषः शिशुः कटुः कटुः पाके तीक्ष्ण
प्राजिता इति भाषा तयर्थायः स्मा मधुरो लघुः । दीपनो रो
शिशुः १ तीक्ष्णगंधकः ३ च चनो वृत्तः तव क्लिप्तो विद्रो
लीवः ५ मोचकः ५ । इत्यम हकृत । सेंगशुशुकलोहयः
३ । तीक्ष्णगंधः ६ सतीक्ष्णः ७ पित्तरक्तप्रकोपणः चक्षुष्यः
वनपलवः ८ सतमविचः ९ कफवातघ्नो विदधि स्य
इति जराधरः तीक्ष्णः १ गंधः शु किमीन । मेदोपची विषघ्नी
१ गंधकः १ काचीवकाः १३ ह गुल्मघ्नो वृणानहरेत् स्य
आलीवः १५ शुभाज्जनः १५ तः प्राक्तगणे सेयो विशेषाह
स्त्री चित्तहारी १६ शरितानाश हकृद्देव श्रीराने विदधि हेति
नः १० इति शरत्तावली कृ वृणान्नः पित्तरक्तकृत मधुशि
संगंधा १६ सलकपर्णी १६ ३ शुः प्राक्तगणे विशेषादीपनः
तिरतमाता नीलशिशुः २० न सरः शिशु वल्कल पञ्चगो
नप्रियः २० सुखमोदः २० कृष्ण सरसः परमातिहृत चक्षुष्य
शिशुः २३ चक्षुष्यः २५ रुचिः शिशुजं वीजे तीक्ष्णसे विष
ज्जनः २५ अमृगणः तीक्ष्ण नाशने । सद्यो कफ वातघ्नो त
त्वे कटुत्वे स्वादत्वे असत्वे त्रैसान शिशोर्निनुत शिशुप्राके
पिच्छिलत्वे । जेतवातार्तिशूल हिमे स्वाड चक्षुष्य वात पित्तह
नाशित्वे चक्षुर्हितत्वे रोचन त हृरणं शुक्रकृत स्त्रियोरुचो
तव्य । इति राजनिर्घण्टः । मदकामिप्रणत । अमृगण
अपि च शोभाज्जनः कटु । तानः शिशोः पुष्पं कटुकं तीक्ष्ण

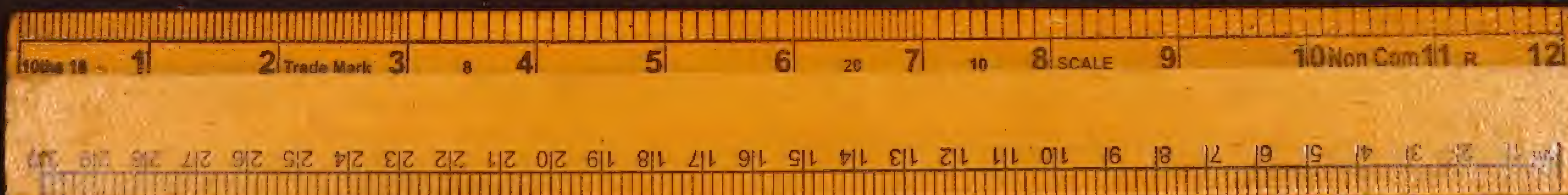
सं स्त्राय शोथयुत । कुमिह
 लफवातत्रे विदधि स्त्रीह उ
 ल्मजित ॥ अथ फल गुणः
 शोभाजनफलं स्वाड कषायं
 कफ पित्तनुत शूल ऊष्णं
 यथास गुल्महृत् दीपनं परं
 इति भावप्रकाशः । अथार
 कशोभाजन पर्यायः । सुर
 स्त्रीस्वाडगत्या च मधुनयः
 भाजनः इति रत्नमाला ॥
 अन्यच्च रक्तशोभाजने तस्य
 मधुशिशु मधुद्रव्ये । इति श
 हरत्तावली ॥ अथपुष्पगु
 णः मधुशिशु स्वस्तिहिते
 कपित्तप्रसादनं । इति भाव
 प्रकाशः ॥ अन्यत् रक्तशि
 शुषुद्रे दृष्टं ॥
 शोली स्त्री वनहरिद्रा इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 शोषः पु यक्षरोशः इत्यमरः
 शोषणं । इति मेदिनी ॥
 तद्भागस्योषधे । यथा वचा
 विकटदन्त्रैव करञ्ज देवरा
 कच सजिह्वाविफला सेताणि
 दीपकरजनीहृद्ये विष्टे निस्त
 विकट भासूयणावर्धिते । न
 स्य मालेपनेनैव स्थान मुद
 र्दत्त इति मलमासतले ॥
 इति तथा अपसार विषा
 माह शोयालस्त्री लघुपहं
 भूतेभ्यश्च भये इति राजह
 रेच शासने । इति मरुते
 ५५१ अथागः ॥
 शोषणं स्त्री रसाकर्षणं चो
 षण इति भाषा तत्पर्यायः ॥
 रसादनं इति हेमचन्द्रः ॥ स्त्र
 रक्षिते करणे यथा शोषणे
 न शरीरस्य तपसाध्ययनेनच
 पापकुमुद्यते पापादानेनच
 दमेवच । इति प्रायश्चित्ततले
 शुभे इति राजनिर्घण्टः ॥
 शोषणः पु कामदेवस्य वारण
 विशेषः यथा उन्मादनः शोष
 णश्च तापनः स्तम्भन स्तथा
 इति जराधरः ऐषानाकवृत्तः
 इति भावप्रकाशः ॥
 शोषसंभवे स्त्री पिण्णलीम
 ले । इति राजनिर्घण्टः ॥
 शोषाघटा स्त्री स्त्रीतनके ।
 तिर्यजनिर्घण्टः शोषनाशके
 वि शोषितः वि कृतशोषणः ।
 यथा आतापिर्मलितो येन वा
 तापिश्च महासुरः ससुद्रः शो
 षितो येन समे गस्त्यः प्रसी
 दत्त इति मलमासतले ॥

शोकं स्त्री शुकगणः इत्यमरः प्राप्नुवेति महाभागे गता शो
 स्त्री लोकरणे । इति मेदिनी । करवेति । दशपूर्वापरं शो
 शोकरं । स्त्री तीर्थविशेषः । पि प्रपन्न समपेचच । स्वर्ग
 शोकरं यथा । वराह उवाच । गच्छति तेन ये मृतास्तेषु जे
 शृणु मे परमे शुभं यत्तयापि तवः गमनादेव स शोणि मुत
 पुच्छिते । समक्षे परं चैव पुदे स्यममदर्शनात् समजन्तान
 भागदत्तं द्रियं । परं कोकसु रे भद्रे जायते विप्लवेज्जले ।
 खे स्थाने तथा ऊज्जामकेप थन यान सस्त्रेष्टु रूपवान्
 रं । परं शोककं स्थाने सर्वसं गुणवान् पुच्छिः । मरुत्तये
 कार श्रेष्ठः । यत्र संस्था च जायेत अमकर्मपरशयः
 ने देवि सद्गुताहिरसातलान् पवेवैषानुषेभृताप्रपयति
 अभागीरक्षी गंगाम शोकर- वर्जितः गमनेतस्य क्षेत्रस्य
 वेष्टिता धरापवाच ॥ मरणोत्तरकारणे ॥ येमृता
 केषु लोकेषु योतीश शोकरे स्त्र स शोणि क्षेत्रे शोकर
 ये मृताः प्रभो । किं वा पुणं वेमम । श्वेत चक गदापम
 भवेत्तत्र स्नातस्य पितृतस्तथा चतरे स्नायुतर्भुजा ॥ यत्ता
 कति तीर्थविशालात्तत्तत्रे शो कलेवरं तां ममलोकाय ग
 करेतेव । धर्मसंस्थापनायां ल्पति इति वाराहे शोकव
 य तद्विस्तोक्तमहं हि ॥ वारा तीर्थ माहात्म्य आदिपर्व
 ह उवाच ॥ शृणु तत्तन्मे देवि प्रदानं पुत्रं जंतुकोपाय
 यत्तं सो परिहृच्छति ॥ काग नृनामाध्यायः ॥
 ति ते प्रपद्यते नराः शोकरवे- शोक्तिकेये स्त्री मुक्ता इति
 मृताः ॥ तेषां स्नानस्यैव पुणं राजनिर्घण्टः ॥
 गतस्यैव मृतस्य वा तत्र योनि शोक्तेये स्त्री मुक्ता इति रा
 च तीर्थानि मम संस्थान संस्थि जनिर्घण्टः मुक्तिसंबधिनि
 ता । शृणु पुणं महाभागे म वि शोक्तं स्त्री मुक्ता य
 मक्षेत्रे सुंदरि ॥ या पलिते जराया शोक्तके

शाद्योविस्मया जरा इत्यमरः ॥ मलमार्गणं श्रीचाथानमती
 श्रीचं क्री प्रचित्त प्रचित्तं ॥ लाशः ॥ इतिगजवल्लभः ॥
 शुद्धिः ॥ तस्यनतलादि यथा अपिच उहतामो मृत्तिकाभा
 अभस परिहारस्तुसंरगं आ विम्य नारद यत्नतः कृतोत्स
 प्पनिदितैः ॥ स्वधर्मचयव गी ततः ऊर्ध्वत श्रीचं मूत्र ५
 स्थानं श्रीचमेतत् प्रकीर्तितं ॥ रीषयोः ॥ इतिपद्योत्तरलोप ॥
 इत्येकादशीतत्वे दृश्यतिव १५ अध्यायः ॥ प्रसेगादेशो
 चने ॥ अत्यच्च ॥ सर्वेषामेव चञ्चात्र लिख्यते व्यासउवाच
 श्रीचाना मशुश्रीचं विधिः द्वाहं श्रुतं यशोचं सपिंडेषु
 व्यते योः योः योः २५ विः श्री विपश्चितः मृतेषुचाय जातेषु
 चात्र मृदा वारिणा शुचिः ॥ ब्राह्मणानां द्विजोत्तमाः ॥ नि
 सयशोचं मनःश्रीचं श्रीच तातिचैव कस्माणि काम्यानि
 मिदियनिग्रहः ॥ सर्वभूतदया चविशेषतः ॥ नऊर्ध्वादिदिते
 श्रीचं जलश्रीचं तपेचमे ॥ किंचित् स्थाप्यायमनसापिच
 यस्यसमं च श्रीचं तस्यस्वर्गो शुचीननिधनोस्त्वयान् प्राला
 नउलीभः ॥ इति गार्कडे ॥ श्री हारयेहिजान् ॥ शुक्लात्रे
 अध्यायः ॥ अपिच यावता शु न फले वापि वेतानाजुहुया
 दिं मन्त्रेन तावद्धोचं समा ततः ॥ नस्पशुयुविमानन्योन
 चरेत् ॥ समाप्तं श्रीचसंख्या चतेभ्यः समाहरेत् ॥ चतुर्थेपे
 या नशिष्टे रूपदिप्रपते ॥ चमेवास्ति संस्पशः कायितोत्र
 श्रीचं द्विविधं प्रोक्तं वाद्य येः मृतकेतुसपिंडांसेस्य
 माभ्येतरं तया ॥ मृजलाभ्यां श्री न प्रहृष्यति ॥ मृतके स
 स्तुतेवाद्य भावशुद्धिश्चोत तिकाचैव वज्रयित्वाद्याप
 ३ ॥ इति गार्कडे २५ अध्यायः ॥ प्रादादिश्रीचशुला
 यथा मेधं पवित्र मायुष्य कः ॥ द्वाहादिनिर्गुणोप्रोक्तं म
 मलद्वीकलिनाशनं पादयो श्रीचं चानिनिर्गुणं ॥ एकं हि
 शुचिः ॥ द्वाहातुपरसस्या विगुणं युक्तं चतुस्त्रैकदिनैः
 शुचिः ॥ द्वाहातुपरसस्या

मृथीयीतनुहेतिच चतुर्थे सपिण्डानां सर्वाक स्तानं वि
 तस्यसेस्यं मनुः प्राह प्रजाप थीयते सर्वेषामेवगुणिना मृद्वे
 तिः ॥ क्रियाहीनस्यसर्विसम तविषमेपुनः ॥ श्रीचकषामा
 हारोणिण पवच युयेष्टाचरण सतः स्त्रीणां यदिस्मद्भवसिस्त
 स्याज्ज्मरणांतमशोचकं ॥ वः ॥ तदामासमेस्तासा मशो
 विरात्रे द्वाहातुपरसस्याचकं ॥ चेदिवेसः स्मृतं अतः ऊर्ध्वत पत
 शावकं प्राकसेस्तारात् विरा ने स्त्रीणां स्याद्वाराचकं ॥ सद्यः
 ब्रह्मादस्मादुहं द्वाहाचकं ॥ ऊन श्रीचं सपिण्डानां गार्भश्रावा
 दिवापिके प्रेतं मातापित्रोस्त सुताततः ॥ गार्भश्रुतावहेश्व
 दिद्यते विरात्रेण शुचि स्तुतो सपिंडेः संतनिर्गुणो ॥ ययेष्ट
 यदिद्यत्वेतनिर्गुणः ॥ आदेत चारण सातो विरात्रमितिनि
 जातमरतो पित्रो रेकाहमिष्य श्रयः ॥ यदिस्मान् मृतके
 ते ॥ जातदेते विरात्रे स्याद्यदि सृति स्मरणवास्तुनि भवेत्
 स्यातांतुनिर्गुणो ॥ आदेतज्ज शोचोणवभवेत्तु द्विरहः शेष
 ननात् सद्य आहं द्वाहाचकं विरात्रके मरणोत्पत्तिद्योने
 विरात्र मोपनयनात् सपिंडा तमरणच्छुद्धिं विष्यते ॥
 ना मुदाहते जातमात्रस्यवाल अचवृद्धिमदाशोच मृद्वेष्टे
 स यदिस्यान्मरणोपितः ॥ सद्यः नमुद्याति ॥ अयचेत पंचमीरा
 श्रीचं सपिण्डानां कर्तव्येसाद वि सतीत्य परतो विवेत आ
 रम्यच ऊर्ध्व द्वाहादेकादे सो वृद्धिमदाशोचं तदा एवेणा
 द्यो यदि निर्गुणः ॥ अध्या शुद्धति ॥ देशोत्तरगतं शुला
 हं दंतजननात् सपिण्डानाम् मृतकेणावमेव तु ॥ तावद
 श्रीचकं एकाहं निर्गुणानांत प्रयतो मर्मो यावत्तुष्टयः समा
 द्वाहं विरात्रिकं ॥ अदेत पते ॥ अतीते मृतके प्राक्ते
 जातमरणं संभवेद्यदि सत्तमाः सपिण्डानां विरात्रके तद्यो
 एकरात्रे सपिण्डानां यदिनेः समरणस्तान् मृद्वेष्टस्यस्य
 सतनिर्गुणः ॥ ब्रतादेशात् यदि वेदाद्यदिधोयानोद्यो

श्रीमान् चतुर्विंशते सद्यः शौचं
 चे भवेत्तस्य सर्वदशासु सर्व
 दा। स्त्रीणां सस्त्रुता नोत्प्रदा
 नात्परतः सदा सपिञ्जना वि
 रात्रे स्नातुं संस्कारा इति रेवच
 अतस्त्वदत्तकन्यानां सपिञ्जना
 रण स्मृते कुनदिवर्षात्तरण
 सद्यः शौचमुदाहृतं। आदेता
 त्सादेसद्यः शौचोदादेकरात्र
 कं। आप्रदातात् विरात्रे स्ना
 दशरात्र मतः परं ॥ सा
 तामहानां मरणविरात्रं स्ना
 दशौचकं। एकादकानां मर
 णस्मृतके चैतदेव हि पक्षि
 णीयोनिसेवेये कोपवेवुतये
 वच एकरात्रं समुदितं गुरोस
 वस्यचारिणो। प्रेत गतानि स
 ज्ञाति यस्मिन् स्नादिविषये स्थितिः
 गृहे मृतासु दत्तासुकन्याका
 समहं पितुः। परस्त्रीसु भार्या
 सुपुत्रेषुकुतकेषु च। विरात्रे
 स्नातृणां चार्थं स्वभार्यासु म
 यासु च। आचार्यपुत्रे पत्न्यां च
 श्वशुरात्त मुदाहृतं एकादे-
 स्नातृणां भाग्ये स्वभार्यासु विद्ये-
 पितु विरात्रं समापिणेषु स
 गृहे संस्थितेषु च एकदेवास्य

शुद्धे स्नादेकरात्रं च शौच्यते
 विरात्रे सपिञ्जना सपुत्रे चैत
 देव हि सद्यः शौचं समुदितं
 गोत्रे संस्थिते सति ॥ शुद्धे हि
 यो दशाहेन हादशाहेन भूमि
 पः। वैश्यः पंचदशाहेन पुरो
 मासेन शुद्धाति ॥ क्षत्रे वि
 दशदशयादा ये स्मृतिः स्यात्
 न्यथाः। तेषां मरणोपश्रित्य
 दशाहाच्छुद्धिं विध्यते ॥ राज
 यवैश्यावप्येव हीनवर्णासु यो
 निषु। स्मृतं शौचं कुर्यात्
 विष्णुहोत्रेन संशयः सर्वतस्त
 म वर्णानां शौचं कुर्यात् रते हि
 ताः ब्रह्मणे विधिदृष्टेन संतु
 शौचं स्तुयानिषु। पश्चात्तं वा वि
 रात्रे स्नादेकरात्रं क्रमेण तु वै
 श्य क्षत्रिय विप्राणां श्रद्धेया
 शौचमेव तु। अर्द्धमासाः शेष
 श्राद्धे विरात्रं द्विजपुत्राः। शूद्र
 क्षत्रिय विप्राणां वैश्येषां पा
 चमिष्यते पश्चात्तं हादशाहेन च
 विप्राणां वैश्यः शूद्रयोः ॥ अ
 शौचं क्षत्रिये प्रोक्ते क्रमेण द्विज
 पुत्राव। शूद्र विदुः क्षत्रियाणां
 तु ब्राह्मणे संस्थिते सति दश
 रात्रेण शुद्धिः स्नादिनाह काम

लोहवः ॥ अक्षयिं हिजे प्रे संवयनादवगोकारं वैश्वम्
 ते दिप्रो निर्हस्य वेधुवत् अ
 शिता च सहायित्वा दशात्रे
 ण शुद्धाति। यद्यत्र मतिने
 संत विरात्रेण ततः शुद्धिः। अ
 नदत्तं ज्ञेयं न च तस्मिन्
 हेव सत्। तदादेवेतदेव स्यात्
 मातुः श्रेष्ठं वेधुषु। दशाहेन
 शवस्यो स्मृतिर्युक् शुद्धा
 ति पश्चात्तं पापं सर्वं विरात्रे
 णायवा पुनः। अन्तश्चैव
 निर्हस्य ब्राह्मणेन वदितं ॥
 स्नात्वा संशयं तु श्रुते शुद्धाति
 ब्राह्मणादयः ॥ अवरश्चैव
 ण मवरं वा वरो यदि। अशौ
 चे संस्पृशत स्नात्वा तदा शौचेन
 शुद्धाति ॥ प्रेती मृतं हिजे विप्रा यो
 नुगच्छति कामतः। स्नात्वा सचे
 ले स्पृष्ट्वाग्निं श्रुते प्राणं विष्णु
 ति एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वै
 श्यानां स्नादहेन तु। शूद्रे हि
 नत्रये प्रोक्ते प्राणायामशतं
 पुनः ॥ अनस्थि सञ्चिते
 शूद्रे रौति चेद्वाद्याः स्वकः
 विरात्रं स्नादशा शौचं मेका
 हं त्वन्यथा स्मृतं। अस्थि-
 संवयनादवगोकारं वैश्वम्
 दयोः अन्तश्चैव सञ्जाति
 ब्राह्मणे स्नानं मेव तु अनस्थि
 संचिते विप्रे ब्राह्मणे रौति
 चेत्तदा स्नानेनैतत्तदेव शुद्धिः
 सचेत्तेन न संशयः ॥ यैस्तैः
 सहाजनेन कुर्याच्छ्रुयनादीनि
 चैव हि वांथवोवा परोवापि
 सदशाहेन शुद्धाति ॥ य
 स्मिन्मरणे मप्राति सकृदेवा
 पिकामतः तदा शौचे निवृत्ते
 सौ स्नानं कृत्वा विष्णुश्रुतिग
 वत्तदत्र मप्रातिर्भित्तोपर
 तोनरः तावत्तदा शौचं स्या
 त्वायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥ दाहा
 यशौचे कर्तव्यं द्विजानामग्नि
 होत्रिणां सपिण्डानां तु मर
 णे मरणदिनैरेषु च। सर्पि
 र्दाता तु पुरुषे सममे विनिव
 र्त्तते। समातोदकभावरक्तं ज
 मनास्त्रो रवेदने। पिता
 पितामहश्चैव तथैव प्रपि
 तामहः। तेषां ज्येष्ठपुत्राणां
 स्नादित्यं साम्योक्तं। अन्
 णानां तथा स्त्रीणां स्नादित्यं
 सपुत्रेषु जायाणां भर्तृणां
 सप्राद देवः पितामहः ये चै-

कजाता वहवो भिन्नयोनय
एवच भिन्नवर्णस्तु साधितं
भवेत्तेषां विधौ कथं । कारवः
शिल्पिनो वैद्या दासी दास
स्तथैवच दातारो नियमोचै
वन्नस्यविद्वत्साधारिणो सवि
णोऽतिनस्त्वावत् सद्यः शौचा
उदाहृताः राजचेतुभिषिक्त
श्रुविप्राः सत्रिण एवच यत्तेवि
वाहकालेच देवयोगे तथैव
च सद्यः शौचे समाख्याते उ
भिस्ते वायुपदवे डिम्बाहर
तानात्रविद्युता पार्थिवे हि
जे । सद्यः शौचे समाख्यात
मज्ञानि मरणे तथा अग्रोम
रुपपत्तेन वीराध्वस्यनाशके
ब्राह्मणार्थे च संन्यस्ते सद्यः
शौचे विधीयते । नैष्ठिका
नोवनस्यानो यतीनो ब्रह्मच
रिणो । नाशौचे कीर्त्यते सद्यः
पतितेचतथा मृते । पतिता
नो न दाहः स्याज्जाने हिना
शिसंचयः न चाश्रुपातः पि
तृदा कायं प्रादादिकं क
चित् । यापयेदथात्मानं सु
यं योऽपि विद्यादिभिः । विहित
तस्य नाशौचे नाग्निनाशुदः

कारिके ॥ अथकश्चिप्रमादेन
श्रियतेऽग्नि विद्यादिभिः । तस्या
शौचे विधातये कार्येचैवोर
कारिके । जातेऽसारेतदहः
कामेक्ययातिग्रहे हिरण्य
धाम्य गो वासस्तिलात्र गुड
सर्षपान् । कलानिपुण्यं शा
कं च लवणं काष्ठमेवच तोये
दधि कृतेऽतीरमोषयेतेनमेव
च । अशौचिनोऽगृहाद्गृहं शु
क्लात्त मेवनिमशाः ॥
इति कौर्म उपविभागे २१ ॥
अध्यायः । अथतपश्चोत्तरंतेरे
१५ अध्यायेऽष्टमे ॥
शौचाचारः ५ शुद्धिकर्म । यथा
शौचाचारविहीनस्य समस्तानि
फलानि क्रियाः । इत्याह्निकाचा
रतत्ते ब्रह्मपुराणं । अथच ३
पनीय गुरुः शिष्यमहाब्राह्म
ति एवेकं । वेदमध्यापयेदेनं
शौचाचारोऽशुचित्येत् ॥
इति याज्ञवल्क्यः ॥
शौचिकः ५ वर्णशंकरविशे
षः । यथा कैवर्तस्य च ।
कन्यायां शौचिकादेव शौचि
कः ॥ इति पराश
रपद्धतिः ॥

शौचेयः ५ रजकः । इति
शुद्धरत्नावली ॥
शौचं कर्तव्यं । इति कविक
ल्पद्रुमः । चतुर्दशस्वरी कृत्वा
शौचतः । शौचतिवीरः । इति
उगीदासः ॥
शौचीरः ५ त्वागी । वीरः ॥
शुद्धादीकोशः गर्वान्निते वि
शौचथातो गीरण प्रत्ययेन नि
ष्पन्नः । इति सिंहातकोमु
द्या पुनादिवृत्तिः ॥
शौचीर्यं स्त्री वीर्यं । इति शब्
रत्नावली गर्वः शौचीर प्रा
दात् भावेऽस्य प्रत्ययेन नि
ष्पन्नः ॥
शौचं कर्तव्यं । इति कविक
ल्पद्रुमः । चतुर्दशस्वरी कृत्वा
शौचतः । इति उगीदासः ॥
शौचः वि मत्तः इत्यमरः ॥
शौचार्थं स्त्री अहंकारः । इ
ति केचित् ॥
शौचिकः ५ जातिविशेषः
पुत्री इति भाषा । तस्यार्थायः ।
मंडहारकः २ इत्यमरः ॥
पुत्रारः ३ शौचार्थं ५ शौचकः
५ इति शुद्धरत्नावली । धनः ६
पानः ७ पणः ८ इति जटाध
रः । कल्पपालः १ सगजीवी
९ वारिवासः १० पानवर्णक
११ धृजी १२ आसुतीवलः १३
इति हेमचंद्रः । तस्यास्यनिये
षा ततो गोधिककन्यायां कै
वर्तदेव शौचिकः । कैव
र्तस्य च कन्यायां शौचिका
देव शौचिकः । इति पराश
रपद्धतिः ॥
शौचार्थं ५ शौचिकः । इति
शुद्धरत्नावली ॥
शौचार्थं स्त्री पिप्पली । चये
इति विश्वः ॥
शौचार्थः वि अहंकारी । य
था । शौचार्थो गर्वित क्लेश
मानीचाहंकुडहतः उद्गीव उद्
रोऽङ्गो नीचश्च पिप्पलीः य
मः । इति धनेजयकोषः ॥
शौचः ५ हादशविधपुत्रांतर्ग
तपुत्रविशेषः । सत ब्राह्मण
स्त्रिय वैष्णवात्मन्मातृ शूद्रा
यांजातः । यथा डौरसः कैव
र्तदेवो गृहोत्पन्नश्चक्रविमः
क्रीतापविद कालीनशौच
पानभवा अपि स्वयेदतः
सहोऽपि हावरसोऽसौ स
मो । इति जटाधरः ॥

श्रुदसंवायिनि वि ।
श्रीहोदनिः पुं शक्यवेशाव
तीतीवृहमुनिविशेषः । इत्य-
मरः । श्रुद मोदनमस्य इति
मलीकादिः श्रुदोदना नाम
राजा । तथा हि श्रुदोदनाय
तोभुंतेत्यायवतश्रुदोदने
इत्यादिभिधाने श्रुदोदनस्या
पते श्रीहोदनिः वाक्काद्यत-
इति सिः इति भरतः ॥
श्रीधिका स्त्री रक्तकेशः । ३
ति हेमचंद्रः ॥
श्रीनकः पुं मुनिविशेषः ॥
यथा । सपिण्डीकरणादहं न
दद्यात् प्रतिमासिकं । एकोदि
द्विधातेन दद्यादित्याह श्री
नकः । इति तिष्ठादितत्वे ॥
श्रीनिकः पुं सोमविक्रयक
तो यथा तैत्तिरीयः कौटिक
श्रीमोसिकः श्रीनिकः समाः
इति जटाधरः हेमचंद्रश्च ॥
मृगया इतिश्रुदमाला ॥
श्रीभे स्त्री हरिश्चंद्रपुत्रे । इति
विकोउशेषः । तत्पर्यायः ।
वासवादिपुरं २ इति भूरि
प्रयोगः ॥
श्रीभः पुं देवता इति वि

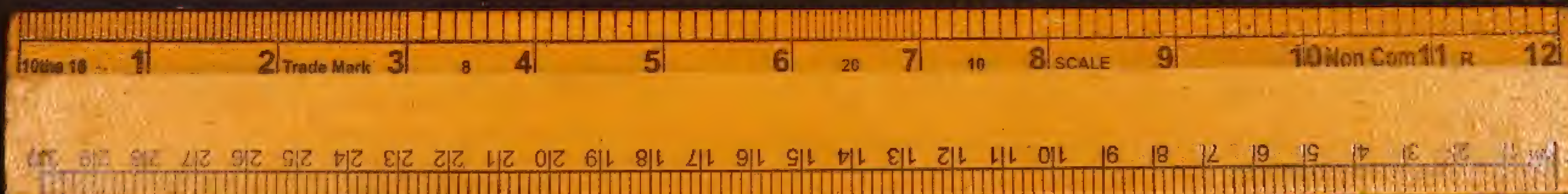
काणशेषः ॥ गुरुवाकः । इति
श्रुदमाला ॥
श्रीभनेयः वि श्रीभनसंबंधी ।
श्रीभनश्रुदात् सेय प्रत्ययेन-
निष्पन्नः ॥
श्रीभाजनः पुं श्रीभाजनवृत्तः
इति भरत दिव्यकोषः ॥
श्रीभिकः पुं उदजातिकः ॥
इतिश्रुदमाला ॥
श्रीभेयः वि श्रीभया अपत्ये
इति मुख्यवोध्याकरणे । शुभ
संबंधिनिच ॥
श्रीरिः पुं विष्णुः । शनैश्चरश्च
इत्यमरभरतौ ॥
श्रीर्षिकः पुं श्रीर्षपरिमिते ।
श्रीर्षः / श्रीर्षश्रुदात् लिङ्
प्रत्ययेन सप्रत्ययेनचेनिष्पन्नः ॥
श्रीर्षे स्त्री श्रारभटी शक्तिः ॥
इति मेदिनी ॥
श्रील्लं वि शुल्लसंबंधी शुल्ल
श्रुदात् स प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
श्रील्लिकः पुं शुल्लाभ्यतः ॥
इति हेमचंद्रः ॥
श्रील्लिकेयः पुं विवभेदः । इति
मरः । शुल्लिको देशभेदस्तत्र
भवः श्रील्लिकेयः । सेयः ता
लयादिः इति भरतः ॥

श्रील्लिकः पुं केशकारः कौ
श्रुति इति भाषा तत्पर्यायः ॥
ताम्रजटकः २ इत्यमरः काम
दसी ३ कौशकारः ५ इतिज
ताम्रः । ताम्रिकः ५ ताम्रका
रकः ६ इति शब्दरत्नावली ॥
श्रीवे स्त्री शुनः संकोचः । शु
नोदृते । श्रीभवे इति सेहि
प्रसारवाकरणे ॥
श्रीवने स्त्री शुनोभावः । शुनो
ऽपत्ये । इति सेहिप्रसारवा
करणे ॥
श्रीवर्तिके वि भाविदिनस्या
धिवस्तु यथा आत्मभारिते-
पिशिते नैराण्यफलेयहीन हे
सिवनस्पतीनां । श्रीवर्लिकत्वे
विभवा नयेषां व्रजेति तेषां द
यसे न कस्मात् । इति भट्टो-
२ मरीः । येषां विभवाः सम्पदः
श्रीवर्लिकत्वे भाविदिनसि
तत्वे व्रजेति तेषां कस्मात्
दयसे श्रीभवः श्रीवर्लिकः
ससा भवायै कण विधानात्
कणि मनीयादित्यात् आगमः
हमस्त्वरेति उम् निजे विरिति-
विः त्वतो भावे इति त्वे । ३
तितहीका ॥
श्रीवापदे वि स्वापदसंबंधि
स्वापदश्रुदात् स प्रत्ययेननि
ष्पन्नः । इतिश्रुदवोध्याकर
णे श्रील्लिकः पुं शुक्रमास
स्पणकः । इति मेदिनी ॥
श्रील्लिकः वि ग्रामिवाशी इत्य
मरः मस्य मांस भोजनशी
लः ग्रामिणे अश्राति ग्रामि
वाशी ग्रहादित्यास्मिन् शुक्र
ली शुक्रमासेत्यात्मासमात्रे
पि दृश्यते । तामति श्रील्लिके
सः तालवादि मृदंनमध्यः
शुक्रं मांसं लाति इति शुक्र
लः प्रजादित्यात् टणि श्रील्ल
लः । इतिविद्याविनोदः शाक
लः इतिपाठः इतिस्वामी । ३
तिभरतः ॥
श्रुति ३२ चरणे । इति कवि
श्रुत) कल्पद्रुमः । होतालव्य
वर्गोद्युक्त तालवादी शेषो
ऽन्त्यस्यादियुक्तश्च नकारजा
वउत्तार पंचमावित्यादिनिय
मेऽप्यनयो तालवादिनोतद
कणि मनीयादित्यात् आगमः
चनस्य अभिचार सचनार्थेते
तचुल्लस्य लोपे इत्यादिनामे
स्ववर्गशेषोपपत्ते संशङ्कते
तेनकिपि संयोगांत लोपे-

चुल्लम इत्यादिसिद्धं किंतु हे तस्यमुत्पत्तिं यथा । शश्वदेन
 देसादी इति यातप्रदीप क्रम व शोक्तः शाने शयन मुच्यते
 दीप्तये तेन चते श्रुतानि ३ निर्वचति प्रमशानार्थे मुने श
 ति चतसृत् तमाचष्टे इति ३ द्वायकोविदाः । महोत्पत्ति च
 जीमेश्वरिणि दित्वादिनाये चत भूतानि प्रत्ये समुपस्थिते ॥
 श्रुयति पुनः किपि जेली शोभते ३ प्रावो भूत्वा प्रमशाने
 ये चतसृत् इति स्थिते सं तततो भवेत् । महाप्रमशाने
 योगादेः सस्य लोपे चतस यथा वाराणसीति विख्याता
 इति केचित् ३ मश्रुततप्र रुद्रावास इति हिजाः । महाप्रमश
 श्रुतीत् प्रमश्रुतत प्रमश्रुतीत् । त्र इति आसेचने नमित्येवं प्रोक्तमानेदकानने । ३
 तरणच ॥ रक्तमाश्रुतति च तिश्चीत्कोदेकाशीत्वे ३ प्रथा
 ३ इति । उदे कवच मश्रुता यः । उत्तरे व्यसने चैव उभिन्ते
 तीदिति । निश्च्युतेतेसतनुक शत्रुविग्रहे राजहादेप्रमशानेच
 वरी विन्दवो यावदेते इति यतिष्ठति स वाच्यः ॥
 मालस्यो गणकृतानिरात्ते इतिचाणक्ये ॥ प्रमशाने गत्वा
 इति उगादासः ॥ विस्सुस्यरी दोषो यथा । वराह
 श्रुतातः पुं प्रायारः । इत्य उवाच । प्रमशाने योवरो गत्वा
 मः ॥ प्रमशाने क्ली प्रवे । इति प्रमश्रुश प्रमशानेव त मा सृष्टोत् । सम
 दृरीकायोभयतः ॥ दोषापरपस्य मृणु तत्वेन य
 प्रमशाने क्ली प्रावदाहस्याने तफले जेवको जायते असेव
 तस्यपीयः पितृवने ३ इत्यम धाणा नव पंच च शुभस्तसम
 ३ । शतानकं ३ रुद्राकीडः ॥ वधीण जायते त्वचरेमः ।
 ३ दाहसः ५ इति चिकीडः ॥ चरंतो मानुषमांस उभोतौशु
 प्रोषः । श्रुतश्रुया ६ पितृका ३ जेवको पिशाचो जायते
 नने ३ इति जराधरः ॥ तत्र वधीण नव पंच ॥
 ततस्त ऊणपोच्छिष्टे विषाहर्षा ततस्त ऊणपोच्छिष्टे विषाहर्षा
 रितादति ततो नारायणकृता

थरणीवाका मन्त्रवीत । एतमे देन मया तत्रिपुरं हते । निह
 परमेष्ठे लोकनाथ जलादेन ता दानवास्तत्र गर्भितपश्रुति
 परं कौतुहले देव निर्विलेवक्त पातितः वालवृद्धाहतास्तत्र
 महंसि । प्रमशाने पुंडरीकाक्ष विभूरको दिपोदशु । तस्य
 ईश्वरेण प्रशंसिते । तत्र किंवि पापस्य दोषेण न शक्तामिति
 गुणदेव पावित्रे शिवभाषिते चेष्टिते । प्रणष्टयोगमायश्रु
 सतत्र रमते नित्यं भगवत्कृत नष्टेय्यश्रु मायव । किंमया
 महाश्रुतिः । कपालेष्टुहदे विप्रकर्तव्य मेनेवसेन माय
 वो ३ दीप्तिं संते महोजसः ॥ व विलोभनेन मे ब्रह्मिणाथ
 प्रसितं रुद्रेण भवता किं नेपायनाशने । येन वैकुण्ठमा
 वितिन्दिते । प्रमशाने पद्मप त्रेण श्रीं मुच्येत किलिषात्
 शक्तुस्त्वचनिशिप्रिये ॥ पवे चिंतात्मनस्तत्र मयारु
 वराहउवाच ॥ मृणु तत्वेनमे दस्यभाषिते । कपालमालो
 देवि इह माख्यानमुत्तमं श्रुत्वा संगृह्य समलेगच्छ शोकरं
 एतेन ज्ञानेति श्रुतं चेष्टितं ममेवे वचने प्रकृता भगवान्
 ज्ञताः । कृता सङ्करं कर्मस परमेश्वरः उवाच मापुनर्वर्त्ते
 र्भूतपति हेतुः । हत्वा चरा मोतोपयजगत्पते कीदृशः
 तद्वहानि विप्रे इषिणीः सि समलो विलो यत्र गच्छामहे
 यः तेन पापे संवहो न शक्नो वये । ततस्तस्य वचः प्रकृताशो
 ति विचेष्टितं तत ईशे मया करस्य यशस्विनि । तत पापशे
 चोक्तो वाक्यमेव सुखावहे थनार्थाय मया वासे प्रभाषित
 किमिदं तिष्ठते रुद्र कश्मले प्रमशाने समलो रुद्रपतिको व
 नसमाहृतः । तवेवैव प्रियार्था णां पितुः । स्वये तिष्ठति वैत
 ययेनाह मिदमागतः ततो म ३ मनुजा विगतस्तदाः तत्र
 मवच प्रकृता लब्धसेतो महे गुह्य कपालानि रमते र्देवक
 मृगः । उवाच मधुरं वाक्यं पाप ३ । तत्र वषसहस्राणि दिव्याने
 संतमलोचनः तव विलोपसा वटज्वतः ततो भक्षयमासानि

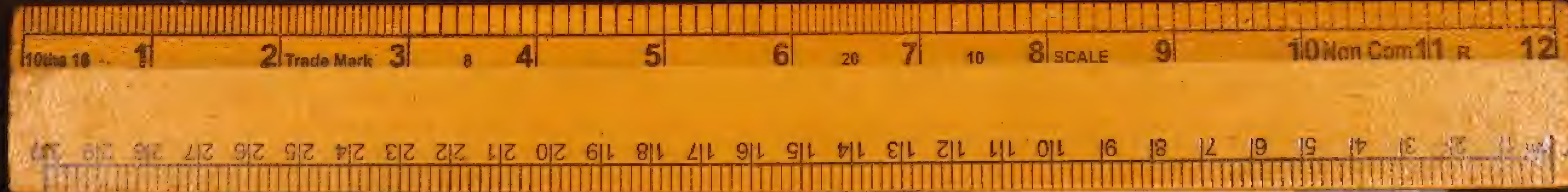

पापक्षयविकीर्षकः । दिव्यमा
नानि भोजनानि येन भोजनानि
वर्षिणः । एते सर्वे गीतः सन्तः
रम्यतः सुविश्रितः । एते सर्वे
सहस्रेषु स्थिता ते प्रमथेषु
नः । एषां स्वप्नसु पुण्ये
मोक्षस्य महासुनेः । तत्रा-
स्यसि चान्तेन आश्रये विधि-
रियते । प्रसादात् मोक्षस्य
अभिविना गतकिल्बिषः । एवं
तस्मिन्नेव तत्रैवावस्थायत
रुद्राभिभूते तत्र प्रमथाने पा
पमेवते । एवं नरोचते भूमेष्म
एने मेकदाचन । यत्र रुद्र
कृतेषु स्थिते किलभयावरे
एतन्ने कथिते भूमे प्रमथानेमे
जगुप्सिते । विष्णुपि कृतसं
स्कारो मम कर्मपरायणः ।
प्रायश्चित्ते प्रवक्ष्यामि येनप्य
यति किल्बिषात् कृत्वाचतु
थभक्तं तदिदानीदशपंचवक्त्रा
काशशयने कृत्वात एकभक्तः
कृत्वास्तरे प्रभातेपंचगव्यं नृपा
तव्यं कर्मपरायणे प्रसक्तः सर्व
पापेभ्यो ममलोकाय गच्छति ।
इति दशरे प्रमथानप्रदेशा
परायणाय विनमः ॥

प्रमथानकाली स्त्री कालिकाति
शेषः अथप्रमथानकाली तत्रैव
कालीते । वाणी मायातेनोत्त
स्त्रीकामवीज मत्तः परे कालि
केतेपुटत्वेन चतुर्ध्वजमालि
खित एकादशार्ण देवेशि
चतुर्ध्वज प्रदायिनी ॥ अस्या
वं ॥ पद्म मण्डलं वृत्ते तदा
ह्ये धरणीतले ॥ चतुर्ध्वज
मायुक्ते मध्ये मूलेशमालिखि
त । दलेषु च विलिखित क
वर्णचतुर्ध्वजं । धरणीवि
लिखितं चतुर्ध्वजं चतुर्ध्वजं
एवैवित्तरेण चतुर्ध्वजं प्र
दत्तयेत् ॥ अस्याः एकाक
मः । प्रातः कृत्वादि प्राणा
यामांते कर्म कृत्वा सृष्ट्यादि
न्यासे कुर्यात् यथा ॥
शिरसि भृगुश्रुषये नमः । रुद्रि
प्रमथानकालिकायै देवतायै
नमः । गुरो वागीजाय नमः ॥
पादयो मयाशक्तये नमः । स
र्वो कामवीजकीलकाय नमः
ततः कर्तव्यासो । पञ्चगुण
भोगमः । स्त्री तर्जनीभ्यां सा
ह्य । श्री मध्यमाभ्यां वषट् ॥
स्त्री अनामिकाभ्यां हुँ ॥

कालिके कनिष्ठाभ्यां वौषट् तुरुतमः सर्वोक्तकालिकादेवी
स्त्रीमादि वाग्भोगे करतले अन्त्यत् सर्वे एतेवत् ॥ इति
होमोक्तः एवं हृदयादिषु ॥ तत्रैव ॥
ततो ध्याने । अंजनानिभोदे प्रमथानवासी पुं शिवः यथा
वीप्रमथानालयवासिनी । इत्त दैवतः दैवपालश्च दैवतः त
नेनो मुक्तकेशी शुक्रमोसाति विद्यो विशद प्रमथानवासीमो
भैरवो । पिगाक्षी वामहस्तेन स साक्षी त्रिपेश्वरी मन्त्रोत्त
मद्यः कृत्वा शिवे दत्तहस्तेन द त । इति वदुर्कभैरवस्तोत्रे ॥
यती शिवो । स्मितवक्त्रो सदा प्रमथाने वासेकर्मणि वि । य
क्षममसचर्वणतमरो । नाना यथा शिवसंवेधि वस्तारिके
लेकारभूषणगीनग्रीमत्तंसदा प्रमथानवासि चाण्डालादि
सर्वेः पठेध्यात्वा जपेदेवी प्रमथाने तविशेषतः गुरोवापि ग
हस्यापि मत्पमोसैः सुभोज नेः । नगो भूत्वा महाएजाकु
र्यादात्रैविशेषतः । एजनेत थात्वा मानसैः संख्यायां स्या
पने कुर्यात् पुनर्थात्वा यथा पचायैः संख्या पत्रेषु ब्राह्मण
दिकुं एजयेत् तद्विरसितो मादिके एजयेत् । अस्याः ७२
श्रृणो एकादशलक्षजपः ॥ तथा च वर्णलक्षजपे कर्तव्यं तद
शोणे नरो मयेत् । सर्वोत्तरे ॥ तत्रैव कामवीजं स्यालिख
कालिकायै समालिखित । न मोक्षेन च देवेशि समाप्तो म

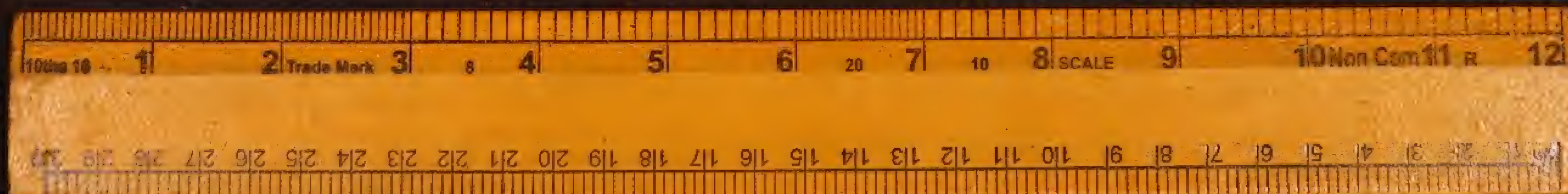
कालिके कनिष्ठाभ्यां वौषट् तुरुतमः सर्वोक्तकालिकादेवी
स्त्रीमादि वाग्भोगे करतले अन्त्यत् सर्वे एतेवत् ॥ इति
होमोक्तः एवं हृदयादिषु ॥ तत्रैव ॥
ततो ध्याने । अंजनानिभोदे प्रमथानवासी पुं शिवः यथा
वीप्रमथानालयवासिनी । इत्त दैवतः दैवपालश्च दैवतः त
नेनो मुक्तकेशी शुक्रमोसाति विद्यो विशद प्रमथानवासीमो
भैरवो । पिगाक्षी वामहस्तेन स साक्षी त्रिपेश्वरी मन्त्रोत्त
मद्यः कृत्वा शिवे दत्तहस्तेन द त । इति वदुर्कभैरवस्तोत्रे ॥
यती शिवो । स्मितवक्त्रो सदा प्रमथाने वासेकर्मणि वि । य
क्षममसचर्वणतमरो । नाना यथा शिवसंवेधि वस्तारिके
लेकारभूषणगीनग्रीमत्तंसदा प्रमथानवासि चाण्डालादि
सर्वेः पठेध्यात्वा जपेदेवी प्रमथाने तविशेषतः गुरोवापि ग
हस्यापि मत्पमोसैः सुभोज नेः । नगो भूत्वा महाएजाकु
र्यादात्रैविशेषतः । एजनेत थात्वा मानसैः संख्यायां स्या
पने कुर्यात् पुनर्थात्वा यथा पचायैः संख्या पत्रेषु ब्राह्मण
दिकुं एजयेत् तद्विरसितो मादिके एजयेत् । अस्याः ७२
श्रृणो एकादशलक्षजपः ॥ तथा च वर्णलक्षजपे कर्तव्यं तद
शोणे नरो मयेत् । सर्वोत्तरे ॥ तत्रैव कामवीजं स्यालिख
कालिकायै समालिखित । न मोक्षेन च देवेशि समाप्तो म

प्रमथिनि सुखतामेतिस्मृतिः प्रमथ नखच्छेदमनेतरं । गोभिलः ।
 निमुले प्रयते उपलभ्यते प्रमथ के प्रमथलोम नखानि वाप
 नास्तीति ३ः प्रमथ लीव सुदेते । यीत शिखावर्जः । इति मुदि
 प्रम सुते प्रयति प्रमनः प्रयते तले ॥
 इतिप्रति इति प्रमथुनांत तितमे प्रमथगुली स्त्री प्रमथगुला
 इति भरतः ॥ तस्यप्रभाप्रमथ नारी तस्यप्रायः । पालिः २ पा
 लक्षणं यथा । निम्नवक्र मप्र ली ३ इतिशब्दज्ञावली । पौटा
 ज्ञाणे कृपणाताञ्च क्रस्तके ५ इति जटाधरः ॥
 संप्रणे भोगिनो कोते प्रमथ प्रमील निमेषणे । इतिकविक
 स्त्रियं प्रमं मरु ॥ ल्यदुमः । ओसवर्गशेषयुक्तः ॥
 संहतं चास्फुटिताग्रं रक्तप्रम प्रमीलति चक्षुः पक्षभि रावते
 प्रमथ चौरकः रक्ताल्पपरुष स्पादित्यर्थः । इतिहर्गदासः ॥
 प्रमथ कर्णाः स्युः पापप्रत्ययः प्रपानः वि गतः । प्रेम धातोः क्त
 इति गारुडे ६६ प्रथायः ॥ प्रत्ययेननिष्पन्नः ॥
 कौथान्नस्यावर्तने यथा ॥ प्रमथे ली मरिचं । सिंधुलव
 मार्कण्डेयउवाच । इति प्रति रणे । इतिमेदिनी ॥
 लाय तदा नविष्यत सुतोदमः प्रमथः वि कुसुगणविशिष्टः ॥
 कौथामधिविद्वत्ताज्ञः प्रमथमा हरिद्रुणविशिष्टः । इत्यमरः ॥
 तस्यपाणिना हाहतेस्मीतिवि प्रमथः उं प्रयागस्यवदः । मेघः
 तरे ध्याता देवे विनिघ्नच प्रो वृद्धदारकः कोकिलः ॥ कुस
 वाचमंविणः सर्वानानिनायुप्र वर्णः । हरिद्रुणः । इति मेदिनी
 रोहिते इतिमार्कण्डेयपुराणे । उत्तरः । पीलवृत्तः ॥
 प्रोवाध्यायः । ग्रस्यधारता फ प्रमथकः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 लेयथा दातधर्मकेषा प्रमथ दमनवृत्तः । गंधर्वाणे । इतिवि
 धारयता मया भवतिरेततिः सः ॥ प्रमथवस्तुनि यथा ॥
 प्रमथ चौरकमो यथा वराह ९ कुस्मानि केशवः सीविचीरे चंशे
 गणे ॥ प्रमथकर्म कारयिता क शब्दः । विष्णोर्जनादि ॥

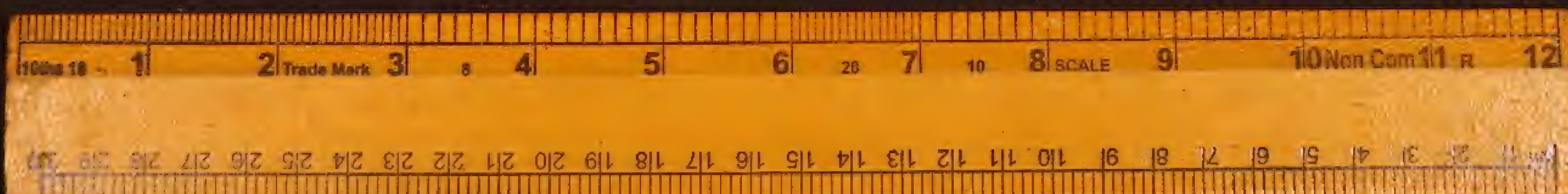
वृक्षादि वन भेदेव राक्षसाः ॥ प्रमथकाण्डा स्त्री गण्डर्वा । ३
 शिवकण्ठचन द्वेपायनप्रमथन ति राजनिर्घण्टः ॥
 ज्ञयाः प्रतिः क्रमदजा कालीक प्रमथप्रोधिः स्त्री गण्डर्वा । ३
 तिकालयमासुराः । केशकज्ज ति राजनिर्घण्टः ॥
 ल कस्तूरी राजपट विहरजे वि प्रमथपत्रः उं तमालवृत्तः । इति
 वकोष ऊरु प्रास्तागुरुपापत शब्दचंद्रिका ॥
 मोतिप्राः । मल्लीपेकमदाम्भो प्रमथलः उं कुसवर्णः । पिप्पलः
 धियमुना प्रमथोलिकाः । गो इति मेदिनी । कुसुगणवति
 लोमुलास्य गुंजासे कण्ठः ल वि इत्यमरः ॥
 मुन केकिलोः ॥ प्रावले ता प्रमथलच्छा स्त्री गुञ्जा । इति
 लतापिंज तिलेन्दीवर वलयः राजनिर्घण्टः ॥
 रसविद्रुत शृंगारो कटाक्षः लिः प्रमथलता स्त्री खनामग्यात
 कणीनिका ॥ नीली जेहफ लता । तस्यप्रायः गोपी गोपा
 लेमुला काक कुम्भा कुकीर्त गोपवल्ली सावित्रीतपनसारि
 यः ॥ निरञ्जनाया गजोगार वा ग्रनेता शारिवा प्रमथ
 खलांतः करणदयः ॥ हो प्रमथलताक्रये । इति प्रा
 इति कविकल्पताया २ शेषः वृत्तावली । प्रपिच कालये
 स्तवके ५ कुसुमे ॥ पी महाप्रमथा सुभद्रोत्पल
 प्रमथके स्त्री रोहिषरणे इति सारिवा हीवमलाच पालिंदी
 राजनिर्घण्टः ॥ मसरविदलाचसा । इति वृत्त
 प्रमथकः उं प्रमथकः । इति माला ॥ राजनिर्घण्टेदाक्रय
 हेमचंद्रः ॥ र्णाय गुणे सारिवाणवे इ
 प्रमथकण्ठः उं मसरः । इति वृथो ॥
 हलायुधः शिवः पक्षिदिपोषः प्रमथला स्त्री पावेती प्रमथे
 इति नीलकण्ठशब्दार्थानात् प्रीकुसे लाति ददातीति युत
 प्रमथकंदा स्त्री युतिविषा । पति सिद्धा । इति केचित् ॥
 इति राजनिर्घण्टः ॥ अश्वगंधा कटभी ॥ जम्बू ॥

कस्तूरी । इति राजनिर्घण्टः ॥
 प्रणामलिका स्त्री नीली इति ।
 राजनिर्घण्टः ॥
 प्रणामलेखः ॐ कृतेनः । इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 प्रणामलेखः ॐ श्रीकृष्णः यथा
 यावेतिव प्रणीतानि भोगाही
 णि महापुने । प्राकृतानिचस
 र्वाणि श्रीकृष्ण दिग्दे विना
 ध्यायेने योगिव लक्ष्मि मुदे-
 ज्ञातिः स्वर्णपण । हस्तपादा
 दिरहिते निर्गुणप्रकृतेः परे ॥
 वैसवास्ते नमस्ते तद्भक्ताः
 सूक्ष्मदर्शिनः । कृतो वभ्रवत
 ज्ञाति र्होतेजस्विने विना ।
 ज्ञातिरभ्यते निर्यप्रणीरेण
 मसेदरे । इति ब्रह्मवेवर्ते ग
 णपतिवन्दे ५ अध्यायः ॥
 अथ प्रणामसुन्दरते दाम्यः
 करवाम तदोदिते । देहिवा
 सोमि धर्मज्ञ नोचेदज्ञे अ
 वामदे । इति श्रीभागवतद-
 शमस्कंधे २२ अध्यायः ॥
 अथिच ददयी श्रीहरिचिन्म
 शंकरश्च सुदेः सह । वसेते
 तन्मभ्यदेशे यथेष्टं तदकाह
 ते । अथ लक्ष्मिनिर्माणे
 वेभ्यषण भूषिते किरीटिने कुंड
 लिते वनमालाविभूषिते । सोल
 चक्रमदपद्य धारिणश्चुचतुभुजे
 नवीवनीरदणमसुंदरे सुमनो
 हरे । इति ब्रह्मवेवर्ते प्रकृतिवन्दे
 ५ अध्यायः ॥
 प्रणामा स्त्री शारिवोषधी । अथ
 सतांगता । प्रियेयुः ॥ वागुजिः
 यशुता राविः । कृष्णविभूतिका
 नीलिका । इति मेदिनी ॥
 गुग्गुलुः । सोमलता ॥
 गुन्दा । कृष्णा । अम्बिका । इति
 विष्णुः । गुडची कस्तूरी ॥
 वटपत्री ॥ वत्सा । नीलपुन-
 र्णावा । पिप्पली । हरिद्रा ॥
 नीलहवी । तलसी पद्मवीजे
 गोः । स्त्री । ह्याया ॥
 कृष्णसारिका । शिंशपा । इति
 राजनिर्घण्टः ॥ पत्तिविशेषः ॥
 प्रणामा इतिभाषा । तत्पर्यायः ।
 वराही २ शकुनी ३ कुमारी ४
 उमा ५ देवी ६ चटका ७ कृ
 ष्णा ८ पोतकी ९ पाण्डुविका
 १० वामा ११ कालिका १२ शिति
 शिखिनी १३ इति राजनिर्घण्टः
 प्रणामाया उग्रतियथा । ततः
 सार्कलिकादेवी योगनिद्रा ज

गन्मयी एवेत्यक्तवतीरूपाः ।
 जन्माथी मेनका पथी । सम
 यस्यानुपेणमेनकाजठरे शि
 वा सम्भूत च समुत्पन्ना साल
 ल्प्रीविसागयत् दसेतसमये
 देवी नवम्पा मृगयोगतः अहं
 गतो समुत्पन्ना गंगेव शशिम
 ण्यतात ॥ ततज्ज्यातुजाता
 या प्रसूता आभवन्दिशः ।
 सानुकूलोवयो दायुर्गम्भीरो
 गंधिलः शुभः । वभ्रवपुष्प
 वृष्टिश्च तेप्रवृष्टिः प्रगतया ।
 जन्तु आग्रयः शोता जरा
 नृश्र चना चने । तस्यांजना
 यमानायां सर्वे स्वाय्य मपद्य
 त तंतुदृष्टा यथाज्ञातो नीला
 मलदलानुगा । प्रणामा सा मे
 वका देवी सुद मापतिहर्षिता
 देवाश्च हर्ष मतले प्राउस्त
 मुकुमुकुः । तदुचु क्लामेत
 रीले गंधर्वा आम्भुगणाः
 तोतनीलोत्पलाप्रणामादिमव
 तः सुता । कालीतिनाम्ना हिमवा
 नाचुसवकुतेदिने बांधवास्त
 समेतानो नाम्नातोपावेतीनि
 च । कालीतिचतथानाम्नाकी
 तितामिदिनेदिनी इतिकालिका
 राणे ५ अध्यायः । अथ प्रण
 मा संज्ञाः । स्त्री की की हं हं
 की की इति कालिके की
 की की हं हं की की खाहा । य
 था कालीतेत्रे । कामत्रये वक्ति
 सेयं इति विंश समन्विते कृच्च
 गुम्मे तथा लज्जा गुगलेतद्वनेत
 रे । इति कालिकेचेति एवेवी
 जानि चाचरेत युते वक्तिवधे
 दद्यात् विद्या एतौ प्रकीर्तित
 मन्त्रं माह जामले । कका
 राजलपत्न्यात् केवले मोल
 दायिनी ज्वलनाण समायोगा
 त सर्वेतेजोमयीभुभा । माया
 त्रयेण देवेभिः सृष्टि स्थिते
 कारिणी विंशको निष्कलता
 च केवल्य फलदायिनी वीज
 त्रया शोभवी सा केवले ज्ञान
 चिक्ता प्रावृवीज ह्येनेवश
 दृगधि प्रवेथिनी । लज्जावीज
 ह्येनेवसृष्टिस्थितकारिणी
 सेवोथन पदेनेव सदासन्निधि
 कारिणी । स्वाहया जगतोमा
 ता सर्वपाप प्रणाशिनी ॥
 अस्याः एजाप्रयोगः प्राक्तकृत्या
 दिके कृता मञ्जवमने कृष्णीत
 यथा कालिकाधि विभिः पी

ता कात्यादिभिरुपसृष्टोत हा रुसिकछंदो दक्षिणकालिका
 भा साष्टो हिहृत्तृजचेकेन देवता श्री वीजे हं शक्तिः श्री
 चालयेत् करे मण्डलाणत्तल कीलके प्ररुषार्थ चतुष्टय सि
 श्रोत्र लभ्यस्त्वं भुजौ क्रमात् शोधे विनियोगः । तथा व का
 प्राचमेव भवेत्काली वत्सरा लीकमे । कीलके चाद्यवीजेसा
 तो प्रपृणति । केशिवः तद्य त चतुर्वर्गफलप्रदे शिरसिभे
 या । श्रीमिति विराचामेत् वायव्येष्ये नमः । सुविश्रुतिक
 ओं काल्येनमः कपालियेनमः छंदसे नमः । हृदि दक्षिणका
 इति ओं हृदि रुम्भजेत् ओं कु लियेनमः । इतिकरं चालये
 त ओं कुरुकुल्येनमः । इति शक्तये नमः । सर्वेगे श्रीकी
 मुति । ओं विरोधियेनमः । इ लकायनमः ॥ ततः करोगाया
 ति दक्षिणनासाया । ओं विप्र सो । तदुक्तं कालीतंत्रे श्रीगया
 चित्ताये नमः इति वामनासाया स कुर्यात्सौ यथावदभिधीय
 ओं उग्राये नमः ओं उग्रप्रभाये ते । भैरवोऽस्य स्मृतिः प्रोक्तो उ
 नमः इति नेत्रयोः । ओं दीप्ता लिङ्गं नृ उदाहृतं । देवता
 येनमः ओं नीलायेनमः इति कालिकाप्रोक्ता लज्जा वीजेत
 श्रोत्रयोः ओं ज्ञानायेनमः ॥ वीजके । कीलके चाद्यवीजेसा
 इति नाभौ । ओं वलाकायेन चतुर्वर्गफलप्रदे ॥ शक्तिश्च
 मः इति वक्षसि ओं माहाये कृच्चवीजेसा दनिरुहा सरस
 नमः इति शिरसि ओं मुद्रा ती । कवितायेनियोगः स्या
 येनमः ओं मित्तयेनमः ॥ दित्यादि तेन मायया ॥ षडं
 इत्येसयोः इति मंत्राचमने ॥ गत्यासः षडुदीर्घभाजावीजे
 ततोभजतुष्टोते विधायमाया न प्राणवाद्येन कल्पयेत् वीर
 वीजेन यथादिपि प्राणायामः तत्रेपि दीर्घ षट्कयुतायेनप्र
 येक्ययात् ॥ कृष्णादित्यासः एवाद्येन कल्पयेत् इति वा
 यथा अस्ममेवसा भैरवस्मृति तद्यथा ओं श्री ग्रेगुष्टाभ्यानमः

ओं श्री तर्जनीभ्यानमः स्वाहा । ओं कात्यासः तर्जनीरतंत्रे के
 क्रमधमाभां वषट् ओं श्रीगना वलो मातृका कृता मातृका
 भिकाभो ओं । ओं श्रीकनिष्ठाभो तारसेपुटो । मातृका पुटिते
 वषट् ओं कः करतल एष्टाभोफ तारे न्यसेत् साधकसत्तमः ॥
 टा पवे हृदयादिषु ओं श्री हृद श्रीवीजपुटितो तंत मातृका
 योननमः इत्यादिः । एवं ओं श्री पुटिते तत् कामेन पुटितो
 ग्रेगुष्टाभ्यानमः इत्यादिना ॥ देवी तत्पुटे काममेवच । श
 ततोवर्णन्यासः ओं श्री ई त्पात्त पुटितो देवी शक्तिश्च
 उं कं कं कं लं लं नमः ॥ तत् पुटो न्यसेत् । श्री हं हं हं
 इति हृदये । पं पं ओं पुनर्मस्त्रा कृ ल ल ल एवं
 ओं श्री कं खं गं जं नमः वत् मत्सेन पुटितो देवी तत्प
 इति दक्षिण वाहो । उं चं छं दे मंत्र मेवच । मुत्तुलोमविलो
 जे ऊं जे दे हं उं फं नमः । सेन न्यस्त्रा मंत्रं यथाविधि म
 इति वाम वाहो । एं तं एं दे लेनाष्टशते कुर्याद्यापके तद
 पं ने पं फं वं मे नमः इति नेतरं यथा ओं श्री ओं एवं सा
 दक्षिण पादे । से ये रं ले वे त्का पुटिततारं । एवं श्रीवीज
 श्री ये से हे ले हं नमः इति पुटितो तत् तत्पुटिते श्रीवीजे
 वामपादे । विदूपात्तमते सविउ एवंकामेन पुटितो मातृका
 रये न्यासः यथा वीरतंत्रे ओ मातृका पुटिते कामे एवं प्रा
 श्री ई ई उं कं कं कं लं लं वे का पुटितो मातृका मातृ
 हृदये न्यासेदित्यादि पुनर्विदु का पुटितो शक्तिं न्यसेत् । त
 यथा श्री श्री ई ई उं कृ कृ था श्री हं हं हं कृ कृ ल ल ल
 ल ल वे हृदये स्पष्टोदित्या एवंवत् तत्पुटितो मातृका
 दि किंतु सविदुत्त वा न्यसेदेता न्यसेत् मातृका पुटितश्च तत्
 न निर्विदुत्त वा न्यसेदेता मंत्रपुटितो मातृका तत्पुटिते
 तात्पर्यं पविशुहीत भैरवीयया मंत्रे पुनरुत्तुलोम विलोमेन के
 क्पाउभय मेवयुक्तं ॥ अथवा वले मातृकास्थाने न्यस्य म

तेनाशनेन व्यापकं कुर्यात्
तत्र येन सत्त्वाया अपिका
यः। इति गृहेन उक्तं यः
प्राप्रकीर्तिताः तारायाः कालि
कायाश्च उक्तानां अतया परे।
पतस्मिन्नासवर्ग्ये च सर्वपापे
एव प्रति। ततस्तत्त्वा स्यासः
यथा मूलं विविदे विधाय प्र
थमवर्गाने ओं शान्तताय
स्वाहेति पादादि नाभिपद्यते।
द्वितीयवर्गाने ओं विद्यातया
यस्वाहा इति नाभ्यादि रुद्रपते।
तृतीयवर्गाने ओं शिवतया
स्वाहा इति रुद्रयादि शिवः प
थितेन सते। तदुक्तं स्वतेने मूल
विद्याविद्यादाने प्राणवायेय
याविधिः प्राणविद्या शिवैस्तै
स्तत्त्वना से समाचरेत्। अथवी
ज्यासः। तदुक्तं कुमारी कल्पे।
अथर्वे अथर्वे भुवोर्मध्यलता
देनाभिदेशके गुह्यवक्त्रे च सर्वे
सप्तवीजं कुमासते। यथा प्रा
णावीजं अथर्वे द्वितीयवीजं
ब्रह्मणे तृतीयवीजं ललाटे च
तृतीयवीजं तालौ पंचमवीजं ग
द्ये षष्ठवीजं वक्त्रे सप्तवीजं स
कौट्ये। एतद्वयं काम्ये ॥

ततो मूलैः सप्तधा व्यापकत्वा
से कृत्वा यथाविधि मुद्रां प्रद
र्शय्यायेत यथा कालीतेने क
रालवदनां चौरां मुक्त केशी च
तर्भुजो। कालिकां दक्षिणादि
यां मुद्रां मालाविभूषितां सद्य
शिवः खड्गं दामाधोर्ध्वक
रोवृजो अभये वरदश्चैव दाक्षि
णाधोर्ध्वपाणिकां। महासेच
प्रभो प्रणामा तथा चैव दिगं व
री। काण्ठावशक्तं मुद्रां मालीगल
दुधिरचर्चितो। कर्णावतेश
तानीत शवयुग्मभयानकां ॥
चौरदंष्ट्रां करालास्या पीतोन्नत
पयोधरां। शवानो करसंचातेः
कुतकोचीं हंसमुखीं। स्रक्द्वय
गलदक्तधारा विष्फुरिताननां
चौराणां महारौद्रीं प्रमथाना
लयवासिनीं। बालार्कमंदला
कारं लोचनं वितयावितो ॥
देतुरां दक्षिणव्यापिमुक्तालं
विकचोच्चयो शवशृणु महारे
व रुद्रयोपविसंस्थितो। शिवा
भि चौरावाभिश्चतुर्दक्षिण
सन्वितां महाकालेन च समं
विपरीतरतातुरां ॥ सुखप्रस
न्नवदनां स्मराननं शरी ॥

रुद्रां। एवं सेचितयेत् काली दितो मयः कुत्र शिवः खड्गं वराभी
सर्वकायाय सिद्धिदो। शवशृणु तिकरोवृजो। शान्ततेने रहस्ये।
मेति चौरवाणवतसेति प्रेत यथा शवाङ्कासहाभीमो चौर
कर्णावतसेति च शुकंत पत्त दंष्ट्रां हंसमुखी चतर्भुजो खड्ग
संयुक्तधारण कर्णाविभूषिता मि मुद्रां वराभयकरोपरा। मुद्रां
ति विगतासुकिशोराभ्यां कृत मालाधरो देवीललज्जिकां दि
कर्णावतसेति मिति च दंष्ट्राद गवरीं। एवं सञ्चितयेत् काली
भयमेव पाठः। शान्ततेने स्वतेने प्रमथानालयवासिनी ॥
अंजनादिभिर्भो देवी कसलव एवं व्यात्वा मानसेः संप्रत्य
दनां पिता। मुद्रां मालावली शाल्व्यापुने कुर्यात्। यथा
कीर्णां मुक्तकेशीं स्मिताननां ॥ स्वकासे भूयार्ककारगर्वे वि
महाकाल रुद्रमोजस्थितो पी केतणे विलिख्यद्येयाने से
नपयोधरो विपरीतरतासक्तं स्थाप्य मूलैः मुद्रां जलादिना
चौरदंष्ट्रां शिवैः सह ॥ नाग पोतादिपात्र माण्ड्यगंधादि
यज्ञोपवीताभ्यां च शङ्खं कुत के दत्वा ओं गौरी चैत्यादिना
शेतुरां। सर्वालंकारयुक्ताश्च तीर्थ स्नानां मे वक्रिमण्ड
मुद्रां मालाविभूषितो मृतह लाय दशकलात्मने नमः ॥
स्तमहसे स्तवदकाञ्ची दिगं साधारं। प्रसूर्यमंडलाय हार
शुको शिवाकोटि सहसेन शकलात्मने नमः इति शोले
योगिनीभि विराजितो। रक्त उंसोममण्डलाय वोटशकला
एणां मुद्रां मालां मद्यपात्र तनेनमः इति जले संपूज्य ओं
प्रमत्तिकां वक्रकं शशिनेन कोरुद्रयाय नमः ओं क्रीं शिव
द्वुरक्तविष्फुरिताननां। विगता सेस्ताहा ओं क्रीं शिवाये वंषट्
सुकिशोराभ्यां कृतकर्णावते ओं क्रीं कवचाय हूं उग्रप्रीशास
सिनीं काण्ठावशक्तं मुद्रां माली र वायुषु अंग्रे ओं क्रीं नेत्रत्रयाय
गलदुधिरचर्चितो प्रमथान दौषट् चतुर्दित ओं क्रीं प्रसाधक
वक्रिमथस्यां ब्रह्मकेशव वे इत्यभ्यं तदपरिमत्तं मुद्र

गच्छ षट्कोणशक्तिभिश्च
 नवात्मकं । एषे वसुदेवे भूमि
 एष्वतर्हीरसे युतेति । पीठस
 ज्ञा ततः कृष्णादाधारशक्तिर
 वक्ते प्रकृतिकमठश्चैव शेषे
 एषीत्येव च स्वयंवरिप्रणि
 हीं चिंतामणिगृहे तथा प्र
 शानेपाविजातञ्च तस्मै रत्न
 वेदिको तस्यापि मणोः पीठे
 तस्मैत्वायकसप्तमः चतुर्दिक्षु
 सुदीप्तदेवान् शिवाश्च शिवसु
 षट्कात् । यन्म्राग्रधर्मादींश्च
 त्पादिज्ञैः ज्ञानात्मने ज्ञः इत्ये
 तसं ए के शेषेष्ट एवादि क्रमेण
 पूजयेत् । उक्त्वा ज्ञाना शिवा
 चैव काशिनी कासदाशिनी ।
 टीरतिप्रिया नंदा सप्येष्टेव
 भक्तोत्सनी । सर्वत्र प्रणवादि न
 मोक्षेन पूजयेत् तदपि ह्योः
 सदाशिव महाप्रेत पद्मासना
 यनमः । ततः पुनर्यात्वा पुष्पा
 म्रलावातीयमूलमेव कल्पित
 मलावावाहयेत् ऊर्ध्वेव शिभक्ति
 मूलभेदपितारसमन्विते याव
 त्वा पूजयिष्यामि तावत्तत्वेसु
 क्षिराभव । ततो मूलमुच्चार्य
 प्रसुकीदेवि इहावह इह तिष्ठ

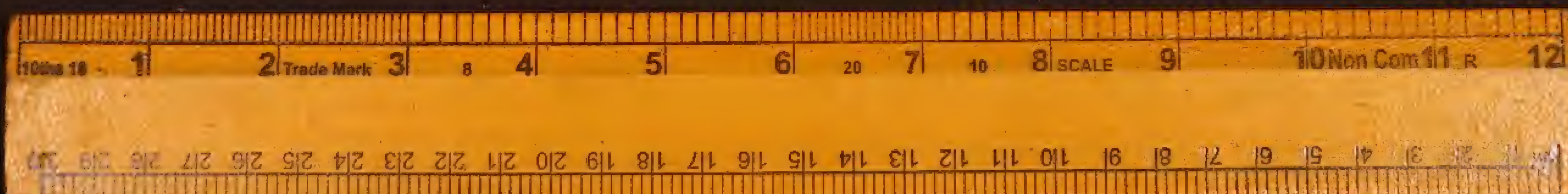
वेद्यं दत्त्वा आचरणं एतत्तु क
 र्यात् । श्रीशुभकीर्तये आचर
 णं तेषां यामि इत्याहो गृही
 त्वा केशवेषग्यादिकोणेषु ओं
 क्रौ हृदयपनमः ओं क्रौ शिरोमे
 स्साहा ओं क्रौ शिवाये वषट् ओं
 क्रौ कन्दचायहं ओं क्रौ नेत्रत्रया
 यवोषट् । चतुर्दिक्षु ओं क्रः प्र
 स्ता यफट् वलिः षट्कोणे ओं
 कालेनमः । सर्वत्र प्रणवादि
 नमो नैव । कपालिन्ये कलाये
 ऊरुकलाये विरोधिन्ये विप्रति
 मये उग्रायै उग्रप्रभायै दीप्ता
 ये इत्यन्तस्तुते । ओं नीलायै
 नमः । एवं चतुर्थाये वलकायै
 इति द्वितीयग्रन्थः । एवं माता
 ये मुद्रायै मितायै इति तृती
 यग्रन्थः सर्वोः प्रणामा अस्तिक
 रागुणमाला विभूषिताः तन्म
 नीवामहस्तेनधारयसः अचि
 मिताः दिगंबर इमस्तुत्याः स
 स्तवहनभूषिताः पद्मभाताश्च
 येत । ततो ह्येवमैश्वर्यादिक्रमे
 ण ओं ज्ञास्येनमः एवं तारायाणे
 मातेश्वर्यानामुग्रायै क्रौमायै
 अपराजितायै वाराह्यै नारसिं
 ह्यै पता गंधादिभिः पूजयेत्

पञ्चमे अस्मितांगादि भैरवान् सप्तम्युक्तो मंत्रः सर्वार्थसाधकः
 एजयेत् ततो मूलेन पुष्पाज ततो देवीं ध्यात्वा यथाशक्ति
 लिखयेत् दत्ता पाद्यादिना म सा शुभमादिना वासुदेवेन
 हा काले एजयेत् ॥ तस्य ध्यायेत् समर्थ आत्मसमर्पणं कृ
 ने । महाकाले यजेद्देव्या दति य्यात् ततः स्तुत्वा प्रदक्षिणी
 णे धुप्रवर्णकं । विभ्रते देउ कृत्य अष्टौ ग प्रणामं कृत्वा श्री
 त्वद्वागो देवा भीममुति शि जगत्संगलेनामकवचं पठेत् ॥
 शुं यात्रुचर्मावृतकटिं त ततो आवरणदेवता देव्यो वि
 तिलैरक्तवाससे विनेत्रे मु लोपसंहारशुद्धया अमुकी दे
 क्तकेशचुमुडमालाविभूषि वित्तमस्येति विसृज्य ततेजः
 ते जटाभार लसच्चंद्रविउ मु पुष्पासमे स्तुत्यारोपयेत्
 प्रेक्ष्य लभिमं । तथा च कुमारी उन्नये शिखरे देवि भूम्पा पर्वत
 कल्पे । देव्यास्तद्विणे भागे म वासिति व्रह्मयोनि समुत्पन्ना
 हा काले प्रजयेत् ॥ तौ यो छंदे विमोक्तं । इति मेवेण ।
 वा लो वां यो कौ महाकाल तत स्तत्रैवेद्यं किंचिदुच्छिष्ट
 भैरव सर्वविघ्नाशाय नाश चाप्यलिले नमः इत्येष्टाया
 य क्री श्री फटस्वाहा इत्यनेन दिशि दत्ता शेषमिष्टेभ्यो दत्ता
 पाद्यादिभि योय वि स्तर्पय किंचित् स्वीकृत्य पादोदके यो
 ता मूलेन देवी पंचोपचारैः ता निर्मात्ये शिरसि विधृत्य
 एजयेत् तथा च काली तंत्रे म शब्दं विहरेत् ॥ ततो यंत्रे
 हा काले यजेद्यत्नात् पश्चादे पे कामरुक्ते कृत्वा सद्यः कृत
 वी प्रजयेत् कालीकल्पे क कनिष्ठया मायावीजे विलि
 वचे त्र्योसुषुप्त्य यो यो लो त्वतया तिलके कुर्यात् तथा
 वां यो च क्रान्तः महाकाल च वामे कृत्वा यंत्रलेपे मायास
 भैरवेति सर्वविघ्नाशायैति व्यकनिष्ठया विलिख्य तिलके
 च कश्यपेति पुनः प्रोक्त माया कुर्यात्संज्ञानेन साधकः ॐ
 लक्ष्मी समुदरेत् । फटस्वाहा यो यं स्पर्शाभि पादेन यो मं

पश्यति चक्षुषा स एव दसतो वा शुचिः रात्रौ तौ हलपरासः
 यात राजानो उष्टदृश्यवः । ज शय्यायां लक्ष्मणनतः रात्रिज
 एकाले तदकं एव यत्ना शिक्ताका पे त कालो शुभमा लाया
 र्था कर्षणं सदा जिक्ता गते त प्रथमे यामे ततो यप्र
 कर्त्तव्या जपवर्त्तन इति वि हरावधि । निशायांतु प्रजमे
 सुसारवाक्यात् इये कामजप रात्रिषो जपेत्तु । पवे लक्ष्म
 इति तत्वे । ततो मूलेनाष्टौ त्र ये जप्ता तदृशांशेन मंत्रवित्
 कृताभिमेविते पुष्पं चंदनञ्च अयुते होमयेदेवि दिवा रात्रि
 धृत्वा त्रैलोक्यं वश मानयेत् विभेदतः । तेन दिवा लक्ष्मं ज
 सर्वसिद्धिदुतो भूत्वा भैरवो व त्वा तदृशांशे होमकुर्यात् ।
 सारावेत् । अथ प्रश्नप्रण रात्रौ लक्ष्म तदृशांशे होमकुर्यात् ।
 लक्ष्मय जपः । तथा च काली मे कुर्यादिति रहस्यार्थः ॥
 तंत्रे । लक्ष्मे कं जपेत्तंत्रं हवि दिज्ञातीनाञ्च सर्वेषां दिवा
 व्यामी दिवा शुचिः । रात्रौ तो विधि विहोचते । शुभमा
 दलपरास्य शय्यायां लक्ष्म तेषां प्राक्ते रात्रा विष्ट म
 मानतः । यवस्था ग्राह स्तत्र हाफले । अथ च । दिवेव प्र
 दिवालक्षं शुचिर्भूत्वा हविषा जपेत्तंत्रं तत रात्रौ कदाचन ॥
 श्रीजपेत्तंत्रः । ततस्त तदृशांशे अथ मंत्रमेवाः ॥
 तहोमयेत् हविषा प्रिये । अत्र क्री । १ । क्री क्री क्री ३ । अ
 गम्य कालांतर माह नीलमार नयोः प्रजाप्रयोगः सर्वे एवं
 सते । लक्ष्मे कं जपेत्तंत्रं हवि वत् । ध्याने सिद्धे सत्तंत्रे ॥ शु
 शुभाभी दिवा शुचिः । अथ शुचि वात्रां महाभीमा होमदेष्टा
 तथा रात्रौ लक्ष्मे कं तंत्रे च वरप्रदं । हासयुक्तो विनेत्रो
 दृशांशे होमयेत्तंत्रं तर्पयेद् शु कपालकर्त्तृकाकरं ॥ युक्त
 भिषेचयेदिति साम्प्रदायिकाः केशीललजिह्वां पिवंती कथि
 वस्तुतस्त कुमारीकल्पे । लक्ष् रंयुजः । चतुर्वीजयुता देवीव
 मेकं जपेदिद्यो हविषा श्रीदि राभयकरो मरेत् ॥ अनयोः

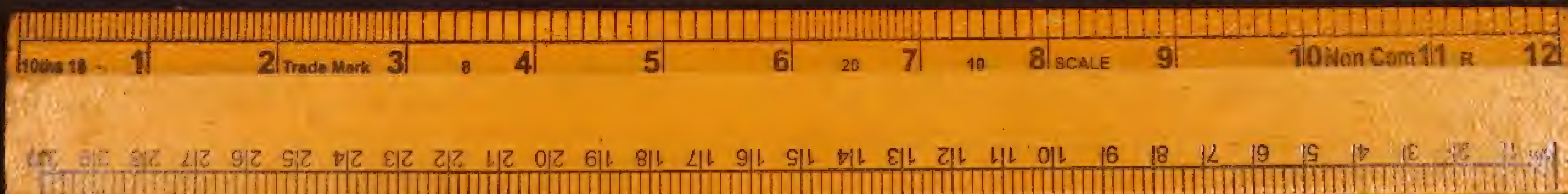
ल्या प्रयेमेवः । एहोहि एहा हकालिका । तत्तकसंपराजे
कालिप्रमवलि शृक्त मम शत्रु न वामकंकलाभूषिता । प्रनेत
नाशय नाशय खादय खादय नागराजेन कृतदक्षिणकंकला
स्फुरस्फुर छिथि छिथि सिद्धि नागेन रसनाहारकल्पितो रत्न
देहि देहि कं फट खाहा । अथ नृपते । कामे शिवस्वरूपेते क
भद्रकाल्यादिमंत्राः । की की लितेवस्वरूपके हिभूजाचिंतये
की हूं हूं की की भद्रकाल्ये देवी नागयज्ञोपवीतिनी । न
की की की हूं हूं की की सा देहसमावह ऊपरलक्षणम
हा २ । की की की हूं हूं की म्मा नवरत्नविभूषिता । ना
की प्रमृगानकालि की की रदाद्यैर्मुनिगणैः सेवितोशिव
की हूं हूं की की खाहा । मोहिनी साहसो महाभीमो
१ । की की की हूं हूं साधकाभीष्टदायिनी । एहाका
की की महाकालि की की ली रत्नपल्लवा । भद्रका
की हूं हूं की की खाहा । लीमंत्रांतरं । प्रासादवीजमुह
२ । एतासां एजादिकंदक्षिण सकालीतिपदमुहरेत महाका
वत । ध्यानेत । महामेघप्र लिपदे चोक्ता किलियुग्मततः
मां देवी कुसवसुपिथायिनी परं । अस्म मप्रिप्रियातोः ये
ललाजिह्वा चौरदंष्ट्राकोटरा भद्रकाल्या महामयुः ओं का
ली हसन्मूली । नागहार लिमहाकालि किलिकिलि
लतोपेता चंद्रार्द्धकृतप्रोखं फटखाहा ॥ ध्याने यथा ॥
या लिखेती जटामेका ले तत्तत्तामा कोटराक्षीमसिम
लिहाना प्रावे स्वये ॥ ना लिनमुखी मुक्तकेपी रुदेतीना
गयज्ञोपवीतोरी नागप्राया हे तमा वदेती जगदखिलमिदे
निवेदवी । पंचाशत्मुद्रसंगुक्त ग्रास मेकं करोमि । हस्ताभ्यां
रत्नमाला महोदवी । सहस्र रयती ज्वलदनलशिखामनि
फणसंगुक्त मनेते शिवसोपरी रयती ज्वलदनलशिखामनि
चतुर्दिक्षु नागफणावेष्टितगु तेषांपायमं दैतेर्ज्ञेयफलोभः

परिहरत भये पात मां भद्र प्रकृत्या राजावेत विसर्जने ॥
काली । प्रस्थाः प्रश्नश्चरणदि प्रकाशे सिद्धिहानिः स्याद्भोपने
कं दक्षिणकालीतंत्रवत इतिके सिद्धि रुतमा । तथाकालीक
वित । वस्तुतस्तु प्रश्नश्चरण मष्टे ले । तुलाकैवकुलेपत्तेपंच
तरसहस्रजपः । इति कृष्णानंदक दण्डा महेच्छरी । यथापचारैः
तत्रेवसारः ॥ प्रमृगानकाली संएज्य महानिधि तपोभवेत
मंत्रादिकं तत्तद्दे दृष्टये ॥ प्राणि भोमदिने चेत स्यात्ततः
अथदीपान्विताप्रणामाएजा शतगुणे फले । तत्रोभयदिने
गमले । कार्तिकेमासिकृष्ण भूतपुक्तज्ज्ञा महानिधि । ३
या पंचदशमे महानिधि । एज मो यात्रा कारयिता चक्रवर्ती
येत योऽतियत्नेन कालीविद्या भवेत्तप इति महेच्छरीदक्षिण
प्रसीदति सुखयौ प्रतिमंकु काली तस्य करणोक्ततात ॥
तामहाकालीप्रएजयेत् वो कार्तिकामावास्यायां कालीए
मकेशसेहिताया तुलाकै य जाहेत मार विष्णुसारे का
स्वमावास्या निषाहे चौरदक्षि ति के कृष्णपक्षे त्रपंचदश्याम
णा । एजयेद्विधिवत्तया सर्व हानिषि । आविर्भूतामहाका
सिद्धीसुरोभवेत् । इति । पवत्र लीयोगिनीकोटिभिः सह । अ
अहंरात्रे एजाया मुखकालः ॥ तोऽत्रएजनीयासा तस्मिन्नर
सचकालो यमुभयदिनेतदाए निमानवैः । वलि एजादिकंस
वदिने एजायथा तत्रेवातत्रो वं निषायाकियतेतयत् ॥
भयदिने प्रसक्तकालेभूतयुता तत्रदक्षयतो याति कालीविद्या
यदि उमासाहेच्छरीसाच तिथिः प्रसीदति । महानिधि अहंरात्रे ।
सिद्धिप्रदा सता । वलिदानेवलि तथाच उत्तरकामाख्यातत्रे । ए
तिथावात्मनाशकरं परं ॥ त शक्ताले च देवेणि दीपयात्रादि
तत्तत्रनकर्तव्ये वलिदानविस नेपित । अमावास्यासमासाया
सर्जने । मंत्रसिद्धिकरे तत्र परे मध्यरात्रौ विचक्षणाः । सत्स
किञ्चपसाधने । राजे एजा यी पुत्रलीकृतादीपादिभिरल

कृतं । वलिं नानाविधं दद्यात्
त वाचभाण्ड समन्वितं । न
त्यागीते कौतुकं यावत्
योदये भवेत् । प्रातःकाले
शुद्धतोये स्नापयेदरिनाशिनी
मिति । एतेनास्या दीपयात्रा
हंरात्रे बोध्या । आविर्भूतेषु
नेनाहंरात्रे जन्मश्रवणात्
त्रैव सजा युति । तथाह
हृदयप्रराणे रात्रौ निशीथ
व्यामया ममावास्या मिहैव त
एष्टीतले ममायाता कालीदि
ग्वसनात्तिका । अतस्तामत्रैव
त्वा देव देवी द्विजातयः । एज
येदात्मनोभक्त्या पशुपुष्पाद्यै
संपदेति तयाग्निसाधनतरे ।
निशा तपस्वेषानि सूर्यचा
स्तु पुपागते । प्रहरेचराते रा
त्रौ चटिके हेपरेच ये । महा
निशामसाख्याता ततश्चाति
महानिशा अहंरात्रे गतेदेवि
पशुभावा नष्टजयेत् ॥ अहं
रात्रेयते अहंरात्रात्परं । तथा
दृष्टादृष्टे तु या सजा तत्स
वैमल्ये भवेत् । एष्टकोशेय
हेष्टानि तत्सर्वमसृजोपमे ॥
समसकोशके देवि सर्वं लीरोप

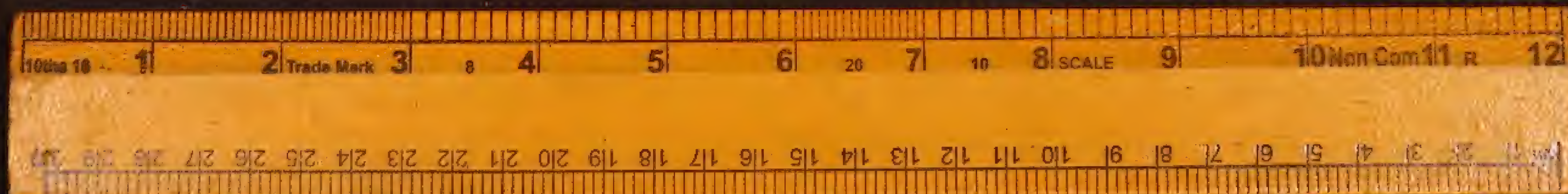
तापि कुजवारादियुक्ता तत्रा
पिषवेदिने एजा गुणफलकु
जवारादिक मपेक्ष चतुर्दशी
योगस्य मुख्यत्वात् तयोक्तयो
मके शतत्रे कुजवारे लक्ष्मण
एव विहा ततोधिकेति । कुज
वारे इति शनिवारोपलक्षणे
शनि भौमदिनेचेत् स्यात्ततः
शतगुणफलमिति श्रवणात्
कार्तिकामावास्याया कालीए
जायानित्यता माह मायातरे
वर्षे वर्षेच कर्तव्यं कार्तिका
या महेत्सवे । कार्तिके तु
विशेषेण अमावास्यानिशाहं
केरति । देव्यागमेच । प्रतिसं
वत्सरे कुर्यात् कार्तिकाया
महेत्सवे । कार्तिके तु विशेषे
ण अमावस्या निशाहंके ।
तत्रसे एजयेदेवी भोग मोक्ष
प्रदायिनी । इति । एष्टात्र
कार्तिपदे गोणचोद कार्ति
कपरं जन्मकृतिषिकृतात्
त ननु नानावचने तत्कार्क्य
वृणात् सौरकार्तिकपरं तथास
तिपस्मिन् वर्षे तत्कार्क्य रात्रौ
नामावास्या प्राप्ति स्तद्वर्षे क
मलोपस्यात् परेयत्र वर्षे
तत्कार्क्य दर्शये तत्राध्यव
सायापने । स्पष्टमुक्ते विद्योत
पति तत्रे कार्तिकस्याप्यमावा
स्या गोणचोद प्रमाणतः । नि
शीथव्यापिनीयाततस्यो एजा
समाचरेत् । निशीथमहंरात्रे ।
एवं यत्र एव दिने निशीथव्या
पित्यमावास्या कर्त्तव्यं परदि
नेचतत्कार्क्यः अहंरात्रात्परं
रुतादिव्यापिनी तत्रापि एवदि
ने निशीथस्य मुख्यकालतात्रो
धात् भूततिथि योगानुरोधाच्च
तत्कार्क्यस्य दिनभेदनिश्चयमेव
नाश्रुतत्वात् । परंतु तत्कार्क्यपदे
नानावचने यद्येति तत् प्राप्ति
काभिप्रायेण गुणफलमिषा
येतावबोध्यं । अतएवतिथितत्स
तमादिपुराणे । अहंरात्रि विशेषे
षेण यत्कर्मविहितेनैवः देवे
वाप्यथवापेयं तदन्वयापित
प्रपते इति अगस्त्यसंहितायां
मेवे एष्टाणि संप्राप्तेलये कर्क
टकार्क्ये । आदितासीत् सक
लया कौशल्यायोपरः पुमान्
इति अत्रमेष्टार्कं जन्मश्रवणे
मीनार्कपि कदाचित् । उपवा
सः । यत्तु त्रेतीय मितिकृता

पठेति तलार्के तद्वेगने या- चित तस्य प्रतिपदादिदर्शने
दीपयाना निधि भवेत् । तत्र तस्य मुख्यकार्तिकत्वात्पपतिः
संप्रजयेत काली सर्वकार्या- मुख्यकार्तिकामावास्याकदा
सिद्धये निशादं सातिथिनाति- चित वृष्टिकेसत्वात् नतुला
तदयः कालसेयता । तत्रापि- केनियमः तथाच तलार्केनिय
जयेत काली तलार्के नैवले- तामावास्यायां निशीथेकालीप
चयेत् । इति तदमले । समल- जयेदिति एव्यवसिते तलार्केने
कतेपि तलार्के उभय त श्रु- वलेद्येदित्यत्र तलार्केपदञ्च
कत्यार्के ग्राहकः तेन तलार्के- तलार्केपलक्षितामावास्याएजा
कत्यार्के वा उभयः । तलार्के- परं सेकल्पवाक्ये तलार्केका
मात्रपरत्वे प्रतिसंवत्सर इत्य- सीमुल्लेखं नतुरण्यलेखोपि
स्य बाधापत्तेरुक्तत्वात् । तल- गौणचोदणविधानात् । केचि
र्के नैव लेचयेदित्यस्य तलार्के- त उपलक्षणतया प्रमावास्या
विहितएजा नयजेत उभयः यो प्रत्यय ताम्येण तलारा
तलार्केविहितएजायागौणका- णिष्य भास्करे इमुल्लेखं इति
र्तिकत्वेन कर्तव्यतायां विधेस्ता- भास्करपदेन सप्रम्या उपल
त पर्यस्याक्तत्वात् । यद्वा सर्व- क्षणतया तत्कालसेवेयं वेध
व तलार्केचदिवनेषु तलार्के- नसामर्थ्यात् इति वदेति ॥
स्यामावास्यायां सुमलक्षणतया- तेजोतरे । तलाराणि गतेभानौ
भूयः न त विषेयगततया । न दीपयाना निशासुच पूजयेत्
वा एजाया मपितदन्वयः । तेन कालिको देवी धर्मकार्यासि
तलार्केपलक्षितामावास्यायां- हये । तत्रै । श्रद्धेयानां प्रस्तात
निशीथे काली पूजयेत् इति- यावदे चदिकाहये ॥ सामहा
विधिनेन गौणचोद कार्तिका- गवि रुद्रिष्टा यदुत्तमत्तयेभवे
मावास्यालाभः तस्या मेव त- त । महानिशाविधेया श्रद्धा
लार्के सेवेयं नियमात् । प्रमथा- शत परं शिवे । नारीचतुष्ट
तलार्कसारसारव्याख्याभावेन कदा- येषुस्ते तत्र एजासहाफला ॥

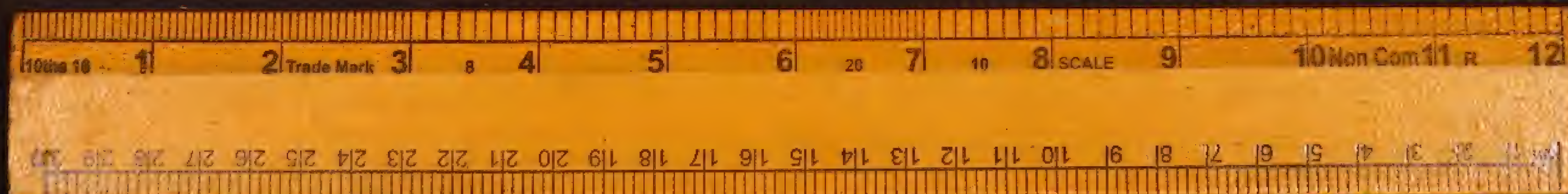
विद्योत्यति तेने ॥ दीपोत्तव व युक्तेचपर्वणि निशादं एजा
चतुर्दश्या ममायायोगमेवच येदेवी नमुडा मुडमालिनी
कलारात्रिर्हेशानि काली- पश्चान्जिलीरवे चोरे सर्वप्रा
तारा प्रियंकरी । ज्ञातार्ति- णिभयेकरे । कालीजलसञ्जा
महाश्रावमावास्यां दक्षिण- वे दीपोत्तर्ग चतुर्दश्या सेमि
याः प्रएजेने । कार्तिके मासि- आ या भवेत् कुरुः । तस्या
सुप्रोणि कालीप्रीतिकरं परं- यातोसी गविः सोच्यतेकाल
तत्रापिचनिशीथे तन्महासिद्धि- गविका । तस्याएजा प्रकतया
प्रदं नृणां । निशीथात् परतो- कालीताराप्रियंकरी ॥ तला
देति यत्तु नारीचतुष्टये । सा- मकर मेधेषु कन्यायामिधुने
महारावि रुद्रिष्टा तत्र एजा म- तथा । भूतविहायमावास्या
हाफला ॥ तारतम्येन देवे- एजा भवति यत्ततः । इति
णि एजायाः फलकल्पने ॥ जीमूतवाहनकुत धर्मरत्नेका
कुलार्तिवेपि भूतयुक्ता म- लविवेकधृतरात्रीभवचने ॥
हेषानि महाराजो नृया कुरु- शिवरात्रिप्रकरणे देवलोक्तम
साकालरावि रुद्रिष्टा काली- हानिशा यथा । महानिशा दे
तारा प्रियंकरी ॥ तत्र एजा- चदिके रात्रे संध्यमयामयोः
तयोः कार्या नाना पशुवि- इति तंगामाहात्म्यप्रकरणे
हिंसने वलिदाने वलितिया- हस्तरत्नाकरधृता तु महानिशा
वात्मनाशकरे शिवे । कुल- तुविज्ञेया मध्यमेप्रहरहये तत्र
चूडा मणौ । तिथिभ्यः शतयु- स्नानेनकुर्वीतनित्यनेसितिका
णपर्वदशीः कोटिगुणोत्तरः । फ- हने । प्रसावेवर्ते श्रीकृष्णजन्मा
लोपचार वज्रले ज्येष्ठे सूर्ये- एदे यन्मूर्त व्यतीते तद्वदे ॥
नुसंगमे । एजायिता महाका- व महानिशा कृत्यतज्जार्तिवे
लीनरो निर्वाण वल्लति । चत- वेधायनः । महानिशा तुवि
र्वर्गप्रदे दर्श कार्तिके कालि- ज्ञेयामध्यमयामयोः । दे
कार्चने । अनेतफलदे तत्रप- आगमे प्रमावास्या महारात्रे-

दक्षिणं एजयेत् परं । कुल काली व्रज्या एतन्नाशनाशिनी ।
 कृतेच यः कुर्यात् सगच्छ । तदृष्ट्वा देवा देव्याश्च भीता मो
 क्षिवसन्निधिं तुलायां भौमवा शृणो गताः तेषां अपि भयेह
 रेच प्रमादात्प्रायदा भवेत् । ति ह्य मीतो देविषु सन्निधौ । गता
 थिः सापि महाप्राणा शिवेन प धानपरो भूत्वा विये पाते समा
 र्थे । एतौ काला महाविद्याया विभूता च मे हृदि । तुला कुला
 पुण्यविधिवत् एज्यचंडिका । निशार्हे च देवदान न निदिते
 तत्फलं लभते वीर प्रमावा निशार्हे च देवदान न निदिते
 स्यान्निशार्हे के काली कुलतंत्रे मनुष्य पशुपक्षादौ निदिते
 निशार्हे एजयेद्देवी प्रमशाना चाम्यजेतुषु । तस्मिन्काले म
 लयवासिनी इति । मालिनीत या एज्या उद्देश्या पस्त्रेण ॥
 ३ । एतत्संध्यायेणैव ग्रहं य देवुवाच ॥
 शोतुवन्दना । महाशत्रुपित कुत्र काले त्वया एज्या उद्देश्या
 या कार्ष्णा देशिक सन्निधेः । पस्त्रेण च । महादेव उवाच ।
 स्नापकालो यथा । श्रीदेव्यु ग्रहं शत्रुत्तुहते च मया चेद्देवा
 वाच । देवदेव महादेव संसा एजिता ततो मुरुते से एज्या चीरे
 रणीवतारक । देवतायाः स्नाप एण्यस्त्रेण च । अतश्चाद्याः पा
 काले कथयस्व दयानिधे । श्री शवः स्नात वैरः शेषः प्रकीर्तितः
 शिव उवाच । चतुर्दश्यात् परं स्वायंभुवेन मनुना मर्यते न
 देवि शत्रेः प्रथमया मकः स्वा प्रएजिता । इति गोप्यरोपन
 पकालस्तु कथितः एजानर्थ लीलागमे ६ पटलः ॥
 फलपदा । एजा होमः स्तोत्रनती काली कुलसर्वस्व । निशार्हे
 जायन्काले प्रशास्यते इति का सातिथि नास्ति तदुक्तं भूतसे
 ली कुलामृततंत्रे । समुद्रमथ युता । तचापि एजयेद्देवी भू
 ने देवि देवसुखगणाः प्रयाता तयुक्ता नलेचयेदिति ॥
 राधा त्वां प्रमथीषु रत स्तुवि अथ रत्ना काली एजा प्रमाणं ।
 यत्र पिह्यी । आविर्भूता महा उत्तरकामाख्यातंत्रे मारीभये ।

समायाते इमिन्तभयपीडिते । एभयागते । एजो कुर्यात्स
 एजयेत् परयाभेत्तया काली । हाकाल्याः रत्नार्थं पंचपर्वसु ।
 कालविनाशिनी । रत्न एण्यस्त्रं प्रदोषकाले सं एज्य निशार्थात्
 भूतानां रत्ना कालीति सास्त्रा विस्मर्जयेत् । अरुतहितयंकालः
 ज्ञानार्थे सर्वविघ्नोपशान्त्यर्थं प्रदोषोः स्तमया जतः । तेजोतरे
 रत्ना काली प्रएजयेत् । प्रातिमं निशामुत्ते महा काली महा
 गलवारं च प्रदोषे एजयेत् शिवो मारीभये शिवो । काली त्रै
 चतुर्दश्या समायात्तानरुम्याम लोचपरत्तार्थं एजयेत् रत्न
 धृमीतिथौ । एजनात् सरदा एण्यस्त्रं ॥
 काली यथेष्टितफलपदा । अथ फलहारी एजा प्रमाणं ।
 काली कुलसर्वस्व निशामुत्ते मधुमासे सीताष्टम्या वैशाख
 हेष्वाणी काली रत्नार्थमादरा त्रितयेः इति पौर्णमास्या तथा
 त एजनीयात्तमिः सर्वरूपवार ज्येष्ठे अमाया च महेश्वरि ॥
 समानितैः ॥ विनशाद्येन कर्तव्यं इत्यादि । अमायां कार्तिके चै
 यथाविभववित्तैः निरुत्तरं व नवम्यो पुष्कपत्तके । इति
 वे । तलिदानं विधिवत् मधु कात्यायनी तंत्रे ७८ पटलः ॥
 मिः पायसेन च एषैर्मोदकसंचे ज्येष्ठे मासि तथा मायां सफलं
 प्र एज्यकैः श्रीफलैश्च । नाना कालिकार्त्तने इत्युत्तरकामाख्या
 फलैः शाकसुपै पंचतलेर्महे तंत्रे ९ पटलः ज्येष्ठे मासि अ
 मारी । एजयेद्दिशार्थं का मायां वै मध्यमां महेश्वरि । ए
 ली रत्ना विधायिनी । प्रदोष जयेत् कालिको देवी नात्र
 समये एजा कर्तव्या भूतिमि कोपहारकैः तत्रैव सितपत्ते
 ल्यता । शत्रौ विस्मर्जने कार्यं त पंचदश्या निशार्हे के । एज
 कीडा कौतुकमेगलैः । तै येच फले लीदैः शक्तिताका
 खतंत्रे । अथ त्रैसे महेशानि पि कालिका ॥ इति माया
 योरे मारीभये तथा । औत तंत्रे १३ पटलः ॥ अ
 पाति के चंडमिन्ने पुहे र शरंती एजा प्रमाणं ॥

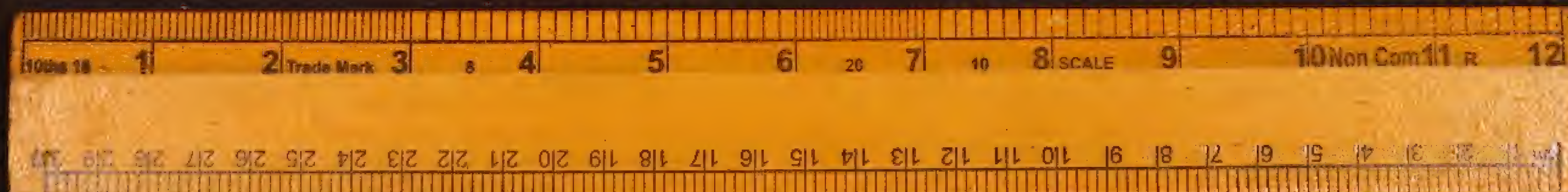

माद्येमाससितेपत्ते रदंताः
खाचतर्दशी तस्यानिपाहः
समये एजयेत्सुंदमालिनी ।
इतिमायाते १५ पटलः । स
करस्यैवैकसचतर्दशोनि
प्राहंके एजयेद्विगाका
लीधर्मकामार्थसिद्धये इत्यु
त्ररकामायाते १५ पटलः
शुभमाकः ७ त्वाधायमे
दः । शुभमा इति भाषा तस्यार्था
यः । शुभमाकः २ शुभमः ३ विवी
जः ५ सुविप्रियः ५ सुकुमारः ६
राजधायः ७ त्वावीजोत्तमः ८
अस्यशानः सधरत् । तिक्रते
कषायते । लवते । शीतलते
वातकारिते कफपित्त त्रणादे
प्रनाशिते । सुशहिते ॥
इतिराजनिर्गुणः । अथिच ।
शुभमाकः शेषाणो वृत्तो वा
तलः कफपित्तकृतः । इति भा
वप्रकाशः ॥
शुभमोगः ७ उद्यमः । इति
विकोउशेषः । कसकलेवरे वि
यथा । शुभमोगीशफिशोख
रो विजकुदेदनेच रक्तोत्तमः
ले रत्नाच्छसके परे भयह
रे संदिधती शासती । सु

काहार लसत पयोधरनतो
नेत्रयोलासिनी वेदेहे सु
एजितो हरवर्षे रक्तारविंदशि
तो । इति तैत्तिरीय भुवनेश्वरी
ध्याने ॥
शुभमास्त्री स्त्री नीलास्त्री । ३
तिराजनिर्गुणः ॥
शुभालः ७ पत्नीधारा । शुभाला
इति भाषा । इत्यमरः । तस्य
धायः । ताक्रीरः २ शुभालिकः
३ । इति शारदरात्रावली । सुपु.
यः ५ आत्मवीरः ५ इति जरा
थरः । तन्मरणे एकशतशेषे
यथा आचार्य पत्नी पुत्रेण
धाय सातुल सुपुत्र सुपुत्र्य
सहाध्यायिनिष्पद्येकरात्रेणति
इति शुद्धिते । देवसादिभ्यु-
शुभालिकः ७ शुभालः । इति शार
रत्नावली ॥
शुभालिका स्त्री पद्माभरिनी ।
शुभाली इति भाषा तस्यार्थायः
शुभाली २ केलिकुचिका ३ ।
इति शारदरात्रावली ॥
शुभालः ७ कपिशः । इत्यमरः
सत कसपीतमिश्रवर्णः । ३
तिभरतः । तद्युक्ते वि ॥
शुभालदन् वि कसपीतमिश्रित

वर्णदंतयुक्तः । इति सिद्धोत
कोमुदी ॥
शुभारदंतः ७ विस्वाभाविकक
शुभारदंतकः ७ सवर्णदशनयुक्तः
प्रधानदंतद्वयमध्यस्थदंतवि
शिष्टः प्रधानदंतोपरिदंतोत्तर
युक्तः यथा विलुः । अथन
रकाभूतः । खानोति यकृत
मुतीर्णानो मावुये लक्षण
निभवेति कुष्ठनिपातकी ब्र-
ह्महायसी सहायः शुभारदंत
कः सवर्णहारी कुनली । गुरुत
त्यगोउश्चर्मा इत्यादि शुभारदे
तकः स्वभावकसदंतः । प्रधा
नदंतद्वयमध्यवर्तितुदंतः ।
प्रधानदंतोपरिदंतोत्तरमिति के
चित् । कुनली सज्जितनखः
उश्चर्मा स्वभावतः अनाहत
मेघः अतएव महाशिरोगा
यावज्जीव मरणेच माह कर्मप
रणे क्रियाहीनस्य मूर्तिस्य म
हारोगिणा एवच । यथेष्टाचर
णस्याङ्ग मीरणान्त मरणेचकं
द्विग्राहीनस्य नित्यनेमिन्निक
क्रियाननुष्ठापिनः मूर्तिस्य म
यजीरहितस्य साधेगायत्रीर-
हितस्येति रुद्रधरः । महाशरी

णः पापयोगाष्टकायतमरो
गवतः तेच उन्मादस्वरुदायो
राजयत्ना सासो मधुमेहोम
गदर उदरोऽशरी इत्यष्टौ पा
पयोगा नारदोक्ताः यथेष्टा
चरणस्य मुतवेष्टायासक्त
स्य एवच भविष्यदरागाक्तं
यतिचोरायणप्रायश्चित्ते अ
कृतप्रायश्चित्तात्तो कुष्मादी
नोदाहे वेष्टुये । अथथेषां
प्रायश्चित्तोपदेशो विफलः
स्यात् । यथा विलुः । कुनली
शुभारदंतश्च हादशरात्रेकुच्छे
चरित्वा होरेषातो तदंतनलो
इति । अत्रहादशरात्रे पराक
इपे तत्र पंचथेनवः । न तुपा
जापये । तदाह कर्त यतिचो
रायणान विषमशिरुत्वात्
तत्र वरुना मेकधर्माणामि
ति वचनात् प्राकाहितत्वा
त् कुष्मादीनामपि प्रायश्चित्ते
अतएव प्रायश्चित्तविवेकेषुक्तं
एव उश्चर्मादिषुपुत्र्य मिति
महापातकारनिपातकस्य गुरु
त्वात् तच्छेयेपि प्रायश्चित्ते
द्विगुण इति शुद्धिते ॥
शेषतः ७ शुक्तवर्णः तदिति

उत्पन्नः ॥ प्रेषानो त्वाणो दक्षिण वास
प्रेषानकोलकः ॐ मत्स्यविशेषे एष्टभागेषु भागेषु स्थितिमा
वः पुंती इति भाषा । यथा दधाति तिष्ठन् परस्मान्मन्त्रे
सफरः प्रेषानकोलकः । इति करोति युद्धे जये ह्यन्न रथध
हारावली ॥ नम्यः इति वसेन राजप्राज्ञे प्र
प्रेषानः ॐ पंडुरवर्णः । इति ह्यवर्णः । यागविशेषः । यथा
मेदिनी । दक्षिणविशेषः । स प्रेषनेनाभिचरन् यजेत । इति
श्रुति इति राजश्रुति च भाषा तिथ्यादितत्त्वता श्रुतिः ॥
तत्पर्यायः । प्राणादनः १ प्रेषनचण्डा स्त्री दंतीवृत्तः ।
पञ्ची ३ उत्पन्नः । कपोतारिः ५ इति राजनिर्घण्टः ॥
पतञ्जीरुः ५ इति शहरत्ता प्रेषनचित् ॐ प्रेषनपत्तिरत्तकः
वली । वातिपत्ती ६ शाहकः ७ इतिकेचित् ॥
मारकः ८ इति जटाधरः ॥ प्रेषानी स्त्री प्रेतवर्णः । इति ज
प्राणादः ९ कथादः १० मूरः राधरः प्रेषानपत्तीच ॥
११ वेगी १२ खगोतकः १३ कर प्रेष ३ गतो । इति कविकल्
गः १४ नीलपिच्छः १५ लेवक दुमः । तालव्यादि रसस्याद्यो
रगः १६ श्यापियः १७ श्यापही पथः । ३-प्रायते । इति ३.
१८ पिच्छवाणः १९ मूलनीलः २० गीदासः ॥
भयंकरः २१ इति राजनिर्घण्टः । प्रेषनपाता स्त्री मृगया । २२ स
प्राणातकः २३ इति भावप्रका मयः ॥
प्रः ॥ अस्म मांसगणः प्रसहश प्रेषानाकः ॐ वृत्तविशेषः ॥
हे रूढ्याः ॥ तस्य सुभाषुभे प्रेषानागच्छ इति भाषा । त
सचकले यथा प्रदक्षिणीक त्पर्यायः मण्डुकपर्णः २ पञ्च
स वरे वृजंते यात्रासवामे रणः ३ नटः ४ कट्टगः ५ टण्डुकः
न गताः प्रवेशे । प्रेषानाः ६ मुकनाशः ७ कृत्तः ८ दीर्घवृत्तः
प्रशस्ताः प्रकृतमरा कोशा ९ कटत्रटः १० प्रेषानकः ११ अर
ताः प्रदीप्ता वितेवरा स्ते लः १२ उत्पन्नः प्रेषानाकः ॥

१३ इति भरतः । प्रेषानः १४ ॥ काः मण्डुकपर्ण पञ्चोणं मुक
अवदः १५ दीर्घवृत्तकः १६ ॥ नास ऊटत्रटाः दीर्घवृत्ताः २
इति शहरत्तावली एष्टुषिनिः लु आषि एष्टुषिव कटभरः
१७ प्राल्पकः १८ इति जटाधरः । प्रेषानको दीर्घनः पाके कट
कटभरः १९ मयवसेनः २० । क सवरो हिमः । ग्राही तिक्तो
अरत्तकः २१ प्रियजीवः २२ ॥ निल प्रेषा पित काशामना
तरेटा यथा प्रेषानाकः एष्टुषि शनः । कटकस्य फले वाते
नौत्ता मल्लको दीर्घवृत्तकः । इत्ते वात कफापहे । ह्येक
टंडकः पीतवृत्तश्च भूतमा वायं मधुरं रोचने लघु दी
रो मुनिदुमः ॥ निःसारः फ पने । गुल्मार्शः कुमिदुत प्रो
लवृत्ताकः इति पञ्च वसेतकः के शुद्ध वातप्रकापणे । इति
मण्डुकपर्णः पातो गो जेव भावप्रकाशः ॥
कः पीतपादकः । वातारिः मुक ३३ सपे । इतिकविक
पीतकः प्रेषानः । विरोचनः लघुदुमः । रेफयुक्ताद्यः । ३ अ
भ्रमरेष्टा वक्रिजेचोनेत्र नेत्र कृते । ३-अकृते । सपी गतिः
मिताभिदः । प्रस्तकोत्तरे दे इति उगीदासः ॥
उक स्थाने टण्डुकफलवृत्ता प्रण ३ वृजे इति कविकल्
क स्थाने फलवृत्ताकपी दुमः । रेफोत तालव्यादिः ।
तपादक स्थाने पीतपादकः अये सुतगताविति भट्टवलः
कुलट स्थाने कुनट वक्रिजे ३ अंगपते इति उगीदासः ॥
च स्थाने वक्रिजेच इति चपादः प्रण म दाने । इतिकविकल्
नयोग्यगणः । प्रेषानाकयगले दुमः तालव्यादी रेफयुक्तः ।
तिक्ते प्रीतश्च विदोषजित् । मश्राणयति इति उगीदासः ॥
पित प्रेषातिसारज्ञे सन्नि प्रण क दाने इति कविकल्
पातज्वरापहे । इति राजनिर्घ ण्टः । अपिच प्रेषानाकः प्रो दुमः कश्चाणयति । स्वमतेप्र
षाणश्च स्यान्नट कट्टग टण्डु स्य श्रुतिः कस्त विकल्पनेऽप्य
हमस्वरानुवंधाभावोऽपेवा-

वा मनुरोथात् । इति उगीता
सः ॥
अतः य अहा । इति मुगवोय
दीकाया उगीतासः ॥
अथ म वये । इति कविकल्प
दुमः । मअथयति इति उगी-
तासः ॥
अथ त क दौर्वले । इति कवि
कल्पदुमः । अथयति ॥ इति
उगीतासः ॥
अथ क यत्ने । इति कवि । इति
कविकल्पदुमः । कआययति
पठिते शिष्यः । आययति शि
ष्यलोकः पुनः पुनर्हर्षयति ।
त्यर्थः । इति उगीतासः ॥
अथ कि वये । मोक्षे । वये ।
इति कविकल्पदुमः । कि आथ
यति अथयति । आथे आथय
ति सुवार्थ मयुरं गच्छेत् पथे
सदा भावलेहति पेशले अ
थयति सप्राप्तं नाटकं ।
अप्राप्ति प्रथितावदातचरितः
शान्ते विचित्रं य इति हला
युधोक्तं अथयतीति अथयत्क
लेहले इत्यहंतासः ३५ । अ
नेकार्थत्वात् वभातीत्यर्थः ।
इति उगीतासः ॥

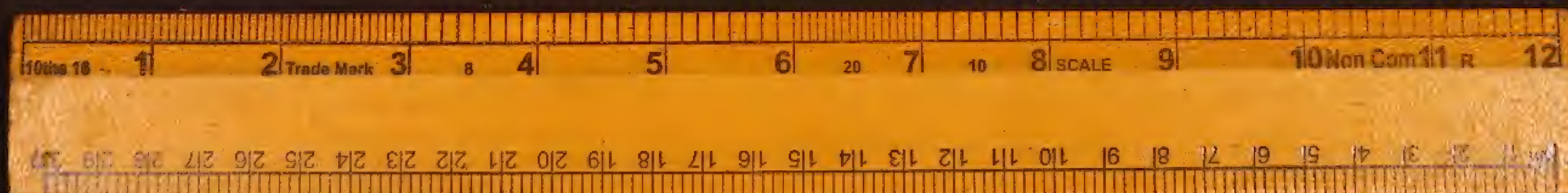
अथ ३३. पौथिल्ये । इति क
विकल्पदुमः । पौथिल्ये कि
शिथिलीभाव स्वरकण्ठे ।
३ अथेते । ३. अथयते वस्त्रशिथि
लेसादित्यर्थः । अथयते वस्त्रे
कः शिथिलं करोति इत्यर्थः ।
इति उगीतासः ॥
अथ न ली वयः । यत्नः । पुनः
पुनर्हर्षणं । वयने । मोक्षणे
शिथिलीकरणे । इति अथ
यातयोः अट्प्रत्ययेन ति
प्पत्ते ॥
अथानः वि अहायुक्तः । य
था । तच्छ्रुत्वा न पुनये सान
वैरग्ययुक्तया । पश्यन्त्यामति
चात्मानं भक्ता अतश्चहीतया
इति श्रीभागवते १ स्कन्धे २ ।
अथायः ॥
अहा स्त्री संप्रत्ययः । स्फुटा ।
इत्यमरः । आदरः । मुदिः ॥
इति शब्दरत्नावली । शान्तिार्थ
दृढप्रत्ययः यथा । प्रत्ययोप
मेकार्थेषु तथा अदेमुदाह
ता । नास्ति अहाप्रधानस्य धर्म
कृत्ये प्रयोजनं । इति स्मृतिः ।
चेतसः प्रसादः । इति पातञ्ज
लभाष्ये वेदव्यासः । सा-

विविधायथा श्रीभगवानुवाच
विविधा भवति अहा देहिनासा
समावृता । सात्त्विकी राजसी चैव
तामसी चेति ते अहा । सत्त्वानु
रूपसर्वस्य अहा भवति भारत
अहामयो येषु केषां यो यच्छ
दुःसपवसः । यजेते सात्त्विका
देवान् यत्तरत्नोसि राजसाः
प्रेतान् भूतगणान् आत्येयजेते
तामसा जनाः ॥ इति श्री-
भगवद्गीतायां ९ अध्यायः
तस्याः प्रशंसा यथा ।
ब्रह्मोवाच अहा एवा अमेधमाः
अहा मध्यांतं संस्थिताः । अ
हा नित्या प्रतिष्ठाया धर्माः अ
हेवकीर्तिताः । अतिमावरसाः
सत्त्वाः प्रधानपुरुषेभ्यः ।
अहामात्रेण गृह्यते न करेणान
चक्षुषा । कायज्ञेयैर्न वद्विभि
स्तथैवायं साराणिभिः । धर्मः
संप्राप्यते सत्त्वः अहाहीनैः स
दैर्ग्यं । अहा धर्मः परः सत्त्वः
अहा ज्ञाने कृते तपः । अहा
सर्गाश्च मोक्षश्च अहा सर्वमि
दं जगत् । सर्वसं जीवितं वा
पि दद्यादअहया यदि । नाम
पात्रफलं किंचित् अहाहा-
नंतो भवेत् एवं अहान्त्याः
सर्वे सर्वधर्माः प्रकीर्तिताः ।
केशवः अहया गम्ये ध्येयः
पूजाश्च सर्वदा । इति वक्रिपुरा
णे येनुदानमाहात्म्याध्यायः ॥
देवतः । अर्थानामुदिते पात्रे
अहया प्रतिपादने । दानमि
त्यभिनिर्दिष्टं व्याख्यानं तस्य
वक्ष्यते । उदिते शास्त्रकथिते
अहा देवलोकायथा । सत्
कृतिश्चानसूयाच सदा अहे
तिकीर्तिता । अतएव भगवद्गी
तासु अहया कृते दत्ते तपस्त
प्रेकृते तु यत् असदित्युच्यते पा
थं न च तस्येनेह च । हरिवंशे
वृत्तिं प्रति भगवद्वाक्यं । अ
प्राप्तये अहमधीत मन्त्रं तत्
दत्तितं यत् सत्त्वविजा कृते ।
अहया दत्तं मसंस्कृते हवि
र्भागाः षडेते तवेदसंप्रदाय ॥
इति अहितं । याज्ञवल्क्यः
अहाविधिसमायुक्तं कर्म यत्
क्रियते त्वभिः । सुविमुहेन भा
वेन तद्वानेत्यायकृत्यते । यो
नियोज्यवल्क्यः । विधिहीनं
भवेदुहं कृतं मअहयाचयत्
तद्वानेत्याय सत्त्व सत्त्वस्य उहं

तात्मनः । इति श्रयश्चित्तत्वे । निष्पन्नः ॥
 अहातः स्त्री दोहदवती । अ प्रपिते वि द्युतउपजलमित्र
 हायुक्ते वि । इत्यमरः ॥ पकदये यथा । निष्पत्ते कथि
 अहावान् वि अहायुक्तः । य ते पकृताजं लीरे पयःसूते
 या । अहावानलभतेज्ञाने तत अमृतु अमिते आणे संमुद
 परः संजतेदियः । ज्ञानेन कौहतेसमे । इति जटाधुरः ।
 व्यापरां प्रांति मविदेताथि अपिता स्त्री कौजिके । इति
 गच्छति । इतिभगवद्गीतायां केचित् ॥
 ५ अध्यायः ॥ अम उभ य नि इर तपःखिद
 अथ कि दूर्ध्व । वधे । इति योः । इति कविकल्पद्रुमः ॥ ३
 कविकल्पद्रुमः । कि अथय प्रमित्ता आता भय आसति
 तिश्रयति । दूर्ध्वो अथाने ॥ लोकः तपःकरोति विद्यति
 इति उगीदासः ॥ वेत्यर्थः । नि आतोः लि । उव
 अथ ग मोक्षे । प्रतिद्वयि । अमत् अमृमीत । अस्मात्प्रवा
 इति कविकल्पद्रुमः । गप्रया दितान्नित्ये उ । इत्यने ॥
 तिवत्सलोकः मोचयतीत्यर्थः भूयान् विप्रामयेति स इति
 अथाति शिष्य लोकः पुनः रक्षो प्रामतक मेवे इत्यदेतस्य
 पुन र्हेषयति इत्यर्थः । अथय रूप । इति उगीदासः ॥
 इति उगीदासः ॥ अमः पुं तपः । खिदः । इति
 अथयः पुं विस्मः । इतिविका अमयात्तथेदर्शनात् । आतिः
 एषेषः । अथयत्तथेप्यत्र ॥ तथय्यायः । क्तम १ क्तशः ३
 अथाने स्त्री ग्रंथने । यथा स परिग्रसः ५ अथासः ५ आया
 दूर्ध्वो रसना उमृफः अथाने सः ६ आयासः ७ इति हेमचंद्रः
 ग्रंथनेरुमाः । इतिहेमचंद्रः ॥ क्तमथः ८ इत्यमरः । असाभा
 अथितः वि ग्रंथितः । वद्धः । सः । तथय्यायः । खुरली १ ।
 कृतवयः । मुक्तः ॥ हर्षितः । योग्यः ३ अभासः ५ इति च
 इति अथयतोः क्त प्रत्ययेन हेमचंद्रः ॥

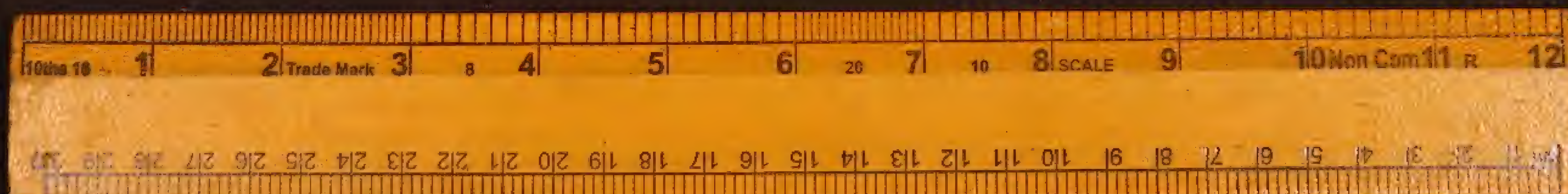
अवणः पुं यतिविशेषः । इति अतो स्त्री सातकर्णेदियज्ञानं
 मेदिनी । ततपर्यायः । अति शोण ३ इति भाषा ॥
 मीक्षोःपवर्गोऽय मुमुक्षुः प्र इति मेदिनी ॥
 अण यतिः । काचेयसो व्रीः अवणः पुं अवणानकृते । ३
 साधु रनगार अवि मुनिः । नि तिमेदिनी ॥
 ग्रंथो भित्त रस्य स्वे तपोयोः अवणहादशी स्त्री अवणान
 गणमादयः । इति हेमचंद्रः ॥ नवयुक्तभाद्रपुक्तहादशी । य
 निघञीविनि वि ॥ इति मे द्वा । पितामहउवाच । अवणहा
 दिनी । दृष्टावसे अति अति प्रदायि नो । एकादशी हादशीच अवणे
 अमणा स्त्री सदृशीता । सोसी नचसेयता । विजया साक्षिभिः
 मुनीरी । आवरीभेदः । इतिमे प्रोक्ता हरिपञ्चादि चान्तये ।
 दिनी ॥ अजी वि अमविशिष्टः । अम एकभक्तो न तन्न तथेवायाति
 शृङ्गादस्थये इन प्रत्ययेन नि तेनच । उपवासेन भस्मेणनेता
 षत्रः ॥ हादशिकोभवेत् ॥ कांस्य मा
 अथः पुं आश्रयः । अथितो च तस्या लोदे लोभेवितथः
 एतप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ भाषण । आयासञ्चयवायञ्च
 अथाने स्त्री आश्रयः । तथया दिवास्वप्न मथाङ्गने । शिला
 यः । आयः १ इत्यमरः ॥ पिह समरञ्च हादपणे वृक्षे
 अवः पुं कर्णः । क्षरणं । इत्य मरः । मासि भाद्रपदेपुक्ते
 मरुतीकाशोभरतः ॥ हादशीअवणान्विता ॥ मह
 अवः स्त्री कर्णः । इत्यमरः ती हादशी ज्ञेया उपवासेम
 अवणं स्त्री कर्णः । इत्यमरः हाफला । संगमेसरितः खाने
 नप्रयां अवणः कर्णः । इतिहे वुधयुक्ताअहाफला । ऊने स
 ममाली इति तटीकायां भर रत्ने सजले यजेत् स्वर्णतवा
 तः ॥ अणमासाभ्येतेरे अवणयो मने । सितवस्त्र युगच्छने द्वा
 छिद्रंभवति । इति सुखलोचः पानमुगान्विते । अनेमावासदेवाय

शिवः संज्ञयेततः । श्रीय यथा तारकायमिते शराकु
 गय सखितद्वत कण्ठकुसुमय तौ केशवे गगन मध्यवर्तिनि
 वेनमः । नमः श्रीपतये वलौ सन्नवारणगतेः जलप्रतो नि
 भूजो सर्वास्धारिणः । आप यमु गीज महीध लोभिकाः
 काय नमः कलौ केशवायो दे॥ पं १८ । इति कान्तिदासकृत
 दरे वयः । त्रैलोक्यपतये मेघं राविलप्रनिर्गुणं । तत्रज्ञात
 जेहो सर्वपतेनमः ॥ सर्वा फले । शास्त्रात्रुक्तो वक्रपु
 त्तनेनमः पादौ नैवेद्येद्युतया इमित्रः सत पुत्र भक्ति विजि
 यसे । ऊर्ध्वश्रुमोदकात्तया तारिवर्गः । चेज्जन्मकाले श्रव
 त्ज्ञागारंकारयेन्निशि । स्त्रा णादि यस्य श्रमा पुराणश्रव
 ता श्रीतोः सुयित्वा त कृतप णप्रवीणाः । इतिकोटीप्रदीपः
 व्याजलि वदेत् । नमोनम तत्र गृहार्थं भाष्य दणकाष्टादि
 स्ते गोविंद वुध श्रवणसेत्त छेदनमे ग्रह दक्षिणादिक
 क । अथौच संक्षयं कृत्वा स गमन निषेधा । यथा छेदने
 वेसोत्थाप्रदोभवः । श्रीयतो दे सेश्रुष्टैव काष्ठादीनां नका
 वदेवेपेण विप्रैः कलमान्दरे रयेत् । श्रवणदोवुधः घटके
 त । नद्या स्त्रीरेः शवाकुर्यात् न गच्छेद्दक्षिणादिशः । अथै
 सदीनकामानवाभुयात् । ३ पीडा भयंशोको राजपीडाप
 ति गारुडे ॥ अथायः ॥ नक्षयः संगृहे दण काष्ठाने
 अमृत हादशीशष्टे दृष्टये कृतेवस्तादिपंचके । इति ज्यो
 श्रवणशीर्षिका स्त्री श्रावणी तिस्तत् ॥
 वृत्तः । इति राजनिर्घण्टः ॥ श्रवण स्त्री श्रावणिकावृत्तः ।
 श्रवणं पुं स्त्री नक्षत्रविशेषः इतिरत्नमाला ॥
 इति मेदिनी । सात अक्षिण्या श्रवाण्यः पुं वलियोगपशुः
 येतर्गत हाविशानक्षत्रे । त यक्षियपशुः । इति सिद्धांत
 म्याः स्वर्पे शराकाः ताराव कोमुदी ॥
 यात्मके तस्यापिदेवो हविः अविष्टा स्त्री पविष्टानक्षत्रे ।

इत्यमरः ॥ पित्रादीन् चतुर्थ्यंतपदेनोदि
 अविष्टाजः पुं वुधग्रहः । इति प्र हविस्त्वागः आह । तत्त
 विकाएशेषः तत्रज्ञाते वि॥ हादशाविधे । यथा विस्वामित्रः
 श्रवः वि श्रावणः । श्रवणा नित्ये नैमित्तिके कामं वृद्धि
 ईवाकादिः । श्रुयातो य प्रश्र आह सपिण्डने । पार्वण्येति
 येननिष्पन्नः ॥ विज्ञेयं गोष्ठ्या श्रुद्धाये मष्ट
 आ ल खेदे । इति कविकल्प मे ॥ कर्म्ममं नवमे प्रोक्तं
 दुमः । रेफयुक्त स्तालयादिः हेविकं दशमे स्मृतो यात्रा
 ल आति । इति उर्गादासः ॥ धैकादशे प्रोक्तं प्रष्टायेहा
 श्रालम पाके । इति कविक दशस्मृतं । एतद्विषयप्रयोगे
 ल्यदुमः । रेफयुक्त स्तालया विवृते । यथा भविष्य ग्रहण
 दिः । ल आति । म अपवति हनि यज्जुहं तन्नि त्मभिधी
 इति उर्गादासः ॥ यते । वैसुदेव विहीने । तद
 श्राण वि पक्षः । इति मेदिनी शक्तावुदकेन तु । एकादिष्टे
 चतुर्गुणजलभिन्नपक्वद्वये तयज्जुहं तत्रैमित्तिकमुच्यते
 इति जटाधरः ॥ तदप्यदैवे कर्तव्य मयुष्मानास
 श्राण स्त्री यवाशुः । इत्यमरः ॥ येद्विज्ञान काम्याय तु हितंका
 आह स्त्री शास्त्रोक्तविधानेन म् अभिप्रेतायेसिद्धये ।
 पितृकर्म । इत्यमरः ॥ तस्म पार्वणेन विधानेन तदपुक्तं
 लक्षणं । यथा । संस्कृतयोजना विगाथिप वृद्धौ यत् कियते
 षड्वपयो दधि वृत्तान्वितं श्र आह वृद्धिआह तदुच्यते ॥
 हयादीयतेयस्मात् आह तेन सर्वं प्रदक्षिणांकार्यं सर्वाङ्गे
 निगद्यते । इति उल्लस्यवचना तपवीतिना । गंधोदक तिले
 तश्रुद्धया श्रुद्धादे दीने आह युक्तं कुर्यात् पात्र चतुष्टये
 इति वैदिकप्रयोगाधीनयोः अर्घ्याये पितृणात्रेयुपेतपात्रे
 निकं । इति आहृतत्वं । अ प्रसचयेत् ये समाना इति
 पिच । संबोधनपदोपनीतान् हाभ्या सेतज्ञेयं सपिण्डने ।

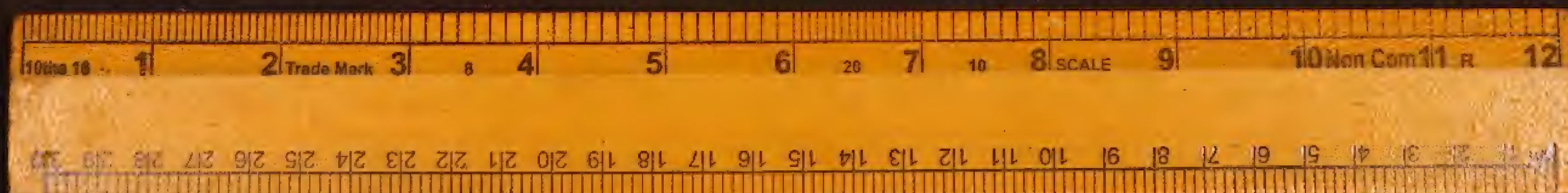

धन । पितृयज्ञेति निर्दिष्टोप
 मोऽये ब्रह्मणा स्वये । ततोऽय
 तितरोधमः कृतरेकः प्रतिदि
 तः । कृतः स्वयेभवा एवे आ
 देयो विधिरुत्तमाः । इति वा
 एहे आहोत्यतिनामाध्यायः
 अपिच । अप्रसमेन दातव्ये
 मासि मासि तिलोदके । प्र
 णस्य शिरसा देवी निर्वापस्य
 चधारिणीः वैष्णवी काष्णवी
 चेति प्रजया चेति नामतः एवं
 दत्तेन प्रीयेते पितरश्च नमेश
 यः । परमात्माशरीरस्या देव
 तानो मया कृतः । अयस्त्वव
 शरोहे देवगात्रादिनिःसृताः ।
 पितृदेवा भविष्यति भोक्ताः
 पितृपितृकान् । देवतासुरो
 पवी यत्तत्तत्सपत्न्याः । पित्रे
 आहस्य पश्यति वायुभूतान्
 सृष्टयः । पितृयज्ञे विशालाति
 येज्ज्वेति विदो जताः । आयुःकी
 र्तिर्वलंतेजा धने ३३ पशुसि
 यः । ददेति पितरस्तस्य आरो
 णे नात्रमेशयः । आत्मकर्मव
 णालोकान् प्राप्नुवेतीह णे
 भवान् । तिष्ठत्तच्च विमुच्यते
 प्रेतभावाच्च मानवाः । नरके
 पच्यमानानो ज्ञाताभवति मान
 वः । एज्जकः पितृदेवनो सर्वका
 ले गृहाश्रमे । द्विजातीस्तर्पयि
 त्वा तु एतेन विधिना नरः ॥
 अतयेतस्मामन्तेपितरः आह
 तर्पिताः । नरा ये पितृभक्ता
 स्ते प्राप्नुवेति परं गति ॥ पक्ता
 नेत्र वैकार्यं सुविष्टुच्च शु
 दितः । दृष्टे तु तत्र मध्याह्ने
 आहारमभितकारयेत् । स्वाग
 तञ्च तथा कृत्वा पार्थिवमेत
 लेषुचिः । पाद्ये दत्वा तु विशा
 यगृहस्थाभ्येतरंयेत् । आसने
 कल्पयित्वा तु आवासे तदनेत
 रं । प्रक्षीदद्यादिधानेन गंधमा
 लेः प्रक्षुब्धं धूपेदीपं तथाव
 स्वे तिलोदकं मध्यापित्वा । पा
 नं च भोजनमप्यर्च्यं विशाग्रेया
 येत्यथा । भस्मना मण्डले
 कार्यं पक्तिदोष निवारके । अ
 ग्निकार्यं ततः कृत्वा अन्नञ्चप
 रिवेशयेत् । तत्रकार्यस्तुसक
 त्यः पितृनुदित्पुसंदरि । यथा
 सुतेनभोक्तव्यं मिति कयादि
 ज्ञेयं । रत्नाञ्च मंत्रपाठेन आ
 चमेतविचक्षणः तस्मैस्तु ब्राह्म
 णान्ज्वात्वा दद्यादे विकिरे ततः

उत्तरोपोशने दत्वा पिण्डप्रभेदे
 कारयेत् । दक्षिणाभिमुखो भू
 त्वादभोनास्तीत्य भूतले । पित्रे
 दाने प्रज्वीते पित्रादि वितये
 तथा । पिण्डानो एज्जनेकार्यं
 तत्तद्वै यथाविधि । ब्राह्मण
 स्पृहस्तेन दद्यादत्तयमात्मका
 न् । पिण्डास्तु यस्तुवसुधेयावति
 हंतिभूतले । आण्णायमानाः पि
 तरस्तावतिहंतिवैष्टे । उपस्य
 श्वश्रुचिर्भूत्वा दद्यात्तशोमुद
 कानिच । प्रणम्य शिरसाभूमौ
 निर्वापस्यचधारिणीः वैष्णवी
 काष्णवी चेति अत्तयाचेतिना
 मतः । भक्तयेत प्रथमे पित्रे
 पत्न्ये देयञ्च मध्यमे । तृतीय
 मुदके दद्यात् आहै एवं विधिः
 स्मृतः पितृदेवे विसृज्याय भ
 क्त्या तु प्रणमेत्तान् । पदेद
 तेन तुष्टंति पितृदेवा नमेश
 यः । दीक्षागुणं प्रयच्छेतिपु
 ३ षोडश धनानिच । तेनोन्नमे
 षु विष्टेषु दद्यात् आहै तथा
 नतः । अन्धया तत्तुवेष्टाहैनि
 ष्णले नालिसेष्टायः । मेत्रही
 नेक्रियाहीने यतप्राहं कुरु
 तेदितः । मद्रक्तस्यासुरेदस्य
 फलंभवति भागवतः । इति
 वाराहे पितृयज्ञनिर्वायनामा
 ध्यायः । तस्याधिकारिकमो य
 था । ३३ षोडश प्रणोत्रो वाध्री
 ता वा भातसेततिः । सपिण्ड
 सेततिवापि क्रियाहीनपत्न्याय
 ते । तेषा मभावे सर्वेषां सम्य
 नोदकसेततिः । मातृपत्न्य
 पित्रेन सेवहा येज्जलेनवा ॥
 ऊलहयेपि चात्सजे स्त्रीभिः
 कार्याः क्रिया त्वा संज्ञातोत
 गतिर्वापि कार्याः प्रेतस्यायाः
 श्रियाः । उत्तमवेधुरिकणाहा
 कोरयेदवनीपतिः । पूर्वाः कि
 या मध्यमाश्च तथा चैवोत्तराः
 क्रियाः । विप्रकाराः क्रियास्त
 ता स्तासो भेदः शृणुष्व मे
 आदाह वाण्यायुधादि सर्वा
 येतास्तु याः क्रियाः । ताः प्र
 वीमध्यामा मासि मास्येकोदि
 वृसेतिताः । प्रेते पितृत्वं मा
 पत्रेसपिण्डीकरणदनु । कि
 येते याः क्रियाः पित्राः प्रोच्यते
 तात्पोत्तराः । पितृमातृसपि
 ण्डेस्तसमानसलिलेस्तथा ।
 संज्ञातोतर्गनेष्टेवराज्ञावाधन
 शरिणा । पूर्वाः क्रियास्तुकर्तव्याः

प्रजापते रवे चोन्नतः । दोहि ये सर्वे न आहारीः कदाचन
 त्रै वा नरयेष्ट कार्यास्तत्तन निमित्तयेष्टे हवेष्टु हिंजे भा
 ये स्तथा । मृताहानिचकर्ते येच सेयते । आचोतयेव
 याः स्त्रीणामप्युत्तराः क्रियाः एकीक्रे ह्यसने सपवेशयत्
 प्रतिसेवसरेगजनेकोदिष्टे वि युग्मादेवे तथा पित्रेसुप्रदेशे
 यानतः । इति विसुप्रराणे १ स्तथाकितः । होदेवेप्राप्तदक
 अशो १३ अथायः । यात्तव पित्रे श्रीपेकं चाभयोः एष्ट
 ल्कपउवाच । अथ आहवि क । मातामहानामप्येवे नरे
 पि वसे सर्व पापप्रणापाने वा वैष्टदेविकं । हस्तप्रत्तात
 अमावास्याष्टकावृष्टिः कृत्स्न तं दत्ता विष्टरायेऊशानपि
 पत्तोऽयनद्वये । इत्येवाह्यण आवाह्य तदनुत्तोता विष्टेदे
 सम्पत्तिर्विष्टवत्सर्गसंक्रमः ॥ वास इत्युवा । यदैस्त्ववकी
 व्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणे र्याथभाजनेसपविके । अ
 चेदसर्गयोः । आहप्रतिरुवि नोदेया पयः लिप्ता यवोप्ती
 श्वेव आहकालाः प्रकीर्तिताः तिरुवास्तथा । यादिया इति
 अग्रेयायः सर्ववेष्टेष्ट आविया मेवेण हस्तेष्टेव विनितियेत
 वेदविष्टुवा । वेदार्थविष्टेष्टसा गयोदके तथाधुप मात्पदान
 मासिमधुसिपारिकः । सस्त्री प्रदीपकं । अपसव्यततः कृत्वा
 यजुर्विज्ञामादयाज्यस्यु पितृणामप्रदक्षिणे । दिगुणे
 रमातुलाः । त्रिणाचिकेतो स्त ऊशान दत्ता उपेतस्त्वृत्वा
 द्वित्रिष्टुसंवेपिवांधवाः कर्म पितृन् आवाह्य तदनुत्तोता
 निष्टास्तोपानिष्टाः पंचाग्निर्वस्य पदायोतनस्ततः यवार्थस्तुति
 चारिणः । पितृमात्पराष्टेव आ लेः कार्यः ऊर्यादद्यादिष्टेव
 ह्यणाः आहदेवताः । गेमीही त दत्ता तु संश्रुवा स्तेषोपवे
 नातिरिक्तोगः कारणः पौनर्भ कृत्वाविधानतः । पितृभ्यः स्था
 वस्तथा । अवकीर्णदयोयेच नमसीति न्युज्जे पात्रे करोत्य
 येचाचारविवर्जिताः अवेसवाप्र यः । अग्रे करिष्यत्पादाय ।

एष्टुत्तरे चतसृते । ऊरुष्टेति चातो । विष्टेस्त सपेस्यको
 तथातोऽग्रे ऊत्तासौपितय भूमा सिचेततो जले दाता
 ततः । ऊतशेषे प्रदद्याच्चभा ये नोविष्टेतां वेदाः संतति
 जनेषु समाहितः । यथात्ता रेवच । आहचनोमाव्यगमे
 भोपपत्रेषु रौप्येषु च विशेषतः तव ऊदेयन् नोस्ति ३५
 दत्ताने एष्टितीते पात्र मिति कापि श्रियेवाचे प्रणिपत्य
 पात्राभिमंत्रणे । कृत्वेदे विसु विसर्जयेत् । वाजेवाजे इति प्रे
 रित्यने निजोगुष्टे निवेशयेत् तापितृष्टे विसर्जने । यस्मि
 स्यात्प्रातिकी गायत्री सधरा स्तेष्टेष्टवाः एष्टे मर्त्या पात्रे नि
 तेष्टुचचे तथा । जन्तायथास पातिताः । पितृपात्रे तज्जाने
 ते वाचे भुंजीरे स्तेष्टिवाग्य कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् । प्रद
 ताः । अत्रमिष्टे हरिष्वेच दद्या लिणमनुव्रज्य भुंजीत पितृसे
 दक्षायतोऽतरः । आहमेष्टपरि विते । व्रज्यामी भवेतां तु रज
 ज्ञाणि जन्ता एव जपस्तथा । अ नीभायया सह । एवेष्टदति
 त्रमादाय तमाः स्यशेषे चेतानु एंकृत्ता वृष्टो नोदीमुत्तान
 मयह । तदने प्रकिरे इमोदद्या पि । यजेत यवकर्कशु मिष्टाः
 ज्ञापः सकृत् सकृत् । सर्वमवशु पिष्टायेतेः श्रिताः । एकादिष्टे
 पादाय सतिले दक्षिणमुखः । देवहीन मेकार्थक्यवित्तके
 उच्छिष्ट सन्निधौ पिष्टान् प्रद आवाहनाग्राकरणरहितेष्टप
 घातपितृयत्तवत् मातामहा सव्यवत् । उपतिष्ठता मिष्टा
 नामप्येवेष्टाच्चाचमने ततः व्यस्थाने विप्रान् विसर्जयेत् । अ
 स्तस्ति प्रीयता मिति चाहैवे भिरम्यतो प्रकृयात् कमुस्तेभि
 विष्टेदेवान् जले ददत् । स्त रताः स्मर । गथादक नितेर्षि
 स्तिवाच्य ततो दद्यादत्तयेष्टाद श्रे ऊर्यात् पात्र चतुष्टये । अ
 कमेवच । दत्तातदक्षिणोऽशक्ता ईर्ष्येष्टपत्रेषु प्रेतपात्रे प्रेस
 स्थाकार मुदीरयेत् । वाच्यता चयेत् । ये समाना इति हा
 मित्यनुत्ततः पितृभ्यश्च स्तपो भ्यां शेषे एष्टेवदाचरेत् ॥

पतत् सपिंडीकरण मेकोटि मुयादिमान्। वस्त्राणां श्रीण
 हेस्त्रिया अपि। अवीक सपि लघुनेवनवे आह कृतेदिजः
 डीकरणयसंवेत्सरादेव। आमुष्मजो यनेविद्या सर्गमो
 तस्याप्यत्रे सोदकुभदधात्सेव सेस्त्रात्तानिच। प्रयच्छति न
 त्तरं हिज। पिशले गोत्रवि या राजे प्रीतो नित्येपितामहः
 प्रेभ्योदधादप्रोक्तलेपिवा ॥ इति गारुडे १६ अध्यायः ॥
 हविष्यान्नेनवेमासेपायसेन अपि च। व्यासप्राह महं वसे
 तुवत्सरं। मास्यहारिणको भुक्ति भुक्तिप्रदेत्तानो। एवं
 रभुशकुनह्यागपायतेः। ऐ निमंत्रयेदिप्रान् निशिसुत्र
 लोरोरववाह शफो सांसे सुचारिणः ॥ प्रदत्तिणाय
 र्ययाक्रमं। मासहृद्यापि त वीतेन देवान् वामोपवीतिना
 यानिदेतेरिदपितामहः ॥ पितृनिमंत्रयेत् पादोत्तालये
 दद्याद्वर्षा त्रयोदश्यां मचास हाक्य संवतः। ओंस्वागते भ
 चनसंप्रायः। प्रतिपत्प्रभृति वक्षिरितिप्रभुः। ओंस्वस्वभा
 वेवेकस्यादीनप्राहदेभवेत्। तमिति तेरुक्ते ओंविश्वेभ्यो
 शस्त्रेणानिहतानां चतुर्दशं देवेभ्य पतत् पादोदक मंथं
 प्रदीयते। स्वर्गीयपत्यमाजश्च स्वाहा पितृभ्यः स्वधा इति
 शोयं लेत्रेवलंतया ॥ पुत्र देवब्राह्मण पादयो देवतीर्थे
 पुष्टान् ससाभाग्यान्पत्येस नाभुशकुशजलकुसुमदाने ॥
 त्यातो सुतान्। प्रहृतं चक्र ततोदत्तिणामुत्तमवामोपवी
 तो पुत्रान् वाणिज्यप्रभृतीन् तेन प्रमुक्तं सगोत्रिभ्यः अस्मत्
 या। अरोतिन्ते यशोवीतयो पितृपितामह प्रपितामहेभ्यो
 कृतो परमा गतिः। यनेविद्या यथानामशर्मिभ्यः सपत्नीके
 भिषकसिद्धिं कृण्व गोत्रावि भ्य एतत्पादोदकमर्च्यं स्वधा ३
 कंतया। अस्थानापुश्रविधि ति पिशदि ब्राह्मण पादयोः पि
 तृभ्यः आहं संप्रयच्छति। कृ त्तीर्थेनभुशकुशतिलकुसुमत्र
 तिकादि भरपेते सकामाना लदाने। एवंमातामहादिषु पत्न

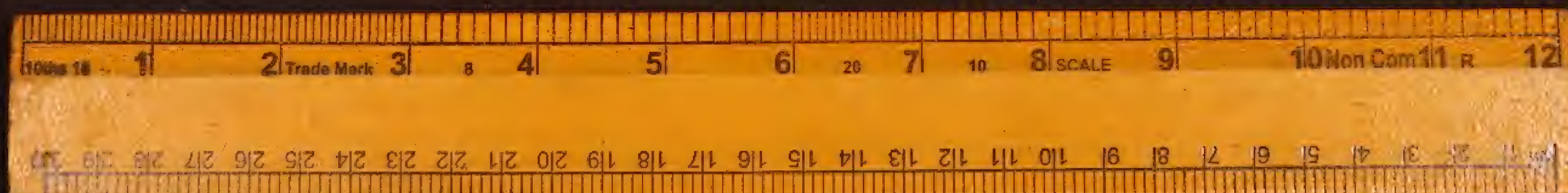
आचमनीये स्वाहा स्तुपेतिब्रा वा यजत्रा आसद्यास्मिन्व
 ह्यारहते। एषवो अर्च्यः इति हिंविमादयधं। ओंओषधयः
 ब्राह्मणहस्तेर्च्यराने। एतद्दः समवेदंतसोमेनसर राजायसे
 पुष्य इति ब्राह्मणहस्ते पुष्यदा कुणोतिब्राह्मणस्तं राजन् पार
 ने। ओंसिद्ध मिद मासने इहा यामसि। ओंआगच्छेतमहाभा
 सधु भित्तिभिधाय ओंभूः ओंभु गा विसेदेवा महावला ये यत्र
 वः ओंस्वः ओंमहः ओंजनः ओंत विहिताः प्राहे सावधाना भवे
 यः ओंसमे सप्तव्याहतिभिः ए तते। ओंप्रहता सुग रत्तासि
 वेमुवे देवब्राह्मणपवेशने। वेदिसदः। इति विभिरीवविक
 उत्तराभिमुत्ताः पितरः ओंदेव र्णो ओंपवित्र महंकरिष्ये ओं
 ताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य रुषेति तेनोक्ते साप्रकुशपत्रह
 पत्तच। नमः स्वधायै स्वाहायै ये प्रादेश प्रमाणं कृत्वा ओंप
 नित्यमेव नमो नमः ॥ इति वित्रे स्था वेस्यो अनेनऊ
 विर्जयेत् ओंआद्यास्मिन्देये पातोरेण छित्वा ओंविसे मेन
 अमुकमासे अमुकराशिगते साएते स्य इमंभुस्य ऊषांत
 सवितरि अमुकयो तिषोअ रेण विहृतं कृत्वा पात्रे पवित्र
 मुक्तं सगोत्राणा मस्मत्पितृ निवेशने। सत्रो दवीरभीष्टये
 पितामह प्रपितामहानो यथा आपो भवेत् पीतये पुंयोरेभि
 नामशर्मणो विसेदेव एवंके सवेत्तनः। इति पात्रे जलदा
 प्राहमहे करिष्ये ओंविसेभ्यो ने। ओंयवोसि यवयास्महेपो
 देवेभ्य इदमासने स्वाहा। ओं यवयागती इति यवदाने। ओं
 विद्यान् देवनावाहयिष्ये ओं गंधहारो इराधर्षानित्यप्रहो
 आवाहय इत्युक्ते ओंविसेदेवा करीषिणी ईश्वरी सर्वभूता
 सग्रागतं शृणुताम इमे हवे परे नो ता मिहोपकृयेष्टिये ॥
 हर्हि निषीदतः। ओंविसेदेवाः इति गंधदाने। ओं श्रीश्रुते
 शृणुतेमे हवे ये मे अंतरीक्षे लक्ष्मीश्रुपत्ता इति पुष्यदा
 यउपयविष्टयेः शिजिकाउत ने। ओंया दिव्या आपः पय

सा सेवभव या येतरीता उत स्मासहे करिष्ये ओंकरुष आ
पाथे वीर्या हिरण्यवर्ण यति हुकराणानुज्ञाने ओंमुग सगो
यास्ता न आपः शिवाः संप्रपाताः त्रेभ्यो अस्मत् पितृपितामह प्र
सुहता भवतु ओंभुरिलोचन से पितामहेभ्यो यथानामशंसभ्यः
तत्केभ्यो विष्णुभ्यो देवेभ्यो सपत्नीकेभ्य इह मासने स्था
ः ज्ञानमः । इतिहस्तेऽष्टादत्ता ब्राह्मणवामपाथे आसने । ओं
अनेनेवपात्रेण संप्रव पतिव पितृनावाहयिष्ये ओंआवाहये
ग्रहणे प्रथमपात्रेण संप्रवे प तृक्ते उग्रतस्त्रा निधीमयुषो
वित्रेण गृहीत्वा ब्राह्मणदत्ति तः समिधोमहिः । उग्रतुष्टुत आ
रापाथे कुपोपरि दुर्हमुत्त वहपितृन् हविषे अतवे । ओंआ
पात्रे स्थापने तउपरि कुपादाने योतुनः पितरः सोम्यासो अग्नि
ततः ओंभुरिलोचन संप्रकेभ्यो स्नाताः पथिभि देवयानैः । अ
विष्णुभ्यो देवेभ्य यतानि गंध स्मिन् यजे स्वधया मदेतोः पि
पुष्प धूप दीप वासोयुगसो भुवंत तेऽवन्तस्मान् । इत्यावा
नरीय यज्ञोपवीतानि नमः हुने । ओंअपहतासुरा रक्षांसि
गंधादिदान मच्छिद मस्तु वेदिसदः । त्रि तिल विकरण
कल्पसिद्धिरस्तु । ब्राह्मणवाच ओतिलासि सोमदेवतो गेस
ने । ततः पितृ पितामह प्रपिताम वो देवनिर्मितः । प्रत्तमहिः
हमातामह प्रमातामह दुदप्र शक्तः स्वधयापितृन् लोकान्
मातामहानो सपत्नीकानां आह प्रीणादिनः स्नाहा । तिलदाने
सहेकरिष्ये । अनुज्ञापने । ओंकरु गंधपुष्प हस्ताभ्यो दत्ता पितृ
येति चादौ रक्ते ओदेवता पात्रमुत्पाप्य यादियेति पति
भ्यः पितृभ्यश्चमहायोगिभ्योपवे ता अमुकसगोत्र अस्मत्पितः प्र
च इति विज्ञेयेत् तत ओं अमु मुकशर्मन् सपत्नीक एष ते अ
कसगोत्राणं अस्मत्पितृपि छैः स्था । एवं पितामहदो सपति
तामह प्रपितामहानो यथानाम त्रपात्रे गृहीत्वा ब्राह्मण वामपा
थमंता सपत्नीकानो आहंयु र्ध्वं दक्षिणाय कुपापरि ओंपितृ

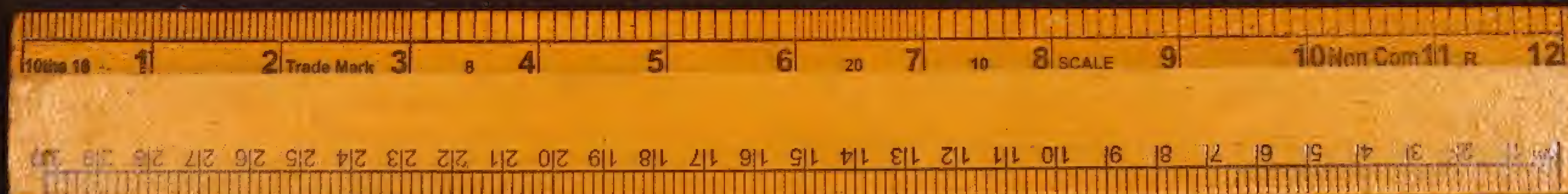
भ्यः स्नानमसीति अथोमुत्त अले अमृते अमृते मुहोमिला
पात्र स्थापने । ओंमुपेतो लोकाः हा । पात्राभिमेवेण । इहेविसुर्वि
पितृसदनाः पितृसदन सति चक्रमे रेथा निदधे पदममक
अथोमुत्त पात्रस्पर्शने । ततः यस्या पोथुले विसोहयोरत्त
अमुक सगोत्रेभ्यो अस्मत्पि स्तु ॥ इत्यत्रोपप्यथोमुत्त दि
त पितामह प्रपितामहेभ्यः जोगुष्ट निवेशने । ओं अपह
सपत्नीकेभ्यः पतानिगंधपुष्प तेति विर्यवतिकरणे । ओंनिह
धूपदीपवासोयुगसो नरीय य मि सर्वे यदमेभ्यवज्जवेत् ह
ज्ञोपवीतानि स्वधा । पितृती ताश्रु सर्वेऽस्तरदानवा मया
र्धन गोधादि दाने । गोधादिन म रक्षांसि यज्ञाः सपिशाच संधा
च्छिद मस्तु संकल्प सिद्धिरस्तु हता मया यातुधानाश्च सर्वे
ब्राह्मणवाचरेण । एवंमातामहा इति सिद्धार्थविकरणे । तत ओ
दीनामनुज्ञापनादिकर्म । ओंया धुरिलोचनसंप्रकेभ्यो विष्णु
दिव्येतिभूमि मस्माजने । ततो भ्यो देवेभ्य पतदत्रे सचुते स
चुताक्त मत्रे गृहीत्वा दक्षिणे पानीये सद्योजने स्नाहा इति
पवीतेपितृब्राह्मणे । ओंअग्रेक वारि कुपाद्ये रत्र संकल्पने ।
शामहकरिष्ये ओंकरुषेति ने ओंआहमिद मच्छिद मस्तु सं
भाक्ते ओंअग्रये कथावाहनाय कल्पसिद्धिरस्तु । ततोवामपा
स्नाहा । ओंसोमाय पितृमते स्ता वीतेन सद्योजने सचुत मत्रे पि
हा । आहतिहये देव ब्राह्मण ह शदिपात्रे निधाय तउपरिभूमि
स्नेदत्वा अवशिष्टां हविषां पात्रं संप्रव कुपादत्वा ओंअथिती
स्थापयित्वा अपर महे विज्ञादि नेपात्रे अभिमंशेण । उग्रतानाभ्यो
पात्रेमातामहादिपात्रे च निःक्षि पाणिभ्योपात्रे गृहीत्वा ओंअहं
पेत् । पात्रे अज्ञादि निधाय कु विलु रिमत्रोपरि उग्रतानो कुह
शंदत्वा अथोमुत्तभ्यो पाणि निवेशयेत् ओंअपहता इति
भ्योपात्रे गृहीत्वा । ओंअथितीते तिल विकरणे भूमिपातित
पात्रे द्याः पिधाने ब्राह्मणस्य वामजगुः अमुक सगोत्रेभ्यो

प्रसन्नपितामह प्रपितामहे वामोपवीती । उत्तिष्ठ प्रतः ।
 भ्या अमुकशर्मभ्यः सपत्नीके ओम्प्रिदग्वाश्रु ये जीताः ये
 भ्य एतदन्नं सञ्चते सपत्नीये षड्दशाः कुलेभ्यः भूमौ दत्तेन
 सञ्चते प्रतिषिद्धवर्जितेभ्यः तेषां तस्मा योत परोगति ।
 धा । अत्र संकल्पः । ओम्कुर्वन् हन्ती रस्ते चते पयः कीलाले
 परिचुते स्थाप्यतपयतमेपि दत्ता कुमेण जलगोदये दत्ता
 हन् । दत्ताणामुत्तरवारिधारा एवंवत् पुनः सव्याहृतिकोसा
 त्यागः । ओम्प्रमिदं मच्छिद्रम वित्री मधुवातेति नृचं मधुम
 स्तु संकल्पसिद्धिरस्तु । ततः स धितिव जम्मा ओम्कुर्वन् भवति
 व्याहृतिकया गायत्र्याविसर्जयि रिति देववाद्यानां प्रश्नः । स्वरु
 त्वा मधुवाता सृतायते मधुच चित मिति तेनोक्ते ओम्प्रम
 रेति सिंघवः माधीर्गः सेतोषधीः त्रमण्यस्तीति प्रश्नः । इष्टेः सह
 मधुनक्तुतायसोमधुमत्पाधि भुजः स्वेति तेनोक्ते पित्रादिना
 वेरजः मधु द्यौ रस्तुनः पिता म द्याणे वामोपवीतेन ओम्तस्मा
 धुमात्रावनस्पति मधुमानस्तु स्य इति प्रश्नः । ओम्तस्मात्स इत्यु
 सूर्या माधीर्गावो भवतुनः । म के शेषमन्त्रेति प्रश्नः । ओम्प्रैः
 धु मधु मधु इति जपः । यथासह सह भुजः स्वेति तेनोक्ते माता
 एव वाम्यताजुषधु मिति कयात् महादि द्वास्याणे तेषां प्रश्नः
 भुक्तवत्ससमवाधारिकं पितृ ततः पित्रादि द्वास्याणे पिता
 स्तावेजपेत् । ओम्समवाथा दशा नहे पातयिष्य पातयेसुक्ते ।
 तेषामृगाः कालेजरे गिरो चक्रं तउत्तिष्ठ प्रतोः सुत्तणोमे
 वाक्ताः सरहीये हेमाः सरसि उल्लु चतुष्काणं तिलविक
 मानमै । तेषिजाताः ऊरुलेत्रे । रणे ओम्प्रमुक संगोत्रप्रसक्ति
 द्वास्याणां वेदपरागाः प्रसि तः प्रमुकशर्मन सपत्नीक एत
 ता हस्मधाने एये तेषोचसी तेषिजासने स्थाप्योरेताम
 दत्त । ततस्तस्मैषु । दत्ताणामुत्ता ध्येपितामहाय प्रपितामहाय

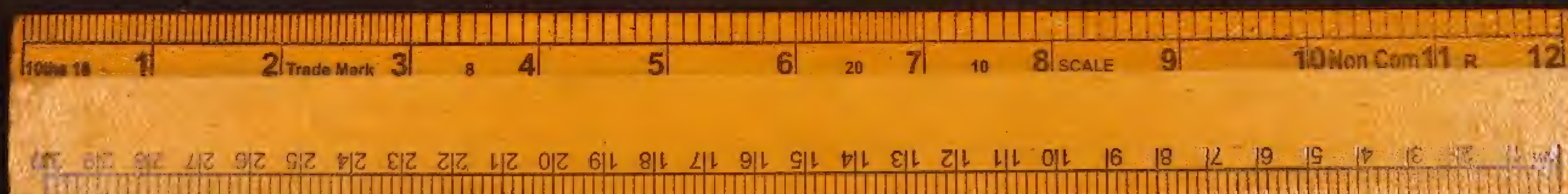
सव्याहृतिको गायत्रीमधुवाते इभ्यः सृत्तभ्यो नमः पितृभ्यो न
 ति त्रिजपेन अत्रे साजो पितरः मः । इति जपः । वामेनेतपरावृत्त
 कृत्वा ऊषोपरि अमुकगोत्रा दत्ताणामिभुतः अमीमदेतपि
 स्मपितः अमुकशर्मन सपत्नी तरोयथाभागासावृषायिषत ।
 कपष तेपिण्डः येचात्रतामनुषा इति जपः । वासः शिथिलीकृ
 श्रु त मनु तस्मै ते स्था । एवे तांजलिं कृत्वा ओम्नमोवः पित
 पितामह प्रपितामह मातामह २ः पितरो नमोवः । इति जपः
 प्रमातामह दृढप्रमातामहेभ्यः गृहात्रः पितरो दत्त । इति गृह
 पिण्डशेषविकिरणं पित्रोतिके वीत्ताण । ओम् सदेवः पितरो दे
 ओलेपभुजः प्रीयता इति स्मर षः । इति पिण्ड वीत्ताण । ओ
 ण ऊषोष हस्तमाज्जने । प्रक्षा एतदः पितरो वासः इत्युच्चार्य
 लितेन पिण्डपात्रोदकेन अ अमुक संगोत्र इत्यादिना एत
 मुकसंगोत्र प्रसक्तिः अमुक तेवासः ओम्येचात्रतामनुषो
 शर्मन सपत्नीक एततेजल म त्वमनु तस्मै ते स्था दशाभव
 वनेनित्य ओम्येचात्रतामनुषो सृत्तयाने । वामेनपाणिना उ
 म्पुतमनु तस्मै ते स्वेति पितृ दक्षपात्रे गृहीत्वा ओम्कुर्वन् हन्ती
 पिण्डसेचने । पिण्डपात्र मधोसु रस्ते चते पयः कीलाले इत्या
 विहृत्वा वहांजलिं ओम्प्रमिदिना पित्रोपरिवारिधाराभ्यागः
 तरोमादयधु यथाभागा सावृषा एवंस्थापितपात्र शेषोदकैः
 यधुमिति जपः तपः स्पृष्ट्वा वा प्रत्येकं पिण्डसेचने । पित्रोपरि
 मेनपरावृत्त उदङ्मुखश्च प्रा न गथादिहाने । पित्रोपरि
 ण सिः संयम्य ओम्संताय नम शो हस्तदत्त्वा ओम्प्रतत्रमी
 स्तुभ्यं ग्रीष्माय च नमोतमः वर्षा मदेतदाव शिवाप्रभूषत अ
 भ्यश्च शरत्सेर सृतेवेतनमः स स्ताषत स्वभानेवो विष्णो न
 हा हेमंताय नमस्तुभ्यं नमस्ते विष्णो मतीयो यास्मिद ते
 पिणिशायच माससवत्सरेभ्यश्च हरीति जपः इत्यं मातामहा
 दिवसेभ्यो नमोनमः ॥ ओम् य दे ब्रह्मणाना माचमने ॥

सुखप्रोक्तित मस्तिति भूयत्य
त्तणे कृता। अयोमये स्थिता
देवा सर्वमण्ड प्रतिष्ठिते। ब्राह्म
णस्य करेयस्ताः शिवा आपोत
वंतुनः। शिवा आपः संतिविति
हस्ते ब्राह्मणस्य जलदाने ल
क्ष्मीर्वसति पुष्पेष्टलक्ष्मीर्वसति
पुष्करे लक्ष्मी र्वस्तेसदागोष्ठेसौ
मनस्यसदास्तुमे। सौमनस्यमस्तु
पुष्पदाने ओं अस्तु तच्चास्तु मे
एणप्रोक्तिः पुष्पि धृतिश्रु मे।
यद्यत् श्रेयस्करं लोके तत्तद
स्तुसदासम ओं अस्तु तच्चादिष्ट
च्चास्तु यवतण्डुल दाने अमुक
सगोत्राणामस्तु पितृपिताम
हप्रपितामहानां सपत्नीकानां द
त्तमिदमन्न पानादिकमत्तय म
स्तु इति पित्रादि ब्राह्मणहस्ते स
तिलजलदाने। यजमानस्य प्रश्ने
अस्त्विति ब्राह्मणेण वदेत्। एवं मा
तामहादीना मत्तये आशिषः
ओं अन्नो राः पितरः संतु गोत्रं नो
वर्द्धतां दाताशे नो भिर्वर्द्धतां वे
दः संतति देवच। आहा च नेमप
त्यामहं देयञ्च नोः स्त्विति
अन्नञ्च नो वक्तु भवेदतिथीश्रु
लभेमहि। याचिता रश्च नः।

जैहसम्यज्ञा इति पिंडे स्त्रीरथा
 रो दत्ता पिंडचालने जैवाज्ञे वा
 जे वतवाजिनो नो येनेषुवि
 प्रा अमृता मृतज्ञाः अस्यामधुः
 पिवत मादयधे तस्मा यातप
 थिभिर्देवयानैः । इति पित्रादि
 विसर्जने । जैग्रामावाजस्यप्रस
 वो जगम्यादेमेघावापृथिवीवि
 सुदूषेग्रामागंतं पितरोमातरा
 युवमा मासोमाः मृतत्वायगम्या
 त । इति देवविसर्जने जैग्रभिरस्य
 ता मित्युक्ते अभिरता स्य इति
 ब्राह्मणे । यजुजातस्य निवर्तने
 गवादिषु पिंडे प्रतिपादनमिति
 एष ग्राहविधिः प्रोक्तः पाठतो
 णपनाशनः । अनेन विधिना
 ग्राहं कर्तुं वै यजुःकचिन् ॥
 अक्षयेत्यात् पितृणाञ्च स्वर्ग
 प्राप्तिर्भूता तथा इत्युक्ते पार्व
 णग्राहं पितृणां ब्रह्मलोकं दे
 इत्याद्यै गार्हते पातेणग्राह
 १११ अथायः । ब्रह्मोवाच ॥
 नित्यग्राहं प्रवक्ष्यामि एवं
 तद्विशेषयेत् जैग्रमुकसगो
 ज्ञाणा मस्मत्पितृ पितामह प्र
 पितामहाना समुकशर्मणा स
 पत्नीकाना ग्राहं सिद्धानेन यु

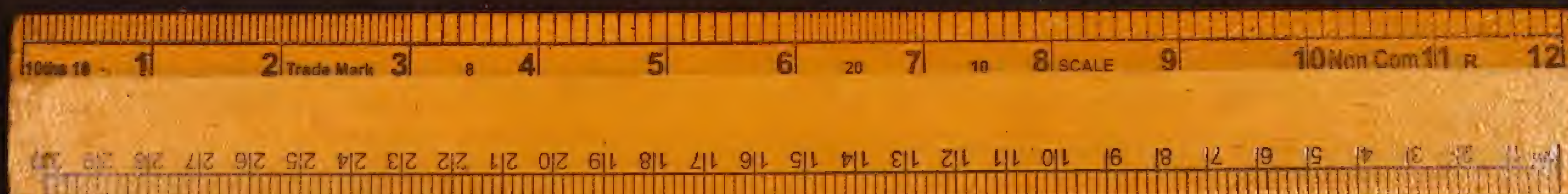
तद्वासाणामंत्रं च । तत उं प्र पतदत्रं सृजते सपानीये सवे
 चासकृद्देहो अमुकसंगोवाण जने सवदरे सदधि प्रतिपिह
 मस्मत् प्रपितामह पितामह वृजितेनमः । इति प्रनसंकल्पने
 पितृणां नान्दीशुलानो आह उं अमुकसंगोत्रे मत्प्रपिताम
 सिहात्रेन युष्मासु मया कर्त दि अमुकी देवि नोदीशुलि प
 यामिति वासाणामंत्रं प्रोकरि तदत्रं सवदरे सदधिनमः । इत्यं
 षसीति तेनोक्ते इत्यमेव वृह पितामही मातृवासाणे ततः
 प्रमातामहादि वासाणामंत्रं प्रपितामहादि वासाणामंत्रे उं
 देवपितृ सर्वदेववासाण आह अमुक संगोत्रेभ्यो मत्प्रपिताम
 करणानुज्ञापने । आसने उं वि ह पितामह पितृभ्य पतदत्रं
 सेदेवास आगत मृणताम इमे सवदरे सदधि सवेजने सपा
 इवे एदे वहि निवीरत । उं वि नीये नमः । एवं वृहप्रमातामहा
 सेदेवाः मृणतेमे हरे येमे दिभ्यः ॥ एकादिष्टे परावर्षणे
 नरीक्षेय उपधविष्टये अग्नि तदिष्टेष वदेष्टुण प्रथमे नि
 जिक्ता उतवा यजत्रा आसद्या मेत्रो पादप्रक्षालने आसने
 स्मिन् वहिषि मादयधुं उं आ अघ अमुकसंगोत्रस्य मत्पित
 गच्छेत् सहाभागा विसेदेवा त्रिक मेकोदिष्टे आह सिहा
 इति विसेदेवावाहनं । गंधादिदा त्रेन युष्मासु अहेकरिष्ये । आ
 वेष्टिद्वारधारण वाचने इकरणानुज्ञापने । आसने अ
 ततः प्रपितामही प्र भृतौ ना स्मिन् । गंधादिदाने पितृस्थाप
 मनुज्ञापने आसने गंधादिदा ने अन्न संकल्पने जप्यतिवीती
 ने अक्षिद्वारधारण इत्यं प्रपितामहादीनां अनुज्ञापने । आ
 तामहादीनां अनुज्ञापने । आ सने आवाहने गंधादिदाने । प
 वे वृहप्रमातामहादीनां अनु त्तराभिमुखीभूयातिथिआह
 त्तापनादिकरणं । ओवसु सत्य उच्छिष्ट समीपे ये अग्निदया
 सत्तकेभ्यो विसेभ्यो देवेभ्यः इति अन्नविकरणं । उं

अमुकसंगोत्र पित रमुकदेव ममनमः पितरो यमराज्ञे ते
 शर्मन् एतन्ने जल मवनेनि षो लोकः स्वधा नमो यज्ञोदे
 ह्ये चाम त्वा मनु योश्च त्वम वेष कल्पता । ये समानोमम
 नुतस्मे ते स्वधा इति रेखापरि नमो जीवाजीवेषुमासकाः
 दक्षिणामुखवारिधारादानं । ३ तेषां श्रीर्भयिकल्पतां अस्मि
 ति गारुडे ११ अध्यायः ॥ नलोकेषांते समाः । एतन्मेत्र
 ब्रह्मोवाच । सपिंडीकरणवहे ह्येन पितृपात्रोदकं पिताम
 हः । देततत्तयाहनि । कृता हप्रपितामह वृहप्रपितामह
 ऊतपकोलेतु प्रेतादेः पितृलो पात्रे दत्ता वृहप्रपितामह पा
 कदे । सपिंडीकरणं कुर्यात् त्रं परिसम्य पितामह प्रपिता
 अपराकृतपदेवत पितामहा मरयो रुदकं पवित्रञ्च पित
 दिवासाण निमंत्रणे उं प्रुरे पात्रे निलिपेत् ततः पितृवा
 वोमादवः सत्तकेभ्यो देवेभ्य साणहस्ते पवित्रदाने । पात्रे प्र
 एतदासननमः । वामपाशेचा षण्ण शिरसः कुरपादास्त्रेनेह
 सनदाने । ततः पितामहप्रपि स्तेः स जलदाने हस्ताभ्या पा
 तामह वृहप्रपितामहानो सप अमुस्याप्य उं यादियेति च प
 त्रीकानो आह महेकरिष्ये ठित्वा अमुक संगोत्र मत्पितर
 इत्यनुज्ञाग्रहणं । पात्रत्रयकर मुकप्रेतपवते प्रज्ञायेचात्रता
 णपात्रोपरि ऊणं दत्ता पात्रो मनुषांश्च मनुतस्मे ते स्वधा ।
 तरेण पिथाय अक्षिद्वारधार इति पितृवासाणहस्ते स्तोत्रं स
 णांतेपरिसमाप्य तथैव पितरं स्तोदकेपितृतीर्थेन दत्ता पिताम
 पिसपत्नीकस्य प्रेतांत नाम्ना हवासाणहस्तेपवित्रदाने पात्र
 आह करणानुज्ञापने । देवपाश पुष्पाणि वः कुरपादास्त्रेनेहस्ते
 क्षिद्वारधारणं । तेषां परिसमाप्य ऽयजलदाने हस्ताभ्या पात्रमु
 पितामह प्रपितामह वृहप्रपि स्थाप्य यादियेति पठित्वा अमु
 तामहपितृक्रमेण पात्राणामनाक कसंगोत्र मत्पितामह अमुक
 वाचने उच्चारणे कृता ये ममाताः देवशर्मन् सपत्नीकपवतेः स्तोः

स्वधा पितृणां त्रैलोक्ये पितृणां सत्पितामहं प्रमुक्तं शर्मन्
हं ब्राह्मणहस्ते स्नातुं मर्त्या सपत्नीकपथं ते पितॄन् ये चा
दकेदता शेषशुद्धं पितॄंसेच ३ त्वामनुयायितुं मनुते स्म ते
नार्थं पात्रांतरे निधाय तेनैव पा थापय मन्यथाः । पितॄन् दानं स
त्रेण पितृमहद्वासाणां ह विद्वंसन् । संकल्पसिद्धिरस्तु
स्वस्वोदकं पवित्रं शुद्धं त्वापि इति वाचने कृत्वा ततः पितॄं
त्वासाणां वासवांस्तु दक्षिणा तपित्वा पातने ओं संकल्पसिद्धि
प्रकृषेण परि पितॄभ्यः स्नानं स रस्तुति वाचने तं समाप्य पितॄं
सीति श्रयो मुखपात्रं स्थापये । विधाकृत्वा ये समानाः समन
पिता महानां गंधादिदाने श्र सः इति मेव ह्येव पठित्वा पितॄं
प्राकराण देवानां श्रवणं श्र मह प्रपितामहं बृहस्पितामहं
त्रे पितृमहादिपात्रे क्षिपेत् पितॄं पुत्रं लिपेत् । पितॄं पुत्रं गंधा
तामहादि पात्राभिमेवणादिवा दिके पितॄं चालने । अतिथिं ब्रा
चनं पर्यंतं क्रमेण समाप्य पितॄं ह्येव स्तुतिं मित्रादि प्रश्नः ।
त्वासाणां पात्राभिमेवणे श्रुतं ब्राह्मणानां माचमने भुक्तं क्रमे
हनिवेशने तिलं विकिरणं । ण तां बलदाने सुसंप्रोक्षितं स
सिद्धात्रविकिरणं कृत्वा श्रुतं स्तुतिं श्रुतः संतुष्टं प्रपिता
कसगोत्रं मत्पितॄं रमुक्तं प्रेतं प महादिक्रमेण ब्राह्मणानां हस्ते
तत्रैव ग्रामे सद्यते सपत्नीयं सद्यं जलदाने गोत्रस्यास्य मस्तुपि
ने प्रतिष्ठितं वर्जितं ये चात्र त्वा त्वासाणां हस्ते ओं उपतिष्ठतां
मनु यांश्च त्वमनुते स्म ते स्वधा तिसृति लज्जलदानेनाम गोत्रेण
ततो देवप्रभृति प्रापोषाणंद । उपतिष्ठतां सिति तेनां क्ते श्रुतं
घात । अतिथिं प्राप्ते अतिथि राः पितॄः संतु संत्विति उक्तं स्तु
प्राहं कृत्वा श्रुतिं ब्रह्मसरे । त थावाचयिष्ये इति पितृमहादि
तो विकिरणं । पितृमहादोष ब्राह्मणानुत्थापने ओं वाचयतां
श्रुत्वा पितृब्राह्मणे ओं स्तुति युक्ते पितृमहादिभ्यः स्वधोच्यते
ते भवद्विरिति प्रश्नः प्रमुक्तं सगंधं श्रुत्वा स्वधा इत्युक्ते पितृब्राह्मणे

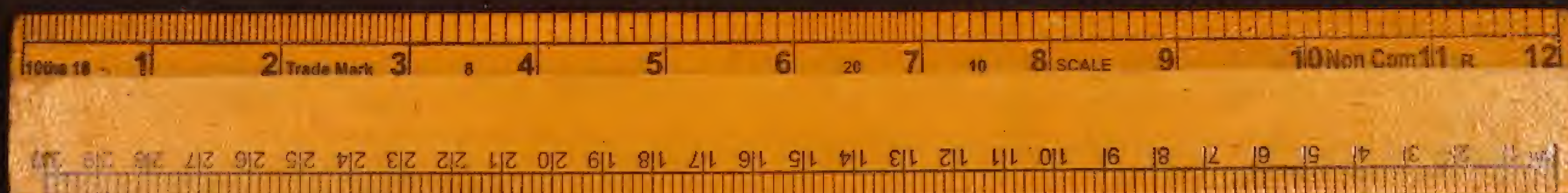
पितॄभ्यः स्वधोच्यते इति श्रुत्वा तौ नो प्रशस्ते नामिष्याताम् ॥
स्वधा इत्युक्ते ओं कुरुं वहेतीर प्रतिपत् प्रभृति हेता स्तिथ
मते इति दक्षिणाभिमुखं वा यः कुरुपत्तके । चतुर्दशीवर्जं
विधाय भूतः ओं विस्मदेवाः श्र पितृप्रशस्तांस्तुतरोत्तराः । आ
स्मिनपदे प्रीयेतामिति देव मावासा एका स्तिथः पौष मा
ब्राह्मणहस्ते यदोदकदाने ओं चादिषु विष्ठा तिस्रः श्रान्त एकाः
देवताभ्य इति विंशत्यः । पितॄं पात्रां माचमस्य दशमीनया । त्रयो
न पात्रे तालपित्वा प्राचम्य पितॄं दशमीनया युक्तावर्षस्तु विष्णो
तामहादिभ्यो दक्षिणां दत्वा त दशमीनया युक्तावर्षस्तु विष्णो
तः पितृब्राह्मणाय ततो अति षतः । श्रवणकप्रादकालानि
थि ब्राह्मणाय च आशिषो मे तेषां कालादिनेदिने नैमित्तिके
हीयेतामिष्यामीः प्रार्थने आ दिकर्तव्यं ग्रहणे चेश्वर्ययोः
शिषः प्रतिगृह्यते इत्युक्ते दा दान्यवातां च मरणे नारकीया
तारो नो भिद्वेतामिति पात्रं श्र दद्यान्मया । कामानि चैव प्रा
ज्ञानं कृत्वा वाचे वाचे इति विसर्जं हानि श्रयेति ग्रहणादिषु श्र
ने श्रभिरम्यतामिति पितृब्राह्म के । संक्रोशामस्तये प्राहं तथा ज
ण विसर्जने । सपिंडीकरणं प्रा मदनेषु पि । नक्षत्रेषु च सर्वेषु न
हेवा संप्रोक्तं मया तव । प्राहे थाकामे विशेषतः । स्वर्गं तुल
विष्णुः प्राह कर्ता फले प्राह दि भते कृत्वा कृत्तिकासुदिनोत्त
कंदारिः । इति गारुडे १२४ अध्या मः । अथ पश्य मयरोहिणीं सौमे
यः तिष्ठादिविशेषे प्राह कर्तुं ब्रह्मवर्चसे । मुद्राणां कर्मणां
ण फले यथा व्यास उवाच श्र सिद्धिं माशयां शस्य मेव च ॥
यथाहं समावासां प्राप्य का पुनर्वसो नया भूमिं श्रिये प्रेष
र्यदिजोत्तमैः । पितॄनां हाप्य तथैव च । सर्वान् कामान् तथा
कं भक्तं भुक्तिं मुक्तिं फलप्रदे सर्वेषामे सौभाग्यं मेव च ॥
पितृब्राह्मणं कं प्राहं क्षीणे श्रुत्यं त्रै तथने विद्यात् फलं
राजनिश्रयते । अपराक्ते हि जा णपापनाशने ज्ञातिश्रेष्ठतया

हस्ते विद्यायां सुवरुनसुतान कादण नया रूपे ब्रह्मवर्ष
 वाणिज्यसिद्धिं स्वतःच विद्या सिनःसुतान । द्वादश्यां जात
 लायां सुवर्णके मंत्रे वरुनि रूपेन रजते रोप्य मेवच ॥ जा
 मित्राणि राज्ञे प्राकृतैश्च । निश्रेष्ठं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां ^{विजयानां}
 मले कुर्वि लभेयाने सिद्धिमा सर्वकाम माप्नोति आहदःस ^{पञ्चदश्यां}
 येतेश्चैव सर्वान्कामानवे । द्वा तस्माच्छ्राद्धे न कर्तव्यचतुर्द
 शदेव श्रेष्ठं प्रवर्णेपुनः ॥ पंचाद्विजातिभिः । शस्त्रेण
 अविद्यायां तथाकामानवा तु हतानोवै तत्र आहं प्रक
 रणेचपरंवलं । अत्रैकपाद त्ययेत् । इयं द्वादश्यां संपन्नो
 केकृपादहिर्ब्रूय गृहे शुभं । न कालनियमः कृतः । तस्मा
 रेवत्यां वहवो रोगाश्चिन्त्यां द्वागपवर्गार्थे आहं कृपादि
 तुरगस्तथा । यास्ये चाजीवने जातिभिः ॥ कस्मादभेष्ट स
 तस्मात् यदि आहं प्रयच्छति वैष्ट कृपादाभ्युदयेपुनः ॥
 आदिसवारे चाग्रेण चोद्रेमो पुत्रजन्मादिषु आहं पावणे
 भाग्यमेवच कौजे सर्वत्र विज पर्वणिस्मृतं । अहम्यहनिनि
 ये सर्वान् कामान् वयस्यच तस्मात् काम्येनेभित्तिकंत
 विद्या मभीष्टा जीवेतु यनेवै या पकादिष्टं विज्ञेयवृद्धि
 मारीवेपुनः । शनैश्चरेलभेदा आहं च पावणे । एतत्संचति
 यः प्रतिपत्तु शुभान् सुतान ये आहं मनुता परिकीर्तिते
 कस्यको वै द्वितीयायात्तती यात्रायां घट्ट माख्यातेतत्र
 यायोभुवेतथा ॥ पशून्स यत्नेन पालयेत् शुद्धयेसममे
 द्वा आतृष्णीतु पंचम्यां पौा आहं ब्रह्मण परिकीर्तिते
 भनानसुतान घट्टाद्युतिं कु देवि चाष्टमे आहं यत्कृता
 विज्ञापिसप्रम्यालभतेनवः शुच्यतेभयात् ॥ संध्यायां
 अष्टम्या मपिवाणिज्ये लभते न कर्तव्ये राहोरन्यत्र दर्शनात्
 आहदःसदा । स्यान्नवम्या मेक देष्टानाञ्च विशेषागभवेत्
 खरेदपाम्यां दिखरे वक्र । ए एणमनुनमे । गयायामस्तये

आहं प्रयोगे मरकटके । ग तथा प्राकैनीवारैश्च श्रियेण
 येतिपितरोगायां कीर्तयेति मिः । गोधूमेश्चतिलैश्चुहेम
 मनीषिणः पृथ्वावहवः पुत्रा सेप्रीणयतेपितृन् आश्राना
 यद्येकोपिगयो व्रजेत् । यजे आतकानित्तुन मदीकाश्च
 तदाश्चमेधेन नीले वा वृषमु सदादिमान् विदारीश्चभक्तं
 तस्मिन्नेत पृथ्वा वहवः पुत्राः शु आहकालेपरापयेत् ला
 श्रीलवेतो गुणान्तिताः । तेषां ज्ञानधुषुतादघातशक्तून्
 तसमवेतानो यद्येकोपिगयो शर्करयासह दद्याच्छ्राद्धेप्रय
 व्रजेत् । गयो प्राप्नानुयेगेण त्वेन पुंग्राटक कुपोरुकान्
 यः आहं समगाचरेत् । तारि हौमासोमत्पमोमेनवीन्मा
 ताः पितरस्तेन सयातिपरमो सान्धारिणेनतु गोभ्रेणाय
 गति ॥ वराहपर्वतेचैव गोता चतुरः प्राकृतेततु पेचच घ
 यांचविशेषतः कारणस्याः एमाधान्द्वारागमोमेनपाषेते
 विशेषेण यत्र देवैः स्वयेहः एणायसमेवै अष्टावेणस्यमा
 गोमाहारे प्रभासेचविन्यकेः सेन रोरेवेणनवेवतु दशमासां
 नीलपर्वते ऊरुतेचैव ऊज्जा स्त तप्येतिवराह महिषामिधेः
 ये भृगुतेगे महालये । केदा शश कर्मयोस्तुमोमेनमासा
 रे फल्गुतीर्थेचनेमिवाशरण नेकादशैवतु । सेवत्सरेतुगये
 एवच । सरस्वत्याविशेषेण न पयसापायसेनवा वाप्रीण
 करेचविशेषतः । नर्मदायां सस्यमोमेनतन्मिहोदशवारि
 प्रावर्ते श्रीशैले भद्रकालके । की कालशाकं महाशाल्क
 वेत्रवम्यां विपाशायां गोदाव त्वद्विनायामिधेमधु आनेत्या
 र्यां विशेषतः । एवमादिषु यैव कल्पेतेमुमन्ना निचसर्वशः
 आयेषु तीर्थेषु पुलिनेषुच । सीता लव्यास्वयेबायसता
 नदीनेचैव तीरेषु तुष्येतिपित नाहमवैदितः । दद्यात् आहं
 रः सदा । व्रीहिभिश्चयैर्मोमे प्रयत्नेनतदस्यात्तयमुच्यते ॥
 रदिसंलफलेनच प्रणामाकैश्च पिप्यसि शिशुकैश्चैव तथाचैव

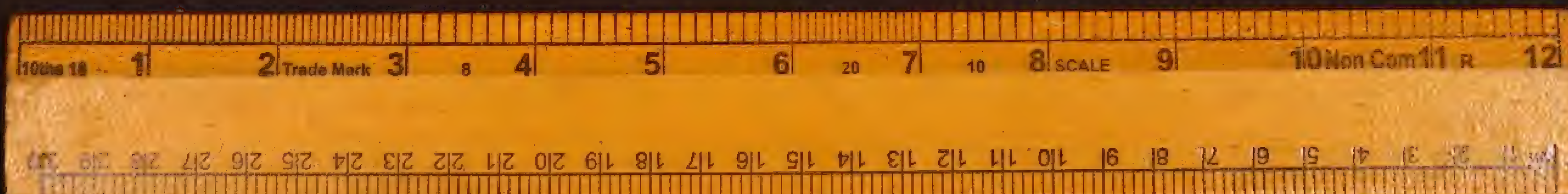
मसरके कुष्माण्डलावर्तौ धिकप्रतया हादशावर्तिकः
कान्भूतलसंसेतया। ऊर्ध्वमे ब्रह्मदेवाद्यंसेतानो गभंभुः
पिंडमूलैवे तण्नीयकमेवच सहस्रदः। चेरायणव्रतचरः स
राजमाया स्यात्तीर् माहियं च तवादीपुगणवित गुरुदेवादि
विवर्जयेत। कोदवान्कोविदा एजासप्रसक्तोत्तानतत्परः ॥
रांश्च पालेकीमरिचेतया। व विमुक्तः सर्वतोयीरो ब्रह्मभूतो
र्जयेत सर्वयत्नेन आहस्याने द्विजोत्तमः। महादेवाद्युत्तरतो
द्विजोत्तमः। इति कोर्मेउपरि वैभवः पंक्तिपावनः ॥ अहि
मागे ॥ अध्यायः ॥ आसः सानिरतो नित्य मप्रतिग्राहक
वाच। स्वात्ता यथात्तंसेतय स्या। सविरो दाननिरता
पितृन् चंद्रत्तये द्विजः। पिण्डा विस्मयाः पंक्तिपावनः। माता
त्वाहायकं प्रादे ऊर्ध्वान्मोम पित्रो हितेयुक्तः प्रातः स्नायी
मनाः शुचिः एवंमेवपरीक्षेत च वा द्विजः। अध्यात्मविस्तु
ब्राह्मण वेदपाशं। तीर्थं नद नि हीतो विज्ञेयः पंक्तिपाव
य कयातो प्रदाने वातिथिः नः। ज्ञाननिष्ठा महायोगीवे
स्मृतः। ये सोमया विरजसो दाताष्टविचितकः आहलुः
यस्मिन्नाः शोतचेतसः। व्रतिनो आहनिरतो ब्राह्मणः पंक्ति
नियमस्याश्च सत्कालाभिगा पावनः। वेदविद्याव्रतस्नातो
मिनः। पंचाग्नि रण्ययीयानोय ब्रह्मचर्यापरः सदा आर्चयेत्
जुर्वेदविदेवच। स्ववृत्तकच मुमुक्षुश्च ब्राह्मणः पंक्तिपावनः
विश्वान्विभुधुकीययोभवेत् शुभमानप्रवरको हसगोत्र स
विष्णविकेतपुंरोरोज्येष्टसा येवच। मुसंवेधीच विज्ञेयाः
सगयवच। अथर्वशिरसोः ध्ये ब्राह्मणः पंक्तिपावनाः। भोज
तारुश्यायीविशेषतः। अग्नि येद्योगिने एवं तत्तत्तानरति
होत्रपरोविद्वानन्यायविचषः यति। अलाभे नैष्टिकेदोतु
गवित। यत्र ब्राह्मणविचैव य पऊर्वाणकेतया। नदलाभे
श्रुत्याहर्मावकः। अविब्रतोम् गृहस्थो वा मुमुक्षुसंगवर्जिते

सर्वालाभेसायकं वा गृहस्थ प्रेयदीमान्मूलहीयोगुमान्
मपि भोजयेत्। प्रकृते गुण अपि विद्या ऊर्ध्वपुक्ता हीनवृ
तत्ततो यस्याप्रातियतिदेविः ता नराधमाः। यत्रेतेभुंजतेह
फलेवेदविदो नस्यसहस्रादति व्यतस्त्रवेदासुरेद्विजाः। यस्य
रिच्यते। तस्मान्नयत्नेन योगी वेदश्च वेदीच विच्छिद्येते वि
न मीश्वरज्ञानतत्परः। योज पुरुषे एष तज्जायते नार्हः
येद्वय कयेषु तत्ताभेति आहादिष कदाचन। पृद्रे
तरान् द्विजान्। एष वैप्रथमः षण भूतो राजा वृषलशामया
कल्पः प्रदाने ह्य कयायोः जकः। वयवन्तोपजीवीचष
अनुकल्प स्तये जेयः सदा स उते वयवन्तवः। दत्तात्मयो
द्विरुष्टितः। मातामहेमात गोहृताष्टे पतितात्मनु रव्वीत
तश्च स्वसीये स्युरं गुरु दौदि वेदविक्रयिने होते आहादे
अविदपतिवेद्य मन्त्रिग यासो षविगर्हिताः। अतिविक्रयि
चभोजयेत् ॥ नप्रादेभोजये नोयेतपरएवासमुद्रवाः शुभ
मित्रे धनैः कार्यैः ससंग्रहः मानये याजयेतिपतितास्ते प्र
पेशाचीदक्षिणासाहिनेवास कीर्तिताः। असंस्तुताध्यापका
अ फलप्रदा ॥ कामेप्रादेः येभूत्यर्थः ध्यायेति ये। अथौ
अयन्मित्रे नाभिपुमपितरि यने तथा वेदान् पतिता से
द्विषता हिहवि भुक्तंभवतिप्रे प्रकीर्तिताः। बुद्ध्यावकनिर्ग
न निष्फलं। ब्राह्मणस्तनयो न्याः पंचरात्रिविदाजनाः। का
यानस्तृणाग्निविवशास्यति। पालिकाः पाशुपताः पाषंडा
तस्मैहयेनरातयानच भस्म येचतद्विधाः। यस्याप्रातिहवी
निरुयते। यथोषरेवीजमुसा येतेउरात्मानस्तुतामसाः न
नवत्ता लभतेफले। तथाच तस्यतस्त्रवेद्विदप्रेयचेहफल
चेहविदंता नरात्तालभतेफले प्रदे अनाश्रमीयोद्विजः स्यादा
यावतो प्रसते पिण्डान् हव्य दाश्रमीवानिरर्थकः मिथ्याश्च
कयेषुमेववित तावतो प्रसते मीचयेविश विज्ञेयाः पंक्तिः

हृषकाः। उग्रमं ऊनयीऊष्टी हि कर्मसु ब्राह्मणावात्रिस्ता
 सिद्धीच प्रणावदेतकः विहप्र अवननीयाः प्रयत्नतः। अह
 जननश्रेष्ठेन लेनः क्रीवोः यनो अरसप्रहोगः संध्यापासनव
 तिकः मद्यपो हृयलीसकौवी र्जितः महायतविहीनशुद्ध
 रदा दिधिषुपतिः प्रगाहदाही र्जाणः पंक्तिहृषकः प्रधीतना
 गणशशी सोमविक्रयिनो हि शानश्रेष्ठस्त्रानहोमविवर्जितः
 जाः। परिवेता तथा हिंसाः परि तामसोराजसश्रेष्ठ ब्राह्मणः
 विनिर्निवाकृतिः पौनर्भवः ऊ पंक्तिहृषकः। वक्रनाभकिमुक्ते
 प्रीटीच तथा नत्तदशकः गी नविहितानयेन कुर्वते निहितो
 तवादिनिरतो व्याधितः का नाचरेयव वजनीयाः प्रयत्नतः
 तापवच। हीनो गण्ठातिरिक्ता इतिकौम उपरिभागे २ अथ
 गोरावकीर्णीतथैवच। कया यः। गोमयेनादकैर्भूमि शोध
 हृषीऊण गोलौहभिशक्ताः यित्तासमाहितः। सत्रिपात्।
 यदेवलः मित्रभूकपिपुनश्चै हिजानसवीन साधुभिः सत्रि
 वरं भार्यानुवर्जकः। मातापि मेवयेत। योभविष्यतिमेष्टा
 जोगुरोस्पागी दारत्यागीतथै हं एवैषु रभिमृज्यच। प्रसेभ
 वच गोत्रभिदुष्टेषाचशुका वे परेषु वी यथाक्तनत्तरेण्य
 गदष्टस्तथैवच। प्रनपयः कृ तान तस्यतेपितरः प्रकृता आ
 दसात्ती याचकाराजीवनः ॥ दकालमुपस्थिते। अत्योत्तम
 समुदयायी कृतदा तथा सम नसा ध्यात्वा सम्यतेनिमनोज
 यभेदकः वेदनिहापरश्रेष्ठवय ताः। ब्राह्मणे सोमहाश्रुतिपि
 रदारतास्तथा। हिजनिहार तरो हांतरीक्षगाः। नायुभूता
 ताश्रेष्ठ वज्रीः आह्लादिकर्मसु अ तिहंति भुक्ता योतिपराश
 कुतचः पिपुनः कुरो नास्ति ति। ग्रामेवित्ताश्रुतेविशः आ
 कोवेदनिंदकः। मित्रभूक कुर दकाल उपस्थिते वसेषु नि
 कश्चैव विशेषातपंक्तिहृषकाः यता सर्वं ब्रह्मचर्यपरायणाः
 सर्वेप्रतरभोज्यान्ना स्वदानार्हा अक्रोधानोः तरो ॥

मनः सत्यवादी समाहितः। भा मो वैव साधुषु। विविक्तेषुच।
 रं मेशुन मधाने आहकुडुंये तथेति दत्ते च पितरः सदा ॥
 जये। ग्रामेवितो ब्राह्मणे यो पारको भूमिभागेतु पितृणां
 सेवे कुरुतेहागे। स यातिरो नैवनिर्वपेत् स्वामिभित्तादिह
 रवे होरं अकरत्वे प्रयातिच येत मोहात् यत्क्रियतेनरेः।
 ग्रामेवयित्तायोमोहादपरंमेव अटव्यः परंताः पुण्य स्तीर्था
 येत दिजे। सतस्मादधिकः पा मायतनानिच। सर्वोणस्यामि
 पीविष्ठाकीदोः भिजायते ॥ कात्याऊन हि तेषुपरिग्रहः ॥
 आह निमेवितो विप्रो मेशुने तिलानवकिरेतत्र सर्वतो वंथ
 योऽधिगच्छति। ब्रह्महत्याम येदज्ञान। प्रसरोपहते सर्वे ति
 वाश्रुति तिर्यग्योतोसगच्छति लैः अद्यमजेन वा। ततोऽत्रे
 आह कृता त भुक्ताच यो वक्रसंस्कारे नैकयजनमच्युते
 ध्याने प्रतिपद्यते। भवेतिपि चोषयेयसमृद्धेचयथाशक्त्या
 तस्स तस्मासे पोषुभो प्रकल्पयेत्। ततोनिवृत्तेम
 जनाः। निमेवितस्तयः आह ध्याक्ते सुप्रलोम नखानदि
 प्रकुर्यात् कलहेदिजः। भवे ज्ञान् शुभप्राप्त्ययथासारी प्र
 तितस्य तस्मासे पितरोमनभो यच्छेदेतथावने। तैलमभ्येज
 जनाः। तस्मान्निमेवितः आह ने स्नाने स्नानीयंच एषाविधे
 नियतात्मा भवेत्त दिजः। अक्रो पात्रे रोदुंबरेः कुर्यात् वैश्वदेव
 धनः शौचपरः कर्ताचैव जिते त्यएवके ततःस्नात्वा विवृते
 शिष्यः। यो भूते दत्तिणोगता भ्यः प्रसृप्याय कृतांजलिः ॥
 दिशोदवेगान् समाहितः। सम पाद्यमचमनीयंच संप्रयच्छ्य
 तानाहरेहापि दत्तिणश्रातसु शाक्रमे। पुस्तकांतरे विवृतेभ्य
 निर्मलान्। दत्तिणामुवनं कि स्थाने निमित्तेभ्य इति निवृत्ते
 योविविक्तेषुभलज्ञाने। अर्वि भ्य इति च पाठः। ये चात्रवि
 देशं विविक्तञ्च गोमयेनोपले सुदेवानो हिजाः एवं निमंवि
 पयेत्। तदीतीरेषुतीर्थेषुस्वभू ताः। प्राशुतायासनायेषा।

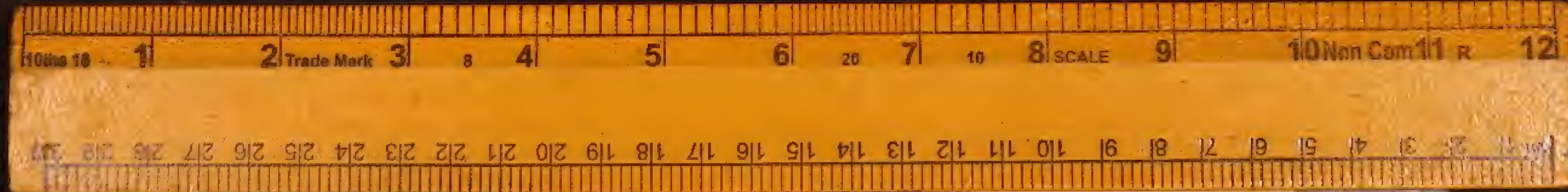

द्विद्वर्गपरितानिच । दत्तिणा
मुत्तयुक्तानि पितृणा मासना
निच दत्तिणायेकद्वर्गणिप्रो
त्तितानितिलोदके । तेषुपवेश
येदेतानासने संस्पृशन्निजः आ
सधुमिति संजन्मनासीरे स्तए
यकथक । होदेवेप्राप्नुवोपि
त्रेयत्र आदद्गुत्तास्तथा । पके
कंवाभवेत्तत्र देव मातामहेष
पि । सत्किंया देवाकालोच
प्राचे ब्राह्मणसंपदे । पंचेता
नविस्तरोहति तस्मात्रेहेतवि
स्तरे ॥ अपि वायोजयेदेकैत्रा
ह्मणे वेदपाशं । अतश्चि-
लादिसंपन्न मलत्तणविवर्ति
ते । उद्गुत्ताये चात्रेतत् सर्व
स्मात् प्राकृतात्पुनः ॥ देवता
यत्ने तस्मै निवेद्यात्रेप्रवर्त्तये
त् । प्राप्तेदग्नौ तदत्रंतु दद्या
द्वा ब्रह्मचारिणे । तस्मादेक
मपिप्रेष्टं विहोसे भोजयेतदि
जे । भित्तकोत्तयचारीवा भोज
नार्थं मुपस्थितः । उपविष्टेषु
यः प्रादे कामंतमपिभोजयेत्
आतिथिर्यस्याप्रातिनततआ
हंप्रास्थते । तस्मात् प्रयत्ना
त् प्रादेषु एजा ॥

हतिथयोहिजः । आतिथ्यरति
तप्राहेभुंजते येहिजातयः । का
कथानिब्रजेते दाताचेतनते
प्रायः । हीनोगः पतितः कुली
णीपुक्ता नास्तिकौ । ऊकु
टाः शूकराः स्थाने वर्णाः प्रा
देपुहृतः । वीभत्समशुचि
नने मने धृते रजस्तला नी
लकायायवसने पाषाणेषु
विवर्त्तयेत् यत्रत्र कियते क
संपैतके ब्राह्मणान् प्रति । त
सर्व मेव कर्तव्यं वैष्णवेचकप
र्वकं यथापदिष्टान् सर्वोक्ता
नलेक्युयादिभूषणैः स्रग्दा
मभिः पिरोवहि धूपवासानुने
पनेः ततस्त्वावाहयेदेवान्जा
ह्मणानामनुत्तया उदद्गुत्ता
यथायाये विष्टेदेवास उद्गुत्ता
ह्येपविष्टेगृहीत्वाचभाजनेत्तालि
तेपुनः । शत्रोदेव्या जले तिस्रा
यवोसीनियावास्तथा यादिया
इति मंत्रेण हस्ते लक्ष्मिनिवेदये
त् प्रदद्याद्देयमात्यानिभूषणो
निचशक्तिः । अपसव्यततः
कृत्वा पितृणां दत्तिणामुत्तः
आवाहनेततः कृत्वाउपपते
स्तस्त्वावुयः । आवाहनेततः

तोत्रयेदायंतुनस्ततः । शत्रोदे
व्यदके पात्रे तिलोसीतिलो
स्तथा । दत्तिणा चाची यथाए
वं दत्ता हस्तेषु वेष्टनः । संस्व-
वांश्च ततः सर्वान् पात्रे कृत्वा
त समाहितः । पितृभ्यः स्थान
मेतेन सुद्धं पात्रं निधायत् ।
अग्नौ कविष्येत्तादायष्ट्युत्ता
त्रेहृतस्तुते कुरुष्वेतिह्युत्तातो
जुहुयाउपवीतवत् । यज्ञोपवी
तानि होमः कर्तव्याः कुशपाणि
ना । पाचीनावीतिना पित्रे
वैष्णवेदेवंतु होमयेत् । दत्ति-
णपातयेज्जान् देवान् परिचर
त् सदा । पितृणां परिचर्यात्
पातयेदितरे तथा सोमायवैपि
तमते स्वधा नमश्तिब्रुवन् ॥
अग्नयेकमवाहनायस्तथेति
जुहुयाततः । अग्नभावे तु वि
प्रस्य पाणवेवोपपादयेत् ।
महादेवांति के वाथ गोष्टे वा
सुसमाहितः । ततस्तेरभ्यनु
ज्ञातो गत्वा वेदतिगां दिष्टां
गोमयेनोपलिप्त्वावी स्थाने
कृत्वातुसैकते । मातुलेचतु
रसंवा दत्तिणापनतंशुभं वि
रुलिखितस्य मय्ये दध्मणेकेन

चैवहि । ततः संस्तीर्यततस्थाने
दध्मनिदत्तिणापनकान् । शीन्
पिण्डान् निवेपेत्तत्र हरिः प्रोषा
न्समाहितः । मुष्णपिण्डोस्तत
हस्ते निर्मृज्यालेपभागीतो ।
तेषुदध्मेषुयाचासविशयस्यश
नेरस्तु । षड्पुत्रमस्तुर्ग्यात्
पितृनेवच मंत्रवत् । उदकंनिन
येच्छेषे शानेः पिण्डोतिकेपुनः
श्रवजिन्नेततान्पिण्डान् यथा
मुष्णान् समाहितः । अथपिंडा
वपिण्डात्रे विधिना भोजयेद्वि
ज्ञान् सोसान् एषांशुविविधा
न दद्यात् कुरुशरणायस । सुप
प्राकफलानीक्षत् पयोदधि
घृतंमथु । अन्नञ्चैव यथाकामे
विविधं भक्षयेयके । यउदिष्टे
द्विजेज्ञाणां तत्रत सर्वेनिवेद
येत् यस्यास्तिलाविविधान्
शर्करा विविधास्तथा । उस्म
मन्ने हिजातिभ्यो दातव्यंश्रेय
उच्छता । अम्यत्रफलमूलेभ्यः
पानकेभ्य स्तथैवच । नाश्रु
णिणतयेज्जात न कुप्येज्जात
तवदेत । न पादेनस्पृशेदने
नचैतदवधनयेत् कोपेनचैव
यदने यदने त्वरया पुनः ।

यावधाना विलुपति जल्यताः सपुत्रोयातिसंभवानेकविंश
 कोपपादिते स्त्रिगणत्रो नतिष्ठे नि स्थापयेष्टावयेदेवं यमि
 त सत्रियो च हिज्जन्तः । नचा प्राप्ताणिचेवदि ॥ इतिहास
 ३ पेपन काकादीनपतिणः प्र पुराणानि आहकल्पोप्रो
 तिषेययेत् नदद्यात्त हस्तेन भवान् । ततोत्रपुत्रजेडुक्तै
 प्रत्युत्तलवणतया । नचायसे प्रतो विकिरनभुवि । सृष्टा
 नपात्रेण नचेवाप्रदयापुनः ॥ सुदित मितेवे तमानाचम
 कोचनेनतुपात्रेण राजतोडुहरे येनतः । आचोताननुजानीया
 णच । दत्तमत्तयतो यातिवादे दभितो रम्यतामिति । स्वा
 नचविशेषतः । पात्रेणमत्तये स्तिति चते कृष जीह्वाणाक
 योवे आह भोजयतेपितृन् स दनेतरं । ततोभुक्तवतो तेषा
 यातिनरकेतोरेभोक्ताचेव प्रयेथ मत्रप्रोषे निवेदयेत् । यथा क
 सा । न पंक्त्याविषमेदद्या न पुस्त्या कुर्यादनुज्ञातोहिजो
 याचेत्रचदापयेत् । याचिता त्रमेः । पित्रे सुदित मितेवे
 रापिता दाता नरकान् योति वाच्योष्टेषुसुक्रते । सम्यत्र
 राहणान् । भुंजीतवाग्यताष्ट मित्यभुदये देवे रुचित मित
 ण न कृष प्राकृतान् गुण पि विसृज्य ब्राह्मणस्तान्
 न । तावदि पितरोः प्राति वैपित एवत वाग्यतः दहिा
 यावात्रोक्ता हविर्गुणाः ॥ ना दिप्रमाकोत्तन याचेतेमान् व
 प्रासनोपविष्टस्तु भुंजीतप्र रायित्वा । दातारो नो विवेदंते
 यमे हिजः । बहूनापपत्तो वेदः सेततिरेवच । आहचनोमा
 सोः तः पंक्त्याहरनिकिल्लिषे व्यामहकदेयेच नोः स्तिति ।
 नकिंचिदज्ञयेच्छाहे नियुक्ते पिण्डास्तुगोः जविप्रयोदद्या
 स्तुहिजोत्तमः ॥ नसांसंप्रति दग्नौ जलेपिवा । मध्यमेततः
 सेयेत नवानास्यान्मीक्षये पिण्ड मद्यात् पत्नी सुताधि
 त । योनाप्राति हिजोमांसे नी । प्रक्षाल्य हस्तावाचस्यता
 नियुक्तः पितृकर्मणि । सप्रे तीन शेषेण भोजयेत् ॥

ज्ञातिष्वपिच अक्तेषुस्नानभृत्या तस्मात् सर्वप्रयत्नेन आहं क
 नभोजयेत्ततः । पश्चात् स्वयञ्च यात् हिजोत्तमः । आराधितो
 पत्नीभिः प्रोषमत्रे समाहरेत् भवेदीश स्नान सम्यक्सनान
 नोहासयेतडुल्लिष्टं यावन्नले नः । अपि मूलफलैरीपिप्रज
 गतोऽविः ब्रह्मचारी भवेतोत्त र्धनिर्यनो हिजः । तिलोदकैस्त
 ज्ञयती रजनीतुतो । दत्ताप्रा पयेहा पितृन् स्नात्वा समादि
 हं तथा भुक्ता सेवते यस्तुमे तः । न जीवतपितृको दद्या
 पुने । महाशैव मासायकी होमांते ताविधायते । येषावा
 दयोनिं ब्रजेत्यनः ॥ शुचि र पि पिता दद्यात्तेषांचैकेप्रवत्त
 कोधनः प्रातः सत्यवादीसमा ते । पिता पिता महाश्रवतये
 दितः । स्वाध्यायञ्च तथाधा वप्रपितामहः । यो यस्यप्रिय
 ने कर्ता भोक्ता च वर्जयेत् । तेतस्मै देये नाम्रास्यतेनत ।
 आहंकृत्वा परप्राहे भुंजते भोजयेहापि जीवेतेयथाका
 ये हिजोत्तयः । महापातकि संत भक्तिः । नजीवेतमति
 भित्तुल्या यातिने नरकान् व क्रमदराति श्रयतेऽकृतिः द्या
 हन् पषवोऽभिहितः सम्यक्प्रा भुषायनिको दद्याद्दीजिज्ञेवि
 हुकल्पः सनातनः श्रुनेन वर्तये कयोः समं श्रुकथादहंसमाद
 भित्तु बुदासीनोऽयतत्तवित् । घात नियोगोत्पादितोयदि ।
 अनभिप्रभुगो वापि तथैवय अनियुक्तात् सुतो यस्तु शुल्क
 सनात्तितः । ग्रामप्राहे हिजः तो जायतेहिजः । प्रदद्याद्दी
 कुर्यात् वृषलस्तुसदेवदि आ जिनेपिण्डेदेविनेतु ततोमथा
 मप्राहे यदा कुर्यात्विधितः प्र होपिण्डो निवपेत्त्राभ्योदोवि
 हयान्वितः । तेनाप्रोकरणे क गोवीजिनेतथा कीर्तयेदथ
 घात पिरो स्नानैव निर्वपेत् चेकस्मिन् वीजनं दोविणेततः
 योनेन विधितः आहं कुर्यात् सताहनि त कर्तव्यमेकोदि
 संयतमानसः । व्यपेतकत्सषो हेविधानतः । अश्रेणचे स्त प
 निते यतीनो वर्तते पदे ॥ रिहीरो काम्येवै कामतस्तः

तः । एतन्ने चैव कर्तव्यं आह जानी कुसमानि दद्यात् नक्त
मभ्युदयार्थिना ॥ देववत्सर्व दलीपत्रे । इति कृतवचने ॥
मेव स्यात्तु वै कार्या तिलकि आहोन्नर निषिद्धानि यथा ।
या । दत्तांश्च मज्जवः कार्या यात्रा युद्धे नदीपारमिष्याला
युग्मान् वै भोजयेत् हिजान् पो हिभोजने द्युतकीडादिना
नोदीपुला से पितरः प्रीयेता निद्रा आह सप्त विवर्जयेत् ।
मितिवाचयेत् साह्यप्रदं ए इति कर्मलोचने ॥
वैस्यात् पितृणां स्यादनेतरं । स्मृतिः द्युतञ्च कलहचैव सा
ततोमातामहानाञ्च रुहो आ येसंघोदिताशये आहकर्ता
हत्रये स्मृते । देवएवैव दद्या चभोक्ताच पुन भुंक्तचवर्जयेत्
हे न कर्ण्यादप्रदतिना । प्रास्य अपिच विसृपराण । वज्रपति
ला निर्वपेत् पितरावपवीतोस कर्तव्यता आहै कोपोऽधगमने
साहितः पूर्ववै मातरः पूज्या तरा भोक्तरप्यत्राजेद पक्ष मे
भक्त्याचैव गणेश्वरः । स्योमिले तत्रास्यते ॥ राजमार्तदे ॥
पुपवित्रेषु प्रतिमासु हिजाति पुनर्भोजन मध्याने द्युताधयन
षु । पुष्प भूषणैवेवे रीत्या मेयुने । दानेप्रतिग्रहे संघांश्च
धैर्भूषणैरपि पूजयित्वा सा हं कृताष्टवर्जयेत् । नवावर्द
त्याणान् कर्ण्यात् आहत्रये मानधृतास्मृतिः पुनर्भोजनम
वुधः अकृता साह्यगयेतयः धानेभाराधयन मेयुने । दाने
आहपरिवेषयेत् तस्यकोथ संघांपुनः स्नाने आहै कृताष्ट
समाविष्टा हिंसा मित्कृति सा वर्जयेत् । इति आहृतले । आ
तरः । इति कोमे उपरिभागेर हं वि आहसमन्विते । इति
अध्यायः ॥ मात्से १६ १७ १८ हेमचंद्रः ॥
अध्यायेषु चान्यत् दृष्टम् ॥ आहकर्ता वि आहका
आहै कदलीपत्रे निषिद्धं भो रकः । यथा । आहकर्ता
जनपात्रतया ॥ इतिहेमादि च पुनर्भुंक्तञ्च वर्जयेत् ।
यात्वा आहवरादे । न । इति ॥

आहृतले ॥ आहदेवः पुं यमः इत्यमरः इति काव्यचंद्रिका ॥
सत विवस्वतः संज्ञाया पत्न्या आहृतसेवाहनं क्ली प्रमानित
जातः । मनुभेदः । इति पुरा स्मृतासनादि प्रानहारा अ
ण ॥ मोपशमने । इति केचित् ॥
आहृणाकं क्ली कालशाके । आम तक मंत्रे । इति कविक
इति भावप्रकाशः ॥ लुडुमः । आहृमत् । मंत्रोऽभिपु
आहृकः वि आहृभोक्ता । इति लोकरण । गुणोक्ति रित्येके ।
सिंहोतकोमुदी । आहृसम्बधि इति दुर्गादासः ॥
इत्ये यथा । याज्ञवल्क्यः संघाः आसः पुं मासः । मण्डपः ॥
गर्जित निहोते भूकस्यात्का कालः । इति मेदिनी ॥
निपातने । समाप्य वेदे द्युनि आसणेः पुं जिनभिर्ज्ञाणि
शामाणकमधीत्यच । पेच षाः । तस्यैवायः चेतकः । प्रत्र
दण्डो चतुर्दण्डा मष्टमोराकु जितः । महापासकः ५ गोमी
सूतके । इतु संधिषु भुक्तावा ५ इति विकाराशेषः ॥
आहृके प्रतिगृहच । इति आयः पुं अयणे आश्रयः ।
आदितत्वे ॥ इत्यमरः । श्रीसंबधिनि वि । य
आहृ वि आहृभोक्ता । आ या । श्रीदेवता अय आये र
हमनेन भुक्त मितिष्वनौ ३ वि । इति श्रीशब्दादन् प्रत्ययेन
तिसृत्रेणानिष्पन्नः । इति सि निष्पन्न मिति सिंहोतकोमुदी
होतकोमुदी ॥ आयसः वि अयसिजातः ।
आतः पुं शातः । जितेन्द्रियः । इति सिंहोतकोमुदी ॥
इति हेमचंद्रः । अमपुक्तेवि । आवः पुं अवणं । अथातो
अम तपः विदयो इत्यस्मात् ईन प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
रु प्रत्ययेन निष्पन्नः । यथा आवकः पुं शाकाभुनिशिष्य
सति मत्पाणनायतु साधये विशेषः । काकः । इति विको
तीतिरेतरे । अतिश्रोतासि स उशेषः । आतरवि ॥

आवणः पे पाषाणः इति मे देवी संज्ञनत्वाचनसर्पभय
दिनी वैशाखादिहादशमासा मासुयात् पंचम्योपज्ञेयज्ञा
नगतचतुर्थमासः । आवण ननेताद्यान महोरगान् तीरे
नक्षत्रयुक्ता पौर्णमासीयाव सर्पिश्चनेवेद्ये देयसर्पविषाण
णी सायत्रमासेसः । तत्तथाय हे । गारुडे अनेनेवासुकिंशे
नभाः १ आवणिकः १ इत्यमरः विषमं कंबलमेवच तथा
नभः ५ इति शहरत्वावली ॥ काकोटकनागं धृतराष्ट्रं शं
सच हिविधः सेर आदश्च । खिकं । कालीये तत्तकंचापि
ककोटस्यरविको मासः सो पिंगले मणिभद्रकं । यजेता
रआवणः । ककोटस्यरविप्रा नसितामागान् दष्टमुक्तोदिवे
रव्यश्चक्रप्रतिपदादिदृशांते व्रजेत् । पुराणोत्तरेपि । अने
मासश्चादआवणः चोत्तरेपिदि तोवासुकिः यद्यो महापद्मा
विधो मुख्यागोणश्च तत्रमु शतक्षकः । कुलीरः ककोटः
खिचोद आवणीय कृष्णप्रति फोला दृष्टोनागाः प्रकीर्तिताः
पदादिपौर्णमास्यंतो मासोमे पाद्ये शेषः यद्यो महापद्मः कु
णचोदः आवणः ॥ मुख लक्षण लीरः फोलापलकः । वासुकि
शोरोक्तं । इति मलमासतत्वे स्तलकश्चैव कालीयो मणि
तत्रजातफलं । लोकप्रसि भद्रकः पेरवता धृतराष्ट्रः क
हो धनवान् वदान्यः सहज कोटकथनेजयो रत्नाकरेपि
कलत्रात्मज रामयुक्तः । आ चुमर्दस्य यजारीण स्थापये
ताकरा यस्य जनस्य सर्वेस इवनोदरे स्वयेचापि तदश्रीया
आवणाये सुतरां प्रसूतः तत्रज्ञानानपि भोजयेत् पितु
अथ आवणकृत्ये तत्रदेवी मर्दस्यनिस्तस्य । तत्रप्रयोगः २
पुराणे सुमे जनार्दनेकसे रिशयनानेतरं गोणचोदेण
पंचम्यो भवतां गणे । एज आवण कृष्णतवस्या कृतज्ञा
येननसादेवी स्तुतीविदप नादि रुद्रमुखः अथआवणे
संस्थितो स्तुतीसिंहवृत्तः मासिकृषेपलेपंचम्यातिथौशुक्र

गोत्रः श्रीशुक्रदेवशर्मामर्ष गोथ पुष्पाभ्यो एजयेत् । नि
भयाभावकायो मनसादेवीए स्वपञ्चाणि दृष्टे स्थापयेत् आ
जामहेकरिषे । इति सेकल्यत्र द्योभ्यो दद्यात् स्वये भक्तये
हीदृष्टे एजयेत् तदभावे दृष्टे च उभयदिने एकांके शुरुता
जले वा न्यासादिके कृत्वा देवी नूनपंचमीलाभे पूर्वदिने ए
मेवेति ध्यात्वा मनसादेवि इहा जायमाना । आवणो पौर्णि
गच्छ इत्यावाह्य पतत पाद्ये मास्या आहुमावणके । इति
ओमनसादेव्ये नमः । इत्यनेनय कुराते । आवणानक्षत्रसेव
याशक्ति गंधपुष्प भूषदीपने धिति वि ॥
वेद्यानिदद्यात् । ततोऽनेतादी आवण ही दधालीवृत्तः
न नागान् एजयेत् । तत्रतीर इति मेदिनी ॥
सर्पिर्नैवेद्ये प्रधाने । अनेतादि आवणिकः पुं आवणमासः
कंपायादिभिः संज्ञ्य ओयो इत्यमरः ॥
सावनंततूपेण वृद्धाणः सच आवणी ही आवणमासीय
राचरे । पुष्पवहारेयेन्मूर्द्धि त एर्णिमा यथा पौर्णमासी त
स्मैतिस्नेनमो नमः इत्यनेन विः या माहीआवणीच नरोत्तम
एजयेत् । पवे प्रणवादिनमो पतोस्तुआहुकालान् वेनित्या
नैन स्व स्व तान्ना एजयेत् नाहप्रजापतिः । इति आहुत
ओंवासुकये नमः । ओंफोलाय त्वं । वृत्तविशेषः । मुण्दी इति
नमः ओंकेळवलायनमः । ओं योलक्रिया इतिच हिंदीभा
ककोटकायनमः । ओंशेरु वा तस्यार्थायः । मेदिनिका १
कायनमः । ओंकालीयायनमः भित्तुः १ आवणशीषिका ५ प्र
ओंतलकायनमः ओंपिंगलायन वणा ५ प्रव्रजिता ६ परिव्रजि
मः ओंमहापद्मायनमः ओंकुलि तपोधना ८ अस्या शणाः । क
कायनमः ओंमणिभद्रायनमः सायत्वे कटुत्वे उल्ले । कफ
ओंधनेजयायनमः ओंशेषायन वात शामातिशय कास विष
मः । ओंपेरवतायनमः प्रशक्तो हृदि नाशित्वेच । इति राज

निर्ज्ञेयः । अपिच सुग्रीभिः श्रितवान् वि सेवाकारकः
 रपि प्रोक्तः आरणीच तपोय श्रितातोः कृतप्रत्ययेन निष्प
 ना । अवलोकना मुण्डितिका त्रः इति सिद्धांतकोमुदी ॥ श्रि
 तथा अवलोकनीयका । महा । येमया स्त्री आत्माने श्रियंम
 आवलोकनात्सास्त्रा भूक न्येया । इति मुख्यवोधवाक
 देविका कदेवप्रधिकाचस्याद रण ॥
 यथा त तपस्विनी । मुण्डिति श्रिय उ दाहे । इतिकविकल्
 काकदः पाके वीर्यासा मथरा दुमः । उ श्रेयिता श्रिष्टा । उ
 लजुः । मेधा गण्डा पचीक तिर्गदासः ॥
 कुकुमियोन्यतिपाएवुत श्री श्री न ग पाके इतिकविकल्
 पदारुचपस्मार श्रीह मेदेग दुमः अग श्री एणातिश्रीणीते
 दार्तिहृत् । महासुग्रीचतत् इति दुर्गादासः ॥
 त्या गुणे रुक्ता महर्षिभिः ॥ श्रीः स्त्री लक्ष्मी । लवेगं इत्यम
 इति भावप्रकाशः अन्यतमु रः । देशरचना शोभा । सर
 ण्डितिकाशुदेइष्टये ॥ स्तनी । सरलवृत्तः विवर्गः ।
 आवेती स्त्री यमपन्ननाख्यदे संपत्तिः । विधा उपकरण वि
 शः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ भूतिः । मति इति मेदिनी ॥
 आवर्णीयः वि अवलोकनत्तत्र अधिकारः । प्रभा ॥ कीर्तिः
 संवेधीयः । अविष्टा शब्दात्कु इतिथरणिः । वृद्धिः सिद्धिः
 णप्रत्ययेन निष्पन्नः । इति सि इति शब्दावली । वृत्ताह
 णांतकोमुदी ॥ नमाता इति हेमचंद्रः । कुम
 श्रि । न सेवते इतिकविक ले । विल्ववृत्तः । वृद्धिनामौ
 ल्यदुसः ॥ न प्रयति श्र षथं इति राजनिर्घण्टः ॥
 यते । इति दुर्गादासः ॥ देवादिनामः पूर्व श्रीशत्रु
 श्रितः वि सेवितः आश्रितः । प्रयोगः कर्तव्यः । यथादेवे
 श्रितातोः कृतप्रत्ययेन निष्पन्नः गुरुं गुरुस्थाने क्षेत्रे क्षेत्राधि
 इति सिद्धांतकोमुदी ॥ देवतो । सिद्धे ॥

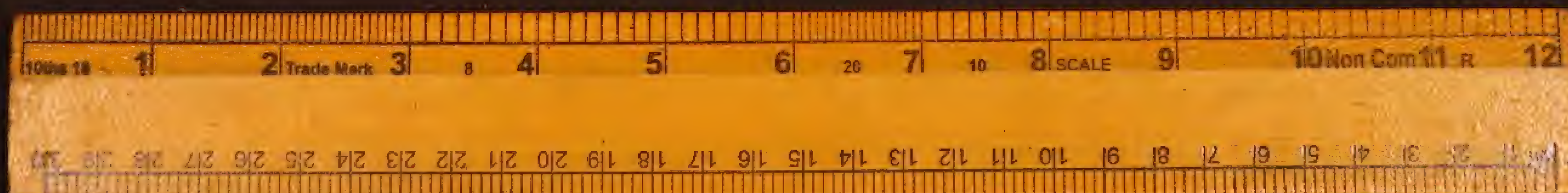
सिद्धाधिकारोश्च श्रीष्टं सम ग म प य नि अस्यागृहं वृज
 दीयेत । इति राजवभट्टतत्र स्वरः । हिमंतौ द्वितीयप्रहर
 योगसार दर्शनात् स्वर्गागमि दिवसे गानसमयः । रागमाला
 तादिना सिद्धे अधिकारो येषा योतस्याः स्वरपे । रक्तवर्णीस्त्री
 नगणो इत्यनेन जीवतो श्रीश कोमलोमी । पीतवस्त्रपरीधाना
 दादिते नाम्नः । नत मृतालो कौतकाद् भ्रमेतीसनी ना
 तयेति शिष्टाचारः । इति संक्ता यकादिना सारीगणेन स
 रतत् ॥ पत्रपट्टे श्रीशब्दान हहास्युक्ताप्रतरुतलोपवि
 प्रमाणं पत्रशब्देष्टये ॥ हा । द्वितीयाभारवा अथवा
 श्रीः पुं रागविशेषः । स त मालवा । अस्यावाउवजातिः अ
 हुमन्मते वृजगान्तरातपंचम स्याः स्वरावलिः य प ग म य नि
 रागः । एषिया नाभितो निर्ग अस्या गृहं वृज स्वरः । हिमंतौ
 तः अस्पजातिः सम्पूर्ण तस्य शेषवेलायां गानसमयः रागया
 स्वरावलिः । य कृ ग म प लाया तस्याः स्वरपेयथा स्वीत
 य नि ॥ अस्या गृहं वृज सुपरीधाना पुष्पमाल्यधरा ना
 स्वरः ॥ हेमंतौ अपराके एक मेलनार्थमेकाकिनी संके
 गानसमयः । रागमालाया अ तस्यातोपविष्टा । द्वितीयाधना
 स्वाकारः । सुन्दरपुरुषः ॥ श्रीः । अस्यावाउवजातिः । अस्याः
 शुक्लवस्त्रपरीधानः ॥ स्वरावलिः । य प य नि कृ ग । गृह
 मतोतरे रक्तवस्त्रपरीधानः । स्या वृजस्वरः । हिमंतौ द्वितीयप्रह
 रिकपद्मरागमणिमालागलः रदिवसे शेषवेलायां वा गानस
 पञ्चपुष्पहस्तः । विचित्रसिंहा मयः । रागमालाया तस्याः स्वर
 सनाइकः अस्या संयुते गायेति प वियोगिनीनारी । रक्तवस्त्रप
 गायकाः ॥ हनुमन्मते अस्या रीधाना । वियोगजसंतापेन उः
 भार्याः पंच । यथा । प्रथमा सा विताति कुशा । एकाकिनी रा
 लक्ष्मीः । तस्याः संयुजातिः रुचमाना वृजलतरुतलोपविष्टा
 अस्याः स्वरावलिः य कृ ॥ इ चतुर्थीवसेतरागिणी । अस्याः

सम्पूर्ण ज्ञातिः अस्याः सुरा मालोत्तरेऽक्त गुणयुक्ता वृत्तया
वलिः ५ म ग म प य नि अ वृद्धकटिदेशा नद्या लिखिता ५
स्याग्रहं षड्जंवरः हिमंती म अस्या पुत्रा अष्टौ । यथा । सिंधुः ।
आक्र वसेतती दिवाभावे च गा मालवः १ गौ ३ः अथवा
नसमयः रागमालायां तस्याः स् गोणः ३ अस्यास्थाने केचित्
रूपं सैदरप्रकृतिः । कस्य कल्याणः इति केचित् हामीर ।
चिन्तते प्रणामवर्णा रक्तवसना इति पठेति । गुणसागरः ५ कुंभः
मयप्रपुच्छा शिला आश्रमुक्त ५ गौभीरः ६ शंकरः अथवा आ
हस्ता योवनमदनमदमता । पु गडः ७ विहागरः ८ ॥ कलना
ष्यमालागलदेशा पुष्पाद्याने स यमते श्रीरागः प्रथमरागः अ
हनर्तकी सुस्वरगायनीभिः स सभाष्याः षट् । यथा । गौरी १ गौ
खेनरागरेणयता वामहस्त ५ लाहली १ यवली ३ रुद्राणी ५
ततोत्तलवीटिका स्त्रीगणस मालकोश अष्टौ कोशिकी ५
दित हास्यकोतककीरुत्तमी देवगायत्री ६ तन्मते पुत्रा अष्टौ
तवाद्यासक्ता रागमालोत्तरे उ हनुमन्मततुल्याः । किंतु गौ ३
क्तगुणयुक्ता श्रीकृष्णमूर्तिस शंकर विहागरस्थाने कल्याण
दृशमूर्ति लिखिता ५ पंचमी आगरा विगडा लिखिताः । को
आपरावरी अस्या ओडवजातिः मेष्टरमतेपि प्रथमरागाये अ
अस्याः स्वरावलिः य नि य म प स्य रागिण्यः षड्यथा । माल
अस्याग्रहं पवतस्वरः । हिमंती वी अथवा मरवा १ विवेणी
द्वितीयप्रहरदिवसे गानसमयः अथ वातिरवली १ गौरी ३ के
रागमालाया अस्याः स्वरूपे प्रण दारा ५ मधुमाथरी ५ पाहादि
मवर्णा स्त्री कोमलांगी श्वेत का अथवा पाहादी ६ अस्या पु
प्रादीपरीधना । कर्षणुलेप जाः एवोक्तमतद्वयतुल्याः । तन्म
ना हस्तपदयो वृहत्पर्यवेष्टि ते अस्या रागास्य रागिणीसहि
ता कैशेर्ददृशु जलमध्य तस्य शिपिरेती गानसमयः ।
स्यपर्वतपुहाया सुपविष्टा राग भरतमते पंचम रागाये ॥

अस्य रागिण्यः पंच ॥ श्रीकरः पुं विस्रः इति विकार
यथा सिंधुवी १ काफा २ दुम शेषः स्वरिण्यकारविशेषः ।
री ३ हवेदेशे विस्तार इति यथा यथा । श्रीकराचार्यादिगंधार
ता विचित्रा ५ शिरहरी अथ रषराहतविवेकाने । इति दाय
वा सोरठी ५ तन्मते अस्याष्ट भागाद्यष्टौ करोकाये श्रीकृष्ण
पुत्राः यथा । श्रीरमणः १ को तर्कालंकारः । श्रीकारके वि
लाहलः २ सामेतः ३ शंकरः श्रीकरणे स्त्री लेखनी । इति
णः ५ राकेष्टरः ५ खटरागः ६ शृङ्गारतावली ॥
वृद्धं सः ७ देशकारः ८ तेषां श्रीकोतः पुं विस्रः इति श
भाष्या यथा । विद्या ५ ध्याया शृङ्गारतावली ॥
१ कुंभा ३ सहनी ५ शरदा ५ श्रीकारी पुं शुगविशेषः तत्
हेमा ६ शशरेखा ७ सुरसती ८ पर्णायः शिपिवृषः २ ऊरेगः
इति ताना संगीतशास्त्रतः सेश्च ३ महायवः ५ यवनः ५ वेमि
होते ॥ हरीणाः ६ जेञ्जलः ७ जांचि
श्रीकंठः पुं शिवः इत्यमरः ॥ काकयः ८ अस्या मोमगुणाः
ऊरुजोगलदेशः । स तु हस्ति लक्ष्यते ह्यद्यते । वलप्रदत्तं च
नाप्रस्य उन्नर पश्चिमे वर्तते । इति राजनिर्घण्टः ॥
इति हेमचंद्रः ॥ श्रीलणः पुं स्त्री चंदनं । इ
श्रीकंठपदलान्छनः पुं भवभू ति विकारप्रदेशः ॥
तिः स तु मालतीसाधवनाटक श्रीगर्भः पुं विस्रः इति विकार
कर्ता इति शब्दमाला ॥ उशेषः खड्गः यथा आसिर्वि
श्रीकंठसालः पुं ऊवेरः इति षणनः खड्ग स्त्रीत्वाभावे उ
हलायुधः ॥ रामदः श्रीगर्भो विजयश्रेष्ठ
श्रीकन्दा स्त्री वंध्याकर्कोटकी संपाल नमोस्तुते । इति ति
इति राजनिर्घण्टः ॥ ण्यादितहे ॥
श्रीकरे स्त्री रक्तोत्पले । इति श्रीग्रहः पुं पतिगः पानीय
वि कारप्रदेशः ॥ शाला तत्पर्यायः शकुनिप्रण २

इतिहासवली ॥
 श्रीचक्रं ज्ञी दधि इति जटा
 यः ॥
 श्रीचक्रः पुं वदः । अथमः ॥
 श्रीचक्रं ज्ञी विप्रसंदर्भाः ए
 जायंतिशेषः । यथा श्रीचक्र
 संहति वसे तत्र एजाप्रसि
 दये । विडगर्भे विकोणतक
 ताचाष्टारमुहरेत । दशारह
 य मन्त्रस्याष्टार षोडशको
 णके । त्रिंशत्तात्मकभूतेहवे
 हिते यंत्रमालिखित । इति मे
 वमहोदयो ॥ तरेगः ॥
 अथिच अथ श्रीचक्रं । यथा
 विडुमत ग्रसेग्रष्टकोणपत
 त्रये संहारचक्रं द्विदशारं
 चतुर्दशारं स्थितिचक्रं मेतत्र
 यो । अष्टपत्रे षोडशदले वृत्त
 वये भूमिदनवये चतुर्दशसमा
 युक्त मेतत् दृष्ट्यात्मके । तत्र
 केंजामले विड विकोण व
 सुकोण दशार युगम मन्त्रस
 नागदल संगत षोडशारं व
 तत्रयेच धराणीसदनवयेच श्री
 चक्रराज मुदिते परदेवतायाः
 चक्रराजे सिंह कुंजमादिना
 लिखिते सुवर्ण रजतपंचरत्न लाल वेदतोलेकं ॥

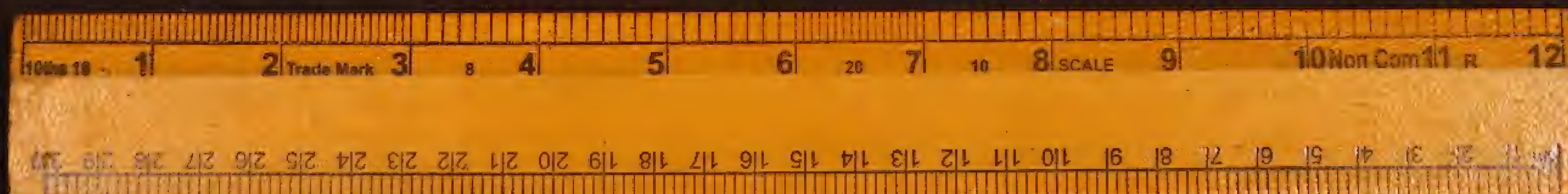
स्फटिकताम्राद्युत्कीर्णकृपात
 तथा भूतभैरवतंत्रे अकृतास
 समारेखो नालिख्य सममेसु
 ले योऽत्र यंत्रप्रवर्तते तस्मै
 हराम्यहं । यस्या यत्रस्थितिहे
 वि तत्रतो नाञ्जयेद्यदि तस्मात्
 रुधिरैणैव पारणातस्मज्जाय
 ते पशो रालोकने नस्यात्
 याजुरुतयत्नतः । यदिदेवा
 त पशोऽप्ये लिखितं विद्यतेक
 चित । समागच्छतिरेवात्रक्रिय
 तेपापमुद्धिता तथाभूतभैरवे ।
 योऽस्मिन् यंत्रे महेशान्तिके
 राणि प्रकल्पयेत् । योऽग्निनी
 सहितास्तस्य हिंसां कुर्वति भै
 रवाः ॥ इति वचनाच्चात्र केश
 राणि नरात्रावकयेत् यंत्रे सा
 धकस्तु कदाचन । प्रमादादेकि
 तेयंत्रे प्राणे भवति तत्तत्तत्ता
 त । तत्रापराजितापुष्पकरती
 रेजवास्तव । तत्रदेवीवसेमि
 तद्यंत्रे एजने मम ॥ तथा स
 त्त्वेदभैरवे । ऊर्णाञ्जुस्फटिलेय
 ३ हस्तमात्रे ससंदरे । रत्नादि
 पु चनिर्माणे मान मिच्छावशा
 इवेत् । एकतोले द्वितोलेवादि
 ताल वेदतोलेकं ॥

इतोधिकं नरः कृत्वा प्रायश्चित्तं लक्ष्मयुतं मित्रके कदाचिल्ल
 तीभवेत् भुवे । रक्तेन रजसा प्रचिक्रे वा स्फटिकादि विडष
 एष्यश्रीचक्रं भुवि पूजयेत् । ण । भग्नं करोति यो मर्त्यामृत
 नश्येति सर्वं विज्ञानं प्रापते स्मृत्युते भवेत् । तस्माच्च ।
 च यथेष्टिते । दशभागे सर्वा तीर्थराजे वा गंगादिमरितो
 सताप्रस्य हादशे तथा षड्द वरे सशुद्धे वा लिप्येदेवि चार
 पुरथतस्याथचेतलोहवयेभवे या उः तस्मात्पुयात् । इदेत
 त् । चक्रेऽस्मिन् एजयेद्योहिस् यंत्रमात्रविषये ॥ अथश्रीच
 सोभाग्य मवापुयात् अग्निमा कृपादेवकमाहात्म्यं । गंगापु
 ष्ठ सिद्धीना मथिपो जायते कुर नर्मदास यमुना गोदा
 चिरात् विडुमे रचिते यंत्रेप वरी गोमती गंगाहार गया
 मराणेऽथवा प्रिये । इंदनीले प्रवाग वदरी वागाणासीसिंधु
 ष्य वैदर्ये स्फाटिके मरुक्ते रेवा सेतु सरस्वती प्रभृतिषु
 भिवा । पने पुत्रे तथाद्यग्न वस्याएवभागादेरे तीर्थस्ना
 यशोसि तलते भवे । ताम्रं नमस्सुकोटिफलदे श्रीचक्र
 त्र कांतिदे शोक्तं सुवर्णं पादोदके । अथ दर्शन फले
 पुनाशने । राजते सेमदंज्ञे सम्यक् शक्तकृतं कृत्वायत्
 व स्फाटिके सर्वसिद्धिदे एत फले समवापुयात् तत्फलं
 यंत्रमात्रे ज्ञेयं । अथश्रीच भतेभक्त्या कृताश्रीचक्रदर्शने
 कृताशे प्रायश्चित्ते । दशैव षोडशे गामहादाने कृतावल
 स्फटितं यंत्रं द्युते चोरेण वा भतेफले । तत्फलं समवापुयात्
 प्रिये । उपवासप्रकृवीतदिन कृताश्रीचक्रदर्शने । सादं
 मेक मतेदितः लक्ष्मात्रे ज विकोटितीर्थपुस्नात्ता यत्फल
 पेदिद्या होम तर्पण एतके लमपुते । तत्फलं भतेभक्त्या
 मङ्गला चयुक्तं तोष्य वास कृता श्रीचक्रदर्शने ॥
 एतानपि भोजयेत् लक्ष्मज्ज्ञा इति संवसारः ॥
 दशोपाहोमः तदशोपाचतर्पणे श्रीजः पुं कामदेवः श्रियाज्ञात

लातः। शोचः इति केचित् ॥ मुगधोपयोगः ॥
 श्रीतालः ॐ तालवृत्तसदृशवृत्तः ॥ श्रीपतिः ॐ विसुः इत्यमरः ॥
 लविशेषः तत्पर्यायः मृदु ॥ एषिवीतयः इति मेदिनी ॥
 तालः १ लक्ष्मीतालः १ मृदु ॥ श्रीपयः ॐ राजपयः ॥ इति
 दः ५ विप्रालपत्रः ५ लोखारः ॥ हेमचंद्रः ॥
 ६ मसीलोखदलः ७ शिरालप ॥ श्रीपतिं स्त्री पद्मे प्रप्रिमेश ॥
 त्रकः ८ यामोदतः ९ प्रस्य ॥ वृत्तः ॥ इति मेदिनी ॥
 लाः मधुरते शीतले ईषतक ॥ श्रीपणिका स्त्री कटुफलवृत्तः
 वायते पित्रनाशिते कफका ॥ इत्यमरः ॥
 रिते ॥ ईषदातप्रकोपणत्वञ्च ॥ श्रीपति स्त्री गंभारीवृत्तः ॥ इत्यमरः ॥
 इति राजनिर्घण्टः ॥ मरः ॥ कटुफलवृत्तः ॥ इति मेदिनी ॥
 श्रीदः ॐ ऊवेरः ॥ इत्यमरः ॥ नी ॥ पाल्मलीवृत्तः ॥ ८० वृत्तः
 प्रभादातरि वि ॥ इति हेमचंद्रः ॥ ॥ अग्रिमन्य
 श्रीधरः ॐ विसुः ॥ भूतार्हद ॥ वृत्तः ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
 भेदः ॥ इति हेमचंद्रः ॥ ॥ श्रीपिष्टः ॐ सरलवृत्तसः ॥
 ग्रामशेषः ॥ यथा अतिचंद्रि चक्रं वनमालाविभूषिते ॥ इत्यमरटीकायां रामाग्रामः ॥
 श्रीधरे देवि विज्ञेये श्रीपदेष्ट ॥ श्रीपुत्रः ॐ प्रस्यः इति रिकोः
 दिगं सदा इति ब्रह्मवेवर्तेष्ट ॥ शेषः ॥ कामदेवश्च ॥
 कृतिखण्ड १९ अध्यायः ॥ श्रीपुष्पं स्त्री लवेरा इति रा-
 श्रीनेदनः ॐ कामदेवः ॥ इति जनिर्घण्टः ॥ पञ्चकाष्ट ॥ इति
 हेमचंद्रः लक्ष्मीपुत्रश्च ॥ रत्नमाला ॥
 श्रीनिकेतनः ॐ विसुः इति श ॥ श्रीफलः ॐ विल्ववृत्तः ॥ इत्यमरः ॥
 वरत्नावली ॥ मरः राजादनी ॥ इति राजनि
 श्रीनिवासः ॐ विसुः ॥ इति र्घण्टः ॥
 विकारशेषः ॥ श्रीफला स्त्री नीली लरका
 श्रीपे वि श्रियपातियत् ॥ इति रवेली इति राजनिर्घण्टः ॥
 श्रीफलिका स्त्री लरकाखेली

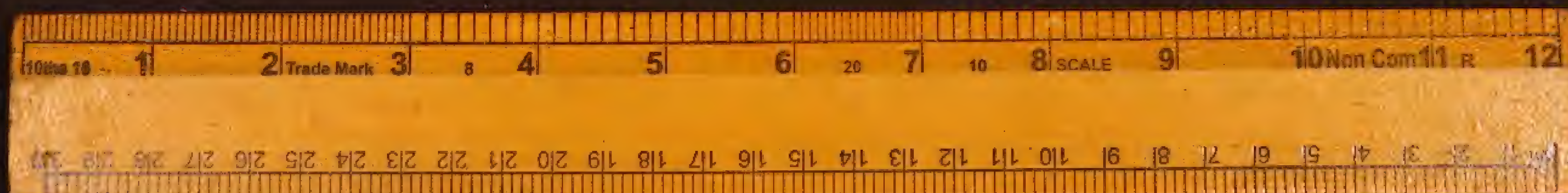
महानीलीवृत्तः इति राजः ॥ श्रीवरीश उवाच ॥ पुराणे ते
 निर्घण्टः ॥ भागवते पठ मेपुरतो हरेः ॥
 श्रीफली स्त्री ग्रामलकी नी चरितेदेत्यराजस्य प्रस्तादस्यच
 स्त्री इति मेदिनी ॥ मतपतेः गौतमउवाच ॥ अं
 श्रीभद्रा स्त्री भद्रमुलकः ॥ ३ वरीश मुकप्रोक्तं नित्यं भा
 तिशहरत्नावली ॥ गवते शृणु ॥ पठस्वस्वमुखेना
 श्रीभागवते स्त्री अष्टादशम पियदीक्षुसि भवत्तये ॥ स्तंभे
 हापुराणोत्तरीताष्टादशसहस्र स्तंभेः स्रमथस्य फल माप्नोति
 श्लोकयुक्तपुराणविशेषः यथा मानवः ॥ प्रमथ्याये राजस्य
 अष्टादशे भागवते सारमाह फलेनपरियुज्यते प्रतिश्लोकै
 ष्यसर्वतः कृतवानभगवान्वा वाजपेयफले तस्यापजायते
 सः मुकञ्चाध्यापयेत् सते ॥ पदे पदे महाराज तीर्थस्नान
 स्तंभेदीपाभिर्युक्ते ब्रह्मविद्या फलेलभेत ॥ एतद्भागवतेदेवि-
 समन्विते वेदे वेदोत्तसारतत उवाच मुक्तिमाधके तत्रापि
 पुराणानां च सत्तम ॥ यत्र सं दशमस्तंभः सर्वभक्तमनोहरः
 कीर्तितः कृष्ण भावानवे पदे तत्रापि रामलीलाख्यापेचाध्या
 पदे ॥ श्रीभागवत मित्येवयेस्व यी महाफला श्रीपार्वसवाच
 रंतिनराः कुचित ॥ मुच्यंतेस सर्वत्र हरिलीलाख्ये श्रीमद्भा
 र्वापेभ्यो यथा नाम्नागदा गवतेयदि स्तंभस्यदशमस्या
 भूतः ॥ महीभूतोयथाभेरुदे ये महिमाकेन हेतुना ॥ रा
 वानो केशवोयथा ॥ सूरभिः सलीलेतितत्रापि कथ्यते स
 कामयेननामपस्य यथावै र्वतोयिका ॥ तत्रमेकाराणे श्रे
 ष्ठी कासीनो पार्वतीनाथो तमुक्तं वा वदतेभृशं ॥ श्रीस
 राज्ञो दासरपि यथा ॥ दाशिवउवाच स्वयंभगवतो
 सप्तमात्रेव गंधर्वा नदीनां जन्म तस्यलीलाचवर्णते शु
 जाह्नवीयथा पुराणानां तथा तीनाञ्च स्मृति र्यत्र सर्ववेदांथ
 राजन् श्रीभागवत मुनिमं ॥ सस्मिता ॥ स्वयंभगवतो लीला

सर्वशक्तिप्रदार्पिता। दशम मः श्रुत्यप्यवृत्तः। इति राज
 स्तुतयमाहात्म्ये पतहेकारणम निर्वृत्तः। विष्णुः इति शब्दरत्ना
 ने तत्रापि समलीलाया यन्मा वली। शिवः इति विकीर्तने
 हात्म्यमुदीरिते। तत्रापि कारण षः। ऊवेरः ॥ इति शब्द
 वक्षिण्युण्णवतनेदिनि। यः माला ॥
 स्वयेभगवान्कृष्णः एतौ श्रुत्य श्रीमान् वि मनोज्ञः। यनी ॥
 इतीत्यने ससर्वशक्तिसंरणः इति मेदिनी। तस्यैवायः ॥
 सवेलीलाप्रकाशकः तस्यैव लक्ष्मीवान् ॥ लक्षणः ३ श्री
 कृष्णयोग्यः प्रोक्ताः सर्वोत्तमाय लः ५ इत्यमरः ॥
 तः। शक्तो नाम शक्तिमतो। श्रीमलापहा स्त्री यद्यप्यत्र ३
 लीला यत्रैकतः स्थिता। सा तिराजनिर्वृत्तः ॥
 लीलासर्वतः श्रेष्ठा कीर्तिताय श्रीशिवः पेंकालचक्रसमम
 रमर्षिभिः। इति पाद्ये पाताल वत्सरः। इतिकेचित पत्रपुष्टे श्री
 खेदे ५५ अध्यायः ॥ शब्दलिखने। इति लोकप्रसि
 श्रीभ्राता पुं श्रुत्यः। इति राज दुः। प्रोभायुक्तानेन स्त्री ॥
 निर्वृत्तः ॥ चेदः समुद्रोत्पत्ति श्रीमूर्तिः स्त्री देवविग्रहः विष्णु
 त्रत्वात् ॥ प्रतिमा यथा। अथ श्रीमूर्ते
 श्रीमतिः स्त्री राधा यथा श्री यः। पकादशस्कंये। शैलीदा
 राधा श्रीमतिः श्रेष्ठा श्रेष्ठ रुमयी लोही लेप्पा लेख्याच
 पाश्र्वतिप्रिया इति नारदपंचम सैकता। मनोमयी मणिमयी
 त्रेतस्याः सहस्रनामस्तोत्रे। प्रतिमाष्टविधा मता चलाच
 श्रीमती स्त्री प्रीयुक्ता योषि लेति द्विविधा प्रतिष्ठा जीवम
 नाम्नः एवं पतञ्जल्योच्यः निवे उहासावाहने नस्तः स्थि
 इति शिष्टाचारः ॥ राधा मुहवाचने। अस्थिराये
 श्रीमस्तकः पुं रसेनः इति। विकल्पः स्यात् स्थापिते त्रभवे
 विकारप्रेमः। लक्ष्मीशिशु तद्वये। स्तूपने तद्विलेप्याया म
 श्रीमान् पुं तिलकवृत्तः। इत्यत्र परिमार्जने। गोपाल।

मंत्रोद्दिष्टत्वात् श्रीमूर्ति रये चाथो अवस्थिता संकषणस्य मे
 तिता। तथापि वैसव प्रीत्ये दोः ये विस्मृतिरभिशङ्कते। ५
 लायाः श्रीमूर्तयोः विलाः ॥ दक्षिणपरि शोख चकंचाथः
 अथ श्रीमूर्तिलक्षणानि हय प्रदृश्यते कामोपरि तथाप्यत्र
 श्रीधं पंचरात्रे। भगवत् श्रीहय दक्षिणः प्रदृश्यते। मधुसूद
 श्रीधं वृत्तसंवादे। आदिमूर्तिर्वा ननामाः ये भेदः संकषणस्य च
 सदेवः संकषण मथासृजत। ६ विविक्तमूर्ति माह। दक्षि
 चतुर्मूर्तिः परंप्रोक्ते एकैकोभिध रणहुं गदा यस्य पंकजं चाप्य
 नेविधा। केशवादि प्रभेदेन सु यः स्थिते कामोर्द्धे संस्थिते चक
 तिहादशकं स्मृते पंकजे दक्षि मथः शोखे प्रदृश्यते। ब्रह्मो
 णोदघात पंचजन्ये तयोपरि उगे वामपादे दक्षिणे शेषपृष्ठ
 कामोपरि गदा यस्य चकंचाथो गो ७ श्रीवामनमूर्तिमाह। व
 अवस्थिते। आदिमूर्ते स्तभेदे लिवंचन संयुक्ते वामने चाप्य
 ये केशवेति प्रकीर्त्यते ॥ १ यः स्थिते। कामोर्द्धे कामोदी
 ग्रथरात्रभावेन कृतमेतत्त यस्य पुण्डरीक मथः स्थिते
 यत्रवे। नारयणाख्यासाम दक्षिणाहुं सहस्रारं पंचज
 तिः स्थापिता भुक्ति मुक्तिदा नमथः स्थिते। समतालप्रमा
 रसमाथः पंकजे यस्य पंच नेन वामने कारयेत्सदा ८।
 ज्ञेयतयोपरि दक्षिणाहुं ग उहुं दक्षिणतश्च मथः पंचय
 रायस्य चकंचाथो अवस्थिते वस्थिते कामोर्द्धे कामोदी य
 आदिमूर्ते स्तु भेदोः ये माथ स्पपंचजन्य मथः स्थिते। पश्चा
 वेति प्रकीर्त्यते २ दक्षिणाथः पश्चकरा वामे पार्श्वे यस्य स
 स्थिते चकंच गदायस्यापरिस्थि वस्थिता। स्थितो वाप्यपरिस्थि
 ता। कामोर्द्धे संस्थिते पंचे शोख वा सातुरागविलासवान् प्रमु
 चाथो अवस्थिते संकषणस्य त्रस्य हि भेदोः ये श्रीधरेति प्र
 भेदोः ये गोविंदेति प्रकीर्त्यते। कीर्त्यते ९ दक्षिणाहुं महाच
 ५ दक्षिणापरिपंचे तु गदा कं कामोदी तदथः स्थिता ॥

वामोर्ध्वं नलिते यस्य अथः शो
ले विराजते हृषीकेशेति विज्ञे
यः स्थापितः सर्वकामदः ॥
दक्षिणोर्ध्वं पुंशोर्ध्वं चोचनम
धस्तथा वामोर्ध्वं संस्थितं चक्रे
कौमोदीतदयः स्थिता ॥ पद्म
नाभेति सा मूर्तिः स्थापिता मो
क्षदायिनी ॥ दक्षिणोर्ध्वं पांच
जन्य मधस्तात् कृशशोभे ॥
सवोर्ध्वं कौमोदी देवी देति
राज मधःस्थिते अनिरुद्धस्य
भेदोऽयं कामोदर इति स्थितः
॥ पतेषां त्विदो कार्येण
मवीणा भूरेभ्युमे इति क्रमे
ण मार्गादि मासाधिपाः के
पावादेया दादश । अथसि
द्धार्थसंहितायां चतुर्विंशति
मूर्तयः वासु देवो गदा शोखच
क्रपद्मधरो मतः १ पद्मे शोखे
तथा चक्रे गदो वहति केश
वः २ शोखे पद्मे गदो चक्रे धत्ते
नारयणः सदा ३ गदो चक्रे
तथा शोखे पद्मे वहति साध
वः ४ चक्रे पद्मे तथा शोखे ग
दाञ्च पुरुषोत्तमः ५ पद्मे कौ
मोदकी शोखे चक्रे धत्तेऽप्य
योक्षजः ६ संकषरण ॥

गदा शोख पद्मचक्रधरः स्मृतः
चक्रे गदो पद्म शोखो गोविंदो धर
तेभुजे ८ गदो पद्मे तथा शोखे
कैवल्यविभर्तियः ९ चक्रे शो
खे तथा पद्मे गदाञ्च मधुसूद
नः १० गदो सरोजचक्रं च शोखे
धत्तेऽच्युतः सदा ११ ॥
शोखे कौमोदकी चक्रमुपेंदः
पद्मे मुहुरेत ॥ १२ ॥
शोखे चक्र गदा पद्मधरः प्रद्युम्न
उच्यते १३ पद्मे कौमोदकी च
क्रशोखे धत्ते त्रिविक्रमः १४ ॥
शोखे चक्रे गदो पद्मे वामनो
वहते सदा १५ पद्मे चक्रे ग
दो शोखे श्रीधरो वहते भुजे
१६ चक्रे पद्मे गदो शोखे नर
सिंहो विभर्तियः १७ ॥
पद्मे सुदर्शने शोखे गदो धत्ते ज
नार्दनः १८ अनिरुद्ध शुकगदा
शोखे पद्मे लसद्भुजः १९ ॥
हृषीकेशो गदो चक्रे पद्मे शो
खे धत्ते धारयेत् २० पद्मनाभो व
हेत शोखे पद्मे चक्रे गदो तथा
२१ पद्मे चक्रे गदो शोखे धत्ते
कामोदरः सदा २२ शोखे चक्रे
सरोजं च गदो वहति यो हृषी
२३ । शोखे कौमो ॥

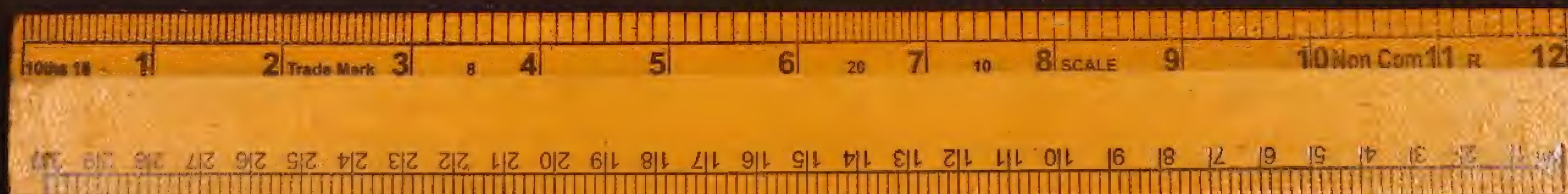
दक्षीपद्मे चक्रे कृष्णविभर्तियः
२४ एताश्च मूर्तयो ज्ञेया दक्षि
धः कर क्रमात् ॥ मत्स्यप्रण
व । एतद्देशतः प्रोक्ते प्रतिमा
लक्षणं तथा विस्तरेण नृप
क्रांति बृहस्पतिरपि हिजाः ॥
इति सेवा निष्ठा द्वेः श्रीमहे
स्मवाः पांचरात्रिकाः । प्राक्
व्याटीवल्लो गानो श्रीमति व
क्रमत्वे सेवा निज निजे
व मंत्रैः स्वस्वमूर्तयः प्राक्त
ग्रामात्मकेभ्यो नियमो नैव
विद्यते ॥ द्विभुजा जलद
प्रणामा विभेगी मधुराकृतिः
सेवा था नावुद्वेषेव श्रीम
तिः कृष्णदेवतः ॥ अस्याश्च
विविधाः श्रीमदवताः रादि
मूर्तयः । प्राड्भीवविधावप्ये
लेखा स्तनद्विषेवतः ॥
नित्यकर्मप्रसेगोऽस्मूर्तिजन्म
प्रतिष्ठयोः । विधिर्न लेखि
तं योऽपः सन् लेखिष्यतेऽप्य
तः । इति श्रीहरिभक्तिविलासे
६१ विलासः ॥
श्रीगुक्तः ॥ वि लक्ष्मीविशिष्टः ।
श्रीवतः ॥ श्रीमान् । जीवन्मुरुष
नामः सर्व दातव्योऽयं ॥

श्रीरामः ॐ श्रीवेष्टः । इति रा
जनिर्घण्टः ॥
श्रीरामपत्ने क्ली देशविशेषः
सारपटन इति भाषा इति
मादराजाख्यदेशे प्रसिद्धे ॥
श्रीरामः ॐ वज्रागणमध्ये
दक्षीयगाराः । इति हलायुधः
अस्य गणितेण यथा गोधा
री देवगोधारी सालवश्रीश्च
सारवी रामकीर्णपिरागिरणः
श्रीरामस्य प्रिया इमाः । इति
संती तदामोदवः । विला
रस्तु श्रीशङ्खेष्टद्वयः ॥
श्रीरामः ॐ रामचंद्रः । इति
शङ्खरत्नावली ॥
श्रीलः वि लक्ष्मीवान् इत्य
मः प्रोभायुक्तश्च ॥
श्रीलता स्त्री महायोगिनी
ती इति राजनिर्घण्टः ॥
श्रीवतः ॐ विष्णुः विष्णुवि
क्रविशेषः । सत वत्सल्युक्त
वर्णदक्षिणावर्तलोमावली
अर्हतोभुजः इति हेमचंद्रः ॥
सुरंगभेदः इति त्रिकोटशो
धः ॥
श्रीवत्सकी ॐ हृदकावर्त
हयः इति हेमचंद्रः ॥

श्रीवत्सभूतं ॐ विसृज्य इति शपिन् इति भाषा तत्पर्यायः ।
 हेमचन्द्रः ॥ पायसः २ एकपदः ३ श्रीविद्या
 श्रीवत्सलाञ्छनः ॐ विसृज्य ४ सरलद्वयः ५ इत्यमरः ॥
 इत्यमरः श्रीवत्सो लोच्छने तैलपरी ६ श्रीविद्याः ७ इति
 विष्णुस्य श्रीवत्सलाञ्छनः ८ जराधरः ९ श्रीविद्याः ८ इति
 तस्य नमः महाप्रबलतरेण ये शहरत्नावली । अस्य गुणाः
 तरोमावर्तविशेषः श्रीवत्सः श्रीवासः सरले एतिः ऊदरु
 ति सर्वेसे । श्रीवत्सो हस्तगतं गुंथिपर्णकं । सिल्लिकः परमा
 मणिविशेषः कोस्तुभवदिति मासी देवदारु सदा नावे सर्वे
 कृत्स्नदासः । इत्यमरदीकाया मी परमालम्बी रत्नाद्या ज्वर
 भरतः । श्रीवत्सकः ॐ वि नाशनाः इति राजवल्लभः ॥
 सृः । इति हलायुधः ॥ अग्रतः श्रीविद्याशब्दे दृष्टव्यं ॥
 श्रीवराहः ॐ विसृज्य इति वि पमे विसृज्यः । इति मेदिनी ॥
 कोटशेषः ॥ शिवः । इति शहरत्नावली ॥
 श्रीवल्ली स्त्री काण्डकवृत्तमे श्रीवासः ॐ सरलद्वयः । इत्य
 दः । तत्पर्यायः । शिववल्ली १ सरदीका ॥
 केवल्ली ३ श्रीवल्ली ५ अस्या श्रीविद्या स्त्री महाविद्याविशेषः
 कटफला ६ उगरोहा ७ अस्या सात विप्रसंदरी । तस्याः ष
 गुणाः कटुते । अमृतं वात दृविशदेहाः प्रम्य बाहुल्यमि
 शाफ कफापहत्वे तत्फलं या नलिविताः । अथ श्रीवि
 तैललेपनं सत्यं रुचिक तया । तत्रैकैः ज्ञानागते ॥ भू
 तये इति राजनिर्घण्टः ॥ मि श्रुदः शिवो माया शक्तिः
 श्रीवाटी स्त्री नागवल्लीभेदः कृष्णधुमादने । प्रदेचेदश्रुति
 इति राजनिर्घण्टः ॥ उग्र नवानो मेरु रुच्यते ॥
 श्रीवारकः ॐ सितवर्षा महारिप्रसंदर्षा मेवा मेरुस
 कः । इति राजनिर्घण्टः ॥ सुखाः सकला भुवेनशाली
 श्रीवासः ॐ सरलद्वयसः दा कामेशी बीजमुदते । अनेनसा

कला विद्याः कथयामिवरान श्रीवृत्तः ॐ प्रथमवृत्तः । इति
 ने शक्तयेत स्तम्भवर्णः एक हेमचन्द्रः विल्लवृत्तः यथा
 लमये मलोचने वाग्वेपे उये मास्यसिते पत्ते नवम्या
 चवर्णाख्यो कामराज सयोचा साईयोगतः श्रीवृत्ते बोधया
 ते । सादने शिवचंद्राख्यो पि सितो यावत् एजो कोरम्य
 कोते मीनलोचने कामराज हं । इति तिष्ठादितत्त्वधृत
 मिदंभदे षड्वर्णो सर्वमोहने श्रीवृत्तकः ॐ प्रथमवृत्तः
 शक्तिबीजे नगरोहे चंद्राद्यः श्रीवृत्तकः ॐ प्रथमवृत्तः
 सर्वमोहने । पतामुपास्यदेवे इति विकोडशेषः ॥
 शिकामः संयोगसुंदरः ॥ श्रीविद्याः ॐ सरलद्वयस्यनिर्ण
 कामराजो भवेदेति विद्येयं सः । तत्पर्यायः श्रीविद्ये वृत्त
 ज्ञानरूपिणी । अस्यार्थः शक्ति भूपञ्च चित्तांशो रसायकः ।
 रेकारः तस्य ईकारः तेनक श्रीवासः श्रीरसो वेष्टा लल्ली
 कार एकार ईकार लकारमहा वेष्टस्त वेष्टकः ॥ वेष्टसारो
 माया वाग्वेकटे । शिवोहः सावेष्टः लीरशीर्षः सुभूपकः
 कारः चंद्रः सकारः तेनहकार भुपंग सिल्लपर्णाश्च सरलो
 सकार लकार महा माया ३ गोपि घोडश । तद्गुणः श्रीवे
 तिकाशराज कृते चंद्रः सकारः हः कटुतिक्तमुकषायः श्रे
 तेन सकार ककार लकार म षापिज्ञानित कोनिदेव रुजा
 हा माया इति शक्तिकृते तेन जीर्णवृणज्जापानदेववृत्त ३
 विभिः कृतेः कामराजविद्येये तिराजनिर्घण्टः । अविच श्री
 अस्याः ध्याने यथा बालार्क मे वासः सरलः प्रावः श्रीवेष्टोद
 उलाभासा चतुर्वर्णविलोचने तभूपकः । श्रीवासोमधुवर्ति
 पाशोऽशुशरोऽप्यपं धारयेती कः स्त्रियोस स्त्रियः सरः ॥
 शिवो अये । एवं ध्यात्वा मा पित्रला वात मुहूर्ति सुररो
 तस्यजादिके कुर्यात् ॥ गकफावहः । रत्नाः श्री स्वित
 इति तत्रसारः ॥ दोर्मथ युका काण्ड वृणमणित

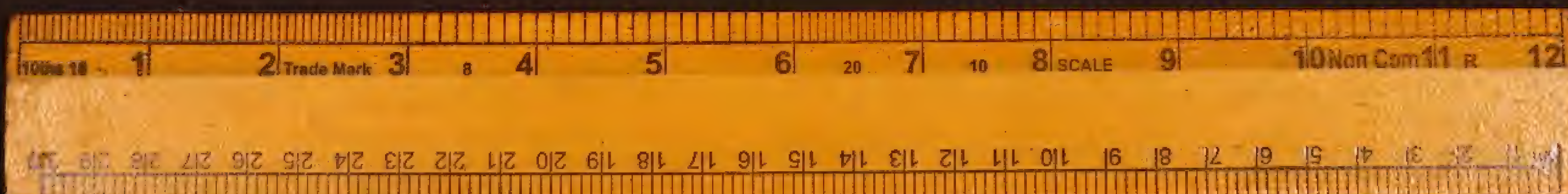

इतिभावप्रकाशः ॥
 श्रीशः ॐ विष्णुः श्री रामः ॥
 इतिशुद्धतावली ॥
 श्रीमते स्त्री लवेण इत्यमरः
 श्रीमहोदेवः ॐ चंद्रः ॥ इति
 केचित् ॥
 श्रीहस्तिनी स्त्री वृहद्विशेषः
 हातिमुद्रा इति भाषा । तत्
 पर्यायः भूराद्री २ इत्यमरः
 नागदेती ३ इतिजडाधरः ॥
 शु गतो इति कविकल्पद्रुमः ॥
 श्रवति रेफ रहितोष्णमिति
 केचित् । श्रवति इति उर्गा
 रामः ॥
 श्रुन गतो । श्रुतो । इति
 कविकल्पद्रुमः ॥ न श्रुणोति
 रक्षोसीति उरापि संश्रुणुम
 हे । इति श्रुणो अतीहागारा
 लनेपदे संश्रुणुष मयाख्या
 ते । इति गणकृतानिमतान्
 आख्यात श्रुष्य क्रियाविशे
 षणतयाः कर्मकत्वेसमो गम
 छेत्तादिनामवा इति उर्गादा
 सः । श्रुवारुः ॐ विकंकनवृ
 दः । इति शुद्धमाला ॥
 शुद्धिका स्त्री सज्जिकाक्षरः ।
 इतिशुद्धमाला ॥

श्रुते स्त्री । श्रुते इत्यमरः ।
 श्रुवणगोचरः । इति श्रुतः
 तावली ॥
 श्रुतः वि श्रुवधुतः । इत्यमरः
 आकर्णीतः इतिमेदिनी ॥
 श्रुतकीर्तिः स्त्री जनकप्राक्त
 श्रुतजराजकन्या साशुवृष
 त्नी यथा । श्रुवृष्यापिधर्म
 मा प्रवृत्तीन्मिथिलेश्वरः शु
 नकीर्तमेहावाहोपाणिशुद्धी
 पाणिना । इति कालीकीयेरा
 मायणेवालकाण्डे १२ सर्गः श्र
 पिच पवेभवतुभदे ते ऊशधन
 सुते इमे पत्नोभजतोसहिते
 श्रुवृषभरतासुभौ । इतिशुद्ध
 १२ सर्गः देवैर्कपे ॥ कीर्तिषु
 वि इतिकेचित् ॥
 श्रुतदेवी स्त्री सरस्वती । इति
 हेमचंद्रः ॥
 श्रुतवोधः ॐ कालीदासकृत
 छंदोग्येयविशेषः । यथा छ
 न्दसालक्षण येन श्रुतमात्रेण
 उच्यते तदहं कथयिष्यामि
 तवोधमवित्तरे । इति तद्व्यंश
 स्थापय्याकः ॥
 श्रुतविः ॐ मृधिविशेषः सत
 सुश्रुतादिः । इतिविकोउशेषः

यथा । संहिता मृगयन्तः सान्ना
 सहिता सैः श्रुतविभिः सा
 माग्राहे कृतमैव दृश्यते ।
 हापरे तिर इति मात्स्य
 १२ अध्यायः ॥
 श्रुतश्रवोत्तः ॐ श्रुनेश्वर
 ग्रहः । इति हागवली ॥
 श्रुतश्रवणी स्त्री दवेती । इति
 भावप्रकाशः ॥
 श्रुताराने स्त्री व्रत्यवादः ।
 इति हागवली ॥
 शुताध्ययनसंपन्नः विधर्म
 शास्त्रज्ञः । यथा याज्ञवल्क्यः
 शुताध्ययन संपन्नाः कुली
 नाः सत्यवादिनः । गतासमास
 दः कार्याः श्रुतेभिर्वाच्येसमा
 इति व्यवहारतत्वे ॥
 श्रुतान्वितः वि शास्त्रज्ञः । य
 था । श्रुतज्ञो विदुषस्तत्पर
 तपः । श्रुतान्वितो दशरथ ३
 सुहायनः श्रुतेर्वैश्वनरहित
 कौलेनयंसनातनः पितरमुपा
 समतस्वये इतिभट्टः ॥
 श्रुतार्थः ॐ शास्त्रवोधविष
 यीभूतार्थः । श्रुवणमात्रवो
 धोऽर्थः यथा श्रुतार्थस्य
 विरागदशुतार्थस्य कल्पनात्
 श्रुतस्य वाधादित्येवं परिसं
 हित्या विदोषिका । इति प्राय
 श्चित्ततत्वे ॥
 श्रुतयुः ॐ सूर्यवैशीषराज
 विशेषः । सत कुशस्य चतुर्द
 शपुरुषः यथा नाभागस्या
 म्वरीयोः भूतसिंधुद्वीप स्तो
 भवत । ततः श्रुतायुः ७३
 भूतः श्रुतपाल स्तोः भवत
 इतिमात्स्य १३ अध्यायः ॥
 श्रुतिः स्त्री वेदः । कर्ताः इत्य
 मरः । गर्भस्यस्यपंचमासेः श्रु
 तिर्भवति । इतिशुद्धवोधः श्रु
 तीदियशासः श्रुतः श्रुतार्थः
 यथा ज्ञानस्य मोक्षो मोक्षो
 मोक्षतादि रपि स्मृतः । तथा २
 मो रसताया सत्याश्रुतापिच
 श्रुतेः । इति भाषापरिच्छेदः ॥
 कर्तास्य शुभाशुभलक्षणमाह
 रत्नात्प परुषस्य श्रुकर्ताः स्युः
 पापमृत्यवः । निर्मोक्षेऽपि
 हे भोगाः कृपण क्रूरकर्ता
 काः । शोककर्ताश्च राजानो
 मकर्ताः शतायुषः । वृद्धक
 र्ताश्च राजानो धनिनः परि
 कीर्तिताः इति गारुडे ६६ ॥
 श्रुतार्थः ॥ श्रुतार्थः ॥

कर्ता । इति मेदिनी प्रवृत्तान् लक्ष्यते गगने पक्षिणो यद्वत्
 तत्रे इति शब्दरत्नावली ॥ तद्वत् स्वरगता श्रुतिः श्रुति
 षड्जाचारंभिका इति हेमचं नन्दवशा प्रोक्ता तथाप्याच
 ३ । शोरत् इति भाषा । साच कलासता । यथा तैलगातेस
 हाविष्वातिप्रकारः यथा । नो र्पियया काहारातोऽनलः साय
 दीचालनिकारसाचसमुत्तीच तेऽप्येतेन यथा स्वरगता
 वाविचित्रा चना मातंगी सर श्रुतिः । वीणादेशु श्रुतिज्ञा
 साम्ना मधुकरि मैत्री पिता नेस्वरज्ञानेन वेदज्ञे श्रुतिज्ञे
 माधवी । वाताशोर्गरी कला रसवो रुद्राः सहेणाकेन श्रु
 कलभामाला विष्णाला जया श्रुतः । प्रशंसो हरेत्तद स
 मावेति श्रुतयः पुराणकविभिर्हा तो हाविष्वातिः श्रुतिः । इति
 विष्वातिः कीर्तिताः । नान्दी वि संगीतदामोदरः ॥
 शालपुत्री विविधा संभवः स श्रुत्यच्च तीव्रं कुमुदती मेला
 हा षड्जो मतो मुनीरेण भरेते छेदोवयस्त षड्जगाः । दया
 नशिबेनच चित्रा मुना चाननि वतीरेजनीचरतिका कुंभमेणि
 का निवेष्टात संजायतेऽसौ क ताः रौद्री कोथाच गोथारेव
 षभ स्तथैव । स्वरोपि माला त्रिकाय प्रसारिणी प्रितिश्च
 सरसा निवेष्टात गोधारनामा माजनीत्येताः श्रुतयो मध्यमा
 एषितः पृथिव्याः । मातंगीसाय माश्रिताः । त्रिति रक्ताच सही
 दी मैत्री शिवाजातस्तुपंचमः पीत्यालापीचैवपंचमे । मन्दे
 कला कलरवा वाताशोर्गरीया ती रोहिणी रम्येत्या येवत
 स्तुपंचमः जायास्तता रसानात सेश्याः । उग्राच लोभिणी
 सेयागादेवतस्वरः माजामधुत तिहे निषादे वसतः श्रुती ॥
 शीरोमात निषादः संप्रजायते इति संगीतरत्नाकरः ॥
 श्रुतिस्थाने स्वरान् वक्तुंता श्रुति कटः ॐ प्राज्ञलोहः ॥
 लंबद्वयापितत्ततः जलेचसु श्रुतिः पापशोधने । इति मे
 तरो मागो मानीना नोप । दिनी ॥

श्रुतिकटः ॐ कठोरशब्दः ॥ षड्जाहाराकृतिं विप्र मतं
 श्रुतिकारस्य दोषविशेषः । यथा सुगमोजिते । मधुसर्पिः समा
 श्रुतिकटः श्रुतसेत्कृति रक्ता युक्ते जग्य मायुक्तेभवेत् ।
 मोक्षानुचिता कविषुष्टविशेषि तजग्ये मधुना साहं दणवर्ष
 काः उदाहरण । वाचा मधुरया सहस्रिणो कुर्यान्नरेऽश्रुतिथरे
 तन्नि स्मितापांगतरंगया मना प्रमदाजनवलभे । इति गारुडे
 खदन मुत्तोल्य कर्ताये कुरु १११ अध्यायः ॥
 मादृशः इति कायचंद्रिका । श्रुतिवर्जितः वि वीथरः । ३
 श्रुतिकथितः वि प्रसक्तः वे तिजराथरः । वेदरहितश्च ॥
 दोक्तः । इति लोकप्रसिद्धः ॥ श्रुति वेधः ॐ कर्णवेधः न
 श्रुतिजीविका स्त्री धर्मशास्त्रे स्पविहितकालो यथा दीपि
 यथा । स्मृतिधर्मसेहिता च से कायां नो जन्मेद भ्रमासमर्थे
 हिता श्रुतिजीविका । इति रविज तमाजारे सुमाचुते
 शब्दरत्नावली वेदजीवने शस्तेकेलचुयुगम विसु मृदुमे
 पायश्च ॥ स्वासतरादिमभे सौम्ये स्त्राय
 श्रुतितत्परः वि सकर्णः ३ विकोण कण्ठकगतेः पापेहि
 तिजराथरः । वेदभासरतश्च । लाभादिरो रोजोद्रे श्रुतिवेध
 श्रुतिथरः वि श्रुतिमात्रथार इत्यसितमे लगे तु काले ।
 कः । श्रुतगामात्रेणाभ्यासकः शुभे । इति उपातिस्तत्वे ॥ श्रु
 तो । तदेषधं यथा हरिरुताच । त्यच्च । तत्र तिथयः दिक्ताभि
 हस्तिकर्णस्य वै मूलं गृहीता जाः प्रशस्ताः वाराः दृढस्यति
 चूर्णयेद्वर । सर्वयोग विनिर्भु वुध शुक्राणो प्रशस्ताः । नत्त
 तं चूर्णं पलशते शिव सती शार्णि श्रुतिनी रेवती हस्तादि
 रभस्तिने कुर्यात् सप्ताहेनत् या पुनर्वसु यनिष्ठा मृगशि
 षधज । नवे श्रुतिथरेऽमृत रः पुष्यः श्रवणानुराधा उत्तर
 मृगेशगति विक्रमे पश्येत्तार फाल्गुणी अश्लेषा उत्तरभाद्र
 पती काशं पुक्तेदशशतायुषा ५२ स्ताती लग्नानि दृष तला य

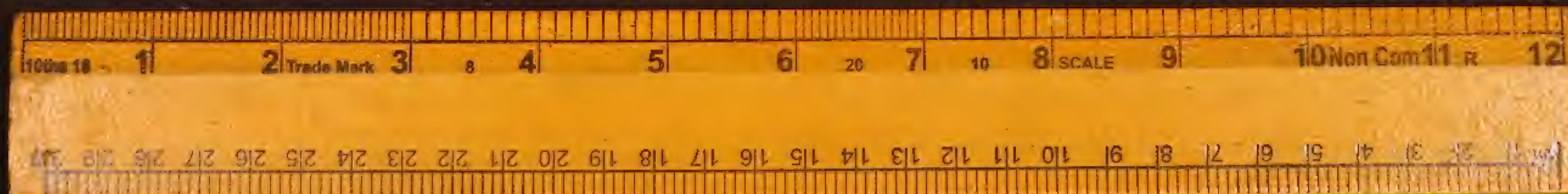
उमीनसंज्ञकानि अयमवर्षे। एक संकलितानि मे तेषां
जन्ममास वैश्व प्रयागहाय कलितैकोच प्रचल्लगाकडु
णभिन्न मासाः प्रशस्ताः शुक्र ते। मासः ११ १२ ३ ४ ॥
पते चेद्वारादिशुद्धे हरिण ५६ १३ ८ १६ ॥ लब्धाने
यनभिन्नकाले कालशुद्धे तेषां संकलितानि १ ३ ६
तिवेषः कार्यः इति ज्ञेयं ॥ १२ १६ ११ १२ ३ ६ ॥
श्रुतिस्फोटा स्त्री कर्णस्फोटा ५५ अथ तेषां संकलितैका
लता इति राजनिर्घण्टः ॥ नि १ ५ ९ २ ३ ५ ५६ ८५
अवः पुं यागः इति जटाधरः ॥ १२ ॥ १६५ तस्य शेषसूत्रे ॥
सुवेत्ती इति केचित् ॥ यथा ॥ करणसूत्रे साई मा
श्रवा स्त्री सूती इति राजनिर्घण्टः ॥ यादाचर भित्तोक्त्ये
चण्डः ॥ गुण वर्ग फलचूये। दिशो
श्रवावृत्तः पुं विकेकतद्वृत्तः समवृत्तानो सेव्या तद्गोचरी
इति राजनिर्घण्टः ॥ वर्गश्रु। सस्य पदेनोत्पत्तौ
श्रेणी स्त्री अंकविशेषः भिन्नं अर्द्धसमानाच्च विषमाणो ३
भिन्ने यत्किंचिद्व्यादिक मे दाहरणं समाना मर्द्धवल्पा
कीक्रियते तद्गणनायाः श्रेण्या नो विषमाणो एषक एषक
मिश्रायत्ता तद्गणनानंतरमा वृत्तानो वद मे सेव्यामनुष्टु
रव्यः श्रेणीव्यवहारः इति मु पछंदसां दुते न्यासः उत्तरो
नीचरगतककृतलीलावतीटी दि २ गुणः गच्छः ८ लथा
का। तस्याघासूत्रे यथा। अथ समवृत्तानो सेव्या २५६ त
श्रेणीव्यवहारकरणसूत्रे सैक यादृसमानाच्च ६५२८ विष
मद्वे पदार्थे मेषकाद्येकयुतिः साणाच्च ५२२५९९६९ इति
किलसंकलितानां सादृश्ये लीलावती ॥
नयदेनदिनिर्घीयान् विदुता श्रेणिः पुं स्त्री निश्चिदपेक्षिः
किलसंकलितैकां। उदाहरणे तत्पर्यायः पक्षिः २ श्रेणी।
एका दीनो नतोत्तानो ए० ॥ विज्ञाली ५ वीथी ५ आलिः

६ पालिः ५ आवलिः ८ आली ६ स्तोत्रं ॥
पाली ९ आवली ९ वीथिः ९ श्रेणः वि प्रशस्तः। वरः तस्य
वीथिका ९ राजी ९ राजिः ९ व्यायः श्रेयान् २ पक्षलः ३
शेता ९ लेता ९। इति शब्द सतमः ५ अतिशोभनः ९ ॥
श्रवावली ॥ समानशिल्पिसंहः उत्तमः ॥ सुखाः ६ वरेण्यः ७
तिः। कम्पानि इति शब्दरेजीय प्रशुतः ८ प्रशः ९ अग्रहः ९
भाषा। इति मेदिनी ॥ उत्तमः ९ प्रशहः ९ प्रशुतमः।
सेकपात्रं। इति विश्वः ॥ ९ अग्रियः ९ प्रवेकः ९ अ
श्रेणिकः पुं मगधदेशीयराज श्रः ९ अग्रियः ९। इति
विशेषः। इति हेमचंद्रः ॥ शब्दरत्नावली। अनवरः ९
श्रेणी पुं स्त्री श्रेणिः। इति अग्रिमः ९ प्रायः २ प्राग्रहः
शब्दरत्नावली ॥ ९ प्रवर्हः २ इति जटाधरः
श्रेयः स्त्री यंसि। मुक्ति। उत्तमः ९ सुभे। अति प्रशस्तेवि।
इति मेदिनी ॥ इति विद्युः। शुभयुक्ताच ॥ शब्दरत्नावली ॥
श्रेयसी स्त्री हरीतकी। पाठा ॥ श्रेणिकाः पुं शाकवृत्तः। इति
करिपिण्णली। उत्तमः। रास्ता ॥ राजनिर्घण्टः ॥
इति विश्वः। शुभयुक्ताच ॥ श्रेण स्त्री स्थलपमिनी। इति
श्रेयाशः पुं वृत्ताईदिशेषः। राजनिर्घण्टः ॥ मेदा। इतिके
इति हेमचंद्रः ॥ चित्। उत्तमानारीच ॥
श्रेयान् वि श्रेणः। उत्तमः ॥ श्रेणान् स्त्री वृत्ताम्। इति
शुभयुक्तश्च ॥ राजनिर्घण्टः ॥
श्रेणं स्त्री गोडमं। इति वि श्रेणश्रमः पुं श्रमश्रमः
काण्डशेषः ॥ आश्रमश्रयाणो पालकतात् ॥
श्रेणः पुं ऊवरेः ॥ तपः ॥ श्रेणी पुं ऊलोत्तमशिल्पी ॥
दिजः। इति शब्दरत्नावली ॥ यथा। ऊलिकस्त ऊली श्रेणी
विस्मः। इति तस्य सहस्रनाम जटाधरः ॥

श्री सेदे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ श्रीणिफि संज्ञी कटिसंज्ञे । इति
 प्रायति शैशिलोकः । इति उ यनज्ञयः ॥
 गीयमः ॥ श्रीणिफि संज्ञी खड्गवेधनसंज्ञे ।
 श्रीम पचने । इति कविकल्पद्रुमः । म प्रपयति । इति
 उर्गादासः ॥ श्रीणिफि संज्ञाते । इति कवि-
 कल्पद्रुमः ॥ म प्रपुष्पाणात् ।
 संज्ञातो गणीकरणे । इति उर्गादासः ॥
 श्रीणिफः ५ पंगुः । इत्यमरः ॥ श्रीणिफि
 श्री श्रवणान्तरे । कां विषयीरिये । इति हेमचंद्रः ॥
 जिके । पङ्क्तिवि । इति केचित् ॥ श्रीणिफः
 श्री कटिः । इत्यमरः ॥ सातु गव्यस्य मासहयेन
 भवति । इति सखवाधः । पथ्याः नाभ्येत्येकदाचन ॥
 इति शब्दरत्नावली ॥ श्रीणिफले संज्ञी कटिः । इति
 राजनिर्घण्टः ॥ श्रीणिफलकं संज्ञी कटिफर्षः
 तत्पर्यायः । कटः १ इत्यमरः ॥ फलकं चर्म
 तदाकारेत्वात् । श्रीणिफः फलकं मिव श्रीणि
 फलकं कथ्यते । श्रीणिफेकटः तदा शृणुयात्
 भक्तिरत्यरः ॥ कटे वषी वरणयोः
 प्रत्ययः । इति केचित् । इति श्रीणिफः ॥
 भरतः ॥ श्रीणिफि संज्ञी कर्णः । इत्यमरः ॥

श्रीविद्यता । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ श्रीते संज्ञी गार्हपत्याहवनीय
 श्रीविद्यः ५ वेदाभ्येत्यज्ञाणाः दक्षिणाग्रयः । यथा । इया ये
 तत्पर्यायः ॥ इत्यमरः ॥ इदं सप्रिविके श्रीते त्रैताग्नि-
 क्रयते धर्माधर्मावनेन इति होत्र मित्यपि ॥ इति जटा-
 श्रोत्रो वेदः शस्रसिद्धिः श्रीते धरः ॥ वेति
 श्रीतेना श्रीविद्यः छ ज्ञे श्रीतः वि श्रुतिविहितधर्मदि-
 कादिति इयः । छन्दोऽधीते यथा । धर्मो विहितो धर्मः
 इत्यर्थे इत्येकः शब्दः श्रीते श्रीतः स्मोती द्विधा द्विजैः ॥
 देशः । इति परे ॥ दानाग्निहोत्रसम्बन्धमिच्छा श्रीत
 छन्दोवेति तथीतेनाहोदसः । इति सप्ततारो । स्मोती वर्णाश्रमा
 एवैवात्म्यः ॥ इति भरतः ॥ चारो यमैश्च नियमै र्युतः ॥
 तस्य लक्षणं यथा ॥ एवैव्यो वेदयित्वेह श्रीतंस
 जन्मना ब्राह्मणं ज्ञेयः संस्का प्रययो मुवन् ॥ इत्येव
 र्हेङ्गुञ्जये ॥ विद्याभ्यासी ज्ञेयः सामानि ब्राह्मणानि
 भवेद्विप्रः श्रीविद्य सिभिरेव हि सश्रुतिः । मन्त्रेतरस्यातीतस्य
 इति पाप्मे उतरत्वे ॥ १६ ॥ स्मृता तन्मनु रविवीत । ततः स्या
 श्रुत्यायः ॥ मानवे मार्कण्डेयः तैः स्मृतो धर्मा वर्णाश्रम विभा
 पुराणे चाप्येवं ॥ गणाः । एवं वै द्विविधो धर्मः
 श्रुतिश्च । पञ्चोपासनां सकल्या शिष्टाचारः सञ्च्यते । विज्ञेयः
 तेषुभि रंगै रधीत्यच । षट् श्रवणात् श्रीतः स्मरणात् स्या
 कर्म निरतो विप्रः श्रीविद्येना ज्ञेयः । इत्या वेदात्मकः श्री
 म धर्मवित् । इति दानकम- तः स्मोती वर्णाश्रमात्मकः ॥
 लाकरः ॥ इति मातस्य ११ श्रुत्यायः ॥
 श्रीविद्यता संज्ञी श्रीविद्यधर्मः । श्रुतिश्च । श्रुतिकरणमाला कृ
 तसर्ण्यायः । श्रीते १ । इति वि स्माधवाचार्यधृत पराशरभा
 काण्डशेषः ॥ षे ज्ञातातपः । श्रीते कर्म-

सुये ऊर्णादयोपि स्मार्ते साच ५२: उर्वलः । इति अथयान्तये
रेत । अशक्तौ श्रोत मय्यः दर्शनात् ॥
ऊर्णादाचार मंततः । इति नि श्रुतौ वि अलं । अथमः ॥
यादितने ॥ मनोहरं । इत्युणादिकोषः ॥
श्रोत्रं क्ली करिः । श्रोत्रियक श्रुतार्कं क्ली पूरफले । इति
मि । तस्यार्थायः । श्रोत्रियता २ राज निघण्टुः । मनोहरश्च ॥
इति शब्दरत्नावली । श्रोत्र- श्रुतार्कं पं अस्मंतकवृत्तः ।
कर्मच ॥ तिराजनिघण्टुः । संदशवल्कलश्रु
श्रोषट् वं देवहविदीने ॥ श्राव कृ व्याप्तौ । इति कविक
इत्यमरः ॥ देवहविदीने इत्य लुडुमः । अंयस्यतृतीययुक्तः ।
नेनायं मंत्रः सूचितः । इति कृ अशश्रावत । इति उर्गा
भरतमते ॥ दासः ॥
श्राक्तं क्ली पद्ये । इतिकेचि श्राच कृ उ. कल्पने । इतिकवि
त । श्राक ३ उ. संप । इतिकवि कल्पडुमः ॥ अंयस्यतृतीययुक्त
कल्पडुमः । अंयस्यतृतीयवर्णय तालयादिः । कल्पने प्रशंसा ॥
तादिः । ३ संकपते । उ. श्रुक्ते । कृ अश्राचत । उ. श्राचने गुणिते
सर्पो गतिः । इति उर्गादासः ॥ गुणी । इति उर्गादासः ॥
श्रुग ३ वृजे । इति कविकल्प श्राचा स्त्री प्रशंसा । परिचर्या
डुमः । अंयस्यतृतीयवर्णयुक्त अभिलासः । इति मेदिनी ॥
तालयादिः । ३ श्रुगपते । इति श्राचाः वि श्राचनीयः । प्रशंसा
उर्गादासः ॥ यथा । गौरविता स्वाचार्यमिश्रा
अथ तत्क दौर्घले । इतिकवि श्राचा स्तत्रभवसुताः ॥
कल्पडुमः । अंयस्यतृतीययु. इति त्रिकाणशेषः ॥
तादिः । क अथइति । इति श्रिक क्ली ज्ञेयतिः शास्त्रं । इत्य
उर्गादासः ॥ णादिकोषः ॥
अथः वि शिथिलः । यथा । श्रिकुः पं मृत्युः । इति सिंहंत.
शिथिलः प्रमथः अथः । इतिजटा कौमुद्यासुणादिवृत्तिः ॥ वि३ः ।

इत्युणादिकोषः ॥ दकलीकं २ । इति हेमचंद्रः ॥
श्रिष उ दाहे । इति कविकल्प- अथ श्रीपदाधिकारः । तत्र श्री
डुमः । अंयस्यतृतीययुक्तः ॥ पदस्य विप्रकृष्ट निदान माह ।
उ श्रेष्ठिता श्रिष्टा । इति उर्गा. पराणोदकभूयिष्ठाः सर्वतुष्ट
दासः ॥ प्रीतलाः । येदेशा स्तुष्ट जाय
श्रिष ओ ष ल नि श्रेष्ठे । इति ने श्रीपदानि विशेषतः । वि
कविकल्पडुमः । अंयस्यतृतीय शेषतः । इति वचनेनाम्यत्रापि
युक्तादिः । ओ श्रेष्ठा । य श्रिष्यति श्रीपदे भवति इति बोध्यते ॥
। लु अश्रिषत । आलिङ्गने त सामान्य लक्षण माह ॥
अश्रिषत । अि श्रिष्टोः स्ति । यः सज्जरो वंताणजो भूषातिः
श्रेष्ठ आलिङ्गने । तत्र वाङ्मया श्रेष्ठो नृणां पादगतः क्रमेण
मेव वृत्तं । श्रिष्यति कामपीति तत्र श्रीपदे स्थात कर कर्ण नेत्र
जयदेवः । प्राप्तावप्ययं । श्रि. शिष्टोऽपि नासासुपि केचिदा
ष्यति वृत्त लता । इति उर्गा. ऊः ॥ तत्र विविधे । वातिके
दासः ॥ पेटिके श्रेष्ठिकश्चेति । तेषां
श्रिष क श्रेष्ठे । इति कविक. लक्षण माह । वातजे कृष्णरत्ने
लुडुमः ॥ अंयस्यतृतीययुक्तः हि स्फुरिते तीव्रवेदने ॥ अ
क श्रेष्ठयति । इति उर्गादासः निमित्तरुजे चास्य वज्रश्रेष्ठ
श्रिषा स्त्री आलिङ्गने । इति २ पवच । पित्तजे पीतसंका
विकाणशेषः ॥ पं दाह जरयते भृशं । श्रेष्ठि
श्रिष्टः वि श्रेष्ठयुक्तशब्दादिः । कंतु भवेत् स्त्रियं तथा पाणु
भिन्नार्थकैकवृत्तान्तिताकां । गुरुस्थिः । शीणप्येताविज्ञानी
तस्य लक्षण यथा । श्रिष्ट सि यात् श्रीपदानि कफोक्त्यात्
हमविष्यष्ट मेकरूपान्विते वचः गुरुत्वञ्च महत्त्वञ्च यस्माज्जाति
इति सरस्वतीकण्ठाभरणं ॥ विनाकफात् ॥ असाध्य माह
श्रीपदे क्ली स्त्रीतपादादिगोद वल्लीक मिव संजाते कण्ठके
इति भाषा । तस्यार्थायः । पा रूपचीयते । सर्वात्मके महत्तेव

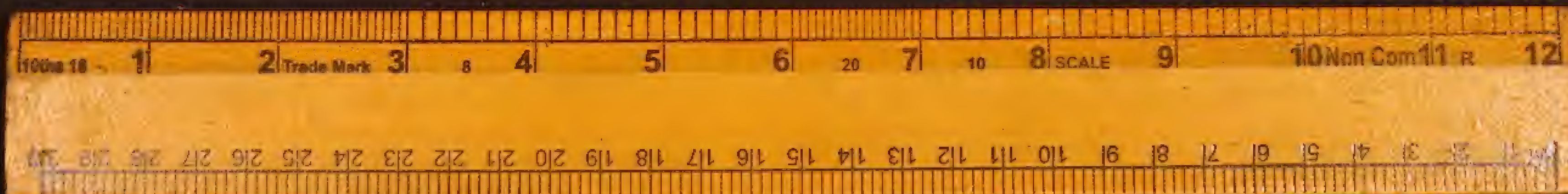
वर्जनीयेविशेषतः ॥ यत्तु जनी गुडसंयुक्तो गोमूत्रेणपि
फलद्वार विहारजाते जातेत न्नरः । वर्षीये श्रीपदे हेति २
या भूरिकफस्पृशः । सास्त्रा दुर्गुष्टं विशेषतः ५ ॥ वर्षभू
वमपत्र त्र सर्वलिंगे सकाणुके विफलाचूर्णं पिप्पल्यासहयो
वापि विवर्जनीये ॥ श्रीपद जिते । सत्तोद्रे श्रीपदे लिखात्
स्पचिकितसा । लंघनालेपन चिरोत्थं श्रीपदे जयेत् ॥ ८
स्वेद रेचने रक्तमोक्षणे । प्रा गंधर्वतैलसिंहोहरीतकी गो
यः श्लेष्माहरे रुसैः श्रीपदे मृना पिवति । श्रीपद वि
समुपाचरेत् ॥ १ ॥ सिद्धा वन्ययुक्तो भवत्यसौसम्राज्ञे
ष्टु गोभाजने देवदारु विष्टो ॥ गंधर्वतैले परंउतैले गो
यये मूत्रयुतेः प्रलिप्तेत । ७ मृना गोमूत्रेण ॥ ९ ॥
नर्णावा नागर सर्षपाणक इति श्रीपदाधिकारः ॥
त्केन वा काङ्गिकमिष्टितेन इतिभावप्रकाशः ॥ तस्यक
१ श्रीपद मिति शेषः । यत्रै माविणको यथा गोतमोपि
राग निर्गुणदी वर्षभू शिषु सर्ष क्वचिद्विषेय माह । अन्ततवा
पैः । प्रलेपः श्रीपदे हेति चि गुल्मणे मुकु मुकुः सेलप्रवाक
रोत्थ मपि दाहणे ॥ ३ ॥ ग्रसा जलोदरो दाह्यागी कूटसाक्षी
भ्रमपि यातेत श्रीपदे चिरका श्रीपदी । इति मितोत्तरायां
लज्जे । मूलेन सहचराया स्ता प्रायश्चित्ताध्यायः ॥ कूटसाक्ष
लभिष्टेण लेपनात् । तालस्य स्प सगराणसमत्वेनानुपात
फलरसो ग्राह्यः । ५ ॥ सप्रला कल्पात् ततकर्मजस्य श्रीपद
स्पलपत्राण कल्के तमेनवा गेरायुक्तेन परकव्रते कर्तव्ये
रिणा । संसृष्टंलवणेणपेते सेवि इति मन्वादिमते ॥
तंश्रीपदेहेत ५ शारंगोद व श्रीपदप्रभवः पुं प्राप्रवत्तः ॥
लकलकायं गोमूत्रेण युतेः इति शब्दमाला ॥
पिबेत् । श्रीपदानां विनाशाय श्रीपदापहः पुं पुञ्जीववृत्तः ॥
मेदादोष निवृत्तये ६ ॥ २ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

श्रीलः वि लक्ष्मीवान् । इति सम्यति समवावयोः सदने ॥
श्रीलशब्दटीकायोस्तामी ॥ भक्तिप्रक विलोकनप्रणयिनी
शेषः पुं संयोगः । तस्यर्थायः नीलोत्पल सार्द्धिनी ध्यानाले
संधिः १ । ३ ॥ तस्यमः ॥ दाहः ॥ वनता समाधिविरेते नीतिरि
शालिगने । इति श्लिषथात्वर्थ तश्राप्रये । लावणेयकमहानि
दर्पनात् ॥ शार्ङ्गलेकारविशेषः श्री रसिकतो लक्ष्मीहृषो स्त
तस्य लक्षणादि रथ्या ॥ ल्पती युष्माके कुरुतो भवार्ति
वाच्यभेदेन भिन्ना युयुगपद्वाव शमने ये तत्रुदी हरेः । पषप
णस्पशः । श्लिष्यति शब्दाः श्रे व वचनश्लेषोपि । मुहदे सुर
योः सावत्तरादिभि रथ्या ॥ सत्यस्मत् मव समासगमागमा
अर्थभेदेन शब्दभेद इति दर्श हरणे । इर वज्र सरणे ते चि
ने काव्यमार्गे स्वरो न गण्यते तमोह मवसर उमे सहसा । अ
इति च नये वाच्यभेदेनभिन्ना येसदीणि शास्त्राणि द्वाद्वि शेष
शुपि शब्दा युयुगपद्वावरोन चवसति । सामर्थ्यकूटमिन्ना
श्लिष्यति भिन्ने स्वरूप मपङ्क णमिन्नाणानुत्पत्तजः । रज्जनि
वतेसश्लेषः ॥ स च वर्णपद रमणमौलेः पादपद्मावलोक
लिङ्गभाषा प्रकृति प्रत्ययवि चणसमयपरान्ना एवेसम्यत्सर
भक्ति वचनानां भेदादथ्या ॥ से । प्रथम निरु मध्ये जातवि
क्रमेणदाहरणे । अलेकारः नेप्रसादादह युवितरुचिः स्यात्त
शंकाकरनरकपाले परिजने दितासा तथा से । सर्वस्व हस
विश्रीलिंगे गो भृङ्गी वसुच हृष रस्यते भवेत्कूटतपरः । नयेप
पक्ता वज्रवयाः । अवस्थेयंसा कारसामुख मायासि तत्रुवते
णे रपि भवति सर्वाभरपरोर्ति ने ॥ भेदाभावात् प्रकृत्यादे भे
यो वजे मूर्द्धि स्थितवति वयेत्ते दोपि नवमो भवेत् । नवमाणी
पुनरमी ॥ युयुकात्तस्वरपत्रे तपि भिन्नक्रमः । उदाहरणे
भूषित निःशेष परिजने देव योः सकृत् परगोत्राणो पत्त
विलसतकरेणगहन ॥ कूटतणत्तमः । शतकोरिदतां

विशदिवुधैः सरानते ॥ अत्र श्लेषत्वान्नाना। यथास्तोकेनो
प्रकरणादि नियमाभावात् हा त्रि मायाति स्तोकेनायात्यपो
वप्ये नोच्ये। ननु स्वयत्ता ति। अत्रो ससदृशी वृत्तिस्तुला
दिगुणभेदात् भिन्न प्रयत्नाच्च कोटः खलस्यच। इति। नचा
य्याणां तदभेदादभिन्न प्रयत्ना य उपमा प्रतिभोत्पत्तिहेतुः
ज्ञायाणाञ्च शब्दानां वन्येनिय श्लेषः। अपि तु श्लेषप्रतिभोत्
मेनालंकारांतर प्रतिभोत्पत्ति पत्तिहेतु उपमा। तथाहि। य
हेतुः। शब्दश्लेषोऽर्थश्लेषश्च यथा कमल भिन्न मुक्तं मनोज
ति द्विविधोऽप्यय मणालंका मेतत् कचतितरा भित्तिदोषा
र मध्ये गणितोऽप्ये रितिक गुणसाम्ये क्रियासाम्ये उभय
य मये शब्दालंकारः। उच्यते। साम्ये वा उपमा तथा सकलक
इह दोष गुणालंकाराणां शब्द ले उपमेतज्जाते संप्रति चक्षितो
र्थगतत्वेन यो विभाराः सौःत्त सुविस्मयितेयादौ शब्दमात्रमा
यद्यतिरेकाभ्यां मेव अवतिष्ठ मेपि सा युक्तैव तथा युक्तैरु
ते। तथाहि कष्टत्वादि गाढता इहेन। स्फुटे प्रथालंकारावेता
घनुप्रसादयो व्यर्थत्वादौ प्रौढ वपमा सप्रच्यौ किंतु। आशि
ताद्युपमादयः सदाव तदभावा तशब्दमात्रं सामान्य मिहापिस
उविधायित्वादेव शब्दार्थगतत्वे भवत इति। नच कमल भिन्न
नयनस्याप्येते। तथाहि। स्वयेव त्वमित्यादि साधारणधर्म प्रयो
पलवाताप्रभास्तत्कर विराजिता राभ्युपमाविषय इति वक्तुं
इत्यभंगश्लेषः। प्रभात सांध्ये वा युक्तं श्लेषपमाया निर्विषयता
स्याप फलतुल्ये हितप्रदेति स पत्तेः। देव तमेव पाताल माशा
भंगशब्दश्लेष श्रुति हावपि श नो तं निवन्धनं। तच्चासरम
वैकसमाश्रयोविति हयो रपि इमि रेको लोकत्रयात्मकः। ३
शब्दश्लेषत्वं सुपपन्नं। नत्वाद्य तादि श्लेषस्य चोपमाद्यलंकार
सार्थश्लेषत्वं। अर्थश्लेषस्य तु विविक्तास्ति विषयः। इतिहयो
सविषयः यत्र शब्दपरिवर्तनेनैपि न योरो संकर एव उपपत्तिपर्या

ज्ञात्वेन तु उपमाया पत्तायंयु कोयं नयः किंतु वैचित्र्य मले
को विषयः अन्यथा विषया कारः इति यत्रैवकविप्रतिभास
प्रहार एव श्लेषपमायाः स्यात् रेतोचर स्तत्रैवविचित्रतेति
नच प्रविडसंदरी नित्यं गलला सैवालंकारभूमिः। अर्थश्लेष
वाप्य विडकेत्यादौ विरोधप्रति मयेतित्त्वे मेतेषां शब्दानां मि
भोत्पत्तिहेतुः श्लेषः। अपितु ति चेत् अनुप्रासादीनामपि
श्लेषप्रतिभोत्पत्तिहेतु विरोधः तथैवेति तेष्वर्थालंकाराः किं
नराजार्थद्वयप्रतिपादकः प्रा नोच्यते रसादि व्यंजक स्वरू
दः श्लेषः द्वितीयाधेय प्रति प वक्ष्याविशेष व्यपेक्षेयानुप्रा
भात मात्रस्य प्ररोहाभावात्। सादीना मलेकारताशब्द गुण
नच विरोधाभास इव विरोधः॥ दोषाणा मण्यथापेक्षयेव गु
श्लेषाभास इव श्लेष सत्त्वादेव गादोषता। अर्थ गुणदोषा
सादिष वाकेषु श्लेषप्रतिभोत् लंकाराणां शब्दापेक्षयेव य
पत्तिहेतु रलंकारांतर मेव सा वस्थिति रिति तेषु शब्दागत
यीयः। तथा च सदृशयुक्ताम लेनाच्येते। विधौ वक्तुमर्हि
गितोऽयः कविस्ति स्वल्पश्लो स्थितवतीत्यादौ च वर्णादिश्लो
कोदेवमहान् भवान्। अनुरोगत व एकप्रयत्नाच्चायत्तेऽर्थश्लो
तीसव्या दिवसस्तत्पुःसरः। ३ षत्वं शब्दभेदेपि प्रसज्यतामि
होदेवगति श्रुति न तथापिसमा तेवमादि स्वयं विचार्यं। ३
रामः। आदायचाप मचले कृत्वा ति कायप्रकाशे शब्दालंकार
हीने गुणे विसमदृष्टिः। यश्चि निर्णयोनाम ल् उलोसः॥
अमच्युतशरो लक्ष सभोजीत्रस श्लेषकः उं कफः। इति शब्द
स्तमे ॥ इत्यादावेकदेशविव चंद्रिका ॥
निर्दिष्ट श्लेष व्यतिरेक समासो श्लेषाच्चा स्त्री मलिका। केत
किं विरोधत्वं युक्तितं न तद्वै की। इति विद्यमेदिनो। श्लेष
षत्वं शब्दश्लेष इति चोच्यते। नाशके वि ॥
अर्थालंकार मध्येच लक्षते इति श्लेषाद्वी स्त्री ज्योतिष्मती। इति

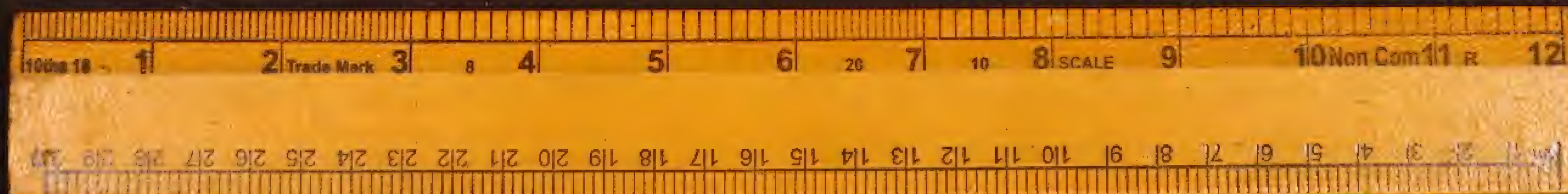
जटाधरः । मलिका । इति मे तंश दम्पपदेह कास गुरुताए
दिनी । विकटः । इति शहर ताः कपोक्ता रुजः ॥
त्रावली ॥ अस्मप्रशमताकारणं यथा गुरु
श्लेषाणः वि कम्पी । रमसरः ॥ शीत मृद स्त्रिगं मधुर स्थिर
श्लेषाणा स्त्री वृत्तविशेषः । य पिच्छिलाः । श्लेषाणः प्रशमं यो
या । गुरुस्तम्ब स्पर्पणीच श्ले ति विपरीतगुणे गुणाः । इत्तत्ता
कारण च वृष्पिच । इति शहर रकषाय तित्त कटुक व्यायाम
माना । श्लेषलः वि श्लेषाय निष्ठीवन स्त्रीसेवा धनि युद्ध-
कः । इत्यमरः ॥ जागर रतिक्रीडा पदचानने । धु
श्लेषलः पुं वृत्तविशेषः । वक्र मासुस्मशिरा विरेक वसन स्त्रे
यार इति ख्यातः । इति शहर दोषनाहादिके पानाहार विहा
चंद्रिका ॥ रभषज मिदं श्लेषाण वृषे ज
श्लेषाहः पुं कटुफलवृत्तः ॥ येत ॥ सच पंचविधो यथा ॥
इति शहरचंद्रिका । कफनाशके अवलेबक इत्येकः क्लेदकः श्ले
विश्लेषा पुं कफः । इत्यमरः ॥ ककोपरः । कोथकस्तर्प कश्चेति
तस्य प्रकोपहेतु यथा । गुरु श्लेषा पंचविधः स्मृतः ॥ एते
मधुर रसातिस्त्रिगु उद्येत्त म यो लक्षणानि यथा । कफयात्रा
स्पर्शवर्दीय दिननिद्रा शप सर्पिः नृ प्राकाराण यतकरोत्यवलेव
प्रपदेः । तद्दिनपतनकालेश्ले ने । ततोः वलेबकाख्याति श्लेषा
काराः संप्रकोपः प्रभवतिदि प्रमोत्तुरः स्थितः । आमाशया
वसादो भुक्तमात्रे वसते ॥ श्रितः सो नैकैदनातैकैद
तस्य लक्षणं यथा । स्त्रेमि कः स्मृतः १ श्लेषकाः श्लेषाणा
ये मधुराशयता शिथिरता त संशेः सच सन्ध्या अवस्थितः
शोक्ता प्रसेको मलप्राचुर्यं ३ ॥ रसनावस्थित स्त्रेव कोथ
स्थिरता रसश्च लवणः कण्डू को रसवोधनात् ५ शिरसि
तिस्रस्तता । आलस्ये चिरकारि स्थित श्रांसे तर्पको नेत्रतर्पना
ताकटिबता शेषाशुचिः स्त्रिगुता त ॥ ५ ॥ अस्य स्थाना ॥

ति । उरः कण्ठ शिरः क्लोमपर्व मनाहार मणनको । सद्युते रो
एणामाशयोः रसः । मेदो ब्राण चनाहोण सद्युते शुक्लशर्करे
श्रुजिकाच कफस्थान सुः पर मरीचपिप्पली शुक्लमादिके जी
ततप्रकृतिकलक्षणं । गंभीरवु रकेमधु । द्रव्याण्यतानि गोपवि
हिः स्थानागः स्त्रिगुकेणो महा सद्यः श्लेषादराणिच । इति ब्रह्मवे
वलः । स्वमे जलाशयालोकी श्र वेतं ब्रह्मवेदे १६ अध्यायः ॥
अप्रकृतिकोनरः ॥ स्त्रेहोवे अपिच । सार्धपेतैले १ तैलाभ्य
यः स्थिरत्वञ्च गौरवे वृष्पता गः १ उद्धर्तने ३ शेषिरजले ५
वलं । तमा धति रलोभश्च क वायजले ५ कोपजले ६ नै
फकम्पविकारजे । इति सारवो कंरजले ७ नादेयजले ८ सा
यः ॥ श्लेषकरद्रव्याणि यथा साम्योस्मादके ५ विशेषतः पा
भोजनानंतरं स्नानं जलपाने दशघोस्मादके ९ पेषितवचा
विना तृषा । तिलतैले स्त्रिगुणै मुस्तकसेयुक्तजलस्नानं ११ ।
ले स्त्रिगुणाममलकोद्वे । पृथु अशुरु ११ कुंजसे १२ परके १३
धिताने तक्रञ्च पकरंभाफले द ककोले १५ शरी १६ दग्धभू
धि । मायासु पार्कगतोषं सुस्ति मिज्जातशालिधान्ये १७ अतिशो
ग्यस्थलेसेवने । नारिकेलोदके ३ प्याये १८ यवे १९ श्यामाक
सत्त्वानेपयुधिते जले । तरुसं धान्ये १० कोद्वधान्ये ११ कुंशुया
जापकफले सुपकककटीफ मं १२ हस्तिप्यामाकथान्ये १३
ले । त्वातस्नानञ्च वर्षास मलके चीनकथान्ये १४ मुद्गः १५ सु
श्लेषकाराण । तजले ब्रह्मवेदे च ऊर्ध्व १६ रजमाषः १७ मसरः
महदीर्घविनाशने ॥ श्लेषना १८ चणकः १९ कुलस्यः २० त
शकरद्रव्याणि यथा । वक्रिस्तेदं दूरी ३१ नानाशिम्या ३२ जलसे
भृष्टभगे पक्वतैले विशेषकं योगिसामान्यशुक्लनारीचपत्रणा
भ्रमणं शुक्लभस्मशुक्लपक्व के ३३ हिलमेचीशर्करा ३४ माले
रीतकी । पिण्डारकमपक्वचरेभा चीशर्करा ३५ ग्रीष्मसेदराशर्करा ३६
फलमपक्वके । नेशवार स्त्रिगुता पुनर्गताशर्करा ३७ कलाशशर्करा ३८

अष्टीशाके ५१ चोरोरीशाके ५२ ८५ दणिकमस्यः ५३ विकारः
 एकाशाके ५४ पालेकीशाके ५५ मस्यः ५६ प्रोष्टामस्यः ५७ म
 चणकपत्रशाके ५८ कोसंभशा त्पाते ५९ कर्मपाते ६० तपा
 के ५५ ओषाणीशाके ५५ महारा ६१ ६५ पणामोसे ६६ तद्विमोसे
 ह्रीशाके ५६ कदलीमोचके ५७ ६७ कर्मपादः ६८ कपिपुल्लमो
 तद्विवाताकुफले ५८ अंगारपत्र से ६९ वर्तिकापलिमोसे १०
 वाताकुः ५९ पोरुंगफले ५९ प्रसन्नमये ६० अविष्टमये ६१
 कारवेलफले ५९ कर्कोटाकुफ अष्टमयु ६२ पुराणमयु ६३ नू
 ले ५९ पटोलनाडी ५९ कुष्मांड तनमयु ६४ मेधीलीरे ६५ उष्टी
 नाडिका ५५ वेवाये ५५ अरणाः लीरे ६६ अतोसडुगं ६७ को
 ५६ केचुकमले ५७ सुत तैलाभ्यो गदधि ६८ हातिनदधि ६९ द
 सिद्धमले ५८ मूलकपुष्पे ६९ धिमस्तः ७० दधिमरः ७१ मधि
 त्वाणकर्णः ६९ मूलकफले ६९ ततके ७२ आलिकचूते ७३ डी
 वागहीकंदमले ६९ आत्रपेवी सुकचूते ७४ पंकेत्तरसः ७५
 ६९ अम्लरमदारिम ६५ मातले दिगु ७३ जीरके ७४ वाष्पिका
 गत्वक ६५ लिम्बाके ६६ जंवी ७५ शुक्रधन्याके ७६ कासनी
 ७६ कर्कथः ६८ शुक्रममल वटिका ७७ हरिद्रा ७८ यमानो
 कोलफले ६९ अंजीरे ७९ जव ७९ शुक्रपिप्पली ७९ आइपि
 नाले ७९ लवलीफले ७९ जव पली ७९ शुगरी ७९ आइके
 वे ७९ पक्षास्त्रिकाफले ७९ प ७९ सवेपः ७९ सिद्धार्थः ७९
 कर्तिरके ७९ अम्लवेतसे ७९ म पलाण्डः ७९ गुडत्वक ७९ प
 हाई ७९ कुरुगो ७९ कोषाग्रफले ७९ ७९ यवत्तारः ७९ सजिका
 ७९ तालासिमज्जा ७९ बालवि तारः ७९ टंकारातारः ७९
 ले ७९ विल्वपेयिका ७९ यात्री मारः ७९ भृष्टतण्डुलः ७९ ला
 ७९ विभीतके ७९ विभीतमज्जा ७९ जाः ७९ लाजमंडः ७९ अण्ड
 यात्रीमज्जा ७९ नंदावर्तमस्यः ७९ यवशक्तः ७९ वाट्यमारः ७९
 कदवीमस्यः ७९ पलेगमस्यः ७९ भृष्टयवमारः ७९ शुद्धयवः ७९

गगयुषः सचयडिमशलायुक्त अवलाजः ७९ पडगाजः ७९
 शुद्धयवः ७९ मसूरयुषः ७९ रेणुका ७९ भृजः ७९ आसनः
 कुलमयुषः ७९ तडयुषः ७९ ७९ तिलपत्रे ७९ भुनिस्तः ७९
 काश्चलिकयुषः सतलवणवृता कुटजः ७९ यासः ७९ डुराल
 दितिलमायमिश्रितपकुदधि ७९ भा ७९ कदुकी ७९ जयती ७९
 पलावेष्टित कदमलेष्टित अण्ड शुंगी ७९ कदुफले ७९ कुष्ट
 रदगुलवणवेषवापुस्कुतसा ७९ पारिमदः ७९ वासकः ७९
 डेक कदुतैल संतोहित मस्यः ७९ मधुयुक्तगुडची ७९ पिप्पली
 प्रदिग् ७९ शालिपिष्टके ७९ मले ७९ चविका ७९ राज
 तोडले ७९ शर्मा ७९ तदिरः पिप्पली ७९ शर्कः ७९ युत्तरः
 ७९ पला ७९ जातीफले ७९ ७९ सामान्यगुणुतः ७९ नूतनपु
 कर्षे ७९ कदुरसः ७९ तिल गतनगुणुतः ७९ अरुणाविदु
 रसः ७९ कषायरसः ७९ उम ता ७९ सिताविदुता ७९ मि
 सभावउम ७९ मालतीपुष्पे युवारः ७९ मनोज्ञा ७९ सो
 ७९ मलिकापुष्पे ७९ पञ्च राष्ट्री ७९ तावे ७९ कोसं
 पुष्पे ७९ वज्रलपुष्पे ७९ ७९ ॥ अम्लवर्षकद्वयाणिय
 पुत्रागपुष्पे ७९ कङ्कापुष्पे या ॥ पराएतैले ७९ अम्लपदेश
 ७९ उतपलपुष्पे ७९ पाट वारि ७९ वार्षिकपात्रीये ७९ पाल
 लपुष्पे ७९ चंपकपुष्पे ७९ लजले ७९ सामान्यशालिधामे ७९
 राविजागरां ७९ विल्वमूल माषः ७९ अतसी ७९ नूतनधामे ७९
 ७९ पाटला ७९ शालपर्णी मधुरतारीचशाके ७९ कंचदशा
 ७९ शुष्पिपर्णी ७९ परेउमले के ७९ कलेवीशाके ७९ उमरिका
 ७९ कंठकारिका ७९ विशाला शाके ७९ मधुमज्जामण्डफले
 ७९ लोथः ७९ भृंगराजः ७९ के ७९ अलावफले ७९ श्रीगणेशक
 प्रराजः ७९ शोणपुष्पी ७९ ले ७९ चेलाने ७९ दीर्घपटोलिका
 फिहरी ७९ वचा ७९ प्रकाशने ७९ अलावुनाडिका ७९ पिण्मलेके
 ७९ हरिद्रा ७९ शर्मा ७९ ॥ ७९ करीषपलालतिति वेणुम्या

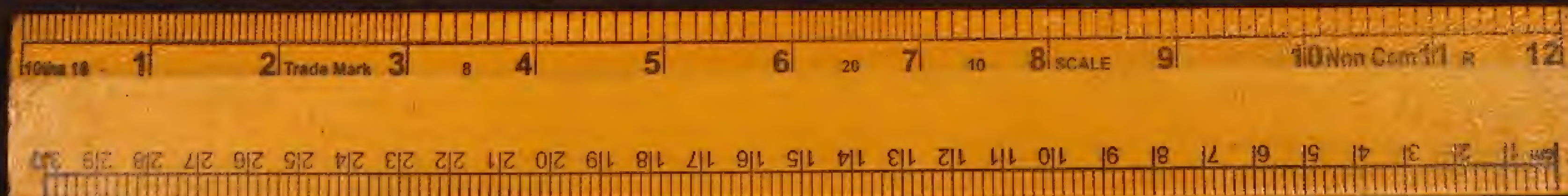
जाते छत्रिकापाके २ विशेष भोजने ६६ लवणसः ६७ शीत
तः पलाजजातसेवेदजपाके वीर्यद्वये ६८ ऊरुकपुष्पे ६९
११ मधुकुटिका १२ वज्रवार मधिकापुष्पे १३ वंशुकपुष्पे
फले १४ वालात्रिकाफले १५ ली तावजेतरसः १६ तावजेतस
रुके १७ पक्ककण्डाफले १८ क जा १९ । इति द्रव्यगुणान्तरे
एसाफलायि २० पक्ककदले २१ हीने ॥
तावन्मस्यः २२ पाण्डुरमस्यः २३ श्लेष्मातः २४ श्लेष्मातद्वत्तः ॥
कथितमस्यः २५ लवणभावित इति शब्दरत्नावली ॥
मस्यः २६ भाकटमस्यः २७ पा श्लेष्मातकः २८ वज्रवारद्वत्तः
हीनमस्यः २९ शिलितमस्यः इत्यमरः ॥
३० भेकलिमस्यः ३१ गरमस्यः श्लेष्मातकः ३२ वृत्तविशेषः ॥
३३ कर्णफलमस्यः ३४ इति वज्रवार इति वेगभाषा लसे
शमस्यः ३५ शृंगीमस्यः ५० उा इति हिंदीभाषा । तस्यार्थः
चिंटाटमस्यः ५१ वाचमस्यः ५२ वज्रवारः २ पिच्छिलः ३ दि
चिंटाटीमस्यः ५३ गकाचीमस्यः जकुत्तितः ५ शेलुः ५ शीत
ग्रथात पाकालमस्यः ५५ कुलि फलः ६ शीतः ७ शाकटः
गपत्तिमस्ये ५६ तावत्तीरे ५६ आ कवुदारकः ६ भूतदमः ६ गं
सडुगं ५७ आविकटपि ५८ मा यषणः ११ ग्रस्यगुणः । कदले
हिषदपि ५९ स्वाडदपि ५९ अ हिमले । मधुरत्वे । कषायत्वे ।
तम्लदपि ५९ तावहुते ५९ मा साडत्वे । पाचनत्वे । कृमिभूल
हिषदुते ५९ तावदित्ते ५९ नि हरत्वे । ग्रामासदोष मत्तये
शेषते भीरुनामकेत्तः ५९ का वज्रत्राणानि विस्फोट शोति
तारीत्तः ५९ उत्तफाणिते ५९ करत्वे । कफ कारकत्वे च । इति
इत्तराण्डः ५९ नवात्रे ५९ निषि जनिर्घटः । ग्रस्यमफलशुणः
दः ६० चुतएरः ६१ पायसः ६२ विष्टुमिभत्वे । इत्तत्वे । पित्तक
शक्नुली ६३ सरसगुवाकफले फासनाशित्वे च । तत्पक्वफले
६४ मधुरसः ६५ अतिशयम्ल गुणः । मधुरत्वे । तिग्मत्वे । श्ले

फलत्वे । शीतलत्वे । गुरुत्वे च । श्लोका स संज्ञते । इति कवि
इति भावप्रकाशः ॥ कल्पद्रुमः । स ग्रन्थश्लोकात् ।
श्लेष्मिकः वि श्लेष्माद्रवः । श्ले संज्ञतो राशीकरणे ॥ इति ।
कसम्बन्धीयः । इति श्लेष्माशब्दा उर्गादासः ॥
तस्मिन् प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ सः १० ग्रनागतारः । कालि-
श्लोक स उ संज्ञते । वज्रने । इति भाषा इत्यमरः ॥
संज्ञने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ सश्रेयसे स्त्री कल्याणे । इत्य
संज्ञात इह खं देविशिष्ट वा मरः ॥ परमात्मा । शर्म । इति
कारचने । स ग्रन्थश्लोकत्वे मेदिनी । कल्याणयुक्ते वि ॥
उ श्लोकते कवि इति उर्गा शक ३३ सपे । इति कविक
दासः ॥ ल्पद्रुमः । वकारयुक्तायः । ३ स
श्लोकः ३ पयं । यशः । इत्य कते । ३ स्यकते । सपे गतिः
मरः ॥ श्लोकनामकारणे य इति उर्गादासः ॥
था । मा निषाद प्रतिष्ठोत्तम स्यगणः ३ ऊरुसमूहः । य
गमः प्रास्यतीः समाः । यत्ने श । हाशेयवेषा विमुक्तौ सा
श्रुमिथुनादेक मवधीः कामसो तोणिनदिते परे । स्यादमेको
हिते । तस्यैव्यं वृत्तं श्रिताव स्तवा । न त स्यगणप्रभृतीनां
भव हरि वीक्षितः । श्लोका इति मुग्धबोधवाकरणादीका
तेनास्य शङ्कने किमिदं वा यो उर्गादासः ॥
हतेमया । चिंतयन्समराश्र सच उ गमां । इति कविकल्प
नश्रुकारमतिमानमति । शि सच ३३ । दुमः । द्वौ वकारयुक्ता
षट्चैवात्र वीहाकामिदं सश्रुनि दी । पुनः पाठादयो नेदववे
पुंगवः । पादवयोः क्षरसम यः । वि । तौ त्वे । एकपदे
स्त्रीनयसमन्वितः । श्लोकार्ते त पाठवलादाय इति निय
सप्रवृत्तो मे श्लोको भवतुना मात । उ सचते । ३ संच
यथा । इति रामायणे वाल्मी ने । उ सञ्जाते । इति उ-
कीये वालकाण्डे १ सर्गः ॥ गंदासः ॥

अथक गतो॥ अस्मिन्ते ॥ अथक उंचागलः । यथा । नि
अथक एक संस्कुते । इति कवि
कल्पद्रुमः ॥ ६० वकारयुक्तोप
नः पाठादयो नदनुबंधः ॥
इयो अर्थः । कथाठयति । एक
अथकयतिजनः । गच्छति किम
पि संस्कुतेति । अर्थः । संस्का
रगतो रिति केचित् । इति
गोदासः ॥
अथक उंचावि । इति कवि
कल्पद्रुमः । वकारयुक्तः । अथ
यति नीचः । कुस्तिते वदतीत्य
र्थः । समाशयस्तु सम्प्रभाष
तोऽति सत्ता अथयति सम्प्रति
दतीत्यर्थः । अथ । सम्प्रभाषा ३
रूपके । इति गोदासः ॥
अथकः प्रं गोदासः । इति
ज्ञानिचंद्रः ॥
अथक स्त्री गोदासः । अथ
मरः ॥
अथकः प्रं शृगालः । इति श
वृत्तान्तः ॥
अनिश स्त्री अनुनिश । ३
अनिश स्त्री । तमभरतो । म
तुक्कुनिश । यथा । यमो
मत्तानिशा स्थानः अनिशोऽनि
शावता । इति जराधरः ॥

अथिने यथा । अंयावसायिना स्नानात् एवे । इति प्रायश्चित्त
मन्त्र मन्त्रीयाद्यस्तुकासतः ॥ तत्त्वं ॥
सर्व चांद्रायणं ऊर्ध्वान् तत्त्वं ॥
कुच्छ मयापि वा ॥
इति प्रायश्चित्ततत्त्वभांगिरो
वचने ॥
अपाकः प्रं चण्डालः । अथमरः
तस्यात्पतिर्यथा । सत्त्वं जीत
स्तथायां अपाक इतिकी
येते । इति मानवे १० अथा
यः ॥ रजस्वलाया स्तस्या
शूने प्रायश्चित्ते यथा । चाण
लेन अपाकेन संस्पृष्टा चेदज
स्वला । अतिक्रम्य तास्यहाति
प्रायश्चित्ते समाचरेत् ॥
विश्व उपवासः स्नात् पंचा
येन शुद्धाति तानिशांतयति ।
कम्प सजात्यन्तं कारयेत् ॥
इति वचनांतर दर्शनात् पतत
कामतः । अथाज्ञाने वृहस्पतिः
पतितां अपाकेस्तु संस्पृष्टा
स्त्री रजस्वला । अथाज्ञाने
तिक्रम्य प्रायश्चित्ते समाचरेत्
प्रथमेऽं किं विर जंतुद्वितीये
द्वार माचरेत् ॥ अथोरात्रे त
तीयोऽं चतुर्थे वक्तुमाचरेत्
चतुर्थेऽंतीति शुद्धि ॥ ३॥ इति सिद्धांतकोषदी ॥

शतः स्यात् विष्णुकुः प्रसा
नये। इति शतवली ॥
स्यगणिकः विष्णुगणनच
तियः। यथा। स्यगणनच
स्यगणनचरति स्यगणिकः
स्यगणिकी स्यगणिकः स्य
गणिकी। इति सिद्धांतकोशटी।
सादेतः ५ ऊक्तुदशनः। इति
सिद्धांतकोशटी ॥
स्यनः ५ ऊक्तुः। इति शत
वली ॥
स्यनविलिका सी पुनकवि
ली। इति राजनिर्घण्टः ॥
स्यनी सी ऊक्तुः। इति श
वली ॥
स्यपदः ५ हिंस्रपशुः। इति
हेमचंद्रः। व्याजः। इति श
वली ॥
स्यवित् ५ शल्पः। सजातः
स्यवित्। इति भाषा। इति मर
स्यस्यः ५ भैरवः। ऊक्तुः। इति
नत्वात्। इति केचित् ॥
स्यसः ५ स्यसिते ॥ वायुः
इति हेमचंद्रः ॥ तत्पर्यायः।
प्राणः २ इति राजनिर्घण्टः।
रोगविशेषः। स त वलवान्
महापातकजः यथा। उन्माद

स्य तचो दोषो राजयत्नाश्रयते
या। स्यसश्च मधुमेहो हावुद
रीपापसंज्ञका। इति नारदोक्तं
इति शुद्धितत्त्वं ॥ सचहीनव
ल उपपातकजः। यथा। ज
लोदर यकृत श्रीह शूलरोग
वृणानिच। स्यात्तजीर्णज्वर
दिभ्रम मोह गलग्रहाः। रक्तवृद
विस्पीया उपपातकजः गदाः
इति मलमासतत्त्वं ॥ प्रथम
साधिकारः। तत्र निदान माह।
ये रेवकारोर्हिका देहिनांस
प्रवर्तते। तैरेव वक्रभिः स्या
सो व्याधि र्वाः प्रजायते ॥
स्यसस्य भेदानाह। महोद
क्षिन्न तमक स्रग्भेदेस्तुपेच
या। भिद्यते स महाव्याधिः स्या
स एकोविशेषतः ॥ एवम्
पमाह। प्रायुषं तस्य हतपी
डा शूल माथमान मेव च ॥ आ
नाहो वक्रवैरस्य शालनिस्तोद
पत्तच ॥ संप्राप्तिमाह ॥ य
हा स्रोतोसि संरुधमाकृतः क
फएवकः। विष्णुव्रजति संरु
ह स्रग्भेद स्यासं करोतिसः ॥
स्रोतोसि प्राणोदकावहानि
कफएवकः कफः एवः ॥

प्रधानं यस्यसः। विष्णुव्रजति प्रमथान वेदनातंश्च शुक्रास्ये
सर्वतोविमार्गनयाति। संरुदः रतिपीडितः। ऊर्ध्वस्यासे प्रकृति
कफेन रुद्धमार्गः ॥ महासा ते रायः स्यासो निरुध्यते ॥
सस्य लक्षणमाह। उद्भूयमान मुदात स्तास्यत शोर्ध्वं स्यास
वातोयः शब्दवत् उःखिता न सस्येव हंमसन्। सर्वेषु स्या
२ः। उच्चैः स्यसिति सन्नहो मतर्ष सेषुर्ध्वं स्यसते। अत्र अयर्थ मि
भ्रवानिषो प्रणष्टज्ञान विज्ञा ति विशेषः। नचप्रत्याहरत्यथः
नस्तथा विप्रोत लोचनः। विवृ न स्यास मधः करोति। श्लेष्मा
तात्मानो वरुम्वरुच्चो विणी वृतेत्यादि। श्लेष्मणा आवृतं य
र्णवाक। दीनः प्रथसिते वास्य सुखेभ्योतोसिच तैः ऊर्ध्वो यो
रहात विज्ञायते भ्रमं। महा गेधवर सेनादितः। विपश्यन्
स्यासोपसृष्टस्तु तिप्र मेव वि इत स्ततो विवृते यथा स्यादे
पद्यते। उद्भूयमानवातः ऊर्ध्वं वेपथुपन्। अथः स्यासो निरु
नीयमानो वातो यस्यसः। य ध्यते स्यासो नाथः प्रवर्ततइत्य
वृवत् शब्देयथा स्यात्। कीट र्थः। ऊर्ध्वस्यासस्यविषयलक्ष
त्स शब्द स्तोभयितु माह। स एमाह। मुदातो मोह प्राप्नुव
तर्षभ इव उच्चैः स्यसितोत्तमयः तः ताम्यतो ग्लानिं प्राप्नुवते
सन्नहः आनहः आनाहयुक्तः स्य। ऊर्ध्वस्यासो अशून प्राण
इति यावत्। ज्ञाने एण्डा। वि न्हेति। तस्येवेति न त मोहया
ज्ञानं तदयं विनिश्चयः विणी नि रहितस्य ॥ क्षिन्न स्यासमा
र्णवाक सुवस्तितवचनः। दीनः ह यस्तु स्यसिति विच्छिन्नं स
ज्ञानः। मावक प्राये महासा वेपथोनेन पीडितः। नचास्यसि
सः ॥ ऊर्ध्वस्यासमाह। ऊर्ध्वस्य तिउभयोर्तो मर्मच्छेदरुजादितः
सिति योत्तयेनचप्रत्याहरत्यथः आनाह सेद मूर्च्छातो दहासा
श्लेष्मावृतं सुखेभ्योतः ऊर्ध्वं नेनवस्तिना। विस्मृतात्तः परि
गेधवरार्दितः। ऊर्ध्वस्य विप हीणः सस्यव्रतकलोचनः। वि
शोस्त विप्रोतात्त इत स्ततः चेताः परिपुष्कास्या विवर्णः प्र

लपत्रः। द्वित्रसासेनविच्छिन्नं। नचापि निद्रोलभते प्रा
नःस शीघ्रे विजहासतः। विद्यानः स्यामपीदितः। पार्श्वे त
द्वित्रं सविच्छेदः। सर्वप्राणोनया स्यावष्टुजाति प्रायानस्यसमी
वहेतेन। चर्मच्छेदरुजादितः रणः। प्रासीने लभते सौख्यमु
हृदय शिरच्छेद वेदनयेव पी सन्नेवाभिनन्दति। उच्छ्रिताहो
डितः। दसमानेन वलितः उप ललाटेन स्थिता भृशमार्ति
ललितः। विसृताक्षः शृणुमानः। विशुक्तास्त्रा मुक्तः स्यासो
मानेनः। विचिता उद्विग्नचित्तः मुक्तश्चेवावपस्यते। मेघाव प्री
द्वित्रसासेन विच्छिन्नः सः। य तप्रगर्वातेः श्लेष्मलैश्च विवर्धते
स्तस्यक्षिति विच्छिन्न मित्यादि सयाण्य स्तमकः स्यासः साधो
लक्षणयुक्तोयः सनश्चित्रसासे वास्यान्नतोस्थितः। सृष्टयस्य
नविच्छिन्नः पीदितो बोद्धव्य इत्य या समुदीर्य वर्धयित्वा। पीन
र्थः। मारकस्याये विच्छिन्नसा सेनासाहावे। तेन श्लेष्मणा मु
सः॥ तमकस्यासमाह। प्रति युरकेचुर्चुरशब्दे। प्राणप्रपीडके
लोमं यथा वायुः श्रोतोसिः प्राणापिष्टान हृदय प्रपीडके
प्रतिपद्यते। ग्रीवो शिरश्चास प्रताप्यति तमसि प्रविशतीव
पृथ श्लेष्मणो समुदीर्य च। वेगेन स्यासवेगेन। संनिरुध्यते
करोति पीनसेतेन करोतु बुद्ध निश्लेष्टो भवतीति चक्रः। संनि
रुक्ततया। शरीर तीव्रवेगश्च रुध्यते स्यास इति ज्ञेयतः॥
स्यासे प्राणप्रपीडके। प्रताप्य श्लेष्मणा प्रमुच्य मानेन। सुखं
ति स वेगेन वस्यते संनिरुध्य सुख मिव। उद्धंसते व्यथितो
ते। प्रमोहे काममानश्चसरा भवति। शयानः शय्यानिहितो
च्छति मुक्त मुक्तः॥ श्लेष्मणा गः। श्वष्टुजाति पीडयति। उ
मुच्यमानेन भृशं भवति इति सन्नेवाभिनन्दति इत्यनेन तम
तः। तस्यैवचविमोक्तोते मुक्त को वात कफारब्ध इति बोद्धव्यं
ते लभते सुखं। तथास्याहं स उच्छ्रिताक्षः मृनाक्षः। ललाटेन
तेकाण्डकृच्छ्राच्छ्रकोतिभा सिद्यता उपललितः। श्वथ-

स्यते गजार्धस्येव सर्वगन्धं वह्नो न ज्वरादयः। तथा य
चाल्यते॥ तमकस्येव पित्तो यास्यासहिकेहरतो जीवमा
नुवंथ जनित ज्वरादियोगेन मुते। अथ स्यासस्य विक्रित्ता
प्रतमक सत्ता माह। ज्वरसङ्को स्यास हिक्रातुरे प्रायः स्निग्धेः
परीतस्य विद्यात् प्रतमकेतुते स्वेदे रुपाचरेत। युक्ते लेवणा
उदावर्त रुजोः जीर्ण क्लिन्नका तैलाभ्योतेरस्य शयितः कफः
य निरोधतः। तमसा वर्धतेः स्यासो विलय मायाति मारु
त्यं शीतैश्चाशुप्राणास्यति। तस्यापशासति। स्निग्धं सात्ता
सज्जत स्तमसी चास्य विद्यात् तत श्वेने भोजयेच्च रसोदने॥
तमकं तु तत्॥ तदस्यासमा स्तरसे शृंगवेरस्य मासिकेन
ह। इत्यायासोद्भवः कोष्ठेच्छेदे समन्विते। पाययेत् स्यासका
वात उदीरयन्। तदस्यासेन सन्नेप्रतिशपाय कफापहे। शृंग
सोःत्यर्थ उःवेनोपप्रवायकः वेरमाहंके। प्रस्ये विभीतका
हिनस्ति न च गजार्धानचउः नोश्रसि विना सादेयदजामत्रे
लो यथेतरे नच भोजनपाना अथ सवलेहो लीजो मधुसदि
नो निरुणह्युचितो गति॥ तः स्याशकासृजः। दशमलीशरी
नेद्रियाणो यथाप्रापिकांवि रास्ता पिप्पली विस्य पौकुरो।
उत्पादयेदुजं। रुसाध्याउक्तोः शृंगीतामलकी भागी गुडचीना
वलिनः सर्वे वा व्यक्तलक्षणः गराग्रिभिः। यवाग्रे विधिना
तदः अल्पनिदानलिङ्गाः॥ उ सिद्धं कषायं वापिवेज्जः। स्या
दीरयन् ऊर्ध्वं गच्छन्। उःवे स रुजुर्ह पाप्मार्ति हिक्रा का
उःखप्रदः। सर्वे महास्यासाद सप्रशातये॥ तामलकी भृम्या
योपि॥ स्यासानोसाधत्वादि मलकी दशमलस्य वा काशः
कसाह। तदः साध्यतम से पौकुरेणावर्त्तयितः। स्यासका
घो तमकः कृच्छ्र उच्यते। अयः स प्रशमनः पार्श्वमूलविनाश
स्यासा न सिद्धति तमको उर्ध्व नः। रंभाऊंद शिरीषाणोक्तुमं
लस्यच। कामेप्राणहरा रोगा पिप्पलीयते। पिष्टातेडलतोयेन

पीला सास मणोहति। मृगी तथा। सासं सदा रुग्णं हेतिका
महोषध कण वन प्रकृतां से पंचविधं तथा। अशीस्यरो
हृणीफटी मरिचयोश्च सितामि चकं गुल्म शकुदेदं सयेत।
अ। कायेन पीतममृतावृषपंच या। स्वरदण्डप्रदा होष जठरा
मृत्वा सासमहेण विनिहेति हि ग्रेष्वा दीपनः। नाम्ना भागीगु
वोरूपं। पंचमूली त सामान्या इवाताभिषुभिः सकलेमतः
त पित्रे योज्या कनीयसी। मह भागीगुडः रसो गंधो विषं च
तीमारुते देया सेव देया कफे पि टेकरांच मनःशिला। प
धिके ॥ ऊष्णारुक् शिफाचू तानि कृषमाशानि मरिचं चा
गंधीते कोलेन वारिणा। शी एकैकं। कटुत्रयं कर्षयुग्म
त्रेशमयति सासं कुसुमापि सदा एवमवतिनिःक्षिपेत्। रसः सा
रुणः। हरिद्रो मरिचं दालाकरुणं सकृदा रोऽयं सर्वसासनिवारणः
रास्त्रा शरी गुडं। कटुतैलेलि सासकृदा रो रसः। इति सासा
हन् हन्यात् सासान् प्राणह धिकारः। इति भावप्रकाशः।
रानपि। शतं सेंगुसुभा र्ग्यास्त ग्रन्थः। विभीतकस्य वैहृणी-
दशमूल्यास्तथापर। शतं हरी समधुसासनाशनं। पिप्पली
तकीनाञ्च पचेत्तोये चतुर्णो विफलाहृणी मधुसंधवसयुतं
पादावशेष तस्मिंस्तस्मै वस्त्र सर्वरोगाञ्च सासरोषपीनस
निधीयते। शालोत्तचतुलो हृज्जवेत्। इति गारुडे १५४
एतौ गुडस्पलभयोततः ॥ प ग्रन्थायः ॥ तस्य पुण्योक्तनि
नः पचेत्तु सदग्रे पावलेहत्त दानं यथा। धनेतरि रुवाच ॥
मेतितत्त। शीतेच मधुनस्त ग्रन्थातः सासरोगस्य निदानं
वषट्पलानि विनिक्षिपेत् ॥ प्रवदाम्यहं। कासवृद्धा भवेच्छु
विकटु विस्तगंधञ्च पलमात्रं सः एतौ तादोष कोपनैः ॥ आ
एषक एषक। यवत्तार्कष मातिसारवमयुविष पाण्डुज्व
युग्मसंस्थापि प्रतियेत्ततः ॥ भक्त रैरपि। रजोभूमानिलैर्मर्मता
येदभया मेकी लेहस्याहं पले तादपि हिमोबुना। स्रुदक-

समक श्चित्रो महान्द्रुश्च पंच रुजार्हितः। सस्तेदमर्द्धः साना
मः। कपोपरुद्धगमनः पवनोवि हो वस्तिराह विरोधवान्। अ
सुगस्थितः। प्राणोदकात्रवाही धोदधिः सुतातस्तुमुसुवत्तै
निडष्ट्रातोसिडषयन्। ३२ः कलोचनः। अष्वायः प्रलपन
स्यः कुरुते सास सामाशयुस दीनोनष्ट्रयोविचेतनः। म
मुद्रवे ॥ प्रागुपे तस्य रुतपाशं हतामहतादीना नादेन सुसि
शूलेप्राणविलोमता। आनाहः ति कथन्। उद्दयमानः सर
श्रावभेदश्च तत्रापासीतभोज व्योमत्रयभञ्जनिशं। प्रनष्टता
नेः ॥ प्रेरितः प्रेरयन् स्रुदं नविज्ञानो विप्रोतनयनातनः
स्वयं सशमनेमरुत। प्रतिलो ग्रते समाक्षिपन्तुद्रुमवर्चा
मंशिरोगाच्छेत् उदीर्यपवनः विशीर्णवाक। शुष्ककण्ठामु
कफं। परिगृह्य शिरोपीवसुः ऊर्ध्वः कर्णशोतशिरोभिरुक्
पाशं च पीडयन्। कासेचचुर् योदीर्घमुच्छ्रित्युद्दंनचप्रता
कंमोह मरुचिपीनसंभृशो। क हस्तयः। अष्वाहृतमुलेप्रा
रोति तीव्रवेगश्च सासंप्राणे नः कुदं गंधवराहितः। ऊर्ध्व
पतापने। प्रधाम्यतस्य देगेन ग्रीस्तेप्रोत मलिणी पतिः।
निष्टतां तेत्ताणसुखी। कृच्छ्राच्छ लिपन्। मर्मस क्षिप्रमनेषु प
यानः सासितिनिषसाः सास्या रिदेवी निरुद्धवाक। एते सिद्धे
निच्छति। उच्छ्रितालोलादे सुसमक्ता यत्ताः प्राणहराभु
न स्थिचता भृशमार्तिमाना वि वं। इति गारुडे सासरोगविश
मुष्कासो मुद्रः सासः कोत्तम ने १५५ ग्रन्थायः ॥ अथ सा
सेवेपथं। मेचोव शीत प्राण सरोगस्य कर्मविपाकः। सास
तेः श्रेष्ठले शुविर्हते। मयाप्य रोगा महानुशो देहि देहाभि
समकः साध्या नरो वा वलितो जातकः। कर्मणायेन भवति
भवेत्। ज्वर स्रुद्धापतः पीतैः तस्मै निगदतः मृग। महोद्दे
प्राप्यत प्रतमकससः ॥ शि क्षिप्र तमक स्रुद्रा भेदोः स
लासमित विच्छिन्न मर्मच्छेद पंचथा। सासः संजायते नृणां

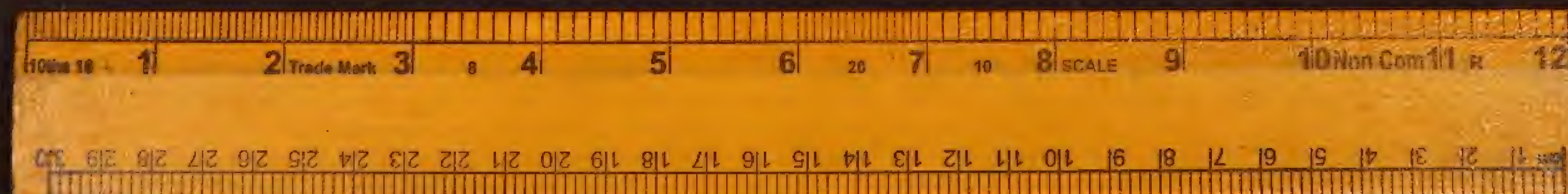
एथक कर्ममानुसारतः यस्तु पलद्वयो वामदक्षिणतो मूर्ति
यत्नेसमासाय पशुस्यासे निरु सपाशा गंधदीपकैः । वायोर्ध
यच । हेतिवादेतिवातेचमहा जसमाशक्तो गंध माला परिष्क
स्यासेन गृह्यते । ॥ पौराणिकः तो ॥ वरुणस्यापसयेतु ऊर्ध्वा
कथामध्ये यस्तु वाचासपाव द्वायोः प्रएजने । न च स्यासेवि
देत । सङ्घुस्यास मासायद्वेन नाकास स्तच्छुसः कामतोपि
महर्हर्निशं १ निषिद्धादानप्र वा ॥ तस्मात् पूजाविमोस
रणातस्त्रिंशसासेन गृह्यते ३ स्यक वायु वरुणाएवच ॥ वारु
मर्त्यशास्त्रार्थ निर्वीतवाक्येण लोकारयेद्दोमे वरुणस्येतिमे
हृषयत्यपि । पीज्यतेतमकसा इतः ॥ वृत्त दोद तिलयवैः स
सेः द्वैः पाकस्य विज्ञतः ५।५ हस्व वास्तुशक्तिः । वायोस्ति
परं कर्मतो देही नरकेषुवि लयवैः कार्य मनोवातेति मे
पच्यते । नरकोत्तेपनद्याज्ञेय तः । सादरे द्वाद्याणं पूज्य वस्त
निं शूकर वायसी । एथक म वाक्पेन द्वाद्याणयनिवेदये
कर्मदशाद्योतो गत्वासंश्रय त । सदक्षिणां च तन्मूर्ति दत्वा
तप्यते । मानुषतमनुप्राप्य पू माद्यां पठेन्नरः । ओन्मः पाशभू
वोक्तेलोपगृह्यते । फ्रत्ता तुये तेतुभं भुजाधिपतये नमः ॥ ज
त कदने स्यासयोग समुद्रवे लाधिपतये तभ्यं वायो सर्व
प्रणम्य भरतः श्रीमा भृगुवाच जनप्रिय । श्रुचये दीयतेदानं
मुवाचर । राजावाच । स्यास भुजपाशेन तु राजते । स्यास
कर्म हयं येन दानेन नियमे कासो हरेयातो प्रीतो सर्वज
नच । कृतेन मुक्तो भवतितमे नप्रियो । एवंजन्म विपाकोत्था
वदप्रसादतः ॥ भृगुरुवाच । हा स्यासकोसोच दारुण ॥ सहि
दको कारयेन्मूर्ति भुक्तावरुण रापेप्रयच्छामि मुक्तोहं तत
वातयोः ॥ तासुपाशपरिस्था प्रसादतः । सादरे माधुवंनत्वा
य तस्यां फलसापरि । राज दिदेवान् भास्करशिवावसा
नकारये त्वां धनञ्जय ।

नरं कृतं विप्रं पुनर्भानुसुदीर वा दोषकोपनेः । इति गारु
येत । श्रुतः परंप्रकृवीत यदासो दे ५५ प्रध्यायः ॥ श्रुतस्या
नुतड्वैहो । स्यासकासौज्य सशवेदष्टयं ॥
वापी दाने तस्यापरांतये । प स्यासकठारः पुं स्यासयोगस्य
पुद्गातोद्वे स्यासे ऊर्ध्वादग्ने औषधविशेषः । यथा रसो ग
स्तुतपेण । ओप्रे मेहैति न्या विषज्वापि देकणञ्च मनः
मेत्रेण ह्यागं दद्यात् सदक्षि शिला । एतानि कर्षमाज्वाणिम
ता । कथाविज्ञोद्वे रोगेऊ रिचंचाष्टकर्वकं । कटुयं कर्ष
घात सारस्वतेन्य । दधिण युग्मे एथगात्र विनिःक्षिपेत् ।
३ सरजते सरस्वत्ये निवेदये रसः स्यासकठारोः यं सर्वस्यास
त । निषिद्धादान ग्रहोरोदा निवारणः । इति भावप्रकाशः ॥
नेत समाचरेत् । इच्छाहोरेण स्यासप्रसासधारणं स्त्री प्राणा
सेतर्ष दिज्ज्वापिप्रजापतिं । यामः । इति हेमचंद्रः ॥
होमेनानेन दानेन मुक्तोभव स्यासहेतिः स्त्री निद्रा । इति
ति कर्मतः ॥ सादरे माध हेमचंद्रः ॥
वेनत्वा सेतर्ष दिज्ज्वापिप्रजापतिं स्यासारिः पुं पुष्करमलं । इति
स्त्रात्वा कलसतोयेन मुक्तो राजनिर्घण्टः ॥
भवति मानुषः ॥ इति भृगुभ स्यासी पुं वायुः । इतिशब्द
रतोक्त स्यासकासकर्मविषा त्वावली ॥ स्यासयुक्तेति ॥
कः ॥ श्रुचिच । पिशुतो न सि ह पे ओ ३३ गतिवृद्धोः ।
रुक्म्योत जायतेस्यासकास इति कविकल्पद्रुमः ॥ तातवा
वान् । वृते तेन प्रदातव्येसर दिः । इत्ययंयुः । पे भूयात् ।
सुपलसमिते । इतिपण्णतत ओम्पूतः । ३३ अथत् अथयीत
पीय कर्मविपाकः ॥ स्या इति उगीदासः ॥
सकासः पुं स्यासयुक्तकास स्थित लृ ३ आ प्रोक्ते । इति
रोगः ॥ स्यासजनककासः ॥ य कविकल्पद्रुमः । वकारयुक्तः ।
या । कास दृष्टाभवेच्छासः एवौ लृ अस्थिततः प्रास्थितेति स्थिते

३. येतेते प्रासादः ॥ इति ३. लक्षण भेदमाह वाताडुत्तारु
गादासः ॥ लोपितानां कमलपत्रवत्।
स्थिं ली येतकृष्टे। तत् सदाहे रोम विधेसि कपाक्षते
यायः ॥ कृष्टे १ इत्यमरः ॥ वने गुरुं सकाण्डकं कसाश्रुते
येते १ येते ५ इति तट्टीका ॥ मास मेदः सचादिशेत। वरी
प्रयत्नगृष्टि साम्यात् कृष्टभेद नैवेदमुभये कष्टं ज्ञानयोगेन
ताच्चात्रेव स्थि माह। कृष्टेक आरुणसीयलोहिते। कम
मेभवेस्थिं किलासेचारुणं लपत्रवदित्यनेन मध्ये येतम
भवेत्। निर्दिष्टमपरिस्त्रावि ते लोहितं बोधयति। वनेप
विधातुद्रवसेप्रयः ॥ कृष्टेकस ह कसाश्रुते मास मेदः सचा
संभवेकृष्टेन सह एकस्तुल्यसे दिशेत। तथाच चरकः ॥ श्रु
भवेतिदानेयस्तत्। स्थिं स ए रक्तये वाते तामे पिने प
भेदानाह। किलासेचारुणंभ लेगते। येते प्रेक्षाणिमेदः स्य
वेत्। स्थि मेव रक्तमासाप्रणा स्थिं कृष्टपरंपरे इति। उभ
त किलासमरुणं भवेदित्य ये द्विविधमपि स्थिं वरीनई
त्ययः ॥ ननु कृष्टस्य स्थिं स ह्येव। श्रुणानां येतश्च दोष
को भेदः इत्यत आह। निर्दिष्ट भेदात्। द्विविधं दोषजं वृण
मपरिस्त्रादीति। स्थिं सपरि जेच। तथाच भाजः ॥ स्थिं च
स्त्रावि भवति कृष्टं तु स्त्रावि द्विविधं विद्यादोषजं वृणजे
यत्तविधातुद्रवसेप्रयमिति ॥ तथेति ॥ स्थिं साध्य मसाध्य
योधातवो वात पित्त कफासे साह अमुक्त रोमावहल म
भ्यः प्रयुग्मतेभ्य उद्रवो यस्या संसृष्टं मिथो नवं। अनश्रिद
तत्। अथच योधातवोरक्त ग्यजसाध्यं स्थिं वर्यमतेभ्य
मास मेदोसि संप्रयोः थिहा या ॥ अतहतं तनु। अथच ॥
ने यस्यातत्। कृष्टं सान्निपाति गुरु पाणिनलोष्टेषु जातम
के सवैधानगतश्च भवति। पचिरंतने। वर्यनीये विशेषेण
इति भेदः ॥ दोषभेदेन किलासे सिद्धि मिच्छता। गुरु

मेहनभगेच। तल मत्र पादतः लहयं। त्रिफलापिचूर्मदंष्ट्रा
ले। सधुतेनोते जात सितिका रुदायय पपटेः। एथक पला
मायतो निर्दिष्टतात् ॥ अथ नसमुद्रुत सिहिकायाः पलद
स्थिं स चिकित्सा। विभीत ये। जलाकुकदये साध्यं याव
कतक मलए जटानो कायेन त पादावशेषिते। कायमानेच
कृता गुरुसंयुतेन। अवलगुजे मृदप्रो चतप्रसं विपाचरेत्।
वीज मपाकरोति स्थिं सणि क चतुःपले सोमराज्याः खरिं स
कृतापि पुंडरीके। मलएः क पले तथा। पटोलमल त्रिफ
वरी। अवगुजः वरुची। कुरु ला जयमाणा उरालभा। का
तावलजजीजं हरिताले तच्च यार्हं कदकंचापि कार्षिकान
तर्थापं। मनःशिला तालका सत्सपेक्षितान। पलदये कोपि
हीगुन्नाफलमशिमलेच। सूत्रे कस्यमुद्रुत्ता प्रदापयेत्। सि
लागवापिष्टे सर्वाणताकारके दंसर्पि रिदे स्थिं हस्यदेत इवान
स्थिं स। ॥ स्थिं कृष्टे व्रजत्यस्त ले। अष्टादशानो कृष्टाने परसं
पक्षाहेताधिकेनवा। गिरिक वै तथेषथं सोमराजीचुतेना
याः सितयाश्च मलेन परिलेपि सनिर्मितेवृक्षानपरा ॥ लोका
ते। गिरिकर्णीनीलापराजिता। ना उपकाराय स्थिं कृष्टादिशे
यन्तरीतिलोके ३ कायः स गिराण। इति सोमराजीचुते।
वाकुचीचूर्णं पात्री खदिरसार ६। मेहाधये महामेदोनिस्त्वप
योः ॥ शंखेड ऊंटधवलं स्थिं से जाणि संधपाः ॥ मनःशिलाच
सेवितो हेति ५ मथितेन पिदे सिंहरे पद्म वादिपपवल्गुजे ॥
सुंर्णकाकोडंवरवल्गुजे। तैला हविदेहरितालेच त्रिफलापीत
क्तं चर्मसेवी स्यात्तकापीस्थि गंधकान। एतानि समभागा
वहद्वेते। मथितेनिर्जलेवि निविषाहोषानियोजयेत्। स
लोहितं दधि। तक्तं चतर्थाश ज पियश्च पलान्यहो देवदारुसं
लयुक्तं वसुपतं दधि। ॥ खरिं स शुभे। दिगुणं विगुणं क्षीरेण
सपलान्यहो सोमराज्याः प मरुच्च चतर्थां। ताप्रपाचेत्

संस्थाप्यशने मृद्विना पचेत योऽज्ञाप्यताचजेवसंयुते।
 चतुर्भावावशेषेन सकलकमव शोतेत यवलसिद्धे हंतितोर्ण
 भारयेत। अथो लिखेन निःश नसेषयः। इतिगुरुते १५।
 हे जलमुक्तेविचक्षणः। अथ अध्यायः ॥
 पानयोगान्नदासु सर्वान्गदा सिद्धी स्वीपीतपर्णी। विष्णु
 नृजयेत। अष्टादशानोक्तुष्टानो टी इतिभाषा। इतिशब्देदिको
 ददुर्णो सिद्धिर्लोतथा। उष्टना सिद्धी वि सिद्धयोगयुक्तः। य
 दीषु मर्मानां साविणोकीदि या। सिद्धीवसंभारसंतचीरील
 नातथा। अस्तकसावपरीताये वणाहारकः। इतिमिताक्षरा॥
 येचयक्तभिषकुक्रियाः। सर्वय सिद्ध ३३ शोक्ते। इति कवि
 रयुक्तानो श्रीरामानोविशे कल्पदुमः। वकारयुक्तः। ३ सि
 धतः। सर्वथातुगते कृष्टेपतित नृते। ३. सिद्धते पुणरीकं।
 बु शिरोरुहं। चर्चरायक्तचो इति उगीदासः ॥
 साया तया संवत्तातितो। सेते स्त्री रूपं। इत्यमरः ॥
 पानेभ्यो नथानस्य वस्ति सेतः ९ शुक्लवर्णः। ह्योपति
 कर्षणा नित्यशः। सप्ररात्र प्र शेषः। सर्वतेभदः। इति मेदिनी
 योगेणसर्वकुष्टानिनाशयेत कपट्टकः। इतिहेमचंद्रः ॥
 हिसमाहप्रयोगेणसर्वचंद्र शुक्रग्रहः। सेताश्रः। इति श
 निभावनः। जातकेश नखस्य रत्नावली॥ पातः। इतिश
 शुभीति घोउशवर्धवतः। अनेन जनिर्वाहः। जीवकः ॥ इति
 सहिते सात्तात् सर्वाभयविना जराधरः॥ शिवावतारविशे
 शानः। एतद्गुते महाश्रष्ट भारी सः। यथा। वेदव्यासावताराणां
 वेणवतावित॥ मनुष्याणां हि हापरेकधितानितु। महादेवा
 तार्थाय सर्वव्यापिहरंपरं। म वताराणिकलोमृणतसंज्ञताः
 हाजातीएकमिदं दृते सर्वम आदेश कलियुगे सेतो देवदेवा
 राक्षिते ॥ इतिभावप्रकाशः महाद्युतिः ॥ नाम्ना हिताय
 अथिच। धात्री त्वदि ॥ विशालमभूदेवसेतः नृरे ॥

हिमवच्छिखरे रस्य छगले प लेलावृते नीलः सेतः शृंगवा
 र्वतोत्तमे। तस्य शिप्याः शिखा निति यो रस्यक हिमामय ऊ
 युक्ता वभ्रु रमितप्रभाः। सेतः शृंगो मर्यादागिरयः प्रागाय
 सेतशिथ्य श्रेव सेतास्यः सेत ताः उभयतः लारोदावधयोदि
 लोहितः। चत्वार से महात्मा सहस्रयोजन एषव एकैकशः
 तो ब्राह्मण वेदपाशनाः ॥ एवंस्मात् एवंस्मात्तरोत्तरो द
 सुभातो दमनशायसहोवःकं शोणाधिकोशेन दैर्घ्यपवक
 कणस्तथा। लोकातिरथये सेति। एवं दक्षिणेनेलावृते
 मीश जेगीययस्तु सममे ॥ निषथो हेमकुरो हिमालय
 अष्टमे दधिवाकः स्यान्तवसेव इति प्रागावता यथा नीला
 वभ्रुधः। भृगुस्त दशमे प्रो दयः। अयुतयोजनोत्तरोत्तरो
 क्तस्मात्तयः परः स्मृतः। हाद वर्ष किंपुरुष भारताको यथा
 शोःविः समाख्यातो वालीचाय संख्ये। इति श्रीभागवते ५
 उयोदशो। चतुर्दशो गौतमस्त सूत्रे १६ अध्यायः ॥ रज्जवि
 वेदशीषी ततः परं। गोकर्ण शेषः। यथा। ब्रह्मोवाच।
 श्राभवतस्मात्तुहावासःशित सेताभिजनसंपन्नः सत्यवामन
 एउथ। जटालात्पुहासश्रुदा सयकः। तयापीते कृते दत्ते
 रुको लोमली कमान्। सेत गुरवः परतोविता। न तेदत्ते
 लथापरः शूली तिहारी मुष्ठी दिजेभ्योऽत्र कदाचिद्विभृति
 चवे कमान्। सरिमुः सोमश ते। तस्मात्तीव्रेदसेजाता ल
 मा च नकुलीयाः। नित्ये प्रभुः या ते रमसन्नमे ॥ अत्रदा
 वेवस्तेऽन्तरे शम्भोरवतारा नाहते पुंसा नृणांमिर्मही
 सिशूलिनः। अष्टाविंशति तले। सर्वेवापि तथानात्र
 गत्याता ह्यने कलियुगेप्र अत्रदाने ततोऽधिके ॥
 भोः ॥ इति कोर्म ५ अध्या इति वज्रिपुराणे अत्रदानना
 यः ॥ सेतपर्वतस्य परिसा माध्यायः ॥
 लादि यथा। उत्तरोत्तरे सेतः वि शुक्लवर्णयुक्तः। अथ

सेतक ५६३८ सेतक

मः ॥ सेतवस्त्रनि यथा ॥ हिदीभाषा । तत्पर्यायः । सि
 यथ सेतानि । संपाश्वैः प्र- तकाठकारिका २ सेता ३ से
 वः शंभु कीर्ति ज्ञात्वाणर- वरती ४ लक्षणा ५ सितसिंदी
 हुताः । प्रसाद सोय तगर म- ६ सितसिंदी ७ सुदानीकिनी
 द्यारदु हिमादयः । सूर्यनु- ८ सिता ९ सिका १० कटुवाती
 कातकएर करेभारजतेहली की ११ देवजा १२ कपटेश्वरी १३
 हिमीक भस्म शिखीर चंदने निःस्नेहफला १४ वामा १५ सित
 कारका हिमे । होरागनाभत काटा १६ महोषधी १७ गदभी
 न्वसि सूर्यगोभरदाभ्रकेशो १८ चंद्रिका १९ चंदी २० चंदपु
 षादिः शुकेरा दुग्धे दधि गंगा २१ प्रियंकरा २२ नाजली
 सधाजले । मृणाल सिकता हे २३ हलेभा २४ रास्त्रा २५ अस्मा
 सबक केरव चामरे । रभातर्च गुणाः । रुच्यते । कटुत्वे । उ
 पशरीक केतकीशाल निर्ज सत्वे । कफ वातनाशिते । च
 राः । लोभ सिंह धुज छत्र च सृष्यते । दीपनत्वे । रसनिघाम
 र्ण सक्तिकपटकाः । मुक्ता ऊ कत्तु । इतिराजनिर्घण्टः ॥
 समनसवदंतपुष्पाशनेगुणाः अन्यच्च सेता सुदा चंद्रहासा
 केलासकासकार्यासहासवा- लक्षणा देवदंतिका । गदभी
 सव कुंजराः । नारदः पारदः कुं- चेदभा चंदी चंद्रपुष्पा प्रियंकर
 दावदिका स्फादिकादयः । इति री । कण्टकारी मरा तिकाक
 कविकल्पलतायां द्वितीये मे- टका दीपनी लघुः । हृत्वासा
 षष्ठवकेवर्णनामद्वितीयं ऊ पाचनी कास खास ज्वर कफा
 सुसे । सेतके स्त्री रूपे । इतिरा- निलाव । निहंति पीनसे पाशु
 जनिर्घण्टः ॥ योडा कृमि हृदामयानातयोः
 सेतकः पुं वराटकः । इति फले कटुरसे पाकेच कटुकं
 भूविप्रयोगः ॥ भवेत् । शुक्रस्य रेचने भेदिति
 सेतकएरकारी स्त्री शुक्रकंठ- का पिताग्रिकलघुः । हृत्वात
 कारिका । सेतरेगनी । इति कफ मरुत काण् कास भेदकृमि

सेतक ५६३९ सेतके

ज्वरान् । तद्वत् प्रोक्ता सिता असा मलगुणाः । हिमत्वे । रु
 सुदा विशेषयाद्भकारिणी- चत्वे । मधुरत्वं पित्त रक्त ज्वर
 इतिभावप्रकाशः ॥ तेषा खास कामलादोषनाशि
 सेतकन्दा स्त्री प्रतिविषा । ३ लघु । इति राजनिर्घण्टः ॥
 तिराजनिर्घण्टः ॥ सेतकेतः पुं वरुः । इति वि
 सेतकिरिणी स्त्री वृत्तविशेषः काण्प्रोषः । केतप्रविशेषः
 तत्पर्यायः । सिताभिकटभी २ यथा । केतयो सुत्र दृश्यतेवा
 गिरिकर्णिका ३ शिरीषपत्री रुणा सय यवने । कृमिके
 ४ कालिंदी ५ प्रातामृग ६ विष तः सेतकेत धूमकेत स्तुती
 त्रिका ७ महासेता ८ महाशेष यकः । सेतकेत यदा दृश्य
 एरी ९ महादिकटभी १० प्र त सेतासि कुरुते मही । त
 स्यागुणाः । कटुत्वे । उष्णत्वे । उ दा मानुषमांसानि भक्षयेती
 ल्मविषाधान मूलदोषनाशि २ मानुषाः ॥ चंद्रयाने जगत
 ते । वात कफ जीर्णरोगशमन कृत्वे चक्रवर्तुमते तदा ॥
 तंच सेता च तत्र गुणयुक्ता । ३ अपि च । सेतः शुक्लकलेकृष्ण
 तिराजनिर्घण्टः । प्रसक्तानरे- त लोहितस्त्वग्निजे भये । च
 सिताभिकटभी स्थाने सितालि द्रये पीतकः कृष्णात कुसारे
 कटभी । महादिकटभी स्थाने म ग मधोत्वणे । अन्यच्च । श्वे
 जालिकटभीतिचपाठः ॥ ती एकगारापे यावद्व्याप्त
 सेतकुंजरः पुं येरावतहस्ती ॥ यापरान् देशान्कचित्कवि
 इति प्रवृत्तावली । शुक्रराज शेरगुर्भिलेः परिपोषितान् ॥
 शुशेत्कुशः पुं तणविशेषः सेताखास्त जटाकारी शु
 तत्पर्यायः । सितदर्भः २ रु मो योमविभागाः । निवर्तते
 स्तकुशः ३ एतः ४ यस्त्रीयपक्वः पस्येन विभागीकुरुतेप्रजाः
 ५ वज्रः ६ वज्रपवित्रः ७ तीक्ष्णः इति समामृतं ॥
 ८ यज्ञभूषणः ९ सचीश्वरः १० सेतकेशः पुं रक्तशिमुः । ३
 एतणाः ११ वरिः १२ एतदणः १३ तिजटाधरः । शुक्रकचश्रु ॥

सेतकोलः ॐ शफरमतस्यः गुणः। तीक्ष्णत्वे। उस्मत्वे। त
इति विकारप्रोषः ॥ स्थावीजं तांतिकरे। तस्याः शि
सेतवदिरः ॐ शुक्लवदिरः फामूल विषनाशिनी। तस्याः
तयर्थायः। कदरः १ सेतसारः पञ्चवर्षे शस्त। इति राजनिर्घ
३ कामुकः ५ ऊज्जकएकः एतः। अपिच। सेता रक्तोच्चरा
५ सोमसारः ६ सोमवृत्तः ७ सो प्रोक्ता कृष्णलापापिसास्तुता
मवल्कः ८ पण्डितुमः ९ ग्रस्य रक्ता सा काकचिंवीस्यात्का
गुणः। तिक्तत्वे। कषायत्वे। कनेतीचरुत्तिका ॥ काकादनी
कटुत्वे। उस्मत्वे। काण्टि भूत काकपीलुः सा स्मृता गारव
ऊष कफ वात व्रणनाशिते लरी। गुंजादयंतकेषु स्यात्
च। इति राजनिर्घण्टः ॥ पुस्त वातपित्तज्वरापहं। उल्लेख
कोतरे कामुकस्याने कामुकः भ्रमसास तस्या मद विनाशने
ऊज्जकंटकस्याने ऊषकंटक नेत्रमयहरं चयं वल्गु काण्ट
इति चपाठः ॥ ग्रस्य च। खदि व्रणं हरेत्। कुमीडलुम ऊषा
२ सेतसारोऽयः कदरः सोम नि रक्ताचयवलापिच। इति
वल्कलः। कदरो विषादोऽत्र भावप्रकाशः। ग्रस्य च। गुंजा
रेण। सुतरेण कफासजित शिखिदिकाताम्रा रक्तिकाका
इति भावप्रकाशः ॥ कण्ठिका। सेताया चकि
सेतगजः ॐ रेडहली। इति काहृडा उमाषा काकपीलुका
हेमचंद्रः। शुक्लवर्णहलीच गुंजा केषण वलकरा रुचा पि
सेतगरुतः ॐ हेमः ॥ इत्य त्रकफापहा नेत्रमयहरा च
मरः ॥ व्याहेतिकाए गृह व्रणानां कृ
सेतगुग्गुली शुक्लगुंजा। सा मीडलुम ऊषानि तद्वत्कुतापि
लकुंच इति भाषा। तयर्थायः शस्यते। इति मदनपालनिर्घटः
सेतकास्त्रोजी १ भृण्टिका ३ सेतचंदनें क्ली शुक्लचंदने। इति
काकादनी ५ काकपीलुः ५ स राजनिर्घण्टः ॥ ग्रस्य पर्यायग
कषाया ६ चूडाला ७ ग्रसा रौचंदनशब्देदृष्टयो ॥

सेतचिल्ली स्त्री शकभेदः। त एवा ३ चारा ५ मडा ५ भार्गवी
पर्यायः। वास्तकी २ सुपण्या ६ डमिरा ७ गोरी ८ विज्ञेयान
३ सेतचिल्लिका ५ सितचिल्ली कौता ९ अनेता १० सेता ११
५ उपचिल्ली ६ ज्वरही ७ चर दिवा १२ सेतकाण्डा १३ प्रच
वास्तकी ८ ग्रसा गुणाः सेतचि एता १५ सहस्रवीर्या १५ सह
लीसमथरा दारा च शिशिरा सिकाण्डा १६ सहस्रपर्व १७ सु
च सा। विदोष शमनी पण्याज वलभा १८ शुभा १९ सुपवी २०
रदोषविनाशिनी। इति राजनिर्घे सितकुरा २१ सच्छा २२ कच्छा
एतः। सेतच्छेदः ॐ हेमः। इति तरुडा २३ अस्या गुणाः। इति
हलायुधः। गंधपत्रः। वावुउतल शिशिरत्वे। मथुरत्वे। तांतिपिता
सी इति भाषा। इति शब्देदिका मातिसारकासदाहृदयानाशि
सेतजीरकः ॐ गोरीजीरकः ॥ त्वे। रुच्यत्वेच। इति राजनिर्घण्टः
इति राजनिर्घण्टः ॥ सेतदिपः ॐ रेडहली। इति
सेतदेककं क्ली सेतदेकरा विकोउ शेषः ॥ शुक्लराजस्यु।
इति राजनिर्घण्टः ॥ सेतहीपः ॐ चेडहीपः। सच
सेतदेकरां क्ली कारविशेषः वैकुंठारवविषुधाम। यथासे
पादासोहागा इति भाषा। तत् तहीपं गतवति त्वयि रेडु त
पर्यायः। सेतदेककं रेलाहि दीसुरं। तत्र हाय मभूतस्य
३ सिन्धुकरे ५ सिन्धु ५ माल स्ते मायमउपल्लसि। इति
तीतीरेसभवे ६ शिवे ७ शवक श्रीभागवते ८ स्कंदे ९ अथा
२ ८ श्रीतत्त्वारे ९ देकरां १० अ यः ॥ अपिच। एकदा वराणे
स्य गुणाः। स्निग्धत्वे। कटुत्वे। लोकादायोते नारदे मुनि।
उस्मत्वे। कफ वाताम त्वय सा पर्यटज्ज्वराणालोकाहृदयान
स विषकास मल नाशित्वेच त्वावरीहचः भगवन् बुद्धि मेयु
इति राजनिर्घण्टः ॥ हे ऊज्ज सेति महावलाः। यो
सेतहरी स्त्री शुक्लहरी। तत् दुमिच्छामि वलिभिस्तज्जानासि
पर्यायः। गोलासी २ सिता जगद्वयं। अति धीत्वा तसवि

३ सेतदीप निवासिनः। महा प्रथायः। प्रत्यक्षः। सेतो गंगा
 वला महाकाया स्त्रियातिम नरः स्त्राला यः पश्येत्सेत
 हामते। विसृष्टाशता येवै वि मायवे मत्स्यात् मायवेचैव
 सुना निहताश्रये। त एव तत्र सेतदीपे सगच्छति ॥ इति
 संज्ञाता प्रजेयाश्च स्वरासरेः तीर्थचिंतामनिः ॥
 अत्र तदावरो वेगान्त्रिभिः सेतपातः ५ खटिका। इति
 पुष्पकेण तान् योदुकामः राजनिर्घण्टः ॥ अक्षवर्णया
 समागत्य सेतदीपसमीपतः तद्वयं च ॥
 तस्य भावतेजस्क पुष्पकेना सेतपासा ५ चंद्रः। कर्पूरः ॥
 चलततः। तत्का विमाने समुद्रफेनः। इति मेदिनी ॥
 प्रययो मंत्रिणाश्च दशाननः सेतनीलः ५ मेघः। इति
 प्रविशन्नेव तदीपे धृतो हस्ते शहरत्नावली। अक्षनीलव
 न योषिता। एषश्च त्वं ऊतः रणसेतपत्रः ५ हेमः। इति
 कोसि प्रेषितः केन वा वद। सेतपत्रयपादार्थदर्शनात्
 इत्युक्ता लीलया स्त्रीभिः हेम अक्षपर्वे स्त्री ॥
 स्त्रीभिः पुनः पुनः। कुक्कुट सेतपत्रयः ५ ब्रह्मा। इति
 स्त्राहिनिर्मुक्त ससास्त्रीणां शहरत्ना ॥ सेतपत्रो हेमो
 प्राचनः। आश्रय मत्तलं ल योवाहने यस्य ॥
 लब्धा चित्तगमास उर्मितिः सेतपत्रं स्त्री सितोभोजं।
 विसृष्टा निहता यानि वेकंठमि तस्य ध्यायः। सितान्नं १ पुण्ड
 ति निश्चितः। मयि विसृ यथा रीकं ३ सेतवारिज ५ हरिते
 ऊपेनया कार्यं करोम्यहं। ३ ५ शरत्पत्रं ६ सारदे ३ श
 इति निश्चित वेदेहीजहारवि भुवलेभं ८। अथ गुणाः। दि
 पिनेः सूरः। जालेव परमात्मा मत्ते। तिलत्ते। मधुरत्ते। पित्त
 ने जहारवनीसता। इति श्री राहास्य भ्रमदोष पिपाशाना
 ब्रह्माण्डपुराणे श्रीमदथा शितम्बु। इति राजनिर्घण्टः ॥
 तस्य मायरो उत्तरकाणे ५ सेतपर्णा स्त्री वारिपर्णी याना

इति भाषा। इति रत्नमाला ॥ महाप्रानपुष्पिका। इति राज
 सेतपर्णिसः ५ सेततलसी। निर्घण्टः ॥
 यथा। अक्षकः सेतपर्णिको सेतप्रस्तनकः ५ वृत्तविशेषः
 गंधपत्रः ऊठेरकः। इति रत्न यथा। तिलः शाकतकः सेत
 माला ॥ वृत्तः सेतप्रस्तनकः। इति श
 सेतपाटला स्त्री अक्षपाटला वृत्तः। इति जटाधरः ॥
 सेतपिंगाः ५ सिंहः ॥ इति सेतभाषा स्त्री सेतापरजिता
 हेमचेद्रः ॥ इति रत्नमाला ॥
 सेतपिंगलः ५ सिंहः। इति सेतमेदारकः ५ वृत्तविशेषः
 बिकाण्डशेषः ॥ अक्षकपित सेतप्राक इति हिन्दीभाषा ॥
 वर्णयुक्ते वि ॥ तस्य ध्यायः। एष्टी ऊठेरकः ३
 सेतपिंगलकः ५ सिंहः। इति दीर्घायुषः ३ सितालर्कः ५
 शहरत्ना ॥ दीर्घालर्कः ५ सितालयः ६
 सेतपिंगलीतकः ५ महापिंडी इति राजनिर्घण्टः ॥
 तरुः। इति राजनिर्घण्टः ॥ सेतमरिचं स्त्री पोभोजनवी
 सेतपुष्पः ५ सिंधुवारवृत्तः। जे। इत्यमरः। अक्षमरिचं च।
 इति जटाधरः राजनिर्घण्टश्च सेतमालः ५ मेघः। धूमः।
 अक्षकसमे स्त्री ॥ इति विसृः। मेदिनी शहरत्ना
 सेतपुष्पकः ५ करवीरवृत्तः। वल्गोः खतमाल इति पाठः।
 इति राजनिर्घण्टः ॥ अक्षपुष्प सेतपुष्पः ५ पाटलवर्णः। गो
 युक्ते वि ॥ लावीरेग इति भाषा। इत्यम
 सेतपुष्पा स्त्री घोषातकी। रः। सेतरेजेनं स्त्री सीसके
 सेतघोषा इति भाषा। इति इति केचित् ॥
 रत्नमाला। नागदेती। मृगे सेतरयः ५ अक्षग्रहः। इति
 वारुः। इति राजनिर्घण्टः ॥ शहरत्नावली। अक्षवर्णसा
 सेतपुष्पिका स्त्री पुत्रदात्री ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

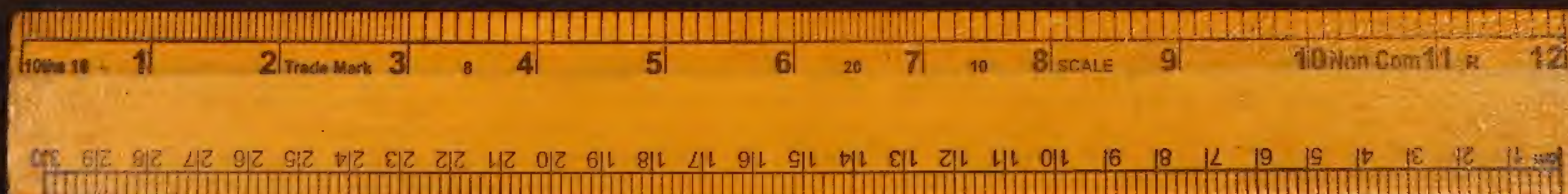
सेतरोचिः १ पुं चंद्रः । इतिह
लायुयः ॥ सेतरोहितः पुं वृत्तविशेषः ।
सेतरोहितः इति हिंदीभाषा ।
तत्पर्यायः । सितपुष्पः १ सि
ताकयः १ सितोराः ५ शुक्ल
रोहितः ५ लक्ष्मीवान् ६ जन
वल्गुभः ७ । अस्म गुणाः । क
टत्वे । स्त्रियत्वे । कषायत्वे । स
शीतलत्वे । कृमिदोष गुणः
श्रीह रक्तनेत्रमय नाशित्वं
च । इति राजनिर्घण्टः ॥
सेतलोभः पुं पट्टिकालोभः
इति राजनिर्घण्टः ॥
सेतवचा स्त्री प्रतिविषा । शु
क्लवचा । शादावच इति भाषा
तत्पर्यायः । मेधा १ वृद्धं मेधा
१ दीर्घपत्रिका ५ तीक्ष्णमेधा ५
हेमवती ५ संगत्या ८ अस्या गु
णाः । प्रतिगुणाढ्यात्वे । मतिमे
धायः समृद्धित्वे । कफनाशि
त्वे च । इति राजनिर्घण्टः ॥ अस्म
च । पाशसीकवच शुक्ला प्रो
क्ता हेमवतीतिहा । हेमवत्यदि
ता तद्वत्त्वत्वेति विशेषतः । त
द्वत्त्वत्वेति । इति भावप्रकाशः
सेतवल्कलः पुं उडुवरवृत्तः ।

इति जटाधरः । शुक्लत्वकच ॥
सेतवाजी १ पुं चंद्रः । इति हे
मचंद्रः । अर्जुनः । इति जटा
धरः ॥ शुक्लचोटकश्च ॥
सेतवासाः १ पुं शुक्लवस्त्रा
विसृज्यासी । इति हलायुधः । प
रिहितशुक्लवस्त्रे वि ॥
सेतवाः १ पुं चंद्रः । इति अग्न
योध्याकरणा ॥
सेतवाहः पुं अर्जुनः । चंद्रः
इति केचित् ॥
सेतवाहनः पुं चंद्रः । अर्जुनः
इति मेदिनी । मकरः ॥ इति
शहरत्नावली ॥
सेतवाही १ पुं अर्जुनः । इति
शहरत्नावली । इंद्राणां स्त्री
सेतवक्त्रा स्त्री ववतिक्ता । यथा
सेतवक्त्रा कपीतस्त ववतिक्ता
विसर्पिणी । शोखिनी चाकचि
ह्वाच निरिक्ता । असंख्यदा ॥
इति रत्नमाला ॥
सेतवृहती स्त्री शुक्लवृहवा
तीक्ष्णी । तत्पर्यायः । सेता १
सेतमहोदिका ३ सेतसिंहो ५
सेतफला ५ सेतवाती किनी
६ अस्या गुणाः । विरेवा से
तवृहती वात श्लेष्म विना ।

शिनी । रुचा येजनयोगेन । सेतशिंशपा स्त्री शुक्लशि
ताता नेत्रमयापहा ॥ इति शापावृत्तः । तत्पर्यायः । सेतप
राजनिर्घण्टः ॥ जा १ सेतविलिका ३ अस्या गु
सेतवृत्तः पुं वरुणावृत्तः । इति एणाः तिक्रान्ते । शिपित्वे । पित
राजनिर्घण्टः । शुक्लतरुश्च ॥ दाहनाशित्वे च । इति राजनिर्घण्टः
सेतशरपेता स्त्री हृत्पविशेषः सेतशुंगः पुं यवः । इति जटा
धरः । शुक्लशुंगयुक्ते वि ॥
षा । तत्पर्यायः । सितशायका सेतशूराणां पुं वनशूराणां
१ सितपेता ३ सेतपेता ५ इति राजनिर्घण्टः ॥
शुभ्रपेता ५ । अस्या गुणाः । क सेतसर्पः पुं वरुणावृत्तः ।
टत्वे । उस्मत्वे । कृमि वातरु तिजटाधरः ॥ शुक्लवर्णादि
जापहत्वे । गुणाढ्यात्वे च । इति श्च । सेतसारः पुं खदिरः ।
राजनिर्घण्टः ॥ तिजटाधरः ॥
सेतशिपुः पुं शुक्लशोभोज सेतसरसा स्त्री शुक्लशेफा
नः । शादाशजिता इति भाषा । लिका । इत्यमरः ॥
तत्पर्यायः । सतीक्ष्णाः १ सुत सेतस्यन्दा स्त्री अपराजिता ।
भंगाः ३ सितकयः ५ सुमलः इति राजनिर्घण्टः ॥
५ सेतमरिचः ६ रोचनः ७ मधु सेतहयः पुं इंद्रास्यः । इति
शिपुकः ८ अस्या गुणाः । कट्टिकाएशेषः । अर्जुनः । इति
त्वे । तीक्ष्णत्वे । शोफानिलागस्य हेमचंद्रः । शुक्लवर्णाचोटकश्च
या शुलजास्य नाशित्वे । रुच्य सेतहस्ती १ पुं पेशवतः । इति
त्वे । दीपनत्वे च । इति राजनिर्घण्टः । भूविशेषः । शुक्लराजश्च ॥
शिपुवल्कल पत्राणां सरसः ५ सेता स्त्री वरादिका । काष्ठपा
रमार्तिहृत् । चक्षुषं शिपुजेवी दला । शोखिनी । इति मेदिनी
जंती चेता संविषनाशने अचुः अतिविषा । इति रत्नमाला
थेकफ वातघ्न तत्रसेन शिरो अपराजिता ॥ सेतवृहती
त्रिभुत । इति भावप्रकाशः ॥ सेतकंदकारी ॥

पाषाणभेदी । शिलावल्कला
 सेतुर्हवी । वंशरोचना ॥
 स्फटी । शर्करा । वृत्तभेदः ॥
 कना इति कञ्जे इति च हिन्दी
 भाषा । तत्पर्यायः । छुरिका
 पत्री २ पर्वमूला ३ अविप्रिया
 ४ अस्या गुणाः । अतिमधुरत्वं
 शीतलत्वं । स्तब्धदाहत्वं । रुचि
 कारित्वं च । इति राजनिर्घण्टः ।
 सेताविवृतः स्त्री शुक्लविवृता
 सादोते इतीति भाषा । तत्पर्या
 यः । त्रिभारी २ विवृता ३
 विषटा ४ सर्वाभुभती ५ सर
 ला ६ निषेणनरा ७ रेचनी ८
 अस्या गुणाः । रेचनत्वं । स्वा
 दत्वं । उष्णत्वं । समीर पित्रज्ज्वर
 श्लेष्मपित्त शोथोदर नाशित्वं
 वृत्तत्वं च । इति भावप्रकाशः ।
 सेताग्निः स्त्री तृणविशेषः ।
 तत्पर्यायः । अन्निका २ पिष्टेरी
 ३ पिष्टिका ४ । अस्या गुणाः
 मधुरत्वं । वृष्यत्वं । पित्तनाशि
 त्वं । वलदाहत्वं च । इति राज-
 निर्घण्टः ॥
 सेताकैः पुं शुक्लाकैर्वृक्षः ।
 सादात्माकन्द इति भाषा । तत्
 पर्यायः । तपनः २ सेतः ३

[illegible]

मेदिनी ॥
 वरा म प संवत्तोः इति कवि
 कल्पद्रुमः ॥ मसिषगपियति
 पञ्चसगीतः इति दुर्गादासः ॥
 वच न हिसे इति कविकल्प
 दुमः ॥ न सज्जोति श्रीवचन
 इति दुर्गादासः ॥
 वच ३. सेचने इति कविक
 ल्पद्रुमः ॥ ३. सचते जले मेचः
 इति दुर्गादासः ॥
 वच संवत्ते इति कविकल्पद्रुमः
 सचति इति दुर्गादासः ॥
 वच ग्रंथके इति कविकल्प
 दुमः ॥ ग्रंथके ग्रन्थवे सचति
 पट्टः ग्रन्थवीर्यादित्यर्थः ॥
 इति दुर्गादासः ॥
 पट्ट वि संख्याविशेषः ॥ क्वय
 इति भाषा तदाचकानियथा
 वज्रकोशः ॥ विशिष्टेने २ न
 के ३ ग्रंथ ५ दर्शने ५ चक्रव
 ती ६ कार्तिकेयमुखे ७ गुणः ८
 स्याः ९ सतः १० ज्वरवाहुः ११
 रूप १२ इति कविकल्पलता
 पट्टकर्म ली पट्टप्रकारणा
 तादिकर्म यथा शास्त्राणां
 शाभिधायो नेत्रेः सित्त्वयक
 पट्टकर्म लतलोः सर्वेतेषां नुसा

रेण प्रयोगः फलसिद्धिदः ॥
 शोति वष स्तंभनानि विदेवो
 ज्जाटनेततः ॥ मारणानानि संश
 तिषट्कर्माणि मनीषिणः ॥ रोग
 कृताग्रहादीनां निराशाः शोतिरो
 पितः ॥ वपुज्जनानां सर्वेषां विधे
 यत्नमुदीरितः ॥ प्रवृत्तिरोधः स
 र्वेषां स्तंभनेतद्वशात् ॥ लिखा
 नां क्लेशजननं मिथ्या विदेवो
 मते ॥ उच्चाटने हृदयादेशं शने
 पदिकीर्तितं ॥ प्राणिनां प्राण
 हरणं मारणं तद्वशात् ॥ स्वदे
 वता दिक्पालादीन् ज्ञात्वा क
 र्माणि साधयेत् ॥ इति वीलीर
 माज्ञेष्टा दुर्गा कालीयथाक
 र्म ॥ पट्टकर्म देवताः प्रोक्ताः कु
 र्मादौताः प्रयुज्येत ॥ ईश चंद्र
 इति त्रैलोक्यं ग्रहीतां दिशामताः
 सर्वेषां दयं समारभ्य चटिकाद
 शकं कर्मात् ॥ मृतवः स्वर्गसेता
 याः ग्रहाणां दिने दिने ॥ व
 सेत ग्रीष्मवर्षाख्य शस्त्रे संत
 शोशिराः यदा ॥ ग्रहेषां च शर
 त्कालो हेमंतश्च प्रभातकः ॥
 एतान् शस्त्रं वसेतः स्यात्तथाज्ञो
 ग्रीष्म पंच ॥ प्रातुद्रूपोः पंच
 क्रुः स्यात्तदायः शिशिरः ॥

सूतः ॥ अथवा ॥ उद्योगो शोतिकं भवेत् ॥ आकर्षण
 च हेमंतः प्रभाते शिशिराग्रमः मया प्रेये नैर्जते मारणं तथा
 प्रहर्षे वसेतः स्यात् ग्रीष्म उच्चाटनेत वायवे पेशावांमो
 मध्यदिनागमे ॥ तुर्ययामेच सदायकं ॥ तथाभिचारेका
 वर्षाख्यः शरदस्तेगते रवौ ॥ एषाच दक्षिणप्रवनामही ॥
 अथकालनियमः ॥ हेमंतः शो वसनेलोहिते प्रोक्ते उलीशो
 तिके प्रोक्ता वसेतो वषपक लोहिते सते ॥ भूषणलोहद्वयो
 र्माणि शिशिर स्तंभनेप्रो र्णा नामेन एजनादिके ॥ नरस्त्रा
 त्तो विदेवेषु ग्रीष्मपंच ॥ प्रातु युविशेषेण मारणं रजुरीरिता
 उच्चाटने हेयो शस्त्रमारणं मृतस्य पुद्गल्यस्य दंतस्य ग
 कर्मणि ॥ अथ तिथिनियमः दंतस्य वा ॥ कृत्वा तत्सालाजस
 पंचमीचद्वितीयाचतुतीयास चंशत्राणोपयमिच्छता ॥ भूमेभ
 मसीतथा ॥ बुधे जवारसेपक्ता दंतमनिभिर्जपेराकषेकमिणि
 विज्ञेया हेयकर्मणि ॥ कृष्णाच साधकेषा सत्र प्रोक्ते स्तरेगदश
 तर्दशीतद्वदृषमीमंदवारकाः नोद्भवैः ॥ अथमातां समालोका
 उच्चाटने तिथिः प्रोक्ता प्रदेशेच विदेवो ज्जाटने जपेत् ॥ पद्माते
 विशेषतः ॥ चतुर्दशपक्षीकृष्ण स्तस्तिके भूयो विकटे कृष्ण
 ग्रमावास्यातथेवच ॥ नंदभौम टेंपनः ॥ वज्रभट्टकमित्याहुः
 दिनापेताशस्त मारणकर्मणि शसनानि मालीषिणः ॥ पद्मास
 वुध चंद्रदिनापेतापेचसीदश नेतसंयोग्य जान्ती रंतरेक
 सीतथा ॥ पौर्णिमासीतविज्ञेया रौ ॥ निवेपभूमौ संस्थाप्येता
 तिथिस्तंभनकर्मणि ॥ शुभग्र मस्यं कृष्णरासने ॥ ग्रन्थानिव
 होदयेज्ज्यात शुभाणि च शुभे त्वयाति ॥ वामुदाः कर्मतो
 दये ॥ रौद्रकर्मणि रित्ताकैम हेयाः पद्मपाशादाकृपाः ॥ सु
 सुयोगोचमारणं ॥ जपेत्तत्तं वृत्ताशानिवृत्तायाः शोतिका
 ला वषेप दक्षिणोचाभिचारेके दिषु कर्मसु ॥ जलोशोतिविधौ
 पश्चिमे स्तंभने विद्यात उत्तरे शस्त्रवेषेवक्रिहीरितः ॥ स्तंभ

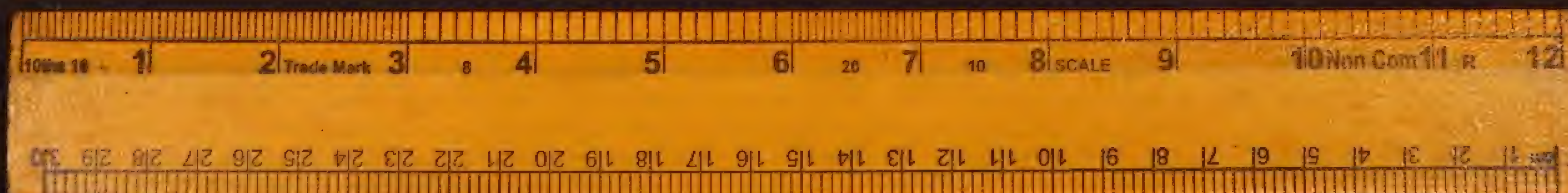

ने एषिती शला विदेधेयोस
कीर्तिते। उच्चाटने स्मृतो वायु
भूयोपि मीरणे स्मृतः। तत्र
तोदये सम्पत्तत्तमंडलसंयु
ते। तत्रत कर्म विधातव्यमेवि
एतानि श्रुतात्मना ॥ शीतोशु
सलिलक्षणी योमवायुहवि
र्भुजो। वर्णाःसु मंत्रवीजानिष
ट्कर्मसु यथाक्रमे। ग्रथनञ्च
विदर्भश्चसंप्रदो रोधने तथा
योगः पलव इत्येते विनामाः
षट्सकर्मसु। मोक्षार्णितरिता
क्तुयात्साधवर्णानवयथाविधि
ग्रथने तद्विज्ञानीयात्प्रशस्तशो
तिकर्मणि मंत्रादीद्वयमध्यस्थ
साधनामात्रं लिखितं विदर्भप
ववित्तो मेविभिर्विषयकर्मणि
आदावेतेचमंत्रः स्यात्तस्मात्सो
मंडलः स्मृतः। एषस्यात् स्तभने
शला इत्युक्ता मंत्रवेदिभिः॥ न
स्त्र आद्यंत मध्येषु मंत्रः स्या
रोधने मते। विदेधेयविधाने
षु प्रशस्तदिनमीरिते। मंत्र
स्योतेभवेजाम योगः प्रोच्चाट
ने मतः। अन्तेनाम्ना भवेन्मंत्रः
पलवो मारणमतः। सितर
क्तपीतमिश्रकृष्णधुवाः प्रकी

तिताः। वर्णतो मंत्र संप्रोक्तादे
वताः षट्सकर्मसु ॥ मंत्राणां
लिखितद्वये चंदने रोचने शि
शा। गृहभूमवित्तोमारोमा
णोः एविधाणिच। शेषनागिलो
लपिज्ञानियुक्तकरसलतः
गृहभूमवित्तकटुकेविषाष्टक।
मितीरिते देवताकालप्रसदी
नसम्पत्तत्तत्ताविचक्षणः। षट्
कर्मणि प्रयुज्यीतयथाक्रमेण
सिद्धये। उच्चाटनेवषट्प्रोक्तं ह
फडेतश्चमारणो। स्तभनेचनमः
प्रोक्तस्वाहाशान्तिक पौष्टिके ॥
होमतर्पणयोः स्वाहा न्यासश्च
जनयोर्त्रयः। मंत्रोते योजयेत्ते
वी जपकाले यथास्थिति।
अस्यार्थः एतानि तत्रतकर्मणि
जपकाले मंत्रोते योजयित्वा मे
वेजयेत्। होमादिषु नाष्टेनिय
मः होम इति कश्चित् तत्र। प्र
शिकार्ये जपेत् स्वाहा नमः
सर्वत्र चास्तेने। शान्ति उष्टिव
शदेवाकर्मोच्चाटनमारणो। स्वा
हास्वधावषट्कृत्तुवौषट्कृत्यो
जयेत्तस्मात्तु वषणकर्मसंज्ञा
पञ्चरेस्वाहा प्रकीर्तिता। कोषो
पशमने शान्तो प्रीतो योज्ये।

नमो बुधैः। वौषट् संमोहनोद्गी
प पुष्टि मृत्युंजयेषुच ॥ ह
कारं प्रीतिनापोच मारणेच्छे
दने तथा। उच्चाटनेच वि
देधे वषट्पेगुक्तोवषट्। म
न्वादीपनकार्येषु लाभालाभे
वषट्स्मृतः। इतिविशेषवच
नाहोमे नाष्टे विधिः। शान्ति
कादौ मंत्रलिखन पञ्चादिनि
यमस्तत्रैव। शान्तिके राजतेता
ध्रुमर्जपञ्चवषणके। सर्वका
योषुसौवर्णिकुरेस्यात्येतकपरे
त्रिगोपं शान्तिकेप्रोक्तं पंचरां
पंत वषणके। सर्वकार्येषु
गन्धः स्यात् कुरे चाएविषा
णिच। शान्तिके लेखनीरवी
वषणदो शिविपुच्छिका। हे
स्वा सर्वकार्यकार्याणि कुरेस्या
त्ताकपुच्छिका। गृहेषु शान्ति
कर्मस्यावषणच वषणकागृहे
देवालयेचसर्वाणि शमयानेक
रकर्मच। अथभूतानामुदयः
देवाकारा गति भूमेः उदयो
रुभयोःपि। तोषस पावक
स्याहो गतिस्तिष्ठकनभस्ततः
गतिर्द्यौर्मो भवेन्मध्येभूताना
मुदयः स्मृतः। परोक्षरुदयेज

यात् स्तभने वषण मात्मवि
त। शान्तिके पौष्टिके कर्मसो
यस्य समये वसाः। मारणादी
निमरुतो विपक्षोच्चाटनादिके
सेजादिनाशने शला मुदये
चविहायसः॥ अथ भूतानां
मंडलानि। वृत्रं दिव स्तत् ष
उविंडलान्छितं मातरिखनः
त्रिकोणं स्वस्तिकोपेतं वक्र
रहंडसंयुते। शंभोजमंभसो
भूमे अतश्चैव सवज्जकं॥ त
तद्वत् समाभानि मंडलानि
विडुंधुयाः। वर्णैः सैरेजिताया
जः स्व स्व नामावृतामपि।
स्वयवियतमरुतकुलो रक्तो
पि विषदं पयः। पीडा भूता
दि प्रयोगानंतरं कुलारोवे।
एकलक्षं जपेन्मंत्रं ध्यान स्या
ससमान्वितं प्रयोगोदोषशोभ
थ मात्मरक्षाधिकारणं। तत्रे
फलं च नाप्नोति देवताप्रा
पमाप्रयात्। यत्तु। नशक्तमा
रणं कर्म कुर्याच्चेदयतेजपे
त। तत् प्रायश्चित्तपरे। इति
तंत्रसारः ॥
षट्कर्मो पुं यागादिभिर्भुतो
ब्राह्मणः। इत्यमरः ॥ तथा च।

इजाभयन दानानि याजना कञ्च तथा च जपमालिका।
 ध्यापने तथा प्रतिग्रहश्चैव दयनीमिति शेषः। द्विगुणमाष
 षट्कर्म विष उच्यते ॥ इंगानि विधाय परमेश्वरि। ये
 षट्कर्मण्यस्य इति वज्रवी ३ मस्या वराहोहे विकीर्णत
 हिः ॥ इति भरतः ॥ तपते लिखित। वरिष्ठदले
 षट्कृता स्त्री भैरवीविशेषः पञ्च विधये ततो लिखित।
 यथा। अथ षट्कृताभैरवी। चतुस्त्र चतुर्द्वार मेवेमाएत
 इकिनी राकिणीवीजेला। मालिखित। षट्गवारणदेवि
 किनी काकिनीयुगे। साकि एजयेत पूर्ववच्छिवे। रसा
 नीहाकिनीवीजे ग्राह्यसुख दि धितये देवि विकीर्णपरि
 संदरि। आद्यमेकारमेयुक्तम एजयेत। इकिनीयाद्याश्रुष
 नदीकारमेडिते। शकसुरानि ट्कोणे वसुपत्रे ततः परे।
 तेदेवितातीयेवीजमालिखि ब्राह्मदि युगलेपश्चात्तद्वि
 त। विडनादकलाकांतेवितये पत्रे ततः परे ॥ बालायाः पी
 षेलसंभवे। तृतीयवीजे स दशाक्षीसुवामाद्याः एजये
 विसर्गं इत्यपि केचित्। तेषा तक्रमात्। चतुस्त्रे लोकपा
 नरे। उद्ये स्मा मादने जीवे। लान सायुधानपरमेश्वरि।
 शिव मत्र विधालिखित। अ अनेनैवविधानेन निम्नाख्यां
 केणमायाशक्तोक्तमात्रे भैरवीयजेत ॥ इतितत्रसा
 संदितंक्रु। विडनादालिते ४ ॥ षट्कोणे ज्ञी ल
 चाद्यद्वयमेवे विसर्गवत् ॥ प्रातषष्टगृहे ॥ तत्पविस्था
 ध्यानमस्याः प्रवक्ष्यामि सर्वभू ने। यथा। पातालं हिबुक्तं
 तनिकृतं ततो। नालसूर्यप्रभोदे चैव सहदेभ श्रुतयेक ॥
 वीजशक्तसमसन्निभो मुंडमा विविकीर्णश्च नवमहेश्विकं
 लावलीरम्पोवालसूर्यसमाश्रु स्नात तृतीयकं। धीस्याने
 का। सुवर्णकलसाकारपीलाय पंचमे त्रये यामित्रं सममे स्मृ
 तपराधरो। पाशाकृणो पुस्त ते। युने युने तथा ॥

स्त्राख्यं षट्कोणं विष्णुमंदिरं मुक्तमे ॥ धाराचक्र मितिख्याते
 इति ज्योतिस्तत्वे ॥ मनःस्थाने प्रकीर्तिते। सहस्रद
 वज्रे। इति राजनिघण्टुः ॥ ष लमेकोणी परमात्म प्रकाश
 उक्ते। यथागणेशायैरे। वीजे के। नित्यज्ञानमये सत्ये सह
 षट्कोण मध्ये स्फुरदनल। स्वादित्य सन्निभे ॥ षट्चक्राणी
 पुरेतायां दिक्षु लक्ष्मीः साया हतेद्यानि नैतद्वेद्यं कथञ्चन ॥
 कन्दर्पभूमि स्तदनु रसपट्टेष्टा। इतिपाद्ये स्त्रीखंडे ३० ग्रन्थायः
 लिखिहीजषट्के। इति तत्रसा ग्रन्थः। तत्तत्स्वरूप मेकं तत्
 रः। षट्चक्रं ज्ञी शरीरस्थप। षट्चक्रं प्रति लक्षयेत् ॥ ष
 द्वाकार षट्प्रकारचक्रं। यथा ट्चक्रं पि महामाया ज्ञाणे ध्या
 सप्तषमनि तत्रैव संति लोका ता प्रयत्नतः। लेखयेन्मूलमेष्टा
 श्वप्रभो। उदे एष्टीसमे चक्रं आदि षोडश चक्रकं। आदि
 हरिद्वारं चतुर्दलं। लिखे त षोडशचक्रस्यो साधकानन्दका
 षट्दले चक्रं साधिष्ठान मि रिनी। चित्तयन् साधका देवी
 तिस्मृते। विलोक वक्ति नि अपकर्मसमाभेत्। भुवो रूप
 लयंतमचामीकरप्रभं। नाभो रिनाडीनो अयागी प्रोत उच्य
 दशदले चक्रं ऊर्ध्वलिप्या स ते। तत् प्रोते विषयस्थानेष
 मन्विते। नीलोजननिभं ब्रह्म ट्कोणे चतुर्गुले। रक्तवर्णित
 स्थाने एवैकमंदिरं। सनिष् योगे रक्षाचक्र मिति रिते ॥
 राभिधे सल्लं जलस्थाने प्र कंठे अयोराणां नाडीनो वेष्टने
 कीर्तिते। उद्यदित्यसंकाशं विद्यतेन्याणो। सुसुप्तेषा पि
 हृदि चक्र मनाहते। ऊर्ध्वका गलानो षट्कोणततषडंगुले
 खंद्वादशारे वैस्मवे कायमंदि तत् षट्चक्र मिति प्रोक्ते मुक्ते
 रे कंठे विष्णु उ शरणे षोडशारे काण्डस मध्यगे। उयाणा मध
 पुगेदये। शोभवी वरचक्राखे नाडीनो हृदये चैकताभवेत्
 चन्द्रविडु विभूषिते। षष्ट तत् स्थाने षोडशासंस्थान
 माहालयं चक्रं दिदले श्वेत मंगुल प्रमाणतः। तृतीयतमु

तंयोगैरादि षोडशचक्रं। हनेपद्य उचदादित्यसिभं
 ध्यानाना मथ मंत्राणां चित्तन कादिरोतात्तरे र्कपत्रेष्टसम
 सजपस्यच। यस्मादाद्यन्त्ररदये धिष्टिते। तन्मये तालालिंगे
 तस्मादादीतिगद्यते। इति का तस्य्यायुत समप्रभे। शत्रु
 लिकापुराणे ५५ अध्यायः ॥ द्यमयेश्वराः नास्तस्त्रर दृश
 अपरेच। मलाधारे त्रिकोणा ते। तेनाहताख्ये पद्ये तत्तमु
 रेव इच्छा ज्ञान क्रियात्मके। निभिः परिकीर्त्यते। आनेद
 मध्ये स्वयंभुलिगंतकोदिसर्ग्य सदने तत्र पुरुषाधिष्टितेपर
 समप्रभे। तद्धैकामवीजेतक तद्धैतविष्णुदाख्य दलषोड
 लशोतीड नादके। तद्धै त प्रायेकजे। स्त्रेः षोडशके यु
 शिवाकारा ऊंडली ब्रह्मविष्णु के पञ्चवर्गे महत्प्रभे। विष्णु
 हा। तहाये हेमवर्णाभे वसुत दिं तनुते यस्मात् जीवस्यहेम
 ताचतर्दले। दुत हेमसमप्रत्वा लोकनात् ॥ विष्णुहेपद्य मा
 पद्येन विभावयेत। तद्धैः त्यातं आकाशाख्यमहतप
 ग्रि समप्रत्वं घट्टदलेहीस्क रे। आत्ताचक्रंतद्धैतयात्म
 प्रभं। वादिलोतषडर्गेनयुक्ता नाधिष्टितेपरं। आत्तामेक
 पिष्टानसंज्ञके। मूलमाधारे मर्गा तत्र गुरोराहेतिकी
 र्कानां मलाधारे ततोविडुः तितं। कैलासाख्यतद्धै त
 स्वशब्देन परे लिंगे स्वाधिष्ठा बोधनीत तद्धैतः ॥ परत्र
 नेततोविडुः। तद्धै नाभिदेशे शिवचकारिणा प्राक्तानितव
 तु मणिपूरं महत्प्रभं। मेवा सवत। सहस्रारामुजेविडुया
 भे विष्णुदाभञ्च वज्रतेजोम नेतद्धैमीवितं ॥ इत्येतत्
 येततः ॥ मणिवज्रिने तत् पद्ये कथिते सर्वे योगमार्गमनुत
 मणिपूरं तपोन्यते। दृष्टाभि मे। इतितेवसारः ॥
 घट्टदलेयुक्तं अदिपोतात्तरानि घट्टचराणः ॐ भ्रमरः। इति
 तं। पितेनाधिष्टिते पद्ये विष्णु हलायुधः ॥ युका। इतिरा
 लोकेककारणं। तद्धैः ना जनिर्घारः ॥ घट्टपादश्च ॥

घट्ट क निकेतने। हिमे। दाने प्रदक्षिणं देतकाप्रदानञ्चत
 वले। इति कविकल्पद्रुमः ॥ तो देवविमर्जने ॥ उपचार ३
 मूर्द्धणादि घट्टयान्तः ॥ क मेजेयाः घट्टविंशत स्वरएज
 घट्टयति लोकः। निवसति ने। इत्येकादशीतत्त्वं ॥ घट्टप
 हंतिवली स्यात् ददातिवा ३५ दः ॐ भ्रमरः। इत्यमरः ॥
 थः। इति उगीदासः ॥ तच्छ्रुतानि यथा। येघट्टपदा
 घट्टिली वि जन्मतिष्ठादेति याः शक्रानि तेसा माश्रय्य
 लकराणक घट्टकर्मकारी। य वृणाणि निरूपयामः। अयेत
 या। तिलाहती तिलस्त्रायो किमो यदि संजुगंजत् पपेप
 तहोमी तिलप्रदः। तिलभुक्ति त वा वामदिशे प्रसर्पत। आस्ता
 लवापीच घट्टिलीनावसी दयेहा ऊसुमे प्रशक्तं भृंगस्त
 दति ॥ इति तिष्ठादितत्त्वं ॥ दा स्यात् सुमहान् प्रमोदः ॥
 घट्टविंशत स्त्री संख्याविशेषः अत्रापरे सतिच घट्टपदा येया
 छत्रेश इति भाषा। यथा। आ शस्त ते वामगताः प्रशक्ताः ॥
 क्रिकचिनामौगा आसनाभ्य इति वसेतराजशाक्रे घट्टप
 ज्ञाने तद्धैतर्जन विरुत्तणे स दादयः ॥ वरीः ॥ युका। ३
 स्मार्जने सर्पिशादिस्त्रयनवार ति राजनिर्घारः ॥ घट्टचराण्य
 ने तथा। पाद्यार्चाचमनीय घट्टपदप्रियः ॐ नागकेशश्चतः
 च स्तानीय मधुपर्कको। प इति शत्रुमाना ॥
 नराचमनीयेच वस्त्र यज्ञोपवी घट्टपदातिथिः ॐ आश्रुवतः ॥
 तके। अलेकारो गंध पुष्प धूप इति त्रिकाण्डशेषः। चम्पकः।
 दीपो तथैवच। तांदूलादिक इति केचित् ॥
 नेवेद्येपुष्पमाला तथैवच ॥ घट्टपदानेदवर्द्धनः ॐ किंकि
 तुलेपम् शय्या च चामरयज रातद्धैः। इति राजनिर्घारः ॥
 ने तथा। आदर्शदशीतैवतन घट्टपदी स्त्री युका। इति हेम
 मस्कारोः शनर्जने। गीतवाद्ये चैद्रे ॥ भ्रमरपत्नीच ॥
 चदानानि स्तुति होम घट्टप्रज्ञः ॐ काशुकः। यथा।

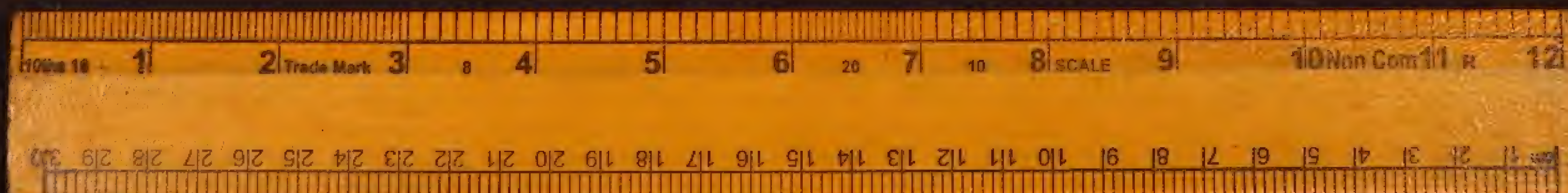
विद्वे। यलीकः पटप्रसः का. लोकप्रसिद्धे। पटप्रकारराय
मकेलि विद्वेषकः। पीठकेलि विशेषः। यथा। गोमूत्रेणोम
पीठमर्दभविस्त्रिडो विटः ये लीरे सपि र्दधि चरोच-
इति विकारणशेषः ॥ धर्मो ना। पटंग मेतन्मो गल्पेपवि
दिशासुविनः। यथा। धर्मो ३ सर्वदा गतो ॥ इतिस्मृतिः
काम मोत्तेषु लोकतत्त्वार्थेषु हृदयादिषडवयवे । तत् प्र
रपि। पटसु प्रज्ञास्ति यस्या माणं न्यासशब्देदृष्टं ॥
चैः सपटप्रश्न इति स्मृतः ॥ पटंगः पुं स्रदंगोक्षरकः ॥
इति तत्रैव। पटंगं ज्ञो प्रीर इतिराजनिर्ज्ञातः ॥
यथा। जेचे वारु शिरोमयं पटंगजित् पुं विस्म। इति-
पटंगमिदमुच्यते। इति शब्द शब्दमाला ॥
चंद्रिका ॥ वेदोपपटप्रास्ता पटंगजेतरिणि ॥
णि। यथा। शिवा कल्पे वा पडभित्तः पुं वृहः। इत्यमरः ॥
करां निरुक्तं ज्ञेयंतिषे तथा पडशीतिः स्त्री रविसेकोतिवि
छन्द श्रेति पटंगानि वेदा शेषः। सा त मिथुनकया प
नोवेदिकाविडः ॥ इतिशब्द नुस्मीनराशिषु भवति। यथा।
रत्नावली ॥ ग्रपिच ॥ ग्रगत्या भविष्यमास्य ज्ञेयतिषेषु। मृग
हशिचापयं छन्दःपादौ त वे कर्कट संकोती हे तद्वद्वत्ति
दस्यहस्तो कल्पेऽप कण्ठते। णायने विप्रवती तला मेवे
ज्ञेयतिषामयने नैत्रं निरुक्तं गोलमध्ये तथापराः ॥ धनु
श्रोत्रमुच्यते ॥ शिवा ज्ञा मिथुनकन्यासु मीनेच पड-
णोतवेदस्य सुते वाकरां शीतयः। वृषवृश्चिकजंभेपुसि
स्मृतं। तस्मात् संग मधी हेविस्मपदीस्मृता। इति तिथ्या
मेव वृषलोके महीयते ॥ दितत्वे। अस्याः उण्यकालः
इति तिथ्यादितत्वे ॥ संकोतिशब्दे दृष्टं ॥
आद्यप्रादीयदानोपगीठारि पडपिकाशीतिसेख्या। केया
कं ॥ इति शीतिभाषा। इत्येकशब्दे ॥

पुत्रशीतिचक्रं ज्ञो मिथुनकया शेषः ॥ अविषदृष्टक माह ॥
यनु मीन राशिष्यारवेः प्रभाष मकरः कर्मिजल विष्णुकन्या
भक्तल ज्ञानार्थ नक्षत्रांग नरा मेघेण सह कष स्तलया। क
कारचक्रं। यथा। सुते चैके क किंजरी वृष धनुषी वृश्चिकमि
रे वेदाः पादयुगेमहयं हयो। को पुनेचारिविधो। यदि कन्याष्टमे
उत्तराणस्तथा वेदाः कसेस्योतरे भर्ता भर्तुः पृष्टे च कन्यका।
पिच ॥ हयं हयं तथा नेत्रे स पडष्टके विज्ञानीयात् वज्रिते
स्तके वितय तथा। हयंचै- विदशे रपि ॥ पडष्टकादौ ता
व तथा। युगे पडशीत्यास्तमे शनियम माह। भीमपराक्रमः
स्थिते। सुते डालं करेलाभः मोहघे सुभयोईयोरपि त
पादयो धर्मणो हृदि। कोला योरेकाधिपत्येपि वा तारा प
स्याहपनेवासे इत्येस्यात् स्त्री २ च सुमित्र मित्रजनन हो
यतेत्तरां ॥ सस्माननेत्रयो मायं सम्यक् यदि ॥ पट
श्रेव प्रपमानत्रमस्तके। उ काष्टे नव पंचके व्ययधनेयो
हो चैव भवेत्तुः पडशीति रोच पुं योषितोः प्रीत्यायुः
फलश्रुतिः ॥ इति ज्ञो सखिवृद्धि पुष्टिजनकः का
तिस्तत्वे ॥ य्या विवाह स्तरा ॥ गरीः ॥
पडष्टके ज्ञो योगविशेषः ॥ मरणं तार विरोधे ग्रह विप
सत वर कन्ययोः स्तुत राशप भावे विरेण। योगादि तरना
पेक्षया परस्पर पृष्ठाष्टमराणि र्याः पटकाष्टे वैरं भवेदाम्य
सम्बन्धः। सच मित्रविभेदेन व्यासः। सैत्रादि योगोपि प
दिविधः। तत्र मित्रपटष्टकं उष्टकादौ तारा विपतप्रत्य
यथा। श्रीपतिरत्नमालायां म रि नैथनाख्याः। वज्रा विवा
कर समेते मिथुनकन्या कल हे प्रहृषोडतो दि प्रीतिः प
सौ मृगेंद्र मौनौ च ॥ वृषभ- रा जन्मसु तारकासु। इति
तले अलि मेयो कर्कटधनु ज्ञेयति स्तत्वे ॥ सतोतरे य
वीच मित्रविधौ। पडष्टकाविति या। सिंहेन मकरः श्रेष्टः

कन्या मेव उतमः । तलया म गया गजो गयादितो गायत्री-
रमीनस्त कुंभेन सर कर्कटः च गदाधरः । गया गयासुरे
यनुवा वृषभः श्रेष्ठो मिथुनेन व वृषा मुक्तिदायिका । इति
च वृश्चिकः ॥ एतत् वृषकं वायुपुराणे गयापद्धतिः ॥
श्रीते भवत्येव न संपादयः ॥ वृषे वि गोवर्कयुक्तहलादि
इति गारुडे ६१ अध्यायः ॥ यथा ग्रहगते धर्मफलं वृषे
वृजतीनाः पुं मत्स्यः ॥ इति वे जीविकाधिनो । चतुर्गे न
केचित् ॥ संपादो हिगवे ब्रह्मजातिनो
वृजाननः पुं कार्तिकेयः ॥ इत्युक्तिकाचारतत्त्वे ॥
मरः ॥ तस्य कार्तिकेयनाम प्रत्ययविशेषः । यथा पशुभ्यो
कारणं यथा । अग्निपुरः क्रमा गेयुगे युगे परं वृत्ते तवृ
स्त शरस्ते वे यजायत । तस्य वे । इति हेमचंद्रः ॥ वृषागोवा
शारेता विशाखश्च नैगमेय- समाहारः । इति द्विगुसमास
श्रुष्टृजा । अथ ये कृतिकाना निष्पत्ते तत्र स्त्री ॥
चुकार्तिकेयस्ततः स्मृतः । इति वृष्ट्या स्त्री वचा । इति भावप्र
मात्रस्य ५ अध्यायः ॥ काशः ॥ येतवचा शरी ॥
वृषाणं स्त्री मिश्रितवृषकदु महाकरजः । इति राजनिर्घण्टः
इत्ये । यथा । पिप्पली सरिचं वृष्टि स्त्री पिप्पलीमूलं । इति
वीज्य सेतुद्विमिश्रिते । विकटु वैदिके । वृषवर्णि पुं ॥
अथानं द्यायं कटुत्रिक मथो वृष्टिका स्त्री शरी । इत्यमरः
द्यते । अग्निमानलचयैस्त च वृष्ट्या स्त्री वचा । इति श-
तः पंचवृषाणं । इति शब्दचू- चरैत्रावली ॥
टिका । अपिच । पंचकोलेसम वृजः पुं तंत्रीकण्ठान्धितस्त
रिचं वृषाण मुदाहृतं । पंच रविशेषः । इत्यमरः । अथ युत
कोलगुणं तत्र इत्त सुसं वि पति रयथा । नासो कंठ सुरला
पापहे । इति भावप्रकाशः ॥ लु जिह्वा दंतांश्च संश्रितः ॥
वृषा स्त्री वृषविधाययाया वृषभः संजायते यस्मात् ।

तस्मात् वृज इति स्मृतः ॥ स अग्निच । तत्र दिति गीत्यहेतु-
च मयूरसरतल्पस्वरः । यथा । नानावपतीमता । वृविथस्त
वृजं गौति मयूरो हि गावोन रस स्तत्र गन्धोपि द्विविधोमतः
इति चाधभे । अज्ञा विरोतिगो इति भाषापरिच्छेदः ॥
धारे कौट्टो नदति मथ्यमे ॥ वृथजः पुं वृहस्तयुक्तः । य
इति भरतः ॥ तानसेनमतेसम यथा । भीम विपाद विशिरोः व
स्तुराणं मथ्ये प्रथमस्वरोः उभुजो नवलोचनः । भग्न प्रहर
यं । खरज इति लोके ल्यातः गौरीः कालोतकयसोपमः ॥
अस्योच्चारणस्याने कण्ठः । इति ब्रह्मवैवर्तपुराणे साहस्य
अयं विप्रवर्णः । अस्याचिकेला रज्ज्वरूपं । चेत्यदेवः ॥ स
म । अथ्यात एकम्वरमिलितः । तपुरुषातमत्तेवे वृथुजो-
सर्वस्वरापेक्षया क्षरस्वरो भूला श्रीजगन्नाथदेवशरी
ये । अस्या ताल एकः । अस्या रे लीलोः भूत । इति लोक
हो भेदा भवेति । इति से प्रसिद्धे ॥
गीतशास्त्रे ॥ वृथुजा स्त्री फललताविशे
वृजं स्त्री वृषप्रकारकाटु । वः । खरवृजा इति भाषा । तस्य
यद्यथा । धन्वजं १ महीजं १ व्यायः । मधुफला २ वृजला ३
२ गिरिजं ३ मनुष्यजं ४ मृ- वृत्तकर्कटी ५ तित्ता ५ तित्त
दुर्गं ५ वनजं च ६ । इति महा- फला ६ मधुफला ७ वृतेही
भारते राजधर्मः ॥ रुः ८ वामुला ९ अस्याफलं
वृथया वा वृषप्रकारं । इति- णाः । तिकेवासे तदनु मधुरं
वाकरणं ॥ किंचिदंशेषाके निष्कंवेत
वृविथे वि वृषप्रकारं । यथा तदमृतसमंतर्पणं पुष्टिरपि ।
संज्ञा च परिभाषाच विधिनि वृषे दाहप्रम विप्रमे मृच्छदे
यमपवच । अतिदेशोः पिकार- विधनेपितोन्मादायहरकफदे
श्च वृविथं मृजलचरणं । इति- वृथुजं वीर्यकारि । इति राज
सुर्यवैद्यकीकायं उगीदासः ॥ निर्घण्टः ॥ चेटिका । यथा-

एवमेव चंद्रिका पीनवत्तः स
लरुहं अग्निप्रभां षड्भुजां द
क्षिणे गदाभय वज्रधरो नामे
शक्ति मूल परमधरो देवी-
मिति। रुद्रचण्डा। यथा। दक्षि
णदले रुद्रचंडाकसवर्णादिया
भरणभूषितां प्रसन्नवदनो ष
ड्भुजां दक्षिणे वज्रमूलपरम
धरो नामे पाशं कुश केशधरो
देवी मिति। चण्डवती। यथा।
वायुदले चंडवतीं सुसवर्णां प्र
सन्नवदनो सर्वलोकभूषितां
षड्भुजां दक्षिणे अंशुशपाशा
नसत्रधरो नामे देउ मूल उ
मरुधरो देवी मिति। इति।
हृत्त्रयं दिके मरुधरो नामे उ
मापुत्रा मरुतिः ॥
षड्मः ॐ मधुरादिषट्प्रकार
रसः। यथा। मधुरो लवणस्ति
क्तः कषायोऽम्लः कटु स्तथा।
संतीति रसनीषत्तादजाद्येष
उमीरसाः। एषां नाम लक्षणं
मधुरगो लयसिमां रसित्वा दो
सच लस्यते। लवणस्त पटुः
प्राक्तः सैधवा दो मृदुपते।
तिक्तस्त पिचुमरी दो याक्त
मासाद्यते रसः। कषायस्तव

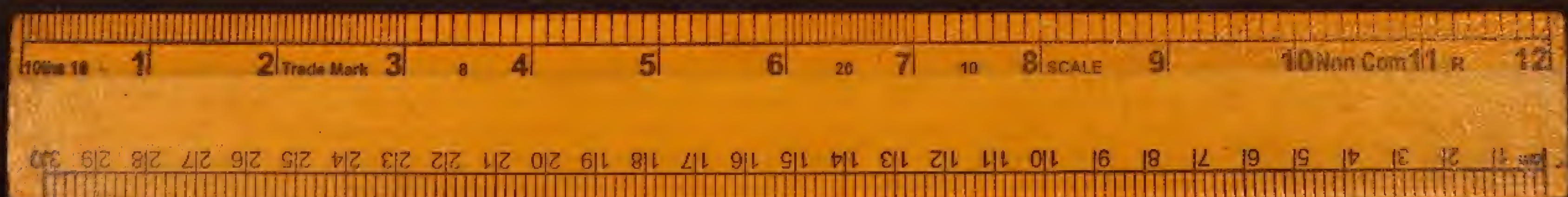
स्तुतः सच शरीफलादिषु। क
टुस्त तारसेतः स्यात्तरीचादौ स
चेष्टते। इति राजनिर्घण्टः ॥
एषो गुण स्तुतशब्देष्टयाः
षड्भुजां स्त्री षडहः। यथा। सद्यः
शोचं भवेद्विदुः तथा चोक्तं च
तुर्विधं। गर्भं आवेच वेदेत्ते
एवंकाले त्वचेतसः ॥ ग्रह
णाना महाराज सविद्याणादि
नश्ये। षड्भुजां चैव वैष्णवानां
मृदाणां हादशाक्तिके ॥
इति नामने १५ अध्यायः ॥
षड्भुजा स्त्री षड्भुजा। इति रा
जनिर्घण्टः। षड्भुजा च ॥
षड्भुजां स्त्री मृदापेते पंच
लवणं। इति राजनिर्घण्टः ॥
षड्भुजाः ॐ कार्तिकेयः। यथा
यते स्तुतो विशालोऽसौ लोको
लोकेषु धाम्नावः। स्तुतो वि
शालः षड्भुजाः कार्तिकेयश्च
विश्रुतः। इति मत्स्यपुराणे।
१५ अध्यायः ॥
षड्विदुः ॐ विस्रः। इति वि
काण्डशेषः। कीटभेदः। इति
मेदिनी शिरोरोगस्य पञ्चते
लविशेषः। यथा। पराणमूल
तगं शताका जीवेतिका स

अथ रात्रिकेच भृंग विडंगे स
मधुवाष्टिका चविष्णोषधे कुस
तिलस्य तैले। अजपिलेन।
विमिश्रितश्च चतुर्गुणे भृंग
से विपक्वं। षड्विदुः नासि
कयोः प्रदेशः सर्वात्रिदशुः शि
रसो विकारात्। च्युतोऽश्वकेण
न पलितोऽश्वदन्तान् निर्वध्य
मलान् सट्ठीकरोति ॥ सु
पर्णा गृध्रप्रतिमे च चतुःकुंवे
तिवाको रथिकं वलेच। जीवेति
कात्र हरीतकी शाकविशेषः ॥
इति भावप्रकाशः ॥
षण्डः ॐ शुषभः। षण्ड इति
भाषा। तत्पर्यायः ॥ गोपतिः
१ इट्चरः ३ इत्यमरः ॥ षण्डः
ध शाण्डः ५ शाण्डः ६ इति श
हरत्तावली। स्त्रीवे। इति जरा
धरामरीके। समरः। इति
वृहाः ॥
षण्डः ॐ स्त्री अज्ञादिकदं
वं। पञ्चकुमुदादिसमरः। उरम
रः। षण्डाली स्त्री तैलमाने। छ
टाक। इति भाषा। सरसी। कामु
कस्त्री। इति मेदिनी ॥ शुद्रां कि
तमेदिन्यां देवसकारादालि
खिता ॥
षण्डः ॐ नपुंसकं। इति राज-
निर्घण्टः हेमचंद्रश्च तदुपेन
सर्पेनयोः प्रायश्चित्ते। यथा।
नालोपेजन विद्विष्टान् वीरही
नां तथासिये। देवता पितृ
मच्छास यज्ञमश्रादि निन्दकेः
कुत्वा तं सर्पेनालापेयुहेता
कांवलोकनात्। अवलोकयत
योदका मेमज्ञं पतिते प्रावे-
विधर्मि स्तुतिका षण्ड विद्वसं
तावसायिनः। मृत निधीतको
श्वेव परदाररताश्चये ॥ एत
देवदिकर्तये प्राज्ञैः पोथन-
मात्मनः। अमोज्ञा स्तुतिका-
षण्ड माज्ञायाद्विज्ञ ऊकुदान्
पतितापविडचाण्डल मृतहा
रेण्युपमिवित्। संस्पृश्य
शुते स्नानाउदका ग्रामस्त-
करो ॥ इति मार्कण्डेये महा
काण्डाध्यायः ॥
षण्मासः वि षण्मासः। ष
ण्मासे भवे। षण्मास शतात्म
गिल्ल्य प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
षण्मासः ॐ कार्तिकेयः। इति ह
लायुधः। षट्संख्यकवदने स्त्री
तदतिवि ॥
षण्णाला स्त्री षड्भुजा। इति राज

निर्वाणः ॥
 षत्वे ली सूर्यपवकारस्य भा
 वः। यथा पत्न्यते। इति मुग्य
 बोधकाकरणं ॥
 षट् क गतौ। आ३. ऐर्वाः ये।
 इति कविकल्पदुमः। सूर्यप
 दिः। क आसादयति ॥ इति उ
 र्गादासः ॥
 षट् लु ज ओ श विषादे च
 रो। गतौ। इति कविकल्पदुमः
 लु असदत्। ज सादः सदः। ओ
 आसादसीत्। श सीदती सीदे
 ती। विषाद आकुलीभावः ॥
 सीदतिराधा रासगृहे शरणं
 हिंसा। इति उर्गादासः ॥
 षन समभक्तौ। इति कविक
 ल्पदुमः। संभक्तिः सेवने। सन
 ति गुरुलोकः। इति उर्गादासः
 षन ६ न उ दने। इति कवि
 कल्पदुमः। ६ न सनोति स
 नुते। उ सनित्वा सत्ता। इति
 उर्गादासः ॥
 षत्वे गतौ। इति कविकल्पदु
 मः। संचति। इति उर्गादासः ॥
 षनज डोनि संरो। इति क
 विकल्पदुमः। ओ असोलीता नि
 सक्तोऽस्ति। सजति वपुषि।
 वासः। इति उर्गादासः ॥
 षप सत्वे। इति कविकल्पदुमः
 सपति असीषपत्। सत्त्वः सत्त्वे
 यः। इति उर्गादासः ॥
 षम वैक्लये। इति कविकल्प
 दुमः। वैक्लये विकलीभावः। स
 मेति यहियोगेन सीमेति सः
 रात्रराः। इति उर्गादासः ॥
 षम त क वैक्लये ॥ इति कवि
 कल्पदुमः ॥ सियमयियति ॥
 इति उर्गादासः ॥
 षत्त्व सर्पणे। इति कविकल्पदुमः
 सत्त्वति इति उर्गादासः ॥
 षज्ज अज्जने। इति कविकल्पदु
 मः ॥ सिषज्जयिषति। सज्जति
 थने लोकः ॥ इति उर्गादा
 सः ॥
 सर्वसर्पणे। इति कविकल्पदुमः
 सर्वति। इति उर्गादासः ॥
 वर्षपी स्त्री पतिविशेषः। यथा
 हापत्रिका खेजनि का वर्षपी
 खेजनाकृतौ। इति शहरत्नाव
 ली ॥
 षल गतौ। इति कविकल्पदुमः
 सलति। सिषालयिषति। इति
 उर्गादासः ॥
 षष्टि स्त्री साव्याविशेषः। षष्टि

इति भाषा। इति ज्योतिषे ॥ षज्जः। इति मुग्यदोयकाकरणं
 षष्टिकः पुं यान्यविशेषः। ष षष्टिभाषा षष्टिप्रकारे। षष्टि
 छिरात्रेण पच्यते वाटिया ३ श्राव्यातपाचप्रत्ययेन निष्पन्नं ॥
 तिस्त्वामिसुभृती। इत्यमरभरतौ षष्टिमज्जः पुं हस्ती। षष्टिविष
 तस्यपायः। षष्टिपालिः २ षष्टि र्मेते वयः। एकाद्विंशत्या षष्टि-
 ज्ञः ३ स्त्रियतएतुलः ५ षष्टि मज्जः। इति सारस्वताभिधाने ॥
 वासजः ५ अस्या गुणाः। जो शत्रुमालाच ॥
 रो नीलः षष्टिकोऽयं द्विधा षष्टिलता स्त्री भ्रमरमायी। ३
 स्यादधो रुच्यः प्रीतलो हो षष्टिराजनिर्वाणः ॥
 षहारी। तल्पः पथ्या दीपनो षष्टिसंवत्सरः पुं प्रभवादिष
 वीथ्यवृद्धिं दत्ते तस्मात्किंचि षष्टिसंवत्सरं। यथा। अथ ष
 हनो द्वितीयः ॥ इति राजनि षष्टिसंवत्सरगाणना। शाकेंद्रका
 र्वाणः। षष्टिसंवत्सरं वि। लः। एथगाकृतिजः २२ प्राणक
 षष्टिका स्त्री षष्टिकथाम्। य नेदास्थियुगैः ५२५५ समेतः। प्रा
 था। हैमेतिके सितास्त्रिंथा रादि वस्त्रिं ५२५५ दत्तः। सलवाः
 मंसुहा स्तिलायवाः कलायकं षष्ट्यावशिष्टाः प्रभवाद्योवाः
 यतीवारा वास्तके हिलमोचि नववर्जते यत्तुषे सूर्येः सप्त
 का। षष्टिका कालशाकेंच म्प्रेकोर्मिभिः ६। दत्तयुक्ता
 लकेकेमुकेतरत्। इति तिथ्या मतः। त्वाग्नि दत्तेशो मासका
 दितत्ते हविष्यात्रप्रकरणीय दयः। अस्यार्थः। शाकेंद्रका
 स्मृतिवचने। किंच। प्रादि ष लः। प्राकृताज्ञातकालः। एथक
 ष्टिकाभिः पार्वणे नित्यमिति दिष्टः तत्रैव आकृतिजः २२।
 वाचस्पतिमिश्राः ॥ हाविश्या सवितः। शशोक नं
 षष्टिके वि षष्टिकथामेपय हास्थि युगै रेकनवस्यधिक श
 कृत्तेवादि। इत्यमरः ॥ तद्वयाधिक चतुःसहस्रेः समे
 षष्टितमः वि षष्टेः प्राणाः तेऽदुः। शरादि वस्त्रिं ५२५५
 षष्टिश्राव्यात तमद् प्रत्ययेन नि पचसेप्रत्ययिकाष्टदशशते।

यावत् संख्यं हर्षं शक्नोति ता व प्रभवे परिकीर्तिताः १ सु
वता हतः कर्तव्यः । सलब्धः भित्ते तेम मारोग्यं सर्वव्याधि
एवशकाहः शोभादिना ल विवर्जिताः । प्रशोतामानवाः
व्यसंख्यायुतः कार्यः षष्ठा सर्वे वक्रशस्त्रा वसंधरा । सु
प्रशेषेषादेवोऽङ्कः एववतः एा सुष्ठा जनाः सर्वे विभवे च
षष्ठा हते लब्धस्यावशिष्टे प्र वरानने १ रोगा वक्र विधा
भवादयः । एकावशेषेप्रभवः श्रेव मनुष्या वाजिकुंजराः ।
ह्याघवशिष्टेविभवादिः । वर्ष सर्वेषु प्रणश्यति शुकैवर्ष
वर्जितं युक्त्येवं वर्षातिरिक्तं श वरानने ३ । उत्सन्नं जगत्सर्वं
रादि वरिष्ठेयुतावशिष्टं तत् यनधास्यसमाकुलं । निर्यात्
सूर्ये ह्यदृशभिः संस्पृष्टं स्वामि सवः प्रजावृद्धिः प्रमोदे जाय
भिः षष्ठाहते युक्तमत उत्पन्ने तेष्वेव ध नीरोगाश्च निरावा
न षष्ठिहतावशिष्टाः प्रका दं था मानवा विगतद्विषः । व
जाः षष्ठिहते लब्धशक्ते त्वाग्नि ऊर्द्धीरास्तथागावः प्राजाप
हते विंशताहते अवशिष्टा अ नेवुरानने ५ निरातेके जरा
शक्तः लब्धा मासाः सु रिति । त्सर्वे यन योवन गविते । अं
प्रभवादिषष्टिवर्षाण्युपक्रम्य । गिरसि प्रजाः सर्वा निर्यात्ता
श्रायातु विंशति त्रींश द्विती हावरानने ६ सुभित्ते तेम मा
यावेस्वीकृता । तृतीया रुद्रे रोग्यं वर्षाकालं सुशोभने ।
वजा श्रेष्ठासंप्रपाथमाभवेत् । म शस्यवृद्धिं विजानीयान् श्री
विष्णुपुराणेभैरवउवाच षष्ठा सुतेसरवेदिने ७ वक्रतीरास्त
हेकशयाम्यवक्रराः सोम्याश्रये षावो धान्यं वलवन्तं जाये
प्रिये । सेवत्सरफलं सुखं प्रभवा ते सर्वप्रस्थानि भावे वर्षे वरा
शे वरानने । वक्रतोया स्तथा मे नने ८ महाचं जायते सर्वं वृ
त्ताः सर्वशस्याच मेदिनी । वक्र त तैल रसादिकं ॥ प्रजातोव
लीरास्तथागावो व्यापिरोगानि भवेदृद्धि र्हीनि सेवत्सरेषुभे
वर्जिताः ॥ प्रशोताः पार्थिवश्च ९ । निष्पत्तिः सर्वशस्याः

नां मथा धातरिकीर्तिता । इत्थं यते सर्वदेशे सुलोचने । सोरा
लीर गुहादीनां प्रवलते वरान ह्ये नाटदेशे च पार्थिवे नात्र
ने १० सुभित्ते तेम मारोग्यं सशयः ११ उभित्ते जायते चो
कार्पासस्य महाधता । लवणा रे सर्वोपद्रव संयुते । अनाह
मथ गव्यं च ईश्वरे उत्तमं प्रिये हिः समाख्याता व्यये सेवत्सरे
११ सुभित्ते तेम मारोग्यं प्रशा प्रिये ॥ १२ उद्यतोवर्षा मे
ताः पार्थिवः प्रिये । तत्करो वो जले नैवोपयच्छति ॥
परते विज्ञे वक्रधान्ये वरानने महाचं सर्वनिष्ठेषं सर्वमेव
१२ ॥ राष्ट्रभंगश्च उभित्ते तत्क रानने १३ । कोदवाः प्रालि-
त्रेष्वापपीउते । जानीयाद्विद्य सुहाश्च कंठ माषा स्तथैवच
हं चोरे प्रमाथिनिवरानने ॥ सुलभे जायते सुखं जगद्देसर्वं
१३ ॥ जायते सर्वशस्यानि मे धारिणी १४ अनग्नि प्रवत्तालो
दिनी निरुपद्रवा ॥ लवणा का धान्यावधि प्रपीउते । जाय
मथ गव्यं च महाचं विक्रमे तेमानुषे कष्टं विरोधिनिन से
प्रिये ॥ १५ ॥ कोदवाः प्रालि प्रायः १६ सर्वाः प्रजाः प्रपी-
सुहाश्च शक्त माया स्तथैवच अने याधिः शोकश्च जायते ।
महाचं जायते सर्वं वृषे च सुः प्रिये वत्तोऽतिशोमाश्च पापादि
वेदिने ॥ १५ । चणकासुहृमा विवृते जताः ॥ १६ ॥ उपद्रुते
याश्च अम्यच्च विदलेप्रिये । म जगत्सर्वं तत्करोर्मधिकैः रवेणः
हार्चं जायते सर्वं चित्रभातोव पीडिताश्च प्रजाः सर्वाः देशभः
रानने १६ । सुभित्ते तेम मारो गः खरेप्रिये ॥ १७ सुभित्ते ते
रं विष्णु निरुपद्रवे अवरा समाशेयं प्रमं भवति शो
शोभवे श्रेयान् स्वर्भातो देव भने ॥ वक्रतीरा स्तथा गावो
एजिते १७ अति वृष्टिश्च जा नेदने नन्दने प्रिये १८ अह्य
येत धान्यस्याश्च प्रपीउते । श तोयास्तथा मेवा वर्धति ख
सं भवति सामान्ये दारुणेदे एउमाउते ॥ तप्येति सर्व
वनेदिने ॥ १८ । वक्रशस्यानि जा शस्यानि विजये नात्र संशयः १९

तत्रियाम् तथैवेषाः शूद्रा
 नट नर्तकाः । पीडिता
 स्तेवगरोहे जये सर्वनमो
 यः १८ सरोगश्च तथादेवि
 हज्वरसमन्ति ॥ अभिभूते
 जगत्सर्वे मन्त्रे सुखदिने
 १९ तथैवेषाः तयो देवि स
 र्वशस्य महाचैता । यवहार
 शून्यपति उर्ध्वरेडमुखाः प्र
 जाः १९ पीडिते सर्वशस्यानि दे
 शोदेशे शुचिस्मिते हेमलने
 प्रजाः सर्वाः स्त्रीयतेन सप्रयः
 २० तत्कृतेः पार्थिवैश्चैव शु
 भिभूत मिदं जगत् ॥ शुचा
 भवतिसामान्य विलेखेभ
 येमहत् २१ ॥ विषमसंजग
 त्सर्वं विरोधेभ्य संसवे । वि
 कारीसर्वतोः पायो समकृत्
 तुनायथा २२ कचिद्वर्धतिप
 ज्ञेयोदेशे संज्ञिजमण्डलः ।
 इभिर्ले सर्वरीवर्षं यवहारो
 विपर्ययः २५ इभिर्लेजाय
 तेमर्वा मेदिनीदृष्यति प्रिये
 स्रवे स्रवन्ति तोयानि मानवा
 दुःखिताभुवि ॥ २५ सुवर्ण
 प्यथात्मानि जगत्सर्वं सुषो
 भने । ब्राह्मणवर्णिजस्तथाः

सुभिर्लेभुभक्तिये २६ सुभि
 र्ते तेम सारोग्ये दृष्टा गोज्ञा
 द्याणाः प्रिये । सुस्थिताः शोभ
 ने वर्षं प्रजाः सर्वाः सुलोचने
 २७ विषमसंजगत्सर्वं यजुले
 समुदाहृतं । जनानो जायतेभ
 दे कोपे कोपः परस्परं २८
 सर्वत्र जायते तेमं सर्वशस्यम
 हाचैता । विस्वावसोदगरो
 हे कार्पासस्यमहाचैता २९
 पार्थिवे नृपसेनेश्च समस्तैः
 त्वारमण्डले प्रपीड्यते ज
 नाः सर्वा भयभीताः पराभवे
 ३० दृष्टा धात्यानिपीड्यते श्री
 ष्ववर्धतिवासवः स्रवेगो पी
 डिताः सर्वाः प्रजाश्च सुखदिने
 ३१ जायते सर्वशस्यानि सुभि
 र्ते निरुपद्रवे सौम्यदृष्टिर्भ
 वेदजा कालिकेच शुभं वदेत्
 ३२ सुभिर्ले तेमसारोग्यसुखि
 चनिरुपद्रवे । सौम्यदृष्टिर्भ
 द्रजा सौम्यसौख्यं प्रकीर्तिते
 ३३ तोयसागं भवेत्सञ्ज्ञो
 वर्धतेच दिनेदिने । निरुप
 द्रवाश्च राजानः सर्वसाधारण
 प्रिये ॥ ३५ वासवो वर्ष
 तेदेवि देशेचाखण्डः

मण्डले । अहिष्कृते कायजज्ञे
 विरोधिकृषिनाशकृत ५५ शु
 भिभूतेजगत्सर्वं क्षेत्रे ब्रह्मवि
 येः प्रिये । सारुतेः फलदाहैश्च
 परिवारिणि शोभते ५६ ॥
 निष्पतिः सर्वशस्यानो सुभि
 र्तेभवति प्रिये । प्रमाथिनिज
 लोहारी जलदो मोदते प्रजा
 ५७ निष्पतिः सर्वशस्यानो स
 र्वशस्य महाचैता । चूतैर्तेल
 समं याति आनन्दे नन्दतिप्र
 जा ५८ कोदवाः शालिमु
 द्वाश्च पीड्यते चरवर्णिनि ॥
 सर्वोषधानि धात्यानि गृह
 सेनिष्ठराः प्रजाः ५९ इभिर्ले
 जायते चोरे धात्यापिप्रपी
 डने । अनलेचसमाख्यातेना
 अकार्या विचारणा ५९ देश
 भंगः सुदुर्भित्तसमासात्क
 श्याम्यते । पिण्डे चारुपद्या
 लिङ्गिर्भित्तं नर्मदाते ५९ गो
 महिषा विनश्यति येकात्मे
 नटनर्तकाः । तासतोवर्धते दे
 विशस्येच नहिजायते । तिल
 स्रष्टु मायादि कार्पासानोम
 हाचैता । गो महिषः सुवर्णाति
 कोसताश्च शेषतः ॥ तत्सर्वं

देवि विजयी कर्तव्यो धाम्पसं
 चयः । तेन धाम्पस लोकोऽयं
 निस्तुरिष्यति उदिने । पार्थि
 वा मोषकादीनाः फालयुक्ते
 प्रपीडिताः ५२ तोयसागः
 स्मृता मेघा वक्रशस्याचमेदिनी
 तिष्ठताः पार्थिवा देवि सिद्धाय
 चवराजने ५३ अत्यतोया च
 नाश्वेव कीदृकाः प्रवृत्ताः स्मृताः
 विरुद्धाः पार्थिवा देवि रोदेमं
 वत्सरेप्रिये ५४ इभिर्लेमध्यमे
 प्रोक्तं यवहारो नवर्तते । भवे
 द्देमध्यमा दृष्टिर्इमं तो समु
 द्रस्थिते ५५ इभिर्लेजायते
 लोकाः सर्वे इविरावर्जिताः
 प्राणिनां जायते हर्षा उड
 मोचरवर्णिनि ५६ महिषी
 गोहिरण्यदिताश्च कोस्यच
 शेषतः । तत्सर्वं देवि विजयी
 य कर्तव्यो धाम्पसंचयः । २
 तेसंवत्सरेदेवि क्रूरवुद्धिर्नरा
 यिपुः । मानवाः क्रूरचेष्टाश्च
 संग्रामेकपिर्भवन्त ५७ इभि
 र्तेमरणोच्चोरे धात्यापिप्रपी
 डने । पापयोगो भवेदेतिरक्ता
 ख्यः मरवेदिनि ५८ रोगो
 मरण इभिर्ले विरोधेवक्र

संज्ञले ॥ कोयेत विषमे सर्वे
समाख्याते दूरप्रिये ॥ मे
दिनी लभते देवि सर्वभूते
चराचरे देशभगप्र उभिर्लित
येसेहीयते प्रजा ॥ सौराष्ट्रे
मालवे देशे दत्तिलोकोको
तथा उभिर्लित जायते चोरे
ज्ञये संवत्सरे प्रिये कोमुदी
नर्मदाद्याप्रयमुता नर्मदा
तटे । विंध्यायासेत्यवच्छा-
पि विनश्येति न संशयः । मि
हले मध्यदेशे काले
रेतयेवच । जयेत्येति सती
गिनाम्यथा वरवर्णिनि ६
इति ज्योतिस्तत्त्वे ॥
षष्ठिहायनः । पुं राज्ञः । धाम
विशेषः । इति मेदिनी राज-
निर्देशः । षष्ठिसंख्यकवत्स
१ । तत्संख्यवधायते वि ॥
षष्ठः वि दत्ताष्ट्रः । इति
मेदिनी ॥
षष्ठकः वि षष्ठः । षष्ठशब्दा
तु काण प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
षष्ठालकालकः स्त्री द्विग्रहा
नंतरभूते । यथा होतरे ग्रंते
रे भूत मातुः षष्ठालकाल
के । इति विकाराशेषः ॥

षष्ठिका स्त्री षष्ठी । यथा च
मुनेः तत्र षष्ठिकेत्यसौ । इति
उगोत्तरीयवलिदानप्रकरणे
निष्पादितत्वे ॥
षष्ठी स्त्री कात्यायनी । इति मे
दिनी । षोडशमाहकांतगत-
माहकाविशेषः । सा प्रकृतेः
षष्ठीकलात्कंदभाष्यच । त
स्याः स्वर्णया देवसेनाच ना
रद । माहकास एतत्तमा साच
षष्ठीप्रकीर्तिता । शिशानो प्रति
विशेष प्रतिपालनकारिणी
तपालिनी विमुभक्ता काति
केयस्य कामिनी । षष्ठशब्दा
प्रकृते स्तेन षष्ठीप्रकीर्तिता ।
पुत्र पौत्रप्रदात्रीच धात्री विज
गाता सती । सुंदरी पुवतीर
स्या संतते भर्तु रंतिके ॥
स्याने शिशूनां परमा हर
रूपाचयोगिनी ॥ एजा हा
दशनासेष यस्या विशेषु सं
तते ॥ एजा च सुतिकागारः ।
परा यष्टदिने शिशोः ॥
पकविंशतिमेवैव एजा क
ल्याण हेतुकी । प्राशन्निय
मिता चैवा नित्या कात्याय
तिः परा ॥ माहर्ष्या द्या ।

यथा प्रथमं
शब्दः

इषा शस्यद्विगुणः शिपिली जले जातवान् परमादरे प्रपन्न
स्थले चोत्तरीये शिपिलीसप्त राजा तोदृष्टा श्रीकृष्णसम
मोचरे । इति ब्रह्मवैवर्ते प्रकृति प्रभा तेजसाज्जितो कोतो
खंडे १ अध्यायः ॥ पंगतो स्तुतस्य नारद । प्रिय
अपिच । श्रीनारायण उवाच व्रत उवाच कान्ते सशोभनेक
षष्ठश प्रकृते योच साच स कोते कोतासि सुव्रते ॥
ष्टीप्रकीर्तिता । यस्याः एजाविधौ कस्यकस्यावराहो यस्या मा
ब्रह्मन् इतिहाससिसे शृणु रा याच योषितो । देवसेनोवाच
जाप्रियव्रत प्राप्तीत्सायं भुवम ब्रह्मणो मानसी कन्यादेव
नोः सतः । योमीशे नवदेव्यः सेनाह मीश्वरी । दृष्ट्वा सोमन
र्थातपस्यासुरतः सदा ॥ ३ साधाता देहो स्तुदाय भूमि
ह्याहयाच यत्नेन कृतदारोव प । माहकासुच विख्याता
भूवसः । सुचिरे कृतदाराप्र स्तुदभाष्याचसुव्रता विधि
नलेभेतनये ततः । पुत्रेष्टिय षष्ठीति विख्याता यष्टोपा
हेतुच्चापि करणामासकृप प्रकृतेयतः । इत्येवमुक्तासादे
पः । मानिरे तस्य कोतायै वीगृहीत्वा बालकं पुने । महा
मुनि यत्तचरुं ददौ । भुक्त्वा ज्ञानेन तपसा जीवयामास
चरुञ्च तस्याश्च सद्या राक्षोव लीलया । गृहीत्वा बालकं देवी
भूवह । दधारे तस्य सा देवी दे गगने गंत मुद्यता । पुनस्तुष्टा
वेदादश वत्सरे । ततः ससा वतो राजा शुक्रकंदोष्टाल
वसा ब्रह्मन् ऊमां कनकप्रभं कः । नृपस्तोत्रेण सादेवी परि
संवाचयवसेपत्रं मृत मुत्तानेन तष्टोवभूवह उवाचते नृपे व
चने । एमशानञ्च यथै राजा गृ ह्यनवेदोक्तं कस्मिनिर्मितं । देव
हीता बालकं पुने । एतस्मिन् सेनोवाच । विषुलोकेषु राजानं
तरे तत्र विमानञ्च ददशूह ॥ स्वायं भुवमनोः सुतः । मम
ददशूह तत्र देवीच कनकोयास एजाञ्च सर्वव कपयि सवेज
नोहरो । दृष्ट्वा तापुतेता रा रु । तदा दस्यामिपुत्रेते कल्प

मेमनोहरं। इत्येवमुक्ता सा रमा देवसेना महामने ॥ ३
देवी तस्मै तद्दालकं ददौ ॥ तिष्ठाता स्वशिरसि प्रसदता
राजा चकार स्त्रीकारं तस्मात् विचक्षताः। पुनर्धाता च म
थेन सव्रतः। जगाम देवी लेनपुत्रयेत सव्रतां सती। पा
सर्गाद्वदता तस्मै शुभं वरे। आद्याचमनीयेषु गन्धर्वा प्र
जगाम महा राजः स्वगृहे हृष्ट रीपकैः। नैवेद्यं विविधेषु
मानसः। देवीतां एजयामास। पि फलेन प्राभनेन च ॥
ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ। राजा च मूलैर्नो क्री षष्ठीदेवोस्ताहे
प्रतिमासेषु शुक्लपक्षे महो ति विधिपूर्वकं। अष्टाक्षरं महा
त्सवं। षष्ठा देव्याश्च यत्नेन। सर्वं यथाशक्ति जपेत् ॥ त
कारयामास सर्वतः। वालानां तः सत्वाच प्रणामे इत्युक्तः
स्तुतिकागारे षष्ठादे यत्नपूर्वकं समाहितः। स्तोत्रं च सामवेदो
तस्मात् कारयामास चैकविंशत् वर्षं प्रदत्तं। अष्टाक्षरं
शान्तिवासरे। वालानां शुभं महाभवं लक्ष्म्या यो जपेत्सुने
कार्येषु शुभात्र प्राप्नोते तथा सपुत्रं लभते नृनमित्याह क
सर्वं वृद्धयामास स्वयमेव मलाद्भवः ॥ स्तोत्रेण शुभं
चकार ह। ध्याने एजाविधाने च निष्पद्य सर्वकामशुभावरं
स्तोत्रं सन्नो निष्पद्य। यत्नः आत्मा प्रदं सर्वेषां गुरुं वेदेषु
श्रुते धर्मवक्त्रेण कौशुमेक नारदः। प्रियव्रत उवाच। नमो दे
व्यै सव्रतः। शालग्रामे वृद्धे वा यै महादेव्यै सिद्धे प्राप्नोते नमो
यवदसुलेऽथवा सुने। भित्तो नमः। शुभाये देवसेनाये ष
प्रतलिका कृता एजयेद्वा वि शे देव्यै नमो नमः ॥ वरदा
चक्षुषः। षष्ठांशां प्रकृतेः शु ये पुत्रदाये धनदाये नमो न
सो सुप्रतिष्ठं च सप्रभो। सुप्र सः। सुतदाये मोक्षदाये ष
इदं च शुभदो दयाशेषं जग ह्णीदेव्यै नमो नमः। शक्तियुष्टे
त्यस्य। यत्तच्च मय कवर्णाभोरत्न प्राप्ताये सिद्धये च नमो न
भूषण भूषितां। पवित्रं द्याप सः। मायाये सिद्धयोनियै।

षष्ठीदेव्यै नमो नमः। सारायै वीरं पुत्रं पुण्ड्रं विद्यावंते
सारदायै च पारायै सर्वकारि यशस्विने। अति विरागुक्ते
ऐषा। वालाधिपता देव्यै च षष्ठी मेव षष्ठीदेवी प्रसादतः। का
देव्यै नमो नमः ॥ कल्याण कवंध्या च यानारी मृतापत्या च
दाये कल्याणै फलदायै च क याभवेत्। वर्षं प्रत्तालभेत् ॥
भ्रान्तो। प्रत्यक्षाये च भक्तानां ष षष्ठीदेवी प्रसादतः। योगयु
ष्टीदेव्यै नमो नमः। एजायै। केचवाले च पिता माता मृते
स्तदकांताये सर्वेषां सर्वकर्म तिचेत्। मासे च सुच्यते वालः
स। देवस्तुतिकागारे षष्ठीदे षष्ठीदेवी प्रसादतः। इति व्रत
यै नमो नमः। पुत्रसत्त्वसत्त्वा वैवर्ते प्रकृतिवर्ते ५। अथ
येवन्दिताये नृणां सदा हिंसा यः। तिथिविशेषः। सत् शुक्ल
क्रोध वृजिताये षष्ठीदेव्यै न कृष्णपक्षभेदेन द्विविधः। त
मो नमः ॥ यने देहि प्रियादे। चंद्रस्य च शुक्ल यष्टकला
दि पुत्रे देहि सरेचरि। यस्मिं दे कियादृपः शुक्लपक्षीयः। त
हि यशो देहि षष्ठीदेव्यै नमो स क्रासातु कूलयष्टकला कि
नमः। देहि भूमिं प्रजां देहि यादृपः कृष्णपक्षीयः ॥
विद्यां देहि सुएजिते ॥ क. तत्कृत्यादि यथा। अथ षष्ठी
ल्याणञ्च जयं देहि षष्ठीदेव्यै सासप्तमीयुता ग्राह्या युग्मा
नमो नमः ॥ इति देवीचुसंस् तः। राजमातंगे। जैष्ठ्ये मासि
यलेभे पुत्रे प्रियव्रतः। यथा सिते पक्षे षष्ठीचारण संदिता
स्तिनञ्च राजेंद्रं षष्ठीदेवी प्रसा यजनैककुर सस्या मदेति वि
दतः। षष्ठीस्तोत्र मिदं ब्रह्मन् पिनेत्सियः। तां विधावा सिनी स्त
यः मृते गतिं च वत्सरे। अष्टा दषष्ठी माराथयति च। कंदमूल
लभेत् पुत्रे वरे सुचिरजीवि फलाहारालभेत् सतंति शुभो
ने। वर्षं मेकं च या भक्त्या संस्त केदे सुखं गदि। मूलतदि तत्त
येदे मृते गतिं च। सर्वपापवि भविष्य। येयं मार्गशिरे मार्ग
निष्ठता महावेध्या प्रसूयते। षष्ठी भरतसत्तम। अण्णापापह

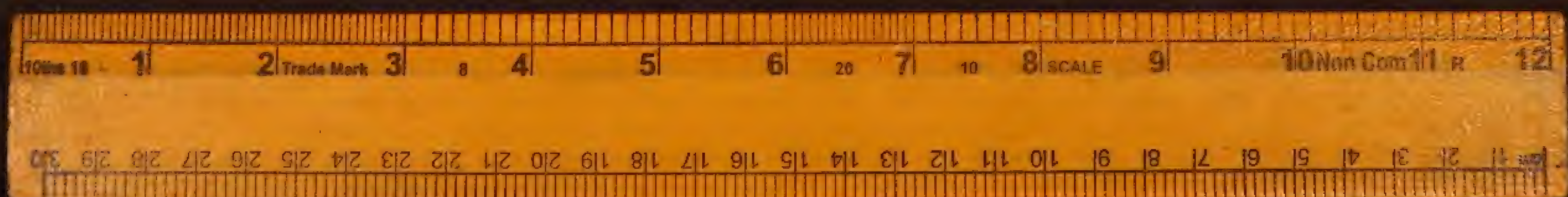
राधस्या शिता शंताग्रप्रिया वरिष्ठ श्रुतः प्रकीर्तिः प्रलेख
देवीपुराणे चैत्र मथिकृत्य। वरिष्ठ श्रुतः प्रकीर्तिः प्रलेख
सो स्कंदस्य कर्तव्या एजास-
वैपचारिका। इहैव सुखसौभा-
ग मने विस्मयं व्रजेत। इयमे
व स्कंदषष्ठी पंचमीयुतेवैपो।
षष्ठा। कुस्माष्टमी स्कन्दषष्ठीणि
वराचिचतुर्दशी। एताः एवेय-
ताः कर्माणि योतेपाराभवे
त। इति वरिष्ठैव तं वचनात्। वि-
सुधमोतेरे। प्रष्टमी च तथाषष्ठी
नवमी च चतुर्दशी। शिरोभंगे
नकुर्वीत पर्वसंयोजनं चैव च॥
इति तिथ्यादितत्ते॥ साचका
र्तिकेयाभिषेकतिथिः। यथा।
स्वये स्कंदो महादेवः सर्वपाप
प्रणाशनः। तस्य षष्ठीतिथिं प्रा-
दादभिषेकेपितामहः। अस्या-
फलाशनो यस्तु यजेन्नियत-
मानसः। प्रपुत्रोपि लभेत पु-
त्रान्। अथ नोपि लभेत यने। यं
य निच्छेत् मनसा तंते लभति
मानवः। यश्चेत्तत्तदतिस्त्रात्रेका
र्तिकेयस्य मानवः। तस्य गेहे क-
सागराणां देवाराण्य भवेद्वै॥
इति वाराहे स्कन्दोत्पत्तिनामा
ध्यायः। तत्र ज्ञातफले विद्वान्

युच्चारणभेदाद्यः। लु संति। संगीतदर्पणः॥
२ वैदिकः। इति उर्गादासः॥ षाडगुणं ह्रीं राज्ञं राज्ञं
यह य कि शक्तो। इति कवि-
कल्पद्रुमः। शक्ति विहदेवादि-
कस्य शक्त्याते। इये तेनत्तमा-
इत्यर्थः। य सद्यति इःले लो-
कः सहत इत्यर्थः। किंसाहयति
सपचाये नागः सहति कलभे-
भ्यः परिभवे। इति उर्गा-
दासः॥
यह ज उ शक्तो। इति कवि-
कल्पद्रुमः। इहापिशक्तिः।
मा। ज साहः सहः। उ-अन्या-
येसहते नासो। इति हलाय-
यः। इति उर्गादासः॥
यहसानुः पुं तमावान् युतः
मयूरः॥ इति संक्षिप्तसारो-
णादिवृत्तिः॥
षाड व सत्त्वयने। इति के-
चित्॥
षाडवः पुं गाने। मरः। इति मे-
दिनी॥ रागास्सजातिविशेषः
स च षट्स्वरमिलितरागा-
भिः प्रोक्तः स्वदैः षडभिल्ल-
षाडवः। सम्यग्भिः समभिर्ज्ञेय-
एवे राग स्थिथा मतः। इति-
षान्त क सामयोरो। इति कवि

कल्पदुमः। कल्पान्त्यति शो कविकल्पदुमः। मर्हत्यादिः। उ
 कार्तेदयानुः। सिधाल्पियति प्रसेधोत् प्रसेत्सीत्। शिवेमे
 इति उर्गादासः ॥ गले। तदाकर्मकः। सिद्धो-
 षाष्टः वि षष्टः। यष्टाष्टात् वार्तासमाप्ताय इतिकान्त्यस्य
 स्तार्थे स प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ यस्तत्रांशसुमनुशासने। सैध
 वि न ग अ वेधे। इति कवि ति शिष्ये गुरुः ॥ इति उर्गा
 कल्पदुमः। मर्हत्यादिः। ग न दासः ॥
 सिनाति सिनीते। नसिनोति। विध गत्यो। इतिकविकल्पदु
 सिनुते। इति उर्गादासः ॥ मः। सैधति। निष्ठायां सिधितः
 विध प पा ओ अ तारो। इति इति उर्गादासः ॥
 कविकल्पदुमः। प पा न सि विध उ गत्यो। इतिकविकल्प
 च्छति सिञ्चते। ओ सैत्ता। सिधि दुमः ॥ सैधति। उ सैधित्तासि
 चुरवति मसुवहाः। इति भाव द्वा। त्का वेदतात्रे म जीप्सीति
 विः। इति उर्गादासः ॥ उ सो निषेधे सिद्धः ॥ इति उ
 षिट अनादरे। इतिकविक र्गादासः ॥
 ल्पदुमः। मर्हत्यादिः। सेटति विध उ ष ओ सिद्धो। इति उर्गा
 खले लोकः। इति उर्गादासः दासः। उ सैधित्ता सिद्धा। य
 विदुः। उ कायुकः। लोच्चा इ सिधति। ओ प्रसेत्सीत्। अस्मा
 तिभाषा। तस्यार्थायः। विदयः त प्रयादिनात्रित्ये उ। इत्यने
 १ तारासः ३ भवितः ५ छिउरः सिद्धिर्निष्पत्तिः। सिधतिचुरो
 ५ विरः ६ यलीकः ७ षट्प्रासः निष्पन्नः स्यात् इत्यर्थः ॥
 ८ कामकेलिः ९ विदूषकः इति उर्गादासः ॥
 १० इति भूविप्रयोगः ॥ पीठके विन्म उ हिसने। दीप्ता। इति
 लिः ११ पीठमर्दः १२ इति वि कविकल्पदुमः ॥ उ सिम्भित्ता
 काहशेषः। परलविकः १३ सिद्धा। इति उर्गादासः ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥ विल श उन्हे। इति कविकल्
 विध ५ शिवे ॥ प्राप्ते। इति दुमः। उन्हे उहृतशस्य शेषा-

पहरणं। श सिलतिथान्येदीनः कात्तरकोषः ॥
 सेलिता। इति उर्गादासः ॥ षट् क तौल्ये। अनादरे ॥
 विध य उ तंतुतौ। इतिकवि इतिकविकल्पदुमः। पंचमस
 कल्पदुमः ॥ तन्तुतति संतुभि रीटहयानः। कसद्वयति। दंसा
 र्ग्यने। यसीयति वसे सौसि दिश्य मितिभीमः। तौल्यम
 कः। उ सेवित्ता स्यात् ॥ ल्पीभावः। इति उर्गादासः ॥
 इति उर्गादासः ॥ षुम्भ दीपन हिंसयोः। इतिक
 षु न न संधा क्लेद पीउ मये विकल्पदुमः। मर्हत्यादिः। पंच
 इति कविकल्पदुमः। मर्हत्या मसरी सुम्भति सुषुम्भा। इति
 दिः। न न सुनोति सुनुते। से उर्गादासः ॥
 था संधाने क्लेद इह स्नानेमे षु प्र मेष्पयोः। इति कवि-
 गलस्नाने वा। तथाच षुन कल्पदुमः। मर्हत्यादिः। श
 अभिषवे इति प्राञ्चः। अभि सुवति सारिता सुयेम। भादी
 षवः पीउने मस्यने वेति वि शिः। पेषप मैस्यंयं। इति उ-
 लोचनादयः। स्नानच्चेति उर्गा र्गादासः ॥
 संधाने संगलस्नाने वेतिथा गुरु ल्प य दीप। शक्तौ। इति
 तप्रदीपः। इति उर्गादासः ॥ कविकल्पदुमः। शक्तिः। तमा
 षु न गतौ। इति कविकल्प- ल्प असद्वत्। य सुसतिउः।
 दुमः। न सुषाव सुषवे। इति मुनिः सहत इत्यर्थः। सुयोद
 उर्गादासः ॥ इति उर्गादासः ॥
 षु गतौ। पेषार्थप्रसवयोग्यः। षु न ल सतौ। इतिकविकल्
 इति कविकल्पदुमः। सवति। दुमः ॥ मर्हत्यादिः। उ. ल सतौ
 इति उर्गादासः ॥ इति उर्गादासः ॥
 षु ल पेषार्थप्रसवयोग्यः। इति ह य ओ उ सतौ। इतिकविक
 कविकल्पदुमः। ल सैति। इति ल्पदुमः। य उ. सुसतौ। ओसूनः
 उर्गादासः ॥ सति शर्वविमोचन। सतेपवे
 यः पु गमविमोचनं। इत्ये नारी। अयथापि यस्माः शं ॥

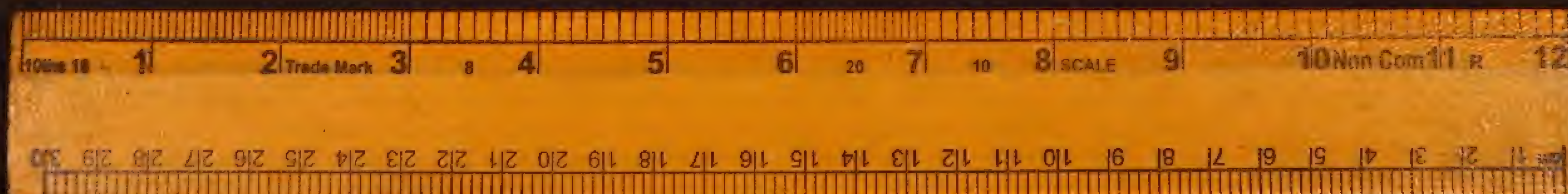

तद्भूमे रसत्रिधाने तामुदि- तं फले ॥ १॥ शय्यायाः उता नोति
प्रप्रेदति ॥ १॥ आसनस्य उ- रसो देवता ग्रन्थेन सति त्वभ
नानागिरसो देवता राजस्य वने फले ॥ प्रतिग्रहे आरोहणं
नानुसमसी प्राप्तिः फले ॥ तत्र ११ पाउका युगस्य उता नोति
विशेषावपदेशात् करमथा- रसो देवता स्वर्गलोकसुखा
लकाग्रे येन तीर्थेन प्रतिग्रहः मने फले ॥ प्रतिग्रहे आरोहणं
पवमयशपि ॥ ग्रन्थेन करतले १३ येनो रुद्रो देवता ॥ मर्त्यलो
१ जलस्य वरुणो देवता त्वनि कशाभिः फले ॥ तत्र येन प्रा
प्राप्तिः फले ॥ ३ वसुस्य वृहस्य उ- सुखी मात्समीपमातीय
ति हे देवता चंद्रमालोका प्राप्तिः ओ या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या
फले ॥ प्रतिग्रहे दशानुग्रहा च देवेषु वसिता येन उपे-
परिधाने ॥ ४ दीपस्य अग्निर्दे- ण सा देवी मम प्राप्तिं प्रय
वता उन्नमचक्षुः प्राप्तिः फले च्छत ॥ ओम देवस्या याच रु
५ अन्नस्य प्रजापतिर्देवता- शालीशंकरस्य च याप्रिया ॥ येन
अन्नय सखप्राप्तिः फले ॥ प्रति- रूपेण सा देवी मम प्राप्तिं प्रयच्छ
ग्रहे सुविग्रहा ॥ ६ ताम्बूल- तु ॥ ओम विष्णो वृत्तसिया लक्ष्मी
स्य वनस्याति हे देवता ॥ मेधावि- र्यालक्ष्मी यन्तदस्य च ॥ यालक्ष्मीः
वित् सुभगात् प्राज्ञत्व दर्शनी सर्वभूतानां सापेन वेदरास्तु मे ॥
यत्प्राप्तिः फले ॥ ७ अश्वस्य उता- ओम वतसुखस्य यालक्ष्मीः स्वाहा
नोति रसो देवता सर्वव्याधिवि- चैव विभावसा ॥ चेदार्कं प्रकृश
तिर्गुक्तत् श्रीमत् वरुणस्य त्व- त्तिरी येन रूपान्तर साप्रिये ॥
प्राप्तिः फले ॥ प्रतिग्रहे देवपा- ओम स्वधात् पित्र संचानां स्वाहा
रो ८ ताम्बस्य गंधर्वो देवता- यत्तु भोजायतः ॥ सर्वपापहराये
अस्य पदप्रयाणं फले ९ मा- उत्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥
ह्यस्य वनस्याति हे देवता ग्रन्थे- ओं सर्वदेवमयी देवी सर्वदेवम
तस्मिन्निवभवेन फले १० फल- यीतथा सर्वलोक निमित्ताय
सवनस्याति हे देवता ॥ सुदयुक्त- सर्वलोकमापि स्थिरं ॥ प्रयच्छा

मिमहाभागा मत्तयाय सुखा- र्हनि ॥ एवेमवत्रं कृपात्
यच ॥ सुचार्थ उत्सृजेत् ॥ प्र- यावेदे नवमी भवेत् ॥ जेषा
तिग्रहे प्रच्छधारो १४ हिर- योत समभक्ष्य मूलेन प्रति
णपस्याग्निर्देवता दीर्घायुः प्रा- जयेत् ॥ अत्रेणान्त्रेन कृत्वा प्र
प्तिः फले १५ रजतस्य चंद्रमा दे- वरागेते विसर्जयेत् ॥ इतिका
वता उन्नमचक्षुः प्राप्तिः फले १६ लिकाप्रारो ५९ अथायः ॥
इति शुद्धित्वं ॥ गद्याय ह- घोडशमादकाः स्त्री घोडशा
सुक्त घोडशदानं यथा ॥ स- सैव्यकदेवी विशेषः ॥ यथा
ति रोप्यं तथा तां कौस्य- गोर्वादि घोडशमादकाभ्यो
गावो गजाहयाः ॥ गृहे भू- नमः ॥ इति इरीत्सवयुदुतिः ॥
मि र्वेषो वसे शय्याक्षेत्र- तासो नामानियथा ॥ गोरीप
मुपानहो ॥ दायजे पितृय- माशुची मेधा सावित्री विज
रेश दानं घोडशकं मने ॥ इति याजया ॥ देवसेना स्यात्स्वाहा
वायुप्रारो गद्यामाहात्म्यं ॥ सातरो लोकमातरः ॥ प्राप्तिः
घोडशभुजा स्त्री घोडशहस्त- पुष्टि र्भूति स्तुष्टि रात्मदेवतया
युक्ता उगी ॥ यथा ॥ यदा तुषो सह ॥ प्रादो विनायकः पूजे
उशभुजां महासायां प्रयजये- अनेचकुलदेवता ॥ इति प्रा
त् ॥ उगी तेत्रेण संवेण विशेष- हुतत्वे ॥
षं तत्र वै शृणु ॥ कन्यायां- घोडशार्तिककृतः पुं घोडशा
कृत्स्नपक्षस्य पक्षादप्या सुयो- पुरोहितसाध्ययागविशेषः
चितः ॥ हादप्या सकभक्त- सत्त ज्ञातिष्टोमयागः ॥ हाद
न्त नक्तं कृपात् परेहनि ॥ प्रादसाध्यमयागश्च ॥ यथा
चतुर्दशप्रासहासायां दोष- ज्ञातिष्टोमे हादप्राणत गोद
पित्वा विधानतः ॥ गीतवा- क्षिणा विभागः घोडशार्तिज्ञो
दिव निज्ञाषे नानानेवेद्य वे- तद्विकृतीभूते सजात्मके हाद
दने ॥ प्रयाचिते उथः कृपा- प्रादसाध्ये प्रातेनार्हि नोदीत्
त उपवास परे ॥ यंतीत्यादि दर्शनेन निर्णीयते ॥

तत्रविभागमनुष्याह। सर्वे
 घामहिनामुखा स्तदहंनहि
 नोऽपरे। तृतीयन स्तृतीयो-
 णा अतर्थाश्रिकपादिनः ॥ २
 क्षिणगोशतविभागय शो
 तकासायनोपि। अथ हादश
 हादश आद्येभ्यः षट्षट् दि
 तीयेभ्य अतस्व अतस्व स्तृती
 येभ्य स्तिस स्तिस इत्येभ्यः।
 इत्यत्र घोडशाविज्ञोचतुरश्र
 तुरः कृता चत्वारो वर्गाः। ३
 तिमलमासतत्त्वं ॥ पंचाशति
 ज्ञानामानि यथा। ज्ञाना १ ज्ञा
 साणाच्छेसी २ आग्नीध्रः ३ पो
 ता ४ एते सार्वदेवीयाः। होता
 ५ मैत्रावरुणः ६ अश्विवाक
 यावलोता ७ एते ऋग्वेदिनः।
 अथर्ष्यः ८ प्रतिप्रस्याता ९
 नेष्टा १० उन्वेता ११ पतेयाज
 षाः १२ ज्ञाता १३ प्रलोता १४
 प्रतिहता १५ स्ववहाणपः १६
 पते सामगाः ॥ इतिमहाभा
 रते मोक्षधर्मे १५ अध्यायः
 नीलकण्ठटीका ॥
 घोडशाशुः पुं शुक्रः। इति
 शास्त्रमाला ॥ घोडशाकिर
 णयुक्ते वि ॥

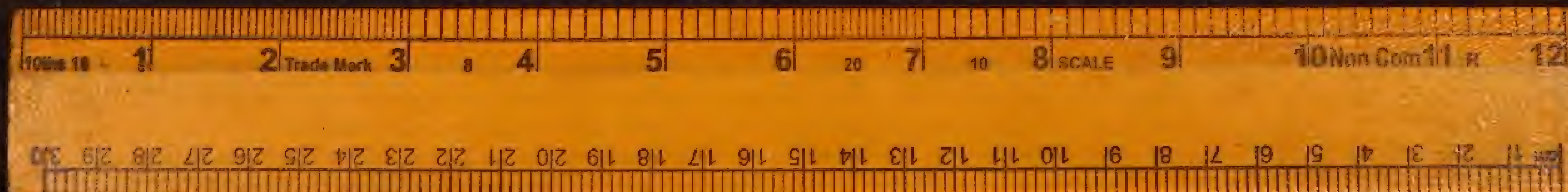
घोडशांगः पुं घोडशप्रकारस
 गोधिद्वयमिश्रितभूषः। यथा
 गुग्गुलुं सरले दारु पत्रं मल
 यसम्भवे। क्रौवेर मगुरुं ऊर्ध्व
 गुडं सज्जरसे चने। हरीतकी
 नावीलाता जटामासीचूषे
 लजे। घोडशांगो विउ रूपा दे
 वे येभ्य च कर्मणि ॥
 इति तत्रसारः ॥ घोडशावय
 वयुक्ते वि ॥
 घोडशांघ्रिः पुं कर्कटः। इति
 हेमचंद्रः। घोडशचरणयुक्ते
 वि। घोडशारे ह्री घोडशदंत
 पद्मे। यथा। आधारे लिशनाभो
 हृदय सरसिजे तालुमले ल
 लाटे हे पत्रे घोडशारे हिदश
 दशदले हादशाहंचतुर्के। वा
 सांते वादिलोते उ फ क ठ
 सहिते काण्डदेशे स्वराणाहंते
 कोटं मध्ये सकलदलगतं व
 णरूपं नमामि। इति तत्र ॥
 जलाशयोत्सगीयवेदिकोप
 रिकर्तव्यचक्रं। यथा मतस्य
 पुराणे। २ जसा मेडलेऊपात
 पंचवर्णेन तत्त्ववित्। घोडशारे
 भवेच्चक्रपमगाधं चतुर्मुखं
 चतुरस्रं परितो दृते मध्ये

गुणोन्नरं। वेद्या श्रुतपरितत पारिभाषिकी घोडशी माह
 कृता ग्रहालोकपतीस्तथा ॥ ज्ञानार्णवे। चंद्रोने वारुणात
 विन्मसेमंत्रतः सर्वान् प्रतिदि न्ने शक्रादि सहिते एयक।
 न विचक्षणः। इति जलाश्रु वामासि विंडनादाद्यं विद्यमा
 योत्सर्गतत्वं ॥ रकलात्मके। विद्योरो योजये
 घोडशांघ्रिः पुं शुक्रग्रहः। इति देवि सात्तात जाग्रतस्तृपि
 भूरिप्रयोगः ॥ घोडशाशिखा एता। विह्वराः सकलाभेदाः पंच
 युक्ते वि ॥ कृता भवति हि। वेसवी वस्त्र
 घोडशावर्तः पुं शालः। इति कृता स्यात् षट्कृता शोक
 हेमचंद्रः ॥ घोडशावर्तेनयु शीभवेत् अस्पर्शः। चंद्रोने द
 क्तं वि ॥ कारः वारुणाते शकारः शक्रो
 घोडशिकांघ्रं ह्री पलपरिमा दी वेफः। वामासि क्रुवेरः ॥
 तां। इति वेद्यकपरिभाषा ॥ विद्योरो एतेक हादश विद्या
 घोडशी पुं यज्ञपात्रविशेषः दे। वेदादि मेदिता देवि शि
 यथा। अतिरात्रे घोडशिनेशु वशक्तिमयीसदा। तदाभेदास्त
 क्राति नातिरात्रे घोडशिने सकलाः षट्कृता परमेश्वरि
 गृह्णातीति। घोडशी ससोम वैसवी नवकृता स्यात् सप्तकृता
 कपात्रविशेषः ॥ इति मल च शोकरी। अस्पर्शः। शिवश
 मासतत्त्वं ॥ क्तिमयी एतेकता वीजहयवती
 घोडशी ह्री हादशसहाविद्या वेदादिः प्रणवः। मण्डिता आ
 नगीतविद्याविशेषः ॥ यथा दौर्भूषिता ॥ अथ महाघोडशी
 कालीतारा महाविद्या घोडशी आद्य वीजहये भदे विपरीतक
 भुवनेश्वरी। भैरवीच्छिन्नसस्ता मेणहि। विलिख्य परमेषणानि
 चविद्या एसावती तथा। वगला ततोऽन्यानि समुद्धरेत्। अन्न
 सिद्धविद्या च मातंगीकमला मुखी वरायेहे कुमारीविपुले
 लिका। पतादशमहाविद्याः सि स्वरी। एभिस्त पंचसंख्याकै
 द्विविद्याः प्रकीर्तिताः ॥ तत्र वीजेः संप्रदितो यजेत् ॥

घट्टकटां परमेशानि विद्येयं कामंच वागीजं माया श्रीवीजं
 घोडशीतरी। विदुः सक्ता मेवच। वीजावली घोडशीयेस
 भद्रे घोडशीतरी भवेति हि ॥ वंतेषु गोपिता। राज्येदेयेषि
 वैलयेकोणविशाला शोवी रोदेयेनदेवा घोडशीतरी ॥
 समदशाक्षरी। अस्यार्थः। आ तंशतरे। आद्याऊंउलिनी श
 घवीजदये मायासमासक। क्तः शक्ति राद्याततः परा। नि
 विपरीतक्रमः आदेशमापया वेशयेतयोमध्यदेविगोविंद
 माया। अतसंयोजिते काम वलभो। ततस्तु ससंघवीजे
 वीजेमुते आदेशस्याः क्रमा श्रीवीजेतदनंतरं। हलोवा
 र्थाः। एभिः पंचमस्याकैवीजे रमयो वंजे वेदवजं विनिःलि
 घट्टकटां समकटां नवकटां वा पेत। ततो लोपोन्यसेदेवि वि
 सेपुदितं सेपुदवत् कृता तेन कृता मयवा परं आद्यानिपे
 उलोमविलोमतः सेपुदितमि चवीजानि पश्चादिस्यसु सं
 यथैः। योगिनीतेरे। श्रीवीज दशि। घोडशीये सुगोप्यादि
 मायास्य योगिशक्ति स्तारंच स्तेदेवि प्रकाशिता। अस्या
 माया कमलाद्यविद्या। शक्त्या माहात्म्य सतुलं निष्काकोरि
 दिवीजेषु विलोमतोक्त्या श्री शतैरपि। वक्तुं न शक्यते देवि
 घोडशीयन्तु शिवप्रदिष्टा। त किंप्रनः पंचभिः सुतेः। अपि
 या चरुदजामले। श्रीमायाम प्रियतमे देये सतदारथनादि
 दलोवाणी परा तारे शिवप्रिया कं। राज्येदेये शिरोदेये न दे
 हरिप्रिया विदुः सक्ता परा ताली या घोडशीतरी ॥ तेजातरे ॥
 मनोभवः। माया लक्ष्मी महावि सिंदर ३ जसावापि ऊंऊं मेन वि
 या श्रीवीजे घोडशीयरा। अथ लेपिते। लिवित्वा दर्शयद्
 वीजावली घोडशी। रुद्रजामले मो नच कर्तो प्रकाशयेत्।
 श्रीवीजमाये सेलिखतथैव ततः स्वात्मविशुद्धये लज मे
 चक्रमारिकां। श्रीवीजमायेका कंनयेदुरुः ॥ वीजघोडशी
 मेववाद्याया कमलातया परं मार। सिंदरजामले ॥

कामो माया रमा वाला विदुः विदुः देवु
 हास्ती भगोऊंशो। काली काम री देवी
 कलाकुं सै सवीदो प्रणवः प्रिये हि शक्तिरुदे
 श्रीमहाघोडशीये चयात्मा। महेशा री मता। प
 भवनवये। ज्ञानेन मृगहाविद्या वा त सुन्दरी सतभेदेन
 सवीम्राये नमस्कृता। सप्तलत दर्शिता। विदुः तेहं सवीजेवि
 महाविद्या संजादो कथिताः पि नुसरोविभूषिते। एता श्रीया
 ये। सारात्सारतराभूता या या एतसंयुक्ता दारिद्र्यं उः खमो
 विद्याः सुगोपिताः। वज्रनाकि चिनी। उतितेवसाधः। कुनवि
 मिहोक्तेन तासा सारा त घो प्रातिपि एरदानक्रिया। यथा
 उशी। प्रकाशिता महादेविद्या प्रेतशिलोक्तरीत्या हादशपि
 एषा ते पुनः पुनः ॥ प्राज्ञका नघोडशीपिंजे अदघात। इति
 मराजंत श्रीकमे। मायावीजे तीर्थयात्राप्रयोगातत्वे। तदिधा
 तथा क्रि एरी कामे शकुं वि नेयथा। अमावस्यातु कन्याके
 यत्कमात्। जातवेदे। मृगाके तीर्थग्रामे। तथा न्यप। कृता
 एतलोहिते परमेश्वरी। एतहा आहं विधानेन दघातलोडशपि
 भवकृतेच एववत्कामराजकं एरके। वायुपराणीय सत प्र
 तथेव शक्तिवीजेतु संदेयं वा योगेयथा। कुनविशुद्धिदास्य
 प्रकीर्तिता। अत्रापि एवैवही मानपिए साननिययादति
 जसंयोगः। माया ईकारः। कि रं भागचतुष्टयेन कृतानितत्र
 एही प्रकारः। पुनः प्राक्तमाह दक्षिणायां नुशान् आस्तीये
 एतद्भगं ततो माया वृद्धा पा अस्माकुले मतायेच गतिर्येषा
 कोदरोऽपिना। कामनेत्रेण संयु नविद्यते। आवाहयिष्येता सर्व
 त्वा नादविनु विभूषितः। ए दर्भएतेतिलोदकेः। मातामह
 तद्गामभ सुदिष्ट एववत्काम ऊलेयेच गतिर्येषा नविद्यते।
 शक्तिके। भाग्यकारे। अत्रापि आवाहयिष्येता न सर्वान् दर्भ
 वंचहीजसंयोगः। अत्र विशेषः एष्टे तिलोदकेः। वंथवर्गऊले

येच
आवा
एते ति
स्त्रिलोदके
वर्ष्यते देवानापित मानवाः
हयंते पितरः सर्वे मातृ माता
महादयः। अतीतकलकोटी
नासमहीपनिवासिनो। आत्र
ह्यभुवनालोकादिद मस्तुति
लोदके। इत्येताभ्यो तिलोदको
जलीन दद्यात्। ततो मूला
दितः पितृतीर्थेन पिशान द
द्यात्। तत्र क्रमः। अस्मत्कले
मृता येच गति येको न वि
द्यते। तेषा मुद्गराणां य ३
मेपिंडे ददाम्यहं १ मातामह
कुले येच गति येको न वि
द्यते। तेषा मुद्गराणां य ३
मेपिंडे ददाम्यहं २ वंधुवर्गक
ले येच गति येको न विद्यते।
तेषा मुद्गराणां य ३ मेपिंडे
ददाम्यहं ३ अजातदेता ये
केचित् येच गर्भे प्रपीडिताः
तेषा मुद्गराणां य ३ मेपिंडे
ददाम्यहं ४ अग्निदग्नाश्रये
केचिन्नाग्निदग्ना स्तथापरे।
विद्युच्चौरहतायेच तेभ्यः पिंडे

ददाम्यहं ५। दावदाहेमृताये
च सिंह्यानुहताश्रये। दे
हिभिः शृंगिभिर्वीपितेभ्यः पि
ण्डे ददाम्यहं ६ उद्वन्धनमृता
येच विष प्रास्वहताश्रये। आ
त्मापचातिनोयेच तेभ्यः पि
ण्डे ददाम्यहं ७ अरण्य वस्त्रे
निवने लुपया तृषया हताः
भूत प्रेतपिशाचाश्रये तेभ्यः
पिण्डे ददाम्यहं ८ नवे जले ८
शौरवेचाथतामिश्रे कालसि
त्रेच ये स्थिताः। तेषा मुद्गरा
णां य ३ मेपिंडे ददाम्यहं ९। अ
नेकजातना संस्थाः प्रेतलो
केच येमताः। तेषा मुद्गरा
णां य ३ मेपिंडे ददाम्यहं १० अ
नेक जातना संस्था येनीता
यमकिंकुरेः। तेषा मुद्गराणां
य ३ मेपिंडे ददाम्यहं ११ ॥ नर
केष समस्तेषु यातनासु च ये
स्थिताः। तेषा मुद्गराणां य
३ मेपिंडे ददाम्यहं १२। पशुयो
निगता ये च पक्षि कीट सरी
सृपाः। अथ वा वृक्षयोनिस्था
स्तेभ्यः पिंडे ददाम्यहं १३ जा
येतर सहस्रेषु अमेतः स्तेनक
मरण। मानुष्य उलंभे येच

तेभ्यः पिंडे ददाम्यहं १४ ॥ अत्रोत्तरविंशतिपिण्डेषोडशीपिंडे
दियेत्तरीत्त भूमिष्ठाः पितरो
बोधवादयः। मृताश्रये स्मृता
येच तेभ्यः पिण्डे ददाम्यहं १५
येकेचित् प्रेतदूषेण वंतेतेपि
तरोमम। तेसेर्वैदमिसायां तपि
उदानेन सर्वदा। १६। येबोध
वा वाच्यवा वा येऽन्यजन्मनि
वान्धवाः। तेषा पिंडे मया दत्तो
ऽक्षय्यमुपतिष्ठता ॥ १७ ॥
पितृवेषे मृता येच मातृवेषे
च येमृताः। युरु स्युरवंधुना
येचान्ये वाच्यवा मृताः। येमे
कुले लभ्यपिण्डाः ७३ दारवि
वर्जिताः ॥ कियलोपगताये
च जातन्याः पंगवस्तथा ॥
विहृषा आमराक्षाश्च जाताना
ताः कुलेमम। तेषा पिण्डे
मया दत्तोऽक्षय्यमुपतिष्ठता
ए आत्रस्येण ये पितृवेषा
जाता मातृ स्तथा वेशभवा
मदीयाः। कुलवृये येममदास
भूताभूया स्तथेवाश्रितसेव
काश्रु। मिश्राणि सत्यः पशवश्च
वृक्षोद्वहारादृष्टाश्च कुतोपका
राः। जन्तातरे ये ममदासभूता।
स्तेभ्यः स्वधापिण्डमहं ददामि ॥

अत्रोत्तरविंशतिपिण्डेषोडशीपिंडे
तेषां रिभाधिकं पंचासुवतः ३ इति
तिष्ठादितत्ते ॥ एतेषा मेजारेण
स्त्रीलिङ्गोहेन स्त्रीषोडशीत्वभव
ति ॥ अथ मातृषोडशी ॥ रा
क्षीदवरासे चैव विषमे भूमि
वर्तते। तस्यानिष्क्रमणार्था
यमातृपिण्डे ददाम्यहं १ मासि
मासिलुतेकष्टवेदनाप्रसवेषुच
तस्यानिष्क्रमणार्था यमातृपि
ण्डे ददाम्यहं २ शौचिलेप्रसवेच
वमातरसंततुक्तः। तस्यानिष्क्र
मणार्था यमातृपिंडे ददाम्यहं ३
पञ्चाजनयतेमातृ ईः त्वन्मैव
सुदस्तः। तस्यानिष्क्रमणार्था
यमातृपिण्डे ददाम्यहं ४ पञ्चा
मित्यवदद्यामिति च पाठः ५
अग्निना शोयते देहं त्रिरात्रा
नशनेषुच। अस्यानिष्क्रमण
ार्था यमातृपिंडे ददाम्यहं ५ पि
वेच कटुद्रव्याणि क्लेशानिति
विधानिच। तस्यानिष्क्रमणार्था
यमातृपिंडे ददाम्यहं ६ दुर्लभं
भक्तद्रव्यस्य सागेवित्तियत्क
ले। तस्यानिष्क्रमणार्था यमातृ
पिंडे ददाम्यहं ७ शत्रौ मृज्य
रीक्षाभ्यो भिद्यतेमातृकपदे

हारे लोकः। इति उगीदासः॥
 एम त क वैज्ञये। इति कवि
 कल्पदुमः। महेत्यादिः। योप
 देशणो भावदीतिदेयतेकु
 तसकारितात यत्तायः। तिष्ठ
 मयिषति। एवं सर्वत्र। इति
 उगीदासः॥
 एम वैज्ञये। इति कविकल्प
 दुमः। वैज्ञये विकलीभावः
 स्तमति। प्रतिष्ठमत्। इति उ
 गीदासः॥
 छिन्न नः। आस्तदि। इति क
 विकल्पदुमः। आस्तत् आस्त
 नने। अभियोग इति भट्टमलः
 न उ। स्तिष्ठते नंदी पात्यः॥ ति
 छिन्न। इति उगीदासः॥
 छिप नः उ। श्रुति। इति कवि
 कल्पदुमः॥ नः प्रतिष्ठपत्। उ।
 स्तपते तिष्ठये। श्रुति चर
 णे। इति उगीदासः॥
 छिम य केदे। इति कविकल्प
 दुमः॥ यास्तिष्ठति तिष्ठेम।
 केदः आर्द्रभावः॥ इति उगी
 दासः॥
 छीम य केदे। इति कविकल्प
 दुमः॥ य छीमति तिष्ठेम॥
 केदः आर्द्रभावः। इति उगी

कल्पदुमः। यष्टरी। उच्छाये
 शशीकरणे। कल्पयतिथाने
 कषकः। तष्टपयिषति। इति
 उगीदासः॥
 छूप य उ उच्छाये। इति कवि
 कल्पदुमः। यष्टरी। यल्लप
 ति। उ अस्तपत् अस्तपीत्।
 प्रवादितानि उ। उत्ये॥
 अतष्टपत्। इति उगीदासः॥
 छूर ऊश वधे। इति कविक
 ल्पदुमः। महेत्यादिः तमथः
 उ अस्तहीत् अस्तूत्। श
 स्तहती स्तहती। तिष्ठहीयि
 षति। इति उगीदासः॥
 छूत् गमने। इति कविकल्प
 दुमः। सप्तमस्तरयुक्तः तमथः
 स्तूत्ति। तरीष्टते। इति
 उगीदासः॥
 छूर ऊश वधे। इति कविक
 ल्पदुमः। महेत्यादिः तमथः॥
 अष्टमस्तर उ अस्तूत् अस्त
 चत्। अस्तूत् स्तहती। तिष्ठ
 हयिषति। इति उगीदासः॥
 छूप नः उ। श्रुति। इति कवि
 कल्पदुमः। नः प्रतिष्ठपत्। उ।
 स्तपते तिष्ठये। श्रुति चरणे
 इति उगीदासः॥

छुमः ये चंदः। दीप्ति। इति
 केचित्॥
 छे संहती। धुनौ। इति क
 विकल्पदुमः॥ अंतस्यायुक्ते
 देयवर्गमथः ययोगातदः
 तेन तष्टे। तष्टासति। ता
 ह्यायते। संहतिः समहः॥
 ह्यायति लोकः एकत्र समहा
 यते शब्दायते वा उत्येः। देय
 विधे। छे चक्र छिन्न वज्रना
 नदेयः। इति उगीदासः॥
 छग म प संवृत्तौ। इति कवि
 कल्पदुमः। महेत्यादि तमथः
 ययोगात दः। म तिष्ठयिष
 ति। प अस्तगीत्। देयवर्गदि
 तीयमथः। इति केचित्॥
 तिष्ठयिषति अतिष्ठगतः।
 इति उगीदासः॥
 छल ज स्थितौ। इति कविक
 ल्पदुमः। ज स्थालः स्थालः।
 लति लोकस्तिष्ठतीत्यर्थः॥
 इति उगीदासः॥
 छ नि स्थाने। इति कविकल्प
 दुमः। नि स्थितोऽस्ति। स्थाने
 गतिनिर्वाहः। तिष्ठति साधुर्ध
 मे। छल स्तिष्ठमान। इति वी
 रचरिते प्रकाशार्थे आत्मने

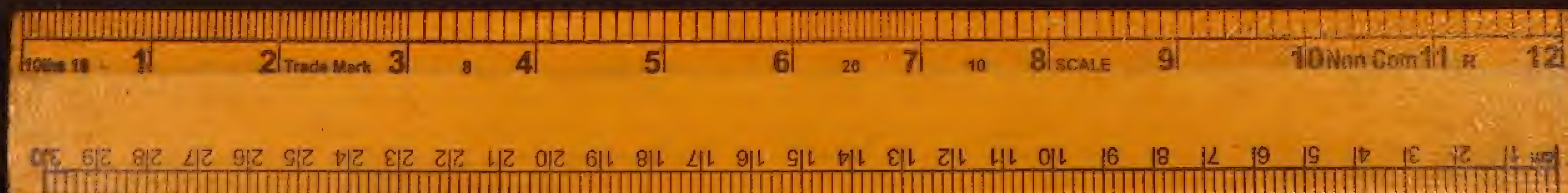
नेपदविधानात् शानः। अथ सर्वसम्मतताभावात्। निरास
वाताच्छीले शतः शानः। उह फुत्कार इति भट्टमलः ॥
उगादासः ॥ मुवेन झेष्ठादे वसन मिति
छिव उ निरासे। इतिकविक केचित्। हीवसने लोकः ॥
ल्यडुमः। उहेवितासुता। अ हीवासि शुक्ललतास्थिक
स्यनेम डी सी इत्यादिना। उ लो। इतिउगादासः ॥
मोनिषेधे निष्ठायां सुत इति सम य ल उ सि निवासे। उ
भेदः निरास इह फुत्कार उ तिकविकल्यडुमः। महेत्यादि
ति भट्टमलः। मुवेन झेष्ठा दंत्यकविनकारयुक्तः। यस्तु-
दे वसन मिति केचित् ॥ स्याति। लु अस्तसत उ त्वसि
इतिउगादासः ॥ ता सुस्ता। सि स्तसयति स्ता
छिव य निरासे। इतिकवि सयति। इतिउगादासः ॥
कल्यडुमः। वहीवति। इति स्या ल षोथने। इतिकविकल्य
उगादासः ॥ डुमः॥ महेत्यादि रये। देत्या-
हीव निरासे। इतिकविकल्य दिश्य मिति कश्चित्। लस्त्रा
डुमः॥ हीवति। यं फुस्तिने ति गंगायाधीरः। अनुपसर्ग
सता छिवल्लमाचमोपीति स जो ज्वल कलेत्यादिना
दीर्घिणे विदधामः सपवाये स्तो वा स्तपयति स्तापयति
छिविष्यति इत्यादि साधनाय सोपसर्गस्य त प्रस्तापयति।
दीर्घीपकृते। तेन फुस्तिनाय इति उगादासः ॥
इहोनास्मिन् गृहीते भ्राद्या सिंह य ऊल नि प्रीतो। इति
दि सः स्त इत्यादिना महेत्या कविकल्यडुमः। उ स्तेहिष्यति
स्य दंत्यसोनस्यातपवे छिवत्ता स्तस्यति। य स्तियतिवैयुः। लु
द्योः खवितादिना रेव छकार अस्तिहत्। नि स्तियः स्त्रीचो
य तकारे निहीव दिहीव इत्यः स्ति। इतिउगादासः ॥
पिण्यात्। यत्तु सत्यप्यस्मिन्ने सिंह क स्तेहने। इति कविक
दिहीवन मिति निपातनेतदस्य ल्यडुमः। स्तेहने स्तिरयोभावः

क स्तेहयतिवतिका तैलेन ॥ इतिउगादासः ॥
इतिउगादासः ॥ वक्र उ संपरो। इतिकविक
सु न ल लुतो। इतिकविक ल्यडुमः। वकारयुक्तादिः कोप
ल्यडुमः। न ल लोति लवीति थः। उ. वक्रते विषकिर्षतेया
स्तुते। इतिउगादासः ॥ वक्रपते। दन्ताविधावस्य वज्र
सुच उ. सेचने। इति कविक नाम दंत्यः। चेष्टादयस्तु इमे
ल्यडुमः। स्ताचते ससुचे। पंचमस्तरिण मत्ता वक्रते
इतिउगादासः ॥ उयुक्कियते योयुक्कियते। इत्या
सुम य भते। इतिकविकल्य ह। इति उगादासः ॥
डुमः। दंत्यनकारयुक्तः। यस्तुम्य वद क स्तादे ॥ छेदे। इति-
तिसलोम। इतिउगादासः ॥ कविकल्यडुमः। स्तादो रसोपा
सुह यड ल उद्गरे। इतिक दाने। क स्तादयतिहीरे। लो
विकल्यडुमः ॥ दंत्यनकारयु कः। इतिउगादासः ॥
क्तः। उद्गरो वांतिः। यस्तुह्य वद उ. प्रीति लिहोः। इतिक
मने लोकः। उद्गोहिष्यति। विकल्यडुमः। प्रीतिः प्रीतीक
स्त्रात्यति र अस्तुहत् ॥ रणो। लिह रसोपादाने। उ.
इतिउगादासः ॥ अणो हि त्प्रायन वारिध्या
से वेष्टे। इतिकविकल्यडुमः स्ताडः सुगंधिः सुदते तुषार
प्रकृता दंत्यवर्गशेषोपधः। इति श्रीहर्षः। इतिउगादासः
स्त्रायति छेत्ते लता। अनुपस वज्र उो नि उ. आलिगे। उ
गस्य जो ज्वल कलेत्यादिना तिकविकल्यडुमः। वकारयु
कस्ते वा। स्तपयति स्तापय क्तादिः आलिगे आलिगे। उ
तिसोपसर्गस्य त प्रस्तापय संक्ता। नि सक्तोस्ति। उ. सज
ति। इतिउगादासः ॥ तेयवती युवा। परिषजति
सि उ. स्तिते। इतिकविकल्य पाञ्चाली मथसे पोडुनंदन
डुमः। स्तित मीषहासे। उ. मिति गणकृतानित्यत्वात्
सयते वधुः। विस्मापयते ॥ इतिउगादासः ॥

सुष ३० व ल नि शये । इति स दंत्यसकारः । स तु ये जने
कविकल्पदुमः । वकारयुक्तं हाविशुवर्णः । अस्याच्चारण
हेत्यादिः ३० अस्यापीत । वल सानंदतः । इति आकरणे ॥
स्वपिति । नि सुप्नोस्ति । शयः तत स्वरूपं यथा । सकारे मृ-
शयने । इति उगादासः ॥ एचावैतिशक्तिवीजं परात्परे
धर्म क गत्या । तंके । इति कोटि विद्युलताकारं ऊंउली
कविकल्पदुमः ॥ वकारयुक्तं यमंयुते । पंचदेवमयं देविपे
मईत्यादिः । तंको उः खेनजी चणालात्मकं सदा । रजः सत्त्वं
वने । क स्वर्तयतिजनो गच्छ तमायुक्ते विविडसहितं सदा ।
तिडः खेनजीवति वेत्यर्थः । अ इति कामयेनुते ॥ अस्पलेख
सिधतेत । इति उगादासः ॥ नप्रकारे यथा । ऊंचितावा
विद नि आ ३. ल मोहस्तेह मतो दत्तगता च गोकुतिस्त
मोक्षेषु । इति कविकल्पदुमः युः । पुनरुद्भूता तास वक्ति
नि सिद्धोः स्ति । आ स्तेदिते चेद्र दिवाकराः । मात्र भवानी
स्तिने तेन । ३. सेदते तिलः विज्ञेया ध्यानमस्य प्रचक्षते
तेने मुंचति इत्यर्थः । ल् अतिवर्णोद्धारतंत्रे ॥ अस्पथा
अस्तिदतः स्तेहः स्तिपीभावः नादि । शुक्लांशु शुक्लवर्णं
इति उगादासः ॥ दिभुजो रक्तलोचनो । स्येत
विद ल् ३० य आ नि स्तिदि चंदन लिप्रांगी मुक्ताहारोप
इति कविकल्पदुमः ल् अस्ति शोभितो गंधर्वगीयमानाच्च
दतः ३० सेता । य स्तिघति सदानंदमयीपरा । अष्टसिद्धि
आस्तेदिते स्तिने तेन । नि स्ति श्रुं नित्यं भक्तानन्द विवर्दि
त्रोः स्ति । स्तिहीतिमोह स्तेह नी । एवं ध्यात्वा सकारं तत
मोक्षेष्टिविद्योपदेवः । गात्र कंत्रे दशथा ज्ञेयत् । विशक्ति
स्तरणे । इति प्राञ्चः । न च सहितेवर्ण आत्मादितत्त्वसंयु
स्तिघति तस्यांग भितिल ते । प्राणस्य सतते देवि हृदि
हायुयः । इति उगादासः ॥ भावयसंदरि । इति वर्णोद्धार-

तंत्र ॥ तत्पर्यायः । मोहंसः यथा । सोऽथेष्ट वेदोस्तिदशा
स्ययथा विसृ भृग्वीशश्चंद्र नषष्ट पितृनपातीत सममेत
सेतकः । जगद्दीजेशक्तिता वेधुत् । इति भट्टिः । समास
मासोहे वेशवती भृगुः । प्रकृ एवंपदत्तेसहायः । यथा । स
ति रैश्वरः शुद्धः प्रभा स्येताऊ मातकः । क्वचित् समानार्थश्च
लोत्तलः । दत्तपादोः मृतंवा यथा । सद्रूपः । इति आकरणे ।
हीपरमात्मा परोक्षः ॥ स संप्राही ३० ऊदजवृत्तः । इति
रूप च गुणोशो गोः कलक राजनिर्वाणः । थारके त्रि ॥
एवा वृकोदरी । प्राणाद्याश्च सेंजे ज्ञी पीतकाष्टे । यथा ।
परा देवी लक्ष्मीः सोमो हि जायके काउके सेंजे प्रचले
रणपः । उगात्तारिणि सेंसा प्राविः प्रमान् । कालीयकञ्च
हाजीवो सृति मेनोहरः ॥ कालानुसार्यच्चाथ समर्थके
इति तंत्रं ॥ जायकादिसमपीतकाष्टे ॥
संय शोभनार्थः । समर्थः इति शत्रुचेष्टिका ॥
संगतार्थः । प्रकृष्टार्थः । इति सेंजे त्रि लग्नजानुकः । यथा
मेदिनी । उपसर्गविशेषः ॥ प्रज्ञः प्रगतज्ञातुः स्थात प्रज्ञो
अस्पार्थः यथा । सम प्रकृष्टा भवेच दृश्यते । सेंजे सेंहत
मेष नैरंतर्य ओचित्याभिमु जातश्च भवेत सेंतोपि तत्रहि
त्येष । इति सुगवोपदीकायं इति साहसंकः ॥
उगादासः ॥ इत्यमरटीकायो भरतः ॥
सः ३० ईश्वरः । सर्पः । इति प्रा सेंतपने ज्ञी मारणे । इत्यमरः
चरत्तावली । पही इत्येकात् विज्ञापनञ्च ॥
रकोशः । विसृः । यथा ॥ सः सेंज्ञाभिः स्त्री मारणे । इति हेम
स्याहिलोहरे संपे । इति भर चेंद्रः । विज्ञापनञ्च ॥
तेकार्थसंश्रुः ॥ एकीकपराम सेंज्ञा स्त्री चेतना । बुद्धिः । नाम
शक्तः । सें इति भाषा । तदृश आख्या । हस्ताधैर्यस्तत्तना ।
हस्य प्रथमैकवचननिष्पन्नः ॥ हस्त मुलोचनादिभिः प्रयोज

संयम ५६५ संयम

नस्यत्तापना। इत्यमरभरौ ॥
गयत्री सूर्यपत्नी। इति मे
दिनी ॥
संज्ञासुतः पुं शनिः। इति
केचित् ॥
संज्ञः वि संहतज्ञानकः ३
त्यमरः ॥
संज्ञः पुं अग्निजतापः ३
त्यमरः ॥
संयः पुं कंकालः। इति श
सुचैदिका ॥
संयतः वि बहः इत्यमरः ॥
कृतसंयमः। यथा। ब्रह्मपरा
णो। यो यः कश्चिन्नीययात्र
ते गच्छेत् सुसंयतः सच एवैव
हेसे। कृतोपवासः शुचिप्रम
तः संयजयेद्वक्तिनमो गणे
शो। इति प्रायश्चित्ततत्त्वे ॥
संयतः पुं स्त्री युद्धे। इत्यमरभ
रौ ॥
संयत्वरः पुं वारयतः जेतसम्
हः। इति संज्ञिमसारोणादिवृ
त्तिः संयद्वरः पुं नृपः। इत्युना
दिकोषः ॥
संयताः वि संयमनकर्ता। नि
येता। संयत्यमयानो स्तुत्य
मयेन निष्पन्नः ॥

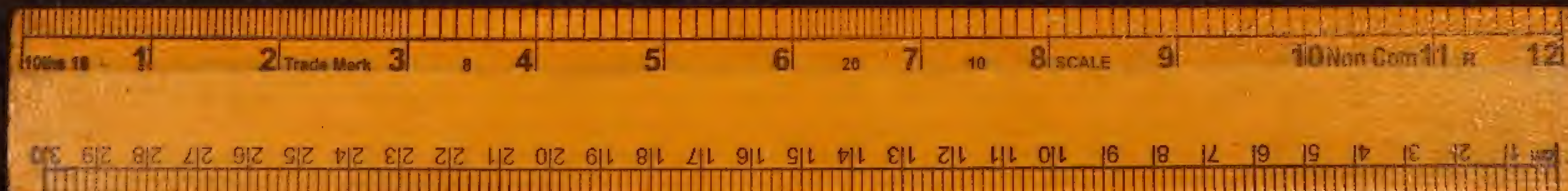
संयमः पुं वृत्ताद्येन एवैदिन-
कर्तव्याचारः। तत्पर्यायः। वि
यामः २ वियमः ३ यामः ५ य
मः ५ संयामः ६ इत्यमरः। संय
मने ५ नियमः ८। इति धरणिः
तद्विधानं यथा। अथ दशमी
नियमाः। सूरिसंज्ञोये। कंसो
मोसं मसरञ्च चणके कोरह
षके। शाकं मधुपराञ्च चणजे
उपवसन् सिधे। अथोपवसन्नि
ति तद्विने भोजनासम्भवात्
सामीप्यात्। एतौपर दिनयो
ग्रहणे। स्मृतिः। शाकं साधे
मसरञ्च पुनर्भोजनमेषुने।
युत मर्त्यवृत्तान् च दशमोवे
सर्वस्वजेत। कोसं मोसं प्रो
क्षेद्रे लाभे वितयभाषणे ॥
यायामेच यवायेच दिवास्तु
तथाज्जने ॥ तिलपिष्टं मसू
रेच दशमो वज्रयेत् प्रमाने
दशम्यामेकभक्तञ्च क्लीत
नियतेदियः ॥ आचम्य देत
काष्ठञ्च तादेत तदनेतरे ॥
एवैरदिनाहोकाः सेवधेचे
कभोजने ॥ अथनीष्टप्रायनाः
क्षियाः संयविवर्जिताः ॥ से
वधे देवदेवेशपराणेषु रूषोत्

संयम ५६५ संयम

मे। सकृज्जनसेयुक्तो हाद
प्रपोच भविष्य। इत्येकार
शीतत्वे। आह एवैदिनकर्त
यनियमो। यथा। देवलः। सः
कर्तासीति निश्चित्यदाता वि
प्राजिसेत्रयेत्। निराभिष सक्त
तथुक्ता सर्वसमजनेष्टे ॥
असंभवे परेषु वीजास्यणो-
स्तात्रिसेत्रयेत्। वराहपरा
णो। वस्तुप्राचादि कर्तव्ये स्यः
कर्तासीति जानता। स्थाने
पलेपनञ्चैव कृत्वा विप्रात्रि
मेत्रयेत्। देतकाष्टञ्च विस्
जेत ब्रह्मचारी शुचिर्भवेत्
विस्जते। आहीय ब्राह्मणोभ्यो
दद्यात्। साकेतस्य पराणो। निम
नयेच्च एवैद्युः एवौक्तान् हि
जसत्तमान्। अथोमो तद्विने
वापि हित्वा योषितप्रसेगिने।
यमः। प्राययेत् प्रदोषोते भू
क्तान् प्रायितान् हिजान् सर्वो
याम विनिर्मुक्तैः कामक्रोध
विवर्जितैः ॥ भवितव्यं भवदि
श्रु स्या भवेत् प्राद्वकर्मणि दत्ति
णजानु चालम्य ते मयात्र नि
मेवितः। पवेनिमेत्र नियमान्
प्रावयेत् पेटकानुपयः। तत्रियम शेत् ॥

माह। अक्रोधनेः प्रोचपरेः स
तने ब्रह्मचारिभिः। भवित
यं भवद्विष्य मयाच प्राद्वकर्म
णि। इति आह तत्त्वे। तीर्थया
त्रादिनकर्तव्यनियम माह। व
न्यपराणो। योयः कश्चिन्नीय
यात्रोत् गच्छेत् सुसंयतः स
च एवैवृद्धेसे। कृतोपवासः शु
चिप्रमत्तः संयजयेद्वक्तिनमो
गणे। देवान् पितृन् ब्राह्मणान्
न एजयेत् ॥ एवैप्रज्वेत।
स्तस्य तीर्थाद्यङ्कते फलेतत्
स्यान्नरसंदेह एव। ससंयतः
एवैदिने कृतैकभक्तादिति
यम सङ्गतरदिने कृतोपवास
इत्यादि। उपवासदिने माउन
मपि। प्रयागे तीर्थयात्रायो
पितृ मातृवियोगः। कृत्वा नो
वपने कार्यं दृष्टा नविकतो
भवेत्। इति विस्मृपराणात्
इति प्रायश्चित्ततत्त्वे ॥
प्रायश्चित्त एतौहकृतं यथा।
शंख लिखितो वाप्य केश
नाखान् एतै हृतं प्रायश्च व
हर्निशि। प्रत्येकं नियते
काल मात्मनो व्रत मादि

यैव साधुनीमान्
प्रीणयन् विनशत्ता
प्रयत्नात्। प्रसागत
आपि पुन स्तथैव दे
वान् पितृन् ब्राह्मण

इति प्रायश्चित्ततत्त्वं ॥
 संयमकः विनियेता । यथा
 सपत्न्या ता सर्वस्य तन्त्रियोग
 करवये । यमसंयमने तत्तः
 सोऽस्मत् संयमको हरिः ॥
 इति वक्रिपराणां तारसिंहश
 भीवाध्यायः । संयमी च ॥
 संयमनं क्ली संवधं ॥ व्रते ।
 इति मेदिनी ॥ चतुःशाले
 इति संजीवनशब्दटीकायाः
 भरतः ॥
 संयमनी स्त्री यमपुरी । इति
 मेदिनी ॥
 संयमितः विज्ञातसंयमः ॥
 संयमशब्दात् इतोऽस्यजाते ॥
 त्यनेन इतप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
 संयमी पुं मुनिः । इति धर्माणि
 निगृहीते दिव्ये विः । यथा ।
 या निष्ठा सर्वभूतानां तस्यां
 जागर्ति संयमी ॥ यस्याज्ञा
 गति भूतानि सा निष्ठापण
 तोमुनेः ॥ इति श्रीभगवद्गी
 तायां २ अध्यायः ॥
 संयाज्ञा स्त्री द्वीपांतरगमनं
 संपत्ती याति द्वीपांतरग
 मनचुति स्तुत स्वासुमिति
 ३ः स्त्रि

यामाप् संयाज्ञा । द्वीपांतरगम
 ने सम्प्रयाज्ञा संयाज्ञा वा ।
 इति सांख्यिकशब्दटीका ।
 याभरतः ॥
 संयाने क्ली सम्प्रगमने ।
 संपत्ती यायातो रनटप्रत्ययेन
 निष्पत्ते ॥
 संयामः पुं संयमः । इत्यमरः
 संयावः पुं द्युतदीरादिपक्ष
 गोभूमः । यथा । संयावस्तु च
 त दीरा गुड गोभूम पाकजः
 इति शब्दचंद्रिका । पिष्टकवि
 शेषः । पेशकी इति भाषा ।
 यथा । पर्याप्तः साज्य समित
 निर्मिता द्युतभर्जिताः । ऊहि
 ता शुलिताः शुद्धाः शर्कराभि
 र्विमर्दिताः । तच्चूर्णां प्रतिषे
 देनालवेगमविच्छिनिच । ना
 निकेरे सकर्षरे वारितीजा
 मनेकशः । द्युताक्त समिता
 एष्टु रोदिका रचिता ततः ॥
 तस्या तत एराणां तस्य ऊर्ध्वा
 सुशो दृष्टो सुधीः । सर्पिषिप्र
 चुरे तात सुपचेन्निष्ठोजनः
 प्रकारज्ञैः प्रकारेण संयाव
 इति कीर्तितः ॥ सायको
 पि सभा ज्ञेयः संयावो ।

पि गुरोर्ज्ञेयः ॥ इति भावप्र
 काशः ॥
 संयुक्तं वि गुणवान् । यथा ।
 संबन्धी गुणवान् संयुक्तं मित्रं
 ३ मित्रवत्सलः । इति विकार
 शेषः । संयुक्तश्च ॥
 संयुक्तः वि संयोगाश्रयः ॥
 यथा । ऊर्ध्वादलाभे संयुक्तो
 नालाभेऽपि प्रवेशिनी ॥
 इति तिष्ठादितत्त्वं ॥
 संयुगः पुं युद्धे इत्यमरः ॥
 संयोगश्च ॥
 संयुतः वि संयुक्तः । यथा ।
 चतुर्थी संयुता कार्या पंच
 मीपरयानत । देवे कर्मणि
 येत्रेच शुक्लपक्षे तथाऽसिते
 इति तिष्ठादितत्त्वं ॥
 संयोगः पुं मेलने । न्यायम
 ते गुणपदार्थः । सच संबध
 विशेषः । अप्राप्तवस्तुद्वयस्य
 प्राप्तिः । सच विविधो । यथा ।
 एककर्मजस्यः । यथा एतेनैव
 तिसंयोगः ॥ १ ॥ उभयकर्मज
 स्यः । यथा मेयद्वयसंयोगः ॥
 २ ॥ संयोगजन्यसंयोगः ॥
 यथा कपाल तरुः संयोगज
 स्यतरु ऊंभ संयोगः ३ कर्म

जन्यसंयोगोऽपि द्विविधः । अ
 भिज्ञातः तस्मात् प्राप्ते जाय
 ते ॥ १ ॥ नोदनः । तस्मात् प्राप्ते
 न जायते २ अत्र प्रमाणं ।
 अप्राप्तयोस्तु या प्राप्तिः स
 व संयोग इति । कीर्तित
 स्त्रिविधस्त्वेष आद्योत्तरक
 मजः । तयोभयोः कर्मज
 स्यो भवेत् संयोगजो ३ परे
 आदिमः प्रपन्न शैलादि सं
 योगः परिकीर्तितः । मेघयोः
 सन्निपातो यः स द्वितीयउदा
 हृतः । कपालतरुसंयोगात्तसं
 योगस्तु ऊंभयोः । द्वितीयः
 स्यात् कर्मजोऽपि द्विधेवपरि
 कीर्तितः । अभिज्ञातो नोदन
 शुशब्देतद्विज्ञादिमः । शब्दा
 हेतु द्वितीयः स्यादभिज्ञातोऽपि
 विधा भवेत् । इति भाषापरि
 छेदः ॥ उदयात् एतेदशम्याः
 शेषः । यथा । उदयात् प्राक्
 दशम्यास्तु शेषः संयोग ३
 ष्यते । उपरिष्ठात् प्रवेशस्तु
 तस्मात् तो परिवर्जयेत् ॥
 इति तिष्ठादितत्त्वं । संबधमा
 ३ । इति संयोगादयकत्वा
 यार्थदर्शनात् ॥

संयोगएवकृतं स्त्री न्यायः सत्रिधातादेवाश्रयलाभात् ।
विशेषः । यथा । एकस्य कर्म श्रुत उभयायी त्वादिरिति ।
तानित्यत काम्यत्वाभ्यां हेतुः पदेदभ्यां नृहेति द्रष्टव्यका
प्राप्तीकारे नित्यनित्य संयोगा मस्य उपादावभयायैतव ॥
विशेषः । मैवं संयोगएवकृत दधितस्य दध्याश्रयणात् । इ
न्यायात् । सच न्यायश्रुतथा तिप्रायश्चित्ततत्वे ॥
ध्यायेत्तः । यथा । त्वादिरे संयोगविरुद्धे स्त्री परस्परसं
पञ्च वध्राति त्वादिरे वीथि योगेन रोगजनकराद्यद्वये
कामस्य संप्र कवीत इतिश्रु यथा । प्राकाम्य पल पिपापा
यते । श्रुतसंशयः । किं काम्य ककुलस्यलवणासियैः । करी
स्येव त्वादिरेता नित्यः पिप्सा रदधिमोयेश्रुतः । तीरे विरु
उत नेति । तत्र फलार्थत्वे थते । प्राणहारी त हारीतो ह
तानित्यतया नित्यप्रयोगांग रिहा लवणोः श्रुतः । रुरो स्तेले
तान युक्ता । यत्ननित्येपि त्वा नलेभृष्टे विषमाद्यरमासिये
दिरत्वश्रवणे तत्काम्यस्यैव वराहवसया भृष्टावनाकात
पञ्चलंथनाय घृणाश्रयणाप हरत्यस्य । संयुक्ता सेववा
नार्थश्रुते न नित्ये त्वादिरेता रुपा कृत्मायेश्च विरुथते
इतिप्राप्ते रुहांताय चतर्था श्रुति कुसंभवाकेन सत्स्येते
ध्यायस्यै । एकस्यदभयत्वेमे लेः कणात्तजेत । मांसेरित्त
योगः संवेधमात्रे एवकृतं मे विकारोश्च कांजिकैस्तिल
देः । एकस्यात्वादिरेस्य कृत्यं शुक्ली । कपोतः सार्षपेभृष्टे
एकसाधनरूपोभयात्मकत्वेवा वृते कायेदशादगं । विषेवृ
कपहयेन च कृतशेषत्व फ तसमे त्वादे मधुनागयाणा
लशेषत्व लक्षणसंयोगभेदा स्तुव । मूलकं मायसपेनम
वगसात्रनित्यानित्यसंयोगा युनाचनभक्तयेत । एकत्रस
विशेषः ॥ नचाश्रयलाता र्थसांसाति विरुद्धेते परस्परं
र्थ नित्यताकं ॥ राश्रय वीसर्पदकोदराणां

नष्टयत्नमिति
प्रवसंयोगः

विष्काटिकोन्मादभगोदराणां रत्नावली । आदोपः । इतिवि
मूला मदाभान गलग्रहाणा कोडशेषः । उत्साहः । यथा ।
पाण्डुमयस्यामविषस्य चैव । कार्यारंभेषु संयोगः स्यात् ३
किलास ऊष्ट ग्रहणी गदाने त्साह इयते इति साहित्यदपे
प्राणातिसार ज्वर पीनसाने तो ३ पविच्छेदः ॥
संतानदोषस्य तथैव मृत्सावि संरावः षं शब्दः इत्यमरः
रुद्ध मन्ने प्रवदेति हेतु ॥ संरावी वि प्रशस्तशब्दविशि
विरुद्धाहारज्ञान रोगान् वि षः । संरावशब्दादन्त्यर्थे इत्य
निहेति विरेचने । वमने श्च येन निष्पन्नः ॥
मने वापि एवैसा हितसेवने संरुद्धः वि प्रोक्तः । अंजुवितः
इति संयोगविरुद्धे ॥ इति । इति मेदिनी ॥
राजवल्लभः ॥ संयोगः षं रोधने । ज्ञेयः ।
संयोगितः वि ज्ञातसंयोगः इति मेदिनी ॥
संयोगशब्दादितप्रत्ययेन । संलग्नः वि संयुक्तः । संघर्ष
निष्पन्नः । इति संयोजितश लराधातोः कप्रत्ययेन निष्प
हृदीकायोभरतः ॥ न्नः संलयः षं निद्रा । इतिहे
संयोगी वि संयोगविशिष्टः मचंद्रः । प्रलयश्च ॥
यथा । अष्टे वृत्तः कपिसंयो संलापः षं परस्परभाषणे ।
गीन मूले । इति सिद्धकल इत्यमरः । अस्यास्य प्रीतिभा
त्ताजागदीप्ती ॥ षणे संलापः । उक्तिप्रत्युक्ति
संयोजनं स्त्री संयुने । इतिहा भावेन विशेषरहित मत्या
रावली । संयोगश्च ॥ यभाषाणसंलापः । इतिपदेः
संयोजितः वि पदार्थः पदा पि । रत्तसिभाषाणसंलापः ।
पीतरेण संयुक्तीकृतः । तस्य इति कोमुदी । मिथ्याः न्या
प्रायः । उपाहितः । इत्यमरः । ये रहस्यापि । इतिवक्षति
संयोगितः ३ इतिभरतः ॥ समंतलपने संलापः प्रिया
संयोगः षं कोयः । इति शब्दः दिकथा चन । यत्तात्तापः

संवत् ५३०० संवत्

स त केनापि कियते इदं तप संवत् या वत्सरः ॥ इत्यमरः ॥
 रस्यभाषणं मेवेति मेदः ॥ ३ ग्रथुना विरुमादित्यराजवत्स
 तिभरतः ॥ उक्तिप्रत्युक्तिमहा ॥ संवदने
 क्यं सेलाप इति कीर्त्यते ॥ वशीकरणं ॥
 इत्युज्ज्वलनीलमतिः ॥ तिमेदिनी संवादः ॥ इति हेमचंद्रः
 संवत्सरः ५ वत्सरः ॥ इत्यम
 रः ॥ संवसेति ऋतवो अत्र
 संवत्सरः ॥ वस डो निवासे
 नाम्नीति सरः सम्यतः ॥ संवद
 तिभावात् इति वदो ॥ इति वा
 इति भरतः ॥ पंचविधवत्स
 रंतीतप्रथमवत्सरः ॥ यथा
 शाकाद्यात् पंचभिः शेषात्
 समाद्यादिषु वत्सरः ॥ संपरी
 दानुपूर्वेषु तथादापूर्वका
 मत्ताः ॥ संवत्सरादिफलं वि
 स्तुथमोमेरे संवत्सरे तथा
 दानं तिलस्य च महाफले ॥
 परिपूर्वे तथा दाने यवानां च
 द्विजोत्तमाः ॥ इदापूर्वः त्रवस्त्रा
 णां धान्यानाञ्चानुपूर्वके ॥
 उदासंवत्सरेदाने रजतस्य
 महाफले ॥ ज्ञेयतिर्विदक्ति
 ज्ञमध्यात् प्रभवादेशु संभ
 वे ॥ ऊचु स्तद्वत् समाद्यादि
 वर्षाणामपि सम्भवे ॥ इति
 मलमासतत्त्वं ॥

संवर्ति ५३०१ संवलि

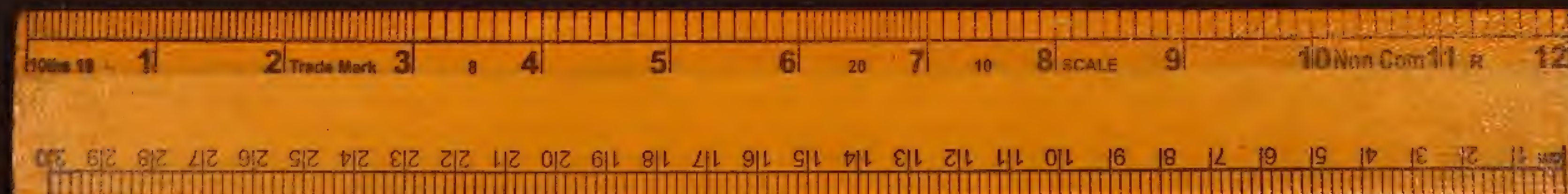
संवत् इति पाठः ॥ इत्यमरः ॥
 संवर्तः ५ प्रलयः ॥ इत्यमरः
 मुनिविशेषः ॥ कर्षफलवृत्तः
 इति मेदिनी ॥ मेघः ॥ इति श
 वरत्नावली ॥ मेघनायकवि
 शेषः ॥ तस्य विवरणं यथा ॥ वि
 युते शाकवर्षे तत्तत्तमिः प्रे
 विते क्रमात् ॥ आर्वर्ते विहि
 संवर्ते ५ कुरे होण संवदं ॥
 आर्वर्ते निजलो मेघः संव
 र्त्तं वरुदकः ॥ पुष्करो डक
 रजलो होणः प्रास्यप्रहरकः
 इति ज्ञेयानि स्मृते ॥ संपूर्वकोत्त
 म्यवकारादिवृत्तपातो च न
 प्रत्ययेन निष्पन्नत्वादुत्तरा
 मध्यः ॥ मकारमध्योप्यये ॥
 संवर्तकः ५ वलदेवः ॥ इति श
 वरत्नावली ॥ वलदेवस्य लो
 ले ॥ वडवानलः ॥ इति हेम
 चंद्रः ॥
 संवर्तकी ५ वलदेवः ॥ इति
 विकारादशेषः ॥
 संवर्तिः स्त्री संवर्तिका ॥ इत्य
 मरटीकायां भरतः ॥
 संवर्तिका स्त्री पद्मस्य केशरस
 मीपस्यदले इत्यमरः ॥ पद्मा
 दीनां जटिकाकारे नवपत्रे ॥

इत्यमरः ॥ सम्यक्वर्तते वर्द्धते ॥
 इति संवर्तिका एकः संवर्तय
 ति वेष्टयतीति वानाम्नीति ॥ ३
 मये संवर्तिरपि ॥ संवर्तिर्नवपत्रि
 केति बोधालितः ॥ पाच्छाणा
 दीति इति संवर्ती च ग्रन्थः स्त
 र्थं के संवर्तिका ॥ सामान्यन्
 तनपत्रेपि संवर्तिकेति हनु
 चंद्रः ॥ दलमात्रे च संवर्तिके
 तिमथः ॥ ऊवाणां समकोच
 यदृशशान्त्यस्मान् संवर्तिके
 ति मुरारिः इति भरतः ॥
 संवर्दकः वि संवर्द्धनकारी
 इति हेमचंद्रः ॥
 संवर्द्धने स्त्री सम्परावृद्धिः ॥
 संदीपने ॥ संपूर्ववृत्तपातो र
 नटप्रत्ययेन निष्पन्नं ॥
 संवर्द्धितः वि सम्परावृद्धिविधि
 षः ॥ यथा ॥ अथ प्रभावेपन
 तैः कुमार कल्पद्रुमादौ रव
 कीर्ण्य पुष्पैः उवाच वारसीद
 शानप्रभाभिः संवर्द्धितोरः स्य
 लतारं स्यः ॥ इति रत्नो ५
 स्वर्गः ॥
 संवलित वि मिश्रितः ॥ एकत्री
 कृतः ॥ यथा ॥ प्रकृत्येयस्य
 रसंवलितस्येव पाठस्य यत्तुति

तत्ताद्यामेत्येवधारणं युक्तं ॥ संवाहः पुं श्रंगविमर्दकः ॥
 इति पत्ताजागदीशीटीका ॥ इति जराथरः ॥
 अन्यच्च प्रतीयमानः प्रत्येकं संवाहकः पुं श्रंगमर्दकारकः
 प्रथमे हेतु रुच्यते ततः स तत्पर्यायः ॥ श्रंगमर्दकः २ ॥
 स्तुलितः सर्वो विभवादिः सचे इति विकारशेषः ॥ श्रंगमर्दः
 तसो ॥ इति साहित्यदर्पणे ३ इति हेमचंद्रः ॥
 परिच्छेदः ॥ संवाहने स्त्री श्रंगमर्दने भा
 सेवसद्यः पुं ग्रामः ॥ इत्यमरः रादिवहने ॥ इति मेदिनी ॥
 सेवहः पुं समवायेतगतप्रश संवितः स्त्री प्रतिपत्तिः ॥ ज
 स्तवायुः ॥ सतु उदरवायो रु नस्याविवादः ॥ इति मेदिनी ॥
 परिष्टः ॥ इति सिद्धांतशि चेतना बुद्धिः ॥ इति शब्दरत्नाव
 रोमणिः ॥ ली हेमचंद्रश्च ॥
 संवादिका स्त्री श्रंगमर्दकः ॥ संवित् स्त्री श्रंगीकारः ॥ ज्ञाने
 इति जराथरः ॥ संवित् समावा ॥ क्रियाकारः
 संवादः पुं संदेशवाक्ये ॥ स युद्धे ॥ इत्यमरः ॥ श्रंगारः ॥
 माचार इति यावत् ॥ तस्यैव संकेतः ॥ नाम ॥ ताषणं ॥
 यः ॥ वाचिके २ संदेशः ३ ॥ इति मेदिनी ॥ समाधिः ॥ इति
 इति जराथरः ॥ संदेशवाक्ये शब्दरत्नावली ॥
 इत्यमरः ॥ वाचिके तद्वेद्ये च संविदितः वि श्रंगीकृतः ॥
 हतत्वेनाभिसंशने ॥ इति इत्यमरः ॥
 शब्दरत्नावली ॥ संविद्या स्त्री प्रतिविद्या ॥ इति
 संवासः पुं शृङ्गे ॥ इति शब्द शब्दचंद्रिका ॥
 रत्नावली ॥ पुरवासिना विहा संवीरत्वे स्त्री श्रंगेष्टेष्टे ॥ प्रप
 राधे पुरमथे वहिवा प्रमादत हतवस्तुन स्तातपर्येणान्त्येयां
 स्थाने ॥ तस्यैव ॥ सत्रिवेशः इत्यमरः ॥ सम्यक्तत्वात्पर्येण वि
 २ सत्रिकर्षणे ३ ॥ इति जरा विधप्रकारे रीक्षणं संवीरत्वं
 थरः ॥ अनट् ॥ इति भरतः ॥

संवीरते वि रुहे ॥ आहते ॥ इत्यमरः ॥ वसे ॥ इति मे
 इत्यमरः ॥ दिती ॥
 संवतः पुं आहते ॥ संवत् ॥ संशयकः पुं समयात्संशयमा
 न्वातोः क्त प्रत्ययेन नि दनिवर्ती ॥ इत्यमरः ॥ समयात्
 षट् ॥ ऊलाचारात् प्रापयाहा संश
 संवत्तः पुं वरुणः ॥ इति श्मादनिवर्तिताः पराङ्मुखा य
 वृमाला ॥ पलायमाना आक्रोशान्ति ते
 संवृत्तिः स्त्री सम्यक्प्रकारेण संशयकाः ॥ प्रापे भीवे क्लेश
 वृत्तेन आवरणे ॥ इति संश मे सम्यक्सत्वे प्राप्ते येवाते
 वृत्ततथातोः क्त प्रत्ययेन संशयकाः ॥ इति भरतः ॥
 निष्पत्ताः ॥ नारायणीसेताविशेषः ॥ ३
 संवेगः पुं भयादिजनितत्वर तिमहाभारत ॥
 इत्यमरः ॥ सम्यगवेगश्च ॥ संशयः पुं संदेहः ॥ इत्यमरः ॥
 संवेदः पुं अनुभवः ॥ तस्यैव तस्य लक्षणं यथा संशय
 यः ॥ वेदना २ इत्यमरः ॥ यो भवेद्य धी रेकत्राभावभाव
 हे अनुभवे ॥ विदल मत्तो वृत्त योः साधारणादियस्मिन् ज्ञाने
 संवेदः ॥ जीविष्यस्थीति श्रुतेवे संशयकारणे ॥ इति भाषापरि
 दना ॥ न नेत्युक्तेः स्त्री वेदने क्लेशः ॥ संशये लक्षयति संश
 तत्र विशेषेणापि सासात्पवा य इति एकयस्मिन् विरुद्धभा
 यत्नेन क्वचित् कृतीति अनट् ताभावप्रकारके ज्ञाने संशय
 इति भरतः ॥ इत्यर्थः ॥ साधारणेति उभयसा
 संवेशः पुं निद्रा ॥ इत्यमरः ॥ धारणे यो यस्मिन् ज्ञाने संशय
 स्त्रीरतवंधः ॥ इति मेदिनी ॥ साधने ॥ यथा उच्चैस्तरत्वे स्या
 पाठः ॥ इति हेमचंद्रः ॥ उत्तसाधारणे ज्ञाता प्रयस्या
 संवेशने स्त्री रतिक्रिया ॥ इति उ न वेति संदिग्धे ॥ पवमसाधा
 हेमचंद्रः ॥ रणज्ञाने संशयकारणे ॥ यथा
 संवाहने स्त्री उज्जरीयवसे ॥ शब्दत्वे नित्यानित्यमाहृतं ॥

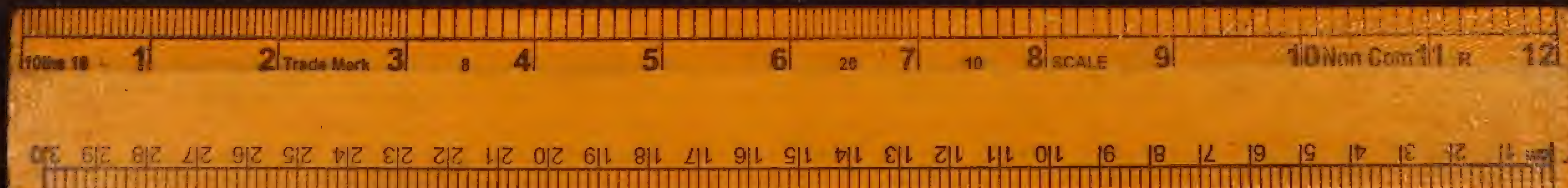

शब्दे शुद्धीत्वा शब्दे नित्योन्ने
तिसेदिग्ये । विप्रतिपत्तिस्तु
ह्योऽनित्योन्ने वेतिशब्दाति-
का नमंशयकारणे शब्दया
भिज्ञानादेनो निश्चयमात्रेण
नकत्स्वाभावात् किंत्वश
हेन कोटिद्वयज्ञाने जयते
संशयस्तु मानस एवेति एव
ज्ञाने प्राप्ताप संशयादिष्व
संशयः । एव व्याप्यसंशयाद
पि व्यापकसंशय इत्यादिकेतो
यः । किंतु संशये धर्मज्ञाने
धर्मीन्द्रियसैनिकयो वाकार
ण मिति । इति तद्दीकासि
होतमुक्तावली ॥
संशयान्तः वि संशययुक्तः सं
एवं प्रीड. धातोः शानप्रसये
ननिष्पन्नः ॥
संशयापन्नमानसः । वि संशय
विषयः । संशययुक्तः । तस्य
र्यायः ॥ संशयाधिकः २ इत्यम
२ः । हे संशयविषये स्थानादो
संशयमापन्नः संशयाधिकः मि
कः । संशय मापन्ने मानसे
यत्र स्थानादोस तथा । संशय
मापन्ने मानसे यस्य स तयो
ति वक्ष्यमपदार्थत्वे संशयितरि

पुरुषादावप्येतत्तद्वृद्धयप्र
वृत्तिस्मात् । इतिभरतः ॥
संशयान्तः वि संशयिता । ३
तिहेमचंद्रः ॥
संशयिता वि संशयकर्ता । ३
तिहेमचंद्रः ॥
संशयान् लो शानरम्भः ॥
इतिशब्दमाला ॥
संशिते वि सम्पकसंशयिते ॥
व्रतविषयकयत्नवान् । यथा ।
संशिते व्रते । सम्पकसम्पादित
मित्यर्थः । संशितो ब्राह्मणः
व्रतविषयकयत्नवानित्यर्थः
इति सिद्धान्तकोमुदी ॥
संशुद्धिः स्त्री सम्पकशोधने ॥
शरीरमाज्ञेने । यथा । सम्मा
ज्ञेनञ् संशुद्धिः संशोधन विशेष
धने । इतिरत्नमाला ॥
संशुद्धे वि श्रुतपादिना संशो
धितवस्तु । सं एवं शुध धातोः
रूपप्रत्ययेन निष्पन्ने ॥
संशोधने स्त्री संशुद्धिः । इति
रत्नमाला ॥
संशोधिते वि शुद्धीकृतवस्तु ।
सं एवं शुध धातोः रूपप्रत्ययेन नि
ष्पन्ने । यथा । येनोपाः ऊष्ण
ता गुज्यते निर्गतास्वदेवाणाः ।

संशोपिताशयानोसद्यःसिद्धि
भवेत्तेषां ॥ इतिमधुमती ।
संश्रुत स्त्री ऊहकः । इत्य-
णादिकोषः ॥
संश्रुतः वि प्रीतेन संकुचि
तः । इति मुग्धबोधव्याकरणे
संश्रयः पुं श्राश्रयः ॥
यथा । स्तुता सर्वैः पूर्वस्मी
एसंश्रया त्रयासंश्रयादि
नेषु सेविता । कथेत सानः
शुभहेतु रीम्बरी शुभानिभ
शाणभित्तचापटः ॥
इतिमार्कंडेयपुराणेदेवीमा
हात्म्ये ५ अध्यायः ॥
संश्रवः पुं श्रोगीकारः ॥ इत्य-
मरः ॥
संश्रितः वि श्राश्रितः । यथा
न प्राची मयतः शम्भोर्लोही
चीशक्तिः संश्रितो । न प्रतीची
यतः एह मतो दत्तसमा
श्रयेत् । इति तिष्ठादितत्वे ।
संश्रुतः वि श्रोगीकृतः । इत्य-
मरः ॥
संश्रिष्टः वि श्राश्रिष्टः । मि
लितः । सं एवं श्रिष्ठ धातोः क्त
प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
संश्लेषः पुं श्रालिगने । इत्य-

मरः । मेलनञ् ॥
संश्रुत स्त्री माया । यथा । संश्रु
त ऊहके ज्ञेये संश्रुत तत्रैव
नेसमे । इत्यादिकोषः ॥
संशक्तः वि संलग्नः । अथवा
हितः । इत्यमरः ॥
संशक्तिः स्त्री संसक्तता । सं
एवं सन् जघातोभवेति प्र
त्ययेन निष्पन्ना ॥
संसर्गः स्त्री सभा । इत्यमरः ॥
संसर्गः स्त्री प्राणिजन्माश्र
संवाथसैन्यगमने । चण्डाव
यः । इत्यमरः । शानरम्भः । इति
मेदिनी । गमने । इति शब्द
रत्नावली ॥
संसर्गः पुं संवयः । सचसम
वाधादिः । इति न्यायशास्त्रे ।
पाणिनीयजादिसंसर्गप्राय
श्रित्ते यथा । स्तेयादिनाप
तिता इत्यपकम्प उक्ते । गुज
ज्ञानतो वत्सरेण पातिते
संवत्सरेण यतति पतितेन
सहाचरन् याजनाध्यापनाद्यो
नादेकशय्यासताशनात् ॥
इति शरीरवचनान्त । ज्ञान
तो वत्सगर्हनेति । तदसे

सुष्टु स्तोत्रोपाभा एव । वा सुखापानं स्तयं शुर्वेगनागमः
 न्येवापि एवमभूत्वा तस्यापेना सहति पातकात्माः संसर्ग
 युयात् कचित् । इति देवलव आपितेः सह । प्रायश्चित्तमपि
 चनात् ॥ यस्तस्य भुंक्ते पक्वा मनुना दर्शिते । एषोपापक
 नेकल्लुर्दंतस्य निर्दिशत् ॥ तासुक्ता चतुर्णामपि निष्क
 शुक्लात्रभोजिनः पादमिषाह तिः । पतितेः संप्रयुक्ताना मिमाः
 भगवान्मनुः । तस्याविज्ञात मृणुतनिष्कृतीः । यो येनपति
 चण्डालसहितैकवेष्मण्यशोक तैनेषा संसर्गं यातिमानवः ॥
 रीकराण्यूपमलपापकते हि सतसेव व्रते कुर्यात् तत्सं
 तीयसेसर्गात् ॥ तथाचापस्तवः गविशुद्धये । प्रायश्चित्तीयतोप्रा
 श्रयज्ञानि रविज्ञातो निवसद्य प्य देवात् पापकृतेनवा । न
 स्पवेष्टमनि । संवेत्तात्वा तृकाले संसर्गं व्रजेत् सद्भिः प्रायश्चित्ते
 न कुर्यात्तस्य विशेषधने । चाः कृते द्विजः । पापिष्ट संसर्गी
 हायनं पराकावा द्विजातीनां वि पातकी भवति इति कल्पप्र
 शोधने । प्राजापत्यस्त शुद्धा तिः । विष्णुः । यश्च येनपापा
 णं तथासंस्मृहपणे । येस्तत्र तना सह संसृजेत् । सतसे
 भुंक्ते पक्वान्ने कृच्छ्रे तेषोवि वप्रायश्चित्ते कुर्यात् ॥ गौत
 निर्दिशेत् । तेषामपि चये भुं क्तोपाह । ब्रह्महं स्वराप यु
 क्तं तेषामर्हं विधीयते । तेषा रुतत्याग पितृमातृयोनिसेव
 मपि चयेभुंक्ते कृच्छ्रपादोवि धागस्तेनाभक्ष्यभक्तं नास्ति
 धीयते । तत्र तृतीयसेसर्गात् क निर्दक निर्दितकमात्यागि प
 एवप्रायश्चित्तदर्शनात् चतुर्थ तितात्यागि अपतितस्यागिनः प
 संसर्गोदोषो नास्ति । प्रायश्चित्त तिताः पातकसंप्रायोक्तकाश्च
 विवेकोप्यवे । इति प्रायश्चित्त तैश्चाहं समाचरन् निर्दिष्ट प
 तत्वे ॥ अथसंस्मृनिर्दिशेत् । तितसंस्मृगात् पततीतिप्रतिः
 तत्रमहापातकि संसर्गस्याप कल्या ॥ केते संसर्गप्रकार
 पदेतत्त्व माह मनुः ब्रह्महं इत्यत्र वृहस्पतिः । पकपाया

सने पति भोग्य पक्वान्निमि नो न उच्येत सर्वद्वयेष्वेति
 श्राणं । याजनाथापने योनिलि थिः । तथा संहता नौत पात्र
 शा चसहभोजने । नवधा संक णो यद्येक मुपहृत्यते । तस्य
 रः प्रोक्ते न कर्तव्योऽयमेः सह तत्प्रोपने प्रोक्ते न त्वतस्य
 ह्यगलेयः । आलापात् गात्रे हिता मपि उच्यते । यश्च ये
 स्पर्शात् निष्ठासात् सहभो न पापात्सनेति योयेनसेपि
 जनात् । सहशय्यासनाथा वेदितिसंस्मृती येनसेसर्ग मि
 यात्पापंसेकमेतदणं । यमः ति विस्व व्यास जावालवचनैः
 उक्तेतेहि मनुष्माणामत्रमा सामान्येन पापिष्टसंस्मृती पा
 श्रित्यतिष्ठति । यो यस्यात्रमि पीभवति इतिप्रतिपादनात्
 हाश्रातिसतस्याश्रातिकिल्लि संसर्ग पापिष्टस्यापिसेसर्गी
 षे । देवलः । पतितेनसहापित्ता पापयुक्ते भवतीतिपरिभरेव
 जानत्सत्त्वत्सरंनरः । सिद्धितस्ते प्रतिपादिते ॥ पतितोत्पन्ना
 नसोद्भूते स्तयेच पतितोभवेत् नोद्युदिसिद्धुतापतितानां
 राजने योनिसेवयेस्वाध्याये प्रायश्चित्तस्य तृतीयो भाग
 सहभोजने । कृत्वासद्यःपतेते स्तत्रप्रायश्चित्तं ज्ञेये । स्त्रीचप
 तेपतितेननसेशयः । व्यासः तितोत्पन्नातृतीयभागस्य त
 ब्रह्महासद्यः स्तेनो गुरुतस्य तीयभागो कुर्यात् । इति प्रा
 णवच । महापातकिनस्तेते यश्चित्तविवेकः ॥ संसर्गमा
 यश्चतैः सहसंवसेत् । संवत्स वः पु संवथरहिते । त्याय
 रंत पतितैः संसर्गं कुरुतेत सते शुभावपदार्थविशेषः ।
 यः । यानशय्यासनेर्निसेजा सत भेदभिज्ञाभावः । स च
 नन् सपतितोभवेत् ॥ विविधः । प्रागभावः १ भुंसः २
 ननु द्वितीय तृतीय संसर्गि श्रुताभावः ३ यथा शुभाव
 णिप्रमाणनास्ति श्रुतपव वृह स्त द्विधा संसर्गात्सोमाभावभे
 श्रुतातयः । प्रशुचि संस्पृष्ट दतः । प्रागभाव स्तभुंसाप्यस्य
 स्तपकपवसदुच्यति । तत्स्पृष्ट ताभाव एवच ॥

मिथ्याज्ञानजन्यवासनाया अ तथा च याज्ञवल्क्यः । संस्तु
दृष्टस्य वा न संसारपदेन विव हिनस्तु संस्तुही सोदरस्य तस्य
संभवः ॥ इति बोद्धाधिकारस्य दः । दद्याच्चापरेदेशं जात
गादायरीदिपनी ॥ स च मृतस्य च ॥ अन्त्यादय
संसिद्धिः स्त्री प्रकृतिः । स्वभा स्तु संस्तुही नात्यादयो धनेह
वः । इत्यमरः ॥ सम्यक्सिद्धिः रेत । असंस्तुष्यपि चादघात
मदोया । इति मेदिनी ॥ संस्तुही नात्यामातृजः ॥
संस्तुतिः स्त्री संसारः ॥ इति संस्तुहितमाह दृष्ट्यातिः वि
शब्दरत्नीवली ॥ प्रकाहः । इति भक्तो यः पुनः पित्रा आश्रये
विकारप्रशेषः ॥ कर संस्तुतः । पितृव्येनाथवा
संस्तुष्टः त्रि संसर्गः । वसनादि प्रीत्या सतु संस्तुष्ट उच्यते ॥ ते
ना संस्तुष्टः । इति मेदिनीकर नविभागानंतरं मेमात पित
होमचेदौ ॥ विभागानंतरं मेमा आत पितृव्य आतृपुत्राणां य
त पितृ आतृ पितृव्यआतृ थायथं एकशवस्थाने संसर्गः
पुत्राणां यथायथं एकशव तद्युक्तः संसर्गः । पदेभूतस्य
स्थाने संसर्ग स्तद्युक्तः । अथ संसर्गधनविभागः । एकपित
जातगोरपि सोदर विमातृज तस्यापत्यस्य तदपत्याभावे
यो मृतदेयवत्पुरुषाणिउदा संसर्गीस्ये गृह्णीयात् । एवं सो
दत्वेन सोदरेष्वेव धनाधिका दस्य त सोदरः ॥ ततश्च से
रोनत पित्रादियमात्रपिउदा सृष्टिनस्तु संस्तुहीत्येतत्तचनेत
तुर्विमातृजस्य । क्वचित्संस्तुष्ट ल्यप संवधि संसर्गीकृतवि
तेन विमातृजस्याप्यसंस्तुष्टा शेष प्रतिपत्त्यर्थं तेन सोदरा
दरेण सह तुत्याधिकारिता गा सायत्नानां आतृपुत्राणां
सोदरस्य संस्तुष्टत्वे सपत्न गृ पितृव्याणां तस्यानां सहावे
ह्नीयात् संस्तुष्टापि विमा संसर्गी गृह्णीयात् ताकादवि
रज ॥ इति शेषकृतेः । एवंवचने सर्वेषा
मेव प्रकृतत्वात् सर्वेषु चाते

यापसंभवात् । अतो न आत्मा स्थायेः । तत्र किं सोदरस्तदा
अविषय सिद्धे वचने मिति जीम नौ न गृह्णीयादेवेत्यपेक्षाया
तवाहनः । सोदरे त्वसंस्तुष्टिनि मुत्रादेनोक्ते असंस्तुष्टापि
संस्तुष्टिन्यसोदरेच सति कतर पि चादघात सोदर अत्युष
स्तावत् गृह्णीयात् । एवं सोद ज्यते न संस्तुष्टो न्यमातृजः
रासोदरयोः संस्तुष्टयोः सहावे केवलः । किंतु उभाभ्यां मेव वि
कतर इत्यत्र प्रथमत आह अ भस्य गृहीतव्य मित्याहुः । मि
न्योदर्यस्त्विति । अन्त्यादयः ९ तात्तदादयोपेवं । याज्ञवल्क्य
नः संस्तुष्टी सन् गृह्णीयातना दीपकलिकायां मूलपाणिम
न्योदर्यमात्रः किंतु असंस्तु हामहोपाध्यायास्तु । अन्त्यादय
स्यापि एवंवचनस्य सोदरपरा स्तु संस्तुष्टी नात्यादयो धने ह
नुषंगात् प्राप्तः सोदरश्च गृह्णी रेत । असंस्तुष्टापि सोदर एव
यात् । तेन एकत्रविषये एवंव गृह्णीयात् न तु संस्तुष्टः साय
चनोक्त संस्तुष्टत्वं सोदरत्वयो त्वाभाता । संस्तुष्टतिगर्भसंस्तु
रेकशस्तुल्यत्वात् उभयोर्विभ षः सोदर इति केचित् । नात्या
ज्यग्रहणे । तदुभयसत्त्वेच असो दय्या धनेहरेत् इति पाठ अन्त्या
दय्यस्य संस्तुष्टिनोः तुल्यत्वा दय्यः सन् धनेन गृह्णीयात् । इ
त्वेति । द्वितीये आह संस्तुष्टा ति व्याख्या असंस्तुष्टसोदरस्या
नात्यामातृज इति सोदरेसंस्तु थिकारणं सिद्धे वचने मतान
ष्टिनसतिग्रन्थमातृजः संस्तु पुनरुक्ति रित्याहुः । रत्नाकरप्र
ही सोदरपत्न गृह्णीयात् संस्तु भूतयस्तु कल्पतरोनात्यादय
त्वाविशेषपि सोदरत्वेन तस्य धने हरेदिति पाठो दृश्यते सम
वलवत्वात् । दायभागकारा मूलभूत याज्ञकल्य मित्याह
स्तु अन्त्यादयस्तु संस्तुष्टी तापाविजात हलायुधयेषु ना
सन् सत्यपि सोदरे संस्तुष्टि न्योदर्यो धने हरेदिति पाठदर्श
धने हरेत् नात्यादयः संस्तु नात् तदनुसारव्याख्यादर्शना
स्यापि गृह्णीयादिति पूर्वोक्तं चलिपिकरप्रसाद इत्याहुः । इति

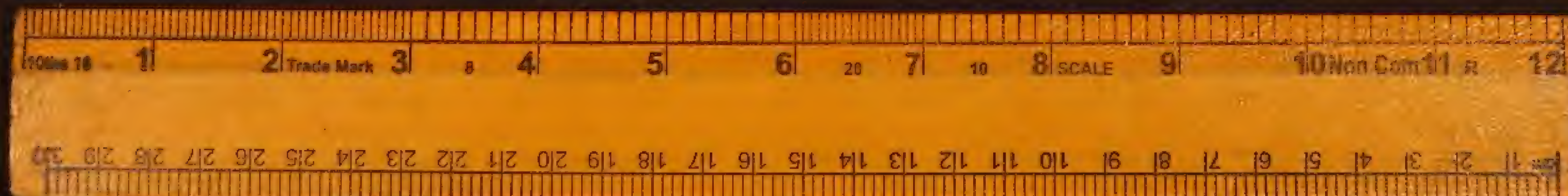
दायतत्वे ॥
 सेस्कारे जी सेस्कारे भावः यस्मात् प्रत्यभिज्ञयोः कार
 यथा । तेन एकत्र विषये एवं एव । अस्मात्प्रमाणे । सेस्कार
 वचनोक्त सेस्कारे सादरत्वं । मेदेवेगोः श्रुतिस्थिताप
 यो रेकश स्तुत्यात्तुभयोर्वि कभावने । मतेमात्रे त वेगः स्था
 भज्य ग्रहणे । इति दायतत्वे ॥ त कर्मजो वेगजः कुचितः श्रि
 सेस्कारे पुं सेस्कारे विनिष्टः । तिस्थापकसेस्कारः क्षितौ केचि
 यथा याजवल्क्यः । सेस्कारे चतुर्विधः । अतीदियः सवितेयः
 स्तुसेस्कारे सादरत्वं त सादरः कविस्तेपिकारणे । भावना
 द्याच्चापहरेदंशे जातस्य चम्बु व्यस्तसेस्कारो जीवतुतिरती
 तस्यच । अन्त्यादयस्तु सेस्कारे दियः उपेक्षानात्मकस्तस्यनिश्च
 नात्यादयोयने हरेत् ॥ अस्मे यः कारणेभवेत् । स्मरणेप्रस
 स्तुष्टि चादयात् सेस्कारे भिज्ञायामप्यसौ हेतु रुच्यते ।
 नान्यमादजः ॥ इतिभाषापरितेदः । अदिः ॥
 इतिदायतत्वे ॥ अहृष्टविशेष जनककर्म । य
 सेस्कारः पुं प्रतियत्तः । अनुभ याययग्निस्यापनोत्तरकर्म
 वः । मानसकर्म । इति मेदिनी कालेष्टुष्टादिशोकया सेस्कारा
 मायमते गुणविशेषः । स च गिर्यजानीयते तदा पुनर्भवे
 विविधः वेगाद्यसेस्कारः । स्कारः कर्तव्यः । समुत्पत्ति
 अये मतेपदार्थस्यायी । कुचि प्तुलिम्यउद्भूत अमुत्पत्ते
 हेगजतयः कुचितकर्मजयश्च पक्षसेस्कारोऽनुगतोऽप्राभयः
 स्थितिस्थापकसेस्कारः । अये इतिश्रुतातयान् । इति सेस्कार
 एतिवीगुणः केचित्तमते एति तत्वे ॥ दशविधसेस्कारा यथा
 यादि चतुःपदार्थगुणः । अये विचारः । गवर्मायने । असेवने
 अतीदियः सन्दनकारणात् । १ सीमेतात्तयने ५ जातकर्म ५
 भावनाद्यसेस्कारः । अये आ नामकरणे ६ अन्नप्राशने ७ चडा
 त्तनो अतीदियगुणः । उपे कारणे ८ उपनयने ९ समावर्तने

१ यथा हारीतः गवर्मायानव सेस्कारानधिकारापनेः अतु
 उपेतो ब्रह्मर्षिं सेस्काराति पुं हाहर्तत्वे । एवाविवरणे न
 सचनात् प्रसीकरोति फलस्या तत्त प्राप्ते दृष्टये । गुरुउप
 एनात् माता पितृजे पाप्मान गणोक्तसेस्कारा स्तुत्रेव १३
 मयोहति रेतो रक्त गर्भोपचा १४ । १५ अथायेषु दृष्ट्याः
 तः पंचगुणे जातकर्मण प्र अथ जीर्णदेव गृहादिसेस्का
 शुभमयोहति नामकरणेन रफले । अथ चेजीर्णसेस्का
 द्वितीयेप्राशनेन तृतीये चडा रविधिः प्रोपासनामुने । दे
 करणेन चतुर्थे स्थापनेन पंच वतादिषु कर्तव्या महाभो
 मे पत्ने रक्षाभिः सेस्कारे गर्भो गफलेषुभिः । मृत्तादृष्टय
 पद्यातातएतो भवतीति । स्ता एणुएण जीर्णसेस्कारतोभवे
 नमत्रसमावर्तनेन इयमिति कस्य तः तस्मादनाथ जीर्णेषु कार्य
 तरुः । इतिसेस्कारतत्वे । याज्ञव सेस्कारेणमुने । स्वकीयेपर
 ल्क्यः । गर्भोपान मृतो पुंसः स कीयेता यथाविभवविस्तरेः
 वनेस्पन्दनात् पुरा । षष्टेऽष्टमेवा स्तोवापरतोवाद्यस्तुसेस्का
 सीमेतः प्रसवे जातकर्मच । अ रुते सरान् । स यावच्चैदस्यै
 हन्येकादशेनाम चतुर्थेमा । गो स्तावतकाले सुखीभवे
 सिद्धिः । यद्येन्नप्राशनेमा । त । लोकेषु तेषु देवानो वि
 सिद्धा कार्या यथाकुले ॥ रजस्केषु रुष्टीः । यथा रो
 एवमेतः प्राशनेति वीजगर्भस मेथयज्ञेषु पशुरोमसमाः ग
 सुद्रवे । इतिमलमासतत्वे । स माः । वसते दिवि रुष्टात्माजी
 कृतानामधिकारमाहयात्त एासेस्कारकारकः । अनाया
 वल्क्यः असेस्कारास्तु सेस्का वा सनाथावा एजनीयाः सदा
 यथा भावभिः पूर्वसेस्कारैः भणि सुवाः । इति देवीपुराणेपञ्चा
 यश्चनिजादेशादृताशेषे तृतीय विधिनामाध्यायः ॥
 के । असेस्कारा आतः भगिन्यश्च सेस्कारजः वि सेस्कारेणजा
 पूर्वसेस्कारे रूपनीतेः । अन्यथा तः सेस्कारप्राप्तपूर्वकजनथा ।

तो उपमयेन निष्पन्नः ॥ वरणी यथा । गीर्वाणवाणीव
 संस्कारवर्जितः पुं उपनयन दने मुकुंदसेकीर्तने च सुभयं
 संस्कारहीनः । तत्पर्यायः ॥ लोके । सुदुर्लभं तच्च नमुष्य
 ब्राह्मणः ॥ इति हेमचंद्रः ॥ बोधान् लभ्यते तः पठनीय
 दशसंस्कारहीने वि ॥ मेतत् । इति उपयवोपय्याक
 संस्कारहीनः पुं ब्राह्मणः । इत्युपपशंसाश्लोकः ॥
 मरः । संस्कारहीनत्वकालमा संस्कृतः वि कुविमः । इत्यमरः
 ह । यमः । पतिता यस्य सावि करेण निवृत्तः कुविमो च
 कीदृशवर्णादिपेचच । ब्राह्मणः । इति भरतः । पक्वः ॥
 गाय विप्रेषणतथा राजन्य स्तोत्रगुणतराधान । इत्यमरः
 वैष्णवयोः । प्रायश्चित्ते भवेदेव हीकायां स्वामी । शक्तः । भू
 प्रोवाचवदत्तोवरः । तथामाकं पितः । इति मेदिनी । प्रोथितः
 एवयः । विप्रस्य षोडशाहर्षात् इति जटाधरः ॥
 राज्ञो हविशतेः परे । वैष्ण संस्क्रिया स्त्री शवदाहादिक्रि
 स्थाष्टाधिकदशवृत्तसावि या । इति विकीर्तशेषः । संस्कार
 त्रीपतने भवेत् । विमुष्यमोक्षे शुसंस्तरः पुं शय्या । यतः । इ
 षोडशाहर्षादि विप्रस्य राज ति हेमचंद्रः । पलवादिचित्तश
 न्यस्य हिविशतिः । विशतिः य्या । इति शब्दरात्रावली ॥
 सचतुर्थीच वैष्णस्य परिकी संस्तरः पुं पविचयः ॥ इत्यम
 र्तिता । सावित्री नातिविद्यत रः । सम्पकस्ततिश्रु ॥
 श्रुतं हुं निवर्तते । इति मल संस्त्वानः वि सहता । इत्यु
 मासतत्वे ॥ नादिकोषः । वाम्नी । उद्गाता ।
 संस्कृते स्त्री लक्ष्मोपेते । इति हर्षः । इति संक्षिप्तसारोणा
 मेदिनी । पाणिन्यादिकृतया दिवृतिः ॥
 करणसूत्रेण उपेत उपगतो संस्तरः पुं कृतपु हिजन्मना
 लक्षणोपतः साधुशब्दः । इत्यु स्तुतिभूमिः । इत्यमरः । यज्ञेषु
 मरदीकायां भरतः । सत्त दे स्तुतिकारिणा ब्राह्मणनाश्रु

स्थानभूमिः संस्तर उच्यते ॥ नी । यवस्था । यतिः । कृतमे
 कतपु यज्ञविषयेषु हिजानो दः ॥ समाप्तिः ॥ इति हेमच
 ण स्तुतिभूमिः स्थाने संस्तरा ॥ प्रत्ययचतुष्टये ॥ यथा
 वश्यन्त्यः । समेत्य स्तुयते नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य
 छन्दोगे ॥ इति संस्तरावः च आत्यंतिको लयः । संस्थापि
 न् । इति भरतः ॥ कविभिः प्रोक्तं श्रुतधीस्य स
 संस्तुतः वि सम्पककारेण भावतः । इति पराणो । संस्थाने
 स्तुतिप्रामः । सम्पकस्तवविष स्त्री सन्निवेशः । चतुष्टयः ।
 योभूतः । यथा । भूयः श्रुतवा इत्यमरः ॥ प्राकृतिः ॥
 विष्णुमना हृष्टा मनसि । मृत्युः । इति मेदिनी । विज्ञं ।
 मुनिभिः संस्तुता भूमी संभ इत्यजयपालः । सम्पकस्थिति
 विष्णुमयो निजा । इति देवी श्रुसंस्थापने स्त्री सम्पकस्थि
 साहाय्यः । संस्त्यायः पुं संचा तिप्रापणो । स्थिरीकरणे । य
 तः । सन्निवेशः । इत्यमरः । सं था । परिकारणयसाधुतोविना
 स्थाने । विस्तृतिः । इति मेदिनी शायचउक्तो । धर्मसंस्थाप
 गृहे । इति हेमचंद्रः ॥ नाथाय संभवासि पुगे युग ।
 संस्थाः पुं चरः । इति मेदिनी इति भगवद्गीतायां ३ अध्यायः
 निजगृहकः । इति हेमचंद्रः साधुस्तरणे नउदरयेन च यमी
 संस्थाः वि अवस्थितः । इति मे स्थिरीकर्तुं । इति तद्दीकायां
 दिनी । मृतः । इति शब्दरात्रावली ॥ श्रीधरस्तोमी ॥
 त्वावली ॥ संस्थितः वि मृतः । इत्यमरः ।
 संस्था स्त्री न्यायपथस्थितिः सम्पकस्थिति विप्रिष्टश्रु ॥
 इत्यमरः । संतिष्ठते नया स संस्थितिः स्त्री संस्थाने । मृत्युः
 मगवस्थाने वा संस्था । इति गृहे । इति केचित् ॥
 भरतः । ग्रन्थाः पर्याया मयी संस्थाः पुं सम्पकस्थाने । स
 दशदे द्रष्टव्याः ॥ स्थितिः तुल्यमिदियग्राह्यग्राविषे
 सादृश्ये । नाशः । इति मेदि सः यथा ह्यागलेयः । श्रुताया

तगासंस्पर्शात् निष्ठासात् स संहतज्ञानुः वि लप्रज्ञानुकः
हभोजनात् । सहशय्यासना यथा । प्रतुः प्रगतज्ञानुः स्थात
यायात् पापं कर्मते नृणा ॥ प्रज्ञोः वैचर्यपुते । संहतः
इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥ संहतज्ञानुश्च भवेत् संहतः
संस्था स्त्री जनीनामगंधद पितृदि ऊर्ध्वं च ऊर्ध्वज्ञानुः
वं । इत्यमरः ॥ संहतज्ञानुः ॥ संहतज्ञानुः ॥
संस्फुटः पुं मेघः । इति वि- इति भरतधृतसाहसोकः ॥
काण्डशेषः ॥ संहतज्ञानुः वि लप्रज्ञानु
संस्फुटः वि विकसितः । इति कः । तत्पर्यायः संहतः ॥ इत्य
शब्दरत्नावली ॥ संहतज्ञानुः ॥ संहतः ॥
संस्फुटः पुं युद्धे । इत्यमरः इति तद्दीकायां भरतः ॥
कायां भरतः ॥ संहतज्ञानुः ॥ संहतज्ञानुः ॥
संस्फुटः पुं युद्धे । इत्यमरः हये । इत्यमरः । हो काम दति
संस्फुटः पुं युद्धे । इत्यमरः गोप्रतलो संहतो मिलितो
संस्फुटः पुं युद्धे । इत्यमरः संहतल उच्यते प्रतलहये
स्कारजगज्ज्ञाने । यथा योनि मिलिते संहतलः स्यादित्य
याज्ञवल्क्यः । ध्यायेन्नाशयणं मिलिते संहतलः स्यादित्य
निरंस्नानादिपुचकमेव । न यः । संहते लाति संहतलः
दिशेति रिति संज्ञेन स्त्रायार हनजनादिति ॥ निर्विसर्ग
फु पुनः पुनः । गायत्रीवेस्- पाठे हो काम दति गोपाणी
वी शेषा विलोः संस्फुटाय संहतो मिलितो चेत् तदा सं
वे । इति निष्ठादितत्वे ॥ हतलप्रतला उच्यते । अस्मि
संस्फुटः स्त्री संस्फुटः । सं त्रर्थं प्रतलोये चपरे संहत
प्रदेसधातोः क्तिः प्रत्ययेन नि ले चवर्तमानत्वात् नानार्थः
षाज्ञां संहतः वि ट्फ संधिः ॥ इति भरतः ॥
इत्यमरः । मिलितः । ट्फः । ३ संहतिः स्त्री समरः । इत्यमरः
तिमेदिनीकर हेमचंद्रो ॥ स संहने स्त्री प्रीतिः । इत्यम
भकप्रकारेण हतश्च ॥ १ः ॥ सम्यक्ज्ञानश्च ॥

संहतः पुं पावकनामाग्निः संहिता स्त्री मन्वादिप्रणीतय
इति मत्स्यपुराणे ॥ संहिता स्त्री मन्वादिप्रणीतय
संहर्षः पुं प्रमोदः । स्पृही ॥ संहिता स्त्री मन्वादिप्रणीतय
वायुः । इति विश्व मेदिनी ॥ यमसंहिता ३ पुतिजीविका
संहवने स्त्री सम्पकप्रकारेण विषेण यथा । पवे पुराण स
कृतिः । संहर्ष ऊपातो भावे खानं चतुर्लक्षमुदाहते । अ
नट प्रत्ययेन निष्पत्ते ॥ छादशपुरा णाना मेव मेववि
संहारः पुं नरकविशेषः । ३ उच्यते । एवञ्चापपुराणानाम
त्यमरः । प्रलयः । इति हेमचं छादश प्रकीर्तिताः । इतिहा
रः । संहर्षः । इति जटाधरः सो भारतञ्च वाल्मीकिं काव्यमे
संहरणञ्च ॥ वच । पंचके पंचरागाणां कु
संहारमुदा स्त्री विसर्जनमुदा समाहात्म्य मुत्तमे । वाशिष्ठेना
यथा राघवभट्टयते । अथोस रदीयञ्च कापिले गौतमीयके
विकामहस्ते ऊर्ध्वोसदहहस्ते परमसत्कमारीये पंचरात्रञ्च
के । तिप्तायुली रगुलीभिः स पंचके । पंचमः संहितानोच
गृहपरिवर्तयेत् । प्रोक्ता संह कुसभक्तिसमन्विताः । ब्रह्म
रमुद्रय मर्पने तु प्रशास्यते ॥ एतश्च शिवस्यापि प्रज्ञादस्यत
अपरो आत्मनोतिशेषः । इति धैर्यच । गौतमस्य कुमारस्य
निष्ठादितत्वे । मेरुविशेषः । संहिताः परिकीर्तिताः । इति
यथा । अस्मितां गोरुमुद्रः के प्रसवेवर्ते श्रीकुसज्जन्मव
थउन्मत्त एवच । कपालीभी- तरे ॥ ११ ग्रन्थायः ॥ अथिच ।
षण्णैव संहाराश्चाहभैरवाः इदेत पंचदशमे पुराणको
इति तत्रे ॥ समुत्तमे । चतुर्थां संहितेपु
संहितः वि मिलितः । संहर्ष थापातोः कप्रत्ययेन निष्पत्ते
संहितप्रधिका स्त्री मिश्रया प्रकीर्तिता । चतसः संहिताः पु
इति राजनिर्घण्टः ॥ एण यम कामार्थ मोक्षदाः

श्वेतसंहिता ब्राह्मीचतुर्वेदेः इत्यादिप्रमाणं संक्षिप्तैः प्रति
समन्विता भवेति षट्सहस्रं संक्षिप्तैः। समर्पणं मुच्यते वेगं
णि स्तोत्राणां मंत्रसंख्या ॥ नामलिङ्गानुशासने। इत्यम
इति कौर्म १ अध्यायः ॥ २ ॥ संक्षिप्तैः अल्पैर्नैव वक्तुं
सेहतिः स्त्री वक्रभिः कृताकृताः प्रतिपादकतयाः भिहि
ने। इत्यमरः ॥ तैः। इति तद्दीकायां भरतः
संक्षेपः ५ स्तोत्रेन भूयसां संक्षेपः ५ स्तोत्रेन भूयसां
अहं विभक्त्या वक्रभिः विहृये भिधाने। इत्यमरटीकायां भ
यदा स्थिता। ततः संक्षेपं मये रतः। वृत्तक इति स्वल्प इति
कैव लिख्यमानो स्थिरो भव चक्ष्मातः ॥
इति मार्कण्डेयपुराणीय दे संक्षेपः वि संवलनविशिष्टः
वीमाहात्म्य ॥ इति लभ्यते तर्थात्। प्रा
संक्षेपः स्त्री संक्षेपः। यथा। कृतं। यथा दृष्टा समस्तं से
विसृष्टा सृष्टिदृष्टा तं स्थिति त्वयं त्रैलोक्यं समस्तयः। स
वृत्ताचालने तथा संक्षेपं न द्वाविलसेन्या स्ते समुत्तम
वृत्तातेजगतोऽस्य जगत्समये रुदायुधाः। इति मार्कण्डेयपु
इति मार्कण्डेयपुराणे देवी राणे देवीमाहात्म्य ॥
माहात्म्य ॥ संक्षेपः ५ नाशः। यथा। वि संक्षेपः प्रपंचे कारणे वेपरीते ॥
पक्षः संक्षेपे योतिकस्याणञ्चो इति भरतः। तस्यार्थायः ॥
पपद्यते। नन्दते च कुलं ५ सं समसने २ इत्यमरः। संक्षेपः
माहात्म्यं समष्ट्यावृत्ता ॥ ३ ३ समाहारः ५ संक्षेपः ५ समा
ति मार्कण्डेयपुराणे देवीमा सः ६ इति जराधरः ॥
हात्म्यं। प्रलयः ॥ इति श संक्षेपः ५ चक्षुः। सञ्च
वृत्तावली ॥ लने। यथा संक्षेपमन्तरयु
संक्षिप्तः वि कृतसंक्षेपः ॥ सं वा सपि चित्ततत्त्वाः ॥ इति
क्षेपविशिष्टः यथा। समा श्रीभागवते ॥

सकः ५) सर्वोक्तपरामर्शकः तस्मै दिशसि निजसायुज्यपद
सका स्त्री) से इति भाषा। तद् वी मुकुन्द ब्रह्मेन्द्र स्फुट मुकुन्द
शब्दस्य टेः एवं अकि पञ्च नीराजितपदे ॥ इत्यानन्द-
प्राप्तिप्रत्यये च कृते प्रथमेक लहरी ॥
वचननिष्पन्नपदद्वये ॥ सकाशः वि श्रवणशीलः। त
सकटः ५) शाखोद्वृत्तः। इति त्वर्थायः। श्रुतितयः २ ॥
भरिप्रयोगः ॥ इति जराधरः। कर्णयुक्तश्च ॥
सकटाक्षे स्त्री अशुद्धाने। इति सकर्मकः ५) कर्मयुक्तपातः
केचित् ॥ कर्मन्वयिक्रियायुक्तः। यथा
सकाटकः ५) शैवालः। इति कश्चित् सकर्मकाहातो भविषि
शब्दचिह्निका। करंजविशेषः। क्रियायां भिरस्ति। यथा। को
नाराकरंज इति भाषा। इति दिशो गंतव्यं। इति मुख्यकोपटी
रत्नमाला। कण्टकयुक्ते वि योऽङ्गारासः ॥
यथा। शीतलोष्ठ समायुक्तस सकले वि सगुदायः। तस्यार्था
कण्टकदलान्वितः। इत्यप यः। समे २ सुवे ३ विषयः ५
मणामात्रांशममाणः पनः पनः अशेषे ५ कृतं ६ समस्तं ७
इति तिथ्यादितत्त्वे ॥ निर्विले ८ अविले ९ निःशेषे
सकरः वि हस्तयुक्तः। राजस ९ समग्रं ११ पूर्णं १२ अविच्छेद
विशिष्टः। श्रावयुक्तः। किरण अमलकं १५ इत्यमरः ॥
विशिष्टः। करेण सह वर्तते अनेते १५ इति शब्दरत्नावली
योः सौ। इति वक्रव्रीहि समा सकामः वि कामनाविशिष्टः
सनिष्पन्नः ॥ यथा अकामो वा सकामो वाय
सकरुणः वि करुणयुक्तः। उक्तापि वहिर्जले। उह चाम्बु
सदयः। यथा भवानि त्वं दासे ३ः त्वानि माचस्त्रायी न यथा
सयि वितरदृष्टि सकरुणमि ति। इति तिथ्यादितत्त्वे ॥
तिस्त्वाते वाञ्छन् कथयति भ सकाशः ५) समीपः। यथा।
वानित्व मितियः। तदेव त्वं देवि देवस्यः शुभ संलोका

परमेश्वरः। हतोदं प्रेषित स्ते पौत्रः प्रपौत्रो वा पतानविभक्त
न त्वत्सकाश मिहागतः ॥ दयादान सपिण्डान् आच-
इति मार्कण्डेयपुराणेदेवीमा- हने विभक्तदयादान सकु-
हाम्यं। काशयुक्ते वि सकु- ल्यान् आचक्षते सत्संगजेषु
रूपः पुं सकुरुणवृत्तः। तद्गामी दुर्यो भवतीति। ३
इति राजनिर्घण्टः ॥ तिहायतत्ते शुद्धितत्तेच ॥
सकुलः पुं शकुलमत्स्यः। इति तस्य कस्यादानाधिकावित्ते
शब्दरत्नावली ॥ यथा। विसृः। पिता पिता
सकुल्यः वि सगोत्रः। यथा सहा भ्राता सकुलेना माताम-
जा रो लेगः सगोत्रस्त स्वज हो माता चेति कस्याप्रदः पूर्व-
नक्षानि वाच्यताः। सकुल्य वे नाशे प्रकृतिस्यः परः परः ॥
यथायाद स्वसमातोदका अपि नादश्च। पिता दद्यात् स्वये
इति जराधरः ॥ स्तावभृद्वे कस्या भ्राता वानुमतः पितुः
तजाष्टमावधि दशमपुरुषप मातामहो मातुलश्च सकुलेना
यित पुरुषत्रये। तेषां दशम कोभवस्तथा। माता त्वभावे
पुरुषपर्यंत संततिः। स्ताव सर्वेषां प्रकृतौ यदि वर्तते ॥
अथस्तनाष्टमावधि दशमपु तस्यामप्रकृतिस्यायां कस्या द
रुषपर्यंत संततिश्च। तेषामेषा युः स्वजातयः। इत्युदाहरतत्ते ॥
चं यथा। चृहस्पतिः। दशाहे सकुली स्त्री मत्स्यविशेषः। त
नसपिण्डस्तु शुद्धाति प्रेत- स्थायणादि स्तालव्यशकारा
सतके। विराजेण सकुल्यास्त दि शकुलशब्दे दृष्टव्यः ॥
स्वात्ता शुद्धाति गोत्रजाः ॥ सकुल्य सहा। एकवारं।
इति शुद्धितत्ते ॥ दयाधिका इत्यमरः। विद्या। इतितहीका
विसकुल्यास्त पंचमपुरुषाव सकुल्यजः पुं काकुः। इत्यम-
थयः। यथा बोधायनः। प्रपि रः। जातेकमात्रापत्ये वि ॥
तामहः पितामहः पितास्वये सकुलफला स्त्री कदली ॥
सोदयभ्रातरः सर्वर्णयाः पुत्रः इति राजनिर्घण्टः ॥

सकुल्यः पुं वेसरः। इति रा मिति सेरी। इत्यमरटीकायो
जनिर्घण्टः। एकमात्रगर्भि- भरतः। तत्पर्यायः ॥ आक-
णो स्त्री ॥ दः १ मित्रं ३ सहचरः ५ इतिज
सकुलीरः पुं एकवीरवृत्तः ॥ राधरः ॥ वयस्यः ५ सवयाः ६
इति राजनिर्घण्टः ॥ स्त्रियः ७ सहचरः ८ इति-
सक्तः वि अविरतः ॥ इति हेम हेमचंद्रः। सहायः। इति मेदि-
चंद्रः। आसक्तश्च ॥ नी ॥ तत्पत्नीगमने दोषो य
सक्तिः स्त्री संगः सन्जघातोः या। पुरुतल्पव्रतं कृपात् रे
क्तिः प्रत्ययेन निष्पन्ना ॥ तः सिकत्वा स्वयानिषु। स
सक्तः पुं भृष्टयवादिर्हानः ॥ ल्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारीष्वप्य
छात इति भाषा। यथा भृष्टा जासुच। इति प्रायश्चित्ततत्ते ॥
यवाः पुनर्धाना धानाचूर्णित स सविता स्त्री सांख्य। यथा मी-
क्तवः। इति हेमचंद्रः। प्रस्य गुण मासे वज्रसेवितासि सुहाद
दिः तालवादिशकृशब्दे दृष्टव्यः स्तकीः समस्ताः स्य मे वेदाताः
सक्तकः पुं विषभरः। इति परमात्मवोधपुत्रो द्युयं मयो
हेमचंद्रः। स्वार्थे के सक्तश्च पासिताः। जाता व्याकरणानि
क्तफला स्त्री शमीवृत्तः ॥ बालसविता दृष्टाभि रभयं
इत्यमरः ॥ येषामोये समया मनुक्तविह
सक्तफली स्त्री शमीवृत्तः ॥ तो साहाय्य मालेव्यता। इति
इति शब्दरत्नावली ॥ मनुटीकायो कुलकभट्टः ॥
सकथि स्त्री कुरुः ॥ इत्यमरः सखित्वे स्त्री सांख्य। सखिषा
शकटावयवविशेषः। इत्यु- द्वाजावे त्व प्रत्ययेन निष्पन्ने ॥
णादिकोष्ठाः ॥ सखी स्त्री सहचरी। तत्पर्या-
प्राखा पुं सोहादेयुक्तः। रुमा यः। प्रातिः १ वयस्य ३ इत्यम-
नः। व्यायते जनेः नास्तीति डिः २। सप्रीची ५ इति हेमचंद्रः ॥
मतीयादित्वात् खाते यं लोपः सांख्य स्त्री मित्रता। तत्पर्यायः
समानस्य सभावश्च सखिः। सोहादे २ सोहादे ३ साप्रय

हीने ५ मेवे ८ जर्ज ६ से
गते १० इति हेमचंद्रः ॥
सग म प संवृत्तौ। इति कवि
कल्पद्रुमः। ससिमगाधियति
पद्मसगीत। इति उगोदासः॥
सगोपः पुं ज्ञातिः। इति वि
काणशेषः। गंधयुक्तेवि ॥
सगरः पुं ग्रहदेवः। इति
हेमचंद्रः। सूर्यवेंशीयराज
विशेषः। सत प्रयोध्यापि
तिवाङ्मराजपुत्रः। तस्यातप
त्यादि यथा। सूर्यवेंशे महा
राजो वाङ्मनीममदानभूत
तस्यो ह्यतेसर्वे हेहयैस्ता
लज्जुकेः। कास्तीजाः पद्म
वाङ्मवपावदायवनाः शकाः
एतेपेचगणा ज्ञान हेहया
येपराक्रमन्। ह्यतराज्यःसर्वे
विप्रतदावाङ्म र्वने यथो। प
ती व पादवी तस्य गर्विण्य
सीत पतिव्रता। ततसपत्नी
एव मेव तस्या गर्भजिवांस
या। भोजनेन सह प्रादात् ग
रंभमानवेक्षया यादव्यास्तुत
पोयोगात् गर्भो नेव समार
ह। नममारचसा राज्ञी देवा
नामनुकम्पया ॥ पतिमावुष

यो साथी सियेवेतं वने सदा।
सगजा विधिने तस्मिन् प्राणो
स्तयाज योगवान्। सावभते
श्रिति कृत्वा वने ता मध्यरो
हत। डोर्व स्ता भागीवस्तातका
रुणात समवारयत। तस्याश्च
मे च सा गर्भं सुपुत्रे ज्वलन
प्रभोवजायत महावाङ्म गरी
तोवसह दिज। सगरो नाम
तेनाभूत् कालकोतिमनोहरः
डोर्वस्तु जातकमोदि तस्यक
तामहासनः। अध्याप्यवेदा
नावितान् शस्त्राणिप्रपाद
यत् आग्नेयव महाचोर समरे
रापिडःसह सतेनासुवलेनजो
वलेन च समन्वितः। हेहयोस्ता
लज्जुकाश्च जज्ञे रुद्रःपशूनिव ॥
जनयामासेलोकेःस्मिन्कीर्ति
कीर्तिसतोवरः। ततःशकान्
सयवमान् कास्तीजान् पार
दास्तथा। पद्मवाङ्मपिनिःशे
षान् कर्तुं व्यवसितोऽन्यः ॥
नेहयमाना तीरेणसगरेण
महोजसा। वशिष्ठपुत्राणज
म्भुःसूर्यवेंशपुत्रोदितः। वशिष्ठः
प्राणपञ्चान् समये स्थाप्यतान्
विः। सगरंवारयामास तेभ्यो।

दत्ताभये तदा। सगर स्ता प्र
तिज्ञांत निशस्य समरावलः
धर्म ज्ञान तेषाञ्च वेशान् तीरे प्रभा
म्योश्चकारह। अर्धे शिरःशका
नोतमुण्डयामास भूपतिः। यव
नानाशिरःसर्वे कांक्षोजानामपि
दिज। पभदान् मुक्तकेणोत्तप
द्रवान् प्रमुक्तपारिणः। निस्ता
धायवषट्कारान् सर्वानेव च
कार ह। कोलिसया मादिषका
हर्वाङ्मालाः सकेरलाः। तस्मा
स्तुषाश्च श्रीनाश्च मद्राःकिष्कि
नकास्तथा। कोतलाश्चतथावे
धाःशोकाःकोकाणकास्तथा ॥
सर्वेतेहात्रिया स्तात धर्मास्तेषां
निराकृताः ॥ पुरोहितस्य वाको
तकृताविकृतवेशिनः ॥ वशेक
यस राजस्यान् स्वराज्य मन्व
प्रासत। इतिपामे स्वर्गाखेदे ॥
अध्यायः। प्रपिच रोहिताञ्चवृ
को जातो वृकाहाङ्म राजायत
सगर स्तस्य पुत्रोःभूत् राजा
परमधार्मिकः। हे भार्ये सग
रस्यापि प्रभा भानुमती तथा
ताभ्या माराधितःएव मोर्कोः
प्रिः पुत्रकास्यया ॥ डोर्वस्तुह
स्तयोःप्रादात् यथेष्टंवरमुत्र।

मे। एका षष्टिसहस्राणि सुत
मेकेतथापरा। गृह्णात वेशक
प्रभा गृह्णादहंस्तथा ॥
एकं भानुमती पुत्र मगृह्णाद
समंजसे। ततःषष्टिसहस्राणि
सुसुवे यादवी प्रभा। खनेतःए
थिर्वी दग्धा विस्तुना येऽभ्यसा
रीणे। असमंजसस्तु तनयो अ
शुमान् नाम विप्रतः। तस्य
उजो दिलीपस्तु दिलीपानुभ
गीरथः। येन भागीरथी गंगा
तपःकृत्वावतारिता। भगीरथ
स तनयो नाभाग इतिवि
प्रुतः ॥ इतिमातस्य १२ ॥
अध्यायः ॥
सगर्भः पुं सहोदेवः। इतिप्रा
वृत्तावली ॥ अश्वेतवितस्तस्य
पुत्रादियुक्तकृशादि। यथा।
दभीन् सगर्भातादाय नवसप्त
च पंच वा। साधान् समलान
ह्मिजान् दिजो दक्षिणपारिण
ना। पुंवारवेधन सवेन तर्पयेत्
वडुविनायकान्। इति कापरी
खण्डे सदाचारोनाम ३५ ॥
अध्यायः ॥
सगर्भा स्त्री गर्भवती। यथा
केचिद्गहन माश्रित्य केचित्

पातालमाविष्टः सगर्वाचेरु सस्यक कटति घ्रातुरेति सं
 सेनस्य भार्यादात्तयाप्रमेयेयो कटेश्चलः। सस्यगमोसं वाधेते
 इति पात्रे सृष्टिलोः १ अथा सस्यस्थायः च न वाचलिगताच
 यः। सहोदराः। इति सगर्वाश संवाधेदहदपि तदभूत वस्त्रे ३
 वृष्टिनातः ॥ २५ ॥ ति माचः ॥ इति भरतः ॥
 सगर्वाः पुं सहोदराः ॥ इत्यु ३ः। खे स्त्री। यथा। सर्वावाधा
 मरः ॥ सचोरास वेदनाभ्यर्दिताः पि-
 सगोत्रे स्त्री कुले । यथा। सारस्वतेतच्चरिते नरोमु
 कुलेगोत्रे सगोत्रे तस्यगो चोतसेकटातः संकरे ३ः। खे
 ३ निगद्यते। इति शब्दः मरुहं सतरान्ति ॥ इति दे
 त्वावली ॥ कीमाहास्यस्य टीकायो नागो
 सगोत्रः पुं ज्ञातिः। समानेगो जीमदः ॥
 ३ मस्य। यथा। सगोत्रो संकरा स्त्री देवीविशेषः। सा
 थव ज्ञाति वस्य स्वसजनः चरागास्यप्रसिद्धा। योगि-
 समाः ॥ इत्यमरः ॥ तीविशेषः। यथा। मंगला पिं
 सेधिः स्त्री सहभोजने। इत्य- गला थन्या धामरी भद्रिकान
 मरः। समाना सर वा जरिथः या। उल्का सिद्धिः संकरा व
 सन्धिः। अदः किं जगोदो योगिन्याष्टे प्रकीर्तिताः ॥
 इति जगो जरिथः निपातना इति ज्ञातिषं ॥
 त सन्धि गदेशः। सन्धि रपि संकरात् पुं थवदत्तः। करा
 छंदसीति परे ॥ इति मरुटी- लसहितेवि ॥ इति विस्व-
 कायोभरतः ॥ हेमचंद्रो ॥
 सच न हिंसे। इतिकविकल्प संकथने स्त्री सस्यभाषणं
 दुमः नसञ्जाति। असीसचत यथा उपवासफलनशेषेति दि
 इति दुर्गादासः ॥ वासप्राप्त भेषुनातः स्त्रीणा से
 संकरः वि संवाधः। इत्यमरः। प्रेक्षणात् स्पर्शाज्ञाभिः संकथ
 दे अत्यावकाशे वर्त्तमाने। स नादपि। इत्येकादशीतत्वे ॥

संकथा स्त्री परस्परभाषणं ॥ विशः स्रियो। ज्ञातोः स्वस्य
 यथा। उल्कापः काजवागमोयो मृदायो निषादः पार्थिवोपि
 त्तिः संलाप संकथे। इति हेम वा माहिष्यो प्रजायेतेविदु
 चंद्रः ॥ सस्यककथनञ्च ॥ मृदागनयो र्त्वात् ॥ वैष्णो
 संकरः पुं सस्यार्ज्यातिप्रभ मृदाच राजयो माहिष्यो-
 ल्यादिः। तत्पर्यायः। अथक सतौ स्मृतौ। मृदायो कर
 ३ः। इत्यमरः। संकरः ३ इति तो वैष्णो विद्वान्पुष वि
 शब्दरत्नावली। अग्निचटतः थिः स्मृतः ॥ ज्ञात्यां पात्रवि
 कारः। इति मेदिनी सारावल्या यात् स्मृतौ वैष्णो देहक-
 मिश्रितत्वे। यथा ॥ स्तथा। मृदाज्ञातस्य चाह
 भेदाद्यानाय नहन्ते नैक- लः सर्वथमवहितः। चित्रि
 शोयो नसंकरः ॥ इत्यमरः ॥ यासागथं वैष्णो मृदात् न
 परस्परान्येताभाव समानाथि तारमेवच। मृदायागवेवे
 करणयो रेकाधिकराणो यथा णा जनया मास वै स्मृतं ॥
 मृतत्वं मनसि वर्त्तते मृतत्वं माहिष्येण करणोत्तरथका
 नास्तिआकाशे मृतत्वं वर्त्तते ३ः प्रजायते। असेस्वताश्च वि
 मृतत्वं नास्ति। एषिआभूत ज्ञेयाः प्रातिलोमानुलोमजाः
 तं वर्त्तते मृतत्वं स्त्रीति जा जायतकषाहिजो ज्ञेयः समसे
 तिसांकथे। तथाचोक्तं। अक्ते पंचः पिवा। अत्यये कर्मणा
 रभेद स्तत्पत्वे संकरोऽथान साम्य एवैवचोत्तरावरं ॥
 वस्यतिः। नृपहानि संकथया इति गारुडे २६॥
 ज्ञातिवापक संग्रहः। इति सि ग्रन्थायः ॥
 होतमुक्तावली ॥ वार्णसंक संकरी स्त्री नवद्विषितकया।
 रजातिः। यथा याज्ञवल्क्य इति मेदिनी ॥
 वाच। वसे संकरजात्यादि मृ संकरीकरणं स्त्री नवविधपाणे
 हस्यादिविधि परं। विष्णो- तर्गतपापविशेषः यथा विसृ-
 मृदावसितो हि क्षत्रियायो- अथप्रकथस्य काम ज्ञेय तो

भावं विप्रये भवति। परि प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
 ग्रहप्रसेगेन विशेषाद्गुहाय संकलने ज्ञी एकत्रीकरणे।
 मिलाः। तेनाय साजोतोति योजने ठिकदेडोया। इति-
 पातक महापातकानुपातको भाषा। इति लीलावती ॥
 पपातकेषु वनेते। जातिधं संकलितः वि लोवादिना सं-
 शक्रेषु संकरीकरणेषु पा- वृतः। तस्यार्थायः। संकृष्टः १
 शीकरणेषु मलावहेषु प्रकी इत्यमर भरतो योजितोके ॥
 रिकेषु। तद्यथा। लघुयाप्रमृ ठिकदेडोया शोक इति भाषा
 रोभानामजाविकवथस्तथा यथा। ग्रथसंकलितयवक।
 संकरीकरणे सेयेमीनादिमहि लितयोः करणसूत्रे। इति लीला
 वसच। तस्यप्रयश्चिते यथा। वती। पुत्रीकृतयानादि ॥
 संकरापावकृत्यास मासेशेय इति केचित् ॥
 नमैन्दवं मलिनीकरणीयेषु संकल्पः पुं कर्मणोमानसे।
 मः स्याद्यावकस्यः। तथावि इत्यमरः। संकल्पउक्तोदारीते
 सुः ग्राम्याशपानापमृनादि न। यथा। मनसा संकल्पयति
 सासंकीर्णीकरणे। संकरीक वाचा अभिलपति कर्मणोचो
 रणकृता मास मप्रानियाव यपादयति इति भविष्यपुराण
 के कृच्छातिकृच्छ मथवा प्र वचनेनच। संकल्पेन विना रा
 यश्चितेनकारयेत्। इति प्राय जन यत्किंचित् कुरुते नवः ॥
 श्रुतिविवेकः ॥ फलज्वालान्तकेतस्यधर्मस्यार्ह
 संकर्षणे ज्ञी आकर्षणे। स लयोभवेत्। इति ब्रह्मपुराणेना
 म्यकप्रकारेणकर्षणं। संसर्व पि आशान्यच शुभं कार्यं मु
 कृष धातो रनट प्रत्ययेननिष्प दिप्रचमनोगतं। इत्यमरस्य
 ने संकर्षणः पुं वलदेवः। ३ जने उक्तं। मनोगतं शुभं फले
 तमरः ॥ आशान्य मनसा संकल्प उ
 संकलः पुं संकलने। योगः दिप्रपवाचा अभिलप्यकार्यं
 संसर्व कल धातो भावे अत् कर्मणा उपपाद्ये। भविष्ये ॥

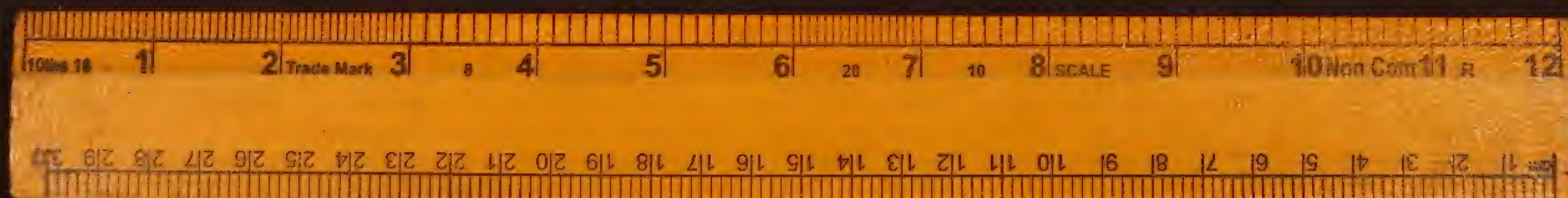
शक्तिशोलाषहस्तैश्च कांस्य विकारप्रोषः ॥
 इणादिभिस्तथा। संकल्पाने संकल्पयानिः पुं कामदेवः
 वकर्तव्यो मन्त्रयेन कदाचन इति हेमचन्द्रः ॥
 गृहीतोऽवरे पात्रे नादिप्राण संकसकः वि अस्थिरः। इम
 गुणान्विते। दभंयंसाप्रमले मरः। उर्वलः। इत्युणादिको
 फल पुष्य तिलान्विते। जला यः। मंदः। इति सिद्धांतको
 शयारामकूपे संकल्पे एवदि मुधा मुनादिवृतिः। संकीर्णः
 द्युतः। साधारणेचोत्तरास्ये प्रपरादशीलः। इति संक्षिप्त
 प्रात्यानितियेजले। अत्रके साशोणादिवृतिः ॥
 वलहस्तनिषेयस्तुपात्रोत्तरम संकारः पुं समाज्ज्यादि
 शवविषयः। शोलादि साहच प्रभुत्पादिः। इति शतुरन्ताव
 र्यात् एकहस्तपरोत्ता। गृही ली। अग्निचटनकारः। इति मे
 तोडवरे पात्रे नादिप्राण मुद दिनी। संकारी स्त्री नवहृषित
 द्युतः। उपवासते गृहीयाय कृत्या। इति मेदिनी ॥
 हावोर्ध्व भारयेत्। इति वराह संकाशः वि सदृशः। अंतिकः
 पुराणदर्शनात्। इति तिथ्या इति विषयः ॥
 दितत्ते ॥ संकल्पश्च भावे स संकिलः पुं दहनोल्ता। इति
 येतत्कर्तव्य मेव निषेयेत म विकारप्रोषः ॥
 येतन्नकतेय मिति ज्ञानविषे संकीर्णो वि जनादिभिर्निरु
 यः ॥ अतादीनां संकल्पसम् काशः। इति भरतः। नाताजाति
 वत्त्वे यथा संकल्पमूलः का संमिलिते। इति भाउदीक्षितः
 मोवे यज्ञाः संकल्पसंभवाः। व तस्यार्थायः। संकुले १ आ-
 नानियम धर्माश्च सर्वे संकल्प कीर्ण १। इत्यमरः। निचिते
 जाः स्यताः। इत्येकादशीतत्ते ॥ ५। इति नानार्थे अमरः ॥
 संकल्पजन्मा पुं कामदेवः ॥ आप्रं ५ समाकीर्णो ६ इति
 इतिहलायुधः ॥ शतुरन्तावली संकरः। इत्य
 संकल्पभवः पुं कामदेवः। इति जयः। परस्परविजातीयः ॥

यथा। विशेषानिर्देशः संकीर्तं यो श्रीधरस्वामी ॥ तन्माहा
 गोर्नानार्थं २००० ॥ ३२३ ॥ संकीर्तनेन धुनिं प्र
 मर्यादकटीकाभरतः ॥ ३२३ ॥ न्या येच न्येति मानवाः ॥
 अथः ॥ इति नानार्थे ग्रामरः तेषां पादरजः स्पर्शात् सद्यः
 संकीर्ताः पुं प्रवृत्तकरणे पत्रा वसंथरा ॥ इति दृष्टान्तरी
 दिवा एतलपयित सिद्धिजा यप्रण ॥ अथिव ॥ नाम संकीर्त
 तिः ॥ ३२३ ॥ मिश्रितरागः ने युव कृष्णस्य परमात्मनः
 इति संगीतशास्त्रे ॥ स्थाने तत्र पवित्रे स्थाप्यमाने
 संकीर्तने ज्ञी स्त्री सम्यक् तत्र मुक्तिदे ॥ इति पद्मपुरा
 कारेण देवतानामाचाराण ॥ ॥ प्रथमसंकीर्तनारम्भ
 गुणदिकथने यथा कृष्णव प्रमाणयथा ॥ प्रस्फुरतीर्थना
 र्णितिका कृष्णसंगोपांगस्य रं प्रतिवृत्तवाक्ये ॥ श्रीकृष्ण
 पाषादे ॥ यज्ञैः संकीर्तनप्रार्थये ससंगीते कीर्णधुनि समन्विते
 जंतिहि सभेयसः ॥ इति श्रीम कुरुवत्सलधुनात्रैव शृण्वेत् सु
 ज्ञागते ॥ ॥ स्तोत्रे ५ ग्रन्थायः नयः सुराः ॥ गोपीनामसुहृणां
 वृत्तानां वाचयति ॥ त्रिषाका परं यस्मिन्महोत्सवे ॥ नाभिः सोहं
 न्याः कृष्ण इदानीं लमणिवड जलकीगहरे रुतकीर्तने कुरु
 त्वले ॥ यद्वा त्रिषा कृष्ण कृष्ण संकीर्तने तस्मिन्पुनाति
 वतारं अनेन कलौ कृष्णवत् प्रकृतिमात्रतः ॥ श्रोतारश्च प्र
 रस्य प्राधान्ये दर्शयति ॥ ग्रंथा वतारं पुरुषैः समभिः सह ॥
 नि दृष्ट्यादीनि ॥ उपोपानिर्देशा यत्रैव प्रभवेदत्तस तन्नाम शु
 स्तुभादीनि ॥ अस्मादि सद एकीर्तने ॥ तत्र सर्वाणिती
 श्रुतादीनि ॥ पाषादाः सनेदा ध्यानिपुणानि संगतानि च ॥
 दयः ॥ तत्सहितं यज्ञै रक्षे तत्कीर्तनेन धुनिं कृत्वा सर्वाणि
 नैः ॥ संकीर्तनेनामोच्चारण पातकानि च ॥ हरादेव पलाये
 स्तुतिश्रुतप्रधानैः ॥ सुमेध ते वैनेतेय मित्रोत्तरा ॥ तदि
 सा विवेकिनः ॥ इति तद्दीका ने सफलं यथेय सर्वमे ॥

गले ॥ श्रीकृष्णकीर्तने यत्र तत्र संकीर्तने ज्ञी संकीर्तयुक्तं
 वै नायुषोत्तराः कृष्णसंकीर्त अथ फलं ॥ तत्प्रार्थनायः ॥ निरा
 नस्थाने ये च न्येति वैसवाः ॥ १ ॥ मीलिते ३ सुदिते ५
 तेषां पादरजः स्पर्शात् सद्यः ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ सुमे ५ मिलि
 ता वसंथरा ॥ ३ ॥ उत्कीर्तने भवे तं ६ नते ७ निजोचितं ८ ॥
 यत्र कृष्णस्य परमात्मनः ॥ सनिदे ९ अलसे १० इति रा
 स्थाने तत्र भवेतीर्थं मृता जनिर्देहः ॥
 ना तत्र मुक्तिदे ॥ नात्र पापा संकुले ज्ञी युद्धे ॥ ३२३ ॥
 नि तिष्ठेति पुण्यनिमुक्ति परस्परपराहतवाक्य ॥ तस्य
 राणि च ॥ तपस्विनाश्च व्रति ध्यायः ॥ ३२३ ॥ इत्यमरः ॥
 ना व्रतानोत्तपसा स्थले ॥ दे एतापरविरुद्धे वाक्ये ॥ य
 वर्तते पापिनो देहे पापा या यावद्जीव मह मोनी व्र
 ति विविधानि च ॥ महापापो सचारीपितामस इत्यादिः मा
 पपापातिपापान्येव स्मृता ताच समवेधा स्यात् सदा
 निच ॥ कृष्णसंकीर्तनाद्याना भोः नुपमो भवान् ॥ कुलवेधु
 तन्मंत्रग्रहणद्वारे सुचोत्तेपा संहतोः संपूर्वः ॥ ३२३ ॥ त्वात्
 तर्कैस्तैश्च पापिन विविधा कः ॥ ३२३ ॥ कः ॥ ३२३ ॥
 जनाः ॥ इति नाभदपंचरात्रे परस्परपराहते ॥ तत्र सरस्वती
 ज्ञानात्मनसारे प्रथमैकरा कण्ठाभरणेन लिखलक्षणे
 वे महोत्त सवारमोनाम १ यथा ॥ हरे यस्मार्थं सेवित्रिः
 ग्रन्थायः ॥ ॥ संकीर्तितः त्रि सम्यगुच्चरि लिखेनेष्ट हितस्तो ॥ यथा
 तः ॥ संस्तुतः ॥ यथा ॥ अज्ञाना विजितात्मभवदेवि गुरुपा
 दयवा ज्ञानाउत्तमप्राकना दहतो जनः ॥ हिमापत्राभि
 मयत् ॥ संकीर्तितं मञ्जुपुंसोद अधरेष्वाप्रेयोसाभिनेदति ॥
 हेधो यथातलः ॥ ३२३ ॥ इति श्री श्रुतिः ॥ अस्मार्थः ॥ विना राह
 भागवत ६ स्कन्धे १ ग्रन्थायः ॥ ३२३ ॥ जैनस्तस्य देवी कर्णः तस्य

विरुद्धे
परस्परपराहते

संकेत ५३१ संकेत

गुरुपिता सूर्यः तस्य पादौ शशि ग्रहः गायमते यथा संकेतो
भिर्हते जने लोकः योम आ लक्षणं चार्थे पदवृत्तिः ॥ ६
काशमभिनेदति कीदृशं हि सा पदप्रतिपाद्योऽर्थ पदपदा
सापक्षोऽपि सस्याभिने जले ध इत्यभिधीयते । इदं पद मि
तद्वारयति ये ते स्मर्ये वा ममर्थे बोधयति तस्माच्छ
मे । इति भरतः ॥ द्वादश मर्थो बोधय इति वे
संज्ञं वि जनादिभिर्निर्वव ल्का संकेतवृत्तिः ॥ तत्रा
काशे । तत्पर्यायः संकीर्णं धनिकसंकेतः परिभाषा । तथा
१ आकीर्णं ३ इत्यमरः । क अर्थबोधकं पदे पाणिभाषिकं
लिले ५ गहने ५ इति केचि यथा प्रासङ्गकारि संकेति
त । संकीर्णते स्म जनादिभि तनदीवृद्धादिपदं । इत्यमरसंके
निर्देशे व्याप्यते स्म संकीर्णः तः शक्तिः । तथा अर्थबोधकं
कुर्याद्विज्ञेयः कः । संज्ञं लति पदे वाचकं । यथा गेतादिभि
संज्ञं लं कुल ज वंथ संह शिष्टबोधकं गवादिपदं ॥
योः संज्ञं लः इति उक्तात् क तद्व्याख्याः यो गवादि वंथः स
संज्ञं लं देयादि प्राकिर्णोत्त पव मुखाद्यं इत्युच्यते । इति श
कलेशं कुलं तालवादीति क्तिवादे गदाधरीटीका ॥
स्वामी । आकीर्णं संकीर्णं संकेतनिकेतने स्त्री श्रियमे
वत् इति भरतः ॥ संकेतः पु लनाद्यवधारितशृङ्गे । यथा सं
स्त्राभिप्रायव्यंजकचेष्टाविशे केतनिकेतने श्रिय मन्वला
षः । संकेत्यने उच्यते ॥ त क्य समाकुलरुदया विप्रलब्धा
तत्पर्यायः । प्रज्ञाभिः १ परि संकेतकेलिशृङ्गे मेत्य निरीक्ष
भाषा ३ शैली ५ समयः ५ श्रुत्य मेणीट्ठे निभृतनिःश
आकारः ६ इति विकाशशे सिताधरायाः । अर्धोत्तरं वव
षः । उदाहरणं यथा संके नमदेविकाशि ने तामूलम
त श्रियशकया निजपति र्दकवलीकृत मेव तस्या । सं
प्रावेचदधममे । इति रससं केतस्य ले प्रति भर्तृनागमने

संक्रम ५३१ संक्रांत

कारणं चितयति या सोतकं संक्रमः पुं क्रमणोऽस्य प्राशि
ता । इति रससंज्ञरी ॥ संक्रांतवत् । इति धर्माः ॥ २
संक्रांचे स्त्री कंक्रमे । इत्यमरः विसेक्रमकालो यथा । अदेः स
संक्रांचः पुं मतपभेदः । वंथः स्वभागेयः सकालोऽविसे
इति मेयिनी । वक्रविषयकवा क्रमः । इति तिष्ठादितत्वे ॥
कार्यादे रत्नविषयस्यापने । संक्रमणे स्त्री गमने । स्वर्गस्य
यथा । सामान्यशब्दाद्यस्य वि राशेतरप्रवेशः । यथा । काल
प्राधान्ये संक्रांचः । इति आ कौमुद्यो जावलिः एते चेद
द्विवेकः । बोधः । जरीभाव ईश्वरे तु रविसेक्रमणं भवे
इत्यर्थः । यथा यस्मिन् प्रमुदि त प्राकृ दिनद्वये प्राणे यत्का
तेराजितमः संक्रांचित्तितौ सकर कर्कटौ । देवीपुराणे
इति कवि कल्पद्रुमटीकाया रविसेक्रमणे प्राणे नस्त्राया
उगीदासः ॥ तयस्त मानवः । समजन्म म
संक्रांचनी स्त्री लज्जालुलता वेत्त कृषी दारिद्र्यापजायते
इति रत्नमाला ॥ इति तिष्ठादितत्वे ॥
संक्रांचपिप्पुने स्त्री कंक्रमे संक्रांतः वि संक्रांतविशिष्टः
इति भावप्रकाशः ॥ यथा । असेक्रांतमासेऽधि
संक्रमनः पुं इदः । इत्यमरः मासः स्फुटः स्यात् द्विसेक्रा
रोदने स्त्री ॥ तमासः स्यात्कदाचित् ।
संक्रमः पुं स्त्री उगीसंचरः ॥ इति मलमासतत्वे । प्राप्ताः । गतः
साक्रा इति भाषा । इत्यमरः क्रमागतधनादि । यथा स्त्री-
संक्रामति अनेन संक्रम्यते संक्रांतधनस्य स्त्री धनत्वाभा
ग्रसो वा संक्रमः चक्र । उगी वात अधिकारविशेषस्यात्रव
मेत्वादि संचरत्यनेन उगीसंच चत्तादप्राप्ताकांक्षया कल्पने
रः करणे अलः संचरो तिरी सादृश्यात् स्त्री संक्रांत धनमा
मोऽनुपपन्नः । इति रत्नकोषः इत्यसर्वस्वामि दयादृशोऽधि
इति भरतः ॥ कारी कल्पनीय पदार्थपत्नी

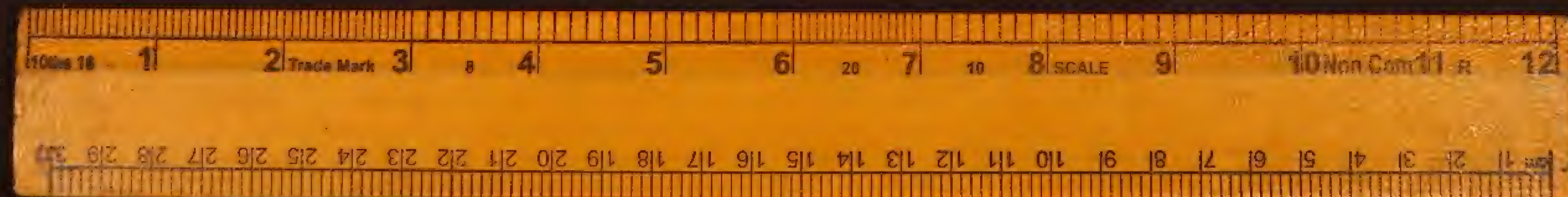
पदस्य स्त्रीलक्षकत्वमिति भा. भयो ज्ञेयमतिरेकेपरः हनि।
वः। इति श्रुत्यभागीकारे श्री घटशीतिश्रुतिः तीते वृत्ते च
कृष्णतर्कालंकारः॥ विषुवद्वये। भविष्यत्ययेन पु
संक्रांतिः स्त्री राशपतसंयोगे एषमतीते चोत्तरायणे। आदेशे
गानुकूलवापारः। यथा। ना पुण्य विज्ञानीयात् यद्यभिज्ञा
रीतत्तत्र दिवसे रवि भोमशा ति शिर्भवेत्। विशाकलाविश
नैश्वराः। संक्रांतियस्य ऊर्वे तितसीकला संक्रांतिसंक्रांति
ति तस्य क्षेत्राभिजायते। हं यावद्भवति तावत्प्राणानि
इति तिष्ठादितत्ते। रविसंक्रांतिरेषोः शेषं न्ये संक्रांतिकाले दि
तिर्यथा। भविष्य मास्यज्ञा भास्करोः शरद्विना भवति त
तियेषु। मृग कर्कट संक्रांती स्मिन् दृष्टे दिवसि यावत्। दि
हेतुदग्दक्षिणायणे। विषुव नञ्च दिनकारकसंस्कृता हि
ती तुला मेषे गोलमथीत शत्रादिका इति ज्ञेयतिर्विदः।
यापराः॥ मृगो मकरः॥ तदेतत् समाप्ति यावत् तावत्
गोलो राशिचक्रं यनुर्मिथु प्राण तथा च दृष्टदृष्टिः। विश
नक्त्यास मीने च घटशीत तर्कालंकारे नाशे मकरे विश
यः वृषदृष्टिकसिंहेषु कुंभे तिः स्मृताः नाडीदंडः। उमलादि
विसुपरीस्मृता। देवीपराण पले षष्ठा विपलात् पलेनये
यावद्विशाकलाभुक्तास्तत्प त्। पलात् षष्ठा नयेनाडी त
एष चोत्तरायणे निरंशे भास्करावष्टा तु रवेर्दिने ॥ इति मि
रेष्टे दिनांतं दक्षिणायने। अ होतसन्दर्भात्। तत्तु देवीपु
हंरात्रे त्वसंश्लेषे दिवाप्राणम राण दृष्टदृष्टिः यो रेकवा
नागते। ग्रहरात्रे व्यतीते तु वि कतया कला नाशेः पर्याय
ज्ञेये चापरेः हनि। संश्लेषे च ता ॥ रात्रिसंक्रमणे त्वाहग्रहं
हंरात्रे च उदयेः स्तमयेपि वा रात्रे त्विति। असे एते कला
मानाहं भास्करे पुण्यमष्ट मुनाहंरात्रे। कलान्नाहंरा
र्णे शरद्वीदले ॥ संश्लेषे त्रै त्र यदि संक्रमणं भवेत्॥

तदहः पुण्यमित्युति गार्ग्यमा प्राहुर्दिनद्वये प्राणं यत्ता म
लवगात्रमाः। इति कृत्यचिंसा कर कर्कटौ एतयो र्यदस्या
मणि वषट्कृत्य एत गार्ग्यवचना माह कालमायवीये भविष्यो
त। कालकौमुद्याञ्च गालवेत्त त्रीये मिथुनात् कर्कसंक्रांति
रहरीत इति पाठः। तत्तु कला यदि स्यादंशुमालिनः। प्रदोषे
मृनाहंरात्राभ्यन्तरे द्वादशायवसे वा निशीथे वा ऊर्ध्वादहनि ए
क्रांतिषु अनागते नागते सं वतः। कार्ष्णिकं तु परित्यज्य क
क्रमणेन यत्र दिवा तदेव पु षंसंक्रमते रविः। प्रभाते वाहं
एष पुण्यजनकः। तत्त एव दिने रात्रे वा स्नाने ऊर्ध्वात् परेः
तदेव संक्रांते रनागतत्वं संभ हनि। तत्तु रात्रिमध्यदण्डह
वात्। तेन संक्रमणकालादवा यात्मकाहंरात्र संक्रांतावुदयेः
गेव दिवापराहं स्नानादिकेः स्तमयेपि वा इत्यनेन उदयाप
कर्तव्यमित्यर्थः। अहंरात्रे च क्रम मस्तमयांते च मानाहं
तीते कलाधिकार्हरात्रे व्यती प्राणं। एवञ्चोभयदिने प्राण
ते। संश्लेषे अहंरात्रे रात्रिमध्य काले एव दिनाकराण एव परे
कलयाः कलान्नाहंरात्रे ति दिने। स्यः कार्यमथ कर्तव्यं ए
ति वचनानेतरं भुजवलभीमे रीक्रेचापरात्रिकं। नदि प्रतीत
अहंरात्रे कलाधिके यदा संक्रमते मृत्युः कृतमप्यनवाकृते। इति
मते रविः। तदेतत्तदिने शा लिंगपुराणात् मोक्षार्थमाञ्च
हंस्नानदान जपादिषु। अहं तत्रापि दक्षिणायणे एव दि
रात्रे त्वसंश्लेषे यदा संक्रमते नाहंमात्रमिति विशेषः। उक्तं रात्रे
विः। प्राहुर्दिनद्वये प्राणं य एष रदिनाहं मात्र मिति वि
त्ता मकर कर्कटौ। इति वच शेषः। मानाहंमिति भास्करे
नाभ्यो तथा प्रतीतेः। कालवि भास्करोपलक्षिते काले दिवसि
वेके कालकौमुद्याञ्च शाता यावत्तस्मिन् संक्रमणेः पिमा
तप जावाली। एते चेदहंरात्रे नाहं प्राणं। एतच्च विषुवघटशी
त रविसंक्रमणं भवेत् ॥ तिविषये। अयनकालयोः पूर्व

सुक्रतात् विष्णुपञ्चोभय. नाहं तु पुण्यदे इति सेवतस
तः षोडशकलानो पंचदशना रप्रदीप गंगावाक्पावलीधृतव
डिकानास्त्रा पुण्यत्वं प्राप्तात शिष्ट सौरथसंवचनेकवाक्य
पादिवचनेन वसमानतात्। तेन त्वात् अहंरात्रादधश्चैव दिनाहं
दिवासेक्रमण एकायनादितेन सोपरिक्रिया। ऊर्ध्वसेक्रमणेभा
पुण्यकालेविशेषः। रात्रिसेक नो रुदयात् प्रहरद्वयं। इति.
मणेत् अहंरात्रीय मकर क भोजराज कृत्यचिन्तामणि धृतै
कटसेक्रमणव्यतिरिक्तं सर्व. कवाक्यताञ्च। अथः पूर्व ऊर्ध्वप
षो तस्यतेति। शुश्लोशर्वरीद रतः। क्रिया स्नानादिका। एव
ले कलास्नाहंरात्रे इत्यत्रापि च गार्ग्यचनस्य तदहं दिति या
मानाहेनित्यनुषज्यते। दिवापु महुयपरं शुश्लया मूलभूतश्र
एव मितियत प्रागुक्तं अत्र तदे त्पतर कल्पनापत्तेः। एवञ्चपुत्र
वमानाहेन विप्रोषित मित्यपु प्रीतिपुत्रः तीते, उन्मादि दिवा
नरुक्तिः। एवमुदयास्तमये यस्या संक्रमणविषये। तेन दिवाष
नाहं पुण्ये तत् किमेकदिने दिन उशीतिसेक्रमणे भूते भविष्य
योर्वेति तत्राह संक्रमणभयेति न्मानाहं पुण्य एवं विषुवद्वये
ति उभयोः पूर्वापरदिनयोः समा पि। दिवातारायणेपि भविष्य
नाहं पुण्य तेन एकादिनस्यास्त हिंशति दंडानो पुण्यत्वं। अत्रो
मयपय्यंत परदिनस्य उदय मा न्नरायणस्य एशराभिधानात्
रभ्य मानाहं पुण्यमित्यर्थः अ अयन इति पदे दत्तिणायनप
तिरेके अहंरात्रात् परतः संक्र रंगोवलीवद्वेत्यायात्। तेनदि
मणे परेऽहनि मानाहं पुण्य वा दत्तिणायने भविष्यतिभूत
मित्यनुषज्यते। मानाहं तु प्रहर त्रिशहंशानो पुण्यत्वं। एवंचपुत्र
द्वयं। अहंरात्रादधस्तमित्यस शीत्यादिष्वप्यवकाश मलभ
थाक्रमोपरि क्रिया ऊर्ध्वसे माने अहंरात्रादधोपु विज्ञेया
क्रमोभातो रुदयात् प्रहरद्व नाशः पश्चाच्च षोडश। कालः
यो। एकाहंरात्रसंक्रांतो द्वे दि पुण्यः कं संक्रांते विद्वद्भिः।

परिकीर्तितः ॥ इति शातातपी राक्षसी मिश्रिता प्रोक्ता संक्रां
ये। अतीतानागतो भोगोना. तिःसप्रथा तप। मन्दा ध्रुवेष
अः पंचदश स्मृताः। इति देवी विज्ञेया मृदो मंदाकिनीतथा
पुशलीयञ्च वचने दिवा विस्मृ तिम्रे भोली विजानीयाइयेचो
पदीविषयं। अत्रपुत्र जावलि. रा प्रकीर्तिता। चरे महोदरी ने
मृदुशिष्टो पुण्यायो विष्णु या कुरे मृदुश्रुताक्षसी। मि
घेच प्राक पश्चादपि षोडश। श्रिताचैवविज्ञेया मिश्रितहं
अहंरात्रे विशेष माह आदावि स्त संक्रमे। इति तैर्हदशसंवसे
त्यादि। अहंरात्र संक्रांतावावे कोतिषु क्रवादि नक्षत्रयोगा
एकादिनपवमानाहं पुण्य। यद्य मन्दादिपुनया समयाभिज्ञा
भिज्ञा संक्रांतिकाले एवेदिनेच स। वि चतः पंच सप्ताहनवहा
एकैव तिथि भवेत् तेन मध्य दश एवच। क्रमेण चदिकासे
रात्रे संक्रमेने यदभयदिनमा तास्तत् पुण्य पारमार्थिकं ॥
नाहं पुण्य सुक्तं तस्मिन्तिथि इति देवीपुशालपवचितरादि
विषयं। अतीते पुनर्वहंरात्रे एवे चदिकानो पुण्यत्वं सुक्तं तदिवा
एणाका तिष्यभेदेपि परदिन. रात्रो स्तत्तत्कालोपदेशात् अ
स्यैव एकाहं पुण्य मिति ताल वका मलभमानं संख्याद्वयसे
र्यार्थः। एवंच रात्रिसंक्रांतोदि क्रोतिविषय मिति समयप्रका
न एव पुण्यत्वाभिधानात्। वा प्राः ॥ क्रवादिगणस्तदीपिका
ऊर्ध्वान संक्रांति विवाहात्मय या। उपः पूर्वसंक्रांतकाः क्रव
वृद्धिषु। स्नान दानादिकं ऊर्ध्व गण स्त्रीपुत्रराणि स्वभूकाना
निशि काम्यव्रतेषुच। इतिदेव दित्यहंविषये चरगणः प्रष्णादि
तेन दिनसंक्रमणस्य रात्रिप्रति हस्तालचुः। विज्ञा मित्र मृगात्प
ए पुण्यकालांशो संक्रांति नि भेम्भुगण स्त्रीदिनादिकुद्वेद्वय
मितेन स्नान दानादि विधीयते कुमिश्राः पिः सविशाखभः शु
इति। यत्तु मन्दा मंदाकिनीधो भफलाः सर्वे स्वकृत्ये गणाः। अं
ली चारा चैव महोदरी ॥ तैकाभरणी। स्वभूरोहिणी। वा

संक्रांति ५३६ संक्रांति

तादित्यहरिव्येस्तातीपुनर्वसुः क्रम इति पाठकल्पने कल्पनेमे
 अवगां भुविष्टा शतभिषा मि व। ममयप्रकाशकृतापि तथा
 ३ मृगांशुं मृगशिरा मृगशिरा पठितत्वात्। जीमूतवाहनापि
 वराः। अहि रुद्रेंद्रयुक् अश्लेषा कालविवेके। अक्रिसेक्रमणेपु
 आश ज्येष्ठा मूला। अग्निः कृ एपमहः कृतस्ते प्रकीर्तिते। रा
 त्रिका। कल्पतरुस्तु। क्रमेण य शै संक्रामणे भानोर्दिनाहंस्त्रा
 थासेत्वेन एतां चटिकास्तस नदानयोः। इति वृहदशिक्षादि
 एपतस्य संक्रमणस्य पुण्यदे वचनपर्यालोचनया दिवासेक्रां
 तुत्वात् पुण्यं पारमार्थिकं मुख्यं तो दिनमात्रे पुण्यं पुण्यतरा
 बुद्धेः सदस्यभारोगयः सकालो र स्तु विशेषविहिता तादाः इत्या
 विसंक्रमः। इत्युक्तसत्यसंक्रम ह। अतएव तद्वृत्त जावालिबह
 कालीनानुष्ठानजन्य पुण्यं सम स्पतिशातानपवचनमपिसंगच्छ
 पुण्यहेतव इत्याह। उदितस्तु ल ते। यथा। वर्तमाने तत्ता मेवे
 चुत्तर चतुर्भागास्तुदितित्यभि नाद्रस्तभयतोदश। कालमा
 धीयते। उदितयेलवः प्रोक्तो नि यवीयेपि। अक्रित्यभिधायप्रा
 मेयस्तु लवहये। इति स्मृत्युक्ता शस्यतारतस्य पुक्तं। पर्वेतिदि
 एतदेव मतं पुक्तं। अतएव देव यासेक्रांतौ कृत्तदिने पुण्यप
 लेना या याः सत्रिहिता नाद्रा वप्रतीतिमुखेतीते इति वचने
 स्तास्ताः पुण्यतमाः स्मृता इत्य पुण्यतरपरं ॥ तनु देवीपरा
 क्तं। एवं चैतां चटिकाः पुण्यत रो दिवा रात्रौः संक्रमणे विणि
 माः मानाहोदिकेतु पुण्यमात्र ष्य कालाभिधानात् संख्यासे
 मितितस्मान्मन्त्रेयादिनसंख्यासे क्रान्तेः कः काल इति चेत्। वि
 क्रान्ति विषयकमिति। संख्यासेक्रा शम्भुर्न कथित महारात्रेतुय
 ति विषयत्वे पारमार्थिकमित्यनु मया। इति विसृष्टरागेन सं
 पपत्तेः। पुण्य मित्यनेनैव सिद्धेः ध्यायोः पृथगनुपादानात् दिवा रा
 पारमार्थिक मित्यत्र कल्पतरु त्रिसंख्येयित्वानुसृतोर्हन् तयो र
 व्याख्यानावलोचनात् रविसे तभीवः। तथा च दत्तः। अहोरात्रः

संक्रांति ५३७ संक्रांति

स्य यः संधिः सूर्यं नक्षत्रवर्जितः यापयामहयेच पुण्ये। उभय
 सात संध्या समाख्याता मुनिभि दिने पुण्यकालेपि एवदिनाक
 स्तत्त्वदर्शिभिः। योगियात्रवल्क्यः राण एव परदिने तद्विहिते का
 क्रामवृद्धीचसतते दिन रात्रौ यं। तिथिभेदाभेदयोर्हृत्विण
 याक्रमे। संख्यासूरुर्नमाख्याता यने तद्वितीय प्रोषयामहये
 क्रामे वृद्धौ समास्मृता। चरुहः उत्तरायणे तु परदिवसीयाद्य
 अर्द्धास्तमयान् संख्या अतीभूता यामहये पुण्य मिति मध्यरा
 न तारका यावत्। तेजःपरिहा त्रियकलोत्तर प्रोषाहोरात्रसेक
 तिरुषा तातो रैहोदये यावत् मनमात्रे तु परदिनाद्ययामह
 अतएव केनापि मुनिनानादे येपुण्य मिति। संख्यासेक्रमणे
 शीयसेग्रहकारेण च संख्यासे तदिनदेदिनस्य रात्रिदेरात्रेय
 क्रान्तित्वेन विशेषो नाभिहि वस्येति। ब्रह्मपुराणे। पुक्त
 तः॥ तदये संक्षेपः॥ दिनसे पक्षस्य सप्तम्या यदा संक्रम
 क्रमणे कृत्तदिने पुण्ये। एत ते रविः। महा जया तदा प्रो
 शीतिमुखेः तीते इत्याद्युक्ते ता सप्तमी भास्करप्रिया। स्त्रा
 पुण्यतरं। मन्दा मन्दाकिनी नेदाने तपोहोमः पितृ देवाभि
 त्यादिपुण्यं वि चतुरादि चरि एजने। सर्वे कोटिगुणे प्रोक्ते
 काः पुण्यतमाः। दिनवृत्तान्तरा तपनेन महोजसा। अत्रमासप
 यागादि विहित विंशतिदेजा स तिथीनाञ्च निमित्तानाञ्च
 हीनोरात्रिप्रविष्टभागस्यापि पु सर्वशः। इत्यनेन प्राप्तिश्रुते
 एषत्वे। रात्रिसेक्रमणे तु कला खे तद्विप्रोषणत्वेन महाज
 मूल प्रथमाहोरात्राते तद्वि यामुल्लेखे। संज्ञाविधे रेतदे
 सीयशेषयामहये पुण्ये। कला व प्रयोजने यत्रया निहंषा इ
 हयात्मक मध्यरात्राते तदि मुक्तत्वात्। एवञ्च संक्रान्ति वि
 वसीयतिथे रभेदे तद्वितीय शेषस्य निमित्तत्वेन शमी वि
 प्रोषयामहये पुण्ये। भेदे तत्तदि बुवाद्युल्लेखापि। स्क्रान्ते। ए
 वसीय प्रोषयामहये परदिवसी क्रान्तौ मया प्रोक्ताः कालाः

संक्रांति ५३८ संक्रांति

संक्रांतिसंक्रांतिः। तैत्तिरीय विद्युत्तः। ग्रहाश्च सर्वे सवितुर्व
तेः निष्टं यत्तु श्रुतयसंक्रांतिः। लेन महीसुताद्याः क्रमशः प्रश
प्रश्रुतयापि यदुत्तं कृपात्रेभ्यो स्ताः। संवत्सरप्रदीपे। ५३८
पि मानवेः। प्रकालेपि हि वीजसलिलैः स्नायानसंक्रांति
तत् सर्वं सत्यं सत्तयतां व्रजे प्रातये। तथा सर्वेष्वधीभिश्च
त ॥ मात्स्ये। अथनेकादिगु विलुप्तं च संक्रांति ॥ यदा
णिने लक्षं विलुपदीषु च क्रि मेघसंक्रांति स्तुलासेक्रम
षडशीतिसहस्रं षडशीत्या णातिशि। तदा प्रजाविवर्द्धते
बुदासते। शतं मिडुत्तये प्राणं न्यायं समृद्धिभिः ॥ ऊजाकं
सहस्रं तदिनक्षये। विष्वक्शतं शनिवारेण महासंक्रमणं य
साहस्रं माका मा वैष्वनेतके दा। तदा भवेत् प्रजापतिरा इ
आका मा वैषु आषाढाकार्ति मितादि भये महत्। धृतिं
की माही वैष्णवी पूर्णिमाषु शान्तं निगमै। संक्रांत्यापे
देवीप्रणामे। रविसेक्रमणे प्राणं च दृष्ट्यां च दृष्ट्यां दृष्ट्यां
नस्त्रायायस्तमानवः। सप्तजं रे। वस्त्रेन पीडयेत् न च क्षात्रे
नस्रभे। रोगीनिष्ठेन श्रुपजा ण योजयेत्। संक्रांत्याचरये
यते। दीपिकायां। नाडीनक्ष दृष्ट्या पत्ताते नवमीदिने ॥
वदिवसे रवि भोम शनैश्चरा सप्तम्यां रविवारे च स्त्रान मासल
संक्रांतियस्य क्रवति तस्य लो कै स्तुजेत्। शातातपः रविवा
शोः भिजायते ॥ गोमूत्रस रेकं संक्रांत्या पृष्ठावै सप्तमीति
धूपैः स्नाने सर्वेष्वपि जलेन थो। आरोग्यकामस्तनरोति
च। विष्णुदेकोचने दद्यात्तारी बध्वं न भक्षयेत् ॥ कृतविं
दोषोपशान्तये। नाडीनक्षत्रा त्पामाणां ग्रणि सर्वे स्ते च ॥
णिताघटशोभाश्च अष्टदश चैत्रे मासि च मस्य ज्वालाक
त्रयोविंशति पंचविंशतयः। र णाचटात्मकः। आरोग्यायत्
त्वमात्मायां। तारावलादिं डर हीमलं संक्रांत्या तत्र कारयेत्
शुद्धीर्थादिवाकरः। संक्रममा एतामंत्रः। चटाकर्णं महावीर

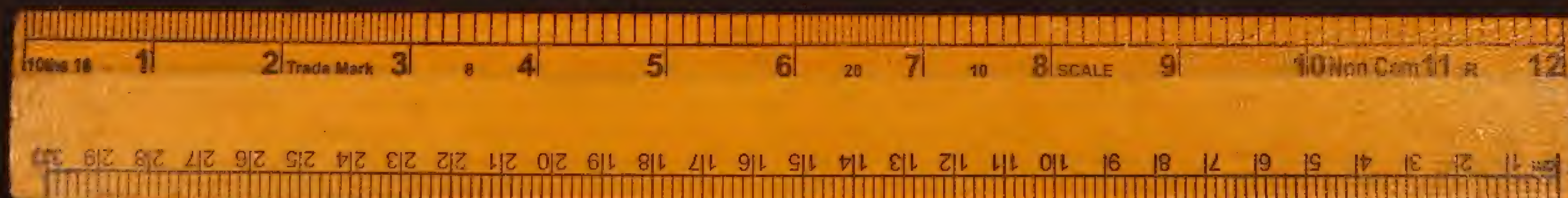
संक्रांति ५३९ संक्रांति

सर्वव्याधिनिनाशन। विस्फोट कोतिप्राणकालपरं अग्न्याका
कभये प्राप्ते रत्त रत्त महाबल लहय कल्पनापनेः। क्रमोप
शिवप्रणामे। चण्डाकोणं ग देशिनां व्यासः। संक्रांत्यापत्त
णः श्रीमान् शिवस्यातीव वलुभः यो रते द्वादश्यां प्रादुर्वासरे।
कृतचित्तामनैः। मसरं निरूप साये संथां न ऊर्वीत कुते च
अश्वयोः ति मेघगते रतौ। अयि पित हा भवेत् ॥ देवीप्रणामे
शोयान्वितं स्तस्य तत्तकः किं प्रतीतानागतो भोगो नाज्यः
दिश्याति। संवत्सरप्रदीपे तत् पंच दशस्मृताः। सान्निध्यं त
राई। मेघस्येव विधौ तस्य ना भवेत्तत्र ग्रहाणां संक्रमे रवेः ॥
रूपगे विद्यते भये ॥ स्मृतिः प्राणपापविभागेन फले देवीप्र
मेघादौ शक्तवो देव्यानामिष्ट यच्छति। भोगः प्राणपापजनन
एतच्च गार्गरी। रात्रिदानमेव यो भणकालः प्राणपापविवेच
षष्ठं धर्मचटो दत्तो ब्रह्मवि ने विद्यामित्रः ॥ यमार्थाः क्रि
सु शिवात्मकः। अस्पृष्टदाना यमाणादि शो संत्यागमवेदिभिः
त्सफला मम सत्तमनोरथाः ॥ सधर्माय विगर्हति तमधर्मप्र
वैशाखे यो चरे एतं स भोज्य चरते। आगमवेदिभिः क्रियमा
वे हिजस्तने। ददात्यशुक्ता रा णमिति संबंधः। तोविकाल
जेंद्र स्याति परमागतिं। एतं विहितक्रियया साधो धर्मः
जलेनेति शेषः। महाणिवे। यो पुंसो गुरो मतः ॥ प्रतिषिद्ध
ददाति हि मेघादौ शक्तनेव क्रियमायाः स गुरोः धर्म उच्य
चटान्वितान्। पितृनुदिप्रपवि ते। अत्रैकस्मिन्नेव काले प्राण
प्रेम्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ पाप फलदानं दर्शनात् संक्र
विप्रेम्यः पांडकेच्छत्रे पितृभ्यो माण प्राणकालं पवस्त्रानादि
विषुवे शुभे। पितृभ्यः पितृनु वंते लादित्यागः। पवमेव श्रु
दिप्रप उच्यते। अत्र विषुवस्य चरणः। एकादशी प्रकर
प्राणविशेषयजनकत्वेन विव णात् संक्रांत्यपवासस्य व्रत
त्तिनेत्वात् मेघादाविति विषुवसे तेन भावदृष्ट्या द्वादशवितता

होमयथापि तत्र एते विधेयं
 ति विसनेन प्रणकालप्रता
 होरात्र कर्तव्यता ग्रहस्यवास
 वत् । एकादशीतत्वे पतङ्गप्रता
 विसृष्टं । एवंच रात्रिप्रमर्शसंकां
 तो हिवाशेषार्धमात्रस्य तत्प्र
 णकालत्वादावि मुहूर्तार्धे
 सायंसेधोपासनंकार्यमेव ।
 ब्रह्मपराणे ॥
 नित्यं हयो रयनयो नित्यं वि
 पुवता हयोः । चन्द्रार्कयोर्ग्रह-
 णयो र्गतीपातेषु पवैस ॥
 ग्रहोराश्रयितः स्नाने आर्द्रा
 नेतथाजपे । यः करोति प्र-
 सन्नान्न तस्य स्यादन्नयेचेत
 त् । ग्रहोराश्रयितः पूर्वदिने-
 कृतेपवासः । पतत्र परमेव ।
 ग्रहोराश्रये व्यतीते तु संकांति
 घटह भवेत् । एवं ब्रह्म व्रता
 दिकं कुर्यात् परेषुः स्नान-
 दानयोः । इति भीमपराक्रमी
 यं । स्नान दानयो विसृष्टसप्त
 मीनिर्दृष्टान्त ग्रहदिवसीयस्ना
 नदानादिनिमित्तकं सर्वदिने
 उपवास संयमश्च व्रतादिकं
 कुर्यादित्यर्थः । इति तिथ्या
 दित्तं ॥ अथ रवि ।

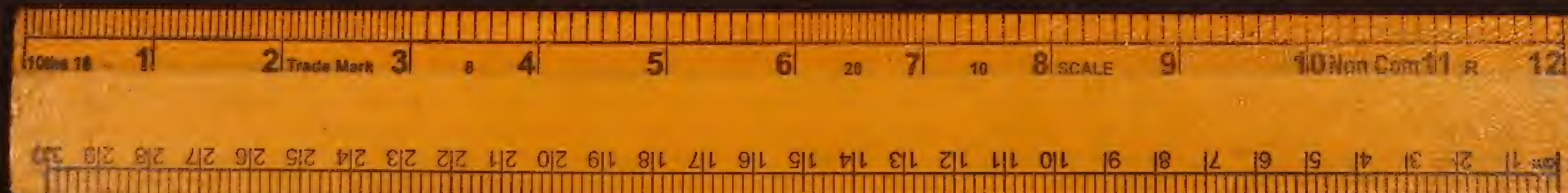
संक्रान्तिचक्रं श्री नराणां शुभा
शुभज्ञानार्थं नक्षत्रांकितं नरा
कारचक्रं । यथा मूर्द्धिमप्यु
खे श्रीणि हृदये पंचवित्तये
त । वित्तये हस्त पादेषु महावि
षुव भक्तमात् । मस्तकेभ्य
नैः सौख्यं वदने पटतास्तमे ॥
हृदये च धनाध्यक्षः र्थप्रतिर्द
क्षिणे करे वामकरे महदुःखं
सुखं पादेषु दक्षिणे । भ्रमणं
वामपादे चकृष्टितं विषुवत
फले ॥ इति महाविषुवचक्रं ॥
षड्मूर्द्धिवदने पंचचलादिह
दये तथा । वित्तये कर पादेषु
पयोविषुवभक्तमात् । माने
मूर्द्धिमुखे चैवं हृदये स्वात्म
भवः । दोः पदो दंतयो भोग
स्वासश्च वामयोः स्वमे ॥
इति जलविषुवचक्रफलं ॥
श्रीर्षपंच मुखे श्रीणि हस्त
योः शुक्रयंत्रयं ॥ हृदि पंच
प्राणी नाभौ गुदे च पादयोः स
उत्तरायण भाज्ये स्वनक्षत्र
स्थितेः फले । श्रीर्षः धलाभौ
वदने स्वात्मानिदं करेऽहो
दये च सौख्यं । नाभौ शुभं वा
मकरेऽधनाशं गुह्ये भयं वा

संभवेति ॥ सुखेऽऽत्तरे चानवतेः स्त्रियः। पेतैः शते
 लाभः पादयोः भ्रमणं हृदि। सहस्रादि रुमादशगुणान्नरे ॥
 कोता स्यादन्त्ये वासे हस्ते इतिचामभः। आदश दशश्रुति
 स्यात् स्त्रीयभे रणा। समा पयते अष्टादशपावत एका
 नेत्रयोः श्रेष्ठं अपमानं च म दिकाः संख्याशब्दाः संख्येयै
 सके। गुह्ये चैव भवेन्मृत्युः प ये वतैते। विषु लितोपतेन
 उशीतिफलश्रुतिः। इति संख्या संख्येययोः सामाना
 षडशीतिवक्रफलं ॥ इति थिकरणेन वृत्तिः। यथा प
 ज्ञातिस्तत् ॥ काशादी एकः परः एकं कुण्ड
 संज्ञामः पुं उर्गसञ्चरः। इति हि शब्दे अवधारणे संख्येय
 हेमचन्द्रः ॥ प न त संख्याया मित्यर्थः ॥
 संज्ञेयः पुं आर्त्तभावाः। संख्येयं तेन वृत्ता दश इति साधुनेच
 र्वकलिदधाने चैव प्रत्यये दानोदशेति। किं त्र्यकयो
 ननिष्पन्नः ॥ द्विवचनेकवचने। इति सूत्रे
 संख्येयं स्त्री युद्धे। इत्यमरः ॥ कयो रिति निर्देशात् संख्या
 संख्येयैवि ॥ मात्रेपि सम्भव इति भाष्यं ॥
 संख्याता स्त्री संख्यन्ते। संख्ये चटानो पंच इत्यपि स्यादिति
 यता। संख्यशब्दात् भावेन प्र सभृतिः। वात्तक रेण गुण
 त्ययेन निष्पत्ता ॥ सप्तयुक्ता। इति वैद्यकं। आउ
 संख्या स्त्री बुद्धिः। इति राज- शब्देन दशशब्दस्यास्योभा
 निर्घण्टः। विचारणा। इत्यमरः वः। दशशब्दस्य विलिङ्गत्वात् न
 एकत्वादिः। इति मेदिनी ॥ संसकत्व पत्ते स्त्रीवाहेति पत्ते
 संख्येयेवि। यथा। विपणोवि अः। तेन आदश आदेशेति पाठः
 कयः संख्याः संख्येये स्यादश विंश। अष्टादश परा विंशत्या
 विषु। विंशत्याद्याः सदैक- याः सर्वा एव संख्याः संख्या
 ते सर्वाः संख्येय संख्येयोः। यां संख्येये च नित्य मेकव
 संख्यार्थे हि बहुवचने स स्था चनोता भवेति यथा विंशति

गीवः गवांविंशतिः ॥ संख्या। शते से स्वयविति वि. वृत्तेने
 इह संख्या संख्यातरं अथवा नैव एकवचनेन तात्पर्यात्
 एवैव विरोधः स्यात् संख्या कद्वानि इत्यनेन चाहुतौ हि
 र्था अभिधेयो यस्य संख्यार्थः त्वद्वक्तृ संभवाच्चाय मर्थः
 तत्र संख्यार्थे विंशत्यादौ सं वगम्यः। तासु संख्यासु विंशता
 र्व्यायो संख्येयेच सामानाधि या नवमंताः स्त्रीलिङ्गाः भिन्न
 करणात् द्विवचन वक्रवचने लितोनापि सामानाधिकरणेप
 भवतः यथा हे विंशतीगावः स्त्रिय एव यथा विंशत्या प्रसूयेः
 गवां वा तिस्रो विंशतयोगावः विंशतिः कुलानीति विंशतिः
 गवांवापत्वे हे शते दश शतानी अति रक्षाविंशति यावत् एवे
 त्यादि। अथ सभिप्रायः यदा विंशति रक्षाविंशति याव
 शत्यादीना मनावृत्ति रेकैव वि त एवे चत्वारिंशदौ। पेक्ति
 शति रेक मेव शत मित्येवेस्या दर्शसंख्याता मारभ्य पराहुते
 त तदा एवैव एकवचनोतते दशगुणान्तरं दशगुणाधिकं क
 व यथाक्ते विंशति गीवः। मात शतसहस्रादिभवति। क
 वां विंशति रिति। यदा विंश मादिति पदोपादानादय मर्थः
 यादे शब्दति विंशतिद्वयेषां तद एके दशगुणिते पंक्ति रुच्यते
 यमित्येव स्यात् तदा अनेन दशपेक्तयः शते। दशशतानि
 द्विवचन वक्रवचनोतता स्यात् सहस्रं एवे दशगुणिते सहस्र
 यथाक्ते हे विंशती तिस्रो मयुते। एवेन च निमित्तादिने
 विंशतयः। अतएव परेपरि- ये। तथाच। ब्रह्मां उपराण प
 भाष्येते। विंशत्यादे रनाहुतौ कंदश शतैवेव सहस्रमयुते तथा
 बहुवचनेकवचने। इति। एक लक्षेच निमित्तैवेव कोटि र्वे
 शेषात् हे विंशती तिस्रो वि दमेवच। हुंदः त्वेवौ निखवेष्ट
 शतयः इत्यपि स्वमतेपिमा शास्त्र पक्षे च सागरः। अंतेम
 दयः संख्याशब्दा वाता इत्यु थापशब्देच दशशब्दा यथा
 कः देलौप इति सूत्रे वि- क्रमे ॥ इति। शते तालव्य श

कारं । सहसं हिदंसकारं । प्राकृतः प्रलयो हिज । तदाय
इतिभरतः ॥ त्यायमतेग्रया
गणनववहारे कारणात् । प
कते निरवस्ति निरं । अय
३ अनिरं । हितादि परादपयं
ते अपेक्षावुद्धे जायते । एवं
अपेक्षावुद्धिनाशेतेषा नाशः
पर्याप्तिसंबंधेन अनेकाग्रये
तिहेति । यथा । गणनवव
हारे तु हेतुः संख्याविधीयते
निरं नित्य मेकत्वं मनिरे
नित्य सिध्यते ॥ हितादयः
परादंता अपेक्षवुद्धिनामताः
अनेकाग्रय पर्याप्ता पतेतः
परिकीर्तिताः ॥ अपेक्षावुद्धि
नाशवृत्तेषा नाशे निरूपितः
अनेकेकत्ववुद्धिर्ना सापेक्षा
वुद्धिरुच्यते ॥ इति भाषा-
परिच्छेदः ॥
अपिच । श्रीमैत्रेयउवाच ॥ प-
रादसंख्यां भगवन् समाचक्ष
यमानसः । द्विगुणीकृतयाज्ञे
यः प्राकृतः प्रतिसंक्षरः । श्रीय
राशउवाच । स्थानात्प्राग्देश
गुण मेकस्मादुपपत्तेरिति । त
तोः प्रादप्रासेभागे परादसं
भिधीयते । परादहितयंयत्न

प्राकृतः प्रलयो हिज । तदाय
तेः विवेके व्यक्ते सहैतौल्यमे
तिवे ॥ इति विसुप्रशयो । ६ ।
अंशे ३ ग्रन्थायः ॥
संख्याते वि कुतसेल्यं । तत्
पर्यायः । गणितं २ इत्य-
मरः ॥
संख्याते स्त्री संख्या । संख्या
यातो रतट प्रत्ययेन निष्पत्ते
संख्यावान् पुं पठितः । इत्य-
मरः । संख्यायुक्ते वि । इति
मेदिनी ॥
संख्यायं वि संख्यायोगं । तत्
पर्यायः । गणये २ गणनीये
३ । इति जटाधरः ॥ गणं ५
इति हेमचंद्रः ॥
संख्याः पुं मेलने । तत्पर्यायः ।
मेलकः २ संगमः ३ इत्यमरः
रागः । यथा । राग संगो तु गृ-
धुता । इति विकाराशेषः ॥
संगदोषोयथा । समसमाधि
जलवासिमित्रमतस्संगगत
सहसंवनष्टः परिग्रहः संगकृ
तो ममायं परिग्रहोत्थायुस
हाविविक्ताः । इति विसुप्रश
णे ५ अंशे २ ग्रन्थायः ॥
अन्यच्च । अहोस्य दारसंयो-

गः कथं न सद्धेतसः । दृष्ट्वा
तपोश्च शृंगारं मुनिः कामीव
भवत् । जितैरिधेः सतोसगात्
दोषः संसर्गिको भवेत् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णज
न्मखण्डे ३३ ग्रन्थायः । अपि
च । असतो संगदोषेण को
नयातिपराभवे ॥ विदप्रोवे
दितो वक्ति भस्मता सहितो
यथा । इति चारका । किंच
यत्र यत्र स्थितो जीवस्तमाया
गेन लज्जेते । उपहासाय किंच
स्यादसत्संगो मनीषिणो ॥
इति ज्योतिस्तत्वे ॥
संगति का स्त्री अप्रतिपक्ष
या । इति विकाराशेषः ॥
संगते स्त्री सौहार्दं । इतिहे
मचंद्रः ॥
संगते वि युक्तिशुक्तवाक्यं ॥
इति भरतः ॥ तत्पर्यायः ॥
हृदयंगमे २ अत्यमरः ॥
संगतिः स्त्री संगमः । ज्ञानं
इति मेदिनी । त्यायमते ॥
अनेतर्याभिधान प्रयोजक
जिज्ञासाजनकज्ञानविषयो
संघः । साक्ष्योपा । प्रसंगः
१ संगतित्वे सतिउपोहानादि

भिन्नः ॥ यथा सामान्य लक्षण
योप्रसंगसंगतिः । उपोहानातः २
निर्दिष्टोपपादकत्वं । यथा प
रमशेषवर्तकज्ञाने च उपोहो
तसंगतिः ॥ हेतुता ३ ॥
यथा । प्रत्यक्षप्रमाणे हेतुता
संगतिः । अवसरः ५ ॥
अनेतरवक्तव्यत्वं । यथा । ३
प्रमाणे अवसरसंगतिः । नि
र्वाहके ५ कारणतानिर्वाह
केकार्यत्वं । यथा । अनुमानेका
द्यतासंगतिः । एककार्यत्वं
६ एककार्य कारित्वे । यथा
हेताभासे एककार्यकारित्वे
संगतिः । इति अनुमितिग्रन्थे
जगदीशतर्कालंकारः ॥
संगमः पुं स्त्री संगः । इत्य-
मरः । नद्यादिमेलकः । इति
पुनर्पुंसकलिंगसंग्रहीकायो
भरतः । स्त्रीपुंसोर्मिभुजोभा
वः । सविधयः प्रथमः १ ।
मध्यमः २ । उत्तमः ३ । यथा ।
विविधं तत् समाख्याते प्रथ
ममध्यमोत्तमं । अदेशकाल
भाषाभि निर्दिष्टेन च परस्मिन्
कदाचित्तेक्षणं हास्यं प्रथमं
सोहसंस्तरं १ प्रवर्णं गन्ध-

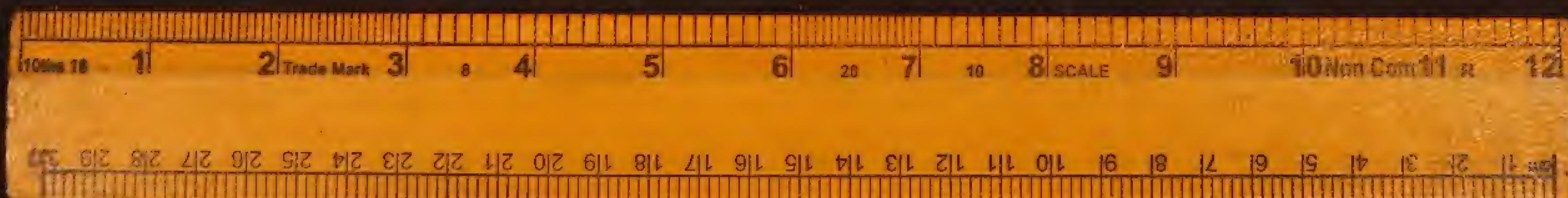

सात्त्विको भूषणवाससो
प्रलोभनं च्छात्रपाने संशयमे-
साहसं संस्मृतं १ सहासनवि-
विक्षेप परस्पर समाश्रयः ।
केशाकेशिग्रह श्रेय सम्पक
संग्रहोत्सृज्यते ३ इति मितो
क्षराधुतवासवचने ॥
संगरे स्त्री प्रसीदतफलं ।
इति मेदिनी ॥
संगरः ५ युद्धे ॥ आपत ॥
श्रीगीकारः सत्त्वित् ३ इत्यमरः ।
क्रियाकारः । विषे । इति मे-
दिनी ॥
संगरः ५ प्रातःकालात्परं च
रुर्नश्ये । यथा । प्रातःकाले
सुखीस्त्रीन संगव स्तावदे-
वत । मध्याह्नं स्विसुखीः स्या-
दपराह्नं स्तनः परे ॥ सायाह्नं
स्विसुखीः स्यात्पुनः तत्र नका-
रोपेत । इति तिप्पादितत्वे ॥
संगी वि संगविशिष्टः । यथा
ग्राम्यतो नेव मनोरथाना-
मेतोः स्ति विज्ञात मिदमथा-
द्य । मनोरथसक्तिपरस्य वि-
ते न जायते वै परमार्थसंगि
इति विष्णुपुराणे ५ अंशे १
अध्यायः ॥

संगीते स्त्री प्रेक्षाणाद्यन्तर्गती
तवाद्ये । यथा गीतवाद्यन्त-
र्ये तादृशं तोयत्रिकंच तत ।
संगीते प्रेक्षाणाद्येऽस्मिन् प्रा-
प्तोक्ते तादृशमिका । इति-
हेमचंद्रः । नृत्यगीतवाद्यस-
शास्त्रे । तत्र सामेस्य भवतह
उभय कलनाय मतभेदाच्च-
तर्विधे । अथुना हनुमन्मते प्र-
चलिते । तस्य अध्यायाः सप्त ।
स्वराध्यायः १ रागाध्यायः २
तालध्यायः ३ नृत्याध्यायः ४
भावाध्यायः ५ कोकाध्यायः ६
हस्ताध्यायश्च ७ इति संगीतशा-
स्त्रे । संगीतावसाने तोहलदान
प्रमाणं यथा । ता वासुदेवाय
पुरक्तचित्तः सन्त्य गीताभिन-
ये रुदोरे । नरेन्द्रसूतोपरितो
धितेन तोहलयोगेन वराय
रोभिः । तदागताभिर्देवरा-
हतास्त कुरुष्यामानमया
स्तथैव । फलानि राग्योत्तम
वेतिवीरा म्हालिक्य गान्धर्व
मयास्ततश्च । कुरुष्वया च
विदिवाहदेवग्रन्थराथे अति
मानुषाणां स्थितश्च रम्य हरि-
तेजसेव प्रयोजयामास स-

हेकिमोयः । म्हालिक्य गान्धर्व
वैशुदाबुद्धि स्तेनैव तोहल म-
थप्रयुक्त । इति हविर्वेशोभाच-
मतीहरणे जलकोशयोः ॥
अध्यायः ॥
संगतिः स्त्री प्रालापः । इति-
हलायुधः ॥ संगीते च ।
संगीति वि संगीकृते । इत्य-
मरः ॥
संग्रहः ५ उद्बोधः ॥ इति हे-
मचंद्रः । संगोपनाश्रये विसे-
गुरुः वि लेखादिना संवृतः ।
इति भरतः । रेखादिना पुंजी-
कृत धान्यादिः । इति नीलके-
ठः । तत्पर्यायः ॥ संकलि-
तः २ इत्यमरः ॥
संगोपने स्त्री सम्पकप्रकारे
गोपने । संपर्वक उपधातो
रनट् प्रत्ययेन निष्पत्ते ॥
संग्रहः ५ समाहतिः । इत्य-
मरः ॥ संचेपेण ग्रंथेनाना-
स्थाने विप्रकीर्णं ग्रंथां युध्यं
तेनेन संग्रहः । संपूर्णात् ग्रह-
मादनेन विस्तरणेन पदिष्टा
नामध्यानां सूत्र भाष्ययोः । नि-
वन्धो यः समासेन संग्रहेते-
विडुर्बुधाः ॥ इति इतस्ततश्चा

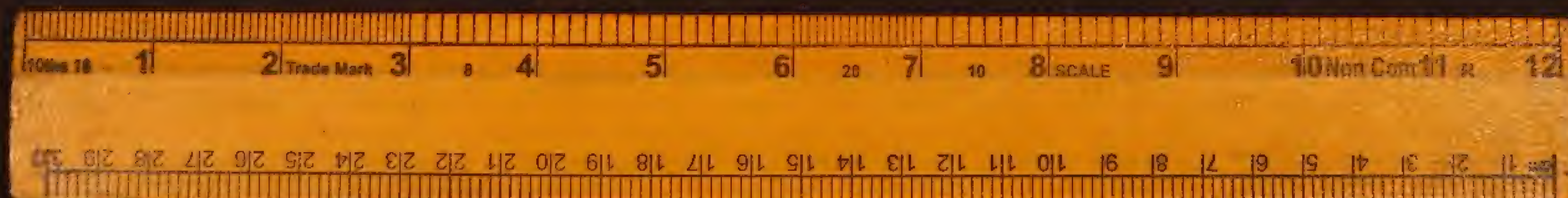
कृष्ण एकत्र निबन्धने संग्रहः
इति कल्पतरुप्रभृतयः । इति-
भरतः ॥ नानाग्रन्थस्यां ग्रंथाः
संग्रहेते एकस्यानस्याः कियेते
इति संग्रहो ग्रंथविशेषः ॥
इति आहुविदेकरीकायां श्री-
कृष्णतर्कालंकारः ॥ वृहत् ॥
उत्तमः । ग्रहणो संचेपः ॥ इति
मेदिनी । मुष्टिः । इति विश्वः ॥
स्त्रीकारः । महद्योगः ॥ इति
नानाग्रंथमाला ॥
संग्रहणी स्त्री ग्रहणीरोगः
तस्य निदानादि ग्रहणीशब्दे इ-
ष्टम् । अथ सामान्यग्रहणीरोगो-
गस्य चिकित्सासाम्ग्रहणी
माश्रिते रोग मञ्जीरानुदण-
चरेत् । लेंचने क्षीपनीयेषु मे-
दातीसारभेषजैः ॥ दोषेसामे-
निरामञ्च विद्यादज्ञानिसारव-
त् । अतिसारोक्त विधिना त-
स्यामंचविषाचयेत् । पेयादि-
पटु नञ्चने पंचकोलादिभि-
र्युते । दीपनानिचतकञ्चग्रह-
णेषा योजयेद्विषक ॥ कपि-
त्यादिल्लचोरोभी तकराडिमसा-
धिता । यदाशुः पाचयत्सामेस-
कृत संवर्तयत्तपि ॥ संवर्तय

ति चनीकरोति ॥ औषध लैकानागर चूर्णमिश्रितः सगु
 त्पाह । जातीफल लवंगौला ३ । ग्रहणी गद मसुये तक भु
 पत्र त्वरुनागकेसरे । कर्पूरे जाशीलितो जयति । श्रीफल
 दने तिले त्वक लीरीनगराम शलाङ्कः विल्वसामफलं गुड
 ले । तालीस पिप्पली पय्या स्यात् भागद्वये । विल्वकल्कः ॥
 स्यात्तजीरक चित्रकः । मुंठी चतुष्फलं सुधाकाण्ड विफलं
 विडंग मरिचैः समभागैर्विच कम्पलाहिले तथा नलात । २
 लिङ्गैः । यावेयानि सदाणि ग्यद्वेण गान्को गुटिका भो
 दद्याद्गन्धु तावती । सर्वेण जनेतर । मुक्ताभुक्ते पचत्याशु
 समानाशा प्रदेया शुभशक्त नाशयेद्ग्रहणीगद । काले स्या
 रा । कर्षमात्रमिदे तादेन्मधुना से तथाशीसिविस्वीचुहदा
 स्नावितेजनः । नाशयेद्गुहणी मये । गान्को गुटिका ॥
 कासे तये स्यास मरोचके ॥ मुस्तकानिविषा विल्व कौट
 जातीफलादिचूर्ण ॥ चित्रकं जेमत्तमचूर्णिते । मधुनाच समा
 पिप्पलीमूले लोरो लवण पंचके । ओषं हिङ्गु जमोदा लीङ्गग्रहणीसर्वजान्पजेत् । कौ
 च चयं चैकत्र चूर्णयेत् । ३ टजेद्द्वयदः । मुस्तादिचूर्ण ॥ ये
 टिका मानुनुंगस्य रसे की दा तोवायदिवारक्तः सुपक्वाग्रह
 डिमस्यवा । कुता विषाचयता एणीगदः । गुडेनाधिक सज्जनम
 मप्रदीपयतिचानले । लोरो स क्तिनेनाशुनप्रपति । सज्जः राल
 र्जिका यवसारो । लवण पंच इति लोके । सज्जरसचूर्ण ॥
 कमिति । सेंपवं रुचकंचैववि विल्लाहृ शक यव तालकमो
 ३ समुद्रिकं गर मिति । ओ चसिद्ध माजपयः पिवतियो
 ये मुंठी पिप्पली मरिचानि दिवसत्रयेन । सोः तिप्रचुहवि
 शुजमोदाय यवानिका मात रजे ग्रहणीविकारे सामे स
 लुंगं बीजसकं चित्रकादिव प्रोणिता मसाध्य मपितिलो
 टिका ॥ श्रीफलशलाङ्कः ति । सोचोमोचरसः । तिरोगाति

हति । प्रस्यये तामलकी शकयवा श्वेव प्रमेकं कर्षस
 रमस्यग्रहस्य दत्तादेतलो गुड स्मिता । मूलीकायाः पलायव
 स्य । चूर्णीकृते यंथितजीर चत्तावि कथितानिहि । विहृता
 चय कोषेम कुसा हवुषाजमो याः पलायवो गुड स्यादेतला
 देः । विडंग सिंधु विफला यवानी तथा । तिलतैल पलायवो वा
 पाठाग्रिथानेष्पपल प्रमाणैः । १ द मलका रसस्यतु । प्रस्यये
 ताविहृचूर्ण पलानि चाष्टाव मिदे सर्वेशने मृद्विनापचेत् ।
 हो च तैलस्य पचेद्यथावत् ॥ उड्वरेचामलके वादरे वा यथा
 तेमत्तयेदत्तफल प्रमाणे यथे फले । तावन्मात्र मिदे तादेद्
 घृचेष्ट विस्मृगं पि युक्ते । ग्रहेन चयेदायथानले । निविलान्
 सर्वेग्रहणीविकाराः सस्यासका ग्रहणीरोगान् प्रमेहं श्वेकानि
 सस्वरभेद प्रोथाः । प्राम्यति प्राति । उरोचाते प्रतिप्रयाये
 चाये चिर मेतराये हेतस्य प्रेल् वैल्य वक्रिसेतये । ज्वरानपि
 स्पच वृद्धिहेतः । स्त्रीणां तवेष्वा हरेतसर्जनं कुर्यात् कांतिम
 मय नाशनः स्यात् कल्याणको ति स्त्रे । पितु पाठान्वादे
 नाम गुडः प्रसिद्धः । तैले मनाक ति रक्तपित्तं च चिहृष्टे । धातु
 विहृत भृष्टा विस्मृगं पि पलेप लीरोगा वयहीणः स्त्रीषु स्त्री
 ले । मिदे निषेय मत्रैवगुडे एः क्षयीचयः । तेभ्यो हितशु
 कल्याणपदेके । कल्याणकगु वेष्वाये महाकल्याणको गुडः
 ३ ॥ पिप्पली पिप्पलीमूले महाकल्याणकगुडः । ऊखा
 चयकं गजपिप्पली । धान्यक एजानां सुपक्वानां मित्राणां
 च विडंगानि यवानी मरिचा लिङ्गचत्वचो । सर्पिः प्रस्य पल
 निच ॥ विफला चाजमोदाच शनेताश्रयावे शनेः पचेत् । पि
 मलिनी जीरक स्तथा । सेंपवं पिप्पली पिप्पलीमूले चित्रकं ग
 रोमकं चापि समुद्रे रुचकं जपिप्पली । धान्यकानि विडं
 विडे श्राशवधश्च तक पत्रं गानिनागरे मरिचानिच । विफ
 सत्तैला चोपकुचिका । मुंठी लाचाजमोदाच कलिगाजानि

सैयवं । एकैकस्य पलेचैकं वि
 वृत्तोऽप्युपलानिच । तैलस्य च प
 लास्येष्टे गुडात् पंचाशदेवत
 ग्रामनका रसस्यात्र प्रस्थाय
 मुदीरिते । तावत्पाके प्रकुर्वी
 त मृदुनावक्रिताभिषेक ॥
 यावत्तदीप्रलेपः स्यात् तदै-
 नमवतारयेत् । औं उवां चाम
 लके वादं वायथाफलं । ता
 वन्मात्रमिदं वादेऽक्षयेहा य
 थानले । अनेनेव विधानेन प्र
 युक्तश्च दिने दिने । निहेति प्र
 हाणीशे गान् ऊह्यन्ती भग
 न्दान् । ज्वरमात्राह रुद्रो ग
 गुल्फोदरविमृचिकाः । काम
 लोपांशुशोभश्च प्रमेहोऽप्येकवि
 श्रुति । वात शानित वीसर्प-
 दग्धुपत्तहलीमकान् । वातपि
 त्तकफान् सर्वात्र उद्यान् शु
 द्धानसमाचरेत् । व्याधितीला
 वयःलीला स्त्रीषु लीलाश्च येन
 राः । तेभ्योहितो गुरोऽयं स्यात्तवं
 ध्याना मपि पुत्रदः ॥ वृष्णाव-
 लेा हंहराश्च वयसः स्थापनः
 परः । ऊष्माणवल्पाण्युः ।
 अतीसारार्थिकारलिगित विले
 तैलञ्चावहितं । इति ग्रहाणी-

शेणार्थिकारः ॥ इति भाव-
 प्रकाशः ॥

संग्राम उ. न त क युद्धे । इति
 कविकल्पद्रुमः । असंग्रामत्
 ३. संग्रामयते । न संग्रामय
 ति । त्रितैवोभयपदमिदोऽदि-
 त्तरणं अफलवत्कर्मविश्रा
 त्तनेपदार्थः । एवं सर्वत्र ॥

किंतु ग्रय मात्मनेपदीति शेषः
 कदाचित् परस्मैपदार्थो नका
 रः । इति दुर्गादासः ॥

संग्रामः पुं युद्धे । इत्यमरः ॥

संग्रामपटहः पुं रणवाद्ये ॥

यथा । रणतर्पित संग्रामपट
 होऽभयदिविभ्रमः ॥ इति वि
 काण्डशेषः ॥

संग्रहः पुं फलकस्य मुष्टिः ॥

फलकग्रहणस्थान मिति यावत्

संग्रहतेऽयमिति कर्मणि च न

मुष्टिवन्धनक्रिया । तत्पर्यायः

मुष्टिवन्धः ॥ हे मुष्टिवन्धन

क्रियायां । मुष्टिवन्धः दुर्लि-

विन्यासो मुष्टिवन्धः । मुष्टिना

बन्धो दृढग्रहण संग्रह इत्य

परे । मुष्ट्या सेव संग्रह इत्यने

मुष्टिः स्त्रियाञ्च संग्रह इति

कोणाणितः । संप्रत्यये ॥

अत्र संग्रहः । इत्यमरभरतो
 संग्रही पुं ऊटजवृत्तः । इ
 तिराजनिर्घारः ॥

संचः पुं समूहः । इत्यमरः ॥

सजातीयानां विजातीयानां

चजेतनाद्ये संचसार्वभौमस्य

तो । यथा भिक्षु संचः वणिक्

सार्वभौमः । संचस्यते परिक्रियते

नेनेति संचः । संच्यते हन

धातो नास्तीति उः निपातना

तदस्य चः । इति भरतः ॥

संचचारी पुं मत्स्यः । इति

हेमचंद्रः ॥ बह्विभिः सह ग

मिति चि ॥

संचजीवी पुं व्रातीनः । इति

हेमचंद्रः ॥

संचटः पुं ग्रन्थोऽयमिदं ॥

यथा । नैवान्यत्र मदेयसिंधु

रचटा संचट चंटा रणतका

रस्मसमवेति वनितालव्यस्तु

ति भूपतिः । इति वाल्मीकि

कृतगंगाएकलोचने । गठने । य

था । मृदाहरण संचट प्रतिष्ठा

कानमेव च । स्त्रयने एजतञ्चैव

विसर्जने मतः परः । इति तिप्पा

दितले । चक्रविशेषश्च ॥

संचटने स्त्री स्त्री मेलने ॥

पठने । चटना । इति केचित्

संचट्टा स्त्री लता इति शब्द

चंद्रिका ॥

संचतलः पुं मितितप्रतल

हयं । जोडहात इति भाषा ।

इत्यमरः ॥

संचपुष्पी स्त्री धातकी । इ

तिराजनिर्घारः ॥

संचर्षः पुं संचर्षणं । स्पृष्टं ।

संसर्षः । इति शब्दरत्नावली ।

संचाटिका स्त्री युग्मे । ऊटनी

जलकंटकं । इति मेदिनी ॥

चूणं । इति विश्वः ॥

संचातः पुं समूहः । नरक

भेदः । इत्यमरः । हनने । इति

मेदिनी । कफः । इति राज

निर्घारः । नाटके गतिविशेषः । इति केचित् ॥

संचातपत्रिका स्त्री शतपु-

ष्पा । इति राजनिर्घारः ॥

संचुषितं वि सम्पन्नोऽप्यण

संचुष्टं प्रयः । संचुष्टवृथा

तोऽक्त प्रत्यये कृतवा रुषास

संचुष्यते संचुष्यन्ते इत्यनेन

विश्वेन उमा निष्पत्तेः । इति

सुखबोधयाकरणां ॥

सचिः स्त्री शची । इत्यमरटीका

यो रामाग्रमः ॥ सचेष्टः पुं आग्रः । इति शब्दमा
सचिलकः वि क्लिप्तवत् । ला । चेष्टया सहवर्तमाने वि
इति शब्दरत्नावली ॥ सचारा स्त्री हविः । इति श
सचितः पुं मंत्री । सहायः ॥ हचेष्टिका ॥
इत्यमरः । क्लृप्तवत् । इति सचितः स्त्री वत्स । इति सु
राजनिर्घण्टः ॥ सचितः स्त्री वत्स । इति सु
सचिवामयः पुं विमर्षः । ३ सचिदानन्दः स्त्री निमज्जान
तिराजनिर्घण्टः ॥ मुखस्वरूपे । तच्च वत्स । यथा
सची स्त्री शची । इत्याली । श अहं देवानां चान्येभ्यो
चतैर्यत्नं वक्ति शची शचः स्मिन् शकभाक । सचिदानन्द
वाचि तालवादिः नाम्नीति इत्येह विमर्षः । सभाचवान्
इः पाठेऽप्युपपत्तिः पक्षे इति इत्याक्रिकतत्वे । साकारदेव
शची । कौशिकीचशचीको विप्रेशो वि । यथा ॥ सु
शतकीतिवर्णदेशमात्रायां ऊर्दे सचिदानन्दे प्रणिप्रत्य
तालव्येषु पठ्यते । सचीदंता एणीयते । इत्यादि सुगुणोप
दिष्टु तत्र सचते प्राणाययति आकरणे ॥
इदं मितिषचः । सेचने एवतः सज्जालः वि पंकिलः ।
इत्यमरः ॥ सचिपूचः । इत्यमरटीकायां भर्तः । सचिः शचीति भर्तृदि
पक्षेऽप्युपपत्तिः । सचीनन्दनः पुं श सचजयंतः ॥ चेतस
चीसुतः । सचजयंतः ॥ चेतस देवः । यथा शाकेभ्युनि याम
युगेऽगते पप्रुपेति यो फाल्गु नयोर्गमासौ । त्रैलोक्यभारेण
दयः प्रणयकीर्तिं देवः सचीनं दन आविशसीत् । इति चैत
नचंद्रोदयनाटकं ॥ सजातीयः पुं समानजातिस्त्री
पुंसोः पुत्रः ॥ यथा । सवर्णो भ्यः सवर्णासु जायंते हि स
जातयः । अनिद्येषु विवाहेषु पुत्राः संतानवर्धनाः । इति मि
ताक्षरायां आचार्यभाष्यः ॥ समानजातो वि ॥
सजातीयः वि समानधर्माको तः । यथा । सजातीयैः कुलपुत्रे

तिरभ्यो पुं नपुंसके । इत्यमरः । आहितो ये ऊर्वतो वेदस
सजः वा सहायः । इति शब्द रत्नावली भर्तृश्रु ॥ सजः वि प्रीतियुक्ता ॥ सेवा
युक्ता । इति सुगुणोपपत्तिः । पात्रे क्रियायोगसारे १६ अ
णं ॥ सुधी प्रीतिसेवनयोः नलिनी दलगत जलवत्तर
जाघणं चट्ट सह जुषा वत् लेतद्वज्जीवन मतिशयचपले
तेया सा सजः ॥ इति तट्टी चणमपि सजन संगतिरेका
कायाङ्गदास ॥ तापसः ॥ भवति भर्ता वत्तरेण नैका
इति सेलिसमार्याकरणे ॥ इति श्रीशेकराचार्यकृतमे
सजः वि सज्जः । इत्यमरः ॥ हसुज्जः ॥
सेभृतः । इति विश्वमेदिनी ॥ सजना स्त्री नायकस्यारोह
निभृतः । इति शब्दरत्नावली ॥ एतद्यगजसजीकरणं तत्पर्या
सजायुक्तश्च ॥ यः । कल्पना २ । इत्यमरः ॥
सजने स्त्री रत्नाण्ये सैन्य सजा स्त्री वेशः । सज्जति
ज्ञानं । चोकीतिख्याते । तत् भाषा । सजाहः । सौजडोया
पर्यायः ॥ इति भाषा । ससजयातो भो
उपरत्तणं २ । इत्यमरः ॥ वेष्टात प्रत्यय निष्पत्ता ॥
चट्टः । इति मेदिनी । सजाच । इति व्याकरणे ॥
सजनः पुं सत्तुल्लोद्धवः । सजितः वि भूषितः । कृतस
तत्पर्यायः । महाकुलः २ ऊ जुः । वस्मिन्तः सज्जः । ससज
लीनः ३ आर्यः ४ सभ्यः ५ धातोः कृतप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
साधुः ६ इत्यमरः । कुलजः ७ सेचः पुं पुस्तकलेखनार्थप
सेचः ८ साधुजः ९ इति शब्द वचयः । सौच इति भाषा । य
रत्नावली । मेदिनीकरमते । या । श्रीतारीपत्रजे संचे समे
वाच्यलिंगे ७ ये । तल्लक्षणं पत्रसंचिते । विचित्रके विषा
यथा दंत उवाच निजाचार संच वर्मणा संपरीकृतो रत्न

मेदिनी। शिवा। इति शहर
त्तावली ॥
सटांकः ३ सिंहः। इति शहर
रत्तावली ॥
सटिः ५ सी शरी ॥ इति श
रत्तावली ॥
सटिका सी गन्धपत्रा। सटी
इति राजनिर्घण्टः ॥
सटी सी गन्धद्वयविशेषः।
वनप्रादा इति अमृतद्वयः।
तिचभाषा। आवेहलदी इति
कोकरो प्रसिद्धा। तस्यार्थायः
शरी २ गन्धपरी ३ सुगन्धा ४
सटिः ५ प्रादिः ६ गन्धमला
गन्धमली ८ पलशः ९ कर्करः
१० वृक्षप्रिया ११ कर्करः १२ ग
भालिः १३ गन्धमूलकः १४।
इति शहरत्तावली। शरी
१५ वृक्षप्रिया १६ अमृतनिशा
१७ वृक्षः १८ गन्धारी १९ सटि
का २० पलाशिका २१ सवदा
२२ टली २३ रूरी २४ गन्धा २५
एधुपलाशिका २६ सौम्या २७
हिमोद्भवा २८ गन्धवृक्षः २९।
अस्यागुणाः। सुनित्तले। प्र
ज्ञरसत्। लघुत्वे। उल्लत्वे। रु
विप्रदत्ते ज्वरकफासकैः
व्याधौष वक्रामयनाशिते।
रुघत्वेच। इति राजनिर्घण्टः ॥
सट्टा सी पत्तिभेदः। वाघे। इ
ति संक्षिप्तसंज्ञादिप्रतिः।
सठ क सुठोथे। इति कविकल्प
डुमः। देवादिः। क सठयति।
शराथे गन्धसंस्कृत संस्कृतेषु
इति उगादासः।
सटी सी शरी। इति राजनि
र्घण्टः ॥
सगासुत्रं स्त्री शरणसुत्रं। इत्य
मरीकाया गन्धमुद्रुटः ॥
सगाः ३ वृक्षः। इत्यमरीका
सगिष्ठाः ३ संदंशः। सौजाशि
इति भाषा। यथा। पायसे क
वृक्षगो देवाज्ञानि वयानि
वे अज्ञानि ये संस्कृत्यतेषा
मंशानि पापिनो। निपाति
तानो भूएष्टे उहुतात्तिनिरीत
तो। संक्षिप्तसंज्ञातेनेरे यो
मे सुखान्तः। इति मार्क
रिचपुराणे १५ अध्यायः ॥
सटीने स्त्री त्वगगतिक्रिया।
इत्यमरः। त्वगानो पत्तिलो
गतौ स्थानांतर संचारे यताः
क्रियाः व्यापाराः। का स्ता ३
साह प्रथमटीने प्रतीने ३।

दुयनाय क्रमवंधः ॥ ऊर्द्धे जीने
उर्द्धीने विषमने। संगतेजीने
संजीने वृत्तादौ पतनमिति।
एथक एथक पत्तिगतिक्कि
यास प्रतीने तिष्ठगगमने ३
जीने ऊर्द्धगमने संजीने संगत
गमन मित्ये। ओ डी उ. य
गतौ डी उ. च नभोगतौभावे
क्तः सुत्वाद्योदितिनत्वे। इति
भरतः ॥
सत् वि सत्ते। साधुः। विद्य
माने। प्रशस्ते। अभ्यर्हिते ॥
इत्यमरः। यीरः। इति मेदि
नी ॥
सत् स्त्री ब्रह्म। यथा भगव
हीता। ओतत्सदिति निर्देशेण
ब्रह्मणस्त्विविधः स्मृतः। ब्रा
ह्मण स्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च वि
दिताः परा ॥ ओ तत् सदिति
विविधो ब्रह्मणो जगदीश
स्य निर्देशः। मिथाने ब्रह्मवि
द्विष्टिते। तत्र तावेदोमिति
ब्रह्मभादि प्रकृतिप्रसिद्धे रो
मिति ब्रह्मणो नाम। पातेज
लिख्याह अस्मैववाचकः प्राण
वः। अस ब्रह्मणः। ओकारो भ
गवान्सुखित्यादि त्ववाच्य वा
चकयो रभेदेन। तथा च।
जगत्कारणत्वेन प्रसिद्धत्वा
दविशेषो परोक्षत्वाच्च तच्छब्दो
ऽपि ब्रह्मणो नाम। एवं परमा
र्थ सत् साधुत्व प्रपञ्चत्वादि
भिः सच्छब्दोऽपि। अत स्तेन वि
विधनिर्देशेण। यद्वा यस्याये
विविधो निर्देशः स्तेन परमा
त्मना ब्रह्मणोदयो निर्मिताः
वैदिके कर्मणि तेषां प्रथमतो
निर्देशः यथा। तस्मादोमित्यु
दाहरत यत्तदान तपः क्रिया
प्रवर्तते विधानेऽन्ताः सततं ब्र
ह्मवादिनो। यस्मादेवं ब्रह्म
णो निर्देशः तस्मादोमित्युदा
हरत उच्चार्य कृता वेदवादि
नां यज्ञायाः प्राप्तेऽन्ताः क्रियाः
सततं संगवैकलेपि प्रवर्तते
प्रकर्षेण वर्तते सगुण भवेती
ति भगवान् शंकराचार्य चरणाः
तदित्यनभिसेधाय यत्तदानत
पः क्रिया। दानक्रियाश्च विविधः
क्रियेते सोक्त कोलिभिः ॥
तदिति ब्रह्मणोऽभिधानमुदा
हरत इत्यनुषंगः। अनभिसेध
यकर्मणः फल मिति शेषः त
स्मात् फलाभिसेधाने विनामु

मुत्तम कर्मकर्तव्यमिति ॥ सतानंदः पुं गौतममुनिषु
 बोध्यः। सत्त्वसाधुभावेन सति ॥ सच जनकराजप्ररोहितः ॥
 तेततयुज्यते। प्रणलेकर्म इति शतृत्तावली ॥
 णितया सत्त्वः पार्थयुज्य सतिः स्त्री दानं। अवसानं ॥
 ते। यतो विद्यमानजनानिउत इति सातिशतृतीकायांभरतः।
 कुष्टचरितेच सदितेततप्रयु सती स्त्री उर्गा। साधी। इतिमे
 ज्यते प्रतोयज्ञादो कर्मणि दिनी ॥ मोराष्टमृतिका ॥
 प्रथमतः सत्त्वः प्रयुज्यते इतिहेमचंद्रः ॥ दानं। अवसा
 इत्येकादशीतत्ते ॥ ने। इतिनानार्थ सातिशतृती
 प्रयत्न सतृष्टदृष्टये ॥ कायांभरतः ॥ स्थानविशेष
 सतृजलीनः पुं सतृजलोद्दे सत्यष्टोत्तरातनामानि। यथा
 वः। यथा। सतृजलीनाय शां देयुवाच। सर्वगा सर्वभूते
 नायमृजवे रम्भवर्जिते। दद्या प्रदृष्ट्या सर्वतो भुवि। स
 त्त्वाभिदंष्टरणं सर्वकामफ मलोकेषु यत्किंचिदहितं न
 लप्रदे। इतिविस्मयारतंवे व मया विना। तथापि येषु स्या
 दुक्तभैरवलोचने ॥ नेषु दृष्ट्याः सिद्धिमीप्सुभिः
 सतृते स्त्री निरंतरक्रिया। त स्मर्तव्या भूतिकामे वीता व
 इति वि इत्यमरः। तत्पर्या सासि प्रयत्नतः। ताराणां
 या अनवरतशब्देनित्यशब्देच विप्रालासी नेमिषे लिंगधारि
 दृष्ट्याः। अपिच। सतृतेत्वन णी। प्रयागे ललितादेवी काम
 वरतानांताम्रान्त संतते ॥ कागंधमादने। मानसे जमुदा
 प्रसक्तासक्त नित्यजस्वानहा नाम विस्मयाया तथेस्यरे। गो
 विरतानिषां। इति जराधरः ॥ मते गोमती नाम मेदरे का
 सतृते स्त्री स्भावः। इति सचारिणी। मदीत्तरा चैत्र
 हेमचंद्रः ॥ ये जायंतीहास्तिनापुरे। का
 सतर्कः वि तर्कणसहवर्तना नृजज्ञेतथा गोरीरम्भा मल
 नः। सावधानः। इति लोकप्रसि यपर्वते। पकाप्रके कीर्ति-

सती विद्यां विषेयरे विदुः रोषा हंदावने वने। देवकीम
 प्रकरे प्ररुहतेति केदारेमा युगयोत पातालेपरमेसरी।
 गंदायिनी ॥ नंदा हिमवतः चित्रकूटे तथा सीता विरये
 एष्टे गोकर्णे भद्रकर्णिका। विष्णापिवासिनी। सत्याहारेक
 स्थानेस्यरे भवानीत विल्लके रीरात हरिश्चंद्रेन चंदिका ॥
 विल्लपविका। श्रीशैलेमाधवी रमणा रामतीर्थतयमुनायोमृ
 नामभद्राभदेस्यरेतथा। जयाव गावती। करवीरे महालक्ष्मी रु
 राहशैलेतुकमलाकमलालये मोदेवीविनायके। श्रुगोमावे
 रुद्रकोट्यात रुद्राणीकाली घनायेत महाकालमहेस
 कालेजरेतथा। महालिंगेत री। अभयेतुसतीर्थतयमृता
 कपिला साकोटे कमलेसरी। विष्णुकंदरे। उलसीर्थतयअस्य
 प्रव कपिलाम्बरा इतिचपाठः तीर्थेतिचपाठः। माण्डवे मा
 शालग्रामे महादेवीशिवलि एरवीनामसाहामाहेस्यरेपुरे
 गोजनप्रिया। मायापर्याकुमा छगलाएडप्रचंडात चंदिका
 रीतसंताने ललितातथा। उत मरकंदके। सोमेश्वरेचरायरा
 पलासीसहस्राक्षेदिराणाक्षेम प्रभावे प्रकरावती। देवमाता
 होमला। रायायामंगलानाम सरस्वत्यापारापारतटेमता ॥
 विमलाप्रकृषोत्तमे। विपाशा महालयमहाभागपयोस्पापि
 या मंदोरासी पाटलापुंड्रवर्ह गलेसरी। सिद्धिकाकृतपेणचे
 ने। नारायणी सुपाश्चंत विहू तकार्तिकेयेतपंकरी। उतप
 टे रुद्रसेदरी। विप्रले विप्रला लावर्तके लोला सुभद्रा पैा
 नाम कल्याणी मलयावले। एासंगमे। महासिद्धवनेलक्ष्मी
 कौटवी कोटितीर्थेषु सुगंधा रतंगा भरताम्रमे। जालंधरे
 माधवेवने। गोदाश्रमे त्रिंश विष्णुसुखी तारा किंकिंधपर्व
 ध्यात गोदाहारे इतिश्रिया तोदेवदारुवने प्रहिर्मेधाकाश्री
 शिवकुंडे शिवानेदा नंदिनीदे रमेडले। भीमादेवीहिमाद्रौच
 वित्कानदे। रुद्रिणीद्वारवसंत तथिवेसेस्यरेतथा कपाल-

मोचने शुद्धि सीया कायावरो
हरेण। प्रोवाहने धनि नाम
धृतिः पिंशरकेतया। कास्ता
चंद्रभागायामहोदे शिवचा
रिणी। वेणवायाममृतानामव
दर्यावर्द्धसीतया। ओषधीचो
तरुजोऊशहीये ऊषादका
मन्मथाहमकटेन ऊमुदेसम
वादिनी। अश्वत्थ वदनीकात
निधिर्वैश्रवणालये। गायत्रीवे
दवदनेपार्वतीशिवसन्निधौ देव
लोकेतथेदालीब्रह्मास्पृश
रस्ती। सूर्याविने प्रभानास
माहृणावैसवीतया अरुंधती
सतीनांत रामास चतिलोत्तमा
चित्ते ब्रह्मकला नाम शक्तिः
सर्वशरीरिणी ॥ पतञ्जलेश्वरः
प्रोक्तनामाष्टशतमुत्तमं। अ
ष्टात्ररश्मि तीक्ष्णानां शतमेत
उदाहृते। यः पठेत्तुल्यगुणादा
पिसर्वपापैः प्रमुच्यते। पृथुती
थेषुयः कृतास्त्रानेपश्यतिसा
नवः। सर्वपापविनिर्मुक्तः कस्य
शिवपुरेवसेत। यस्तुमत्परा
सः काले करोत्येतेषुमानवः
स भित्वा ब्रह्मसदने पदमथे
तिशोकरे। नामाष्टशतकेयस्त

आवयेच्छिवसन्निधौ तृतीया
यामणाष्टम्या वक्रपुत्रो भवेत्
२। गोदाने आठकालेवा अ
हमहनिवा पुनः। देवार्चनवि
धौ विद्वान् पठन् ब्रह्माधिग
च्छति। एवं वदेतीसातत्र ददाहा
स्मानमात्मना। सूर्यभवेपिका
लेच दत्तप्राचेतसे भवत। पा
वतीचाभवदेवी शिवदेहादे
धारिणी। मेनागर्व सभुत्तजा
भुक्तिमुक्तिफलप्रदा। अरुंधती
जपेत्येतत्तदाप्रा योगमुत्तमं।
पुरुषाश्च राजर्षि लोकेषुज
यतामगात्। ययातिः पुत्रलाभे
त धनलाभेन भारीवः। तथाये
देवदेत्याश्च ब्राह्मणाः रुत्रिया
सुथ्या। वैष्णवाः शूद्राश्च वरवः
सिद्धि मीय रथेपिस्तो। यज्ञेन
लिखितं तिष्ठेत् एज्यतेदेवसन्नि
धौ। न तत्र शोकदोषाये क
दाचिदपि जायते। इति म
त्स्यपुराणे १३ अध्यायः ॥
सावित्री। यथा। यमउवाच
सावित्रीवरदानेन त्वंसावित्री
कलासती। प्राप्ताप्रशम्भृता
चतुष्मानत्समा सुमे ॥ यथा
श्रीः श्रीमतेः कोडेभवानीवभ

वरसि। सौभाग्यासुप्रियात्वे
वभवसत्यवति प्रिये। इति
ब्रह्मवैवर्तेप्रकृतिलेखे २५ ॥
अध्यायः। विद्यमाना। यथा
अथापमानेनपितः प्रयुक्ता द
त्तस्यकन्या भवएतपत्नी। स
ती सती योगविस्तृष्टदेहातो
जन्मने शैलवधे प्रपदे ॥ इ
ति कुमारसंभवे। सर्गः ॥
सतीनः ५ वंशः। इतिशुक्
माला। सतीलकः। इत्यमर
टीकायांभरतः ॥
सतीनकः ५ सतीलकः। इत्य
मरटीका ॥
सतीर्थः ५ परस्परैकगुरुशि
ष्यः। इति पाद्वरत्नावली ॥
सतीर्थः ५ परस्परैकगुरु
शिष्यः। इत्यमरः। एकोऽभि
ज्ञो गुरु रथेवातेऽन्यस्यसती
र्थः। समानेतीर्थगुरोवसेति
सतीर्थः। ऊ चे कादितियः
ज्ञातिजनपदेयादिकामः ॥
तीर्थ मृषियुष्टे जले गुरो इ
तिवस्यते। इति भरतः ॥
अपिच। एता सतीर्थःसती
र्थ्यापि तथैवगुरु रित्यपि।
इति शब्दरत्नावली ॥

सतीलः ५ वंशः। इतिहाय
वली। वायुः। इत्यमरटीका
याययमुक्तः। कलायः। य
था। कलाय सिपुटः प्रोक्तः
सतीलो वर्तलो मतः। इति
भरतधृतवादिः ॥
सतीलकः ५ कलायः। यथा
कलायस्तुसतीलकःहरेण
खंडिकोचामिनः। इत्यमरः ॥
चत्वारिकलाये। मटर इति ख्या
ते। कलायशब्दो विशेषेसामा
न्येच अतएव माषकलाय इत्या
दिप्रयोगः। कदाते भुज्यतेक
लायः। कड भदरो नाम्नी
तिश्रायःमतीषादित्यातउत्पलः
तिलेनतिलवत् कुसवर्णचि
ह्नैरसह वर्तते सतीलःनिपा
तनादिकारस्य दीर्घः स्तार्थके
सतीलकः देसादि। क्रियतेभ
राणां ह्येति मनो वाहरेणः
नाम्नीति वाणः। खंडिते विरा
ध्यते खण्डिकः एतेण उक्तः
कलाय सिपुटः प्रोक्तः सती
लो वर्तलो मतः। हरेणः क
एक। सेयेति त वादिः।
इति भरतः ॥
सतीला स्त्री कलायविशेषः

तेडोडा इतिभावा । यथा ।
 सतीला निगिण्कातिणीति
 शवचंद्रिका ॥
 सतवे स्त्री तवयुक्तशस्ये था
 ने । यथा । शस्ये लेवगते पाऊं
 सतवे थाय मुच्यते । आमेवि
 तव मितुक्तं स्त्रि मन्मुदा
 हते । इति आदतत्वे ॥
 सतद्वि तस्मापुक्तः । तत्
 पर्यायः । तवितः २ तवितः ३
 इति विकाएशेषः ॥
 सतैः पुं तवः । इति संक्षिप्त
 सायणादिवृत्तिः ॥
 सत स्त्री व्रत । पतदिवराणे
 सतीनशवात् परे सतपादे
 दृष्टव्यं ॥
 सत कदंबः पुं केलिकदंबः
 यथा केलिवृत्तः सत कदंबो
 व्रतभः शिशुपालकः । इति
 शवचंद्रिका ॥
 सतकर्ता पुं विसुः । यथा । स
 त्कर्ता सत्कर्तः साधु रिति तस्य
 सतसतामस्तोत्रं ॥
 सतकर्मा स्त्री वेदविहितकि
 या । यथा । विसुप्रयोगः । सत्कर्
 मयोगेण नजने नैवापः प्रो
 चकारो यस्मिन्नुदिततसे

तमो देवाय भास्वते । इति प्रा
 यश्चित्तत्वे ॥
 सत्कोचनारः पुं शक्तकोचनः ।
 यथा । कोविदारे चमरिकः क
 रालो युगपत्रकः । सतकोच
 नारः कामात् इयवाहनशोक
 रः । इति शवचंद्रिका ॥
 सतकारः पुं विलः । इति
 शवचंद्रिका ॥
 सतकारः पुं राजा । यथा ।
 पवम्भताः सभासदः सभाया
 यथा सीदेति उपविशति तथा
 दानमान सत कारै राजा क
 र्तव्याः । इति शवहारतत्वे ॥
 शवदाहादिक्रिया । इति लो
 कप्रसिद्धिः ॥
 सतकृतः वि एजितः । कृतस
 त्कारः । यथा । तस्यै कंचित् स
 कालञ्च मुनिना तेन सत्कृतः
 इति देवीमाहात्म्ये ॥
 सत्कृतिः स्त्री सत्कारः । सत
 क्रियाप्राप्त्यर्थ दर्शनात् ॥
 सतक्रिया स्त्री शवदाहादिक्रि
 या । तत्पर्यायः । संक्षिप्ता २
 इति विकाएशेषः । सत्कारः
 १ इति शवचंद्रिकावली । सत्सा
 ने । यथा मनुः । चट्टेः पतः ।

जिते ज्ञातिमथस्या यवसे
 गवो । प्रदद्यात् प्रथमे गेभिः
 सतकृतस्यहि सतक्रिया ॥
 इति प्रायश्चित्तत्वे ॥
 सतमः वि प्रतिपेभनः । इत्य
 मरः । एज्यतमः साधीयान् ॥
 उत्तमः । इति मेदिनी ॥
 सता स्त्री ज्ञातिविशेषः । इति
 भाषापरिच्छेदः । विद्यमान
 ता । यथा । यद्यपि पापस्य का
 र्यान्वितत्वेन तत्सत्ताया स
 प्रामाण्यं प्रतिभाति । इति प्रा
 यश्चित्तत्वे । साधुता । सतो
 भावश्चैव सत्कृतत्वात् तत्प्रत्य
 येन निष्पन्ना ॥
 सत्रे स्त्री यत्तः । सदादानं ॥
 प्राच्छादने । प्ररणे । कैतवे
 इति मेदिनी धने ॥
 गृहे । दाने सरोरवे ॥
 इत्यनेकार्थकोषः । यागवि
 शेषः । यथा । नैमिषे निमि
 यत्वे च स्युः । शौनकादयः
 सत्रे सर्गाय लोकाय सरस
 सम मासत । कलिमागतमाज्ञा
 यत्वेऽस्मिन् वैलवे वये ॥ आ
 सीना दीर्घसत्रेण कथायां स
 त्राण हरेः । इति श्रीभाराव

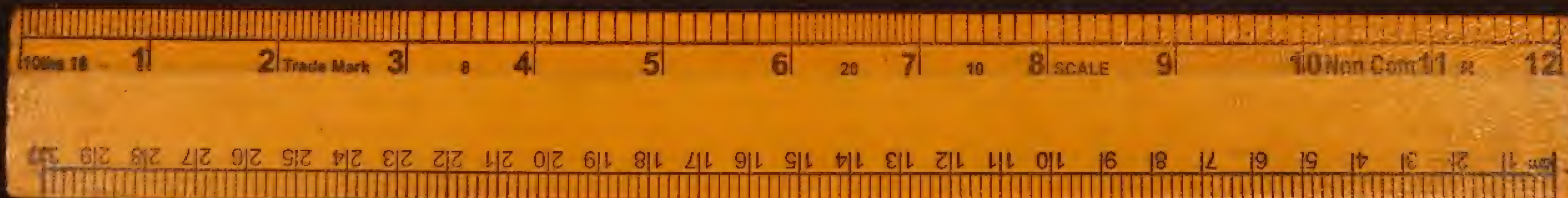
ने । कृत्ये । ग्रन्थायः ॥
 हादशादसाधसत्रं । यथा ।
 ज्योतिष्टोमे हादश गोशत
 दक्षिणा विभागः षोडशार्ति
 ज्ञातदिकृतीभूते सजात्मके हा
 दशाह साधो शतेनार्द्धिनो दी
 क्षयेतीत्यादि दर्शनेन निर्णीय
 ते । तच्च सावनमानेन कर्तव्ये ।
 यथा । सजापुषास्यामथ सा
 वनेन लोकपञ्च यस्याद्यवहा
 रकर्म । इति मत्स्यसतत्वे ॥
 सदाक्षिणं सततात्रदानं ॥
 तत्रिन्दकस्पर्शनादिनिषेधो
 यथा । नालपेज्जनविदिष्टा
 न् वीरहीना तथा विषे
 देवता पितृ सज्जास्य यत्
 सजादिनिन्दकैः ॥ कृत्वा त
 स्पर्शनालापे अद्यात्ताकाव
 लोकनात् । इति मार्कंडेयपु
 णे सदाचाराध्यायः ॥ सत्रे स
 दक्षिणं सततात्रदानं ।
 इति तद्दीक्षा ॥
 सत्रे "य सह । इति शवचंद्रिका
 वली जरापरश्च ।
 सत्रपाला स्त्री शत्रादिदान
 गृहे । तत्पर्यायः । प्रतिप्रयः २
 इति हेमचन्द्रः ॥

सत्री ५३६५ सत्त्वस

सञ्ज्ञा य सह । इत्यमरः ॥
सञ्ज्ञाजित् पुं राजविशेषः । स
तथीकृत्सम्यक्समरः । परे भ
लाटनगरे शशिधनुराजो व
भव । इतिकल्किप्रयोगे २३ अ
ध्यायः । सविः पुं मेघः । हस्ती ।
जयशीले वि । इत्युणादिकोषः
सविजातकं स्त्री योजनविशेषः
यथा । मोमे वक्रचूते भृष्टेति
त्वा चोस्मासुना मुक्रः जीर
काद्यैः समायुक्तं परिशुद्धं
उच्यते । तदेव द्यूततज्ञायां
प्रदियं सविजातकं । इति
शाहचंद्रिका ॥
सञ्ज्ञी पुं गृहपतिः । इत्यमरः
हे गृहस्थे । सञ्ज्ञं सदादानेविध
तेः स्य सञ्ज्ञी इन् । सदेस्ते सञ्ज्ञं
हितकारं । सञ्ज्ञमाह्वयने
यज्ञे सदादाने च कैतवे ।
इति विष्णुः । गृहस्थ पतिं गृ
हपतिः । इति भरतः । नित्यप्र
सन्नान्नदानः ॥ यथा विष्णुः
नाष्टेण च राज्ञो राजकर्मणि
नञ्चित्तो ज्ञेने सविणोसञ्ज्ञे
न कारुणो स्वकर्मणि नरा
ज्ञाज्ञाकारिणो तदित्युपायतदे
वप्रतिष्ठा विवाहयोः सर्वसंवृत

सतप ५२६५ सतप
५२६५
प्रत्ययनिष्पन्नः ॥
सत्त्वस्यः त्रि सत्त्ववृत्तिशाली
सत्त्वप्रधानः । यथा । कुर्वेण
ल्लेति सत्त्वस्या मध्ये तिष्ठं-
तिराजसाः । जज्ञन्त्यगणवृत्त
स्याग्रयोगल्लेतितामसाः । इति
भगवद्गीतायां १५ अध्यायः
१९ श्लोकः ॥
सतपत्रं लो पद्यस्य नवदले
इति शब्दवेदिका ।
सतपथः पुं प्रशस्तपथः । त
मध्यायः । प्रतिपेथाः २ सपेथाः
३ अर्चिताया ४ इत्यमरः ॥
सपथः ५ इतिशहरत्नावली
सतपथः पुं यज्ञीयपथः । इति
केचित् । योगभन पशुश्च ॥
सतपत्रः पुं उत्तमसेतानः ॥
वेदादिविहितपिडादिकार्यक
ता । यथा । पुत्राम्ना नरका
द्यस्माज्जायते पितरं सुतः ।
शुलसंदर्शनेतापि तदुत्पत्तो
यतेतसः । इति बृहस्पत्यंतक्त
नरक निस्ताराय कृणामस्मि
त्समन्नयति अमृततच्चविंद
ति पितापुत्रस्य जातस्य पश्ये
च्च जीवतोमुत्वं । इतिवर्णिष्टोक्त
कृणामनयनाय च यत्पश्येदिति

पुन समर्थ समान वलोपः मया र्थत्वे धृतिश्च सततं दया
स्थिता प्रतिरुद्धं कार्यं लिंगं प्रहिसा चैव गजैः सत्याकारा
लेवलेच व्याप्ति पक्षधर्मने वि सद्योदशः । इति महाभारते
शेषि वोधकाय गमकतौ पणि जधर्मः । तस्यापालने देषो
कश्च संपति मत्तया ज्ञायमाने यथा । कृताशपथश्च पञ्चस
नप्रतिरुद्ध कार्यत्वे वा तत्वं मरेति न पालयेत् । सकृत्
इति गंगे शोभाय कृतचिं ग्रेः कालसूत्रे वसेदेव चतुर्थ
तामणिः ॥ गेः सप्रजन्मसु कोकश्च स
सत्फलः ५ दडिमवृत्तः । ३ सजन्मसु पेचकः । ततः शूरो
तिशब्दचरिका ॥ महाबायी जन्मसमन्ततः सुविः
शोभनफलवदृत्तश्च ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखंडे
सत्ये क्ली कृतयुगेः शपथः ५८ अध्यायः । अपिच । सत्येन
यथार्थः । तद्वति वि । इति मे लोकं जयति सत्यं परमं तपः
दिनी । सिद्धोतः । इति शब्द यथाभूत प्रसादं सत्य माङ्ग
त्वावलीवली । यथार्थस्य प्मलीषिताः । इति कौमे उप
ध्यायः । तथं २ कृतं ३ सत्य रिभागे ५ अध्यायः । तस्य प्र
क ५ । इत्यमरः । अविताथं ५ सेना यथा । सत्यमायासति
भूते ६ इति जराथरः । तल हसिः सत्यं तिष्ठपटे वद । वद
संगयथा । यथार्थ कथनेयं च तत् स्वभये त्यक्त्वा सत्यं वद
सर्वलोक सुखपदे । तत्सत्यं ससेमदि । वरं रूपशताहापी
मिति विलेय मसत्यतद्विष वरं वापीशतात्कृतः । वरं क
र्यये । इति पाद्मे क्रियायोग तशतातपुत्रः सत्यं पुत्रप्राप्तात्
सोदे १६ अध्यायः ॥ तदा किल । नहि सत्यात्यरोधमी
कारा यथा । सत्येच समता नात्तात् पातके परे । नहि
चैव दमश्चैव नमेशयः । अ मातः परो वंधुने गुरु मंत्रदा
मात्सर्ग्यत्तमाचैव क्लीप्तिनि तपः । इति ब्रह्मवैवर्ते जन्म
ज्ञानसूयता । त्यागो ध्यान खंडे १५ अध्यायः ॥ अपिच ॥

तस्मात्सत्यं परं ब्रह्म सत्यमेव प मानवाः अत्यन्ते येन भाष्यते
रंतयः । सत्यमेव परो यज्ञः ते उधाः सर्वागामिनः । तस्मा
सत्यमेव परं कृतं । सत्यं वेदे तस्य कृतं पंच तदनंतफलं भ
पुजागतिं सत्येच परमं पदे । वेत् । इति वक्रिप्रमाणं दाना
कीर्तिं यशश्च पुण्यं च पितरे वस्यानिर्णयनामाध्यायः । अ
वर्षिपुत्रने । आद्यो विधिश्च पिच । तडाग शतदानेन यस्य
विद्याच सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितं । एणलभते नरः । ततोऽधिकं चल
सत्यं यज्ञस्तथा वेदा मंत्रादे भते पुण्यं कन्याप्रदानतः । दश
वाः सरस्वती । व्रतचर्या तथा कन्याप्रदानेन यत्फलं लभते न
सत्यं जेकारः सत्यमेव च । रः । ततोऽधिकं चलभते पुण्यं क
सत्येन वायुभ्येति सत्येन तपते न्याप्रदानतः । दशकन्याप्रदा
रविः । सत्येनाग्निर्देहे त्रित्ये नेन यत्फलं लभते नरः । त
सर्गं सत्येन गच्छति । सत्येन तोऽधिकं चलभते यज्ञैकेन न
चापः क्षिपति पञ्चमो धरणी राधिपः । शतयज्ञेन लभते
तले । परेण सर्वदेवाता सर्व यत्पुण्यं पुण्यं कृज्जनः । ततो
तीर्थावगाहने । सत्यं स्वचः ऽधिकं चलभते पुत्रासादशने
नालोके सर्वमाप्नोत्यसेषां न च । दर्शने शतपुत्राणां यत्पु
अस्य मेधसहस्रं च सत्यं चत एणलभते नरः । तत्पुण्यं लभते
तया भते । अस्य मेधसहस्रादि नृने पुण्यवान् सत्यालनात्
सत्यमेव विशिष्यते । सत्येन दे नहि सत्यात्पुण्यं मोनात्ता
वाः प्रीयते पितरं कृष्यस्तथा त्यातके नरः । नहि योगासये
मनुष्याः सिद्धिर्गोपवाः सत्यात् तीर्थं नदेवः केपवातपरः ॥
सिद्धिं सितो गताः । अगाधे वि इति ब्रह्मवैवर्ते प्रमाणं ॥
पुले शुद्धे सत्यतीर्थे शुचिर्न अयञ्च । सत्यं मूलं जगतः सर्वं स
दे । स्वातरो मनसा पुक्तैः स्ना वंसत्ये प्रतिष्ठितं । सिद्धिं लभे
नेतत्परमं सत्यं । आत्मा चै ते सत्येन कृष्यो वेदपारगाः
वा परार्थे वा पुत्रार्थे वापि । सत्येन दीयते कन्या सत्यं ज-

कामो कामेच धुरिलोचनौ
इति ग्राहते ॥ तपोलोका
हर्षलोकः । इति विष्णुः ॥
युष्माविवरणं सत्यलोकप्र
वेदद्वयं ॥
सत्यं क्ली सत्यंकारः । इति
केचित् । सत्यं तद्युक्ते वि स
त्यंकारः पुं अवर्णमयेतत्के
तव्यमितिसत्याकारणं । तत्
पर्यायः । सत्यापने २ सत्या-
कृतिः ३ इत्यमरः । सत्यापना
५ इति वीणालितः ॥
सत्यंकारकृतः वि अवर्णममे
तत्केतव्यमिति सत्यं कृत्वा
यदेवे । वायना इति भाषा ।
इति सिताक्षरा ॥
सत्यतयाः पुं मुनिविशेषः ।
स त् पुरा व्याथ आसीत् तत्
स्वपः कृत्वा हर्षसंसारवरेणावे
दादि सर्वशास्त्रज्ञो भूत्वा एत
न्नामा बभूव । यथा । तमस्मि
शेषं व्याथेत्तु लुप्यहर्षलतागते
उवाच वेदाः सोमा स्तस्यरस्य-
पदकमाः । ब्रह्मविद्या पुराणा
निप्रत्यक्षाणि भवन्तुते । एवं
यादाहरेतस्य दुर्वासो नासत्वा
करोत् । भवानसत्यतया नाम

सृष्टि रथो भविष्यति । इति
वाक्ये सत्यतप उपाख्यान
नामाध्यायः ॥
सत्यभूतिः पुं सृष्टिविशेषः ।
यथा । संहतस्तदायादमस्त
त्पासं प्रसूयते । प्रतानंदे सृष्टि
श्रेष्ठं तस्यापि समहातपाः ॥
तस्य सत्यभूतिनाम मुनिर्वेद
स्पर्षाः । इति मातृये ५८
अध्यायः ॥
सत्यनारायणः पुं देवताविशे
षः । सत्यपीर इति भाषा ॥
तस्य व्रतकथा यथा । एकदा
मुनयः सर्वे सर्वलोकहिते र
ताः सुरस्येनैमिषारणे गोष्ठी
चक्रमनोरमा । तत्रोत्तरे महाते
जा व्यासशिष्या महायज्ञाः ॥
सूतः शिष्यगणैः युक्तः समावा
तो हरिस्मरन् । तमायाते स
मालोक्य सूते प्रास्ताविकपारो
नेषुः सर्वसमुत्थाय सोनकाया
स्त्रोपधनाः । सोपि तान् सह
सामन्ता मुनीन् परमवैसवा
न् । ननाम दागुवद्भौ स
वैयमविदास्सुरः ॥ वरासने
महाबुद्धिं स्त दत्ते मुनिपुंगवैः
उवास स सभा ॥

मथे सर्वैः शिष्यगणैः हेतुः ॥
तत्रोपविष्टं सूते शौनकोमु
निसत्तमः । बहोजतिरिमात्ता
च मुवाच विनयान्वितः । शौ
नक उवाच । महर्षे सत्यसर्वत
कलिकाले समागते केनोपा
येन भगवन् हरिभक्तिर्भवेत्
एव । कलौ सर्वभविष्यतिपा
पकर्मपरायणाः । वेदविद्या-
विहीनाश्च तेषां श्रेयः कथं भवे
त् । कलावन्नगतप्राणलोकाः
सत्यायुयस्तथा । निर्धनाश्च भ
विष्यति नानापीडा प्रपीडिताः
प्रयाससाध्यं सकृत्तेषां तेषु
यते हि ज्ञानं । तस्मात् केपिकरि
ष्यतिकलौ न सकृत्तेजनाः स
कृतेषु विनष्टेषु प्रवृत्तेषु पापक
र्माणि स्वर्गशाः प्रलयं सर्वं ग
मिष्यन्ति इत्युपायाः सत्यप्रमे
रत्यविनैरत्यकालैश्च सत्तम
यथा भवेत्सहापुण्यतया कथ
यसूतनः । यस्यापदेशतः पुं
पापेषु कृते जने । सतद्वागी
भवेत्सत्यं इति शास्त्रेषु निश्चि
ते । पुण्यपापदेशी सदयः केतवे
श्रुतिवर्जितः । पापायन विरो
धी च चत्वारः केशवोपमाः ज्ञानं
संशय संसादे यः परेभ्यो न
यच्छति ज्ञानरूपी हरिस्तस्मै
प्रसन्न उवाचे दत्ते । ज्ञानरतैश्च
रतैश्च परसेतो यकृन्नरः ॥
सत्तेयः सकृत्तिर्देनं नररूपध
रो हरिः । व्रतेन तपसा कित्वा
प्राप्यते वीर्यते फले सर्वत
तत्रोत्तमिच्छामि कथयस्व म
हामते । त्वमेव मुनिप्राहं लवेद
वेदांगपारागः । त्वदेतेन हिवत्ता
मेव यत्स्त्वव्यासप्राप्तितः ॥
सत उवाच धनोऽसि त्वं मुनिश्रे
ष्ठ त्वमेव वेत्सवाश्रणीः । यतः
समस्तलोकानां हितं वाञ्छति
सर्वदा । शृणु शौनक वत्सा
मियत्तया श्रावमिष्यते । नार
देनैव मुक्तः सन् भगवान्कम
लापतिः । सर्वधेयैश्चैवाकृत
तृप्त्युपसमाहितः । एकदा ना
रदो योगी परानुग्रहकोत्तरा ।
पृथग् न विविधानलोकान् म
न्यलोकमुपागमत् । तत्र दृष्ट्वा
जनाः सर्वे नानादः त्वसमाविताः
नानायोगि सश्रुतजाः । क्षिप्रं
तेषां पकर्मभिः केनोपायेन
चैतेषां उः खताप्रेषा भवेत्तु भवं
इति संवित्यमनसा विस्मृतो के

गतस्तदा । तत्र नारायणं दे
वं शुक्लवर्णं चतुर्भुजं ॥ शिव
चक्रधरं देवं वनमाला विभू-
षितं । दृष्ट्वा तं देवदेवेशं स्तोत्रं
समुपचक्रमे । नारद उवाच ॥
नमस्ते वाङ्मनोनीतवृणाय
नंतशक्तये । आदिमया तदी
नाय निर्गुणाय गुणात्मने ।
सर्वेषामादिभूताय भक्तानां
मार्तिनापीने श्रुत्वा स्तोत्रं
तोविस्मृतो रदे प्रत्यभाषत ॥
श्रीभगवानुवाच । किमर्थं सा
गतोसित्वे किं ते मनसि वर्तते । क
थयस्व महाभाग तत्सर्वं कथ-
यामि ते । नारद उवाच । सर्वलो
के जनाः सर्वे नानाशोकसम-
न्विताः । नाना योनि समुत्पन्नाः
पच्यंते पापकर्मणा । तत्कथं
शमयेन्नाथ तच्छृणुयेन तदद-
ष्टेन सिद्धासितसर्वं कृपा-
स्तियदिते मयि । श्रीभगवा
नुवाच । साधुष्टुतया वत्सलो
का उपरका मया । यत्कृत्वा
मुच्यते मोहात् तत् शृणुष्व
दामि ते । व्रतमस्ति मया प्रो-
क्तं । सर्वे च भूवि दुर्लभं तव स्नेहात्
यादिप्रकाशीकियते भुना ।

सत्यनारायणस्य तद्भुते सम्यग्नि-
धानतः । कृत्वा सद्यः सखेभ्य
त्वा परमात्मामालभेत् । तत्
श्रुत्वा भगवद्वाक्यं नारदः पुन
रब्रवीत् । किं फलं किं विधानेन
कृते केनेति वाचते । तत्सर्वं
विसृज्य हृदि कदा कांश्चिद्वि-
द्वत् । श्रीभगवानुवाच । उ-
पेक्षादिशमनं धनधान्यवि-
हने । सोभाग्यसन्तति करं सर्वं
व विजयप्रदं । यस्मिन् कस्मि
न् दिने मर्त्या भक्तिं श्रद्धासम-
न्वितः । सत्यनारायणं देवं
जेतुं ध्यानिशामुखे । वायव्ये
द्यौर्ग्रेव सहितो धर्मतयः
नेवेद्यं भक्तिनो दद्यात्सपादं भ-
क्त्युत्तमं । रेभाफलं दृष्टेहीरे
गोभूमस्य चरुणिकं । श्रभावे
शालिचूर्णस्य शर्करास्तथा
उ तेषा । सपादं सर्वभक्षणं
एकीकृत्य निवेदयेत् विप्राय-
तस्तिष्ठान् दद्यात् कथाश्रुत्वा ज-
नेः सह । तच्छ्रुत्वा भूभिः साहं विप्रै
भ्यः प्रतिपादयन् । प्रसादं भक्त-
येन भक्त्या न्यगौतादिकं च
रेत् । तत्सत्त्वागृहं गच्छेत् स
त्यनारायणं स्मरन् एवेकं ते-

मनुष्याणां वाञ्छासिद्धिर्भवेत् न चालभेत् । ततः प्रातः समु-
थुवे । विशेषतः कलियुगे तामे-
वायोः स्तिभूतले । कथामस्य प्र-
वक्ष्यामि कृतकृतो भवेत्तद्विज-
कश्चित्काशीपुरे शमेश्वरी हि
प्रश्रुतिर्द्वयः । तथा तस्मात्
लोभत्वा सततं भ्रमते मही ॥
उः विवरे ब्राह्मणं दृष्ट्वा भगवा
नब्राह्मणप्रियः । हृदब्राह्म-
णप्रियः सन् पश्यच्छ दिजसादरा
त् । किमर्थं भ्रमसे विप्रमही
कृत्वा च्छुडः वितः तत्सर्वं श्रे-
तुमिच्छामि कथं तं यदि रोच-
ते । विप्र उवाच । ब्राह्मणेति
दविशेहं भिक्षार्थं भ्रमते मही ।
उपायं यदि जानासि कथं याक-
थय प्रभो ॥ दृष्ट्वा उवाच ॥
सत्यनारायणं देवं वाञ्छिता-
द्यं फलप्रदः । तस्य त्वं हि जप-
हं लज्जकृत्स्नं भुजसे । यत्
कृत्वा सर्वदुःखेभ्यो मुक्तो भव-
ति मानवः । विधानं ब्रूतस्या-
स्य विप्राय भाष्य यत्नतः ॥
सत्यनारायणं हृद स्तरे वां तर-
पीयत । ततः प्रातः कुर्यात्सि
व्रते मनसि चिंतयते । उतिसं-
चित्य विप्रः सो गच्छेत् निद्रा-

न चालभेत् । ततः प्रातः समु-
त्थाय सत्यनारायणं व्रते । क-
रिष्ये हं च संकल्पं भिक्षार्थं म-
गमहि जः । तस्मिन्नेव दिने विप्रः
प्रचुरं प्राप्तवानयने । तेनैव
भूमिः साहं सत्यसुव्रतमाचरे
त् । सर्वदुःखं विविनिर्मुक्तः सर्व
सम्पत्समन्वितः । तभूवसहि
जपेष्टो व्रतस्यास्य प्रभावतः
ततः प्रभृति कालं च समाप्तिमा-
सि व्रते कृतं । सत उवाच । एते
नारायणस्येदं व्रते कृत्वा हि
जोतमः । सर्वपापविनिर्मुक्तो
दुर्लभं मोक्षमाप्नुयात् । व्रते
चतुष्पाविप्रः पृथिव्यां संच-
रिष्यति । तदेतत्सर्वदुःखं हि न
रागो च विनश्यति । एतेनाराय-
णो नोक्तं नारायणं महात्मने ।
मयापि कथितं विप्र किम-
त्यतः कथयामि ते । इति श्रीस्क-
न्दपुराणे रेताखंडे सत्यनारा-
यणविप्रसंवादे नाम प्रथमोऽध्यायः
प्रेषानक उवाच तस्मिन्निप्रवृत्ते
केन पृथिव्यां चरितं मुने । तत्
सर्वं श्रुत्वा भिक्षामिच्छामि
कंप्रजायेते । सत उवाच ॥ शृ-
णु भू मुनयः सर्वे तस्माद्येन-

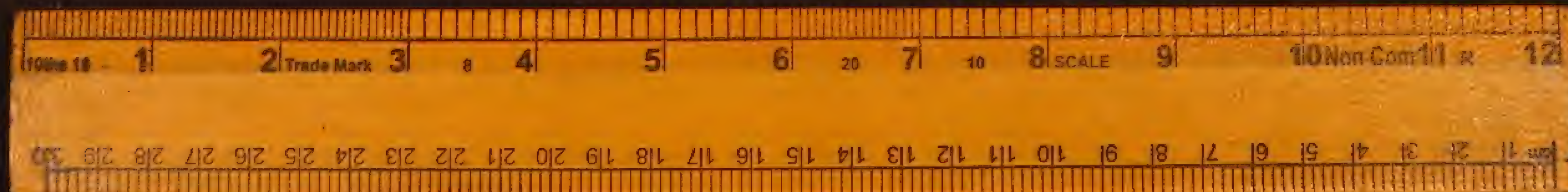

कृतेभुवि । एकदा सहिजवरो-
यथाविभवविस्तरे । वंधुभिः स
जनैः साहं व्रते कर्ते समुद्यते-
एतस्मिन्नेवकाले तत्काष्टकेतः
समागतः ॥ वहिः काष्टञ्च स
स्याप्य विप्रस्य मेदिनयोः ॥ २
सया पीडितात्मा सविप्रं द-
ष्ट्वा तथाविधं । प्राणिपत्यदि
जग्रेष्टं किमिदं क्रियते तया ।
कृते किं फलमाप्नोति विल-
सहय मेप्रभो । विप्रउवाच ।
सत्यनारायणस्येदं व्रतं सर्व-
मिते प्रदे । इतः प्रेकादि-
शमने सर्वत्र विजयप्रदे । पना
दि संततिकरं सर्वेषां शीघ्रि
तप्रदे । यस्य प्रसादात्मे सर्व-
युत धान्यादिकं महत् ततस्त
स व्रते सात्वा काष्टकर्ताति
हर्षितः । पयो जले प्रसादे च
भुक्ता तत्रगारं ययौ । सत्यना
रायण देवं चिन्तयन् स्थिर
मानसः । काष्टं विक्रीयनगरे
प्राप्य ते चाययदने । तेनैव
सत्यदेवस्य व्रतं मद्यकरोस्य
हे । इति संक्षिप्तमनसा काष्टं
कृत्वा तु मस्तके । जगाम नग-
रेत्ये यनिता यत्र संस्थितिः

तदिने काष्टमस्त्यञ्च दिशोऽप्रा-
प्रवानसौ । ततः प्रसन्नहृदयः स
पक्कदलीफले शर्कराञ्च च
तेभ्यो गोधूमस्य च दूरीकं ॥
प्रत्येकं त्रयं सपादञ्च गृहीत्वा २
हमाययौ । ततो वंधुन समा-
यचकार विधिना व्रतं तद्वत्स
प्रसादेन धनप्राप्तितोऽभवत्
इह लोके सुखधत्ता चाते सत्य
पुत्रं ययौ । इति श्रीलक्ष्मणपुरा-
णे देवालेडे सत्यनारायणक-
था विप्रकाष्टके त्रयं वादो २
अध्यायः ॥ सूतउवाच ॥ पुन-
रन्यत् प्रवक्ष्यामि शृणुधुं मुनि
सत्तमाः । आसीदल्का मुलाना
मन्त्रपतिर्दलिनो वरः । जितेदि-
यः सत्यवादी ययो देवालये प्र-
ति । दिने दिने धने दत्ताहिजान्
संतोषयेत् सतीः । भार्या तस्या
प्रमुखा च सरोजवदना सती ।
सस्मिताया शरदिदं सकटा
चंचविभ्रती । कौचौ च विभ्रती
प्रणामा मालती मातृभूषिता
भद्रशीला व्रतं सत्यं सिन्धुती
रेकरोन्मुने ॥ एतस्मिन्नेतरे
तत्र साधुः कोपिसमागतः ।
वाणिज्यायै ब्रह्मयनेरत्नायै

परिहरितः नावं संस्थाप्य त-
तीरे जगाम उत्तरे प्रति ॥
दृष्ट्वा तत्र व्रते सत्यक पप्रच्छ
विनयान्वितः । साधुरुवाच कि-
मिदं कुरुष्व राजन् भक्तियुक्तेन
चेतसा । प्रकाशं कुरुत तत्सर्वं
प्राप्तमिच्छामि संप्रति ॥ ग-
जोवाच । एजने क्रियते साधो
विलो रत्नलतेजसः । व्रतं च
स्वजनैः साहं पञ्चादि प्राप्नये-
मया । प्रत्यवाच ततो नत्वा
राजानं सधुरं वचः । सत्यं कथ-
यमे राजन् व्रतं मे तत् करो-
महे । ममापि संततिर्ज्ञाति-
सत्यं मे तत्सुतव्रतं । ततो नि-
वृत्त्य वाणिज्यात् सानंदं गृह-
मागतः । भार्यायै कथितं स-
र्वं व्रतञ्च संततिप्रदे । तदा व्रतं
करिष्यामि यदा मे संततिर्भवे-
त् यत्किंचिद्विसेत स भार्या
लीलावती सती गर्भयुक्ता
नेदं चित्ता भवदस्मिन्परायण
प्राणिमर्त्यतो जाता लालिका
वातिनिर्मला दिने दिने वर्द्धमा-
ना शुक्लपद्मे यथाशशी ततो
वाणिकसत्तायाश्च जातकर्मदि-
कंचरन् नाग्राकलावती चेति त-
जो-

मकराणुकृते । ततो लीलावती
प्राह स्वामिने सधुरं वचः । न क-
श्चिन्मर्थे वा उवाच स प्रति-
श्रुते विवाहसमयेऽप्यस्याः क-
रिष्यामि व्रतं प्रिये । इति भा-
र्या समास्थाप्य जगाम नगरे प्र-
ति । ततः कलावती कन्यावर्हि-
ता पितृवेषमनि दृष्ट्वा कन्यात-
तः साधु नगरे वंधुभिः सह ॥
संवयित्वा दुते हते प्रेरयित्वा
सथर्मवित् । विवाहार्थं च कन्या
यावत् श्रेष्ठं विचारयन् । तेनान्न
मश्व हतोऽसौ कौचनेन गरेय
यो तस्मादेकं वणिक्पुत्रं स
मादायागोतो हिसः । दृष्ट्वा तं
संदेहं बालं वणिक्पुत्रं गुण-
वित् । ज्ञातिभिर्बंधुभिः साहं
परितुष्टेन चेतसा । दत्तवान्
साधुवाहयकन्यां विधिवि-
धानतः ततो भार्यपवशात्तेन वि-
स्मृतं व्रतं मुत्तमं । विवाहस-
मयेऽप्यस्या स्तनकृष्टाऽभवदि-
धुः ततः कालेन कियत्तानि
जयर्मविशारदः । वाणिज्या
र्थगतः श्रीकृष्णं यामात्रा सहितो
वाणिक रत्नसारपुरं गतः
सिधुसमीपतः । वाणिज्यं कुरु

ते साधु यामात्र श्रीमता सह। स्थितेयने। आधिध्यापिसमा
पुंरीनिर्माय नगरे चंद्रकेतोर्दे। युक्तात्तुत्पिपासातिपीडिता
पस्पच। पतस्मिन्नेवकाले तस। अत्रचिंतापरभृताभ्रमतेच
त्यनारायणः प्रभुः। भ्रष्टप्रति। हेतुः। ततः कलावती कन्या
ज्ञमालोकाप्रापेत्तस्यप्रदत्तवा। वभ्रमप्रतिवासे एकस्मिन्
न अद्यप्रभृति काले च महाडः दिवसेरात्रे। त्रुथात्ताद्विजमे
ते भविष्यति। तस्मिन्नेवदि। दिरे। गत्वापश्यद्वतेतस्य
नेरात्रे यनमादायतस्तुतः ते। नारायणस्यसा उपविष्टक
नेववर्त्तना यातःष्टदशवि। द्योःश्रुत्वावरंशार्थयतीमुदा।
लोकयत्। ततपश्चाद्वावका। प्रसादभक्तानुकृत्ययौगव्यौ
नहतानहृष्टा भीतेन चेतसा। गृहेप्रति। ततो लीलावतीक
यनेसंस्थाप्यतेव गतेःश्रीच। न्या भर्त्सयामास तो भृश।
मलक्षितः। ततोहताःसमाया। पुत्रि रात्रौ स्थिता ऊचकिने
ता यवाहेतसज्जनोवणिकः। मनसिवर्त्तते। दिजातये व्रते
हृन्त्ययनेतव वहाहतावणि। मानहृष्टे वांछितसिद्धिरे ॥
कृतौ। हर्षयुक्ता धावमानाः। तत श्रुत्वाकन्यकावाक्यत्र
उत्तपसमीपतः। तस्करौहो। तक्तैसमुद्यता। ससतासाव
समानीतोविलोकात्तापय। निगार्या सत्यनारायणस्य
प्रभो। तेत्पणज्ञासमादायट। च। व्रतेचक्रेचवेसाधी वंधुभिः
कंबहावतावभो स्थापितो। स्वजनेःसह। भर्त्ता जामातौ
हो महाडुर्गेकारागारेःविचा। सिप्र मागच्छेता समाश्रमे
श्यत्। सूतउवाच। मायया। इति देवं वरेयावेसमदेवेपुनः
समदेवस्य नश्रुतच्युतयोर्वि। पुनः। प्रपराधंतभर्त्तमेजामा
च। ततस्तयोर्थनेयचुगृहीते। तः संतमर्शसि। व्रतेतस्य
चंद्रकेतना। तच्छापाचने। स्तुष्टोःसो सत्यनारायणःप्र
योर्गेहेभ्राष्ट्राचडाविनाभवत्। धुः। दृष्टयामासस्वप्ने हिचं
चोरेणापहतसर्वे गृहे यच्च। इकेतन्योत्तमे। वेदिनो.

मोचय प्रातर्वर्णिजौत्पसतस। जाश्रमे राजानंप्राणिपत्याह
देयंयनञ्च तत्सर्वे विधिना दि। गंतव्यं तत्प्रसादनः यात्रोक्त
गुणीकृते। नेचेत्त लोनाश। ता ततःसाधु मङ्गलाचार
विष्णामिसरायधनपुत्रके। प. र्विको। आश्रमेपोधनेदत्वा
वृमाभाष्यराजाने ध्यानगम्योःभ. सहस्रनगरययो। कियद्दरेग
वत्यभुः। ततःप्रभातसमये रा. ते साधो सत्यनारायणःप्रभुः
जाच स्वजनेःसह। उपविष्ट। जिज्ञासाकृतवान् साधोकि
सभामध्ये प्राहहतजनंप्रति। मस्तिनरौगतव ततो महा
बहो महाजनो श्रीज्ञेमोचय। जनो मतो हेलयाच प्रहस्य
धेवणिकस्तौ। इति रात्रौ। च। कथंएच्छसि भोदण्डिज
वचःश्रुत्वा मोचयित्वा महा. शेकिलवुमिच्छसि। लताप
जनो। समातीय तपस्यायेप्रो. जादिकश्चैववर्त्ततेतरेणामम
चुश्च विनयातिताः। आतीतो। निष्टरंच वचःश्रुत्वा सत्येभव
हो वणिकपुत्रो मुक्तोनिगउ। तुनेवचः। एवमुक्तागतःश्री
बंधनात्। ततो महाजनोनत्वा। व्रुंदेरीतस्य समीपतः। किय
चंद्रकेते न्योत्तमे। सत्त्वाच। दरेततोरात्रा स्थितःसिंधुसमी
एववृत्तोते विस्मयाद्भय विरु. पतः गतेदेडिनिसाधुश्रुत
तो। राजावणिकस्तौ वीस। नित्यक्रियस्तदा। उच्छितो
प्रावाच सादरे वचः। देवात. तरणीट्टुविस्मयेपरमेय
प्राप्ते महत्कष्ट इदानीनास्ति। यो। लतापजादिकंष्टुमूर्त्ति
तेभयो। उदानीसेवसुक्तस्वत्तु. तो न्यपतडुवि। लब्धसंतोव
रकस्मादिकंचर ततोत्पव. णिकपुत्रस्तत श्रितापरोःभ
रःश्रीमान्सागरततिभूषणोः। वत। च्छुश्रुदहितःकोतोवच
अलेकृत्य वणिकपुत्रो वचसा। नञ्चुदमवरीन जामातोवाच
श्रीरायद्भृशं प्रगनीतंचयद्भृशं। किमर्थंऊरुतेणोके प्रापादेत
दियणीकृत्यदत्तवान् प्रोवाच। चंदेडिनः। प्राकृते तेन सर्वदि
तो ततोराजा गच्छ साधो नि. कर्त्तव्यं नसेषायः ततस्तच्छ

राणं यामो वाञ्छितायां भ
विष्मति जामातश्च वचः श्र
तातस्काशंगतसरो। दृष्ट्वा
चंदनेभक्त्या न तां प्रोवाच सा
दे। तमसचापराधमे यउते
तवसन्निधौ। मया उवाच तादे
व मुखाः हेतव मायया ॥
यउते तद्वोनाय दृष्टं मे तेन
महेति। यतः परकृताः सर्वे त
मासां हि साधवः। पुनः पुनः
स्तोत्रं तत्परोदशो कविदुः
लः ॥ तमुवाच ततो देवी विल
पेते विलोक्य च मागेदीः शृणु
मेवाकं समप्रज्ञा पराशरावः
सामवज्ञाय उवुं हे लब्धं उः ख
मुकुमुकुः। ततः प्रकृता भगव
हात्पुस्तनिकते समुपतः सा
पुरुवाच। तन्माया मोहिताः
सर्वे ब्रह्माद्या विदिवौकसः।
न जानन्ति शृणुं तव श्रुत्य
मिदं प्रभो महेः हेता कथं जा
ने मोहितस्तव मायया। प्रसी
द एजयिष्यामि यथा विभवि
स्तरैः। पञ्चवित्तं च मच्चित्तं पा
हिमांशु रागागते शुक्लाभक्ति
युते वाक् परितुष्टौ जनाई
नः। वरं च वाञ्छिते दत्ता तत्रे

वां तथोयत ततो मे नावमारु
ह दृष्ट्वा रत्नादिपरितो ॥ कृप
या सत्यदेवस्य यत्फलं वाञ्छितं
मम। इत्युक्त्वा स्वजनेः साहे ए
जो कृता यथा विधि ॥ ह
र्षण महता साधुः प्रयागे च
करोहि जः। नावे संयोजावे
गेन स्वदेशमगमनरा। ततो
जामातं प्राह पश्य वत्सपुत्री म
म। हतं च प्रेरयामास निजवि
मस्य स्तकं। ततो मोनगरेग
त्वा साधुभाष्या विलोक्य च।
उवाच वाञ्छितं वाक् नत्वा व
होजलितदा। निकटे नगर
स्येव जामाता सहितो वणिक्
आगतो वंधुवैर्गैश्च यने वैकुवि
थे स्तथा। श्रुत्वा हतमुवाहा
कं महाहं ययतासती सत्यए
जो ततः कृता प्रोवाच तनुजो
प्रति। व्रजामि प्री व्रमाराच्छ
साधुसदृशनाय च इति मात
वचः श्रुत्वा व्रते कृता समाप्य
च प्रसादं संपरित्यज्य गता सा
चपति प्रति। तेन रुष्टः सत्यदेवो
भतो रं रं रं रं तथा। संहस्य च
ने साहे जले तस्मिन् समपये
त। ततः कलावती कन्याता

लोकावणिजे पति। शोकेन म
हता तत्र रुदंती चपतदु वि। उ
ष्ट्वा तथा विधां कन्यां दृष्ट्वा त
यति तं री। भीतेन महता सा
धुः किमाश्रयं मिदे महत् ॥
विचिंत्यमाना स्ते सर्वे वभूवुस्त
रिवाहकाः। ततो लीलावती
साध्वी दृष्ट्वा तद्विकला सती।
विललापाति उः खेन भती रं चे
दमत्र वीत। इरा नौ नौ कयासा
ई मह प्रेषाः भूदलसिते। न
जाने केन देवेन हे लया ताप
हारितं। सत्यदेवस्य साहाय्यं
किं लाते नहि शक्यते। इत्यु
क्त्वा विललापाय तत्रस्था स
जनेः सह ॥ ततो लीलावती क
न्यां क्रोडे कृत्वा रुदच। ततः
कलावती कन्या नष्टे स्तामिनि
उः खिता। गृहीत्वा पाउकोत
स्पृशन्नुवाते मतो दथे। कन्या
याश्रु रिते दृष्ट्वा सभार्यः सज
नो वणिक्। अतिशोकेन सेत
प्रश्रितया मासयमवित। हतो
हि सत्यदेवेन जामाता सत्यसा
मायया। सत्यएजो कविष्णामि
यथा विभव विस्तिरेः इति सर्वा
न समारुह्य कथितं च मनोरथः
तव रणितो नाम ॥ अथायः ॥

नत्वा च दंडवद्वसौ सत्यदेवे पु
नः पुनः। ततस्तुष्टः सत्यदेवो
गगणनिर्जप्रति। जगाद व
चं च्छेदं नैवेद्यं मवमन्य च।
आगता स्तामिने इष्टं सतोः
दृष्ट्वा भवत प्रभुः। गृहे गता
प्रसादं च भुक्त्वा चायाति सा
पुनः। लभते सुखासाधो भ
विष्मति न संशयः ततश्च प्रा
णदेवाकं श्रुत्वा गगणमंड
लात् तिष्ठत गृहे गता प्रसा
दं प्रतिभुय च। अपश्यत् पुन
रागत्य पतिना वेजनेः सह ॥
ततः कलावती तृष्ट्वा जगाद
पितरं प्रति। एहि तात गृहे या
हि विलेवं कुरुष्व कथं ततः
श्रुत्वा कन्या वाक् संतुष्टा
भूदलिकुसुतः। एजने सत्य
देवस्य कृता विधिविधानतः।
यने वंधुगणैः साहे जगाम
निजसेदिरे। यो गमास्यो च से
क्रोमा एजो कृता यथा विधि
इह लोके सुविभुक्ता चोते स
त्यपुंरययो। इति श्रीस्कन्द
पुराणे रेवार्खंडे प्रीत्यनाम
यणकथायां वणिक्साधुमो
न समारुह्य कथितं च मनोरथः
तव रणितो नाम ॥ अथायः ॥

लीलयाचतते विष्णु येनतः सत्ययुगे ली चतुर्गुणानां प्र
 मे नमो नमः । ततो दत्तिः सत्ययुगे । यथा कृते सत्ययुगे
 एतद्व्यातः । अस्मिन्वावधारणे वेताग्रायी ह्यपरः । यन्निये ।
 कर्त्तव्यः । इति सत्यनारायः कर्त्तव्यकर्त्तव्यः कर्मयुगे पापे
 एतज्जापहतिः ॥ तपातके । इति विष्णु उच्यते
 सत्यपुं ली विसृलोकः । य तस्य कृत नाम कारणं यथा
 यथा । कृषितेचफलभुक्ताचोते तदुपाधिकृतः कालो ब्रह्मणे
 सत्यपुंवेसतः । इति वः कथिते जन्म मृत्युकृतः । शतमेव
 विष्णुः सत्यनारायणव्रते ॥ त सरे ब्रह्मा लये प्राप्नोति हि
 इति सत्यपुंवेसतः सत्यनारायणव्रतकथा ॥ तस्यै । लयेते तत्राभिभवा
 सत्यफलः ५ विल्लवृत्तः । इ इत्यतः सृजति प्रभुः । ततः
 निराजनिर्वाणः ॥ कृतयुगोतेहे काले सद्यमेपा
 सत्यभासा स्त्री कृष्णपत्नीभेदः तज्जात्या मोकृते विदुः ॥ लके । कृतकृत्याः प्रजायव
 इति शतव्रतावली । सा च इति कल्किपुराणे ॥ अध्या
 श्रीकृष्णस्याष्टमदिव्यं तर्गतस यः । तदस्मा यथा । यमश्च
 हिक्विशेषः । यथा अधो म तद्व्यादभवत् कृतेष्टोर्गजगद्व
 दिव्यस्ताः सर्वा रुक्मिणीया यं । देवा यथा कृतफलदश्च
 महात्मनः रुक्मिणीसत्यभा रंति भुवि सर्वतः । सर्वशस्या
 माचकालिंदीच मुचिस्मिता वसमती हृष्टप्रहजनाहता
 मित्रविदा जाववती नाग्रजि पारु चौर्यादते हीना आधि
 तीसुलक्षणा सशीलानाम् आधिविवर्जिता विष्णु वेदवि
 तलेगीमहिषा श्राष्टमाः स्मृताः ॥ सुमेगलयुता नार्यस्तुच
 इति पाप्मे उन्नरावणे ६५ । व्यावृतेः एजा होमपराः पति
 अध्यायः ॥ व्रतयुगं यारोघताः सवि
 सत्यभारतः ५ वेदव्यासः ॥ याः । वेपथ वस्तुषु यमोतो
 इति विष्णु उच्यते ॥ विनिमयेः श्रीविष्णुपूजापराः

सृष्टास्त द्विजसेवनादरिकया सत्यलोकः नतनपोलोकातषड्
 लापाः सत्यपुंवेसतः ॥ इति शोणेनेति मंतवे । तथा सत्यव
 कल्किपुराणे ५ अध्यायः ॥ चत्वारिंशत्कोट्युच्छ्रायलेन
 तपुगमानं यथा । चत्वारिंशीति ब्रह्माणे तस्यावकाशाभावा
 देवैकं कृत्यादियु यथाक्रमे । त । सूर्याणुगोलयो रंतःको
 सत्यानां सहस्राणि दिग्गुण ल्यः सः पंचविंशति रिति श्रुको
 निशानातिच । इति श्रीभागवते केः । सत्यलोक पृथक्ताभेदे
 १ स्कंधे ५ अध्याये १ श्लोकः न ब्रह्मपिष्टात् परैवेकैरुलो
 टीकायां श्रीधरस्वामी ॥ कादि जेय । पंचैव भूतलाहर्दु
 सत्ययौवनः ५ विद्याधरः ॥ पंचदशलक्षानां सत्ययोविश
 इति जटाधरः ॥ तिः कोट्योभवेति । सत्यलो
 सत्यरतः ५ सत्यव्रतराजपुत्रः लोकाहर्दुच पंचदशलक्ष
 यथा । विधत्तनः सुतो जात नैकोदि द्यादंडकटाह इति जे
 स्रयोरुगा इति स्मृतः तस्य स ये । अपुनर्मांकाः पुनस्मृत
 सत्यतोनाम तस्यात् सत्यरतः श्रूयः । इति तद्दीका ॥
 स्मृतः । तस्य पुत्रो हरिश्चंद्रो हः सत्यवचाः ५ सुषिः । इत्यमरः
 रिश्रंशश्चरितः ॥ इति मा सत्यवादिनि वि ॥
 मे ५ अध्यायः ॥ सत्यवती स्त्री व्यासमाता । तत
 सत्यलोकः ५ सत्यलोकोत्तरी पर्यायः । काली १ योजनगे
 तलोकविशेषः । यथा । षड् था ३ गंधकाली ५ कपोदरी ५
 शोणेन तपोलोकात् सत्यलो व्यासमाता ६ सत्या ७ चित्रा
 कोविशजते । अपुनर्मांकाय दप्रसः ८ विचित्रवीर्यसुः ९ क
 ३ ब्रह्मलोको हि सत्यतः ॥ स्वा ९ दासेयी ११ दासनंदिनी १२
 इति विसृपुराणे १ अंशे ७ इति शतव्रतावली । नारदपत्नी
 अध्यायः । जनलोकापेक्षयेव स त्वचीकमुनिपत्नी । इति मेदिनी
 उच्यते । हादृशकोट्युच्छ्राये सत्यविशिष्टेति ॥
 ए तपोलोकोत्तरी स त्वचीकपत्न्याः प्रमाणोत्तरं यथा

वसुपुत्रोभृगु नेमः कृतीकृत स्वकभृगुः अथजगाम मतिः।
 तस्यतोऽभवत्। सभायांभीचर मान् सुषो दृष्ट्वा ननान्दच॥
 नभूमौ कायजुङ्गेगतः पुरा। दम्पती तं समासीने भृगुं देव
 ददश चारणगतं जज्ञो वै गणाक्षितं। एजयित्वा समासी
 शसमुद्रवं ऊषिकस्य सतेगा नेतस्यात् सैता कृतोजली। ततो
 धितमस्य न्यसतमं ग्रणणस्य भृगुः स्वषो स्वीयोसुप्रीतइ
 सतस्याथ पुत्रकामस्यभृगुतः मन्ववीत् वरेचणीसदास्यामि
 सभायां सता जने देवकस्या गच्छितेवरवाणिनि अदेयं
 समा गुणैः। कृतीकोभृगुपुत्र करेवापि युजते वनेनेस्यहा।
 स्ताभायां सभायाचत गाथि ततः सत्यवतीपुत्रं तपश्चाजय
 न्यतिप्राहंले सचोवाच न्यो पुराणं। मातश्च वीर मतलेपु
 मुनिं। एकतः प्रणामकर्तानाम् वरमयाचत। सचैवमस्ति
 स्थानेभंदवसं। सहस्रमेकं केव भूताधानपरे स्तरा ॥
 यो दद्यात्तस्मै पुत्रीप्रदीयते ॥ विष्णुमावर्त्यसनसा यज्ञात्
 कृतीकृवाच दास्याम्यस्य सासमसंज्ञेसः तस्य निःश्यास
 हस्तं तव राजेस्तथाविधं कं वातात् निस्तनेवैचरुहये। तस्य
 चितकालेप्रतीतसयावनरर तत दितयंदत्ताभृगुस्त्वामिदम
 मानये। गंगाजलाउत्थितं द व्रवीत् चरुहये गृह्णाते सुषे
 संसम्पक प्रचेतसा आदायास्य सत्यवतिस्वये स्त्रात्वा कृतो कृ
 सहस्रसमुनिगाथिमयाभ्यया तोप्राता तदात्वेचकुर्विषयः।
 त तानस्यान् गाथिराजयपुत्री आलिङ्गयत्यवृत्ते तेमाता पु
 सत्यवतीस्वको। कृतीकाय द सवनायवे चरुमारक्तकेचमे
 दो लक्ष्मी केशवायेवसागरः। साभोदयति सुतस्ततः त्वेवोदु
 कृतीको गाथितनयो लब्धा ब्रह्मसंतसमालिङ्गयस्मितेचरु
 भार्या मनिंदितो मुदितः सतया भक्तस्तेन पुत्रेते भविष्यति
 रेमे यथाकामे स्वकाप्रमे। क नातनः पव मुक्ता भृगुयतो
 तदारं सते प्रात्वा दहे पुत्रं यथेच्छ सापि समुदे ॥

अवापमात्रा सहिता भर्वापि जस्ती जमदग्नि महांतयाः वे
 शचभाविनी। अथस्तानदिने देस्त्वोभिः सपुत्रीनयकामच
 : सत्यमालिङ्गयत्तकंचरुं। अ सयंवत ॥ इति श्रीकालिका
 द्यात् सत्यवतीतस्यामाता फ पुराणे जामदग्नापाख्याने ॥
 लांसिते चरुं। परिवर्तेतु ते अथायः ॥
 ज्ञात्वा दिव्यज्ञानेभृगुमुनिः ॥ सत्यवतीसुतः पुं व्यासः ॥ इति
 अथागत्य सुषोतोतु वचनेचे शहरतावली ॥
 दमव्रवीत् विषयंय स्वयाभ सत्यवाक ॥ पुं कृषिः ॥ इति
 द्रेष्टालिङ्गनकर्मणि। तथा च दृष्टतावली। काकः ॥ इति वि
 रुद्राशनेच तत्रेदेने भविष्यति काण्डपेसः ॥ सत्यवादिनि वि॥
 ब्राह्मणः सत्रियाचारस्तपुत्रो सत्यवादी वि यथायवत्ता। तत
 भविष्यति। सत्रियो ब्राह्मण पयायः। सत्योद्यः ॥ इति श
 चारो मातुस्ते भवितासुतः ॥ इ दूमाला ॥
 सुताभृगुणासाधौ तदासत्यव सत्यवान् पुं राजविशेषः। सत
 तीभृगुं। पुनः प्रसादयामासपो सावित्रीपतिः ॥ इति मेदिनी।
 शे मे हस्तिनि तादृशः ॥ सत्ययति वि ॥
 पव सस्तिनि प्रोक्ता स तत्रेवा सत्यवृत्तः वि सत्यवादी ॥ इति
 तदपेभृगुः अथकालेसुतेदी केचित ॥
 मे जमदग्निश्च गाथिजा। स सत्यवतः वि त्रेतायुगे सयं
 पुवे जननी तस्या विद्यामित्र वंशीयपंचविंशराजः। यथा।
 तपोधने। जमदग्निस्ततोवेरा विधन्वनः सुतो जात स्यारु
 न चतुरः प्राप माचिरं। प्रा एशतिस्मृतः। तस्य सत्यवृत्तोना
 उरासठनुवेदः स्वये तस्मिन् म तस्मात् सत्यवतः स्मृतः ॥
 महात्मनि। विद्यामित्रोपि स क इति मात्से १९ अध्यायः ॥
 लान् वेदानपि तस्याचिरात्। सच विशंकराजः। यथा विध
 भुवुवेदं तस्याकृत्तविप्र आ ननस्यारुणः ब्रह्माकृतात् स
 भूतपोधनः। जातत्यमानस्ते सत्यवतः योः सौविशंकरसेतामः

वापचाण्डालतामुपगतम् ॥ माता । इति शहरन्नावली ॥
 द्वादशवार्षिका मनावृष्ट्यावि दुर्गा ॥ इति ब्रह्मवेवेने प्रकृ
 ष्यामित्रस्य कलशपत्रपोषः तिवे ॥
 णाथे चोशालपरिग्रह परिहर सत्याकृतिः स्त्री अवशेष मयै
 णाथे च जाकृवीतीरे मयोधे तत्कृतम् मिति सत्यकरणे
 मृगामास मनुदिनेवैध परि तत्पर्यायः ॥ सत्यकारः १
 तेष्वनवविद्यामित्रेणमश्वरीः सत्यापने ३ इत्यमरः ॥
 संगी आरोपितः । विशेषाई सत्याग्निः ५ अगस्त्यमुनिः ॥
 विश्वेदः इति विसृष्टराणे । ५ इति शहरन्नावली ॥
 ग्रंथे ३ अध्यायः ॥ सत्यान्ते स्त्री वारिण्ये ॥ इत्य
 सत्यसेकाशः वि सत्यमग्निभः मरः किंचित्सत्ये किंचित्सत्ये
 इति केचित् ॥ सत्यसंगरः ५ ऊवेरः । इति सत्यसहितमन्त्रे वा यत्र ॥
 विकारप्रेषः । अध्यायद्वि इति भरतः ॥
 तयुद्धम् ॥ सत्यापने स्त्री सत्याकृतिः ॥
 सत्यसंयः ५ रामानुजभरतः इत्यमरः ॥
 जनमेजयः । इति शहरन्नावली सत्यापना स्त्री सत्याकृतिः ३
 ली । श्रीरामचंद्रः यथा राजेदे सत्यमरीकाया दोषालितः ॥
 सत्यसंयं द्वादशतनये प्रणाम सत्याद्यः वि सत्यवादी । इति
 ले प्रान्तमूर्ति वेदे लोकाभिरा शहरन्नावली ॥
 मे रचुक्तलिलकगचवेराव शत्रुमाला ॥
 एणरि । इति महानाटकं । १ सत्र त ३ क संवये । संतौ
 अकः । सत्यप्रतिज्ञे वि ॥ इति कविकल्पद्रुमः । देयव
 सत्यसेथा स्त्री ज्ञेयदी । इति । गद्यमध्यः । संतति निर्वीह
 शहरन्नावली ॥ कियेति भट्टमलः । ३ सत्रयते
 सत्या स्त्री सीता । सा च रामः सत्रापयते प्रतितो साधुः सं
 पत्नी । सत्यवती । साह व्यासः तति विस्तारणमिति गोविंद
 महः । इति दुर्गादासः ॥
 सत्रे स्त्री यज्ञविशेषः । यथा

नैमिषेः निमिषेतेवे ऋषयः उत्तमसारयुक्ते वि ।
 शौनकादयः । सत्रे सगाय सयुतकारे स्त्री अमृकृते इति
 लोकाय सहस्रसम मासत हेमचंद्रः । युतकारेण सह व
 कलिमागतमाज्ञाय क्षेत्रेस्मि नमानम् ॥
 नवैसवेवयं आसीता दीर्घा सदंशकः ५ कर्कटः । इति राज
 सत्रेण कथायां सत्तण हरेः निर्वाणः । देशयुक्ते वि । सदंश
 इति श्रीभागवते । कृत्ये १ वदनः ५ कंकपत्नी । इति रा
 अध्यायः ॥ जनिर्वाणः ॥
 सजाजित ५ राजविशेषः । सच सदंजनं स्त्री ऊतुमांजनं । य
 श्रीकृष्णस्य सूरः । सत्यभातापि या । शीतुयं प्रवृत्ते पोष्य
 ता । परे प्राशिक्षजराजमुवभ के ऊतुमांजनं सदंजनं च
 व । इति कल्किप्रयोगे १ अध्यायं माहिके धातुमाहिके ॥
 यः । सविजातके स्त्री मांसवं इति शहरन्नावली ॥
 जनविशेषः । यथा । मांसं वृद्ध सदनं स्त्री गृहे । इत्यमरः ॥
 तेभृष्टसिक्ता चोष्णोष्णमुक्तः जले । इति मेदिनी ॥
 जीरकाद्यैः समायुक्ते परिष्कृतं सदः स्त्री स्त्री सभा । इत्यमरः
 तद्व्यते । तदेव वृत्ततक्राण्ण सदस्यं ५ विधिदर्शी इत्यमरः
 प्रदिगं सविजातकं । इति नृनातिरिक्ततो विपर्यासेच
 शहरन्नावली ॥ परिहर्ते विधिं वेदोक्तयज्ञकि
 सत्वं स्त्री गुणविशेषः । इत्य याकलाये दृष्टे शीलं येषांते
 मरः । अथ विवरणे हितका सदस्याः । सदसिसाधरः का
 र सत्तशहरदृष्ट्ये ॥ रका इति विकारसंज्ञेयादिना
 सत्तरे स्त्री शीघ्रं । सहतरया यः । इति भरतः ॥
 वर्तते सत्तरे । तद्वति वि ॥ तस्य नामांतरे प्रप्रवक्ता ॥
 इत्यमरभट्टो ॥ यथा एकः कर्मानियुक्तः स्यात्
 सत्तसारः ५ वृत्तविशेषः विव द्वितीय स्त्रोत्रधारकः तृतीयः
 करः कविः । इति केचित् ॥ प्रश्नके क्रयाजतः कर्मसमाच

रेत। कर्मनिवृत्तः प्राचार्यः।
 सचब्रह्मणोके होमकर्मणि ब्र
 ह्मा। स्वयं होमाकरेण होतापि
 स्वयं प्रधानकर्माकरेण प्रति
 निधिरपि तेषां धारकः प्रस्तक
 धारकः। प्रप्रवृत्ता सदस्यः
 इति संस्कारतत्त्वः। सभाः ॥
 यथा। सभाः सदस्यः पार्षद्याः
 सभास्ताराः सभासदः। सभा
 निका इत्यादि हेमचंद्रः ॥
 सदा वा सर्वकालः सर्वदा।
 इत्यमरः। परोपकारनियतः।
 सदाभवमहाजन ॥ इति वि
 सुप्रमाणं ॥
 सदागतिः पुं वायुः। इत्यमरः
 सूर्यः। निर्वीणः। सदीप्तरः।
 इति मेदिनी ॥
 सदाचारः पुं साधनामाचर
 णं। तत्तत्तत्तादि यथा। सरस्व
 ती दण्डवत्। देवनेया र्थदेतरे
 तदेवलिखिते देशे ब्रह्मावर्तः
 प्रचलते। तस्मिन् देशे य आ
 चारः पारम्पर्यक्रममागतः ॥
 वर्णानां सातशतानां सदा
 चारः सञ्चयते ॥ इति मनुः
 अथ च। ओर्वडवाच। सदाचा
 रेण राजेन्द्र विशेषान् ॥

शृणुसंप्रति यानवशं तपःकु
 र्यान्मानसः सकलान् शृणु।
 साधवः क्षीणदोषाश्च सत्तुः
 साधवाचकः तेषां साचरणाय
 सदाचारः सञ्चयते। प्रागमे
 षुप्रमाणेषु संहितासु यथोदि
 तान् समुद्दिष्ट सदाचारोक्तान्
 शृङ्खलीयाद्ब्रह्मवतः। अर्षीन्
 यज्ञदेवपाठे देवा होमस्तुष्टुज
 येत ॥ आहः पितृनयनेद
 नै भृतानि वलिभिरुत्था ॥
 भैः प्रसादनेस्तान् देतथावनमे
 जने। सर्वे गुरुभ्यवतः कुर्यात्
 निषेकाद्य विधितथा ॥ षट्
 कर्मसु नियुंजीतराजा विप्रान्
 समेततः तेष्वेव त्रिविधादीनि
 स्त स्त कर्मणि योजयेत्।
 यः स्वयं संपरित्यज्य परंपर्या
 समाचरेत्। तं प्राज्ञेन तपोदे
 द्यः पुनः स्तस्मिन्नि योजयेत् ॥
 सोवत्सरेषु कृतेषु विप्रोष्णता
 वसमाचरेत् अवपण्यार्थिवो रा
 जन् विप्रोष्णस्तु शृणुष्व मे ॥
 शरत्काले महाष्टम्या उगाथाः
 परिपूजने नीराजते दशम्यां
 कुर्याद्दे वलवृद्धये ॥ पौषे
 मासि तृतीयायां कुर्यात्।

प्रणाभिषेचने। एजयिता मि
 ये देवीप्रीपंचमन्त्रपश्चरेत्। श्री
 यज्ञे यन पायस्य वृद्धये तपस
 त्तमः ज्येष्ठे दण्डवत्तपस्विना
 विष्टि समाचरेत् ॥ रवौ हवि
 र्योहादप्रणोपक्रमां समाच
 रेत्। विप्रोष्णतांस्तु तपतिः कु
 र्यात् सर्ववृद्धयेः। पभिः
 कृतैर्वले राज्य कोष आषि वि
 बर्द्धते। शुकतेषु यज्ञेषु उ
 भित्तमरकतथा। जायते च त
 पस्तस्मादेष यज्ञं समाचरेत्
 शरत्काले महाष्टम्या उगा
 थापूजने विधिः। पुराणोक्त
 स्तुविधिना तेन कार्यं तपूज
 ने। इति कालिकापुराणे ८६
 अध्यायः। अपि च सदचारे वि
 प्रोष्णः यकथितस्तुवार्थिव
 नियेषु विप्रोष्णस्तुवार्थिव
 नप्रियोष्यते। असंष्टया तथा
 विस्मृतिवामप्रिपुरंदरः। अ
 दत्ताच तथा दाने नभुंजीया
 तपः क्वचित्। सवयेदधिहो
 त्रंतुनित्यमेव प्ररोहितैः अह्ना
 ता चाग्निहोत्रंतु भुंजन्नरक
 माप्नुयात् नारत्तिनेष्टुहेराज
 त्वर्हि परिवर्जिते। स्वपत्न्या

स्त्रिया साहेन कदाचन सन्निवेशे
 भुक्तान् श्रीफले नाद्यातथाया
 श्रीफलेनपः बुद्धितय कथप
 ता माय आसवस्तिकाः नि
 स्मादृष वृत्ताश्च बुद्धिचुद्धिकरा
 न ताः। बुद्धिचुद्धिरात्रितेन
 जेराजाच भोजने। भोजये
 दन्वहे बुद्धिचुद्धिहेतुनपोत्तमः
 नपण्याय विहीनंतप्रागेहेरा
 सनेतपः नयानेन गजानस
 मागेहेहीरा ब्राह्मणे। नैक
 तुविचरेदाजा कदाचिदपि
 निर्जने। मदहेतुनभुंजीया
 त कदाचिदपि भोजने। क
 दापि नोपसेवेन ह्यष्टम्या मा
 समेष्टुने ॥ प्रमात्त्रानेगयाश्च
 हे तिलेस्तुषा मेव च। न जी
 वत पितृको भूयः कुर्यात्तकु
 लाच्च माप्नुयात्। नत्तेऽजादी
 स्तनयान् राजा राज्यः भिषे
 चयेत्। पितृणां आहूयेत्रित
 मोरसेतनयेसति ओरसः सेवत
 श्वेवदतः कुत्रिम पठच। शूणे
 तपत्रोः पविहश्च भाग्याहीस्तन
 याश्वमे। कानीनश्च सतोऽष्टम्य
 कीतः पौनर्मवस्तथा। स्वये
 दन्नश्च पोष्यश्च वदिमेष्टुषा

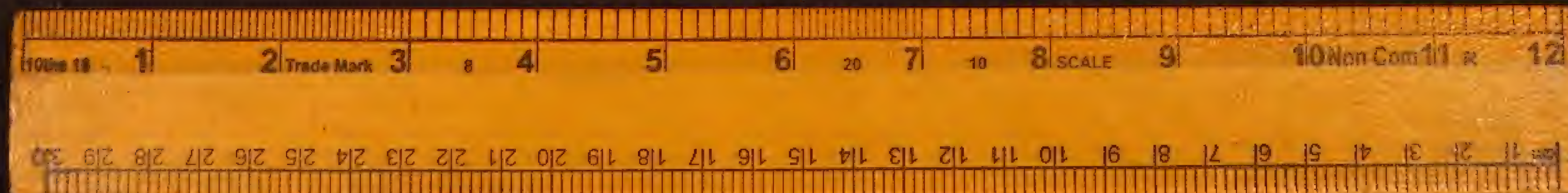

अलाः । अभावे सर्वेष्वपि राजभाकस स्याद्विपुलनपि
 रात्र समभिधेयते । योनर्म
 वे स्वये दत्ते दास राजेन यो
 जयेत । दत्ताद्याद्यापि तनया
 निजगोत्रेण संस्थिताः । आ-
 चांति पुत्रतोस्तस्य वीजस
 पुत्रताः पितृ गोत्रेण यः पुत्रः
 संस्तुतः पृथिवीपते । आच-
 अंते नपुत्रः संपुत्रतो याति
 चात्यतः । चूडाद्या यदि से-
 स्कारा निजगोत्रेण दैकुताः
 दत्ताद्यास्तनयास्तस्य स्वया
 दास उच्यते । ऊर्ध्वतुपंचमाह
 षादत्ताद्याश्च सतात्प ॥
 गृहीत्वा पंचवर्षीयं पुत्रेष्टिप्र
 षम चरेत् योनर्मवततनये
 जातमात्रं समानयेत् । कृता
 योनर्मव स्तामे जातमात्रस्य
 तस्य वै । संवीलकुर्यात् संस्का
 रात् जातकर्मदिकान्नरः ।
 कृते पुनर्मवस्तामेस्ततः यो
 नर्मवस्तथा । एकादिष्टपि
 तुः कुर्यात् आह पावणा
 दिकं । स्त्रीताद्या वनितास्य
 तेषां दासीति निगद्यते ॥
 तस्याप्योजायते पुत्रो दासः
 पुत्रस्तस्य स्मृतः न राज्ञो यः

राज्यभाकस स्याद्विपुलनपि
 आहकृतः । अथमः सर्वपुत्रेभ्य-
 स्तस्मात् परिवर्जयेत् पुराण
 यमशास्त्राणि संहिताश्च पुनी
 रिते । नाध्यापयेत्पुः शूरेवि
 हितान्यत् यदृच्छया । यस्या
 ज्येसदाशूद्राः पुराणं संहितो
 तथा । पठति स्यात्तद्दीनाशो
 राजाशूद्राणां सान्वयः । मोहाहा
 कामतः शूद्रः पुराणं संहितो
 ति पठन्नरकमाप्नोति विर्हामः
 सहपापकृतः । शूद्रोऽज्ञावि
 दितयश्च यश्च मंत्रादाहृतः ॥
 तद्वयं विप्रवदनाद्वासे शूद्रैः
 सदेवति न योजयेत्पुः शूद्र
 व्यवहारस्य दर्शने । नियोज्य
 तत्र तं भूय तामिष्टे तेन पय
 ते । हीनोयश्च भवेत्कोकोरा
 जा चापि सहान्वयः । कान
 योग मंथपुत्रं वानाभिज्ञं मति
 तेंद्रियं नम्रस्व व्याधितलापि
 तपः कुर्यात् पुरोहिते । कृप
 णस्य पते राजा न शूलोयात्
 कदाचन नदिजानो तथाद्या
 हनानि विपुलान्यपि नारोहे
 त् काष्ठकोत्तमं राजे राजाक
 दाचन । आरुह्य काष्ठकं तत्

परत्रेह विपीदति अनायुषं
 न ऊर्ध्वान् कर्म भूयः कदाच
 न । सततं आयुषो वृद्धे यतेत
 सकलैर्दलैः नक्रवारोनाष्ट-
 म्यो नम्रहारापसत्तमः । अज-
 नाभ्यजेन कुर्यात्तोलस्यापि
 भोजने । अतिसत्तेन या एतं
 ग्रहणं चंद्रस्य योः । नाले
 कये स्वये राजा रक्तं सख्यं त
 धेवच । उन्त्याने जायते यन्नदि
 यं भोमेच नाभसं । नेदोतयत्ता
 इपति हंष्टानाद्यात् ग्रहेपुनः
 सर्वदा मेगले रत्नधारयेत्-
 सह हर्षया । अवस्त्राज्यादि
 तेरात्रे न विप्रेभ्यः प्रदर्शये
 त । नतोयेस्तेमुखे पश्येत्ता
 घात्मां सानि परेस । नारोहे
 तखरं चोष्टं तदाभीमपिग
 विनी । एतेन ययुतो गजाव
 तरेण विवर्द्धयन् । आत्मानेस
 तने रत्नं सदा वीर्यं विवर्द्ध
 येत् । वीजलयकरं नित्यं भ
 र्भोज्यञ्च पानकं । वज्रये
 त् चार पाकायातसंबु वज्र
 निककं । कोस्य राजतरेण
 स्योताये पानेप्यवर्द्धने मंत्रवृ
 दिकरे वीजलयकारिविवर्जं भ्यसेत् सततं विप्रः सवेदा

येत तास्यायः स्वर्णसीसानोपा
 अस्यफल चर्मणो मुकुरदि
 करं तोये तउपासीत यत्नतः
 सर्वमुलेषु कृतेषु सदाचारेषु
 उचितः अर्कह विविधान् भो
 गान्नेष्टं स्थाने व्रजेत् परे ॥
 श्रीमार्कण्डेय उवाच । एवमौर्व
 स्तुसगरे शाशास मुनिपुंगवः
 शास्त्राणि चैव सर्वाणि सदाचा
 रानस्य राजानं वज्रपाः कथया
 माससगराय ममहात्मने । तत्रा
 क्तियतपुरोर्वेण कथितेसगरा
 यन राजनीतिः सतोनीतिर्विज्ञा
 यच्छास्यसम्भवे । संहितास पु
 राणेषु यज्ञागमचये स्थिते । सर्व
 मुश्चावसगरो आवादीर्ष्य यी
 मतः तेषां हकथिते किंचिदुद्दे
 त् दिजसत्तमाः विस्मयमोत
 रेष्टवं मया रहसि भारते । रा
 जनीतिं सदाचारं वेद वेदोरा
 सेगते रहस्यं सततं विस्मयी
 तथं दिजसत्तमाः । यस्तु नदि
 त मस्यत्र गदिते वा ससंशयं
 संशयच्छेदने तेषु युष्माभ्यं क
 थितेतिदे । अमुक्तं संशयच्छे
 दि पुराणे कालिकाकथे यो
 भ्यसेत् सततं विप्रः सवेदा

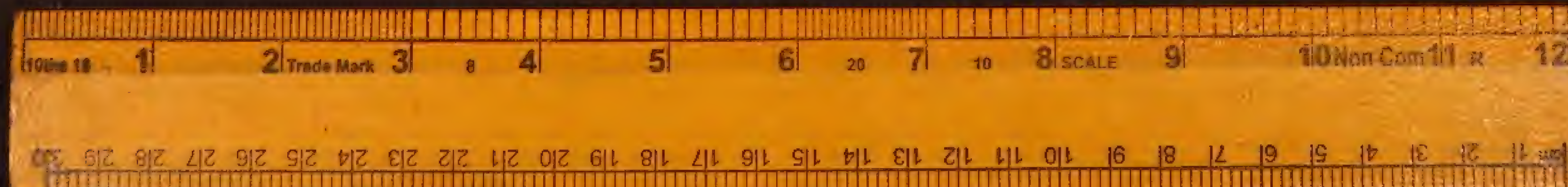

ना फलंलभेत। इति श्रीका- महात्मना। प्रभाते यत् पठन
लिकाप्रगतो ८५ अध्यायः राज मर्त्या मुच्यते पापवन्धनात् ॥
नीति सदाचारदिके समाप्ते। मृषय क्रुः। अयतो राक्षसे
ग्रन्थे। मृषय क्रुः ॥ सदाचा एतुप्रभातेहरोदिते। अफला
रोनिगदित स्तवयोः स्माभिरा स्तलापठित्वाच सर्वपापैः प्रमु
दरात्। लक्षणेन स्पष्टासक्त च्यते। ब्रह्माभिरासिपुरातका
ल्लुगुषु निशाचर। गृहस्थेन री भानुः प्राप्ती भूमिस्तोत्रयश्च
सदाचार्य माचारपरिपालने। गुरुः मृषुकः सदाभाउजेन कु
नहाचारविहीनस्य भद्रमत्रपर वंत सर्वममसुप्रभाते। भृगु
त्रेच। यत्तदानतपासीह प्ररुष- वशिष्टः कतुरंगिराभ्युसनुः पुल
सनभृतये भवेतियः सभुलुय स्तः पुलहः सुगातमः दैव्याम
सदाचारं प्रवर्तते। उराचारे रीचिः श्रावना रिभुश्च कुर्वत
हिप्ररुषो नेह नामुत्रनदति- सर्वममसुप्रभाते। सनतक
कार्ये यत्तः सदाचारे आचा मारः सनकः सनेदनः सनातनो
रो हेयलक्षणं। तस्यास्तरपे- प्यासुरिपिंगलोच। सप्तस्वराः
वक्ष्यामः सदाचारस्यराक्षस- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
शृणुष्वेकमना स्तच यदिश्रे- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
यो हिवाच्छसि। धर्माः स्य- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
सुलेधनमस्यशाखापुष्पवका- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
मः फलमस्य मोक्षः। प्रमोसदा- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
चारतरुः सुकेशिन संसेवितो- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
येन सपणभोक्ता। ब्राह्मणे- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
हूर्ते प्रथमे विबुधेदनुस्मरेदे- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
ववरेमहवीन। प्रभातिकेसंग- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
लमेववाक्ययुक्तवान् देवप- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
ति सिनेत्रः। सुकेशिरुवाच ॥ सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म
किंतुत्तसुप्रभातेप्रकरेण- सप्तस्वरास्तलाश्च कुर्वत सर्वे म

सत्ते भगवत्प्रसादात् ततः प्राप्ते हर्षोदधि सधिरयादकुंभे
समुत्थाय विचित्रयेच यमं धेनुं सर्वलोचधमे सवर्णे मृदो
तथार्थेच विहायशायो ३ मये सत्तिकमस्तनानि। लाजा
स्यायपश्चादुदि विरुदीयं ग मधु ब्राह्मण कर्मकाश्च सेना
ल्ले तदोत्सर्गविधिर्हिते। नदे निप्रव्याणश्च शोभनानि कुता
वगो ब्राह्मणवर्जितामो नराज शने वेदन मर्कविंश मय्यस्यावृत्त
मार्गे न चतुष्पथेच। ऊर्ध्वाद्य- अस्मालभेत ततस्तुर्ध्वादि
योत्सर्ग मपीहगोहे प्रच्छा- जजातिधर्ममयो। स्वगोत्रधर्मो
द्य श्रीर्वं आलनाशिकं च तत- नदिसंराजेत तेनापिसिद्धिं समु
श्रुप्रांचार्य मुपाहरेत्सुदे गुरे पाचरेत नासतप्रलापेनचसस
त्रयपाणिगतेचसप्त। अथो- हीनेननिष्ठुरेनागमशास्त्रीने
भयोः पंचचतुस्तथैकांतिगे- राकां वदेत साधुजनेनयेन
तथैकोत्सर्दमाहरेच्च नोतर्ज- निघो भवेजैव च धर्मभेदी।
लाहोदस मधिकस्तलाज- संगनचासत्सुजनेषु कुर्वात
चावशिष्टा सदनादि भग्ना व- सधासु भस्म सुवतेदिवाच
स्त्रीकमृच्चैवहिषेचनावशा- सर्वासुयोनीषु परावलासुर
द्या सदाचारविदानेरा उदस्य- जसलासेवजलेषुधीरः। व
तः लात्य पदोभुविष्यः समाच- याटने वृथादानं वृथाच प
मेदहि रेफणिलाभिः श्राचम- पुसारो। नकतेयेगुरेयान
चविः परिसृज्यत हि स्तनः स्य- वृथादारपरिश्रमे। वृथाटनावि
शान्तामशिरः करेण संध्यासनि- तहानि वृथादानाहवत्तयः।
र्वीततः कमेण केशाश्च संशे- वृथापशुव्रः शप्नोप्रोति चात
ध्वच दंतथावने कृत्वा तथादर्प- नात्रकंमहत ॥ सनेत्याहानि
गादर्पनेचकृत्वा शिरःस्त्रान म- रश्चाद्य वर्णसंकरतो भये
याजिकं च। संप्रज्यतोयेनपित- भेतयांच भवेलाके वृथा दार
नसदेवान्दोमेच कृत्वा लभने- परिग्रहात् परस्ते परदारचे-
शुभानो। कृत्वावहि निर्गमने प्र- न ॥

देवावधि
अनयम

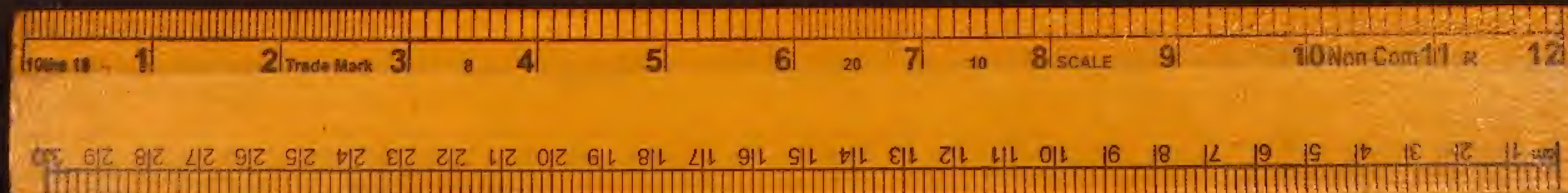

कार्यावहितमेः परस्वनेका
येवपरदागु मयवे नेतेतप
रक्षियेनग्रासभाषेचतस्करान
उरका दर्शने स्पष्टसंभावा
चविवर्जयेत ॥ नेकासने त
यास्येयं संदया परजायया
तथैव स्यात्तमातुषु तथैव
हितस्त्वपि । नभायादीक्षते
नग्रा पुरुषाकदाचन तच
स्त्रायीतवेनग्राययितक
दाचन । दिग्वासोपिनतथा
परिभ्रासामिष्यते भिन्नास
नेभाजनादीन् हरतः परिवर्ज
येत । नदासनाभ्यंगमुपाचरेत
सौरेचरित्तासुतयासमासे । ए
रासुयोषित परिवर्जनीया म
दासुसर्वाणिमालभेत । नाभं
ग मर्केनचभूमिपुत्रे सौरेच सु
केरविजेचमासे । उपेयु योषित
समाचरेत योषेयुसर्वाणि संदे
वजुयात् । चित्रासहसेप्रव
तेषुतेले सौरेविशावास्वभि
जितसुवर्गं । मूल मृगशिरस
दासमासे योषित्ता कृति
कयोत्तरासु । संदेववर्गशयने
सुदकर्षार सया प्रतीचोर
जनीचरेण भेजीतनेवेहचरति
एत ।

सहाते चिरसंभृते । अस्त्रहात्री
हयः शूला विकाराः पायसा
सया । शशकः शलको गोधा
तथाखत्रीच कच्छपः । तद्विद
लकादीनि भोज्यानिमनु रवरीत
मणिरसु प्रवालाको तद्वस्तुता
फलस्यच शैल दारुमयानोच
राग शुद्धेमाधस्यच । शकथा
साजिनानोच संदतानोच वास
सा । वल्कलाना मशेषाणामेव
नाशुदि रिष्यते । सस्त्रेहाना म
योसेन तिलकलेन चाविके ।
कार्यासिकानोवस्त्राणां शुदिः ।
स्यात्सहभस्मता । नागदेताशि
शृंगारो तद्वानाशुदि रिष्यते
पुनःपाकेन भाषातोमूलयाना
नु शुद्धता । शुद्धेभ्योकारुहलः
पाणो योषित्तातथा । रथ्याग
त मविज्ञातेदासवर्गीणयतकृते
दासपते चिरातीत मनेकोतेरि
तंलचु । चेष्टितेवाल तद्वानो वा
लस्यत शुर्विष्यति । स्त्रिच्छाना
मपि गोशालास्तनयसुता
श्रियः वाग्विप्रयोदिज्ञेन्दाणा
पाठे वागस्त्विवदवः भूमिर्वि
शुध्यतेत्वात दाह गोकुम सेव
नैः । लेपाडलावनातमेकात

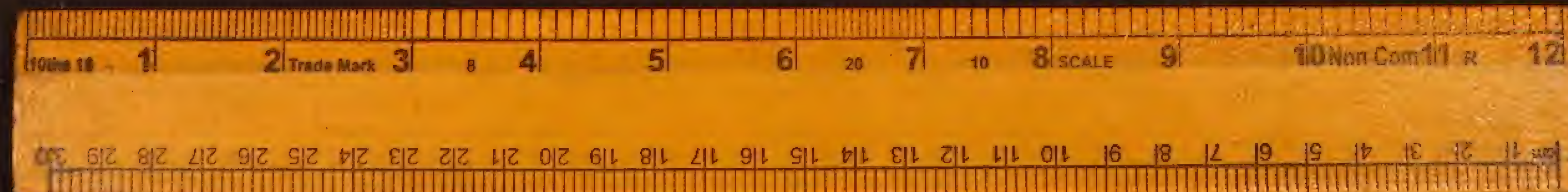
वेस सम्मार्जनाजलात के
शकोटावपत्रेऽत्रे गोत्राते म
त्तिकान्विते मृदादि भस्मता
राणिप्रदेतवानि शुद्धये ॥
उद्वराणां द्वास्त्रेन सारेण
अप्रसीसयोः कोशानोभस्मना
शुदि स्त्रायाकुडि इवस्यच
ग्रमेधाक्तस्य मृदाये गीया
पहराणोच । अथेया मपित
इयशुदिगीयावहारतः मातः
प्रसवनेवत्तः प्राकृतिः फलपा
तने गर्हभो भाहारिते स्या
मृगग्रहो शुचिः । रथ्याक
ईसतोयानि गावः पाथिदराणा
निच । मारुतेनेव शुद्धेति पक्के
शुक्लचितानिच मृते शोणाट
कस्यात्र ममेधाभिज्ञतेभवेत्
अथशुद्धय सेत्यजं योषस्य प्रो
त्तणस्मृतं । उपवासं विराचंवा
उषितात्रस्य भोजने । अज्ञाते
ज्ञातएवंच नेव शुद्धिर्विधीय
ते । उरकाशु तनग्राशु सति
कोत्यावशायिनः सहा स्त्रा
यीत शौचाथे तथैव मृतहा
रिणः सस्त्रेह मशिसंस्पृष्ट
सवासाः स्त्रान माचरेत् । आल
भेवतनिःस्त्रेहया मालभार्क

मीसच नलंघयेत नरकुस परिकीर्तितः। विभवेसतिनेवा
वत्मानेडलेभंतया। गृहाडि निनददातिजुहोतिच। तमाऊ
एविमत्र पादाभोसि सिपेह राखुतस्यानेभुक्ताकुळेण्यु
हिः पंचपिंडानुहुयन स्वाया द्याति। सभागानोयःसभ्यःप
त्वरवारिणि स्नायातदेवावाते सणतंसमाश्रयेत तमाऊः ऊ
षुसरो क्रुदसरित्त्वच। नोद्या- क्रुदं देवा सस्याप्यनेविगर्हिते
नाये विकालेषु प्रातस्तिष्ठे स्वयमेयःसमुत्सृज्यपरथमस
क्तदाचन। नालपेजनविदि माच रेत् प्रनापदिस विदहिः
एवीरहीनातयासियं। देवता पितःपरिकीर्तये। वेदस्यामी
पित वल्कास यत्तसज्जदिनि पित्त्यामीगुरुवज्जुसकलथा
देकैः। कृत्वातस्यर्षनालाए- गोत्राद्याणसीवथक्रुदपविहःम
श्रुयतेःकीवलोकनातश्रुभो उच्यते ॥ येघाऊलेनवदोस्ति-
ज्याः सतिका घण्टमाऊरा न प्रासंनैवचवते तेनयाः की
खसज्जक्रुदाः पतितापविह- तिताःसद्विक्तेषामने विगर्हि
नग्राश्रुवाएरालाश्रुधमाश्रु ते आणुणातीना सदाताचदात
ये। सुकेशिरुवाचे॥ भवहिः श्रुपतिषेयकः। शरणगतंयस्य
कीर्तिताभोज्या य एते सृति- अतिमचाएरालाथमोनरः ॥ यो
कादयः ॥ अमीघाश्रातमिक्का दोयवेःपरित्यक्तःसाधुभिर्ब्रह्म-
मित्तत्वेतोलहणनिच। कृष रोरपि। ऊराश्रीयश्रुतसत्रंभु
यजुवः ब्राह्मणीब्राह्मणश्रेव- क्तः चोरायणंचरेत् ॥ योनि
यावळेयतमागतो। तावुभोस- त्यकर्मणे हानिं कुर्यात्रेमि
तिकेसुक्तोतयोत्रंविगर्हितं न तिकस्यच। भुक्तात्रे तस्यश्रु
जुहोसुचितेकालेनस्नातिचद- येत त्रिशत्रौपोषितो नरः ॥
दातिच। पितदेवाहुताहीनःम नित्यस्य कर्मणे हानिः के
षण्टःपरिगीयते। दुष्मांश्रुज- वलंमृत जन्मसु ॥ न त
पते यश्रु तप्यते यजते तथा नेमिति कोळेदः कर्तव्यो हि
न पराये उद्युक्तो माऊराः कथञ्चन ॥

जाते पुत्रे पितःस्नानं सचेल- कंच यत् कुर्याद्येनास्य स
स्य विधीयते। सृतेच सर्ववंध- प्रीतापितरोयाति राक्षस ॥
नामित्याह भगवानभृगुः प्रेता यद्यदिष्टतमेकिंचित यज्ञा
यसलिले देये वहिर्दग्धात गो- स्य दयिते गृहे तन्नदुगणव
उजेः प्रथमेऽस्तिचतुर्थेवा सम- तेदेयेतदेवास्तय सिद्धता।
मे वास्मिसेचये। ऊर्ध्वंसेचयनाते- अथातया त्रयी नित्यं भोव्येव
वा मंगस्यर्षेण विधीयते। सो विडघासदा यर्मतो यनसाहा
देकैस्तु क्रिया कार्या अश्रुहे- यं षष्ट्येवापिश्रुक्तिः आ
स्तसपिण्डकैः। विषोहन्थन- चारे कुर्वतोनात्मानुगुणामे
शस्त्रावु वक्ति पात मृतेषुच ॥ तिराक्षस तत् कर्तव्यमश्रुके
तथा गृहीत सत्यासे देशांतर- नयत्रोगाये महाजने यवमा
मृतेतथा। सघःशोच भवेदि- चरतोलोकेपुरुषस्य गृहेसतः
हनतश्चापुक्तंचतुर्विधं। गर्भ- धर्माश्रुतामसेप्राप्तिःपरत्रेह
स्त्रावे तदेवोक्तंएणकालेनवे- चशोभना। पवतदेशातःप्रा
चरेत्। ब्राह्मणानामहोरात्रं- क्तो गृहस्थाश्रमउत्तमः। वान
वियाराणं दिनत्रयं। षड्रात्रं चैव प्रस्थाश्रमेधर्मेतेवसासोःच
वैश्वस्य षड्राहोण द्वादशरात्रि- धार्यता। अयसंततिदृष्टा
के। दश द्वादशमासाह मास- प्राप्ता देहस्य चायति। वान
संख्यादिनैश्चतेः स्नात्वा कर्म- प्रस्थाश्रमंगळेदात्मनःश्रुहि
क्रियाः कुर्याःसर्वंरुणयथाक- काराणं। तशराणापभोगेनत
मं। प्रेतश्रुदिप्रपकतव्य मेकोदि- पोभिश्चात्मकर्षणं। भूमीपा
ष्टं विधानतः। सपिण्डीकरण- प्याब्रह्मचर्यं पितदेवातिथि
कार्यं प्रेतस्य वत्सरांतरे ॥ त- क्रिया। होमस्त्रिसवनस्नानेन
तः पितृत्वापत्रेदण पौराणदि- दातुल्लेखधारणं वयस्तेहनि
भिःश्रुमेः। प्रीणनेतस्य कर्त- षेवित्तवानप्रस्यविधिल्लयं। स
यं यथाश्रुतिनदृष्टाने ॥ पि- ईसंगपरिमाणोब्रह्मचर्यममा
तरेणसमुदिष्य भूमिकोषादि- निता जितेदियत्वमावासेनेका।

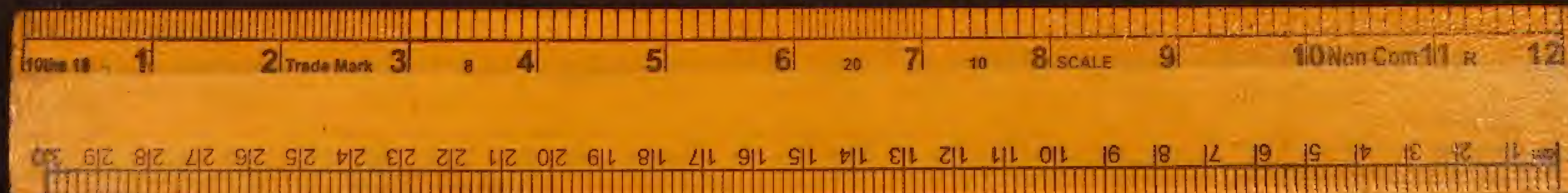
सदाचा ५३६८ सदाची

स्मिनवसनेचिरे। अनारंभ-
स्तथाहारेभित्ताविप्रेरानिदि
ते आत्मज्ञानं विवेकश्च तथा
द्यात्मावबोधने। चतुर्थेचाप्र
मेयमासमाभि स्तेप्रकीर्तिताः
वर्गायमाणि चात्यानिनिशा
मयनिशाचर गार्हस्प्यं ब्रह्मच
र्यंचवानप्रस्थं त्रयाश्रमाः॥ त
वियस्यापिगदिता य आचारो
दिनस्यहि। वैतानसत्तगार्ह
स्प्यमाश्रमद्वितयविशः गार्ह
स्प्यमुत्तमेतेके श्रुदस्यज्ञान-
दाचर स्थानिवर्णश्रमोक्तानि
यमानीह न हापयेत्। योहाप
यतितस्याक्षोपरिकुप्यतिभास्त
रः। ऊपितः कलनाशायदेहयोग
विबुद्धये वर्षाश्रुपततेतस्मन
सत्तणदाचर। तस्मात्स्वयमेन
दिसंयजेतनहापयेच्चापि तथा
त्सवंपे। यः संपजेच्चापिनिजे
रिपमे तस्मैप्रकृष्येत दिवाक
रश्च। पुलस्त्यवाच। उपवसु-
क्तोमुनिभिः सुकेशिः प्रणाम्य
तान्ब्रह्मश्रुधीनाहृषीन्। जग
मचोत्पत्यप्रस्वकीये मुकुटं
ऊर्ध्वमावेत्तमाणः। इतिश्री
वामनपुराणे ५५ अध्यायः। अ

सदाचा ५३६८ सदाची

सदाफ ५३६९ सदाच

तीवाको ॥
सदान्तः ॐ खंजनपत्नी ॥
इति शबुचंदिका सर्वदात्स
कारके वि ॥
सदातीरवहा स्त्री करतोयानदी
इति एवुरत्तावली ॥
सदानीरा स्त्री करतोयानदी।
इत्यमरः। गोरीविवाहसमये
शंकरकरगलितसम्प्रदानतो
यप्रभवत्तात् करस्य तेष्यविशु
ते प्रवेति करतोया अश्राया-
दितादः। आवाणे एतद्वेजेस
वीनद्या रजस्वला इयंतनरज
स्वला। अतएवसदा सर्वदा
तीरमस्या इति सदानीरा। तथा
वस्मतिः। अणादी कर्कटेदेवी
ग्रहेगंगारजस्वला। सर्वा रज
वहा नद्यः करतोयांउवाहिनी
इतिभरतः ॥
सदापुष्पः ॐ नारिकेलवृक्षः
इतिशबुमाला। सर्वदाऊस
मयुक्ते वि ॥
सदापुष्पी स्त्री रत्नाकेवृक्षः
इति रत्नमाला ॥
सदाप्रसूनः ॐ रोहितकः ॥
अर्कः ऊदः। इति राज-
निर्घण्टः ॥
सदाफलः ॐ स्कंधफलः। ना
रिकेलः। उडुवरः। इतिमेदिनी
विल्लः। इतिजदाथरः ॥
सदाफला स्त्री त्रिसेधुष्यं
इतिराजनिर्घण्टः॥ वार्ताकुवि
शेषः। सलावागुन। इति कु
लीवागुन इति देकोवागुन
इति वभाषा। अस्या गुणाः
सदाफला विदोषस्त्री रक्तपित्त
प्रसादनी काण्डकच्छूहीचैव
वातेकी गुणवेत्रा। इतिरा
जवल्लभः ॥
सदाभद्रा स्त्री गोभारीवृक्षः।
इति रत्नमाला ॥
सदायोगी ॐ विस्रः। इति
विकाण्डशेषः॥ हरिप्रयने
मधुसोसवर्जनफलभागी य
एवसदामुनिः सदायोगी मधु
सोसस्यवर्जनात्। विराधि नी
रुगोजस्त्री विस्रभक्तश्च जा
यते। इति तिप्पादितत्वे ॥
सदक वि तुल्ये। इत्यमरः
सदृशः वि समः। इत्यमरः।
उचितः। इतिमेदिनी ॥
सदृशस्यत्वेन स्त्री निस्पंदः।
इति विकोडशेषः ॥
सदृशः वि सदृशः। इत्यमरः

सदेषः वि निकटः । इत्यमरः ॥
 देशान्तः । यथा । सदेषस्ये
 शा निकटे देशेषान्वितोऽपि
 मात । इति धर्माः ॥
 शब्दतः वि सत्ये । इति हेम-
 चन्द्रः ॥
 समं स्त्री गृहे इत्यमरः । ज-
 ले । इति मेदिनी ॥
 सद्यः यतस्तत्तत् । तस्यार्थ-
 यः । सपदि । इत्यमरः । हेत-
 तत्तत् । तत्काले । समाने-
 नि सद्यः कृतकं कृत्यादिना
 निपातः । सद्यः पतितोऽसेन-
 इति सपदि मुकुलितोऽस्ती ।
 दयदेयादि । इति भरतः ॥
 सद्यः कृतं स्त्रीनाम इति वि-
 कोटिशेषः । तत्तत्तत्काले वि-
 सद्यः प्राणकरः वि तत्तत्तत्त-
 वलकारकद्वयादिः । यथा । स-
 धोमासे नवामन्त्रे बालास्त्री
 स्त्रीभोजने । हृतमुष्मादके च
 व सद्यः प्राणकराणि षट् ।
 इति चणक्ये ॥
 सद्यः प्राणहरः वि तत्तत्तत्त-
 त्वलायुषो नाशकद्वयादि य-
 था । मुष्मोऽसि योऽहो वा
 लकं सहादयि प्रभाते मे

युने निद्रा सद्यः प्राणहराणि
 षट् । इति चणक्ये ॥
 सद्यः शुद्धिः स्त्री सद्यः प्रोच-
 यथा । देशान्तरं गते बाले स-
 द्यः शुद्धिं यतो मते । इति ग-
 रुडे ॥ १०३ अध्यायः ॥
 सद्यः प्रोचया स्त्री कथिक-
 इति शब्दचन्द्रिका ॥
 सद्यः प्रोचये स्त्री तत्तत्तत्त-
 दिः । यथा शिल्पिनः कारवो वै
 द्यादासीदासाश्च भयकाः । अ-
 प्रिमान् आदिषो राजासद्यः
 प्रोचाः प्रकीर्तिताः । इति ग-
 रुडे ॥ १०३ अध्यायः ॥ अन्यच्च का-
 रवः शिल्पिनो वैद्या दासीदा-
 सा स्तथैव च दातारो नियमी-
 चैव ब्रह्मविद्भ्यश्चारिणो ॥
 सविणे व्रतिन स्तावत् सद्यः
 प्रोचा उदाहृताः । राजाचैवाभि-
 विक्तश्च प्रातः सविणपवच ॥
 यज्ञे विवाहकाले च देवयागे
 तथैव च सद्यः प्रोचसमाख्याते
 इति तेनाप्युपदेवे । इति स्मृ-
 त्वाह वदतानां च विद्युतापार्थिवैर्दि-
 जैः । सद्यः प्रोचसमाख्याते
 सजातिमरणे तथा ॥ अ-
 यो मरुप्रपतने वीराधुस्याप

पताशके । ब्राह्मणार्थे च संस-
 त्तसद्यः प्रोचं विधीयते । इति
 कौर्मे उपरिभागे १२ अध्यायः
 अपरे च । अथ सद्यः प्रोचं ॥
 तत्र विष्णुः । नाप्रोचं राजा रा-
 जकर्मणि न व्रतिनो व्रते न
 सविणो सत्रे न कारुण्ये स्व-
 कर्मणि न राजात्ताकारिणो
 तद्विष्णुया न देवप्रतिष्ठा वि-
 वाहयोः सर्वसंस्तुतयोः इति । स-
 विणो नित्यं प्रवृत्ता न दाना नो-
 वे प्रवृत्तदाने । कारवः स्वपकार-
 याः । आदिपुराणे । स्वपकारेण
 यत्कर्मकरणीये नैव विदुः । तद-
 यो नैव शक्नोति तस्माच्छुद्धः स-
 स्वपकृतः । कर्मप्रमाणे कारवः
 शिल्पिनो वैद्यादासा दास्य स्त-
 थैव च । दातारो नियमीचैव
 ब्रह्मविद्भ्यश्चारिणो सविणो
 व्रतिन स्तावत् सद्यः प्रोचा उदाह-
 ताः । आदिपुराणे शिल्पिनश्चि-
 त्करायाः कर्मयत् साधयंस्तुत
 तत्कर्मनायो जानाति तस्मा-
 त्मुद्धः स्वकर्मणि । दासादा-
 स्यश्च यत्कर्मकुर्वेत् सपिचलील-
 या तदयो न क्षमः कर्तुं तेन ते
 मुचयः स्मृताः । चित्रकराद्यैः
 पाः शिल्पिनः आद्यः शब्दाच्चैल
 निर्णयकाद्याः प्राजातयः । स-
 त्यकर्मकाराः शूद्रा दासा दास्य
 स्तथैव च । स्त्राने शरीरमेस्का-
 रेश्चकर्मणापरिधिताः स्मृतिः स-
 द्यः स्पृष्ट्वा गर्भदासो भक्तदा-
 सस्तथाह्युचिः । वैद्याश्च पितृ-
 कित्तायामेव । तथा च स्मृतिः
 चिकित्सको यत् कुरुते तदये
 न न शक्यते । तस्मात्तच्चिकित्सकः
 सपरी शुद्धो भवति नित्यपाः ॥
 दातार आवश्यक प्रत्यहे गोभ-
 मि शिरणादिदाने प्रवृत्ताः ।
 तेषां तद्वानपव । प्रत्यहेदानं च
 दातव्यं प्रत्यहे पात्रे इति याज्ञ-
 वल्क्यात् । कदाचित्कुर्यान्का-
 रिणोऽनुदाने प्रवृत्तो अशोचना
 स्तितावत् यावत्तत् कर्मकुर्वे-
 ति इति हारलतायेव । एवं स-
 कल्पित इत्यदाने पिनापोचं ॥
 तथा च मिताक्षरायां । सर्वसं-
 ल्यते इत्यदीयमाने न दद्याति
 इति आदिपुराणे निवृत्ते कुच्छ-
 होमादौ ब्राह्मणदिपु भोज-
 ने गृहीतनियमस्यापि न स्याद-
 तस्य कस्यचित् निमंत्रितेषु-
 विप्रेषु प्रारब्ध आहुकर्मणि-

निमंत्रणादि विप्रस्य स्वाध्याया
द्विस्तस्यच। देहेपितृपुत्रिष्टस्य
नाशेवे विद्यतेकचित्। प्राजा
पत्यादिकृच्छ्रसमाप्ते होमया
गजापेषु समाप्ते सस्यार्णध
मवश्यं सया द्राक्षणा भोजयि
तया इति गृहीतनियमोयस्त
स्याप्रेमैः सङ्कलजाना मपि
भुञ्जानानोदेषाभावः। कस्य
चिदात्मभोका रिमथः। पतेश
रथप्रादेति कचिदित्यनेन
दात भोजो रेषाचभावः। त
याच विस्तुः। अत यज्ञविवाहे
पुष्पादेहोमः चैन जपे। आर
थे सृतके न स्यादनारथे त
सृतके इति। पराशरः। दीति
तेषुभिधितेषु अत तीर्थे पुरे
च। तयो दान प्रसक्तेशु नाशे
च सृतसूके। यज्ञमानानो
सोमयाताग दीक्षणीयेष्टो
कृताया दीक्षितत्वे भवतिनेन
दीक्षणीयेष्टुत्तरकालं यज्ञमा
नस्य यत्कर्म तयाप्रेमैः नास्ति
आभिधितेषुत्तरियन्पतिषु
तीर्थे गदादि। गुरुदितिकृष्टि
त कालमाथवीये कूर्मपुराण
काश्यापवासेप्रसक्तेशु तस्य म

नसक्तेशु तत्रकास्य वृत्ते कर्ण्या
त दानाचैनविवर्जिते। तत्रदा
नाचैनं स्वयं वृजयेत् अमहा
रा तकारयेत् तथाच मतस्य
पुराणं। गविनीसृतिकानेक
कुमारीच रजस्तला यदा मुहा
तदायेन कारयेत् क्रियतेसदा
उपवासाचरेण गव्या पीशस
भावनाया नक्तं भोजनेक्य
त। उपवासेषुशक्तस्यतदेवक
लमिच्छतः। अतम्यासेन रोमा
णा कि मिष्टं वृत्त मुच्यते।
इति नारदप्रश्नान्तरे। उप
वासेषुशक्तानो नक्तं भोजन
मिष्यते। इति मत्स्यपुराणे
वेष्टरप्रतिवचनात्। स्वयममु
हामुदहारा पूजादिकं कारये
त कारयिक मुपवासादि सदाशु
शुशुद्धिकाले स्वयं क्रियते।
सृतिपरिभाषाया मय्ये। वि
स्तुः वक्तृकालिकसंकल्पागृही
तमुपरायदि। सृतके सृतकेचै
ववृत्तं तत्रैवदुष्यति पतत्काम्य
वृत्तपरे नित्यानात्वारव्यानाम
नारव्याना मविशेषेणकर्तव्य
ता नाशेचिभित्युच्यते। वृत्तपुरा
णे नैष्टिकस्याप्य तास्यस्यभित्तं

प्रस्थितस्यच नैष्टिकस्य वृत्त मिज्ञानं। तथैव विविधा लोके
चाविशिष्टास्य। अमस्यचतुर्थी उत्पत्ता देवनिर्मिताः। विच
अमिनाः। प्रशेचिभिज्ञाग्रहणे इति विनाशाय रूपैः सभावे
दोषाभावः। इति हारलताप्रभु येतिच। यद्यप्युपसर्गः स्मृतो
तयः। कौर्म। सद्यःप्रेमैः समा रोम मेदोपलवयो रपीतिवि
ख्याते उभिन्नेचाप्युपलवे। वि स्कोषाडपसर्गसोभयवाच
त्वाहवदतानाच्च विद्यता पा कृत्वे तथापात्रमुनि प्रयुक्तं
यिन्वे द्विजैः। सद्यःप्रेमैः समा नातेशलात विविधोत्पत्ता
ख्यातेशापादिसरगतया ॥ तस्कोपसर्गो गृह्यते नत रोम
उपलवे रजविम्वे। उपस विप्रोषात्मकइति। एतेनोपस
र्गिकासंतसरकपीनेच सद्यः जेतोति सुस्यसा देहाभ्यंतर
प्रेमैः मुक्तं। तथाच पराश रः। उपसर्गमृते चैव सद्यः पव यावदहते तावत्कालम
प्रेमैः विधीयते। अतएवशा रापवसद्यःप्रेमैः वहिर्भीवेव
यद्यपिच कष्टायां सद्यःप्रेमैः एपरस्यरयामरगोसतिस्वजा
चे विधीयते। इति याज्ञवल्का तुक्ताप्रेमैः मेवेति अह मिनि
वचने। निरुद्धमह मूलपाणि दर्शनस्मृतिसारप्रदीपा इतिवा
प्रभृतिभि रौपसर्गिकासंत सद्यःप्रेमैः वि ताभिचारमृतस्य गृहणे। वृत्त
सरकपीजयां सद्यःप्रेमैः वि कूर्मपुराणभ्यो यद्वाद्याह
धीयते इत्युक्तं। उपसर्गोऽपि तस्याप्रेमैः भाव उक्तं। सुबुद्धि
विधोत्पत्ताः तथाच गौसेदि कहनने वेदव्यः प्रमादहतेन
ताभारसत्याहा नास्तिक्याहा प्रेमाद्यस्त्यस्य अम्यथा मरीति
पथमैतः नरापचाराग्रिगतमु पचाद्यस्त्यस्य अम्यथा मरीति
पसर्गः प्रवर्तते। अतोऽपचा वचने निविषय स्यात्। य
रत्रियत मपवृजंति देवताः या विष शस्य सापदादि ति
ताः सृजयद्गतास्तावदित्य म्यग द्राक्षणाजातिनां चतुर्दश
नाभस भू क्रियाकाव्या अत्येवातविगर्हि

ना विद्यादि साहचर्यात् सद्योजाभावी ॐ तत्सत् । सद्योजा
 ज्ञातवत्तसः । इति शब्दचंद्रिका ॥
 यतो यद्वाच ये च वै द्यासां हं का ॥
 ता इति ब्रह्मप्राणीयं साधक सद्योजा वि गमनकर्ता । सद्योजा
 तेनोपपन्नं ब्रह्मविवेके तद्धि तत्तु प्रत्येकनिष्पन्नः । इति
 स्य । महाप्रातकिनो येचपतिता सिद्धांतकोमुदी ॥
 के उदाहृताः ३ सत्तारुहं सद्योजा ॐ ग्रामः । सत्तारुहं
 पातिस मभिधायतेषां प्रा एवक वसधातो रथच प्रत्य
 ह नियेधात् । जावालः १३ येन निष्पन्नः । इति केचित् ।
 भित्ते राष्ट्रसम्पाते शस्त्रेण किंतु संपूर्व वसधातो रथ प्र
 ब्रह्मचातिते । पतिते नशः सयेसम्पद्य इति सिद्धांतको
 नप्रेते विदेशेऽपि शिष्येण च मुद्या निष्पादिते ॥
 नाशाचमित्यर्थः ॥ इति सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 पुद्गितत्वे ॥ इति सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 सदास्कः वि नूतने इति हेम चन्द्रः ॥ इति सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 सद्योजातः ॐ वत्तसः । इति सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 शब्दचंद्रिका । शिवः । यथा सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 भले नाना विधेयुक्तं ब्राह्म सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 लायनिवेदयेत् । प्रीयते दे सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 वदेव । सद्योजातः पिनाक सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 धृक् । इति मात्से शिवचत सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 देशीव्रते ५५ अध्यायः ॥ विधाना मिद मायुरत्र चिरे सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 सद्योजाताय नमः ॥ इति सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 शिवरात्रिव्रते शिवस्नानमंत्रः सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 इति तिप्पादितत्वे च । तत् सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स
 रोगात्तत्रे वि ॥ तत् सद्योजा स्त्री साधुसम्भावः । स

दृष्टाः समः । साधारणसधर्मा सद्योजा ॐ ग्रामः । सद्योजा
 नो सवर्णः सत्रिभः सद्योजा ॐ ग्रामः । सद्योजा
 हेमचंद्रः । समानधर्मायुक्तस्य ॥ सद्योजा ॐ ग्रामः । सद्योजा
 सधर्माचारिणी स्त्री भार्या । य तकोमुद्या मुलादिवृत्तिः ॥
 या । सधर्माचारिणी पत्नीजाया सधर्मा स्त्री सली । इति हेम
 चंद्रिकागृहा । इति हलायुधः चंद्रः ॥
 सधर्मा स्त्री भार्या । यथा सधर्मा वि सद्योजा ॐ ग्रामः । सद्योजा
 सवासिनी वधू स्थाश्चिरं मनः ॐ स्त्री हस्तिकर्माणा
 यथा सधर्मा । पत्नीसहचरीण लः । यथा । कर्माणां मनः
 ति गृहीती गृहीती गृहा । ३ सनी । इति शब्दचंद्रिका । स
 ति हेमचंद्रः ॥ सनः ॐ चालापोदलिहृत्तः
 सधर्मा वि समानधर्माचारी शब्दचंद्रिका ॥
 यथा । पशुतोसमजो न्ये सनकः ॐ विष्णुपारिषदभेदः
 यो समाजोऽय सधर्माणां इति शब्दचंद्रिका । सद्योजा
 इत्यमरः ॥ सनः ॐ चालापोदलिहृत्तः
 सद्योजा स्त्री जीवतपतिका । त यथा । इहा पापीयसी सृष्टिं
 तर्प्यायः । सभर्तका २ पतिव नात्मानं वृज्जमन्यत । भगवद्वा
 स्त्री ३ सनाथा ५ । इति जटा नएतेन मनसात्मांस्ततोऽसृ
 थरः प्रस्था धर्मा यथा भर्तः जत । सनकं च सनंदं च सना
 पुत्रकृष्णं स्त्रीणां परोधर्मो तन सथात्सभः । सनतकुमा
 रमायया । तदेष्टुनांच कल्याणः रेच मुनीन् निष्क्रियान् ईरे
 प्रजानांचानुयोगेण । इः श्री तसः । तान् वभाये सभः १३
 लो उर्भगे वृद्धो जडो रोग नप्रजाः सृजत १३ काः । तत्रैव
 धनोपिवा । पतिः स्त्रीभि कोत्तधर्माणां वासुदेवयया
 नहातयो लोकेऽपि भिरपा रणः । इति श्रीभागवते ३ स्कंधे
 तकी । इति श्रीभागवते ११ १३ अध्यायः । तस्य वासुदेवो
 स्तुते २५ अध्यायः ॥ जनलोकाः । इति कापीखंडः ॥

दीयवद्विशिष्टासंगे मनुष्या
एषा मेवा दिकषाप्रतीचीति
तथा च ज्योतिष्टोमे प्रयते।
प्राची देवा अभजेत दक्षिणा
पितरः प्रतीची मनुष्याः उदीची
मसुराः अपरेषा मुदीची मनु
ष्याः विसृष्टांगे। प्राजायते
नतीयेनमनुष्यास्तर्पयेत्त
थक। इत्याह्निकचारतत्वे।
सनपत्नी स्त्री असनपत्नी।
इति शहरत्नावली ॥
सनसुत्रे स्त्री पवित्रं देशा
सुत्रजाले। शाणस्य सुत्रे शाण
सुत्रे शाणति ददाति सुत्रे शाणः
शाणश्च सदाने अन् शाणस्ता
लयादिर्मह्यमाणतः। इति व
हवः। सना दंससादि दंसना
तः। इति केचित् तस्मतेयनह
नृदाने इत्यस्य सुत्रे। सना दंस
सादिर्मह्यमाणत इत्यपरे। स
नाकिणामणिक्काकाकाका
काका इति मह्यमाणते विद्या
भरणः। कार्पास सुषवीते स्यात्
विप्रस्याहेतुतेविहते। सनसुत्र
मये राज्ञो वैश्वस्यादिकसोवि
कं। इति मनुवचनात् पवित्र
क मपि तदुच्यते। इत्यमरः।
दीकायोभरतः ॥
सना य नित्यं। इत्यमरः ॥
सनातनः पुं विसृष्टः शिवः ॥
ब्रह्मा। पितृणामतिथिः। इति
हेमचन्द्रः। दिव्यमनुष्यः। अस्य
प्रमाणं सनेदण्डे द्रष्टव्यं।
सचब्रह्माणः पुत्रः। यथा सनत
ऊमारो धर्मश्च सनकश्च सना
तनः। सनेदस्यापिसर्याम्यये
मेवा ब्रह्मणः सुताः। विचरत
एषा न यदहं केवाः येनरु
हयः। इति ब्रह्मवैवर्तेप्रकृति
खंडे ३१ अध्यायः। सतजन
लोकवासी। इति काशी-
खण्डः। चक्षिपुणामते तत
पोलोकस्य इति भेदः। वेस
वराजः। इति मत्स्यपुराणे ॥
सनातनः वि नित्ये। इत्यमरः
सनिष्पलः। इति विसृष्टः ॥
सनातनतमः पुं विसृष्टः इति
तस्य सनसनामस्तोत्रं ॥
सनातनी स्त्री उग्रा। लक्ष्मीः
सरस्वती इति शहरत्नावली
तस्या व्युत्पत्तिर्यथा। सर्वका
ले सना प्रोक्ता विद्यमानेतनी
तिच। सर्वत्र सर्वकालेषुविद्य
माना सनातनी ॥ इति।

ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखंडे ५५
अध्यायः। अपिच निर्गुणस्य
चनित्यस्य वाचकश्च सनात
नः। सदा नित्यानिर्गुणायाकी
र्तितासामनातनी। इति ब्रह्मवै
वर्ते श्रीकृष्णसंखंडे १० अ
ध्यायः। अन्यच्च स्थितिकरो
ति भूतानोसैव काले सनात
नी इति देवीमाहात्म्यं ॥
सनातय नित्यं। इत्यमरः।
कायो रामायणमः। विसृष्टः।
इति तस्य सनसनामस्तोत्रं।
सनाथा स्त्री जीवद्भरका।
इति जटाधरः ॥
सनाभिः पुं सपिण्डः। ज्ञातिः
इत्यमर मेदिनी करे ॥
सनाभिः वि तस्यः। इति मे
दिनी। स्नेहयुक्तः। इति श-
हरत्नावली ॥
सनामकः पुं शोभोजनः ॥
इति शहरचंद्रिका। समानना
मयुक्ते वि ॥
सनिः पुं एजा। दाने। इति
सिंहोतकोपुष्टा मुण्णदिवृत्तिः
सनिः पुं स्त्री अभ्येषणा। इत्य
मरः। गुर्वीदेः सतकारणवत्कं
कचिदर्थं नियोजने तच्च हे
गुणे अस्माकं कर्मजुर्वित्यादि
इमे सायते दीयते पुष्पादि
क मत्र सनिः यनउन्न दानेना
स्त्रीति ३ः पाष्ठाणादीति कु
पिसनीच। अन्नेषणादिवदप्ये
षणा। इति भरतः दिक ॥
इति शहरत्नावली ॥
सनिनः वि प्रतिपन्नः। इति
हेमचन्द्रः ॥
सनिष्टेवं स्त्री सनिष्टेवं। इत्य
मरीकायोभरतः ॥
सनिष्टेये स्त्री अमृकृते। इत्य
मरः। निष्टेया सुखवारिविंदः
तेन सहवर्तते इति सनिष्टेवेनि
एवंष्टिवे चैन गुणः सनिष्टीव
मिति क्वचित् पाठो लिपिकर
प्रमादादिति मुकुटः। इत्यमरः
दीकायोभरतः ॥
सनी स्त्री सनिः इत्यमरदीका
योभरतः। हस्तिकर्णास्फालः
इति शहरत्नावली ॥
सनीउः वि निकटः। इत्यमरः
नीउयुक्तश्चासंतः पुं संहतलः
इति शहरचंद्रिका ॥
सत् शब्दस्य प्रथमावज्जव
चनोतरपञ्च ॥
सतते स्त्री सतते तदति वि।

इत्यमरः ॥
 संताप्यासः पुं निरेतराभ्या
 सः यथा। स्ताप्यायः संता
 भ्यासः। इतिभूविप्रयोगः ॥
 संततिः स्त्री गोत्रे। इत्यमरः।
 पंक्तिः। विस्तारः। परस्पराम
 वः। पुत्रः। कथा। इति वि
 षः ॥
 संतप्तः वि अधुगमनादिना
 श्रान्तः। तत्पर्यायः। संतापि
 तः २ धूपितः ३ धूपायितः ४
 हनः ५ इत्यमरः। तप्तः ६ इति
 शब्दरत्नावली। श्रिजितापय
 क्तः। यथा। आदितादीप्रकृषा
 उक्तये सिंहासनेतस्य सपाद-
 पीठे। संतप्त चासीकर वल्लुव
 ३ विभागविस्मयमहाचरत्न
 इति भट्टिकाये ३ सर्गः ॥
 संतप्तं स्त्री विस्मयकतमः ॥
 व्यापकायकारः। इत्यमरः। सो
 हः। यथा। ममापि किं नो
 दयसे दयायन त्वदेविममे
 यदिवेत्य मेमनः निमज्जयन्
 संतप्तमेषपशयविधिस्त वा
 व्यःकृतवागसःकथा। इति
 नेषथे ९ सर्गः ॥
 संतर्पणं स्त्री शता दारिमाव

जरी कदली शर्करा लाजा
 हर्षिमधुज संमिलिते। इति
 राजनिर्घण्टः। तत्कारकेवि
 यथा। प्राणो महाब्रह्मसम
 ज्ञः संतर्पणेप नाकसरोव
 रेण्यः। जज्जाल लोकस्थित
 ये मराजा यथाधरे वक्रिरेभि
 प्रणीतः। इतिभट्टिकाये ९
 सर्गः। संतानः पुं कल्पवृत्तः
 वंशः। इत्यमरः। विस्तारः। श्र
 पत्ते। इति मेदिनी ॥
 संतानिका स्त्री लीरसरः। म
 कटजालकः। छुरिकाफले
 फलाः। इतिहारावली। आ
 यस्म गुणाः। संतानिका गु
 रुःशीतारुष्णापित्तस्वरात
 नित। इतिराजनिर्घण्टः ॥
 संतापः पुं श्रिजितापः। तत्
 पर्यायः। संज्वरः २ इत्यमरः
 तापः ३ प्रेषः ४ उष्मा ५। इ
 ति राजनिर्घण्टः। सम्यक्
 तापनञ्च ॥
 संतापनः पुं कामदेवस्य पं
 चुवाणोत्तर्गतवाणविशेषः। इ
 तिब्रिकाण्डशेषः। सम्यक्ता
 पकारके वि ॥
 संतापितः वि अधुदिनाश्रान्तः

इत्यमरभरतो। प्रस्य पर्यायः संदेशिका स्त्री सचुटी। सौ
 संतप्तशब्दे द्रष्टव्यः ॥
 संतिः स्त्री दाने। प्रवसाने।
 इत्यमरे सातिशब्दीकायानी
 लर्कः। सतिश्रु सातिश्रुसति
 साती। सनोतेराशिषि तिगंत
 स्य एतौ निपातो। पत्तेसु
 तात इतिवाक्ये तिकिदोतेह
 ते रिति इम् निषेधे वनतने
 त्पत्र तिकिद्वर्जनात् नलोपा
 भावे संतिः। इति गोथवोध
 टीकायण्डगादासः। संतिश्रु
 द्यो निर्विसर्गश्रुत् असलभा
 वे इत्यस्मात् अति प्रत्ययेननि
 ष्यञः। यथा। संतिरम्या ज
 नपदा वक्रजाः परितःकुञ्ज
 इतिमहाभारते विराटपर्व ॥
 संतुष्टः वि संतोषयुक्तः। यथा
 गच्छधु ममराः सर्वे गृहीत्वां
 समालये। संतुष्टा वर मस्माकं
 दत्तेदानीं सुएजिताः। इति
 छन्दोगवृषोत्सर्गतत्वे ॥
 संतोषः पुं संतुष्टिः। तत्प
 र्यायः। धृतिः २ स्ताप्य ३
 इति हेमचन्द्रः ॥
 संदेशः पुं कंकशुखः। सौडा
 सी इतिभाषा। इति हेमचन्द्रः ॥

संदेशिका स्त्री सचुटी। सौ
 शशी इति चिम्बटा इतिचभा
 षा। लोहयेत्रविशेषः। कातारि
 इति भाषा। इति मेदिनी ॥
 संदर्भः पुं रचना। इतिहलाय
 यः। प्रवेयः। इति ब्रिकाण्ड
 प्रेषः। प्रेथने। यथा। सन्दर्भो
 रसना गुल्फः। अत्यने अत्यने
 समाः। इति हेमचन्द्रः। तस्य
 लक्षणं यथा। गुणार्थस्य प्र
 काशश्च सारोक्तिः। श्रेष्ठता त
 या। नानार्थवत्त्वे वेद्यत्वे संद
 र्भःकथ्यते बुधेः। इति ३५ स
 नातनगोस्वामिहृत श्रीभाग
 वतीय षट्संदर्भस्य प्रथमसं
 दर्भकारिका ॥
 संदर्शनं स्त्री सम्पदप्रकारे
 लक्षणं। यथा। संदर्शनार्थ
 मन्वाया नदीपलिनसंस्थितः
 सचवेष्टप स्तपस्तेये देवीसू
 क्तंपरेजपन्। इति मार्कण्डेय
 पुराणे देवीमाहात्म्ये ॥
 संदानं स्त्री दानम्। इत्यमरः ॥
 संमदानञ्च ॥
 संदानः पुं गजस्याहीवतो २
 योभागः। इतिब्रिकाण्डशेषः
 संधानिका स्त्री श्रितिलदिरः।

इति राजनिर्णयः ॥
 सेदानितः वि वरः ॥ इत्यमरः
 सेदानिनी स्त्री गोशृङ्गे गो-
 पालि इति भाषा ॥ इति हेम
 चन्द्रः ॥
 सन्दारः पुं पलायने । इत्य-
 मरः ॥
 सेदारः पुं सुखतालेष्टदारः
 इति राजनिर्णयः ॥
 सेदिगः वि सेदेहयुक्तः ॥ यथा
 न तावत् सेदिगः साध्य धर्मते
 पक्षत्वमिति पक्षतामूलं ॥
 सेदिगमतिः वि सेदेहविषयी
 भूतवृद्धिपुक्तः ॥ सेदिगमतिः
 स्या ॥ इति वज्रवीहिसमासनिष्पन्नः
 सेदिगार्थः पुं सेदेहविषयी-
 भूतार्थः ॥ तद्विनिष्टेवि ॥
 सेदितः वि वरः ॥ इत्यमरः ॥
 सेदिष्टे स्त्री वार्ता ॥ इति शब्द-
 रत्नावली ॥ कथिते वि ॥
 सेदिष्टार्थः पुं सेदेशहरः ॥
 इति केचित् ॥
 सेदितानः वि सेदिगः ॥ यथा
 सेदितानः सांशयिकः संशया
 पन्नमानसः ॥ इति जटाधरः ॥
 सेदी स्त्री लवटा ॥ यथा ॥ निषद्या
 लवटिका सेदी ॥ इति त्रिकाण्ड-

शेषः ॥
 सेदीप्यः पुं मयूरशिखारुतः
 इति शब्दचन्द्रिका ॥
 सेदेशः पुं सेवादः ॥ इति शब्द-
 रत्नावली ॥ स्वनामख्यातमिष्टा
 त्रविशेषश्च ॥
 सेदेशाकः स्त्री सेवादः ॥ तत्
 पथ्यायः ॥ वाचिके २ इत्यम-
 रः ॥
 सेदेशहरः पुं हतः ॥ इत्य-
 मरः ॥
 सेदेशहारकः पुं हतः ॥ इति
 हेमचन्द्रः ॥
 सेदेहः पुं एकधर्मिकविरुद्ध-
 भावाभावप्रकारके ज्ञाने ॥
 इति सिद्धोत्पत्तावली ॥ तत्प-
 थ्यायः ॥ विचिकित्सा २ संश-
 यः ३ हापरः ४ ॥ इत्यमरः ॥
 सेदारः पुं समूहः ॥ इत्यमरः ॥
 सेदारः पुं पलायने । इत्य-
 मरः ॥
 संधा स्त्री स्थितिः प्रतित्ता ॥
 इति मेदिनी संधाने ॥ इति श-
 रत्नावली संधा ॥ यथा ॥
 संधा द्विजमेत्री पितृप्रसूः ॥
 इति भरथनवाचस्पतिः ॥
 संधाने स्त्री मद्यसजीकरणं

इति नयनानन्दः ॥ तत्पर्यायः ॥
 अभिषवः २ इत्यमरः ॥ संधा
 नी ३ संधिका ४ इति शब्द-
 रत्नावली ॥ संधीयते संधाने
 वंशोक्तं फलादीन् वज्रकाले
 संधाय यत् क्रियते ॥ इति भ-
 रतः ॥ संचादने ॥ इति मेदिनी
 काचिके ॥ इति हलायुधः ॥
 मदिरा ॥ अतुदंशः सौराष्ट्र ॥
 इति राजनिर्णयः ॥ यनुषिवा-
 णयोजने यथा ॥ तदापुक्तं
 तसंधाने प्रतिसेहः शायकं ॥
 आर्तज्ञाणायतः शस्त्रे न प्रह-
 र्त्तमनागसि ॥ इत्यभिज्ञान पा-
 ऋतलाया १ अकः ॥ अनेष-
 णं ॥ इति लोकप्रसिद्धे ॥
 संधानितः वि संधानविशिष्टः
 संचाहितः ॥ संधानशब्दादित
 प्रत्ययेन निष्पन्नः
 संधानिनी स्त्री गोशृङ्गे ॥ इति
 केचित् ॥
 संधानी स्त्री संधाने ॥ इति शब्द-
 रत्नावली ॥ ऊष्ण शाला ॥ इति
 हेमचन्द्रः ॥
 संधिः पुं राजादीनां षड्गुणोत्त-
 मतुगुणविशेषः ॥ सत्सुखान्दि-
 दानेन वंशभिः प्रीत्युत्पाद

एणात् सिद्धीकरणे ॥ संयोगः ॥
 तत्पर्यायः ॥ श्लेषः २ इत्यमरः ॥
 रत्ते ॥ सुसंगा ॥ भगो ॥ संचदने
 रूपकाणामुत्पाद्यो ॥ सावका-
 शः ॥ इति मेदिनी ॥ भेदः ॥ इति
 विष्णुः ॥ वाकरणमतेवर्णद्वय-
 स्य मेलने तत्फलज्ञानादियं
 यथा अहमात्रोच्चारणकालेना
 अवरितयोर्वर्णयोर्द्वयतरोच्चा-
 रणसंघः ॥ अतएव श्लोकार्हे
 योर्मज्जयोर्वाचन संघः ॥ तत्र
 अहमात्रोच्चारण कालमवधा-
 नस्योचितत्वादिति शब्दः ॥ सुम-
 तेतसंध्यायसुत्रविहितकार्यं
 संधिगति संधिलक्षणं ॥ तेनपि
 पक्षादि शब्दानां संयोगात्तलु-
 पि लुपि न संध्याद्यविधी इति
 निषेधेपि संधिशब्दात् संधि-
 लुपेवनसंधिविति नियमात् क-
 प कसोदिमनेनचपजवो पिप-
 क पिपम इति भिन्नपदेतसंधि-
 विभाषयेति बोध्यं ॥ तथाच ॥ सं-
 धिरेकपदे नित्यं नित्यं भाव-
 पसर्गयोः ॥ सत्रेहवभवेतिर्यः
 सेवान्यत्र विभाषया ॥ इति प्रा-
 च्यः ॥ एकपदे इति सभावादे-
 कपदेसमासेपि ॥ यथादाने ॥

भवेत् नद्यो इत्यादि ॥ समा
मेवरातिः हवीकेशः अंबकः
गवीशः इत्यादि । धातुसंज्ञो
स्तु ग्रथीते उपेत इत्यादि ॥
अत्र अत्र अंतः अंतः इह
इहः इहः इत्यादि । धातुसं
ज्ञोः समासस्यनित्यत्वादेक
पदग्रहणेनैव हिसिद्धौ तयोः
पुनरुपादानं अनित्य समासे
कदाचिदेकपदसि संयि विभा
ष्यते इतिज्ञापनार्थे । तेन
उच्चारितरुचिरं सृचो चानना
नो चतुर्णां इत्यादि सिद्धिः ।
इति सुगंधोपध्याकरणादौ
कायो उगादासः ॥
सर्वोक्तसंयि समासत्रयेणभ
वति । गात्रसंयिः समाससंभ
वति । इतिस्त्वोपधः । युग-
संयि युगशब्दे देहसंयि संभ
ष्यतेच दृष्टव्यः ॥
संयिका स्त्री सघसंधाने । ३
तिशब्दरत्नावली ॥
संयिचौरः पुं चौरविशेषः ।
सिंधालचौर इतिभाषा । यथा
संयिचौरस्तु हारकः । इतिश
ब्दमाला ॥
संयिजीवकः त्रि ऊरुत्वाविभ

वालेषी तत्पर्यायः । पाशकः
३ इति त्रिकाण्डशेषः ॥
संयितः त्रि संयियुक्तः मिलि
तः । यथा । अस्मद्वरादिवपुः
संयितः संयिमानसौ । आर्य
त्वादार्थराजाख्यः ख्यातोभुवि
भविष्यति । इतिराजतरंगिणी
२ तरेगः ॥
संयिनी स्त्री दृषभेणकोता
गोः । इत्यमरः । या कृतमतीव
वभेण आकोता निष्पादितमे
युनसासंयिनी गवर्णसंयि
नेसन्वा सा विद्यते अस्याः सं
यिनी इति भरतः । अ-
कालइत्याः गोः । इतिमेदिनी
शब्दरत्नावलीच ॥
संयिपुत्रा स्त्री शारदीयमहाए
जातरीततृतीयापुत्रा । यथा
कालिकापुत्राणवचनेतरे । अ
पुत्रीनवमी संयि तृतीयाख
लुकण्यते । तत्रपुत्रान्तरं ९
अथगिनीगणसंयुता । ज्ञाति
षे । अष्टम्यसंयियोगे सकल
परिजनैः पूजयेत् सत्त्वभावैः
सप्तमीपुत्रावत् महापुत्रादि
कृत्यमपिषष्टिदशमिकाया
सेवनत परदिवसीव त्वेतिथौ

किंत एवोक्त संयिपुत्रेयानि
प्रादाविव त्वेतिथ्यावपि संयि
पुत्रा । पतेचप्राणापुत्रो महा
पुत्रीपुत्रा तत्परदिने अष्टमी
नवम्यः संयिपुत्रा तत् परदि
ने महानवमीपुत्रा प्रागुक्तने
दिकेस्वरपुत्राण्युक्तादयगमि
तिथ्यनुगुणात् । तत्परदिने
दशम्या विसर्जने पुत्रावरो
धेनाधिकदिनलाभात् । अत्र
त उगादादेउद्ये ॥
संयिबंधः पुं भूमिचंपकः । ३
तिशब्दचंद्रिका ॥
संयिबंधने स्त्री शिरा ॥
इतिकेचित् ॥
संयिमतिः पुं काश्मीरदेशी
यज्येद्राजमंडी सच परेण
जा वभवे । यथा । सुतो मही
महेंद्रस्य जयेंद्रस्तस्य भूयतेः
हामाजानुभुजो राजा वभो-
जाय प्रयुषयः ॥ तस्याभू
दनुतोदंतभवभक्तिविभूषितः
राजा संयिमति नाममंडीस
तिमतोद्वरः । अस्मद्वरादिव
वपुः संयितः संयिमानसौ ।
आर्यत्वादार्थराजाख्यः ख्यातो
भुवि भविष्यति । इति राज-
तरंगिणी २ तरेगः ॥
संयिपुत्रका स्त्री सुरेगा । इति
केचित् ॥
संयिला स्त्री सुरेगा । नदी ।
मदिरा । इति मेदिनी ॥
संयिवेला स्त्री कालविशेषः
सत् अहोरात्रादिमेलनकाल
इयः । यथाव्यासः । उपास्तेसंयि
वेलायो निशाया दिवसस्यच
तामेव सन्ध्या तस्मात्प्रवदे
तिमनीषिणः ॥ इत्यादि
कतने ॥
संयिहारकः पुं संयिचौरः ॥
यथा वेदिचौरे माचलः स्यात्
ऊर्ध्वलः संयिहारकः । इतिहा
शब्दरत्नावली ॥
संयि स्त्री कालविशेषः । सत्
दिकाराविसंवेपिदेउद्ययपः ॥
तत्पर्यायः । पितृप्रसूः २ ॥
इत्यमरः । संयि ३ द्वितीयमे
ध इतिभरतएत वाचस्पतिः ॥
साये ५ दिनांतः ६ निशादि-
दिवसात्यये ८ इतिराजनिर्दे-
सायाहुः ९ विकालः १० ज्ञ-
हभूतिः ११ सायः १२ । इति
शब्दरत्नावली ॥ साचकाल
स भार्या । यथा । कालस्य-

तिस्रो भार्याश्च संथायादि
नानिच । याभिर्विनाविधावाच
संथा कते नशक्यते । इति
संवेवते प्रकृतिखंडे । अथा
यः ॥ रात्रे राघतदेउचतय्या
लककालः । यथा । विद्यासो
रजनीप्राङ्गस्यत्वाद्यस्तु चतुष्ट
ये । नाडीनां तदभिसंथे दिव
साद्यतसंस्थिते । इतिप्रायश्चित्त
तत्त्वे । तत्सार्थको यथा । ससु
देशिमवतास्यतयामस्याचुडम
ते । रात्रावहनि संथायां कस्य
गुप्तः परिग्रहः । इतिविद्यादि
तत्त्वे ॥ विसंथाकालीनोपास
ना ॥ तत्कालोपासादेवता
यथा । अथ संथोपासने ॥
तत्रोदोगपरिधिष्टे ॥ अत
रुद्धं प्रवक्ष्यामि संथोपासनि
कविधिं । अतर्हः कर्मणांवि
प्रः संथाहीनो यतः स्मृतः ॥
अतः प्रातःस्नानानंतरं । तथा ।
एतत् संथात्रये प्रोक्तं ब्राह्मण
यदधिष्ठितं । यस्यानास्यादस्त
त्र नसंब्राह्मणउच्यते । एता
तपः । अत्रास्यास्तुष्टप्रोक्ता
कृषिणातत्तवादिना आधारा
जभृत स्तेषां द्वितीयः कथं वि

कृषी तृतीयो वज्रयाजः स्या
सुवर्णो ग्रामयाजकः । पंचम
सुभृतस्तेषां ग्रामस्यानगरस्यच
अनागतोत्तयः एते सादित्या
त्रैवपश्चिमां तोपासीतद्विजः
संथां सषष्टोऽब्राह्मणः स्मृ
तः । राजभृतो राजसेवकः । या
मादेभृतो भूराण्यः ग्रामलत्त
ए माह मांकडेयपुराणे ॥
तथा श्रुजतप्रयाः समसृष्ट
रूपीवत्ताः क्षेत्रोपयोग भूमयो
वसति ग्रामसंस्तिका । अत्रसे
थात्रयस्य नित्यत्वाभिधानात्
सर्वकालप्रपणाने संथायाप
थिवेद्यते । अत्यत्रस्तकाणो
च विभ्रमातर भीतिः । इति
विष्णुपुराणीये संथाया इत्येक
वचनांतपाठो धर्मकोषोक्तो
युक्तः । एवमेव नव्यवदेमानः
सर्वकाले प्रातःसंथाके सायंश्च
कालत्रये । अत्राद्यातदपादाने
वर्ण्येणात् । विभ्रमश्चित्तवित्ते
पः तेनत्तादावपिसंथामा
चरेति । अतएव याज्ञवल्क्यः
सदीवस्थापि यो विप्रः संथो
पासनततपरः । ब्राह्मणाच्च
नहीयेत ग्रंथजन्मगतोपिस्मृ

सदीवस्थापि नित्यं सेवकादि र्थथाक्रमे संथा मुहूर्तमाख्या
कर्मरतोपि । यथोचितशेषाचे ताज्जामे वृद्धो समा स्मृता ॥
यथाप्रोक्तोपि इति रत्नाकरः । अत्रोपासनाया अपि संथात्त
भाद्यवस्थापत्रोपीनियुक्तं ॥ माहव्यासः । उपास्ते संथिवेला
संथात्रयसाधारणलक्षणमाह यांनिशायादिवसस्यच । तमेव
योनि याज्ञवल्क्यः । अथाणोचे संथां तस्मान्प्रवदेतिमनीषि
ववेदानो ब्रह्मादीनां समागमः एतः । उपास्ते मुहूर्तमात्र प्राणा
संथिः सर्वसाराणोच तेन संथा यामादि किययति यावत् ॥
प्रकीर्तिता ॥ संथाद्वयकालः तत्काले उपास्या अपि देवता
स्तु अहोरात्र संवेधि मुहूर्तो संथा । तथाच याज्ञवल्क्यः । स
लकः तथाचदत्तः । अहोरात्र संथा मुपासीत नास्तु
स्यः संथिः सूर्य नक्षत्रवर्जितः । साच संथा समाख्यातामु
निमित्तस्तवादिभिः । सूर्यनक्षत्र वर्जितः । अहोरात्रसंथा
दित सूर्यमंडल प्रकृष्टतेजो नक्षत्र वर्जितः । तथाचवरा
हः । अहोरात्रसंथा संथाय त्रीभूतान ताराका यावत् ॥
तेजःपरिहानि रुपा भातो र होदये यावत् । अत्राद्यंतता
उक्ता । परिमाण माह दत्तः । रात्रंतकाले नाड्यो द्वे संथा
दिः काल उच्यते दर्शनादविरे एतापरे तथा संथो सनक्षत्रे
लाया स्तवेतो मुनिभिः स्मृतः कीर्तिते । समसूर्यापिसंथाके
नाडीदारः । योभीयात्तवल्क्यः सूर्यत सममोपरि । सांख्याय
क्रासहृदीचसततंदिन रात्रौ नष्टं अत्रोप समित्याणि संथा

मुपास्ते नित्यं वायत उत्तराय तं ब्रह्मेति ध्यायन् ऐहिकमास
 राभिमुखोऽन्तरिक्षादिना तत्तत् विकच सकलभद्रमश्नुते । य
 उदरीनात् । अतिक्रान्तायो महा एवमुक्त ध्यानेन मुहोतः करणे
 व्याहृतीः सावित्री स्तुत्यनादि ब्रह्म साक्षात् कुरुते स पूर्वमपि
 ज्ञाता एव प्रातः प्रास्ताव स्तिष्ठ ब्रह्मैव सन् प्रज्ञावान् विरजोति
 न्नामोदलदर्शनादिति । उत्तराय ते प्राप्ते यथोक्त ज्ञानेनाज्ञाने
 राभिमुखो वायुकानाभिमुखः पशामे ब्रह्मैव प्राप्नोति । इति
 कोणो विवरोणाति अन्तरिक्षादि प्राप्नोति । उभयदिगामभागमि
 तियावत् । वासः । गायत्री नाम पृथक् सावित्री मध्यमे दिने
 सरस्वती च सायाह्ने सैव संथा त्रिषु स्मृता प्रतिशुद्धा दोषाच्च
 पातकादुपपातकात् । गायत्री प्रोच्यते तस्मात् गायते ज्ञायते
 यतः । सवितृद्योतनात् सैव सावित्री परिकीर्तिता जगतः
 प्रसवित्रीत्वात् वायुपत्तात्सर स्तुती । तैत्तिरीयब्राह्मणे । उच्ये
 तमस्ते योते आदित्य मभिधा यन् ऊर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्
 कलेभद्रमश्नुते असावादिना ब्रह्मा इति ब्रह्मैव सन् ब्रह्मा
 भ्येति य एव वैदेत्यय मर्षः वसुमाणाप्रकारेण प्राणाय
 सादिकं ऊर्वन् यथोक्त नाम्नु पोपेते संथाशब्दस्य वाच्यमादि

शरीरस्यः सर्पितं परमेश्वरः ध्यायाः पार्थिवेष्ट्यते । अन्यत्रस्
 विना चोपासनादेव न करोति तत्कारणं चे विभ्रमात्तरभौतितः
 हितेन्द्रु । प्राणव व्याहृतिभ्यां सूर्येणाभ्युदितो यस्तु त्यक्तः
 च गायत्र्या वितयेतच । उपा सूर्येण यः स्वपन् अन्यत्रात्तर
 संपरमे ब्रह्म आत्मा यत्र प्रति भावाच्च प्रायश्चित्तोयते नरः ।
 हितः वितयेन प्राणवादिनित तस्मादनुदिने सूर्ये सप्रत्याय
 येन ब्रह्मप्रतिपादकेनोच्चारि सहीयते । उपनिषद्भिरः संथा
 तेन तद्व्यावर्गमेन उपास्य ससूर्याचदिनातज्जा । उपनिष
 सादनीये । तदाह सपव ॥ तित्वे संथा येन एतौ न पश्चिमो
 वाच्यः सूर्यश्चः प्रोक्तो वाचकः ब्रजंति ते उरात्मानस्तमिस्तेन
 प्राणवः स्मृतः । वाचकेपि च वि रक्तेन्द्रु । इति विसुप्रमाणे ३
 ज्ञाने वाच्य एव प्रसीदति ॥ अंशे ११ अध्यायः ॥
 भर्तुवः स्तुत्या एते सूर्यमेव दीक्षितविशेषस्य संथा विशेष
 सूर्येभुवा । व्याहृता ज्ञानदेहेन सायथा । भूमि रुवाच देवदेव
 तस्मात् व्याहृतयः स्मृताः ज्ञान कथं संथा दीक्षितः कुरुते वद
 देहेन तत्त्वज्ञानस्य चिद्रूपेश्वरस्य केन मेवैण वा भक्त स्तवकर्म
 देहेन शरीर रूपेण व्याहृत्य परायणः । वागदुवाच शृणु
 क्ताः । तेन तदा चोपासीतः ॥ साधवि तत्त्वेन संथा मंत्रमनुज
 कर्मपुण्ये । प्रधाने उरयः का मे । यथावदेति वैसूर्ये संथा
 लो ब्रह्मविस्तु महेस्वरः । सत्ते एते चिरंतथा । जलाज्जलिशु
 रजस्तम स्तिसः क्रमाद्याहृत यः स्मृताः पतुपेणापि भावनी
 याः । इत्युक्तिकाचारतत्ते ॥ तः । मुरुते ध्यानमास्यायममेम
 अपिच । दिनांतसंथासूर्येण दिव्यक्तमहयमादित्ये सर्वदेवा
 एती मृत्ते युता नुयः उपति ब्रह्म रुद्रेश्वा स्तौच कृत्वा यथा
 छेत यथास्यायं सस्यगाचस्य सीत ध्यान योगस्थिता ते संथा
 पार्थिव । सर्वकाल सुप्रस्थाने स सेजा वासुदेवे नमेति वयं देव-

मादि वाक्पेक्षुला वाक्पेक्षुला
वसेष्या तथापि संसारं क
मं तत्कारणं मेव संख्या संख्या
वासदेव नमोनमः। अनेनैव त
मेव संख्यां कृत्वा दीक्षितः।
इति वागदेव चतुर्वर्णदीक्षानामा
ध्यायः ॥ संख्या प्रसंख्या यथा
मुनयकचुः। कयेषुने दिवेया
ति ज्ञास्यो दयकिल्लिषः।
अनधिको हिमेद्रुदि यद्वक्तव
क्रिनापुरा। सूतनाच सायं
प्रातश्चयः संख्या मुपास्तेः स्तुत
मानसः। जपनहिषावतीदेवी
गायत्रीवेदमातरः ॥ तपसाभा
विता देवा ज्ञास्योः एतकि
ल्लिषः। नसीदेत् प्रतिगृह्णा
नो अपि एष्टीसमागता। ये
चायेदारुणाः केचित्गृहाः स
र्यादयोदिति तेचास्य सौम्य
ता यांति शिवाः शिवतरास्य
यत्रयत्र गते चैनं दारुणाः पि
शिताप्रताः। चोररूपा महा
कायाः प्रभवन्ति नराक्षसाः ॥
इतिवक्रिपुराणे आश्वमेधिक
नामाध्यायः ॥ अपिच। नित्ये नि
त्ये विसंख्यां च करिष्यसि दिने
दिने। संध्यां च वापि सायां च

प्रात रेव शुचिः सदा। संख्या
हीनाः शुचिर्नित्य मनः सर्वक
मसु। यदक्राकुरुतेकर्म नत
सफलभाभवेत् नोपतिष्ठति
यः सर्वो नोपास्तेयस्तुपश्चिमो
स शूद्रवद्विः कार्यः सर्वस्मा
तद्विजकर्मणः। यावज्जीवनप
यतेयसि संख्यां करोति च। स
चसंख्यासमादिप्र स्तुतसातप
सामरा। तत्पादपद्म रजसा
मद्यः एतावत्संख्यां जीवन्मुक्तः
सतेजस्वी संख्याएतो हि यो
हिजः तीर्थातिचपविशालि
तस्य संख्यामात्रतः ततः पापा
नि यांतेव वेनेतेयादिकारणाः
नगृह्णाति सुरा लोकापितरः
पिंडतर्पणं। स्तुत्याचहिजा
तिश्च विसंख्यारहितस्य च। वि
लमेव विहीनश्च विसंख्यारहि
तो हिजः। एकादशी विहीनश्च
विषहीनो यथोभगः ॥ इति ३
सुवेवर्ते प्रकृतिखंडे ॥ १॥ अ
ध्यायः प्रसूत कोमे १॥ अ
ध्याये माहडे १॥ १२॥ अ
ध्याये ईष्टये। जननमरण
योचै तन्निषेधो। यथा। सं
ख्या पंच महायज्ञं नैतिकं स

तिकर्मच। तन्मध्यो हापयेते तद्युगे काले मन्त्रादेयो वरेति
छादशाहोतेपुनः क्रिया ॥ इति तस्य तावद्वर्षशतानि संख्या सं
शुद्धिते ॥ सायं संख्यानिषेधो संख्या भवति युगस्य एवोस
यकालो यथा। कर्मोपदे। ध्याउत्तरं संख्यां प्राः। तद्वक्तव
शिर्या यासः। संक्रांत्यपद्म सुपराणे। तत्प्रमाणैः शानैः
यो इते हादप्यां हवासरे। संख्याएवोतत्राभिधीयते। सं
सायं संख्या नकुर्वीत कृते च ध्याशकश्च तत्तस्या युगस्या
पितरा भवेत् ॥ इति तिथ्या नेतरो हियः। संख्या संख्या
दितते ॥ तत्काले प्रायना शयो रंतयः कालो मुनिसन
दिनिषेधो यथा। स्वप्नसं म। युगाख्यः सत् विज्ञेयः क
धयने स्नान सुदंते भोजने तत्रेतादि सत्तकः। वर्ष संख्या
रातिः। उभयोः संख्यायोः नि चेयं दिव्यमानेन तस्यैवानेत
त्ये संख्यां चैव वजंयेत्। र प्रकृतत्वात्। दिव्ये वर्षसह
इति कोमे १५ अध्यायः ॥ सेस्तु कृत वेतादि संज्ञितं।
संख्या स्त्री नदीविशेषः। युग चतुर्गुहादशाभिसंज्ञितं।
संथिः। इति मेदिनी। चिंता निबोधमे। इति विसुपराणव
संभवः। सीमा संथाने ॥ ३ चनाच्च उत्तरेष्विति युगेषु वेता
संमविशेषः। इति हेमचंद्रः ॥ हापर कलियुगेषु संख्या संख्या
संख्यां प्राः ये युगसंथिः। यथा प्रा सहितेषु एकहस्ता सहस्र
चत्वार्यष्टाः सहस्राणि वर्षा णि शतानि च भवेति। तेनेदे
गातकृते युगे। तस्य तावच्छ सम्यचते। शीणि वर्ष सहस्रा
ती संख्या संख्यां प्राश्चतुर्थाविधः णि वेतायुगे तस्य शीणि वर्ष
उत्तरेषु संथेषु संसंख्यां प्राश्च तानि संख्या संख्यां प्राश्च। एतेहे
विषु एकापायेन वर्ततेसह वर्षसहस्रे हापरः तस्य द्वे वर्ष
स्त्राणि शतानि च। इति मान प्राते संख्या संख्यां प्राश्च। एते
वे १ अध्यायः। चत्वार्यष्टा वर्षसहस्रे कलिः। तस्यैकवर्ष
इति चत्वारि वर्षसहस्राणि कृतं शतं संख्या संख्यां प्राश्च। इति

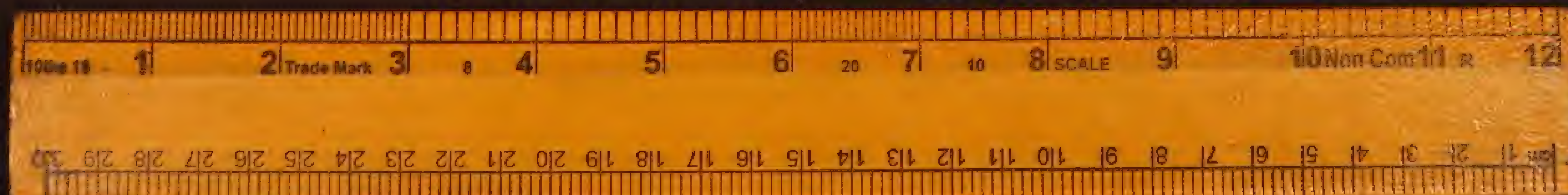
संख्याच ५८१२ सन्नक

कुल्लुकभट्टः ॥
 संध्याचलः पुं सर्वतविशेषः ।
 यथा प्राग्वथनोपदेशाय का
 पोतस्य वचः सारव जगत्तर्ह
 त्तिणो काहो यत्रसंध्याचलमि
 तः । कोतानाम नदी तत्रवशि
 षेनावतारिता । तस्या स्त्रीरे
 महाशैले स्त्रियच्छाया लता
 तदा । संध्यावशिष्टः कृतवान्
 तत्र यस्यादियेः सुतः । अतः स
 ध्याचले नाम तस्य गायेतिदे
 वताः । इति कालिकाप्रारणे ५
 अध्यायः ॥ अथिच ॥
 लोभकाख्यामहाशैलादेश
 या पर्वतोत्तमः । तंराः संध्या
 बलानाम वशिष्ठो यत्रशम
 दान । निमे नीम्ना तुरजेषः
 प्रापाद्द्वयसुतः पुरा । वशि
 ष्ठा यशरीरोभूजच्छायाचुनि
 मिस्रया । ततोत्रयापदेश
 न निर्जने कामरूपके । संध्या
 चलेतपस्तेये तस्य विसृजभू
 तदा । प्रत्यस्तस्य देवस्य व
 रदात्तानामुनिः । अमृता
 स्वतार्यार्थे कुरादेकलागिरे
 स्तरे तत्रस्नात्वा च पीत्वा च
 शरीरं प्राप हरितं । तस्माद-

सन्नाय ५८२३ सन्निक

सन्निकर्षः प्रे स्त्री संनिधौ तम
य्यायः। पाचं १ समीपे ३ स
विधे ४ समीपाभ्यासे ५ सेवेशः
६ प्रेतिकः ७ सदृशो ८ अभ्य
र्थ ९ सतीरे १० सन्निधाने ११
उपाते १२ निकटे १३ उपकारे
१४ सन्निकृष्टे १५ समर्यादे १६
अभागे १७ आसन्नः १८ सन्नि
धिः १९ इतिहेमचेद्रः ॥

न्यायमते विषयेदियसंबंधः
स च ज्ञानस्य कारणं । सतु
द्विविधः । लौकिकसन्निकर्षः
अलौकिकसन्निकर्षश्च । लौकि
कसन्निकर्षश्च षड्विधः । इंद्रि
यसंयोगः १ इन्द्रियसंयुक्तसम
वायः २ इन्द्रियसंयुक्तसमवेतस
मवायः ३ प्रोजादिसमवायः ।
४ प्रोजादिसमवेतसमवायः ५
तदादिविशेषणता ६ अलौकि
कसन्निकर्षस्तु त्रिविधः । सामा
न्यलेक्षणा १ ज्ञानलेक्षणा २ यो
गजः ३ यथा । महत्ते षड्विधे
हेतु विंदियं करणे मते । वि
षयेदियसंबंधो व्यापनः सो
पि षड्विधः ॥ इत्यग्रहस्तु स
योगात् संयुक्तसमवायतः । इ
अत्र समवेतानो तथा तत् ।

सत्रिक ५८२५ सत्रिका

समवायतः । तत्रापि समवे
तानो शट्स समवायतः ।
तद्वृत्तीनां समवेतसमवायेन
तद्वृत्तः । विशेषणतया तद्वृत्त
भावानो ग्रहो भवेत् । यदि
एवमपलभ्येत त्वेवं यत्र प्रस-
ज्यते । प्रत्यक्षे समवायस्य वि-
शेषणतया भवेत् । अत्रोक्ति-
कः सत्रिकस्य विविधः परि-
कीर्तितः । सामान्यतत्त्वज्ञा-
नतत्त्वज्ञा योगजस्तथा । आस-
त्रि शत्रुयाणोत्त सामान्यज्ञा-
नमिष्यते । तदिन्द्रियज्ञ तद्वृत्त-
वोपसामग्र्यपेक्षते । विषयी-
यस्य तस्यैव व्यापारो ज्ञानत-
त्त्वज्ञा । योगज्ञो दिविधः प्रो-
क्तो युक्तयुजान भेदतः ॥
युक्तस्य सर्वदाभाने चित्तस-
द्वृत्तः परः । इति भाष्य-
विच्छेदः ॥
सत्रिकस्योक्तौ सत्रिकाने तत्
पर्यायः । सत्रिकः २ इति स-
त्रीणां वरं अमरः । सत्रिकं ३
इति भरतः ॥
सत्रिकः वि सत्रिकस्य विविध-
ः । निकटः । इति विशिष्टानि
वर्गप्रसरः । अथ पर्यायः समीप

शब्दे दृष्टव्यः ॥

सत्रिके स्त्री सत्रिकाने । इति
भरतश्चतुर्विधः ॥

सत्रिकाने स्त्री निकटः । इति
हेमचन्द्रः । आश्रयः । यथा ।

आश्रयः संप्रदायानां सविनयभर-
नंपन्नं साहसनां दोषाणां

सत्रिकाने कपट शतमये स-
प्रत्ययानां । इत्याज्ये यन्म

हर्षिः सवनरद्वेषः सर्वमाया
करेण स्रीशं केन लोके-

विषममृतमयं धर्मनाशाय
सृष्टे । इति शांतिप्रतर्कः ॥

सत्रिकः स्त्री सत्रिकस्यः इत्य-
मरः । इन्द्रियगोचरः ॥ इति

सेदिनी ॥
सत्रिकपतितः वि एकत्रीकृतः

मिश्रितः । से नि एवैकपतथा
तोः कृतप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥

सत्रिकातः ७ तालभेदः । यथा
एकपदगुरुयत्र सत्रिकातः स ३

च्यते । इति संगीतदासोदरः ॥
विकारोत्पादकमिलितदोष

इयं । अथ त्रयादश नामल-
क्षणानि यथा । प्रोच्यते स्तोत्रि

कश्चिद्वै ससाध्याश्रितविभ्रमः ।
कष्टसाध्यः कंठजः कार्णिको

कार्णिको

सत्रिका ५८२५ सत्रिका

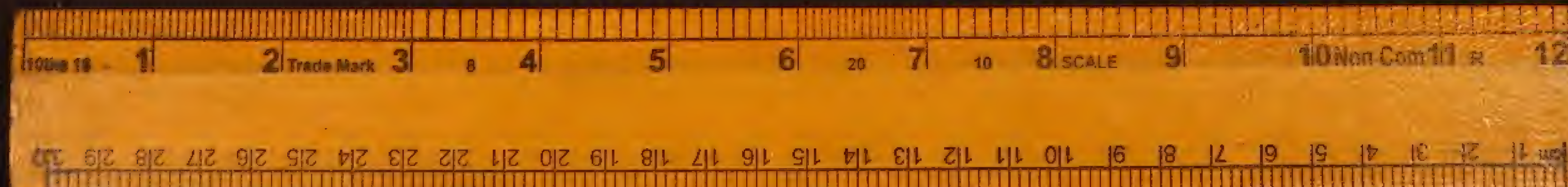
निम्नगस्तथा । कष्टात् कष्टे मोह स्तापः शिरोतिष्ठवाता
मोहेयो रुग्णो हेति मानवे तैः प्रलये गतः । कंठजं स-
प्रतर्को भग्ननेत्रश्च रक्तहिवी निपाते कष्टसाध्यं विनिर्दिशे
निपातकः । प्रीतो गश्च प्रला त ५ ज्वरः कर्णोत्प्रेषणश्च
पश्च अभिप्रासोऽतिमारकः सः कर्मः प्रलापनः । स्विदः कंठ-
ज्ञातयाः सर्वदा वैद्यैः सत्रि ग्रह स्ताप स्तापो हे भयमेव
पाता स्वयोदश । सा एवोद्ये कार्णिके सत्रिकाते च लक्षण-
प्रीच्यते स्तोत्रिकश्चित्तविभ्रमः निभवेति हि ५ संकरा कठिना
काण्डजं ज्ञकः । कार्णिको जि जिज्ञा कासः सासोति विवि-
मगश्चैव कष्टाश्चोत्कल्लषा लः । मृको वधिरता तापो वृत्त-
भग्ननेत्रो विलापश्च प्रलापश्चो हानिश्च लक्षणः । निम्नगः सत्रि-
तलो गकः । अभिप्रासश्चेति पातोऽयं कष्टात् कष्टतरः परः ६
यात् सत्रिकाता स्वयोदश ॥ मोह स्तापः प्रलापश्च यथा क-
सदासं प्रेक्षणा एतौ मूलका एतद्वृत्तः अमरः । वेदना च तद्वृ-
साऽतिवेदना यो यश्च लल- जाश्च सासश्च लक्षणौ विभेः ।
एतौ यैव प्रीच्ये सत्रिकाति- कष्टात् कष्टतरं ज्ञेयः कष्टाहः
के १ अतिवेदना ज्वरः सासः का सत्रिकातिकः ७ राहो मोहः
सस्तापोति सारकः । स्तूलकंठः शिवः कर्मो दिक्ता सासो ग-
सिताश्रया सा जिज्ञाको एव च क मर्दनं । सतापश्चोत्कल्लषो ज्ञेयः स-
जति । अति रत्ना चेति विद्यात् निपातोऽतिमारकः । ८ । सास-
तोत्रिके सत्रिकातिके १ मोहो ने लोचने भुग्ने स्मृति स्थला
मोहो भ्रम स्तापो हास्य प्रीति ज्वरोऽधिकः । मोहः प्रलापने
प्रलापनं । निम्नं वैकल्पिता कर्मो भ्रमो निरावलक्षणः ।
पीडाविकरात्तनिरीक्षणः । ल ज्ञातव्यो भुग्ने चोऽयं सत्रि-
क्षणः सत्रिकातो यं ज्ञातव्यं श्रि पातः लयेकरः ९ रक्त निष्ठी-
तविभ्रमः । ३ कंठग्रहो ज्वरो वने मृच्छा ज्वरो मोहस्तथा
मर्द्धादाहः कर्म विलापनं भ्रमः ॥ योति हिक्ताति सारश्च

संज्ञानाशेषादि यथा संज्ञे
प्रणव रक्तञ्च देहेषु लक्षणै
विमैः। ज्ञातव्यः सन्निपातोये
तृतीयं निपातकः ॥ प्रला
लापनाप कर्णातिः प्रलापना
भित्तापवान्। हेयः प्रलापक
श्रिक्तः सन्निपातोतिमात्रकः।
॥ शरीरं हिमवत् शीतमिति
सांख्य कम्पनं। कर्णानादे ह
कृतापो हि कृतापोः कृतापो
३। संकीर्णशरीतलो हेति पीतो
गः सन्निपातकः ॥ विदोषेच
मुखं युक्तं निद्रा वैकल्प कए
वाक्। निश्चेतन मतिश्चासौ।
मंदाग्नि र्वलहीनता। मृत्तुतय
मभित्तासे सन्निपातञ्च लक्ष्ये
त ॥ इति चक्रपाणिदत्तः ॥
यदृष्टा यस्य संभवः स तस्य
निपातः। सन्निपात विधिरनि
मित्तं तद्विज्ञातय। इति कला
पद्याकरण ५ वृत्तः १ प्रकरण
समरः। यथा। धूमनेपातिः स
लिलमरुतो सन्निपातः क मेवः
सन्देशार्थः कु पट करणः प्रा
णिभिः प्रापणीया। इत्यात् स
क्यादपरिगागयन् गृहकलेय
याचे कामार्ता हि प्रकृति कृपण

एकः १ एवे योदश। अत्रत सो लोठने तस्या निद्रानाशे
विदोषजनत्वेन साम्यात्सन्निपातः। सौद मूत्र प्ररीषा
पातिक एक एव गरिमतः। आ
गतज्ञापि एक एव अत्र आगे
तजशब्देन अभिज्ञातादयो हे
तव उच्यते। ऊर्ध्वविद्याथयः का
यकारणयो रभेदोपचारात्
इति जराधिकारे भावप्रकाशः
अथ सन्निपातजराधिकारः
साह। तत्र सन्निपातजरास्यविष
कृष्ट सन्निपातकारणकणनए
विकोसं प्राप्तिमाह। विदोषजन
कैवतमित्तश्लेष्मासरोदगाः।
वहि निरस्य कोष्ठाग्नि रसमा
ज्वरकारिणः। एतेष्वपि साह।
प्रागुपाणि विदोषाणां स्यसि
दोषज्वरेन्दगाः। सन्निपातज
रस्य सामान्या निलक्षणाया
ह। लोण दाहः लोण शीतमसि
सेधिपिशोर्गजा साखावे कल
षेरक्ते निभं प्रेचापि लोचने।
सस्तनौ सरुजौ कर्णाकृणः
शृङ्गेरिवावृतः। तंदा मोहः प्र
लागश्रुकासयासो रुचिभ्रमः
परिदग्धा खरस्यर्णजिह्वास
स्तागता परा हीवने रक्तपित्त
सकफेनोत्तिष्ठितस्य च शिर

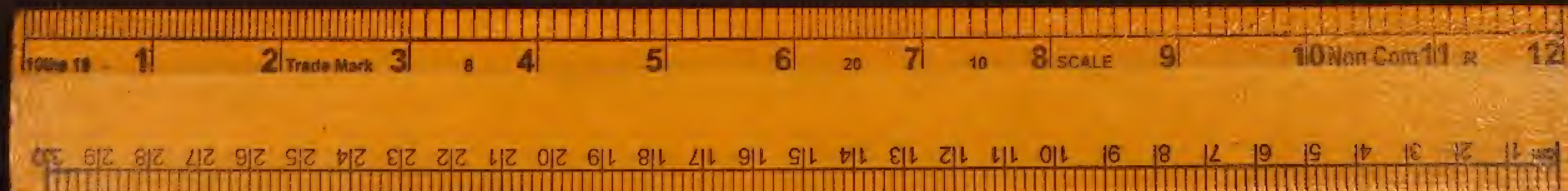
सो लोठने तस्या निद्रानाशे
रुदि यथा। सौद मूत्र प्ररीषा
लोचिरादयो मत्पशः। कुश
त्वेनातिगात्राणां प्रतते कारक
कृजने। कोठाणां प्रणववृत्ता
नो मण्डलानोचदरीने मूक
त्वे खोतसो पाके। गुरुत्वं शुद
रस्य च। चिरान्ताकश्च दोषाणां
सन्निपातजराकृतिः लोचने
साखावेसाश्रुणी। कलुषेः स
क्षेत्रिभुं प्रेनिरीते कटिलेच।
काठः शृङ्गेरि रित थायाये रि
वावृतः। जिह्वापरिदग्धा परि
दग्धेव लोचने। अथवापरिदग्ध
व कृष्णादृश्यते। सस्तागता शि
थिलगात्रता। परा अतिशयिता
हीवनमित्यादि कफसेयुक्तस्य
रक्तस्य पित्तस्य च हीवने। शिरसो
लोठनमित्तं लतः शिरस्यालने
कुशत्वे नातिगात्राणां गात्रा
णां मतिशयिते कार्पण्यथाधि
प्रभवान्। प्रतते निरेतरे कोठः
वरीदृष्ट संस्थानः कोठश्चमि
धीयते। प्रणवः कपिशो वर्णः
मूकत्वं मवचनत्वं मत्पवचन
त्वं वास्तोतसो कणिजसादीनां
ननुवातादयः परस्परविरुद्ध

एतत्तु सन्निपातः सन्निपातः ॥
कते नोपपाद्यते परस्परपत्रा
तात् दहनसन्निपातयो विव तत्
कये वात पित्त कफा मिलित्वा
विकारोत्पादकाः अत्र समा
धानं युक्तं दृष्टव्यत्वेन विरुद्धे
रपिनत्वेनेगुणे ज्ञेति परस्पर
दोषाः सहजसात्पत्तादिष्वेव
१ महीनिव । गदायस्त्ररेत
स्तरं युक्तवान् । देवाद्येष्वपि
वाहा दोषाणां सन्निपातिके
विरुद्धेयु गुणैः कश्चिन्निपात
तः परस्परमिति । ननु भिन्न
चय प्रकोप कालानां वातपि
त कफानां युगपदुत्पत्त्याभा
वात् कयेसंभय सन्निपातज्वरा
रंभकत्तुपपद्यते अयमे विदोष
जनक निदान वत्नेन युगपदेव
प्रकोपादिति सिद्धांतः ॥ अ
थ सामान्यसन्निपातज्वरस्य
योदया विशेषानाह एकान्त
स्य सन्निपातस्य श्रयेति
पठ । अन्तर्गतं भवेदेको वि
ज्ञेयः सन्निपातः । प्रवृद्ध म
यहीनैस्त्वा वात पित्त कफेषु
वर्त सन्निपातज्वरस्येव सन्नि
प्राया सुयोदश तत्र प्रवृद्ध

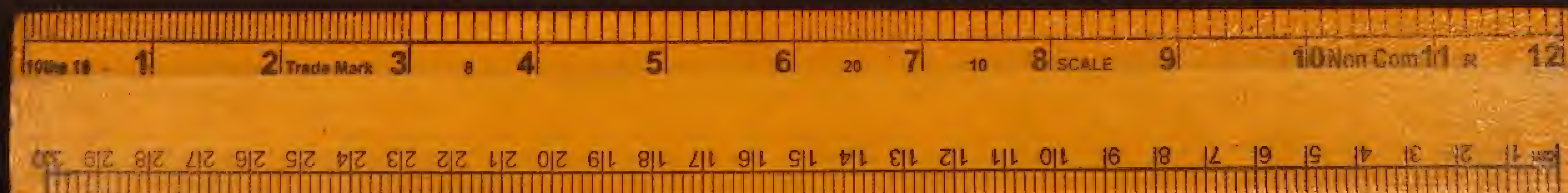
सन्निपातः सन्निपातः ॥
अथपित्तोत्पत्त्यास्य लक्षणं माह
श्रीमदो अथो मूर्च्छा मुखपा
कलयेव । यत्रैव विदोषात्ता
राहातीव प्रजायते । पित्तोत्प
त्त्यास्य लक्षणं सन्निपातस्य ल
क्षणं भिषग्भिः सन्निपातोः
यमाशुकारी प्रकीर्तितः ॥
अथकोल्हणस्य लक्षणं मा
ह । जडता गद्गदावाणीरात्रे निद्रा
भवत्यपि । प्रकृत्यै नयने चैव
त्वमाधुन्य मेवच कफोत्पत्त्या
स्य लक्षणं सन्निपातस्य लक्ष
णं । मुनिभिः सन्निपातोऽप्युक्तः
कम्पनसंज्ञकः ॥ अथवातः
पित्तो लक्षणं सन्निपातमाह ।
वातपित्ताधिक्ये यस्य सन्निपा
तः प्रकुप्यति । तस्य ज्वरे सदृक्
स्या मुखशेष प्रमीलकाः ।
आथमाना रुचि तंशुकास
स्यास भ्रम श्रमाः । मुनिभिर्व
मुनामायं सन्निपात उदाहृतः ॥
अथवातश्लेष्मोत्पत्त्यास्य लक्ष
णमाह वातश्लेष्माधिक्ये यस्य
सन्निपातः प्रकुप्यति । तस्य शरी
तज्वरो मूर्च्छात्तरसापांशुनिश
हः । शूल मसिघमानस्य हिक्का
स्यासः ।
श्रुतायते असाध्यः सन्निपातो
ये शीघ्रकारीति कथ्यते । न
हि जीवमहोरात्रं मनेनाविष्ट
विग्रहः ॥ अथपित्त श्लेष्मा
त्पत्त्यास्य लक्षणं माह । पि
त श्लेष्माधिक्ये यस्य सन्निपा
तः प्रकुप्यति । अंतर्दोहो वदितः
शरीते तस्य तस्या प्रवर्द्धते ॥
तद्यते दक्षिणोपांशु मुरः शी
र्षगलग्रहाः हीनति श्लेष्मा पि
तश्च कुच्छात कावशुद्धयते
विदुर्भेरः स्यास हिक्काश्च वर्द्धते
सप्रमीलकाः । मृषिभिर्भल्लना
मायं सन्निपात उदाहृतः ॥
अथवातपित्त श्लेष्मात्पत्त्यास्य
लक्षणं माह । सर्वदोषोत्पत्त्या य
स्य सन्निपातः प्रकुप्यति उदाहृत
मपि दोषाणां तस्य उपांशुत्तर
येत व्याधिभ्यो दारुणं श्रेव
वज्र शस्त्राग्नि सन्निपातः । केवल
ल्लुप्त परम लब्धोपास्य
लोचनः । विरगोपरमेतस्य जे
तोहंति जीविता तदवस्थंते ते
दृष्ट्वा मूर्च्छा व्याहरते जनः ॥
पित्तो रक्तस्य रजन मवेलायो
चरेतिये । अथवात उदाहृतः केचि
तयतिष्ठा व्रतस्य सन्निपातः पि

58 30

हीन प्रवृद्ध मध्यस्त वातपित्त पांशुं तपते त्वयते हृदि ।
 कफैश्च यः । तेन रोगास्तप प्रमीलकः स्यास हिक्का वंदते
 वोक्ता यथादोषवलाग्रयाः तदिदं दिने । जिह्वा दग्धा त्व
 दृश्यं दद्यात् वास्य युक्ततस्मी रस्पर्शा गलः शूकै विवाहृतः
 होत्र फणफुलाः । पचतेऽनर्थे विसर्गे नाभिजानानि कूजेच्चा
 मृद्धायः एय शोणित निर्गमः पि कपोतवत् । प्रतीवश्लेष्म
 शीर्णदेतश्च मृत्युश्च तत्राप्येत एण्णः शुक्रवर्कोष्ट तालुकः
 द्विषेधतः । भिषग्भिः सन्निपा तंदागिदति योगातीतवाणिर्ह
 तोऽये याम्यनामा प्रकीर्तितः तद्युतिः । न चातिलभते गानि
 १८ । अथ प्रवृद्धवात मध्यपि विपरीतानि चेच्छति । आयस्य
 त्र हीनकफस्य सन्निपातस्य ल तेच वज्रशो रक्तं द्योवति चाल
 चणमाह प्रवृद्ध मध्यहीनैस्त शः । पषकं करको नाम्ना सन्नि
 वात पित्त कफैश्च यः । तेन पातः सदाहणः १९ । हीन मध्य
 रोगास्तपवोक्ता यथादोषव प्रवृद्धैस्त वातपित्त कफैश्च यः
 लाग्रयाः । प्रलापायाससमोह तेनभोगास्तपवोक्ता यथादोष
 कम्पमृद्धी रति भ्रमाः । ममा वलाग्रयाः । अल्पे शूलं करी
 स्तमेन मृत्युश्च तत्राप्येतद्वि तोदो मथोद्यहोरुजा भ्रमः ।
 शेधतः । उक्तः ककचनामा भृशं क्लमः पितो वज्र मयाह
 २० । सन्निपातो भिषग्वैः ११ दयवायुजः । प्रमीलकः स्यास
 मध्यहीन प्रवृद्धैस्त वातपि हिक्काकास जात्र विसेतताः
 त्त कफैश्च यः । तेन रोगास्त प्रथमोत्पन्न मेतत् साधयेति
 पेवोक्ता यथादोषवलाग्रयाः कदाचन । एतस्मिन् सन्निवृत्तेत्
 ग्रंतदीहो विशेषोः । अनववक्तं कर्णमूले सुदारुणा । पिउक्ता
 सशक्यते । रक्त मालक्तके जायते जंतो यथा कुक्कु ए जीव
 नेव लक्ष्यते शुत्वमेडले ॥ ति । सवैदरिक संज्ञा २२ । ये सन्निपा
 यत्नेनाकर्षित श्लेष्मा दृश्य तः सुदारुणाः । विरवोपमेतस्य
 न प्रसिच्यते इषुगोवाहतः । अर्थ मौषधकल्पतः २३ ॥

अथ तेषां तरे। ततो लक्षणदीनो स्यात् सहितेन्द्रिको निरादिनो
सन्निपातत्तरविशेषाणां त्रयो दोषत्रयोऽप्यो ज्ञेयः १ यत्र ज्ञ
दशानां शीतोत्पादीनि त्रयोदश निमित्तान्तरदोष
शानां तद्वर्गाणि लक्षणान्तर्गाणि ज्ञाते प्रलापवक्रताः सहसोपि
चाह। शीतोत्पादं स्विमलोद्भवं ज्ञेयं ताश्च। कम्पयथा पतनं दाह
रगणेनेही प्रलापी ततो रक्तहीव विसेजताः स्पर्शान्ता प्रलापक
यिताचतर्गाणि तः संभुग्नेत्र ल इति प्रथितः पृथिव्या ३ ॥
या। साभिन्नासकचिकुरकश्च क निहीको रुधिरस्य रक्तं सद्यो
थितः प्राकसन्निपातको रु कुसं तनो मेउले लोहिते न
ग्राहः सहचित्तविभ्रम इह दौक येन दद्या रुचि वमि स्यासाति
ति काण्डग्रहो नेही तेंद्रिक। प्रला सारभूमाः। प्राधान्यं विसे
पी प्रलापकः रक्तहीवयिता रक्त रताचतपने दिको गणीता भू
हीवी। संभुग्नेत्रो भुग्नेत्रः। अ शं रक्तहीविनि सन्निपात जनि
भिन्नासकः अभिन्नासः। कणि ते लिंगे ज्वरे जायते ५ भुग्ने नय
काण्डग्रहो कर्णग्रहः कर्णकः। वरक्तता स्य सन कास तेंद्रा भू
काण्डग्रहः कंठकृजकः। अथ साः प्रलापमदवेपथुग्रहाणां
तेषां प्रत्येके लक्षणानि। हिम निमोहालया। अरो निविल
शिशिः शरीरः सन्निपातज्वरी दोषजं भवति यत्र लिंगे ज्वरे प्रा
यः स्य सन कसन दिको मोह के तन चिकित्सकेः स इह भुग्ने
पप्रलापः। लाम वक्रकफतोत ज्ञेयः ५ दोषा स्तीव्रतराभ
दाह वम्यगपीडा स्वरविकृति वंति शलिनः सर्वेपि यत्र ज्वरे
भिर्गर्तः शीतगर्तः सुउक्तः १ मोहोतीव विवेष्टा विकलता
तेजतीव तत स्तृषातिसरेण स्यासो भृशमृकता। दाहं श्चि
स्यासोपिकः कासरुक् सनमा क्ताण माननञ्च दहो मन्दो
नितनु र्गले स्ययुना सहैव लस्यस्यः सोभिन्नास इति प्र
काण्डः कफः। सृणुमा रसना कीर्तित इह प्राज्ञे भिद्यतिः पु
क्तमः प्रवणयोमीधेव दाहलया र ६। विदोषजनिते ज्वरे
यत्र.

भवति यत्र जिह्वा भृशं दृता नित ज्वरोषजन्ता स्यात् क
कठिनकंठके स्तदनुमकता तिमिल विषये स्ययुर्धवाच
मृकता। सुनितति वलत्ततीस्य कंठग्रहे वीथिता स्य सन प्रला
सन कास सन स्यः पुरातन भि पप्रसेदमोहनानिव कारका
षाभरा लामिह जिह्वकंचित्ते र्वे ११ काण्डः शूक शूताव
५ यथातिशयिता भवच्छययु रुदवदति स्यासः प्रलापोः रु
संयुतासंधिषु प्रभूत कफता सु चिदीहो देह रुजा दद्यापि चह
ते विगतनिश्चिता कासरुक् सम नुसलमः शिथो निस्तथा। मो
लामिनि कीर्तितं भवति लक्ष्म हो वेपथुना सहेति सकले लिं
यत्र ज्वरे विदोषजनिते बुधेः सह ते विदोषज्वरे यत्र स्यात् स हि
निगद्यते संधिगः ८ यस्मिन् कंठकृज उदितः प्राज्ञे श्चिकि
लक्षण मेतदस्ति सकले र्दोये तसावुधेः १३ ॥
रुदीते ज्वरेः ज्वरे मूर्धविभ्रनने संधिग सौष साध्यः स्यातेदि
सकसनं सर्वो गपीडाधिका। कश्चित्तविभ्रमः। कर्णको जिह्व
दिक्ता स्यास सदाह मोहसहि कः काण्डकृजः पेचपिकृष्टकाः
तादेहेतिसंप्रता वैकल्यं च दृष्टा हरदाहः स्तनिकघेन संसाध्यते
वचोसि सुनिमिः सेकीर्तितः सो पुभाषितः। रक्तहीवी भुग्नेत्रः
तकः ९ दाहोऽधिको भवति शीतगर्तः प्रलापकः। अभिन्ना
यत्र दद्या च तीव्रा स्यास प्र सोऽन्तकश्चैते वरसाध्याः प्रकी
लापविरुचि भ्रम मोह पीडाः तिताः ॥ अथ तेषां तरे। ततो
मया हनुयथन काण्डरुजा लक्षणदीनो सन्निपातत्तरवि
प्रमास्य रुदाहसंज्ञ उदित सि शेषाणां त्रयोदशानां कुंभी
भयो ज्वरोऽयं १० ॥ गायति न पाकादीनि त्रयोदश नामान्
सतिहसति प्रलपति विकृते शणि लक्षणान्तर्गाणि चाह।
निरीक्षते सुशेत्। दाह यथा कुंभीपाकः प्रोर्णतावः प्र
भयात्तो दोषयत्र चित्तविभ्रमो लापी हंतं हंतो देउपातोऽन्
ज्वरवान् ११। निःशेष दोष कश्चु। पालीदाह श्वाश हवि
ज. इसेज्ञा.

भेदा एते सन्निपातज्वरस्य । भुजग पतंग हरिणगणः । वे
अजघोष भूतहोरो यंत्रापीड पशुमतः सदाहंसी दाहज
शु संन्यासः । संशोपीच विशेष रत्नस्य रुक्पात्रे पीडाभाजने
वा स्तस्येकोक्त सयोदश च गधस्य विशेषणमेतत् । यस्या
अथेकोलक्षणानि । जोलावि तिपीत मेग नयने सतरा मने
वर करदृशेणामितमील ततोः पथिकं । दाहोतिपीतता
लोहिते सति । विलुठन म वरिष्य स दाहिकोत्तयेः ॥
स्तकमभितः कुंभीपाकेन पी छुगलक शरीरसंघः स्तन्य
डितं विद्यात् । उत्तिप्ययः स्त रुजावात्रिरुद्र गलरंभः ॥
मेगोतिपमयस्तात्रितांत पुच्छ प्रजघोष सन्निपातादाताया
सिति । ते प्रोक्तानावजुष्टे विचि तः प्रमात्रवति न स्वाविषया
कष्टविज्ञानीयात् । सेद भ्रमोग न यदीदियग्रामः । हसति प्रलप
पीडा कपो दवधुर्वसीयाया ति परुषसत्तये भूतदासात्रेः
कंठे । गात्रे च पुर्वतीदे प्रलापि येन पुक्रुज रेवेगायंत्रेण ताव
चुष्टस जायते लिंगे । अंतर्हीरः पी अनेगात्रे । रक्तपीते च वमेत्
शोभं वरिष्य यस्या विशेषतः यंत्रापीडः स विज्ञेयः । अति
स्वामः । अंगमिव दधकल्पसा सति वमति कृजति गात्रा
नृहं हाहितः कथितः । न केदि एपभित श्चिरे नरः क्षिपति ।
वाननिश मुपेति शृक्ताति म स्याससन्निपाते प्रलपति भु
कथीरंभसः । उत्थाय दण्डपाते प्रादिमंडलो भवति । मेचकव
भ्रमात्रुः सर्वतो भ्रमति । नभ पुंतिमेचकलोचनयुगलाः
सोशृक्ताति आकाशात् किं वलो मलोत्सर्गात् संशोधि
चिदुहीवं करोकरो प्रसारयति एण सितपिडका मेउलयुक्तो
रम्यः । संस्पृश्ये शरीरं यंथिभि ज्वरे भवति । नाशयण प
रभितस्तथादरे मरुताः स्यासा व भिषगमेघजमेतेष जाक्र
तुरस्यशतते विचेतनस्योतकार्ता तीनीरं । नैरुज्यहेतु रेको-
सा परिधावतीव गात्रे रुक्पात्रे नित्यं मृत्युं जयोध्येयः ॥

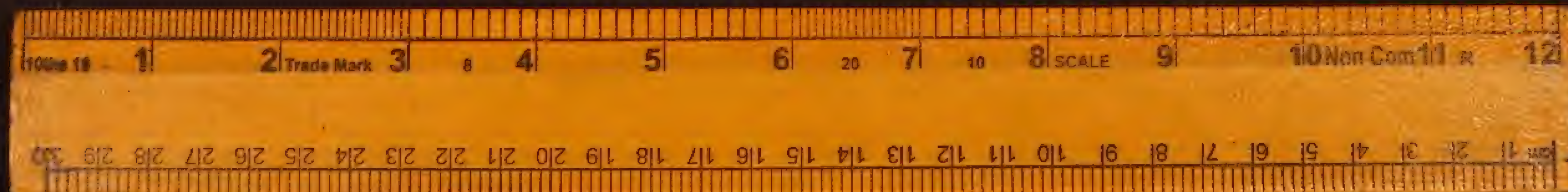
पात्रात्रे
पिडात्रे

अथासाधसन्निपातज्वरस्य ल धौ विदोषजे । निरलेष्टेष्वा
क्षण साह । सन्निपातज्वरस्य णि हस्य आतः सदाहिते
ने करामले सुदारुणः । पुच । लाचवे जायते सद्य
शोथः संजायते तेन कश्चि स्तसाचैवोपशम्यति । मे
देव प्रमुच्यते । सुदारुणः सा शोष्णाह । सन्निपातज्वरे एवं
रकत्वात् यतस्तेन शोथेन क ऊर्णासम कफापहे । पश्चात्
श्चिदेव प्रमुच्यते । कोपि जी झकारिण संहीणे शमयेत्
वितेन्यजति इत्यर्थः । सन्निपात पित्तमारुताविति । ननु तेजात
ज्वरान कष्टानसाध्यानपरेजगु रे प्रथमे पित्तस्य प्रतिक्रिया
दोषे विवदे नष्टे प्रो सर्वसंष प्रोक्ता । यथा । शमयेत् पित्त
णालक्षणाः । सन्निपातज्वरोः सा मेवाहो ज्वरेषु समवायिषु इ
ध्याः कष्टसाध सतोत्तया । निवारतं तद्विचरतेषु विशेष
दोषे पित्त कफे । विवदेष्टय सतः । इति । प्रत्यक्षपि । सम
के । सर्वसंषणालक्षणाः सर्वा वाये विदोषाणां एते पित्तमु
णिदाह शीतादीनि संस्पृणानि पाचयेत् । ज्वरे वैदातिसारे च
ग्रमुनाति प्रोक्तानीति यावत्तल सर्वज्ञानं साहसमिति तथा
क्षणानियमसः । ततोः स्यादो यत्र प्रथमेवायोः प्रतिक्रिया
वेपके अग्रे दीप्त स्वल्पलक्षण प्रोक्ता । यथा । वातस्यानुजये
कः कष्टसाध इत्यर्थः ॥ प्रथ लिप्ते पित्तस्यानुजयेत् फले
सामान्यसन्निपातज्वरस्य चिकि इति ॥ तत्र वातस्या साह ते
त्सा । सन्निपाताणां वे मग्रे यो शोतरे । ज्वरे विदोषजे साधयो
ः भुद्धरति मानवः कसेन न मयेत् प्रथमं फले । जीर्णाया
कृतोपमः कोचपज्ञानमोहंति सेजयेत् पित्तं निरोधेन निते
मृत्युना सह योद्धव्यं सन्निपाते जयेत् । इति । प्रथममिति स्या
विकित्ता । यश्च तत्र भवेत्ते नयेपि संबध्यते । अग्रे तिलि
ता स जेतामगुसंक्रले । स समादधते यथाणाका जयेत्
कानिग्रह मेवायो ऊर्णाद्या एवं तं यः साहवलवत्तर इति

तथाच । संसर्गो यो गरीयान् दोषाणां शीघ्रमध्यमदृष्टाति
 स्यादपकम्पः सवेभवेत् । शो कत्वात् व्याधिसंभावाच्च । आ
 षट्दोषा विरोधेन सन्निपाते न रोपदर्शनात् इति यावदोपा
 येवच इति । संसर्गो दोषद्वयं तादृशने स्यात्तावहा लेचने क
 संसर्गो गरीयान् वलवत्तरः र्णात् एतेन विराजद्यवधे र
 ग्रंशोऽं यत्र दोषाणां विवेकं नियतत्वे सूचिते । प्रतपवत्
 नेव शक्नुयात् । कियं साधा क्रतः प्राह । सप्तमेदिवसेप्राप्ते
 रंतीतत्रविदधीतचिकित्सकः दृष्टमेहादशेषिका । पुनर्चो
 लेचने बालकासेदो न संनि तरोभूत्वा प्रशमेयांति हेति
 हीवने तथा । अवलेहो जनेच वा । चोऽन्तर इति चोऽः स्था
 व प्राक् प्रयोज्य निदोषजे ॥ वादेव तदा चोऽन्तरो भूतेति
 ज्वर इति शेषः ॥ हृमन् प्रशमनयोः कारणमा
 ननु क्रियायास्तु गुणालाभेकि ह । पित्रकफानिल च द्वादश
 यामन्यो प्रयोजयेत् पूर्वस्य दिवसहादशाह सप्ताहात् ।
 शांतवेगायो न क्रिया सेकरो हंतिविमुच्यतय वा विदोषजे
 हितः । इति वचनेन क्रियासे धातुमलपाकात् । विदोषजे
 करस्य निषिद्धतात् कथं मत्र ज्वर इति शेषः । धातु मलपाका
 नस्य निषीदनावलेहोजनानि त् धातुपाकाहेति मलपाकादि
 युगपद्विधीयंते इत्याशंकाया मुच्यतीत्यर्थः । धातुमलपाके प्र
 माह । क्रियाभिस्तुल्यव्याभिः कनकैर्मदहेतुः । तत्र यदि जीव
 क्रियासोकर्य मिष्यते । भिन्नरूप न संवर्द्धके कर्मास्तितदा मलपा
 तयोतास्त नदि कुर्वेति दृष्टां । कोऽस्या धातुपाकः । स च
 तत्र लेचनस्यावधिमाह । विराजं रसादि मुक्तोत धातुलो पाको
 प्रेचशब्दादप्राप्तं मया पिवा दोहयः । तत्र धातुपाकस्य ल
 लेचने सन्निपातेषु कुर्यादोपा साह । निशानाशो हृदि
 णदर्शनात् । लेचने विराजदि स्तभो विष्टभो गोऽन्तरुची ॥
 विकल्पउल्लेख ताताद्यपेक्षया प्रदति वलहानिधु धातुना

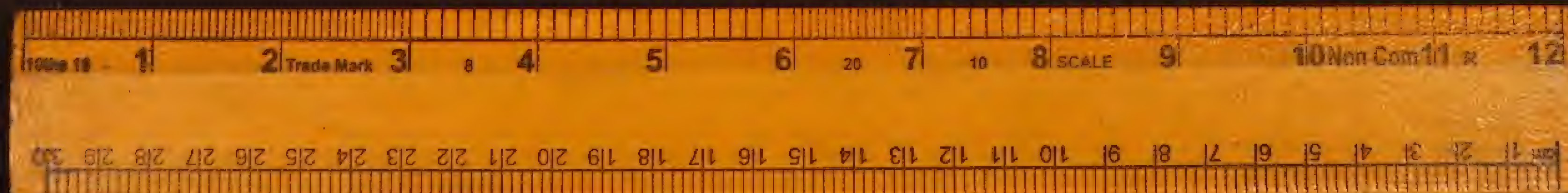
कलहणे विष्टभ उदरस्य । शरीतः सप्तमी द्विगुणा याव
 गोऽन्तं गात्राणां ग्रन्थश्च । सं त्रयमेकादशी तथा पक्षा वि
 वाधमानो हृदि नाभिदेशे दोष मर्षादा मोक्षाय च वधा
 गात्रेषु वाकरुजायुतेषु पीडा यच । नवमेकादशीचागमन
 ज्वरातीगुलिभिश्च गच्छेत्स दिवसे संविहाय बोहव्या तेना
 धातुपाकी कथितो भिषगिभः गमनदिवसे नीत्वा दशमी हा
 प्रपरञ्च । नाभेऽर्द्धहृदोऽधः दशी च अत्राविदित्यथाक्रिय
 स्तात् पीडते वाययायदि । ते सन्निपातज्वरी पूर्वं सम्पग्
 धातोः पाके विज्ञानीयादस्य लेचनमाचरेत् । मृतेप्रीतेपिवे
 धातुमलस्य च ॥ मलपाकल दंभः सप्तमेभवेजभजेत । सन्नि
 त्तामाह । दोषप्रकृतिवैकृत्ये पानेन तत्पुंतेपार्श्वकृताल्लेपे
 लघुताज्वर देहयोः । इंदियाणा पिते । यः पाययेज्जले प्रीतेमम्
 चैवैमल्ये मलानां पाकलच मुञ्चदविग्रहः । प्रीते अक्रुधि
 त् । दोष प्रकृति वैकृत्ये दोषा ते । मृतेतुप्रीते विहितमेव ।
 तानादय स्तेषो प्रकृति वैपद्य इति लेचने । अथ बालकासे
 रुरु गोऽन्तरादि करणे तस्य वै दः । वात श्रेष्ठा कृते खेदात्
 कृत्ये वैपरीते । वैमल्ये मल कारयेदुक्त निर्मितात् स्निग्धः
 राहित्ये । मलानो दोषाणां खेदो निषिद्धोऽत्र विना केवल
 ग्रन्थश्च । अश्वहीरिय पंचकस्य वातजात् । त्वपरभृष्ट पदस्थि
 षट्ता वज्रेषु यत्र कृमात् त तकोलिकसंक्षिप्त बालकासेदः
 स्यादि प्रशमो ज्वरस्य मृतात् त शमयति वात कफासय मल
 दोषपाकवदेत् । हृत्ताभेपा रति कृमूलोगभेगादीन् । खेतसामा
 वेदनातिमरणं तीव्रो ज्वर स्त ईवे कृत्वा नीत्वा पावकसाध
 न्नाद स्यात्साधिका मयेचकोर यं । हत्तावातकफस्तेभेखेदोज्ज
 तिरिति स्यादातु पाकाकृतिः रमणोहति । इति बालकासेदः
 ग्रामस्याधिकेन सप्तमदिवसा अथनस्य । सैन्यावे स्वेतमरि
 यवधतिक्रमे परमावधि माह चे सर्वपाः कृष्ट मेवच ॥

वस्तुसूत्रेण सेपिष्टं न संतेजः शिरो गलात् । नीलोष्णाकृष्य
निवारणे । सेतमरिचं शिग्रु तेजोष्णा लाचवेवाय जायते
वीजे । संधादिनस्य । मधुक पर्वभेदे ज्वरो मच्छति निद्रा
सारसिंधुस्य वचोषण कणाः स्यासगलामयाः । मुलाहिता
समाः । श्रुत्वा पिष्ट्वा मसा तस्य रवे जायते सुक्ते श आपणस्य
दद्यात्सेनाप्रयोगेन । मधुकसा ति सकृत्ते हि विप्रवः कुर्या
रादिनस्य । मातुलेगा ईकरसे इहा दोषवलात्से । पतहि
कोसे विलवणान्विते । अमृदा परमप्राक्त भेषजे सन्निपाति
सिद्ध विहितेनस्य तीक्ष्ण प्रयो नं । इति कवलग्रहः ॥
जयेत् । तेन प्रभिद्यते श्रेष्ठा प्रयावलेहः कटफलं पौक
प्रभिज्ज्य प्रसिद्यते । शिरो रंभृगी व्याये यमश्चकारवी
हृदय कण्ठस्य पार्श्वरुक् प्रज्ञाचूर्णीकृते चेतसधुना
चोषणस्यति । मोहामयेन सहलेहयेत् । एषावलेहिका
सुगंधं बोधयितुं यादृशः शक्तः हेतिसान्निपाते सुदारुणे हिक्का
कल्पतरु नामधेयो रसेन ता स्यास्तेचकासेच कंठरोतेच ना
टक् पर्व किंचित् । इति नस्य पायेत् पतद्यो ज्य कफोदेकेच
अथ निष्टीवने जिह्वातालु गिमाइकुंजैरसेः । तंजोते च उ
याल ज्ञास मरुत् पित्रेनचो क्तं । अष्टागो मधुनालिहादा
प्रिष्टः । तदा सचारयेच्छावे ईकस्य रसेनवा । सेमोहंरु
जिह्वायाः खरतो तथा ॥ रोहम्याज्ञेता काससमन्विते ।
स्फुटनञ्च तदा जिह्वा लेप इति सर्वेषु सन्निपातेषु न सौ
येनमधुपिष्टया । शक्त्या साज्य मवचारयेत् । शीतोपचारितो
पातेन जिह्वा स्यात् सरसा स रं स्याच्छीतञ्चात्रविरुद्धते ।
इ । आइकस्य रसेपेते संध अयमभिप्रायः । सन्निपातज्ये
वेकटकत्रये । आकंठाहारये षु सेष्मनिग्रहाये सर्वदा से
दासो निष्टीवेष्ट पुनः पुनः । ते दो हित उक्तः । अत्राप्रिसेवेथा
नास्यहृदयज्ञासमम्यापार्श्व देहस्यासता तिष्टेदेव ॥

उत्सेन मधुना विरोधः उत्सेच प्रतोषाय सरसोन सिलावेचैः
सुप्रतेन । उत्से विरुध्यते स शिरीषवीजाद्यंजने ॥ अथार
वै विषान्वययतामधु । उत्सा जः सेतलोध्र मंजनेमरिचेतथा
तंभृमेरुसंच तन्निहंति यथा गोपित्रेनसमायुक्तं तंशानान
विषे इति । शीतोपचारितोऽ मुत्रमे । गोपित्रेगोरोचना । लो
मिति । शीतेनोपचारोऽस्याली हर्षणंयंजने ॥ अमृनेसम्या
ति शीतोपचारि । शीतेचात्र रव्य मधु सिंधुशिलायणैः ।
सन्निपाते विरुद्धते । अय मव प्रमोहदोहिभवति भाधिते
लेहः प्रायेणोद्देजज्वरोराह भिषजो वैरेः ॥ शिलासनः
रत्नात् साय उपयुज्यते । यत शिला । उपरामरिच । उत्पंज
उक्तं चरकेण । उद्देजज्वरदृष्टी ने ॥ अथकायः । सतेविष
या सा सायमवलेहिका । अथो च मरिचे तस्यकेनवसादरे ॥
रोगहरीयासा भोजनात् प्रा चूर्णिते सरसे मधुं धृतेपत्र
कप्रयुज्यते । पौकुरं पुकर सोनयो । सन्निपातकृते मोहे
मूलं तदलाभेज्जुदेये शृंगी मर्द्धि लिम्येत् पदोपरि । अ
कंकाटशृंगी । व्यायेमुठो पि स्थिद्यथास्यनेनेव लेपे कुर्या
प्ली मरिचानि यासो यवासः तपदोपरि । पदेपीक्य इति लो
केविद्यमस्थाने यवानो प्रति के । विल्व श्रेणानाकगमारी
पति । कारवी मगरेला इति पाटला गणिकारिकाः पाच
लोके । अष्टागावलेहिका ॥ ने वात रुफ हत पंचमूलमिदं
सिद्धमामलके पिष्ट्वा शक्त्या महत् । पालप्ली एषिपर्णी
सह मेलयत् । विषभेजसेषु वृहती कंठकारिका गोक्षरोवा
तंमधुना सहलेहयेत् । तेना न पित्तचूकनीयः पंचमूलके
मुष्णाम्यति चासः कासो म् उभयेदंशमूलं तत्पिप्लीचूर्ण
त्वारुचिजया । रसवलेहः । अ संयुते । सन्निपातज्येहंति हातके
थोजने । शिरीषवीज गोमरुक् ठग्रहनाशने । तंश वातकफातं
सामरिच संधेवै । अंजनेस्यात् कस्यासपाश्यातिकासमुत्त महं

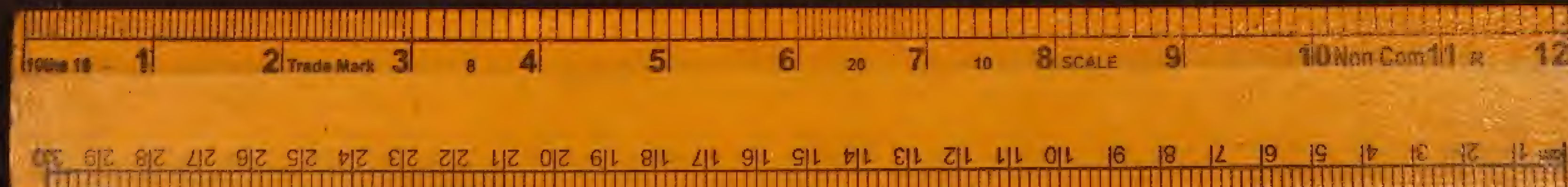
तियानि मूलानि काष्ठागर्भाणि द्वितीयोष्टादशोऽङ्गुलानि ॥ एत
यानि च तेषां वल्कलेशोऽङ्गुलानि ॥ अत्र विल्ला अष्टादशोऽङ्गुलानि मित्येष मूलक
स्वमूलानि कुत्तशः ॥ अत्र विल्ला अष्टादशोऽङ्गुलानि मित्येष मूलक
हीनोपेक्षानामूलस्य वल्कलेशोऽङ्गुलानि ॥ अष्टादशोऽङ्गुलानि मित्येष मूलक
दशमूलकायः ॥ दशमूलक सन्निपातज्वरे रसाः विषे विक
षायस्य योऽङ्गुलानि ॥ दुर्कं गंधं देकणं मृतमूलकं
सन्निपात ज्वरे देयः स्यात्कासं धुस्त्रस्य च वीजानि हिं गुले
समन्विते ॥ दशमूलकायः ॥ नवमेस्त्रते ॥ एतानि समभागा
चिरज्वरे वात कफोन्मूलो वा निदिनैकं विजयाद्वैः ॥ मर्दये
त्रिदोष ज्वरादशमूलमिश्रः ॥ शुणकाकारा कर्तव्या वटिका
किरातित्वादिगणः प्रयोगः ॥ यस्याः भस्त्रणीयात्पातयोऽवि
प्रशुद्धिने वा विरुताविमिश्रः मूल कषायकः ॥ मृतसेजीव
किरातित्वादि यथा ॥ किरा मृत्तसेजीवनीवरीका ॥ सन्नि
तत्तत्तको सुस्ते गुदची विष पातज्वरे रसप्रदीपे अष्टमृत
भेषजं ॥ किरातादिगणो ह्येष समं गंधं मृतोऽष्टमृतता प्रक
चातुर्भद्रकमियपि ॥ चतुर्दश विभिन्नस्यै र्गंधांतीरे मर्दये
गङ्गायः ॥ दशमूलकप्रदीपे योऽङ्गुलानि सङ्गुलानि भागीकृतं
योऽङ्गुलानि सङ्गुलानि भागीकृतं वीजेषु पेटोले कटोरोहिणी ॥ अ
ष्टादशमूलकस्य सन्निपातज्व रणहः ॥ कासहृद्गुहपाश्यानिष्ठा
सहिक्तावमीहः ॥ अष्टादशोऽङ्गुलानि ॥ भूनिब दारु दश म
लमर्दोषथाद्विज्जेद्वीजं य लेमर्दोषथाद्विज्जेद्वीजं य
निकेभकण कषायः ॥ तेषां प्र यो गुंजादयोऽन्वितः ॥ पंचको
लाप कसनारुचि दारु मोह स्या लकषायेन ह्यागीडुयेन वा
सविदोष जनितज्वरनाशनाशना सह ॥ रसेनानेन भुज्जेत
॥

सन्निपातज्वरो महान् ॥ सत्तये तथा ॥ स्यात्कासादिकान्सर्व
व्रजति तिष्ठे कर्तव्यो नात्र से नगदानेष विनाशयेत् ॥ अत्रि
शयः ॥ विनेत्रोरसः ॥ सन्नि कुमारे रसः ॥ सन्निपातज्वरा
पातज्वरे रसप्रदीपे ॥ भस्त्रो दिषु रसेद्विज्जामौल ॥ गन्धे
अशनिष्क स्यादाशेषापलसंभ शटेक मर्दये विषं यत्तरेज्जे
वे ॥ मर्दये निष्कमात्रे विषे वे ॥ दिनं समर्दिते शुक्लं पंच
निष्कं विहृणयेत् ॥ रसे भस्त्रे वज्रो रसोभवेत् ॥ आदेकस्य
स्यो नाम्ना सन्निपातज्वरोत दवेणेष दातव्या रक्तिका मि
कृत ॥ एकगुज्जामितो भस्त्रा तः ॥ सन्निपातज्वरे चोरेनाशये
देकस्य देवणादि भस्त्रस्यो रसः नात्र मशयः ॥ ईषाः पारदः ॥ दे
सन्निपातज्वरे रसेद्विज्जामौल कः देकणः ॥ पंचवज्रो रसः ॥
हो कर्षो मृतकादृग्रहो गो सन्निपातज्वरे रसेद्विज्जामौल
यकाहो तथैव च ॥ यत्तत अथ शीतज्वरे रसाः ॥ सत्तये
स्त्रभये मर्दये दिनं हंसप्रदी गंधकेचैव हरिताले मनःशि
रसे ॥ कल्कस्य वटिको कृता लो ॥ एकनिष्कं दिनिकं च चत
तिः तिष्ठेत् काचभाजने कर्षे निष्कं तथैव च ॥ पंचनिष्करसेः
कममृते तत्र तिष्ठा वक्तुं नि कारवेत्पाः कल्कं प्रकल्पयेत्
रोधयेत् ॥ ऊपिकायाः परो भा ताप्रपञ्चाणि तत्पानि तेन क
गोवालकाभिश्च पूरयेत् सा लेकनलेपयेत् ॥ सप्तवसेपुटेता
हेयावदहोभात्रं तावन्नत्र पचे निष्कृता तेषां उपपद्यि ॥ दद्या
रसे ॥ दीपमात्रोऽन्तो देयः तोषिष्ठिका पञ्चातुष्टयके
संगशीतं तमुदरेत् तोलाहं नपाचयेत् ॥ ततः संहृणयेदे
समृते तत्र तिष्ठेत् तावत्तयोषता वरसः सौदामभक्तिः ॥ यदेक
भस्त्रितो रक्तिकामात्रो रसस्त मात्रयाहेति चोरे शीतज्वरं बुवे
विनकुमारकः ॥ सन्निपातज्वरे पाशटेकः ॥ गंधक टेकः ॥
हस्याहाते मेदाश्रिता मपि शु हरितालटेकः ॥ मनःशिलाटे
लेमश्रणी गुल्मे स्योपोऽङ्गुल कः ॥ ताप्रपञ्चटेकः ॥ शीतज्वरा

रसः ॥ रसप्रदीपे । पारदं गन्धं शीतलं तद्वि गृह्णीयात्ताम्र
के तस्य द्रव्यं विषममे ॥ वि पात्रोदरादिषु शीतभञ्जीर
षादृष्टं गुणं योज्यं मरिचं वि से मायमात्रे मरिचं संयुतः ।
सुभेषजं । अथ गंधा त विज भित्तः पणित्वेन नाशयेदि
या काममदं कठिलकः । चतु षमज्जरान् । शीतभञ्जीरसः ॥
लिच रसे रेतुर्गुणं यत्नेन मर्द शीतज्वरादि विषमज्वरेषु रसे
येत् । तलस्यास्तु दसैः सार्द्धं इचितामोणं । तालकोदारदो
भक्तितो रक्तिकामतः । इति दूतपारदो गंधकशिला । क
शीतज्वरे चोरे नाम्नाये शीत माद्रागादु रदिते कारवेलेषु
केशरी । शीतकेशरीरसः ॥ मर्दिते । अनेनास्य प्रमानेन ता
रसप्रदीपे । तालके सुक्तिका प्रपांसी प्रलपयेत् । अथोषुली
होमं तुल्यं तयोभयोपरि । न दृढं भाण्डं तात्रिरुध्ययस्य
वमोश्च तस्यस्यात् मर्दयेत् येत् । तुल्यं कालुकया चतु
कन्यकादवेः । तत्र संपुष्कम् मग्निप्रज्वालयेद्दृढं । शीतसे
पले रसे रोजप्रदे पचेत् ॥ दूर्वापमाषोस्य नागवल्लीदले
शीते तच्चूर्वायेदं गुंजामात्रं स्थितः । भक्तितो मरिचः सार्द्धं स
शितायुते । प्रभाते भक्तयेनेन मस्तानविषमज्वरान् । शीतरा
याति शीतज्वरतपे । वांतिभं हादिकादेति पथ्यं शाल्मोदनेप
वतिकास्यापि कस्यापि न भव यः । शीतभञ्जीरसः । रसरत्नप्र
त्यपि । शीतभञ्जी । रसकंपार दीपे । रसगंधविषेचैव समेषु
देतस्य तालके गंधटकाणं डेचटकाणं । मर्दयेत् खलम
सर्वं मेतत्समे चूर्वा कारवेली धेतयावत्कजलसन्निभं । न
रसेर्दितं । मर्दयेत्तेन शुद्धस्य कुलस्य मुखेति स्नात्वा सवेष्ट
रसकादि समस्यात् । तास्य येद्दृढं । स्थापयेत्तु नये पात्रे
भाजनस्यांत लिम्बे दृढं गुले अयोः दुर्लवणं नयेत् । सुवि
मिते । तत्पचेद्दालुकायेन भोदं सौनिरुध्य चतुर्गामेदण
यवा यावत् स्फटंति हि । मिना । स्नागशीतसम्पदुत्त

कृत्वा त्वल्लेषुकजली । गुंजा क । उष्णशो यवासाः । आहार
हयप्रमानेन नस्य कर्माणि यो युचितमने । लाजराक्कन् समप्री
जयेत् । वामभागे ज्वरे इति तत्ता यात् सैंधवेन समन्वितान् । ते
एतत्कालके महत् । योजयेद् चेजीधियविज्ञेन ज्वरी जीवेत्
तिरोभागे घ्राणेण निश्चितं भवे दाजुवे । इति केचित् । रक्तपि
त । इत्यर्हं नारीनामेष्यो रसः ने हितेत्तेन तस्मादाहज्वरेषु च
शीतज्वरादि विषमज्वरेषु लाजानोशक्तवः शीतानचनेः
रसरत्नप्रदीपे । कटफलं विफा रदितामताः । पाचनोदीपनः
ला दारुचंदने सपेक्षकं । क सोजा लाजमण्डा यतः स्मृ
टुका पमकोशीरे विपचेत् तः । दशमूलादिसेमिहः सन्नि
कथं कं जले ॥ विदोष दाहत् पातज्वरे हितः । सन्निपातज्ज
स्नात्रे पात मात्रेय एजिते । दी रीयस्तु कस्यते प्रलपत्यपि
चकाल ज्वरात्ता मेतस्या किञ्चिदेव न जानाति चिकित्
दमृतोपमे ॥ कथं कटफला सा तस्य कथ्यते । प्रभोजयेत्तु
घुशीरोभनो समुदितानो जले गणेन सार्धं कार्पर्वमेवते । चला
प्रस्यामिते विपचेत् अर्द्धपौषे रग्नागुच्यार्थे कैलेषु पविषे
कटफलादिपाने तस्मायां चयेत् । वर्तकोवर्तका लोकोवा
दाहे च । सन्निपाते त दाहाने तीकस्तिनिदिः प्राणः । कुलिंग
यः सिलेच्छीतवारिणा । आ श्वरसेनेषा तर्पयेत्तययानले
तरः सकथं जीवेद्विपाना स वर्तकः वटेरति लोके । वर्त
कथं भवेत् । पथ सन्निपातिने कावटर् इति लोके वार्ताकोवा
दाहे शीतो ज्वरेक निषेधो रु तचटक इति निर्विण्णः । वगोरा
दाहादयत्र तत्र वाप्याधवरा इति लोके । कुलिंगो गरगो
हनस्याकृत्वात् । अथानामार या इति लोके । सन्निपाते चतुधा
इः स्यो गोत्तरस्तुदा सिद्धमा ने यो भोजयेत् पिशितोदने
हार मर्पयेत् । दोषशोतिव । सकथं भिषगाख्यातुलभनेम
लाग्रार्थे विदोषज्ज्वरिणो भिषः जुजाधमः ॥ अथवातोत्ला

सत्रिपातज्वरस्यचिकित्सा पं कालीयः पंचमूलकं ततश्चाथो
चमूलीकषायतदघातवातोत मधुनाहंतिवातपित्तोत्तरेज्वरे ॥
रेज्वरे भृशसंवासासंवासा लघुपंचमूलं । अथ वातश्लेष्मा
दृष्टा दोषवलावले पंचमूली लक्षणसत्रिपातज्वरचिकित्सा ।
महती प्रथमे प्राप्ताया स्यादो किराततिलकं मुक्तं गुडचीवि
वचनाभावात् ॥ अथपित्तोत्तरे चतुर्भेदकमित्याहु
ए सत्रिपातज्वरस्यचिकित्सा वातश्लेष्मात्त्वरेज्वरे ॥ चतु
सा पृषकाणि विफलादेव भेदककायः ॥ अथपित्तोत्तरे
हारुचकटफलं चंदनं पद्म कोल्लणसत्रिपातज्वरचिकि
कंचेवतयाकटुकरोहिणी प त्सा । पर्यटः कटुफलं कुष्ठ मु
मिपानीमृते तैभिरुचितंशी प्रीति चंदनं जले । नागरे सुस
तलेजले । पित्तोत्तरे दणामेत कंशुमी पिप्पलेषा मृतेहिते ।
सत्रिपातेचिकित्सिते पृष त्सा दारुणिमाने पुपिते श्ले
कादिज्ञायः ॥ किराततिलकं कोल्लणज्वरे । पर्यटदिका
मुक्तं गुडचीविषभेषजं । पादो यः ॥ अथवातपित्तश्लेष्मात्त्व
रीचमृणालं च मृते पिप्पलि णसत्रिपात ज्वरचिकित्सा
के पिपेत किरातादिसप्रकं नागधातुकं भारी पद्मके
अथ कपोल्लणसत्रिपात कचंदनं । पटोले पिचुमर्दश्च
ज्वरस्य चिकित्सा । दृष्ट्या विफला मधुकं वला ॥
पौष्करभागी शरी शृंगीडरा शर्कराकटुका मुक्ता राजाका
लभा । वत्सकस्यतवीजानि प व्याधिघातकः । किराततिलकं
टोले कटुकरोहिणी दृष्ट्यादि र मृतादशमूलीनिदिग्धकायो
णः शूलः सत्रिपाते कपोतरे । शरात्ते निरुपेय सत्रिपातवि
द्यासादिषुच सर्वेषु रितः सोप कोल्लणं । सत्रिपातसमुत्थाने
द्वेषपि । दृष्ट्यादिकायः ॥ अ मत्स्यपातजयेत् । राजाका
यवातपित्ताल्लण सत्रिपात गजपिप्पली । व्याधिघातकः
ज्वरस्यचिकित्सा वातपित्तहरेषु आश्वत्थः । निदिग्धकाहेगु

एपाथे एथक पठिता । योग शोति याति प्रकृते भवतीत्य
राजकायः ॥ अथपृष्ठ मथ शः ॥ अथ प्रीतोपादीनोसत्रि
हीन वातादि जनिन सत्रिपात पातज्वराणां त्रयोदशानोवि
ज्वराणां यज्ञो तत्रेण चिकित्सा शिष्टाचिकित्सा तत्र प्रीतोपा
सामात । प्रहृष्टे कर्षयेदोषे । स्यचिकित्सामाह भासन्मूलं
हीणे संवर्धयेद्विषक । चिकि जीरकं द्योषभागीयाश्रीशुवी
त्स्यं विधातव्या दोषयो हृद प्रकुरं गोजलेन । सिद्धे सद्यः
हीनयोः । अस्यायमर्थः । प्रहृ प्रीतागजातिमोह स्यास श्लेष्मो
हं दोषे कर्षयेत् ततोऽप्यहं इक कासाग्निहेति । भासन्म
तुभि रेषधान विहारैः कृपा ले प्रकमलं । कर्कोटिका क
कृम समीकृष्यात् । हीणेदो रजः कुलस्य कृसावचा क
षं संवर्धयेत् । तद्विहेतुभिरो रफलकसजीरैः । किराततिलका
षधान विहारैर्वहयितासमी नल कटुलाव पण्याभिरुह
कृष्यादित्यर्थः । प्रहृष्टे समिते नेन मत्रशक्त । कर्कोटिका क
दोषे मध्यमः स्वयमेव हि । शं दजः खलसामूलरजः । रसवि
तिपातिसमे नीते तत्रुवेषेऽनु धमरिच महेशप्रियफल भस्म
बंधवत् । अस्यायमर्थः । वर्षस कभूषतर्वसुभिः । भागैर्मित
वायु रजः । सेवः । प्रधान मुहूतनमिदममितस्तेद पौर
मिति यावत् । पित्तश्लेष्माण हरे । अथतद्विकस्यचिस्ता । त्वरा
वचं योवायो रजुचोराशरदि मृतागार पौष्कराणि मृतानि
पित्तमुवेष्यं कपोतुवेष्यः । व पीतानि पिवायुतानि । शुंठीक
संतेकपोतुवेष्यो वातपित्तं अ णागस्तिरसोषणानि तस्येन
उवेष्यो तत्रयथाउवेष्ये प्रशमं तेश्विजयोत्त्वणानि । मरिच
नीतेऽनुवेष्यः स्वयमेव शोतिया कचपंचपचारवा रुक्मभिर
ति । तथाप्रहृष्टेदोषे शमिते । नागरपार्वरी राशक्तः । लृगलक
सामयित्वा समीकृते मध्यमादो जलकर्त्तिका निजोत्तेनसिनिदि
घो हि निश्रुयेन स्वयमेव । ताननुतेदिकं जयेति । कचः वाल

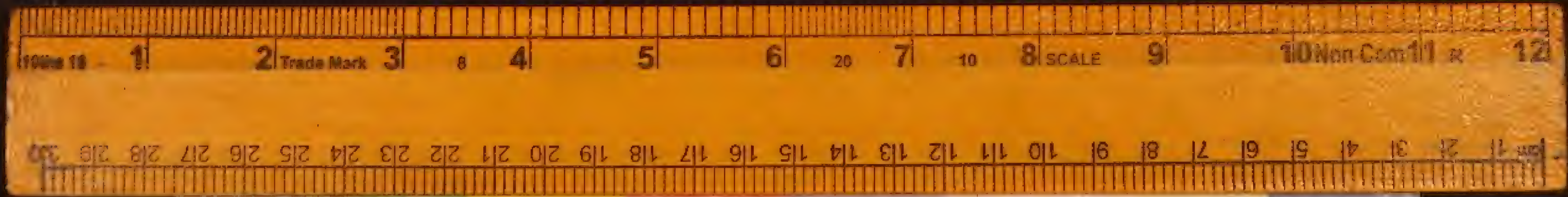
कः। पंचपचा दारुहरिद्रा। रुक् नडित उपायः। रोहिषे स्रं
 ऊहे। कुमिहरो विदेगः। शर्वरी थदगाविशेषः। रोहित इति
 हरिद्रा। गवाक्षीं देवदारुणी। न लोके। गंधलता प्रियंगुः ॥
 मिनासिकाया। तुरंगलालालव पद्मक चेदन पपट मुस्ता जा
 लोत्तमेनुः मनःशिला मागधिका निवरा रुपाचेदनवारि। ज्जीत
 मधुनि। निगोजितामल्लिणि नि क निवयुते परिपक्व वारि भवे
 श्रितेद्रुकतेमनिंशं विनिवार दिहप्राणिनहारि। ज्जीतके
 यंति। लवणोत्तमेसंयवे। इडः षष्ठीमधुके। इहरक्तपीविनि
 कर्षः। निद्रा श्रुतिनिद्रा ॥ अ मधुकमधुक पुरुषक पाथुं
 य प्रलापकस्यचिकित्सा। स दन पल्लवदारु सनायः। श्रीप
 तगर वरतिको रेवताभेद ति लीफलशीतकयायः सशितर
 ता नलद तुरगगंधा भारती। स्याहसजयाय। पल्लवपक्व। पा
 हाररुहाः। मलयज दशमूली यःतालः। सनायः सप्रधानः। श्री
 शंखपुष्पी सुपक्वाः प्रलपनम पलीगोभारी। अथभुग्नेत्रस्यवि
 पुरुषः पानतो नातिहरात। व कित्सा। तुरंगगंधा लवणोत्तमे
 रतिको। अपपटो नत महानिब धा मधुकसोषण मागधीभिः
 लोत्तमेनुः नलदेला म वस्तुमुष्ठीलसनातिताभिने
 जके। तदलाभाउशीरे ग्राह्ये। स्यत्तसंभुग्नेद्रुं करोति। अथा
 भारती ज्ञादी। वरंभी इतिला भिन्यासस्य चिकित्सा। शृंगी
 के। हाररुहा ज्ञाता। सान्तेनैर् भारपभयाजीकणा भूतिवप
 जनेत्रं स्त्रीलो तिमितसे पटैः। देवदारुवचा ऊह यास
 वेनेः। सर्वतो विहृतेचित्तस कटफलनागरेः। मुस्तथाया
 सप्रकृतिमानयेत् ॥ अथ कतिक्तेदयव पाठा हरेणुभिः
 रक्तपीविनश्चिकित्सा। रोहि हस्ति पिप्पल्यामाग धिप्ली
 घथन्व यवासक दासा पपट मूलचित्रकेः। विष्णालारवण
 गंधलता कटकाभिः। शर्करा रिहृशटी वाक्चिकाफलैः विं
 यामम मेघ कषायः। ततजपीवि तत्रजनीटादीयवातीदयसंयुतेः

संशोर्विहितः कायो हिता तः प्रकरं प्रकरमलं। तथाचा
 इकरसान्वितः। अभिन्यासज मरसिहः। मूले प्रकरकाशमी
 रेचोरे हेतितेद्रा तत्ताणत रपमपवाणि योक्त्रे। सुवता
 प्रमोहं कर्णमूलस्य सन्निपा गंधपलाशी काशमीरे प्रसिद्धा
 तोस्योदश। दिङ्गोयासंचका सुरसातलसी विद्यादि योगा
 सेचतया सवीनुपदाना। शृंगण तरे। वमपपटः। विभावरीयुगे
 दिक्कायः। अथ निरुक्तस्यचि हरिद्राशरुहरिद्राच। वरावि
 कित्सा। किराततिताकुलक फलावत्तादनीगुडची यात्री
 कलिज कर्चूरकसा कटुतेल केठकारिका। रुक् ऊहे। अथ
 युक्तः। अम्लद्वः सेशमयेद्रुस संधिगस्य चिकित्सा। शरीस
 तादोषोस्ततो दासरधिष्याधि रतरुत्तमाः स्यविरदारुताः
 ग्राकुलकत प्रकरकरहा इति समाः सनागर स्यात्तिताः पि
 लोके। कलिजे कलिजन इति व शतावरीसंयुताः। मृदुज्वल
 लोके। अम्लद्वः वीजपुरादि न पाचिताः सहपुराणे संधि
 रसः। किरातादिकवलः। शा ह्यथापहतयेद्रुणा शिपिरे
 लूरपलीमालूरमूला मयमध सेवनमाकृयाः। उत्तमात्रिफ
 मुता शोहकपुष्पी संहितासेवा ला। स्यविरदारुविधारा इति
 काचोविशुद्धये। शालूरपली लोके। सथागुडची। प्रयोग्य
 ज्ञादी। मालूरमूलं विल्वमूलं लुः। वचाकवचकक्षुरा सहच
 ग्रामयः ऊहे। शोहकपुष्पी शंख रमता मंगुरा सुराक सनना
 पुष्पी। शालूरपली दिश्वलेहः गरतरुणादक रस्ता प्राः।
 लुहानागारप्रकरा मूलता आ वृषा तरुणभीरुभिः सहभवेति
 शीवचासुवता भारीवासकया संधिग्रहयथोरुत विमक्तमध
 सतोषसुरसाकाशो जयेजिह्वा मापत्तचातदुहः। कवचः पपट
 के। विद्या वमविभावरीयुगवरा कः। कक्षुरायवासः। मंगुराप्रति
 वत्तादनी वरिद यात्री निव य विषा। सुराकंदेवराह। अतरुण
 दोलप्रकर जटाशरुदाहृभिवाह रुकरुहा। पुरा गुणलुः। वृषा
 वृहदेती पपटवत प्रविटपाः

तदलाभे देती वग्राहा समान चिकित्सा। उशीरवेदनोदीच
 गुणतात। तरुण परः। भीरुः शक्तमलक पर्पटैः। श्रुते
 प्रातावरी। सरदारुशरी सधान शीते जले दद्यादाहृतज्ज
 तासवहा श्रुतीयता श्रुता जले। श्रुतये। वडगघाने। सशि
 सपुराः समयेति सेविता सनते नो निशि पर्युषितः प्रातर्या
 सेविगते सदागति। सवहासदा स्याकतएतल क्वापुः। पीतः
 मुसैरुप्रपादा वग्राहाहृच्छि शमयत्यचिरादेतदीहं ज्वरे पैत्रे
 नारास्त्राभीरु कर्तुरतिता। वा थास्याकतेदुलाः कर्णितथा
 साविद्या पंचमूलीयुगाध्याह न्यकानि थास्याकद्वापुः। प
 नासनास्त्रभसंधिप्रहातीः। श ष्या तैल चृत सौदै लिहन्
 एतादरीतकी वाणः नीलपुष्प दाहज्वरापहा। कासासकपि
 सहचरः। तित्ताकटुका। श्रुया त्रीसर्प स्यामान हतिवसीमपि
 तकेविधिः। इहापहायव्रतमुल तेलचृत सौदै रितावनसमृच्च
 वारि ज्वरादि एतादि गदापहादि यः स्नेहन केवलेन मधुनापि
 ज्वरच्छिदे जीवितदेव नितेम् लिह्यात्। पश्यावलेहः ॥ प्र
 सेजये चेतसि चितयस्व। इह शमयतिदाहमचिरात् दपिय
 श्रुतके। व्रते लंचनादि नियमे कककंधुपलदै लेपः। लेपोहि
 कर्पूरप्रकरावदानवष्टसंधो मकरमलयज निवदले लक
 ग मुद्राचषे शस्यद्रक्त जने पिष्टैर्वा हिमकरः कर्पूरः। तथा
 पु भावुकनुषे भालस्फुरच्च चचनसारश्चुद्रसत् इत्यमरः।
 लुषं। संपर्णामृतकुंभ संभृत उत्तानसप्तस्य गभीरतामु को
 करे शुभ्राक्षमालाथरं पिशा स्यादि पात्रे निहितेच नाभौ ॥
 ज्वरा जराकलाप रुचिरे चेदा शीतोवुषास वहेला पतंतीनिहं
 दुंमोलिस्त्रुहि। भिषभिभिरिति निदाहे त्वरितेज्वरेच। शीतोभ
 शीते सन्निपातेः नूकाभिये। सात शतशश्रु विलोडितेनरा
 भेषजे जाक्रवीनीरे वैद्योरो केतवेदनयुतेन चतेनदिश्या।
 विदपवहि ॥ प्रथरुदाहस्य दाहज्वरी सकमलोत्पल मा

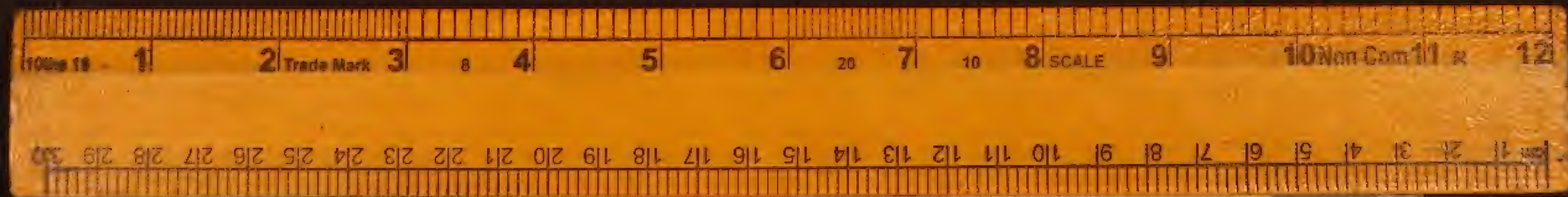
ल्यथारी हिमे विषेत् सलिल रोति रोगधम नाशहेतुः ॥
 कोष्ट मनस्यकाले। काजिकाई वस्तेव ह्यागमवे। कुंभोद्भव
 पटेनावगुणने दाहनाशने। तयो रंभो गुड विष्या करणानि
 अथ गौतमसेस्वित्र शीतलीकृ ते निहिते नसि नूने स्यात् चि
 तवाससा। श्रुयात्रमाह। दाहा तथमविनाशने। कुंभोद्भवतो
 वमर्दिते हामे निरजे तस्यया रेभः श्रुगतिवृत्तनक्तलकर
 निते। शर्करा मधुसेयुते पा सः। श्रुमर्दनेमद्याकामभक्त
 शयेला जनपेणे। लाजतपेण मलयोद्भवेः मरुतरु मधुलि
 लाजशक्तभिरुपतपेण। वाणः श्रेः प्रपपाणिजपोमुभिः। ला
 कमलहासियो जलजेनगुहाः हलासजकेलाभि पूषश्चित्रथ
 शुभाः। नार्थश्च नदिगधोपा सापहः। ग्रहेरोषहरः श्रुदः
 दाहदेन्यहरामताः। मुक्तावली सोभापकरउत्तमः। श्रु प
 चेदन शीतलानेसुराथपुष्पा कोगी। मर्दजे काला। मरुत
 वरभूषितानां। तितेवितीनां रुः देवदारुः। श्रुः गुग्गुलुः
 पयोधराणामालिगानाश्रुह पाणिजः नालः। पोशुः पर्पट
 रंतिदाहे। प्रज्ञादेवास्पविज्ञा कः। लोहंश्रुगुरुः। लामजके
 यताः खीरपनयेतपुनः। हिते उशीरवत् पीतच्छविदणवि
 च भोजयेदत्र येतामोतिसुख शेषः। तदलाभे उशीरः ग्राह
 महत्। प्रज्ञादकेकामकृतेह मूरीकामरदारु मत्स्यशक
 र्प ॥ अथ चित्रधमस्यचिकि लाशुक्तामलकोः मृतापण्या
 स्ता। कोणावोगग्रा लवणोत्त रेवत रामसेनक रजो राजीफ
 सानि करंजवीजे लणदामला लेः संयुताः। इत्य श्रुत्रुजो
 नि। पश्यात् सिद्धार्थकहिंशुं यदुंरदला दाहा पटोली
 ठी युतानि वस्त्रावविमिश्रिता पयः पश्यापर्पटसजवृत्तकटु
 नि। पिष्ट्वा उदीये नयने विषेया काशेवृत्तपुष्पः श्रुताः। मही
 प्रचेतनेति प्रथिताविताया। का दाहा। मत्स्यशकला कटु
 चित्रधमापस्मृतिभूतदोष शि का। श्रुवेतः श्रुवेतः। राम

सेनकः किराततितकः। रजः कणमलेनुर शिथुगजिकयोः
 पर्वटकः। रजोफलः पटोलः। विष्णु कणमलेप्रलेपयेत्। क
 प्रययोगांतरमाह। दंडरत्ना मे रणमलभरः पोष्य स्तन लेपे
 उकपरी। साचमया ब्राह्मी मे न शाम्यति। अशिपिरजलप
 जिष्णु शोणकश्च। तथाप्यत्रा विस्मृतिं मरिच कण जीरमि
 ह्री ग्रासायनरक्तं गुणयेत्। ब्रा युजे त्वरिते। नस्पविधि सेविते
 ह्री मतिप्रदा मेधा ज्वरहरी र ननु कणकरुक् ताशकुत्रदिते
 सायनीति। ब्राह्मी वरेभी इति भागीजया पोकरकंठकारीक
 लोके। पयःवालकं राजद्वलगा दुविकोशा चन कुंडलीभिः ॥
 रत्नयः। शबकप्रष्पी शोखप्र कुलीरपुंगी कटका रसाभिः
 यी। अथकणिकसचिकित्सा। प्र कृतः कषायः किलकणिक
 लेपः समस्तनयसत्पमेकः समु ज्ञः। भागीवभनेटी। इतिलो
 दित्त पोष्यं च रक्तावसेकः। विप के। तदलाभकंठकारीमलेश
 कश्च शसुकिया एयजित्सा ब्र हो। जया गणियार इतिलो
 एतत्तत्तदुतेतचिकित्सा। अ के। पोकरे प्रकरमूले। उग्रा
 यमयीः। अल्पतेकाणकेपकुः प्र वचा कुंडली गुडची। कुलीर
 लेपः अस्तंतापनयति। तच्चि शुगी कर्कटपुंगी। रसारास्त्रा
 कित्सा व्रणचिकित्सा। निष्पा दणमूल मत्स्यशकला चपला
 विष्णालामय माणिमन्य टांवी विफला महोषधि किरातयुते
 गुटीमल्लकृतः प्रलेपः। प्रभाक मरिचे पवित्राणित माण्डवला
 रत्नीरयुत प्रभावाद्यास्तः समस्तो गहंति कणिक रुजः सकला।
 अथकणिकरुजः। कुलस्यः कट चपला पिप्पली॥ अथकंठकु
 फलेपुंठीकारवीच शमाशके ज्ञसचिकित्सा। फलविक्रम
 सुलोले लेपने कार्य कणम धरासुस्तकदि कलिग सिंहा
 ले पुक्रुम्रः। गेरिके कठिनी ननशवंरीभिः। क्वाथः कृतः कुं
 पुंठी कटफलैः सवैः समैः। तिकंठकुं कंठीरवः ऊंजरमा
 उल्लेः काजिकसंविष्टः प्रलेपः शुयदत्त। सिंहाननो वासक॥

शर्वरी हरिद्रा किरातकटका कप्रययेन निष्पन्नः ॥
 कणा ऊटज कंठकारीशरी सत्रिवंधने ज्ञी सम्पु. नि.
 कलिद्रु किलिमाभवा कटु श्रितबंधने सम्पु. नि.
 ककटफलाभोयैः। विषाम सनिपर्वकबंधनो रनट प्रत्य
 लकप्रकरणल कुलीरपुंगी येन निष्पन्न ॥
 वृषे महोषधसंवे रये जयति सत्रिभः वि सटशः। इतिज
 कंठकुंजगाणः। शरीकचूरः। टाथरः ॥
 कलिद्रुः विभीतकः किलिम सत्रिविष्टः वि उपविष्टः। य
 देवदारुः। कटुकं मरिचं विषा या। ध्येयः सदा सवितमेडलम
 अतिविषा। प्रकरं प्रकरमूले धवमीताययाः सरसिजास
 वृषः वासकः। वृषादिभिः किं न सत्रिविष्टः। केयूरानकन
 विशिष्टेः महोषधसंवेः महो ककुंडलवानकिरीटीहारीदि
 षधस्य सतिभिः। तेन पतेः रत्नयवपुष्टिप्रोत्तचक्रः। इत्या
 सहितेन महोषधेन इत्यर्थः दित्यदयो। निकटः। इतिकेति
 अथाल्वा वातादि प्रवृद्धम तः सत्रिवृत्तिः स्त्री सम्पु. नि. वर्त
 ध स्त्रीण वातादि हेतका ने। सेनि एव वृत्तधातोक्ति प्रत्य
 नो कुंभीपाकादिसत्रिपातज येन निष्पन्नः ॥
 राणा व्रयोदशानां चिकित् सत्रिवेशः पुं पत्रनादिषुदिगा
 साभिधीयते। साचतत्पहेत दिपरिच्छिन्नप्रदेशः। एवेदिगा
 काना विष्फुरकादीनामयो यवच्छिन्नगृहः। इतिकलिंराः
 दशानमिव विधातया। इति पुरादे रंदिविहरणभूमिः ॥
 सत्रिपातजराधिकारः। इति इतिस्त्रास्यादयः। तत्पण्यायः
 भावप्रकाशः ॥ निकर्षणं २ इत्यमरभरतो ॥
 सत्रिपातनुत् पुं नेपालनिवः किंच। नगरादिवहिः स्वेर वि
 इतिराजनिर्हरः ॥ हारचारुभूमिषु। तत्रदये नि
 सत्रिवरुः वि सम्पु. नि. यनयु गदिते सत्रिवेशो निकर्षणं
 तः सनिपर्वबंधनोः कसिणि इतिशब्दत्वावली ॥

सन्निहितं वि निकटे। यथा तत्सति श्रिते। अनारंभस्तथा
ब्रह्मपुराणे। यथादे। कृष्ण हारेभित्ताविप्रे सन्निहिते।
ते तभूमे सन्निहिता भवेत् आत्म ज्ञानविवेकश्च तथाया
यावत् पुण्य ममावासादिना त्मावबोधने। चतुर्थे चाश्रमे
निदृष्टपंच। इति प्रायश्चित् प्रकीर्तितः
मते ॥
संन्यासः वि सम्पदः न्यासीकृ तदाश्रमकालादि यथा एवे
तः। समर्पितः। यथा योगासे वनाश्रमे स्थिता तृतीयेभा
यस्तकमीणे ज्ञानसंछिन्नसे गमायुषः। चतुर्थे मायुषेभा
प्राये। आत्मवर्तनकमीणि नि गे संन्यासेननयेतकृमात्। अ
वर्धतिपनेजय। इति भगवः श्रीतात्पर्यसंन्यास हिजः प्रव
हीतायो। अथायः ॥ जितोभवेत्। योगाभ्यासरतः शो
संन्यासः पुं जहामासी। इति तोब्रह्मविद्यापरायणः। यदा
शुद्धचंद्रिका। काम्यकर्मणा मनसि संपन्नं वैतसे सर्ववस्तुषु
न्यासः। यथा। काम्यानां क तदासंन्यास मिच्छेत्तुपतितः
मितांन्यासे संन्यासे कवयोति स्याद्विपर्यये। प्राजापत्याभि
३ः सर्वकर्मफलत्यागोप्राप्तः प्येहिमाप्रेयी मयदा पुनः। दा
रुपागेविवक्षणाः। इति श्री तः पक्षकषायोसो ब्रह्माश्रमशु
भगवद्गीतायां ५ अथायः। याश्रयेत्। इति कौर्म उपरिभा
अपिच। संन्यासः कर्मणांन्या गे ५ अथायः। कलौत्तवि
सः कृतातामकृतैः सह। कुश य वैषयोः संन्यास निषेधो
लाकुशलाभांत प्रहाणंन्यास यथा। अश्रमेथे गवालेभंसेया
उच्यते। इति मात्पे ५ ॥ से पलपेटके। देवरेणसतो
अथायः। चतुर्थाश्रमः। तदा त्यजि कलौ पंच विवर्जयेत्
अश्रमधर्मा यथा। सर्वसंगपरि इति कलौ संन्यासनिषेधकं
त्यागो ब्रह्मचर्यासमन्वितः। सन्निय वैषय विषयकं। ३
जितेन्द्रियत्वावासेनेकस्मि तिमलमासतत्वे संन्यास प्र

निषेधश्च कलौ सन्नविशेषं अथायः
वेत्। इति मलमासतत्त्वप्रति संन्यासी पुं संन्यासाश्रमवि
ज्ञायो श्रीरघुनेदनभट्टाचार्यः शिष्टः। चतुर्थाश्रमी। तस्यार्थायः
चैत्रमासे संन्यासकरणप्रमा शराशरी २ मस्करो ३ पवित्रा
णयथा ॥ चैत्रे शिवोत्त सवे ४ ध कर्मदी ५ अश्रमः ६ मि
कुर्यात् तस्यगीत महोत्तस चः ७ इति जराधरः। तस्य
वेः। स्त्रायान् त्रिसंध्यंरात्रौ च लक्षणदियथा। सर्वशुद्धादि
हविष्याशी जितेन्द्रियः। शि कंसत्वांशुदितमुंजे गौरिक
वस्तुपता याति शिवप्रीति कोपीनाच्छादने देउं कमेष्ट
करः परः। त्रिविद्यादिषु योगे लुच विधत् भित्ताचुतिर्निर्ज
र्या देहे संयोज्यभक्तिः ॥ नेतीर्थे वा स्यात्ता केवलमीश्वर
अश्रमेथफले तस्य जायतेच राधने करोति यः संन्यासी।
पदेपदे सर्वकर्मपरित्यागी सत चतुर्विधः कुटीचरः ॥
शिवोत्तसवपरायणः। भ बहूदकः १ हेसः २ परमहेसः ५
कै जागरणकुर्वाद्रात्रौ न तस्य धर्माः यथा। सदने लाक
त्यजतहलेः। नानाविधे स्म दने वा लोष्टे वा कौचने तथा
हावाह्ये ईशेयु विविधेरपि समबुद्धिर्यस्यास्यत् ससया
नामावेशाधरेन्द्रेयः प्रीयते सीति कीर्तितः। दाण्डकुमेड
शंकरप्रभुः। किमलभ्यभरा लुरक्तवस्त्रमात्रेव धारयेत्।
वति प्रसन्ने नीललोहिते। निषेधप्रवासी नेकत्रससया
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तोषणी सीतिकीर्तितः। शुद्धाचारहि
या महेस्वरः। शोखवाद्यशोख ज्ञानेचयुंतेलोभादिवर्जितः
तोये वज्रयेत् शिवसन्नियो। किंतु किंचिचेतत स सया
ग्रामाहृदि रिम शोभो रुत्सवे सीतिकीर्तितः। न व्यापीरी
कारयेन्मुदा। उपाय कृत्वा सं नाश्रमीच सर्वकर्मविवर्जितः
कृत्यात्रतमेतस्मापयेत् ॥ ध्यायन्नायणोशस्यसंन्या
इति बृहद्वैतसंप्रदायेउत्तरावे ६ सीतिकीर्तितः। शस्यनोनी

ज्ञान प्रोचरतो नित्यं कमेड
लुकरः शुचिः । ब्रह्मयज्ञरतो
नित्यं वनवासरतो भवेत् । मो
क्षसाधनेषु निरतो ब्रह्मसूत्री
ज्ञितेदियः । देहाहंकार निशु
क्तो निर्दोषेऽप्युत्पत्तिः । आ
त्मज्ञान प्रोचरते यतिर्मा
त्तमवाप्नुयात् ॥ अभ्यसेत्
सततं वेदं प्राणवायंसना
तने । स्नाताचम्यविधानेन
शुचिर्देवालयदिषु । यज्ञो
पवीती प्रातात्मा कुशपाणिः
समाहितः । धौतकायायनसमो
भस्मच्छत्रतनूरुहः । अथियज्ञं
ब्रह्मजपेदापि देविकमेव च ॥
आध्यात्मिकं च सततं वेदात्मि
मते च यत् । पुत्रेषु वाप्यनिवस
न ब्रह्मचारी यतिर्मुनिः । वेदमे
वाभ्यसेन्नित्यं सयाति परमं रा
तिं । अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मच
र्यं तपः परं । तमादयाच संतो
षो ब्रतान्यस्य विशेषतः । वेदा
तत्ताननिष्ठो वा पचयज्ञानस
माहितः । ऊर्ध्वादहं हः स्नाता
भेदात्रेनैव तेन हि । होममंज
न जपेन्नित्यं काले काले स
माहितः । स्नाथायं चान्वहं कु
र्वात् सावित्री संध्योर्जपेत्
ध्यायेत् सततं देव मेकोत्तेप
रमेस्वरं । एकात्रे वज्रयेन्नित्यं
कामेकोत्तेप रिग्रहे । एकवा
साहिवासावा शिखी यज्ञोप
वीतवान् । कमेडलुको विहो
क्षिदेडी याति तत्पदं । इति
कौमे उपरिभागे २२ अध्यायः
आसउवाच । पतता प्रसनिष्ठा
नायतीनां नि यतात्मनां । मे
क्षेण वर्तने प्राक्ते फलमलै
रथापि वा । एककाले चरेद्दे
हं न प्रसज्येत विज्ञेयं । भेक्षे
सक्तो हि यतिर्विषयेषु पिस
जति । समागारं चरेद्देहमला
भेदे पुनश्चरेत् । प्रक्षाल्य पा
त्रे भुंजीयादग्निः प्रक्षालयेत्तु
त । अथवा न्यउपादाय पात्रे भुं
जीत नित्यशः । भुक्त्वा च संम
जेत् पात्रे यात्रा समाप्तमलोलपः
विधुमे सन्नपुषले वंगारे भु
क्तवजने । एते शरावसेपाते
भित्तो नित्यं यतिश्चरेत् ॥
गोदोहमात्रं तिष्ठेत् काले
भित्तं यो मुहः ॥ भित्ते
तुक्त्वा सकृत्तस्मी मग्नीयाहा
र्यतः शुचिः ॥ प्रक्षाल्य ।

पारिषादोच समाचम्य यथा
विधि । आदिमे दर्शयित्वा त्रै
भुंजीत प्राण्युत्तमः । ऊर्ध्वा
णा कृतीः पंच आसनं हो समाहि
तः । आचम्य देवे वस्त्राणो ध्यायी
त परमेस्वरं । अलावे दारुपात्रं
च मृन्मये वैष्णवं तथा । चत्वारि
यतिपात्राणि मनु राह प्रजाप
तिः । प्रदोषे पररात्रे च सध्या
त्रे तथैव च । संध्यास्नानं विशे
षेण चित्तयेन्नित्यं मीस्वरं ॥ कु
त्वा ह्यतपमनिलये विष्णोर्वा
विस्मसे भवे । आत्मानं सर्वभू
तानां परत्वात्तमसः स्थितं । सर्व
स्याधार मव्यक्तं मानंदे ज्ञेयं
रव्यं । प्रधानं प्रकृवाती तमा
काशोदहने परं । तदेतः सर्वभा
वाना मीस्वरं ब्रह्मरूपिणं ।
ध्यायेदनादिमहेतु मानेदादि
गुणालये । महीत परमे ब्रह्म प्रक
षस्य मव्ययं । सितेतरा रुपा
कारं महेशं विस्मर्य पिणं । ओं का
रं तेऽथ वात्मानं संस्थाप्य पर
मात्मनि । आकाशे देवमीश
ने ध्यायी ताकाशमव्ययं । कार
णं सर्वभूतानां मानंदेकसमा
अपे । उपासकं प्रकृपं भुंज्यायेत्युच्ये
त ।
वेधनात् । यदा यदा यं प्रकृतौ
जगतस्मादहं ज्ञातये । विचित्र
परमं योम सर्वभूतैककारणं
जीवने सर्वभूतानां यत्ने लोकः
प्रलीयते । मानंदे ब्रह्मणः सक्तो
यत् पश्येति सुसुखः । तत्तथे
निहिते ब्रह्मकेवले ज्ञानलक्ष
णे । अनेने सत्यमीशानं विचिं
न्यासीत् संयतः । गुहादुगुहा
तमे ज्ञाने यतीनां मेतदीविते
योः उतिष्ठेत् सततं साधुते
योगमीस्वरः । तस्मात्प्रधानं
तो नित्यं मात्मविद्या पराध्या
ज्ञाने समभ्यसेद्वाद्यं मुच्येत
भववेधनात् । यदा एष्यत्
त्वमात्मानं सर्वस्मादवकेवले
आनेदमसं ज्ञाने ध्यायीत च
धनः परं यस्माद्भवेति भूतानि
यद्भुता नेव जायते । सतस्मादी
सुरोदेवः परस्ताद्योः धितिष्ठति
यदेतरेतद्भूतानं प्राप्नुते शिवम
व्ययं । यमाहुस्तत्परो यस्तु स
देवः स्यान्महेस्वरः । ब्रतानि
यानि भित्तुं तथैवोपब्र
तानि च । एकैकानि क्षमेते
षां प्रायश्चित्ते विधीयते । उपे
त्य च हियेकामात् प्रायश्चि

नेममाहितः। प्राणायामसमा
युक्तं कृत्वात् सांतपनेभ्युचिः।
ततश्चरेत् नियमान् कृत्वात्
यतमानसः पुनराश्रममागत्य
चरेत्तत्तदितः। न तस्मै
कृतमदत्तेति नस्तीति मानीषिणः।
तथापि न च कर्तव्यः प्रसंगो
यदुक्तः। एकस्योपवासश्च
प्राणायामश्चेतथा। उक्तान्
तेप्रकर्तव्यं यतिना यमेलिषु
ना। परमापहृतेनापिनकार्यं
स्नेयमन्यतः। स्नेयादभ्य-
धिकः कश्चित् नास्त्यर्थं इति
स्मृतिः हिंसाचेष्टा परा तस्मा
याचात्मज्ञाननाशिका। यदेते
इति नाम प्राणायामतवदि
श्रुताः। सतस्महरते प्राणान्
योग्यस्महरतेयने। पवेकत्वा
सुडष्टात्मा भिन्नवृत्तौवृत्तयुतः
भूयानिर्वेदमापन्न श्रुतेच्छांदा-
युतवृत्ते। विधिना प्राखट्ट
छेत्त संवत्सर मिति श्रुतिः ॥
भूयो निर्वेद मापन्न श्रुतेच्छांदा-
रतेदितः। श्रुतस्मादपि हिंसा
तयदिभिन्नः समाचरेत् कृत्वा
कृच्छ्रातिकृच्छ्रं चोदायण-
मणाशिव स्तदेदिदियदेवत्यात्

स्त्रियं दृष्ट्वा यति यदि तेन
धारयितव्यावे प्राणायामात्
षोडश। दिवास्वप्ने विराजेत्यात्
प्राणायामशते तथा। एकात्रे
मधुमांसेच नवश्राद्धे तथैवच
प्रत्यक्षलवणे चोक्तं प्राजाप
तेविशेषधने। ध्याननिष्ठस्य
तते नष्टपते सवेपातके। त
स्मान्नेष्ट्यं ध्यात्वा तस्य ध्या
नरतो भवेत्। यद्वा परमं ज्ञे-
तिः प्रतिष्ठापयमस्त्यं। यो-
नरात्मा परं त्रयसविज्ञेयो म
हेस्वरः। पषदेवो महादेवः के
वलः परमेश्वरः। तदेवास्त्य
महेतं तदादित्यांतरं परं ॥ यस्मा
तमहीयते देवः स्वधाति ज्ञा-
नसंज्ञिते। आत्मयोगाकयेत
त्वेमहादेवस्ततः स्मृतः। नाने
देवं महादेवाद्यातिरिक्तं प्रप-
श्रुतिः। त मेवात्मान मन्वेति
यः स याति परंपदं ॥ मन्वेते ये
स्वमात्माने विभिन्ने परमस्य
एतः। न तेष श्रुतिरते देवं वृथा
तेषां परिश्रमः। एक मेव परं
ब्रह्म विज्ञेयं तत्तमययं। सदे
वस्तु महादेवो नैतद्विज्ञाय
वध्यते ॥ तस्माद्यत्नेन निय

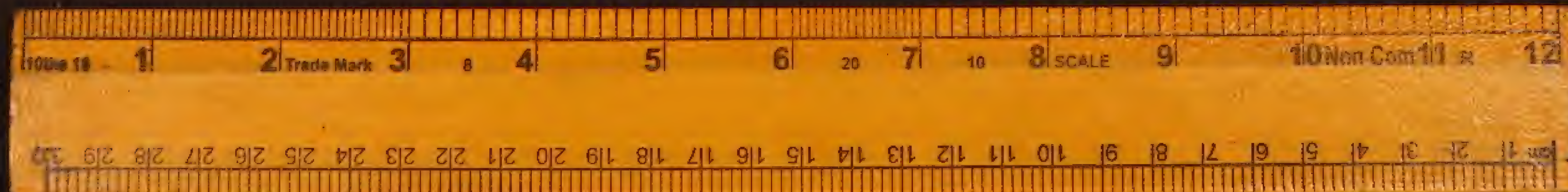
तं यतिः संयतमानसः ॥ ज्ञान-
योगरतः शोतो महादेव परायणः।
पषवः कथितो विप्रः यतीना-
माश्रमः शुभः। पितामहेन प्र-
भुना मुनीनां एवमीरितः। न
प्रशिक्ष्य योगिभ्यो दद्यादिर-
मनुजमे। ज्ञाने स्वयंभुवा-
शोक्तं यतिधर्माश्रमेशिवे ॥ १
ति यतिनियमाना मेतदुक्तं वि-
धाने पशुपतिपरितोषे यद्दे-
कहेतुः। नभवति पुनरेवाशु
इवोवा विनाशः प्राणिहितस
नसा येनित्य मेवाचरेति। इति
कोर्म उपरिभागे यतिधर्मा-
नम १८। अध्यायः ॥
युगभेदे संयासितो नामानि
उपाधयश्च यथा। आदौ वेदे
तार्थ्या ब्रह्मा। द्वितीयाचा-
र्या विसुः। तृतीयाचार्या रु-
रः। चतुर्थाचार्या वशिष्ठः
पंचमाचार्याः शक्तिः। षष्ठा-
चार्याः पराशरः। सप्तमाचा-
र्या व्यासः। अष्टमाचार्याः मु-
कः। नवमाचार्या गोउः। दश
माचार्या गोविंदः। एकादशः
श्रीशंकराचार्याः। सत्ययुगमभ्ये
आचार्यत्रयं ब्रह्म विसु रुद्राः।

वेतायुगे आचार्यत्रयं वशिष्ठ
शक्ति पराशरः। हापरे आचा-
र्यहये व्यास मुको। कलियुगे
आचार्यत्रयं गोउ गोविंद शंक
राचार्याः। शंकराचार्यस्य च
त्वारः शिष्याः सूरपाचार्यः प
प्राचार्यः शेटकाचार्यः एष्टी
थराचार्य इति। अथ दशनामानि
सूरपाचार्यस्य शिष्यः तीर्थः आ-
श्रमश्च। पद्माचार्यस्य शिष्यहये
वनः श्ररणपशु। शेटकाचार्य
स्य शिष्यत्रये गिरि पर्वत साग
रा इति एष्टीथराचार्यस्य शिष्य
त्रयं। सरस्वतीभारतीपुरी चेति
इति श्रीशंकराचार्यविरचिते।
सप्तमस्तके। अथ च। तीर्थं अ-
मवनारण्य गिरि पर्वत साग
राः। सरस्वती भारतीच पुरीति
दशकीर्तिताः। तेषां लक्षणानि
यथा। विवेकी शंभुमे तीर्थतत्त्व
मस्यादि लक्षणं। स्त्रायान्त्वा
र्थभावेन तीर्थनामा सुज्यते।
आश्रमग्रहणे प्रोक्त आश्रमा
शविद्विजितः। यातायातविनि
मुक्त पतदाश्रमलक्षणं ॥ २
सरस्य निर्जरे देशे वनेवास क
रोतियः ॥ आश्रमाशविनि

सुज्ञो वननामा सउच्यते ॥ सर्वं शृणुसाम्प्रते । ब्रह्मज्ञानेन
शरणे संस्थितो नित्यमानंद
नेदेनेवने । यत्का सर्वमिदेवि
सु मानंदलक्षणं किल ॥ ५ ।
वासो गिरिवरेनित्यं गीताभ्या
से हिततपरः । गंभीराचलवु
हिशु गिरिनामासउच्यते ५
वसेत पर्वतमूलेषु प्रोढाये
भ्यान धारणात् । सारात्सारं
विज्ञाताति पर्वतः परिकीर्ति
तः । ६ । वसेत्सागर गंभीरो व
नश्च परिग्रहः । सय्यादाशु
नलेचेत सागरः परिकीर्तितः
७ । स्वरज्ञानवशेन नित्यं स्वर
वादी कवीश्वरः । संसारसागरे
सारोभिज्ञो योहि सरस्वती च
विद्याभावेण संसृतिः सर्वभारं
परित्यजेत् । ३ । एवभावे न ज्ञाना
ति भारती परिकीर्तितः ८ ॥
ज्ञानतत्वेन संसृतिः संपूर्णतत्त्व
देशितः । ५२ ब्रह्मरतो नित्यं
परीतामा सउच्यते ९ । ३ ।
ब्रह्मचरविजये विद्याशरण
स्वामिभूते ॥ श्रीसदाशिवउवा
च ॥ ब्रह्मताश्रमे देवि क
लौ संज्ञास उच्यते विधिना
येन कर्तव्यं तत्

विसृज्य रुद्रश्च स्वर्गोः सह । सधीः । उत्तराभिमुखो भूत्वा एव
ऋषयः सनकायाश्चाद्या दे
वर्षयस्तथा । अत्रये पितरः पूजा
वत्सामिष्टातानपि पितापिता
महेश्वरप्रपितामहपुत्रव । मा
तापितामहीदेवि तथैव प्रपि
तामही । मातामहादयोः प्येवं
मातामहादयोः पित्र । प्राचा
सूचीन् यजेदेवान्दक्षिणस्यां
पितृन् यजेत् । मातामहान्
प्रतीच्यात् एजयेत्प्रासकर्मणि
एवादि क्रमतो दद्यादासनाने
द्वयं द्वयं । देवादीन् क्रमत
स्तथावाह्य एजा समाचरेत् ॥
समर्च विधिवन्नेभ्यः पितॄन्
दद्यात् एयक एयक ॥ पितॄ
प्रदानविधिना दत्ता पितॄन्
प्राक्रमे । कृतोजलिपटौ भूत्वा
पितरो देवा देवर्षि मातृकाया
णाः । गुणातीतपदेष्टुयमन्त्राणि
कुरुताविशत । आन्तरपमर्धयि
त्वात्प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ऋण
इयविनिर्मुक्त मात्मप्राप्ते प्रक
ल्पयेत् । पिताद्यामेव सर्वेषां
तस्मिन्ना प्रपितामहः । आत्मसा
त्पार्थनाया यज्यतादात्मकियां
सधीः । उत्तराभिमुखो भूत्वा एव
वत्कल्पितासने । आवाह्यात्म
पितृन् देवि दद्यात्पितॄन् सम
क्षयन् । प्रागग्रान्दक्षिणप्राशु
पश्चिमाग्रान् यथाकामात् । पि
तार्थमास्तरेभ्यो नुदगग्रान्त्स
कर्मणि । समाप्य आहकर्मणि
गुरुदक्षिणतन्मिता मुमुक्षुश्चित
शुद्धार्थं मिमे मेव शतेजयेत् ।
क्षी मेवकं यजामहे सुगंधि ९
धिवर्द्धने । उवाच कर्मिवर्धे
नान्मया सुंहीयमास्तत्तात् ३
पासनानुसारेण विद्यामंडल
एवकं । संस्थाप्य कलसेतत्र ९
रुः पूजां समाचरेत् । ततस्त परम
ब्रह्म ध्यात्वा शान्तवर्त्मना विद्या
युक्तां ब्रह्मज्ञानवर्त्मना पनमा
चरेत् । प्रागुक्तं संस्कृते वक्तो सं
कल्पेनात्माकृतिं गुरु । दत्ता पि
त्येवमाहूय साकल्य हावयेत्
ते । आदौ वाह्यति भिक्षुत्वाया
एवमेव प्रकल्पयेत् । प्राणोः पा
नः समान आदान आनोच वा
यवः । तत्रहोमे ततः ऊर्ध्वादेहा
मेधतत्त्वकये । एधिवीसलिले
वस्ति वीयु रकाश मेवच ॥
गंधोपसंश्रुतं पशुं स्पर्शः शब्दो

यथाकामात् । ततोवाक्याणि
पादाश्च पादपक्षेण ततः परं
प्राज्ञेत्कनयने जिज्ञासाया
बुद्धीदियाणि च एतानि मे प
दोतेच शुद्धेति पदं मुच्येत
ज्ञीयतेति हं विज्ञाविपासा
भूषासे हिष्ठ इत्यपि । चतुर्वि
प्रानितत्वाविकर्माणि वैदिका
निच । कुलाद्यो निष्क्रिया देह
सुतवच्चित्तयेनतः विभावाम्
तवत्काये रहिते सर्वकर्मणा
स्मरन् तत्परमं ब्रह्म यज्ञसूत्रं
समुद्धरेत् ऐं ज्ञीह्म इति संश्रय
स्वधाश्चायं तत्तवित यज्ञसूत्रं
करे धृत्वा पठित्वा द्यादिति त्रयं
वक्रिजायां समुच्चायं वृताक्रम
नलेदिपेत । कुत्वेवमुपवीतञ्च
कामवीजसमुच्चरन् कित्वाशि
लांकरेकृताद्युतमध्ये नियोज
येत् । ब्रह्मपवित्रिदेवैस्त्रिणा
रूपासनात्तनी । दीयते पावकेसा
नेराच्छदेवि नमोऽस्तुते । काम
माया कुर्वमेवं वक्रिजायामुदी
रयेत् । शिवा माश्रित्य पित
रोदेवा देवर्षयस्तथा । सर्वाणा
ग्रसकर्मणि निवसेति शिरोला
परि ततः संतर्पिताः सर्वा देव

र्षिपितृदेवताः । शिवासूत्रं प
रित्यागादेही ब्रह्मसंयोगे भवेत्
यत्सूत्रं शिवासागात् संन्यासः
स्याद्विजन्तानां । शूद्रानामितरेषां
च शिवां कुत्वेव संक्रिया । ततो
मुक्तशिवासूत्रः प्राणमेदृशत्वं
कुर्वेत् । गुरुकृत्याप्यते शिष्ये
तकोर्णं वदेदिसं । तत्त्वमसि स
हा प्राज्ञहंसः सोऽहं विभावय ॥
निर्ममो निरहेकारः सुभावेन स
त्विचरे । ततोऽष्टव वक्रिचवि
सृज्य ब्रह्म तत्तवित । आत्मस
हं ते मत्वा प्राणमेच्छि रसाग
हं । नमस्तुभ्यं नमो मद्ये त्वभ्यं
हं नमोनमः । तमेव तदहमे
व विस्मर्येनमोऽस्तुते । ब्रह्म
मंत्रोपासकातो तत्त्वज्ञानो जि
तात्मनो । स्वसंवेला शिवाच्छि
दात् संन्यासग्रहणं भवेत् । ब्र
ह्मज्ञान विमुक्तानां किं यत्तैः
आह एतैः । स्वच्छाचारपरा
णात् प्रत्यवायो न विद्यते ॥
ततो निर्द्वन्द्वयोः सौ निष्कामः
स्थिरमानसः । निर्ममो विहरे
त् शिष्यः साक्षाद्ब्रह्मसंयोगो भवि
मुक्ता विधि निषेधाभ्यां नियो
गो ज्ञेय आत्मवित् । सखरः त

सुमोधीरोजितात्मा विराजतस्य
ह । शिवात्मा प्राप्तः त्रिः पि
सुखे प्राप्तेः पितृष्टुहः । सदा
नंदः शुचिः प्रांतो निरपेक्षो
निराकुलः । नो हेतुकः स्याज्जी
वानो सदा प्राणिहिते रतः ॥
विगतामर्षभीदो तो निःसंक
त्यो निरुद्यमः योगकहेषविमु
क्तः स्याच्छ्रेयो मित्रे समो भवे
त् । शीतं ताता तपसहः स
मो माना यमानयोः । समः शु
भाशुभे तुष्टो यदृच्छालाभ
वस्तना । निश्चिण्णो निर्विक
ल्पो निर्दोभः स्यात्तत्सचयी । य
थासममुपाश्रित्य मृषाविम्व
प्रतिष्ठति । आत्माश्रितस्तथा दे
हो ज्ञानत्रये सुखी भवेत् । इति
प्राप्तये वक्तव्यं निस्तंस्वकर्मव्य
कथयक । आत्मासाही विनिर्लि
प्ता ज्ञातेवे मोक्षभाग भवेत् ॥
धातप्रतिग्रहे निर्दामनते की
नेक्षिया । रेतस्यागमस्योच
संन्यासी पवित्रजयेत् । सर्वत्र
समदृष्टिः स्यात्तत्कीदेवे तथा
नरे । सर्वं मुच्येति जानीयात्
परिज्ज्ञात् सर्वकर्मसु । विप्रान्ने
सुपचात्रेवा यस्यात्तत्तत् स

मागतं । देशं कालं तथाच
न मन्त्रीयादविचारयन् । अथवा
मशास्त्राध्ययनेः सदा तत्त्वविचा
रयोः । अवधत्तो न येत्काले स्ते
च्छाचारपरायणः । संन्यासिनां
स्ते काये दाहयेन कदाचन ॥
संस्पृशं यथुष्णाद्ये निखने
हास्य मज्जयेत् । प्रप्राप्तयोग
मर्त्यानां सदा कामाभिलाषिणां
प्रभावजायते देवि प्रवृत्तिः
कर्मसंकुले । प्रजापि ते सानुर
क्ता धानाद्यं जपसाधने । श्रे
यस्तदेव ज्ञानेन तत्तदेव वदन्ति
श्रुयाः । श्रुतः कर्मविधानानि
प्राक्तानि चित्तमुद्धये । नाम
इयं वक्रविधे तदर्थं कल्पितं
मया ब्रह्मज्ञाने विना देविकर्म
संन्यासने विना । कुर्वन्कल्पश
नं कर्म न भवेत्मुक्तिभाजनः ।
कुलावधत्तस्तत्तरो जीवन्मुक्तो
नराकृतिः ॥ साक्षाद्ब्राह्मणो
मत्वा गृहस्थस्तप एजयेत् ॥
यत्ने ईर्ष्यानमात्रेण विमुक्तः स
र्वपातकात् । तीर्थव्रततपोदान
सर्वयज्ञफलैर्लभेत् । इत्यवधुः
ताश्रमः । इति सहा निर्वाणते
रेग्रहमोक्षासः ॥

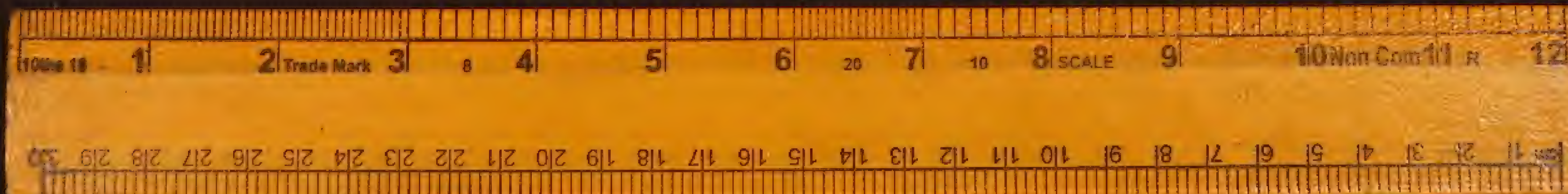

सपत्नीकृतः पुं हतमृगादिः। सपत्नीपुत्रस्य
अत्यंतपीडिते वि॥ इति के
चित् ॥
सपत्नीकरणं स्त्री अत्यंतपीड
ने। इति हलायुधः ॥
सपत्नीकृतः पुं हतमृगादिः।
अत्यंतपीडिते वि॥ इति के
चित् ॥
सपत्नीकृतिः स्त्री अत्यंतपीडने
तत्पर्यायः। निष्पत्तीकृतिः
इति हेमचंद्रः ॥
सपत्नीः पुं पुत्रः। इत्यमरः ॥
सपत्नीरिः पुं वंशविशेषः। वे
उडवांश इति भाषा। यथा।
ब्रह्मर्षिः सपत्नीरि ब्रह्मसंत
तिराशुपः। इति शब्दचंद्रिका ॥
सप संवेधे। असीसपत्नः। इति
उणादिसः। कविकल्पद्रुमे मूर्ध
नादिर्ये ॥
सपत्नी स्त्री सपानपत्निका। स
तीन इति भाषा। यथा। दौहि
त्रभावे सपत्नीपुत्रः। तस्य पुत्र
त्वं स्मरणात्। यथा मनुः ॥
सर्वसा मेकपत्नीना मेकाचेत्
पुत्रिणीभवेत्। सर्वस्ता स्तेन
पुत्रेण प्राह पुत्रवती मनुः ॥
एकपत्नीना मिति एकः पतिर्ये

सा मिति। अत्र सपत्नीपुत्रस्य
पुत्रत्वादिदेशात् तत्सत्वेपि
स्त्रीणां सपिंडने मेधिले रु
क्तं। तत्र पुत्रेणैव तत्कर्तव्येस
पिंडीकरणं स्त्रियाः। पुरुषस्य
पुनस्तत्प्राह पुत्रादयोः पिये।
इतिलघुहारीतवचने पवका
देशान्तिदिष्टपुत्रनिषेधात् ॥
इति शुद्धितत्त्वं ॥
सपदि व्युत्ते। तत्तत्तानाः ॥
इत्यमरः ॥
सपत्नी स्त्री पुत्रा। इत्यमरः ॥
सपादः वि पादेन सहवर्तमानः
स त चरणयुक्त श्रुतार्थभागस
हितश्च। यथा। सपादपल्लवाने
न वेला वृत्ति निश्चिते। इति
सक्त्यमुक्तवली ॥
सपादपीठं वि पादपीठयुक्तं
सिंहासनादि। यथा। आदित्त
रादीप्रकृशानुकल्पे सिंहासनं
तस्य सपादपीठं संतप्रवासी
करवत्त्वं वज्रं विभागाविरक्तम
हाश्वरत्नं। इति भट्टो ३ सर्गः ॥
सपिंडः पुं सप्तपुरुषांतरगतज्ञा
तिः। तत्पर्यायः। सनाभिः
२ इत्यमरः ॥ सच अष्टाचवि
वार दायमेदात् विविधः।

तत्रैवैव सपिण्डस्य लक्षणं य
था। सप्तपुरुषांतरगतत्वे सति
गोत्रेणैव सति दातृत्वे भोक्तृत्वा
न्यतरं संवेधेन। पिंडलेपात्
इत्वं। दत्तकस्यानोत भर्त्सा
पिण्डान्न सपिंडं। अदत्तानो
पिंडवपि त्रिपुरुष सपिण्डाः।
विवाहसपिंडास्तु। पितृ पितृ
वन्धुपेक्षया सप्तमपुरुषावथ
यः। मातामह मातृवन्धुपेक्षया
पंचमपुरुषावथ यश्च। यथा। पं
चमात्ममहर्षे मातृतः पितृतः
क्रमात्। सपिंडता निवर्तत सर्व
वर्णेषु विधिः। इत्येहाह तत्
धृतनारदवचने। दायसपिण्डा
स्तु। त्रिपुरुषावथयः। तत्र पि
रपितामह प्रपितामहाः तेषां
पुत्र पौत्र प्रपौत्र दौहित्राः। मा
तामह प्रमातामह बृहप्रमा
तामहाः। तस्य पुत्र प्रपौत्रा
श्च। इति दायभागः ॥ अथ
सपिण्डादिविचारः। मत्स्य
पुराणे। लेपभाजश्रुतार्थायाः
पिंडाद्याः पिण्डभाजितः। पिंड
दः सप्तम स्तेषां सपिंडं सा
प्रपौरुषे नन्वेवैव आजादिभिः
सह पिंडं तलेपभोक्तृत्वा।

संभवात् कथं सपिंडत्वमिति
चेदुच्यते। तेषामपि पिंडलेप
योः संवेधोऽस्ति। तथाच वै
धायनः। प्रपितामहः पिताम
हः। पिता सयं मातृप्रातरः
सर्वप्रायाः पुत्रः पौत्रः प्रपौत्रो
वा एतानविभक्तदायादान्
सपिंडनाचक्षते विभक्तदाया
दान् सज्जत्यानाचक्षते सत्त्वे
गजेषु तस्मासी शर्था भवति।
इति। अथार्थः पिंडादि पिण्ड
त्रयेषु सपिंडनेन भोक्तृत्वात्
पुत्रादिभिस्त्रिभिः स्तत्पिंडदा
नात्। यश्च जीवत् सपिंडं
दाता स मृतः सन् सपिंडनेन
तत्पिंडभोक्ता एवेति मथ्यं
तः पुरुषः एवेवाजीवन्पिंडदा
तामृतः सन् तत्पिंडभोक्ताऽपरे
षां जीवतो पिण्डसंप्रदानम्
तथासीत् मृतेषु तैः सह दौ
हित्रादिदेयपिण्डभोक्ताऽभूतो
येषां मयं पिंडदाता ये चाप्य
पिंडभोक्तास्तैः विभक्तं पिंडं
इमे दायं अश्रंतीति अविभ
क्तदायादाः सपिंडा इति। ३
देव सपिंडत्वं सज्जत्यात्वेन
दायग्रहणार्थं। प्रपौत्राद्यर्थेन

पिंडलेपभुजा। सपि लेपभा मार्कंडेयपुराणे नित्यक्रिया।
जम्भुतथायाः पिशाचाः पिंडः पिहृणां केचिद्विहृतिसमताः
भागिनः। इति प्रागुक्तमस्य नपिहृणां तथेवाय शेषं एव
राणां वरमाणा कर्मपुरा दचरेत। अत्र एवादीतपिहृणां
रा शंखलिखितवचनाच्च। पि प्राप्ते नपिहृणा मित्यत्र पुनः पि
हृणां गृहणां सहकादीनाम-
लेपेतुल्य ग्राह्यात्। हारलता- त्रोटसर्गाभ्यनुत्तानार्थं मिति
याकर्मपुराणां सपिण्डता न फलांतरं युक्तं हरिशर्माणा
पुरुषसप्तमे विनिवर्तते। समा पिश्रुत्यायं पुनर्वचनं मिति लि
नोदकभावस्तु जन्म नास्तीत्ये विवते। अथ यः खलुपिंडान् द
रने। पिता पितामह श्वेव तथे लेवन्तः परतश्चाप्राप्तमिहभा
वप्रपितामहः। लेपभाजं श्रुत वः सकथं सपिंडः एकपिंडदा
थायाः सापिंडो साम्रपोरुषे तत्तमोक्तुल्लक्षणं संवधाभा
लेपभाभिभ्य स्तुहं यावज्जन्म वादितिचेत् तद्योग्यतयेति क
नास्तीत्येदेदं यावदुक्तना मः। योग्यताप्रयोजकं च सामा
न्त्यास्मात् एवंपुरुषादय जा नशास्त्रविषयत्वे। ततश्च अत्र
तः। इति विशेषः अय मसत निवृद्धप्रपितामहावधिकाथस्त
ऊले जात इति सामान्यतोवा नानावर्गो पुंसो प्रत्येकापेक्षया
संयोज्यते तावत् सामानोदक सप्ताना मेकगोत्राणां स्थावधि
तमिति हारलता। अत्र परवच परतनातो सामानोच सापिंडो
नेनेव सापिंडासिद्धौ एवैवच पिंड लेपयो दीतत्त भोक्तुत्
न एवाहं जीवत्पितृकत्वादिसंवेधादिति स्त्रीणां तु भर्तृसापि
नाश्रुपिकपुरुषेषु पिंडलेप एमेन सापिंडो। प्रतानो भर्तृसा
हेतुपेपि सपिंडतानि वृत्तिनाप पितामहितिवचनात्। नन्वेवेक
तायाः सर्वदेशीयाचशेषितया। न्यायाः कथं सपिंडतेति चेत्प्रा
यथाप्राह विवेकेपि पार्वण्य दियुगणावचनात्। तेषु कथं स
हानंतरं नित्यप्राहविकल्पः। पिंडो। यथा। सपिंडता न।

कस्यानोसर्वानो विधौरुषी सर्वेषां गोत्रतः साम्रपोरुषी। पि
अकस्याना मन्त्रानो। अत्र उचोदकदानं च शोचाशोचतदा
ज्ञानं विधौरुष मिति वशिष्ठेव नुगे। गोत्रतः गोत्रेकेतेन मा
चनात्। तेन आत्मपंचमे सुदृष तामहजुल्लेकदाचित् षट् पु
पितामहे सापिंडो निर्वर्तते। रुषपयिते पिंडसंबंधेपिन स
इति प्रतिपादिते अतएव क पिंडता। तातसमप्रुरुषान् आ
यायाः प्रपितामहभाजा तस समंतानकारेण पिण्डादिकम
नृतिभिश्च सहसापिंडभावात् नुगच्छतीति तदानुगे। एतेन
कस्यामरा जनेनयो स्तेषां सपिंडता एकशरीरावयवान्
पिंडाशेषे च नास्ति किंतुसमानो येनभवति। तथाहि। पिताः पु
दकनिमित्तं सेवाशेषाच मिति। रीरावयवान्नेनपिडासह प
एतेषां मपि जननमरणयोः क वेपितामहादिभिरपिपितृहारे
माना मिति मूलपाणि महा ए तच्छरीरावयवान्नायात् प
महोपाध्यायाः। यस्तु कर्मपुरा वंमात्पुत्रीरावयवान्नेन मात्र
अप्रज्ञानोतथा स्त्रीणां सापिंडो दिभि रपि। एतेषां सहपत्या
साम्रपोरुषे। प्रतानो भर्तृसा एकशरीराभक्तया सापिंडो
पिण्डो प्राहदेवः पितामहः ॥ तथा चराक्षीपनिषदि। एतत्
इति रत्नाकरश्चते तद्विवाहेपि वाटकोधिकं शरीरे जीति। पि
तपत्तविषये। यथा विसृप ततः स्त्रीणां मातृतः प्रसिस्तायु
राणे। सममी पितृपत्याच्च मा मजातः पितृतः तस्यांसहपि
तपत्ताच्चपंचमी। उदहेत दि राणिमातृतश्चेति तत्रतत्रावय
जो भाग्या न्यायेन विधितान् वान्वयप्रतिपादनात् निताप्य
प साम्रमीपंचमीदित्ता इतिशे पिंडान्वयेतुसापिंडो आत् पि
षः। भर्तृसापिएता मित्यत्रसा तस्यापिसापिंडो नस्यात् अति
प्रपोरुषमित्यनुष्यते तेन प्रसंगस्तुसमाप्ततमनेन प्रये
भर्तृसमान सापिंडमित्यर्थः गोपायिना निरसनीयः यद्येवं
शंखलिखितो सपिण्डता न मातमहादीना सपि मरणे स-

पिंडेतेन दशाहोचं प्रोचति कस्यपि प्रागुक्तवचनात्। कस्या-
 स्यादेतत् यदि सातामहानां म यासिपोरुचं सपिंडेऽनुजायाश्च
 शोचिरेव स्यादेषाचकं इत्या- भर्तु सपिंडेन सापिंडमिति
 दिविशेषवचनं न स्यात्। यत्र चेत् तदेतन्मतापि यवस्यायोन
 त्रविशेषवचनं नास्ति तत्र दशा- सिति रिति। अतएव समेतवच
 हसिति सितान्तरा रत्नाकरादि नाभिरितं यदशमपुरुषपर्यंत
 मतमपाते। लेपभाज इत्यादि मप्राचं तत्सप्तमपुरुषभंतरा
 वाचनिकेऽर्थे सापिंडे एकश- शोचाश्रुते विरुद्धे। यथात्रास
 रीरावयवान्ययत्रप स्वकपोल एताना मेकपिंडस्वथाना माद
 रचिताधीनवकाशात् तिवी शमात् यमविलिखिनिर्भवति
 पपिंडसंबंधेन आजादीनां सा आसप्तमात् स्तव्यविलिखिनि
 पिंडस्य मत्प्राणतोभायना भवति प्रातर्तोयात् स्वधावि
 भ्यां एवं युक्तत्वात्। कामयेन लिनिर्भवति अन्यथापि शो
 हारलता कल्पतरुपाजितान च क्रियायुक्ताद्वयहृतयोऽभ
 कारादिभिस्तथैव व्याख्यातत्वा वतीति। यस्यार्थः एकासमानापि
 च। रेतः प्राणिपरित्यागसंपन्ना इत्युपायेषां तस्या। यथा एकोदि
 दपयशरीरस्य भवतु वातया। हृत्पिंडेन अनुशोचोत्पत्तेर
 पस्यासह यत्ना एकशरीराभ- त्प्राणशब्देनानुशब्दोक्तो मंत्रो
 कतायाः प्रत्यक्षतापितत्वात्क लसते प्रयुक्तं मंत्रस्तु येचा
 यं सापिंडं प्रमातामहादीनां वि रत्तामनु यांश्च मनुतस्ते ते
 शेषवचनाभावात् सपिंडेतेन सथा इति तथापि सत्प्राणशब्दे
 दशाहोचं प्रोच प्रसंगात् साता नपिंडसंबंधि सथाशब्दोक्तं मं
 महाद्यौ सापिंडस्य लोकविरु रकराक देयजलं ललितं न
 हत्वा च। भवतु वातया शरीर- याच ऊर्जवहंती रस्यते चतु प
 हाय सापिंडं तथापि वचनात् यः कीलां पश्चिक्ते सथास
 यथासमीतगीतत्वेनैव तथा गोत्र तप्यत मेपितु इत्यनेन पिंज
 तः सापिंडो हवीति वचनात् योने सिद्धेदियुक्तं। ततश्च एकपिंड

स्वथानां समानोदकना मित्यर्थः तथा च शुणविसृष्टता शुतिः
 अतएव सनुः। जन्तेन कोदकानां स्वथा वैपित्वा मन्त्रमिति दश
 त्र विराजान् शुदि दिष्टते। वि मपुरुषानेतर समानोदकतेपि
 सपुशान्। सातपत्तस्य पिंडेन सं न विराजं किंतु पत्तिपादि। त
 वेहा येजलेन वा सातपत्तसमा याहि। उदकक्रिया मधिकृत्या
 माहामहपत्तस्य पिंडेन संबहाः रक्तरः। सर्वेजातयो भावयंति
 सपिण्डाः जलेन संबहाः समाना आसप्तमादृशमाहा समानग्रा
 दका इति प्राद्विवेकेषु व्याख्या मवासेन यावत् संबध मनुस्य
 तं। असेवन्था भवेद्या तपिण्डेने रेयुवी इति भावयंति तथादयं
 वादकेन वा इति विवाहेऽप्युक्तं। ति। तत्रावसेवधमनुस्यरेयुवेक
 अत्र प्रविकायाः पार्वणेपिण्डोद ऊलजाता वयमिति स्मरणं भ
 कयोः संबंधात् कस्यामात्रेपि वतीत्यनेनैव सर्वेयामुदकदाने
 तद्योग्यतायाः सत्त्वात् कस्यापि प्राप्ते यदासप्तमादृशमाहेत्युक्ते
 एवोदकसंबंधोच्यते। एतदनुसा तत् सन्निकर्षं तारतम्येनाशोच
 रादपि तस्याः सपिंडतातोद्वया भेदमुदककर्मसमानार्थमिति।
 तस्मादेकपिंड स्वथानामित्यने अशोच भेदस्तु सप्तमपुरुषप
 न समानोदकभावः समाख्या र्थं तं सपिंडत्वादृशाहः। ततश्च
 तः नतदशमपुरुषपर्यंतं पि दशमपुरुषपर्यंतं ग्रहः। तथा
 शदिजीवनादिना पिण्ड संब चविसृ वृहस्यती। दशाहेन स
 थेषि सापिण्डा विहितं प्रागु पिण्डास्तुष्टोति मृतसूतके।
 कपुक्तेः स्वधेयस्य तदनुपयुक्तं विराजं सक्त्यास्तु स्वात्ता शु
 तेन वैयर्थ्यापत्तेः। अत्र पुनापि हंतिगेत्रजाः ततश्च तदशपुरुष
 कारस्तु सन्निकर्षताराभावेसप्र पर्यंतं पत्तिपा। ततश्च जन्म
 मपुरुषपर्यंतं। मृतपितृकस्य नाम स्मृति पर्यंत मेकारः॥
 स्वधोपलसित आहाधिकारः ७ तथाचपिताक्षरा विवादचित्ता
 रुषयपर्यंतमिति। अत्र स्वधा मपोपाहं ह मनुः। सपिंडतातु
 शब्दा मंत्रपरः पितृभक्षपरापि- रूषे सप्तमे विनिवर्तते। समा

नोदकभावस्तुनिर्वर्तकचतुर्दश
त। जन्मानामस्मृतेरेकेतपरं
गोत्रमुच्यते। अत्रसमानोदकते
दिविषे एवैव गोतमःपत्तिणी
सपिण्डेति। परस्परान्तः
मातामहे त्रिशवं स्यादेकाह
स्त्वसपिंडके इति अत्रैव गो
त्रजाना मरुः स्मृतमितिजा
वालवचनं। ततःपरं सर्वथा
समानोदकता निवृत्तेः स्नान
मात्रमिति। स्नात्वा पुन्यंति
गोत्रजा इति वृहस्पत्युक्तत्वा
दिति। इतिमुदितत्वे॥ सपिं
डीकरणं ह्यी एणिसंवत्सर
क्रियमाणपार्वणिकोदिते
कर्तव्यताकप्राहे। यत्र प्रेतपिं
दुसपिण्डेनसहमिष्ट्रीकर
णं। यथा। सपिंडेकरणं प्रो
क्तंएणिसंवत्सरेपुनः। ऊर्णा
चुत्तारि पात्राणि प्रेतादीनां
द्विजोत्तमाः। प्रेतार्थपितृपात्रे
षु पात्र मासेचयेत्ततः। येसमा
ना इति हाभ्यां पिंशनयेवमेव
दि॥ सपिंडीकरणप्राहे दे
वएवं विधीयते। पितृनावा
हयद्यत्र एयकपिंडच निर्दि
शेत्। येसपिण्डीकृताःप्रेता

ततेषां स्यात्सपिंडी क्रिया।
यत्तु ऊर्णात् एयक पिंडे पि
तृहा सोपि जायते। इति कू
र्मपराणो उपरिभागे २३ अध्या
यः॥ अत्रच। ततःसेवत्सरे
एणिसपिंडीकरणंभवेत्। स
पिंडीकरणप्राहे प्रेतः पार्वण
भूम्यतः। वृहस्पतेषु योग्य
श्च गृहस्थश्चभवेत्ततः। सपिं
डीकरणं प्राहेदेवएवं नियो
जयेत्। पितृनेवाशयेत्तत्र ए
यक प्रेतं विनिर्दिशेत्। गोथो
दक तिलैर्गुक्तऊर्णात् पात्रच
तुष्टये। अर्घ्याथ पितृपात्रेषु
प्रेतपात्रेप्रसेचयेत्। तद्वत्
सेकल्प्य चतुरःपिण्डात्पिंड
प्रदस्तदा। येसमना इति हा
भ्या माद्यंतविभजेद्विधा। च
तुर्थस्यपुनः कार्यनकदाचि
तयतो भवेत्। ततःपितृत्वं
मापन्नं सचतुर्थं स्तदाप्रमान
अग्निस्त्वानादिमथ्येत प्रामोद
सूतमुत्तमे। सपिंडीकरणप्राह
हेतस्मै तस्मात्त दीयते। इति
मासे ए अध्यायः॥ अथ
च। अथ सपिण्डीकरणं। त
त्रोभिलः। एणिसंवत्सरे

वर्णमासे विपत्ते यदह वीरुदि विसुःवचनात् मासिकार्थवदि
रपद्येत तदह श्रुतायुदकपा निमासिकार्थो नासि मासिक्रिय
त्राणि सतिल गंध पुष्पादका माण आहुप्रयोजने प्रेताप्याय
निष्प्रायिता दीर्घादिहणामेके नादि तयुक्ते हादशाहक्रियमा
प्रेतस्य प्रेतपात्रे पितृपात्रेसा एण्डाहुमिसर्गः। यत्रतेकादश
सिंचति। येसमाताः समनसः मासाभ्यन्तरेऽपिमासपात्रस्त्रय
पितरो यमराज्ये तेषां लेा योदशसु दिनेषु त्रयोदशमा
कःसया नमो यज्ञो देवेषुक सिकानि कृत्वा चतुर्दशेऽह्निस
त्यता। ये समानाः समनसा पितृने कार्यमिति। संवत्सरा
जीवा जीवेषु मामकाः तेषा भंतरे यद्यपिमासे भवति त
प्रीमपिकल्पता मस्मिन्लोके दामासिकार्थेदिनमेकं वदेयेत्
शतंसमाः। इति पतेनैवपिण्डे इति विसुताक्यात्। अत्रस्य त्र
याख्यातइति। एणिसंवत्सरे योदशदिनेषु त्रयोदशमासि
इति मुख्यकल्पः। तदशक्तौ कानि त्रयोदशेऽह्निस सपिंडने
नवमो मासः। संवत्सरोत्ते वि दृष्टपरिकल्पनायायात्। एवंच
सज्जेने नवममास मित्येके। आहवदिमात्रं तदिनवृदि दिति
इति पेटीनसिवचनात्। तदश मिश्रोक्ते हेये। तद्वत्तविसुसूत्रे
क्तौ षष्ठो मासः। तत्राप्यशक्तौ प्रेता तेः आहाधिक्य माह सम्यवतः
विपक्षः। तत्राप्यशक्तौ प्रेता तेः आहाधिक्य माह सम्यवतः
चापरासे प्रथम मासस्यहादश संवत्सस्य मथ्येतयदि स्यादधि
भिर्दिने हादशमासिकानि आ मासकः। तदात्रयोदशे प्राहे
हानिनिर्वर्त त्रयोदशाहःसपिं कार्यतदधिकंभवेत्॥ तत्रा
डीकरणकालः। अत्रस्य हादशा प्यशक्तौ प्रथममासस्येकाह
हेनतु त्रयोदशाह एव मासि। एव हादशमासिकसहितसपिं
काथवत् हादशाह प्राहेकृत्वा डीकरणकालः मुख्यप्राहेमा
त्रयोदशेऽह्निस ता तत् ऊर्णान्मेव सि मासि अर्घ्याप्रावृत्ते प्रति।
वर्ज्यहिमृदाणाहादशःक्रीति। हादशाहेन वा ऊर्णादेकाहेहा

दशाथ वा। इति मरीचिवचना तरेभातिनाशपरचक्रभयोत्पन्न
त। अपर्याप्तो अशक्तो मृतः स्त्रेदेशगमनादिभिर्निमित्तै २
म्यासहये। अत्रकल्पे यष्टमासि पौचापरमे द्वादशादिनां को
कदिने पंचममासिकं कृत्वा प्र दशग्राहपकषकालः इति मृ
शममासिकं कृत्वा यष्टमासि लपाणपाध्यायव्याख्यानात्
केकांक्षतदायुतकर्वन्यायात् मरीचिनेव एकाहे द्वादशाथवे
तुतत्वे वाणमासिकं शुक्लमा तिसामान्यत एव एकाहविधा
पतेनचपंचममासिकमपि पूर्व नाह। अतएव एकाहपेक्षया
दिने मृतनिष्ठाभावात् एव मेव प्राशस्याभिधान मपि संगच्छ
वाचस्पतिमिश्रः। अपकषति तेअतएवप्रथममासस्य एकाह
मित्रमार व्याचुः। ग्रानेयात्क एवद्वादशमासिकमदितसपिंडी
लथमाणापेसाञ्चैवायुवः तयात् करणकालः इति ग्राहविवेकः
ग्रानेयशरीरस्य द्वादशाहः अत्र यानि एकाहकर्तव्यातया हा
प्रशस्यते। एतच्च द्वादशाहप दशमासिकग्राहानुक्तानि ता
दे प्रावोपेक्षांत तृतीयदिनमा निमृदेणापि ग्राहमासिकदिन
अपर मिति प्राचीनमैथिलाः पत्रकार्याणि नत्ताद्यमासिके
अतहतस्वाथलक्षणया स्वजा कृतातत्परदिने एकादशमासि
सुक्तापेक्षांत तृतीयदिनमाशे कानीतिहेये एवेचतेषामपकषे
यलत्तक मिति ग्राहपदीपश्चा तसप्यातदेतकाल कर्तव्यतया
इतितामरी तद्वय मप्ययुक्ते वाणमासिकद्वय सपिंडीकरण
द्वादशाहेन वा कुर्यात् इति म पकषेः सिद्धेतीति सपीभिर्भावे
रीचिवचन द्वादशाहग्राहे क यदहवीवृद्धिरिति वृद्धिराणाम्
त्वादशः क्रि वा कुर्यात् इति माने प्रसवनादि आपद्येत आ
विस्तवचनाम्या मेकवाक्यत सुजा भवति तदिनेसपिंडीक
याद्वादशाह इत्यस्य द्वादशादिन ३०। तथाहि प्रागावनेनाह
परत्वात्। कुलधर्माणामिति कु काकालं विद्यात्। इतिगोभि
लधर्मज्ञेति रागमादिसिद्धान्तः लसूत्रेण प्रसवनादिदृपः।

वृद्धे योमहयाभ्यंतरेविधानात् ३। इति। एवंच शुद्धितत्त्वलिपि
सपिंडीकरणस्य चापयक्ते विधा तस्यमेतकोपाख्यानवत् वृद्धि
नाजयोः कालयोश्चवायवृद्धि निश्चित्यकृते सपिंडीकरणे न
एवदिने अपकषः॥ ननुसपिं दानी विज्ञेन वृद्धभावेपि वृद्धा
डीकरणस्यापराक्तिकेत्वे कि रेभकालांतरे एतिसंवत् संवत्
प्रमाण मिति चेत् अपरकृत प्राण पितृतप्रापके इतिनसपिं
पेटक मित्युत्तरीवचने। कि उक्तोतरे। अत्र सः कर्तास्मीति
चयद्यप्येतकः एषापेक्षमतिर निश्चित्य दाता विप्रात्रिमंत्रयेत्
दाचकं। अग्रीदेष्टु सामान्यात् इतिवनिश्चित्येतिउत्तकटकोदि
दुलोःवविधीयते। इति छंदो क संभावनोपलक्षणं। भवि
गपरिशिष्टवचने यथा वरुना ष्यनिमित्तस्यकर्मणः प्रसुहार्ह
मनुरोधात्तदुल्लेख नैकानुरो त्वात्। एवंच वृद्धिग्राहे यदर्थे
धात् पेष्टचक्रः। विरुद्धयमेस कृते तत् कर्म चेत् विज्ञातदि
मवाये भूयसांस्यात् सधर्मक ने न क्रियते तदादिनांतरे त
त्वे इति जैमिनिस्मात्। तद त्कर्मिनि क्रियमाणे तदेग
द्वापि वरुदेवताक पार्वणा त्वात् उनवृद्धिग्राहे कर्तव्यमे
नुरोधादेकोद्विष्टकालवाय ३ व। प्रधानस्याक्रिया यत्रसंगे
ति। एवंच संवत्सर मधिकृत्य तत्क्रियते पुनः। तदेगस्याकि
सपिंडीकरणेनसिन्हालेराजे यायांत नावृत्ति र्नेच तत्क्रिया
द्वततस्मृणः। एकोद्विष्टविधा इतिछंदोगाविशिष्टेनसांगकर
नेनकार्यतदपि पार्थिवः इति णाभिधानात्। हेमाद्रिभूते
विसुपराणीय मेकोद्विष्टेणे एतिसंवत्सरे ग्राहोपाशु परि
नदितिकर्तव्यतापरं ननु तत् कीर्तिते तेनैवच सपिंडंते ते
कालपरे। तथाच परिशिष्टप्र नैवाधिकमिष्यते। अत्रएतिसं
काशधत्ते ग्राहद्वयमुपक्रम्य वत्सर क्रियमाणग्राहोपाशु
कुर्वीतसदपिउक्तो। तयोः पा भय निर्वाहः। तथापकुष्ठस
वैरावत्एवमेकोद्विष्टस्याप पिउतादपुभय निर्वाहान् ए

तसि संवत्सरे आहिकान्तरे कां पयंतं पितृपुत्रकता उत्सर्गवप्रे
तं कार्यं। एवं च पंचदश आदे तपुर्वकतेति । तथा ब्रह्मपुराणे
कृते पुत्रेयं । उदकपात्राणि चतुर्भ्य आर्घ्यपात्रेभ्य एकं वा
इति अर्घ्याय सुदकयुक्तपा- मेन पाणिना गृहीत्वा दत्ति
त्राणि । अत्र जीणि पितृणा मेकं गेनेव पाणिना च तिलोदकं ।
प्रेतस्येति पाठक्रम दर्शनात्स समा जयित्वा एधिती ये स
वं ह्युदोगानां यज्ञवेदिनां च माता इति स्मरत् प्रेतविप्रसह
शृष्टानुश्रुता सपिंडीकरणे प्रे स्तैत चतुर्भागे जले क्षिपेत् ।
तकर्मकरणे पितृकर्मपूर्वके ततः पितामहादिभ्य स्तत्त्वेभ्य
तयोः पार्वणावत् पूर्वमेकोदिए एथक एथक । ये समाचार इति
सथापरं । इति पूर्वलिखितवच हाभ्यो तज्जलेन समर्पयेत् ॥
ने शास्त्रमदर्शनात् । देवक अर्घ्येतेनैव विधिना प्रेतपात्राच्च
य पितृकृत्ययोर्मध्ये प्रेतकृत्ये एवैवत । तेभ्यश्चैतिलेद्येव प
न व्यवधानस्यायुक्तत्वाच्च । एते आचक्षुस्यमाचमेत् । एकं प्रेत
न अथ सपिंडीकरणे संवत्सरे दत्तिगेन पात्रे वामेन अनेतरे दत्तिगेन
मेकं पिंडमुदिए संवत्सरे तेन गृहीत्वा इति संबधः । ये समा
तार्थ्यदकपात्राणि प्रयुनक्ति न ना इति मंत्रद्वयपठनं प्रेतपा
त्रेकं प्रेतस्य जीणि अतरेभ्यः । ३ त्रस्य उत्सृष्टजलेन पुनरेवाव
त्याश्रुलायने दर्शनात् सर्वेषां येन चतुर्थी विभज्य भागमेकं
विना सपिंडीकरणे प्रेतदिते प्रेतब्राह्मणहस्ते क्षिपेत् दद्या
मेधिलोक्तं निरस्तं । एतद्वच त । उत्सृष्टजलेन पितृयो हि
नस्य तच्छ्राविमात्रपरत्वात् । भागे मंत्रस्य करणत्वेन यत्कमार
किं तच्छ्रादानमात्रे पाठक्रमान्न श्रान्तपः निरुपचतुरः पिंडा
द्वकमस्य वलवत्त्वात् ब्रह्मपुरा न पिंडदः प्रतिनामतः । ये स
णे प्रेतार्थदानानंतरे ततः पिता माना इति हाभ्यामाद्यंत वि
महादिभ्यः इति पाठक्रमस्यावा भजेत् विधा । एष पवविधिः
धायाद्यपात्रेषु मंत्र पुष्पादान एतं मर्त्यपात्रचतुष्टये ॥

तत स्तदनेतरे तत्त्वेः पिताम आश्रुलायनेन काण्डानुश्रययो
हादिभेदेन विराद्वैद्या दिव्या कृतात् वक्ष्यता मेव तथा
इति मंत्रे श्रुत्वा ततः पितामहा युक्तत्वात् । न समागच्छेदेदिनाः
पुत्रसर्गावकौ रक्षी मत्सृज तयोः पदार्थानुश्रयस्योक्तत्वात्
ये समाना इति हाभ्यामंत्राभ्या अत्र सास यज्ञवेदिनाः आहुस्त
मर्त्य पुष्पादकं तज्जले प्रेतपात्रे समन्वये मंत्रदर्शनात्त्रैव
इत्यजले तेनैव विधिना प्रते मंत्रान्तयः पितृदयितादायुक्तः
केन एवैवत चतुर्भागे प्रेत- वस्तुतस्त पौर्वाणकत्वात् देव
पात्रात् समर्पयेत् तेभ्यः पिता ताभ्य इत्यस्य पाठवत् साधार
महादिभ्य स्विभ्य सन्निश्चित- णस्तुतिकार श्रान्तपेक्तत्वाच्च
पुष्प तिलोदकत्रय मर्त्य निवे विभागोपि मंत्रान्तयो युक्तः । अ
य ततश्चाह्मणहस्ते शक्तिष प तपवमैथिलैरपि तथा लिखित
आदाचमेदित्यर्थः । तेन प्रेतब्रा मिति । एवं च पार्वणे प्रागुक्तव
ह्मणहस्ते उत्सृज्य दत्तस्येता- चनेन शेषद्वयेन पितृदान
छजलस्य तदवशिष्टजलस्य भा विधानात् तद्विकृतावपि सपि
गत्रये पितामहायुतस्तृष्टाद्यो डीकरणे तन्नियमात् यद्यपि
जलेषु मिष्ट्रीकृत्यमिति प्रती शेषभावे पिंडनिवृत्ति रयति
यते । अतएव दत्तस्यैव प्रेतपिंडस्य तथापि यथोक्तवस्तुमेव प्रामो
मिष्ट्रीभाव इति आहुतिवेकः ॥ आहं तदनुकारियत । यवाना
यस्य नचात्र देवं भोजयेत् प्रागे मित गोधुमा ग्रीहीनामिव पा
व देवे अर्घ्य मन्नाद्ये च दत्त्वा- लयः । इति ह्युदोगपरिशिष्टवच
गन्धमादेषः पात्र मर्त्ययित्वाङ् नात् शुद्धाभावे प्रतिनिधिः पूा
तशेषे पितृभ्यः प्राप्तेषु दद्यात् स्वायं इति न्याया मध्याद्यभावे
अश्रुलायनवचने पितृपात्रे गुहादिग्रहादेव इत्यांतरेणा
देवं न मिश्रयेदिति कल्पतक पिपितृदाने । शेषद्वयनियमस्त
आश्रुलायनोपेन मेधिलोक्तं तत्त्वेभ्ये इत्यांतरेत्यागाय अत्र
सर्वश्राविनोतथाचरणे तत्र युक्ते था तदेगाभावे कर्मसंगुणं ।

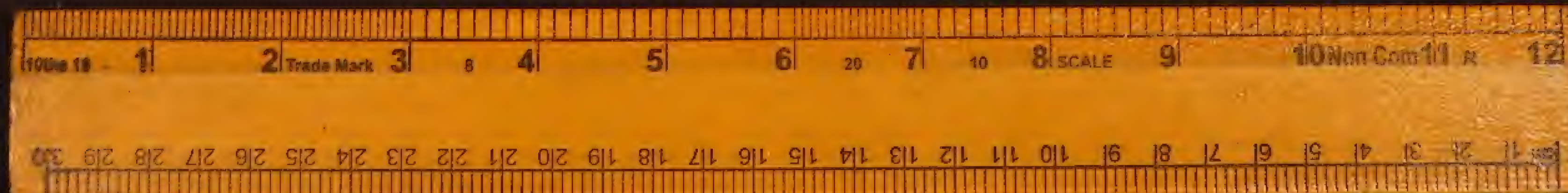
स्मात्। सहपिंडिक्रियायां इति म कारे व्याख्यातः। तथाच ब्रह्म
उक्तेः प्रेतपिंडस्य पितृपितृनेन पुराणे। अथ तेनैव विधिना
सह सिद्धीकरणं यत्रेति सपिंडीकरणसमाख्यासिद्धयंततः
तत्र अथाचरणे। प्रतिपत्तिरूप- तपिंडेन दद्यात्तत्प्रातः पूर्वव
कर्मणा एव प्रतिपाद्याभावेन तद्व्यापिनानपितृभक्तपञ्चा
त्रिहृत्तिः। पञ्चयामे लोहिते तप्रेताय पार्श्वतः। तेन पिंडेति
निरस्यति सकृन्निरस्यति इत्यादा धाकृता आनुपूर्व्याच सतते॥
वृत्ता अतएव यज्ञवास्तुत्रप्र निदध्याविषु पिंडेषु एते संसृजं
तिपत्तिर्यागेपि यज्ञे यत्र वस- ने विधिः। पितृभ्यः पितृपिता
ति इति यज्ञवास्तु समाख्यातुरे महादिभ्यः पितामहदत्तापञ्चा
येनास्तुतः कृपाविनाशेपि कृपा त प्रेताय पार्श्वतः एव देवेपि
तत्र प्रतिनिधिर्भट्टनाशयेते तं इंद्यादित्यर्थः। ते प्रेताय द
भिलभाष्य उक्तः। प्राकृति- तपिंडे। आनुपूर्व्या पितामहा
दिकृता आवापः इति गेभिल दिरुमेण। संसृजने प्रेतपिंडे
सत्रस्य व्याख्यानेपि आउप्यते भिक्षुणे भविष्यपुराणे गंधो
इत्यावापः प्रधानहोमः सतस्ति दक तिलै युक्तं ऊर्ध्वातपात्र
दिकृद्देवमातृ प्राकृतपञ्चादि चतुष्टये। अर्घ्याय पितृपात्रे
त्यर्थः। एवं च मुख्यहोमे त्वकृते शु प्रेतपात्रे प्रसेवेयेत। ये स
यदि चरु नष्टे उष्टे वा भवति माना इति हाभ्या मेतज्ञेयं स
तदान्यः पात्राः सुखेयकृते चेन्न पिंडने। तिस्रे नतस्य शेषं
श्राद्धे स्थातो तदा ज्येते वसि स्यादेकोद्विष्टं स्त्रिया अपि नि
दिकृद्देवमातृ इति शरत्ता एतेन सेनावशपकेन ततश्च पार्श्वतः
शेषनाशे पिंडनिवृत्ति रिति वा श पार्श्वतः एकोद्विष्टं शेषं
चस्यति मिश्राक्तं हेयं। एतेन एकोद्विष्टमिति ए
पिंड इति। एतेनाद्यदानवि कोद्विष्टं तद्विष्टमिति वा
धानेन। पितृः पितृभिक्षुणा सपिंडीकरणं चेत्तु भयपरं।

एतत् सपिंडीकरणमेकोद्वि- ताभ्यां पितामहप्रपितामहाभ्यां
ष्टं स्त्रिया अपि। इति याज्ञवल्क्य सह पितुः कथं सपिंडनात्य
वचने कवाक्यतात्। तेन आहु- संस्कार स्तस्मान्नदर्थं तयोः स
षु मध्ये एतच्छ्राद्धं स्त्रियाः पिंडीकरणं मपकर्षणीयं पित
कर्तव्यं न ताम्बुदपिक आहुति रेखा सपिंडन मृतकर्षणीय
अत्र वा कर्तव्यं कृत्य इति कर्तं मित्यत आह प्रसंस्कृताविति।
रि षष्ठीति कर्तव्यनियमः॥ उक्तर्षपकर्षी नकार्याविमने
द्विष्ट्याहुते स्त्रीणां भोजन नवचनेनोक्तं। कथमसंस्कृतेन स
नदश्रानात्र भोजनत्वनियमः॥ हसंस्कार इत्यत्र आह पापिष्टम
पितरि एवं मृते तद्वर्षाभ्यंतरे पीति पापिष्ट सकृत् सपिंडीकर
पितामहे प्रपितामहे च मृते णं शुद्धेन कृतमपि एकीकरणं
यथा कर्तव्यं तथाह छंदोग न पितामहेन पापकृता वा अ
परिणिष्टे कात्यायनः॥ पितुः कृतसपिंडीकरणेनापि शुद्धं क
सपिंडतां कृत्वा ऊर्ध्वात्मासा र्यादिति शास्त्रनिश्चयः। अतो
उमासिक्तं। असंस्कृतौ न संस्का वचनवलाददोषः इति तात्पर्यं
यथा एवौ पौत्र प्रपौत्रकैः॥ अत्रत प्रेतीभूत पितामहेनपि
पितरं तत्र संस्कृत्यादिति का तः सपिंडने पितामहमेका
त्तायनोऽब्रवीत् पापिष्टमपि दिष्टमेव असपिंडीकृतं प्रेत
शुद्धेन शुद्धं पापकृतापि वा। मेकोद्विष्टेन तर्पयेत् इति
पितामहेन पितरं संस्कृत्यादि प्रायश्चित्तं ज्ञात्वा लवचनान्। ए
ति निश्चयः। पितुः सपिण्डतां कृ- वमन्यत्रापि तेषां। दृष्टप्रपि
ताप्रेतीभूतयोरपि पितामह तामहस्य प्रेतत्वे तेन सहनका
प्रपितामहयोः सेतोऽप्रतिमास र्थं मिति तात्पर्यं॥ अत्र मा
हितपार्श्वतः पितृ दृष्टप्रपिताम तः सपिंडने समुत्तम्यं समुत्त
रानि शुद्धप्रपितामहानो कर्तव्यं योः पितृदो ऊर्ध्वं रक्त्याद्यो
ननु तयोः सपिंडीकरणपेक्ष तया च गार्ग्यः। पतिनेकेन
कार्या। ननु सपिंडनेनासंस्कृ कर्तव्यं सपिण्डीकरणं वि-

याः सागतादिभिरुक्तं कृ यिके सादृश्ये श्रीदत्तादिभिर्म
 शैरंतरयन पितृन सपुत्रस्या शंतरं लिखितं न तयेचात्रतामि
 ग्रते यस्माद्विषयः प्रच्छादना ति वस्तुतस्तु आभुदधिकेच्छे
 क्रिया प्रवेष्टवैरासाकार्यासा देशानां सादृश्यं एव तास्ती
 तुरभुदयार्थिभिः शंतरयनी ति वस्तुते । एवं च प्रच्छाद्येपि
 सपुत्रेतरयनिति लिखावत्ययेन तपात्रे प्रतपात्रं प्रसेचयेत्
 पुंस्तुमितिहनायुधः परवच ये समाना इति द्वाभ्यां शेषे
 न गोभिल प्राहुस्त्रभाष्यकृ एववदाचरेत् । एतत् सपिंडी
 तापि लिखितं । अतएव प्रवृत्तिते करण मेकोदिए स्त्रिया अपि
 एतितेवापितरि मृतेन पिताम इति याज्ञवल्क्येन पार्वणिका
 हादिभिर्मातुः सपिंडीकरणं किं दिए विकृतीभूतं पुंसपिंडना
 तुपितामहादिभिरेव स्तेन भर्ता निदेशात् तद्विकृतीभूतस्त्रीस
 सहेवास्याः सपिंडीकरणं स्त्रियाः पिंडनेपि ये समाना इति मंत्र
 एकत्वे सा गतायस्माच्चरुमेवा हयस्य पार्वणोक्तं ये चात्रतामि
 कृति व्रते । तस्मिन्नुत्तिस्तताः तिमंत्रस्य च लिगाद्यासमेवतेत्
 ऊर्ध्वःपितामहा सहेवत् । इत्य पिप्रकृत्यस्य समवेतार्थत्वा
 व्रतसिन् सतीति आह्वानं भू तुरुपलक्षणे । अतएव तस्यांचे
 वत् जीवेत्यातस्याः सपुत्रेति नि मंत्रवर्जिते । इत्यनेन यच्छ्रुणो
 श्रुयः इति लक्षणीतेन सपुत्र मेववर्जनेमित्युक्तं तत्तुभेता
 जीवने तस्याः सपुत्रेत्युक्तं न त पितरः अंथेता पितामहाः इत्या
 सपुत्रेति क्वचिदप्युक्तं ॥ दिप्रकृत्यस्य मंत्रवर्जिते
 एवं पितामहादिभिर्मातुः सपिं श्रमिति प्रागुक्तं । मार्कंडेयपुरा
 णीकरणेऽपि सामगेन ये चात्र ता मनु यंश्च त मनु तस्य ते
 स्त्रिया इति मंत्रोपपादः मंत्रलि मर्हणा मंत्रके तदभावेच
 गविशेषात् अतएव आभुद पतिः कारयेत् स्वजुदवत् ॥

स्त्रीणां मप्येव मेवैतदेकोदिए मेकोदिए स्त्रिया अपीत्यनेन
 मुदाहृतं । मृताहनि यथास्या स्त्रिया अपि तथेवोक्तं । मातुः
 ये नृणां यद्विहोदितं । स्त्रियो सपिंडीकरणं पितामहा सहे
 ३ असर्वोणा अपरिणीता दितं । यथाक्तं नैव कल्पेन पुत्रि
 वेति प्राहुर्विवेकः । सर्वोणा कायानचेत् स्त्रुतेः । इति छंदो
 याः पुत्रं योत्र प्रपौत्रभाव एव गपरिणिष्टेनापि यथोक्तं नैव
 विधानात् । यथा श्रावः । पि कल्पेन इत्यनेन मंत्रादिकस
 तः पुत्रेण कर्तव्या धिगुदानो वै मतिदिष्टं अवहारोपि तथे
 दकक्रिया ॥ तदभावेन पत्नी ति । अमेवकं स्त्रीकृतकमंत्रपा
 स्यात्तदभावे सहेदत् । स्त्रीणा ठरहितं । अमत्राहिस्रियोमताः
 मिति त सम्प्रदानपरे स्त्रीकृते इति वौशायनेन सामान्यतोः
 कृतस्य एवाहं एवोक्तत्वात् प भिधानात् । ननु ब्राह्मणकर्त
 वमेवामंत्रक मित्यर्थः । इति आ कमेवपाठरहितं । तथाच वरा
 दुविवेकः । अत्र स्रियस्य स हपुराणे । अय मेव विधिः प्रो
 वर्णोणा अपरिणीतापरवदा क्तः श्रुदाणे मंत्रवर्जितः ।
 त्यानात् स्त्रीणां मंत्रनिषेधोपि अमेवस्य तृश्रुस्य विप्रो मंत्रे
 तत्संप्रदानकप्राह एवावगम्य एगस्यते । अत्रमंत्रस्येति विशेष
 ते । ननु स्त्रीसंप्रदानकमात्रे क षणस्य यावदमेवया श्रुयते
 त्यतरो तस्त्रीणां मप्येवमिति नपरिभाषात्रपत्तात्र प्रेतप्राहु
 यादृशेन संवंधेन पितृमत्यादिना मात्रविषयः । न वा श्रुत्कर्त
 पुरुषाणां मेकादृशादिश्रा कप्राहमात्रविषयः । किंतु स्त्री
 हेतादृशेन संवंधेनैव स्त्रीणा कर्तकप्राहमप्यस्य विषयः ।
 मेतत्कर्तव्यमिति । एतद्यात्याने अर्क्तं ब्राह्मे । स्त्रीभिश्चावरवैर्ण
 स्त्रीसंप्रदानक प्राहे सुतरो म श्रुप्राह विप्रानुशासनात् मंत्र
 शः पाठ्याः । याज्ञवल्क्येनापि वहिषिष्टेवैतवक्रिपाकविवर्जिते
 समंत्रक मेकोदिए सपिंडी विप्रानुशासनात् विप्रपाठनात्
 करणेचात्ता एतत्सपिंडीकरण मंत्रवत्संयुक्तं । वक्रिपाकविव

जित मिससवणस्त्रीकलेकया
उपरं पतिकलेक आदेः पिप
त्माः पाकाधिकारदर्शनात् । त
याचकुंदोगपरिशिष्टे । शाकं च
कालानाष्टम्या स्वयं पत्माथ
वापचेत् । पत्नीत्वं च सर्वाणि जा
याः । ज्येष्ठा पत्नीति वचनात्
ज्येष्ठा माहमनुः । यदि स्त्रियाश्च
राश्चैव विदेरन् योषितो हिजाः
तासां सर्वाक्रमेणैव ज्येष्ठे एजा
चते प्रमच । कुवरोपाधायध
ने । असेकृतप्रमीतानां पिता न
आहमाचरेत् । यदि ह्येहेन कु
वीत सपिंडीकरणे विना । असे
कृतप्रमीतानां अनुपनीतमृता
ना । लघुहारीतः पुत्रेणैव न
कतेत्ये सपिंडीकरणं स्त्रियाः
पुरुषस्य पुन स्वत्येभ्रातृपुत्रा
दयोः पिये ॥ आदिशब्दग्रहा
नाहमपव । आतावाभ्रातृपुत्रा
वासपिंडः शिष्य पवता । सह
पिंडीकरणं कृत्वा कुर्यादद्युद
येततः । आता वा इति वाशब्दा
त् आत्येत्तया प्रधानत्वेन स
र्वाधिकारिणो देहिजोतानो
समृद्धयः । अतएव सपिता
त्वेनैवभ्रातृ तस्य पुत्रो रथिका

रसिद्धौ एवमुपादाने प्राधान्य
ज्ञापनाय ॥ महागुरो प्रतीभू
ते दृढिकर्मन युज्यते । इति
श्रुलपाणि लिखितवचनेन ।
प्रमीतो पितरो यस्मादेह स्तस्या
शुचिर्भवेत् नापि देवे न वा पै
त्रं यावत् पूर्णो न वत्सरः ॥ ३
ति देवीप्रमाणवचनेन च प्रेती
भूतमाता पितृकस्य पितुः
प्रेतीभूत मातापितृकस्य सं
स्कार्यस्य प्रेतीभूतमाता पि
तृकायाः अनुजायाः कस्या
याश्च वैदिककर्म कर्तव्य क
र्मत्वा न ह्येतेन तत्परीक्षायय य
दहर्वा दृष्टि रापद्येन इत्यनेन
एवदिने सपिंडने कृत्वा पित्रा
दिः परदिने अभ्युदय नामकर
णदिके कुर्यात् । कुजायास्तप
तिरेको गुरुः स्त्रीणां । इतिवच
नोक्तैकपदेन प्रत्येव महागु
रुत्वाभिधानात् तत्प्रतत्त्वमा
त्र तस्याः कर्मानधिकारः । ए
वंच पितृ मात्रे महागुरुत्वं
वाह्ये स्तयो मिराणो कुजाया
नकर्मानधिकारः । अत्राभ्युदय
सपिंडनयो रानेत्यभावेत्ता प्र
त्यर्थः नत्वेककर्तृकत्वा सपि

अथयासपिंडनाधिकारिणः प
त्न्याः सत्ते अभ्युदयाधिकारिणो
भ्रातुः सपिंडनाधिकारपत्तेः ।
यथा नानिहातपितृन आदेः
कर्मवैदिकमारभेत । इति प्रा
तातपवचने पितृकलेक दृष्टि
आह्वानेतर मेव पुत्रेण विवाहः
क्रियते । नतु पुत्रेण आह्वाने
क्रियते । अत्र पुरुषस्य पुनस्त
ये इत्यनेन पुत्रवत् शिष्यात्
स्य सपिंडने सामान्यतोः धिका
रप्रतिपादनात् अभ्युदयं विना
पि पुरुषस्य सपिंडने प्रतीयते
सहपिंडीकरणं कृत्वा कुर्यादभ्यु
दयेततः । इति तसपिंडीकरण
त सर्व मभ्युदयाभावाय नत्वं
भ्युदयसत्त्वं एव सपिंडीकरण
यमिति । यत्तु । यानि पंचदशा
यानि अपुत्रस्येतरान्यपि एक
स्यैवतुतदातयमपुत्रायाश्च यो
षितः । इति कुंदोगपरिशिष्टीयं
सपिंडीकरणेतरपंचदशाष्ट
विधायकं तच्छिष्यपण्यताभावे
पुरुषस्य बोधे । इतराणिपको
दिहविधानेनैव यानि प्राप्तानि
प्रत्याहिकयाहानि तास्येवदा
तयं दातेयानि इत्यर्थः ॥

अपुत्रायाश्चेति चकारोः नुक्तस
पुत्रायकः पतिरहिताया इति
समुच्चिनोति । अपुत्रायां सृतायां
तु पतिः कुर्यात् सपिंडतो । ३
तिपैडीनसिवचनेकवाक्यत्वात्
अत्र कुंदोगपरिशिष्टे अपुत्रायाः
पंचदशाष्टविधानात् सपिं
डीकरणे तासां पुत्राभावेन वि
द्यते । इति मार्कंडेयपुराणज्ञ
वालकपुत्रसत्त्वे सपिंडीकरणे
अन्येनापि कर्तव्यमिति प्रतीय
ते । एवेपतिः कुर्यादित्यत्रापि
पतिसत्त्वमात्रे विवक्षिते । तेन
कुण्डया इहिया सपिंडने कार्यं
अत्र । सर्वसा मेकपत्नीना मे
काचेत् पुत्रिणी भवेत् । सर्वो
स्ता स्तेन पुत्रेण प्राह पुत्रवती
मनुः । इति मनुवचने सपत्नी
पुत्रस्य पुत्रत्वातिदेष्टात् तत्स
त्वेपि स्त्रीणां सपिंडने सपिंडी
रुक्तं तत्र प्राणुक्तलघुहारीतव
चने पुत्रेणैवेत्येवकारेणातिदि
ष्टपुत्रनिषेधात् । अतएव तड
तराहं भ्रातृपुत्रोपादाने संराक्त
ते । अन्यथा भ्रातृपुत्रसत्त्वे । य
थेकजाता बहवोभ्रातरश्च स
होदराः । एकस्यापि सत्ते ज्ञाते

सर्वे ते पुत्रिणो मताः । इति ह
 स्यतिवचनेन पुत्रतातिदेशात्
 भ्रातृपुत्रस्य पितृस्य भ्रातृपुत्र-
 कारे प्राप्ते भ्रातृपुत्रोपादाने व्य-
 र्थं स्यात् । पुत्रतातिदेशकत्वे
 त तत्सत्वे पुत्रोत्तराकरणे पु-
 त्रामनवरकृत्वाणञ्च ॥ लघुहा-
 रीतः । सपिंडीकरणं तातिना
 नि आह्वानि षोडश । एथङ्
 नैव सताः कृष्यः एथक इत्या-
 अपि क्वचित् । प्रेत संस्कारक-
 र्माण्यनि आह्वानि षोडश
 यथाकालं कार्याणि नाभ्य-
 यामुच्यते ततः । एथङ् इत्या-
 पिविभक्तयना अपि एथक न
 कृष्यः सुतराः स एथगपनाः एथ-
 क न कृष्यः किंत्वप्यथ कृष्यः । अ-
 विप्रोषयति मरीचिः । मृतेपित-
 रिपुत्रेण क्रियाकार्याविधान-
 तः । वरहः सुयदा पुत्राः पितरेक-
 उवाचिनः । सर्वेषां तु सते कृत्वा
 ज्येष्ठेनैव तु यत् कृते । इत्येण-
 चाविभक्तन सर्वे देव कृते भ-
 वेत् । पुत्रेणैव विशेषात् सर्वे-
 वा अधिकारे प्राप्ते ज्येष्ठस्य सा-
 ज्ञात् कृतव्यता माह वरह इति
 ज्येष्ठेनापि सर्वेषां भ्रातृणां ।

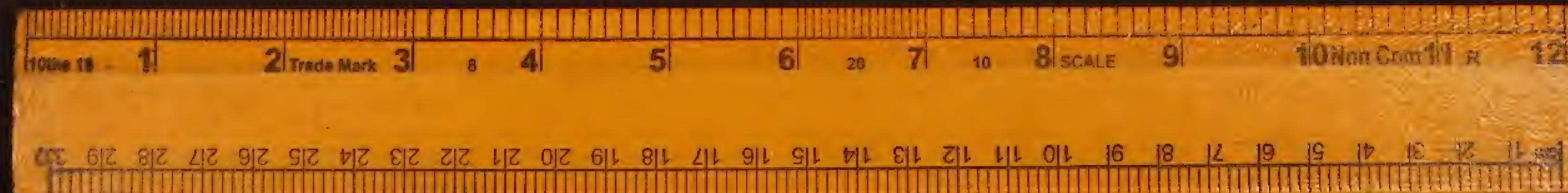
सतकुरो नैव करणं भवत इति
 मतेत्याने कृत्वा विभक्तत्वेन इव
 संश्लेषेण च कृते कर्म सर्वे देव
 कृतमेव भवेत् । तदानीं इत्यास-
 श्लेषे च तस्मात् इव प्राप्तव्यमि-
 ति कृत्वा कृतव्यं । यदि तेन तत्र
 पदिशुभ्यते तदा सप्तमी भव-
 ति प्रत्यवायी च भवति । न त-
 तेन आह्वानं कृतव्यमिति
 आह्वानविवेकात् यत् एथङ्
 नैव सताः कृष्यः इत्यनेन एथके-
 करणस्य पृथग्दत्तत्वेनानधिक-
 रात् । यथाकालमिति अप्रौढा-
 तद्वितीयदिनं द्वादशमासस्य
 तिथिपकारस्य नवम्यासदित-
 य संवत्सरेषु । न च विधानसामर्थ्या-
 देवतमत्कालप्राप्ते रत्नैक सिद्धि-
 तिवाच्यं । तत्कालानां द्वादशमा-
 सपेक्षया प्राधान्यवोधनायेता-
 त् । अत्र आनेत्यात् कृतव्यम-
 णोपेक्षां चेत्वापुषः लयात् । अग्नि-
 तेषु शरीरस्य द्वादशमासः प्रश-
 स्यते । इति व्याचष्टे वचनोक्तप्रश-
 स्यते इत्यनेन कुलाचारज्ञानिः
 प्राप्तादिज्ञातवाक्यदिति मरण-
 राक्षोपज्ञादि स्नेहदेशादिना
 सनातुसागदेव सपिंडीकरणं

पक्षे ह्यदशाहापेक्षया प्रागु-
 क्तं तदवसासादि गौणकालपरि-
 ग्रहः । अथवा यथाकालमिति
 दे यदह वा दृष्टि रपद्येतत्सने
 तावत्पक्षे नामकरणादिदृष्ट-
 यं मेवापक्षे न त्वतावत्पक्ष-
 इष्टा एतादृश्यापक्षः कार्य-
 इति तात्पर्यं । अतएव लघु-
 हारीतेन । तथैव काम्यं यत्
 कर्मवत्सरात् प्रथमादिते इत्य-
 नेन काम्यस्यापक्षनिमित्ता-
 नास्तीत्युक्तं यदि तावत्पक्ष-
 द्विनिमित्तेनापक्षः कृतस्तदा
 उष्टादृष्टादि काम्यं वत्सराभ्यंते
 रेपि कृतव्यमिति । आह्वान-
 कोप्येते । यद्यपि गोभिलसूत्र-
 दो सपिंडीकरणस्यैवापक्षः ।
 प्रागुक्तं स्तथापि सपिंडीकर-
 णपक्षे तत्तत्पक्षे कृतव्यमिति
 तामपि तदादितदेतस्यापक्ष-
 पक्षः । सपिंडीकरणं तात तेषा-
 प्रेतक्रिया बुधेः । इति ज्ञातातप-
 वचने प्रेतक्रियायाः सपिंडीकर-
 णोक्तत्वं प्रतीयते । अत्र दृष्टि-
 मित्रं विना सपिंडीकरणं कृते
 एतां संवत्सराकालं प्राप्य प्रेत-
 तपरीहारमाह विष्णुधर्मोत्तर-
 कृते सपिंडीकरणेनः सं-
 वत्सरात् परं । प्रेतदेहं प-
 रित्यज्य भोगदेहं प्रपद्यते ॥
 द्विनिमित्तकसपिंडीकरण-
 पक्षे कृते तत्तत्पक्षे देव प्रे-
 ततपरीहारः । तदप्यपक्ष-
 षात् । एवंचान्यनिमित्तकाप-
 क्षे दृष्टिकाले प्राप्य प्रेत-
 तपरीहारः । तत्कालस्य एता-
 संवत्सराकालं तत्पक्षे अर्वा-
 क संवत्सरादौ प्रेतां संवत्स-
 रेपिवा । ये सपिंडीकृताः प्रे-
 ता न तेषां एथकक्रिया
 इति ज्ञातातपवचनात् ॥
 इति आह्वानं ॥
 सपीतकः पुं राजकोषातकी
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 सपीतिः स्त्री आत्मीयजनसह-
 मिलितैककालपाने । तत्पर्या-
 यः । तत्पाने २ इत्यमरः ।
 सहपीतिः ३ । इति शब्द-
 वृत्ती ॥
 सपीतिका स्त्री हस्तिहोषा ।
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 सप्त वि संख्याविशेषः । ज्ञात-
 इति भाषा । वद्वचनोक्तये ।
 तदाचकानि यथा । पातालं १

धुवते १ मुनिः ३ द्वीपः ५ स यहादिः सप्तको गणः ॥ इति मु
 र्णासः ५ वारः ६ समुद्रः ७ स गवोपदीकाया ॥ दुर्गादासः ॥
 १० रज्जोमे १ द्वीपः १० वक्रि सप्तसेखा ॥ सप्त पव सप्तकः
 शिखर १० पर्वतः ११ इति क सार्थे कप्रत्ययः ॥
 विकल्पनता ॥ सप्तसेखाविशि सप्तकी स्त्री काची ॥ इत्यमरः ॥
 १२ यथा ॥ सप्तसप्तविलिखेत् सप्तगोदावरे स्त्री सप्तानो गो
 प्रेरिका स्त्रियग्रहं मथ कु दावरीणोसमहारः ॥ इति मु
 तिकादिके लेखयेदभिजितास गवोपद्याकरण ॥
 मन्विते चेकरोवराविमो न विध्य सप्तच्छदः ७ वृत्तविशेषः ॥
 ते ॥ इति ज्योतिस्तत्वे दीपिका द्वाविन इति भाषा ॥ तत्पर्यायः
 ग्रन्थिच ॥ कसात् स्तरणे सप्ता गच्छप्रथः १ युग्मपर्याः ३ म
 ना मागेद प्रावरोहणं सद्धे णिच्छदः ५ वृहत्क ५ वृद्धपर्याः ६
 नेम्यते ग्रामत्रये ताः सप्त पाल्मालिपत्रकः ७ सदोपः ८
 सप्तच ॥ इति संगीतद गंधिपर्याः ९ ग्रस्य गुणाः ॥
 पर्याः ॥ तिरुत्वे ॥ उक्तं विशेषज्ञत्वे
 सप्तः वि सप्तमः ॥ यथा सप्ता दीपनत्वे सदोपिते ॥ उक्तं रत्ना
 द्वावदिः सुभे रुद्रपतावेका मय कुमिनाशित्वे ॥ इति रा
 द्वा दि विरो ॥ इति ज्योति स्तत्वे ॥
 सप्तकः वि सप्तानो पर्याः ॥ सप्तजिह्वाः ७ ग्रन्थिः ॥ इति वि
 यथा ॥ योदके सप्तके मधुत काण्डशेषः ॥ तस्य सप्तजिह्वा
 ले युग्म दृष्टो नया ॥ सिंहच नानामानि यथा ॥ कालीकरा
 चदो सदावर्जी मृति तत्रावर्ती तीच मनोज्ञाच सलोहिताने
 क्तिवः ॥ इति ज्योतिस्तत्वे ॥ स व सधुप्रवर्णा उग्र प्रदीप्ताच
 मसोद्याविशिष्टः ॥ यथा ॥ यत्त रुपीदयोनेः सप्तैव कीलाः क
 जागृ ददिदो च चकास्य शास्ति शिताश्रु जिह्वाः ॥ दीकासर्वस्ते
 रेवच दीपी वेदीच विज्ञेयो ॥ त उग्र प्रदीपयोः स्याने ॥

सुलिङ्गिनी विम्वनदात्येति रगा वारुणो दिशि संस्थिता
 नामद्वये ॥ इत्यमरटीकासारत् अतिरक्ता जवाभासा वायव्यो
 दरी ॥ कर्मविशेषे तासानामोत दिशि संस्थिता ॥ वज्ररुपा यथा
 राणि यथा हिरण्णा १ कनका रत्ना ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व रत्नाता दक्षिणेण त्रसंस्थिता
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व इति तंत्रसारः ॥
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्तजालः ७ ग्रन्थिः ॥ इति हेम
 तिको यागकर्मणि काम्यक चंद्रः ॥
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्ततेजः ७ यज्ञः ॥ इत्यमरः ॥
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्ततिः स्त्री सत्याविशेषः ॥
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्तो ३ इति भाषा ॥ यथा ॥ न
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व वति योजनानां च सहस्राणां
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व वसप्ततिः यावद्वटिकमात्रेण
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व तावच्चलति भास्करः ॥ इत्यादि
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व यद्दये ॥
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्ततिमः वि सप्तानेः पर्याः
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्ततिशृङ्गात् पर्याये मधुद
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व प्रत्ययनिष्पन्नः ॥ इति व्याकरणे
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्तदश ३ वि पुंस्त्वाविशेषः ॥
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्तैव इति भाषा ॥ तत्र सत्या
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व विशिष्टः ॥ यथा ॥ यद्य वै सप्त
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व दश प्रजापति र्द्ये यज्ञे अ
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व त्वायज्ञः ॥ इति मलमासतत्वे
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व वज्रवचनोक्तो ॥
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्तदशः वि सप्तदशानां पर
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व ताः ॥ यथा ॥ ततः सप्तदशाज्ञातः
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व सप्तवत्पराशरात् चक्रवेद
 १ रक्ता ३ कृष्णा ५ सुप्रभा ५ व शिसेस्थिता ॥ सुप्रभा पद्म

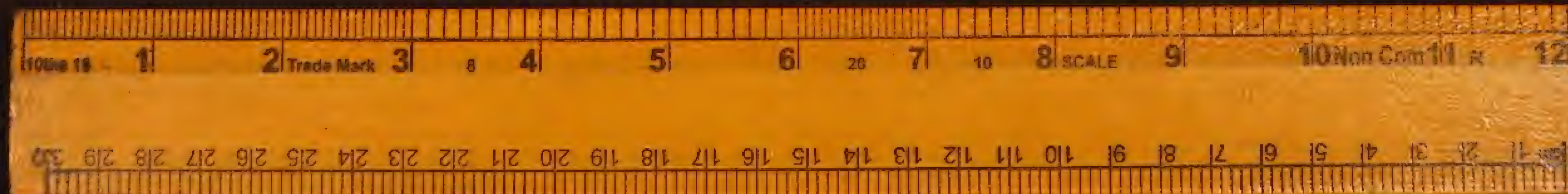
मेधसः ॥ इति श्रीभागवते १
 स्केये ३ अध्यायः ॥
 सप्तदीपतिः ॐ अग्निः । इति
 त्रिकाण्डशेषः ॥
 सप्तदीपतिः ॐ सप्तदीपाना
 मधिपतिः । यथा । नमस्तु
 दाहेष्यातः सभाय्यं सृष्टिं स्यु
 तः । सप्तदीपतिर्जातः स्रष्टा य
 तसप्तप्रभः । इति तिप्पादित्त
 एतमस्य प्रमाणं ॥
 सप्तदीपा स्त्री एधिती । यथा
 मनोः स्थायं भुवस्या सप्तदशप्र
 स्तुतसमाः । ये विद्ये एधिती
 सर्वा सप्तदीपा सप्ततना । सप्त
 मुशकरवती प्रतिवर्धनिवेशि
 ता । इति मार्कण्डेयप्रमाणं । तेषां
 नामादिहीयशब्देष्टव्यं ॥ स
 प्रथा य सप्तप्रकारे । यथा ॥
 सप्तवारानुषोष्य सप्तम्या संय
 तैरियः । सप्तजन्मकृतात्पाण
 लुच्यते नात्र सेशयः ॥ इति
 तिप्पादित्तं ॥
 सप्तधातवः ॐ शरीरस्य सप्तसं
 रत्नकथातवः । तद्यथा रसास
 मासमेदोऽपि सप्तज्ञानः प्रकसे
 युताः । शरीरस्यै यदा सप्तक
 विज्ञेयाः सप्तधातवः ॥ इति

राजनिर्घण्टः ॥

सप्तनाडीचक्रे स्त्री दृष्टिज्ञानार्थं
 ग्रहणक्षमं कितसप्तनाडिकसं
 पाकारचक्रे । यथा । अथ सप्त
 नाडीचक्रे । अथातः सप्तवत्सा
 मि यच्चक्रे सप्तनाडिके ।
 येन विज्ञानमात्रेण दृष्टिं ज्ञाने
 ति साधकाः । कृतिकादीनि सृ
 क्षाणि साभिजिदे क्रमेण च
 सप्तनाडीव्यथ स्तत्र कर्तव्यं य
 त्वाकृतिः । ताराचतुष्टये
 ननाडिकेका प्रजायते । तासां
 नामान्यदे वत्स तथा चैव फ
 लानिह । कृतिकाच ३ विशा
 खाच ५ मेघाख्या ७ भरणी
 १ तथा ऊर्द्धाया शनिनाडी
 स्याच्चतुर्गुणाभिमामता सै
 हिणी ५ स्त्री ५ ज्येष्ठा ५
 मघा ५ द्वितीया नाडिका सता
 ग्राह्यप्रभवताडी वायुनाडी
 तथैव च । सौम्य ५ विरा ५
 तथा मूले ५ पौलस्त्ये ५
 चतुर्थके । तृतीयागारकाना
 डी रहनाख्या च सप्तम्या ॥
 सौ ६ इति ५ तथा एवीषा
 का ५ भाद्रपदोत्तरा ५ चत
 थीजीवनानाडी सौम्यनाडी

प्रकीर्तिता । पुनर्वसु ५ तत्र
 फल्गु ५ तारा ५ तारा
 काः एवमाश्वाच ५ अक्षाख्या
 पंचमीनीरनाडिका प्रमाणं ८
 फल्गुनी एता ५ अभिजित
 शतताराकाः ५ षष्ठीनाडीच
 विज्ञेया बुधाख्या जलनाडिका
 प्रमाणं ९ मघा ५ विरा ५
 धनिष्ठा ५ तथैव च । अस्त
 त्वादिमाचोडी सप्तमी चंद्रनाडि
 का । मध्यनाडीस्थिता सौम्या ना
 डीतस्याग्र एष्टतः सौम्ययाम्य
 गतेसेये नाडिकानो विकं विकं
 कुरा याम्यगता जेया सौम्या
 सौम्यदिशि स्थिता । मध्यनाडी
 चमध्यस्था ग्रहपफलप्रदाः ।
 एकनाडीगताद्याः ग्रहाः क्रू
 राः शुभायदि । ततो नाडीफलं वा
 चं शुभं वा यदि वा शुभं । ग्रहाः
 क्रूरा मीमांसाते गता शुभं
 त्वनाडिका । वायुनाडीगता
 वायुदहनाद्याभिदाहकाः सौ
 म्यनाडीगता मध्य नीरस्या मे
 घनाहकाः । जलायादृष्टिदं
 द्रशुद्रनाडीगतास्तथा एकोपि
 तत्फलं दत्ते सप्तनाडीस्थितो य
 हः । भूततः सप्तनाडीषु दत्ते

नाडीसंफलं । प्राचट्काले
 तसंशान्ते रोदधत्त गतेरेवो
 नाडीवेध समायोगे जलयोगे
 वे वदाम्यह । यत्र नाडीस्थि
 तं शुभं स्तत्र स्युः रेवचरो यदि
 कुराः सौम्या विभिन्नाश्च त
 दिने दृष्टिरुत्तमा । एकसृत्तस
 मायोगे जायते यदि रेवचरोः
 तत्काले चमहादृष्टिं यावद
 स्यात्प्राक्केशपी । कुतलेः सौ
 म्यः पापे वा ग्रहे विदो यदा
 शुभं तदा त तच्छ पानीयं
 इति नेच भवेदुवे । यस्य ग्रहस्य
 नाडीस्था शुभं सौम्या सप्तदश
 दृष्टो युक्तः करोत्येभो यदि ती
 तो न जायते । सियो सिता
 सितौ चैव सौरि सौम्या नपुं
 संको । प्रकृषाः प्रकृषे वायुः
 स्त्रीवो त वृथकारुणो स्त्री पु
 रुष समायोगे दृष्टिस्त प्रव
 लाभवत् पीयूषनाडीग शुभं
 स्तत्र रेवाः शुभाशुभाः । हि
 शुभः पंच पानीयं दिनान्येक
 विसप्तके । एवेज्जलाखानाडी
 सौ चंद्रमिथ्य ग्रहातिता दिना
 दु दिवसेपंचदिनानि जायते स
 ले । नीरनाडीस्थिते चंद्रे तत्र

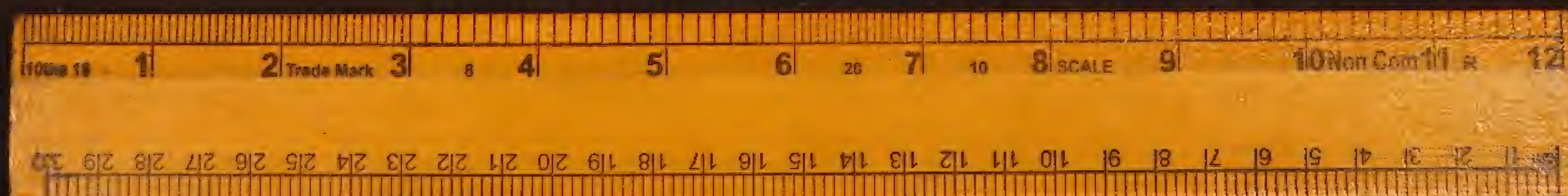
स्येपूर्ववद्वैः ॥ यामदि
नाहंके जीणि दिनानिजाय-
तेजले । अमृतादि विनाडीषु
यदिसुः सर्वविचराः । तत्रदृष्टिः
कृमाज्ञेया धनार्क रस वासरा
न । सोमनाडीगताः सर्वदृ-
ष्टिदासेदिनत्रये । शेषाताया
महाराज उष्टृदृष्टिप्रदाग्रहाः
निर्जला जलदाताडीभवेया
गो शुभाधिकः । कुराधिक-
समायोगेजलदाश्यापि निर्ज-
लाः । सामनाडीगताः कुरा
अनादृष्टिप्रसूचकाः । शुभेषु
ताजलाशस्या श्रुतिदृष्टिषु
भाग्रहाः । एकानाडीसमायुक्तो
चंद्रमा परणीसुतो । यदित्रभ
वेज्जीव स्तदा वारिमयी मही वथ
शुक्रो यदैकत्र गुरुणाच सम-
लितो । चंद्रयोरो तदा कालेजा
यते दृष्टि रुतमा । जलयोग-
गतो स्यातां यदा चंद्र सितोय
हो । क्रूरदृष्टोयुतोवापितदासे
होत्सदृष्टिः । उदयास्तगते-
मार्गे वक्रयुक्तेच संक्रमो ॥
जलनाडीगता स्तनुमहदृष्टि
प्रदा ग्रहाः ॥ इति स्वरोदयो-
सप्तनाडीचक्रं ॥

सप्तनामा स्त्री आदित्यभक्ता ।
इतिराजनिर्वाणः ॥
सप्तपत्रः ३ सुद्वैरुतः ॥ इति
राजनिर्वाणः ॥ सप्तपदी स्त्री
सप्तानो पदानो समाहारः ॥
इतिवाभकरणं ॥
विवाहोगसप्तपदीगमने यथा
ततो जामाता प्रागुदीची गता
वधुं सप्तभि स्मंत्रैः सप्तमणुलि
कास सप्तपदानि नयेत् । व-
धुश्च दक्षिणपादे नीत्वा पश्चा-
हामपादे मंडलिको नयेत् जा-
माताच वधुं कथ्यात् वामेनपा-
देन दक्षिणे पाद माक्रामये-
ति । सप्तानो मेजराण मृषार-
यः साधारणाः । प्रजापतिर्जी-
षि रेकपादिरादृच्छेदो विस्र-
हैवता पादाक्रामाणवितियो-
गः । ओम् एक विषे विस्र-
स्तानयतु । हे ऊर्जे विस्र स्ता-
नयतु जीणि ज्ञातय विस्र स्ता-
नयतु । चत्वारि मायो भवाय
विस्र स्ता नयतु । पंचपशुभ्यो
विस्र स्ता नयतु । षडायस्यो
षाय विस्र स्ता नयतु सप्त स-
प्रभ्यो होत्राभ्यो विस्र स्ता
नयतु । ततः सप्तमे पदे-
गतां वधुं पति राश्यासे । प्रजा-
पतिर्जीषि मीमकीपेतिच्छेदः
कथ्या देवता पदाक्रामाणनेत-
र माश्यासने वितियोगः । सत्ता
सप्तपदी भवे सत्त्वते गमेये स-
त्त्वते मा योषा सत्त्वते मायो-
ष्याः इति सप्तपदीगमने ॥
इति भवदेवभट्टः ॥
सप्तपदी स्त्री मिष्टान्नविशेषः
यथा । राक्षादादिग खर्जूर मृ-
दिताद्यै सशर्करै । लाजशूलं
समधाज्यं सप्तपदीमुरासते ॥
इतिशुचंदिका ॥
सप्तपदीः ३ वृत्तविशेषः । छंदो
तिन इतिभाषा । तत्पर्यायः ॥
विशात्वेक २ शास्त्री ३ विषम
छंदः ४ इत्यमरः । शास्त्रः ५
देववृत्तः ६ दानगोपिः ७ शिरो
रुजा ८ ग्रहनाशः ९ मृत्तिप-
रीः १० शुभाशी ११ ग्रहनाशः १२
इति शास्त्रावली ॥ गुल्फ-
यः १३ शक्तिपर्यः १४ सपरी-
कः १५ इतिजटाधरः । वृहत्तक-
१६ इतिस्वमाला । अस्मश्रणाः
सप्तपरीं व्रण श्लेष्मदात उ-
ष्टास्व जेतुजित दीपनः स्त्री
स गुल्फः स्त्रियास्तवः

स्मृतः ॥ इति भावप्रकाशः ॥ पौरुषं इति युद्धितं ॥
 अथ सप्तमस्तु दशवे दृष्टं ॥ सप्तमी स्त्री तिथिविशेषः ॥ चेद
 सप्तमती स्त्री लज्जालुलता ॥ ३ ॥ सप्तममकला क्रिया ॥ तत्र यु
 तिरत्नमा राजनिर्घोरे ॥ कृपते अमृतपानीवलिजस
 सप्तपाताले स्त्री सप्तसंख्याका मकला क्रिया ॥ कृपते तत्र
 योधुवने ॥ यथा आदित्यश्चिम मृतक्रासानुकूलसप्तमकला
 तोदेवो रुद्ररूपी जनादेनः ॥ कियेति विशेषः ॥ पेनिकायात
 निःसृत्य प्रथमे यातः पाता स्या अंकः युक्तपते ॥ कृप
 लतल मंततः ॥ सप्तपातालमे से ॥ २ ॥ तत्र जातफले ॥ क
 स्यास्तु नाग रोधवं राक्षसान् त्याप्रजा वैरिजलेभसिंहो वि
 देवान्धीश्व शेषाश्च जज्ञानव शालनेत्रः प्रथितप्रभावः ॥ दे
 रभूलक ॥ इति कालिका व हिजाञ्जीरसिको मरात्ता
 पुराणे १५ अध्यायः ॥ तत्रासा स्यात् सप्तमीजः पितृवित्त
 नियथा ॥ अतले वितलेच हता ॥ इति कौष्टीप्रदीपः ॥
 व नितलेच राभस्तिमत् ॥ म अथ सप्तमी ॥ साच वही
 हास्य सुतलेचाग्र पाताले युता याया युग्मात् ॥ पैटीन
 सप्तमेविडः ॥ इति भरतः ॥ सि वचनाच्च ॥ यथा ॥ पंचमी
 सप्तपुत्रसुः स्त्री सप्तपुत्रप्रतः सप्तमीचेवदशमीचत्रयोदशी
 ता ॥ तत्राध्यायः ॥ सुतवस्करा प्रतिपन्नसमीचेव कर्तव्या सो
 २ ॥ इति त्रिकांशेषः ॥ सुतीतिथिः सांमुख्य युक्तं
 सप्तमदः ३ ॥ शिरीषवृत्तः ॥ ३ ॥ स्तोदे ॥ सोमुख्य नाम माया
 ति शतृचंदिका ॥ कृपयाधिनीहृषपते यदा अत
 सप्तमः वि सप्तानां पुराणः एव परिदिने विशेषकाला
 मातुः ३ ॥ इत्यादि भाषा ॥ यथा ॥ यापिते वहीयुक्तसप्तम्यामुप
 लेपभाज अतुर्थाद्याः पित्रा वासमाह भविष्यपुराणे वही
 याः पित्रभातिनः ॥ पित्रदः सप्त समेता कर्तव्यासप्तमीनाष्टमीयु
 म स्तेषां सापिंशं साप् ॥ ता एतेतोपासनायेहवसा माह

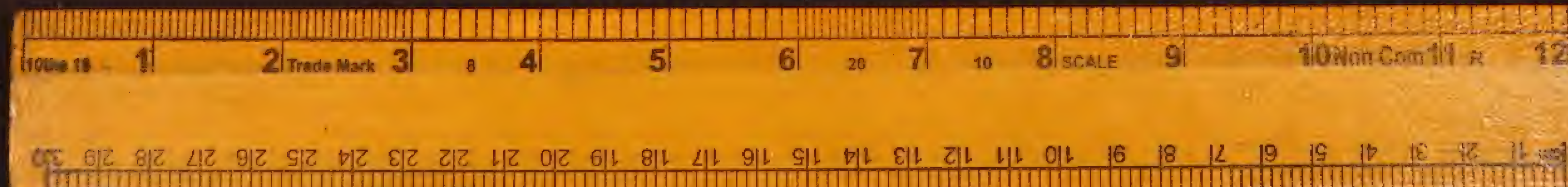
रूपोद्यता ॥ यथा उपोयोगतया त्रेतमायोगसंज्ञितं ॥ कथयामि
 कर्मान्तरे ॥ तथा ॥ वसा युता परे प्राण सर्वपाप प्रणाशने
 सप्तमीच कर्तव्या सर्वदा तिथिः तस्यैव साचमासस्य सप्तम्या स
 वहीचसप्तमीयत्र तत्र सत्रिहितो सुपोषितः ॥ एतयेद्वास्करदेवे
 इति ॥ इति स्कन्दपुराणतः ॥ तथा विसुद्रपसनातने ॥ आदिसभा
 युक्तपत्तस्य सप्तम्यासूर्यवारो स्कररेव भानोसूर्य दिवाकर
 यदा भवेत् सप्तमीविजया ना प्रभाकरेति सप्तम्या देवः सर्व
 म तत्र दत्त महाफले ॥ भविष्ये सूर्यो रविः ॥ वृष्टांचैककृता
 णालितागुलप्रस्थस्य कृष्णादत्र हरः सप्तम्या समुपोषितः अष्ट
 सुसंस्तुते ॥ सूर्याय चरुकं दत्त्वा स्यांचैव भुञ्जी त पष पव विधिः
 सप्तम्याच विशेषतः ॥ यावत् स स्मृतः ॥ अनेनवत्सरे पूर्ण वि
 गुला स्मिन्नेवेद्ये परिसाया थिताच्चेद्येद्वि ॥ तस्यायोगे य
 या ॥ तावद्वर्षसहास्राणि सूर्यलोके ने धात्यमिह जन्तानि जायते ॥
 महीयते ॥ गोपयद्वासाणि ॥ हा परं च शुभं स्यात् यद्वा नानि
 विंशतपलिके प्रस्थ युक्तं स्वयम वर्तते ॥ सप्तम्या समुपोषित ३
 यद्वर्षा ज्ञेयतिथे ॥ पलंतलो ति आदिकमेतिक्तः ॥ तेन स
 किकैर्मानैः साहस्रति हिमायके प्रम्योसमुपवस्तु मारब्धवानि
 तोलकवितये तेय ज्ञेयतिथैः सूर्यः ॥ ततश्च प्रातः सप्तम्या
 स्मृतिसम्पत्ते ॥ तेनचत्वारि सेवोपवाससंकल्पः ॥ रविशु
 काधिक सायंपंचकाधिकषड विस्मृत्पतया एजाकाले ध्येयः
 थिक शततोल्कमिताः प्रस्था अभिलाषे त ततिषावितुक्ता
 तंदुलाः ॥ इति ॥ एवंचैतज्ज्ञानाधि आरभ्येति ऐहिकारोग्य भन
 कयोः फलतारतम्य बोध्यं ॥ प भास्यारलौकिक शुभस्यान
 वे देवतोत्तरेपि तत्रेहाकमहि लाभकामः संवत्सरे यावदागे
 तत्त फलेन कल्पयितं युक्तं ॥ ग्यत्रतमिति विशेषः ॥ ततः प्रभ
 अतएवशिवेपेवे वक्ष्यते ॥ ३ ॥ ति सप्तम्या सुपवासे ऊर्वत्
 राहपुराणे ॥ प्रथापरं महाराज आदित्यभास्कररेव भानो सूर्य

दिवाकर ॥ प्रभाकरनमस्तुभ्यं वस्य तपसः साम्यदर्शने ॥ य
 श्माराशोमाहिमोचय ॥ इतिमे क्त अक्तं यथा । अर्कपञ्चकरमा
 ज्ञेय एजयेत् । अत्र वष्ट्यादि व मेतरीत्त गृहीतकं । कपि
 पु तत्रत कर्मविधानात् वष्टी लाविट्टवमात्रं मेचुले मरिचे
 समेतेत्यस्य विषयः ॥ का जले । कदलीफलमध्यंत क
 लिकापुराणे भक्तं प्रतिस्वयं णामात्र मपक्वकं । कुशमलेय
 वक्तं । अष्टहामोनभुंजीत वि वमात्रे स्वच्छायादिगुणेतो ॥
 एम्बुनैवदर्शयेत् । तथा । म भक्त्यमितोदने नक्तं मुद्गेपवस
 दक्षोपतनिमाल्य शरीरे नत नेतया । एकभक्तं मयराणप्र
 धारयेत् । अर्घ्य प्रतिमा ॥ माणभोजनेमते । प्रहंप्रसूतिमा
 अथ विधानसप्तमी । कुसुचिमा श्वे कपिलाउपभक्तो । स्त्रा
 मणो । अर्कग्रे पुचि गोमये त्वासेप्य मांते प्रासुविवा
 सुमरिचे तोये फलेचाप्युतेम युमाशयेत् । वृते स्वल्पपौषमा
 ले नक्तं सुपोषणञ्च विधिवत् सेमाचादहंसमाचरेत् । द्रास्य
 कुतैकभक्तं नरः । स्त्रीर वायुश णानभोजयेद्रज्या गुड स्त्रीर नि
 ने चताशन मिति प्रोक्तान्यमु रामिधेः विप्राय दक्षिणादेवावि
 नि कृमात् कृत्वा द्वादशसप्त भवस्यावृणतः । अष्टम्या पारणे
 सीर्दिनकृतः प्राप्नोत्यभीष्टं क कुर्यात् कदम्बरहितेनच ॥ मु
 ले । अत्रचाकांक्षादीतरभोजन इमाष तिलादीनि वृतेचैववि
 निवृत्तिः स्वसीयते । तपस्त्वात् वर्जयेत् । एकसिद्धंभस्य पुक्त
 तथाचमत्पुणो । तपोभिः प्रकृतेत्रावुसारतः ॥ एतद्वत
 प्राप्यतेःभीष्टं नासाभ्यं हित स्य साक्षादिषामविशेष विहित
 पस्यतः । उर्भगत्य वृथालो कर्मत्वेन मलमासेतरकर्तव्यत्
 को वरुते सति साधने ॥ तप माहवशिष्टं लिगपुराणे प्राये
 सः क्लेश स्वभावत्वे तत्रैवोक्तं । तत्रते पश्चात् संप्राप्ते त्वथिमा
 उमेः तिचपला पुष्टि नक्षमेता सके । एवमानेनतेत्यक्ता का
 वक्तवपुः । सोढुं क्लेशस्वभा र्थं द्वादशमासिके एवमानेन

मलिम्लुच मृत्याहमानेन । तेम कोटिभास्करा । दद्यात्स्नानार्थं
 लमासे । द्वादशमासिकं द्वादश दाताभ्या माय गुरोम्य सम्पदः ॥
 मासेषेव कार्यं न मलमासश्च अरुणेदयवेलायो शुक्लामाव
 र्थः यत्तु । मासेमलिम्लुचेः पोवे सप्तमी । गंगायां यदि लभे
 यजेदेवी सशंकरो । किंतुने त सूर्यग्रहशतैःसमा । कोटिभा
 द्यापने कार्यं मित्याह भग स्करा कोटिसप्तमीतुत्या । स
 वान् शिवः । इति विस्मरहस्यव र्थग्रहाफले स्नानजे समिदि
 चने । तस्मात्विशेषानेकितमा तेवृद्धिरंतरेगोतिन्यायात् । तेन
 समावर्कतयामावास्यादि व्रतक वृजशत सूर्यग्रहाणकालीन
 तेयतापरं । उद्यापने प्रतिष्ठा । गंगास्नानजन्यफलसमफलश
 एव मासेमोषितेविदुः शार्ग्यः मिः फल मत्र हेये । अत्रवृजश
 अस्ते गते ग्रहेवा मुक्ते वाले त सूर्यग्रहाण प्रत्येकाधिक
 वृद्धे मलिम्लुचे । उपायनमुपा राणतासेसर्गोणत्वयात् काला
 रंभे व्रतानो नेव कारयेत् ॥ नो स्नानानो तत्फलाना मयि
 उपायनेप्रतिष्ठा । उपायेभ मा वृजशतत्वे लभ्यते अतो नाप
 रंभे । एतच्च फालामुदिमात्रप सिद्धिः एणासप्तम्या एवापरयो
 रंततन्मात्रविधिकल्पने गौरवा र्थशरुणेदयकाले सप्तमी तत्र
 त ॥ भविष्ये । भाद्रमासि सिते एवेदिनेतत्काले स्नाने । चत
 पक्षे सप्तम्या नियमेन या । स्नात्वा शिवं लेखयित्वा मंत्र
 स्नात्वा शिवं लेखयित्वा मंत्र लेचसहाधिकं । एजयेच्चतरा
 तस्यादृष्ट्यापनेवविधते । इदं कु द्वा स्नानाद्यंत चतुष्टये । नारी
 कृदीव्रतत्वेन ख्याते । भविष्ये नातरंभे संध्येद्विमाद्यंतसेजिते
 सूर्यग्रहनतुत्या हि शुक्लामा इति कालमाधवौयधृत व्रत्य
 चस्य सप्तमी । अरुणेदयवेला वैतीयेन एवैस तत्काल
 या तस्यास्नाने महाफलं ॥ स एणातिथिसंबंधिदिनकर्त
 माचे मासि सिते पक्षे सप्तमी य कर्मोगत्येन इतरस्य चेतस

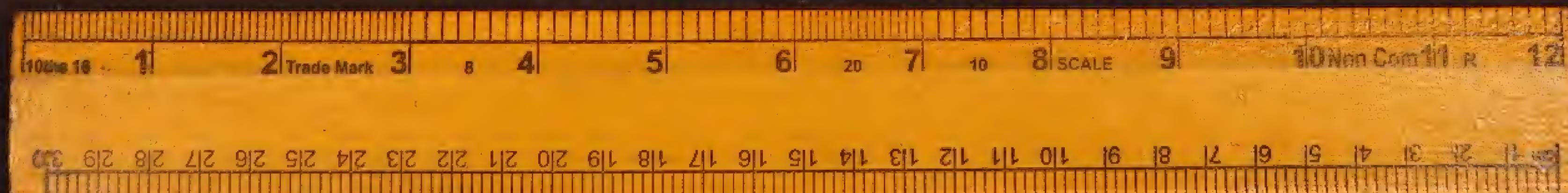

जेतेनाभिधानात्। अतएवदत्ते तं नत गुणफल विधिः किंतु
एतत्कालं मास्यक्रियाकृत्य काम्यकरणे प्रसंगान्निरसिदि
मभिहितं। अत्ररुणोदयकालेषु रिति। अत्र मास्यमास निमित्तक
रुताद्युन निधिलाभ एव स्नानं माससप्तमीनिमित्तक काम्यस्ना
नयोः प्रातर्विधानात् नैमित्तिकेन प्रायश्चित्तवत् सकृद्व्रत
यदा भवेत्। उदये सा तिथिग्री ने। प्रधानस्याक्रिया यत्र संग
द्या आहारावस्नामिनी ॥ तत् क्रियते पुनः। तदेगस्याक्रि
इति विस्मयमोज्ञात्। अत्रच यायात् नावृत्तिवचनक्रिया
दिका मुहूर्ते प्रादुषोप का इति कात्यायनवचनात्। नस्ना
लाजुरोपात् इति वस्यते। ब्रह्म तमाचरेजुक्ता नातरो नसहा
वेवर्तवचने चटिका दंडप्राप निशि। न वासोभिः सहजसं
खचने नादीना माद्यतचत नाविज्ञाने जलाशये। इति स
प्रयमित्येकवक्तव्यतात्। येन उवचनेनेकदाजसस्नाननिये
सूर्यादयात् प्रागपि प्रातःस्ना थञ्च धर्मविज्ञाचरेत् स्नानपा
नविधानात् तत्रैव माससप्तम्या क्रिकञ्च पुनः पुनः। इति मनुव
त्यगुणफलविधि लाञ्छनादि चनाञ्च। अतएव नोदीमुख प्रक
त्याहसिचिंयं। प्रकरणान्तरे प्र रणाशेष प्रधानात् सपिकास्या
योजनान्तरे। इति जैमिनिसूत्रे ना तत्रेष्टा काल विहिताने
एप्रकरणभेदे गुणविधिमि तेष्टेष्टेवसिदिरिति प्रादचित्ता
देः। अतएव कल्पतरु रत्नाकर मणिः विष्णुस विष्णुप्रीतिका
योः। यश्चेद्विपुलान् भागान् मयोः सुतरो सकृदनुष्ठाने। ग
चेदसूर्यं ग्रहोपमान् प्रातःस्ना तातारतम्यात् फलतभतस्य ३
यीभवेन्नित्यं हो मासोमास फा तिमायेन फलवोभो। तत्रैव
त्पाणो। इति विस्मयस्ते नित्य तीरगुहादि माधुर्यभेदवन्निर्दे
स्नान प्रकरणात् प्रकरणातरा एमपाकं पर्यातरेपि कयाशे
स्नानात् प्रकरणातराधिकरण र्वोः प्रादेप्रशास्यते। कया।

गते पंचमे तु विशेषेणोवका छिदे। तिथिकृत्यस्यपौर्णमास्यं
रयेत्। इति हेमादिभूतादिस त मासंगकत्वात्माकरीतिपदे स
पुराणोक्तवत्। एतद्वचनप्राग करकीरव्य चांद्रमासीधतिथि
हेकार्तिक मलमासावृषियं। परं तिथिकृतेच कृसादिब्रतेषु
देश कालाश्रम तेव इयदात् स्नादि मेवच। विवाहोदोचसो
मनो गुराणः सकृदश्यापिदान यदि मासे कृतो विनिर्दिष्टोत्
सफलातिशयहेतवः। इति ब्रह्म इति ब्रह्मपुराणात्। सन्ततग
पुराणोक्तवचं। तीर्थभेदे त्वेक दिन तथा युक्तत्वाच्च। यथाम
दापि नाना स्नाने विधुवदित् त्वपुराणे। यस्मान्मन्त्रेतरादो
से प्राप्ते पंचतीर्थी विधानतः त्वरथ मापुर्दिवाकराः। मासमा
इति ब्रह्मपुराणादिवचनात्ती सप्त सप्तम्या तस्मात् सारथस
श्रमेदे तेव प्रसंगयोः सभवा सप्तमी। अत्ररुणोदयवेलायातस्या
ञ्च। अतएव संगवाक्यावलीया स्नानं महाफले। अतएव नार
दचित्तमणेः। यत्र प्रयागे अ सिंहे रथ्याद्याया सिमुक्तं।
रत्नान् कोडीकृतेपि माससप्त यथाः सपिचैवहि। तथात्तयत्
मी स्नानादावसाधारणसंकल्पे तीयायां शिष्याज्ज्यापयेदुभः
नपुनस्तपेव प्रातःस्नानाचरणं मासमासे तु सप्तम्यां रथ्याद्या
तदपुक्तं। तदासकृत्स्नानस्यैव यात वज्रयेत्। द्वादश्यां शयने
वितत्वात्। अथवा तत्रहफल त्यानद्वादश्यां। भरण्यां शकध
कामनायां तदानेयापनेरित्य जपातभरणं। इतिकल्पतरुः
तं ॥ स्नाने परिपारी माहक अत्र महानवम्यादि साहचर्या
सकल्पलतायां विस्मः। सप्तवर होराचोदत्ते प्रतीयते। अत
रथशरिण सप्तार्कपञ्चारिणच शि पवचतर्दश सन्ततरादिगणने
रसिनिधाय यद्यजलकृतेपापं कापिनरायुलेवः ॥ यथा
मयासप्तसुजन्मसु। तन्मेरोकं भविष्य मातस्ययोः। अथयु
चशोकंचमाकरीहेतुसप्तमी इत्य कञ्चननवमीद्वादशी का
द्याय स्नायादिति शेषः रोके तिक्ती तथा। तृतीयाचैत्र-

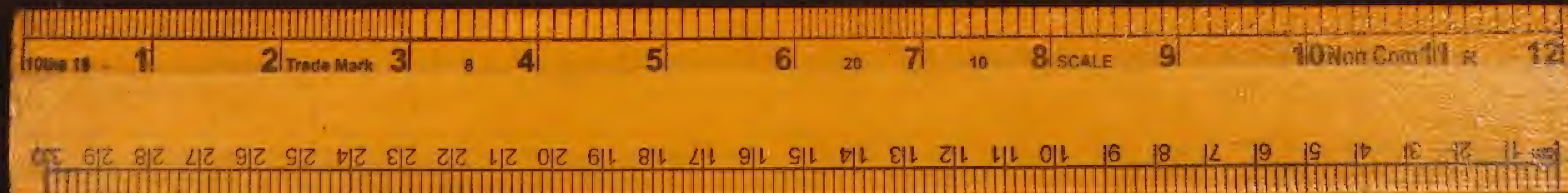
महानवम्याद्वाद
श्याभरणं ॥

मासस्य तथा भाद्रपदस्य च भागे मर्द्धि निवेदयेत् । ताम्र
फाल्गुनस्याप्यमावास्यायां च पात्राद्योतनं पुण्यं दशगुणं
स्येकादशीतथा । आषाढस्या स्मृतं । इति विष्णुपुराणीयेन ।
पिदशमीतथा माचस्य सप्तमी । आदित्यपुराणे । मूल राशिवि
शेषेण यत्कर्म विहितं नरैः ॥ शेषेण यत्कर्म विहितं नरैः ॥
आवणस्याष्टमी कृष्ण तथा च देवं वाप्यवापेत् तदस्य
दस्य पूर्णिमा । कार्तिकी फाल्गु पिदृश्यते । अर्धमेव स्तु । जननी
णी चैत्री ज्येष्ठी पंचदशी सिता म सर्वभूतानां सप्तमी सप्तसप्तिके
नंतरा दयस्वता दत्तस्याक्षयका सप्तम्या हृतिके देवि नमस्त
रिकाः । अशमावास्याष्टमीयति विमंडले । प्रणाममेव स्तु । सप्त
रिताः पुत्राः । पुनः पुनस्तथा प सप्तविहि प्रीत सप्तलोका प्रदीप
शेषादानात् उपकमोपसेहारयोः ना सप्तम्या हि नमस्तुभ्य नमो
शुक्लतकीर्तनाच्च अत्र का सपे नताय वेधसे । सप्ति रस्यः ॥
नो तृतीया चैव माचस्येति क इति निष्प्रादितत्वं । सप्तमीत्र
त्यतरो तु तृतीया चैव मासस्य तविशेषा यथा । ब्रह्मोक्तं ॥
तिलिविते । अत्र पाठदेये श्री भगवान्भवसेसारसागरोत्तार
पतिरत्नमालायां । अक्षयुक्ति कारकं किंचिदुते समाचक्षते
अक्षयवमी द्वादशैर्जैमयो गारोपसुखप्रदे । श्रीभगवान्
तृतीया चेति पाठश्चैव तृतीयैव वाच । सौरधर्म प्रवक्ष्यामिनाम्र
ग्राह्य । श्रीदशोप्येव । माचस्य कल्याणसप्तमी । विशेषतः सप्त
म्या आरते सौरागमेऽपि । अ मीतदत्त फलदा पापनाशिनी
कपत्रैः सवदे ईसाक्षत सचे शर्करासप्तमी पुण्या तथा कम
दने । अष्टांगविधिना चाष्टौ द लसप्तमी । मंदारसप्तमी पुण्या
यादादित्यतृये । माच्ये य तथैव शुभसप्तमी । सर्वाः सर्व
फाल्गुने वापि भवेद्देमाचसप्त फलाः प्रोक्ताः सर्वदेवर्षिपूजि
मी । माकरीतिचयत्ना कंतत ताः । विधानमासावस्यामिषया
प्रायोवृत्तिदर्शनात् । अष्टांग वदनुवर्षः । यदातमुक्तसप्त
विधिना । योऽष्टांगमर्द्धमास्यं

एषा सादित्यस्य दिने भवेत् । सप्तम्येऽलेतस्मादुपपत्ते सर्वतो
हात कल्याणिनी नामविज् परि । तत्र सप्तम्यः संतिविनिपु
यात निगद्यते । आसौ कालः ताः प्रजासृजा ॥ मरीचि रविः
इतिकर्तव्यता चमत्स्यपुराणे पुलहः पुलस्त्यः क्रतुरंगिराः ॥
६६ अध्यायावधि ३५ अध्यायप वशिष्ठश्च महाभाग ब्रह्मणे
यंते दृष्टव्ये ॥ सा सूर्यस्य मानसाः सताः ॥ सप्तब्राह्म
र्त्तिप्रकाशिकातिथिः । यथा एा इत्येते उच्येते ब्रह्मवादिभिः
एव मुक्तस्तदा देवैः सोम्या संभूति रनस्रयावत्तमा प्रीति
मूर्ति मथाकरोत् । प्रकाशते अस्रजतिः ॥ अर्कधतिस्तथा
जगामाशु देवतानां महाप्रभः लजा तपत्या लोकमातरः
एतत्सर्वं सुराणां तु दहते पतासां तपसाचित्तद्वार्यते मु
शामितपुरा । सप्तम्याखलु वनवयं ॥ संध्यात्रयमुपासी
सूर्येण मूर्तिं च कृतवान्मुवि ना गायत्रीजपतत्पुराः ॥
इति वाराहे सूर्योत्त निनामा तस्मिन्लोके वसेत्येते ब्राह्म
यायः ॥ एण ब्रह्मवादिनः ॥ इतिषा
सप्तम्यं स्त्री शरीरस्य रक्तव मेस्वरावेदे ॥ अध्यायः ॥
सप्तमावयवाः । तेचदस्तपादत सप्तला स्त्री नवमालिका । इत्य
ल नेत्रोत्तर तालकाथर जिह्वा मरः । चर्मकषा । यंजा । पा
नखाः । यथा । पारिपादत दला । इतिमेदिनी ॥
लौरकौ नेत्रोत्तर नखानिच । सप्तशती स्त्री सप्तशतिका । स
तालकाथर जिह्वाश्च सप्तर प्रातोशतानां समाहारः । इति
क्तप्रशस्यते । इति सामुद्रिके व्याकरणे । सप्तशतप्रोक्तान्क
सप्तम्यः पुंभूति सप्तसेखक देवीमाहात्म्यं । चेतीति ख्याते ।
सूर्ययः । तेषां नामानि । यथा यथा । अर्गले कीलकंचोदोम
मरीचिः १ अविः २ अंगिराः ३ दिता कवेचे ततः । जपेत् सप्त
पुलस्त्यः ४ पुलहः ५ क्रतुः ६ शानी वंदी क्रम एव शिवोदि
वशिष्ठः ७ । इत्यमरः अपिच । तः । इत्यर्गलस्तोत्रे । अपिच ॥

तत्राद्ये चरिताध्याये श्लोकाग्र
शीति रुतमाः अथमये चरिते
त पंचाष्टकसंख्याकाः ॥
त्रयोऽध्याया श्रुतः सप्तचतुर्वेद
खेदकाः । अथात्तरचरिते
षट्षष्टि श्लोकभाक् । अग्नी
सोमाध्यायवतीगीता सप्तशती
स्मृता । इति नागजीभट्टः ॥
सप्तशलाकः पुंविवाहस्यशुभा
शुभदिनज्ञानार्थं त्रिंशद्विंशं स
प्रदेशाविशिष्टचक्रविशेषः । य
थाः कृतिकादि चतुःसप्तशला
राशेपरिधमन् ग्रहशुदेकरे
खास्या वेधः सप्तशलाकजः
सप्त सप्त विलिखित प्रेरिका
स्तिथि श्रुं मय कृतिकादिकं
लेखयेदभिज्ञाता समन्विते चै
करेखरा खगेन विद्यते वैष्ण-
व्य चतुर्थः शः अथानादौ लि-
पिकाचतुष्टयः । अभिज्ञित त
स्याखचरे विज्ञेया शिखीवि
हा । लिपिकादंडः । यस्याः प्र
शीसप्तशलाकभिन्नः पापैरणा
पैरयवाविवाहे शक्त्या केनेव
त रोदमाना प्रमृष्टानभूमिप्र
मदा प्रयाति । इति सप्तशला
कवेधः । इति ज्योतिस्तत्त्वे ॥

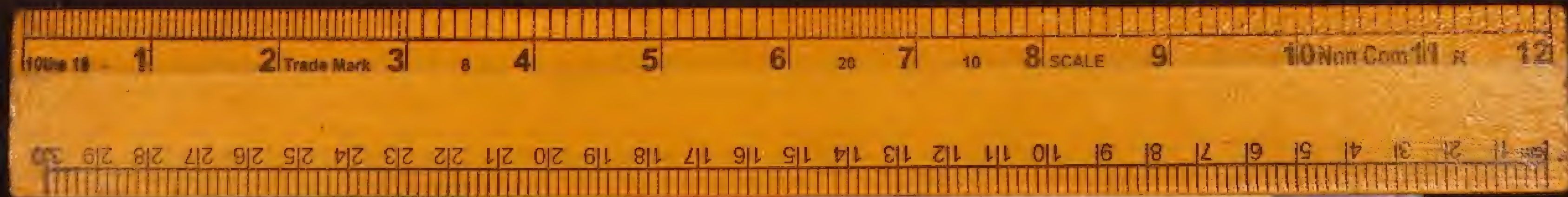
तच्चक्ररूपं यथा ।

	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

सप्तशिरा स्त्री नागवली । इति
राजनिर्घण्टः ॥
सप्तसप्तः पुं सूर्यः । इति हेम
चन्द्रः ॥
सप्तसागरः पुं महादानविशेषः
यथा । मत्स्य उवाच । अथातः स
प्रवक्ष्यामि महादानं मनुजसं ।
सप्तसागरके नाम सर्वपापवि
नाशनं । प्राणपदिन मयासाद्य
कृत्वा ब्राह्मणवाचने । तला
पुरुषवत् कुर्यात् लोकेशाना
हनेनुयः । सृष्टिद्वयेऽयं संभा
रभूषणाल्पादकादिकं कारये
त्सप्तकुण्डानि कनकानिविचि-
ताः प्रादेशमात्राणि तथारत्नमा
शानिवापनः । कुर्यात्सप्तपला
दहं मासहस्ताच्च शक्तिः ॥

संस्थाप्यानिच सर्वाणि कृत्वा नि
न तिलोपदि । प्रथमं एरयेत्के
उं लवनेन विचक्षणः ॥ हि
तीये पयसा तद्वत् तृतीये स
पिंषापनः । चतुर्थे तु गुडेनैव
दध्ना पंचमं मेव च । षष्ठं शर्कर
या तद्वत् सप्तमं तीर्थे वा रि
णा । स्थापयेत्तद्वत् सप्तमं व
स्याणकाचने शुभं । केशवेली
रमयेत्तु तृतमये महेष्टर ॥
भास्करः गुडमयेत्तु दधिमये
सुराधिपः । शर्करायां सप्तमं तल
हंसी जलमये तृपावती । स
वैष्णु सर्वरत्नाणि धाम्यानि च
समेततः । तलापुरुषवत्तपोष
मत्रापि परिकल्पयेत् । ततो
कारुण्यं होमोत्ते स्थापितो वेदपुं
गवेः । विप्रदत्तिनामा दृत्यमेका
निमानुदीरयेत् । नमो वः स
र्वसिं धृतो आधारेभ्यः सनात
नाः । जेतुं नो प्राणादेभ्यश्च सप्त
देभ्यो नमो नमः ॥ स्त्रीरोदका
य दधि माधव लावणे च
सायामृतेन भुवनत्रयजीवसे
नात् आनेदयेति वसुभिश्च
यतो भवेत्तत्समात्ममाप्य
चविद्यातमले विदधे । यस्मात्

समस्त भवनेषु भवेत्त एव ती
थामरासुर सुवेद्यमणिप्रदाने
पापक्षयादर विलोपनभूषणा
य लोकस्य विप्रति तदस्तु ममा
पिलक्ष्मीः । इति ददाति रसोव
र संपुतात् सुवि रविस्मयवा
तिर सागरान् । अमले कोचन
नवरत्नमयानसोपद सुपैति
हरे रमरावृतः । सकलपापवि
द्यात विराजिते पितृ पितामह
पुत्र कलत्रके । नरकलोकस
माकुल मण्यले कदिति जेत
मसोऽपि वमंदिरे । इति मत्स्य
पुराणे महादानानुकीर्तने स
प्तसागरप्रादानिको नाम २६
अध्यायः ॥
सप्तसः स्त्री सप्तपुत्रप्रसूता । त
तपस्यायः । सप्तवस्त्ररा । इति
शङ्करव्यावली ॥
सप्तोऽपुंगवः पुं शनिग्रहः ।
इति जलाधरः ॥
सप्तार्चिः पुं अग्निः ॥ चित्रक
वृत्तः । इत्यमरः । शनिग्रहः ॥
इति हेमचन्द्रः । क्रूरचक्रमि नि
इति मेदिनी । सप्तोऽना सप्त
षो नामानि सप्तजिह्वाशब्दे
द्रष्टव्यानि ॥

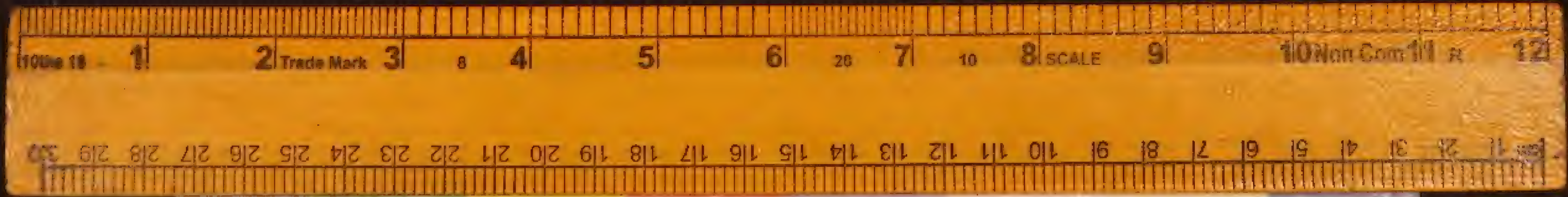

समासः पुं सूर्यः । प्रकृतः ॥
 इत्यमरः ॥
 समासवाहनः पुं सूर्यः । यथा
 लोकसाक्षी विलोकेशः कर्ता
 हतातमिसदा । तपनस्नापन
 श्रेष्ठ मुचिः समासवाहनः ॥
 इति शब्दप्रयोगसूर्यस्तोत्रे ।
 सभिः पुं ग्रन्थः । इत्यमरः ॥
 सफरः पुं मत्पविषोः । प्रेरी
 इति भाषा । शयाना स्फुरति
 पार्थेन गच्छतीति शफरी म
 लीकादिः नदादिनादीम् शोणि
 शफरीशय्या शकट शिला
 शरणशतपथ इत्युक्तभेदान्ना
 लयादिः । दंष्ट्रादिशयीति केचि
 त् शफरश्च । इत्यमरटीकाया
 भरतः ॥
 सफरी स्त्री मत्पविषोः प्रेरी
 इति भाषा । इति भरतः । तत्
 पर्यायः । शफरी १ प्रोक्षी २
 इत्यमरः । शफरः १ श्वेतको
 लः ५ इति विकारशेषः ॥
 सफलं वि फलविशिष्टं । तत्
 पर्यायः । अमोचं २ इति ज
 दाधरः ॥
 सवलः वि सैत्ययुक्तः । साम
 श्रयान् । यथा सवले च गृहे ।

पापेदिनमात्रं प्रवृत्तते । मध्ये
 वले तथा मासे वर्षे विद्यात्
 यावले । इति पंचसरा ॥
 सवलिः पुं विकालः । इति
 हेमचंद्रः ॥
 सवायः वि पीडायुक्तः । निषेय
 युक्तः । नाथया वाथेन च सह
 वर्तमानो यः इति वज्रव्रीहिस
 मासनिघण्टुः ॥
 सवस्यचारी पुं परस्परैकव्रस
 व्रताचारः । इत्यमरः । एकस्माद्
 शे व्रस्यो वेदाय अर्थात् वेदा
 ययनाय व्रतं अभि व्रस्यचर्य
 ख्य आचरेति ये तेऽन्यान् सव
 स्यचारिण उच्येते उपचारत्
 व्रस्यार्थयनार्थं व्रतमपि ब्र
 ह्म । समानेव स्य चरेतीति गृह
 दित्वाणिनि ज्ञातिज्ञेनपदेत्या
 दिना समानस्य सभावसवस्य
 चारिणः एकव्रसव्रताचारा ।
 इतश्च एकस्माद्ब्रह्मण ब्रह्मार्थे
 वे व्रत माचरेतीति त्रुमर्थच
 त्रुथ्या विशुक्लंतीति परे । स
 व्रस्यचारी भिन्न गुरुशिष्य इति
 हारलतेतिनयनानंदः । इति
 भरतः ॥
 सभर्तका स्त्री विद्यमानपतिता

तत्पर्यायः पतिवर्ती २ ।
 इत्यमरः सधवा ३ सनाथा ५
 इति जदाधरः ॥
 सभा स्त्री सहभांति श्रवः । सज
 लिस इति पारसीकभाषा । पं
 चाधित इति हिंदीभाषा । मिदि
 इति इंगरेजी भाषा । तस्य
 र्यायः । समज्जा २ पविषत्
 १ गेही ५ समितिः ५ संसत् ६
 सभाजः ५ इत्यमरः पर्वत ॥
 इति जदाधरः । तल्लक्षणादि
 यथा । मनुः यस्मिन् देणे नि
 षीदंति विप्र वेदविद स्वयः
 राजः प्रतिक्रुतो विद्वान्वादाण
 स्तासभो विदुः ॥ विद्वत् स
 हतावपि सभापर्याय परिष
 द्धुद् माह सपदा । त्रैविद्या हे
 तुक स्तकी निरुक्तो धर्मपाठ
 कः । एष आश्रमिणः एतेषां
 घत्स्यादृशवराः । त्रैविद्यः वि
 वेदपाठः । हेतुकः सद्रूपति
 व्यवहारी । अतएवामरसिंहः
 सभा सदसि सभे च । अत्रता
 दीभिः प्रकाशो ज्ञान मिति ।
 यावत् तथा सर साक्षात् पर
 स्वरया वा वर्तते इति सभा

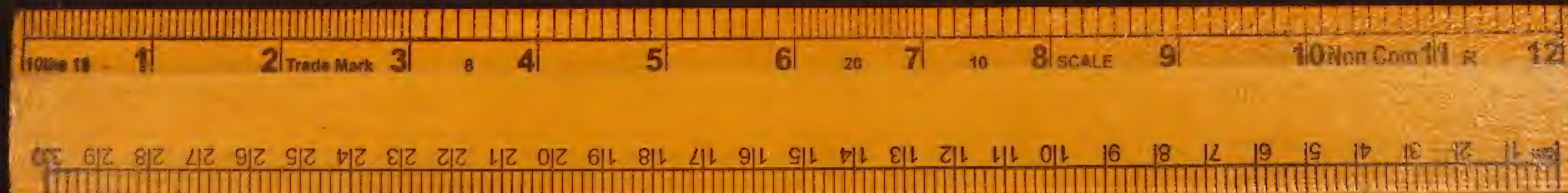
कात्यायनः । कुल प्रीतवयो
 दत्त विप्रवद्वि रथिष्ठितं ॥
 वणिमिः स्यात् कतिपयेः कु
 लहेहे रथिष्ठिते । सद इति शे
 षः । इति यावदावर्तते ॥
 सामाजिकः । इति । गृहे । इति
 मेदिनी । समूहः । इति हे
 मचंद्रः ॥ सभायां एका कि
 गमनविषयो । यथा । नैकस्य
 वेत् सभो विप्रः समवायश्च
 वज्रयेत् । इति कौर्म उपरिभा
 गो ५ अध्यायः ॥
 सभाज त क सेवने । प्रीतो ॥
 दर्शने । इति कविकल्पद्रुमः
 अससभाजत् ॥ इति उर्गा
 दासः ॥
 सभाजनं स्त्री गमनागमना
 दिसमये सहसदो कारिलिग
 नारोग्यप्रशस्तानादिनानंदो
 त्यादने । तत्पर्यायः । आनंदने २
 आश्रच्छने ३ इत्यमरः ॥
 दुनदि संहृषिसभाजतकसेव
 नप्रीति दर्शने प्रवृत्ते । शाहीफे
 अनट । नेदतिः एच्छतिश्चा
 उ. एवे आलिंगनादाविति सुभ
 तितः । गमनमये सहसद् मा
 लिरप गमनावुजाग्रहणाया

गतस्य वा स्वागतारोप्यादिषु तत्ते । अन्यच्च । समः शब्दोच-
 क्तः । आनेदन मिति रमानाशः । मित्रे च धर्मशास्त्रविशारदः ।
 इतिभरतः ॥ विप्रमुख्यः कुलीनश्च धर्माधि-
 सभासतिः पुं समाजाधिपतिः करणे भवेत् । कार्या सभा
 हतपृष्ठस्वामी इतिकेचित् ॥ विधास्तत्र द्विजमुखाः सभास-
 सभासत् पुं सभायोसीदति ३ दः । इति मत्स्यपुराणे १५६ अ-
 सभासत् पविप्रतियः । तत्पर्या ध्यायः । इहस्पतिस्तु समपंच-
 यः । सभास्तारः ३ सभ्यः ३ त्रयो वा सभासदो भवेतीत्याह-
 सामाजिकः ५ इत्यमरः । प लोक वेदस्य धर्मज्ञाः समपंच-
 विषद्वलः ५ पर्वद्वलः ६ पारि त्रयोपिवा । यत्रोपरिष्ठाविषा-
 षदः ७ पर्वदः ८ परिसभ्यः ९ स्यः सा यत्तसदृशीसभा । किं-
 इति शब्दस्तोवली । तल्लक्षणा च । सप्राद्विवाकः सामाभ्यः ।
 दि यथा । कात्यायनः । सभ्ये सत्राह्वाना पुरोहितः । ससभ्यः
 नावप्यवक्तव्यं धर्माध्यसहितं प्रेक्षको राजा स्वर्गेतिष्ठति-
 वचः शृणोति यदि नो राजा धर्मतः । तत्र ब्राह्मणाश्चानि-
 स्यात् सभ्य स्तदान्ताः । सभ्यः युक्ताः सभासदस्तु नियुक्ता-
 सभाया साधुः । तथाविधानार इतिभेदः । तत्र नियुक्तातोय-
 यास्तवल्कः । युताध्ययनसम्प चावस्थितार्थकथनेपियदिश-
 त्राः कुलीनाः सत्यवादिनः । रा ज्ञान्यथा करोति तदोक्तं नि-
 ता सभासदः कार्याः शब्दो वारणीयोऽन्यथा दोषः । उक्त-
 मित्रे च येसमाः । प्रकृताध्ययनं च कार्यायनेन । अन्त्यायेना-
 संपन्नाः धर्मशास्त्रज्ञाः । कुली पितृयांतं येऽनुयातिसभासदः
 नाः शंकरादिदोषशून्य माता तेषु तद्भागिनस्तस्मादोष-
 पितृदोषपरस्परकाः । एवंभू नीयः स ते त्वपः ॥
 ताः सभासदः सभायायणासी इतिमिताक्षरा ॥
 देति तथा दान मान सत्कारे सभास्तारः पुं सभासद् ॥
 राजा कर्तव्याः । इतिव्यवहारः इत्यमरः ॥

सभिकः पुं घृतकारकः । इत्यमरः । साधुः । इति मेदिनी ।
 मरः । हे सहियार इतिव्याते समः पुं राशिविशेषाणां सं-
 सभासत् मस्याप्रयत्ननास्ति ताविशेषः । तेतराशयः दृष-
 सभिकः विकारसेचेति स्मिकः कर्कट कन्या दृष्टिकमकर-
 सभायुते सभासद् मिति रुद्रः मीनाः । यथा । क्रूरः श सौम्यः
 घृते कारयति घृतकारकः पुरुषोऽङ्गनाच डोजोऽययुर्म-
 घांतात् स्तोर्थे कः । इतिभर विषमः समश्च । चर स्थिरश्चा-
 तः । तत्पर्यायः । उरोदरेचनि तसक नामधेया मेघादयोः
 ग्रन्थ घृतकारक लग्नकाः । मीकमशः प्रदिष्टाः । इति ज्यो-
 सभिकः प्रतिभू श्रेति । इति तिल्लते ॥ मानस्य प्रकारवि-
 जटाधरः ॥ शेषः । सतयदा गीतवाद्ययो-
 सभिकः पुं घृतकारकः । ३ स्तालः गायकस्य हस्तपादा-
 तिशास्त्रज्ञावली ॥ दि चालनेच एकदासमभावे-
 सभोचितः पुं पंडितः । इति नपतति तदा भवति । इति से-
 धनेजयः । सभायोत्पे वि ॥ गीतशास्त्रे । वर्गमूलानयना-
 सभ्यः पुं साधुः । सभासद् १ धी अंकोपरिदत्ते मृचुरेखा
 इत्यमरः । सभिकः ॥ इति विशेषः । यथा । तत्काला-
 जटाधरः ॥ दिषमात् कुतिं दिगुतायम्-
 सभ्यः वि प्रत्यक्षितः । इति लेसमे तद्वृत्ते तत्काला लव्यक-
 जटाधरः । सभासदेपीच । तितराद्यविषमालयं दिनित्तं
 सम वा समाधीः । प्रकृष्टार्थः न्यसेत् । इत्यादिलीलावती
 सगतः प्रोभनः । इतिशास्त्र समकन्या सी विवाहोपयुक्ता
 त्तावली । समुच्चयः । इति इतिधनेजयः । सटशकुमारीच
 हेमचंद्रः । चतुर्थोपसर्गः ॥ समकोलः पुं सर्गः । इति वि-
 इतिव्याकरणे अस्यार्थविशे काण्डशेषः ॥
 षाः संपादेदृष्ट्याः ॥ समज्जः वि गमनकर्ता । सं-
 समः वि संह । समाने । इत्येकग्रन्थधोताः कप्रत्ययेन नि-

समज

पुष्प

यत्रः इतिमुपवोध्याकरा समज्ञा स्त्री कीर्तिः। इत्यमरः
समगंधकः ॐ कविमधुपः। य समाज्ञा समज्ञा समाख्या
या। वृत्तपे भक्तकरोतिदिः। तिच पाठः। इतिभरतः॥
समगंधकः। इतिशब्दचंद्रिका॥ समज्ञा स्त्री सभा। इत्यमरः॥
समगंधिकं स्त्री उगीरे। इति कीर्तिः। इति तद्दीकायोरा
नतिर्गुणः। तत्परोधयुक्तं वि यमुकटः॥
समयः वि सकले। एते। समज्ञसे स्त्री उचिते। इत्यमरः
इत्यमरः॥ समज्ञसे वि समीचीनः। इति
समेगा स्त्री संनिष्ठा। इत्यमरः विकारशेषः। श्रमस्तः। इ
जज्ञातुलता। वशहकोता। यजयपालः॥
इतिरत्नमाला वाला। इति समज्ञः ॐ गंजीरः। इतिशब्द
राजनिर्गुणः॥ रत्नावली हारावलीच॥
समचित्ते स्त्री एकविषयका समता स्त्री समत्वे। समस्यभा
तः करणवृत्तिः। यथा। समेतु वः। इत्यर्थे समशब्दान् तत्प्रत्यये
शु चित्तं ते एनीयाः शरी ननिष्ठा ॥
दिगा। एकचित्ते मनःकृत्वा समतिरिक्तं स्त्री सम्यगाधिकं
ज्ञानेनपुलोचने। समचित्ते सम्यक्प्रकारेणतिरिक्तं। इ
प्रपद्येते न ते लियंतिमान तितत्पुरुषसमासनिष्पत्ते ॥
वाः। सर्वभक्षणभक्षंतः। समत्रये स्त्री समभाग हरीत
पेयापेयंतेयेनच। समचित्ते कीनागरे गुं। इतिराजनिर्गुणः
मयि यदि तदा तस्य न चकि समदर्शी वि सर्वभक्षे तुल्य
या। इति वाराहे उद्यकर्म दक्षिणशीलः। यथा। विद्यावि
माहृत्पदार्थाने नामाध्यायः नयसंपन्ने जा द्योगाविहस्ति
समज्ञे स्त्री वने। इतिभेदिनी ति। मुनिचेव संपाकेच पेति
समज्ञः ॐ यमुसमरः। इत्य ताः समदर्शिनः। इति श्रीभ
मरः। मरविमोहतिः। इति गवहीता ॥
शहरत्नावली ॥ समहृष्टिः स्त्री सर्वरतुत्यरंशे

समन्ति

पुष्प

समभि

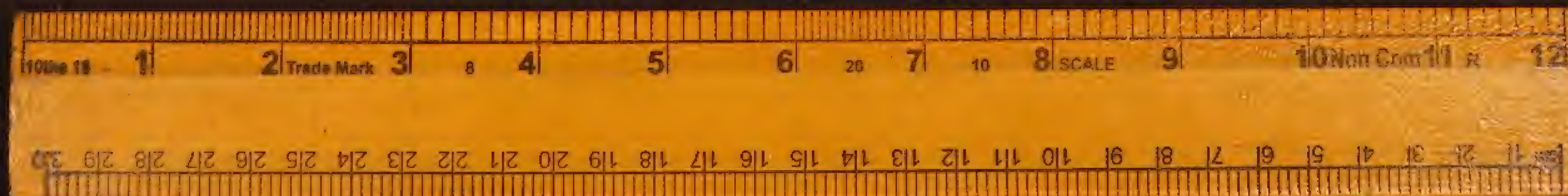
यथा। इतिसेवेच विप्रैरयं स भाव समन्तितं। इतितिथा
दृष्टिर्वर्ततेसदा। तथा शब्देच दितत्ते ॥
मित्रेच समदृष्टिश्च सा स्मृता। समपदे स्त्री भन्तिनां पादयो
इति पाद्येकियायोगसारे ॥ स्तुत्युपतया पारणे। इत्यमरः
श्रमयः। समदर्शनि वि। सम हीकायोभरतः॥
थिकः विप्रथिकः। तत्पया समपदः ॐ इतिवत्विशेषः
यः॥ अतिरिक्तः २ इत्य यथा। योचितपादौ हृदिस्था
मरः॥ समेतः ॐ सीमा। सम्यक्प्रका यथेष्टे ताउपेयानि वेधः स
रेण प्रेतः। इति तत्पुरुषसमास मपदेः स्मृतः। इतिरतिमन्त्र
निष्पन्नः॥ रीसरदीपिकाच॥
समेततः अचतुर्दिगभिद्यातः समपादे स्त्री भन्तिनां पादयो
तत्पयायः। पवितः २ सर्वतः स्तुत्युपतया पारणे। इति
३ विप्रक ५। इत्यमरः। सम हेमचंद्रः॥
ज्ञात ५। इति शहरत्नावली समभ्यव्याहारः ॐ सहितः। य
समेतउर्या स्त्री स्तुतोवृत्तः॥ यथा। वृट मानय इत्यमरः सवतिचा
इत्यमरः॥ अवहित एववर्तिता लक्षण
समेतभद्रः ॐ बुद्धः। इत्यमरः समभिद्याहार संबन्धेन वृटप
समेतभुक् ॐ अग्निः। इति दनिष्ठस्यानुस्वारपदस्ययतिरे
विकारशेषः॥ कप्रयुक्तो वृटवत् कतिच निति
समेतात् वा समेततः। इति भेदान्तरं वृटभावं। इतिताट
शहरत्नावली ॥ पान्वयवोये वृटपदस्यानुसा
समन्तः पु शिकः। इतिकेचि रपदवत् माकोला एवे विनिग
त। ज्ञाययुक्तम्॥ मताविश्रादयवहितोत्तरवर्तिता
समन्तितः वि संयुक्तः। यथा। रूप समभिद्याहार सख्येयवृ
विप्रस्य मद्रुतंशांतेस्यपादप उस्वारपदनिष्ठस्य वृटपदस्य अ
रंशया। कलंवर समायुक्तं। तिरैक प्रयुक्तोपि वृटवत्।

कर्मत्वमिति भेदान्तरयुद्धा
भावस्तुत्तरापरस्यैवपदव
तु मपि तादृशान्वयोपे आ
कोत्ता। इति आकांक्षाग्रंथे म
युरान्तायः ॥
समभिवाह्यतः पुं सहोच्चरितः
सहितः। यथा। निमित्तानां
उत्पत्तिविधिसमभिवाह्यतानि
यतानां। इति तिष्ठादितत्वे
समभिहारः पुं योनः पुत्र्ये ॥
भृशार्थः। इति मेदिनी ॥
समभूमिः स्त्री समानस्यानं।
तत्पर्यायः। आशिः २ इति
जटाधरः ॥
समम् य सहितं। यथा। सा
हेतुसाकं सवेसमसह। इत्यमरः
समयः पुं कालः। शेषः ॥
आचारः सिद्धांतः खंविनः। इत्य
मरः। क्रियाकारः। निर्देशः।
शकैतः। भाषा। इति मेदिनी
सम्यत्। नियमः। अवसरः।
इति हेमचंद्रः ॥
कालप्रशंसा यथा। परम
यमउवाच। राज्ञेयं निश्चयम
रेकुरुसाहसपूर्वकं। कालमे
देजयो नृणां कालभेदेयशज
यः। काले सिंहः मृ-

गलेच मृगालः सिंहमेव च।
काले व्याघ्रं नरो हंति राज्ञे
हरिणस्तथा। महिषे मत्तिका
काले गरुडश्च यथारगः। किं
करः स्तोति राज्ञे काले रा
जा च किंकरं। इति श्रुमन्वः
काले काले राजा मरिष्यति
तिरोहिताच प्रकृतिः काले-
श्रीकृष्णविग्रहे। मरिष्यतिस
यः सर्वे विलाकृष्ण आचराः
सर्वे काले लयं योति कालो
दि इति कर्मः। कालस्य कालः
श्रीकृष्णः स्वयं स्वयं यथे-
त्तु सहर्ता चैव सहर्तः पातः
पाता परातपरः। महास्यलात
स्यलतमः सत्तमात् सत्तमतमः
कृष्णः पराणः परमः कालः का
लश्च कालभेदकः। इति ब्रह्मवैवर्ते
गणपतिखंडे ५० अध्यायः ॥
अपिच। कालः करोति संसर्गं।
वेद्युना वंधुभिः समं। कालः क
रोति विच्छेदं विरोधं प्रीतिमे
वच। कालः सृष्टिं च कुरुते-
कालश्च परिपालने। कालक
रोति सानंदं कालः सहर्तप्र
जाः। सार्वत्रः खं भयं प्राकं
जगत्सु च जन्तवः। सर्वकर्म

उरोधेन कालपव करोति च।
सर्वकालकृते तात विस्मयेन
ब्रजे ब्रज। इति ब्रह्मवैवर्ते श्री
कृष्णजन्मखंडे ५० अध्यायः ॥
अथ कालनिर्णयः। आनेदन
दनस्येवपरिमाणं तमस्य च। मृ
णुकालगतिं वत्स मदीयज्ञान
गोचरो। नराणां च पिहणाच्च
सुराणां चापि ब्रह्मणः। नागा-
णां राक्षसादीनां तस्येयं च पुत्र
क। कथयामि निगूढार्थं साव
धाने निशामय। सर्वस्माच्च परं
स्थले सर्वथाये महान् विराट्।
यस्य लोमसु विष्णुनिवासो यो
निचतानि च। सर्वस्माच्च परं स्
त्वे परमाणं निशामय। कालारं
भात्मकं सर्वस्मान्न हं परसीमि
तं। परमः सहिषोषाणां मतेकोः
युतशक्त्या। परमाणुः सविरो
योत्तराणो मेतुध्रमो यथा। पर
माणुद्वयेनाणुसंख्येण स्तुते च
यः। असंख्येण विकेणानि उदिरु-
त्तामणीभिः। वेधस्तु हिण
तेनैव विवेधेन वलक्त्या विलेने
निषेधश्च निषेधेण च तणाः का
णपत्तणां नैव लक्ष्यं दशकाष्ट
या। लक्ष्मिचंद्रोदयस्तत्प्रमा
णं निशामय हादृशाहं पत्तो
माचचतुर्भिः सुतरंगलैः। सारं
मोघैः कृतच्छिरे यावत् प्रच्छ
जलसुते। देउदये च मरुतः बहि
देउात्मिका तिथिः। तदष्टभागः
प्रहारः प्रमाणान्न निर्णयः। च
तुर्भिः प्रहारे रवि श्रुतुर्भिर्दिन
मेव च। तिथिपंचदशेनैव पक्ष
मानं प्रकीर्तितं पक्षद्वयेन मा
सः स्यात् शुक्लकृष्णभिधेन च
सुतस्मासद्वयेनैव तत्पक्षद्वयेन
ववत्सरः। वसंत ग्रीष्म वर्षा
शुश्रूष देवमंतशीतके। वर्षाः पंच
विधा ज्ञेयाः कालविशिष्टा
पिताः। संवत्सरः प्रवत्सरश्च
लावत्सरपवच। अनुवत्सरो
वत्सरोः यमिति कालविशेषो
उः। अतो द्विषट्क मासे श्रुत
जामश्रुणोचोदव। वैशाखो ज्ये
ष्ठ आषाढः आश्विनः भाद्रप
वच। आश्विनः कार्तिको मार्गः
पौषो माघस्तु फाल्गुनः। चैत्र
स्तु चरमो ज्ञेयो वर्षो यो निवृत्ति
तः। वसंत श्रुतवैशाखो माघो
युग्मेन कीर्तितः। ज्येष्ठाषाढ
द्वयेनैव ग्रीष्मस्तु परिकीर्तितः
वर्षा आश्विन भाद्रपद आश्विन

समय ५५.८ समय

कार्तिकेश्वरतः। मागे पौषे च भिषा ज्ञेया एवंभाइपद स्तथा।
हेमंतः शिशिरो माघ फाल्गु तेषां नरस्त विज्ञेयो रेवतीचरमा
ने। अहस्त चायने हे चैवोतरे स्मृता। अष्टाविंशच्चनक्षत्रकाल
हस्तिणायने। माघादिषट्के च शशिनोदयः। क्रमेण ताभिः
नियते उत्तरायणमीप्सिते प्राव सांकेचचंद्रस्तिष्ठति नित्यशः। स
णादि मासषट्के दक्षिणायनमे सर्विशातिनक्षत्रं कलत्रं च फलै
वच माघादाषाढपय्यते दिनह फलं अभिजिह्वव एण्डा
दिक्रमेण वै। नक्षत्रं दृष्ट्वा वणा या तेनाष्टाविंशतिः स्मृता।
च पौष पय्यतमेव च ॥ प्रति एकदा च मधो चंद्रो रोहिणा
पदः पूर्णिमातः शुक्लः पक्षः प्र रागयासह रेमे दिवानिशे
कीर्तितः। पूर्णिमायाः प्रतिप ह्य अत्र एणच चकोपसा। क्वा
दः अमावास्यात एव च। कुसप यो दत्ताच चंद्राय यथा तातो
तस्तु विज्ञेयो वेदविदि निह तिकेभिषा। ततः पितरमानीय
पितः। द्वितीयाच तृतीयाच च साप्रचक्रे विभागकं वभूवतेन न
तृथीपंचमीतथा। षष्ठीच स त्र मभिजिज्ञामकंपरा। एतत्
मसीचैव दृष्टमीनवसीतथा। द अतः कलमुलाच्छतं शुभे च पर्व
शुभेकादशी चापि द्वादशी च ते। नक्षत्रं कथितवत्सतिश्यां
इथादशी। चतुर्दशी कुरुणाव मति नित्यशः ॥ योगे च कर
दिने तु गगाने स्मृतं। अथिती एते च महुकेण निशामय
भरणीचापि कृतिका रोहिणी विस्तृतः प्रीतिरायुक्ता न सो
तथा। मृगशिरा स्तथा शीवनह भारपः शोभनस्तथा। अतिग
रे हे पुनर्वसूः पुष्याश्लेषामजुचै एतः सुकसांचयतिः शुलस्तथै
वर्षाचोत्तरफल्गुनी। हस्ताच वच। गणेश वृद्धि अंतर्भूत याता
वा तथा मलाती विशाखाच वरा तोर्धणस्तथा। वज्रश्यामगाव
थिका। ज्येष्ठा मूला तथा ज्ञेया तीपातो वरीयान परिचः शिवः
एलाषाढोत्तर तथा अत्र एण रिहः साध्याः शुभाः शुक्रा व्रसे
भिजिज्ञेवधनिषाच प्रकीर्तितः वैद्यति स्तथा। कीर्ति ॥
ततः शत

समय ५५.५ समय

तस्तु योगगणाः करणं युयता तेन तत्पले। एवं त्रिशादिनेनै
मिति। ववश्च कालवैद्ये चकाल वधातमासः प्रकीर्तितः। अष्टौ
वैलेतिल स्तथा। गरश्रुवणिज द्वादशभिर्मासे रेवंतस्पशता
आपि विष्टिश्च शकुलिया। च युयः। व्रजराः पतनेनैव निम
तृष्याच्चापि नाराश्च किंतु यः श्रीहरेरपि। धातुः पाताव
अतिकीर्तने। नराणां चापिमा सारेण वैकुंठेन दिवानिशे ॥
सेनपितृणांच दिवानिशे। शुक्ले तत्र सूर्यगतिर्नास्ति चेव गो
तेषां दिनश्चापि कुलेन तं प्रकी लोकतः स्मृतं। वैकुंठवासिनः
र्तितं। वत्सरेण नराणां तु सगः सर्वे तेन ज्ञानेन सह निशे। चंद्र
णांच दिवानिशे। दिन नैषां स्यापि प्रहाणांच गतिर्नास्तीति
तरेण नक्तं च दक्षिणायने। स तत्र वै। चक्रं नैव भ्रममेवरा
ततरेत दिव्यालो युगनामे प्रीता मिल्युयाहरेः। दिने च ते
कसमतिः। मनोरायुः परिमिते जसादीं प्रहस्य परमात्मनः
शकस्यायुः प्रकीर्तिते। पंचवि नक्तं तेजो विहीनश्च हरेच मं
शतसहस्रं च तथा पंचशते पर दिरेगते। एवं कालगतिस्तत्र
तत्र सूर्यगतिर्नास्ति शक्रपाताव विस्मलोकेः स्ति संतते। काले
सारतः। युगानां षष्टिसंथिकं नरा वरपाभगवान् परमात्मानिरा
णश्च प्रकीर्तिते। काले तेने कृतिः। चंद्रसूर्यगतिर्नास्ति
नशकस्य पतनं नुमनोस्तथा। पातालेषु च समस। तदा सित
चतुर्दशैव वल्लिने कालेन व्रस्य शुजानेति शंकातेन दिवानिशे
एण दिने। एतेनैव च तथुक्त ९ दिने च मद्रि नाराणां मणिज्ज
क्तं भात दिवानिशे। एव ते वा लाति नित्यशः। संख्यायादी प्रम
निषतने द्वादशैव दिवानिशे ग्रन्थराविद्युतममावृता ॥ का
तत्र सूर्यगतिर्नास्ति शक्रपा ता नुसारतः। दिवानिशोच
ज्ञातेति व्रजलोका निवासिनः वासिनः। यथा भुवि तथा तत्र
दंडये तल पले शक्रपाः परिमाणं प्रकीर्तितं ॥ कृतेने
ताहा परे च कालि श्रुति चतुर्थे

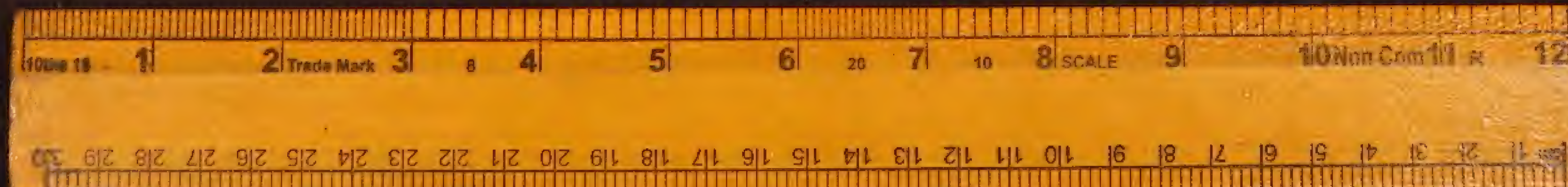

शतेन ब्रह्मणो वर्षैः कालः स्यात्
तद्विपर्ययः पराद्विपर्ययः
तीते ब्रह्मणः प्रलयो भवेत् ॥
प्रलीने ब्रह्मणि परे जगती
प्राकृते लयः समस्तजगद
यत् समयः यत् परात्परः ॥
तस्य ब्रह्मस्वरूपस्य दिवा
श्रुतं भवेत् तत्परं नाम तस्या
हं पराद्विपर्ययः ॥ इति श्री
कालिकापुराणे ५५ अध्यायः
किंच प्रति पक्षं परिज्ञेयो
निमेषः परिकीर्तितः । होनि
मेघो बुद्धिर्नाम हे बुद्धी तल
वः स्मृतः । हिलवः क्षण इत्य
क्तः काष्ठा प्राक्कादशस्तथाः
दशकाष्ठाः किलानाम तत्तं
स्यास्याच्च चादिका वटिके
हे सुकृतिः स्याते विशयादित
निष्ठा । चतुर्विंशतिवलाभिर
होराव प्रचलते । सूर्याद
यादि विज्ञेयो यस्तुतानोक्त
मः सदा पश्चिमादहोरात्रादि
होराणां विद्यते क्रमाः । इति
वर्जिपुराणे गणभेदनामा
ध्यायः ॥ अथ नक्षत्रपुरा
णे १ अध्याये कौर्म ६ अ
ध्याये च द्रष्टव्यं ॥

समयकारः पुं संकेतः । यथा
प्रज्ञाभिः परिभाषा शैलीसं
केत समयकारश्च । इति वि
कांडशेषः ॥
समया वा निकटः । मध्यः । आ
द्यस्य पर्यायः निकषा २ हिरु
क ३ इत्यमरः । समयानिकटे
मध्यं मध्ये च निकषांतिके ।
हिरुकाद्यो विनायकः । इति
रुद्रः । हिरुगुक्तं च सामीप्ये ।
इत्यमरमात्रा । कालविज्ञापने
इति शास्त्ररत्नावली ॥
समयः पुं क्ली युद्धे । इत्यमरः ॥
समयः पुं रतिबंधविशेषः ॥
तस्य लक्षणं यथा । स्वजेचाह
वसंयुक्तं कृत्वा योषित पदद्वये
स्तनो एता रमेत कामी बंधः
समयः स्मृतः ॥ इति २
तिमोजरी ॥
समयः वि समयस्य साधोर्भ
तएव गवादिः । समयश्चात्
पृथक्प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
समयः वि शक्तिः । संबंधार्थः
दितः । इत्यमरः ॥
समर्थता स्त्री सामर्थ्यं शक्तिः
समर्थत्वे समयं शब्दात् तत्प्र
त्ययेन निष्पन्नं ॥

समर्थने क्ली उदयचितमिदं निष्पन्नः ॥
उचितमिति निष्पन्नः । तस्यार्थः समवर्ती पुं यमः । इत्यमरः
यः । संप्रधारण २ इत्यमरः ॥ तत्पवर्तनशीले वि ॥
समर्थना ३ इति शास्त्ररत्नावली समवाकारः पुं नाटकभेदः ।
सामर्थ्यश्च ॥ यथा । स्यात्नाटकं प्रकरणं म
समर्थना स्त्री अशक्तोऽभवसा रणः प्रहसनविमः । व्यायोगः सम
यः । यथा । सिंधु मणि शोषयाः वाकारो विद्यकेहामृगा इति
णि । इति सुगंधोपध्याकरणे । अभिनेयप्रकारः स्य भाषाः व
समर्थनं । इति शास्त्ररत्नावली । दसंस्कृतादिकाः । इति हे
समर्थकः वि वरदः । इष्टफः मत्तदः ॥
लदात्तदेवतादिः । इत्यमरः ॥ समवायः पुं समूहः इत्यमरः ।
समर्थणं क्ली सम्यक्प्रकारण संबंधविशेषः । यथा । वृक्षादीनां
पेठां सोपान इति भाषा । संपूर्व कपालादौ इत्येषु गुणकर्म
स सृष्टातो जी कृते पनिकृते णः । तेषु जातेषु संबंधः समवा
नट प्रत्यय निष्पन्नः । यथा यः प्रकीर्तितः ॥ इति भाषा
प्राणायामे ततः कृत्वा प्रज विच्छेदः । अवयवावयविना
पेत् साधकागणीः ॥ देव्या गुण गुणितोः क्रिया क्रिया
हस्ते जपफल समर्थणं मथा वतो जीति यत्नेना नित्यद्वय
चरेत् इति तोडलतंत्रे ३ विशेषयोश्च यः संबंधः सम
पटलः ॥ वायः । इति सिद्धान्त
समर्थ्यादः पुं समीपः । मर्णा क्तावली ॥
यामहिते वि । इति मेदिनी ॥ समवेतः वि मिलितः । यथा ।
समले क्ली विष्ठा । इति शास्त्र धर्मत्वेने कुरुत्वेने समवेतायु
त्तावली । आविले वि । इति युत्सवः । नामकाः पाउवाप्ये
जटाधरा ॥ वकिमकुर्वतसेजय । इति म
समवताराः पुं तीर्थे । समप्रव गवहीताया १ अध्यायः । स
एवैक त्वातो वृज प्रत्ययेन मवायसंबंधेन वृत्तिः ॥ यथा ।

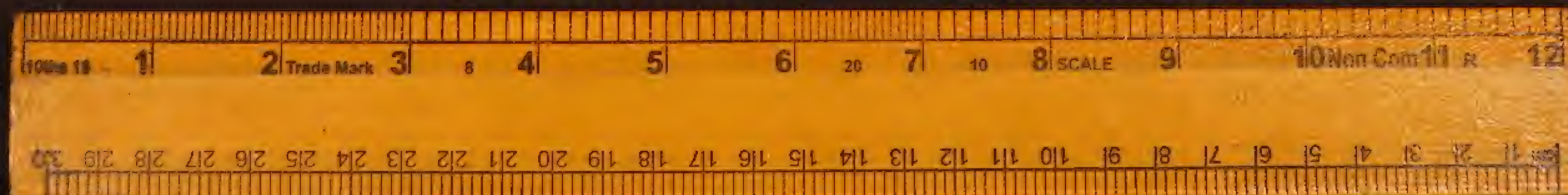

यत् समवेतं कार्यं भवति ते
यत् समवायिजनकं तत् ॥ इति
भाषापरिच्छेदः ॥
समष्टिः विष्णुप्रकारे
एवाभिधायिनी ॥ स एवैक
श्रुतः शान्तः प्रत्ययेन नि
वृत्तः ॥
समष्टिः स्त्री समस्तः ॥ मिलितः
यथा ॥ समष्टिरीशः सर्वेषां स्वा
त्मतादात्म्यवेदनात् ॥ तदभावा
द्दत्तमेतत्तायं च दृष्टिसेत्तया ॥
इति पंचदशी ॥
समष्टिः पुं लुपविशेषः ॥
कोक्या इति द्वितीयाभाषा ॥ त
त्पर्यायः ॥ भाषायाः २ नद्या
श्रुः ३ आश्रयकः ५ कोका
श्रुः ५ कण्ठकिफलः ६ उपदे
शः ७ अस्मदणः कटुत्वे उल्लेख
रुच्यते ॥ सुखविशेषधनत्वे ॥ क
फवातप्रशमनत्वे ॥ राहाकावि
त्वे ॥ दीपनत्वे च ॥ इति राजनिर्घ
टः ॥ समष्टिः स्त्री गंडीरः ॥ इत्यम
रः ॥ हे सखा इति ख्याते प्रामा
इति ख्याते ॥ अन्यदेशे प्राक्
इति केचित् ॥ शुभिरुपा इति ख्या
ते प्राक् इति सर्वानंदः ॥ गं
रीति प्रेषिप्रस्तानि ज्ञानानि ॥

इत्यति गण्डीरः ख्या ॥ गंडे रो
गविशेष इत्यति गंडीरः ख्या
एकदादि विन्यसे ॥ समष्टिः
लाति समष्टिलाः मनीषादि
त्वात् समष्टे ॥ इति भरतः ॥
समष्टिः स्त्री समष्टिः ॥ यथा
समष्टिपिच गण्डीरः समष्टिः
समष्टिः ॥ इति शब्दरत्नावली
समसने स्त्री संक्षेपण ॥ इत्य
मरः ॥
समष्टिः स्त्री कल्याणः ॥ म
हाप्रलयः ॥ इति हेमचंद्रः ॥
तुल्यशयने च ॥
समस्तं वि समष्टं ॥ तत्पर्यायः
समे २ सर्वे ३ विषे ५ अशेषे ५
कृत्स्ने ६ निर्विले ७ अश्वित
ले ८ निःशेषे ९ समष्टे १० सक
ले ११ एणे १२ अखंडे १३ अ
वृनके १४ इत्यमरः ॥ अनेने १५
इति शब्दरत्नावली ॥
अनेने १६ अनेने १७ ॥ इति
जटाधरः ॥
समस्तः वि समानः ॥ समभावे
नमितः ॥ समस्तः एवैकस्याथा
तो ३ प्रत्ययेन निवृत्तः ॥
समस्तः स्त्री गंगा यमुनयो
संयुक्ताः ॥ तत्पर्यायः ॥ अनेनेदिः

२ इति हेमचंद्रः ॥
समस्तः स्त्री श्लोकस्य पादेनै
केन हाभ्यां त्रिभिर्वा एरण्य
यथा ॥ सुसक्तैः किं तवाद्यापि
चित्रकानननागरेः ॥ स्मरनागय
ति येन त्रेतायो शचेणोहतः ॥
इत्यादि श्लोकादौ पादे एरण्य
इपेणाय मित्येके ॥ इति रा
यमुकुटः ॥ तत्पर्यायः ॥ स
मासाया २ इत्यमरः ॥ सम
साया ३ समाश्रया ५ ॥ इति
भरतः ॥ समस्यते संतिष्ठते
नया समस्तः अस्य इत्येपे पी
वृज यजेत्यादिना कपभिरा
भिप्रायस्य श्लोकादे स्तदीय
त्वेन प्रत्यभिज्ञायमानानां भा
गानां स्वकृतेन परकृतेन वा
भागोत्तरेण समसने संचरने
समस्येति साधनी ॥
समस्तः स्त्री समस्तः ॥ ३
त्यमरीकायां भरतः ॥
समस्तः स्त्री यथा ॥ इति शब्
दरत्नावली ॥
समस्तं वि अनेनाः समीपं ॥ सं
एव अतिप्रामाण्यं प्रत्ययेन
निवृत्तं ॥ इति सुप्रबोधया
करणा ॥

समा स्त्री वत्सरः इत्यमरः ॥
समति विकलयति भावान
समासम एव वैज्ञेयं पचादि
त्वादन्यापः ॥ समा तिस्रवृत्तव
नोताः सिया मिति वामनादयः
समासमो विज्ञायते इत्येकेतेषां
दृश्यते इति स्त्री ॥ अतएव
समा इति वृत्तवचनेन क्वचि
तपाठः समेति क्वचिदेकवचने
ना ॥ इति तट्टीकायां भरतः ॥
समाश्रयाः वि समभागाः ॥
यथा ॥ समाश्रयारिणीमाता ७
आणं स्यात् स्तेपतौ ॥ इति
दायतत्वे ॥
समाश्रिकः वि समभागाः
यथा ॥ यदि कुप्यात् समाना
शान् पत्न्याः कार्याः समाशि
काः ॥ नदने स्त्रीयने यासादने
त्वर्दे प्रकीर्तिते ॥ इति
दायतत्वे ॥
समाश्री वि तुल्यभागविशि
ष्टः ॥ समानभागी ॥ यथा ॥ ज्येष्ठ
वाग्देष्टाभागेन सर्वे वा सुः समा
श्रितः ॥ इति दायतत्वे ॥
समांसमीना स्त्री प्रतिवर्षं प्र
तगती ॥ इत्यमरः ॥
समाकषी पु अतिदूरगामिनेयः

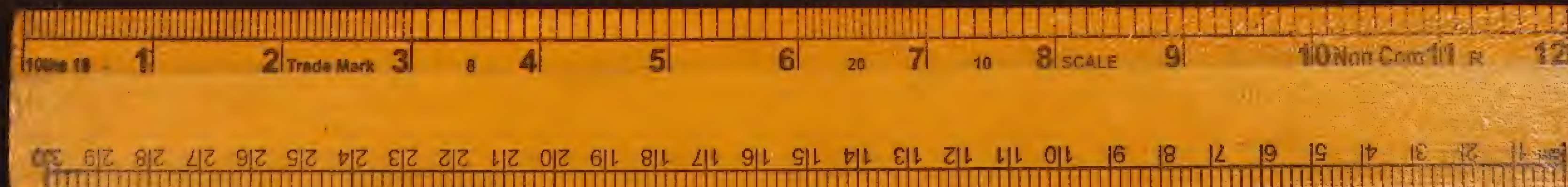

तत्पर्यायः । निर्हीरी ॥
 इत्यमरः । तस्मात्तत्पर्यायं
 भस्मादिभ्यो ह्य मेतदिति
 साङ्गः । तत्र वि ॥
 समाध्या स्त्री कीर्तिः । इति
 वृत्तावली । संज्ञा । यथा । स
 पिण्डीकरण समाध्यासिद्धं
 सतरं तत्र तथाचरणं । इति
 तिष्ठादितत्त्वं ॥
 समागतः वि सम्यगागमनवि
 शिष्टः । आगमनाश्रयः । यथा कै
 र्मया सहयोग्यमस्मिन्नणसमु
 द्यमे । योत्समानानवेदेः हेय
 पतेत्र समागताः ॥ इति भग
 वद्गीताय १ अध्यायः ॥
 समागतिः स्त्री समागमने । स
 म्प्राप्तिः पूर्वगमनातोः किं प्रत्य
 यनिष्पत्त्या ॥
 समागमः पुं सम्यगागमने । स
 म्प्राप्तिः । यथा । सत्सुपराणं ।
 इति शक्तिः स्त्रियः कोला भो
 ज्य भोजनशक्तिता । दातृ
 शक्तिः सविभवा श्रुप कारोप
 संपदः ॥ आदुपुष्य मिदं
 शोक्तं फलं ब्रह्मसमागमः ।
 इति आदुपुष्य ॥
 समाधातः पुं युद्धं । इत्यमरः ।

वयः । इति मेदिनी ॥
 समाचारः पुं सम्यगाचरणं
 यथा । पुण्यस्त्रीणां समाचारे
 श्रान्तिमिच्छामितत्त्वं । इति
 मतस्य ६६ अध्यायः ॥ सेवा
 दः । इति लोकप्रसिद्धः ॥
 समाजः पुं पशुभिन्नानां संघः
 इत्यमरः ॥ सभा इति हेमचंद्रः
 हस्ती ॥ इति अनेकार्थ
 कोषः ॥
 समाज्ञा स्त्री समज्ञा । इत्यमरः
 टीकायां भरतः ॥
 समादानं स्त्री समीचीनग्रह
 णं । सम्यगग्रहणं । सौमताकि
 कं । बोद्धातो नित्यकर्म । इति
 मेदिनी ॥
 समाधाः पुं निष्पत्तिः । विरोधभे
 जने । इति लोकप्रसिद्धः ॥
 समाधानं । सं आउ । सर्वथा
 तेर्विचप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
 समाधानं स्त्री ब्रह्मणिमनःशि
 वीकरणं । विनैकाग्र्ये । तत्पर्या
 यः । अवधानं १ प्रतिधानं १
 समाधिः ५ । इति हेमचंद्रः ।
 सर्वपक्षसोत्तरं ॥
 इति लोकप्रसिद्धः ॥
 समाधिः पुं समर्थने । नीवाकः

नियमः । इत्यमरः । समर्थने ।
 अशक्ते अथवसायः उच्चैरस्य
 वृत्तत्वेन । नीवाको वचना
 भावः । इति स्वामी । धान्यादिषु
 मूल्यातर्कपर्यवको जनादः
 इति सुभूतिः । नियमो अंगी
 कारः । एते समाधयः । समा
 धीयतेः स्मिन् मनो जनैर्वि
 त्तिकः । इति भरतः । ध्याने
 काव्यगुणविशेषः । इति मे
 दिनी । इन्द्रियनिरोधने ॥ इति
 शब्दरत्नावली । समाधित्त
 णं यथा । नित्ये सुहृद्विद्यु
 त् सत्यमानंद मह्यं । तुरी
 य मन्त्रे ब्रह्म अहं सस्मिन्
 रेपदे । अहे ब्रह्मेत्यवस्थानं स
 माधिरिति गीयते । इति ग
 रुडे ५५ अध्यायः ॥
 अपिच । दादशाध्यान पर्यंतं
 मनोब्रह्मणि यो नरः । तद्धे
 तसेयता मुक्तः समाधिः सा
 भिधीयते । ध्येयं मेव हि स
 र्वं ध्याता तल्लयतोगतः । य
 प्रप्ति हेतुरहितं समाधिः सा
 भिधीयते । इति गारुडे ५५
 अध्यायः ॥ अत्र च ॥ तस्य
 व कल्पनाहीन स्वरूपग्रह
 णं दियत । मनसा ध्याननिष्ठा
 यं समाधिः सा भिधीयते ।
 इति विष्णुपुराणे ६ अंशे ५
 ध्यायः ॥ अपरे च इमे गुणस
 माहारमनात्मत्वेन पश्यतः
 अंतःशीतलता यस्य समाधि
 रिति कथ्यते । इति योगवा
 शिष्ठे उपसमप्रकरणे ।
 समाधिर्यः वि समाधियुक्तः
 यथा । मनःसंकल्परहितमिदं
 याध्यानचित्तयन् । यस्य ब्रह्मणि
 संलीने समाधिर्यः सकीर्तितः
 ध्यायतः परमात्मानमात्मस्य
 सयोगिनः । मनस्तलयतो याति
 समाधिर्यः सकीर्तितः । इति ग
 रुडे गीतासारे ५५ अध्यायः ॥
 समानं वि सत् । समं । एकं ॥
 इति मेदिनी ॥
 समानः पुं शरीरस्य वायुवि
 शेषः । सतनाभिसेवितः । इत्य
 मरभरतोः वणिभेदः । इति हे
 मचंद्रः । सतपकस्यानैवायं
 वृत्तिः । यथा । साम्येते कस्यान
 ते । इति मुग्धकोशशाकरणं ।
 समानकालीनः वि तुल्यका
 लात्मिकः । यथा । गोपुडसमा
 नास आगतः इत्यास्तागत १

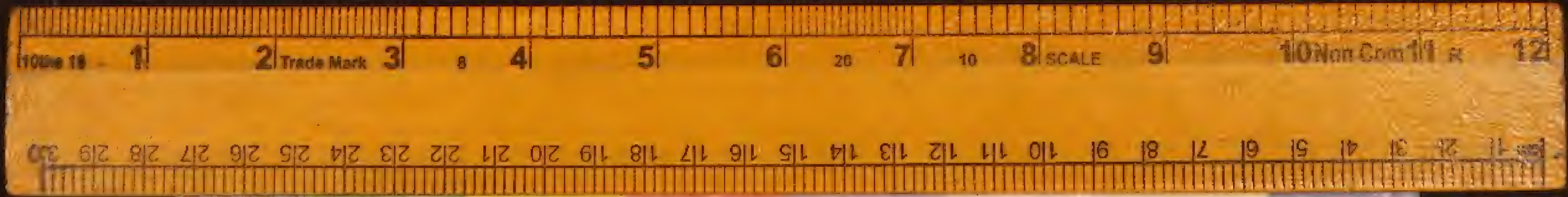

नाना समानकालीनत्वे भाव
ते तेन गोविषयक वर्तमान-
होहनकालीन गमनानुकूल
कृतिसान्। एवं गोविषयकाली
तदोहन समानकालीनातीत
गमनानुकूलकृतिसानिति वो
यः। इति सारसंज्ञी ॥
समानोदकः पुं एकोदकः।
सत ज्ञातिविशेषः। तर्पणे स
माने एकमुदक मस्य। यथा
जाये नेगः सगोत्रस्तु स्वजन-
ताति वंथवाः। सकृत्प वंथदा
यद स समानोदका अपि। ३
तिजराधरः। सत चतुर्दशपु-
रुषपंथतः। जन्मनामस्मृति
पर्यंतश्च। तत्र आद्यस्यैकाद-
शपुरुषावपि चतुर्दशपुरुष
पर्यंतस्याशौचे पक्षिणी द्विती
यस्यैकादः। यथा। उदकक्रिया
सधिकृत्य पारस्करः। सर्वे ज्ञात
यो भावयेति। आसमयादृश-
मात्रा समानग्रामवासिन याव
संबंध मनुस्मरेयुर्वा इति भाव
येति निष्कारयेति। अत्र यावत्स
बंध मनुस्मरेयु देककलजाता
स्य मिति स्मरणे भवतीत्यने
नैव सर्वेषा मुदकदाने शोभे-

यदासमयादृशमात्रे तत्स
निकर्ष तावत्समयादृशमेवेष्ट
दककर्मसमानार्थमिति। अ
शौचमेदस्तु सप्रमपुरुषपंथ
ते सपिंडतादृशाः। ततश्च दृशा
पुरुषपंथेने ग्रहः। तथा च वि
सुदृहस्यती। दृशादेन सपिंडता
मुप्यंति मृतसूतके। विशेषेण
सकृत्प्राप्तु स्नात्वा मुप्यंति गो
त्रजाः। ततश्च तदृशपुरुषपंथेने
पक्षिणी ततश्च जन्मनामस्मृति
पर्यंत मेकादः। तथाच मितात्
रा विवादचिंतामणेण ईहकनुः
सपिण्डतात् पुरुषे सप्रमे वि
निवर्तते। समानोदकभावस्तु-
निवर्तताचतुर्दशात्। जन्मना
मस्मृते रेके ततपदे गौरमुच्य
ते। अत्र समानोदकत्वे द्विवि
धे एवेव गौतमः पक्षिणीमस
पिंडी। परब्रह्मरीतः। माताम
हे विराजं स्यादकारस्तु सपिंडके
इति। अत्रैव गोत्रज्ञानासहः।
स्मृतः मिति ज्ञातालवचने ॥
ततः सर्वे सर्वथा समानोदकता
निवृत्तेः स्नान मात्र मितिसंज्ञा
मुप्यंति गोत्रजा इति वृहस्पसु
कृत्वादिति। इति सुहितत्वे।

समानोदकः पुं सहोदरः ॥ अक्ता व्रजति इति व्याकर
इत्यमरः ॥
समापः पुं देवयजने। इति।
मुपवोधव्याकरां ॥
समापकः वि समापनकर्ता।
समापयति यः स एव आपयथा
तो एक प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
यथा। आख्याता स्निवाद्यस्ते
वाच प्रधानत्वे वाक्यसमापक
त्वात् इति इति गौतमः ॥
समापने ली पक्षिणः ॥ स
मापिः। वयः। इति मेदिनी ॥
समाधाने। इति विष्णुः। लब्धं
इति पर्यायः ॥
समापने वि समापः। प्राप्तः ॥
क्षिप्तः। वयः। इति विष्णुः ॥
समापिका स्त्री वाक्यसमापक
क्रिया। तत्र निवाद्यो भवेति।
यथा। देवदत्तो गच्छति। क
चित् ज्ञातादिपदेनापि वाक्य
समापिः। यथा। नाम्ना दृष्टः
शिवो जनेः। क्वचित् तद्याद्यंत
क्रियाया अपि वाक्यसमापक
त्वे। यथा। यथा को दिशे गत
यं ॥ कार्तिकी क्रिया असमा
पिका। तत्र प्रादादयो भवेति।
यथा। गच्छन् भुंक्ते।

अक्ता व्रजति इति व्याकर
एटीका ॥
समापिते वि कृतसमापने
यथा। आख्या मलमासात्
प्राक्कर्मन समापिते आ
गते मलमासे पितस्माप्येन से
शयः। इति मलमासतत्वे ॥
समापः वि समापनप्राप्तः। स
मापि विष्णुः। यथा समापे
यदि जानीयान्मयेतदस्यथा
कृते। यत सतदस्यथाभूते त
तपवसमापयेत्। इति तिष्ठा
दितत्वे ॥
समापालः पुं पतिः। इति सं
क्षिप्तसाधेनादिहृतिः ॥
समापिः स्त्री अवसाने। सम
थने। इति मेदिनी। यविप्रापिः
इति। शत्रुशत्रावली ॥
समाप्यथा स्त्री समस्या। इति स
मासाया शत्रुटीकाया अमरः
समाप्य वि समापनीये। समा
पितव्ये। अत्र प्रमाणसमापित
शब्दे दृष्टव्ये ॥
समावृतः वि सस्यकप्रकारेण
आवृतः। यथा। जयत्वंकालि
सर्वेषा सर्वभूतसमावृते रत्न
मानिजभूतभ्यो वलिं भुंजते।

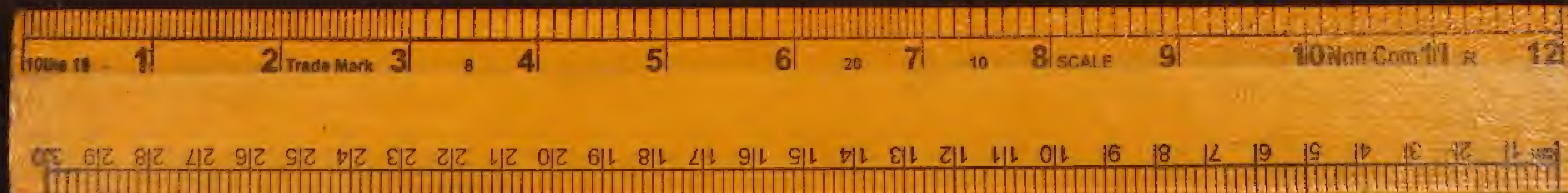

सोः स्तुते । इति उक्तं च प्रयोगे
गतं ॥
समानयोगः पुं संयोगः । स
मवायः । प्रयोजनं । इति
सेदिनी ॥
समालंबी पुं भूतः । इति
राजनिर्घण्टः ॥
समालंभः पुं कुंजमादिवि
लेपने । इत्यमरः ॥
समालंभनं स्त्री कुंजमादि-
विलेपनं । तस्यार्थायः । विच्छि-
तिः । कवाचः । इति विकीर्ण-
शेषः ॥ समालंभः य विलेप-
ने । इत्यमरः । सम्यक् । मारणे ।
सम्यक् स्पर्शने । यथा । अतः
हेमसमालंभनं मादशराज-
दित्तोभिलसूत्रं ॥
समाली स्त्री कुंजमाकरः इति
विकीर्णशेषः ॥
समावर्तनं स्त्री वेदाध्ययनाने
तरे मादशराजकारप्रयोजकं
कर्तुं । यथा । अथ समावर्तनं-
नोतिषे भोसभावुजयोदीरे न
संवेच अतोदिते । तादाच्छेद
विशुद्धौ च समावर्तनमिष्य-
ते । गोभिलः । अथास्त्वने
अथ व्रतानंतरं मादशराजं ।

स्नाने कुर्यादिति शेषः । अतस्त-
पस्नानाचार्यकृतस्य परिव्रतः
भवति । आचार्यः गृहाडनर-
स्या सर्वस्य वा स्नानार्थमा-
वृत्ते स्नाने कुर्यात् । अथान-
शेषेषु दर्शेषु उदगाचार्योपति-
शति तत्रावृत्ते उदक उदस्यु-
प्राक ब्रह्मचार्युदगशेषदर्श-
ेषु । प्राक् प्रास्युत् उपविश-
तीत्यन्वयः । सर्वेष्वपि विकी-
र्णमि रश्मि रश्मिवतीभिः श्री-
तोसाभिराचार्या अभिविचेत्
सर्वेष्वप्यथ । ब्रह्मचर्यालये
मुद्रा गोधूमाः सर्वेषां स्तिताः
यवा श्यावयः सप्त विपदो-
ति धारिताः । इति छंदोग्य-
विशिष्टोक्तं स्ताभिः सहयाया
पो विकीर्णः विपक्वा उलीक-
तास्ताः सर्वेष्वपि विकीर्णस्ता-
भिरावृत्तीभिः शुद्धतादि गंध-
द्वययुक्ताभिः श्रीतोसाभिः श्री-
तोदकमिश्रिताभि रिति भट्टभा-
ष्यं । स्वयमिव तमेव लोभं भवति
अथ शब्द एवार्थः । स्वयं मेव ब्र-
ह्मचारी आत्मानं अभिविचेत्
आचार्यकर्तृकाभिषेकस्तु पर-
मतो यतो मंत्रवर्णाभवेति मंत्र

वर्णे अभिषेक मंत्रलिङ्गे तच्च
नेताहे मा सभिषिञ्चामि इति
नेन मा सभिषिञ्चिते मिति च ।
तद्विधि माह येऽप्येतरग्रयः प्र-
विष्टा इत्यपा मञ्जलि सवसिंच-
ति । येऽप्येतरग्रयः इति मंत्रेण
कासा मया मञ्जलि ब्रह्मचारी
अवसिंचति कुभूमौ कृतः अवसिं-
चति वचनात् । तस्मै ब्रह्मचारी
तान् सृजामीति यदपा मिति मे-
ब्रह्मचारी तान् सृजामि इति मं-
त्रलिङ्गादयच्च सर्वोधारत्वेन प्रा-
प्तयो भूमेः सृजति यदपा-
चोरे यदपां कुरे यदपामशोत-
मिति च । अथा मञ्जलि सवसिंच-
तीति वर्तते चकारात् योरोचन-
स्तमिह शृङ्गा मीतात्मानमभि-
षिंचति । प्रकृतातामपा मञ्जलि-
नायो रोचन इति मंत्रेण ब्रह्म-
चारी आत्मानमभिषिंचति । ओं
यशसे तेजसे इति च आत्मानं
तमभिषिंचतीति वर्तते । येन स्त्रिय-
मकृण्वतमिति च । आत्मानम-
भिषिंचतीति वर्तते । तस्मै च
तथैव । आत्मानमभिषिंचतीति
वर्तते । अभिषेकः शिरसि क-
र्तव्यः शिरः प्रधानमंगलमिति

वचनात् । उपोत्थायादित्युप-
निष्टेन उच्यते । अजभृष्टिभिरि-
त्येतत् प्रभृति मंत्रेण । आचार्य-
समीपादस्याय उच्यते इत्येतत् प्र-
भृति मंत्रेण माहिंसी रित्येतत् मे-
त्रेणादित्युपनिष्टेन उपात्मैत्रे-
ण चेत्येतत् मंत्रेण । मेवलाभव-
मुच्यते उच्यते मंत्रेण । अ-
वसुच्यते अथस्तादवतारयति अ-
वशब्दे । अथस्तादर्थः । ब्रह्मचारी
भोजयित्वा स्वयं भुक्त्वा केषामपि
शुश्रोमनत्वादिवापयतीति शि-
खावर्जः । ब्रह्मचारी भोजयि-
त्वा स्वयं भुक्त्वा नापितेन मुं-
यीत । अथ शिखावर्जं मिति वच-
नात् प्राक सशिखं वपनमिति द-
र्शयति । उक्तं च । सशिखं वपनं का-
र्ममाप्नोतात् ब्रह्मचारिणः । इ-
ति । स्नात्वा अलेकुमाहते वाससी-
परिधाय सृजमावधीत श्रीरसि-
मधिरसस्त्विति । अलेकुम कंडला-
दिनात्मानं योजयित्वा आहते
ईषद्वैतं नवेष्टुं सदर्शं यज्ञथा-
रिते । आहते तद्विज्ञानीयात्सर्व-
कर्मसु पावने । इति वशिष्टोक्तं
लक्षणं । ईषत् सूक्ष्मं । नधारि-
तेन परिधानादि कृतं । सृजे

कोशः ५१
रहीति ५

प्रथितप्रथं आवधीत शिर
सीति मंत्रेण नैत्रोऽस्य नयने
मा सित्युपातहो। आवधीते
यनुवर्तते। उपातहो चर्मण
इके योग्यत्वात् पादयोः।
गंधर्वसीति मंत्रेण वेणवेदं
गृह्णाति। वेणवे वंशप्रभवं
गंधर्वसीति मंत्रेण आचार्यं
सपरिषत्क समेत्याचार्यप
रिषद सीत्ते। यत्तमिव चत्त
षः श्रियो वो भूयास मिति। स
परिषत्कं शिष्यादि सभासदि
तेश्चभेत्याभिमुखेन गत्वा
आचार्यं परिषदेवेत्तते यत्त
मिति मंत्रेण। उपोपविश्यमुखा
न्याणान् संस्पृशान् ओहापिथा
नानकुलीति उपाचार्यसमीपे
मुखान् प्राणान् मुत्त प्रभवान्
वायुन संस्पृशान् स्नातकः। ओ
हापिथानमिति मंत्रेजपेत्। अ
त्रेनमाचार्यः ईयेत्। अत्रावसरे
एते स्नातकं विवाहोक्तं वृषादे
ण विधिज्ञार्चयेत्। तदशक्तो
यपुष्पाभ्यो गायुक्तं यथमुप
क्रम्य पत्तसी कुवर नाक्रयामि
मृषेत्। वनस्पति विद्वंगोहिम
य इति। पत्तसी चक्रे। कुवर
शिकस्थानं राक्षसं रथवेवेत्त
यः। वनस्पतीति मंत्रेणाभिमु
षेत् स्पृशेत्। आस्थाने जयते
जेतानीत्यातिष्ठति। रथमारु
ह्य आस्थाने जयते जेतानी
ति वनस्पते इत्यादि मंत्रस्वच
तृथपादेनातिष्ठति। उपविश
तिप्राग्वा उदग्वाभिप्रयायप्रद
त्तिण मातृत्या उपयाति। तेन
रथेन प्राङ्मुखो वा प्रयायप्र
कर्षणगत्वा उपयाति आचार्य
समीपमागच्छति उपयातायाञ्च
मिति कोहनीयाः। उपयातावा
चार्य समीप सागतायाञ्चिदेय
मिति कोहनीया आचार्याप्रा
क्तः। रथभावेपि मंत्रपाठाच्चा
रः। चरुकरणे तेजुलादावव
ज्ञातादिवत्। अस्मकं सारः समा
वर्तनं सत्तापि गुरुणा नुमतः सत्ता
त्वा समावर्तौ यथावैपि। उद
हेत द्विजो भार्या सवर्णोत्त
रान्वितो। इति मंत्रः। स
ष्टं पौनःपुन्यकारिकायां कुर्वीत
स्वय मेवैतत् समावर्तनं सत्त
कं। इति संस्कारतत्त्वे ॥ समा
वायः पुं सप्तः। इत्यमर
रीकायां भरतः ॥

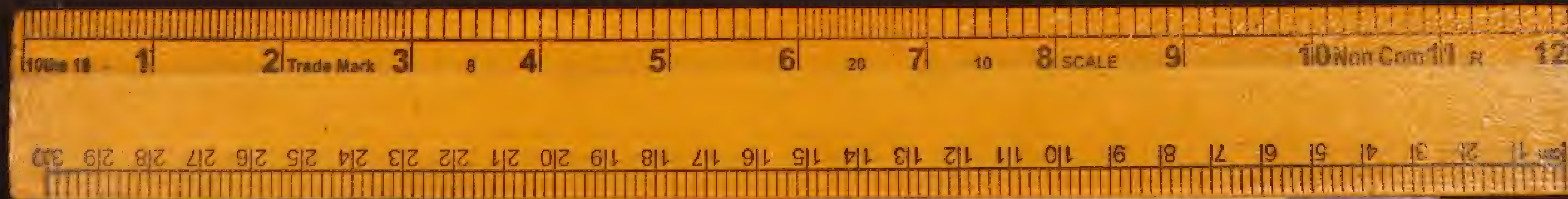
समावृतः पुं वेदाध्ययननिवृत्तः दनिष्ठाननुवंशीष्टसाधनत्वे। अ
तत्पण्यायः। लब्धावृतः १३
रमरः। सागवेदाध्ययनानंतरे
त्व मिदानीं गृहस्थाभव इति
गार्हस्पत्याय प्राप्तावृमतिः स
मावृत उच्यते समावर्तते अथ
यनातिवर्तते इति समावृ-प-
कीत् वृत्तेः कर्तरि क्ते समावृतः
इति भरतः। अतः परं समावृ
तः ऊर्ध्वादावपरिग्रहः। इति
उदाहरतत्त्वं च। तस्य सर्वाप्यो
चेनुएवने यथा। अश्वेचाधि
कारे आपस्तंबः। अनुभावि-
नांचपरिवापनमिति अनुभा
विनां स्तार्थोच सनुभवतो स
मावृत्तानां सर्वाप्येव मुएवने।
यत् पुन रापस्तंबः। तस्मावृ
त्ता वपेषु रथ्यं वीहारादिने
के। वीहारात् दर्श पौराणसां
ग यागविशेषादप्यत्र समावृ
त्ता गृहस्था न वपेयुः। इत्ये
केषां मते। तत्तत्काम्यपरं। इ
ति शुद्धितत्त्वं ॥
समावृतकः पुं समावृतः। इति
शतृयत्नावली ॥
समावेशः पुं एकत्र महावस्था
नां यथा। अर्थसाधनत्वं वलव-
ननिष्ठाननुवंशीष्टसाधनत्वे। अ
नर्थसाधनत्वे वलवदनिष्ठसाध
नत्वे। नचानयो रेकत्र समावे-
शः। इति तिष्ठ्यादितत्त्वे वेथहि
साविचारः ॥
समावेशितः वि महावस्थितः
प्रविष्टः। समावेशप्राप्तः ॥
समावेशशब्दादिन प्रत्ययेन
निष्पन्नः ॥
समाश्रयः पुं सम्यगाश्रयः।
सम्यगाधारः। सहायः। समावृ-
एवंक श्रियातो रत्न प्रत्ययेन
निष्पन्नः ॥
समाश्रितः वि सम्यकप्रकारे
णाश्रितः। यथा। देवः कवेः
किं समरस्य सारः कृषे भयंकिं
किमुदंति भृगाः। सदा भयंचा
प्यभयं च केषां भागीरथीती
रतीरसमाश्रितानां ॥ इत्ये
तत्तत्पिका ॥
समासः पुं संज्ञेयः। समर्थने
इति मेदिनी। समाहारः ॥ इति
इत्यायुथः। एकपदे। इति हे
मचंद्रः ॥ समसने पदयोः पद
नाम्ना एकपदीकरणे समासः
इति संतिप्रसारणाकरणां।
सच षड्विधः द्वेः एक

त्रीहिः १ कर्मधारयः ३ तत्प
रुषः ५ द्विगुः ५ अथये ६ ते
ये लक्षणं यथा । भिन्नान्येका
ये ह्यादि संख्या आदीनां च
ह य व ग वाः । इति गंधर्वो
यथाकरणं । अपिच । नाम्नास
मासा युक्तार्थं लक्षणा लोप्या
विभक्तयः । इति वैयाकरणः ।
तस्य सामान्यलक्षणं यथा । अ
भिधानाश्रित लोपाभाववदस्य
मध्यवर्ति विभक्तिभूतनामस
मुदायत्वे समासत्वे । तत्र कर्मधा
रयद्विगु तत्पुरुष वज्रवीहि हेहा
यासीभावाः षट्समासाभवेति
तत्र कर्मधारयत्वे समासनियत
लक्षणान्मृत्वासेनास्यसंख्यावा
चकएवंपदकल्पमध्यवर्तिविभ
क्तिभूत तत्प्राधिकरणपदस
मुदायत्वे । यथा नीलोत्तममिता
दिः ५ । तत्र द्विगुत्वे समासाधी
नलक्षणान्मृत्वासेनास्यसंख्यावाचक
एवंपदकल्पमध्यवर्तिविभक्तिभू
तनामसमुदायत्वे । यथा । रा
जपुरुषः । काण्डाश्रितः । पुरुषो
त्तमः । इत्यादि ३ समासप्रयु
क्तलक्षणानियतोत्तरपदकसमा
सत्वे वज्रवीहित्वे । समासाधी
नलक्षणान्मृत्वासेनास्यसंख्यावाचकपदक

मध्यवर्तिविभक्तिभूतनामसमु
दायत्वे वा संवेधिलक्षणकत्वे
आपोत्तरपदकत्वे वा वज्रवीहि
त्वे वज्रवीहिद्विगु द्विविधः समासा
धिकरणे व्याधिकरणश्च । यथा
विश्वः । गृह्णात्यकश्चैव । अरु
द्धवानरोद्धः । इत्यादि ५ । स्व
वृत्कीभूतप्रत्येकपदार्थान्विता
र्थकसोत्तरविभक्तिकमध्यवर्ति
विभक्तिभूतनामसमुदायत्वे हे
हत्वे । यथा यववदिर पलासां
स्त्रिंशः । इति द्विविधोद्धः । इति
तत्पुरुषः समासश्च । यत्र समाहा
रस्यावयवार्थः प्रधानं तत्रैतरेत
रयोगः द्विवचन वज्रचने पित
त्रैव । यथा । देवदत्त वरदत्तौ । य
ववदिर पलासाः । इति । यत्र स
हतिप्रधानं तत्र समाहार स्त्रे
कवचने नपुंसकलिङ्गता च ।
यथा वाराहपादं हस्त्यं । ३
यादि ५ समासप्रयुक्त लक्ष
णान्मृत्वासेनास्यसंख्यावाचकमध्यव
र्तिविभक्तिभूत तत्पुरुषान्मृत्वा
समुदायत्वे युग्यधीभावयत्वे । य
था । उपकुंभं युवते निर्मलिके
अपिस्ति इत्यादि ६ इति समास
वादः । अन्यच्च । योक्तिकेषु स

मासे लक्षयति यादृशस्य म
हावाक्यस्योत स्तादि निर्जाये
के यादृशार्थस्य धीहेतुः समा
सास लक्षयकः । यादृश महा
वाक्योत्तरः त्व तत्तादिः स्तार्थ
स्य यादृशार्थावच्छिन्न विषय
ताप्रालिखोपे हेतु स्तादृशं त
हाकं तथाविधार्थं समासः । वि
भजते । सत्वाये बहुविधः कर्म
धारयदिप्रभेदतः येषोपपदसं
ज्ञान्य स्तेनासे सप्रथा मतः । ए
वमथास्य सर्वान्यपदप्राधान्यतः
पुनः । प्राच्यैः पंचविधः प्रोक्तः स
मासा वा भटादिभिः । तेषु क
र्मधारये लक्षयति । कर्मिकं य
त्रामयुग मेकार्थः न्यार्थवो
धकं । तादात्म्येन भवेदेव स
मासः कर्मधारयः । कर्मिकं यत्र
मदयं तयो रेकस्य नाम्नाः र्थे
युर्मिति तादात्म्यनामपदान्ना
ऽयस्यात्वयवोपे प्रतिसमर्थता
दृशानामदयं कर्मधारयः । य
थानीलोत्तमे ५ । द्विगु लक्ष
यति । संख्याप्राप्त्युत्तेनास तद
लक्षणार्थवोधकं । अभेदेनेवय
तस्वार्थे सद्विगु द्विविधो मतः
संख्यावच्छिन्नशक्त यत्पदोत्तर

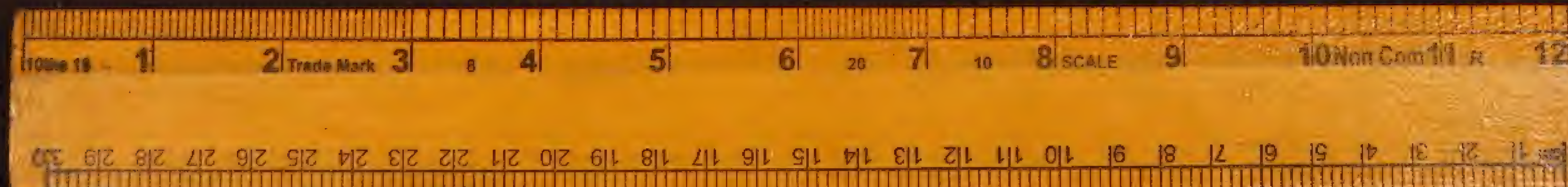
त्वविशिष्ट यन्नाम स्तार्थधर्मि तत्पुरुषोच्यते। यदर्थगतनेन स
के तादात्म्येन तदलसार्थस्यान्वयेन विशिष्टस्य यदर्थस्यान्व
यवोधे प्रति समर्थं तन्नामोत्तरता यवोधे प्रति यः समासः स्वयं
पत्रे तन्नामेव तदलसार्थाभिन्न योग्यः स तदर्थस्य तदर्थतत्पु
स्तार्थं द्विगुरुच्यते। तत्र तद्विना रुषः। ननु यन्नामोत्तरं यन्नामय
प्राप्तितार्थद्विगुं लक्षयति। तद्वि दर्थगतं स्वार्थवच्छिन्नस्य यत्
तार्थान्वितस्तार्थं तद्विनास्तार्थद्विगुं स्तार्थस्य वोधके तदन्तरं तन्नामेव
सन्तः। तद्विनास्तार्थलाक्षणिकं स्तार्थं तदर्थयो स्तत् पुरुषः एवंका
यनाम तत्सर्वगः। यो द्विगुः सो योऽद्विगुः सोऽद्विगुः सोऽद्विगुः सोऽद्विगुः
नरं तद्विनास्तार्थान्वितस्तार्थकः। भजते। द्वितीयादि स्वार्थस्य मे
उत्तरपदद्विगुं लक्षयति। स्तार्थं ददेवच घटविधः। क्रियान्वयी
निविष्टं प्रज्ञाभ्यां प्रज्ञांतरं समा द्वितीयादे रर्थः प्रायोत्र योजितः
सगः यो द्विगुः शाब्दिके कृतः स ३ अययीभावो लक्षयति। उत्तरा
उत्तरपदद्विगुः। यो द्विगुः स्वच ध्यान्वित स्तार्थस्य एव स्तार्थयो
टक नामभ्यां सह साकोत्तरा भवेत्। समासः सोऽययीभावः
मोतरेण समासस्योत्तरातः स स्त्री पुं लिंग विवर्जितः॥ यः
उत्तरपदद्विगुः। यथा पंचराव समासः स्तोत्ररपदोपस्थाप्येनय
धनः समाहारद्विगुं लक्षयति। दर्थान्वितस्य यदर्थस्य वोध
स्तार्थान्वित समाहार लक्षकः कायय एव भागकः सतद्विशिष्ट
स्तार्थं शब्दकः। उक्ताभ्यां मितः स्यतदर्थस्य वोधने अययीभावः
किं वा समाहारद्विगुं द्विगुः॥ यथा निर्मलिके उपकुंभमिम्यादि
स्तोपस्थाप्यस्य समाहारलक्ष को अमादेशं विना प्रयुज्यमाण एव
को यदीयांशशब्दः स द्विगुः स नवोपिका स्वार्थयदर्थस्य यदा
माहारद्विगुः। यथा पंचपुली सोऽययीभावश्च्यते। अमादेशं वि
मादि २ तत्पुरुषं लक्षयति। नाप्रयुज्यमाण एव स्तार्थं यत्स
यदीयेनसर्वथेन युत यदोपनत मास्तार्थस्यान्वयवोधे यस्यसमर्थ
सः। यः समास स्तस्य तत्र स सपव वाययीभावः प्रयुज्यमाणे

वहीस्तार्थं समासान्नार्थस्या यथा वित्तानं यस्मिन्निति युत्
त्वयवोधनेऽसमर्थं न तत्प्रा पन्नास्तार्थान्वयः संज्ञात्वात् त
पि य वक्रव्रीहिं लक्षयति। व द्विगुं श्रुतद्विगुणमन्विज्ञानं शु
क्रव्रीहिः स्वार्थार्थ संबधितेन रमययथादवगम्यते प्राचोमते
वोधकः। निरुद्धया लक्षणाया न तदुणमन्विज्ञानं वक्रव्रीहि
स्तोपस्थापक शब्दान् स्तार्थ सत्यथा निर्वक्ति। यः स्तार्थचट
स्तान्निरुद्धलक्षणाया ज्ञापकेन कार्यस्य स्तार्थान्वयिनि वोधेन
शब्देन चिदितः स्वार्थस्य याद अनुकूला वक्रव्रीहिः सतयोपय
शार्थस्य संबधित प्रकारेणात्वादिसः। यो वक्रव्रीहिः स्वार्थस्या
यवोधे प्रति समर्थः समासः स न्वयिनि स्तार्थचटकस्याप्यर्थस्या
गर्भं तादृशार्थसंबधिवोधने त्वयवोधने समर्थः सतयोस्त
वक्रव्रीहिः। अस्मैके प्रथमोत्तरं दुर्गातद्विगुणयोगादिसः। लं
सुवेतेविनेरेः सह। यदाभेदसुवेतेन कर्णमानय हारयीवे पप्रप इमा
साकोत्तरां विग्रहः। अस्मै दि पुनर्विभजने स्तोत्रनिविष्ट
क्रव्रीहे चटक मेकं नाम प्रथ द्विगुं नामभि विग्रहात् पुनः
मोते सत सुवेते वितरतामभिः वक्रव्रीहि वक्रविधोद्विपद वि
सह भेदाधिक सुवेत यज्येन पप्रदारिकः द्वि विचत्तुसदि
साकोत्तर विग्रहः कथ्यते। व भिरेव स्वचटक नामभिर्विग्र
क्रव्रीहि विभजने तदनुगुण रवणात् द्विपद विपद चतुष्य
संविज्ञाने हो भेदे तदादिसः दादिको वक्रव्रीहि वोधः॥
विग्रहस्य विग्रहो यस्तद्विः ५ हंलक्षयति यद्यदर्थकय
शेषक वोधकतः। तत्र विग्रह त्राममहो यद्यत प्रकारके।
वाक्यस्य विग्रहो विधया प्रसा कोपे समर्थः सदेहः समास
यो योऽर्थो तद्विशेषकवोध स्तार्थवोधकः यद्यदर्थोपस्था
कृत वक्रव्रीहि स्तयो दादिसः पकस्य क्रमिकयादृशनामत्ता
तद्विगुणसंविज्ञानः तस्य स्वा मस्यनिश्रुय स्तदर्थप्रकारको
विग्रहोभूतस्य सम्प्रगविशेषाति त्वयवोधेप्रति तत्वेन समर्थता

दृश नामवह एव तावदर्थको सेरवदने महाकालेनाचैर्मदन
 देहसमासः। देहं विभजते होमे रसलावण निरता । समासको
 दावस्य शास्त्राक्तो समासोत्तरे नक्तं स्वयमपि रतानन्दनिरतो।
 तरो एकाग्रवचनाकांक्षा हातो जने योधायेनामपि जननि
 पादानतश्च नो ॥ अस्पृहं हस्य सस्यात् स्मरहरः ॥ इतिक
 होभेदो समाहार इतरेतरश्च एराव्यस्तावे ॥
 प्रासृमिदो ॥ समासजने स्त्री समासेरो।
 तत्रैकवचनात् सवाकांक्षावि मेलने । संयोगः समाङ् पूर्व
 हीनः समाहारः । तथाविध स कसन्जधानो रनट् प्रत्यये
 वाकांक्षे चेतरेतरः यथा । पा ननिष्पन्न ॥
 णिपादे हस्यस्य धरादिरो । समासत्रे वि निकटे । समाङ्
 उपादि ६ उपपदसमासल्लय एव सदाधोतोः कप्रत्ययेन
 यति । यङ्तरपदे नामानुत्तरय निष्पन्न ॥
 दवोपकं । धातुकृत् सुपप समासवान् पुं तन्वृत्तः ।
 दसमासः सतदेतकः ॥ धात निशब्दचदिका ॥ सामासति
 कृत्वा निष्पन्नं यस्यात्तरपदे । शिष्टे वि ॥
 प्राङ्मुत्तरं स यादृशाप्यस्येता समासादितः वि आद्यतः । प्रा
 धं प्रत्यसमर्थं तादृशाप्येता सः समाङ् पूर्व ज्योतसदधातोः
 तादृशाप्यकोत्तरपदकः समा कप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
 सः उपपद संज्ञकः । कुंभकारः समासाद्ये वि प्राप्ते । इत्यम
 लीरणापीत्यादि विभजते । १ । अनुस्वारपूर्येचेत् प्राप्ते
 कारकेकोपपदकः षड्विधोय नेतरवोयकक्रिया ॥
 मिति ध्रुमः । कर्मकशेषपपद समासायां स्त्री ससस्या श्लोक
 भेदात् वक्रविधस्तयो ॥ स एतेनेकेन दाशो विनिर्वा
 रतिशब्दशक्तिप्रकाशिका ॥ एतरो ॥ इत्यमरभरतो ॥
 समासकः वि संयुक्तः । यथा । समाहारो स्त्री समाहारः समा
 विपचारो पाठे शव शिव रुदि ३ । पूर्वक हन धोतो रनट् प्र

त्ययेन निष्पन्न ॥ पद्यते अनया समादतिः । सं
 समाहारः पुं संयुक्तयः इत्यमरः एकात् आङ् एकात् हज हरो
 वरुनो भिन्नानां वाह्यापारेण इत्यस्मात्तत्तिः । इति भरतः ॥
 बुद्ध्या वा पंचमूलीविभुवनवत् समाकृत्यः पुं एते । आक्रान्ते ।
 शशीकरणं । इति भरतः ॥ से इति शब्दरत्नावली पशुपति
 लेपः । यथा । समासस्त स एते संगरे । इति मेदिनी ॥
 साहारः संज्ञेयः संग्रहोपिच ॥ तस्य निविद्धत्वे यथा । द्य
 इति हेमचन्द्रः ॥ तं समाकृत्य चैव राजाशया
 समाहारदेह समाहारदिगु स निवारयेत् । राज्यातकरणा
 मासयो विवरणं समासशब्दे वेतो हो दोषो छिद्यीदितो
 दृष्टव्ये ॥ प्रकाश मेतत्तत्तत्कथं यदेव
 समाहितः वि समाधिस्थः । अत न समाकृत्यो । तयोर्नित्ये प्र
 सिद्धांतः आहितः । निर्विवा तीचातेत्पतिर्यत्तवान् भवेत्
 दीकृतः । प्रतिज्ञातः । इति मे अप्राणिभिर्भूत कियते तलो
 दिती । निष्पन्नः । इति भर के द्युतमुच्यते । प्राणिभिः
 एते । मुच्ये पुं । इति शब्दरत्ना कियतेयस्तस्यवितेयः समाकृ
 वली ॥ यः ॥ द्युतं समाकृत्यचैव
 समादृतः वि सम्पत्कारेण यः कर्ण्यत कारयेतवा ॥
 आहरणीकृतः । संग्रहीतः ॥ तान् सर्वान् चानयेत्तज्जाय
 एकरीकृतः । संज्ञेयप्रतिपा शंश्च द्विजलिंगिनः । इति
 दितः । समाङ् पूर्वकहधातोः क मानवे ५ अध्यायः ॥
 प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ समाका स्त्री योजित्वाहलः
 समादतिः स्त्री संग्रहः । इत्यम इतिशब्दचदिका । समाख्याच
 १ । एककर्तृकाल मनेककर्त सप्तिकं स्त्री शोले । वृत्ताति
 काणांवा एकाभिप्रायाणांवा भावा । इति शब्दरत्नावली ॥
 स्थाने समादृतो समादतिः समित स्त्री पुंसे । इत्यमरः ॥
 समाक्रियते संज्ञेयेण प्रतिपद्य समित स्त्री श्रुतिसेदीपनाथेयता

काहादिः। तत्प्रायः। ३२५
ने २ पथे ३ ३३५ ५ पथः ५।
३३५२। समित्ने ६ पथ
मित् सत्ते किलिजे। इति
हरत्तावली। होमीयसमि
लत्तामत्तपुराणे। प्रादे
शमात्राः साधिताः सवल्का
पलासिनीः। समित् कल्पयेत्
प्रातः सर्वकर्मसर्वदा। ल
त्तामत्तं यथा छन्दोगपरि
शिष्टं। नोष्टादधिका मुना
समित् सल्लतया क्वचित् न
निष्ठेत्तत्तं चैव न सकीरानप
दिता। प्रादेष्टात्राधिकानोना
नतथा स्याद्विशादिका नस
पञ्चनविंशती होमेषु च वि
जानता। इति सेस्तारतत् ॥
तस्यातिविदलत्तां यथा।
विशीर्णा विदला कृत्वा वक्रा
स्युला दिधाकृताः। कृमिदहा
शुदीर्घाश्च समिधो नैव कार
येत्। अत्र दोषो यथा। विशी
र्णायुःसंयुक्त्यादिदला प्रवृ
त्ताशिनी कृत्वा नाशयतेपत्नी
वक्रा वंथुविनाशिनी कृमिद
हाशुदीर्घा विदलकरणीदिधा
पञ्चनमारयते दीर्घा स्युला चार्थ

विनाशिनी। इति ते ॥
नवग्रहानां सामर्थ्योपपत्त्या। अर्कः
पलाशः खदिरः स्तूपामोर्गः
पिप्पलः उद्वरः शमी हवीः
शाम्भुसमिधः कृमात्। इति
सेस्तारतत् यत्तवल्कपवचने।
समित् स्त्री गोधूमचूर्णं मयदा
इति भाषा। इति हेमचन्द्रः ॥
तस्यालत्तां यथा गोधूमाय
वल्काधोताः कृदिताः प्रोषिता
स्ततः। प्रेक्षिताः सा विनिष्पि
ष्टा श्यालिताः समिता स्मृता ॥
इति राजनिर्घण्टः ॥
समितिः स्त्री सभा। युद्धे ॥
संगः। इत्यमरः मेदिनीकरो ॥
साम्भे। इति हेमचन्द्रः ॥
समिधः पुं प्रशिः। इत्युनादि
कोशः। युद्धे। इति सिद्धान्तको
शः। युद्धादिरुतिः। प्राकृतिः
इति संक्षिप्तसारोणादिरुतिः ॥
समित् स्त्री समित्। इत्यमरः।
समिधः पुं प्रशिः। इति वि
द्वेषः ॥
समिधनः स्त्री समित्। इति
शब्दरत्नावली ॥
समिधः पुं वायुः। इति हेमचन्द्रः
॥

समीके स्त्री युद्धे। इत्यमरः।
समीकृते वि पकीकृते। समा
नीकृते। कृज्ज्वातो परे सम
प्राकृतं वि प्रत्ययेन निष्पन्नं।
समीचः पुं समुद्रः। इत्युनादि
कोशः ॥
समीचकः पुं मैथुने। इति
केचित् ॥
समीची स्त्री मृगी। इत्युनादि
कोशः। वन्दना। इति वि
द्वेषः ॥
समीचीने स्त्री यथार्थं। तत्प
प्रायः। समं २ सम्यक् ३
कृते ५ तथैव ५ यथातथं ६
यथास्थिते ७ सज्जते ८। इति
हेमचन्द्रः। तद्वति वि ॥
समीदः पुं गोधूमचूर्णं। इति
केचित् ॥
समीनः वि वत्सरसंबन्धी। समा
प्राकृतं एतत् प्रत्ययेन निष्पन्नं
समीनिका स्त्री प्रतिवर्धप्रत्ता
गोः। इति प्राकृतद्विको ॥
समीपः वि निकटः। इत्यमरः।
समीपता स्त्री निकटता। समीप
त्वे। समीप्ये। समीपप्राकृतं त
प्रत्ययेन निष्पन्नं ॥
समीयः वि समसंबन्धी तत्प
कारणकः समप्राकृतणीय
प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
समीरः पुं वायुः। इत्यमरः ॥
समीवृत्तः। इति राजनिर्घण्टः
समीरणः पुं वायुः। मरुवकः।
इत्यमरः पथिकः। इति मे
दिनी ॥
समीहो स्त्री सांख्यशास्त्रं। इ
ति विकोउपोषः। सम्पददर्शने
च। समीक्षणां स्त्री सम्पदप्रका
रणदर्शने। प्रेक्षणे संप्रवृत्त
यातो रनटप्रत्ययेन निष्पन्नं।
समीहो स्त्री तन्त्रे। उद्दिः ॥
निभालने। इति मेदिनी ॥
मीमांसाशास्त्रं। यत्नः। इ
ति शब्दरत्नावली ॥
समुत्तः वि वाग्मी। वावहकः
इति हेमचन्द्रः ॥
समुचितः वि सम्पुचितः। उप
युक्तः। यथा। वदामस्ते किं
जननि वयं युद्धे जंयिष्ये न
धाता नापीष्ये हरिष्यि नने
वेति परमं। तथापि तद्वक्ति
कृत्ययति चास्माकं सन्ति ते
देतत् संतत्येन तत्पुण्येण
समुचितः। इति तत्त्वसारधत्त
मास्ताव ॥

समुद्रयः ॐ समाहारः । इत्य
मरः । यथा राशौ द्वयो र्वरु
नाच्च समाहारः समुद्रयः । इति
शहरनावली ॥
समुद्रदः ॐ विनाशः । संपर्क
त एव विनाशोऽत्र प्रत्ययेन
निष्पन्नः ॥
समुद्रयः ॐ विरोधः । उत
सेधः । इति मेदिनी ।
समुद्रयः ॐ समुद्रयः । समु
रव विनाशोऽत्र प्रत्ययेन
निष्पन्नः ॥
समुद्रितः वि उच्चः । समुद्र
एव विनाशोऽत्र प्रत्ययेन
निष्पन्नः ॥
समुद्रितः वि त्यक्तः । इत्य
मरः ॥
समुद्रकमः ॐ ऊर्ध्वगमनं ।
समुद्रकमयातो र्वत् प्रत्य
येन निष्पन्नः ॥
समुद्रकोशः ॐ ऊरुपत्नी ॥
इति शहरनावली । उच्चैः
शहर ॥
समुद्रः वि समुद्रवः । समुद्रि
तः । समुद्रवः स्थायातो ई प्रत्य
येन निष्पन्नः ॥
समुद्राने क्ली समुद्रोऽत्रः । यथा

धीनो निर्णयः । इति मेदिनी ॥
ऊर्ध्वगमनं । सम्प्रकारेण
उत्थाने । उत्थोलने । यथा । ईर
धुज समुद्राने प्रमादात् कृते
यदि । तदा द्वादशमे वर्षे कर्त
व्यं नंतरा पुनः । इति तिथ्या
दितत्त्वं ॥
समुद्रितः ॐ समुद्रितः ।
यथा । समुद्रितस्त्वे श्रवणाद्युपा
देष्टव्यं यज्ञो भगवत्सक्तौ
इति तिथ्यादितत्त्वं शक्योत्थान
एतामंत्रः ॥
समुद्रयः वि समुद्रतः । यथा
पुस्तकस्याच या विद्यापरहस्त
गतेयने । कार्यकाले समुद्रत
ने न सा विद्या न तदने ॥
इति चातको ॥
समुद्रपिजः वि प्रसृत्याकुलः ।
यथा उमिजल समुद्रपिजि
जला भृशमाकुले । इतिहे
मचंद्रः ॥
समुद्रिजः ॐ भृशमाकुलसैन्ये
इत्यमरः ॥
समुद्रकः समुद्रतकंठितः ।
इति हेमचंद्रः उत्सुकप्राप्त्यर्थ
ज्ञानात् समुद्रिजायादुपुक्तः
इत्यमरः उत्सुकप्राप्त्यर्थ

दर्शनात् ॥
समुद्रकं वि उद्धृतं । कपादे
रुद्धतजलादि । इत्यमरः ॥
समुद्रतः वि समुद्रतः । यथा
साग्रवीतान् सगानसमुद्रभवति
स्तयतेऽत्रका । शरीरकोषतः
श्यास्याः समुद्रतावरीच्छिवा
इति देवीमाहात्म्ये ॥
समुद्रये क्ली लघु । यथा साम
य्यं तत्र कल्पते समुद्रये विनं
कृद्वे ततो विज्ञोति सरजं
तीयभवने योयंच संचितयेत्
इत्यादि ज्योतिस्तत्त्वं ॥
यस्यादीचक्रोत्तरीतचतुर्थनाडी
सातु जन्मनक्षत्रावधिकाष्टाद
शनक्षत्रावधिकाष्टाद
मुद्रायिकं १ यथा । जन्म
कमे ततोदशमे सांछातिकेषा
उपाने । समुद्रयः समुद्राभा
विनाशोऽत्र प्रत्ययेन ॥
संतमे समुद्रायिक सिद्धि
तयै संचयः । इति ज्योतिः
स्तत्त्वं ॥
समुद्रयः ॐ समुद्रः इत्यमरः
युद्धे । समुद्रयः । इति मेदि
नी । दिवसाः । इति शब्द
चंद्रिका ॥
समुद्रागमः ॐ समंताज्ञानं ।
इति विकारप्रशेषः ॥
समुद्राचारः ॐ आशयः । इति
विकारप्रशेषः ॥
समुद्रायः ॐ समुद्रः । युद्धे ।
इत्यमरः । एष्टव्यायिवले । ३
यजयः । समुद्रयः । इति
मेदिनी ॥
समुद्रितः वि सम्प्रकारेण
कथितः । संपर्क वदधातोः क्त
प्रत्ययेन निष्पन्नः । उदये प्राप्तः
समुद्रतः संपर्क उतएव इत
धातोः क्त प्रत्ययेन निष्पन्नः
समुद्रः ॐ संपुटकः ॥
इति हेमचंद्रः ॥
समुद्रकः ॐ संपुटकः । इत्य
मरः । संपुट इति एताते ।
समुद्रकृतीति हनजनाज्ञा
दे विति उ समुद्रः ततः स्वा
द्यैकः । संपुटति द्वयैः संक्षि
ष्टो भवति संपुटकः उदयि
शेषे उज्ज्वलातक ततः स्वा
द्यैकः । इतिभरतः ॥ लुने
विशेषश्च ॥
समुद्रमः ॐ ऊर्ध्वगतिः । उत
पतिः । संपर्क उत्सर्व गमयो

तो रत्न प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ समुद्रः ७ जलसमूहस्याने। तस्य
समुद्रो वि उच्चैर्गते । समु
त्सर्वगोपातोः कप्रत्ययेन नि
ष्पन्नः ॥ समुद्रो वि वमितः । उतो
लितः कथितः । समुत्सर्वग
पातोः कप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
समुद्रतः वि अविनीतः । उत
मरः । समुद्रोः । इति हेम
चंद्रः ॥
समुद्रराणं स्त्री वानात्रे उन्नयः
उत्पन्नः वानार्थ उद्गीर्णार्थः
उन्नयः कृपादेर्जलाद्युत्थोत्पन्नः
लाद्युत्पन्नत्वा अन्नयोः समु
द्रराणं समुद्रियते उतोत्पत्तये
त समुद्रराणं कर्मण्यनद ।
भुक्तो जितोत्पन्नतयोः स्या
इदं राणं सुत्रये । इति रभसः
इति भरतः ॥
समुद्रतं वि समुत्तीर्णं । अप
नीते । इति मेदिनी सम्पकप्र
कटिण उद्भूते । उत्थापिते ।
यथा जलोच्चमग्रा सचराच-
राथरा विषाणकोस्याविलवि
सुसर्तिना समुद्रतायेन वराह
उपिण समे सुयभूर्भगवान्
सीदतु । इति पांडवसीता ॥

समुद्रः ७ जलसमूहस्याने। तस्य
समुद्रो वि उच्चैर्गते । समु
त्सर्वगोपातोः कप्रत्ययेन नि
ष्पन्नः ॥ समुद्रो वि वमितः । उतो
लितः कथितः । समुत्सर्वग
पातोः कप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
समुद्रतः वि अविनीतः । उत
मरः । समुद्रोः । इति हेम
चंद्रः ॥
समुद्रराणं स्त्री वानात्रे उन्नयः
उत्पन्नः वानार्थ उद्गीर्णार्थः
उन्नयः कृपादेर्जलाद्युत्थोत्पन्नः
लाद्युत्पन्नत्वा अन्नयोः समु
द्रराणं समुद्रियते उतोत्पत्तये
त समुद्रराणं कर्मण्यनद ।
भुक्तो जितोत्पन्नतयोः स्या
इदं राणं सुत्रये । इति रभसः
इति भरतः ॥
समुद्रतं वि समुत्तीर्णं । अप
नीते । इति मेदिनी सम्पकप्र
कटिण उद्भूते । उत्थापिते ।
यथा जलोच्चमग्रा सचराच-
राथरा विषाणकोस्याविलवि
सुसर्तिना समुद्रतायेन वराह
उपिण समे सुयभूर्भगवान्
सीदतु । इति पांडवसीता ॥

निधिः ३५ पाथोपिः ३ याद राजवल्लभः । मुद्रायुक्तेवि ॥
सोपतिः ३१ नदीनः ३२ उद्भूत सचमुद्रो व्रह्मणा मेघाज्जा
नकः ३३ तिमिकोषः ३४ वारा तः । यथा । यदि कामो बुवाः को
निधिः ३५ वारिनिधिः ३६ यो लाभश्चापरदत्तदात आ
वार्डिः ३७ वारिधिः ३८ तोषनि साहाक सिन्धवा मेघात नि
धिः ३९ कीलालधिः ४० धर कतिः पाथो रचाप्रयः । इति श्री
लीप्यः ४१ स्त्रीराधिः ४२ धर भागवते । स्कन्धे १२ अध्यायः
लिप्तवः ४३ वोकः ४४ कचेरा कल्पभेदे श्रीकृष्णसेन विर
तः ४५ येतः ४६ मितदुः ४७ वा जागर्त्तजातः । यथा श्रीकृष्ण
हितीपति ४८ गोगाथः ४९ दार विरजो दृष्टा सविभूपा प्रियास
रः ५० तिमिः ५१ प्राणभास्तान तो । उच्चै रुद्रो विरजातीरे
५२ कुमिमाली ५३ महाप्रायः ५४ नीरमनोहरे । जलादुत्पन्नयचाग
ग्रोभोनिधिः ५५ ग्रोभोधिः ५६ त ल्छ विधाय तनु वत्तने । प्राज
रिषः ५७ कूलकषः ५८ तारिषः गाम हरे रथं साक्षादधेवसं
५९ इति शहरत्तावली । वारिषा दरी । तांच इषवन्ती दृष्टाप्रेशो
शिः ६० फौलशिचिरे ६१ पंगेग देको जगतपतिः । चकार
रः ६२ तरेतः ६३ महीप्राचीरे ६४ लिगने तंणं बुचुवच मुद्र
इति निकाणशेषः । पयोधिः उद्भूतः । नानाप्रकारमुंणारे वि
६५ सवित्रायः ६६ ग्रोभोराशिः परीतादिकं प्रभुः । रहसि प्रेय
६७ धुनीनाथः ६८ निमः ६९ सी प्राणचकारवपुनः पुनः
कंधिः ७० ग्रोभोनाथः ७१ ग्रम विरजा सा रजोयुक्ताष्टत्तावी
जलगणाः । विसत्वे । लवणा यममोचकं । सद्योवभूव तत्रैव
तामयप्रदत्तं उल्लतं वैवर्ण यस्या गर्भवतीसती । तस्यातत्र
दोषजनकत्वं । विशेषादाहति सुखासीना साहं प्रवेष्टु सम
पितकारकत्वञ्च इति राजनि भिः । एकदा हरिण साहं देवदा
वार्डः । अपिच । समुद्र मुद्रकं रोपसुनिर्जने । विजहारपुनः
तारे सर्वदोषप्रकोपणं इति साधी शुभारसक्तमानसा । य

तस्मिन्नेतरे तत्र मानः कोउंज भागशः । कनिष्ठाहृदपयैदिश
गामर कनिष्ठाहृदपयैदिश लवेनेत्तसरा
भारमिः पीडितोभिया भीतेस सपिं देपि इय जलागवाः ॥
तनये दृष्टा तयाजतोकपाणि पतेषोचजले पृथोशसायेच
यिः । कोउंजकारवालं साकलो भविष्यति व्यामाः समुद्राः सनेव
रथागृहे ययो । प्रवोध्यवालं समुद्राः वसंथरा । इति ब्रह्म
सा साधी न दर्शान्तिकेप्रिये । वेवर्ते श्रीकृष्णजन्मवर्ते ३ अ
विललापभृशं तत्रपुंगारात् ध्यायः ॥ तस्य क्रान्तवृद्धिकार
प्रमानसा शशाप स्वसतेको लो यथा । अपांचेवसमुद्रका
पात्र लवणोदो भविष्यति । तस्युद्रइतिसेतितः उदयती
कदापि तेजलेकेननखादिष्ये दो एवं त समुद्रः एयतेसदा
तिजीविनः । शशापसर्वान प्रह्वीयमाणवजले लीयतेःस्त
वालोअयांतमूढामहीतले । भित्तेन वै । आपयमाणो सु
गच्छधुंच मही मूढा जंबुद्वी दपि रात्तनेवाभिएयते । त
पं मनोहरं । स्थितिनैकत्रय तोवे लीयमाणस्य स्वात्मयेव
ष्माकंभविष्यतिपृथकपृथ ह्यपो जयः । उदीप्यतेःप्रिसे
कुहीये द्वीपे स्थितिकृत्वाति योगात् उग्रास्वापोयथास्वये
हंतसखिनःसताः ॥ द्वीपस्या तथा स्वतःसमुद्रोपि वर्हेतेश
भिवंदीभिश्चसहकीउंतुनिर्ज शिनोदये । अन्त्यनानिर्वित्तो
ने । कनिष्ठा सादृशापाच वल स्ता वर्हेत्यापो क्रसंतिच ॥
नोदोवभूवर कनिष्ठाः कथया उदयास्तमयेविन्दाः पत्तयोः
मासमादृशापचवालकान् । शुक्लकुसयोः । जयोवृद्धिश्च
आजगुर्दः विताः सर्वे मादृशा उदयेः सोम वृद्धिद्यौ यथा
नंचवालकाः श्रुत्वाविदरणस दृशोत्तराणिपचाक्र रंगुलानो
र्वप्रजासुधंरणीतले । प्रणम्यमा शतानिच । अपांचुद्धिः जयो
तश्चरणभक्ति नद्यात्मकंधरा हृष्टः समुद्राणांतपवस ॥
समुद्रोपसमुद्राश्चसम तस्युर्वि इति सादृश्ये १० अथायः

अन्यत विसुप्रमाणे २ अंशे ५ लिभि गौरवात् पाणुनेदनाः ॥
अथाये इष्टये ॥ समुद्रे व तेसुनिर्विन्नमनसः पवित्रानसु
र्तनीयानि यथा । अथोही तस्थियः आसन् सुयोरुषे न
पात्रि रत्नास्मि पोत यादोज्ञे हे देवेनातिवलीयसा । विला
तसवाः । विसृज्जलागम अश क्य विज्ञेयविधिं तदेसरोडरे
वृद्धि रौवीरापरण । इतिकवि तवीर्योः वितथाभिसंधिः क
कल्पलतायां १ लवके ३ क ला वपः काळुप मद्रुते महे
सुमे ॥ कलौ द्विजानांसमु त प्रविश्य तोये गिरि सुज
इयाजादि निषेधो यथा । वृ हार । तमुत्थिते वीर्य कृत्वा
हजारदीये । समुद्रयात्रा स्त्री चले पुनः समुद्यता निर्मथिते
कार कमण्डलुविधारणं द्विजा सुरासुराः । दधार एछेन स ल
नाससवर्णास कन्यासपयम ल लोयोजनप्रस्तादिणा द्वीपत्रवाप
या । देवरेण सुतोराति मंधुपेर्क रो महान सुरासुरेदे भुंजवीर्य
पाशो वंथः । मोसादने तथा वेपिते परिभ्रमते गिरि संग
आदे वानप्रस्थाश्चसस्तथा द दृष्टतः । विभ्रतदावर्तनमादिक
हायाश्चैव कन्यायाः पुनर्दानेव ल्लपो मेनेः द्रुकाण्युतमप्रमे
रसच । हीर्यकालं ब्रह्मचर्येन यः । निर्मस्यमानाउदधेरभृदि
रमेधासुमेधकौ । महाप्रस्थान वे महोत्सवा हाहाहलाक्र
गमने गोमेधेच तथा सारव मप्रतः । संभ्रान्तमीनोत्सकरा
इमान् धर्मीन् कलिपुगेवर्षा हि कच्छपात निमि द्विपगार
नाऊ मंगीधिणः । इति उद्धार तिर्मिगिलाकृत्वात् । तउग्रवेरो
तत्ते । तस्य मन्थने यथा । दिशि दिशुपय्यथो विसर्पड
कृतस्थानविभागा स्ते एवंक सपदसदा मप्रति भीताः प्रजा
एवपनेदनाः । समस्यः परमेयता उडुबु रंश सेसुरा अरत्तमाणः
अमृतार्थे पयोनिधिं । मथ्यमा शरणं सदाशिवं तहीचा वस
नेः र्णवे सोः दि रताथारोहयो ने तासां कृपया भृशपीडितः
विशत । अियमाणोपि व सर्वदेवसहदेव इद माहसः

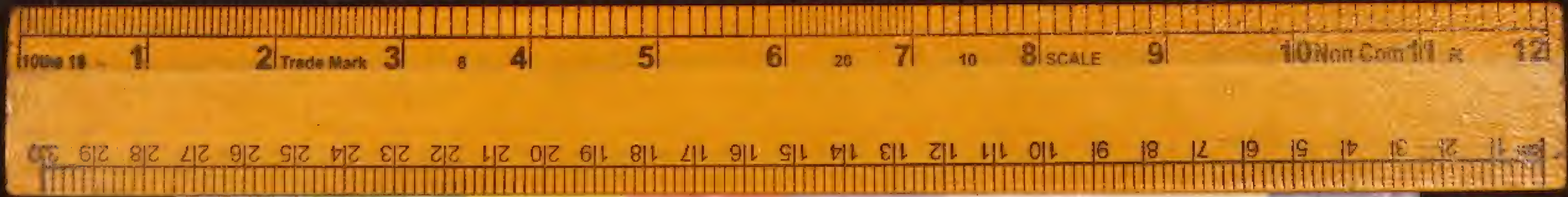
नी प्रियां । अहो वत भवान्मेत मध्याह्नविषेत्तप । ततश्चैः
त प्रजातो षष्प वैशसे । सी अवा नाम हयोः भूचंद्रया
रोदमयतोऽतात कालकुरा एतः । तस्मिन्वलिः स्मृतां च
इपस्थितं ॥ ग्रामां प्राणय केनेद्र ईश्वरशित्या । तत पे
रिष्मना विधेयमभय हिमे शवतो नाम तारेणो द्वाविनिर्भा
पतावान् हि प्रमोर्णो यहीन तः । देतेश्वरभिः श्वताई ईरन्
परिपालने । प्रोणेष्वा प्राणि हिमवतो मही । पेरगवणादय
नः पोति साधवः क्षणभंगुरेः स्तष्टो दिग्गजा अभवततः ॥
वदवैरेष भूतेषु मोहितेषा अश्वसु प्रभृतयोः छाच करि
त्समायया । पुंसः कुपयतोभ एपस्तभवत्तप । कौस्तुभाख्य
दे सर्वात्मा प्रीयते हरिः । प्री मभद्रत्तपमरागमहोदयेः । त
तेहरो भगवति प्रीयेहे सचरा स्मिन्महोऽस्मृतां च केवतोः लेक
चरः । तस्मादिदं गरं भुंजे प्रजा शोहरिः । ततो भवत्पाविजा
नास्वस्तिरस्तमे । पदमासंय तः सुरलोकविभूषण । एरय
भगवान् भवानीविष्णुभावनः तथिनो योः योः शेषदुवियया
तद्विषं जगुसारेभे प्रभावत्ता भवान् । ततश्चापारसो जाता
त्सोदत । ततः करतलीकृत्य निष्ककंठाः सुवाससः ॥ रमाणः
व्यापि हानाहले विषे । शुभ सर्गिणो वल्गुगति लीलावलो
भावनः । तस्यापि दर्शयामा कनैः । ततश्चाविभूतलाक्षात्
सस्ववीर्यं जलकलषः । यच्च श्रीरमा भगवत्परा । रंजयंतो दि
कारगले नीले तनुकारविभू शः कौत्या विद्युत्क्षोदामनीयया
षाणः । पीतेगरेष्टां केण प्रीता तस्याचक्रः स्मृतां सर्वे ससुरास
सोऽमरदानवाः । समस्यस्तारसा रसानवाः । दूषोदायवयोवर्णा
सिंधुहविर्दानीततोऽभवत् ॥ महिमास्ति प्रचेतसः । तस्याः
तामप्रिहोऽभीष्टयो जगुर्नूत्र श्रिय स्विजगता जनकोजन
द्वादिनः । यज्ञस्य देवयानस्य स्वावलोनिवास सकरोत्परे
विभूतेः । श्रीः स्वाः प्रजाः ।

सकरोत्पानिरीक्षणेन यवस्थिते रा । यदासुपेतः कच साधु
धयत साधिपंती सिलोकान् ॥ साधु वा कृतं मया वोविभ
अथासीद्वारुणी देवी कन्याकम जे सथा मिमा । कल्पयित्वा ए
ललोचना असुरा जगुर्नूत्रा यक पैत्री रुभयेषो जगतप
वै हरे रुमतेन ते । अथादधेर्म तिः । ताम्रोपवेशयामासस्ते
अमातात काप्रपे रमृताथि ७ लेषु च पंक्तिषु । दैत्यातपु
भिः । उदतिष्ठन्महाराज पुरुषः हीतकलसो वंचयन्नुपसंचरेः
परमादुतः । दीर्घ पीवरदोर्दे हरस्यान् पाययामास जरा म
डः कंचुग्रीवोः कुरोत्तणः । एषा तुरहो सथां देवलिंगप्रतिष्ठा
सत स्तरुणः सखी सर्वाभर त्तः सुभां नू देवसेसदि । प्रवि
णभूषितः । पीतवासा महोत्सुकः एः साम मणिवस्त्रशर्काभय
समृष्ट मणिगण्डलः । स्त्रियं कु सचितः । चक्रैण स्रग्धारेण
चितकेशांतसुभगः सिंहविक्रमः जहारपिवतः शिरः । हरिस्तस्य
अमृतामृताकलसे विप्रहलयभू कवेयस्त सथया श्वावितोः
धितः । सर्वे भगवतः साक्षाद्विसे पतत । शिरस्तस्य तां नीतम
रंशोऽशमेभवः । अन्तेतरि रिति जोग्रहमचीकृत्यत । तस्त्वपव
ख्याता आयुर्वेददृशी ज्यभाक् । णिचेडाकावभिधावतिवैरधीः
तमालोकासुराः सर्वे कलसेवा पीतप्रायेः मृते देवे भगवान्
मृताभूते लिपंतः सर्ववस्तुनि लोकभावनः । पश्यतामसुर्वे
कलसेतरसाहरन् तीयमानेः द्राणां स्वयं जगुर्देहरिः । ३
सुरे स्तस्मिन् कलसेः मृतभाज ति श्रीभागवते ८ स्कन्धे ७८
ने । विसृजमानसा देवाहरिंश ४ अध्यायाः ॥ पादोऽत्रारखंडे
रणमाययुः । एतस्मिन्नेतरे विसुः ६६ अध्यायेऽप्येवं ॥ समुद्रक
सर्वपायविदीप्यतः ॥ योषिदु फः ७ समुद्रफेनः । इति वि
पमनिर्देशे द्वापर परमदुते । कोडपोषः ॥
ततो गृहीतामृतभाजनं हरिः समुद्रकाता स्त्री नदी । इति ह
वभाष ईश्वरस्मितशेभया नि लायुथः । एका । इति राजनि

वैष्णवः ॥ तत्पर्यायः ॥ फेनः २ अवि
समुद्रगा स्त्री नदी। इतिहेम कफः ३ अर्णवजमलः ४ इति
चंद्रः। साक्षात्समुद्रगामिनी रत्नमाला। हिरणीरः ५ इत्यम
नदी। यथा। यद्यदयं प्रावण २ ॥ समुद्रकफः ६ जलहासः
दि सर्वानघोरजस्तलाः। ताम्र ५ फेनकः ८। इति त्रिकाण्डशे
स्त्रानेनकवीर वज्रयित्वा समु ४ ॥ समुद्रफेनं ६ फेनं ९ वा
द्रगाः। इति प्रायश्चित्ततत्त्व ६ हिफेनं ९ पयोधिजे ९ सु
दोगापरिशिष्ट वचनं ॥ समु फेनं १३ अविहिरणीरं १४।
द्रगामिनिवि ॥ सामुद्रं १५। अस्म्यगुणाः। शि
समुद्रगृहं स्त्री जलयंत्रगृहं शिरत्वं। कषायत्वं। नेत्ररोग-
इति त्रिकाण्डशेषः ॥ कफकण्ठास्यारुचि कर्णरोग-
समुद्रचुलुकः ७ अगस्त्यमुनिः नाशित्वं। इति राजनिर्घण्टः॥
इति त्रिकाण्डशेषः ॥ अपिच। समुद्रफेनश्चक्षुष्याले
समुद्रदयिता स्त्री नदी। इति खनः प्रीतलश्चमः। कषायोवि
हेमचंद्रः ॥ षपित्तज्ञः कर्णरुक् कफरु
समुद्रनवनीतं स्त्री अमृतं। लघुः। इतिभावप्रकाशः ॥
चंद्रः। इति मेदिनी ॥ समुद्रमेखला स्त्री पृथिवी।
समुद्रफले स्त्री अविफले। इति त्रिकाण्डशेषः ॥
दोषविशेषः। यथा। समुद्रना समुद्रयात्रा स्त्री समुद्रगमनं। य
मप्रथमे पश्चात् फलमुदाहरे या। समुद्रयात्रा स्त्रीकारं कम-
त। समुद्रफल मित्यादि नाम वा एतद्विधारणं। इत्युदाहरणं ॥
चो भिद्यतवैः फलं समुद्रस्य क समुद्रयाने स्त्री पोतं। यात्राज
रुसकारि वातायहे भूतनिरो इतिभाषा। यथा। पुनस्तत्रैवग
यकारि। विदोषदातानलदोष मने वणिग्भावे सति गीता।
हारि कफास्य भ्रांति विरोध समुद्रयाने रत्नानि मरामौला
कारि। इति राजनिर्घण्टः ॥ निराधुभिः। रत्नापारीक्षकैः
समुद्रफेनः ७ खनासायातद सादृशानयिष्ये वरूनिच। एवं
यं

निश्चित्यमनसा मरामार्गप्रस विदाहिच। शेषमले वातगु
२। समुद्रयात्रिभि लीकैः सं नित्तमरुत्तं नातिप्रतीतले।
विदेस्य निगीतः। इत्युपक्रम इतिभावप्रकाशः ॥
मुकेन सह संप्राप्तोमहांते ल समुद्रवक्तिः ७ वाउवानलः
वर्णाणिवं। पोतादृष्टास्ततः स इतिरत्नाधुयः ॥
वै पोतवाहे रुपोषिताः ॥ ३ समुद्रविजयः ७ वृताहंतपि
तिवाराहे गोकर्णमाहात्म्य ता। इति हेमचंद्रः ॥
नामाध्यायः ॥ समुद्रसुभगा स्त्री गंगा। इति
समुद्रयात्री वि समुद्रगामी। य राजनिर्घण्टः ॥
था। समुद्रयात्रिभिः साहं सेवि समुद्रा स्त्री सदी। शमी। इति
दुस्यनिगीतः। इतिवाराहपुरा राजनिर्घण्टः ॥
गा ॥ समुद्रमण स्त्री पृथ्वी। इति समुद्रोते स्त्री जातीफलं। इति
हलाधुयः ॥ शब्देदिको। समुद्रतीरेच ॥
समुद्रलवणे स्त्री समुद्रजलजा समुद्रोता स्त्री इशालभा। इत्य-
तलवणे। करकचूलवण इतिभा सरः। कार्यासी। पृक्ता। इति-
षा। तत्पर्यायः। सामुद्रकं २ सा मेदिनी। यवासः। इति राज
मुद्रं ३ शिवं ४ वशिष्ठं ५ सारोस्यं निर्वेण्टः ॥
६ अस्तीवं ७ लवणाधिजे ८ अ समुद्रोवरा स्त्री पृथिवी। इति
सगुणाः। लघुत्वं। दृघत्वं। प त्रिकाण्डशेषः ॥
लितास्वपित्तदमत्वं। विदाहितं समुद्रारुः ७ ऊर्भीरः। सेतुबंधः
कफवातघ्नत्वं। दीपनत्वं रुचि तिसिंघिलमतस्यः ॥ इति
कारित्वं। इति राजनिर्घण्टः। मेदिनी ॥
अपिच। सामुद्रं यत्तलवण म समुद्रियः। विमसुद्रसंबधी। समु
हीवं रश्मिवे चतत्। सामुद्रं म समुद्रियः। दृष्टादिय एषियप्र
धुरं याके सतिक्तं मधुरं गुरुः ॥ न्याभाविष्यज्ञो ॥
नात्यसं दीपनेभेदि अक्षार म समुद्रने स्त्री आर्दीभावः। तत्
पर्यायः। तेमः २ लेमः ३

इत्यमरः ॥
 समुद्रं वि श्राद्धं । इत्यमरः ॥
 समुद्रतः वि समुद्रतः स्तम्भे
 दः । इति धरणिः ॥
 समुद्रतिः स्त्री उच्छ्रायः उत्तेयः
 इति जटाधरः ॥
 समुद्रतः वि पंडितस्तमः । ग
 र्वितः । इत्यमरः । प्रभूः । इत्य
 जयः । समुद्रतः । इति मेदि
 नी ॥ ऊर्ध्ववेहः ॥ इति हे
 मचंद्रः ॥
 समुद्रजोषे य आनेदः । इत्य
 मरटीकायां रामायणम् । ता
 लव्यकादिच ॥
 समुद्रेष्विद्वान् वि गमनकर्ता
 गमनविशिष्टः । समुद्रपर्वश्रु
 तः । कुसुप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
 समुद्रसत् वि सम्पत्सुलासु
 क्तः । समुद्रवेल्सथातोः शतप्र
 तयेन निष्पन्नः ॥
 समुद्रलिखन् वि पादादिनाम्
 लिखनकर्ता । यथा । तुषार
 सेचात् शिलाः सरोप्रेः समुद्रलि
 खन् दर्पकलः कुरुमान् दृष्टः
 कथंचिद्भवये विविधै रसाढ
 सिद्धयनिरुत्तनाद । इति कुमार
 संभवे १ सर्गः ॥

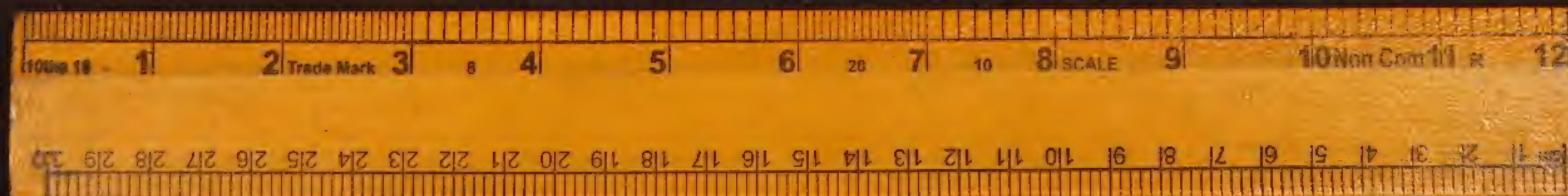
समूहः वि पुंजितः । शुभ्रः । सद्यो
 जातः ॥ प्रबुधपुत्रः । इति मे
 दिनी ॥ दमितः । विवाहितः ॥
 इति धरणिः । प्रोथितः । इति
 जटाधरः । मूढेन सहितश्च समु
 द्रः पुं मृगभेदः ॥ इति हेम
 चंद्रः ॥
 समूहः पुं मृगविशेषः । ३
 तमरः ॥
 समूहं वि मूलेन सहवर्तमानं
 मूलसहितं । यथा । अथमैतौध
 ते राजे स्ततो भद्राणि पश्यति ।
 ततः सपत्नान् जयति समूहं
 विनश्यति । इति महाभारतेशो
 तिपर्वणि राजथर्म युधिष्ठिरप्र
 तिभीष्मवाक्ये ॥
 समूहः पुं अनेकः । तत्पर्यायः ॥
 निवहः २ व्यहः ३ सेंदोरः ५ वि
 सरः ५ व्रजः ६ स्तोमः ७ जेवः
 ८ निकरः ९ ज्ञातः १० वारः ११
 सेंचातः १२ सेंचयः १३ समुद्रा
 यः १४ समुद्रयः १५ समवयः
 १६ चयः १७ गणः १८ सेंहतिः
 १९ रुंदः २० निऊरंवे २१ कंदव
 कं २२ इत्यमरः । मृगः २३ सत्र
 यः २४ स्तंभः २५ निचयः २६
 जालं २७ अग्र २८ पटलं २९

काण्डे ३ मण्डले ३ चक्रं ३३ चलित मपि रेणुं ॥ इति श्री
 इति जटाधरः ॥
 विस्तरः ३३ उत्तारः ३५ समु
 जयः ३५ आकारः ३६ प्रकरः
 ३७ सेंचः ३८ प्रचयः ३९ जालं
 ४० इति शहरत्नावली ॥
 समुद्रनी स्त्री सम्पन्ननी । इति
 हेमचंद्रः ॥
 समूहः पुं यज्ञाग्निः । तत्पर्या
 यः । परिचायः २ उपचायः ३
 इत्यमरः । सम्पन्नरूपो वि ॥
 निर्विसरीश्रुदाने तर्प्याधिः ॥
 यथा । प्रागुदकं सवने देयं
 समं वा परिसमूहः । इति गो
 भिलसूत्रं ॥
 समूहः वि समुद्रियुक्तः । तत्
 पर्यायः । अधिकर्हिः २ इत्यम
 रः । अधिसंपत्तिशाली ३ ॥
 इति शहरत्नावली ॥
 समुद्रिः स्त्री सम्पन्नमृदिः । अ
 ति शयसम्पत्तिः । तत्पर्यायः ।
 यथा २ इत्यमरः । विधा ३ ।
 इति जटाधरः ॥
 समेतः वि सम्पत्कप्रामः । संयु
 क्तः । यथा । नाम समेतं कृतं
 संकेते वा दयते मृद रेणुं । वक्र
 मनुते तनुते तनुसंगत पवन
 युक्तः । इति मेदिनी ॥
 जयदेवः ॥
 समेधितः वि सम्पन्नवर्हितः
 एवं पथ धातोः क्त प्रत्ययेन
 निष्पन्नः ॥
 समोदकं स्त्री मथिता होंबुद
 धि । मृदे जल युक्तवोले । इति
 हेमचंद्रः । तत्पर्यायः । उदधि
 त २ इत्यमरः ॥
 सम्पः पुं पतने । इति भूरिप्र
 योगः ॥
 सम्पत्तिः स्त्री विभवात्कर्षः ।
 तत्पर्यायः श्रीः २ लक्ष्मीः ३
 सम्पद् ४ इत्यमरः । मृदिः ५
 इति जटाधरः ॥ भूतिः ६ ।
 इति मेदिनी ॥
 सम्पत् स्त्री संपत्तिः । इत्यमरः
 गुणोत्कर्षः । शरभेदः ॥
 इति मेदिनी ॥
 सम्पदे स्त्री संपदयुगो । इति
 शहरमाला ॥
 सम्पदः पुं राजा । संपूर्वपद
 धातो रौणादिक वरच प्रत्य
 येन निष्पन्नः । इति सिद्धोत्तको
 मुदी ॥
 सम्पन्नः वि साधितः । संपत्ति
 युक्तः । इति मेदिनी ॥

सम्पायः पुं प्रापतः । युद्धे ॥ सम्पाकः पुं आरवधत्तः ॥ ३
उत्तरकालः । इत्यमरः ॥ सम्पाकः पुं सम्पाकप्रकारे ॥
सम्पायकं स्त्री युद्धे । इत्यमरः ॥ सम्पाकः वि तर्ककः । धृष्टः
टीकायांभूतः ॥ इति मेदिनी । प्रत्यः । सम्पाकः
संप्रायिकं स्त्री युद्धे । इत्यमरः ॥ इतिथरणिः ॥
रटीकायां स्त्री ॥ संपाटः पुं तर्कः । इति
सम्पाकः पुं मेलकः । रतिः ॥ शब्दमाला ॥
इति मेदिनी । संपर्गः । यथा संपातः पुं पतनं । इति भूरि
संपर्कादुच्यते विप्रो जनने प्रयोगः । पत्तिर्णं रतिविशेषः । इति जराधरः ॥
मरणपिता । सम्पाकविनिवृत्तानोनप्रेतेनैव सूतकं ॥ सम्पातिः पुं गरुडपुत्रः । सच
इति श्रुतिर्न ॥ जरायुषो भ्राता । यथा । संपा
सम्पाकी वि सम्पाकविशिष्टः तिनीम नाम्ना तु चिरजीवी
सम्पाकशब्दादिन प्रत्ययेन निविहंगमः । भ्राता जरायुषः
व्यञ्जः ॥ श्रीमान् विख्यातवलेपोरुषः
सम्पाकीयः वि संपर्कयुक्तः । इति समायणे किङ्किण्याकोटि
संबन्धीयः । सम्पाकशब्दात्तणी ५८ सर्गः ॥
यप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ सम्पातिकः पुं गरुडपुत्रः ॥
सम्पा स्त्री विद्युत् । यथा । रा इति शब्दमाला ॥
गात्रा तमसो विसारि विरह सम्पादकः पुं निष्पादकः । से
ज्वालातिवृष्टेः संप्राविष्टाभूत पत्रकता । संपर्क पदधातोर्ण
गणान् पथेतिविषमादुष्टाव क प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
भूः संप्रधान । पंकादेन सदे सम्पादने स्त्री निष्पादने । से
न पंकिलतवः संपाति स सर्वं ज्ञातपदधातोर्नट प्रत्यये
न निष्पन्ने ॥ सम्पादितः वि निष्पादितः । से
सम्पाततः सम्पाभावनुभूतं सप्र एव ज्ञातपदधातोः क प्रत्य
विजिहो यांती भुजगात्रय ॥ इत्युद्धटः ॥

येन निष्पन्नः ॥ संगे । यथा शरीतेः सिद्धन्ते
सम्पादने स्त्री सम्पाकप्रकारे देव यद्यप्येते तदे द्विये । त
गम्ययने । सम्पाय पीडयाने रने मे भवतु संप्रणे त्वत्प्राप्ता
दप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ राजनादेन ॥ इति तिथ्या
संस्मृतिः स्त्री सम्पाकपाने । से दितत्तं ॥
एवं पाथानोक्ति प्रत्ययेन नि संप्रणे पुं सम्पाज्ञातिविशेषः
व्यञ्जः ॥ सत सप्तस्त्र मिश्रित राग रा
संपुटः पुं ऊरुवकः । इत्यजयः । गिरणः । यथा । डोडवः पंचभिः
पेटा । इति हेमचन्द्रः । एकजा प्रोक्तः स्त्रेः षडभित्तवाडवः ॥
तीयोभयमध्यवर्ती । यथा । स संप्रणे सप्तभिः प्रोक्ता रागा
कामः संपुटो जपो निष्कामः ति स्थिथा मता । इति संगीतर
संपुटे विना । इति । केचित्के लाकरः । प्रपिच । संप्रणस्त्र
वलाभात्को कुलाभात्कातरा राः ष ऋ ग म प य नि । से
संपुटा । मातृकापुटितं तारेण एतादृशाः सप्तभिः स्त्रे रयथा ।
सेतु साधकसप्तमः । इति च नाट वसंतादयः । इति संगीत
तेजसः रनिवेधविशेषः । त रामोदरः ॥
लक्षणयथा । संप्रसोषाभयोः संप्रण स्त्री पकादशीविशेषः
पादौ प्राग्भागात् कपोलकः । सा त एतादृशादयथापिनी स
भगलिगम्य संयोगात् रमेत ती षष्टिदंशतिका । यथा । आ
संपुटो हिसः ॥ दिमादयवेलया प्राप्नुर्नट
इति रतिमंजरी ॥ यान्तिता । संपादशीदिहसंप्रण
संपुटकः पुं आधारविशेषः ॥ विद्वान्पा यविकीर्तिता । इति
संपुडा इतिव्यातः । इति भर तिथ्यादितत्तं ॥
तः । तमर्यायः ॥ संपुटकः २ संपुक्तः वि मिश्रितः । तत्प
इत्यमरः । संपुटः ३ संपुटः २ य्यायः । करवः २ कवः ३
५ । इति हेमचन्द्रः ॥ मिश्रः ५ ऋचितः ५ इति हे
सम्पा वि समग्र । परिपूर्णः ॥ मवेदः ॥

सम्प्रदाय ५५५६ सम्प्रदाय

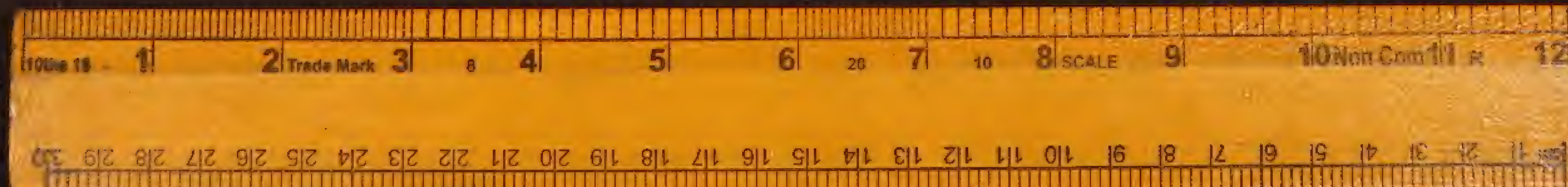
सम्प्रदायः अस्मिन्काले । तत्
तर्थायः । एतर्हि २ इदानीं ३
अधुना ४ सम्प्रदाय ५ ॥ इत्य
मः ॥
सम्प्रदायः पुं प्रतीतकलीयार्हः
ऋदः । इति हेमचन्द्रः ॥
संप्रतिपत्तिः स्त्री उत्तरविशेषः
यथा । मिथ्या संप्रतिपत्तिश्च
प्रत्यवस्कन्दनं तथा । प्राज्ञः स्या
या प्रोक्तः प्रोक्ता प्रोक्ताः प्रो
स्ववेदिभिः । प्रोक्ताभिः प्रोक्त
पी यदिने प्रतिपद्यते । सात
संप्रतिपत्तिः स्याच्छास्त्रविदि
रुदाहता । अभियुज्यते अभि
योगः । प्रतिपद्यते अभिगीकरो
ति । तस्मात्प्राप्तः ॥
इति अरुदाहृतत्वं ॥
संप्रतिपद्यते स्त्री प्रतिबंधकं
संप्रति एव रुधयातो नैकप्र
त्ययेन निष्पन्नं ॥
संप्रतीतिः स्त्री सम्प्रकरणातिः
सम्प्रकृतानं । संप्रति एव इत
यातोः किं प्रत्ययेन निष्पन्ना ॥
संप्रदाता वि संप्रदानकर्ता ।
यथा । पञ्चाणा मुदकं कार्यं ।
विष् पिण्डः प्रवर्तते । चतुर्थः
संप्रदानेवा पंचमा नोप ।

यद्यते । इति मुदितत्वे कात्या
यनवचने ॥
संप्रदाने स्त्री सम्प्रकरणा
दाने । षट्कारकात्तरीत कारक
विशेषः । सच दितस्मात्कारको
धेर्क रुचि श्रोह स्या स्तुम्भा
व स्पृष्टि श्रुण्णीत्ताप्रतिष्ठाप्र
त्युष्टु धार्यणीतो विषयः ॥
तत्रचतुर्थी विभक्तिः स्यात् ।
मुख्य संप्रदानेन प्रकृष्ट दाने
यो लभतेसः । तथा चोक्तं ।
संप्रदाने तदेव स्यात् । एजावुप
हकारण्य । दीयमानेन संयो
गान् स्थापितं लभते यदि ॥
इति अथवोपवाकरणादीकायं
इति दामः । अपिच । गत्यादिभि
त्रे धात्वर्थे चतुर्थ्या विग्रहस्य
या । यः स्वार्थो बोधनीय सत
संप्रदानत्वं सीरितः । गत्यादिभि
त्रे यदातपस्याप्ययादृशार्थेति
ग्रहस्य चतुर्थ्यायाः स्वार्थो बो
धयिते प्राक्यते स तदातपस्या
प्ययादृश क्रियायां संप्रदानत्वं
मुच्यते । ज्ञास्याणाय दाने धन
स इत्यादौ ददातेः स्वत्वजन
क स्यागोः धीः तन्निविष्टे च
स्वत्वे ज्ञास्याणदेः प्रतियोगिते

सम्प्रदाय ५५५७ सम्प्रदाय

निरूपितत्वं वा चतुर्थ्या बोध्यते
इति तदेव तत्र संप्रदानत्वं वा
ज्ञायादि प्रतियोगिकं यद्वत्तत्वं
विस्तृतं तज्जनक स्याग इत्येव
तत्र प्रत्ययात् धात्वर्थतावच्छेद
कीभूत स्वत्वात् फलवन्नयाय
नादे दानकर्मत्वात् । नचैवं
पशुकामनया यागकरणदशा
यांचैवः स्थापने पक्षे ददाती
त्यपि प्रयोगात्पत्तिः तदृशयाग
सचैवीयं यत् पशुनिष्ठं स्वत्वं
तज्जनक स्यागत्वादिति वाच्यं
तद्धंसजनकक्रियापर्यवसन
स्यागस्यैकदेशे स्वत्वध्वंसेति
द्वितीयाद्यर्थस्यान्वयेन पशुक
लक्यारो पशुनिष्ठस्य स्वत्वध्वं
सस्यजनकत्वं विरुद्धादेतद्वा
कस्याप्रमाणत्वात् । ग्रामायगत
इत्यादौ विग्रहस्य चतुर्थ्या धात्वर्थे
बोध्यमपि कर्मत्वं न गत्यादिभि
त्रे । वृत्ताय सेचक इत्यादौ गत्या
दिभिर्त्रे चतुर्थ्या बोधनीयोपि
सत्त्वर्थायितु मित्यादि तुमर्थीन
विग्रहस्येति न तत्र प्रसंगः । स
प्रदानशब्दस्त स्वाम्ययोगाच्चर्या
गजन्मस्वत्वस्य प्रतियोगित्वेव
शक्त इति स्वत्वप्रतियोगित्वे स

प्रदान मित्यादिको न प्रयोगः ॥
नच दानस्य स्वत्वहेतुत्वे प्रमाण
भावः । सप्त विज्ञागमा धर्म्यादा
यो लाभः कृतो जयः । प्रयोगः
कर्मयोगाश्च सत्प्रतिग्रहपवच
इत्यादि सत्त्वादिवचनेस्तस्य स्व
त्वहेतुत्वाप्रतिपादनादिति वाच्यं
ज्ञास्याणय तत्तायां गवि गो
रिषे ज्ञास्याणस्य न तममेत्यादि
सार्वजनीनप्रतीतेरेव तत्र प्रमा
णत्वात् प्रदानं स्वाम्यकारण
मिति वचनाच्च अतएव विदेश
स्य पात्र मुदिष्य तत्त्वध्वने स्त्री
कार मन्तरेनेव पात्रसमस्यासा
ले पितृदायत्वेन तदनेपुजादि
भि विभज्य गुराते अस्पृष्टा नै
रिव उदासीने रपितरुनस्याराण
ऊपादे रितोपादानेयशेषनियो
गेच प्रत्यवायो न स्यात् नन्वेवं
दानादेव स्वत्वसिद्धे दत्तवस्तु
नि स्वीकारो व्यर्थ इति चेन्न
लब्धा चाष्टगुणं फलमित्या
दि सूत्रेः प्रतिगृहीत इत्यादानस्य
फलविशेषं प्रति हेतुत्वेन ता
दृशफलसम्पन्नार्थं मेवप्रतिग्र
हस्योपयोगात् याजनाध्याय
न प्रतिग्रहे हिंजा धनमर्जये

दिनादिश्रुत्या प्रागुक्तस्वरूपं च
प्रतिग्रहस्यापि स्वतन्त्रत्वं वे
यत्नाच्च । स्वतन्त्रजनकव्यापारस्य
वाचनपदार्थत्वात् । दासाय भ
ह्य ददाति भृतकाय वेतने ददा
तीत्यादावपि स्वतन्त्रजनकव्याप
प्रतिपादयन् ददातिर्गुण एव
प्राप्यजनकं न तादृशदानं म
वेद्यत्वात् । यत्र स्वीकारजन्य
एव स्वतन्त्र जनक स्थागोदा
ने मनसा यात्र बुद्धिपथेन सा
येन न दाने किंतु सर्वासावेप्र
तिग्रहजन्यस्वत्वे प्रति हेतुभू
त वैधत्वात्तस्यैव तथात्वात्तपे
सा तु स्वतन्त्रममात्रजनक
स्यागो न तु तत्र स्वतन्त्रजनक
स्यात्तर्भाव इतिमेषिते कृते तत्र
युक्तं लाघवेन स्वतन्त्रजनकं या
गस्यैव ददात्यर्थत्वात् तिलान
स्य प्रतिपत्त्यति तत्राग सस्यैवि
हीणीते इत्यादौ द्वांतरग्रहण
एवैकदानं मेव प्रतिपादते । म
त्याग्रहणएवैकं दानं मेव वि
कृत्य इति तत्रापि गुण्य मेव स
प्रदानत्वं चतुर्थ्या बोध्यते ति
लादिकंच नमस्य पण प्रमाणो
रेव शास्त्रे तथात्वोपदेशात् ॥

अदृष्टार्थे दत्तमेव च स्वीकारः
प्रतिग्रह इति परेण प्रतिदत्तस्य
विक्रीतस्य वा तिल तुरगादेः स्वी
कारो न दोषावहः । मेजायोरच
ने मोदक इत्यत्र चतुर्थ्याधा
त्यर्थान्वित मापेयत्वं यावन्नाच
भक्ष्यप्रकारकेच्छापस्याप्यते
तिशत प्रकाशान् इत्यादाविव
विषयत्वलक्षणं कर्तृत्वतयाच
मेवनिष्ठायाः भक्ष्यप्रकारके
च्छाया विषयतावान् मोदकः
इत्याकारक स्तत्र बोधः । गुरवे गो
धारयते इत्यत्र धृश गुरावस्थि
तिः द्वितीयया तदन्विते कर्तृत्वे
चतुर्थ्याच तत्रिविष्टशान्वितेमे
वेधित उपस्थाप्यते तेन गोक
र्तकाया गुरुसंबन्धिगुरावस्थि
तेरनुकूलव्यापारवान् इत्याकार
कस्तत्र बोधः । यावन्नरनिचाया
पारसोपनादिति कालापाः । या
णिनीयास्त यावे कर्तृसोर्गो इति
सूत्रानुसारेण चैत्राय शान्ते या
यने इत्यादाविव गुरवे गोधार
यने इत्यादावपि मृगागुराणां
धारणां दत्तत्वं चतुर्थ्याः तथा
चगुरुदत्तो गो मृगात्वेन गृह्णा
ति इत्याकारस्तत्र वाच्यार्थः पञ्चा

शोभ्यतेनांगीकृत्य गृहीतं च इ
यत्ते इत्यादावपि धात्वर्थकृते
व्यसृण मित्याहुः । पुत्राय राथ
ति पुत्रायेत्यत इत्यादौ देवनि
पणं धात्वर्थः तत्रिविष्टेच दे
वेसर्वस्य संबन्धस्यान्वयं स्तेन
पुत्रस्यदेवे निरूपयति इत्येवेत
बोधः । गुरवे गो प्रतिपृणति
आपृणति इत्यादौ देयत्वेना
भुषणसः मृणोते रथं स्तत्र
गो विंशिव्यत्वेन तदेकदेशेच
दाने गुरो रुद्धिपत्वेनान्वयं स्ते
न गुरुदेषकदानकर्मत्वेन गा
मभुषणच्छतीयेवे तत्र बोधः
होत्रे प्रतिगृणातीत्यादौ हर्षा
नुकूलव्यापारलक्षणां प्रोत्साह
ने गृणोते रथं स्तदेकदेशेच
हर्षे होत्रादे रन्वयः तेन होत्र
निष्ठहर्षानुकूलव्यापारवान्
त्याकारक स्तत्र बोधः चैत्राय
कृप्यतीत्यादौ धात्वर्थ उक्त
हेव स्तत्र विषयित्वलक्षणां स
प्रदानत्वं चतुर्थ्या बोध्यते तेन
चैत्रविषयकोतकटहेववान्
त्याकारक स्तत्र बोधः । पुत्रे
कोपोन युज्यते इत्यत्र कृदंत
स्य कोपपदस्यैवार्थं पुत्र इत्य
स्थान्वयो न तु धात्वर्थं पराय

यत्ते इत्यादावपि धात्वर्थकृते
सुपा परस्य विषयित्वे बोध्यते
तत्र उद्देशपत्वं मेव चतुर्थ्याः क
थमन्यथा पदेच्छया तैतनिर्मा
णद्वयायां पराय यत्ते इत्यादिकः
प्रयोग इत्यपि न दंति । मित्राय दु
दाति इत्यत्र द्विष्टाचरणं होदस्ते
नमित्रस्य द्विष्टमाचरतीत्यर्थः ।
शिष्याय ईर्ष्यति इत्यत्र अनिष्टा
नुपेक्षणं मीक्षितयाच शिष्या
निष्टं नोपेक्षते इत्यर्थः । पुत्रा
याह्वयति इत्यत्रासया गृणोदेष
स्तेन पुत्रस्य गृणं द्वेष्टि इत्या
कारक स्तत्र बोधः । मित्रेदुदाति
शिष्य मीर्ष्यति पुत्रमसूयतीत्य
पिप्रयोगान् दुहादिकर्माणः संप्र
दानत्वं वैकल्पिक मित्युज्जीयते
कोपएवैकस्य होत्रादे दुहादिधा
तुवाच्यत्वे तत्कर्मणः संप्रदान
त्वं होत्रादिमात्रस्य तथात्वं त्रक
मेव मेवेति पुनः कौमाराः ।
सोपसर्गयोस्तु कृप्य दुष्टोः क
र्मणः कर्मत्वेव न तु संप्रदान
ताद्यतपव शिष्यस्याभिज्ञोद्वा
मित्रस्याभिज्ञोद्वात्तादौ कृद्या
गोकर्मणि वष्टेव प्रसारणं इति
शब्दशक्तिप्रकाशिका ॥

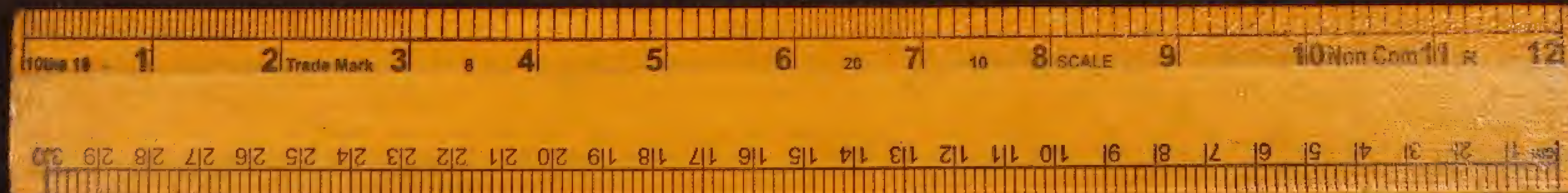
संप्रदायः पुं गुरुपरम्परागतः लक्ष्मी तथा। गोकुलेशो महेशः
सदुपदेशः। शिष्टपरम्परावती नि तथा। देवावनी भवेत्। पांच
रत्नपदेशः। इति भरतः ॥ रात्रः पंचमः स्यात्तृषष्टः श्रीवीर
तत्पर्यायः। आम्नायः २ इत्य वेसवः। रामानेदी हविष्याशी
मरः। गुरुपरम्परागतसदुपदि निवाक्यमहेश्वरि। ततोभा
ष्टाक्षिसुमरः। यथा। संप्र गवतो देवि दश भेदाः प्रकीर्ति
दायात्रोपेन पौर्वीपण्यानुसा ताः शिखी मुण्डी जटी चैव हि
रतः। श्रीभागवतभावाथीदी विराडीक्रमेण च। एकदाजी
धिकेयं प्रतप्यते। इति श्री महेषानि वीरशैवस्तथैव च
थरस्तामी ॥ तदेदा यथा ॥ समपाशुपताः प्रोक्ता दशधा
श्रीमन्नाथयोगे ब्रह्मा नारदो वैसवामताः। पतेषो वासनेदे
व्यासपुत्रवः। श्रीलमधुः पद्मना वि मृगयन्तेन शोभवि।
भो तद्वि माधव स्तथा। अ वेवेष्टि सर्वं संप्राप्य यस्मिष्ट
क्तोभो जयतीर्थेषु ज्ञानसिंधु ति सवैस्वः। वैखानसादिदी
महानिधिः। विद्यानिधिश्चरा ताद्यै भूषितः स्मार्तवैस्वः ॥
जैदो जयधर्मसुनि स्तथा ॥ श्रीराधावलभं देवि मृगयन्ते
पुरुषोत्तमो ब्रह्मणेपा व्यासती नशोभवि। वैसवाचारनिरतो
र्थसुनि स्तथा। श्रीमालस्त्रीप विमुक्तैकपारराः। अनन्यचे
तिः श्रीमात्माधवेदपुरिस्त्वया ताः शोनात्मा विमुचिता पराय
संप्रदाय विहीनाये मंत्रास्तेनि ताः श्रीराधावलभी देवि गोकुले
ष्फला मताः। अतः कलौ भवि णं मृगय प्रिये। नानाभूषणसंप
ष्यंति चत्वारः संप्रदायिनः। श्री ज्ञानाना सुगंधिभूषितः गवो
माधु रुद्र मनका वैसवाः ति कृले प्रीणयिता केनिकसस्त्र
तिपावनाः। इति श्रीपद्मपु यष्टक शरीरसंघं प्राणो मृति
राणोक्तं। तं शोक्तवैस्वसंप्र वेदनकारकं अतः शक्तिपुरो दे
दाया यथा। श्रीशिवउवाच विवहि वैस्ववष्टक गंधवी
वैखानः सामवेदादौ श्रीराधा चारनिरतो लतावेष्टनतमरः ॥

संप्रदायो गोकुलेशः सर्वसि स्वच्छदाचारतमरः। स्तत्रः स्मा
दिकरो भुवि। देवावनात्वेदेवे नेविदेवीनिवाकी भगवान्दरिः।
शि मृगय यत्नेन संप्रतं। वि अथ भागवते देवि कथ्यते मृग
गताशः प्रसन्नात्मा विस्मभक्ति संप्रते। विस्मभक्ते कारिणपुरेण
प्रययणः। कामिनीसंगचयः विजितात्मा प्रसन्नधीः। स्मार्त
लोवनक्रीडाविनोदष्टक सौम्य गवोचितो देवितदस्याचार तय
भूषिततनुः स्त्रीध्यानैकपरा रः। आर्घ्यपक्षान्वितो देवि त
यणः। विस्मसाङ्ग्यतत्तत्रः प्रो या स्वरूपवेषष्टक। शैवदे
क्तो देवावनी शिने पांचराशे म धी तस्य संगत पुनः स्नानप
हृष्टानि तथैव वीरवैस्वः ॥ रायणः ॥ केवले विस्मृत
एवमेव महेषानि कीर्तितः पर ततः प्रोक्तो भागवतः शिवे।
मेश्वरि। रा शक्ति रिति विख्यात इति शक्तिसंगमनेत्रे १ विदे ८
मशिवः परिकीर्तितः तदानेदी पटलः ॥
शान्तचित्री प्रसन्नात्मा विचारष्ट संप्रधारण स्त्री उचितानुचित
क। सर्वत्र समष्टपश्वरामानेदी निश्चयः। तत्पर्यायः। समर्थ
प्रकीर्तितः। हविष्याशमहेशा ने २। इत्यमरः ॥
नियथावथवधारय। पापसंहारः सम्प्रपदे स्त्रीधमरणं पथटने।
लाशक्तो विस्मभक्तो जितेन्द्रियः ॥ इति केचित् ॥
यमादि नियमे युक्तो भक्ताचा सम्प्रयोगः पुं निधुवनं रते।
रपरायणः। स्वापयोगफलशान्तिः। संचयः। कार्मणं।
हीपरकार्यपरायणः। हविष्या वशीकरणदिकर्म। इति मेदि
श्रीमहेशानि शिवभक्तिस्वरूप नीकर हेमचंद्रौ। अर्थिते वि
ष्टक निवाक्यात्वे संप्रदायं मृग इत्यजयः ॥
यत्नेन संप्रते। नित्याद्यनकमास सम्प्रयोगी पुं कलाकेलिः ॥
क्तः स्तत्रैकपरायणः। वाह्य कायकः। संप्रयोजकः। इति मे
एजादिनिरतो नात्यभक्तः प्रस दिनी ॥
नधीः आर्घ्यपक्षान्वितः स्वच्छः सम्प्रसारणं स्त्री व्याकरणस्य स

लाविशेषः। यथा। इत्याहः संप्र ॥ इति दुर्गादासः ॥
 सारणं। यथा स्थाने प्रयुज्यमाने संब क संबधे। इति कविक-
 यश्च स संप्रसारण संबधः स्या ॥ ल्यदुमः ओष्ठवर्गोषोषोपधः
 त ॥ इति सिद्धांतकोश- कसंबधति यने लोकः संबधः
 दी ॥ तीत्यर्थः तालव्यादि रयमिति
 संप्रहारः पुं युद्धे। इत्यमरः ॥ धातुप्रदीपः मूर्द्धन्यादि रियधे
 गमने। इति मेदिनी ॥ के। इति दुर्गादासः ॥
 हनने। इति धरणी ॥ सत्वं क्ली जले। इति जटाधरः
 संप्रामः वि सम्पकप्रकारेण प्रा वासहयकर्षणे। इति सत्वाक
 मः। यथा स्कन्दपुराणे ॥ तशब्ददर्शनात् ॥
 संप्रामे मकरादित्ये पुण्यपु- सत्त्वत् य विक्रमादित्यशब्दात्
 णप्रदे सदा। कर्तव्ये निय संप्रवकवयथातोः क्विप् प्रत्य
 मः कश्चिदुत्तरी नरोत्तमैः ॥ येन युकास्तेषां तुकागमेन
 इति तिष्ठादितत्वे ॥ निष्पन्नः। किंतु अमरकोषे
 संप्रामिः स्त्री सम्पकप्रापने। व्ययवर्गे सत्त्वशब्दाः स्ति ॥
 यथा। आत्मनेपदसंप्रामोपर संबधः वि संबधयुक्तः। यथा
 संप्रवचिद्वेत्। इति संहि सभेतः। मातृ पितृ संबधश्च
 प्रसारवाकरणे ॥ सप्तमादविवाहाः कन्या भवेति
 सम्प्रेषः पुं नियोगः। विधिः उत्तुहाहत्तत्वे। वेधनविशिष्टः।
 इति हेमचंद्रः ॥ संप्रवे वेधधातोः क प्रत्ययेन
 सम्फालः पुं मेघः। इति हेम- निष्पन्नः ॥
 चन्द्रः ॥ संबधः पुं समृद्धिः। न्यायः ॥
 सम्फलः वि विकसितः। प्रफुल्लः इत्यजयः। संसर्गः। यथा। एक
 इत्यमरः ॥ यदर्थे अपरपदार्थे संसर्गः संस
 सत्त्व संप्रणो। इति कविकल्पदु र्ग मर्णादया भासते सच प्रति
 मः। दंसादिः। ओष्ठवर्गोषोषोप योऽपनुयोगाधादयेय विषय
 यः। संबधति। सिसंबधियति। विषयिभावादिः। इति प्रथ-

मद्युत पतिवादीयगादाधरी। स यादृहिता कन्या कनीति पतिनी
 मर्कः। सच विविधः। विद्याजः तिताः। प्रपत्नीवधु र्ज्ञेया जा
 १ योनिजः १ प्रीतिजः ३ ॥ माता इति पतिः। पतिः प्रियश्च
 तद्विवरणे यथा। संबधे येषु भर्ता च स्त्रीकोते च वर्तते। पत्नी
 येषां यः सर्वजातिषु सर्वतः। आता प्रपालकश्च पत्नी भगिनी
 तेषां प्रीतिं वेदोक्तं ब्रह्मण च प्रपालिका देवः स्त्रामिनो धा
 कथिते पुरा। पिता तातस्त- ता ननदा स्त्रामिनः स्वसा। स
 जनको जन्मदातरि वर्तते। श्वः स्त्रामिनस्तातः सपुत्रश्च स्त्रा
 शब्दा माता च जननी गर्भधारणे मिनः प्रसूः। भार्या जाया प्रिया
 प्रसूरिति। पितामहः पितृ पि कोता स्त्री च पत्नी च वर्तते। प
 ता ततपिता प्रपितामहः ॥ त्रीमाता तथा सपुत्र स्त्रामिता
 अत ऊर्द्ध्वं तातयश्च सौमित्रः परि सपुत्रः स्त्रतः। सौमित्रः सौदरे धा
 कीर्तिताः। मातामहः पितामा ता सुगर्भा भगिनी स्त्रता। भगि
 तुः प्रमातामह एव च। माताम नीपुत्रो भगिनेयो आतृपुत्रश्च
 हस्यजनक स्त्रापिता वृद्धपूर्व आतृजः। प्रपालक भगिनीको
 कः। पितामही पितृमाता तत् तो भगिनी पतिदेव च। प्रपाली
 सपुत्रः प्रपितामही। मातामही पतिस्तु आता च सपुत्रैकतरे
 मातृमाता मातृतुल्या च एजिता तना। सपुत्रस्तु पितादेयो
 प्रमातामहीति विख्याता प्रमा जन्मदातुः समो मुने। अत्र दा
 तामहकामिनी। वृद्ध प्रमातामही ता भयजाता पत्नी तातस्तु येव
 हेया ततपितुः कामिनी तथा च। विद्यादाता जन्मदातापंच
 पितृमाता पितृव्यः स्यान्मातृर्धा ते पितरो नाना। अत्र दातुश्च
 तातृमातृतः। पितुः स्वसा पितृ यापत्नी भगिनी गुरुकामिनी।
 भगिनी मातृभगिनी च मातृरी माता च ततस्य पत्नी च कन्या पुत्र
 सपुत्रश्च तनयः पुत्रो दावा द श्च प्रिया तथा। मातृमाता पितृ
 तजस्तथा। यनभाकलीयजश्च माता सपुत्रः पित्रोः स्वसा सु
 वपुसि जन्ते च वर्तते। जन्मा या। पितृवाणी मातृत्वानी-

संबंध ५१५५ संबंध

मातरश्चतुर्दश। यौत्रस्त ७३
 पुत्रेच प्रपौत्र स्तुतस्तोपि च
 तत्पुत्राद्याश्च येवेषाः कुलजा
 ताश्चकीर्तिताः। कस्यापुत्रश्च
 दोदिव स्तुतपुत्राद्याश्च वांधवाः
 भागिनेयसताद्याश्च पुरुषा वा
 यथाः स्तुताः। भ्रातृपुत्राश्च ७
 जया स्ते पुन जीतयः स्तुताः ॥
 गुरुपुत्र स्तुता भ्रातापोष्यः प
 रमवांधवः। गुरुकन्या च भ
 गिनी पोष्या मातृसमा पुने
 पुत्रस्य च गुरु भ्राता पोष्यः स
 स्त्रियवांधवः। पुत्रस्य स्यपुत्र
 भ्राता वेधु वैवाहिकः स्तुतः ॥
 कस्याप्यश्च स्यपुत्रे तत्संबंधः प
 रिकीर्तितः। गुरुश्च कन्यका
 याश्च पुरुषा वांधवाः स्तुताः
 पुरुषा वांधवाः स्तुता इत्यत्रा
 ता सस्त्रियवांधव इत्यपि कचि
 त्याठः। गुरुः स्यपुत्रभ्रातृणां ग
 रुतृत्वाश्च एजितः। वेधुतायेन
 सादृच तस्मिन् परिकीर्तितः ॥
 मित्रं सत्प्रदं ज्ञेयं उः खदोदि
 ७ रुच्यते। वांधवो दुःखदोदेवा
 त निःसंबंधी सत्प्रदः। संबं
 धमिविधः प्रेमी विप्रैः जगती
 तले। विद्याजो योनिजः। यौव
 प्रीतिजश्च प्रकीर्तितः ॥
 मित्रं प्रीतिजं ज्ञेयं स संबंधः
 सुदुर्लभः। मित्रमाता मित्रभ्राता
 मातृत्वात् न संशयः। मित्रभ्राता
 मित्रपिता पितृभ्रातृसमोत्तरात्
 चतुर्थं नाम संबंधं मित्रादक
 मलोद्भवः। जारश्चाप्यपतिर्वन्धु
 ईष्टा संभोगकर्तारि। उपपत्त्या
 नवंगी च प्रेयसी चित्तहारिणी
 स्तामितृत्वाश्च जारश्च नवंगीश्च
 हित्नीसमा। संबंधो देशभेदे च
 सर्वदेशे विगर्हितः। श्रवैदिको
 निदितस्तु विद्यामित्रेणानिर्मि
 तः। इत्युपजास्तमहद्विष्णु देश
 भेदे च संचरेत्। प्रकीर्तिजनः
 कः प्रसादोद्योतितो च विशेषतः।
 तेजीयसा न दोषा यत्विद्यमानो
 युगेयुगे। इति ज्ञेयवैवर्ते व
 द्यावेदे संबन्धजातिनिर्णयो
 नाम १० अध्यायः ॥
 कर्मपुराणे। पकोदकानां स
 तो सतकं चेतदेवहि। पत्तिर्लो
 को निःसंबंधे वांधवेषु तथैव च।
 यो निःसंबंधे मातृसखीय भा
 गिनेयेषु। अपि च। प्रसंबंधिने
 हि ज्ञानं दहित्वा दहित्वा सद्यः
 शौचं संबन्धेन विराजते। इति

संबंध ५१५५ संबंधी

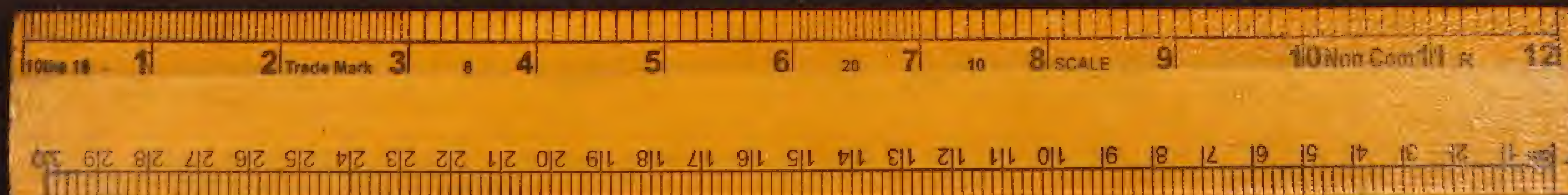
अद्वितत्वं। शब्दाकारणयो वजयः। इति भवतः ॥
 बुद्ध्याद्य बुद्ध्यादकभावः संबंधः
 प्रथादौ तस्य वक्तव्यता यथा
 सिद्धार्थं सिद्धसंबन्धं प्राप्तुं श्या
 ता प्रवर्तते। प्रथादौ तेन
 वक्तव्यः सम्बन्धः सप्रयोज
 नः। सप्रयोजन इत्यत्र क
 चित् प्रसक्तं साभिप्रेयक
 इति पाठः। इति मुख्यवाधोप
 काया दुर्गतासः ॥
 संबन्धः वि शक्तः दितः। इत्य
 जयः
 संबन्धी २ वि संबन्धविशिष्टः। त
 त्वप्यायः। गुणानां संबन्धक
 इति विकोदशेषः ॥
 संबन्धः स्त्री संयमः। इति वि
 कोदशेषः। बौद्धव्रतविशेषः।
 इति मेदिनी। जले। इत्यमरः
 सस्यति सम्बन्धः। सम्बन्धस्य
 पूर्वण अरः सम्बन्धे दत्तारि।
 शब्दगता वित्तस्मादरे तालका
 दिच। स्त्रीवत् संबन्धे नीरवो ह
 व्रतविशेषयोः। विशेषे प्रेसि
 दैत्यस्य मत्स्यस्य हरिणस्य च।
 इति दैत्यादौ रभसः। शब्दो ह
 रिणो दैत्ये मत्स्ये च सलिले
 स्तुतः। इति तालकादा।
 वजयः। इति भवतः ॥
 संबन्धः प्रे संयमः। यथा। सेतोप
 ल्यानि संबन्धः। इति हेमच
 न्दः ॥ दैत्यविशेषः। हरिणा वि
 शेषः। मत्स्यविशेषः ॥
 शैलविशेषः। जिनविशेषः ॥
 इति मेदिनी। सनुभावाद्देव
 इति हेमचन्द्रः ॥
 सम्बन्धो स्त्री श्रावणं। संय
 र्वत्वात् रनेट् प्रत्ययेन निष्पन्न
 इदियसंयमः। इति संबन्धविश
 तुलीकायां भवतः ॥
 संबन्धः प्रे कामदेवः। इत्यम
 रः। संबन्धस्य दैत्यविशेषस्य अरिः
 स्त्रीवत् संबन्धे नीरवो हव्रतवि
 शेषयोः। विशेषे प्रेसि दैत्यस्य
 मत्स्यस्य हरिणस्य च ॥ इति द
 त्तादौ रभसः। सम्बन्धो संब
 रः भावेऽन्तः। इदियसंयमः संब
 र स्तस्यादिरिति वा ॥
 तउक्तं साहित्यकल्पतरुणा। रु
 दस्य संबन्धविशेषं पुष्पवतीनां क
 समथनेति। तदये संबन्धविशि
 ह तालकादि दैत्यादिषु।
 इति भवतः ॥
 संबन्धी स्त्री श्रावणी। इति श
 ब्दचन्द्रिका। मृषिकपर्णी इत्य

मः । इतिरकानी इति ख्याता- जयपालः ॥
 यो सुलेगरी इति ख्यातायाभि संवाधने । स्त्री अन्यत्रयासक्त
 ति केचित् । शं कल्याणं वृ- सकार्यतरे नियोजनार्थमाभि
 र्णाति शंवरौ एवंवदन् इप मुखाविधाने । यथा हे विलो।
 तालवशादिः देवसादिश्रेति इति व्याकरणे । हे वृत्त हे ल
 स्वामी । इतिभरतः ॥ ते हे फल इत्यादावचेतनेन
 संवलंस्त्री जले । इतिशब्दरत्ना पचारः । इति उगोदासः ॥
 वली ॥ तत्पर्यायः । ग्रामेत्राणे २ ॥
 संवलः पुं स्त्री पाथेये । ताल इतिहेमचन्द्रः । संबुद्धिः ३ ।
 यादि दंसादिश्च ॥ इत्यमर- इतिमुग्धवोधः ॥
 भरतौ ॥ संभली स्त्री ऊटनी इत्यमरः
 संवाक्यते वि वारहयकष्टले हे परपुरुषरुषेण सह परनारी
 ने । इत्यमरः । तालवशादिव । याजयेयां ऊटनी इति ख्या-
 संवाधः पुं संकटः । भगो । इति तायां । ऊटयति स्त्रिनति स्त्री
 मेदिनी भयं । नरकवर्त्त । इति पुरुष वैमर्षे ऊटनी मंसादिः
 पादुरत्नावली ॥ एकल्याणे भलते निरूपयति
 संवाधने स्त्री सदनस्यद्वारे ॥ ग्रामली भलउत्तिरूपोपचा
 मृलाय । द्वारपालः ॥ इति दिलादन् नदादिलादीप प्रोभ
 मेदिनी ॥ स्त्रीतालवादिः । सम्प्रकभलते
 संबुद्धः पुं बुद्धावतारः । इति संभली दंसादि रित्यने । इति
 त्रिकोडशेषः । सम्यगवोधाय भरतः ॥
 येति ॥ संभवः पुं हेतुः । उत्पत्तिः ॥
 संबुद्धिः स्त्री संवाधने । यथा मेलकः । आयेयस्य आथार
 ल्यर्थ संबुद्ध्युक्तार्थे प्री । इति नतिरिक्तत्वे । इति मेदिनी ।
 मुग्धवोधव्याकरणे ॥ संकेतः । ग्रामायः । इत्यजयः ॥
 संबोधः पुं बोधने । द्वेषः । वर्तमानकल्पीयाद्देदः । इति
 इति मेदिनी । नाशः ॥ इत्य- हेमचन्द्रः ॥

संभवाः पुं कपित्थः । इति शब्द- संभावना इति वदेति । तन्मेतन्
 चंद्रिका । संभवनीये वि । चतुष्टय मेतिहायापत्ति संभवा
 संभारः पुं संभृतिः । समृद्धः । भाव प्रमाणान् इति सूत्रेण
 इति मेदिनी । सर्वस्मात्ते । इति पत्नस्य शब्द ऐतिह्यानर्थान्तरमा
 त्रिकाण्डशेषः ॥ भावाना मन्योतरभावाच्चाप्र
 संभावेन स्त्री अलंकारविशेषः । तिषेय इति सूत्रेण भगवदक्ष
 यथा । संभावते यदीदंसादि- पारपादे निरुक्तं । निश्चिन्ते
 लुहान्यस्यसिद्धये । यदि शेषो ति उत्कटकोटिक संभाव
 भवेदत्ता कथिताः स्युर्गणा- नोपलक्षण मिति तिष्णादि
 स्तव । इति चंद्रालोकः ॥ तत्ते स्मार्तभट्टाचार्य लिखने
 संभावने कियत्स योग्यताभ्य तसंभावना शब्दस्य संशयमा
 वसायः । इति मुग्धवोधव्या उपरतया संगमनीयं । इतिना
 करणं ॥ नायेयेभ्यः संगृहीते ॥
 संभावना स्त्री उत्कटकोटिक संभावितः वि संभावनाविधि
 संशयः । संभवकातभूकपुदि एः । संभवनयोग्यः । वज्रमतः ।
 चिंतये रित्यस्मात् जौषिष्य यथा । अकीर्ति चापि भूतानिक
 स्त्रीत्यादि सूत्रेणानप्रत्ययनि यथिष्यति तेऽन्यथा । संभावित
 षट्ठा । यथा । एवं कोटेशे औक्त सचाकीर्ति मरणादतिरिक्तते
 लक्ष्यं संभावनात्त्व मपि विष इति भगवद्गीतायां २ प्रथमायः
 यताविशेषः । इति ध्येयं । इति सम्भावितस्य वज्रमतस्य ॥
 सत्यतिपत्तचित्तमणि दीपिति इति तद्दीकायां श्रीधरस्वामी
 गादायरी । धूमदशानानंतरं सम्भावणे स्त्री कथने । प्राला
 ज्वादि व्यवहारस्तु संभावना पने यथा कृते सम्भाषण
 मात्रादिति ऊस्मोजलिरीका देव वेतायां स्पर्शनेन त ।
 यो हरिदासः । योगाणिकास्तु हापरे त्वर्थ मादाय कलौष
 संभव नामकप्रमाणान्तरंमन्य तेति कर्मणा इत्युदाहृतत्वे ।
 ने तत्प्रमाणजन्या प्रभितिः ।

वाटवमानेऽर्था
 पत्ति संभवा ५

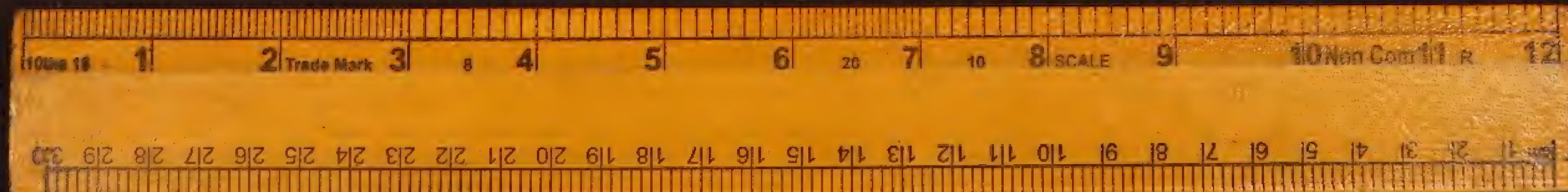

संभाषा स्त्री संभाषणं। संभवं
कभाषणतो भिदादित्वात् ३. स्त
नग्रापप्रत्ययनिष्पन्ना ॥
संभित्रः वि सम्प्रकभेदविशिष्टः
यथा। संभित्र कोसवद्योयानिरे
तिवदनादयं। कासउमुच्यते
लोके तालव्यान्तो नकीर्ति
तः ॥ इति प्राचीनका-
दिका ॥
सम्भुः पु संभवतियः। संभवं
भूयातो ई प्रत्ययेन निष्पन्नः
इति मुग्यबोधकाकरणं ॥
संभूतः वि उत्पन्नः। यथा।
इत्येतत् कथिते भूप संभूता
सायणा पुरा। देवी देवशरी
रेभ्यो जगद्वयहितेविणी ॥
इति देवीमाहात्म्यं ॥
संभूतविजयः पु प्रकृतकेव
लिसेत्तकवौदविशेषः। इति
हेमचंद्रः ॥
संभूषसंभूषणं स्त्री मिलिते
कमयावणिज्जांकर्मकरणे त
नुविवादपदविशेषः। यथा। सं
भूषसंभूषणानेनामविवादपदमि
रानी मभिमृधाति ससवायेतव
निजो लाभां कर्म कर्तव्यता।
लाभालाभो यथाद्वयो यथावा

संविदा कृतौ। सर्वे वयमिदं
संभिलितः कर्म इत्येवंपास
प्रतिपत्तिः समवाय स्तेन येवणि
क नट नर्तक प्रभृतयो लाभ
लिप्तवो भूत्वा प्रातिस्तिकेकमे
कर्वते तेषां लाभालाभावपच
यापचयो यथाद्वयो येन यावत्
नं पापग्रहाणघर्थे दत्ते तदनु
सादेणवसेयो। यथा। प्रथान
णभावपर्यालोचनयास्य भाग
द्वय मस्यैको भाग इत्येवंपास
या संविदा समयेन यथा संप्र
तिपत्तौ तथा वेदितव्यो। किंच
प्रतिषिद्ध मनादिष्ट प्रसादात्
यद्य नाशितं। सतदुद्यादिसत्ता
चुरत्तितादृशमोशभाक। तेषां
संभूय प्रचरतां मध्ये पापमि
दमित्ये न अवहर्तव्य मिति प्र
तिषिद्धमाचरता यथाशितं अना
दिष्ट मननुज्ञातंवा कर्तव्येन न
याप्रसादात् प्रज्ञाहीनतया वा ये
नयत्राशिते स तस्यैव वणिग्भ्यो
दद्यात्। यः पुन स्तेषां मध्येचौर
राजादि जनितान् व्यसनात्
एवंपालयति ससस्तादृशिता
नं एवंपात दणममेषां लभते।
अर्धं प्रज्ञेयणादिशं भागे शुल्कं

रूपोहरेत्। व्यासिद्धे राज दिशः भागे शुल्कं रूपो हरेदि
योग्येच विक्रीते राजगामित मुक्ते। जलजेत मानवे भिदि
तः इह यतः पापस्येयम्भूते तौ पापं यानेतेराप्यं पुरुषो
इमं सस्य प्रज्ञेयणात् राज दणंतेरे। पादेपपुश्रयोधि
निष्पाण्डेते रसो मृत्पाहि च पादाद्वे रिक्तकः पुमान्
प्रातितम मेशं शुल्कांशं शुक्ली भागपूर्णनियानानि तांर्यदा
यात्। यत् पुन व्यासिद्ध मम्य प्यानि सारतः। रिक्तभागा
इव विक्रेय मिति राजा प्रतिषि नित्यकिंचित् प्रमोसचापरि
दं। यच्च राजयोग्यं माणिक्या द्यदाः। इति शुल्कद्वयेष्वय
घप्रतिषिद्ध मपि तदोते अतिवे मपरोविशेषः। नभित्रकार्वा
धलाभलोभेन विक्रीतेचेराज पाप मलिशुल्कं नशिल्यवृत्तौ
गामिसुल्पादातनिरपेक्षे तस न शिष्टो नरते। नभेसलव्येन
वै पापं राजापहरेदित्यर्थः ॥ हुतावशेषेन श्राविये प्रव्रजि
मिष्यावदन परीमाणशुल्क तेनयजे। इति तीर्थ्यते नेनेति
स्यानादयासरत। दायस्त्वष्टु तरो नावादि सज्जयशुल्केपि
एवंचसव्याजकयविकयी। यः कृत सविकः स यदा स्यलो
पुनर्वणिक शुल्कवंचनार्थं प इव शुल्कं शुक्लाति तदा द
रीमाणं निज्जते शुल्कग्रहाण शपणान् दणनीयः। विशेषवे
स्यानादयासरति यस्यासेद म कप्रतिवेश इति सुरेष्वाभिमु
स्य वेमेवेवितादास्यदीभूते पापं एवं सुरेष्मपांर्यस्य चोच्यते तत्र
शीलातिविक्रीणीतेवा तेसर्वेभ भवाः प्रातिवेशपाः। ब्राह्मणाश्रु
ण्णष्टुणं देउनीयाः अपिच। ते प्रातिवेशपास्तेषां शुतवृत्तसे
तरिकः स्थलजं शुल्कं शुक्लन पत्रांतां आह्लादिषु विभवे सम
राप्यः पापान् दणः। ब्राह्मणा निमंत्रणे एतदेव दणमणाम्भकं
तिवेशणाना मेतेदेवातिमंत्रणे। देउनेवेदितव्यं। देशांतरस्तव
शुल्कं हि द्विविधं स्थलजं जल णधिकयं प्रत्याह। देशांत
जं च। तत्रस्थलजं मर्चप्रक्षेपण

प्रातिवेशपा
स्य ब्राह्मण

रगते प्रेतेद्वे दायद बोधवाः यात । अयो वाः सति दाय
ज्ञातयो वा हरेयु स्तदागताः देशकश्चेत् सर्व पवते । तद
सौर्विना न्यः । यदा संभय भावेतु प्रेतत कारयेदशव
कारिणो मध्येयः कश्चिदेशं तस्मात् । अस्माभिकमदाया
तरे गतो मृत स्तदा तदीय मे दे दशवर्षस्थितं ततः । राजा
शुदायादः पुत्राद्यपत्यवर्गः तदात्मसात् ऊर्ध्वात् पवत्येभ
बोधवाः मातृपत्नीयाः मातृ नदीयते । इति किंच । जिहो
लाघाः स्नातयोः पत्यवर्गव्यति मजेषु निर्लाभ मशक्तोऽन्येन
रिक्ताः संधिजावागताः संभू कारयेत् । जिहोवेचकः ते
यव्यवहारिणो ये देशोत्तरादा निर्लाभं निर्गतलाभं लाभसा
गतास्तेवागृहीतुं सौर्विनादाः लिख्य मजेषुः वहिर्मुख्यः ।
याद्यभावे राजागृहीयात् । वा यश्च संभयकारिणो मध्येभा
शब्देन च दायदीनो वैकल्पिक भाव प्रत्यवेत्तरादिकं कर्तुं
मधिकारं दर्शयति । योतीपथ्य मसमर्थः सावनेन स्वे कर्म
नियमस्त यत्नी उहितः इत्यादि भावः भारवाहने तदायव्यव
प्रतिपाद्यत एवापि विज्ञेयः । परीक्षाणादिकं कारयेत् । ३
शिष्य सञ्जसचारि ज्ञास्यानि निर्मिताक्षराः ॥
षेधावर्णिक प्राप्तिश्च वचनप्रयोगे संभृतः वि सम्यक्पुष्टः । सम्यग्
जने । वणिजा मपि मध्ये यः पि भृतः । सम्यक्प्रकारेण भृतः ॥
उदानर्गादानादि समर्थः सगृ संपूर्वभूयातोः क्त प्रत्ययेन नि
ज्ञीयात् । सामर्थ्याविशेषे पुनः छात्रः ॥
सर्ववर्णिजः संसृष्टिनो विभज्य संभृतिः स्त्री सम्यक्पुष्टोऽपि । स
गृहीतुं सौ मभावे दशवर्षदण्य सकभरणं । सम्यग्धारणं ॥
यागमनं प्रतीक्षतागते पुस्त्यमे संपूर्व भूयातोः क्त प्रत्ययेन नि
व राजा गृहीयात् तदिदं नार छात्रः ॥
देन स्पष्टमुक्तं । एकस्य चेत्या संभेदः पुं कित्युनयोः संगमः
त मरणं दायदोस्य तदासु इत्यमरः । स्फुटनं । मेलनं

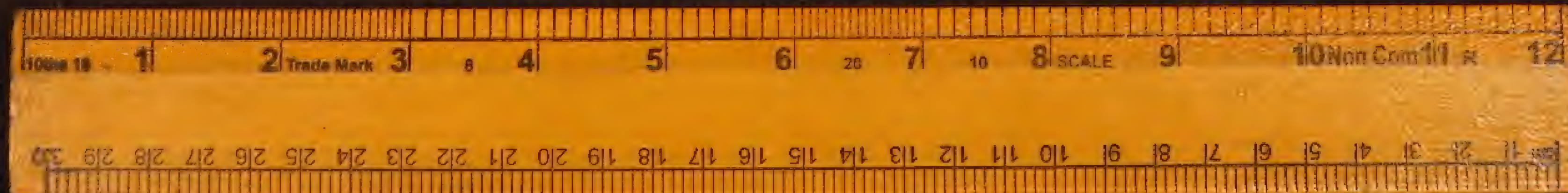
इति मेदिनी ॥ समाज्ञेः पुं युद्धे । इति केचित्
संभोगः पुं भोगः सुरते ॥ समातरः पुं सतीतनयः त
जिनप्रासनं । इति मेदिनी । तर्पणायः । भद्रमातरः २ इति
हर्षः । इति शब्दरत्नावली ॥ हेमचंद्रः ॥
केलिनागरः । इति जटाधरः समादः पुं मत्पविशेषः । य
शृंगारभेदः । इति विकीर्णः या । वक्रचक्षुः सोमरि नाम म
षः । तस्य लक्षणं यथा । दर्श हर्षिन् नर्त्तने दृढशब्दं का
न स्पृशनादीनि निषेधेतेति लमवास । तत्र चोत्तरीले म
लासिनो । यज्ञानुरक्तावयोः त्सः समादोनासाः निवक्रप
ये संभोगः समुदाहृतः ॥ जोतिप्रमाणे सीनाधिपतिः
इति साहित्यदर्पणे ३ परि रासीत् । इति विसुपुराणे ४
च्छेदः ॥ प्रश्ने २ अध्यायः । सम्यक्प्रकारे
संभोगी पुं केलिनागरः । ३ एममन्ता । स एव मदधातो
ति भूरिप्रयोगः । संभोगा चैत्रप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
विशिष्टे वि ॥ समातः पुं समादरः । यथा
संभूमः पुं भयादिजनितत जन्मर्तुक्ता यदि जन्ममासे
रा । तत्प्रायः । संवेगः २ इत्य यस्यापुर्वं जन्मतिथि भवेच्च ।
मरः । आवेगः ३ इति तद्दी । भवेति तदुत्तर मेव यावन्नैरु
का । प्रवेगः ४ तदा ५ तदिः ज्यसमानं सुखानि तस्य ॥
६ इति वाचस्पतिः । भयं ॥ इति तिथ्यादितत्त्वे ॥
आदरः । इति मेदिनी । महा सम्मानितः वि समाहृतः । गो
धमः । सञ्ज । इत्यजयपालः ॥ रवितः । यथा । प्रन्येऽपि सवै
सम्पत्तिः स्त्री अभिलाषः । अर्द्धेनी भूषणो राधुं ये स्तथा ।
उत्ता । इति मेदिनी । आत्म । सम्मानिता ननादोऽज्ञैः साह
ज्ञानं । इत्यजयपालः ॥ हासं मुकुर्तुः । इति देवीमा
समदः पुं हर्षः । तद्वति वि हास्यं ॥
इत्यमरः ॥ समाज्ञेकः पुं समाज्ञेनी । इति

शहरत्तावली । सम्पद्गर्ज
नकर्तरे वि ॥
सम्पद्गर्जनं स्त्री संशोधनं य
था । सम्पद्गर्जनं संशुद्धिः संशु
धनविशोधनं । इति रत्नमाला ।
सम्पद्गर्जनी स्त्री धृत्वादिमार्ज
नसाधनी । कौस्तुभ इति कौ
इति च भाषा । तत्पर्यायः । पेश
धनी । इत्यमरः । ऊहनी ।
सम्पद्गर्जनी य इति शहरत्ताव
लीवक्रकरी ५ वर्धनी ६ ।
इति हेमचंद्रः ॥
सम्पत्तः वि समानपरिमाण
मस्य । सट्टाः । इति जटाधरः ।
सम्पत्तः वि संयुक्तः । मिश्रि
तः । सम्पत्तया या चतुर्दश्या
यावाया भवेत् क्वचित् । रत्
वितां तां विदुः केचिदपेक्ष
मिति वा परे । इति तिप्पादि
तत्वे ॥
सम्पत्तः वि अभिमुखः । स
युतः । इति भाषा । तत्पर्यायः ।
भग्नष्टः २ । इति विकोदुशेषः
सम्पत्ती पुं दर्पणं । इति के
चित् ॥
सम्पत्तीनः वि अभिमुखं ॥
इति हेमचंद्रः ॥

सम्पद्गर्जः वि सम्पकमोहयुक्तः
मुग्धः । यथा । मानुषे कदली
स्तेभेनिस्सारे सारमार्गणं यः
करोति स सम्पद्गर्ज जलवुद्ध
सन्निभे । इति मुद्रितत्वे ॥
सम्पद्गर्जः पुं दण्डादिः ॥
इति हेमचंद्रः ॥
सम्पद्गर्जनं स्त्री सर्वतोऽप्यभिः
तत्पर्यायः । अभिव्याप्तिः २
इत्यमरः । उज्ज्वलयः । मोहः ।
इति मेदिनी ॥
सम्पद्गर्जोद्भवः पुं मत्स्यादिः
इति हेमचंद्रः ॥
सम्पद्गर्जः वि संशोधयितः । इत्य
मरः । द्वे सत्तिकाद्यपनयनेन
शोधयिते वंजनादौ । इति
भरतः ॥
सम्पद्गर्जः पुं प्रीतिः । हर्षः ॥
इति शहरत्तावली ॥
सम्पकः वा सम्पदयः । इति
केचित् ॥
सम्पकः वि सम्पदचने । प्रथे
नसदसमेवति संशुद्धते । इत्य
मरभरतौ । मनोहरः ॥ संगतः
इति मेदिनी ॥ प्रथमक
त्वादिः । यथा । सम्पकः संसा
धने कर्मकर्तव्यसधिकारिणा

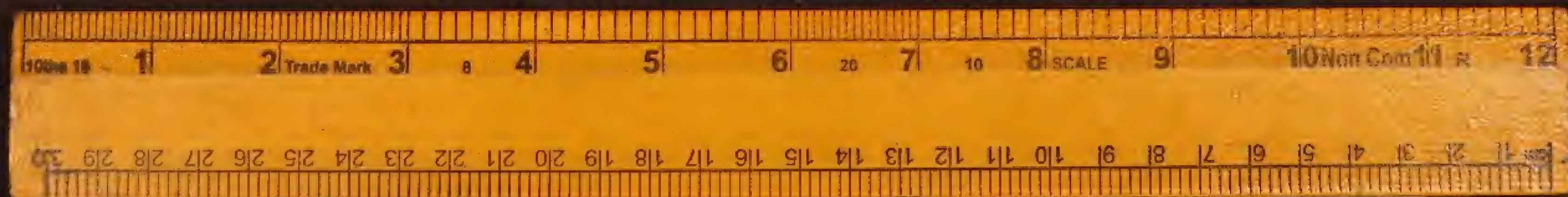
निकाभेण सदा पार्थक्यामेका
मानिनेन च सम्पकः प्रथमक
त्वादिना । इति प्रायश्चित्त
तत्वे ॥
सम्पद्गर्जः पुं येन राजसूयेन इष्टं
यो मेडलस्येश्वरः । आश्रया र
तः प्राप्तिः । इत्यमरः ॥
राजसूयश्रुतवर्तिसाधो याग
विशेषः । तेन येन इष्टं यागः
कृते । यो मेडलस्यदादशराज
मण्डलस्य ईश्वरः । यश्च राज्ञो
द्वयान् आश्रया प्राप्ति भूयव
द्यापारेषु नियोजयति स सम्पद्गर्ज
उच्यते केचित्समुच्चयेन स्त्रीणो
ताम्याङ्गः । राजसूययाजीयः स
सम्पद्गर्ज चतुर्विंशि सीमावर्त्ति
ज्ञाया भूमे ये ईश्वरः । सोऽपि ।
यश्च कियतपरिमाणया भूमेः
पतीनाश्रया प्राप्ति सोऽपि ।
इह परत्र च सम्पकः राजते इति
किं प सम्पद्गर्जोतेम इत्यत्र स
म्पद्गर्जोतेनाज्ञानुस्वारः । इति
भरतः ॥
संशोधनः पुं इन्द्रः । इति केचि
तः । योऽप्यसद्वर्तमाने समा
नोत्पत्तिस्थानकेच वि ॥
सं स्त्री संशोधनः । इति शहर
त्तावली । जलं । इति जटा
धरः ॥
सरः पुं दध्ययः । तत्पर्यायः ॥
सरश्च दध्युत्तरं दधिस्त्रिहस्त
कद्वरः । इति रत्नमाला । गतिः
इति मेदिनी । वाणः । लवणः ।
इति हेमचंद्रः । तिर्करे पुं स्त्री ।
इति भरतद्विद्वपकोषः ॥
सरः वि सारकः । सेदकः ।
यथा । पिप्पली मधुरा वृष्णा क
टुकादीष्वनीसरः । इति राजव
लभः । गमनकर्तृवि वि ॥
सरः स्त्री सरोवरः । इत्यमरः ॥
अस्य विवरणं तदुक्तं यथा क
रशब्दो ईदृशं । अस्य जलप
णाः । सारसेलचु तत्साज्ञेवत्य
स्वाड कयायवत् । इति राज
वलभः । नीरे । यथा । सरोती
रे तडागेच । इति रुद्रः ॥
इत्यमरटीकायां भरतः ॥
सरः काकः पुं हंसः । इति शहर
त्तावली ॥
सरः काकी स्त्री हंसी । इति शहर
त्तावली ॥
सरकं स्त्री सरोवरः । इति शहर
त्तावली । प्राकाशः । इति सि
सं स्त्री सरोवरः । इति शहर

सरकः पुं स्त्री शीथपात्रे । श्री धनलाभो वाङ्मले करये य
 थुपाने । उत्तरीय । अस्त्रिजा नवहयः । सनमलेच सौभा
 धगपंक्तिः । इति मेदिनी । मय गे हृदि सौख्यविवर्धने एष्टे
 परिवेशने । इति सरटीकाया नित्ये महीलाभः पार्श्वयो र्ध
 भरतः ॥ दर्शने । कटिहये वस्त्रलाभे
 सरकः वि गतिशीलः । इति हो मृत्युसमागमः । जन्तेचाय
 शहरत्नावली ॥ लयो नित्ये गदे रोगभयभवे
 सरजा स्त्री मधुपत्तिका । ३ ऊर्ध्ववाहनावाप्ति जात्रजे
 तमरः ॥ र्धसंलयः ॥ वाम दक्षिण
 सरगः पुं चतुष्पात । पत्नी योः पादो भ्रमणनियते भवे
 इति सतिप्रसारणादिवृत्तिः त । वल्पाः प्ररोहणे चैव पत
 सरजे स्त्री नवनीते । दैव्येग ने सरटस्पच । व्यापसाञ्च
 वीने । इति शरावली ॥ फले चैव तदुदेवप्रजायते ।
 सरजाः स्त्री मृतमतीसी । वल्पाः प्ररोहणशब्दे सरटस्य
 तत्पर्यायः । मलिहा २ इति प्रपातने । निधनार्थाय भवति
 विकारशेषः ॥ व्याधि पीडा विपर्ययो । यत
 सरटः पुं ककुलासः गिरिनि नानेतरे चैवाशेहणे यदिजाय
 ह । इति कौकलास इति चमा ने । पतने फलमुत्पद्ये रोह
 षा । इत्यमरः । तत्पर्यायत्वादि फले तोः स्यत फले भवेत् । आरो
 यथा । वल्पाः प्रपातेच फले हणोचोर्ध्ववक्त्रे अथोवक्त्रेच पा
 सरटस्य प्ररोहणे शीर्षे रा तने ॥ भवेदिष्टफलं तस्य
 जप्रियोः वाभिर्भलेचैष्यर्थ तत्फलं जायते भुवं । स्पष्ट
 भवेत् । कर्णयो भूषणार्था मात्रेण यः सद्यः संचेत ज
 भिर्नैत्रयो र्व्यदर्शने । नासिका ल साविशेत । पंचगव्यप्रा
 योच सौगंध्ये वक्त्रे सिद्धाज्जो शत्रुञ्च कुर्यादकां वलोक
 जने । कण्ठे चैव प्रियोः वाप्ति ने । वलीरूपे स्वर्णस्मर
 भुजयो विभवो भवेत् ॥ कवसेरा वेष्टयेत् । एजयेत्

गंधपुष्पाद्यै स्तदये एरण्जभ सरणि स्त्री पंक्तिः । पंथा । इति
 के । पंचगव्ये पंचरत्ने पंचासु सरणि मेदिनी । प्रसारणी । इ
 ते सपलवे । पंचवृत्त कषाय तमरटीकायां भरतः ॥
 च निःक्षिप्वावाहयेत्ततः ॥ सरणः पुं भृते । सरटः । भूषण
 एजयेत्तदपुष्पाद्यै लौकपा भेदः । इति मेदिनी । कायुकः
 लोस्तथा कमात् । सत्युजये पत्नी । इति शहरत्नावली ॥
 ३ संत्रेण ससिद्धिः । तदिदं प्र सरणे वि गमे । गंतये । स
 भेः । तिले र्वाहतिभिर्होम स रण शहात् स्य प्रत्ययेन नि
 द्योत्तरसहकं । वलीरूपेण वि ध्यतः ॥
 का । सत्युज्यमेव स्यवक सरणः पुं मेघः । वायुः । जले
 मंत्रः । इति विद्याकरः ॥ इति शहरत्नावली । वसेतः ।
 इति ज्ञेयान्तत्वे ॥ ग्रन्थिः । इत्युणादिकोषः ॥
 सरटः पुं वायुः । मेघः । इत्य सरत पुं सत्रे । इति शह
 णादिकोषः । मधुपत्तिका । इति माला ॥
 सिद्धांतकौमुद्यामुणादिवृत्तिः सरतिः पुं स्त्री रत्तिः । इति
 ककुलासः । इत्यमरटीका । केचित् ॥
 सरदिः पुं वायुः । मेघः । इत्य सरदान् पुं गौतममुनिः । गो
 णादिकोषः ॥ तममुनिपुत्रः । इति पुराणं ।
 सरटः पुं ककुलासः । इत्युणा तालव्यशारिष्य ॥
 दिकोषः ॥ सरपत्तिका स्त्री पद्मपत्रं । इति
 सरणे स्त्री लोहमले । इति हे शहरत्नावली ॥
 मचंद्रः । गमनञ्च ॥ सरमा स्त्री प्रसारणी गंधभा
 सरणा स्त्री प्रसारणी गंधभा विभीषणपत्नी । ऊकुरी । देव
 हलि इति भाषा । इत्यमरः ॥ युती । इति मेदिनी । कप्रपय
 विहता तेउडी इति भाषा । पत्नी विशेषः । तदपत्तानिश्चय
 इति शहरमाला ॥ गमनक रदयः । यथा । गोलाश्लक्ष्मको
 र्ति वि ॥ रश्मिचेत्तापत्तं तथैव च ॥

अथ सरमायाश्च गणवैश्च
रादयः। इति वक्रिपुराणेका
श्रुप्रीमवैशनासाध्यायः ॥
सरयुः ॐ वायुः। इति त्रिका
णशेषः ॥
सरयुः स्त्री नदीविशेषः। इत्य
सरयुः एणादिकोषः। यस्याज
लशुणाः सरयु सलिलेखाड
वलपुष्टि प्रदायकः। इति राज
निर्वाणः। तस्याः उत्पत्तिर्यथा
पर्व विवाह विधिवत् सौवर्गो
मानसाचले। अरुण्यती वशिष्ठ
स्तु मोद माप तमासह। तत्र
वत् पतिते तेये मानसाचल
कंदरे। ततोयं सप्रभा भूत्वासा
नसाचल कंदरात्। हेसादेः
कंदरे साधो सरयांच एषाक
एषाक यतोये संगतं कुर्या
हेसा वरुव सन्निधौ ॥ तेना
भूत सरयु नाम्ना नदी प्र
एतमा शुभा। इति कालिका
पुराणे ३३ अध्यायः ॥
सरलः ॐ वृक्षविशेषः। तत्
पर्यायः पीतदुः २ इति काष्टे ३
इत्यमरः धूमवृक्षकः ३। ३
ति शृङ्खलावली। पीतदारु ४
भद्रदारु ५ मनोज्ञः ६। इति

रत्नमाला। पीतः ७ स्निग्धरा
रुमेतः ८ स्निग्धः ९ मरिचपत्र
कः १० पीतवृक्षः ११ सरभिराः
१२। इत्यमरः १३ कटुत्वं। ति
क्तत्वं। उल्लंघनं। कफ वातलग्न
दोष शोफ कण्डूति व्रणाना
शित्वं कोष्ठशुद्धिदातृत्वं ॥
इति राजनिर्वाणः। अन्यच्च। स
रलः पीतवृक्षः स्यात् तस्यास
भिराकः। सरलो मधुक
स्तितः कटुपाकरसो लघुः ॥
स्निग्धोऽसः कर्णकण्ठान्तिरो
गरतो हरेः स्मृतः कफानिल
सेद एक कामलातिज्रणापर
इति भावप्रकाशः। खड्गः। अग्निः
इति पराणी ॥
सरलः वि उदारः। अवकः।
इति मेदिनी ॥
सरलद्वयः ॐ सरलवृक्षरसः।
नारपीन इति भाषा ॥ तत्प
र्यायः। पायसः २ श्रीवासः ३
वृक्षपः ४ श्रीवैष्टः ५ इत्यम
रः। तैलपर्णी ६ श्रीविष्टः ७।
इति नारायणः। श्रीवैष्टः ८ या
सः ९ यवासः १० वृत्ताकयः ११
दध्याकयः १२ लीलाकयः १३
अवकः १४ लीलाश्रीः १५ वायसः

१६। इति शृङ्खलावली। इत्यमरः सरस्वती स्त्री वाणी। स्त्रीरत्नं।
एणाः श्रीवैष्टादे दृष्ट्याः। स
रला स्त्री विपुला। इत्यमरः ॥
नदीभेदः। इति भूरिप्रयोगः ॥
सरलांगः ॐ श्रीवैष्टः। इति
राजनिर्वाणः ॥
सरयो ज्ञो लसं। इत्यमरः
टीका। तालवशादिभ्यः ॥
सरसे ज्ञो सरोवरः ॥ इति श.
शृङ्खलावली। रसयुक्ते वि। यथा
कविता कोमलवनिता प्राया
ताम्रवदायिका। वलादानीय
मानसा सरसा विरसा भवेत्
इत्युद्भूतः ॥
सरसम्पत्ते ज्ञो विकण्टवृक्षः
तेकोरासिज् इति भाषा। यथा
विकण्टः। पत्रशृङ्ग पेषणः ॥
सरसम्पत्ते इति शृङ्खलावली।
सरसा स्त्री स्यतविवृता। इत्य
मरटीकायां रायमुक्तः ॥
सरसिजं ज्ञो पद्मं। इति राज
निर्वाणः ॥
सरसी स्त्री सरोवरः। इत्य
मरः ॥
सरसीकः ॐ सारसपत्नी। ३
ति शृङ्खलावली ॥
सरसीरुहे ज्ञो पद्मं। इत्यमरः

सरस्वती स्त्री वाणी। स्त्रीरत्नं।
गोः। नदी। नदीभेदः। मनु
पत्नी। इति मेदिनी। ज्ञेयति
मती। ब्राह्मी। इति राजनिर्वा
णः ॥ सोमलता। इति शृङ्ख
लावली। वृक्षशक्तिविशेषः ॥
इति विकण्टशेषः उर्गा। यथा
स्वराः सरणाशीलत्वात्तरोया
खाः सम कीर्तिताः। इति प्राप
णदाने वा तेन देवी सरस्वती
इति देवीपुराणे ४५ अध्यायः
वादेवता। तत्पर्यायः। ब्राह्मी २
भारती ३ भाषा ४ गीः ५ वाक
६ वाणी ७। इत्यमरः ८। इत्य
मरः ९ गीरा १० गीरोदेवी ११
गीर्देवी १२ ईश्वरी १३ वाचा
१४ वचसामीषा १५ वाग्देवी
१६ वर्णीमातृका १७ इति शृङ्ख
लावली। गोः १८ श्रीः १९
इति नारायणः। वाक्प्रेमसूरी २०।
श्रेयसंश्लेषरी २१ साधेसंध्या
देवता २२ इति कविकल्पलता
तस्या उत्पत्त्यादि यथा। सौ
तिरुवाच ॥ आविर्भव क
नेका यस्यैव कामपाश्र्वतः सु
क्तिर्मूर्तिमती सात्तात् द्वितीया
कमलालया। आविर्भव त

तपश्चात्पुत्रः परमात्मनः उवाच सा सकामा च रत्नसिंहा
एका देवी शुक्लवर्णा वीणा सने वरे। इतिवाणीकृते स्तो
पुस्तकधारिणी ॥ कोटिर्लोकाः ३ प्रातरुत्थाय यः पठेत्। बुद्धि
शोभाया श्रुतपंकजलोचना मानं सोपि विद्यावानलक्ष्मीवा
वक्रियुद्धोष्कापाना रत्नाभर नप्रदानसदा। इतिवस्यैवैतैव
लभ्यते। ससिता सदतीवा सावरे ३ प्रथायः ॥ अपिच
मासंदरीणां च संदरी। अष्टा साच शक्तिः सृष्टिकाले पंच
श्रुतीनां शास्त्राणां विदुषां जन था चैश्वरेल्लया। राधापद्माच
नीपरा। वागाधिष्ठादेवी सा सावित्री इति देवी सरस्वती
कवीनां सिद्धदेवता। शुद्धसत्त्व प्राणाधिकप्रिय
स्वरूपा च श्रोतव्या सरस्वती। तमा सा राधा परिकीर्तिता ऐश्व
मेविंदप्रतः स्थिता जगो प्र यथाधिष्ठादेवी सर्वसंगलकारि
शमतः सत्वे। तन्नाम गणकी णी। परमानंदरूपा च सा लक्ष्मीः
तिच वीणाया सा ननत्रेच। क परिकीर्तिता। विद्याधिष्ठात्री या
तानियानि कर्माणि कल्पे क देवी परमेशस्य इलभा। वेदप्रा
ले युगेयुगे। तानि सर्वाणि हरि स योगमाता सा सावित्रीप्रकी
णा तेषां संप्रदायानि। सरस् तिता। बुद्ध्याधिष्ठात्रीया देवी सर्व
मुवाच। रासमंडल मध्यस्थे रा शक्तिस्वरूपा। सर्वज्ञानाभि
सोलास समुत्सुक। रत्नसिंहा का सर्वा सा इति। बुद्ध्याधिष्ठात्री
सनस्यं च रत्नभूषणभूषिते। रा का सर्वा सा इति। बुद्ध्याधिष्ठात्री
सेष्टे रासकरं वुरं रासेष्टरीय वागाधिष्ठात्रीया देवी शास्त्रा
रं। रासाधिष्ठादेवे च वदे रास नप्रदा सदा। कृष्णकरोटा इति
विनोदितं। रासायासपरिष्ठा याच साच देवी सरस्वती। पंच
तं रासे राजविहारिणे। रासा थोदे स्वयं देवी मूलप्रकृति
त्सकानां गोपीनां कोतेशोते सरी। ततः सृष्टिकर्मोपव
मनोहरं। प्राणस्यते तमित्य रुधा कलया च सा। इतिव
क्ता प्रसवदना सती ॥ स्यैवैतै गणेशावरे ५ प्रथायः

तस्याः प्रजादि यथा। श्रीना कश्चन। तं भद्रे गच्छ वैकुंठं
रायणा उवाच। श्रोतौ सरस्वती तवभद्रे भविष्यति। पतितमी
एजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता। य श्रं कृता मोदस सचिंतसत्वं
तसादात्मनि प्रष्टुं मूर्खो भवति लोभ मोह काम कोप मानहिं
पंडितः। आविर्भूता यदा देवी व सा विवर्जिता। तेजसा तत्स
कृतः कृष्णयोषितः। इयेष कृष्ण मालक्ष्मी रूपेण च गुरो न च ॥
कामेन कामुकी कामरूपिणी तयासाहेन वशीता शस्यत्काले
सच विज्ञाय तज्जावे सर्वज्ञः सर्व प्रयास्यति। गोस्वेमहरात्तुल्य
मातरं। तामुवाच हितं सत्यं प करिष्यति पति ईयाः। प्रति
रिणामसत्त्वावहे। श्रीकृष्ण उवा विष्टेषु ते एजो महती ते मुदा
च। भजता रायणसाधुमदंशे ते वित्ताः। साच स शुक्लपंचम्या
चतुर्भुजं। युवानं सुदरं सर्व विद्याभेच सुंदरी। मानवा
गणयुक्तं च मतसमं। कामने मनवो देवा मुनींश्चाशुमुत्त
कामिनीनां च तामोच कामेश्वरः। सेतश्च योगिनः सिद्धा ना
कं। कोटिकंदर्पलावापलीला गगंधर्व राक्षसाः। महरेण करि
यकृत मीश्वरं। कोतेकोतं छंति कल्पे कल्पे लयावधि भ
चमो कृत्वा यदि स्यात् मिहेल्ल कियुक्ताश्च दत्ता चैवोपचाराणि
सि। ततो वलवती राधा नते भ षोउश। कान्धपोखोक्त विधि
इं भविष्यति। योगसमातवलवा नाधानेन सवनेन च। जितेदि
नवाणि ततोऽयं इति ते तमः याः सेयताश्च चटेच पुस्तकेपि
कथं परान् साधयति यदिस्व च कृत्वा सुवर्णगुटिकां गंधचंद
यमनीश्वरः। सर्वेषां सर्वप्राप्ता नचर्षितां। कवचे ते ग्रही छंति क
रे राधां वाधितमत्तमः। तेजसा एदेवा दत्तिणे भुजे। पठिष्यति
मत्समासाच रूपेण च गुरो न च विदोसः एजाकाले च एजिते
च। प्राणाधिष्ठात्री देवी सा प्रा इत्युक्ता एजयामासतो देवी
णां स्तुतुं कः तमः। प्राण सर्वे एजितः। ततस्तत एजने
तोपि प्रियः कुत्र केधोवास्ति च कु इत्यविस्मयेष्टराः ॥

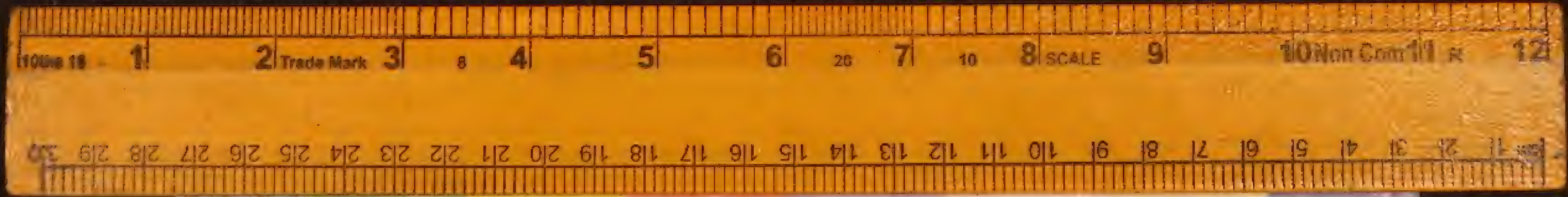
अनेतश्चापि धर्मश्च मुनीनां निरूपितं वक्ष्यामि संप्रतः किं
सनकादयः । सर्वं देवाश्च स चित् यथाधीतं यथागमे । न
नवो नृणां मानवादयः । व वनीते दधि तीरे लाजं च तिल
भूवर्जितानि ता सर्वलोकैः लड्डुकं । इत्तु मित्तरे स पुत्र
सरस्वती । नारद उवाच । एता वणि पक्षगुडे मधु । स्वस्तिकेण
विधाने स्तवने ध्याने कवचमी केरा पुत्र धाम्ना च तमसते
पिते । एता एयुक्त नैवेद्यं पु अस्मिन् पुत्र धाम्ना च तमसते
खंच चंदनादिकं । वद वेदवि क्लमोदकं । द्युत संधवसंस्कारे
दो प्रेष्य आते कोतुहले मम हविषा च यज्ञने । प्रवेगाभ
रुहेते साम्प्रतं प्रश्नत किं मर्त्यानां पिष्टकं द्युत संस्कारे
मिदं प्रकृतिसंरं । श्रीनारायण पिष्टकं स्वस्तिकस्यापि यज्ञ
उवाच । शृणु नारद वक्ष्यामि का भाफलस्य च । परमात्रे च सद्य
त्वशां वाक् पठति । जगन्मातुः पिष्टात्रं च सुयोधमे । नारिके
सरस्वत्यां एजाविधिसमन्वितो लेतडदकं केशरं मूलमार्दकं
माचस्य पुत्र पंचम्या विद्यारं यज्ञरं भाफलं चारु श्रीफलं च
भदिनेपि च पूर्वस्मिन् यमेकता दंफलं । कालदेवो ज्ञेयं पक्षफ
तत्रास्मिन् यतः पुचिः । स्नात्वा ले पुत्रं सुसंस्कृतं । सगंधिपु
नियक्रियां कृत्वा नृदं संस्थाप्य कृपणं च सगंधि पुत्रं चंदनं
भक्तिः । संप्रज्य देवपट्टकं च नवीन पुत्रं वस्त्रं च शालिचं संर
नैवेद्यादिभि देवच । गणेशं च रं पुने । माल्यं च पुत्रं पुष्पाणि
दिने शं च वक्तिं विसुं शिवे शि पुत्रं हारं च भूषणं । यदृष्टं च प्र
वा । संप्रज्य संयतो गहीततो नो ध्याने प्रसयं पुत्रिसंरं । त
भीष्टं प्रजयेत् । ध्यानेन निवोपमहाभाग भयभंजनका
वक्ष्यामि तेन ध्यात्वा वा सुखे रणं । सरस्वती पुत्रं वणि सस्मि
नुयः । ध्यात्वा पुनः चोउपेता तो समनोहरं । कोटिचंद्रप्रभा
पचारोण एजयद्वती । एजा मुष्ट पुष्टीयुक्त विग्रहा । वक्ति
पयुक्तं नैवेद्यं यद्यदेदे पुष्टां पुका धाना सस्मितां सम

नोदरो । रत्नसारं निर्माणं दो मुद्रा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्य
रभूषण भूषितो । स एजितो य तथा कात्यायनाय च । शेषः
सुरगणे ब्रह्मविष्णु शिवदि पाणिनये चैव भरहाजाय भीम
भिः । वंदे भक्त्या च वेद्यां तो मुनी ते ददौ शाकटायनाय सतलेव
इमं मानवेः । पवे ध्यात्वा च म लिसमदि चतुर्लज्जयेनैव मे
लेन सर्वं रत्ना विचक्षणः । सैल ३ः सिद्धो भवेत्तृणां । यदि स्नात
यकवचं धृत्वा प्रणामे दंडवदु सिद्धमेषां हि वृहस्पतिसमो भ
वि । येषां येषां मिष्टदेवी तेषा वेत । कवचं पुण्य विमं द यद
नित्या क्रिया पुने । विद्यारंभे च ते विधिना पुरा विष्णु प्रेषति
वर्षाते सर्वेषां पंचमीदिने । स खजयं भूगवेषां पमादने । भू
र्वापयुक्तो मूलश्च वैदिकाष्टा गुरुवाच । ब्रह्मवज्रस्य विरोधे
तरे परं । येषां येनोपदेशावा ह्यसंज्ञान विप्रारद । सर्वज्ञ
तेषां समूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यतो वक्ति जायते सरस्वत्याश्च कवचं ब्रह्मविष्णु
एव च । लक्ष्मी मायादिकश्चैव जयप्रभो । प्रयातया म मंजरा
मंत्रोः ये कल्प पादपः । पुराता समरु संयुते परे । ब्रह्मावाच । पु
रायण प्रेमं वाल्मीकाय कृपा एव तत्प्रवक्ष्यामि कवचं सर्वका
निधिः । प्रददौ जात्रवीतीरे मदं । प्रकृतिसारं प्रकृतिसंरं प्र
प्राप लेने च भारते । भृगुर्ददौ मुक्तं प्रकृति एजिते । उक्तं कृते
च पुत्राय पुष्टरे सूर्यपर्वणि न गोलोके महां दंदावनेव
चंद्रपर्वणि मारीचो ददौ वाक् ने । रासेष्टरेण विभुता रासे
पतये मुद्रा । भृगवे च ददौ च रासं उले । अतीव योग्य
ष्टो ब्रह्मावद रिता प्रमे । आस्ती नीयं च कल्पवृत्त परे वरं । प्र
कायजरत कारुददौ लीरोद श्रुता दूत मंजराणं समरुष्टुस
सन्निधौ । विभाण्डको ददौ सन्निधौ । यदृत्वा पठनादुस
मेरौ सूर्यश्च गाय धीयमते नवदिमांश्च वृहस्पतिः । यदृत्वा
शिवः कणादमुनये गतमाय र भगवान् पुत्रः सर्वदेवेषु एजिते

तः । पठनाद्वाराणां कवी श्रीविद्याधिपते स्वाहा
 न्नावात्मिको मुनिः । सायं ववो चोष्टु सदावत । ओ श्री श्री
 मनु श्रेष्ठयुक्ता सर्वजनितः । ब्राह्म स्वाहेति दंतपंक्तिं सदा
 कणादो गीतमः कृत्यः पाणिनिः वत । ये मित्येकाक्षरो मेरोम
 प्राकटायनः । ग्रंथं चकार यदु स कंठं सदावत । ओ श्री श्री
 तादत्तः कात्यायनः स्वयं । धृता पात मे श्रीवा स्तंभे मे श्रीस
 वेदविभागे च पुराणान्यतिला दावत । ओ वागधिपते स्वाहा
 निच । चकार लीलाप्राज्ञेण कुल स्वाहा सर्वे सदावत । ओ सर्व
 देवाय नः स्वयं । शातातपश्च संव काण्डवासिने स्वाहा प्राच्याम
 नौवशिष्टं पुराणमः । यदु दावत । ओ सर्वजितावासिने
 पठनाद्वयं याज्ञवल्क्यश्च का स्वाहा प्रदिशि रत्नत । ओ ऐ
 रसः । ऋष्यंशो भरुजश्च श्री श्री श्री सरस्वत्ये वृथज
 स्त्रीको देवलस्य जैगीययो नये स्वाहा । सततं संवराजो
 याजलिश्च यदुत्ता सर्वजनितः । यंदुत्तितो मोसदावत ॥
 कवचस्यास्य विप्रं नृषिरेव ऐ श्री श्री यक्षरो मेरोमैक
 प्रजापतिः । स्वयं ददुष्टु हती तां सदावत । ओ ये कविनि
 देवा रोसेयः प्रभुः । सर्वतत्त्वा प्रवासिने स्वाहा मोवारुणो
 परिज्ञान सर्वार्थसाधनेषु च । वत ॥ सदेविकाये स्वाहा च
 कवितासु च सर्वास्वविनियोगः वायवे मां सदावत । ओ गद्य
 प्रकीर्तितः श्री श्री सरस्वत्ये पद्यवासिने स्वाहा माशुतरे
 स्वाहा शिरो मे पातु सर्वतः श्री वत । ऐ सर्वशास्त्रवासिने स्वा
 वारेदवताये स्वाहा भाले मे हे शान्ते सदावत । ओ श्री स
 सर्वदावत । ओ सरस्वत्ये स्वाहे वंशजिताये स्वाहा चोष्टु सदा
 ति ग्रात्रे पातु निरंतरं । ओ श्री वत । ऐ श्री पुस्तकवासिने
 श्री भारत्ये स्वाहा नेत्रयुग्मे स्वाहापो मां सदावत । ओ प्रम
 सदावत । ओ श्री वागवादि वीजस्वरूपाये स्वाहा मोसर्वतो
 मे स्वाहा नामो मे सर्वतो वत ॥ वत । इति ते कथितं विप्र-

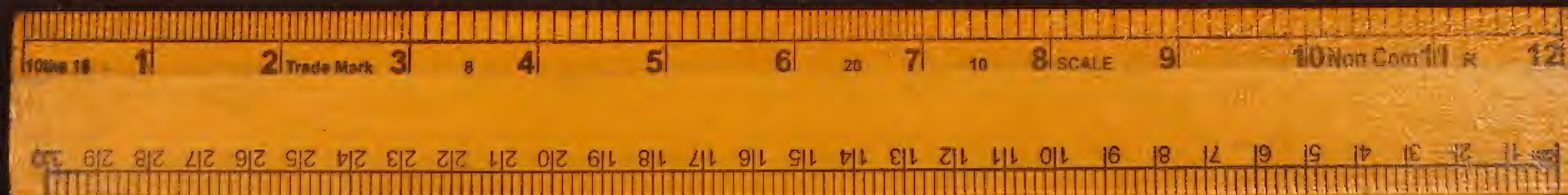
सर्वसंज्ञाविग्रहे इदं विप्र सूर्योत्पत्त्यादयामास वेदवेदां
 जये नाम कवचे ब्रह्मरूपिण गामीयः । उवाच लहिवायेती
 पुरा प्रतेयमवकात् पर्वते ग भक्त्या च स्मृतिहेतवे । तस्मिन्
 धमादने । तव स्नेहान्मयाया ता दीनतायाः प्यंतहीने च
 तं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् गुरु स कारसः । मुनिः स्नात्वा च तं शिव
 भक्ष्यं विधिवत् वस्त्रालंकारे भक्तिन प्राप्तकंथरः । याज्ञवल्क्य
 दत्तैः । प्रणाम्य देवदुर्गमौ कवचे उवाच । शृणु कुरु जगन्नातमी
 धारयेत्स्थीः । पंचलेक्षजये मेव हततेजसे । गुरुणा पात
 नैव सिद्धो त कवचं भवेत् यदि नष्टस्मृतिं विद्याहीने च दुःखि
 स्यात् सिद्धकवचो ह्यस्मृतिम ते । ज्ञाने देहि स्मृतिं देहि वि
 मोभवेत् । महावागी कवी इष्ट या विद्याधिदेवते प्रतिष्ठां क
 त्रैलोक्या विजयी भवेत् । शक्तो वितो देहि शक्तिं पिच्छप्रवा
 तिसर्वं जेतुं च कवचं प्रसा धिको । ग्रंथकतेन शक्तिं च
 दत्तः । इदं च कान्तं शक्तिं क सतशिष्यं सुप्रतिष्ठिते । प्रति
 वचं कथितं पुने । स्तोत्रं पूजा भोसत्समायां च विचारचमत्ता
 विधानं च ध्याने च वेदने तथा शुभो । लुप्तं सर्वं देवदेवात्
 इति ब्रह्मवेदं प्रकृतिखंडे स हरीभते पुनः पुनः । यथां ऊरे
 रस्ती कवचे ॥ श्रीनारायण भस्मनिच करोति देवतापुनः
 उवाच । वागेदवतायाः । स्तवनं ब्रह्मस्वरूपा परमाज्ञातीरुपा
 प्र्यतां सर्वकामदे । महासु सनातनी । सर्वविद्याधिदेवी या
 निर्घातवल्क्या येन तं शिवतो तमेवापोपनमोनमः । यथावि
 पुरा । गुरुणा पातु समुनिर्हत नाजगत संवेषय जीवन्मते
 विद्या वभ्रवह । तदा जगाम परं । ज्ञानाधिदेवी या तमेयस
 दुःखोतो रविस्माने च पुण्डरे रस्वत्ये नमोनमः । यथावि
 संप्रापत पसा सूर्यलोलाकं नाजगत्सर्वं मुक्तमन्मत्तवत्
 हृष्टिगोचरे । तेषां सूर्य सदा वागधिपते देवीयात
 शाकेन करोदच मुकुमुकुः स्मृतिं नमोनमः । हिमचेद

नकुं देव कुमुदोभोज सजिभा नैनिर्मलेभ्रमभंजने। व्यासः
वर्णाधिदेवी यातस्य चाक्षर्ये पुराणसूत्रं पप्रच्छ तालि
नमोनमः। विसर्ग विंदमात्रास कयदा मोनीभूतः ससम्भार
यदधिष्ठानमेव च। तदीयं तामेव जगदेविको। तदाचका
हदेवीषा तस्यैवापेनमोनमः रसिहोते तद्वरेणमुनीश्वरः स
यथा विनाशसंख्यावानसंख्या प्राप निर्मले ज्ञाने भ्रमान्धुं स
कतेन शक्तते। कालसंख्यास दीपकं। पुराणसूत्रं श्रुत्वा स
त्रयाया तस्यैवैवै नमोनमः। व्यासः कुरु कलाद्रवः। तामि
याख्या स्वत्रयायादेवी व्या। सेवेचदधौचप्रातर्वेधचपुष्प
व्याधिष्ठानदेवता। भ्रमसि तदा तत्रोवरेप्राप्य सकवीने
होतृपायातस्यैवैवै नमोनमः रभूव ह। तदा वेदविभागे
स्मृतिशक्तिज्ञानशक्तिवृद्धि च पुराणसूत्रकारसः। तदा
शक्तिस्वरूपिणी। प्रतिभा क महेन्द्रः पप्रच्छ तत्त्वज्ञानेपि वा
ल्पनाशक्तिर्वाचतस्यैवैवै नमोनमः प्रावे। ततो ता सेव संचित्य
सनत्कुमारो ब्रह्माणं ज्ञाने पप्र तस्मै ज्ञानेददौविभुः। पप्रच्छ
क्षयवै। रभूव जउवतसोपि शत्रुणास्वच महेन्द्रश्चहस्य
सिद्धोतेकतेमत्तमः। तदाजगति दिव्यवर्षसहस्रं च सत्ता
म भगवानात्मा श्रीकुरु ईश्वरः दधौच पुष्करे। तदा तत्रोव
उवाच सतते स्तोहि वाणीमि रे प्राप्य दिव्य वर्षसहस्रकं।
तिप्रज्ञापते। सचलहावत्ता उवाच शत्रुणास्वच तदर्थेच
ब्रह्मा चाक्षर्यापरमात्मनः। सरेस्वरं। श्रुत्वापिताश्रुयेपि
चकार तत्प्रसादेन तदासिद्धो व्यायेरधीतेमुनीश्वरः। तेचतो
तमुत्तमं। यदाप्यनेतेपप्रच्छ परिसंचित्य प्रवर्तते सरेस्वरि
ज्ञान मेकं वसंधरा। रभूव म त्वंसंस्तताएजिताच मुनीउम
कवत्तोपि सिद्धोतेकतेमत्तमः वमानेवै। देयेन्द्रश्चसुरेश्वा
तदातां सच तेषाव संस्तः पिब्रह्माविस्मृतिवादिभिः। ज
कषणपात्रया। ततश्चकारसिद्धो जीभूतः सहस्रास्याः पंचवक्त्रश्च

श्रुतमुत्तमः। यां स्तोतुं किम ता। तथा चोक्तं गो दद्यादिन्या
हेस्तोमित्या मेकास्येनमान दो नानार्थशब्दस्यापि प्रसि
वः। इत्युक्त्वा याज्ञवल्क्यश्च श्रुत्वातेन व्यवहारः। विपरी
भक्तिनष्टात्सकं परः। प्रणाम तार्थग्राहक वाक्यशेषसत्त्वेन
तिराहारोरुदचमुकुमुतः। श्रुत्वासिद्धोतेन च व्यवस्थित
तदाज्यातिः सत्रयासा तेनाह तेसर्वेदज्ञानार्थानां व्यवहारस्त
ष्टाप्रवाचते। सकवीनेभवे शेषकायादाविति तरुणश
सत्तावैजं च जगामह। या कलमिंदोर्विभूती शुभ्रकोतिः
श्रवत्सकृतेनारीमोक्षेयः ऊचभरनमितोमी सत्रिसत्रा
संघतः पठेत्। सकवीनेमहा सिताजे। निजकरकमलोद्य
वागीवृहस्पतिस्मोभवेत्। म लेखनीपुस्तकश्रीः सकल वि
हामृतिश्चुद्धमेधा वधमेकयदा भवसिद्धोपातवादेवता नः। इति
जपेत् सपिंडतश्च मेधावी स प्राग्दोक्तं ध्यायेत् पाद्यादिभिः
कविश्च भवेद्भुवं। इति ब्रह्मैव एजयित्वा भद्रकाल्ये नमोनि
तैश्च कृतिरवेदसरस्वमुपाया ते सरस्वत्ये नमो नमः। वे
ने प श्रुत्वायः। श्रुत्वा संवत्स दवेदेत वेदो ग विद्यास्थानेभ
रपरीषा पंचम्या एजयेत्संस्तौ पवच स्ताह। इति ब्रह्मप्राणी
पुष्पाध्यायन वारिभिः। मस्या येनाग्निः एजयेत्। मत्पसुक्तै
धारेलेखनीच एजयेत्त्रिलो वेधुजीवं च श्रेणश्च सरस्वत्ये
ततः। माचेमासिसितेपक्षेपंच नदापयेत्। सरस्वतीं संप
मीयाश्रियः श्रिया तस्याः एवो ज्य। यथा नदेवाभगवान् ब्र
कृण्वेह कार्यः सारस्वतोत्तरः द्यालोकपितामहः तौपरित
सारस्वत इत्युपादानात् श्रियः ज्य संतिष्ठेत्तथा भव वरप्रदा
सारस्वत्याः। तथा च यादिः॥ वेदाः शास्त्राणि सर्वाणि नृत्य
लक्ष्मी सरस्वती धी विवरीसं गीतादिकंचयत्। नविहीनेत
हिभूतिप्रभास। उपकरणवे या देवि तस्यामे संतुष्टिदयः
शरचना विधासचश्रीरिति प्र लक्ष्मीर्मथा धरा पृष्टि गौरी।
थि.

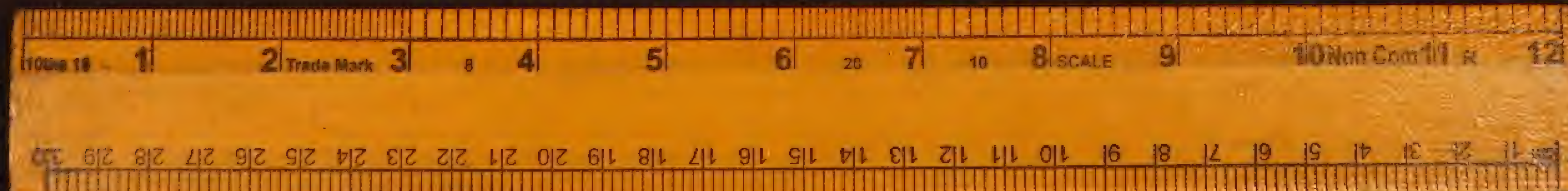
तुष्टिः प्रभापुतिः । एताभिः पाहि वंठं विदित्तच ॥ अस्यापूजा
तनुभि रष्टाभि र्मां सरस्वति ॥ प्रयोगाः । प्रातः कृतादिपी
इति मत्स्यपुराणीयेः प्रायेत ठ्यासांते कर्म विधायकेश
इति तिष्ठादितत्ते ॥ अथसर रेषु मध्येच पीठशक्तीमसेत
स्वतीमंत्रादि । अद्रिर्वरुणसे यथा । ओं मेधाये नमः । ओं
रुद्रो द वावादिनि ठहृयं प्रजाये नमः । ओं प्रभायेनमः
रसत्पादशार्णये वागेष्ट्यफ ओं विद्यायेनमः । ओं धियै न
लप्रदः । संको यथा । वद वदता मः । ओं धृयेनमः । ओं स्मृत्यै
वादिनि वक्रिवलभेतिदशा नमः । ओं बुद्धयेनमः । ओं वि
ज्ञः । तथा निवेये । भुवनेश्वरी येष्ट्यै नमः । मध्ये तदुपरि
स उटोये महासारस्वतप्रदः ॥ ओं पद्मासनाय नमः । प्रतावा
अस्ययंत्रं । वामेहो रसनागं दिनमोनेन एजेयेत । तथाच
कर्णिक मचा देहेः स्फुरतके सारदातिलके । आभारशक्ति
शरं पञ्चोत्तरीत पंचवरीयशः । सारभ्य पीठशक्तीत मंचयेत
लावणादिवर्गकृमातः । आसस्त मेधा प्रजा प्रभा विद्या पीष्टि
प्रियुतांत लागलिपुक्ता दोगां स्मृतिवुटयः । विद्येस्वरीचसं
पुरेणावृते येनैकस्मितमरुजय प्रोक्ता नागधानवशक्तयः ॥
त तं वर्णान्तिको देवतां ॥ यौ वर्णज्जेनासनंदद्यात् मर्ति
तसीये । कर्णिकायां प्रेतवी मूलेन कल्पयेत । ततः कृष्ण
जं विधिना विलिखित गुरु द्वियासः । तद्यथा । शिरसि
ततः षोडश केशेषु विलि ओं कल्प मृषये नमः । मायाष
रेत षोडश सखातः । तथाष्ट दितश्चेत् ओं नृहृत्तये मृष
तमध्येच वरीष्टकं यथाविधि येनमः । मुलेविद्युदच्छेदेन
कादि मांताः पंचपंचवर्णाः स्य सः हृदि वागीश्वर्यै देवतायेन
मातृकोदिताः ॥ यादि मांताः सः ॥ अत्र संवत्सासः शिरसि
णादिहोतालतसीप्रो प्रविन्य वंतसः । अत्राणयो दे नमः
सेत । चतुस्ते चतुर्होरे दिक्षु वंतसः । चतुर्होरे नमः वा

नमः । नासिकयो वी नमः दि फं वं भं मे ओं नेत्राय वी
नमः । वदने नि नमः । लिगे षट् । दिक्षु यं यं रं लेवं शं वं
स्नानमः । गुह्योहो नमः ॥ ततो से रं लेवं शं करतल एष्ट
मातृकायाः करोगत्यासौ कृता भ्या अस्त्राय फट् । ततः पत्रेषु
ध्यायेत् । तथा च निवेये । शिः श्वेदिषु ओं योगोयेनमः । ओं
रः अत्राण दृष्टः नासा वदतोपु सत्यायेनमः । ओं विमलायेनमः
गुह्येष्टिमान् स्यस्यवाणान् षट् ओं ज्ञानोये नमः । ओं बुद्धयेनमः ।
गानि मातृकोक्तानि कल्पयेत् ओं स्मृत्यै नमः । ओं मेधाये न
ततो ध्याने । तत्तुणाशकलमि मः । ओं प्रजायेनमः । दलाये
हो विभ्रती मुप्रकोतिः कुचभर ष अस्त्राया मातरः एज्याः प्र
णामितो गी सत्रिसत्रा सिताजे णवादि नमोतिकाः ॥ तद
निजकरकमलोपलोखनी पु हि विद्यादीन् वज्रादींश्च एज
स्तकश्रीः कमलविभवसिद्धे येत । ततो एषादि विसर्जनो
पात वारेदवता नः ॥ पवेथा ते कर्म समापयेत् । अस्या
ता मानसेः स एज्य शान्तस्थाः प्रश्नशरणं दशलक्षजयः । त
पनेकृष्यात् । ततो पीठ एज्यः याचा दशलक्ष जपेत्संवे दशांशं
कृता केशेषु मध्ये दिक्षु चमे जुरुयात्रतः । खड्गी के ययोभ्य
यादि पीठमलेतं संज्य पुन कै स्तिले सिमपुरात्विने विति
ध्यात्वा वाहनारि पंचपुष्पांश्च संजोतरं । हृदयोते भगवति वद
लिद्यन पर्यंतं कर्मविधायका शब्दयुगेततः । वारेदवि वक्रिजा
वृणा एज्योक्त्यात् । अशिकोरो याते वाग्भवाद्ये समुच्चरेत् ।
अंके ले गं च दे । ओं हृदयाय अस्या एजाप्रयोगः । प्रातः कृ
नमः । एवं नैर्हृते उं चं हूं जं कं तः कृतादिपीठ्यासांते कर्म
नं ई शिरसे स्थासा । वायुकोरो विधाय केशेषु मध्येच एवौ
उं टं उं उं हूं तं कुं शिवाये । कृमेधारि पीठशक्तीः पीठम
वष्ट । ईशारेण पं ते ये दे थं नुच न्यसेत् । ततः एवौक्त मृ
नं पं कवचायकं । मध्ये ओं पं षादिम्यासे कृता करोगत्यासौ

कुर्यात् । तथा ये ग्रंथगुण्यो एताप्रयोगः । प्रातःकृतादि
नमः । नमस्तुतेनीभ्यो स्वाहा । एतौक्तपीठमन्त्रेते विनयस्य
भगवतिमध्यामाभ्यावषट् । वीक्त मृष्टादिनासे कुर्यात्
वद वद ग्रनामिकाभ्यां । ततो मेवस्यासः । ओं नमो ब्रह्म
देवि कनिष्ठाभ्यां दोषट् स्वाहा । रंभे । जीनमो नुमये । ऐन
करतल एष्टाभ्यां फट् । एवं ह मः जी नमस्तुतोः । ओं नमः
दयादिषु । तथा च निवेधे । म सं नमः कर्णयोः । रं नमः स्वे
नेषडभिः पदैः कुर्यात् प्रातिषु नमो नासिकयोः । ऐं नमो
लेषडैकं । ततो ध्याने ॥ ऐं नमो सिंगे । मं नमो
शुभ्रां स्वच्छ विलेपमात्यवसनो हे । ततः करोगत्यासः । ऐं प्र
प्रीतोः सुखेऽङ्गुलां व्याख्याम गुष्टाभ्यां नमः । ऐं तंजीभ्यां
लगुणं सुधाकाकलसेविद्यां स्नाहा इत्यादि । एवं ह दयादिषु
वरस्तां बुजेः । विभ्राणां कमला तथा च निवेधे मंत्रवर्णात्स्यसे
सनां कुचनतां वादेवतां सस्मि तं श्री वाग्भवेतां गकल्पना
तां वेदेवारिवभ्रप्ररो विनय तादि ॥ ततो ध्याने ॥ वांती
नां सोभागसंमत करी ॥ प एतां निष्ठाकारे ज्वलमुत्तीक
वे ध्यात्वा मानसेः संप्रज्ज्वां एर कुंदप्रभां चेष्टादीं कितम
त्वस्यापने कुर्यात् । ततः ऐवी सको निजकरैः संविभ्रतीमा
क्तुमेण एज्येत । किं तंग दरात् । वीणमत्तुगो सुधा
मंत्रे विशेषः । अस्य प्रश्नश्च काकलसेविद्यां च तंगस्तु जी दि
णमष्टलत्तजपः । तथा च द्यौर्भरणा विभूषिततनुं हेसा
विष्णोरी जपेतां वसुलतम धिक्छाभजे । एवं ध्यात्वा मान
नमयी । दशांशं जुहुयादेते ति सेः संप्रज्ज्वां त्वस्यापने कुर्यात्
लैराजपरिस्तुतेः । तारोमाया ततः पीठमंजो विधाय केश
धरो विदः प्राप्ति स्तारः सरस्व रेण मध्येच एवीक्त पीठशक्तीः
ती । ऐं तो नमो तको मंत्रः शो पीठमंजुं च यजेत । ततः पुन
क्तपकादशालरः ॥ अस्याः ध्यात्वा आवाहनादिपंचपुष्पा

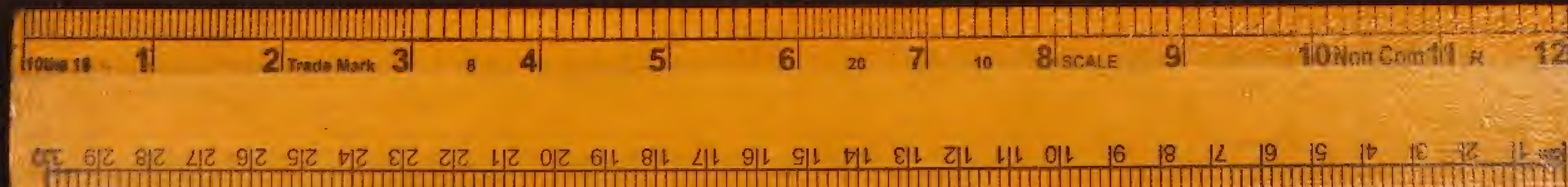
जुलि दान पर्यंतं कर्म समाप्येत् । हादपालत्तारिण तत्सहसं
ग्रावरण एजा कुर्यात् । देव्याद सितो बुजे । नागचंपकपुष्पैर्वा
हिरण्ये डों संस्तुताये वाद्यये जहुयात् साधकोत्तमः ॥ मंत्रो
नमः । वासे । ओं प्राकृतायेवा तरे शारदायो । वाचस्यतेः मृते
द्युयनमः । ततः केशरेषु भूयः सुव सु विरिति कीर्तयेत्
प्रिकोणे ऐं हृदयाय नमः ॥ वागोद्यो मनु शख्यातो रुद्रसे
नेर्जते ऐं शिरसे स्वाहा । वा व्यात्तरोः परः ॥ अस्या एजादि
पुष्पे ऐं शिराये वषट् । ईशाने के एवं वत् । करोगत्यासस्त-
ऐं कवचाय ऊं । मध्ये ऐं नेत्र ऐं ग्रंथगुण्यो नमः ॥ वाचस्य
कटु । ततः एवीदिपत्रेषु ओं प्र ते तंजीभ्यां स्वाहा । अमृते-
ताये नमः एवं मेधाये प्रत्यै सध्याभ्यां वषट् । सुवग्रना
शक्त्यै स्मृत्यै वागीश्वर्यै मृत्यै मिकाभ्यां ऊं । सुः कनिष्ठाभ्यां
स्वस्त्यै । ततः पञ्चश्रेषु ब्राह्म फट् । एवं ह दयादिषु । तथा
द्याः एज्येत । तथा च निवेधे च निवेधे । कुर्यादेगानि विधि
देव्या दक्षिणतः एजा संस्तुता वत् वागोद्योः पंचभिः पदैः ।
वाद्ययीषुभा प्रकृता वाद्ययी ध्यानेत । प्राप्तीना कमलेकरै-
एजा वामतः सर्वदा शुभा ॥ जपवती पञ्चदशं पुस्तके वि
इष्टा एवीवदंगानि प्रज्ञाद्याः उ कुंदप्रभा । भालोत्तीलितलोच
ज्येत पुनः । प्रज्ञा मेधा शुतिः ना कुचभरजाता भावद्भू
शक्तिः स्मृति वागीश्वरीमतिः तये भूयाहागधिदेवता मुनि
स्वस्ति श्रुतिसमाध्याता ज्ञाया गौरी ससेवमानानिषां । एवं
या स्तदनेतरं । तद्वदि रिन्द्रादी ध्यात्वा एवं वत् एजादिकं कुर्या
त् वज्रादींश्च एज्येत । ततो त् । अस्य प्रश्नश्च मेकादशल
ध्यादि विसर्जनं कर्म स- जजपः । तथा च । रुद्रलत्ते जपे
मापयेत् । अस्य प्रश्नश्च मंत्रे दशांशं जहुयादृष्टैः ॥
दशलत्तजपः । तथा च । ज मंत्रोतरे शारदायां तोषस्यं श-

यनं विसोः सकेवलचतुर्मुखं दिरुक्तं जीति संयुतैः। ध्यानं
अग्नीशेण्डुतो वक्रिर्विडमरां त। मुक्ताहारवदन्ता शिरसि
उमान् भृगुः उक्तानिजीणिवी शशिकलालेकता वाक्त्रभिः
जानि सद्भिः सारस्वतार्थिनो। व्याख्या वर्णाक्षमाला मणिम
तोयवकारः विसोः प्रायन मा यकलसेपुस्तकेचोदहेतो। प्रापी
कारः केवलेन अकाररहितेन केनेग वदोरुह भर विलसन्
ककारेण सहितः तेनवाणि। यदेण मपीशावातामीडेचि
ति सिद्धं वागभव मित्यर्थः ॥ य विभुवनमिति पुंसीकेनि
केचित्तु ललितलक्षणभया वसो। पते ध्यात्वाएववत् ९
देवदेति आकारयुक्तवकारः जादिकंज्यात। अस्यपुरष
केमस्तकेवलते केवलोऽनुस्वा रणं विलज्जपः। तथाचा वि
१ः तदुक्तं न वकारेण सहवर्त लक्षं प्रजपेनंवे जुहुयात्तद
तेनेन का मिति। तत्र निरुद्धल प्राशनः। पायसैराज्यसमिक्तैः
लाणयोः शक्तिरुत्पत्ता। वाक् संस्तुतेहयवाहने। अथपा
वागभव मिति पर्यायः। वस्तुत रिजातसरस्वतीमंत्राः। मंत्रदे
स्तु ऐरुं स्तो। हादशस्वर मुह वप्रकाशिकायां। सचप्रणाव
त्यविडनाद विभूषित। विडना हलेखा संप्रदित हकार सक
दसमायुक्तं वक्रिर्वीजं समुदरे रौकारविडयुक्तः सरस्वतीदेता
त। षष्ठस्वरसमायुक्तं द्वितीयं नतिश्च अस्पृष्टा। प्रातःकृत्वा
वीजमुदरेत। चैववीजसमुद्गत दि पीठमन्त्रेते वित्यस्य मृषा
वरुणं योजयेत्ततः। उयोदश दिनासंक्रय्यात। शिरसिकुन्वर
स्वरारुढं विडनादविभूषिते। मयेनमः। सुवेत्तृष्टपुष्टदसेनमः
इति विष्णुसारवचनात् वागभव हदि पारिजातसरस्वत्ये देवता
वीज मेव। अस्य एजादिकेएव येनमः। ततो मातृकोक्तकरा
वत। करोगत्यासस्तु दिरुक्तै गत्यासो जुयात। मर्द्धिनु म
विभिर्वीजै विधेयः। तथा च प नेरु कर्ण नासापुटद्वयनि
निवधे। अत्रानि कल्पयेमन्त्री का तिरा पायुषु पकादशस्व

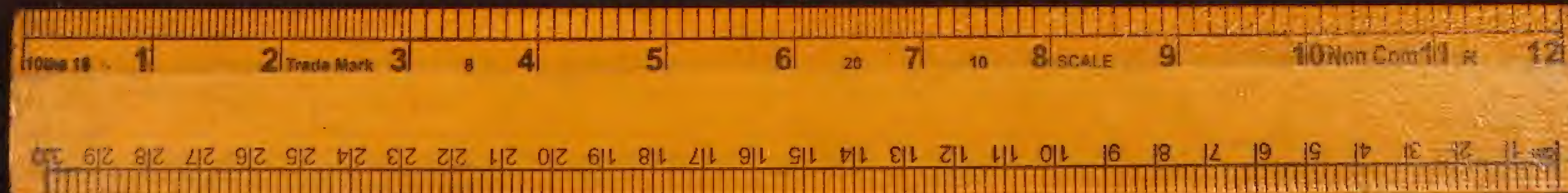
त्यासः। ततो ह्यं अंगुष्ठाभ्यां अश्रुणंत हादशलज्जपः। शित
नम इत्यादिना करोगत्यासो जु पक्षे नागचपकै वी जज्यात
यात अयत्त सर्वेएववत्। द हादशसहस्र मिति। इति तेत्र
क्षिणासर्तिसंहितायात। संप सारः ॥ नदीविशेषस्यपर्या
तप्रदाया भेरवा वागभववीज यः। सारसमुद्गवा १ वाक्
मालिखेत। तारेणपरया देविसं प्रदा ३ ब्रह्मसुता ४ भारती ५
पुटीकृत्यमंत्रवित। सरस्वत्येह वेदग्रणीः ६ पयोस्मिजाता
देतोये रुद्राणां मन्त्रवीरितः ॥ वाणी ८ विशाला ९ कुदिला ९
प्रपंचसारे। आद्येनप्रणाव शक्ति तज्जलपुणाः। स्वादत्ते। एतत्ते।
मध्यसंस्थावाक् भूयोभवतिच सर्वरुजापहत्ते। रुद्यते। दीपन
सरस्वतीदेता। नत्यतोमन्त्रय ते। पुष्पत्ते। देहकोतिकरत्ते।
सीशमंखवर्णः संप्रोक्ता भज लोचुत्तव। इतिराजनिर्वाणः ॥
मानः पारिजातः। दक्षिणासर्ति सात देशभेदे समनास्त्रीयथा।
मृषि प्रोक्ता गायत्रीच्छेद इति पुष्करपितामहयज्ञे आहूता सु
ते। पारिजातेस्त्रीवाणीदेवता प्रभा १ नैमिषारोप सत्रयाजिभि
परिकीर्तिता। तृतीयच द्वितीयं ऋषिभि ररुता काचनास्त्री २
च वीजशक्तीचतारके। कौलके गयदेशे गयराजयज्ञे आहूता
परमेशानि महासारस्वतप्रदे। विशाला ३ उन्नरकोशलाया
षडुदीर्घस्वरसंभिन्नवीजेनांगा औद्यलकमुनियज्ञे समारुता
नि वित्यसत। ततो ध्याने। मनोरमा ४ सुषभहीपेज्जुते
हेमाङ्गा हरे हसित हारेडुज वे ऊरुराजयज्ञे समारुता ओ
त्यावदनावाणीमन्त्रस्मिन्नतरसु चवती ५ गंगाहारे दक्षप्रजा
लीमालिवदेउरेखा विद्या वी पतियज्ञेसमारुता सरेणः ६
एणमृतमयचराक्षस्वजा दीपद हिमालयपर्वते ब्रह्मणाः पुनर्य
लापुआज्जया भवदभिमनशा ते समारुताविमलाहा ७ तत्र
प्रयेभारतीस्यात। अस्यएजादिके सप्तसरस्वसः समागता। शत
एवोक्तैकादशाक्षरीवत्। ५२ पवतत्तीर्थं सप्तसारस्वतनाम्ना

ख्याते । इति महाभारते प्राप्य एतदेतत् । नगरवासे कुरुते
पर्व । तस्याउत्पत्तिं ब्रह्मपत्नी पुनरेव समानवः । इत्येव कथि
तस्य कारणं च यथा नारायण तैकिं चित् भारतीगुणकीर्तने
उवाच सरस्वती सा वैकुण्ठे सत्यं सुखदं पुण्यदं सारं किंभूयः
नारायणं तिके । गंगाप्रायेण प्रोक्तं मिच्छसि । नारद उवाच
कलया कलहाद्वारे सरित् ॥ कथं सरस्वती देवी गंगाप्राये
पुण्यदा पुण्यजननी पुण्यतीर्थ नभारते । कलया कलहेनैव
सङ्गिणी । पुण्यवद्वि निधेया वभूव पुण्यदा सरित् । नारा
चस्थितिः पुण्यवतां मुने । तप्य गण उवाच । शृणु नारद वदया
स्तिता नरोत्पत्ता तपस्याकरं सिकथामेतां पुरातनी । यस्या
पिणी । कृतपापेभ्यो हाराय जलं श्रुता सा त्रैलोक्ये प्रमु
दयिनी । कृतपापेभ्यो हाराय जलं दयिनी सरस्वती गंगानि
तोये मय्ये ये मानवैर्भुवि । ते स्नात्वा तत्रावलीलया । सुखे
कां स्थितिश्च वैकुण्ठे सचिरेह सर्वपापेभ्यो विमुक्तोके वसे
विसेसदि । भारते कृतपापी च चिरे । चतुर्मासां धौर्मास्यां
स्नात्वा तत्रावलीलया । सुखे सर्वपापेभ्यो विमुक्तोके वसे
चिरे । चतुर्मासां धौर्मास्यां श्रुतयायां दिनत्रये । अतीपा
ते च गृहणे सस्मिन् पुण्यदिने तेषां प्राप्तेन यः स्नाति
पिच । श्रावणेन यः स्नाति हेतया श्रुतयापिवा । साङ्ख्य
लभते नूनं वैकुण्ठे सहस्रेषु । सरस्वतीमन्त्रेण सासमेकच
यो जपेत् । महाभारतः कवीरं शुभं भवेत्तत्र सेषायः ॥ नि
त्यं सरस्वतीतोये यः स्नाति सु

मिनी प्रति धर्मिष्ठस्य वरिष्ठ सविपरीतावलम्ब्य । ज्ञाते
सोभापमधिकं गंगायां तेन । दार । कमलायुच तत्तत्पुनच
किंचित्पिप्रभो । गंगायाः प मया सङ्गे प्रीतिश्चास्ति सुसं
ता । समोचकार तेनेदं विपरीते हरिप्रिया किं जीवने न मे
वदं गंगायां साम्प्रते । निष्कले जीवने तस्याः पापस्य
प्रेमवंचिता । तामेवैषोसत्तये ये वदेति मनीषिणाः ते च मूर्ख
न वेदन्ता न जानेति मतिं तव । सरस्वती वचः प्रकृता दृष्टा तां
कोपसेयुतां । मनसा स समा लोच्य प्रजगाम वहिः सभा ।
गते नारायणे गंगा मुवाच निर्भयं रुवा । नारायणदेवी
सा वाक्यं श्रुत्वा हृदयं । हे नि लज्जे हे सकामे स्वाभिगर्वक
रोधिकं । अधिकं स्तासि सोभा गं विज्ञापयितुं मिच्छसि । सा
नृणां करिष्णामितवाच हरि सन्निधौ । किं करिष्यति तेकां
तो ममेव कोतवलमे । इत्येव सुक्ता गंगायाः केषां ग्रहीतुं
यता । वास्यामास तां पद्मा मध्ये प्रोक्षिता सती । शृणाप
वाणीता पद्मा सहलवती सती दृत्तरूपा सवित्रा भविष्यति
नमो प्रायः । श्रुत्वा तज्ज्ञातां दृष्ट्वा कोपप्रसूतिता यथा । उवाच गं
गातो देवी पद्मा च रत्नलोचना गंगोवाच । त्वमुत सुजमहो
शोच पद्मे किं मे करिष्यति । तां मुखावागधिष्ठात्री देवीयं क
लहप्रिया । इत्येव उक्ता सा देवी वागेण प्रापे ददाविति । स
रितस्वरूपा भवतु साया त्वां च प्राणापद । अथो मर्त्यसा प्रया
तुमेति यत्रैव पापिनः । कुलो तेयां च पापेन लभिष्यसि न
सेषायः । इत्येव वचने श्रुत्वा तो शृणाप सरस्वती । तमेव
यास्यासि मही पापिपापं लभिष्यसि । एतस्मिन् तरे तत्र भावा
नाजगाम ह । चतुर्भुजश्चतुर्भिः श्व पाषेदैश्च चतुर्भुजैः । सरस्व
ती करो यत्वा वास्यामास व
त्तसि वोथयामास सर्वज्ञः स
वैज्ञाने पुरातने । श्रीनारायण उवाच । लक्ष्मि कलयागच्छ
धर्मं धृजतृहंभो । अयोनिसे भवा
यो नैतत्सकत्या भविष्यसि ॥

तत्रैव देवदेवेण वृत्तान्तं च ल
भिष्यसि । मंदशस्यासुरस्यैव
वचुःस्पकामिनी । भूतापश्चा
समवपत्नी भविष्यसि न संशयः
ब्रह्मावपत्नीनाम्ना तुलसीति
च भारते । कलयाच सरिदुपा
प्रीतिं गच्छ वरातने भारते भा
रती प्रापात् नाम्ना यमावती
भव । गंगेयास्पसि पश्चात्तमे
शेन विद्ययावती । भारते भा
रती प्रापात् पापदाहाय पापि
ना । भारीयस्य तपसा तेन ती
ता स्रज्जगत् नाम्ना भारती
रक्षी एता भविष्यसि महीतले
मंदशस्या समुद्रस्य जाया भव
समाजया । मत्कलाशस्य तस्यै
व शोतनोश्च सुरेश्वरि । गंगा
प्रापेन कलया भारते गच्छ
भारति । कलहस्य फलं भुंक्त
सपत्नीभ्यां सहाच्युते । सयंत
ब्रह्मसदनं ब्रह्मणः कामिनीभ
व । गंगायात्तु शिवस्थानमत्र पश्ये
वतिष्ठत् । शोता च कौथरिता
मज्जता सत्तु पिपी । महासा
धी महाभागा सृष्टीलायमिवा
रिणी । यदंशकलया सर्वाधर्मिण
श्रुपतिव्रताः शोततृपाः सृष्टीलाश्च

प्रतिविष्टेषु योषितः । तिस्रो भा
या सिधालाश्च त्रयो भूता
श्रुवांथवाः । ब्रुवे वेदविरुद्धा
श्रुनरोते मंगलप्रदाः । गच्छ
गंगे शिवस्थानं ब्रह्मस्थानं
रसती । अत्र तिष्ठतु मज्जे स
प्रीलाकमलालया । उत्पत्ता
जगतो नाथो विरामचनार
द । प्रसुप्ते रुद्रः दैव्यः समाप्ति
स परस्परः । ताम्र सतीः समा
लोच्य कर्मणोचुः सदीप्ते ।
कम्पिताः साश्च नैवाश्च शोके
न च भयेन च । सरस्वत्युवाच ।
विदायं देहि मेनाथ उद्यायाज
सशोथनं । सत्तुस्वामिना परि
यत्ता ऊतो जीवेति कासियः ।
देहत्यागं करिष्यामि योरोन
भारते ब्रुवे । अमुच्छितो निप
तनं प्राप्तु महेति निश्चितं । ग
गोवाच । अहं केनापराधेन त
या यत्ता जगतपते । देहत्यागं
करिष्यामि निर्दोषायावधंल
म । निर्दोषां कामिनीत्यागं क
रोति यो जनो भवे । सयातिन
रकं कल्पे किं ते सर्वस्वरसवा
सहालक्ष्मी रुवाच । नाथ सत्त
सुपतिव्रताः शोततृपाः सृष्टीलाश्च

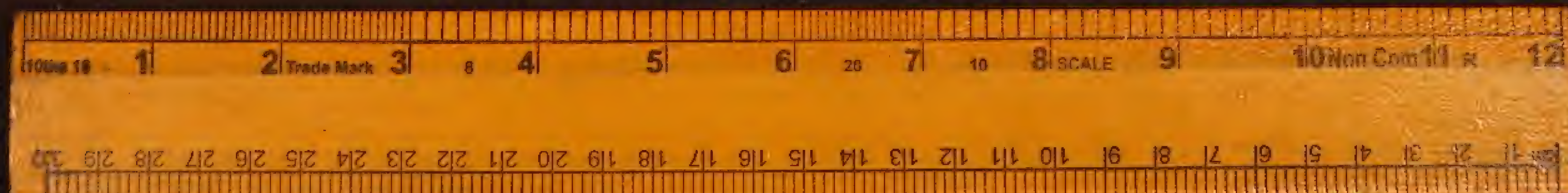
प्रसादं करुभाये हे सदीपास्यत
मावरे । भारते भारती प्रापात्तया
स्यामिकलयाविभो । कतिका
ले स्थिति स्त्र कदा इक्ष्यामि
तेपदे । दास्यति पापिनः पापं
महं स्त्रानावगाहनात् । केन
तेन विमुक्ताह माशमिष्यामि
तत्तपदे । कलया तुलसीरूपा
धर्मधजस्तुता सती । भूताकदा
लभिष्यामि तत्तपादं वुजमसुत
वृत्ततृपा भविष्यामि तदधिष्ठा
हृदेवता । यामुहविष्यसि कदात
मेव हि कृपानिधे । गंगा सरस्व
ती प्रापात् यदि यासति भारते
सा केन मुक्ता पापाच्च कदा
तां गालभिष्यति । गंगा प्रापेन
सावाणी यदि यासति भारते ।
कदा प्रापाद्विनिर्मुच्य लभि
ष्यति पदेतव । तां वाणी ब्रह्मसदनं
गंगां वा शिवमंदिरं । गंगेव
दसि हेनाथ तत्तत्तमस्वचनेव
च । उत्पत्ता कमलाकांतापादं
धत्ता ननामच । स्वके शोर्वहने
कुत्वा रुद्रोदच पुनः पुनः । ३
वाच यमावती सहापद्मा कुत्वा
स्ववत्सि ईषडास्य प्रसन्नाया
भक्तानुग्रहकारः । श्रीनारायण सरावः ५ं शरावः । ३तिभरत

उवाच त्वहावसाचरिष्यामि स
वाकोच सुरेश्वरि । प्रमतांचक
रिष्यामि शृणु तत्कम मेवच
भारती यात्त कलया सरिदुपा
च भारते । यदीं प्रा ब्रह्मसदनं
स्थं तिष्ठतु मद्गृहे ॥ भगी
रथेन नीता सा गंगा यास्य
ति भारते । एते कर्त विभुवनस
यं तिष्ठतु मद्गृहे ॥ तत्रैव च
द भोलेषु भोलिं प्राप्स्यति ३
लभं । ततः स्वभावतः एताव
तिष्ठता भविष्यति ॥ कला
प्रांशेन तं गच्छ भारते कल
मेभव । यमावती सरिदुपा त
लसी वृत्ततृपिणी ॥ कले
पंचमहसेच गते वर्षे च मोक्ष
णं । युष्माके सरिताञ्चैव म
द्गृहञ्चागमिष्यति ॥ इति
ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ५
अध्यायः ॥
सरस्वती ५ं समुद्रः । उत्पत्तः
नदः । रसिके वि । इति मे
दिनी ॥
सरा स्त्री निर्करः । इति भरत
दिरुपकोषः । प्रसारिणी । इति
राजनिर्घण्टः ॥
सरावः ५ं शरावः । ३तिभरत

द्विपकोशः ॥ नमोः ॥
 सरिः ॐ स्त्री निर्जरः । इति हेम
 चन्द्रः ॥ सरिद्वय स्त्री गंगा । इति हेम
 चन्द्रः ॥ सरिनाथः ॐ समुद्रः । इति य
 जनिचोष्टः ॥ सरिमा ॐ गमने । वायुः । ३
 मृनादिकोषः ॥ सरिले स्त्री सलिले । इत्यमर
 टीकायां भरतः ॥ सरिषयः ॐ सधेयः । इति वि
 काण्डशेषः ॥ सरी स्त्री निर्जरः । इति भरतदि
 रूपकोषः ॥ सरीसृपः ॐ सर्गः । इत्यमरः ॥
 सरुः ॐ सरुः । खड्गमुष्टिः । ३
 यमरटीकासारसुंदरी ॥ सरुः वि सरुः । इति भूरिप
 योगः ॥ सरुपः वि सृष्टः । समानरू
 पः । इति जटाधरः ॥ सरूपता स्त्री समरूपत्वं । तत्प
 ता । सप्रपञ्चात् त प्रत्ययेन
 कानिष्पत्ता ॥ सरोजं स्त्री पद्मं । इति हेमचन्द्रः
 सरोवरजाते वि ॥ सरोजना स्त्री पद्मं । इति हे
 मचन्द्रः ॥ प्रायश्चित्ततत्रे गंगासारास्त्रा

सरोजिनी स्त्री कमलाकरः । सर्गः ॐ स्वभावः । निर्मोक्षः ।
 पद्मं । इति मेदिनी ॥ पद्मस
 मरुः । इति रत्नमाला ॥ सरोजी ॐ ब्रह्मा । इति शब्द
 तावली विकाण्डशेषः ॥ सरोतमरः ॐ सारसपत्नी ॥
 इति शब्दरत्नावली ॥ सरोथः वि रुद्रः । रोथेन सहव
 र्तिमानः । इति ब्रह्मवैवर्तसमा
 सनिष्पत्तः ॥ सरोरुहं स्त्री पद्मं । इति हेम
 चन्द्रः ॥ सरोरुहं स्त्री पद्मं । इति रत्न
 माला ॥ सरोरुहासनः ॐ ब्रह्मा । इति
 हेमचन्द्रः ॥ सरोवरः ॐ जलाशयविशेषः
 तत्पर्यायः । पद्माकरः २ का
 सारः ३ तडागः ४ तडाकः ५
 तडाकः ६ समसः ७ सरसी ८
 सरः ९ सरः १० सरकं ११ । इति
 शब्दरत्नावली । तल्लक्षणदिपु
 क्रियाणीशब्दे द्रष्टव्यं । तस्य ज
 लगणाः सरपद्मे द्रष्टव्याः ॥ सर्कः ॐ वायुः । मनः । प्रजाप
 तिः । इति संक्षिप्तसारोणादि
 वृत्तिः ॥ सर्गः ॐ स्वभावः । निर्मोक्षः ।
 निश्चयः श्रद्धायाः ॥ सरुष्टिः ।
 इत्यमरः । मोहः । उत्साहः । ३
 ति मेदिनी । अनुसतिः । इति
 हेमचन्द्रः । सर्गविवरणायथा
 ग्रन्थाकृत गुणदोभात् मह
 तं सिद्धतोऽहम् भूतं सद्धे
 दियार्थानां संभवः सर्ग उच्यते
 इति श्रीभागवते । नवधासर्गो
 यथा । सर्गो नवविधस्तस्य
 प्राकृतो वैकृतस्तस्यः । काल
 इत्यगुणे रस्य विविधः प्रति
 संक्रमः । आद्यस्तमहतः सर्गो
 गुणवैषम्यमात्मनः । द्विती
 यस्तमो यत्र इव्यत्तानकि
 योदयः । भूतसर्गस्तृतीयस्त
 तन्मात्रो द्रव्यशक्तिमान् । चतु
 र्थेन्द्रियः सर्गो यस्तुत्तानकि
 यात्मकः । वैकारिको देवसर्गः
 पंचमो यन्मयमनः । षष्ठस्तु
 तमसः सर्गो यस्तुवद्विकृतः प्र
 भोः । षडभिप्राकृताः सर्गा वैकृ
 तानपि मेष्ट्या । रजोभाजो
 भगवता लीलेयं हरिमेष्टसः
 सप्तमो सुखसर्गस्तुष्टविध
 स्तस्यानुयः । वनस्त्योष
 वि लता तद्वत्सार वीरुपा

दुमाः । उत्तमोत्तमसुखमः प्राया
 श्रुतः सप्रा विप्रोषिणः । ति
 रश्मा मष्टमः सर्गः सोष्टाविंश
 द्विधो मतः । अविदो भूरित
 मसो ज्ञाणज्ञा सद्यवेदिनः ॥
 मोरजे महिषः कृष्णः शूकरो
 गवयोः कुरुः । द्विषाणाः पशव
 श्रेमे अविस्मृष्ट सज्जम । त
 रोः स्याः सन्तरो मोरः शरभ
 श्रुमरी तथा । एते चैकशफाः
 त्तः शृणु पंचनावावपुन
 स्या शृणुलो वृकोद्याज्ञो मा
 जीरः शशशलुको ॥ सिंहः
 कपि रीजः कूर्मो गोधाच म
 करदयः । कंक गृध्र वक्रपेप
 न भास भल्लक वर्हिणः ॥ हं
 स सारस चक्राक्ष काकोत्त
 कादयः खगाः । अर्धकस्तोत
 स्तनवमः चतुरेकविधोऽन्तर्गा
 रजाधिकाः कर्मपरा उः खेच
 सुखमानिकः । वैकुण्ठा सयप
 वेते देवसर्गश्च सज्जम । वैका
 रिकस्तयः प्रोक्तः कौमार
 स्तुभयात्मकः । देवसर्गश्चाष्ट
 विधो विवृथाः पितृगोः सदा
 गंधर्वाप्सरसः सिद्धा यत्त र
 क्षोसिचारणाः । भूतप्रेत पि

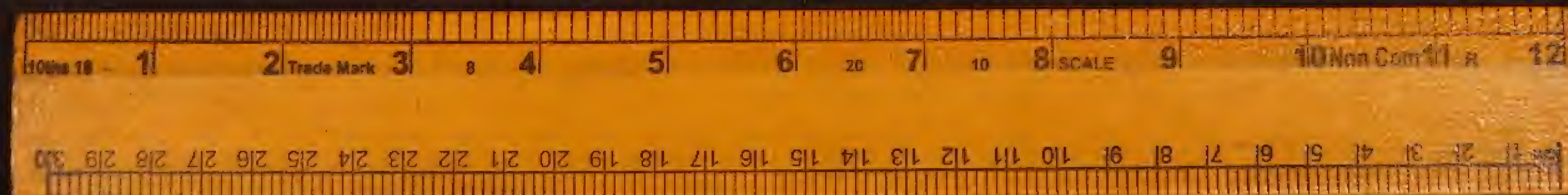
प्राचाश्च विद्याधाः किन्नरादयः
 दशैते विडराख्याताः सर्गास्ते
 विद्यस्तुकुक्ताः । अतः परंप
 वक्ष्यामि वंशः सन्ततराणि च ।
 एते रजःस्रुतः सद्य कल्पादि
 द्यात्मभूदरेः । सृज्यमानोऽसं
 कल्प आत्मेवात्मनमात्मना ॥
 इति च श्रीभागवते ३ स्कंधे ५
 अध्यायः ॥
 सर्गवंधः ५ महाकाव्ये । इति
 भूविप्रयोगः । तल्लक्षणं यथा
 सर्गवंधो महाकाव्यं सुच्यते त
 स्यलक्षणं । आशी नैमस्क्रिया
 वस्तुनिर्देशो वापि तल्लखे ।
 इतिहास कथोद्भूत मितरहा
 तदाश्रये । चतुर्वर्ग फलायत्तं
 चतुरोदात्त नायकं । नागराणी
 वंशेलर्त चंद्रकोदय वर्णनैः
 उद्यान सलिलक्रीडा सधुपान
 रजोत्त सवैः ॥ विप्रलेभैः विं
 कद्वैश्च क्रमोदयवर्णनैः ॥
 मंत्र हूत प्रयाणाजि नायका
 भुदये रपि । अलंकृतमसंति
 म्ने रसभाव निरंतरं । सर्वे रत
 निविस्तीर्णैः श्रुत्यवृत्तैः सुसं
 धिभिः ॥ सर्वत्र भिन्नवृत्तै
 रूपैते लोकरेजने ॥

काव्यं कल्यांतरस्यायि जायते रमसः शालजः ८ शालनियं
 सदलंकृति । इति देवी ॥ सः ९ सर्ग ९ धनकः ११ शा
 सज्जं श्रुजने । इति कविकल्पु लसारः ११ इति रत्नमाला ॥
 मः । विसर्जयिष्यति । सज्जति विप्रः १३ इति शतवत्सली ।
 यने लोकः । इति उगीदा शालवेष्टः १५ अश्विबलभः १५
 सः ॥ सज्जमणिः १६ इति हेमचंद्रः ॥
 सज्जः ५ शालवृत्तः । इत्यमरः रजनिर्घण्टोक्त पर्याय ग्रंथो
 सज्जसः । इति भरतः ॥ रत्नप्रदे द्रष्टव्यो ॥
 पीतशालः । इति शतवत्सली सज्जः स्त्री सज्जिकाक्षरः । इति
 सज्जकः ५ पीतशालः । इत्यम रत्नमाला ॥
 रः ॥ शालः ॥ इति जटा सज्जिका स्त्री सज्जिकाक्षरः ॥
 थरः ॥ इति जटायः ॥
 सज्जगंधा स्त्री रत्ना । इति र सज्जिकाक्षरः ५ सज्जिकाया
 तमाला ॥ नयाः क्षारः । इति भरतः ॥
 सज्जने स्त्री सैन्यपश्चाद्भागः ॥ सावित्रार इति साजिमादिइति
 इति शतवत्सली विसर्जने । चभाषा । तत्पर्यायः । कापोतः
 सृष्टिः । इति सृज्यथात्वर्थदर्श २ सखवर्जकः ३ सौवर्जले ५
 नात् ॥ रुचकं ५ इत्यमरः । सज्जिकाक्ष
 सज्जनिर्घासकः ५ रत्नः । इति रः ६ सज्जिका ७ क्षारः ८ ।
 रजनिर्घण्टः ॥ इति तटीका सज्जका ९
 सज्जमणिः ५ धनकः । इति सज्जिका १० इति शतवत्सली
 विकाण्डशेषः ॥ स्त्री । सखवर्जकः ११ । इति ज
 सज्जसः ५ शालवृत्तनियं टायरः । सज्जितारः १२ सज्जि
 सः । धन इति भाषा । तत्पर्यायः कः १३ सज्ज १४ सुलोडि
 यत्तथयः २ अशालः ३ सखर कः १५ सुवर्जिकः १६ सुवर्जी
 सः ५ वज्ररूपः ५ इत्यमरः । शालः १० सखवर्जकः ११ । अश्वगु
 ६ वक्रिवलभः ७ इति भरतधृत एणः । ७ दत्ते । कदुत्ते । उत्तरे

कफ वातोदरार्तिनाशित्वम् । सर्पः पुं नागकेशरः । इति
 इति राजनिर्घण्टः ॥ तमाला । गमने । इति सृपः
 अपिच । पाकचारे यवचारे धान्यार्थं दर्शनात् । समग्रं
 यावत्को यवग्रजः । सर्जिको रीन्नेच्छजातिविशेषः । पुरा
 पि स्मृतः तारः कापोतः सु येन वि आसीत् । सगराजेन
 एवञ्चकः ॥ कथितः सर्जिकः अथ वेद यागादौ अनधिकं
 कामेदो विशेषतः सुवर्चिका वित्ते कृत्वा वेष्टान्यत्वं यमेन
 यवचारे लघुः स्निग्धः सुसुं शं च चकार । यथा । सगरः स्ना
 त्मा वस्त्रिदीपनः । निहन्ति प्रतिज्ञात् गुरोर्वीकं निशस्य
 मूलं वातासं मेषं स्यात् । च । यमे जवान् तेषां वै वे
 तामयान् । पाण्डुरां ग्रहणी शान्त्यत्वं चकार । ग्रहणका
 गुल्मानाहृष्टीहृष्टामयान् । स नाशिरसो मुद्रयित्वा व्यसज्ज
 र्जिकाल्पगुणं तस्माद्विशेषाद् येत् । यवनानां शिरः सर्वको
 गुल्मशूलहृत् । सुवर्चिका स वोजानां तथैव च । पारदात्
 र्जिवद्वेदव्या गुणतो जनेः ॥ मुक्तकेशां स्तु पञ्चवान्पुम
 इति भावप्रकाशः ॥ शुभादिनाः । तिः स्वाध्याय वष
 सर्जिकात्तारः पुं सर्जिकात्तारः ॥ द्कारोः कृता स्तेन महात्मना
 इति राजनिर्घण्टः ॥ शकायवन कांवाजाः पारदाः प
 सर्जो स्त्री सर्जिकात्तारः । इति क्रवा स्तथा । कोलिसर्पो म
 राजनिर्घण्टः ॥ हिषका दावी श्रालाः सकेर
 सर्जः पुं वर्णिकः । इति मेदि लाः । सर्वे ते लविद्या स्नात य
 सुगादिकोष्ठी ॥ म स्तेषां निराकृतः । वणिष्टव
 सर्जः स्त्री विद्युत् । इति मेदिनी चनाशजन् सगराज महात्मना
 अभिचारः । हारः । इति शब्द इति महाभारते हरिवंशे ५
 रत्नावली ॥ ग्रन्थायः । हिंस्रजंतुविशेषः
 सर्जः पुं सर्जरसः । इति रत्न सापश्चिभाषा । तस्य ग्रायः
 माला । अर्जनीयेति ॥ एदञ्च १ भुजगः ३ भुजगः ५

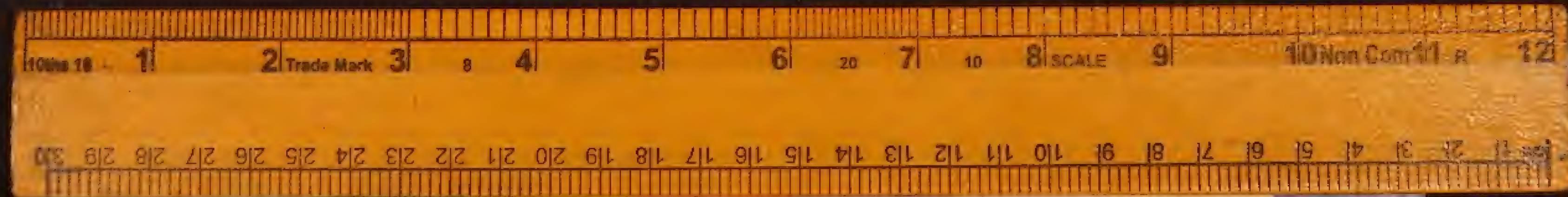
श्रुतिः ५ भुजगसः ६ आशी सर्पकथन नामाध्यायः । सर्प
 विषः ७ विषयः ८ चक्री ९ एण सुतरतिपि यथा । समेत
 मालः १० सरीसृपः ११ जंरः रुवाच । पंचमी दयिता राजनना
 ली १२ गृहपातः १३ वत्तः अवाः गाना नंदिवर्हिनी पंचम्याकिल
 १४ काकोदरः १५ फणी १६ देवी नागात्ता भवती सुतहोमहान
 कः १७ दीवण्डः १८ देवप्रकः १९ वासकिल्लक श्रवकालीया
 विलेशयः २० उरगः २१ पत्रगः २२ मणिभद्रकः । येरावता धतरा
 भोती २३ जिह्मगः २४ पवना हः कर्कटाटक यनेजयो ॥ ५
 शानः २५ इत्यमरः । विलेशयः ते प्रयच्छेत्तमये प्राणितो
 २६ कुंभीनसः २७ हिरसनः २८ प्राणजीविता । पंचम्यास्ता
 मेकभुक् २९ ससनात्सुकः ३० पयंतीह नागान् लीरेण येन
 फणाथरः ३१ फणाथरः ३२ फ राः । तेषां कुले प्रयच्छेत्तिग्रभ्य
 एणवान् ३३ फणावान् ३४ फणा प्राणदक्षिण । श्रानातागा यु
 कः ३५ फणाकः ३६ समको दा मात्रा दशमाना दिवानिश
 लः ३७ व्याडः ३८ देष्टी ३९ विषा निवासयंति स्तपने गंकांहीरे
 सः ४० गोकर्ताः ४१ उरंगमः ४२ एमिष्टिनेः । ये स्तापयंति वै ना
 गृहपादः ४३ विलवासी ४४ द गान् भक्त्या अहा समन्विताः
 विभूत ४५ हरिः ४६ इतिशब्दः श्रानानीक उवाच ॥ मात्रा श
 त्तावली । प्रचलाकी ४७ द्विजि प्राः कथं नागाः कारणे सेवद
 कः ४८ जलकरः ४९ कंचकी सवै । कथं वानेदकरां कस्य
 ५० चिह्नः ५१ भुजः ५२ इतिजरा वा संप्रसादजं । समेत रुवाच
 यरः । अस्मात्पानि मुत्तनीयथा । उच्चैः प्रवा अस्तरत्तं येतो जा
 अश्रियेण सतान्दृष्टा केशाः श्री तोः मृतोद्भवः । तेदृष्टा चात्र
 र्यंत वेधसः । हीनाः स्वशिरः वीत कटुनीगानां जननीस्त
 सोभयः समरोहन् ततः शिरः सा । अस्तरत्तमिदं येते संस्य
 सर्पराजनेः भवनं सर्पाहीनता शेषः सत संभव । कृष्णोष्म
 दहयः स्मृताः । इति वज्रिप्रमाणे पश्यसे वालान् सर्वे येतः

सुताहयेः॥ विनतोवाच सर्व या नागाः कर्तव्ये ज्ञातपद्यत
 येतो हयवरो नास कृत्वा न वासुकिं उःखिते ज्ञात्वा ब्रह्मा
 लोहितः । कथं त्वं पश्यस्यसि कुरु प्रोवाच सान्त्वयन् माशुचो वा
 विनतोवाच तौ स्वसा ॥ कडुरु सकेः तथै पृथग्मदचने परं
 वाचः पश्येह मे कनयना कुरु पाशपाशकुले जातो जरतका
 वालसमन्विते । हिनेत्रा त्वेन हरितिदिजः । भविष्यति महा
 विनतेन पश्यसि पश्य कुरु तेजा स्मिन्नकाले तपोनिधिः
 तोवाचः ग्रहे दासी भविष्यति कुरु भगिनी च जरतकां तस्य त्वं
 सके प्रदक्षिणे । नचेदृशीन तिदास्यति । भविता तस्य पुत्रो
 तो कडु मेमदासी भविष्यति सो आस्तीक इति विप्रतः ।
 पवतेः विनये कृत्वा गते जाय सतत सवे प्रवृद्धे वै नागानां भ
 समन्विते । विनता स्वसा च यदंमहत् निषेधिष्यति समुनि
 शयने कडु जिह्वा मचितयेत दीर्घाभिराभि स्तोष्यति । त
 ग्रहय पुत्रान् प्रोवाच वाला दिमा भगिनी राजन् तस्य त्वं प्र
 भूत्वा हयातने । तिष्ठ भुवि य तिदास्यति । जरतकां जरतः
 तो जेष्ठे विनतो जयगृहिनी कारोः प्रदद्यादविचारयन् ॥
 प्रोचु स्ता जिह्वावर्द्धिते नागा यदा सो प्राप्यते रोगे यत किं
 माता विष्टयते । अथर्ममेतन्ना चिद्विदिविष्यति । तत्कर्तव्यम
 तोः तोनकरिष्यामतेवचः ॥ शोकेन यदीच्छेः प्रेय आत्म
 तान् शशाप रुषा कडुः पावको नः । पितामहवचः कृत्वा वा
 वः प्रथस्यति । गते वज्रतिथे सुकिः प्राणिपत्यच । तथा कुरोष
 काले पाण्डवो जनमेजयः या चोक्तं यत्तच्च परमास्थितः
 सर्पसंसे सकृती वै भुवि अनेः तज्जुता पत्रगाः सर्वे प्रहर्षा
 सङ्कुरं । तस्मिन् सवे सतिः कुललोचनाः । पुनर्जातमिवा
 रमोषुः पावको वः प्रथस्यति त्मानं मे निरे भुज्यते तमाः । त
 पवंशमा रुषा कडुः प्रोक्तवा सुमेवं महावाहो नव पित्रा प्र
 नैव किंचन । आवा शशाप वरिते । मृत्विभिः सहिते ।

नेह सर्वलोकेषु उक्तरं । प्रोक्तं वै नमः । नागान् विप्रोऽनुसंस्
 च विसृज्य एतं धर्मपुत्रस्य धी ज्य विसृज्य च यथा रथतः । ततः
 मतः । अदृश्यं तस्य भविता ना पश्चात् भुञ्जीयात् सहभृत्यैर्न
 गानां भयकारकं । तस्मात् का राधिपः । प्रथमे मथुरमप्रीया
 लांतरा राजन् साये वर्षशतेन तहितीयं भुज्यकामतः । एवं नि
 ते । ततः सवे भविता चोरेतागा यमपुत्रस्य तत्फलं तन्निवोध
 नां चयकारकं । यास्यं त्वधर्म मे । मृतो नागपुत्रं याति यज्यमा
 मरितो दन्तपूका विषोऽल्लगाः नोः पुरोगाः । विमानवरमा
 कोटिसोऽप्य महाराज निपति रको रमते कालमीप्सिते ॥
 धर्महर्तृणां । आम्नवेतु निम उहचागत्य राजा सो अयुता ना
 ग्रानां चोरे रौद्राभिसागरे वरो भवेत् । सर्वरत्नसमूहः स्या
 आस्तीक स्तत्र भविता तेषां त वाहनाऽप्युजायते । पंच
 नो वीक्षिसागरे । स्वत्वासचा जन्मस्य सो राजा हापरे हापरे
 मिं राजान मृत्विजस्तदनेतरं भवेत् । आधिप्याधि विनिर्मु
 निवर्तयिष्यति तद्योगं नागा क्तः पत्नी उत्र महायवान् ॥
 नां मोहनं परं । पंचम्यां तच्च भ तस्मात् पूज्याप्रमाणं च सृत
 विता ब्रह्मा प्रोवाच लोहिता पायसं शृगुलैः ॥ प्रातानीक उ
 न । तस्मादिदं महावाहो पंच वाच दशंति ये नरे विप्र नागाः
 मीदयिता सदा । नागानामानं क्रोधसमन्विताः । भवेत् किंत
 दकरी दत्तावे ब्रह्मणपुरा । स्पदष्टस्य विसृज्यत् प्रवृत्ती हि
 कृत्वा तु भोजनं एवं ब्रह्मणा मे । समंतरुवाच । दंष्ट्रापुक्ता
 नां कामतः । विसृज्य नागा चकुसाच रक्तापीता च दक्षिणा
 प्रीयंतां ये केचित् पृथिवीतले समासेन तु वस्यामि यथा वैव
 येच हेलिमरीचिष्या येः नारी रीतः स्मृताः । मुक्ता तु ब्राह्म
 ते दिवि स्थिताः । येन दीपुम एणिजेया रक्ता तु क्षत्रियास्तदा
 हानागा ये सरस्वतिगामिनः । वैष्णवा तु पौतिका ज्ञेया कृसा
 ये च वापीतडागेषु तेषु सर्वेषु मूढा तु कथ्यते ॥ अतः परं प्र

सर्प ५५५५ सर्प

वस्मात्ति देहाणां विषलक्षणं मरदष्टं विज्ञानीयात् कश्चप
देहाणां विषलक्षणं नियमेव स्पष्टं यथा । हे च देहाप
भुजगमे । दक्षिणे नेत्रे सासा देयस्य दृष्टेतेच महाज्ञाने च
य विषं सर्पस्य तिष्ठति । संकु थाविष्टं विज्ञानीयात् यथावा
हृत्पथं सर्पस्य विषं गच्छति म च प्रजापतिः । हे देष्टेयस्य दृ
स्तके । मस्तकादुमनी याति श्रेते क्वचिदुधिरं सेकुले वि
ततो नाडीपु तिष्ठति । नाडी धोत्वणो विज्ञानीयादृष्टेतेना
भोगच्छते देष्टे विषं तत्र प्र रसेषां यः । अपत्यरक्षणार्थाय
वर्तते । तत्र सर्वं कथयिष्या ज्ञानीयात् तत्र संशयः । यत्तुका
सिपुणावदनुपदेष्टाः । अष्टभिः कपदाकारं विभिर्दन्तैर्विच्छिदि
कारणैः सर्पादृष्टेते नात्र संशयः ते । महानाग उति प्रोक्तः काल
आक्रान्ते दृष्टेते एवं द्वितीयं दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
एवं वैरिणं । तृतीयं दृष्टेते भी दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
त श्रुतं मरदार्थितः । पंचमे दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
तत्तथाविष्टः षष्ठं चेह विषो दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
ल्लणः । सप्तमे उत्ररक्षार्थं अ दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
ष्टमे कालचोदितं । यस्तु सर्पा दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
वल्भुग्राकृति देष्टा आक्रान्ते दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
ते निनिर्दिष्टेत् । यस्तु सर्पा दष्टं विनिर्दिष्टेत् ॥ विविधं
दष्टस्य गंभीरे दृष्टेते त्रयो । वे दष्टं विज्ञानीयात् कश्चपस्य
वचोयथा । एकदेष्टा पदेयः पिवित्तं य अतर्दृष्टाभिपीडितः
स्य अत्यक्तं न च कृपितं । भी यीजाशंगो भवेत् किंचित् स
तदष्टं विज्ञानीयात् यथावात्त दष्टं विषयोगातः । आश्लेषो
प्रजापतिः ॥ यस्य सर्पेण द दष्टं विषयोगातः । आश्लेषो
ष्टस्य रेखा दंतस्य जायते ॥ विषोषतः । विषलक्षणं विषलक्षणं

सर्प ५५५५ सर्प

मृत्ता स्नाति शतात्मके । सर्प न्या उल्लेखे दृष्टेते संख्याने
दृष्टान् जीवंति विषं पीतं च येन प्रवेदति प्रास्वनिष्ठान् स्नातका
या । मृत्पागारे प्रमृष्टाने च मुक् लदष्टं विष्टः । देष्टेयस्य अष्टेष्टः
दृष्टेते येन च । न जीवंति नराद प्रवलितं वलितं मेउले वासनी
ष्टा नक्षत्रे तिष्ठिसेयुते । हतो दे लेप्रसेदो गात्रमेदः सवतिचरु
ष्टा स्नातः मुह्यते तः परिकी धिरं सानुनासेच जल्पेत् । दे
र्तितः । इति भविष्यपुराणे प्रा तोष्टाभ्यां वियोगो प्रमतिचरु
तसाहसार्दं सहितायो पंचमी दये सत्रियोधश्च तीव्रो दिवाना
कल्पे । कश्चप उवाच ॥ अतः सेष दंशस्यल विपुलमयोति
परंप्रवक्ष्यामि कालदष्टस्यल दिते कालदष्टं । दंतैर्दन्तान्
रणं । मृत्पागोतमतेन नाद स्पृशति वक्रप्रोदधिगयासावि
प्रोभवते नरः । जिह्वाभंगो त्रा स्थूलो देष्टः सवतिरुधिरं
हृदि मूलं च चूर्णं च न पश्यति केकरं च चूर्णं । प्रत्यादिष्टः
दंशं च दग्धसंकाशं पक्वजंतु सिति सततं सानुनासेच भाषेत
फलोपमे । वैवाणं चैव दंतानां यद्यहुते सकल गदिते कालद
पुष्पामो भवति वर्णितः । सर्वं छेतमाकः । वेपते वेदना तीव्रा
दंशं भृगुश्रेष्ठित्पे पुरीषस्य च मे रक्तनेत्रं जायते । ग्रीवाभंग
दंशं । भृगुश्रेष्ठ कटि ग्रीव उ श्च लालाभिः कालदष्टं विनि
हुं हृदि रयो मुखः । दृष्टेते वेप दिष्टेत् । दर्पणं सलिले वापि
ते चैव सपते च चूर्णं च ॥ आत्मच्छायां न पश्यति । मरद
प्रास्वणं छिद्यमानस्य रुधिरं दि स्मिं तथा दीपं तेजोहीनं दि
प्रवर्तते । देउने ताज्यमानस्य द वाकरं । वेपते वेदना तस्त
एव राजीन जायते । देष्टेकाक रक्तनेत्रं जायते । स्याति
पदे सुनील लसकुंजं फलाभं नियतं जंतुः कालदष्टं विनि
चने उच्छ्वसं रुधिरं गंसेकवक्र दिष्टेत् । अष्टमोच नवमो
ले कृच्छ्रातिरोपो भवेत् ॥ चक्रसपक्षे च तदंशो नागपं
हिक्रास्यास गलग्रहश्च महा चमी दृष्टानो जीवितस्य च सं

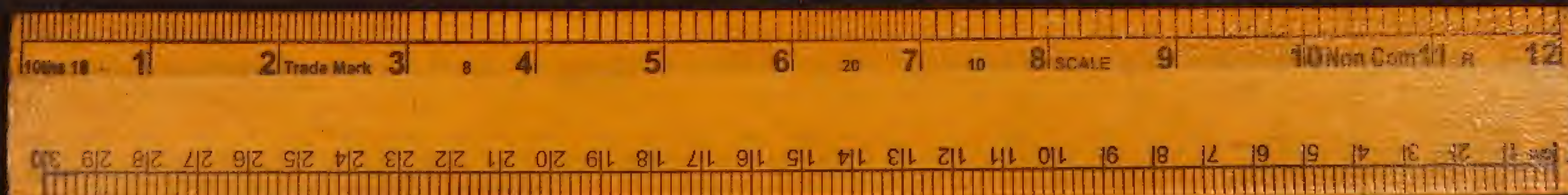
शयः। आश्लेषा मद्या भर स्तथा वा रक्तवस्त्रं कले प्रथ
नी कृतिकासु विशेषतः। विष्णु शिरसिगते एकवस्त्रं हतः।
लाविष एवैस मन्त्रा स्तातिश तेलाभ्यक्तम् तद्वत् यदि त्वरि
तात्सके। सर्पदष्टा न जीवन्ति वि तगति मुक्तकेशश्च यातियः
वेपीतेच ये स्तथा। अन्त्यागारे कृष्णात् चौराश्च कर चरणयु
प्रमशानेच मुकुटते तथैवच योः प्राप्रकालस्य हतः। नागोत्
नजीवन्ति नरा दष्टा नक्षत्रे ति ये प्रवस्यामि कुशानेन तुभाषि
थिसंयुते। अष्टोत्तरं धर्मशाने ते ब्रह्माण त पुरा सृष्टा प्रहा
प्राणिना समुदाहृते। तेष्वां नागा स्तनेकशः। अनेतेभा
थेतुधर्माणिदश हेचापिकी स्तरं विद्यात् सोमे विद्यात्तुवा
तिते। शोते नेत्रे बुधो मध्ये सुकिं। तद्वत् भूमिपुत्रेक
वस्त्रिभ्यां वृषाणां तैर। कलेस्कं कौटिच उये विडः। एमेवह
ये हृदि मध्ये तालके चिबुके सति विद्यात्तहापञ्चभागेवं
गदे पशुदाद मर्मेषु दष्टः श कलिकः शोखपालम् हावेतो
स्त्रेणवाहतः। नजीवन्ति नरा त शनेश्चरः। एवपादः शोख
लोके कालदष्टे विनिर्दिशेत पालो द्वितीयः कलिकोस्यच
शक च द न य म य शानव नेत्रभागे यमो दिष्टो दिनरा
देति प्राज्ञः न जीवन्ति दृष्टस्य री तथैवच। मुक्तसोमो चम
गते। कृष्णात् यदि सखलति निरा योः उदयेत तमासुते। श
तस्य संप्राप्तकालः। भवति च एणः प्रागष्टमे भागे दिवा सत्रा
यदि हत उन्नमस्याधमो वायदि विहोच्यते। ग्रहाश्च भुजते राज
भवति च हत उन्नमः वायमस्य न प्रथि मृतं व्रजतयः। अ
ग्राहो दष्टस्य नाम यदि वदति योगता भवेत्सो निर्विषो ना
कुचिद्वक्ति तस्याय पश्चात् त श्मशयः। प्रातानीक उवाच
णांतेवर्गाभेदे यदि भवति सफ नागदष्टः पितायस्य प्रातावा
प्राप्तकालस्य हतः। हतो वा दंड उदितापिवा। माता पुत्रोऽथ
हलो भवति च युगलपाशरक्त लभार्थ्या किं कर्तव्ये वदस्

वे। मोक्षाय तस्य विप्रैः दाने। स्नात्तहावाद्याभोजने। इति
व्रतमुपोषिते। इति मेदिज हासविदेनागे गोरिकेण कृतेन
प्राईल येन तद्वे करेम्पहे ॥ प। तथा कुंती प्रदातव्यावाच
समंतरुवाच उपाया पंचमी कस्य महीपते। एष पारणके
राजन् नागानो पुष्टिवर्दिनी। वापि विधिः प्रोक्तो बुधैर्देप ॥
मुभेक मेकं राजेद विधानेम् तव पित्रा कृतं प्रवपितमीत्ताय
एव भारत। मासिभाद्रपदेया भारत। शुभात्मिकेयं वैभीच
त अक्षपक्षे महीपते सातपु पंचमी भरतर्षभ ॥ सुवर्णाभा
एण महीप्रोक्ता प्राशापिच म रनिष्पन्ने नागे दत्ता तथाच गो
हीपते। ज्यो हादश संवर्ते। याप्रसक्तुशार्ङ्गलपितुगन्तए
पंचम्या भरतर्षभ चतुर्थ्या मे मामुयात् ॥ तव पित्रा कृतं ते
कभक्तं तु तस्यो नक्तं प्रकीर्ति। वेपंचम्या पासनेन्दप। उत्सृज्य
ते। भूविचंद्रमये नाग मथवा नागातांवीर तव एवैमितासहः
कलेपोतकं। कृत्वा दारुमये पुष्येतरसदोगत्वा तथा पुष्य
वापि अथ वा मृत्सयेत्यप। पंच सदानप। सुतासीरसदोगत्वा
स्यामर्चयेद्भक्त्या नागे पंचफ। तथा भंग सदोगतः। भूपस
एतप। करवीरैः शतयज्ञैर्जाति द स्ततो गत्वा कंजजस्य सदो
पुष्येश्च सव्रत। तथा गोपप्रध गतः। अन्येपिये करिष्यति
पेष्वा एज्य पञ्चा मुत्रमे। ब्रा उदे व्रत मनुजमे। दष्टकातमो
ह्येण भोजयेत् पश्चात् चृतया हते त्रेधा शुभं स्थान मवाप्य
यस मोदके। अनेते वासु ति। य अदे मृगयात्रित्येनरा
किं शांते पक्षे कंवल मेवच ॥ अह्ना समन्तितः। कुलेतस्मनना
तथा कंकाटकं नागे नागावा रोभ्यो भये भवति कुत्रचित्
सतरं नप। धृतराष्ट्रं शोखपाले इति भविष्यपुराणे पंचमी
कलियंतकं कतया। पिंगलं च कल्पे। प्रातानीक उवाच ॥
तथा नागे मासि मासिचकी संपाणां कतिप्राणिकेवर्ताः
तिर्ते। संवर्तते पारणः किंच लक्षणं। काजातिस्तुभवे

तेषां केषु योनिः कुलेषु वा ॥ त आण्डकानि प्रसूयते । अत्र
सुसंतरुवाच अत्रते वप्ति सं कानांत विज्ञेयं देशते हेच.
वादे कण्ठपयमहात्मनः । यथा विज्ञाती । तामेव भक्षयेत्तस्मात्
सीद्वातमेनेह शुण्ण एवं हिमा भागेकं चुरायात्तजेत् । सुर
चले कृताग्रिहोत्र मासीनेक. र्णाकं वणिभात पुमानसंजा
प्रपपंतहिमाचले । प्रणाम्य शि यतेऽण्डकात् । तानेव खादते
रसा भक्ष्या गोतमोवाक्यमत्र सर्पी अहोरात्राणि विज्ञाति ॥
तीत् । सर्पाणां कतिशूणानि किं प्रकीदकसुवर्णाभातरीचरा
विज्ञं किंच लक्षणं । जातिं कु जीव सन्निभात् तस्माद्दृष्ट्या
ले तथा वर्णान् ब्रूहि सर्वं प्र तेस्वीदे अंशद्वाह्यणसत्तमा । पि
जापते । कथं वा जायते सर्पः क रीयपुष्पवर्णभादेऽकात् स्यात्
यंमुचेद्विषं प्रभो । विषदेगाः क पुंसकं । ततो भिनति चाण्डाति
ति प्रोक्ताः कतेव विषनाडि एणसेन त गोतम । तत स्ते.
काः । दंष्ट्राः कति विधाः प्रोक्ताः प्रीति संबंधात् स्नेहं वप्रेतिवा
किं प्रमाणं विषागमे कदात् लकाः । ततोऽसौ सभरात्रेण कृ
गृह्णीते गर्भं कथं चेहप्रसूय सोभवति यत्ततः । आयुः प्रमा
ते । कीदृशी स्त्री पुमांश्चैव की लोसर्पाणां शाने विज्ञोत्तरं स्मृतं
दृष्ट्वा च तपुंसकं । किं नाम द मृत्युश्रावित्यो ज्ञेयः शृणुष्व
शाने चैव एतत् कथय सुव्रत । इयथाक्रमं । मयुरात्तमात्रुषाह
तस्य तद्वचने श्रुत्वा कण्ठपयः प्र पि चकोराहोवुरात्रया । विज्ञा
यभाषत शुण्ण गोतमतत्वेन लाजकुलाचैव विज्ञाहृष्टिका
सर्पाणां मिहलक्षणं । मास्या तथा । एतेषां यदि सुचेतजी
षाकितया ज्ञेयं प्रमाद्यं निभुजं देदिशोत्तरं शानं । समाहे तततः
गमाः । ततो नागो नागिनीच. पूर्णं दंष्ट्राणां विज्ञोत्तरं ॥
मैथुनं संप्रययते । चतुरोवा विषस्यागमने तत्र विज्ञेयश्च.
र्विकान् मासान् नागी गर्भं पुनः पुनः ॥ एवं ज्ञात्वा
मथारयत् । ततः कार्तिकमासे त तत्वेन विषकर्म समाभेत

एकविंशतिरात्रेण विषं दंष्ट्रा येः कार्या तदंतं तस्य जीवितं
सुजायते । नागीपार्श्वसमा. मकरीमासिकी विद्यातकराली
वती वाल सर्पस्त उच्यते । पं च हिमासिकी कालरात्री भवे
चविंशतिरात्रस्त सद्यः प्राणह त जीणि चतुरो यमहृतिका ॥
रोभवेत् । घण्टासाज्ञातमात्र. मकरीशस्त्रकं विद्यातकराली
स्त कंचुकं वै प्रमुंचति । पादा काकपादिका । छकाराकृतिः
नांचापि विज्ञेया हे शतेहे च कालरात्री याम्या कृपाकृतिः
विज्ञाती । गोतोससृष्ट्याः पा स्मृता । मकरीवातला ज्ञेया
दाः प्रविशति क्रमंतिव । संथो काली पैतिकी स्मृता । कपा
नाचास्य विज्ञेयं हे शतेविश त्मिका कालरात्री यमहृती सा.
ती तथा । पौसत्या आपि वि. त्रिपातिकी । शुक्ला त मकरी
ज्ञेया हे शते विज्ञाति सत्या । ज्ञेया काली रक्तसन्निभा का
अकालजाता ये सर्पा निर्विषा लरात्री भवेत् पीता कुलाच
स्ते प्रकीर्तिताः । पंचसप्तति. यमहृतिका । इति भविष्यपुर
वर्षाणि आयुस्तेषां प्रकीर्तितं । गोपंचमीकल्पे ॥ कण्ठपयउवाच
रक्त पीत शुक्ल देता आनीला सविषादं प्रयोमथ यमहृती त
मंदवेगिनः । एते अत्यायुषो चेद्वेत् । नचिकितसावुधेः
ज्ञेया अत्याहाराश्च भीरवः ॥ कार्या तं गतायुर्निदिशोत्
एकञ्चास्य भवेद्वकं हे जिकेच प्रहणं दे दिवा रात्रौ एकैके शु
प्रकीर्तिते । प्रथमा ब्रह्मदेवता जतेग्रहिः । एकस्य च समानं
द्वितीया विष्णुदेवता । तृतीया च द्वितीयं षोडशतथा । ना
रुद्रदेवता चतुर्थी यमदेवता गोदये ययुदहोहता विद्धा
हीना प्रमाणातः सातवामनेन विद्वितः । कालदष्टं विज्ञा
समाश्रिता । नास्या संज्ञाः प्रयो नीयात् कण्ठपयस्य वचोयथा
कथा नौघथं नैव भेषजं । वै यत्नात्रे पतते विंडकीलाप्र
यः परोमुत्ति याति मृत्युस्तस्या सलिलाहृते । तस्मात् सुवेते
विलोचना । विवितमान उ दंष्ट्राविषं सर्पस्य शरुणा ॥

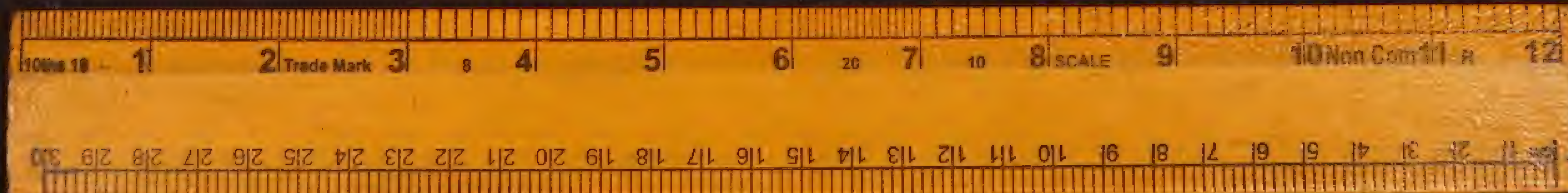

ज्वालाशते तुरंगेण देहे संक-
मते विषे । यावत् संक्रामयेद्वा
कुं कुंचितं वा प्रसारयेत् । अने
नक्षत्रमात्रेण विषे गच्छति म-
रुके । वेधते विषवेगस्तु श-
तशोऽथ सहस्रशः । वईते रक्त-
मासाद्य ततो वाते शिरसी य-
था । तैलविंडं कुंलप्राप्य य-
था वेगेन वईते ॥ शिरःकुंली
आश्रये प्राप्य मारुतेन समी-
रितः । ततस्त्रालाशते प्राप्य-
त्वचास्थाने विचेष्टिते । त्वचा
सुदृग्गुणं विद्याच्छाणितेषु
चतुर्गुणं । पित्तं विगुणं याति
श्लेष्मैवैषां भवेत् । वायो
विशदगुणं चैव मज्जे षष्टिगुणं
तथा । प्राणैश्चैकार्णावी भूते स-
र्वस्त्वानिरोधयेत् । स्त्रोतेन रु-
ध्मानेन याति साध्य मसा-
ध्यता । ततोऽसौ स्त्रियते जेत
निष्प्रासोच्छ्वासवर्जितः ॥ नि-
क्रान्ते तततो जीवे भूते पंचत-
माशते । तानि भूतानि गच्छति
यस्य यस्य यथा लयं । एधि-
व्यापस्त्राया तेजो वायु शका-
शमेव । उत्येषा मेव संचातः
शरीरं अभिधीयते । एधि वीर्य-

थिवीयाति आपस्तोयेषु लीयते
तेजो गच्छति चादित्यं मारुते
मारुते व्रजेत् । आकाशे चैव
आकाशे सरु तेनैव गच्छति-
स्वस्थाने ते प्रपद्यते परस्पर-
वियोजिताः । न जीवेदाशतः
कश्चिदिदं जन्म निश्चयत । वि-
षाद्येन उपेक्षेत त्वरितेन चिकि-
त्सयेत् । एकमस्ति विषलो-
के द्वितीयं चोपपद्यते । तथा च
लविषं चैव स्याद्वरेत तेष्वेव च ।
प्रथमे विषवेगे तु रोमद्वयं प्रजा-
यते । द्वितीये विषवेगे तु स्नेहो
गच्छेद्यजायते । तृतीये विषवे-
गे तु कम्पो गात्रेषु जायते । च-
तुर्थे विषवेगे तु श्रोत्रोत्तरं निरो-
धकृतं । पंचमे विषवेगे तु हि-
क्का गात्रेषु जायते । षष्ठे तु वि-
षवेगे तु ग्रीवाभंगस्तजायते-
सप्तमे विषवेगे तु प्राणोभ्यो वि-
प्रमुच्यते । सप्तधा तु वहा हेते
वेन ते येन भाषिताः ॥
त्वचस्थाने विषे प्राप्ते तस्य रूपा-
णि मे मृगा ॥ शृंगानि नि-
मिश्रयंते यतः ते च सुकुर्वुजः ॥
एतानि युष्मादिजानि तस्य त-
वराते विषे ॥

स्यागदे प्रवक्ष्यामि येन सम्य-
घते सखे । अर्कमूल सपामार्ग-
प्रियंगु तगरंतथा । एतदालो-
अ दातव्यं ततः संपद्यते सखे ।
ततः स्नास्मिन् कृते विषा न नि-
वर्तेत चेद्विषे । त्वचस्थानं ततो
भित्वा रक्तस्थाने प्रधावति ॥
विषे च रक्तं संप्राप्ते तस्य रूपा-
णि मे मृगा ॥ दद्यात्ते सुसते चै-
व शीतले वक्रमन्यते । एतानि
यस्य रूपाणि तस्य रक्तं विषं ग-
ते । तत्रागदे प्रवक्ष्यामि येन
संमद्यते सखे । उपरीरे चंदनं
कृष्टं सुतपले तगरंतथा । स-
हाकालस्य मूलानि सिंधुवारस-
गस्य च । हिंयं च मरिचं चैव ए-
वैवेगे तु दापयेत् सुहृती तु-
श्चिकाली च इंद्रवारुणमूलकं
सर्पगंधां हृतं चैव द्वितीये प-
रिकीर्तितं । सिंधुवारंतथा हिं-
य तृतीये कारयेदुधः । नस्य-
पानं च कुर्वीत अंजनं लेपनं त-
था । एतेनैवोपचारेण ततः स-
पद्यते सखे ॥ रक्तस्थानं ततो
गत्वा पित्तस्थानं प्रधावति । पि-
त्तस्थानं गते विप्रविषे रूपाणि
मे मृगा ॥ उतिष्ठते निपतते द-

सखे सुसते तथा । गात्रतः पीत-
ता स्याद्वै दिशः पृथपति पीति
काः । यवलाश्रुभवेन मृच्छा न
चात्मानं विजानते । विषक्रियां
तस्य कुर्यात् यथा संपद्यते स-
खे पिप्पले मधुकं चैव मधु-
खंडं हृते तथा । मधुसारमला-
वंच जाति शर्करा लका ॥
इंद्रवारुणमूलं च गरुमूत्राण-
पेषयेत् । नस्य तस्य प्रयुज्जीत-
पानं मालेपमाहुने । एतेनैवो-
पचारेण ततः संपद्यते सखे ।
पित्तस्थानं मतिक्रम्य श्लेष्मस्था-
ने च गच्छति । श्लेष्मस्थाने त-
तः प्राप्ते तस्य रूपाणि मे मृगा ॥
गात्राणि तस्य कथंते निष्प्रास-
श्च न जायते । लाला च खवते
तस्य कंठे वुरचुरायते । एता-
नि यस्य रूपाणि तस्य श्लेष्म-
ते विषे ॥ तस्यागदे प्रवक्ष्या-
मि येन संपद्यते सखे । त्रिकटु-
कंच कोणार्ककी लोधु मधुसा-
रकं । एतेषां सप्तभागानि गवो-
मूत्राणपेषयेत् । नस्य पानं च कु-
र्वीत अंजनं लेपनं तथा । एते-
नैवोपचारेण ततः संपद्यते
सखे ॥

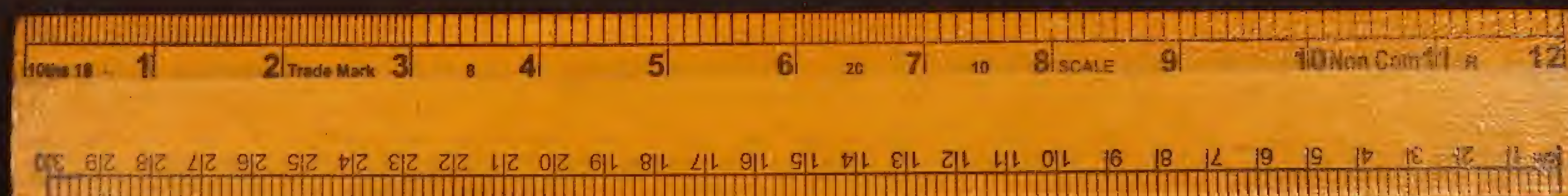

स्येष्टस्यान मतिकस्य वायु-
स्थानं च गच्छति । तत्र शृणोति
वसामि वायुस्थानगते विषे-
ग्राभायते च जठरे यत्नवांश्च
न पश्यति । ईदृशं कुरुते उपेष्ट
हि मग्नश्च जायते । एतानि य-
स्य शृणोति तस्य वायुगतं विषं
तस्यागदे प्रवसामि येन संघ-
द्यते सखे शोणमूलं पिया-
ले च रक्ताच गजपिप्पली ॥
भारीवृत्ता पिप्पलिदेवदारु म-
धुकसारं सह सिङ्गवारं । हिंश्रु-
पिष्टा युक्तिकां च ऊष्णदद्याच्च
तस्यांजन लेपनादीन् । एषोऽग-
दः सर्वविषाणि हन्यात् । स्वयं
भुजादेव वरेण सूष्टुः । अंजनं
चैव नश्ये च त्रिषं दद्याद्विषानि
ते । वायुस्थानं ततो मुक्तामज्ज-
स्थानं प्रधावति । विषे मज्जग-
ते विप्र तस्य शृणोति मेष्टुण
दृष्टिश्च हीयते तस्य भृशमेगा-
नि भुञ्चति । एतानि यस्य शृणो-
ति तस्य मज्जगतं विषं । तस्या-
गदे प्रवसामि येन संघद्यते स-
खे । हृते मधु शर्करां च उपशी-
रेदने तथा । एतदालोड्यद्वा
तयो पाने तस्य च स्रवत ॥ त

तः प्रणश्यते उःखेततः संपद्य-
ते सखे । अथ तस्मिन् कृते
योगे विषे तस्य निवर्तते ॥
मज्जस्थानं ततो गत्वा मर्म-
स्थानं प्रधावति । विषे तममं
संप्राप्ते शृणोति उपेष्ट यथा भवेत्
निश्चेष्टः पतते भूमौ कर्णाभ्या-
वधिरो भवेत् । करिणासिच्य
मानस्य रोमहर्षेण जायते ।
देवे न हन्यमानस्य देवराजीन जा-
यते । शस्त्रेणाच्छिद्यमानस्य रु-
धिरं न प्रवर्तते । केशेषु लक्ष-
मानेषु चैव क्लेशप्रवेदने । य-
स्य कर्णौ च पाशौ च हनूपादौ
च संधयः । शिथिलानि भवे-
तीह स गतासु रिनिष्कृतिः
एतानि यस्य शृणोति विपरीत-
निर्गोतम । मृतं ततो विजानी-
यात् कश्यपस्य वचो यथा ।
वैद्यास्तस्य न पश्यन्ति ये पश्यं-
ति कुशितिताः ॥ विचक्ष-
णास्त पश्यन्ति मंत्रौषधिसमन्ति-
ताः । तस्यागदे प्रवसामि सखे
रुद्रेण भाषिते । मधुरपित्तमा-
ज्जपित्ते न कुलपित्तकं । मस्य
माहिष पित्तं च धानालीमूलमे-
व च ॥ ऊकुमे भारीवृत्ते ॥

ऊष्टं कास्मरी च त्वचे तथा दिवा सर्पो विषाधिकः । न पुंस-
उत्पलस्य च किञ्चलं पद्मस्य च कस्तु संध्यायोकं पश्येन तुभा-
मुदस्य च । एतानि समभागानि धिते । अथकारे तदद्याना मु-
तो मूत्रेणातु शोषयेत् । उयोः दके गहने वने । सप्तस्यैव प्र-
गदे यस्य हस्ते दष्टेन म्रियते न मत्तस्य पदे सर्पेन दृश्यते ।
वे । कालाहिनापि दष्टे पित्ति प्रवृत्त्या एपजानने कथं वै-
प्रभवति निर्विषः । त्रिप्रमेव- द्यश्चित्तसति । चतुर्विधार-
प्रदातव्यं मृतसंजीवनीषधे हः प्रोक्ताः सत्रगास्तु मन्त्रात्मना-
अंजनं चैव नश्ये च त्रिप्रमेव दष्टेन म्रियते न मत्तस्य पदे सर्पेन दृश्यते ।
द्विचक्षणाः । इति भविष्यपुरा दष्टीकरा मेरुलिनी राजिलाम्भे-
ण ब्रह्मपर्वणि पंचमी धातुगतं तरालया । दष्टीकरा कातविषा-
विषा क्रिया ॥ गोतम उवाच ॥ मंत्रलाः येनिकाः स्मृताः । ये-
कीदृशं एतदाख्यादि सर्वदष्ट सात्त्रिपातिकाः । रक्तं मरीच-
स्यलक्षणं । कश्यप उवाच ॥ येनैकां संध्यायोकं पश्येन तुभा-
तः परंप्रवेदासिनागानां रूपं क । कुसुं दष्टीकराणां तजाय-
लक्षणं । सर्पदष्टस्य च तथा ते वातमुल्लेखं । रक्तं च नैव च-
समासाद्विजयं च । अथ सर्वेण प्रः शोणितं मेरुलीकृते पित्ति-
दष्टस्य ऊर्द्धा दृष्टिः प्रजायते । लेराजिलेख्ये तद्वद्वत्तरे के त-
संध्यादष्टस्य च तथा प्रथो दृष्टिः या । तेषाः संध्यास्य चत्वारः पंच-
प्रजायते । न पुंसकेन दष्टस्य गमर्तः प्रजायते । रुषादष्टस्य
वा साम्या दृष्टिर्दिजवरोत्तमं विषो वैश्वः शूद्रश्चैव चतुर्थकः
ऊग्रारोमपि दष्टस्य दक्षिणां च त्रयाणामभ्युदयातति के दद्या-
वजायते । शुर्विराणा वायु द तस्यागदे प्रवसामि सखे
दष्टस्य तथा खेदश्च जायते रो तस्यैव विफलमेव वा । त्रासो
मोचः स्तुतिकायाश्च वेपथुश्च नतु दष्टस्य दाहो गात्रेषु जायते
पिजायते यत्र गीप्रभवेदात्रो मभ्रजायते । श्यामवर्णोऽस-
खे

सर्प दूध सर्प

चस्यात्मनस्तेभ्य जायते। त
स्य कुर्यात्प्रतीकारं येन संप-
द्यते सत्त्वं। अथ गंधासमाप-
सिद्धिं चारुसालये। एतत्तर्पि-
समायुक्तं पानेन संचरापयेत्।
एतेनैवोपचारेण सुखी भव-
ति मानवः ॥ हविषेण तद-
ष्टस्य कंषो गात्रेषु जायते। मू-
र्च्छा मोह स्तब्धा स्याद्वे नशान-
मभिजायते। जायते वेदनाते
स ऊर्ध्वं चैव निरीक्षते। तस्य-
कुर्यात् प्रतीकारं येन संप-
द्यते सत्त्वं। अर्कमूलमपामा-
सं पिबेद्युसथारुणी। एतत्त-
र्पिः समायुक्तं पानेन तस्य प्रदाय-
येत् एतेनैवोपचारेण सुखी भ-
वति मानवः। वैशेषनापि हि द-
ष्टस्य शूलान्दृष्याणि घानि तु। अ-
प्यप्रकोषो लालाच नवोदह-
ति वेदना मूर्च्छाच प्रवल्ता य-
स्य आत्मानं नाभिनेदति। त-
स्य कुर्यात्प्रतीकारं येन संप-
द्यते सत्त्वं। अथ गंधासमाप-
गृहभूमं सयुगलं शिरीषार्क-
पलाशैश्च श्रेतोचगिरिकर्ण-
कांगिसुरेण समायुक्तं पानेन
संचरापयेत्। पथं वैशेषनदष्टा-

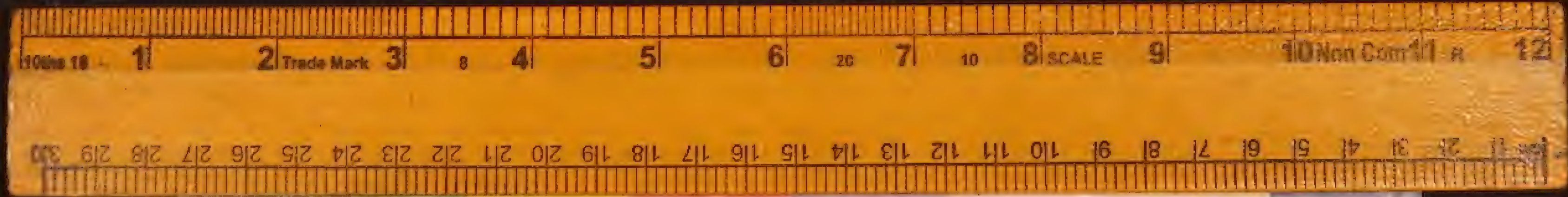
सर्पे ई. १५ सर्पे
६००५

६००८
 प्रणश्चतुर्गोथावै शूद्राः शूद्रम
 सगंधिनः । वासंतेषां प्रवत्स्या
 मि यथावदनुसर्तव्यः । नदीक
 पतडागेषु गिरिप्रश्रवणेषु च
 आगामेषु परिवेषु सुविद्याय
 तनेषु च । वसंति ब्राह्मणाः स-
 पाशमहारेचतष्यथे । क्षत्रियो
 वसते नित्यं तैरगोषु परेषु च
 गोशालासु मृगशालासु पला-
 लेषु तटेषु च । गण्डेषु पथितुले
 सुविप्रवैश्यावसंति च । आवि-
 विक्तेषु स्थानेषु निर्गरेषु वने-
 शुच ॥ शूद्रागारे श्मशानेषु
 शूद्राविप्रवसंति च । स्मेताशु
 कपिलाश्चेव ये सपास्तनलप्र-
 भाः । सालिकामनसि नो विप्र-
 ब्राह्मणा स्तेवुषेः स्मृताः रक्तव-
 र्णा सुवर्णभद्रवालमनिसन्नि-
 भाः । सूर्यप्रभास्तथा विप्रत्त-
 रियास्तो भुजंगमाः नाना विस्ति-
 रराजीभि रतसीवर्णासन्निभाः ।
 वाराणस्यासुवर्णाभावैश्यास्त-
 च भुजंगमाः । काकोदरनिभाः
 केचित् ये च श्रेष्ठसन्निभाः काक-
 वर्णा भद्रवर्णा स्ते शूद्राः परि-
 कीर्तिताः । यस्य संपर्णा दृष्टस्य
 शमंगल मंतरं बालदृष्टविजा-
 नीयात् कश्यपस्य
 वक्तो यथा । यस्य संपर्णा दृष्टस्य
 रंणं द्यंगल मंतरं यौवनस्येन
 दृष्टस्य पतद्भवति लक्षणां । य-
 स्य संपर्णा दृष्टस्य सादं द्यंगलमं-
 तं । वृद्धदृष्टं विजानीयात् कश्य-
 पस्य वक्तो यथा । अनंतः प्रेक्षते
 श्वं वामपार्श्वं त वासुकिः ।
 तत्तको दक्षिणे पार्श्वे कर्को-
 रः पृष्ठतस्तथा । वलेन ध्रुमते
 पद्मे मरापद्मे निमज्जति । वि-
 मज्जे स्तिष्ठते चैव शंखपालो
 मुकुमुकुः । सर्वेषां कुरुते रूपं
 कुलिकः पन्नगोत्तमः । अनंतस्य
 दिशा एकी वासुकेस्तु कृतापा-
 नः दक्षिणा तत्तकस्योक्ता । क-
 र्कोटस्य तं नैर्हती । पश्चिमा पद्म-
 नाभस्य मरापद्मस्य वायुजा ॥
 उत्तर शंखपालस्य वैशानी के-
 रत्नस्य तु अनंतस्य भवेत् पद्मे
 वासुकेः स्थातृपोतपले । स्व-
 स्तिकं तत्तकस्योक्तं कर्कोटस्य
 त्रिरेखकं पद्मस्य तु भवेत् प-
 रं शूलमसुतरस्य तु । शंखजा-
 तं भवेत्कुत्र कुलिकस्यादौ च द-
 र्कः । अनंतः कुलिकाविप्रः क्षत्रि-
 यो शंखवासुकी मरापद्मस्तु
 लकश्च वैशेषा विप्रकीर्तिताः

पञ्चककोटको मूद्रो सदा ते धुवारे हिंसे च पिष्टा उदिकाच
 यो मनीषिभिः । अनेन कृति कार्या । समंतरुवाच । इत्युक्त
 कौशिको वार्ताते ब्रह्मसंभवे वानप्रवासीरोगोतमस्यप्रजापतिः
 वासकिः शोतपालश्च रक्तोऽय लक्षणो सर्वनागानां रूपवर्ण
 मि समुद्रवै । तत्कश्च महाप विधेस्तथा । तस्मात्स एजयेत्
 म इहात पीतो बभूवतः । प गानसदा भक्त्या समन्वितः
 मककोटकोविप्र सपौकुलो विशेषतस्तपेचमोपयसाया
 वभूवतः । इयंयाने वृषेण यसेनच आवाणेमासिपंचमो
 इराजानमथपावकं । यस्तीष शुक्रपत्तेनराधिप हारस्याभ
 त्याघ धृतानेतान् सिद्धिकरा यतोलेखा गोमयेनविधोल्
 नुविदः । एतज्जंभः पताकाव गाः । एजयेद्विधिवद्दीर्घाधि
 कोचनेमणयस्तथा । शरसो र्दकतैः ऊरोः गंधपुष्पाय
 मालिकाकां व जीवजीवेति हारेषु ब्राह्मणानां चतुर्पैः
 सुव्रत । एतेषां दर्शनेष्टेष्टक येत्स्य एजयेतीह नागान्
 न्याचप्रतिसूतिका चतुःपदि भक्तिपुरःसराः । न तेषां सर्व
 समाख्याताभोगिनो मन्त्रपत्र तोवीरभयंभवतिकर्हिचित
 गाः । अष्टशण्डेषवद्विष्णा इति भविष्ये पंचमीकल्प ॥
 अष्टविंशसहोयराः । विष्णा समंतरुवाच । तथाभरपदे
 कृतिताः प्रोक्ताः सप्तमंडलिन मासिपंचमो अष्टयान्वितः
 स्तथा । राजीवास्तदशप्रोक्ता तथालिख्यनरोनागान्कस
 दत्ताः षोडशपंचुच । इष्टभोदेष्ट वार्तादिवर्णकैः एजयेत्तथप
 भि श्वेवचैरभः प्रोष्टवादनः ना येष्टुसर्पिःपायसपुग्गलेः त
 गणुष्यसुवर्णाख्या निर्विघायेच स्यतश्चिमायातिपत्रगास्तत
 पत्रगाः । एतमेवेतसर्पाणांश कादयः आसप्तमातकुलात्स
 तदिनवतिस्मृतं वराहकर्मि नभयेनागताभवेत् तस्मात्सर्व
 जपिण्यलिव गोधारिकापिण्य प्रयत्नेननागानेव एजयेदुधः
 लदेवदारु । सपुं कस्तारसहसि इति भविष्यपंचमीकल्प ॥

समंतरुवाच । तथाचाम्ययजे शोतकोर्णदरादिषु । देरीशस
 मासि पंचमोऊरुनेदना कृता यो भिचुर्लगादिकालरुतकः
 रुशमयात्रागान् इष्टाणसहस्र वके नोरोच श्रीवाया एष्टेवन
 जयेत् । चूतोदकाभ्यो पयस्यास्त हि जीवति । एतं दिनपतिभुंते
 पयित्वा विष्णापते । गोधूमेऽप सईयामेतोपरे । शेषाः ग्रहाः
 यसा स्वित्रे भंसेषु विविधेस्त प्रतिदिने षट्संख्यापतिवर्तनैः ।
 था । यस्तस्याविधिवद्वागान् नागभोगाक्रमोत्तेयो राजौ वा
 शुचिर्भक्त्या समन्वितः । एज एणविवर्तनैः पौषोर्कः फणिप
 येत् ऊरुशर्दल तस्य शेषाद शुद्ध सत्तकोभोमईरितः ॥
 योत्प । नागाः प्रीता भवेतीह ककोटो जोगुरुः पयो महा
 प्रांति माप्रोति मानवः । सुश पञ्चम्य भार्गवः ॥ शालः श
 ति लोकमासाद्य मोदतेप्रास्य नैश्वरो राज्ञः कृलिकश्चाहयो
 तीः समाः ॥ इत्येतत् कथिते ग्रहाः । राजौ दिवासुरगुरोर्भो
 विप्र पंचमीकल्प सुतमे । पत्र गो स्यादमरोतकः । पयोः का
 कं । ओं ऊरुऊले नः फट्सा लो दिवा राज्ञः कृलिकेन सह
 हा । इति भविष्यपुराणे । शत स्थितः । यामाहे संधिसंस्थाः
 साहस्योसंहितायां पंचमीकल् स वेत्तो कालयतीचरेत् । वा
 ग्रन्थ । सुतरुवाच ॥ प्राणेस्य ण दिषु वक्ति वाजि युग भू
 रं गारुडं च शिवोक्तं प्रवदाम्य रेक भागतः । दिवा षड् वेद
 हे । स्थानायादौ प्रवक्ष्यामि नेत्रादिपंच चितसुखोपकैः
 या दष्टो नजीवति ॥ चिता पादांशुष्टेपादष्टेष्टे गुल्फे जा
 वल्लीक शैलादौ कूपेचविवरे नुनि लिंगके । नाभो हृदिस्त
 तरोः । देशे रेतावययस्य प्रा नतटे कंठे नासापुटेवर्ण । क
 ल्पाने सनजीवति । षष्ट्याच णियोश्चक्रवोः शोले सुल्लकेप्र
 कर्कटे मेघे मूलाश्लेषा मद्या तिपत्त कमात् । तिष्ठेच्चदशज्जी
 दिषु । कक्षा प्राणि गले संधो वेन उंसा दक्षिणभागे । का
 यस्य वामभागे त स्थिया वा

युवहात करात्। अमवत्तु
तोमोहो निर्वर्ततचमर्दनात्
आत्मनः परमेवीजे हेमाख्ये
स्फाटिकामले। ज्ञातये विष
पापत्रे वीजे तस्यचतर्विधे। वि
३ पंचसंयुत माघ मुक्ते दि
तीयके। घण्टाकुंठतीयेस्यात्
सविसर्गं चतर्विधे। ओं कुरुं दे
स्वाहा विद्यात्रे लोकास्त्रायंग
रुदेन धृतापुरा। वधेपुनाच
तामानो मुनेः प्रप्रावे नसे
त। गले कुरुयसेतपश्चात् ह
दिवैवविशेषतः। ऊं दे स्वायुस्य
योपादयुगेहान्मासईरितः ॥
गृहेपिलिखिता यत्र तत्रागाः
संयजेति च। सहस्र संयजं
तस्यैवकर्णेष्टतंतथा। यदृष्ट
हे प्रार्क राजमा नागास्तुजा
तिच। समलक्ष्यजप्याहे सि
द्धिः प्राप्ता सरासरे ॥ ओं स
वर्णादेवे ऊकुट विग्रहरूपि
णिस्वाहा। पंचाष्टदले पमे
दले वर्णयुगलिखित नामेतत्
वारिधार्गभिः स्नातो दद्यात् विष
यजेत्। ओं पतिस्वाहा। अंग
ष्टादि कनिष्ठेते करे व्याख्या
देहके। केवके हृदिलिगे च

पादयो गुरुदे हिंसः। नाका
मंतिच तच्छायां स्वप्रेषिविष
पत्रागाः। यस्तल्लक्षणेपेक्षायाः
सदृष्टा नाशयेद्विषे। ओं क्रौं
क्रौं क्रौं भिरुताये नमः। क
र्णो जमा तिवेविद्या दष्टकस्य
विषं हरेत्। अत्रान्यसेतपादा
ये ई ई गुल्फेऽथ जावुनि। उ
रु प ये कटितटे ओ नाभोवि
यसेत् सपीः। हृदि ओ वक्र
देशे च अंगे अः हेम संयुताः
हेमो विषादि च हरेत् जलो
ध्यातोऽथ एजितः। गुरुदेः ह
मिति ध्यात्वा ऊर्ध्वादिषहरो
क्रियां। हे मंत्रे गात्रविर्यस्ते
विषादिह्य मीरिते। न्यस्य
हेमं वामकरे नासा मुखनि
रोधकृतं। मंत्रो हरेत् दष्टक
स्य तस्योसादिगतं विषं। स
वायुना समाकुच्यदेतानां ग
लेहरेत्। तनौ न्यसेदष्टकेवानी
लकाणादि समरेत् ॥ पीते
प्रयोगिगमले ताण्डलादिर्वि
षापहं। घनगीवा फलितीनां
मलेचक्रजमीदृशं। मलेयु
क्तादृश्यास्तु ककीटागोस्किर्णा
काश्चिदृष्टं चतोपेत लेपो।

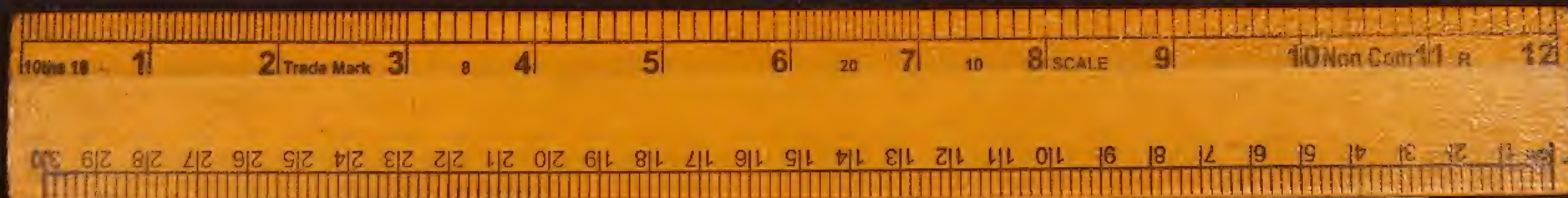
यं विषमर्दनः। विषमर्दिन
वजेच उस्ते पिवति यो वृते।
पंचागत शिरीयस्य मलेगुंज
नजंतथा। संवागलेपतश्चापि
पानाद्वा विषहृद्भवेत्। श्री गोन
सादि विषहृतं। हललाटविष
गंते ध्याते वषणादि कुरुवेत्।
नस्तु धोनो वषेत कन्या ऊर्ध्वा
मद जलाविला। जलासमाष्ट
माहस्व गरुत्मानिवसर्वगः ॥ क
विः स्यात् प्रकृतिधारी स्यादृषप
स्त्री श्यायुरागुयात्। विषहृत
स्यात् कथा तद्वत्तु निर्वासंमते
बुवे। इति गुरुदे प्राणे स्यरेगुरु
उ समाप्तं १९ अध्यायः ॥
अपरं च। अग्निरुवाच ॥
नागादयोऽथ तारादिः दशास्या
नावि मर्मच। सतकंदष्टवेष्टे
ति समलक्षणा मुच्यते। यो
षवास्तुकि तच्छायाः ककोटो
ऽङ्गो महोबुजः। शोखपालश्च
ऊलिक इत्येहो नागवर्धकाः।
दष्टाष्ट पंच विष्णा शतमूर्द्धा
न्विताः कमात्। वि प्रो नृपो वि
पो शूरो हौ हौ नागेषु कीर्ति
तौ। तदन्वयाः पंचशते तेभ्यो
ज्ञाता ह्यसंख्यकाः। फणिम

उलि रज्जील वात पित्त कफा
मकाः। योतरा दोषभिप्रोते स
पो दवीकराः स्मृताः। रथोग
लोगलच्छस्त्रस्त्रिकोऊपाया
रिणः। गोनसा मन्दगा दीक्षां
इले विविधेः स्थिताः। राजीला
श्रिविताः त्रिगया स्त्रियां शृङ्ख
राजिभिः। वीतरा मिश्र चिक्ता
श्रुभू वर्षाद्येय कायवः। चतुर्वि
धास्तेषु विष्णुभेदाः षोडश ग
नसाः। त्रयोदश च राजीलाय
तरा एकविंशतिः। येऽनुक्त
काले जायंते सर्पा स्तेयंतराः
स्मृताः। आषाढादि विमासेः
स्याद्भवे मासचतष्टये। अ
ष्टकानां प्राते हेचचत्वारिंश
तप्रसूयते। सर्पा ग्रसेति सूतो
तान् विनासी पुं नपुंसकान् ३
स्त्रीलतेति समाहात हृष्टो मा
साईवेदहिः। द्वादशाहात स
वोयः स्यादेताः स्यः सूर्यद
शनात् द्वाविंशदिन विंशत्या
श्रुतस्य स्तेषु दंष्ट्रिकाः। कराली
मकरी कालरात्री च यमहृतिकाः
पतास्ताः सविषा देहा वामद
क्षिणपार्श्वगाः। घन्तासां मुचे
तेकृति जीवेत् षष्टि समा हय

नागाः सर्पादि वारेणाः सप्त ३ हेः ज्ञेयवताप्रतः किलहारे
 ता दिवा निशि। तेषां षट् प्रति जीर्णकृपे जीर्णवेषमनिऊडा
 वारेष कृतिकः सर्वसंधिषु ॥ के शिग्रु स्नेहानकाक्षेषु जे
 शोवेनतामहाज्ञेन सहस्रस्योद दृङ्खरोषच । वटेचजीर्णश
 योः शवा । हयो वं नाडिका कारे त्वाम हत कत्तज्जुणि
 मंत्रमंत्रं कुलिकोदयः । उष्टः तालो शोवेगलेमूर्द्धिचिवके
 सकालः सर्वत्र सर्वदेशे विनि नाभिपादयोः दंशेः शुभपु
 दिशेत् । कृतिका भराणी स्वा भो भतः पुष्पहस्तः सवाक
 तीमले एवात्रयाधिनी विशा धीः लिङ्गवर्ण समानशुभपु
 स्वाहं मचास्नेषा चित्रा अवरा वस्त्राः मलः शुचिः । अपहारा
 रोहिणी हस्तमेद कुजोवारो पे गतः शस्त्री प्रमादीभृगतेजगाः
 चमी चाष्टमीतिथिः षष्ठीरिक्ता विवागीवासाः पाशादिहस्तो ग
 शिवानिघापंचमीचवतुंशी दृढवर्णभाक । शुक्लकाशधि
 संख्या चतुष्टयं दृष्टं दग्धयोगे तः विवन्न सिलाकककरोषु
 शुभशयः । एकदिवहवोदंश कः आर्द्रवासाः कुलभक्त पुष्पा
 दष्टविहं च खंडिते । अदंशम हेमशिरोरुहः । कुचमदीनावदे
 वपुत्रे स्यादंशमेवे चतुर्विधः दीगदस्यक पादलावकः । केश
 त्रयो द्वेकत्तादंश वेदना लेवी दृष्टाच्छेदी उष्टा हतास्त
 रुधिरा नगा । नक्तं हेकाद्रि धेकलः । इत्यानावाहयहृथाय
 कूर्माभा दंशश्च यम चोरिता दिहृतस्य चात्मनः । आभ्या हा
 दाही पिपीलिकास्यशी कागद भ्या एष्टयान्ता विद्यात स्त्री
 शेषरुज्जान्वितः । सतोदो ग पुनपुंसकान् । हतः सृष्टाति
 थितो देशः सविषोन्मस्तनिर्वि यद्वात्र तस्मिन् देश मुराहरे
 षः । देवालये मृत्युहे वल्मी त् । हतो द्विचलने उष्टं सुविभि
 कोद्यानकोदरे । श्या संख्या निश्रुलाशुभा जीवपाशेषुभो
 श्मशानेच श्मशाने सिंधुसे हतो उष्टः न्यत्र समागतः । जी
 गमे । हीपेचतुष्टये सौधेश वारातागते उष्टः शुभोहत-

निवेदने । हतस्य वाक प्रहृष्टा श सप्तसु पातोहीतंतरामि
 सा एवामजाहुनिदिता । विभ तः । विद्यदेशो ललाटे पात्र
 के सप्तवाक्योते विविनिविष तो नेत्रं ततो मुत्त । आस्याच
 कालता । आद्यैः स्वैश्चकाद्यैश्च शानाभीहो धातन प्रमोति
 वर्यो भिन्नलिपि द्विधा । स्त २ हिक्मात् अत्पात्रेये ललाणा
 जो वसमान् वर्यी इतिज्ञेयः णि । अग्रिरुवाच । मंत्रध्याने
 श्रु मातकाः वाताग्नीइजला यथे देष्ट चिकित्सा प्रवदामि
 तानो वर्येषु च चतुष्टये । न ते । ज्ञेनमोभगवतेनीलकंठ
 पुंसकाः पंचसाः स्यः स्यः शको येति । जपनादिषहानिः स्या
 वयोनयः । उष्टो हतस्यवाक्य दो वाताग्नी मध्यमोदरिः ॥ प्र
 शास्तावरुणावर्णा अतिउष्टा नपुंसकाः प्रस्थाने मंगलेवाक्य
 गर्जिते मेचुहस्तितोः । प्रवृत्ति फलेवृत्त चासस्य च रते
 जिते । शुभागीतादिशवाः स्य रीदंशस्यादसिहये । प्रनेधगी
 तायाकोदो दक्षिणेतिरुतेत्तं वेष्टया विप्रो न्यः कया गौर्दे
 तीशुरजभजो । क्षीराज्यदधि शोवावुक्तं वैभेरीफले सुराः
 तंडुला हेमदृष्टं च सिहयेभि मुत्ता अमी । सकाष्टः सानलः
 कारु मलिनोवरभारभृत् । गल स्यरेको गोमाष र्गुप्रोलक क
 पार्दिकाः तैलेकपालकापासा तिष्ठयो भस्मनष्टये विषवेगा
 श्र सप्तसु पातोहीतंतरामि तः । विद्यदेशो ललाटे पात्र
 तो नेत्रं ततो मुत्त । आस्याच शानाभीहो धातन प्रमोति
 हिक्मात् अत्पात्रेये ललाणा णि । अग्रिरुवाच । मंत्रध्याने
 यथे देष्ट चिकित्सा प्रवदामि ते । ज्ञेनमोभगवतेनीलकंठ
 येति । जपनादिषहानिः स्या दोषय जीवस्तान् । साज्येश
 रुद्रसे पेये द्विविधे विष मुच्य ते ऊंऊंसे सर्प मृषादि मुगा
 दिव्यावरं विषे । पुणत स्वरा त्वितोवृत्ता लोहित तारकः
 शिवः । विषते नाम मंत्रये ता लेः शदमयः स्मृतः । जल मद्राम
 तेददयोय । गरुड विनासाशिर से । गरुडशिवयो । गरुडविषमे
 जन ३ प्रभेदन ३ विनासय ३ विमर्दय ३ कवचाय । अपतिह
 त शासने वंजुफट् अस्त्राय । उ ग्रुपधारकसर्वभयकर भीषय ३
 सर्वेदह ३ भस्मी ऊरु ऊरु स्वाहा नेत्राय । सप्तवर्णात युग्माष्ट दि
 गदल स्वरकेशरात । वर्योत्तव हिम्याभृत्कर्णिकमातकोऊं
 कृतादादिस तन्मरी वामहस्त

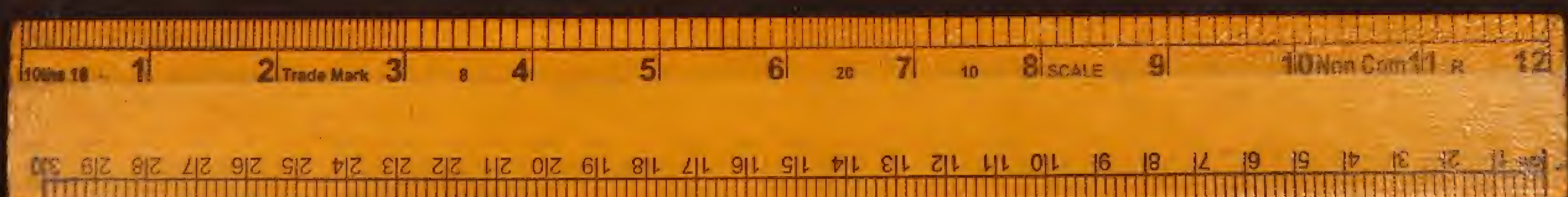

तले स्मरेत् । अंगुष्ठादेः त्वमेव
 एतन्निषेधेदोदिताः कलाः । पा
 वं वज्रं चतुर्धा रण्यार्थं वेशकदे
 वते । वृत्ताई मायं यथा देव
 क्लृप्तं वरुणदेवते । अस्मिन् स्वस्तिक
 युक्तं भेषजं वक्रिदेवते ॥ वृ
 तविह्वले वायु देवते कुलमा
 निले । अंगुष्ठाद्यंगुली मध्ये
 पर्यास्तेषु स्तरेषु सवर्ण
 नागवाहनवेष्टितेषु त्वमेव कृमा
 त् । विषते चतुरवर्णान् स्वमेव
 लसमन्विषः अङ्गुष्ठा वरुणदेवते
 आकाशे शिवदेवते । कनिष्ठा
 मध्यमवीजे त्वमेव स्याद्य मत्त
 रे । नागानां मादिवर्णेषु स्व
 मेव ल गतान् स्मरेत् । भूतादिव
 र्णान् दिव्यस्य अंगुष्ठाद्यंतपवे
 स्तु । तन्मात्रादिगुणार्णानंगु
 लीषु त्वमेव दुःखः । स्पर्शनादेवता
 ह्येतादृशहस्त्यादिषु द्वयोः मेरु
 लादिषु तान् वर्णान् विषते क
 रयोजितान् । अंगुष्ठाद्यंगुलिभि
 र्देहनाभिस्थानेषु पर्वसु स्वर्ण
 जतः सवर्णान् मानोभस्तद्दिन
 प्रभां ऊरुमारुणमाकंठादाके
 षोतात् स्मरेत् । अङ्गुष्ठमापि
 वेताई चंद्राख्यनागभूषण ॥

नीलाग्रनासमात्माने । महापते
 स्मरेदुधः । पर्वतार्थात्मनो वा
 क्पास्तेः स्यान्नेत्रिणविषे । स्व
 स्ति तार्क्ष्यकरस्यातः स्थिते गृष्ट
 विषापहा । तार्क्ष्यहस्तसमुच्चय
 तत् पंचांगुलिचालनात् । ऊर्णा
 दिषु स्तंभादीन् स्तंभकमदवी
 यथा । आकाशादेशभूवीजः पंचो
 गाधिपति मीनः । संस्तभयेति
 वीजातो भाषया स्तंभयेद्विषाद्य
 तस्मिन् भूषया वीजो मेरोः यसा
 धुमाधितः । संस्तवः स्यावयशा
 सः प्राचाद्यः संहरेद्विषे । दष्टमु
 त्यापयेद्वैषं स्वर्जप्रोभोभिषेक
 तः । स्वर्जमशोत्वमेव्यादिविस्व
 न अवर्णनता । संददात्येवसे
 युक्तो भूतेजो व्यत्ययात्स्थितः
 भूवायु वायुयस्मेरो विषं संक्राम
 यत्यसौ । अंतस्था निजवेष्म
 र्या वीजाग्रीड जलावुभिः ॥
 एतत्कर्मनयेन्मन्त्रीगरुडकृ
 तिविग्रहः । तार्क्ष्यवारुणगेहस्य
 स्तंभनाशयेद्विषे । जातुदे
 डीदुमुदिते स्वधा श्रीवीजला
 क्तिन । स्त्रान पानात् सर्वविष
 जरा हेमायमन्युजित पतिप
 ति महापति महापति विवि

साहा । पति पति महापति
 महापति लीलीसाहा । हावे
 तौ पतिराड् मंत्रो विषजावभि
 मंत्राणात् । पतिराजाय विषहे
 पति देवाय धीमहि तन्नो गरु
 डः प्रचोदयात् । वक्रिष्ये पाथ
 तत् ऐंद्री देवग्रीकोच दंतिनो
 सकलो लोभालीचेति नीलकं
 ठाद्य मीरितः । वत्तः कंठशि
 खा स्थितं त्वमेव स्तंभे ससे
 कृतौ । हर हर रुदयाय नमः
 कपर्दिने च शिरसे नीलकंठाय
 वैशिखा कालकूटविष भक्त
 णाय स्वाहायै वस्मिन् कंठि
 ने च कृतिनासे नैत्रेः प्रत्येकश
 स्त्रिभिः एताद्यै रानने युक्तस्य
 त पीतारुणासितैः । अभयं
 वरद त्राप वासकिंच दधदधु
 जैः । यत्नोपवीतपास्यंतगोरी
 रुद्रोः स्य देवता । पाद जानु
 गुहा नाभि हस्त कंठानन मू
 र्दं । मेराणां अस्त्रकरयो रे
 गुष्ठाद्यंगुलीषु च । तज्ज्यादि
 तदेतासु सर्वमंगुष्ठाद्योभ्यसेत्
 ध्यात्वेव संहरेत् क्षिप्रं बहुया
 मल मुद्रया । कनिष्ठा ज्येष्ठ
 या वहुतिस्त्रिणां प्र

सृतिर्जवः विषनाशेनामहस्त
 मन्त्रास्मिन् दक्षिणे करे । नमो
 भगवते नीलकंठायतिः । प्रम
 लकंठविः सर्वज्ञ कंठविः ति
 पञ्जोत्साहा । नमो नीलकंठाय
 नैक सर्वविषापहाय । नमस्तै
 रुद्रमयव । इति सस्माननादि
 धेविनृपति । नसेदेहः कर्णजा
 ष्या उपनेत्रा विधानतः । यजे
 रुद्रविधानेन नीलग्रीवं महेस्व
 रे । विषयाधि विनाशः स्यात्
 कृत्वा रुद्रविधानतः । इत्याद्यै
 ये महाप्रणो । यात्राकाले त
 स्य शुभाशुभस्तचकले यथा
 गानास हवीकरराजिलाया
 जानेव सर्वं भयदाभुजगाः ।
 विलोक्य सर्पं यदिनिर्विकु
 ल्पा निवृत्त विषस्य शुभं वि
 चितं । पाषाण संस्तंभितक
 एकेषु दत्वा पदे याति विन
 हविष्ठाः । सर्पेच्छया पंचनाला
 भिषेयः प्रयाणकाले सर्वनाम
 भागो दष्टः शुभेः सिद्धिर्दु
 जताय स्तिष्ठेत् पथोर्द्ध्वं यदि
 राज्यलाभः । इति सर्पः । इति
 वसेतराजशाकने ५ वरीः ।
 सर्पककालिका स्त्री रुद्रविषे

षः । तत्पर्यायः । तीक्ष्णः ।
विषदेष्टा ३ विषापहा ५ इति
रत्नमाला । सर्प ५ सर्पकंका
ली ६ विषनाशिनी ७ इति
वृचंद्रिका ॥
सर्पकंकाली स्त्री सर्पकंकालि
का । इति वृचंद्रिका ॥
सर्पगंधा स्त्री वृत्तविशेषः ।
यथा । वृत्तको सर्पगंधाच ३ स
नाचपत्तकषा । इति जटाधरः ॥
सर्पचातिनी स्त्री सर्पकंकालीभे
दः । यथा । सर्पसहा सर्पनामा
सर्पांगी सर्पचातिनी । इति
रत्नमाला ॥
सर्पतण्डः पुं नकुलः । इति हेम
चंद्रः ॥
सर्पदेष्टः पुं देतीवृत्तः । इति
वृचंद्रिका ॥
सर्पदेष्टा स्त्री वृष्टिकाली । इति
रत्नमाला ॥
सर्पदेष्टिका स्त्री अजमृगी । इति
तिराजनिर्घण्टः ॥
सर्पदेष्टा स्त्री सेंहली । इति रा
जनिर्घण्टः ॥
सर्पदेष्टी स्त्री गोरती ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥
सर्पदेष्टी स्त्री नागदेष्टी । इति

राजनिर्घण्टः ॥
सर्पदमनी स्त्री वेध्याकंकोट
की । इति राजनिर्घण्टः ॥
सर्पनामा स्त्री सर्पकंकालीभेदः
इति रत्नमाला ॥
सर्पपुष्पी स्त्री नागदेष्टी । इति
राजनिर्घण्टः ॥
सर्पफणजः पुं सर्पफणजात
मणिः । इति शहरत्नावली ॥
सर्पभुकः पुं मयूरः । इति हेम
चंद्रः । सर्पभक्तकेवि ॥
सर्पमाला स्त्री सर्पकंकालीभे
दः । इति काचित् रत्नमाला । स
र्पनामा इति साधुपाठः ॥
सर्पराजः पुं वासुकिः । इत्यम
रः ॥
सर्पलता स्त्री नागवली ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥
सर्पसत्रं स्त्री सर्पनाशकयज्ञ
विशेषः । यथा । जनमेजयः स
पितरं श्रुत्वा तत्तक भक्तिने
यथा जुहावसंक्रुद्धः सर्पानसत्रे
सहदिजे । सर्पसत्रं समिद्धा
ग्नौ दह्यमानान् महारथान् ।
दृष्ट्वेदं भयसंविष्टः सत्तकः श
रणाययौ । अपश्ये सत्तकं त
३ राजा पारीक्षितां हिजान् ।

उवाच तत्तकः कस्माद्देशे तो सर्पा अनागसो दग्धा जनैर्ह
रमायमः ॥ तेषोपायतिराजैर्ह
शुकः शरणा सागतं । तेन स
क्षुभितः सर्पः सस्मात्तामो प
तयसौ । पारीक्षित इति श्रु
त्वा प्राह विज उदारधीः । स
हेतुः सत्तको विशा नागौ कि
मिति पात्यते । तच्छ्रुत्वा जु
हुवर्षिप्राः सहैरेतत्तकं मरेव ।
तत्तकापु पतसेह सहैरेणम
रुत्वा । इति ब्रह्मादितात्पेयैः
स्यानारिद्रः प्रचालितः । वभू
व संभ्रान्तमतिः सविमानः स
तत्तकः । ते पतेते विमानेन
सह तत्तकं संवयत् । विलो
क्यो गिरसः प्राह राजानेतेह
स्यतिः ॥ नैव त्वया मनुष्ये
वधमर्हति सर्पराट् । अनेन
पीतममृतमस्यवा अजरा मरुः
जीविते मरणे जेतो गतिः स
नैव कर्मणा । राजंस्ततो मे
नास्तस्य प्रदाता सुख उः खयोः
सर्पं चौरादि वज्रावु चतुर्
वाध्यादिभिर्हप पंचत्व मिद्ध
तेजेन संक्रु आर क कर्मत
तस्मान् सत्र मिदं राजन् से
स्त्री येनाभिचारिकं ॥

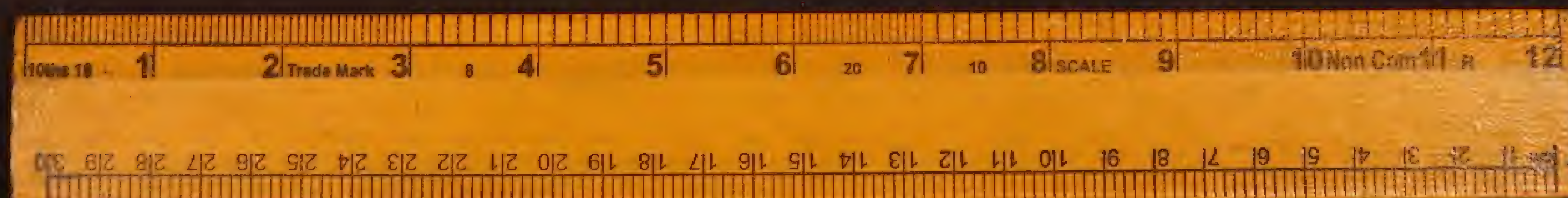
सर्पा अनागसो दग्धा जनैर्ह
हे हि भुज्यते इत्युक्तः सत
येत्याह महर्षे मानयन् वचः
सर्पं सत्रादुपरतः एजयामास
वाक्यमिति । इति श्रीभागवते ॥
स्कंधे ६ अध्यायः ॥
सर्पसत्री पुं जनमेजयराजः
इति शहरत्नावली ॥
सर्पसहा स्त्री सर्पकंकालीभेदः
इति रत्नमाला ॥
सर्पहा पुं नकुलः । इति हे
मचंद्रः ॥
सर्पाष्टः पुं मरिचकंदभेदः ॥
इति राजनिर्घण्टः । नागकेशरः
इति रत्नमाला । सर्पनामकेवि
सर्पांगी स्त्री सर्पकंकालीभेदः
इति रत्नमाला ॥ सेंहली ॥
इति राजनिर्घण्टः ॥
सर्पादनी स्त्री नाकुली । इति
राजनिर्घण्टः ॥
सर्पागतिः पुं गरुडः । इति
हेमचंद्रः ॥
सर्पादिः पुं नकुलः । इति राज
निर्घण्टः । गरुडश्च ॥
सर्पागासं स्त्री चंदनं । इति
राजनिर्घण्टः ॥ सर्पाखानेच
सर्पाखानः पुं मयूरः । इति

हनायुथः । गरुडश्च ॥
 सर्पात् स्त्री रुद्रात् । इति राज
 निरुहः ॥
 सर्पात् स्त्री गंधनाकुली ।
 तिराजनिचण्डः । वृत्तविशेषः
 सरस्वती इति गणितनी इति च
 हिंदीभाषा । तत्पर्यायः । ग
 एराली २ नारीकलापकः ३
 अस्पृशणः । कटुत्वे । तित्तत्वे
 उमत्वे । कुमिनाशित्वे । वृष्टि
 कोडरु सर्पाणां विषनाशित्वे
 वृणोपपत्तये च । इति भावप्र
 काशः ॥
 सर्पिः स्त्री चूते । इत्यमरः ॥
 सर्पिणी स्त्री सर्पभार्या । सर्पि
 नी इति भाषा । यथा । आश्वि
 णी सर्पदेष्टा तत् स्त्री सर्पि
 च सर्पिणी । इति शब्दरत्नाव
 ली चरुचपभेदः । तत्पर्या
 यः । भुजगी २ भोगी ३ ॥
 ऊगरी ४ पत्रगी ५ फली
 ६ तस्यागुणो विषहृत्वे ऊचव
 दैनत्वे च । इति राजनिरुहः
 सर्पी स्त्री सर्पिणी । इति शब्द
 रत्नावली ॥
 सर्पी वि गमनकर्ता । सपथा
 तोर्निष् प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥

सर्पिर्हं स्त्री श्रीखंडचंदने ॥
 इति शब्दमाला ॥
 सर्पिर्हं स्त्री श्रीखंडचंदने ॥
 इति जटाधरः ॥
 सर्व सर्पणे । इति कविकल्पद्रु
 मः । देवादिः ओष्ठवर्गशेषोपथः
 सर्वति सिसर्वपिषति । इति
 उगीदासः ॥
 सर्वः पुं शिवः । इत्यमरः । विसृ
 यथा । असतश्च सतश्चैव सर्व
 स्य प्रभवाद्यायाः । सर्वस्य सर्वदा
 स्तानात् सर्वमेते प्रचलते ॥
 इति विसृष्टाणो । विसृष्टसहस्र
 नामस्तोत्रे च ॥
 सर्वः वि सम्पूर्णः । इत्यमरः ॥
 अस्पृश्यायाः । सकलशब्दे २
 दृष्ट्याः प्रयोगो यथा । सर्वैर
 त्तमयो मेरुः सर्वोऽयमयं न
 भः । सर्वतीर्थमयी गंगा सर्व
 देवमयो हरिः ॥ इति वाङ्म
 उपाणो देवो वरीष संवादे २
 अथायः ॥
 सर्वसहा स्त्री एषिदी इत्यमरः
 सर्वकः वि सकलः । सर्वशब्द
 स्पन्देऽर्धमकितस्मात् स्त्रोथे
 च निष्पन्नः । इति सुगंधोप
 आकरणे ॥

सर्वकर्ता पुं ब्रह्मा । इति शब्द
 रत्नावली
 सर्वकर्मिणः वि सकलकर्मकर्ता
 यथा । संग्रामे सर्वकर्मिणो वारु
 यस्यापजायुको । इति भट्टो ५
 सर्गः ॥
 सर्वके अ सर्वत्र । सर्वशब्दात्
 एकच् प्रत्ययेन निष्पन्नः । इति
 सिद्धान्तकोमुदी ॥
 सर्वकेशी पुं नटः । इति शब्द
 रत्नावली ॥
 सर्वगे स्त्री जले । इति मेदिनी
 सर्वगः पुं शिवः ब्रह्मा । इति
 मेदिनी । आत्मा । इति शब्दमा
 ला । सर्वगामिति वि ॥
 सर्वगंधं स्त्री चतुर्जातकादि
 यथा । चतुर्जातक कक्कोल ल
 वेगाशुसिक्कं । सर्वगंधमिदं
 चाग्नेमुनिभिः परिकीर्तितं । इति
 शब्दचंद्रिका । अथ च । चात
 जातककर्षककोलाशु ऊक
 मं । लवेगासहितं चैव सर्वगंधं
 विनिर्दिशत । इति भावप्र
 काशः ॥
 सर्वगा स्त्री प्रियेगुहः । इति
 शब्दचंद्रिका ॥
 सर्वप्रथिः पुं पिप्पलीसले । इति
 राजनिरुहः ॥
 सर्वप्रथिके स्त्री पिप्पलीस
 ले । इति हेमचंद्रः ॥
 सर्वचर्मिणः वि सकलचर्मि
 मितः । इति सिद्धान्तकोमुदी ॥
 सर्वजनीनः । सर्वजनसंबंधी ॥
 इति सिद्धान्तकोमुदी ॥
 सर्वजित पुं कालचक्रस्य प
 कविप्रावधेः । इति केचित् ॥
 सकलजयकर्तृवि ॥
 सर्वतः पुं शिवः । ब्रह्म । इत्यम
 रः । सकलज्ञातरिवि ॥
 सर्वता स्त्री उगी यथा । उत्प
 त्तिस्थितिनाशेषु रजादि विगु
 णामना । सर्वता सर्ववेदतात्त्वा
 तिरुच्यते । इति देवीपुराणे ५५ अ
 ध्यायः । सर्वतः अ चतुर्दिगभिः
 त्रिः । तत्पर्यायः । समततः २ प
 रितः ३ विचक्र ४ । इत्यमरः ॥
 सर्वतः शुभा स्त्री प्रियेगुहः
 इति शब्दचंद्रिका ॥
 सर्वतेशः पुं सकलतेशायेता ।
 इति केचित् । सकलशास्त्रज्ञ
 सर्वतापनः पुं कामदेवः । इति
 केचित् । सर्वतापके वि ॥
 सर्वतिका स्त्री काकमाची ।
 इति राजनिरुहः ॥

सर्वतो ६१८ सर्वतो

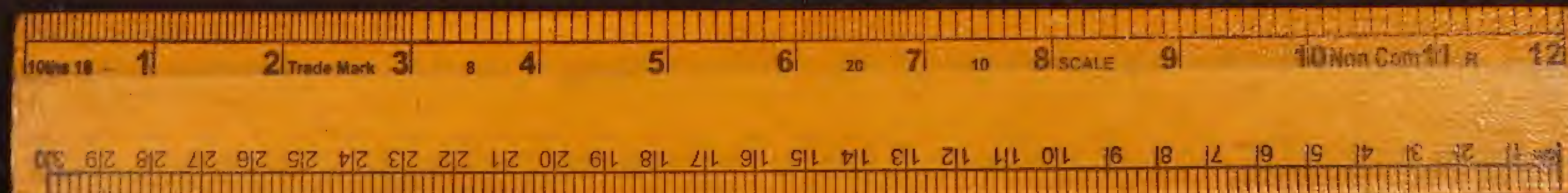
सर्वतोभद्रः ॐ क्लीं ईश्वरपुत्र
विशेषः । इत्यमरः । हारालिंदा
दिभेदभिज्ञाणां गृहं । तस्यल
क्षणं सुपत्यस्तं सान्त्वनय
या । स्वस्तिकं प्राप्नुयै यत्
स्यादलितानुगतमेवेत् । तत्
प्राप्तानुगतो चाप्ये तत्पयै
त गतोः परः ॥ अनिविहालि
दभेदे चतुर्दशैव यद्गृहं तद्भवे
त् सर्वतोभद्रं चतुर्दशैव
भित्ते । प्राक् पश्चिमानुगतौ
च शेषावद्वयं विस्तृतौ । य
शालिंदोरुचकात्तोनचेतस्याड
नगमुत्वं । क्रमेणोपचीयमा
नेयशालिंदद्वये गृहे । तद्द्वे
मानमित्याहुर्नचेत् स्यादुत्तर
मुत्वं । दक्षिणानुगतालिंद
त्रयं यत् पश्चिमानुगतं । एजा
नीयोऽत्रोच्छ्राये नद्यावर्तवदं
तितत् ॥ उपर्युपरियद्गृहं त
दिच्छेदकसंज्ञकं मिति वच
नेषु स्वस्तिकादीनां क्लीबत्वं
दर्शनात् स्वस्तिकादीनां पुं
नपुंसकत्वं मंतव्यं । एष मा
दि प्राप्नो रुचकं वर्धमानं पुंलि
तावपि यद्गृहं । स्वस्तिकः स
र्वतोभद्रो रुचको वर्ध-

मानकः । नद्यावर्तवदयस्यापि
हारालिंदादि भेदजाः । इतिभ
रतः ॥ लक्षणान्तरे । यथा
भविष्योत्तरे । मेवादिचेद्रेजा
तस्यदपतेः स्य रनुकमात् ॥
हादशैव गृहान् वसे तेषाल
क्षणं मयतः । सुनेदः सर्वतोभ
द्रो भवेत् नोदीमुत्वं स्तथा ।
विनोदश्च विलासश्च विजयो
विमलस्तथा । रंगः केलि जै
यो वीरो हादशैव प्रकीर्तिताः
तलक्षणं यथा । हो राजहस्ता
वायोमे परिणामे तथैव च ॥
इत्ययं सर्वतोभद्रः शुक्रस्या
स्याधिदेवता । दानवारत्तका
श्चैव एजा स्ते चात्रयत्नतः ॥
चतुर्दशस्या हारालिंदा कृत्वा
त्राहता निच । पीठपट्टावृत्तौ
होषः सर्वानिष्ठविनाशनः ॥
अत्रस्थित्वा महीपालः सर्वान्
शत्रून् निकृंतति । दीर्घं प्रस्य
२ इति सर्वतोभद्रः । इति यु
क्तिकृत्यतरुः ॥
सर्वतोभद्रं क्लीं वृषोत्सर्गं व्रतप
तिष्ठादौ एजाधारं मंदलविशे
षः । यथा प्रारदायो । चतुर्दश
चतुर्कोष्टे कर्णसूत्रसमन्विते

सर्वतो ६१९ सर्वतो

चतुर्धर्षिकोष्टेषु कोणसूत्र
चतुष्टये । मध्ये मध्ये यथा
स्था भवेष्टः पातयेत्तथा । एका
पस्यते हे हे मंत्रीयास्तनरा
यते । पातयेत्तेषु मत्सेषु समं
हृत्ततष्टये । एवैवत् कोणको
ष्टेषु कर्णसूत्राणि पातयेत् ।
तद्वत् भूतेषु मत्सेषु दद्यात्
सूत्रचतुष्टये ॥ ततः कोष्टे
षु मत्स्याः स्य सेषु सूत्राणि पा
तयेत् । यावत् शतद्वयं मंत्री
षट्पंचाशतपदावपि । ताव
त्तैर्नैव विधिना तत्र सूत्राणि पा
तयेत् । षट्त्रिंशतापदै मध्ये
लिवित् पद्मे सलत्तणं । व
दिः पंक्ता भवेत् पीठपंक्तिर्यु
रेमन वीथिका । हारणोभो
पशोभास्तान् शिष्टाभ्योपरि
कल्पयेत् । शास्त्रोक्तविधिना
मंत्री ततः पद्मसमालिवित् ।
पद्मक्षेत्रस्य संयज्य हादशां
शं वहिः सधीः । तन्मध्यं विभ
जेत् वृत्रे विभिः समविभारा
तः आद्यं स्यात् कर्णिकास्या
ने केपाराणां द्वितीयकं । त
तीयं पद्मपञ्चराणं सुक्ताशेन
दत्तायकं । वाद्यवृत्तान्तगतस्य लाकजं । विल्लादिपञ्चजं प्रपा

मानेन विधिना सुवतीः । निधाय
केशराशेषु परितोऽर्चयित्वा क
रान् ॥ लिखित्वा संधिसेस्यानि
तत्र सूत्राणि पातयेत् । दत्ताया
णां च यस्मान् तस्मान्नाहुर्नमालि
वित् । तदंतरालं तन्मध्यं सूत्र
सोभयतः सधीः । आलिखे
हाद्य हस्तेन दत्तायाणि समंततः
दत्तमलेषु युगाशः केशराणि
प्रकल्पयेत् । पतत्साधारणं प्रो
क्तं पंकजं तत्रैव दिभिः । पदानि
त्रीणि पादार्थं पीठकोणेषु समा
र्जयेत् । अथ शिष्टैः पदैर्विहा
न पीठगात्राणि कारयेत् ॥
पदानि वीथि संस्थानि मार्ज
येत् पंक्त्यभेदतः । दिक्षु द्वा
राणि रचयेत् दिक्षु चतुर्कोष्टै
स्तथा ॥ पदैर्विभि रथैकेन
शोभाः स्य हारणसंयोजः । उ
पशोभाः स्य रेकेन विभिः को
ष्टे रनेतरं । अथ शिष्टैः पदैः ष
डभिः कोणानां स्याच्चतुष्टये
रंजयेत् पंचभिर्वीणां मंडलेन
मनोहरं । पीठे हरिश्चरणां
स्यात् सितं तदुत्तमं भवं । ऊ
संभृतां मरुतां कृत्वा दग्धप
दत्तायकं । वाद्यवृत्तान्तगतस्य लाकजं । विल्लादिपञ्चजं प्रपा

सर्वतो

६३

सर्वतो

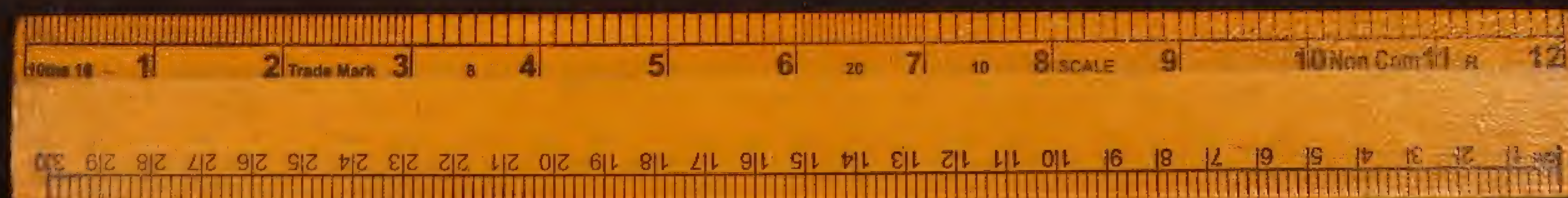
मं रसुक्तं वर्णपंचकं । ग्रंथलो
 सेथ विस्तारः सीमारेखाः सि
 ताः शुभाः । कर्णिका पीतव
 र्णान केशराण्यरुणानच । सु
 क्तवर्णानि पञ्चाङ्गितनसंथीन
 पुष्पामलेनच । रजसा रजयेम
 जी यद्वा पीतवर्णिका । के
 शराः पीतरक्ताः सु र्गणानि
 दलान्यपि । संथयः कुसुवर्णाः
 सुः सितेनायसितेनवा । रज
 येन पीतगर्भाणि पादाः सुव
 र्णप्रभाः । गात्राणि तस्य सु
 क्तानि वीथीषु चतसृष्वपि आ
 लिखित कल्पलतिकादलपुष्प
 फलान्तिताः । वर्णानां विधे
 श्वित्रैः सर्वदृष्टिमनोहराः । द्वा
 राणि श्वेतवर्णानि प्रभाभारक्ताः
 समीरिताः उपशोभाः पीतव
 र्णाः कोणान्यसितभानिच ति
 से रेखा वहिः कार्याः सित र
 क्तसिताः क्रमात् । मंडले सर्व
 तोभर मेतत् साधारणस्मृतं ।
 प्रकारान्तरं यथा । चतुरस्रं भ
 वं भित्ति दिग्भ्यो द्वादशभास
 थीः ॥ पातयेन्नर सुवर्णिको
 दानो दृष्टपते प्राप्ते ॥ चतु
 स्तुत्वारिंशदाब्जं पश्चात् षट् । सर्वतोभरमेतलस्यरूपं यथा ॥

सर्वतो

६४

सर्वतो

नगराणं शुभाशुभज्ञानार्थं चक्रं लिख्य कर्माज्ञेया ज्ञेयानिःशास्त्र
 विशेषः यथा । अष्टातः संप्रव । विशारदेः । कृत्रिकादीनि धि
 रासि चक्रं त्रैलोक्यदीपने । छानि सर्वाणां लिखिततः
 विद्याने सर्वतोभरस्यः प्रत्यय सम सप्त क्रमेणैव अष्टाविंश
 कारके । ऊर्ध्वगादशवित्यस्य । तिसरेखाया । अ व क र जः पूर्व
 तिर्यग्गोलास्त्रयादश । पक्षाणी स्या म र त ता इति रत्तिण
 ति पदे चक्रं जायते नावसंशयः स्या न य भ ज खो गुरुणो ग
 प्रकारादि स्वराः कोष्टेष्ठीपादौ प्रा द चला श्रोत्ररस्यासुः । यत्र स
 विदिशिक्रमात् ॥ प्रद यो वषाद्यास्तु एतादि क्रमतो

बुधैः । एणयो हादण स्याप्य रो । गते रेकस्वभावत्वादेवां ह
 मेघांता दत्तमार्गतः । प्रोषेषु छिन्नं सदा । क्रूर वक्रामहा
 कोष्टकेष्वेवं नेदादितिपिपेच क्रूरः सौम्यावक्रा महाशुभाः
 के । वाराणां समकं लेख्यं भौ सुः सहजस्वभावस्याः सौम्या
 माघं ततिथिक्रमात् । इत्येवः क्रूरशुशीघ्रगाः । च ३. छाः
 सर्वतोभद्रप्रकारः कथितो म षण्ठा श्रेव थ फ ला सु क
 या । यस्मिन्ने स्थितः खेट जा स्या । एतन्निकं विकेवि
 स्ततो वेधयं भवेत् । ग्रहद हं विहैः क प म देः क्रमात् ।
 छिवशेनात्र ताम दत्तिण ससु च ३. छा रोदरो वेधे षण्ठा
 वि । भुक्तं भोग्यं तथाक्रांतेवि ग्रस्तो ग्रहे । थ फ लाः एवांषा
 हे क्रूरग्रहेण भे । शुभाशुभे जायां थ क जा भाद्र उत्तरे ॥ २
 पु कार्येषु वृत्तनीये प्रयत्नः तो शसौ खषो चैव ज्योता
 तः । वक्रोदत्तिणहृष्टि र्मा नौ परस्परं एकैकहिदयेतेये
 हृष्टिश्च शीघ्रगे । संशुली स शुभाशुभ ग्रहयथे । प्रवर्णा
 थवादेच ज्ञेया भौमादिपेचके दि स्वरहेदे त्वेकवेधात् द्वयो
 स्यमुक्ताः ग्रहाः शीघ्रास्तथा व्यथः । युग्मवर्णात्मके वेधे
 चाके द्वितीयगे । समा स्तनी प्रवस्वारविसर्गयोः अकारादि
 यो ज्ञेया मेदा भानो चतुर्थ युग्मवर्णात्मक वेधवदनुस्वार
 गे । वक्राः स्यः पंचयष्टेकेत्वति विसर्गयो रेकवेधादभयवध इ
 वक्रा नगाह्यो । नवमेदशमे तर्थाः कोणस्थान्नयो संधे
 भानो जायतेसहजारातिः । हा ग्रंथादि पादगे ग्रहे । अकारादि
 दपोकादशे सूर्यलभेनेशीघ्र चतुष्टेय वेधः पूर्णातिथौ तथा
 तापुनः । रतिस्थित्येषाकवि एकादि क्रूरवेधेन फले उंसोप्र
 शावधः सखात्रकल्पते । न जायते । उद्देगश्च भयैरानिर्वा
 त्र राप्यतः स्यशीत द्वितीया पिरित्यः क्रमेण च । सुते भुमा
 दिनिर्घणो । रात्रकेतुसदा स्तरे हानिः स्वरेखापि भयं
 वक्रो शीघ्रगे चंद्रभास्कः । तिथौ । राशौ विहै ॥

महाविघ्नः पंचविहो नजीवति नवेयसमायोगात् यत्तसेरव्यं
 एकवेधेभयं युदे युग्मवेधेय जायतेवले । तत्तसांवेधेय
 नक्षयः । विवेधेत भवेद्देगोम् वस्तुनो फले ज्ञेये शुभाशुभे
 स वेधचतुष्टये हृष्टिग्रयेउदा हृष्टिहीने पुनवेधे नस्यात्किं
 हराण माह भरणकारवधं चित शुभाशुभे । ग्रहाः सौम्या
 नदां भद्रां तलांच भे । विष्णा स्तथा क्रूर वक्राः शीघ्रोच्च
 तां हरिभं विधेदग्रहग्रये नीचगाः । स्थानेच वेधमिने
 य संस्थितः । उदाहरणंतर वे वले स्तथा फले वेदेत् । व
 माह वेधुग्म भौमास्वरकन्या रुग्रहे फले दिग्ने विष्णो स्तो
 रेफं स्तानी सुकारके । अ वसंस्थिते । स्वभावज्ञे फले
 थिनी रोहिनीस्थाः भिजिद्रमे शीघ्रे नीचस्थाः हंफलो ग्रहा
 वं परेषापि । यथा हृष्टफ तिथिराश्वपुंशनक्षत्रे विहै क्रूर
 लाः क्रूर स्तथा सौम्याः शुभ ग्रहेण यत् । सर्वेषु शुभकार्ये
 प्रदाः । क्रूरयुक्तः पुनः सौम्याने शु वृत्तयत्त प्रयत्नतः । नने
 यः क्रूरफलप्रदः । अर्कवेधे दति विवाहेच यात्रायोनवि
 मनस्तापो द्रव्यहानिश्च भुक्ते र्ज्ञे । रोगात्र भुज्यते रोगी वे
 रोगपीडाकरः सौरी रात्रकेत धवेलाकृताघमः रोगकाले
 वविजुदो । चेदे मिश्रफले भवेदेधः क्रूरवेधसंभवः ॥
 पुंसां रतिलाभश्च भारीवे । व वक्रगता भवेत्तस्यः शीघ्रो
 धवेधे भवेत् प्रज्ञा जीवः स जाप्यरुजानितः । वेधस्या
 वंशुभप्रदः । स्वदेवस्येवले ने रागे भोगो दुर्गे खदिः प्र
 पूर्णो पादोन मित्रमे ग्रहे जायते । कविप्रवेशने तत्रया
 ग्रहं समग्रहे प्रोक्तं पादं श पाचातश्च तत्र वे । कविश्रो
 शृष्टे स्थिते । इदेच सौम्या रयोदा । यत्र स्वर्वादिकाष्टयो
 क्रूरगाणे वले स्थानवशात् वृषराण्यादिगो रविः । सा
 सम । एतदेव फलेविहै सौ दिगस्तमिता ज्ञेया प्रोषार्त्ता
 सः क्रूर विपययात् । स्था सः सरोहिताः । ईषानस्याः

सर्वतो ६१५ सर्वतो

स्वराः प्राचा ज्ञेया याम्यायथा तं यच्चरादिकं । प्रीतिर्दये सौ
प्रियाः । नैर्ऋत्याश्च वारुणा मयि लगेपिवा सौ
वायव्यो सौम्या मताः । नच शरिण स्वरा वर्णा रात्राय स्त्रिय
योदिशः ते सर्वेऽस्मिताज्ञे या यत्र भानु स्त्रिमासिकः ॥ न
क्षत्रेऽस्ते रुद्रा वर्णा हानिः शो कः स्वरेऽस्तो । गुरोर्विज्
स्त्रियो भीतिः पंचोस्त मरणा भवेत् । यात्रा युद्धे विवादश्च
हमे प्रासादहर्म्योः । नक्तं य मुभं चात्यदस्तापमिमुह
नरेः । युक्ताशायां स्थिते य स नाम्नः प्रथम मत्तरे ॥ स
ग्रान्तः सर्वकार्येषु ज्ञेयो देव हतो नरः । करो को हतया ह
दे चातुरेण महाबले । वज्राः श्वास्तगतायोधा यदीच्छेद्विज
यंरणे । नक्षत्रेऽभ्युदिते प्रष्टुः वर्णा लाभः सुखे सुखे ॥ ग
प्राजय स्त्रियो तजः पदाः प्रिः पंचकोदये । प्रश्नकालेभ
वेद्विद्वं यत्नं क्रूरविचरेः । त इष्टं प्राभते सौम्ये स्मिन्नेमि
प्रफले भवेत् । प्रहाविद्वं यत्नं फले लग्न सभावतः
ज्ञातया मीत्तिते केंद्रेभावि

सर्वतो ६१५ सर्वतो

आदौ मृत्युगतः एच्छेत् पः क्रूरवेषसमायोगे यस्याप्य
स्मात् एतां विशेषदि तदासं वसिद्धिः स्यात् वामे वामे नसे
शयः । सासप्रवेशकाले चेद् तोजल्पति वाञ्छिते । तस्याथ
सिद्धि माप्नोति निगमे नास्ति सुंदर । ऊर्ध्वमाग्रतो हतो ते
यो वामपथस्थितः ॥ एष्टे दत्ते तथाप्यस्तादत्तवाहोप
तोमतः । यात्रा दान विवाहे पु वस्त्रालंकारभूषणे । शुभेक
मणि संयोज प्रवेशे वामराः शुभः ॥ कलह युतयुद्धेषु स्त्रा
नभोजनमैयुने । व्यवहारे भये भेगे दत्तनाडी प्रशस्यते ॥
क्रूरं रुभयतो विहा यस्यात्तर तिथिस्वरः राशि र्थिष्टं च
पंचापि तस्मत्सु न संशयः मंडलेनगरं ग्रामो इति देवा
लयपरे क्रूरं रुभयतो वेधे वितप्रपति न संशयः ॥ कु
तिकायां तथाप्येष रेवयो चपनर्वसौ । विदेसति क्रमा
देयो वर्णाषुत्राद्यादिषु । तौभ्यो रसो याम्ये गजाः
सादि चतुष्पदाः । सर्वमहाच तायाति यावत् क्रूरवेषस्थिते सर्वतोभद्रकस्पृश्यं यथा ।

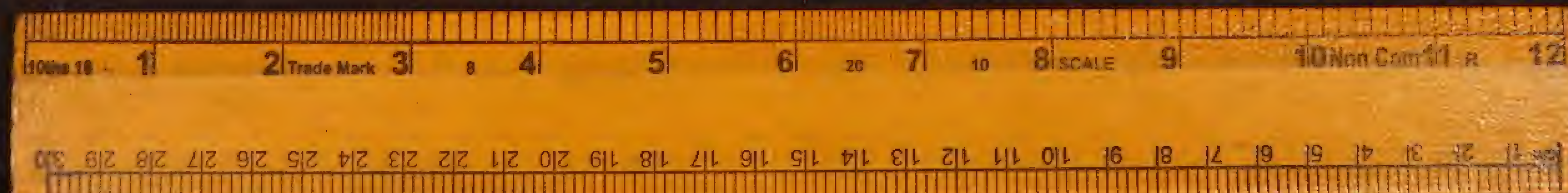
सर्वदा ६२८ सर्वम

सर्वतोमुखः ॐ शिवः । ब्रह्मा सर्वदः खलुयः ॐ मोक्षः । इति
आत्मा । इति मेदिनी । ब्राह्मणः हेमचंद्रः । सकलपीडाताशय
इति शहरत्नावली । स्वर्गः । सर्वदेवमुखः ॐ अग्निः । इति
इति शहरत्नावली । अग्निः । यथा । जराधरः ॥
सर्वतः पाणिपादोतः सर्वतोः सर्वद्वारः । इति सर्वस्य एकः । स
क्षि शिवो मुखः । विस्मृताः । वीनेचति इत्यर्थे किंप्रत्ययेन
महानग्निः प्रणीतः सर्वकर्मसु निष्पन्नः । इति व्याकरणे ॥
इति तिष्ठादितत्तत्ताग्निप्रण सर्वधारी स्त्री कालचक्रस्य हा
यनमंत्रः ॥
सर्वत्र च सर्वदिग्दशकाले । ३ सर्वधरावरः ॥ ॐ सकलभारवा
ति शहरत्नावली ॥
सर्वत्रगः ॐ वायुः । सर्वत्रगामि
निवि । इति वक्ष्यमाणशब्द
प्रानात् ॥
सर्वत्रगामी ॐ वायुः । इति श
वृचदिका । सर्वदिग्दशकाले
गमनकर्तारि वि ॥
सर्वथा च प्रतिज्ञा । मृषा ॥
हेतुः । इति शहरत्नावली ॥
सर्वप्रकारे । इति व्याकरणे ॥
सर्वदमनः ॐ भरतगजः । सत
शक्ततापुत्रः । इति विकार
शेषः ॥
सर्वदशी ॐ बुधः । इति शहर
त्नावली सकलदर्शनकर्तारि
वि । सर्वदा च सर्वस्मिन्काले
इत्यमरः ॥
सर्वप्रणीतं स्त्री संभारः । इति
विकारशेषः ।
सर्वप्रियः वि सकलजनवल्लभः
सर्वेषां जनानां सर्वेषां शिवस्य व
प्रिय इति षष्ठीतत्तत्प्रत्ययसमास
न निष्पन्नः ॥
सर्वभक्ता स्त्री ह्यागी । इति हेम
चंद्रः । सर्वभक्ताकर्तारि वि ॥
सर्वमंगला स्त्री दुर्गा । इत्यमरः

सर्व ६२९ सर्व

ग्रस्या व्युत्पत्तिर्यथा । मंगले तः । इति शहरत्नावली ॥
मोक्षवचने च शब्दे दातृवाच
कः । सर्वान्मात्मान् दातृवाति
सा एव सर्वमंगला । हेम संप
दि कल्पाणे मंगले परिकीर्ति
ते । तादृशति च या देवी सा ए
व सर्वमंगला । इति ब्रह्मवैव
र्ते प्रकृतिखंडे ५५ अध्यायः ।
अपि च । सर्वमंगलशब्दश्च स
एणाश्रयवाचकः । आका
रो दातृवचन स्तस्मात् सा सर्व
मंगला । इति ब्रह्मवैवर्ते श्री
कृष्णजन्मखंडे सर्वमंगलास्ते
३२ अध्यायः । प्रत्यक्ष । सर्वाणि
हृदयस्थानि मंगलानि शुभानि
च ददाति चेप्सितान् लोके तेन
सा सर्वमंगला । इति देवीपुरा
णे ५५ अध्यायः ॥
सर्वमयः वि सर्वोत्पत्तः सर्वश
क्तान् सयद्वप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
सर्वमूल्ये स्त्री कपटके । इति
विकारशेषः ॥
सर्वमृषकः ॐ कालः । इति हेम
चंद्रः ॥
सर्वरसः ॐ शतकः । इत्यमरः ।
वाद्यभाण्ड तत्त वीणाभेदः ॥
इति मेदिनी ॥ स्वरी । पंडि

तः । इति शहरत्नावली ॥
लवणरसः । इति हेमचंद्रः ॥
सर्वरसोत्तमः ॐ लवणरसः
इति हेमचंद्रः ॥
सर्वरात्रः ॐ समस्तरात्रिनी । ३
ति सिद्धोत्तकोसुरी ॥
सर्वरी स्त्री प्रावेरी । रात्रिः । ३
ति वसमाणा दृष्टादृष्टानात् ॥
सर्वरीकरः ॐ चेदः । इति थर
णीति केचित् ॥
सर्वर्तुपरिवर्तः ॐ वत्सरः । ३
ति जराधरः ॥
सर्वर्तुफले स्त्री सकलर्तुजा
तफले । यथा । सर्वर्तुजसुमा
कीर्णे सर्वर्तुफलशोभिते । वि
रच्छायदुर्माकीर्णे संतानकव
नादृते । इति भविष्यपुराणे शि
वराष्ट्रव्रतकथा ॥
सर्वरत्नकलत्रं स्त्री कवचवि
शेषः । यथा शिवाः स्वस्त्ययने
चक्रस्यो ब्राह्मणपुंगवाः । ह
स्तदत्ताशिषो मंत्रे पण्डकव
चं हिजः । वरामि तत्रे विषेयक
वचं सर्वलक्षणं । यदुत्तमायया
एवं ब्रह्मणो नाभिपंकजे । निदि
ते जगता नाथे जलेचजलश
यिनि । भीताय स्तनिकर्त्रे च

सर्व

६३

सर्व

मधुकैरभयो भयात् ॥ शुपात जलजासन । पातते सं
 योनिदोवाच । इरीभते कु तत मजो वायव्यो विष्णुश्च
 रुभये भये किंते मयि स्थिते उत्तरेचसदापात सोऽनेतोऽने
 स्थितायां मयिचव्रजानुवीति ततः स्वये । पेशान्यामीश्वरः
 एजगतपते ॥ श्रीहरिः पात पातसर्वत्र पातपात्रजित । ज
 ते वज्रं मस्तके मधुसूदनः ॥ ले स्थले चोत्तरीक्षे निद्रायां
 श्रीकृष्ण शुचि पातनासि पातमाधवः ॥ इत्येकं कथिते
 कोराधिकापतिः कणायामेव व्रजान् कवचे परमाहुते ॥
 कण्ठेच कपालेपातमाधवः कृष्णेन कृपया दत्तं स्मृतेनै
 कपाले पात गोविंदः केशो वपुरामया ॥ शुभेन सहसं
 शु केशवः स्वये । शुभरोष्टं ग्रामे निर्लेहे चोरदारुणे ।
 धीकेशो दंतपंक्तिं गदाप्रजः गगणस्थितो यः सद्यः प्राप्तिमा
 रामेश्वरश्च असतो तालकं वा ज्ञेयं शक्तिः । कवचस्य प्रसा
 मनोविभुः । वज्रपातमुक्तं देवभरणपतितोऽमृतः । एवं
 दस्ते जडं पातुदेवहा । ज वर्षगते खेच कृत्वा युद्धं भ
 नार्दनः पातनाभि पातविष्णु यावदे । सते शुभेचगोविंदः कु
 शुतेहनुं । नितेवयुगंम युगे पाल्यगणे स्थितः । आत्येव
 चपात ते पुरुषोत्तमः । जानु कवचे दत्ता गालाके सज्जग
 युगं जानकीशः पात ते सर्व मह । कल्पातरस्य दृतातेकु
 दाविभुः । हस्तयुगं तसिहश्च यया कथिते मुने । आभ्यात
 पातसर्वत्र शंकटे । पादयुगं व भयेनास्ति कवचस्य प्रभाव
 वराहश्चपातते कमलोद्भवः । तः । कोटिशः कोटिशो नष्टम
 ऊर्ध्वं नागयागः पातग्रथस्तात पादश्वसर्वेशः । ग्रहचरि
 कमलापतिः । पातएवंच गोपा एण साहं कल्पेकलोपिराम
 लः पात वज्रो दृष्टास्यहा ॥ वन दा इत्युक्ताकवचे दत्तासोतरी
 माली पात यास्या वैकुण्ठः पा नेचकारह । निःशंकानाभिक
 तनेकते । वारुणावास्तदेव मले तस्या सकमलोद्भवः ॥

सर्वलि

६३

सर्ववे

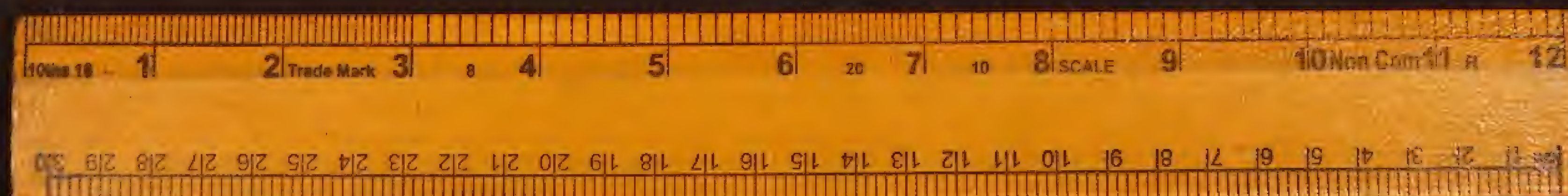
सर्वगुणदिकायां कृतेदेक हे वेदविरुहाचारेषु सर्ववर्ण
 वचपरे । कंठे वादस्ति वाहो चिह्नधारिषु बौद्ध सपरानका
 वधीयात् यः सुधीः सदा विधा दिषु । पापे संचिति ददति पा
 मि जलशुभ्या भये तस्मन्नि घते । जलेस्थले चोत्तरीक्षे नि
 शयोरक्षतीश्वरः । संग्रामे व हंयमथोऽयं । सर्वेषां वर्णाश्रमा
 नृपातेच विपन्नो प्राणशोकटे एण किंचित किंचित त्रिगमस्त
 कवचस्मरणादेव सद्यो निःशं सामिति इना । इति भरतः ॥
 कतो व्रजेत ॥ वहुदेकवचे सकलचिह्नधारिणि वि ॥
 कंठे शंकर विपुरपुरा ॥ सर्वली स्त्री तोमरः । इति शह
 ज्ञान लीलामात्रेण डरेत रत्नावली ॥
 मसुरेश्वर ॥ वहुदेकवचे सर्वलोहः पुं लोहमयवाणः
 काली वक्रवीजं च त्वादसा ॥ यथा । प्रत्वेनः । सर्वलोहाना
 सहस्रशीर्षा धत्ते देवि स्थिते राच पषणाश्रमः । इति हेम
 तिलेयथा ॥ आवासनतु चैदः ॥ सकलपातश्च ॥
 मारश्च धर्मः साक्षी च कर्म सर्ववर्णिका स्त्री रोभाहीवृत्तः
 गणे । कवचस्य प्रसादेन सर्व इति जटायवः ॥
 अयनो वयः । तस्मिन् दक्षिणे इति धरणीति केचित् ॥ सक
 काण्डे जगाम कवचे हिजः ॥ लप्रियेति ॥
 आत्मनः कवचे कोटदधारच सर्ववित पु परमेश्वरः । यथा
 हविः स्वये । प्रभावे कथिते यः सर्वज्ञः सर्वविज्ञ यस्य ज्ञा
 सर्व कवचस्य हरेस्तथा । मुने नमयतेपः । तस्मादेतन्नम्य
 तस्याद्युतस्यैव प्रभावमतल नामरूप मनेच जायते । इति
 मुने । इति व्रजदेवते श्रीकृ वैवाधिकारेणो मणिः ॥
 सज्जमावेरे ॥ शुभायः ॥ सर्ववेदः पुं सर्ववेदाध्यानावासा
 सर्वला स्त्री तोमरः । इत्यमरः एणः । इति केचित् । सर्वज्ञे विम
 सर्वलिगी १ पाषाणः । इत्यमरः वेदेदाः पुं सर्वस्वरत्तिगायोगा

येनेष्टः सः ॥ इत्यमरः ॥ सर्वे
स्वे दक्षिणा यत्र सर्वस्वेद-
क्षिणा विद्युज्जिज्ञासायाः सये
नेष्टः संपादितः सर्ववेदा उच्यते
सर्वस्वे वेदयति लभयति न
तिजे ॥ इति सर्ववेदाः विदल्ल
लाभे ज्ञातात् तस्य सिति प्र-
स ॥ इति भरतः ॥
सर्ववेणी पुं नदः ॥ इति हेम
चंद्रः ॥ सकलवेषधारिणि वि
सर्वशोतिकृत पुं भरतराजः
सतशकुंतलापुत्रः ॥ इति शतृ
रत्नावली ॥ सकलशमकार-
के त्रिसर्वसेगतः पुं षष्ठिकाया
न्य ॥ इति शतृचंद्रिका ॥ सक-
लसेगतिमुक्तेवि ॥
सर्वसंसारलवणं स्त्री औषरके
इति राजनिर्घण्टः ॥
सर्वसन्नहनाशकः पुं चतुर्दश
सेत्तसन्नहः ॥ तत्पर्यायः ॥ सर्वो
भिसारः ॥ सर्वोन्नः ॥ इत्यमरः
सर्वसन्नहने श्रेयोः भियेयम
स्य ॥ सर्वे रभसियते भिसु
त्वे गम्यते नेन सर्वभिसारः
करणे च ॥ सर्वेषोऽोचो
चंद मत्र सर्वोच्चः ॥ इति
भरतः ॥

सर्वसन्नहः पुं सर्वात्मा ॥ इति
हलायुधः ॥ सर्वसन्नहनेच ॥
सर्वसहः पुं गुणलुः ॥ इति रत्न
माला ॥ सकलसहितो वि ॥
सर्वसिद्धिः पुं श्रीफलः ॥ इति
शतृचंद्रिका ॥ सकलसाधनेच
सर्वस्वे स्त्री समुदायधने ॥
यथा ॥ शतृवेदक्षिणादद्यात्प्र
त्यक्षाया शिवात्मने ॥ सर्वस्वेवा
तदंवातदंवा तदात्तया ॥ इति
तंत्रसारः ॥
सर्वस्त्री पुं वर्णशस्त्रविशे-
षः ॥ सतरोपकृत्याया नापिता
ज्ञातः ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्म
खंडे ॥ अध्यायः ॥
सर्वहितं स्त्री मरिचं ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥ सकलहितकारके
वि सर्वक्षारः पुं क्षारभेदः ॥ सा
वान ॥ इति भाषा ॥ इतिकंचित्
तत्पर्यायः ॥ वक्रक्षारः ॥ सम
हक्षारकः ॥ स्तोमक्षारः ॥ ५ म
क्षारः ॥ ५ मलारिः ॥ ६ क्षारमे
लकः ॥ ७ अस्पृश्याः ॥ इति
क्षारत्वे ॥ चतुष्पत्वे ॥ वक्षिणे
यनत्वे उदावर्ते कृमिनाशि
त्वे ॥ मलवसुविशेषधनेच
इति राजनिर्घण्टः ॥

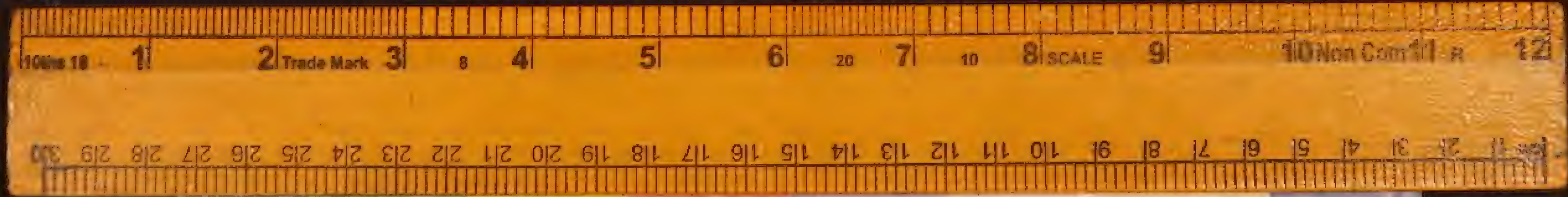
सर्वोक्तं स्त्री सकलावयवः ॥ य
था ॥ पादौ रत्तत मे केतः सर्वो
गमे नवग्रहाः ॥ प्रापाद मस्तके
चैव सर्वविज्ञविनाशकाः ॥ इति
उत्तीलातेच नवग्रहकवच ॥ स
र्वोक्तसंदरभः पुं औषधविशेषः
यथा ॥ रस गंधक तल्लोप्रा-
हो भागो देवाण्य च ॥ मो
क्तिकं विदुमं प्रांत्वे मवनीय
समाशतः ॥ हेमभस्मादेभागे
च सर्वं खले निधापयेत् ॥ निनु
द्रवस्य योगेन पिष्टिकां कार
येद्विषक ॥ पश्चात् गजपुटेद
द्यात् पीतलेच सपुहरेत् ॥
हेमभस्मसमे तीक्ष्णं तीक्ष्ण
होदरदोमतः ॥ एकीकृत्यसम
स्तानि सूक्ष्मचूर्णानि कारये
त् ततः एजा प्रकुर्वीत भक्षये
त् दिवसे शुभे ॥ सर्वोक्तसंदरो
दोष रोगराज निवृत्तनः ॥ न
तोपित ज्वरे चोरे सनिपातसु
वाकरो ॥ यशससुग्रहाणीरो
गे मेहे गुल्मे भगदरे ॥ निहे
ति वातजात्रोगश्लेष्मिकोश्च
विशेषतः ॥ पिप्पली मधुसे
युक्ते हृतयुक्त मध्यापिका ॥ भ
क्षयेत् परितोषेन सितया च
इकेगावा ॥ गुडचीसत्वस-
हिते प्रमेहेच विशेषतः ॥
रसरत्नाकरप्रोक्तः सिद्धयोगो
रसाग्रमः ॥ राजिकासिंघुतेला
स्त्रिलवणां विवर्जयेत् ॥
सर्वोक्तसंदरभः ॥
इति भेषज्यरत्नावली ॥
सर्वोक्तीनाः वि सर्वोवयवसं
बंधयुक्तः ॥ सर्वोवयवग्रामः ॥ य
था ॥ वसान स्त्रेकनिभे सर्वो
मीनेतुल्यो ॥ कोडीरः लाङ्किकः
प्रांती रत्तन विप्रोक्तपुत्रवान् ॥
इति भट्टो ५ सर्वाः ॥
सर्वोक्ती स्त्री शुभा ॥ इत्यमरः ॥
अस्या व्युत्पत्ति र्यथा ॥ सर्वो
मात्ते प्रापयति नन्मसु ज
रादिकं ॥ चराचरोश्च विद्यमान
सर्वोक्ती तेन कीर्तिता ॥ इति ब्र
ह्मवैवर्ते प्रकृतिखंडे ५५ अ
ध्यायः ॥
सर्वोक्तकारिणी स्त्री शालप-
र्णी ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
सर्वोक्तभूतिः स्त्री चेतविभूता
इत्यमरः ॥ चतुर्विंशतिभूताहं
देतंगताहं देदः ॥ चतुर्विंशति
भावाहं देतंगताहं देदश्च ॥ इति
हेमचंद्रः ॥

सर्वार्थभक्तः वि सकलाभो साधिनी। इति देवीपुराणे ५५
 जी। तत्पर्यायः। उदरपिपाचः २ अध्यायः ॥
 सर्वार्थभक्तः ३ इतिहेमचन्द्रः ॥ सर्वार्थसिद्धः ५ उदः। इत्यम
 सर्वार्थभोजी ३ सर्वेषा मन्त्रम २॥ सकलप्रयोजनसिद्धियु
 त्तकः। इत्यमरः। सर्वप्रकारान्न केवि ॥
 भक्तकः। इति केचित् ॥ स सर्वार्थसः ५ अद्वैतः। इति
 वेदा चतुर्णामेवार्थाना मेवार्थे विकारद्वेषः ॥
 भुक्ते सर्वार्थभोजी। इति म सर्वार्थः स्त्री घाउशविद्यारे
 रतः ॥ अतर्गतदेवीविशेषः। इतिहेम चन्द्रः। सकलास्तयुक्ताच ॥
 सर्वार्थभक्तः वि सर्वार्थभोजी। चन्द्रः। सकलास्तयुक्ताच ॥
 इत्यमरः ॥ सर्वार्थः ५ समस्तदिने। इति पुण्याकरण ॥
 सर्वार्थसंधी ५ वैशालवृत्ति सर्वार्थः वि सर्वसंबंधी। सर्वश
 कः। अतर्गतपंथः। इतिविकोउ वातलीयप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
 शेषः। सकलाभिसंधानविशि इतिव्याकरण ॥
 हेवि। सर्वार्थभक्तः ५ चतुर्गमे सर्वेश्वरः ५ शिवः। इति के
 यमन्त्रः। इत्यमरः। अस्पृष्टा चित्। सर्वभौमम् ॥
 यः सर्वसन्तदनशब्देदृष्टः ॥ सर्वेश्वरः ५ चतुर्गमेत्यमरः
 सर्वार्थसाधिका स्त्री उगी। य इत्यमरः। गुरुवेगः। इतिमे
 यः सर्वसन्तदनशब्देदृष्टः ॥ दिनी ॥
 सर्वार्थसाधिके। प्रारोपयेव सर्वार्थविः ५ ओषधिवर्गविशे
 केनारिनाशयतिनमोस्तुते। ३ षः। यथा। ऊष्ट मांसी हरिश्चभि
 तिमांकेदेयेदेवीमाहात्म्ये। स दैवा शैलेयचंदनेः। मुरा चं
 कलप्रयोजनसाधके वि ॥ दन कर्षः मुक्तः सर्वार्थविः
 सर्वार्थानुसाधिनी स्त्री उगी। स्मृतः। अत्रद्वितीयचंदनपदे
 यथा। यथादीव चितितान रक्तचंदनपरे ॥ इतिराज
 यस्यासर्वलोकेषु यच्छानि। त निर्वहः ॥
 तोदेवीसमाख्यातासर्वार्थानु

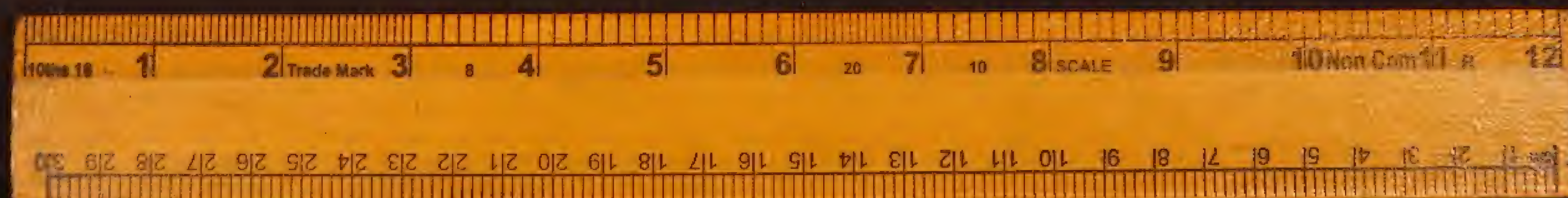
सर्वार्थविगणः ५ मुराया वितापुष्पे सर्वार्थविगणः स्म
 धिसमूहः। यथा। मुरा मांसी तः। इतिपाद्योत्तरवेदे १० अ
 वचाऊष्ट शैलेय रजनीद्वये। ध्यायः। अत्र कतिपयद्व्याप्ति
 शरीचपक मुक्तेच सर्वार्थवि अमुदलिखितत्वात्तथागम्या
 गणः स्मृतः। इतिशत्रुचदिका नि सर्वेषः ५ शस्यविशेषः। स
 अम्यच्च। हरिश्च चंदनेदोवीमुक्त रिषा इतिभाषा। तत्पर्यायः। ते
 कंदेवताउके धम्याके जीरके तमः २ कंदेवकः ३ इत्यमरः
 मेयी धात्रीफल मुषीरके वि सरिषयः ५ इतिभरतः ॥
 सुगंधिः शरी गंधमात्री कर्षे तेतकः ५ इतिरमानायाः ॥
 रकं वचा। नली मरुवके ऊष्ट कदम्बः ६ इतिजटाधरः ॥
 देवदारु विउगके। सरले प शर्षपः ७ इतिशत्रुत्तावली।
 मुकाष्टच वालके भद्रमुक्तक रजतवकः ८ इति रजनिचं
 गंधिकंच जटामांसी पलाशः एः। प्रस्य गुणाः कफ वा
 शैलजं शमी। प्रकैर्वागुरुके तच्चित्ते। तीक्ष्णत्वे। उल्लेखे। २
 रवी मुरा मांसीच ऊंऊमे। कपित्थकारित्वे। कदत्वे। कभि
 अपामागे मधुरिका विकास ऊष्टनाशित्वेच सिद्धार्थेऽपि
 खदिरः ऊष्ण। चातजातकस तद्गुणः। इतिराजवल्लभः ॥
 तोः योः एवर्गो यत्तुंवरः ॥ अपरंच। आसुरी रजिका रा
 तायेश्चरश्च कुस्तुरी विफला जी रजिका रक्तसर्षपः तीक्ष्ण
 पमकेशरं कक्ताले धातकी गंधा मधुरिका हवकः हत
 पुष्पे विकद्वेगके यवः। ति कः तवः। आसुरी कदत्तिकोसा
 नाः ऊंदरु लेलुके भागी गो वात स्त्रीहार्ति मूलवृत्त। दाह
 रोचना वकः। मुठोपुष्पेच न पित्तप्रदा हेति कफ गुल्म रु
 ऊतीश्रीफलवेंशलाचना। इति मित्रगान् ॥ सर्वेषा रजतव
 वं वक्रमुता वक्रले मालती कः कृष्ण तीक्ष्णफला रजि
 दले। उद्वोजं कोकनदं जघे का। रात्री साहस्यसर्षपाख्या
 तो गजपिप्पली। सुतापरा विलेया रजसर्षपाख्या। रा

नसर्वपक सलिलः कटुसोवात काण्डकृमि ग्रहान्
 मूलगतः। पित्त दारुप्रदो गुल्म यथा रक्त स्यात् गौरः किंतु
 काण्ड ऊर्ध्व व्रणपहः। कालेय गोरवरो मतः। अथरात्र कृमि
 सविषयः॥ सर्वपस्तनचोरोरः रात्र रज्जीतराजिका तीक्ष्ण
 सिद्धयो भूतनाशनः॥ गंधा लज्जानिका सुरी। तत्रः
 कटुमेहो ग्रहत्रय काण्डो लताभिजनकः कृमिकः कृमि
 राजिकाफलः। तीक्ष्णकश्च ३ सर्वपः। राजिका कफ पित्राजी
 राधयो रक्षोघ्नः ऊर्ध्वनाशनः तीक्ष्णाम्ना रक्तपित्तकृत् किंति
 सिद्धप्रयोजनः सिद्धः साधनः दुत्ताग्निदा काण्ड ऊर्ध्व कोठ कृ
 सितसर्वपः। सिद्धार्थः कटुकोमल सीन हरेत्। अतितीक्ष्ण विशेष
 अथ वात रक्त ग्रहपहः। त्वरेदा वेणु तद्वत्कृमापि राजिका॥
 वृषामनो रुचो विष भूतव्रण तैलेलगुणाः। दीपने साधये
 पहः। इति सर्वपः॥ तैलेलगुः तैलेकटुपाकरसेलचु लेखने
 गुणः। सर्वपतैले तिलकटुकै स्थण्वीर्योक्तं तीक्ष्णं पित्रास
 वातकफविकारघ्नं। पित्रास हृषकं। कफ मेहोः नित्तापोघ्ने
 दोषदे कृमिऊर्ध्वे तिलजव शिरःकर्णमयापहे। काण्डको
 च्छल्यं। ततपत्रपाकगुणाः कृमि शिर ऊर्ध्व उर्ध्वव्रणप्र
 सर्वपे पत्र मत्स्यसं रक्तापित्तप्र गुणः। तद्वतराजिकयो सैले
 कोपने विदारि कटुकं स्वाद विशेषाणमरुच्छकृतं। राजि
 मुकुरात् रुचिदायकं। इति कयोः कृमिरात्र प्रारक्तग्रात
 राजनिर्वाणः। अथचुःसर्वपः योः। तच्छाकाण्डनाः। कटुकंसा
 कटुकस्वेह स्नेतभश्च कटुव धपे शाकं वज्रमर मले गुरु
 कः। गौरस्य सर्वपः प्राज्ञैः सि अम्लपाकं विदारि स्पाउमं
 हार्थः। इति कथ्यते। सर्वपस्त ते शिदोषकृतं। सत्तार लव
 रसेणकेकटुहृद्यः सतिरुक्तः ता तीक्ष्णं स्वाद शाकेषु नि
 तीक्ष्णाम्ना कफवातघ्नो रक्तपि दिते। तीक्ष्णाम्ना साधये नाले
 नाशिवर्द्धनः। रक्षोहरो जयेत् वातश्लेष्म व्रणपहः। काण्डकृमि

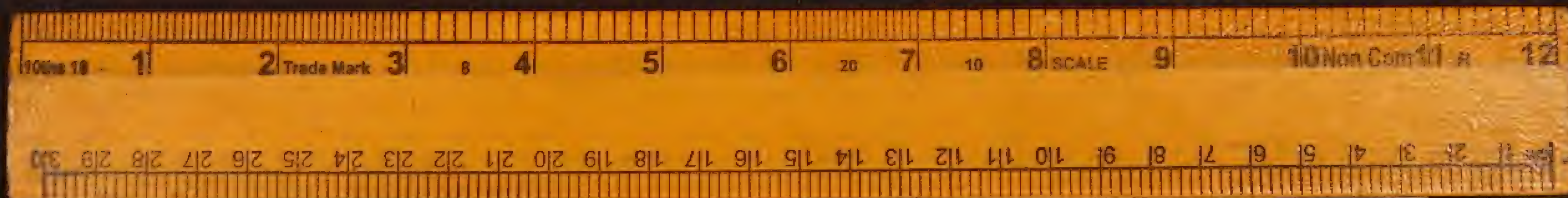
हरंदु ऊर्ध्व रुचिकारकं सपः पश्येत्तथैवच। नकदा
 इतिभावप्रकाशः॥ स्यात्वरवि चन ऊर्ध्व विण्मृत्स्यविसर्ज
 वभेदः। इति हेमचंद्रः॥ ने। इत्यधिकतत्त्वे। अथिच म
 वृत्तिरिष्यापरिमाणं। यथा। अथैषा वरीषाणि ये रक्तसृष्टा
 जालांतरगतेभानो यज्ञानु निवारिणि। तेषामेतेचविण्म
 हंपते रजः। इतिश्रुतुर्भिर्भ वे इंगेये एवपरिते। इतिवाम
 वेलिष्या लिष्यावृत्तिभ्युस नपराणो कर्मविषाको नाम
 धपः। इति शब्दचंद्रिका॥ १२ ग्रथायः। अथसलिल
 सर्वपतैले ज्ञी सर्वपजातस्ते परीक्षा पितामहः तौमस्या
 हः। यथा सर्वपतैले तिलैक य प्रवक्ष्यामि विधिं धर्मसना
 टुकंवातकफ विकारघ्नं पित्रा तनं मंडलेपुष्प धूपाभ्यो का
 स्रदोषदे कृमिऊर्ध्वे तिल वचुत्तयं। इति राजनिर्घटः रयेत् सुविचत्ताः। शराकं
 वचुत्तयं। इति राजनिर्घटः एजयेद्रक्तपौषेणवेच धनुस्त
 सर्वपी स्त्री लज्जानिका। इति या। तत्र प्रथमतो वुरुणोपजे
 विकारप्रशोधः॥ येत। यथा नारदः। गंधमाल्यः
 सले स्त्री जले। इत्यमरटी सुरभिभि मधु क्षीरं चूतादि
 कार्याभरतः॥ ॥ भिः। वरुणाय प्रकुर्वीतएजा
 सलिले स्त्री जले। इत्यमरः मादोसमाहितः। ततोधर्माचा
 तत्र विण्मृत्स्यगानिषेधो यथा हनादिसकलदेवताएजा होम
 मनुः। नमस्ते यथा ऊर्ध्वतनभ समेकप्रतिज्ञापत्र शिरोनिवे
 स्मनि नमोवृजे। नफालक शोतेकर्मकृपात। कात्यायनः
 हे न जले न जित्यो नचप शोक्तनायसांशस्तप्रकुर्वीत
 वंते। नजीर्णादेवायतनेनव विष्णुरये वेण काण्डमयांशे
 स्त्रीके कदाचन। न ससत्वे वलेमाच सटुके क्षिपेतापि
 गतेषु नगच्छन्नापि संस्थितः नामरः लेमाच क्षत्रियः कार्यः
 नन होतीर मासाद्य नचपर्वत तद्वति ब्राह्मणो अथ वा। अ
 सल्लके। कायप्रिविप्रानादिम क्रूरहृदयः प्रानतः सोपवास

स्तथा शुचिः। ३४३ प्रतिपे विरोधि वेगशून्यात्। विलुः॥
 हीमान् मारुते वाति वा भृशं पंकशैवाल इष्टग्राह मत्स्यज
 विषमे भूः प्रदेष्टे च वृत्त स्यात् लोकादि वर्जिते तस्य नाभि
 एतस्माज्जले नारदः। क्रूरं यत्र मारुजले मत्स्यग्राह हेमिणः
 समशाने मध्यमे घट्टशाने मते पुरुषस्यान्यस्यात् पृथीत्याभि
 मेदं पंचशाने प्रोक्त मेघ हेयो मेरितोभः प्रविशेत्। तत्सम
 धनुर्विधिः। शृंगुलीनां सप्ता काले च नातिक्रूर मृदुना य
 धिकं शाने यस्य धनुषः परि नुषा पुरुषोऽप्यः शरमाहं क
 माणात्तत्समशाने पंचघट्टशाना दिति। तस्य शोभस्यत्यर्थः
 दिक्। पितामहः। मध्यमेन व ग्रस्यशानेति व्यर्थस्यात्। य
 चापेन प्रतिपेत्त शरत्रये। ह यपुरुषस्य स्तम्भधारण माह
 स्तानां च शाने सोर्द्धनक्षकुला स्मृतिः उदके प्राप्सुरा स्तिष्ठे
 विचक्षणः। तेषां च प्रेषितानां हर्मस्त्राणां प्रशुच्य च प्राड् विवा
 तशराणां शरासुदे शानात्। म क कर्तकजलाभिमेवण माह
 धमस्तशरो ग्राहः पुरुषेणाव पितामहः तोयत्वे प्राणिनां प्रा
 लीयसा। शराणां पतने प्रां रणः सुखे रायेत निर्मिते। शुद्धे शु
 संप्रणपरिवर्जयेत् संपन्नसं पं कारणां प्रोक्तं इत्याणां देहिना
 नशरोयातिहरा हरतरेयतः॥ स्तथा। अतस्त्वेदं शोभानेयु
 पतने ग्राहमिति शरपतन स्या भाशुभपरीक्षणे। पेशाधक
 नपयिते गच्छेदित्यर्थः। तेन प्र हेकाभिमेवण माह यातव
 सस्या एतेपि पतन स्थानक ल्क्यः। सत्येन माभिरत्तस वरु
 शरग्रहणः। ततश्च प्रथमतः प रोत्यभिप्राय्यकं नाभिसाजोद
 रुषातेरेण तस्यानेशमशाने कस्यस्य पृथीत्याज्जले विशेषत
 तद्यः। नारदः। नदीषु नातिवे मासामभिप्राय्य शयणे कार
 गावतजशेषु सरससुच रुदे यित्वा केजले विशेषत निमज्जेत्
 पुष्टिरतोयेषु कुर्यात् पुंसो तोरकं च निमज्जन सलीये समेका
 निमज्जने नातिवेगासु स्थिति नेशाधकणां प्रसारणं कुरुते कार्य

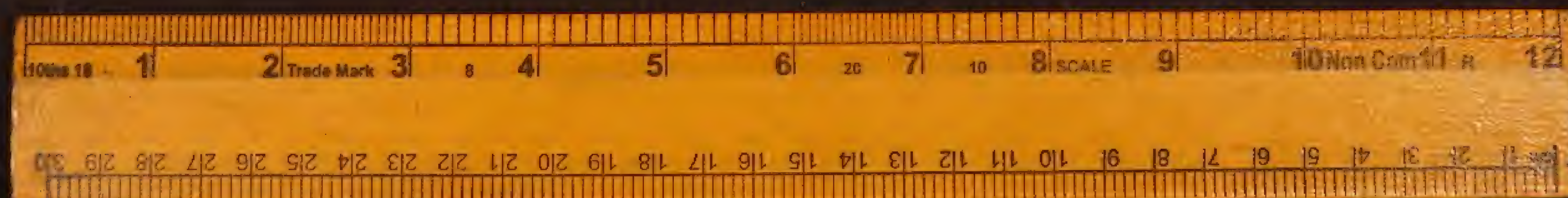
यथा नारदः। गत्वा ततश्चले शिपानात्। पुनस्तत्र निमज्जे
 स्थाने तदे तोरण मुष्टितं क तदपचिक्रविचारितः। जला
 धीतकर्ता मारुत भूमिभागे समे तोतमस्य जलोकादिनादृष्टः
 मुचै। शरमोक्षे विशेषमाह त सपुत्रावते यदि तदादृष्टेष्ट
 तारदृष्टे हस्यती। शरप्रक्षेपण एन निमज्जनीय इत्यर्थः॥
 स्थानाद्युवा जवसमन्वितः। ग पितामहः। गंत श्रापिचकते
 छेत्परमया शक्त्या यत्रासौ म शुसमेगमनमज्जने। गच्छेत्तो
 धमः शरः। मध्यमे शरमादाय रणमलान्न शरस्थाने जवीन
 पुरुषोऽन्यस्याविधः। प्रत्याग रः। तस्मिन् गते हि तीयोपि वे
 छेत्तु वेगेन यतः सपुरुषो ग गादादाय शायके। गच्छेत्तो
 तः। आगत्य शरग्राहीन प एमलेतयतः सपुरुषो गतः
 पति यदाजले। अंतर्जलगतं आगतस्तशरग्राहीनपपति
 सम्यक् तदा शुद्धिं विनिर्दिष्टो यदाजले अंतर्जलगतं सम्यक्
 तः। अत्रयान विमुहः स्यादेकं ततः शुद्धिं विनिर्दिष्टेत्। अत्र
 गस्यापि दर्शनात्। स्यात्तादात्म्य मज्जन समकाले गमनाभिधा
 बगमनाद्यस्मिन् एवं निवेश नात् शरमोक्षसमकाले गम
 येत्। जवनौ विशेषयति ना नेमूलपाण्युक्त मयुक्तं मज्जन
 रदः। पंचाशतो धातुकानो यो समकाल क्षिप्तं मध्यमे शरमा
 स्याता मयिको जवे। तौ चत दायेत्यपरमुक्तमपि प्रमाणमू
 र्नियोक्तव्यौ प्रागनयनकर्म त्वा। ततश्च विषुषोरेषु मुक्तेषु
 णि। एको गस्य दर्शनादितिक एको वेगवान् मध्यमे शरपत
 णि। अयमभिप्रायेण। शरो मारुत न स्थानगत्वा तमादाय तत्रैव
 दृष्टेपतनकर्तव्यो नापि नासिके तिष्ठति अन्यस्त पुरुषो वेगवान्
 प्रपु प्रवेशने यस्य शुद्धे तम शरमात्स्थाने तोरणमूले ति
 पिनिर्दिष्टेत्। इति विशेषा एति एवं स्थितयो स्तुनीयाया
 भिधानात् कात्यायनः। निम कृतान्तिकायां प्राड् विवाकदत्ता
 शोत सवतेयस्तदृष्टेयतश यापोषो निमज्जति तत्समकाल

मेव तोरणमूलस्थितोपि दुत स्मिन् पुरुषे स्थिते श्रुत्यस्मिन्
तरेमध्यम शरपतनस्थाने ग श्रु तोरणमूले स्थिते प्राश्रुति
च्छति शरग्राही चतस्मिन् प्राप्ते वाकेन तालत्रये दत्ते शेषाध्या
दुततरे तोरणमूले प्राप्यतर्जु गृहीतस्थान प्राश्रुत्वा पुरुष
लगते यदि न पश्यति तदा शुद्धे स्थात्र गृहीत्वा निमज्जति । त
भवतीति वर्तलार्थः । तत्र प्रयो समकालमेव तोरण मूल
गः । उक्तलक्षणजलाशयनिक स्यापिमध्यम शरस्थाने दुत
देतथा तोरणं विधाय उक्तदो गच्छति । ततः शरग्राही चतस्मि
पोलदोक्तता तोरणसमीपे स न प्राप्ते दुत तोरणमूले प्राप्य
शरं धनुः संपृज्जलाशये वरु जलातः संधयदिन पश्यति त
णमावाह्य पूजयित्वा ततीरे य दाशुद्धः । कर्णाद्ये गं विनाशि
माहीश्रु देवानहवांत मिष्टादति रोमात्र दर्शनेपि शुद्धः । सज्जन
णोक्तत्वा शेषाध्यास्य शिरसि प्रति स्थानादप्यत्र गमनेप्यशुद्धः । द
ज्ञापयं वहु प्राश्रुतिवाको जल तिणादिकं दद्यात् इति दिव्य
मभिमंत्रयेत् । ओं तोय त्वे प्राणि तत्ते ॥
को प्राणः सृष्टे गच्छत निर्मिते सलिले गंतलः ॐ शैवालः ॥
शुद्धेऽशुद्धकारणं प्रोक्ते दद्यात् इति त्रिकोणप्रोषः ॥
देहि नो तथा । अतस्त्वं दर्शय सलिलं जे ज्ञी पद्मे । इति राज
ज्ञाने शुभाशुभपरीक्षण । ३ निर्वृणः । जलजाते वि ॥
तिमंत्रेण । शेषाध्यास्य ओं सत्येन सलिलाशयः ॐ जलाशयः । त
माभिरत्तस्व वरुणोऽस्य नेन जल स्पंदकुले दोषो यथा । गरी ३
मभिमंत्र्य गृहीतस्थानस्य पो वाच । नगरादप संघर्षे ते समीप
धनाभिसाश्रुतकावस्थितस्य व सुपयांति च । नद्यो क्रूराः प्रव
लीयसः प्राश्रुत्वा पुरुषस्य समी वणाः विरसाशुभं वंति । वि
पेजलमेव गच्छेत् । ततः शरेषु वर्णा कल्पये तमे फेनवृजं त
विषु शुक्तेषु मध्यम शरपतनस्था सज्जले । क्षीरं स्निहः सुराश्रुते
ने मध्यमशरे गृहीत्वा विजनेक वहेते चाकृतोदकाः ॥

षामासाभ्यंतरे तत्र परचक्र तत्पर्यायः । राजभट्टा २ स
भयं भवेत् । जलाशयानदेते वा वेहा ३ सुरभी ५ रसा ५ महे
प्रज्जलेति कथंचन । विस्मृति राणा ६ ऊंदरुकी ७ क्लादिनी ८
तथा ब्रह्मन् ज्वाला धूम रजो इत्यमरः । राजभट्टा ५ सुरभिः
सिच । आवाते वा जलोत्पत्तिः १ सुरभीरसा ११ महेरुणा ११
ससत्ता वा जलाशयाः ॥ शलकी ११ सिलकी १५ शि
संगीतशृङ्गा दृश्यंते जलेमा लकी १५ क्लादिनी १६ इति तद्दो
भयं वदेत् । दिव्यमभोभयं स का । शल्यतेऽप्राच्यते गजेः शल
र्षि मधुना त्वमेव चने । जत्र की । शल कुत्र । आचे वुरादिः
यावारुणा मंत्रा सैश्व होमो मे शभावपत्ते नाम्नीति लक
जले भवेत् । मध्याज्य युक्त पर द । साविदुभेदौ शलकौ शोका
मात्र मत्र देये दिजानां दिज- शसवितर्कयो रिति तालव्या
भोजनार्थं । गावश्च देयाः सित दौ रभसः । सलति गच्छति सल
वस्युक्ता सत्योदकभाः स गतो देयादिः एकः भोवादिः
लिलाच शोभे । इति मातृ १५ ग्रन्थायः ॥ निपातनात् लस्यदिते । सतक
सलिले धनः ॐ वाडवानलः ॥ स लक्ष्यते स्वाद्यते गजेरिति
इति त्रिकाण्डप्रोषः ॥ वा सलकी देयादि विमर्शे ।
सलिलः वि लीलया सह वर्त सिलकी चेमेके देशी प्रायेयं ।
मानः । यथा । सरदुमूलमण्डपे सलकी सिलकी क्लादेति रुद्रः
विविचरत्ननिमित्ते लसद्विता इति स्वामी ॥ इत्यमरटीकाया
न भूषिते सलील विभ्रमालसे भरतः ॥
सुरंगरागभवलवीकर प्रपंचवा सरं ज्ञी जले । इति जराधरः
मरस्फुरत् समीर वीजितं सरा प्रप्यरसः । इति केचित् ॥
युते भजामिते । इति छंदोमे सरः ॐ यज्ञः । इत्यमरः ॥
जरी ॥ संतानः । इति मेदिनी सूर्यः
सलकी स्त्री स्वतामाख्यातवृत्तः सवनं ज्ञी यत्तत्तानं । तत्पर्या
चंद्रः । इति केचित् ॥

सवहा ६५२ सविथ
 यः। सत्या २ अभिषवः ३। सविकाशः वि विकणितः। प्र
 इत्यमरः। सोमसंधाने ५ ॥ तलः। विकणिते सहवर्तमानः
 इति जटाधरः। सोमधाने। सविता १० सूर्यः। अर्कवृत्तः
 इति भरतः। अधरे। सोमः। इत्यमरः। तस्य व्युत्पत्तिः यथा
 निरुलने। इति मेदिनी। प्र यीशवृत्तचोत्रस्याणप्रचोद-
 सरः। इति केचित् ॥ यति सर्वदा। मृष्टार्थे भगवा-
 सवयाः स्त्री समवयस्का। त नविस्सुः सविता स त कीर्तितः
 तर्क्यायः। ग्रालिः २ वयस्या ३ सर्वलोक प्रसवनात् सविता
 सखी ५ सहचरी ५ इति जटा सत कीर्त्यते यत् सदेवतादे-
 यरः ॥ वी सावित्रीमुच्यते ततः ॥
 सवयाः १० वयस्यः। इत्यमरः। इति वक्तिपुराणे गायत्रीकले
 समानवयस्केवि ॥ नामाभ्यायः ॥
 सवरः १० मल्लिले। शिवः। ३ सवितृदेवतः १० हस्तनक्षत्रं
 तिबिकोऽशेषः ॥ इति हेमचंद्रः ॥
 सवर्णः वि सट्टाः। इति हेम सवितृलः वि सवितृसंबंधी
 चंद्रः। समानवर्णः। इत्यजा सवितृ शब्दात् ल प्रत्ययेन-
 तिः। यथा मनुः। पारिग्रह निष्पन्नः ॥
 णसंस्कारः सवर्णस्यदिष्टा सवित्रं स्त्री प्रसवकरणे। स
 ते। असवर्णस्ये तेयो विधि यतेः नेनेति संधानेः करणे
 रुद्राहकर्मणि। इत्युदाहृतत्वे ॥ अप्रत्यय निष्पन्नः। इति मुग्य
 एकस्यानेतपत्रवर्णः। यथा दोषयाकरणे ॥
 सवर्णेनाकदीर्घः। इति संलि सवित्रियः वि सूर्यसंबंधीयः
 प्रसारयाकरणे ॥ इति सिद्धांतकोमुदी ॥
 सवर्ण स्त्री सूर्यपत्नीक्या सवित्री स्त्री माता। इति हेम-
 इति शब्दरत्नावली ॥ चंद्रः। गोः। इति केचित् ॥
 सवहा स्त्री विवृता इत्यमरः सविथः वि निकटे। इत्यमरः
 कायाभरतः ॥ समानप्रकारश्च ॥

ससत्ता ६५३ सस्यके
 सविस्मयः। वि विस्मयापन्नः। सस्यितः। समत्वेण प्राणिमत्त
 तत्पण्यायः। वीत्तापन्नः २ इति। इत्याक्तिकतत्वे ॥
 हावली ॥ ससने स्त्री यत्तापपशुहनने
 सवेशः वि निकटे। इत्यमरः। इत्यमरटीका। तस्य इपोतरेश
 वेषान्वितः। इति धरणी ॥ मने शसनेच ॥
 सद्यः वि वामः। इत्यमरः ॥ सस्यितः वि इषहास्ययुक्तः। य
 दक्षिणः ॥ प्रतिहूलः। इति या। सस्यितानन सरोज मंगने
 हेमचंद्रः ॥ सद्यः १० विस्सुः। इति शाब्द रिगमाणा सतिलोलज्जतले।
 माला ॥ रोचनोलसितमाल मस्त सैके
 सद्यसाची १० यजुनः ॥ इति शब्दे मने सि शेषवे वः ॥
 हेमचंद्रः ॥ इत्यनुमितौ जगदीशः ॥
 सद्येषः १० सारथिः। इति ह- सस्ये स्त्री वृत्तादीनां फले। यथा
 लायुधः ॥ ससने सीसके सस्ये स्वस्तसा
 सद्येषा १० सारथिः। इत्यमरः स्नाच साधुसं। इत्युगमविवे
 सशस्या स्त्री नागदेती। इति कात्। इत्यमरटीकायां भरतः
 त्तमाला। शस्ययुक्तभस्यादौ वि धाम्ये। यथा। धाम्येत सस्ये सीते
 सम्यकः १० आस्तिकः। इति च व्रीहि संवकविश्रुतत् ॥
 केचित् ॥ इति हेमचंद्रः ॥ शसु। गुणः ॥
 सप्रमथाः स्त्री प्रमथयुक्तस्त्री इति विस्सुः। तस्य प्रशंसा। यथा
 तत्पण्यायः। नरमालिनी २ ३ जीर्णमन्त्रे प्रसंश्रियात् भार्याच
 ति हेमचंद्रः ॥ गतयेव नो। रणात् प्रत्यागते
 ससत्ता स्त्री गर्भिणी। इति शब्द म्युरं सस्येच गृहसागते। इति
 रत्नावली। प्राणिमुक्ते वि। चाणके। अन्त्यत शस्यशब्दे
 यथा मनुः। नमस्त्रपथि कुर्वी पृथ्ये ॥
 त न भस्मनि न गोव्रजे। नस सस्यकः १० मणिभेदः। अग्निः
 सत्वेण गतेषु न गच्छन्नापि। इति मेदिनी सस्यको तालिके
 रंतः सस्याभमणि खड्गयोः ॥

इति हेमचंद्रः ॥
 सस्यमारी १३ महासूचकः ॥
 तिराजनिर्घण्टः ॥ सस्यनाशकः
 विसस्यसेवरः १३ सालवृत्तः ॥
 इत्यमरः ॥
 सस्यसेवरणः १३ ग्रन्थकर्णवृत्तः
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 सस्येदा स्त्री दृष्टिताकन्या ॥
 तिपाहुरत्नावली ॥
 सह य सहिते तत्पर्यायः ॥
 साकं १ साहं ३ सरे ५ समं ५
 इत्यमरः ॥ सज्जः ५ इतिज
 राधरः साकल्यं विद्यमानं
 सादृश्यं योऽप्ययं ॥
 समृद्धिः ॥ संवेधः ॥ इति मे
 दिनी सामर्थ्यं इति शब्द
 त्नावली ॥
 सह स्त्री पांशवलवणे इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 सहः १३ ग्रन्थहायासासः ॥
 मेदिनी इति हेमचंद्रः ॥
 सहः १३ स्त्री वलं इति मेदिनी
 सहः स्त्री ज्ञेयतिः वलं इति
 शब्दरत्नावली ॥
 सहकारः १३ अतिशौरभासः ॥
 इत्यमरः ॥
 सहकारी १३ प्रत्ययः यथा ॥

अथ हेतु रूपादानं प्रत्ययाः
 हकारिणः इति विकारप्रोषः
 मायमते तद्विज्ञे सति तज्ज
 न जनकत्वं सहकारित्वे ॥ सह
 चरः १३ स्त्री पीतफिणी ॥
 नीलफिणी इति रत्नमाला ॥
 सहचरः १३ फिणी वयस्यः
 प्रतिवेधकः इति हेमचंद्रः ॥
 अनुचरे चि इति मेदिनी ॥
 सहचरी स्त्री पीतफिणी इत्य
 मरः ॥ पत्नी इति हेमचंद्रः ॥
 सखी इति जराधरः ॥
 सहजः १३ सहोदरः ॥ इत्यमरः
 निमग्नः सहोदरे चि इति
 मेदिनी जन्मलग्नात् ततो
 यन्मने यथा सत सदन नवो
 ने पूर्णादृष्टिः सुगति युगल द
 शमराशौ दृष्टिपादत्रयार्हः ॥
 सहज रिपु चतुर्थे घृष्टमे चाहं
 दृष्टिः स्थितिभवनमुपायेन वद
 श्यं हिराहोः इति ज्योतिः
 सत्त्वं ॥
 सहजमित्रं स्त्री स्वाभाविकस
 ह्यतः यथा अतिमित्रं मुरादीने
 नेतरस्तत्परः परः ॥ कमशामं
 उल्लेखितं सामादिभि रूपक्रमे
 अतिः प्रातुः मित्रं ॥

सह्यत उभय विलक्षणोदासी
 नः ॥ तेवत्रय विविधाः ॥ सह
 जाः कुत्रिमाः प्राकृताश्रयेति ॥
 सहजे मित्रं भागिनेयं येन सह
 स्त्रीय मानसस्त्रीयादिः इति
 मितालराया साचाराध्यायः ॥
 ग्रन्थायः ॥
 सहजातः चि सहोदरः ॥ यम
 जः इति केचित् ॥
 सहजानिः १३ स्वाभाविकपुत्रः
 यथा सहजानिः सापत्न्यपितृ
 यततपुत्रादिः इति मिताल
 राया साचाराध्यायः ॥
 सहजोदासीनः १३ स्वाभाविक
 परतरः यथा सहज कुत्रिम
 मित्रं प्राबुलत्वात् सहज
 कुत्रिमोदासीनो इति मिता
 लराया साचाराध्यायः ॥
 सहजकुं स्त्री मोसमंजनवि
 प्रोषः यथा ह्यागदेमोसम
 होदेः कुडिते खंडिते पुनः ॥ पुन
 मांस विधानेन पचेदेतत् सह
 दुकं सहदुक्तं गुणयुग्मदुक्तं
 सगुणं स्मृतं इति भावप्रका
 शः ॥
 सहदेवः १३ पाण्डवविशेषः ॥
 इति मेदिनी ॥ सच पाण्डुराज

स्य पंचमपुत्रः ॥ साडीगर्वेश
 धिनीकुमारभ्यो जातः ॥
 जरासथसुतः ॥ स युधिष्ठिरस
 मकालीनो मगधेषु राजासी
 त इति श्रीभागवते ॥
 सहदेवा स्त्री वला ॥ देवराज
 पत्न्यः ॥ शारिधौषधिः इति
 मेदिनी ॥ ग्रहंन्माता इति ॥
 हेमचंद्रः ॥
 सहदेवी स्त्री सर्पाक्षी इति
 मेदिनी पीतदेवोत्पत्ता ॥
 इति रत्नमाला ॥ वलाप्रभेदः ॥
 तस्यैषा यः महावला २ ज्येष्ठ
 वला ३ कटुभरा ४ केशवरा
 ५ केशविका ६ मृगादनी ७ व
 र्धपुष्पा ८ केशवर्हिनी ९ पुरा
 सिनी १० देववला ११ सारिणी
 १२ पीतपुष्पी १३ देवाही १४ गं
 धवली १५ मृगा १६ मृगार
 सा १७ यस्या गुणाः ॥ सहोद
 वातार्शः प्रोक्तारितं ॥ पुन
 दृष्टिकारितं वलपत्न्यं विषम
 ज्वरलाशित्वं च इति राजनि
 र्घण्टः ॥ सहदेवपत्नी च ॥
 सहदेवीगणः १३ प्रतिष्ठायां दे
 वत्वात्तार्थमोषधिसमूहः यथा
 पंचगव्यः स्नापयेच्च सहदेवादि

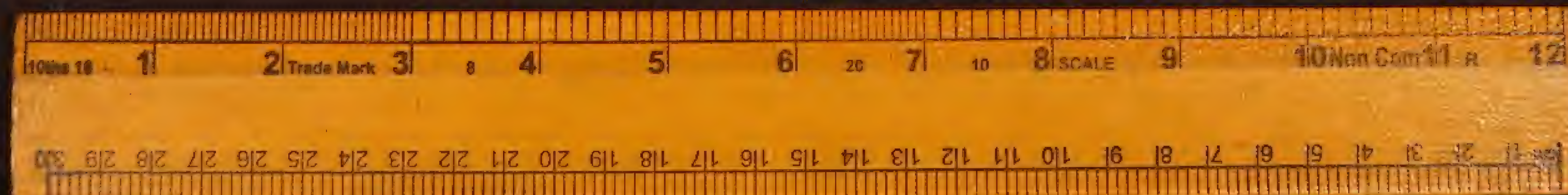

भिस्ततः । सहदेवीवलाचैव ।
प्रातस्सुलीपातावरी कुमारीच
गुडुचीचसिंदीयाजीतयेवच
या जोषधीति मंत्रेण स्नानमो
षधिमंगलैः । इति गारुडे ५८
अध्यायः ॥
सहस्रमिणी स्त्री वेदविधाने
नेष्टा । इत्यमरः ॥
सहने स्त्री संतिः । तत्प्रायः
तितित्ता २ तमा ३ । इति
हेमचंद्रः ॥
सहनः वि सहनशीलः । इत्य
मरः । तत्प्रायः । सहिष्णुः २
तमिता ३ तमी ४ तितित्ता ५
तता ६ इतिहेमचंद्रः ॥
सहनने स्त्री एकत्रमंडला
कार नत्यकरणं । इति केचित्
सहपानं स्त्री एकत्रमघादिभ
क्षणं । तत्प्रायः । सपीतिः २
इतिहेमचंद्रः । तत्प्रायः ३ ।
इत्यमरः । सहपीतिः ४ । इति
शहरत्नावली ॥
सहपांशुकिलः पुं वयस्यः ३
ति विकोशेषः ॥
सहप्राज्ञं स्त्री एवाकसहप्रा
इति युगपद्वेध्याकरणे अथ
यीभावसमासः ॥

सहभावी वि सहायः । इति वि
काण्डशेषः ॥
सहभोजनं स्त्री एकत्रभक्षणं
तत्प्रायः संधिः २ इत्यम
रः ॥
सहस्रणं स्त्री सृत्स्वामिसदि
तज्जलचित्तारोहणएवेकस्रणं
यथा । अथसहानुगमने । अंति
राः सृतेभर्तारियानामीसमारो
हेदुताशने । सारुवतीसमा
चार स्वर्गलोकेमहीयते ॥
तिस्रः कोट्योर्द्वयोर्द्वौ च या
नि लोमानि मानवे ॥ तावे
त्यहानि सा स्वर्गे भर्तार्यानु
गच्छति व्यालगाही यथाव्या
ले वलाडहरते विलात तह
इतीर मादाय तेनेव सहमाद
ते । सात्के पैरकेचैवयत्र क
या प्रदीयते । पुनातिविजले
नारी भर्तार्यानुगच्छति ॥
तत्रसा भर्तपरमा परापर म
लालसा क्रीडते पतिनासा
हं यावदिशश्चतुर्दश । भर्तप
रमा भर्ता परमा यस्याः सा
तथा । परा परसलालसेत
त्र स्तयमानापरोगाणि रिति
व्यासेन पठिते । ब्रह्मज्ञो वा

कृतज्ञो वा मित्रज्ञो वापि यो
नरः । ते वै पुनाति सा नारी
संगिरसभाषिते । साधीनामे
व नारीणां सगि प्रपतनादने
नात्या धर्मी हि विज्ञेयो मृते
भर्तारि कहिंचित् । यानारीस
पादानात् सहस्रणाभावप
तोपि सचितः । नात्याधर्मरति
तसहस्रणास्तयये । तथाचवि
स्रः । मृते भर्तारि ब्रह्मचर्येन
नारोहणं वा इति ब्रह्मचर्ये मे
पुनवर्जने तां वलादि वर्जनेच
यथा प्रचेताः तां वलाभ्यंजन
त्रैव कोस्यपात्रे चभोजने ॥
यतिश्च ब्रह्मचारीचविधवाच
विवर्जयेत् । अभ्यंजनमायुर्वे
दोक्तं पारिभाषिकं । यथा । स
द्विदं प्रयत्नते भवेत् सर्वांग
संगते सेतोभिलष्येद्द्वारु
अभ्यंगः स उदाहृतः । तैलम
त्ययदोगे पुनचस्याद्वाकृतपणं
सामाहिः एथगभ्यंगोमस्तका
दोप्रकीर्तितः । स्मृतिः पक्ता
हारः सदाकार्येन द्वितीयक
दाचन । पर्यंकशाणिनीनारी
विधवा पातयेत् पति । गंध
इत्यस्य संभोगो नैव कार्यः

स्तयापुनः । तर्पणं प्रत्यरे का
ये भर्तारिस्तल ऊषादेकैः । ते
त्यित स्ततपित आपि नामगे
आदि पूर्वकं । एतत्तु तर्पणंपुत्र
पौत्राद्यभावविषय मिति मदन
पारिजातः । वैशाखेकार्तिके
मासे विशेषनियमंचरेत् । स्ना
नेदनेतीर्थयात्रां विस्मानामग
हेयुः ॥ अत्रसाधीत्वमाह
प्रातीर्तेमुदिता ह्ये प्रेषिते
मालिना कुशा । मृते मिषेत
या पत्न्यो साधी ज्ञेया पतिव्र
ता । इति छंदोगपरिशिष्टीय
मिति कल्पतरुः । साधीप्रसारे
नलोकधारणमप्याह । मत्स्यपु
राणे । तस्मात् साध्याः स्त्रियः स
ज्याः सततं देववर्जने । तासां
राज्ञा प्रसादेन धार्यतेचजग
जये । महाभारते । अरुमत्यच
याएवंपतिं इष्टेन चेतसा ।
वर्तते याश्च सततं भर्तारोप्र
तिकूलतः । भर्तुमरणकाले
याः कुर्वन्ति तथाविधाः कामा
तकोपातु भयान्मोहात्सर्वाः
एता भवेतिताः । अत्र ऐहिक
ब्रह्मचर्येन हीनविधवात् ज
न्मोतरोयतयापवतपवसहस्र

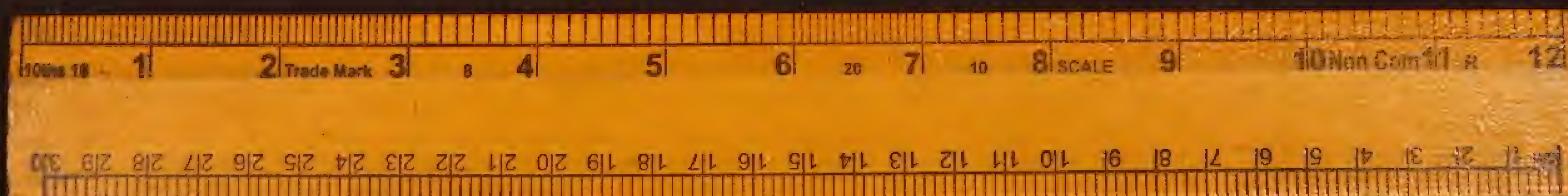

गोनोद्वारः । ब्रह्मपुराणे । दे
 शोत्तर मृते पत्न्या साधी तत्
 पाउकाहये । निधायारसि सं
 मुद्रा प्रविशेज्जातवेदसे । मृ
 वेदवादात् साधी स्त्री न भवे
 दासजातिनी । अहाणैवे नि
 वृत्ते त आहं प्रमाति शास्त्र
 वत । मृवेदवादात् इमा ना
 रीरविधवा इत्यादि मेशात् ।
 पंचेचप्रतिरो ब्रह्मपुराणवचन
 पथ्यालाचनया ब्राह्मणपदिस
 कलभाय्याणो स्वगत भर्तृगत
 फलविशेषार्थिनीनां गवीव
 तीवालापत्यादि यतिविक्रानो
 सहस्रमरणानुमरणयो रंधकार
 इति । विवादकस्यतरु रत्नाकरो
 तत्र ब्राह्मणपद्यनुमरणधिका
 रोऽसंगतस्त्वस्या स्तत्रिषेधात् ।
 तथाचमिताज्ञायां देवलोपकृ
 त याज्ञवल्क्यटीकायांचमोतमः
 एषकचित्सिमासुहानविप्रागं
 तमहेति इतरासांतनारीलासी
 धर्माः येषः स्मृतः । तस्माद्वा
 द्याणासहस्रमरण मेव इतरासां
 तउभयमिति कल्पतरुत्नाक
 रणुद्दि चिंतामणिषु पाउकाह
 यमिति दर्शनात्पाउकादिकमित्य

पपाठः किंत पाउकाहय मि
 सुपलक्षणे उशनसा विप्रेतरा
 सोऽयविशेष मनुपादाय एष
 कचित्पाउकाह मात्रेऽन्तेः । यथो
 शना । एषक चितिं समारुह्य
 नविप्रा गंतमहेति । अस्यासामे
 वनारीलासीधर्माः येषः स्मृतः
 मदनपाविजातोप्येव । शिष्टावा
 रोपितया । कृत्यतत्प्राणीवेदर
 ज्ञारदीये । वालापत्याश्रुगविं
 णा ह्यहृष्टमृतवस्तुया । रज
 स्वला रजस्वते नारो हंतित्वि
 तंशुभे । रजस्वते इति सगर
 मातुः संबोधने । वृहस्पतिः ॥
 वालसंवदेने तत्का वालाप
 त्यान गच्छति । रजस्वला सति
 कावरलेद्वर्धेच गविंली । पव
 मयत श्रेहालस्य संवर्धने स्या
 नरातस्या अण्यधिकारः । व्यासः
 दिनैकगम्यदेशस्या साधी चेत्
 कृततिर्लीया । न दहेत् स्वामिने
 तस्या यावदागमनेभवेत् । भ
 विद्यापुराणे तृतीयः क्रिउदः
 कथाया मृते भर्तृविदे हिजाः
 तस्यानुमरणार्थायसापयेदे
 करारके । तस्यभर्तुः । तथाप्येको
 चित्तो समासाद्य भर्तारं याव

गच्छति । तद्वर्तयः क्रियाकर्ता ।
 सतस्याश्च क्रियांचरेत् । पतच्च
 पिण्डदानं पर्येते । यथाप्रियाता
 प्रेतस्यापि शान्दघात सपवदि ।
 इति वायुपुराणेकवाक्यत्वात् ।
 ब्रह्मपुराणे । आचयेर्ज्ञायात्
 स्वभर्तृकुलपामिसो चित्तमा
 रोपयन् प्राज्ञः प्रमतेधर्मसुतमं
 इमाः पतिव्रताः प्राणाः स्त्रियो
 वायोः सुशोभनाः । सहभर्तृ
 शरीरेण संविशन् विभावसे
 एवं श्रुत्वा ततो नारीश्रुद्धा
 भक्तिसमन्विता । पितृमेधे
 नयज्ञेन इहा स्वर्गमवाप्नुया
 त । प्रमृते भर्तृरीतिशेषः ॥
 पितृमेधेन यज्ञेन चित्तारोह
 एतरेण । पाउकाहय ग्रहण
 पूर्वकानुमरणेपि सहभर्तृश
 रीरेण इत्यनरः प्रयाज्यः देशो
 तमृते पत्न्यावित्यादिना शरीर
 प्रतिनिधित्वेन तदीयइयविधा
 नात् । प्रतिनिधोचयथाश्रुतमं
 ब्राह्मणमाह कात्यायनः शब्दे
 विप्रतिपत्तिः इत्येतत् विवृत मे
 कादशीतत्वे । नच अग्निं जल
 प्रविष्टानो भृशं संप्राप्तं देशात्
 र मृतानां गवीणां जातदः

ज्ञानो मरणे विराजेल मुदिः ।
 इति काश्यपवचनात् । सहस्र
 तायाग्र्यमग्निं प्रवेष्टेन विराज
 शेचैतरेव तस्याः पिण्डदानमिति
 वाच्ये । श्रुतं ब्रह्मपुराणे एष
 कचित्समारोहणमात्रेग्रहाण
 च विधानात् अथवा भर्तृतल्या
 शोच प्रतीतेः । सहस्रमरणे काश्य
 पोक्त विराजणोचोर्गीकारेः
 पि तस्याशोचस्य दृष्ट्या पत्य
 शोचकालावधिसापित्ये । श्रेत
 दृष्टाहे स्यातांचेत उनसंमरण
 जत्सनी । तावत् स्यादशुचिर्विषो
 यावत्तत् स्यादनिर्दृष्टो । इति मन्
 ताशोच संकरे पराशोचस्य
 वीशोचकालावधिसापित्यप्र
 तीतेः । ततश्च यथा श्रेणोचका
 लसंकोचे तस्यप्येव संकलय
 पिण्डदानेन तस्याशोचकालवृद्धा
 वपियावदशोचं यथाक्रमे दश
 पिण्डदेया इति । अतएव निक
 नीयोत्पेक्षिविध्यनुमरणविवेक
 योदीप्तः । संस्थितेपतिमातिगप
 प्रविशेद्याकृताशने । अस्याः पिण्ड
 दिके देये क्रमशः पतिपिंडवत्
 विसृः । अन्तितापिण्डदानेन
 यथा भर्तृर्दिनेदिने । तदन्ती-

त। अतस्त्वो अनमीरा सरत्ता मिति हविदास तर्काचार्याः ॥
 आरोहेत जलयेति मये इति म तत्र अस्व वचनस्यामलत्वात्
 रोदोक्त मेवे जे इमाः पतिव्रताः मलत्वेपि आहपदे पितृपरं ।
 पुणः स्त्रियो या याः सुशोभ पकोटिं मृताहनीति यमव
 नाः । सहस्रं शरीरेण संविशं चनविरोधात् । इति अहिते
 त विभावसं ॥ इति पौराणि अयत्त ब्रह्मवैवर्ते गणपतिख
 केमेवे च ब्राह्मणेन पठितेन एत १८ अध्याये । मार्कंडेय
 मोनस इत्युच्चार्य जलचितं पुराणे दसचरिताध्याये विसृ
 समारोहेत् ॥ आपस्तम्बः ॥ पुराणे ५ अंशे ३८ अध्याये
 चित्प्रष्टा त या नारी माहा कल्किपुराणे ३३ अध्याये च
 दिचलिता भवेत् । प्राजापत्ये दृष्टं ॥
 न पुटेत् तस्मादि पापकर्मणः सहस्रां वि मिलितागामीय
 पाश्चात् निर्णयामृते स्मृतिः या । न नदीषु न दीरुयात् सर्वतेषु
 एकचित्ता समाह्वैः दंपती चमर्दतान् । आवासे भोजने वा
 निपनंगते । एषक आहृतयोः पिन त्यजेत् सहस्रादिने ॥
 कुर्यादोदनं एषक एषक इति कर्मपुराणे उपरिभागे
 विद्याकरधता स्मृतिः । पकाहे १५ अध्यायः ॥
 नमृतानां तु वरुणासथ वाहयोः सहस्रा स्त्री मुद्रपत्नी । इति श
 तंत्रेण अपाणे कृत्वा एषक आ वृत्तावली ॥
 हं प्रवर्तयेत् । यत्न यदानारी सहस्रि वा हरेः सदृशं । इति मु
 विशेषेण स्वच्छया पतिना रथोपध्याकरणं । सूर्येष्टे च
 सह । अश्वे च मुद्रकं तस्याः स पुं । इति केचित् ॥
 हभर्जति निष्पिने । तिष्ठन्तः सहस्रः पुं स्पृष्टेन हर्षः । इति
 मृतायां एषक आहं न वि विकाण्डशेषः । हर्षयुक्ते वि ।
 यते । इति चतुर्थे भट्टाचा सहस्रा वा हठात् । तत्पर्यायः ।
 यथतयसवचतादिनिति पिसृ अतर्कितः २ इत्यमरः । अकस्मा
 तायाश्च पिसृस्ततिषो आह त ३ । इति शहरत्तावली ॥

सहस्राकर्मकरणविधेयो य हलायुधः ॥
 या । सहसा विधीत न क्रिया सहस्रदंष्ट्रः पुं पीठनसत्पः ॥
 मविवेकः परमापदोपदे । हला इत्यमरः ॥
 तेहि विमृष्यकारिणं गुणल सहस्रदंष्ट्री पुं वीरालमत्पः ।
 आः स्वयमेव संपदः । इति भारविः इति शहरत्तावली ॥
 हास्ययुक्तास्त्री । यथा । प्रियत सहस्रदोः पुं कार्तवीर्यार्जुनः
 मेन यथा सहसा स्थितेन सह इति जराधरः ॥
 सा सहसा परिभूते । अथ वि सहस्रधारः पुं विसृचकं ॥
 तं दानं मत्तमतो गतानसह इतिकेचित् ॥
 सा सहसा कृतवेपथुः । इति सा सहस्रधार स्त्री देवतास्त्राना
 वे ६ स्वर्गः ॥ ये सहस्रदंष्ट्रः वि हठात् दृष्टः ॥
 सहसा दृष्टः वि हठात् दृष्टः ॥ दत्तकपुत्रे पुं । इति केचित्
 सहसातः पुं मयूरः । यत्नः देवीस्त्रापयासि सरेचरी । इ
 क्षमायुक्ते वि । इत्युणादिकोषः तिर्गोत्सवपद्धतिः ॥
 सहस्यः पुं पौषमासः । इति सहस्रनयनः पुं इंद्रः । इति
 त्यमरः ॥ हलायुधः ॥
 सहस्रं स्त्री दशशतसंख्या ३ सहस्रनेत्रः पुं इंद्रः । इति हेमचं
 तिहेमचंद्रः । राजार इति पार दः । विसृः ॥ इति श्रीभाराव
 स्य भाषा । तहाचकानि यथा तं ॥
 जाक्रवीवक्रं । प्रोषशीर्षं २ । सहस्रपत्रं स्त्री पद्मं । इत्यमरः
 पद्मच्छदः ३ रविकरः प अर्ज सहस्रपातं पुं विसृः । यथा ।
 नवाणाः ५ वेदशाखा ६ इंद्र इति सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः
 दिः ७ इतिकविकल्पलता ॥ सहस्रपातः इति पुरुषसूक्तं ॥
 सहस्रकोरा स्त्री सेतुर्हवा । ३ सहस्रपादः पुं कारुडपत्नी ॥
 ति राजनिर्घातः ॥ सूर्यः । विसृः इति मेदिनी ॥
 सहस्रकिरणः पुं सूर्यः । इति सहस्रभुजः पुं विसृः । यथा ।
 पश्येत्पदोदय मदध चक्षुषास

हसपादोऽथ भुजाननाद्भुतं । सहस्रं ॐ विष्णुः । अस्य प्रमा
सहस्रमर्द्धं श्रवणाति नासिकं ॥
सहस्रं मोल्यं १३३ लोहसत
इति श्रीभागवते १ स्कंधे ३ अ
ध्यायः । कार्तवीर्यार्जुनस्य ॥
सहस्रभुजा स्त्री महालक्ष्मीः सा
चमहिषासुरमर्दिनी । यथा । ये
तानना नीलभुजा सस्येत्तस्तन
मंडला । रक्तमध्या रक्तदेहानी
लज्जोऽरुतालुका । विशातुले
पना कोता सर्वसौभाग्यदायि
नी । अष्टादशभुजा एज्यासा
सहस्रभुजा रणे । आयुधान्य
३ रत्नंति दक्षिणाधः करक्रमा
त् । अक्षमाला च मणिले वाणा
सि कृतिशे गदो । चक्रं विष्णु
ले परं पंक्तं चण्डिकापाश
कं । शक्तिं दण्डं चर्म चापं पा
नपात्रं कमंडलु । अलं कृतभु
जा तेभि रायुधैः परमेश्वरी
स्मरंया स्तुतिकालादौ साहि
षासुरमर्दिनी । इत्येवा राजस्त्री
मूर्तिः सर्वदेवमयी मता ॥
यांयात्वा मानवा नित्यं लभ
ते हित मात्मनः ॥ इति सा
कंयपुराणीय देवीमाहात्म्य
पाठकसः ॥

सहस्रं ॐ विष्णुः । अस्य प्रमा
एतं सहस्रभुजशब्दे दृष्टव्यं ॥
सहस्रमूर्त्ती स्त्री इवेती । इति
राजनिर्घण्टः ॥
सहस्रमोर्त्तिः ॐ विष्णुः । अस्य
प्रमाणं सहस्रभुजशब्दे दृष्टव्यं
सहस्रहर्षास्यः ॐ इन्द्रायः । इति
केचित् ॥
सहस्रा स्त्री श्रवणा । इति भाव
प्रकाशः ॥
सहस्रायुः ॐ सूर्यः । इत्य
मरः ॥
सहस्राणीकः ॐ शतानीकर
जपुत्रः । यथा शतानीको भव
त एवं पुराकले महीपतिः
इंद्राय सवर्हन् यज्ञान् अह
एतेन चेतसा । यज्ञे यज्ञे स
हस्राणि राजास्य रथं देतिना
ब्राह्मणेभ्योऽदद राजनप्रणामा
नाचशतं प्राते । दिज स्तुष्टोद
द्यो पुत्रं कौषिको भूभूतेतया
पत्न्या स्तस्य सजातोऽपिकाला
तकाले व्यवर्हंत । वेदवेदोरा
तत्त्वतो धर्मज्ञो नियतव्रतः ।
कोत्या चंद्रम सत्सत्यः प्रता
पात् सूर्यवत प्रभुः ॥ समये
धर्मराजेव ह्यमया एधिर्वीस
मः । एतद्गुणवतो ज्ञात्वा सुते
गतो दिजातयः ॥ सहस्रा
णीकनामानं चक्रुः सस्य स

इति केचित् ॥
सहस्रश्रवणः ॐ विष्णुः । अस्य
प्रमाणं सहस्रभुजशब्दे दृष्टव्यं
सहस्रहर्षास्यः ॐ इन्द्रायः । इति
केचित् ॥
सहस्रा स्त्री श्रवणा । इति भाव
प्रकाशः ॥
सहस्रायुः ॐ सूर्यः । इत्य
मरः ॥
सहस्राणीकः ॐ शतानीकर
जपुत्रः । यथा शतानीको भव
त एवं पुराकले महीपतिः
इंद्राय सवर्हन् यज्ञान् अह
एतेन चेतसा । यज्ञे यज्ञे स
हस्राणि राजास्य रथं देतिना
ब्राह्मणेभ्योऽदद राजनप्रणामा
नाचशतं प्राते । दिज स्तुष्टोद
द्यो पुत्रं कौषिको भूभूतेतया
पत्न्या स्तस्य सजातोऽपिकाला
तकाले व्यवर्हंत । वेदवेदोरा
तत्त्वतो धर्मज्ञो नियतव्रतः ।
कोत्या चंद्रम सत्सत्यः प्रता
पात् सूर्यवत प्रभुः ॥ समये
धर्मराजेव ह्यमया एधिर्वीस
मः । एतद्गुणवतो ज्ञात्वा सुते
गतो दिजातयः ॥ सहस्रा
णीकनामानं चक्रुः सस्य स

हर्षिताः । इति वक्ति पुराणेण
पताशन वृषदानाध्यायः ॥
सहस्राननः ॐ विष्णुः । अस्य प्र
माणं सहस्रभुजशब्दे दृष्टव्यं ॥
सहस्राः ॐ स्त्री शिरोवस्थिता
योमुत्सहस्रदलकमलो यथा
सहस्रा हिमनिभे सर्ववर्णा वि
भूषिते । अथ कथादि विरेलात्
हे ल तत्रय भूषिते । तत्त्वधो
परविंदे च सृष्टिस्थिति लयात्
कं । एते समाहितमना ध्याये
न्नासोऽयमोतरः । इति ते त्रसा
रोक्ता तस्मात्कामासः ॥
सहस्राक्षः ॐ इन्द्रः । इत्यमरः ॥
विष्णुः । यथा । सहस्रश्रीर्वा
पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
इति पुरुषसूक्तं ॥
सहस्री ॐ सहस्रेणयो वल्ली ।
तत्त्वध्यायः । सहस्रः १ । इत्यम
रः ॥ देहाजरा इति ख्याते ॥
ये सहस्रेण सहस्रसंख्येन ग
जादिना वलिनः संख्येन ते ।
सहस्रं वलानि संख्येन सिति
अल्पार्थं विकारसंख्येनादिनासं
नैकाजादिति इति च श्रव्यं ।
इति भरतः ॥
सहस्री चतुर्जगारी । मुद्रापाती

इत्यमरः ॥ नखभेषजं ॥
 रंजोत्पला । एषिवी । इति मे
 दिनी । अक्षुफिणी । सर्पकं
 काली । इति प्रावृचद्विका ॥
 रात्रा । सर्पिणी । पीतदं
 शोतपला । इति रत्नमाला ।
 तरणीपुष्पं । इति राजनिर्घटः
 सहायः ॐ अग्रहायणमासः ॥
 इत्यमरः । हेमन्तकालः ॥ इति
 मेदिनी ॥
 सहायः ॐ पीतफिणी । इति
 शब्दरत्नावली । सहचरश्च ॥
 सहायः ॐ अनुकूलः । तस्य
 र्थ्यायः । अनुसवः २ अनुचरः
 ३ अभिसरः ४ इत्यमरः ॥
 रात्रा सहाया यथा । सहजाश्च
 तथा प्रजाः सतते प्रतिमानि-
 ताः । रात्रा सहायाः कर्तव्याः ए
 षिवी जेतुं मिच्छता । इति मा
 त्से १६६ अध्यायः ॥
 सहायता स्त्री सहायानां समू-
 हः ॥ इत्यमरः । सहायान् ॥
 सहायत्वे स्त्री सहायता । सहा-
 यस्याभावः । सहायशब्दाद्भावत्वं
 प्रत्ययेन निष्पन्नं ॥
 सहायः ॐ आग्रहस्तः । इत्युणा-
 दिकोषः । सहाप्रलयः । इति-

हलायुधः ॥
 सहायोग्यः वि नीरुक् । इति रे
 मचदः ॥
 सहादः वि सप्रेमः । स्नेहयुक्तः
 शौर्दनसहवर्तमानः ॥ सहितः
 वि समभिव्याहृतः । संयुक्तः
 सहशब्दात् इतच् प्रत्ययेन स
 हधातोः क्त प्रत्ययेन च निष्पन्नः
 इति सिद्धान्तकौमुदी ॥
 सहितः । सम्प्रकाहितः ॥ इ
 तिसुगुणवोधव्याकरणे । हिते
 न सहवर्तमानश्च ॥
 सहितः वि सहनशीलः । सो
 ङ्गा । सहधातोः क्तच् प्रत्ययेन
 निष्पन्नः । इति सिद्धान्तकौमुदी ॥
 सहितं स्त्री सहनकरणं । सहा-
 ने अनेनेति सहधातोः विप्र प्र-
 त्ययेन निष्पन्नं । इति व्याक-
 रणे ॥
 सहितः वि सहनशीलः । त
 त्थ्यायः । सहनः २ क्षेता ३
 तितित्तुः ४ क्षमिता ५ समी-
 इत्यमरः ॥
 सहितुता स्त्री सहितोर्भावः
 तत्थ्यायः । तितित्ता २ तमा
 इ क्षातिः ३ इति जराधरः ॥
 सहायिः ॐ सूर्यः । इत्युणादि

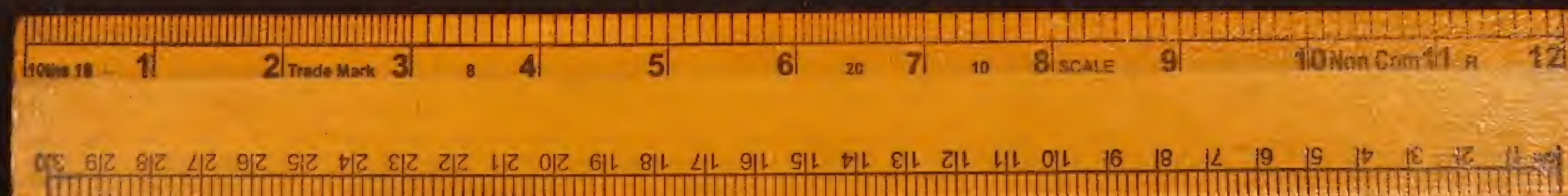
कोषः ॥
 सहायिः स्त्री एषिवी । इति सि
 द्धान्तकौमुद्या मुणादिवृत्तिः ॥
 सहदयः वि प्रशस्तमताः ॥
 तमरदीकायोभरतः ॥
 सहलोवे स्त्री विचिकित्ता-
 त्रं यथा । विचिकित्तात् हृदये
 अत्र यस्मिन् प्रजायते । सह
 होलत्वं विज्ञेयं पुरीषेण सुभा-
 वतः । इति प्रायश्चित्तविवेकः
 सहायिः स्त्री अलंकारविशेषः
 षः । यथा । सहायिः सहभा-
 वश्चेत् भासते जनरंजनः ॥
 दिशो न मगमत्सम्पत्कीर्तिः प्रत्य-
 षिभिः सह ॥ इति चंदोलोकः
 सहोदजः ॐ मुनीनां पण्डिता-
 ला । यथा । मुनीनां च विदुः
 सोपगोदजः सहोदजौ । ३
 तिहायवली ॥
 सहोदः ॐ हादशविधपुत्रा
 तरीतपुत्रविशेषः । इति ज-
 राधरः । या गर्भिणी संक्षि-
 यते ज्ञाताज्ञातापि वा सती ।
 गोदः सगर्भो भवति सहो-
 दः इति चोच्यते ॥ इति मा-
 नेवे ८ अध्यायः ॥
 या गर्भावती पुत्रान्तर्गर्भा

ज्ञातगर्भा वा परिणीयते स
 गर्भः स्यात् ज्ञातः परिणतः
 पुत्रो भवति सहोदः इति व्यप-
 दिश्यते । इति कुल्लुकभट्टः ॥
 सहोदः ॐ एकमात्रगर्भजान्
 धाता । तत्थ्यायः सहजः २
 सोदः ३ धाता ४ सगर्भः ५
 समानोदयः ५ सोदयः ६
 इति जराधरः ॥
 सहोदः वि साधुः । इत्युणादि
 कोषः ॥
 सहोदत्वे स्त्री दोषात् । इति
 केचित् ॥
 सहो स्त्री आरोग्यं । सामं
 समधुरं । इति शब्दरत्नावली
 सहः ॐ पर्वतविशेषः । इति
 मेदिनी । सतः पुनात्पदेशस्य
 उत्तरपश्चिमदिशि वर्तते ॥
 सहः वि सोढव्यः । सहनीयः
 इति मेदिनी ॥
 सत्तमः वि समताविशिष्टः ।
 तमाविशिष्टः । तमेण तमया
 वासह वर्तमानः । इति वज्रवीरि-
 समासनिष्पन्नः ॥
 सत्तारः वि लवणयुक्तः । लव-
 णसहवर्तमानः । इति वज्रवी-
 रिसमासनिष्पन्नः ॥

सा स्त्री गौरी। लक्ष्मीः। इति हे चतस्रोविधाः संमाद्येते। क
शहरत्नावली। एवोक्तपरा श्रिदिकृति रेव कश्चिदिकृतिः
मशविषयीभूता। प्रसिद्धा। प्रकृतिश्च। कश्चिदनुभवश्च
इति स्त्रीलिङ्ग तदृशस्य प्र तत्र केवलाप्रकृतिः॥ प्रधान
यमेकवचन तिष्ठन्ना। इति पदेन वेदनीया मूल प्रकृतिः
व्याकरणं ॥ नासावयवस्य कस्याचिदिकृतिः
सोखं स्त्री षड्दर्शनांतर्गत प्रकरोतीति प्रकृति रिति व्युत्
दर्शनशास्त्रविशेषः। तस्यैवा यथा सत्त्वं रजस्तमो गुणाः
यः। कापिले २ इति हेमचंद्रः। नो सामावस्थाया ग्रभिधाना
यथा। पंचमः कपिलो नामसि त। तदुक्तं। मूलप्रकृति रविकृ
देषः कालविस्तृतं। प्रोवाचा तिरिति। मूलचोसा प्रकृतिश्च
सुरये सोखं तत्तद्विनिर्गति ति मूलप्रकृतिः मरदादेः कार्य
नियं। इति श्रीभगवते स्कं कलापस्यासोमूलनत्वस्य प्रथा
ये १ ग्रन्थायः। अपिच। सोखं नस्य मूलान्तर मस्ति अनव
सोख्यात्मकत्वाच्च कपिलादि स्थापनाते। नच वीजोक्तवदन
भिरुच्यते। इति मातृप ३ ग्रन्था वस्थादोषो न भवति इति वाच्य
यः। अस्य व्युत्पत्तिर्यथा। सम्य प्रमाणाभावादिति भावः। प्रकृ
क। व्यायते प्रकाशयते वस्तु तयश्च मरदहेकार तन्मात्राणि
त मनयेति सोख्या सम्यक् तदप्युक्तं। मरदाद्याः प्रकृतिः
ज्ञाने तस्या प्रकाशमान मातृ विकृतयः समेति। ग्रन्थायः
तत्तं सोखं। इति श्रीभगव प्रकृतयश्च ता विकृतयश्चेति
हीता टीकायां श्रीधरस्वामी प्रकृतिविकृतयः सम मरदादी
ग्रन्थसोखे राख्यायते परिण निरतत्तानि। तत्रोक्तः करणदिय
मवादे परिपेक्षिनि जागत् रेनेये मरदत्त मरदाकारप्रकृ
के कथंकारे विवर्तयवादाश्चा तिः मूलप्रकृतेस्तु विकृतिः। एव
दृशणीयो भवेदेव हि तेषामा मरदाकारतत्तप्रभिमानीपरनाम
द्योषः संक्षेपेण हिसोख्यशा येयमरदो विकृतिः प्रकृतिश्च

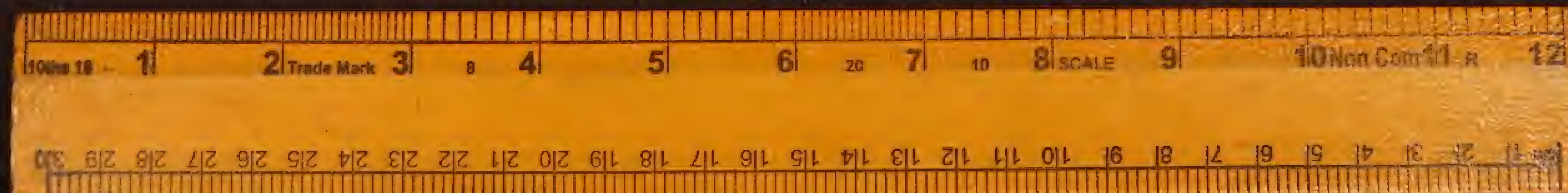
तदेवाहेकार तत्तं तासं स एयोऽशको विकार एवतप्रकृ
त्तंचतन्मात्राणो सुखाभिधा तिरित्यर्थः। यद्यपि एथियाद
नं तदेव सात्विकं सत्प्रकृति योगे चरादीनां प्रकृतिस्तथा
रेकादशेदियाणां बुद्धीदियाणां पिन ते एथियादिभ्यस्तत्तांतर
वत्तः श्राव ज्ञाण रसना त्वगा मितिनप्रकृतिः। तत्रोत्तरेणादा
ख्यानो कर्मेदियाणां वाक्पाणि नत्तंचेह प्रकृतित्व मभिमते
पादपादपस्याख्याना मुभयात्त गो चरादीनां खलत्वेदियथा
कस्यमनसश्च रजस स्तभयत्र वि यत्तयोः समानत्वेन तत्तांतर
योत्पादन हारेण कारण मस्ती त्वाभावः। तत्र शरद्वर्षी रूप
तिन वैयर्थ्यं। तदुक्त मीश्वर कु रस गंधतन्मात्रेभ्यः पूर्व पूर्व स
सेन। अभिमानी हेकार सस्मा त्मभूतमहितेभ्यः पंच महाभ
त हिविधः प्रवर्तते सर्गः। एका तानिवियदादीनि क्रमेणैकदि
दशकश्च गण सन्मात्रा पंचके वि चतुःपंचगुणानि जायंते।
चैव। सात्विक मेकादशकः प्र उदियस्तेषु प्रयोगोक्तो।
वर्तते वैकुण्ठादहेकारात्। भूता उक्तंच। प्रकृतेर्महान्ततो हेका
दे सन्मात्राः सतामस सैजसा रः तस्माद्गणश्च षोडशकः तस्मा
उभये। बुद्धीदियाणि चत्तः श्रा दपिषोडशकात् पंचभ्यः पंचभ
त्र ज्ञाणरसना त्वगाख्यानि ता तानीति। अनुभवतात्मकः। पुरुषः
कपाद पाणि पादपस्याख्यानि तदुक्तं। नप्रकृति नं विकृतिः पु
कर्मेदियाणां पादः। उभयात्मक रुष इति। पुरुषस्तु कूटस्थाः
मत्रमनः संकल्प विकल्पात्मक नित्यः परिणामो नकस्यचित्
मिदियेचेति। विवृतेच तत्तैको प्रकृति नापि विकृतिः कस्यचि
मुद्यामाचार्य वाचस्पतिभिः कि दित्यर्थः। एतत्संच विंशति त
मवला विकृतयस्तु विद्यदादी त्वायकत्वेन प्रमाणात्रयमभि
नि पंचभूतानि। एकादशेदिया मते। तदप्युक्तं। दृष्ट मनुमानमा
णि च तदुक्तं षोडशकस्तु विका प्रवचने सर्वप्रमाण सिद्धत्वात्
इति षोडश सोख्यावच्छिन्नो ग विविधे प्रमाण मिष्टे प्रमेयसि

हिः प्रमाणाद्वैति । इह कार्य कार्याणामुपपत्तिं संवेदं तज्ज
कारणभावे चतुर्धा विप्रतिपत्तिः न कस्यस्यैव वा प्रथमे कार्य
तिः प्रसरति । असतः सत्तायत इ स्य सत्त्वमायाते सत्त्वोत्पत्तिं
तिः सत्तायतः सत्तायते । नैवाधिक्यं इति नियमात् । चरमे सत्त्वका
दयः सत्तायते । इति । ध्यातातस्यैव सत्तायते प्रसव
वेदातिनः सत्ता विवर्तः कार्यं इति विप्रोच्यते । तदाह्यापि
जाते न वस्तु सदिति । सांख्यः । व्याचोयः । असत्ताजाति मे
पुनः सतः सत्तायत इति । त असत्त्वस्य सत्तायति सिद्धते
माणाकः पक्षः । असतो निर न अवाप्तिरिति । अथैवम
पक्षस्य प्राश विषयवत् का नुष्टयसंवेदमपि तदेव जनयति
रणात्तावप्यते । तच्छास्त्रेणो यत्र यच्छक्तं प्राप्तिश्चकार्यं दर्श
स्तादात्तावप्यते नपि स नोत्रेयेति तत्र संगच्छते । तिले
तोः सत्तायते कारक व्यापारा बुद्धेतजननशक्तिरित्यत्र तैलस्य
त प्राशसतः प्राशविषयवत् सत्त्व संवेदत्वासेवदन्तं विकल्प
सत्तासंवेध लक्षणेन तैः । नहि न तच्छक्तिरिति निरूपणायोगा
नीलनिप्रातमेनापि पीते क तकार्य कारणयोरभेदाच्चाका
तैर्पार्यते । ननु सत्तायते चर असत्त्वसत्त्वकारणानुष्ठानं नभ
स्यधर्माविति चेन्नद्वारु । अस वति पट स्तत्त्वमेवा नुमिद्यते तद
तिधर्मिणि । तदस्यैति व्यपदेश मन्ताजयेदेवं न तदेव यथागौर
नुपपत्त्या धर्मिताः सत्तायते । त सत्तातद्वैदमप्युपपत्तिः तस्माज्जायते
स्मात् कारक व्यापारात् प्राशः तद्विप्रोच्यते तत्त्व प्राशकार्यं
पिकायः । संदेव सत्त्वप्रतिपत्तिरूपयते । यथा पीडनेन त भूत पटभावात् । प्राशकार्यं
लेष तैलस्य दाहनेन सारभे क्रियाकारित्वापपत्तेः । यथाहि
वीष पयसः । असतः कारणं कर्मसागानि कर्मप्राप्तिरिति
किमपि निदर्शनं दृश्यते किंच प्रमाणानि तिरोभवति निःसर

नि चाविर्भवति एवं कारणे तत्त्वादेः पटादयो विशेषा निःसर
तथाविर्भवेत उपाधेत इत्युच्ये ते निविप्रामाना तिरिरोभवन्ते
विनश्यतीत्युच्येते न पुनरसत्ता पुनः पत्रः सतो वाविनाशः । य
थाक्तं भगवद्गीतायां । नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते स
त इति । तत्तत्कार्यानुमाना तत् प्रधानसिद्धिः । तदुक्तं ।
असदकारणत्वात् उपादाने प्र हाणात् सर्वसंभवात् । शक्त
स्य शक्त्य कारणत्वात् कारणभा वाच्चसत्कार्यमिति नापि सतो
वृद्धातत्त्वस्य विवर्तः प्रपञ्चः वा धानुमत्संभवात् । अथिष्टानाशेष
योः विजडयोः कलधौत रोण्या दिवत् सादृश्याभेदेनापि संभ
वाच्च । तस्मात् सुखदुःख मो हात्मकस्य तथाविधं कारणं
मवधारणीयं । तथाच प्रयोगः विमते भावजाते सुखदुःखमो
हात्मक कारकं तदन्तितत्वात् यत् येनालीयते तत्र तत्कार
णकं यथा रुचकादिकं सुखं तत्त्विते सुखकारणकं तथाचेदे
तस्मात्तथेति तत्र जगत्कारणेयं सत्तात्मकता तत्त्वसत्त्वोपादुः
खात्मकता तद्वजः । याचमोहात्मकता तत्र सति विगुणत्मक
कारणसिद्धिः । यथा हि प्रत्येकं भावाज्जगत्तावन्ते नुम्यन्ते य
था मेवदारेषु सत्त्ववती मेव सत्त्व रव साविशक्ति ते प्रति सत्त्वगु
णप्रादुर्भावात्तत् सपत्नीनोदुःखिताः प्रति रजोगुण प्रादुर्भावा
त्तामलभमानस्य चैत्रस्य मोहा भवति ते प्रति तमोगुण सद्भा
वात् । एव मन्यदपि चरादिकं लभमाने सुखे करोति परैव
पि क्रियमाणे उःखाकरोति उ दासीनस्योपेक्षाविषयत्वेनोप
तिष्ठते उपेक्षा विषयत्वे नामोहः सुख वैचित्र्ये इत्यस्माद्वातो मोहः
प्रादु निष्पत्तेः उपेक्षाणीयेषु वि तद्वैतनुदयात्तस्मात् सर्वभाव
जाते सुखदुःख मोहात्मके वि गुण प्रधान कारणकं सवशात्
ते । तथाच सत्त्वोपनिषदि प्रकृत्य ते । अज्ञा मेकां लोहितं सुखं कृ
त्वा वृत्तीं प्रजां जनयन्ती सत्त्वा योः । अज्ञा रोको ज्ञानमाणावु
पोते जहात्येतां भुक्तभोगा स जोन्य इति । अत्र लोहितं सुखं

कृष्ण शब्दा रजकत प्रकाश स्मादचेतनस्यापि चेतनानधि
कत्वावरकत्वं साधयामास रजस एतस्य प्रधानस्य महदादि
तत्त्वमोघात् प्रतिपादनपरः । पेल परित्यागः पुरुषार्थ प्र
नत्वचेतने प्रधानं चेतनानधि युक्त प्रधान पुरुष संयोगाति
धितं महदादि कार्ये नयाप्रि मित्रः । यथा । निर्वाणारस्यापि
यत्ने ग्रन्थः केनचित् चेतनानधि यस्मिन्निधानेन लोहितस्य
ह्यत्र भवितव्यं । तथाच सर्वा व्यापारः । तथा निर्वाणारस्य पु
धदृष्टौ । परमेश्वरः स्वीकृत्यः स्या रुषस्य सन्निधानेन प्रधान व्या
दिति चेत् । तदसंमती अचेतनस्य पात्रे युज्यते । प्रकृति पुरुष
यथावत्सविद्वद्यमचेतने । ही संवत्सरे ॥ यथाचज्ञान मचेतने संवत्सरे
लोकोपकाराय प्रवर्तते । तथा तया भोक्तारं पुरुषमपेक्षते ।
चप्रकृति रचेतनापि पुरुष वि पुरुषोपि भेदाग्रहादुद्विष्टया
मोक्षाय प्रवर्तते । तद्वत् । व पत्न्या तद्वत् उः खत्रयस्वारय
त्स विद्वद्यं हीरस्य यथा प्र माणाः कैवल्य मपेक्षते । तत्
वृत्ति रेतस्याः पुरुष विमोक्ष नि प्रकृति पुरुष विवेक निवंधनः
मित्रे तथा प्रवृत्तिः प्रधानस्य न च तदंतरेण युक्त मितिकैव
ति । यस्तु परमेश्वरः कुरुणा ल्पार्थ पुरुषः प्रधान मपेक्षते
या प्रवर्तक इति परमेश्वरास्ति यथा खलु कौचित् । पंग्वेयौ प
त्न्यादिना दिग्विजयः स प्रायेण थिसार्थेन गच्छते । देवकृतार
गतः विकल्पानुपपत्तेः । स किं पन्नवात् परित्यक्तसाथी संरम
सृष्टेः प्राक् प्रवर्तते सृष्टुत्तर न मितस्ततः परिभ्रमंतो भया
कालेन । आद्ये प्रागेवाद्यभावेन ऊलो देववशात् संयोग मुप
उः खानुपपत्तो जीवानां दुःखप्र गच्छते । तत्रचोद्यत पेशुः स्त
हाणेच्छानुपपत्तिः । द्वितीयेप न्य सोरोपितः पेशुदक्षिणेन मा
दस्यप्राय प्रसंगः । कुरुणा यो गंधः समीहिते स्थाने प्रा
सृष्टिः सृष्ट्या कारुण्य मिति । प्रोतिपेशुपरिक्लृप्ताधिः तथा

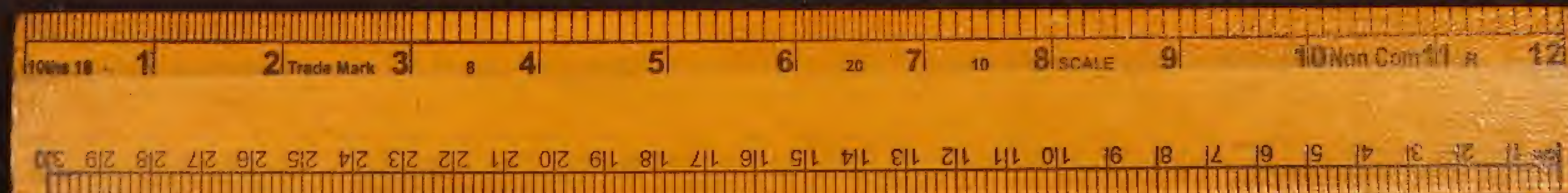
परस्यरोपेत् प्रधान पुरुषतिवे ध्यः । जन्मनत्तत्रावधिक धो
यतः संगः पुरुषस्य दर्शनार्थकै र्ज्ञानत्तत्र । यथा । जन्माद्येक
वत्पार्थक्ये प्रधानस्य पंग्वेय संततोपिदृष्टमं सोम्यातिकं धो
वत् उभयो रपि संवत्सस्तत्कृतः दृष्टमं । तत्फलं । देहद्विग
सर्गः इति । ननु पुरुषार्थनिवे द्युनोहानिः सोम्यातिकेतया
यना भवत प्रकृतेः प्रवृत्तिः नि इति ज्ञातिस्तत्ते ॥
वृत्तिश्च कथमुपपद्यत इति चे सोम्याधिकं ज्ञी सद्यः फलं ।
इत्यने यथा भ्रष्टोदोषास्ते तमरः । दृष्टिपरिकल्पनायाः
रिणी पुन भर्तारं नापेति यथा यथा । दोहिजोत् स्वसंतानाभा
व कृतप्रयोजना नतकीनते वे पित रधिकारवत् दोहिजो
ने तथा प्रकृति रपि यथाक्लं त पितसेतानाभावे पिताम
रंगस्य दर्शयित्वा निवर्ततेन हाधिकारस्य सोम्याधिकस्याय
तकी यथा तत्प्रात पुरुषस्य सिद्धत्वाच्च । यथा पित्राभावेमा
तयानंदे प्रकाश्य निवर्तते प्र ता तथा पिताहाभावे पिताम
कृतिरिति । तदर्थं निरीक्ष्य हीति सोम्याधिक्यायेन पिता
सोम्य प्राप्ति प्रवर्तक कपिला मराधिकारस्य सिद्धत्वाच्च ॥
नुसारिणो मतमुपपत्तेः । इति इति श्रीकृतकालेकारकृत
साधनार्थकृत सर्वदर्शनसंय क्रमसंग्रहः ॥
हेसाख्यदर्शने ॥ प्रस्यचत्वा सोम्याधिकः पुं पोतवगिक
रो ग्रन्थायाः । तत्र प्रकृतिपु इत्यमरः । देवद्विगमिनिवे
रुषयो रुभयोः सृष्टिकर्तृत्वे गिगजने । संपूर्णं याति हीमं
ग्रंथ पुंशुन्यायेन स्थापितः । तरामनवृत्ति स्तत्सासुमिति
तत्त्वानां संख्यानेचकृतं । इति वः सिधमाप् संयात्रादीपान
केचित् ॥ र रामने तदस्य प्रयोजनमिति
सोम्यातिकः वि सम्पकप्रकारे विकार संवेति सिकः । सम्पक
एतन्नकारकः मारात्मकः । सं यात्रा संयात्रा तथा अवश्यती
हातशब्दात् सिकप्रत्ययेन नि ति छेदेकादिति सिको कः ।

इतिभरतः ॥
 सोयुगीनः वि युद्धकालः ॥ २० ॥
 साधुः ॥ इत्यमरः ॥
 सोवतारिणो ह्यी इहसम्यक्
 प्राहुः ॥ इतिप्रथमोपवाकरणं
 संपूर्णं कृतं भवति ॥ इति
 तदाहो मंत्राणि इति स्थिते
 ततः स्तौष्ये मे ॥ इति त्रिराद्यं
 इति वृद्धौ ययो लोप इत्यका
 रलोपे मंत्राणि इहसम्यक्
 क प्राहुः ॥ इत्यमरः ॥ इति
 तदीकायां इति दासः ॥ सोव
 तारः पुं गणकः ॥ इत्यमरः ॥
 सेवतारसंबंधिनि वि ॥ सोवत
 सारिकः वि सेवतसरेभवः ॥
 सेवतारं आप्यभूतः ॥ प्रतिव
 र्धकतेयप्राहुः ॥ यथा ॥ अथ
 सोवतारिकप्राहुः ॥ तत्र गोभि
 लः ॥ अत इह सेवतसरे सेव
 तसरेप्रेत्यप्राहुः ॥ यस्मि
 न्नहनि प्रेतः स्यात् ॥ इति ॥
 अत इह सपिण्डीकरणं
 प्राहुः ॥ इति मंत्रादाद्य सेवतस
 रं इह सेवतसरेसेवत सरे इति
 वर्धयस्मिन्नहनि मृत स्तस्मि
 न्नहनि मृतायद्यात् ॥ याचुः
 प्रतिसेवतसरेचैव मेकोदिहम्

ताहनि ॥ एतेन सपिण्डीकर
 णपक्षे आदिसेवतसरेपि
 मृताहे प्राहुः ॥ कर्तव्यमि
 ति मेधिलोक्तं हेयं ॥ यत्तुमा
 ह हेमादि एतं वचनं ॥ एतेन
 वतसरे प्राहुः ॥ योऽपि पविर्कीर्ति
 ते तेनैवच सपिण्डीकरणेनैव
 हिक सिध्यते ॥ अत्र एणसेवत
 सर क्रियमाणं प्राहुः ॥ योऽपि
 य निर्वीह स्तथाप्यकृष्णमि
 डीकरणं प्राहुः ॥ योऽपि
 हो न एणसेवतसरे प्राहुः ॥
 न्नरे ॥ एवं पंचदश प्राहुः ॥
 मत्स्यपुराणे ॥ ततः प्रभृति से
 क्तावुपरागादि पर्वसु ॥ वि
 पिंडमाचरेत् प्राहुः मेकोदिहम्
 मृताहनि ॥ ततः प्रेततपरीहा
 रात् विपिंडं त्रैपुरुषं ॥ निरूप
 पद मृताहशत्रुः मृतसेवधि
 मास पक्ष तिथिविशेष परः
 उपपदात्त क्वचित्तिथिविशेष
 मासपरः ॥ यथा मृताहे प्रतिमा
 संकुर्यादित्यादौ ॥ प्राहुः ॥ सपि
 ण्डीकरणं इह यत्र यत्र प्रसीय
 ते ॥ तत्र तत्र अयं कुर्यात् वज्रपिता
 मृताहनि ॥ प्रमावासां ह्येष
 स प्रेतपक्षेऽथ वा पुनः ॥

सपिण्डीकरणं इह तस्योक्तः पा
 र्श्वोविधिः ॥ अयंसेवतानां
 अयं कुर्यात् विधौ दद्यात् ॥
 तथैः ॥ मृताह पशुदत्त विदेव
 तस्य प्रतिपसव साह ॥ प्रमा
 वासांमिति ॥ प्रेतपक्षेऽपि
 पक्षः प्रत्ययक कृष्णपक्ष इति
 यावत् ॥ नत कृष्णपक्षमात्रं कृष्ण
 पक्षमात्रं परतः प्रमावासाप
 दवैयं प्राहुः ॥ पितृपक्षे वि
 यति हेमादि माधवाचार्यपुत्रे
 नागरवेदे ॥ नभो वाऽथ नभ
 स्या वा मलमासो यदा भवेत्
 सप्रसः प्रितपक्षः स्यादप्यत्रैव
 तु पंचमः ॥ अत्र प्रावण भाद्र
 यो इत्यंतरस मलमासते प्रा
 वाजापेक्षया सप्रस पक्षस्य
 पितृपक्षत्वात् ॥ अत्र मृतसैव
 प्रेतपक्ष मृतत्वे नत मलमास
 भाद्रकृष्णपक्षस्य ॥ ततः प्रेत
 मृतस्यवर्षांतरे प्रत्ययक कृष्ण
 पक्षेऽपि तद्व्याहकरणं न पार्ष
 णं ॥ किंत्वेकोदिहमिति ॥ अत्र
 र्श्वो विधिः पार्ष्णोत्तिकर्तव्य
 तांकेकोदिहविधिरिति नयनं
 मानप्रभृतयः ॥ तत्र एवं वचनो
 क्तं त्रैपुरुषिकस्य मृताहे पशु
 सस्य पार्ष्णो विधि रित्यनेन
 प्रतिपसवात् ॥ तस्मादत्र सदे
 वतेकोदिहं न युक्तं किंतु त्रैप
 रुषिकं नत वादपुरुषिकं ॥
 कर्ष समन्वितं मुक्ता तप्रायं
 प्राहुः ॥ योऽपि प्राहुः ॥ योऽपि
 येषु पितराः स्य वडिति वि
 ति ॥ इति छंदोगपरिषिष्ट वच
 नेन प्रत्याहिक व्यतिरेकेण
 छंदोगानियमात् ॥ एवममा
 वासादिमरणानिमित्तेन मातु
 रपि प्रत्याहिकं पार्ष्ण विधि
 नैव ॥ अत्र यो मृताः केचित्
 स्त्रियो वा पुरुषाश्च ये ॥ तेषां
 मपिचदेयं स्यादेकोदिहं न
 पार्ष्णं ॥ इत्यापस्तंबवचने अ
 त्र इति विशेषणोपादानात्
 सपुत्राणां पार्ष्णमप्युक्तानां
 त ॥ एतच्च मात्रादि वितय देव
 तंकार्यं मात्रेपितामहै प्रपि
 तामहैव एवंवत् प्राहुः ॥
 नोजयिता इत्यत्रैकायां ते
 प्रादृशनात् ॥ अत्र सान दिननि
 मित्रेन पार्ष्ण विधिना छंदोगे
 रपि मात्रादि विकाणां प्राहुः क
 तं ॥ नयोपिद्यः पशुदद्यादव
 सानदिताहते ॥ इति छंदोगपरि

शिववचने विशेषतः प्रतिप्रस रिकप्रादे यदेकोदिष्ट पदमु
रात् एवंसपिंडीकरणोऽपि। एत के तत् प्रेतप्राह यमप्राहि
चमृताहपावर्गमातापित्रो रेव त्वायें। ततश्च योग्यत्वादिका
तथाच होमादिष्टे कात्याय जीदिलाभः। न तु यथा प्रेत
नवचने। सपिंडीकरणहर्षेपि। प्रादे पितृशब्द स्थाने प्रेतपदे
रेव हि पावर्गो। पितृशब्द आह हःतथाप्रापीतिवाच्यं संवत्
माहण मेकोदिष्टे सदेव त सविके प्रेतत्वाभावात्तथाविधा
माहपदे सपत्नीमाहपरे। स नावपपत्तेः। एव प्रतिमोवतस
पत्नीमाहपरे। माहपरे राज रिकप्रादे सेवधायकपदेप्रा
देतादित्वात् परनिपातः। तत श्रीः प्राचीने शेषभोजनेच कर्त
श्रुवाकोमाह सपत्नीति नप्र यं ॥ रजस्वलाया विशेष यति
योजे किंतु सपत्नीमाह रित्या गीतसः। उपुत्रा तयदा भा
दिकं। एवंसाग्रिकोरस चेज्जा य्या सेशमे भर्त रादिके। र
भ्यामृताह पावर्गो कर्तव्यं। जस्वला भवेत् मातृकृपात्
जोरस सेशजो पुत्रो विधिता तसंचमेदिने। कृपाज्जाहमिति
पावर्गेन तु। प्रत्यहमित्यरेक शेषः। यत्तु प्राहचितामोण।
यु रेकोदिष्टे सुतादेश। इति एकोदिष्टे प्रवर्णिकेन सिद्धा
जावाल वचनस्य। यत्र यत्र प्र नेन कर्तव्यं। एकोदिष्टे क
दातव्यं सपिंडीकरणस्यरे। पा तव्यं पाकनेव सदास्वये। अ
वैरण विधानेन देय मग्निम भावे पाकपात्राणां तदहःस
तासदा। इतिमत्पुत्राणां वच मूषोषाणं। इतिलवुहारीतवच
नस्यैकवाक्यात्। उशनाच नात्। पाकपात्राभावाः पाकसा
प्रत्यहं दर्शयन्नाहं साग्रिकृतीत मग्नाभावोपलक्षकः। तदापि
वेदिनः। एकोदिष्टे सदा कृपा नामप्रादे किंतुपोषणमेवप्रा
त्रिभिः प्राहदः सतः ॥ अत्र दृष्टानीय मित्यर्थः। स्वय मि
प्रागुक्तयुक्ता प्रेतप्राहस्य प त्पभिधानात् अपादवादिनापिना
कोदिष्टताभिधानात् संवत्स न्यहारा कारयितव्यं। अतएव

उपवासेनैव प्राहस्थानीयेन तस्मादेवोत्रै हीरभूतैः सरो
तदकरण प्रायश्चित्तेन वाक्ये शय प्राहं नकार्य मित्यर्थः
कृत्यतया प्राहविज्ञे इत्यादि तथाच पर्युदासपदे गोत्रज
वचनादपि नैकादृश्या अनुष्ठान हारा कारयितव्य मिति स्वय
मिति तत्र पितृत्वे रज्जातले कमेव। प्रसज्यपत्ते तु श्रुगोत्र
नैकादृश्या तदनुष्ठानस्युक्त जविशेषण स्वस्मात् गोत्रज
त्वात्। अतएव प्राह प्राह लाभः ॥ प्रेतप्राह यमं प्राहि
धिकारिणः कदाचित्प्राते त्वात् संवत्सरिक सपि तथे
यस्यतानि न दीयंते प्रेतप्रा तिप्राहविवेकः। कृत्यतरु रत्ना
हानि वाउश पिशाचत्वे भुवे करयोस्तु स्वगोत्रायेति पठिते
तस्य दत्तेः प्राहपत्तेरपि। इति स्वमात्सीये गोत्रे यस्य स्वस्वगो
यमवचनेन वाउशप्राह भा वः विद्यमानगोत्र इत्यर्थः। यमे
वे प्रेतत्वपरीहारेण स्यात्। त प्रादेकतेय तस्य स्वगोत्रजेति
स्माउपवासे न प्राहार्थः किं यमानेः स्वगोत्रजेन संचानोत
तदानींतनाकरण प्रायश्चि रीतेन राजा प्राहं नकारयि
तार्थः। यथा स्वकालाकृत से तव्य मिति व्याख्यातम् ॥ प
स्कारे प्रायश्चित्ते कृत्वा कालो तस्मिन्नेः पृष्ठ इतिशब्देना मत
तरे तत्करणे तथापि तदिते गोत्रत्वेपि न निषेधः। वस्तुत
उपवासे कृत्वा एकादृश्या आ स्त तत्पाठेपि कर्मधारयापत्ते
हं कर्तव्यमिति। एकादिष्टेनाय यावज्जीवे जैव्यत्वात् स्वमा
हारा कार्य मित्यर्थः। गोत्र त्सीयेच तत् गोत्रं चेति तस्म
जेतरत्वेन विशेषणीये। न क अन्यगोत्रजहारा प्राहं न कार्य
दाचित् सगोत्राय प्राहं कार्य मित्यर्थः। अतो लवुहारीतवच
सगोत्रजैः। इति प्रेतप्राहेश्च ने स्वये पदे स्वगोत्रपरे। अन्य
पुराणात्। अत्र हिनागोत्रज था अद्वयपुराणहारागोत्रजप
स्य साक्षात् कर्तव्यं निषिध्य देवैर्यथापत्तेः ॥ एवंच भवि
ते सगोत्रायेत्यसेवधायपत्तेः। अपुराण प्रभासवेदयोः मृता

हनि पित यस्त नकुण्यात्प्रा दांनी पाके तदसंभवात्। एव
हमादगत। मातृश्रेववगरोहे मुदीचांगशेषभोजनेः पित त
वतसंगते स्ताहनि नाहेत- त्रियमः। इति आहतत्वे ॥
स महादेवि एजो शुक्तामि सांवादिकः पुं नैयायिकः ॥
नोहरिः। मरीचिः। पंडिता ज्ञा इति जटाधरः ॥ संवाददा
निनामृत्वा विःय ब्रह्मचारि तरि वि ॥
णः। स्ताहे समतिकम्प चाग सांवायिकः वि सेशययुक्तः
लेषभिजायते। इत्याभ्या का तययायः। सेशयायमानसः
लमायदीयधृताभ्या वचनाभ्या इत्यमरः। संदिहानः ३। इति
सांवतसरिक आदस्य सुताह जटाधरः ॥ हे सेशयविषयस्या
कर्तव्यत्वेनावपकत्वात् भवि एवादौ। सेशयमायत्रः। सां
ष्यत्वादे सये कर्तव्यत्वं संभा प्रायिकः सिकः सेशयमाय
वनाहितेन स्ताहातएवका नेमानसे यत्र स्याएवादौ स
लेःपिप्रतिनिधीयते। प्रतिष्ठा तया। सेशय मायत्वं मानसे
यिंसदारेषु परिकल्प्यतिजं त यस्य सतथेति यथेत परार्थते
या। प्रवसेत कार्यवान विप्रो सेशयितरि प्ररुषादावप्रेषत
वृथेवन चिरं क्वचित्। इति छे तशबुद्धयप्रवृत्तिः स्यादितिभ
दोगपरिशिष्टात् सायं प्रातर्ही रतः। सांस्वानिकः वि समान
मपतिनिधिवत्। एवंसतिप्रति देशीयः। इति सिद्धांकोमुदी।
निधायकः। एव एकादश्याः संस्वानयुक्तश्च ॥
क्रियते। न च पाकस्यागत्वेन सांस्वाविणे स्त्री वृत्तस्यवृत्ते
प्रधानतिथिकर्तव्यतानियम इ व्याप्य सम्पकत्वावः। इति सति
तिवाच्ये। व्रतोपवास नियमे च प्रसारोपपादिवृत्तिः ॥
दिकेका यदा भवेत् सातिथिः साके व सहायी। इत्यमरः ॥
सकला ज्ञेया पित्र्ये चायशः साकल्ये स्त्री समुदायः। स
क्रिकी। इति वचनेन सुरुतमात्र कलस्यभावः। सकलशब्दात्
लाभेपि कर्तव्यतोपदेशात् त स्य प्रत्ययेननिष्पत्ते ॥

साकारः वि आकारविशिष्टः। मितिसे सागरो देवादिः।
यथा। साकारेच निराकारं सग सीरोदादिषुपमया सागरस्य
तन्निर्गुणं प्रभु। सर्वोपावेचस पदेशः इतिभट्टाः। इतिभरतः
वैच स्वच्छावृपे नमास्यहे ॥ सतसमविधः। यथा। लवणः
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिवैवे तीरसेतश्च वृत्तोदोदयिसंज्ञ
३। अध्यायः ॥ कः। सरोदेक्षरसोदोच स्वाह
साकुरुंडः पुं वृत्तविशेषः। स दःसमसो भवेत्। चत्वारः सा
कुरुंड इति गुह्यदेष्टीयभा गरोः ख्याताः प्रकृतिपञ्चताः
या। तययायः यथिफलः २ स्मृताः ॥ इत्याद्येवक्तिप्रगणे
विकटः ३ वसुभूषणः ५ कुरुंडः गणभेदनामाध्यायः ॥
५ कर्बूरफलः ६ सकुराणः ७ मृगविशेषः। इति प्राह्वचेदि
अस्यगुणाः। कषायते। रुचिका का। दशपद्मसंख्या। यथा।
रित्। दीपनत्वं। साकल्यं ॥ वित्। खर्वो निवर्तश्च शंख
शेष वातनाशिते। वस्त्रेज्ज पद्मो च सागरः। इति ब्रह्मा
वक्तव्यं। लघुत्वेच। इति राज एउपराण ॥
निर्घण्टः ॥ सागरगामिनी स्त्री नदी। ३
साकेते स्त्री अयोध्यानगरं। तिविकाएउशेषः ॥ सल्लेला।
इतिशहरत्तावली ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
साकुकः पुं यवः। इति सिद्धो सागरनेमिः स्त्री एथिवी।
तकोमुदी। सकुसमृहे स्त्री। इतिहेमचंद्रः ॥
सक्तुसंबंधिनि वि ॥ सागरमेखला स्त्री एथिवी
सावयः वि साविसेबंधी। इति इति हेमचंद्रः ॥
सिद्धांतकोमुदी ॥ सागरोवरा स्त्री एथिवी।
साख्ये स्त्री सख्ये। इतिथने। इतिहेमचंद्रः ॥
जयकोषः ॥ सागरालयः पुं वरुणः।
सागरः पुं समुद्रः। इत्यमरः ॥ इति प्राह्वमाला ॥
सगरेणवतारितत्वात् तस्याय सागरोस्य स्त्री समुद्रलवणं।

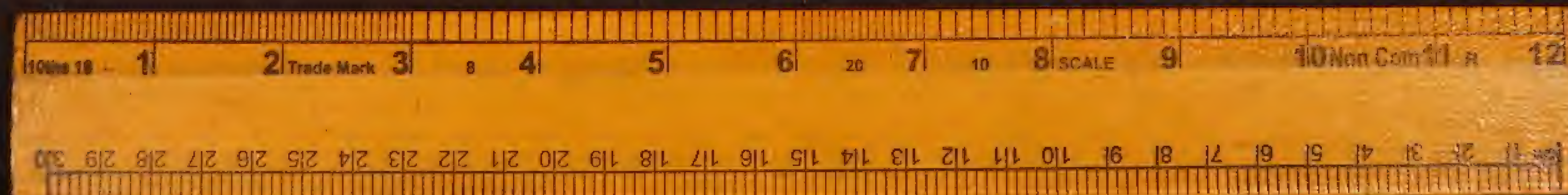
सोखः ६५ सात

इति राजनिर्देशः ॥
संकले वि संकले निर्देशः ।
संकलनाज्ञाते । इति सिद्धोक्तौ
कोमुदी ॥
संकलितः पुं मुनिविशेषः । स
तुवैषाद्यप्यगोत्रस्य प्रवरः ॥
यथा वैषाद्यप्यगोत्राय सां-
कलितप्रवरयच । अत्रायद
दाम्येतत् सलिलभीषवर्माण
इति तिथ्यादितत् ॥
सोखः पुं कपिलमुनिवृत्तद
शूनशास्त्रविशेषः । तत्पर्यायः
कपिलः ॥ इति हेमचंद्रः ॥
तथाच । सोखं कपिलमुनि-
नाशक्तं संसारविमुक्तिकारणं
हि । यत्रैताः सप्रति रय्या भाष्य-
चात्रगोत्रपादकृते । एतत् प-
वित्रमग्रे मुनिरासुरये नृकं
यथा प्रददौ । आसुरि रपिपं
चशिखाय तेनच वक्ष्याकृते
तेन । पिप्य परस्परयागत मी
स्यर कुलेन चेतदार्थाभिः ।
संतिप्र मार्यमतिना सस्यमि
ज्ञायसिद्धोते । सप्रत्याकिलये
अर्था स्तः र्थाः कृतस्त्रय्यधि
नेत्रस्य । आख्यायिका विर-
हिताः परवाद विवर्जिताश्च ।

पि । इति सोखप्रवचनभाष्ये ॥
सोखः पुं संगमः । इत्यमरटी
कायां भरतः ॥
सोखमिकः पुं संगमाय प्रभ
वति । सेनापतिः । संगमसू
त्राले वि । इति सिद्धोक्तौ
मुदी ॥
सोखेपिकः वि संतिप्रः । इति
सिद्धोक्तौ मुदी । संतिप्रकार
कः । संतिप्रपञ्चात् सिक प्र
त्ययनिष्पन्नः ॥
सावि अ तिथ्यार्थः । तत्पर्या
यः । तिरः ॥ इत्यमरः ॥
साचिव्यं स्त्री सचिवस्य भावः ।
सचिवशब्दात् भावेऽप्य प्रत्ययेन
निष्पन्नं ॥
साचिनादिका स्त्री स्येत्तुनने
वा । इति रत्नमाला ॥
साचीकृते वि वसीकृते । इति
सिद्धोक्तौ मुदी ॥
सोजनः पुं कुकलासः । इति
शब्दचरिका ॥
साट त क प्रकाशने । इति क
विकल्पदुमः । द्वितीयस्य गुक्त
सकारादि रये । अससाटत् ॥
इति उर्गादासः ॥
सात स्त्री ब्रह्म । इति केचित् ॥

सातिसा ६५ सात

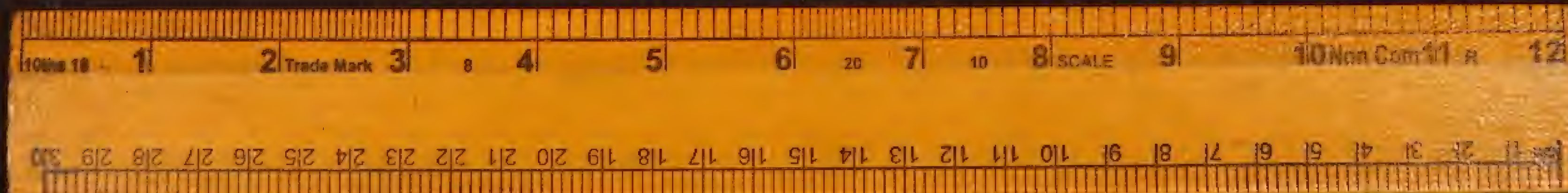
सात क सवे । इति कविकल्प
दुमः । दंसादिः । सातयः । सातया ॥ इत्यमरः ॥
तुर्यं । इति उर्गादासः ॥
सात स्त्री सुखे । इत्यमरटीकायां
भरतः । दत्तं । नष्टं । यन्थातेः
योधातोश्च क्त प्रत्ययेन नि
ष्पन्नं ॥
सातयः वि सुखजनकः । सा
तकसुखे इत्यसात् औ श प्र
त्ययेन निष्पन्नः । इति सुगंधो
यटीकायां उर्गादासः ॥
सातला स्त्री चर्मकषा । इत्यमरः
तुयविशेषः । सतसेकंडभेदः ।
तत्पर्यायः । समलाः ॥ सारी
१ विडला ५ विमला ५ अमला
६ वरुफेला ७ चर्मकषा ८ फेला
९ दीप्ता ९ विष्ठाणिका ९ सारा
१० पञ्चना ११ अस्याणः
कफपित्तज्ञत्वे । लघुत्वे ॥
तित्तत्वे कषायत्वे । विसर्पवि
ष विस्फोट चण शेषफलापि
त्वेच इति राजनिर्देशः ॥
सातवाहनः पुं शालिवाहनराजः
इति हेमचंद्रः ॥
सातिः स्त्री अवसानं दानं ॥
तीव्रवेदना । इत्यमरभरतौ ॥
सातिसारः वि अतिसाररोगाय
क्तः । तत्पर्यायः । अतिसारकी
१ ॥ इत्यमरः ॥
सातीलकः पुं सतीलकः । १
ममरीकायां गयमुक्तः ॥
सात्यकिः पुं वृत्तिवैशीयसस्य
कपञ्चः । स त श्रीकुलस्य सार
थिः । तत्पर्यायः शनेयः १
शिनेर्नप्रा १ युयुधानः ५ । ३
तिविकाण्डशेषः योयः ५
इति जटाधरः ॥
सात्यवतः पुं वेदव्यासः । इति-
विकाण्डशेषः ॥
सात्यवतेयः पुं समवतीसुतः
वेदव्यासः । इति हलायुधः ॥
साततः पुं वलदेवः । इति हे
मचंद्रः । विसृः ॥ इति त्रिकोटशे
षः । विसृभक्तविशेषः । युष्मा ।
सते सता अये सत्वगुणसेवे
तकेशवे योऽनसत्त्वेन मनसा
साततः समुदाहृतः । विहाय
कायकर्मसीन भजेदेकाकिने
हरि । सत्य सत्वगुणोपेतो भ
क्त्याते सातते विडः ॥ मुक्तं
दण्डसेवायां तन्नामश्रवणे
पिच । कीर्तनेच रतोभक्तो ना
मः स्यात् स्मरणोदरेः । वेद
नास्तेनयो भक्ति रनिशंदा-

सप्तसखयोः । इति रात्तापेत्तोः सातती स्त्री नाटकवृत्तिविशेषः
यस्य दृष्टान्तस्य सात्वतः ॥ यथा । अभिनेय प्रकाराः सुभी
इति पाञ्चैतरेखेदे ५९ अध्यायः ॥ यद्वेशीयं पुराजपुत्रः
यथा । अमोस्तु पुरुजुनसोः जयः ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
भद्रेषु सस्य तु विक्रयभाक् शिशुपालमाता । इति केचित्
अथाशोः साततो नाम विसृ सात्विकः पुं वस्त्रा । विविधभावा
भक्तः प्रतापवान् ॥ महात्मा तर्गतभावविशेषः । इति हेम-
दाननिर्देशो यनुर्वेदविदोचः चन्द्रः । तस्य लक्षणं यथा ॥
सनाभदस्य वचनाद्वा सुदेवाच्च सत्तातकटे मनसि ये प्रभवन्ति
नान्वितः । शास्त्रप्रवर्तयामा भावा स्ते सात्विका । इति वि
स कृणु गोलादिभिः प्रकृतं । इति सर्वा
तस्य नाम्ना तु विख्याते सा नन्दः ॥ तेच यथा । स्वेदस्तेभ्योः
तत्ते नामशोभने । प्रवर्तते शरोमोचः स्वरभोगोः यत्नेय-
महाशस्त्रे कृणुदीनाहिता युः । वैवर्ण्यं मय्य प्रलय-
वहे । सात्वत सस्य पुत्राभूत् इत्येषा सात्विका मताः ॥
सर्वशास्त्रविशारदः । प्रणयः प्रलयो मूर्च्छा । इति भरतः ॥
श्रीको महाशक्त स्तन चैतस्य सात्विकः वि सत्त्वगुणनिष्कारि-
कीर्तितः । सात्वतः सत्त्वसंयुक्तः तः । इत्यमरः । सत्त्वमनोगुणप्रा-
कोपात्मान् सृष्टुवे सुतान् ॥ शयो वा तेन निष्पादितः सा
ग्रथकं वेमहं भोजे विमुन्देता त्तिकः स्वेदादिः सत्त्वशब्दात्
वृथेनयं । इति कौर्मयडवे च चेकादिति सिकः । इति भरतः
शानुकीर्तने ११ अध्यायः ॥ सात्विकपराणानि यथा ॥
सात्वताः उभृन्नि देशभेदः ॥ वैष्णवं नास्तीयेच तथा भाग
यथा । यदवस्तु दृष्टाहीः स्य वतः शुभं । गारुडच तथा
सात्वताः ऊजराश्च ते । इति वि पाद्यं वागहे शुभदर्शने ॥
काण्डशेषः ॥ सात्विकानि पराणानि विज्ञेया

नि शुभानिवै ॥ सात्विकस्य सादने स्त्री सदनं । इत्यमरः
तयो यथा । वाशिष्ठेचैव हा दीकार्यो भरतः ॥
रीते व्यासे पाराशरे । तथा । सादनी स्त्री कटुकी । इति रा
भारद्वाजे काश्यपेच सात्विकाः जनिर्वाहः ॥
शुक्तिदाः शुभाः । इति पाद्योत्र सादिः पुं सारथिः । इति हेम
खेदे ५१ अध्यायः । सात्विक चन्द्रः । योहा । इत्युनादिको
प्रियाहारा यथा । आयुः सत्त्व षः । अवसन्नः । वायुः । इति
वत्सारोप सावप्रीति विवदेनाः सत्त्विसारोणादिवृत्तिः ॥
रस्याः स्त्रियाः स्त्रियाश्च यथा सादितः वि विवादिनः । प्रा
हाराः सात्विकप्रियाः ॥ इति शण्णपितः ॥ गमितः । इति
श्रीभगवद्गीतायां १३ अध्यायः स्यंतषट्धातोः क्तप्रत्ययेन
सात्विककटिलक्षणे कटेश निष्पन्नः ॥
हेदृष्टये ॥ सादी पुं वस्त्रादृष्टः । इत्यमरः
सात्विकी स्त्री उर्गा । इति श राजारोहः ॥ रथारोहः ॥
हरन्नावली । एताविशेषः यथा इति मेदिनी ॥
शारदी चंडिकापूजा विविधा सादृश्यं स्त्री सदृशत्वं । तत्रि
परिगीयते । सात्विकी राजसी व्रते सति तद्गतभूषणधर्म
वैव तामसी चेति तत्त शृणु वत्ते यथा चंद्रभिन्नत्वे सति च
सात्विकी जपयज्ञाद्यै नैवेद्ये इगताज्ञादकत्वादित्युल्लेखे
शुनिरामियै । साहात्म्यभग इसादृश्यं । इति सिद्धांतशुक्ताव
वत्याश्च पुराणादिषु कीर्ति ग्रथसादृश्यानि । वेण्पाः सर्पः
ते । पाठस्तस्य जपः प्रोक्तः प १ अमरश्रेणिः १ केशपाप
हेदेवीमतास्तथा ॥ इति ३ स्यामरः १ मयूरपुच्छः १
गीतसंवत्सरे ॥ यस्मिन्तस्य विधत्तदः १ ग्रंथ
सादः पुं विवादः ॥ शारणं ॥ कारः १ सीमेतस्य मेघः १ यथाः
गतिः ॥ वदधातो चैन् प्रय १ दंडः १ ललाटस्य ग्रहसीचंद्रः
येन निष्पन्नः ॥ फलकं १ कपोलस्य चंद्रः १

मुकुटस्थले १ मुद्राः लङ्काः १५ स्तनयोः पद्ममुकुले १ वरः १
 नुर्वाहिः १ रेखा १ पल्लवः ५ हस्तिजम्बाः ३ शिबिः ५ च
 वलिः ५ टण्डाः चकोरवृत्तः १ ह कवाकः ५ विल्वपुष्पे ६ मध्य
 शिखरवृत्तः १ मरिचः १ विजयः १ स्तवस्तकमध्य १ सिंहमध्य १ व
 ५ प्रजनन ५ कुमुदे ६ नीलपद्मे १ मुमय १ लीलाद्वये ५ लोमशे
 प्रोक्षीमस्यः ८ कर्णस्य दोला १ गणा रेखा १ नीलकोतमणिशि
 पाशः १ नासायाः वेशः १ केत रेखा १ शोवाललता १ धूमलता
 कीपुष्पकंदकः १ ग्रयोमुखवत् ५ हस्तिशुण्डः ५ नाभेः श्रावतः
 गीरः १ चसुः ५ तिलपुष्प ५ १ पद्मे १ क्रूरः १ विवरे ५ रूपः
 देवः ६ अथरस्य नवपल्लवे १ वि ५ विवल्याः तरेगः १ सोपाने
 वफले १ प्रवालः १ देतानो सु १ निश्रेणी १ जवनस्य पुलिने
 लाप्रोणाः १ कुंदपुष्प १ दाडिम स्थले १ पर्वतः १ दधिवी १ स्त
 वीजे १ हीरके पाश्चिमतस्य ज्यो- लोपले ५ महद्वस्त ५ ऊर्वाः
 त्वा १ पुष्प १ पीठे १ श्यामस्य कदलीकोटः १ करिकरः १ जे
 पद्मगेयः १ मुक्ताशीतले १ १ मुद्राः स्तम्भः १ पादस्य पद्मे १
 त्रिकोणाः जवापुष्प १ चंचलवस्त नवपल्लवे १ गतेः हेतुगमने १
 १ वाष्पाः कोकिलशब्दः १ अ हस्तिगमने १ खेजनगमने १
 मरुजने १ सुधा १ मधु ५ वी पुरुषसियो रोचित्यनसादृश्य
 गणकाम्य ५ श्रावस्य चंद्रः १ पद्मे वर्णितीयो पुरुषवृषेकोपिऊने
 १ दर्पण १ कंदस्य शिखः १ चिह्नोचो लिख्यते १ कंधस्य
 चिबुकस्य दर्पणावृत्ते ५ अंसस्य वृषस्कंधः १ वज्र १ अश्वत्थः १
 कुंभः १ वाक्कोः वलरी १ मृगा वाक्कोः हस्तस्य १ हस्तिशुण्डः
 ले १ तरेगः १ श्राव ५ पाशः १ स्तम्भः १ प्रीतदेवः १ वत्सः
 ५ हस्तस्य मृगालादयः ५ अश्व शिला १ कवाट १ गतेः प्रम
 त्याः पल्लव १ पद्मदले १ चंपकपु- तावृद्धतिः १ यशसः चंद्र ऊ
 ष १ महद्वले ५ दीपः ५ नावा द शिवाकाप्रभृतिमुक्तावर्णपदा
 ना रत्ने १ तासः १ पुष्प १ चंद्रः ५

धाः १ १ प्रत्ययस्य श्रुतिः १ वा १ ब्रह्मसाक्षात्कारादिः १ कामि
 श्रुतिः १ रविः १ रविकिरणादिः न्यवलोकनस्य नियमावसाहा
 ५ जवापद्म प्रभृति रक्तवर्णपदा तकारः १ अमृतसरः १ पूर्णच
 धाः ५ पुष्पस्य संस्कारः १ गोः १ शरिसाक्षात्कारः १ अतिप्रियत
 वृत्तवीजे १ प्रेक्षरः ५ मुक्तावर्ण सवल्लभाभिः ५ ब्रह्मसाक्षात्कारः
 पदार्थाः ५ सामर्थ्यस्य महद्वस्त ५ अमृतस्य कामिन्यथरादिः १ सत
 सिंहविक्रमादिः १ नीतेः साधीसी कावे १ ब्रह्मसाक्षात्कारः १
 १ प्रदीपज्वाला १ लतादिः १ आ विषस्य साधीसीविहः १ पा
 नायाः वेदवाक् १ गुण्यदेशः १ पे १ मलिनवस्त १ उः खदवस्त
 उत्कटेच्छादिः १ शासनस्य प्रा ५ श्रीकाभिः ५ प्रीतकालीन
 रत्नकर्म १ स्थिरवस्तुनि १ पा प्रीतोदके १ अभिचारिणीभार्या
 पस्य कंदमः १ कलेकः १ अकी १ विहस्य श्रुतिः १ आधिः १ या
 तिः १ कुसवर्णकेशमसीप्रभृ तना १ समुद्रः ५ तमवस्त ५ उः
 तिवस्तुनि ५ अंधकारः ५ अकी खदवस्तुनि ६ ५ व्याणोचंशदिः १
 तैः मालिनं १ कुसवर्णवस्तुनि कामिनी १ कर्पूरे १ यशः ५ च
 अंधकारः १ कस्तुरिकायाः मेघः दस्य प्रमदाश्रुते १ अतिमुध्र
 १ अमरः १ नीलकोतमणिः १ क वस्तु १ यशः प्राणादिः १ सूर्य
 ज्वले ५ संगंधिद्वयराहजन्मभूमः स्पष्टवनेश्रुतिः १ जवापुष्प १
 ५ कुसवर्णपुष्पप्रभृतिः १ सल वसंतकालीनपलाशवृत्तः १ को
 विशेषे कदम्बायशः १ कामुका चनवृत्तः ५ वाडवाभिः ५ पद्मस्य
 यशः ८ कामिन्ययशस्य १ कज पादलपुष्प १ कामिनीमुखादिः १
 लस्यमेहारीयेतानि १ कर्पूरस्य रक्तवर्णद्वये १ इंदीवरस्य नी
 चंद्रः १ चंद्रकिरणः १ ऊदयूधि लकोतमनिः १ कस्तुरी १ कामि
 कादिपुष्प १ हिरणीरपिंडः ५ वि नीनेत्रे १ कैरवस्य चंद्रः १ ऊ
 रहिराणप्रभृतिः ५ मनोरथस्य हादिमुक्तावर्णस्तु १ गतः चंद्रः
 फलपुष्पादियुक्तवृत्तः १ कविवु १ ऊवेरः १ चंद्रः १ सूर्यः ५
 दिश्चन १ आनेदस्यसुधासमुद्रः मान्यात भगीरथप्रभृति प्रसि

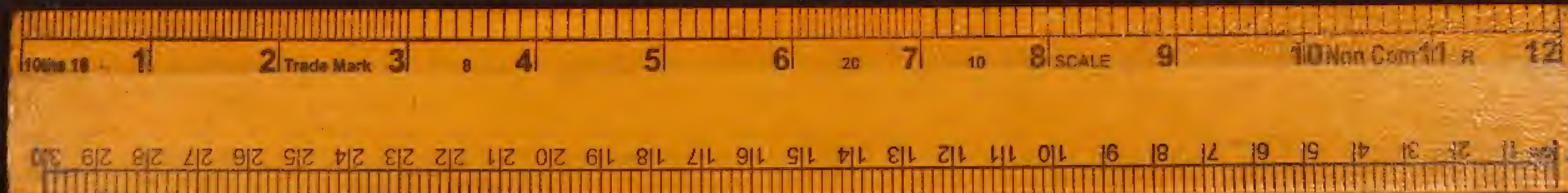

हचकवर्तिनः ५। मेघस्य कृसः २भूमिः २ महाभारते ३ अथप्रा
१ काली २ नीलपद्मसमूहः ३ भूमि
२ श्रेणिः ५ इंदीवरवने ५ दातव्य
क्तिः ६ कृसवर्गस्य ७ शरत्मेघ
स्य चंद्रप्रभृतिशुक्लवर्णपदार्थाः
१ कंदर्पस्य चंद्रः १ पुरस्ताः २ अ-
स्थिनीकुमारः ३ नलः ५ प्रदीप
स्य चंपकपुष्पः १ प्रतापः २ शा-
से ३ अग्निः ५। वायोः शीतगण
दार्थः १। अथस्यवायुः १ हविः
१ मनः ३। हस्तिनः पर्वतः १ मेघः
१ तमालवृत्तः ३ अथकारः ५
साथस्य कैलासः १ पुरावतः २
उच्चैः श्रवाः ३ चंद्रः ५। शिवस्य
एवोक्तानि ५। श्रीकृष्णस्य सज्ज
लज्जलदः १ तमालवृत्तः २ नील
मणिः ३ अमरश्रेणिः ५ इंदीव
रं ५ नीलपद्मं ६ आकाशः ७ श्री
रामस्य सर्वकथिताः ७ हवीदले
८ वृत्तपलवे ९। लस्याः पार्वती
१ चंद्रकांतिः २ रतिः ३ सीता ५
द्रौपदी ५ पद्मकांतिः ६। सरस्व
त्याः चंद्रकला १ कैलासकांतिः
२ शुक्लवर्णपदार्थः ३। विपणः
समुद्रः १ पंडितमनः २ नाराय
णोदरे ३ ब्रह्मांडे ५। समुद्र
स्य मेघादिकृसवर्णवत् १ विउ

विहारीनिष्ठासः ३ सर्पनिष्ठाः
२ भूमिः २ महाभारते ३ अथप्रा
२ी ५। पुरस्य स्वर्गः १ कैलासः २
मनोरमवृहद्वत् ३ रथस्य पुष्प
कं १ वैकुण्ठः २ पुरी ३ पोतः ५
२ श्री ५। कामिनीमुखस्य चंद्रः १
पद्म २ दर्पणः ३। कामिन्याः त
दित १ नारा २ सर्गलता ३ सुवि
वर्णा केतकी ५। नायकस्य चंद्रः १
कंदर्पः २ पेलः ३ अस्थिनीकुमारः
५। सभायाः सूर्यमेजले १ संपर्क
२ गंडकीपर्वतः ३ समेरुः ५ गं
गा ५। पंडितस्य वृहस्पतिः १
शुक्रः २ अग्निः ३ सरस्वती ५।
विहारीः श्रीरामः १ श्रीशिवः १
अजः ३ इतिविद्यतिः ५ उत्तम
व्यक्तिः ५ चंदनतरुः ६ शिवशि
खण्डः ७ वाडवाग्रियुक्तसमुद्रः
८ वल्मीकः ९ चंद्रशेखरपर्वतः
१०। दातः काराः १ उचीनरः २ क
लावृत्तः ३ कामधेनुः ५ गेहनाः
५ समुद्रः ६ मेघः ७ वलिः ८ जे
मितिः ९ युधिष्ठिरः १०। वसेत
कृतोः मलयवायुः १ मय २ ३
त्मादशेगः ३। विहारीः प्रतिय
मः १ अग्निः २ विषे ३ संपः ५।
ग्रीष्मकृतोः अग्निः १ विरहः १
विहारीनिष्ठासः ३ सर्पनिष्ठाः

५ वर्षाकृतोः रविः १ समुद्रः १
१ गगने ३ नारायणः ५ शर
दृतोः काशप्रष्ठादिपद्ममैरा
वृत्तगजाः १ चंद्रः ३। श्रीतम
तोः अथप्राविद्यतिः १ गज
सूर्यराजा २ शिशिरकृतोः रा
जागमनकालः १। गुणितः स
मुद्रः १ पर्वतः २ पृथिवी ३ म
दनः ५ अग्निनो ५ सचिवस्य
वृहस्पतिः १ वाक्यस्य कोकिल
शत्रुः १ अमरगुहने २ वीणा
वाद्ये ३ इति कविकल्पलता
यां ५ सवके ५ कुसुमे ॥
साथ यन डौ सिद्धो ३। इति कवि
कल्पद्रुमः १ य साथति १ न सा
प्रोति १ डौ सिधातसति १ सिद्धि
निष्ठातिः १ साथति वृद्धो निष्ठा
नः १ स्यादिसर्गः १ सिद्धि निष्ठा
दनेति गोविंदभट्टः १ साथति
साथति वृद्धे कुलालः निष्ठा
दयतीत्यर्थः ॥ इति डौ
रासः ॥
साथकः ५ साथनकर्ता निष्ठा
दकः १ तस्य लक्षणं यथा १ अ
तः परंप्रवक्ष्यामि साथकानां
लक्षणं यमेशील सपेयुक्ताः
सत्यवादिजितेन्द्रियाः १ सात्स

साथकः ५ साथनकर्ता निष्ठा
१ साथ परिमृताः सर्वसत्तहिते
रताः १ कुमेशील सपेयुक्ताः
मर्मलोके जगुष्मकाः १ परस्य
२ ससेतुषावकुलाः साथकस्य
त ईदृशः साथनं कुर्यात् सस
हायैः सहैवतु १ इति देवीपुरा
णा मेदासाहास्य सामासा
धायः ॥ अथिच १ चतुर्थीसा
थको जेयो मृद मथाधिसा
वकः १ अथिमात्रतमः श्रेष्ठो भ
वाद्यो लेचुनतमः ॥ मेदासा
ही सुसेमृदा व्याधिया गुरु
हृषकः १ लोभो पापमति श्रेव
वकाशो वनिताश्रयः १ चपलः
कातरो रोगीपराधीनो १ तिति
सुरः १ मेदाचारो मेदवीर्यो ज्ञा
तव्यो मृदना नरः १ हादशा
हे भवेत् सिद्धि रेतस्य यत्नतः
परं १ मेव योगाधिकारी सत्ता
तव्यो गुरुणा वृत्ते १ समवृद्धिः
तमायुक्तः पुण्यकालीप्रियं
वदः १ मथस्य सर्वकार्येषु सा
मायः स्यात् संप्रदायः १ एतद्वा
नैव गुरुभि दीयते युक्तिनो-
लयः १ स्थिरवृद्धि लेयेयुक्तः
साधीनो वीर्यवानपि ॥ म
हाशयो दयायुक्तः क्षमावान

वीर्यवानपि। पुरो लयश्च प्र
हावान् गुरुपादाङ्ग एतकः॥
योगाभ्याससत श्रुतं ज्ञातव्यं
श्याधिमात्रकः। एतस्य सिद्धिः
षड्वर्षं भवेदभ्यासयोगतः॥
एतस्मै दीयते धीरे हेतुयोगस्य
साधकः॥ ३॥ महावीर्यान्वि-
तोत्साही मनोज्ञः शौर्यवान्
पि। शास्त्रज्ञः श्लाघणीयः
शु निर्भयश्च निराङ्गलः। न
वृथोवनसंपन्नो मिताहारीति
तैदियः। निर्भयश्च पुचिर्दलो
दाता सर्वजनाश्रयः। श्रुति-
कारी शिरो धीमान् यथेच्छा
वर्णितः तमी॥ सुशीलाधर्म
चारीच गुप्तचेष्टः प्रियंवदः॥
शास्त्रविद्यासंसेपन्नो देवतागु-
रुपूजकः। जनसंगविरक्तश्च
महाव्याधिविवर्जितः। अग्नि-
मात्रतयोग्यश्च सर्वयोग्यस्य
यकः। विभिः सेव्यस्वरैः सिद्धिरे-
तस्य स्यान्नसंशयः सर्वयोग्य-
धिकारीच नात्रकार्यं विचा-
रणं य इति शिवसेहिता॥
साधका स्त्री उर्गा। यथा। साध-
नात् सिद्धि विमुक्ता साधका-
वाप ईश्वरी। स्वाभित्वादानसि-

हित्वात् सिद्धीस्यया प्रकीर्ति-
ता। इति देवीपुराणे ५५ देवी-
निरुक्ताध्यायः॥
साधने स्त्री करणकारकवि-
शेषः। तत्र तनीयास्यात्। इति
करणं। साधने कर्मनिष्ठाद्यते
ऽनेनेति साधने। इति उर्गादा-
सः॥ मारणं। मृतसंस्कारः
अग्निदानं। गतिः। गमनं॥
इत्ये। यने॥ अष्टौदापने। अ-
ष्टौस्य यन भूम्यादे दापने॥ नि-
र्वतने। निष्पादने। उपकरणं
सामग्री यथा युद्धोपकरणं
हस्त्यादिः। अनुज्या॥
अनुगमने। इत्यसरभरतौ॥
सेत्ये॥ सिद्धौषधिः। उपायः
मेदः। इति मेदिनी॥ मेदं
उयः। सिद्धिः। इति धरणिः
कारकः। प्रमाणं। इति हे-
मचन्द्रः॥ व्याप्ये। यथा॥
अनुसा त्वनुमाने स्यात् व्या-
प्ये लिङ्गं च साधने। इति वि-
काटशेषः। मोहने॥ जवः
इत्यजयः॥ साधना। साधा-
तिभाषा। यथा। ब्रह्मोक्तं॥
प्राणायामं पार्वती रुद्रा स्त्रीस-
भावाच्च चापलात्। सर्वेषां-

साधनेनैव संतं मर्हेति साधयः
इति ब्रह्मवेवेर्ते गणेशावडे ११
अध्यायः॥ तपः। यथा। त-
पोभिः प्राप्यते भीष्टं नासाध-
हि तपस्यतः। उभंगतेवृथालो-
को वर्हेतसति साधने। इति-
तिष्ठादितत्त्वधनमस्यपुराण-
वचने॥ मंत्रसिद्धिकरणं।
यथा। मन्त्रस्य मोसेच मधं
च मुद्रा मेधुन मेवच। दिव्या
नोचैव वीराणां साधने भवसा-
धने। इति मुंडमालातंत्रं॥
नित्या नित्यवस्तुविवेकेक्षु
इफलभोगविरागशमदमा-
दिसम्यक्मुमुक्षते। इति वेदं-
तसारः॥
साधना स्त्री सिद्धिः। निष्पाद-
ना। इति साधयान्तर्गदार्शनात्
प्रापयना ज्ञानसाधयान्तरं
प्रत्यय निष्पत्ता॥
साधयः वि भिन्नकः। इत्युणा-
दिकोषः॥
साधयंती स्त्री उपासनाकर्त्री।
यथा। सखि मन्त्राणानां यत्नसा-
धयंती निरंतरं श्रुतिश्रुतासि-
संभाव स्तदयो रिय मोचिती
इति काव्यचंद्रिका॥
साधारणाः वि समानः। सद-
शाः इत्यमरः। सामान्यः अनेक-
सेवयेकवस्तु। इति चामरः
यथा। साधारणं समाश्रित्य
किंचिद्वाहनायुधं। शौर्यादि-
नामोतिथने आतर स्तत्र भा-
गिनः। इति दायभाषाः। न्या-
यसते हेत्वाभासविशेषः।
यथा अनेकोतो विरुद्धश्चा-
प्यसिद्धः प्रतिपत्तितः। काला-
तयापदिष्टश्च हेत्वाभासस्त-
पंचथा। आद्यः साधारणस्त-
स्यादसाधारणः परः। तथैवा-
नुपसंहारी विधानैकांतिको भ-
वेत्। यः सपक्षे विपक्षे च सत-
साधारणो मतः। य स्तूभ्य-
साद्याहृतः सत्वसाधारणो म-
तः। तथैवानुपसंहारी केव-
लान्त्ययि पक्षकः। इति भा-
षापरिच्छेदः॥
साधारणदेष्टाः पुं जंगला-
नूपलत्तणसंपन्नस्याने। तदा-
विगुणाः। वृष्यत्वे। दीपनत्वे।
मधुरत्वे। लघुत्वे च। इति रा-
जनिर्चरः। वल्लभः॥
साधारणधर्मः पुं चतुर्वर्णक-
नैव्यकर्म। यथा। प्रजनार्थं हि-

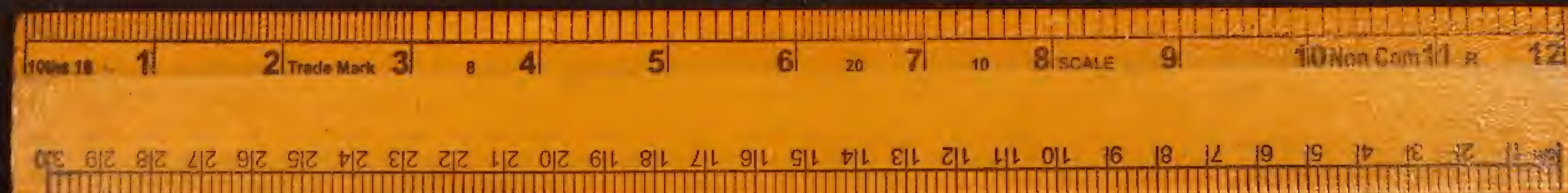
यास्तथाः सेतानाथं च मानवाः ग्रहणे गतौ वये दाने इत्यस्मा
तस्मात् साधारणो धर्मः श्रुतो न श्रुतात् क्तः । साधे श्रुतात्
पत्न्या सहोदितः । इति मान के साधितः । इति भरतः ॥
वे ९ अध्यायः । अपिच । ग्रहि दायितोदायितोपि स्यात् साधि
सा सत्यमस्तेयं श्रेष्ठं मित्रि तः शोषितोपिच । इति शहर
यस्यमः । दमः क्षमाज्जवेदा त्तावली ॥
ने सर्वेषां धर्मसाधने । इति साधिष्ठः वि अतिशयवाक्यः ।
गारुडे ९६ अध्यायः ॥ दृढतमः । इत्यमरः । न्यायः ॥
साधारणस्त्री स्त्री वेषणा । इति हेमचंद्रः ॥ अन्त्यार्थः ॥
तिहेमचंद्रः ॥ इति मेदिनी ॥
साधारणी स्त्री कुंचिका । इति साधीयान् वि अतिशयवाक्यः ॥
तिहेमचंद्रः ॥ अतिशयसाधुः । इत्यमरः ॥
साधारण्यं स्त्री कुंचिका । इति साधुः उ उन्नमकुलोद्भवः । तत्
तिहेमचंद्रः । साधारण्यभा पर्यायः । महाकुलः २ कुलीनः
वशुसाधिका स्त्री सुसुमिः । इति आर्यः ५ सभ्यः ५ सज्जनः ६ ।
तिहेमचंद्रः । साधनकर्त्री । अथि इत्यमरः । कुलजः ३ साधुजः ८
केन सह वर्तमानाच ॥ कुलकः ९ कुलिकः १० । इति श
साधितः वि दापितः । इत्यमरः हरतावली ॥ कुल्यः ११ कौले
हे यनादिकं दापिते धृती इति यकः १२ । इति भरतः ॥ जिनः ।
एवाते यस्यैदं तत्रेति रमा मुनिः । इति हेमचंद्रः ॥ साधु
नाथः । दंडिते इति विद्यावि लक्षणं यथा । यथालेखापि
नोदः ॥ शोषितद्रव्ये इति सतृष्टः समचित्तो जितेन्द्रियः
यनानन्दः । दराते श्रुतात् हरिणादाश्रयो लोके विप्रः
क्तः श्री स्त्री रीति यनदेवो साधु रविदकः ॥ १ ॥ निर्वैरः
रूपमिति नयनानंदः ॥ दा सदयः शांतो देभाहंकारवर्जितः
यित इति पाठ इति कलिग निरपेक्षो मुनिर्वीतरागः साधु
प्रवृत्तौ भो । तत्र नि दय ३ विहायते । २ ॥ लाभः

मोहमद क्रोध कामादि रहितः कुर्वते । तादृशं पुण्ये वारि ज
सखी । कुलोद्भिन्नः साधुः लदे कृत प्रपीयते । एक एव
सहिष्णुः समदर्शनः ३ समचि सेतोमारी यदेगीकृतपालने
तो अतिः एतो गोविंदचरण दहेत मकरोत् कोडे पावक
अयः । सर्वभूतदयः कालो विवे यदपोपतिः । आत्मानं पीडयि
की साधुरुत्तमः ५ कुलोपित त्वापि साधुः सख्यते परे ।
प्राणशरीरबुद्धिः शान्तेन्द्रियस्ती क्लादयनाश्रितान् वृद्धोऽर्थे
सुत संपदादिः । आसक्तचि चसहते स्वये । इति वक्रिपुरा
तः श्रवणादिभक्ति यस्य ह सा रो दानावस्थानिर्णयनामाध्या
धुः सततं हरेर्षः ५ कुलोपयः यः । तस्य प्रशंसा यथा । यस्मा
कुलकथानुरक्तः कुलेष्टमेव या भवेत् एवो दृष्टा न यम
स्मृतिपूजनीयः । कुलोपि शो दर्शने । पापसेचः स्पर्शनाच्च
ध्यानमनास्त्वनयो यो वै ससा किमसौ साधुसंगमः । साधुत्वा
धुस्मृतिवर्ण्य कालः । ६ । इति दयेथेमा वाचो वोनः सनातनाः
पाद्योत्तरवेदे ९९ अध्यायः ॥ कर्मक्षयाणि कर्माणि यतः सा
अन्यच्च । न प्रहृष्यति ममाने धुर्दयिः स्वये ॥ इति कल्किपुरा
नावमानेन ऊष्यति । न कुहः रो ३ अध्यायः । कलिशूद्र
परुषं भूयादेतत् साधोस्त्वन स्त्रीणां साधुत्वं तत्कारणं च य
क्षणं । इति गारुडे ११३ अ था । कलिः साधितियस्योक्तेश्
ध्यायः ॥ तस्य सुभावो यथा दः साधिति योषितः । तच्चाह
तत्तात्सल्यवभागेच्छुः स भगवान् साधु र्धन्या श्रेति पु
र्वसत्त्वसंवेष्टिणः । भवेति पर वः पुनः ॥ तत्सर्वं श्रोतुमिच्छा
उः खेन साधरो निय ३ खिताः सो नचेत् पुण्यं महा मुने । ३
परः । एतादृशं निरं स्वसत्त्वानि सक्तो मुनिभि र्वासः प्रहसेद
महोत्सवि । नापेक्षते महात्मा मया प्रवीत । अयतां भो मुनि
नः सर्वभूतहिते रताः । परार्थं गणा यउक्ते साधुसाधिति । य
मुद्यताः सेतः सेतः किं किं नकु क्तेतदशभिर्वैषं सेतयो हाय

नेनतत । हापरेतच मासेन ग्र येषुवा यतः । नियमोमुनि-
 शोशेण ततकलो । तपसो प्राहला स्तेनासौसाधितोति
 ब्रह्मचर्यस्य जपेदेषु फलेदि ते ॥ सुधर्मस्याविरोधेननरे
 जा । प्राप्नोति पुरुष स्तेनकलिः लेखं धने सदा । प्रतिपाद्येच
 साधिति भाषिते । ध्यायनकृते पात्रेषु यष्टयेच यथाविधि
 यजनं यज्ञे स्तेनायो हापयेच्च तस्यार्जने महान् क्लेशः पाल
 यन् । यदाप्राप्ति तदाप्राप्ति क नेच हिजोत्रमाः । तथासहि
 लो संकीर्ण केपावे । धर्मात् नियोगाय विज्ञेयगहनैरुणा
 कर्ष मतीवाव प्राप्नोतिपुरुषः पभि रयेस्तथा क्लेशैः पुरु
 कलो । स्वस्यायासेन धर्मज्ञा वा हिजसतमाः । निजानज
 स्तेन तृष्टोस्मरं कलेः ॥ येति वेलेकान् प्राप्तापयादि
 व्रतचर्यापरै ग्राह्या वेदाः एवं कान्कमान् । योषितमुमु
 दितातिभिः ॥ ततस्त धर्म षणो भर्तुः कर्मणा मनसागि
 संप्राप्ते यष्टये विधिबद्धनैः ॥ रा । ऊर्वती समवाप्नोति तत्
 वृथाकथा वृथाभोग्य वृथे सालोको ततोहिजाः ॥
 ज्ञाच हिजस्तना । पतनाय त नाति क्लेशेन महता तानेव
 याभावे तैस्त संयमिभिः सदा पुरुषोयथा । हतीये व्याहते
 असम्पक करणे दोषा स्तेषा तेन मया साधिति योषितो ॥
 सर्वेषु वस्तुषु । भस्य पेयादिकं इति विस्मृपराणे ८ अंशे २ अ
 चेषा नेच्छाप्रामिकरं दिनाः ॥ ध्यायः ॥
 पारतंत्रं समस्तेषु तेषा कार्ये साधुः वि वादुयिकः ॥ चारुः
 पु वैषतः । जयेति तेनिजानः सज्जनः । इति मेदिनी ॥
 लोकान् क्लेशेन महताहिजाः साधुजः वि उन्नमजलोद्भवः ॥
 हिजमुश्रुषयेवेष पाकयज्ञा इतिशब्दरत्नावली ॥
 धिकारवान् । निजे जयतिवे साधुधी स्त्री सुश्रूः ॥ इतिहारा
 लोके मृदो धत्यतरः स्ततः ॥ वली ॥ सदरवृद्धिः । तदुपके
 भक्ष्याभक्षेण नास्पातिपेयापे वि ॥

साधुप्रथं स्त्री स्यात्पद्मं ॥ इति मनो संता तथाप्राणानरो
 प्राहमाता । उन्नमजसुमेव ॥ पानश्च वीर्यवान् । विनि
 साधुवाहः पुं विनीतास्यः ॥ ३ भयो नयश्चैव देसाताराय
 तिहेमचेदः । सदरवाहनश्च ॥ रोग वृषः । प्रथुश्रुतिसमा
 साधुवाही पुं शोभनवहनशी रथाताः साध्या हादशपौर्विकाः
 लघोदकः । सशितितास्यः तत इतिवृत्तिपुराणे गणभेदना
 पर्यायः । विनीतः २ । इत्यम साध्यायः ॥ देवः । विक्रभा
 १ ॥ सुष्टुवाहनशीलकः ३ । दिसमविशतिगोतरीतेक
 इति शब्दरत्नावली । सदरवो विप्रयोगाः । इति मेदिनी ॥
 ट्कविशिष्टे वि । तत्रजातफले । असाध्यासा
 साधुवृत्तिः स्त्री उन्नमजीविका ॥ ध्यः किल साध्यज्ञानः पूरा
 सहिवरणे । सदरवर्जने । साधी तिथीरा विजितारिपक्षः ॥
 चासौ वृत्ति श्रुति कर्मधारय उद्या सुपायैः परिस्रापिता
 समासानेष्वात्ता । साधोवृत्तिरि यैः परेकृताद्यः सुतरां विनी
 ति षष्ठीतत्पुरुषसमास नि तः । इतिकोष्ठीप्रदीपः ॥
 ष्यजा वा ॥ साध्यः वि साधनीयः । इतिमे
 साधुवृत्तः पुं कदंबतरुः । इति दिनी । ज्ञानादिषु विवादेषु श्रि
 शब्दवेदिका । वरुणवृत्तः । इति रप्रायेषु निश्चिते । ऊरणवाप्य
 रजनिर्वाहः । शोभनतरुश्च ॥ थिके चार्थे प्रोक्ते साध्यनसि
 साधने स्त्री मयूरसमृद्धः । पण्यति ॥ इति भित्तात्तराधतका
 वीथी । आतपत्रे । इत्यजयः सायनवचने । साधनाहीभिम
 पालः ॥ तः सतु पक्षः । यथा । प्रति
 साध्यः पुं गणदेवताविशेषः सादोष निरुक्त साध्यसत्ता
 इत्यमरः । सतु हादशसंख्यकः शणान्विते । निश्चिते लोकसि
 यथा । साध्या हादश विख्यात हंच पक्षे पक्षविदा विदुः ॥
 रुद्र श्रौकादश स्मृताः । इति साध्यसाधनाहीभिमतं पक्षं
 भरतः । तेषा नामानि यथा । विदुः । यद्यप्यन्यत्र साध्ये हा

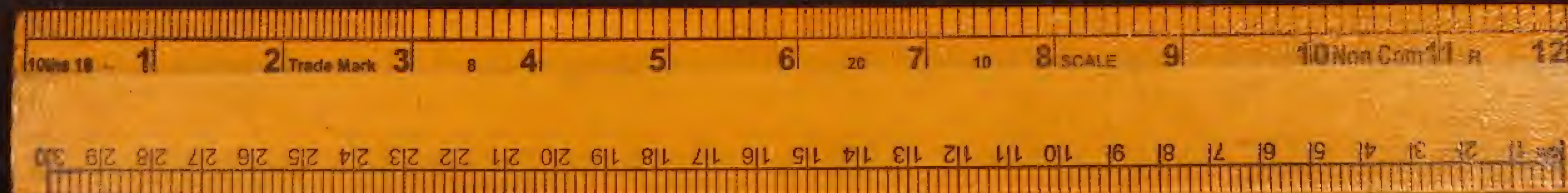

यं नहि शिष्टयमी पत्त इति प्रो दं उत्तरप्रकारिका देशत्व-
भेदः तथाप्यत्र वाक्प्रत्याय तानिमेवावुमिति न तु देशिमा
त्तादि यमविशेष विशिष्टस्य न इत्याकार देशप्रकारिकापित
पत्तनया धर्मिणोऽयमपदे स आपकतावच्छेदकत्वेनाप्र
रेवसाधत्वात् साध्य पत्तयो र हात कारण वाधेन तदसंभवा
भेदाभिधानं इति व्यवहारतत्त्वं दितिभावः । इति सिद्धांतलक्षण
अनुमिति विधेयः । यथा । सजागदीशीटीका ॥
साध्यावच्छेदक मिति अनुमिति विधेयतावच्छेदक-
मित्यर्थः । इति सिद्धांतलक्षण ज्ञागदीशीटीका । सत्रविशेषः
यथा । नामाद्यन्तरं साध्य याव मेवादिमात्तरं । चतुर्भिः कोष्टै
रेकैक मिति कोष्ट चतुष्टयं । पुनः कोष्टगकोष्टेषु सखतो
नाम आदितः । सिद्धः साध्यः सुसिद्धोऽविः क्रमाजज्ञेया म
नीधिभिः । सिद्धः सिध्यतिका लेन साध्यस्त जपहोमतः ।
सुसिद्धो ग्रहणमात्रेणानुमिर् ल निरुतति । इति तत्रसा
रः ॥ साध्यावच्छेदकं स्त्री अनु-
मिति विधेयं शोभासमानं यमं । यथासाध्यावच्छेदकमिति अनु-
मिति विधेयतावच्छेदकमित्यर्थः तथा चोक्त्याभिज्ञानादस्य

प्रो दं उत्तरप्रकारिका देशत्व-
तानिमेवावुमिति न तु देशिमा
न इत्याकार देशप्रकारिकापित
स आपकतावच्छेदकत्वेनाप्र
हात कारण वाधेन तदसंभवा
दितिभावः । इति सिद्धांतलक्षण
सजागदीशीटीका ॥
साध्यावच्छेदकः पुं व्यवहारस्य
चतुष्टयादः । सच निर्माणपादः
यथा । प्रसार्थितोऽग्रतो लेख्य
मिति भाषापादः प्रथमः । अ
तार्थस्यान्तरं लेख्य मित्युत्तरपा
दो द्वितीयः । ततोऽर्थीलेख
येत सद्य इति क्रियापादस्तृ
तीयः । ततः सिद्धो सिद्धिमात्रो
ति इति साध्यसिद्धिपादश्चतु
र्थः । यथा । भाषांतरक्रिया
साध्यसिद्धिभिः क्रमवृत्तिभिः
आदिप्रचतुरंशस्त चतुष्पाद
भिधीयते । इति मितान्तरा ॥
साध्यसे स्त्री भये । इत्यमरः ॥
साधी स्त्री मेदा । इति राजनि-
वृटः । पतिव्रता । इत्यमरः ॥ त
लक्षण साह्यरीतः । आर्तो
न मुदिता हृष्ट प्रोषिते मलिना
कृष्णा । मृते म्रियेत यापयै
साधी ज्ञेया पतिव्रता ॥

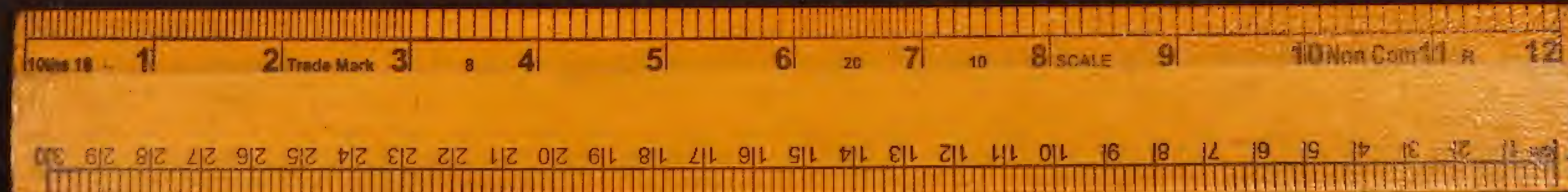
तद्वर्मा यथा । अंगिराः । सा तत्रतमेव विशेष साधीरूपं प्र
धीना मेव नारीणा मप्रिप्रप शंसिते । स्थानाभावात् क्षण
तनादते । नास्त्ये यमो हिवि भावात् मध्यवृत्तेरभावतः । दे
हेयो मृते भर्तृरि कहिचित् । हज्जेणेन रोगेण सत्संसेवा
इति मुदितत्वे । तत्रप्रशंसाय संदरि । वक्रगोष्ठीवृत्तेनेव विप्र
या । साधीस्त्री सादृत्याच स राज भयेनच । रजोत्पससा
व्याहितकारिणी असाधी वै धीत्वे मेतेनेव प्रजायते ॥
रतुल्याच शस्यत संतापहायि इति ब्रह्मवैवर्ते गणपति
का । इति ब्रह्मवैवर्ते गणपति खंडे ॥ अध्यायः ॥ साधीस्त्रीणां प
तिः प्रेम्ना शतपुत्राधिकः । य था । शतपुत्राधिकः प्रेम्ना स
तीनांच पति रूपा निरूपितो भगवता वेदेषु हरिणा स्वये
इति तत्रैव ॥ अध्यायः ॥ का मिनी कुलजातोच रहस्येका
मिनी संती । नष्टकृति कुले ज्ञात एव मेव श्रुतो श्रुते ॥
श्रुतो पुराणे यासोच चरित्र- मुनिरूपिते । तासु को विप्रस
त प्राज्ञो अप्रज्ञांच इराश्रया ॥ तासो को वा रि पुर्मित्रं प्रा-
प्येती नवे नवे । दृष्ट्वा सवे शं पुरुष मिच्छति हृदये स
रा । वाह्ये स्वात्मसतीत्वेच प्रा प्येती प्रयत्नतः । सत्वप्रधानेय
रूपं तत् मुद्वेच स्वभावतः ॥ तत्रतमेव विशेष साधीरूपं प्र
शंसिते । स्थानाभावात् क्षण भावात् मध्यवृत्तेरभावतः । दे
हज्जेणेन रोगेण सत्संसेवा संदरि । वक्रगोष्ठीवृत्तेनेव विप्र
राज भयेनच । रजोत्पससा धीत्वे मेतेनेव प्रजायते ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखंडे ॥ अध्यायः ॥ अमरः । सुते स्त-
न्ये यः स्वहो याकोत्तात्रेतिदो भित्ते । पतिस्नेहस्य साधीना
कालो नाहेति षोडशी । स्त नांये स्तनदानांते मिष्टात्रेभो
जनावयि । कोने चित्ते सतीना च स्वस्ते ज्ञाने च संतते ॥ ना
त्रे रसा जले रसा साधीनाः स्तामिना विना । यथा जारे पुं
मुलीना साधीनांत तथापि ये । शोकं निमग्नमप्येषा काले
नयान भोजनात् । विपरीतेकां तशोको वदेते भलणादहो
इति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्म खंडे ॥ अध्यायः ॥ किंच
आकाशोऽसौ दिशः सर्वो य दि नश्येति वायवः । तथापि
साधीशापस्तु न नश्यति कदा चन । इति तत्रैव ॥ अध्यायः ॥

सानरः पुं चोडशभुवकोतर्गतिं ली। तत्रस्थानानि मे भूमे क
भुवकभेदः। यथा। अष्टादशाक्षयमानं मया शृणु। मनुजा
दे धुक्ता यशोहर्षप्रदोबुवः। क यत्रमुच्यते गताः संसारसागरे।
हस्त संतके तालेसानेहो वीरके तत्राश्रयेप्रवर्त्तमाने नरे
सरे ॥ इति संगीतदामोदः ॥ शस्त्रिणि। सौवर्णं दृश्यते प
गच्छकरंजः ॥ इतिराजः मे मध्याह्ने तदिकाकरे। यत्र
निर्घणः। अज्ञादयुक्तेवि- रामाशुहं नामममगुहं यशस्वि
यथा। रामेनमतिमानंदं य नि। तत्रापिशृणुवाश्रयेयञ्च
स्मानभिनिर्विषयसन् ॥ ३ पिपरिवर्त्तते। पर्वतत्रलताहृत्
ति मुग्धबोधव्याकरणं ॥ मुच्यस्यलमहाडुम। सपुत्रमथे
सानरः पुं तीर्थविशेषः ॥ तिहृते सोपितत्र नपश्यति॥
यथा। धरणवाच। दारकातः अन्यच्चतेप्रवर्त्तमाने महाशु
परंशेष्टं अलिगुहं परं क्वचित् यं शृणुष्वमे। मम भक्त्यापि
ततोमहीवचःश्रुत्वा विस्मःक पश्यति तिहमानाः सुकर्मणा
मललोचनः। वाराहद्वीपमगवा वरुमत्पसहस्राणि कोट्याह
नश्यवाचवसंयरो। वाराह उ दमेवच। क्षिप्रः पिउश्च तन्मथ
वाच। सानरहरेति विख्याते भ येनकेन विकर्मिणा। एकस्मि
मे गुहं परं मम। उत्तरेत समु त्रस्थलमत्पे भूमिचक्रेणाच
इस्य मलयस्य चदक्षिणे ॥ कितः। तावत्कश्चिन्नशृङ्गाति
तत्रतिष्ठामि वसथे उदीचीदि यावतेन नभस्तिः। तत्रराम
श माश्रितः। प्रतिमावे मदी सरं नाम तस्मिन्क्षेत्रे परंमम।
यास्ति नात्युच्चा नातिनीचका अगाधं द्वाप्यपारेच रक्तपद्म
आयसीतो वदेत्येके अन्ये तासु विभूषिते। तत्रस्थाने तज्जीत
मयी तथा ॥ कोसी रीतिम यकुरावोषितो नरः। बुधस्य भ
यी मये केचित् सीसक नि वनेगता मोदते नात्र संशयः
मितो। शिलासयीमित्य अथ प्राणान्यमुच्येत रमेराम
परे महाशुयार्थि ॥ सरेतथा। बुधस्य भवनेयक्ता

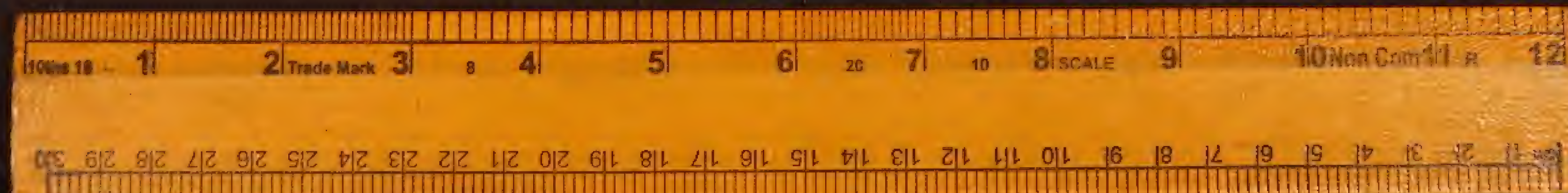
ममलोकेच गच्छति। तत्रराम दधुवि। पर्वतत्र महाशुयार्थि
सरे भूमे महाशुयार्थे शृणुष्वमे एषे ब्रह्मसरेमम। इत्यादि।
मनुजा स्तत्र पश्यति ममकर्म इति वाराहे सानरहरेमारात्म
परायणाः। सत्सरे कोशविस्तरा नामाध्यायः ॥
रं वज्रगुल्मलताकुले। मनोज्ञे सानसिः पुं सुवर्णः। इत्युणा
मणीवंच जलजैश्चापिसेवते सानसिः पुं सुवर्णः। इत्युणा
तत्रमृच्छालिपद्मानि पोतयेति दिकोशः ॥
दिपोदश। एकं तदृश्यतेमेत सानिका स्त्री वंशी। इतिशु
मेकं रुक्ममयेतथा ॥ तत्र वरुणावली ॥
ससरेनाम गुहं क्षेत्रे परंमम सानुः पुं ज्ञो पर्वतसमभूभा
उत्तरेण त पाश्चिमेन ममक्षेत्रस्य गा। तत्पथ्यायः ॥ स्तुः १ प्रश्नः
सुदरि। तत्र ऊर्ध्वसहस्राभागे इमसरः। वने ॥ वात्सा ॥ मा
पर्वते च समाश्रिते। धारा गीः। अथ ॥ कोविदः ॥ इति
यत्र पतेच्चैव स्थला सुषल मेदिनी। अर्कः। पलवः ॥
सत्रिभा। तत्रस्थाने तज्जीतष इति जराधरः ॥
एकालोषितो नरः। ब्रह्मलो सानुजे स्त्री प्रपोंउरीकं। इ
कंसमासाद्य मोदते नात्र संश यः। अथ प्राणान् प्रमुच्यते तत्र तिराजनिर्घणः ॥
ब्रह्मसरे मम। ब्रह्मणा समनु सानुजः पुं तं वुरुहृत्तः। इति
तातो मम लोकेच गच्छति। राजनिर्घणः ॥ अनुजेन सर
तत्राश्रये महाभागे रमे ब्रह्म वर्त्तमाने सानुजातेच वि ॥
सरेशृणु। मद्रक्ता याति पश्ये सानुमान पुं पर्वतः। इति
तिशारे संसारमोक्षार्णे। चतुर्वि हेमचंद्रः ॥
शतिहादशो सा धारा पृथुले सोनेयिका स्त्री वंशी। इति
त्तरे। मध्याह्ने पतते भूमेया शतुरन्तावली ॥
वत् सूर्यः स तिष्ठति। पराह सानेयी स्त्री वंशी। इतिशु
ते त मध्याह्ने सा धारा नपते या। मोक्षे रामये हीरे दधि

सर्पिः कुर्यादकं । एकराशेयः सांतक सामयोगो । इतिकवि
वासश्चक्रे सांतपने स्मृतं । कल्पदुमः । क सांतयतिशीत
इति मानवे ११ अध्यायः ॥ तं दयालुः । इति उर्गादासः ॥
गोमूत्रमिति गोमूत्रादिकी सांतं स्त्री ग्रन्थमधुरं । तत्तु
कृत्य एकस्मिन्नहनि भक्षयेत् कर्ण मनः प्रीति जनकं वाक्यं
नायत् किंचिदद्यात् अथरदि साम । तच्च प्रियवाटार्थप्रदा
ने चोपवासः । इत्येतत् सांतप न संबधादिभिः क्रोथोपशम
ने कृच्छ्रे स्मृतं । यदा तु गोमू नं । इत्यमरभरतौ ॥ दाक्षिण्य
शदि षट् प्रत्येकं षड्दिनाम् इति मेदिनी ॥
पभूज्यत सममे दिने चोप सांतने स्त्री सामोपायः । इति
वासः तदा महासांतपने भव हेमचंद्रः । प्रियकरणे । इति
ति । तथा च याज्ञवल्क्यः ॥ सांतथातु टीकाया उर्गादासः
कुर्यादकं च गोक्षीरेदधि म सांतना स्त्री स्त्री सांतने । प्रण
३ सकृद्भुज्यते । जग्धापरेः क्त यः । यथा । प्रणयः सांतनान
पवसेत् कृच्छ्रे सांतपने चरन् ना । इति जराधरः ॥
एथक सांतपन इत्यैः षडहः सांतवादः वि सांतनावाक्यं ।
सापराधिकः । समाहेनवः इतिकेचित् ॥
कृच्छ्राः ये महासांतपने स्मृते सांदीपतिः ५ गुनिविशेषः ।
इतिकल्कभट्टः ॥ गारुडे यथा । विष्णुमित्रः सतानेदे
१५ अध्यायेष्वेव ॥ सांतरे जाजलि स्तितिनि सथा । सा
वि विरले । इति जराधरः ॥ स्त्रीपनिश्च ब्रह्मणो योगिनो
ग्रंतरेण सह वर्तमाने च ॥ ज्ञानिनो गुरुः । इति ब्रह्मवैवर्ते
सांतत क सांतने । इतिकवि श्रीकृष्णजन्मखंडे १४ अध्या
कल्पदुमः । दंतादिस्त मध्य यः ॥ अपिच । विदिताविल
वकारोपधः । सांतने प्रियक वित्तानो तत्तज्ञानमयावपि ।
रण । सांतयति सांतपय पिष्पाचार्य कसे वीशेयाप
ति । इति उर्गादासः ॥ यंतो यद्वज्रमो ॥ ततः

सांदीपनि काश्यप मन्त्रेतिपुरवा कसो जगार तस्यासिप्रभवे
सिने । अस्त्रार्थे जमत् वीरो शांत मुनमे । तेषांच जमसा
वलदेव जनार्दनो । काश्यपा एव गत्वा यमपुंरीहः । वल
प्रपञ्जाते । तस्यापिष्पत्त म देवश्च वलवान् जित्वा वैवस्वते
भ्येय एरुचतिपरो हितो । दर्श यमे । तेषां यातनासंख्यया
यांचकृत वीरावाचारमखिले एवंशरीरिणं । पित्रे प्रदत्तवा
जने । सरहस्यं यत्तुर्वेदे ससे न कसो बलश्च बलिनावरः
ग्रह मधीयतां । ग्रहोरात्रेश्च इति विष्णुपुराणे ५ प्रश्ने ११
तुः षष्ठा तद्वदतमभूद्विज ॥ अध्यायः ॥
सांदीपनिरसेभावे तयोः क सान्द्रष्टिकं स्त्री सद्यः फले । ३
मातिमानुषं । विचिंत्यतो तदा तमरः । दृष्टपरिकल्पनात्पायः
मेने प्रामोचंददिकाकरो । अ यथा । पितामह दौहित्रभावे
स्वग्राममशेषं च प्रोक्तमात्रम प्रपितामह प्रपितामहोः क
वाप्यतो । ऊचत त्रियतो या मेणाधिकारः प्रपितामहपि
ते दातव्याशुरुत्तिता । सोप इय यनितोरपत्तात् एवोक्त
तीक्ष्णमालोका तयोः कर्म सांद्रष्टिकत्वाय सिद्धत्वाच्च । ३
महामतिः । अयाचतस्मत्ते ५ तिदायकमसंग्रहः ॥
अप्रभाते लवणार्णवे । अती सांद्रं स्त्रीवने । इति मेदिनी ॥
न्दिये अयश्च दृष्टपूर्वं । गृहीतो सांद्रः वि चनः । इत्यमरः ॥
स्तो ततस्ते त सांचपात्रे म मृडः । इति मेदिनी । स्निग्धः
होदधिः । उवाचनमया पु मनोज्ञः । इति शब्दरत्नावली
त्रो हतः सांदीपने रिति । देतः सांद्रपुष्पः ५ विभीतकद्वलः
पंचजनो नाम शांतवृषः स इति शब्दचंद्रिका ॥
वालकं । जगार सोः स्ति सांद्रस्निग्धः वि निविडस्ति
सलिले ममेवारिनिस्तदन ॥ ग्यः । तत्प्रायः । मेडरः ११३
इत्युक्ते तज्जले गत्वा हत्वा पंच ति शब्दरत्नावली ॥
जने चते ॥ सांथिके ५ प्रोदिकः । इति

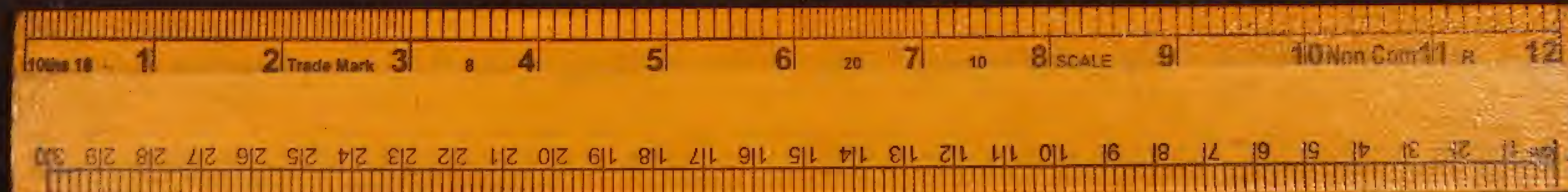

जितेंद्रियाः । सामसाध्या नरास्त रत्नावली ॥
 षं तेषाम प्रयोजयेत् ॥ त सामगी स्त्री सामग्राज्ञाणां
 षं च साम कर्तव्यं कलशीलादि त्री । इति केचित् ॥
 वर्तिना । तथा सउपचाराणां सामग्री स्त्री कारणसमूहः । यथा
 तानां चानुवर्तिनः । अनयैव तथा सामग्रीचेन्नफलविरहो व्याप्तिः
 युक्ता कृतत्वात्वापनेस्वके । प रेवेतितत्वे । इति पदोक्तम् ॥
 वंशोत्तेनकर्तव्या वशाथर्मसं श्रयः । यथा । एकोटिष्टुतकर्त
 तत्पराः । साम्नाययपिरत्नांसि यं पाकेनैव सदास्वयं ॥ ग्राम
 शुक्लतीति परा श्रुतिः ॥ तथा वे पाकपात्राणां तदहःसमु
 पेतदसाधनं प्रयुक्तं नोपकार पोषणं । इति लज्जुहारीतवच
 के ॥ अतिशोक्तिकमित्येव पु नात् पाकपात्राभावः पाकसा
 रुषे सामवादिने । प्रसाथवोः मग्नभावोपलक्षणं । इति
 वजानेति तस्मात्तेषु विवर्जये आहतत्वं ॥
 त । येषु द्वेषाश्च जवः प्रती सामग्री स्त्री समुदायतत्वे ।
 ताथर्मे स्थिताः सत्यपराः वि समग्रभावश्चैव स्य प्रत्ये
 नीताः । ते सामसाध्याः पुरुषाः ननिष्पन्ने ॥
 प्रदिष्टाः मानोज्ञता ये सतत सामजः पुं हस्ती । सामोत्थ
 च्चराजन् । इति सातस्य राज वि । इति मेदिनी ॥
 यर्मे सामविधिः १६६ सामंजस्य स्त्री जेचित् । समं
 ग्रन्थायः ॥ समशब्दात् स्य प्रत्ययेन निष्प
 सामके स्त्री मलज्ज्वा । इति न्न । सामनी स्त्री पसुबंधनरजः
 मिताक्षरा ॥ इति दामशब्दटीकायां सारसं
 सामकः पुं तर्कुणाणां । इति दरी ॥
 त्रिकाण्डशेषः ॥ सामंतः पुं सविषयानंतराज्ञा
 सामगः पुं सामवेदीब्राह्मणः संसलप्रा । न एकदेशायसाः
 इति जटाधरः ॥ सामंता स्वविषयानंतरा य
 सामगार्वाः पुं विसुः । इति शब्द मिः तस्या ईश्वरा इति मे

सामंताः । इत्यमरटीकायां भ यत्नादिकजातिस्तु परापरत
 रतः ॥ योचते । इति भाषापरिच्छेदः
 सामन्यः पुं सामवेदस्तब्राह्मणः तल्लक्षणं यथा । नित्यत्वे साम्ये
 सामन्त शब्दात् स्य प्रत्ययेन नि क समवेतत्वे । अनेकसमवेत
 ष्यन्तः ॥ त्वे संयोगादीना मप्यस्ति अतः
 सामयिकः वि समयोचितः । स सम्ये नित्यत्वे सति समवेतत्वे
 मयशब्दात् सिक प्रत्ययेन नि गगनपरिमानादीना मप्यस्ति
 ष्यन्तः ॥ तउक्ते अनेकेति नित्यत्वे सति
 सामयोनिः पुं ब्रह्मा । हस्ती अनेकवृत्तित्वं तस्यैवाभावस्या
 सामोत्थवस्तुनि वि । इति मे प्यस्ति अतो वृत्तिसामान्यमुपे
 दिनी ॥ स समवेतत्वमुक्ते । एकव्यक्ति
 सामर्थ्यं स्त्री योग्यता । शक्तिः वृत्तिस्तु नजातिः । तथा चोक्तं
 इति मेदिनी ॥ व्यक्तेरभेद सत्यत्वे संकरोप्या
 सामवायिकः पुं संज्ञी । इति हे नवास्यति । इयं शानि रसंबंधो
 मचंद्रः । समवायसंबंधिनिवि जाति बाधक संग्रहः । एकव्य
 सामाजिकः पुं सभ्यः । इत्य क्तिकत्वात् आकाशत्वे नजा
 मरः । सभासंबंधिनि वि ॥ तिः तस्य वृत्तिकत्वात् च दत्तं क
 सामान्यं स्त्री जातिः । यथा । लसत्वे नजातिद्वये । संकीर्णत्वा
 जाति ज्ञानेच सामान्यं व्यक्ति तभूतत्वे सतत्वे नजातिः । अन
 स्त एवमात्मिका । इति कश्चि वस्या भयात् सामान्यत्वे नजा
 दमरः । तद्विविधं यथा । सा तिः । विशेषस्य व्यावृत्त स्वभाव
 साम्यं द्विविधं श्रेष्ठं परञ्चाप स इयं शानिः सादृशो विशेषत्वे
 रमेव च । इत्यादि विकृति नजातिः । समवाय संबंधाभावात्
 स्त सत्ता परतयोचते । पर समवायो नजातिः । इत्यादिवि
 भिन्नाचया जातिः सैवापरत कृति रिति परत्वे अधिकदेश
 योचते । व्यापकत्वात् परापि वृत्तित्वं अपरत मत्पदेशवृत्तित्वं
 स्यात् व्याप्यत्वादपरपि च । इ सकलजातेपेक्षया अधिकदे

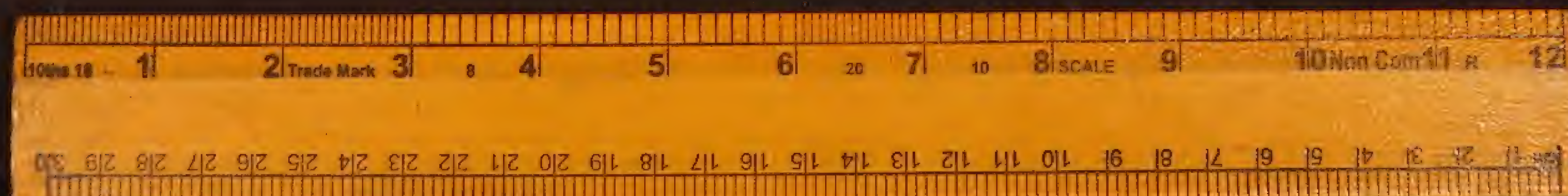
शत्रुतितान सतायाः परत्वे ॥ गजस्तथा आसतिराश्रयाणं
एतद्वाधनाय इत्यादीति । तद- त सामान्यज्ञानं मिष्यते । तदि-
पेक्षया चान्यासो ज्ञातीनां अ- दियज तदसंयोग सामान्ये
परत्वे । परभिन्नो सताभिन्नो- स्ते । इति भाषापरिच्छेदः ॥
व्यापकत्वात् परापिप्तात् वा सामान्यशासने स्त्री सामान्या
पत्न्यादपरापिच । पृथिवीत्वा- धिकारः । यथा । मर्चदकेषां
यपेक्षया व्यापकत्वात् अथि- इत्यशासने धर्मकीलकः ॥
कदेशावृत्तित्वात् इत्यतस्पर- सामान्यशासने सोऽं मुक्तिः
त्वे । सतापेक्षया अत्यदेश- शूद्रशासने । इति प्रवर्गेश-
त्तित्वात् इत्यतस्परत्वेच- दृत्तावली ॥
तथाच धर्मद्वय समावेष्टात् सामान्या स्त्री साधारणीनायिका
उभय मविरुद्धे । इतिसिद्धांत- अस्या लक्षणं । धनसात्रलाभा-
मुक्तावली ॥ धं सकलपुरुषाभिलासा । सा
सामान्ये वि अनेकसंबंधेक- विधा । अन्यसंभोगदः खिता ॥
वस्तु । साधारणं । यथा देव- वक्रोक्तिगर्विता । मानवती ।
तः । सामान्ये प्रवक्तव्यानांमृता- वक्रोक्तिगर्वितापि द्विविधा ॥
योस्त्रीयनेविदः । अप्रजायोह- प्रेमगर्विता सौंदर्यगर्विता च
रेद्वर्ता माता भ्राता पितापिता- एता नायिका अवस्थाभेदेन प्रमे-
इतिदायतत्वे ॥ के प्रवृत्तकारा भवेति । यथा
सामान्यलक्षण स्त्री अलौकि- प्राधितभर्तृका १ खंडिता २
कसन्निकर्षविशेषः । सतेश्चाश्रय- कलहोत्तरिता ३ विप्रलब्धा ४
तापकसामान्यज्ञानं । यथा । उत्कण्ठिता ५ वासकसजा ६
एकचटदर्शने सकलचटज्ञानं स्ताधीनपतिका ७ अभिसारि-
भवति इदृशा चटतादिज्ञानं । का ८ । इतिरसमंजरी ॥
तत्प्रमाणंयथा । अलौकिकः सामि य अर्द्धे । निदा । इत्यस-
सन्निकर्षसिविधःपरिकीर्तितः । १ ॥
सामान्यलक्षणज्ञानलक्षणयो- सामि कृतः वि अर्द्धीकृतः सामि

शत्रुत कथातोः क प्रत्ययेन- इति रत्नमाला ॥ अस्यगुणाः
निष्पन्नः ॥ सामुद्रं लवणं पाके तामस
सामिधेनी स्त्री अग्निसमिधेन- मविराहिच । भेदने सधुंस्ति
शक । अग्नेर्ज्ञाने य शक- यं शूलं नातिपिबले ॥ ३
पसते । तत्प्रमाणः । यथा १- तिरजवल्लभः ॥ अत्यत समुद्र-
इत्यमरः । सामित । इति मेदि- लवणशब्दे इष्टं ॥ समुद्रफेणं
नी ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
सामिपीतः वि अर्द्धेपानकृतः- देहविक्रं । समुद्रजाते वि ॥
सामिश्रत्वात् पाथातोः क प्र- इति मेदिनी ॥
त्ययेननिष्पन्नः ॥ सामुद्रकं स्त्री समुद्रलवणं । इति
सामिभुक्तः वि अर्द्धेभुक्तः । स- राजनिर्घण्टः । समुद्रोक्तस्त्रीपे-
मिश्रत्वात् भुजयातोः क प्र- लक्षणंयथा । तद्विराणं । यथा
त्ययेननिष्पन्नः ॥ श्रीकृष्णउवाच । कीदृशः पुरुषो
सामीची स्त्री वेदना । इतिहा- वेद्योःवेद्योक्ता कीदृशा भवेत् ।
गवली ॥ कया वा कीदृशी शंसागर्हि-
सामीप्ये स्त्री समीपत्वे । नैक- ता वापिकीदृशी ॥ महेश्वरा-
हं । यथा । वःकसामीप्यसाह- च । शृणु कृष्ण प्रवक्ष्यामि समु-
प्य साकल्यानुक्रमर्दिषु । १- दवचने यथा । लक्षणं तमनु-
ति सुगंधोपध्याकरणं । अथि- ष्याणं एकैकेनवदाम्यहं ॥
करणाविशेषः । आधारेभेदः- वासभागे तु तारीणां दक्षिणे
यथा । सामीप्याशेषविषयेया- पुरुषस्यच निर्दिष्टं लक्षणं ते
आधार आनविधः । इति का- षं समुद्रेण यथोदितं । एवं
रकेसुगंधोपध्याकरणं ॥ मायुः परीक्षित पश्चालक्षणमे-
सामुद्रं स्त्री समुद्रलवणं । इति- वच आयुर्हीने नराणांचेत ल-
हेमचंद्रः । करकच इति भाषा- सणोः किं प्रयोजनं ॥ अथ-
तत्प्रमाणं । सामुद्रं यत्तुलव- पुरुषलक्षणं । पंचदीर्घं चत-
णं विजृम्भे कडकं च तत् ॥ ऋसे पंचसूक्तं षड्भ ॥

सप्ररक्तं विगंभीरं विविशालं मशःसखी कदाचित् तदिलो
प्रशस्यते । वाङ् नेत्रद्वयं ऊर्ध्वी दुःखी कदाचित् वेचला सती
हो तु तासा तथैवच । स्तन नेत्रैश्च सौभाग्यं देतस्त्रिरेन
यो रेतरेवैव पंचदीर्घं प्रशस्य भोजने । हस्तस्त्रिरेनपेक्ष्ये
ते । श्रीवाय कर्णोष्ट्रं च क पादस्त्रिरेन वाहनं । अकर्मक
स्ते जेचे सुश्रुति । चत्वारि दिनौ हस्तौ पादाभ्यानि को
यस्य कृत्वाति एजां प्राप्नोति सलो । यस्य पाणिनलो
नित्यशः । सत्समापंगुलिपर्वी को तस्यगज्य विनिर्दिशते ।
णिदत केश नय तचः । पंच दीर्घलिगेन दारिद्र्यं स्पृहलि
सत्समाणि येषां हि ते नगदीर्घं गेन निर्यनः । कृशालिगेनसौ
जीविनः । तासा नेत्रे च दंताश्च भागं कृशालिगेन भूपतिः रे
ललाटे च शिरस्तथा । हृदयं लाभिर्वक्रभिर्दुःखेस्तस्याभिध
चैव विज्ञेय मुनते षट् प्रशस्य नहीनता । रक्ताभिः श्रियसामो
ते । पाणि पादतलो रक्तौनेत्रो ति कृत्वाभिः प्रेष्यतो व्रजेत । अ
तः नवानिच । तालकोऽथः गुणोदरमधोत्त यवो यस्यवि
जिह्वाच समरक्तं प्रशस्यते ॥ श्रुतिः । उन्नते भोजनेतस्य
सरोवुदिश्व नाभिश्चविगंभीरं प्राते जीवति मानवः । अंक
मुदाहृतं । ३२ः शिरोललाटे च शो कृलिशो कृत्रे यस्य पाणि
विविस्तीर्णं प्रशस्यते ॥ क तले भवेत् । तस्येष्ट्येविनिर्दि
दिर्विशाला वक्रपुत्रभागी वि ह् अशीत्याय भवेदुत्तं । यत्र
शालहस्तो नरपुंगवः स्यात् । ३ यस्य भवेत् पाणौ यद्भुजेवा
रोविशालेधनपात्रभागी शिरो यतोराणो । तस्येष्ट्येचराज्येव
विशाले नरपुजितः स्यात् ॥ न अशीत्यायुर्भवेदुत्तं । कनिष्ठा
श्रीरूपजति रक्तो गं नार्धः क तज्जनी यावदेखा भवतिचा
नकर्णगले । दीर्घवाङ्मनेचैश्च दता । विशालघ्राणिकुशलेनो
यंनसोसापचितोसकं । कदा जीवत्यनामयः । कनिष्ठाभ्य
चिदेतरो मखः कदाचित् लो मा यावदेखा भवति चा ।

हता । शताहं वाय वाशीतिं वेचकं सर्वहारा भवेदने ॥
रो जीवेत्त संशयः । कनिष्ठा तैनेव विपरीतेतययो भवति
नामिकायांचेत रेखा भवति निश्चिते ॥ कनिष्ठायां भवे
चात्तता । पक्षि पंचाशदहं वा चकं वाणिज्येनयनेभवेत् ॥
नरा जीवेत्त संशयः । रेखाभि तैनेवविपरीतेत ययोभवति
यते रेखा स्तस्यायुश्च भवेत्तः निश्चिते । ललाटे दृश्यते य
कनिष्ठाथः स्थितारेखाः सख्या स चक्रेखाचतष्टये । अशी
यावतिः स्तताः ॥ तावतीपुरु त्यायः समाप्नोतिपंचरेखाः शः
षाणोत्त नारी भवति निश्चि तंसमाः । यस्यात्रते ललाटे
ते । करमध्यगतारेखा युवा उ च ताम्रवर्णोच दृश्यते ॥ रेखा
ईमवेद्यदि । नपो वा तपतः हीनेच कक्षश्च सचोन्मत्तो म
ह्यावा चिरे ख्यातोऽर्थवानभवे ही भवेत् । यस्य जिह्वा भवे
त । मत्स्यपुच्छप्रकीर्णो नवि दीर्घा नासाय लेखिसर्वदा ॥
द्यावित्समान्वितः ॥ पिताम योतीभवतिनिर्वाणः एष्टी भ
हस्यवाकिंचिदनेचलभतेबुवे मति सर्वदा । दंताश्चविरला
मध्यमायो यदि यवा दृश्यते यस्य गेडे कूपोपि जायते । प
भ्येत प्रोभताः । तदायसंवि रस्त्रीरमोण नित्यं परवित्तेन वि
तंविने प्राप्नोत्तं गुष्टकेयवे । य तवान् । कर्कशैः कठिनै लि
स्याय चक्रेगुष्टे यवः पूर्णः शैः प्रमाणात्रिरीतैः सदा ॥
श्च दृश्यते । तदापितामहादी रमते च सदा दासी निर्यनो
ना मर्जितेधनमाश्रुयात् । तज्ज भवतिबुवे । कृशालिगेन सूक्ष्मे
स्यामय चक्रेच मित्रहारायने ता रक्तवर्णो न भूपतिः ॥ वक्र
भवेत् । तैनेव विपरीतेतययो स्त्रीरमोणनित्यं नारीणावलुभो
भवति निश्चिते मध्यमायाश्च भवेत् । यस्य पादतलेपञ्च च
तेचक्रेदेवहारायनेलभेत ॥ कं वाप्यथ तोराण ॥ अंकशो
तैनेव विपरीतेतययोभवति कृलिशो वापि सराजा भवति
निश्चिते । अनामिकायां भ बुवे ॥ कृशालिलोमशायेस्यः

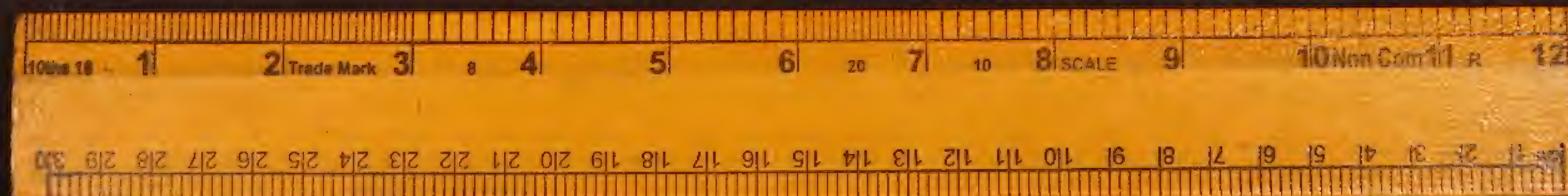

केकराजाः ऊचेलकाः ॥ का
तराः व्यालजिकाश्च ते दरिद्रा
नसे शयः । कपिला मलिना
गाश्च क्रुताश्चैव वृद्धाः ॥
कुशातिदीर्घा मनुजा स्तेदरि
दानसे शयः । चिवुके श्मश्रु
न्याये निलोमहृदयाश्च ये । ते
धृती नैवसेदेहः समुद्रवचनय
या । सत्वीमुखा भग्नपृष्ठाः क
सदेताः ऊचेलकाः । वक्रनासा
वज्रनासा स्तेनरा इष्टमानसाः
दयालवश्च दाताश्च दूषवेतो जि
तेदियाः । परोपकारिणाश्चैव
ते । एवीमानवाः स्मृताः । इति
प्रुषलत्तण । अथ स्त्रील-
त्तण । यस्याः पादतले रेखा
सा भवेत् । त्रितिपांगना । भवे
दखंडभोगाच यामध्यां गुलिसं
गता । उन्नतो मोसलोः गुह्यव
तलाः तलभोगदः । वक्रोऽस्त
श्च चिविटः सुख सौभाग्यभं
जकः । दीर्घांगुलीभिः कुलरा
कुशाभि रतिनिर्धना क्रुताभिः
स्याच्चक्रुत्सायुः भग्नभिर्भुवर्ति
नी । चिविटभिर्भवेदासी विर
लाभि र्दरिद्रिणी । यस्परस
मावृणो यदंगुल्या भवेति हि

हत्वा वरुनपि पतीन् परप्रेषा
नदाभवेत् । स्त्रिया समुन्नता
स्ताश्च वृताः पादनावाः शुभाः
रात्रीत् सचक्रे स्त्रीणां पादप
ष्टसमुन्नते । समपासीशुभानारी
एषुपासी सुदभंगा । कुतदौत्र
तपासी स्यात् दीर्घपासी चरुः
तुभाक । रोमहीने समस्त्रिग
जेचेचक्रमवर्तले । साराजप
ती भवति विणिरे समनोह
रे । वृत्रे पिणितसलप्रे जानु
युग्मे प्रशस्यते । निम्मासेस्ते
रचारिणां दरिद्रायाश्च विष्णु
शं । विणिरेः करभाकारे इहभि
मसृणो जैनः । सवृत्रैः रोमर
हिते भवेयु भूपवलभाः । च
तुभि रेगुलेः शस्ता कटिर्विश
तिसंयुतैः ॥ समुन्नत नितस्ता
ज्या चतुस्ता मृगादृशा निते
वर्धिवो नारीणां उन्नतोमोसलः
एषुः । महाभोगाय संप्रोक्तः त
दज्याः प्रार्सणाय च । गोभीराद
तिणावर्ता नाभिः स्यात् सुख
संपदे वामावर्ता समुन्नताय
कृत्वाशीन शोभना । उदरेणा-
भितुच्छेन विशिरेण सुउत्तरा
योधितभवतिभोगाज्जानित्य

मिष्टानसेविनी कुंभाकारे द
विद्याया जठरंच मुदेरावत । कु
खोडाभं यवाभंच उष्णं जाय
तेदियाः । निलोमहृदये य
स्याः समनित्तत्वं वर्जिते । ऐश
यं चाप्येवथयं प्रियप्रेसा च
साभवेत् । चनो वृत्रो वृत्रो
पीनो समो शास्त्रापयोधरो ।
स्यलायो विरलो सुलोवामे
वृणोनशर्मदो । दक्षिणोन्नतव
होजा पुत्रिणीषुशणोमेता ।
वामोन्नतकुचा सृते कस्या सौ
भाग्यसेदरी । मले स्यलोक्रम
कुशावप्रेतीलोपयोधरो । सु
खदो वात्पकालेत पश्चादयंत
उःखदो । ग्रंभोजमुज्जलाकार
मंगुष्टांगुलिसंयुत । हस्तद्वये
मृगाक्षीणां वक्रभोगायजाय
ते । मृदुसंधोन्नतरक्ततलेपाणे
रंभ्रके । प्रशस्ते शास्त्ररेखाज्ज
मत्पररेखेसुभप्रदे । विथवा वक्र
रेखेण विरेखेण दरिद्रिणी । भि
सुकी सशिखेण नारी कर
तलेनवे । मत्स्येनसुभगानारी
स्वास्तिकेनचसुप्रजो । पद्मेन
भूपतेः पत्नी जनयेत् भूपतिं
सते । चक्रवर्तिस्रियाः प्राणोन

न्यावर्त प्रदक्षिणः । शोभातप
वक्रमरा राजमातृत्यसूचकाः ।
कुवीवलस्य पत्नी स्यात्कुकरे
नयुगेनवा । चामरांशुशकोदेः
राजपत्नी भवेदुवं । शंक्रुषम्
लात्रिरीत्य रेखायाति कनिष्ठि
कां । यदिस्यात्पतिहंरीसा इव
तस्तात्पजेत्सुधीः । त्रिभूला
सिराया शक्ति उडमाकृतिरे
खया । तितंस्त्रिनी कीर्तिमती क
रेणपथितीतले । पाटलोवर्तलः
स्त्रिया रेखाभूषित मध्यतः ।
सीमंतिनीना मथरो शक्तोचैव
प्रियो भवेत् । एषामः स्यलोः
थरोष्टः स्यात् वेथयकलहप्रदः
मसृणा मत्तकाशिया श्रात्रो
ष्टः सुभोगदः । पीताः एषामाश्च
दशनाः स्यलादीर्घादियेकयः
मुक्ताकाराश्च विरला उःखदो
भाग्यकारण । अथस्तादधिके
दंतेमात्रंभक्तयेत्सुप्रदे । पति
हीनाच विकटेः कुलदा विरले
भवेत् । समवृत्तपदानासालचु
च्छिद्रा शुभावहा । स्यलाशामया
नया च न प्रशस्ता समुन्नता ॥
ललना लोचने शास्त्रे रक्तोते
कुसुमारके । गोहीरवर्णविष्णु

देसस्त्रिगुणे कृष्णपद्मिणी। ३ सुतदयं । तिलकं लाञ्छनेन
 त्रिजालीन दीर्घायुः दृष्टादीक एवमस्यावामुच्यते भवेत् । एकं
 ललाभवेत् । मेघादी महिषा उत्र प्रसूयादौ अनेच विधवा
 तीचकेकरादीनप्राभना। का भवेत् । गुह्यस्य दक्षिणे भागे
 मण्डलीना नितरां मापिगाली तिलकं यदियोषितः । तदाति
 सुउर्मदा। पारावतादी उः शी तिपतेः पत्नी सूतेच हितिये
 लारतादीभर्तृघातिनी कोट सुते । नासाये मशकः शोणो
 रानयना उष्टा गजनेशनशो महिषा एवजायते । कृष्णः स
 भना । पुंशुलीवामकाणादी एवभर्तृघाः पुंशुल्यावाप्रकी
 वेधादक्षिणकाणिका। मधुपि रितः । नाभे स्थितान् तिलकं
 गालीरमणी धन धान्य समृद्धि मशको लाञ्छने शुभं । मशक
 भाक। प्रलेवमलिकं यस्यादेवे तिलकं चिह्नं गुल्फदेशे ददि
 हंतिसावृवं । रोमशेन शिरोलेन इकृत सुलक्षणापिडः शीला
 प्रांशुना रोमिणीमता । स्थल कुलक्षणाशिरोमणिः । कुलक्ष
 मही च विधवा दीर्घशीर्षाच णापिया साधु सर्वलक्षणभूत
 वंथकी । विशालेनापि शिरसा सा कृष्णकपिलकेशीचमिलि
 भवेदोभोग्यभाजने । केशाग्र तत्रुत्तरिस्थिता । गमनं सत्त्वं चैव
 लिगलच्छायाः स्त्रियाः सत्त्वाः यत्कस्यास्यात् सदावुधेः । यस्या
 सुकोमलाः । किंचिदाकृविता गमनमात्रेण भूमौ केपः प्रजाय
 शाशुत्तरिलाश्रुतिशोभनाः व ते । वक्राशिनी प्रलोभाच तो ना
 वे रते ललाटेवा मशको राज्य रीपरिवर्जयेत् । विरला दृश
 सूचकः । वामे कपोले मश ना यस्याः कृष्णोष्टी कृष्णजिहि
 कः शोणो मिष्टान्नदः शुभः । का । भर्तारं प्रथमं हेतिद्विती
 तिलकं लाञ्छने वापि सुदिसौ यंचेव विदति । अंगुलीविस्ला
 भाग्यकारणं । यस्या दक्षिणव यस्याः सलोमा गात्रकर्कशा
 लोजे भवेत् तिलकलाञ्छने मेका भेकस्तनी चराहरतः
 कस्याचतुष्टयं सूते सूतेसाच परिवर्जयेत् । श्रीणिग्याः

प्रलेवाति ललाटे उदरे भगे ॥ प्रभुः प्रथमकल्पस्य योऽनुक
 श्रीणिग्या भक्तयेनारी शुशुभे त्यन वर्तते । नसोपरायिकेन
 वरं पति । ललाटे शुशुभेन्या स उर्मते विंथते फले ॥ ३
 त जठरेदेवे तथा ॥ भर्तव तितिष्ठादितले ॥
 हस्यादतोरे महादोषास्तयः सांश्रते य युक्तं । इदानी ॥
 ताः । यस्या अस्तकटेनार्था इत्यमरः ॥
 वत्तशु विस्तृतं भवेत् । उत्तरो सोव क संबंधे । शतिकविक
 एव लोमानि शीघ्रं सा भक्त लपुसः । उष्टरीशेषोपधः ।
 येतपति । चरणानामिकाय द्वितीयस्तरी । क संबन्धतिथने
 स्याः हिति नस्यशतेयदि ॥ लोकः संबन्धतिथयः । इति
 द्वितीयावा तृतीयावा साक उगीदासः ॥
 या सुखवर्जिता । नानायेर सांवरं स्त्री गजलवणं । यथा
 प्रपते यस्याः तिलकं मशको गजदिलवणं शुभं एष्टीजे ग
 पिच । कृष्णदेता कृष्णजिका उदेशजे । गजोत्थं च महारंभं
 दशाहेन पतिहरेत् । सूक्ष्म वरं संबरोदवे ॥ इतिराज
 केशावया कया गौरवणा निर्घणः ॥
 च याभवेत् । प्रष्टोजनयते ९ सांवरं स्त्री माया । यथाशो
 ज्ञान प्राप्नोति विपुलं सुखं । वरी सावरीमायासायाकृदि
 इति सायुदके स्त्रीलक्षणं स तुकेनटे । इतिशत्रुत्तावली
 सामे ॥ सांवारिकः पुं नैयायिकः ॥
 सायुदिकः वि स्त्रीपुंसचिह्नवे यथा । नैयायिकः सात्तपादः
 ता । इतिहारावली । समुद्रं स्यात्सांवारिकग्राहितः । इति
 वंधीच ॥ जराधरः ॥
 सांती स्त्री वैदिकछंदोविशेषः सांभवी स्त्री रक्तलोभः । इति
 शतिकेचित् ॥ शत्रुवदिका ॥
 सायरायिके स्त्री युद्धे । इत्यम साम्ये स्त्री समता । तत्पत्नं
 ४ । पारलौकिके वि । यथा यथा । चाण्डालोत्पत्तियोग

लाभुक्ताच प्रतिशुचि। पतय
ज्ञानेन विप्रो ज्ञानात् सायं
तु गच्छति । इति प्रायश्चित्त
ते । सायंतेकस्यानते ॥
इति शुभविधायकान्ते ॥
सायंते ज्ञी समस्तशयः। स
सायं भावे इत्यर्थे स्य प्रत्यये
ननिष्पन्नं । दशलक्षायपत्ते
यथा ॥ लक्षायपत्ते राज्ञे
स्यात् सायंते दशलक्षके
शतलक्षे महेशानि महासा
म्राज्यमुच्यते । इति वरदाते-
ने १ पटलः ॥
सायंते कर्दमे ज्ञी जवादि
नामकगंधद्रव्ये । इति राजनि
र्घण्टः ॥
सायंते ज्ञी महापारेवते
इति राजनिर्घण्टः ॥
सायं य सायंते । इत्यमरः
संथा । इति राजनिर्घण्टः ॥
दिनांते पुंसि सायः स्यात् सा
याङ् सायस्ययं । इति शा
ह्याणवः ॥
सायः पुं दिनांतः । इत्यमरः ।
वाणः । इति मेदिनी । सायात्
सरो विकालके । इति विका-
लशेषः ॥

सायकः पुं वाणः । त्रिः । इत्य
मरः ॥
सायकपुंवा स्त्री शरपुंवा । इति
राजनिर्घण्टः ॥
सायंकालः पुं सायाङ् । सा
यंसंथासमयः । यथा । स्मृति
सागरधृतमतस्यसूक्तं ज्येष्ठा
वाप्यथवा षष्ठी सायंकालेन
चेद्वेत् । सायं मेव तथापि
स्यादित्युक्तं । इति वरदाते-
ने १ पटलः ॥
सायंकालः पुं सायंकालोपा-
सना । सायंसंथापासनाका
लश्च । तत्प्रमाणं संथाशब्दे
द्रष्टव्यं । पाश्चिमासंथा ॥ ते
सा उत्पत्ति रयथा । मार्कंडे-
यपुराणे । नारायणः स्वयंसे
थां समर्पणाय पाणिना ।
ततः प्ररोडाशमये तच्छरीरम
भूतजाणत । महासुनेमहाय
ज्ञे तस्मिन्निष्ठोपकारिणि ॥
नाभिः कृत्वा दत्तो यातीत्येतद
धृतया कृते । एवं कृत्वा जरा
नाथ सत्त्वोत्तरधीयत ॥ संथा
पराङ्मुख्येनै तत्र मेधातिथि
मुनिः । अथ विस्मा-

प्रसादेन केनाप्यनुपलक्षिता
प्रविवेश तदा यत्तं संथांमे
धातिष्येमुनेः । वशिष्ठेन पुराया
तु वरणीभूता तसासुता । उप
दिष्टा तप श्रुतं वचनात्परमेष्टि
नः । तमेव कृत्वा मनसि तपश्च
धीपदेशकं । पतितेन तदासे
था ज्ञातारं प्रसाचारिणं ॥
समिद्धेऽग्रे मरायज्ञे मुनिभिर्नै
पलक्षिता । तदा विस्माः प्र-
सादेन सा विवेष विधेः सुता
तस्याः प्ररोडाशमये शरीरं तत्
हाणततः । दग्धं प्ररोडाशं
धेयस्त्वारयदलक्षितं ॥ व
क्रिस्तस्याः शरीरं तदग्धं स
म्यस्यमसुले । मुहुं प्रवेश
यामासविस्मा देवात्तया पुनः
सर्प्या दिधा विभज्याथ तत्
शरीरं तदा रथे ॥ स्वके सं
स्थापयामास प्रीतये पितृदे
वयोः ॥ यदहं भागं तस्या-
स्तशरीरस्य दिज्ञातमाः । प्रा
तः संथाभवत् सा तु ग्रहोरा
श दिसंभगा ॥ यच्छेषभा
गस्तस्या स्तुग्रहोराशेन स-
भगा ॥ सा सायं सभवत्
संथा पितृ प्रीतिप्रदा सदा

सर्प्यादयाचप्रथमे यदा सा
दरुणादयः ॥ प्रातः संथा न
देति देवानां प्रीतिकारिणी
अस्मगते ततः सर्प्या प्रोपाप
मनिभासदा । उदेति सायंसं
था सापितृणां मोदकारिणी
इति श्रीकालिकापुराणे अरु
न्यतीजन्मकथने २२ अध्या
ये ॥ सायंसंथादेवता स्त्री
सरस्वती । इति कविकल्पल
ता ॥ सायंतनः वि सायं
कालसंबंधी । यथा ॥
संथासायंतनी कुर्यात्तदाद
प्यादिष्वपि प्रिये । अकुर्वन्ति
रयंयाति यतो नित्यागमकि
या ॥ इति वृहज्जीलतंत्रे प्रथ
मपटलः ॥
सायाङ् पुं पंचधाविभक्तदि
नपंचमोषः । दिवसस्योषधुरु
र्नये । यथा । प्रातःकालो अरु
नीसीन संगव स्तावदेव तु ।
मथाङ् सिमुहूर्तं स्यादपरा
ङ् स्तनः परं । सायाङ् सिमु
हूर्तं स्यात् स्यादे तत्रनकारयेत्
रत्तसी नाम सा वेलागर्हि
ता सर्वकर्मसु ॥ इति ति-
थ्यादितंत्रं ॥ तत्पृथगीयः ॥

सायुज्य ६०५ सार

सायो दिनांतः सायक्रो वि
कालः साय मेव । इति शब्द
रत्नावली । सायका स्त्री क
मस्थितिः ॥
इति शब्दरत्नावली ॥
सायी पुं अचारोहः ॥ इति
केचित् ॥
सायुज्यं स्त्री सहयोगः । एक
त्वे । तत्तु पंचथा मुक्त्यंतरांतमु
क्तिविशेषः । यथा । सात्त्विक
साहिं सामीप्य सादृश्यकत्वम
प्युत दीयमाने न गृह्णाति वि
ना मत्सेवने ज्ञताः ॥ इति
श्रीभारावते ३ स्कंधे २६ अध्या
यः । भक्तानां निष्कामतां कैमु
तिकन्यायेनाह । सात्त्विकम
या सह एकस्मिन् लोके वासं
साहिं समानैः सुखं । सामी
प्यनिकटवर्तित्वं । सादृश्यं स
मानरूपतां एकत्वं सायुज्यं ॥
उत अपि दीयमान मपि न गृ
ह्णाति कुतस्तत् कामना इत्य
र्थः । इति श्रीधरस्वामी । एक
त्वं भगवत्सायुज्यं ब्रह्मसायु
ज्ये च अनयोः सात्त्विकत्वात्क
त्वेन तत्सेवनापि ताभावात्प्र
हाण्यवशकत्वं मेवेति भावः

इतिक्रमसंदर्भः ॥
साये च दिनांतः । सायंकाले ।
इतिकेचित् ॥
सारं त्वं दौर्बल्ये । इतिकवि
कल्पद्रुमः । रेकोपपः । असमा
रत् । इति इगदासः ॥
सारं स्त्रीजले । यने । न्यायं ।
इति मेदिनी । तवनीते ।
इति राजनिर्घण्टः । लोहं ॥
इति भावप्रकाशः । विपिनं ।
इति शब्दरत्नावली । सारवस्तु
नि यथा । सारं सानीतं च ते
चुतसारं कृते च यत् । कृतस्य
सारं स्वर्गे च सर्गात् सारं तपो
धितः । अतो राजन प्रदेयाः
स्युः स्त्रियः स्वर्गं मभीप्सतः
तथैवेह सखेताभिः सह राजं
न्योत्तम । इति वक्रिपुराणे
दामोदनाध्यायः । अपि च
असारे एतत्संसारं सारं मेत
चुतष्टयं । काशपोवासः सतो
सेरो गंगांतः शंभुसेवने ॥
इति कवितारत्नाकरधृतपु
राणवचने ॥
सारः पुं बलः । स्थिरांशः ॥
मज्ञा । इत्यमरः । वज्रसारं ।
इति राजनिर्घण्टः ॥ वायुः ॥

सार ६०५ सारय

इति जटाधरः । रोगः । इति ।
यशस्वी । पाशकः । इति हफः
इति शब्दरत्नावली । रथपतेरं ।
इति शब्दचंद्रिका ॥
सारः वि कः । अष्टः । इत्यमरः
प्रेदिनी करो । यथा । सर्वसारं
यथा कृत्वा व्रतानां पुण्यकं
तथा । इति ब्रह्मवैवर्ते गणप
तिखंडे ३ अध्यायः ॥ अपि च
श्रीमार्कंडेय उवाच ॥ जगत्
सर्वं निःसारं मयि तं दुःखं
भाजनं । उत पश्यते तत्तत्तदेत
त्तत्तत्तदेतत् विपद्यते । य
थैवोत्पद्यते सारात्रिः सारं ज
गदेजसा । पुनस्तस्मिन्निर्ली
यते महाप्रलय संगमे । उत
पति प्रलयाभ्यां जगतिः सा
रताहरिः । शंभवे दर्शयामास
भावेन जगतां पतिः ॥ एकं
शिवं श्रोत मनेन मच्यते प
रात् परं ज्ञानमयं विशेषं । अ
हैतमव्ययं मचिं त्यक्तं सारं ते
कं नास्ति सारं त्वदगत् यस्मा
देतज्जायते विद्यु मग्न्येयसा
लीने स्यात् तत् पश्चात्सि
तेच । आकाशवन्मेघजालस
दृश्या यद्विष्यं वै ध्रियते तच्च
सारं तत्तत् परमं निष्कलेयम्
सां हीने मूर्तिमान् धर्म इयः
सारोऽन्याः को सारहीने तद
गतं ज्ञातेवेत्यं याति निरो
महाधीः । इति श्रीकालिका
पुराणे १२ अध्यायः ॥
सारकः पुं जयपालः । इति
राजनिर्घण्टः । विरेचके वि
इति वैद्यकं ॥
सारवदिरः पुं उः खदिरः । इति

राजनिर्वाणः ॥
 सारण्यः ॐ चंदने । इति श-
 व्चेदिका ॥
 सारण्यही वि सारण्यकर्मो
 यथा । नात्र हेष्टि कलिं सारण्य
 सारण्य इव सारण्यक । ऊशला
 सारण्य सिध्यति नेतराणि कृता
 नियत । इति श्रीभागवते । स्कं
 ये १८ अध्यायः । ननु अधर्महे
 तुकलिं सर्वथा किं नहतवान्
 तत्रार नात्र हेष्टि सारण्यो भूम
 रहरवसारण्यही । सारमाहय
 त यस्मिन् ऊशलानि उगपा
 निग्रायुसंकल्पसारण्य फलेति
 इतराणि पापानि आशुनसिध्य
 ति यत स्तानि कृता येव सिध्यं
 ति नतु संकल्पितसारण्यहीति
 इति श्रीभारतासी ॥
 सारण्ये स्त्री मधु । इति जटाधरः
 सारण्यः ॐ चातकपत्नी । इत्य
 मरः । हरिणः । मतेगजः ॥
 इति मेदिनी । भृगः । पत्तिभे
 दः । इति विश्वः । छत्रं ॥ रा
 जहंसः । चित्रमृगः । वाद्यभेदः
 श्रेष्ठकं । इति शहरत्नावली
 नानावर्णः ॥ मयूरः ॥ का
 मदेवः । भनुः ॥ केशः ॥

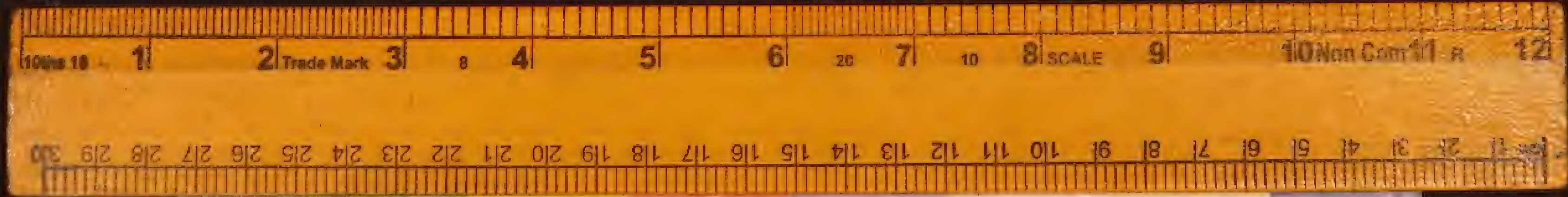
सर्पः । आभरणं । पद्मे ॥
 शोखः ॥ चंदने । कर्परे । पुष्पं
 कोकिलः ॥ मेघः ॥ एधिरी
 रात्रिः ॥ दीप्तिः ॥ सिंहः ॥
 इत्यनेकार्थकोषः ॥
 सारण्यहरिणमंसगुणः ॥
 सारण्यं जंगलं स्त्रियं मधु
 रं लघुवृष्टदे । इति राजनिर्वाणः
 सारण्यः वि शवलः । इत्यमरः
 सारण्य श्वातके व्यातः शवले
 हरिणेषु च । इति तालव्यादा-
 वज्रयः । शतपत्र सारण्यो देवा
 दि स्तालव्यादिश्च ॥ इति
 भरतः ॥
 सारण्यकः ॐ व्याथः । सारण्यो
 हंतीत्यर्थे सारण्यशब्दात् ठक
 प्रत्ययेन निष्पन्नः । इति सि-
 द्धांतकोमुदी ॥
 सारण्यी स्त्री वाद्यविशेषः । इ
 तिकेचित ॥
 सारण्ये स्त्री नवनीते । इति
 शब्दचंद्रिका ॥
 सारण्यं स्त्री रोथभेदः । इति
 धरणी ॥
 सारण्यः ॐ प्रतीसारण्यः ॥
 रावणामेजी । इति हेमचंद्रः ।
 भद्रवला । इति धरणी । आश

तकः ॥ इति शब्दचंद्रिका ॥
 सारथिः स्त्री सारथी प्रसार
 णी । इत्युणादिकोषः ॥
 सारथिकः वि पथिकः । सारथि
 शब्दात् सिकप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
 सारथिकचूः ॐ दस्युः । इति
 केचित ॥
 सारथी स्त्री प्रसारणी । सल्य
 नदी । इति मेदिनी ॥
 सारथः ॐ संपादः । इति जटा
 धरः ॥
 सारथकः ॐ कदलीवृक्षः । इति
 धनेजयः ॥
 सारथिः ॐ रथादिचोटकनि
 योगकर्ता । तत्पर्यायः । नियं
 ता १ प्राजिता ३ येता ५ सतः ५
 तता ६ सावेष्टा ७ दक्षिणस्थः ८
 रथकुटुंबी ९ इत्यमरः । सादी
 १० सावेष्टः ११ नियामकः १२ वा
 तरिकः १३ । इति जटाधरः । प्र
 वेता १४ रथनागरः १५ इति
 शब्दरत्नावली । सारथ्यस्याप
 ते सारथिः वाकाघात इति
 सिः । सहरथेन वर्तते योऽसौ
 सारथ्यः सः ते प्रेरयति च चे-
 कादिति सिक्वा । सारथ्यति अ
 स्थान इति ज्योतातस्त्रुगता-
 वित्यस्मात्तन्वास्त्रीति प्रत्ययो
 वा । इत्यमरटीकायां भरतः ॥
 तल्लक्षणं यथा । निमित्तं शकु
 नज्ञाने इयं शिक्षा विशारदः
 इयायुर्वेदतत्त्वज्ञो भूरिभागविशे
 षवित् ॥ स्तमिभक्तो महोत्सा
 हः सर्वेषां च प्रियस्त्वदः । पुरश्च
 कृतविद्यश्च सारथिः परिकी
 र्तितः ॥ इति मानस्ये १८५
 अध्यायः ॥
 सारथः । इति सेत्तिप्रसारोना
 दिवृत्तिः ॥
 सारथी स्त्री सारथ्वती । इति श
 व्चेदिकावली । उर्गा । यथा । श
 रत्कालवोधनीयत्वेन प्रारदाय
 द्युतपत्रे स्तवपदेतालव्यादिमा
 रदतातीति व्युत्पत्ति स्तका
 ल्पनिकी । इति तिथ्यादितत्त्वे
 सारदातरिणि ॥
 सारथुमः ॐ खदिरः ॥ इति श
 व्चेदिकावली ॥
 सारथ्यदपः ॐ धामनिवृत्तः ॥
 इति रत्नमाला ॥
 सारथ्योऽं स्त्री अक्रुविमपाव ॥
 यथा मृगनाभादि ॥
 सारथ्यमितिः ॐ वेदः । इति हेमचं
 दः । सारं यथायं सीयते-

ज्ञायते अनेन सारमितिः ॥ तत्सोमगुणः । मधुरत्वे । अ
 सारोपपदात् । साधातोः नीः । काषायत्वे । महातिमा
 स्त्रीतिः ॥ रपित ग्रहिण्येषा नाशित्वे
 सारसधिका स्त्री देवदाली । ३ इति राजनिर्घण्टः ॥ तस्य शुक्र
 ति राजनिर्घण्टः ॥ ने यथा । इष्टाद्यैः सिद्धिः सकला
 सारमेघः पुं ऊकुरः । ३ इत्य- सुदित्वा स्यात् सारस हंडुविले
 मरः ॥ कनेन फ्रुतासा एष्टेदिनदे न
 सारमेयी स्त्री ऊकुरी । ३ इति गच्छेत् सिद्धयभीष्टे गुरु पव
 शहरत्नावली ॥ यस्मात् । वामेनयोषितकूल
 सारेलोहं स्त्री लोहसारः । ३ लाभकारी शहरत्वाये नप
 ष्यात् इति भाषा । ३ इति भूरिप्र तोः यो लङ् ॥ यः सारसा-
 योगः ॥ भ्यां युगायादिनावः कृतोऽचिरे
 सारवः वि सारयुतदीभववस्त एन रुमतोषिकामः ॥ स वेदि
 इत्यमरः ॥ तयाः कथितार्थकारी कौचह
 सारवर्जितः वि स्थिरांशरहितः यस्याप्यय मेव वरीः ॥
 असारवस्तु । सारेण वर्जित ३ इति वसेतराजशाकृते सार
 ति तृतीया तत् पुरुष समा सवरीः ॥
 सनिष्पन्नः ॥ सारसः स्त्री पद्मे । ३ इत्यमरः ॥ सारसः वि सरोवरोद्भवजला
 स्त्रीकलाभरणे । इतिकेचित् दि । तज्जलगुणाः । तद्याः शै
 सारसः पुं चेदः । ३ इति मेदिनी । लवराद्यंभो यत्र संस्तुत्यतिष्ठ
 सारसः पुं स्त्री सनामाख्यातप ति । तत् सरोजजले खनेत
 स्त्री । तस्यार्थायः । प्रकराकः ३ । देभः सारसेस्मृते । सारसेस
 इत्यमरः । गान्धर्वः ३ नोऊरः ४ लिले वल्ये तस्माच्च मधुरत्वे
 लक्षणाः ५ लक्षणाः ६ सारसीकः रोचते वरं दत्ते वदमत्र मले
 ७ सरोत्तरः ८ इति शहरत्ना सिते ॥ इति भावप्र-
 वली । ३ इति काशी १६ । काशः ॥ सारसने स्त्री कोची । स्त्रीकला

सारणे । अस्पृष्टायाः कोची- मध्ये ये स रसमराः । तदुक्तं
 शब्दे दृष्ट्याः ॥ कंचु कदाह्यो तोद्वेलेके तद्वागवतमुच्यते
 ये मध्यकायनिवृत्तपट्टिकादि इति सातस्य ५० अध्यायः ॥
 तस्यार्थायः । अधिकांशे २ । याकरणाविशेषः ॥
 इत्यमरः । हे कंचुकदाह्याथंम सारस्तीसंविधी सारस्वत
 यकाये निवृत्ते पट्टिकादौ ॥ देशसंवेधिनिच वि ॥
 सकंचुकाः समजाहाः मध्ये य सारस्वतकल्पः पुं सारस्वतपु
 ष्याथंयदुभ्रंतितासारसने अ मनाप्रकरणे । यथा । ब्रह्मावाच
 धिकांशोच्यते । इति भरतः ॥ मृणु ब्रह्मन् परं गुरु कल्प सा
 सारसी स्त्री सारपत्नी । इति रस्वतेमम । यस्य विज्ञानमवरेण
 हेमचंद्रः ॥ जाप्रापहरणं भवेत् । सर्वेषां
 सारस्वतः पुं विल्लहं ३ ॥ देश स्वप्रकाशश्च सर्वज्ञो ज्ञायतेः
 विशेषः । सत् इतिनापुरस्य चिरात् । अस्यासाच्च भवेद्यस्य
 उतरयाश्चिमभागे प्रसिद्धः ॥ वाचश्चिवा भवेति हि ॥ अवा-
 इति हेमचंद्रः ॥ यथा कूर्मसंज्ञा पुस्तिदशा व्याप्ते वागीशत्वे
 एतदेषानाह । मध्ये सारस्वत वृहस्पतिः ॥ हे पायनोपियोत्ता
 तामस्याः सूरसेनाः समाधु ता वेदव्यासोः भवन्मुनिः ॥
 राः । पांचाल शाल मांडव्य- मेरोहारे प्रवक्ष्यामि संगोवर्
 कुरुत्तेज गजाकृयाः । ३ इति एणजनेः । अनेने विद्वानाद्युक्तं
 ज्ञेयानिस्तत्वे । सारस्वतीनदीप वामगणान्त भूषिते । जप्ते
 त्रमुनिविशेषः । सारस्वतदे हादशलत्तंत मृकोपि वाक्
 शोद्धवजासराः । यथा । सा पतिर्भवेत् । नामो शुभ्रारवि
 रस्वताः काम्यकृद्वा गोउ मे- दे ध्यायदेशदले सुधीः ॥
 धिलकोतकलाः । पंचगौडा तत्सध्ये भावयेत्संज्ञी माण्डला
 इति एताता विन्यसेतात्रासि नोत्रये चिरे । रत्नसिंहासने त
 नः । इति पुराणे । कल्पविशे ३ वरी ज्ञेयान्तामये पुनः । त
 षः । यथा । सारस्वतस्य कल्पस्य स्यापरे पुनर्ध्यायेदेवी वागी-

संरीततः । मुक्ताकोटिभिर्भोदे
वी ज्योत्स्नाजालविकाशिनो
मुक्ताहारयुतो शुभां प्रशिते
३ विमंडिता । विभ्रती दत्तह-
स्ताभ्यां व्याख्या वणिस्स मालि-
का । अमृतेन तथा एतं वृद्धं
दिव्यं च पुस्तकं । दयती वाम-
हस्ताभ्यां पीनस्तनभरावितो ॥
संयोजीतां तथा सच्छां नाना-
रत्नविभूषितां । आत्माभेदेन-
प्राप्तैर्वततः संयोजयेत्कृमात् ॥
आद्येन दीर्घयुक्तेन कृष्णदंशा-
नि हस्तयोः । हृदयोदो तथा कृ-
ष्णादीजैर्नोराकिणपुनः ॥ मु-
क्तौ संयोजयानाभौ युक्ते च देशि-
कस्तथा । यस्मै हीजं पुनर्वसो-
व्यापकं विम्वसेत्ततः ॥ पीठ-
स्यासं तनौ कृष्णात् देवताभा-
वमुदये । मातृकायां तयत्
प्राक्तं पीठमभ्यर्चयत्ततः ॥
वर्णाङ्गेनासने दद्यात् सति स्त-
लेन कल्पयेत् आवाहयेज्ये
ह्रस्वां देवीं वासीष्ठीं ततः ॥
शुभैः प्रथमावृत्तिः स्यात् द्विती-
या प्राक्किं भिस्ततः । दत्तात्रेय-
समभ्यर्च्य त्रिप्राणायामा-
विधि ॥

लोकपाला वहिः पूज्यास्तेषां
मन्त्राणि तद्वदिः । एवं संपूज्य
यं मंत्री जप होमस्तदा ॥
कविते लभते वागी लक्ष्मीं
दशभिर्बुधैः । प्रातर्जन्मासहस्रं
तु पितृद्व्यादीं वचान्वितो ॥
न विस्मरति मेषावी श्रुतान्
वेदागमानपि । कंठमात्रोदके
स्थित्वा ध्यायेन्मातृ उमेश्वरं ॥
ज्यातिः पुंजनिभो देवी परिवार-
रसमन्विता । दशभययुता हस्ते
मुद्रा पुस्तकधारिणी । जपन्
सहस्रमालेन वामासं विनि-
तेदियः । भीमोसं प्राण्य वाक्-
सिद्धिं कवीना मशगली भवेत्
अथ योऽसं प्रवक्ष्यामि जायन्त-
शकरं परं । राविशेषे समुत्था-
यश्च भूत्वा समाहितः ॥
पुद्गभावेन चात्मानं शुद्धं परं
कल्पयेत् । तत्र भाषट्त्वाम्नां
जगत्सर्वं विचिंतयेत् । मूला-
धारे स्थितो देवीं ऊरुलीपरे
वतो । सप्तो प्राच्याण्यतो प्रा-
क्त्वा क्रमाच्चकारिण भेदेयत्
ततः परशिवे नीत्वा सौम्यं च
प्राणयेत्ततः । ऊर्ध्वं स्थित्वा वि-
निचिन्तित्वा दीपस्वरूपिणी ॥

वीजश्च स्वशक्त्या तु प्रोक्तं
तीपरात्मिकां । शब्दब्रह्मसंज्ञं
च निश्चलं चिंतयेत् पुनः ॥ त-
त्र भाषट्त्वाम्नां शरीरं चिंतयेत्
तः ॥ नित्यं सहस्रमालेन जपेत् स-
वत्सरे यदि । ततः संजायते स-
त्री वाचस्पति विवापरः ॥
छंदोऽलंकार तर्कादिनां तत्रा-
स्तार्थविद्वदेत् ॥ काविलंजा-
नशक्त्या तु पाठित्य मयिकेभ-
वेत् ॥ अथापरं प्रवक्ष्यामि यो-
गं भवि सउल्लेभं । नाभिचक्र-
स्थितो सौम्यो रक्ताकारं विचि-
तयेत् । सौमावृत्तिर्नोच र-
क्ताभरणभूषितां । पाशोऽङ्ग-
धरोदियां वराभययुतो पुनः ॥
दृष्ट्वा च सत्तुर्वाणिषाण्य पर्यंतीं म-
नोरथान् । एवं ध्यात्वा जपेत् लक्ष-
मनुजो विहितं ततः । होमं
कृष्णात् विमधुक्तं रक्तोत्प-
ल्युते हिजः ॥ ततः संतर्पये-
देवीं इत्ययुक्तेन सर्पिषा ॥
पायसेन तर्पित्वा दद्यात् दधिपि-
ष्टं मधुसूतेः । एवं कृत्वा विधा-
नेन साक्षाद्देव्युवाणं भवेत् । सि-
द्ध्यर्थं विमधुयोपेतं हृत्वा जग-
दृशं नयेत् । परमदानेन

महतीं प्राप्नुयात् श्रियं शुक्तिं
देवीहृदयविद्याया नास्ति किं
चित् सउल्लेभं । स्नेहभावेन स-
प्राक्तं नदेयं यस्य कस्यचित् ॥
पतते कथिते दिव्यं विद्योत्प-
नेश्चकारणं । विष्णुना दत्तं स-
म्भयं मया तुभ्यं हि ज्ञातम् ।
सिद्धमेव यदा मंत्री वालिश-
स्यापि मुहनि । हस्ते दत्त्वा
जपेत् सौम्यं सौम्यं वाच मन-
गीलां । इति स्तायं भुवमात्
कातेवे सारस्वतः पटलः ॥
इति त्रिसारः ॥
सारस्वतव्रतः पुं सरस्वत्याव्रत-
विशेषः । यथा । मनुकवाच ॥
मधुरा भारती केन व्रतेन मधु-
सदनं । तथैव जनसौभाग्यम-
तिविद्या सकौशले । अमेद-
आपिदं पयो स्तथा संयुधने-
न च । आयुश्च विपुलं प्रेसात्
नेकथय माधव ॥ मत्स्य उ-
वाच । सम्पद एहं त्वया राज-
नं मृणु सारस्वतव्रते । यस्म-
संकीर्तनादेव तुभ्यं तीह सरस्व-
ती । यो यद्वक्तुः पुमान् कृष्णदे-
तद्वत् मनुजमे । तदासरादौ
संयज्य विप्रानेतत समाभेत

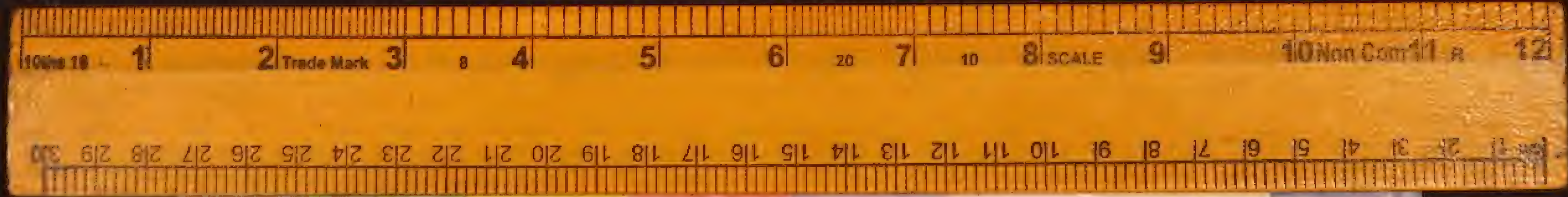

अथ वादित्यवारेण ग्रहनाश
वलेनवा । पायसेभोजयेदि
हान् कृत्वा ब्राह्मणावाचने
शुक्लवस्त्राणिदत्वाच सहि
गणानि प्राकृतः । गायत्री
जयेद्भक्त्या शुक्लमात्मानुलेप
नेः । यथानदेवा भगवान् व
सा लोकपितामहः । त्वं प
रित्यज्य संतिष्ठेन्नशाभव व
पदा । वेदाः प्रास्ताविकसर्वाणि
नित्य गीतादिकंचयत् । नवि
हीनत्वयादेवि तथासेसेतसिद्ध
यः । लक्ष्मी मंथा यरा पृष्टि
गोरीतृष्टिः प्रभासतिः । एता
भिः पाहि तनुभि रक्षाभिर्मास
रक्षति । एवं संपुज्य गायत्रीवा
गात्तमात्माधारिणी । शुक्ल
पुष्पाक्षते भक्त्या सकुमंडल
पुष्पकं । मौनव्रतेन भुञ्जीतसा
ये प्रातश्चर्यमवित । यंचस्य
प्रतिपत्तंच एजयेत् शठ्वा
सिनी । तथैव तं दुल प्रस्वाचु
तपाभेण सेयते । स्त्रीरं दया
द्विगुणं च गायत्री प्रीयतामि
ति । संध्यायांच तथा मौनमे
तत् कुर्वन् समाचरेत् । नोत
रा भोजने कुर्वात् यावत्सा

सा सयोदश । समाभेतव्रतेद
घात भोजने शुक्लतेतुलैः । स
वर्णं वस्त्रयुग्मेच गांच विप्राय
शोभता देवा विज्ञानेचंद्रोच मि
त नेत्र पटावृता । चंदने वस्त्र
युग्मेच दधेत् शिवरेपुनः ।
तथापदेशः सविभक्त्या संप
जयेद्भक्तं । विज्ञानाद्येन रहितो
वस्त्रमात्मानुलेपनेः । अनेन
विधितायस्तुज्ययात् सारस्वते
व्रतं । विद्यावानर्थयुक्तश्च
कुकुठशुजायते । सारस्वत्याः
प्रसादेन ब्रह्मलोकेमहीयते ।
नारी वाकुरुतेयात् सापितत्
फलभातिनी । ब्रह्मलोकेवसे
राजन्यावत् कल्यायुतत्रयं ।
सारस्वते व्रतेयस्तु मृगयाद
यवापठेत् ॥ विद्याभरप्रेसा
पिवसेदहायुतत्रयं ॥ इति
मत्स्यपुराणे ३१ अध्यायः ।
सारस्वताः पंभून्ति सारस्वत
देशजातमनुष्याः । यथा ॥
कापसीरास्त मायुमताः सार
स्वतास्त विकर्णिकाः । इति
हेमचंद्रः ॥
सारस्वतोक्तवः पं सारस्वता
स्तवः । इति तिथ्यादित्तं ॥

अस्य प्रमाणादिकं सारस्वतीश
हे इष्टये ॥
साग स्त्री कुसविद्वता । इति
शहरत्नावली । इती । इतिश
हचंद्रिका ॥
सारस्वतः पं तिलः ॥ इति
शहचंद्रिका ॥
सारिः पं स्त्री पाशकः । इति
शहरत्नावली ॥
सारिका स्त्री पक्षिविशेषः । शा
लिक इतिभाषा । इत्यमरः ॥
तत्पर्यायः । पीतपादा २ गोरा
टी ३ गोकिराटिका ५ । इति
हेमचंद्रः । शारिका ५ सारी ६
पारी ७ चित्रलोचना ८ । इतिश
हरत्नावली । मधुरालापा ९
इती १० मेधाविनी ११ गोराटि
का १२ गोकिराटी १३ गोवि
का १५ कलहाप्रिया १५ इतिश
रजनिचंद्रः ॥
सारिणी स्त्री सहदेवी । कार्पा
सी । इरावती । कपिलासिमपा
प्रसारिणी । रक्तपुनर्गावा ॥
इति राजनिचंद्रः ॥
सारिवा स्त्री लताविशेषः । प्र
नेतमल इति ख्याता गोविषा
सा ३ इति हिंदीभाषा । सा त
इतिगं शुक्रकरे शुक्र ॥

जंबुवत पत्र उग्रगर्भा व्रतेति
भवति । तत्पर्यायः । शारदा २
गोपी ३ गोपकन्या ५ गोपव
ली ५ प्रतानिका ६ ताल ७
आयोता ८ काष्ठशारिवा ९ ।
इति राजनिचंद्रः । गोपा १०
उत्पलसारिवा ११ अनेता १२
शारिवा १३ प्रपामा १४ । इति
शहरत्नावली । अस्या गुणाः
मधुरत्वे । स्निग्धत्वे । वृष्यत्वे ॥
पित्तप्रणाशित्वेच । इति राज
निचंद्रः ॥ कुससारिवा ।
सा त इदं जंबुवतपत्रा सुगंधाक
लचंदेति प्रसिद्धा करिषासा ३
इति हिंदीभाषा । प्रपामालता
इति वेगभाषा । तत्पर्यायः ।
कुसमूली २ कुसा ३ चंदनसा
रिवा ५ भद्रा ५ चंदनगोपा ६
चंदना ७ कुसवली ८ । अस्या
गुणाः । विदोषशमनत्वे । तिक्त
त्वे । कटुरसत्वेच । इति राजनि
चंद्रः । अर्पिच । सारिवाटो त
मधुरो रिसो भूतनिकुंतनो ।
ऊष्ट काष्ठ ज्वरद्वो देहउर्गधि
नाशनो । इति राजनिचंद्रः ॥
किंच । सारिवा युगले स्त्री
सा ३ इति हिंदीभाषा । सा त
इतिगं शुक्रकरे शुक्र ॥

अग्निमोघारुचि स्वास कासाम विधा । इति शब्दशक्तिप्रकाशि
विषनाशनं । दोषत्रयाप्रदरे- का ॥
त्तरातिसारनाशने । इतिभाव सार्धकः ॥
प्रकाशः ॥ सार्धकः ॥
सारी स्त्री सारिकापत्तिणी । या शकः । इति शब्दरत्नावली ॥
सप्तमा । इति राजनिर्घण्टः ॥
सारोष्ठिकः ॐ विषभेदः । सारोष्ठो देवाभेद स्त्रव भवः सा रोष्ठिकः छेकादिति सिकः दे तादिः । सरोष्ठ्यात् सारा-
ष्टिकः इति स्त्रामी । इत्यमरभ रतो ॥
सार्धः ॐ जेतसंचः । इत्यमरः वणिकसमूहः । समूहमात्रे । इति मेदिनी ॥
सार्धः वि अर्थेन सहवर्तमानः अर्थयुक्तः । इति हेमचन्द्रः ॥
यथा । वनपर्वणि । सार्धः प्रव सतोमित्रे भार्या मित्रे गृहे सतः आतस्य मिषउ-मित्रे दाने मि त्रं मरिषातः ॥ इति श्रुति-
तत्त्वं ॥
सार्धकः वि अर्थेन सहवर्त- मानः । यथा । शब्दोत्तर मयेत्येव सार्धकः सार्धकयुक्तः । प्रकृ तिप्रत्ययश्रुदनिपात श्रुतिस

विधा । इति शब्दशक्तिप्रकाशि का ॥
सार्धकः ॐ वणिक । इत्य मरः ॥
सार्धे वि आर्द्धे । इत्यमरः ॥
आर्द्धयुक्ते वि । यथा अंगुष्ठ- मात्रः स्योन्मन वाक्रमात्रः प्रमा णतः । सार्धे अमुसपलाशमृदेर इत्यभिधीयते । इति प्रायश्चि त्तत्वधृतांगोरोवचने ॥
सार्धे वा सहिते । इत्यमरः ॥
सार्धे वि अर्द्धेन सहवर्तमाने ॥ अर्द्धयुक्ते । यथा । मुनिभिर्दि-
शने प्राक्तं विप्राणामे मर्यादासि नोनित्यं । अहनिच तथातम स्विन्ना सार्धप्रदर यामोतः ॥
इति तिष्ठादितत्त्वं ॥ अपिच । गतेहे दितये सार्धे येनपत्ते-
दिनहये । दिवसस्याहमेभारो पतयेकोः धिमासकः ॥
इति मलमासतत्त्वं ॥
सार्धपः वि सार्धः संबंधी । स धिः संस्कृतस्य । सार्धः शब्दात् सप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
सार्धिकं वि सार्धिका संस्कृते । यथा । सार्धिकं दायिकं सार्धि देधिभ्यां संस्कृतेकमात । इति

हेमचन्द्रः ॥
सार्धः ॐ अग्नेषाननक्षत्रे । इति हेमचन्द्रः । सार्धसंबंधिनि वि ॥
सार्धः ॐ बुद्धः । जिनः । इतिहे मचन्द्रः ॥ सर्वसंबंधिनिवि ॥
सार्धजनिकः वि सकलजनसं-
बंधी । सर्वजनशब्दात् सिकप्र-
त्ययेन निष्पन्नः ॥
सार्धजनीनः वि सार्धजनिकः ।
सर्वजनशब्दात् एतन्नप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥
सार्धभोमः ॐ उत्तरदिगराजः । इत्यमरः । सर्वभूमीश्वरः । तत्त यथायः । चक्रवर्ती । एकज-
न्मा । इत्युपागुणीः ५ इति शब्द-
रत्नावली । विद्वत्पुत्रः । यथा ।
परीक्षितरत्नपत्न्याः भूत सरथोत्ता-
म जक्रवः ॥ ततो विद्वत्पुत्र-
स्मात् सार्धभोम स्तः भवत ।
इति श्रीभागवते ९ स्कन्धे ११
प्रपायः ॥ सकलभूमिसंबंधि-
नि वि ॥
सार्धपः वि सार्धसंबंधीयशक-
तैनादिः । यथा । वृत्तेच सार्ध-
पे तैले यतैले प्रघ्नवासिते ।
अउष्टपकृतैलेच स्नानाभ्यंगे
पुनित्यशः । इति तिष्ठा-

दितत्त्वं ॥
सार्धलौकिकः वि सर्वजनविदि-
तः । यथा भवते कान्तवीर्ययोगे
हीनसंयि मचीकरत । जिगा
यतस्य हेतवे सगमः सार्धलौ-
किकः । इति भट्टिकये ५ स्वर्गः
सार्धलौकिकः सर्वलोकविदि-
तः । इति तट्टीका ॥
सार्धवेद्यः ॐ सकलवेदज्ञा-
स्मात् । सर्ववेद शब्दात् सप्र-
त्ययेन निष्पन्नः ॥
सालः ॐ शालमत्स्यः । इत्यम-
रटीकायां भरतः । वृत्तमात्रे ॥
प्राकारः । इति मेदिनी ॥
शालः । इति राजनिर्घण्टः ॥
स्वनामाख्यातवृत्तः । सारुया
इति हिंदीभाषा । तत्पर्यायः । स
ज्ञः । सज्ञरसः । कलः ५ क-
ललजोद्धवः ५ वलीवृत्तः ६
वीरपुर्णः ५ शलकायः ५ पु-
स्तकांतरेरालः कार्यश्रुतिशब्द-
हये । अजकणीकः ६ वलकणीः
१ कवायी १ ललनः १ गेयवृत्त-
कः १ वेणः १ गलनिर्घातः १
दियसः १ सरेष्टकः १ मूरः
१ अग्निवलभः १ यत्तधूपः १
सिद्धिकः १ अस्म गुणः । क

रत्नं । तिलत्वं । उस्तत्वं । हिम-
त्वं स्त्रियत्वं । अतिसारपिपासा
दोष कुष्ठ कण्ड विस्फोटवातना
शित्वं । इति राजनिर्घण्टः ॥
अपिच । शालस्तु सर्जकार्पास
कर्णिकाः शस्यसंवरः । अथकर्णः
कषायः स्याद्वा स्वेदकफ कृ
मीन । ब्रभ विद्रुपि वाधिर्यया
निकर्णगदानहरेत् । अथसा-
लप्रभेदाः । सज्जकोः स्याः ज
कर्णः स्याच्छालो मरिचपत्र
कः । अथकर्णः कटुस्निक्तः क
षायोऽसौ अपोहति । कफपो
दुष्कृतिगदान मेरु कुष्ठ विष
ब्रणान् । इति भावप्रकाशः ॥
सालंगः पुं रागस्य प्रकारविशे
षः । यो रागो रागांतराभिश्चि
तः सन् रागांतराभासयुक्तः ॥
इति संगीतशास्त्रं ॥
सालनः पुं सर्जरसः ॥ इति
रत्नमाला ॥
सालनिर्घासः पुं सर्जरसः । इति
रत्नमाला ॥
सालपानी स्त्री शालपर्णी । प्रा
लपानि इति भाषा । यथा । शाल
पर्णी सालपर्णी स्मिराचोष्ण
तीव्रवा । इति शहरत्नावली ॥

अभावे एभिर्पाणीभ्यु शालप-
नी नियोजयेत् । इति वैद्यशा-
स्त्रं ॥
सालपुष्पं स्त्री शालपत्रं । इति
शहरत्नावली ॥
सालभेंजिका स्त्री पुत्रलिका ।
यथा । पंचालिका तपोचाली
पुत्रिका शालभेंजिका । इति
वैष्णवा । यथा । वैष्णवा तु गणि
का चंद्रा वास्त्रीशालभेंजिका
इति च जराधरः ॥
सालरसः पुं रालः । इति राज-
निर्घण्टः ॥
सालवाहनः पुं शालिवाहनः
राजः । इति केचित् ॥
सालवेष्टः पुं सनकः । इति भू
विप्रयोगः ॥
सालशृंगं स्त्री प्राचीराष्टं । इति
केचित् ॥
साला स्त्री गृहं । इत्यमरटीका
याभरतः ॥
सालाकरी स्त्री पुद्गेपराजितना
री । इति केचित् ॥
सालतुरीयः पुं पाणिनिपुतिः ।
इति हेमचंद्रः ॥ तालयशकारा
रादिः साधुपाठः । यथा । शाला
तुरीय शालेकि दासिपुत्रा ।

अु पाणिनी । इति शहरत्ना-
वली ॥
सालारं स्त्री द्युत्तराणां भि
तिमकीलकः । भोडा इति भाषा
इति केचित् ।
सालाहकः पुं ऊकुरः । मृगा
नः । तरतः । इति केचित् । ता
लयशकारादिश्रायं ॥
सालरः पुं मेरुकः । इति शहर-
त्नावली । तालयशकारादिभ्यु
सालेयः पुं मथुरिका । इत्यम
रटीका । तालयशकारादिभ्यु
सालः पुं विसवधराजविशेषः
इति हेमचंद्रः । स तु सोभदे
प्राधिपतिः । इति महाभरते
कर्णपर्व । देशविशेषः । न
देशस्ये प्रभान्ति । तद्देशसंबंधि
तिवि ॥
साल्वहा पुं विसुः । इति हे-
मचंद्रः ॥
साल्विकः पुं पत्तिविशेषः सा
लिक इति भाषा । यथा शव
मलः स्रद्धचूरो एथलक्तशुसा
लिकः । इति शहरचंद्रिका ॥
सारकः वि शिष्टः । इति केचि
त् ॥ तालयशकारादिः सा
धुपाठः ॥
सावधानः वि सचेतनः । सतर्कः
यथा । आगच्छंतु महाभागा-
विशदेवावरप्रदाः । ये चात्र वि
हिताः प्राप्ते सावधाना भवेत्तुने
इति प्रादुतत्वं ॥
सावने स्त्री सवनसंबंधिदिने ।
यथा । सोमयागे सवनत्रयस्या
होरावसाधत्वात् तत्संबंधिदि
ने सावने । इति साधवाचार्यः ।
अपिच । ब्रह्मसिंहोते । सावने
देवाः षष्टि रूढः सुलभवेदशां
प्राप्ता स्तुतेने भवेत् ॥
इति मलमासतत्त्वं ॥
सावनः पुं यज्ञकर्मोत्तः । यज्ञ
मानः । वरुणाः । इति मेदिनी
दिवसविशेषः । यथा तिथि
नैकेन दिवसश्रौद्धमाने प्रकी
र्तितः । अहोरात्रेणैकेन साव
नोदिवसः स्मृतः । इति मलमा-
सतत्त्वं । मासभेदः । सचविंश
दहोरात्रात्मकः । यथा । विंश
ता सौरदिवसेः सावनः पवि
कीर्तितः । इति शहरत्नावली
अपिच । ब्रह्मसिंहोते । चौद्रः
पुत्रादिदण्डतः सावनः इति
प्राता दिनेः । एकराशेरावि
यावत् काले मासः समास्त

१. सर्वज्ञपरिवर्तेश नात्तत्र इ
ति चोच्यते । विष्णुधर्मोत्तरे च
सन्निकर्षादयामसन्निकर्षम-
प्यपरे । चंद्रार्कयोर्वै मीमं
आद इत्यभिधीयते । सावने
च तथा मासि विंशत् सूर्याद
याः स्मृताः ॥ आदित्यराशि
भोगेन सौरमासः प्रकीर्तितः
सर्वज्ञपरिवर्तेश नात्तत्र इति
चोच्यते ॥
सावनमासकर्तव्यकर्मादि य
था । सूतकादि परिच्छेदो दि
नमासावृत्त्या ॥ मध्यम
ग्रहभुक्तिप्रसावनेन प्रकीर्तितः
पितामहः । आदिके पितृकु
ले च मास आदमसः स्मृतः ।
विवाहादौ स्मृतः सौर यज्ञादौ
सावनो मतः ॥ अत्र आदिपदे
न सत्र भूतिवृद्धि प्रायश्चित्ताद्यु
दायाप्राचगवर्धधान पंचमन
सीमंतोन्नयन नामकरणात्रप्रा
प्ता न निष्क्रमण वृत्तादि यदा
तथाच विष्णुधर्मोत्तरे । अधो
यने च ग्रहचारकर्म सौरमा
सानेन सहाय्यवसित । मन्त्रा-
ण्युपासनाय च सावनेन लो
क्ये च यत् स्यात् ॥

वहारकर्म । इति मलमासतले
वर्धविशेषः । यथा । सौरमा
वृत्त मानेन यदा भवति भागे
व । सावनेन च मानेन दिनघट्ट
के प्रख्याते । सौरसेवतसरे
दिनघट्टकाधिकः सावनः सेव
तसरो भवतीति ॥ इति मलमा
सतत्त्वे ॥
सावरः पं लोचः । इत्यमरी-
का शहरत्नावली च । पापे ॥
अपराधः । इति विष्णुः । ताल
अशकारादि रण्ये ॥
सावर्णिः पं ग्रहमनुः । यथा
ह्याया संज्ञासतोयोः सौहिती
यः कथितो मनुः । एवं जस्य
सवर्णाः सौ सावर्णिस्तेन कथा
ते । इति देवीभागवते ॥
सावर्णिः प्रवर्णमिममो भवति
तथातरे । अश्वत्थामाशरदांश्च
कौशिको गालवस्तथा ॥ सता
नेदः कथ्यमश्वरामश्च कृषयः
स्मृताः । एतिर्वीर्यान् यवसः
सवर्णो वृद्धिरेव च । चरिसुरी
राः समतिः वसः सवर्णो वीर्य
वान् । भविष्यादशसावर्णम
नोः पुत्राः प्रकीर्तितः । इति मा
तये रं अध्यायः ॥

सावर्णिलक्षणे ली चर्म । इति
शहरत्नावली ॥
सावर्णिः पं ग्रहमनुः । सच
सूर्यपुत्रः । यथा । विवस्वतश्च
हे जाये विष्णुकर्मसुते उभे ।
संज्ञा ह्याया च राजेश येनाग
भिरितेनव । तृतीयो वडवामे
के तासो संज्ञासतासुयः ॥
यमो यमी आहरे देवह्याया
श्च सतान् सुगु । सावर्णिस्त
पती कन्या भार्या सेवरास्यया
शने प्रवृत्तीयोः भद्रास्थिनो व
उवात्सजो । अष्टमेः नरे आ
याते सावर्णि भविता मनुः ।
निर्मोकविरजस्तथायाः साव
र्णितनयास्तप ॥ तत्र देवाः
सुतपसो विरजाग्रस्तप्रभाः
तेषां विरोचनसतो वलिर्विशो
भविष्यति । दत्तेसो याचमा
नाय विषवेयः पदत्रये । राह
मिंद्रपदे हित्वा ततः सिद्धि म
वाप्स्यति ॥ योऽसौ भगवता
वदः प्रीतेन सुतले पुनः ॥
निवेशितोऽपिके स्वर्गादथ-
नास्ते स्मरादिव । गालवो दी
मिसात्रामो द्रोणपुत्रः कृपस्त
था । ऋष्यशृंगः पितास्मा
कं भगवान् वादरायणः । इमे
सप्तर्षयस्तत्र भविष्यति स्वयोगा
तः । इदानीं मासते राज खेले
आश्वममेउले । देवश्यातसर
स्वयां सार्वभौम इति प्रभुः ॥
स्याने पुरंदराहृत्तावलये दा
स्यतीक्ष्णः । इति श्रीभागवते
८ स्कंधे १३ अध्यायः । गोत्रवि
शेषः । यथा । वात्स्यसावर्णि
गोत्रयो रौतौ च्यवन भार्गव
जामदग्न्याश्रुवन् प्रवराः । इत्यु
दाहृतत्वे ॥
सावित्री ली यज्ञोपवीते । इति
शहरत्नावली ॥
सावित्रीः पं ब्राह्मणः । इति हे
मचंद्रः । शंकरः ॥ वसः । इति
मेदिनी । सूर्यः । गर्भः । इति
शहरत्नावली ॥
सावित्री ली शालदेवीयसरा
वराजपती । सा तु मद्रदेशीय
अश्वपतिराजकन्या । ब्रह्मपु-
त्री सात सवितुः सप्तो पत्नी
जाता उमा । इति मेदिनी ॥
तन्नामकारणं यथा ॥
विदधे रक्षिता देवी वेदयागे
पुशजिता । भावशुद्ध स्वर्णा
तु सावित्री तेन सास्मृता ॥

इति देवीपुराणे ५५ अध्यायः । पर्वते । एकाग्रके कीर्तिसती
अपिच । सर्वलोकप्रसवनात् । विष्णु विष्वक्से तया । जवा
सविता सत कीर्तते । यत स वराहशैलेत कमला कमला
देवता देवी सावित्रीसुचतेत लये । रुद्रकोट्यात् रुद्राणीका
तः ॥ वेद प्रसवनाच्चापि सा लीकालेजरेगिरी । महालि
वित्री प्रोचते बुधैः ॥ इति व गेवकपिला कर्कोटे मुकुटे
क्तिपुराणे ब्राह्मणप्रसंगाना म्भ्यायः गा ब्रह्मपत्या उत म्भरी । शालशामेसहादेवी शि
यतिनामांतराणि यथा । त वल्लिगेजनप्रिया । नीलात्प
तः सेंजपतस्तस्य भित्ति देहम ला मायापुष्पी संदेती ललि
कल्मषे ॥ स्त्रीरूपमर्द्ध मकरो तेतया । उत्पलाही सहस्र
दर्द्धपुरुषरूपवत् । शतत्रया च ले हिरण्णाक्षी महातमले ॥
साख्यातासावित्रीच निगद्यते गंगायासंगला नाम विमला
सरस्वत्यश्च गायत्री ब्रह्मणी पुरुषोत्तमे । विशालाया म
च परेतप ॥ इति मातेस्य ३ मोक्षाक्षी पांडलापांडुपर्वते
अध्यायः ॥ नारायणीसुपांशेत् विजुटे रुद्रसुंदरी । विपुलेविपुलाना
तस्या शतनामानि यथा । विम मकल्याणी मलयाचले को
रुवाच । सावित्रीपुष्करेनामती दरी कोदरीतीर्थे संगंधागंध
थानां प्रवरे शुभे । वासुणस्या मादने । ऊजाग्रके भिसेध्यात
विशालाक्षी नेमिषे लिङ्गधारि गंगाहारे हरिप्रिया । शिवर्च
प्रयोगाललितादेवीकायुका दे शुभावेश नंदिनी देविका
गंधमादने । मानसेऊजुदा तटे । रुक्मिणीहृदयसांतराथा
नाम विष्णुकाया तपोवरे ॥ देवावेनेवने । देवकीमधुराणे
गोमते गोमतीनाम मंदारेका तयातले परमेश्वरी । सीता
मृदारिणी । मंदारकुटीचैत्र विधोतया रोदीकालिंघावि
रथे जयंतीहस्तिनापुरी । का प्पदासिनी ॥ मयाशवेकवी
यकुञ्जे तथा गोरी रेभामल रान्त हरिश्चंद्रे त चेदिका ॥

यज्ञी। इति
कोटिशेषः ॥

रमणा रामतीर्थेत् यमुनायोम प्रोत्तरकुले ऊषाहीये ऊषादे
मावती । करवीरे महालक्ष्मीरु का ममया हेमकुटे त ऊष
मादेवीतीनायके । आरोगेत देसमवादिनी । अक्षयवंधनी
रोगहंत्री महाकाले महेश्वरी । कातविविक्तेप्रमणालये । गाय
प्रभयेत्युलतीर्थे त अस्तावि जीवेदशालाये सावित्री ब्रह्म
धकंदरो माण्डये माइवीदेवी त्रियो । सूर्यविष्वभानाममात्
महागौरी महेश्वरी । गणेश णावेस्वामीमता । अरुंधतीस
व प्रवेजान् चेरिकामरकात् तीनात् रामासुच तिलोत्तमा ।
के । सोमेश्वरी वराहेत् प्रभाषे ब्रजेब्रह्मकलानाम शक्तिः सर्व
पुष्करावती । देवीमातासरस्व शरीरिणा । पतङ्गेशतः प्रोक्त
स्यो पारावारतटे स्थिता । महा नामाष्टशतमुत्तम । अष्टोत्तरेच
लये महापद्मा पयोस्पाधिग तीर्थानां शत मेतडराहते ॥
लेश्वरी । सिंदिकाकुतसौरेच योजयेत् शृणवाहायि सर्वपा
कार्तिकेयेत् शंकरी । उत्प पेः प्रमुचते । एष तीर्थेषुयत्
लावर्तके काला सुभशसिंधु कृता स्वात्ता पश्यन्नरोदियः
संगमे । माता सिंधुवनेलक्ष्मी सर्वपाप विनिर्मुक्तः कल्पव्रस
स्तरणा भरताग्रमे । जालेपरे परेवसेत् । नामाष्टशतकेयस
विष्णुसुखी तारका विद्यपर्वते आवयेद्ब्रह्मसन्निधौ । योनिमा
देवदारुवने पश्चि मेधाकाशमी स्पाममावासा वज्रपुत्रोभवेत्त
रमंडले । भीमादेवीहिमादौत् रः । गोदाने आहृतात्तच्च अह
सेत् वैकुण्ठे तथा । कपाल स्रजि वा पुनः । देवाश्चनवि
माचने शुद्धा माताकायावरो थो विद्वान् परं ब्रह्माधिगच्छ
हरो । शंखोहारेधुनिताम ति ॥ इति पद्मपुराणे सृष्टि
धृतिः पिंडावके वने । काली विदे १२ अध्यायः ॥ अपिच ।
तु चंद्रभागाया सत्तोदेसिदि नारदउवाच ॥ तलसुपाख्याने
दायिनी । नरनारायणेदेवी व सिंदे श्रुत सीश सुधोपमे ॥
दय्या सत्तुष्टीतथा ॥ ओषधी तत्त सावित्रुपाख्याने तमेवा

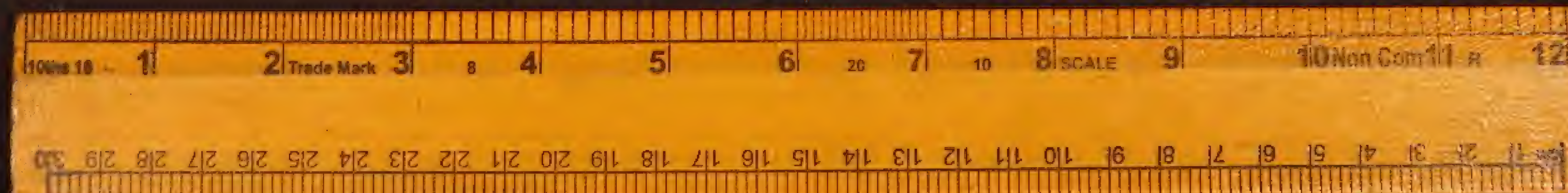
त्वात्तमहंसि । प्रयेनसमु
 ज्ञता सा प्रताच प्रतिप्रसः
 केनवाप्रजितादेवी प्रथमेकै
 श्वापरे । नारायणउवाच ॥
 ब्रह्मणा वेदजननीपूजिता प्र
 थमे मुने । द्वितीयेचवेदग
 णे सत पश्चाद्विद्वंगणैः ।
 तदाचासपतिः पूर्वपुत्रयामा
 सभारते ॥ ततपश्चात्पुत्र
 यामासु र्वर्णाश्चत्वारपवच
 इति ब्रह्मवेवते प्रकृतिवैरे
 ॥ अध्यायः ॥
 सावित्रीव्रते स्त्री ज्येष्ठकुसुच
 तदंशे स्त्रीकर्तव्यनियमवि-
 शेषः । तद्विवरणं । यथा । पराश
 रः । मेघनाद्वृषभे वापि सावित्री
 ताविनिर्दिशत । ताचतदंशी
 ज्येष्ठकुसुचतदंशे सावित्री
 मन्त्रयेति याः । वटसूत्रे सोप-
 वासा नतावैधव्यमासुयुः ॥
 राजसातोऽ कुतचित्तामण्यः
 ज्येष्ठे सासि चतदंशे सावित्री
 व्रतश्रुतम् । अवेधव्यायकृ वै
 तिस्रियः श्रद्धा समन्विताः
 व्रतमायेत अनन्तचतदंशीव्र
 तोक्तमाचरेति । दृष्टपरिकल्पा
 ता व्यायात् । तउक्ते मतस्य-

पराशरे । गर्भिणी सतिका न
 कंजुमावीच रजस्वला । यदाशु
 हातदानेन कारयेत् कियते
 सदा । उपवासशक्तौ नक्तं
 भोजनं कुर्यात् । उपवासेषु
 शक्तानां नक्तं भोजनमिष्ट
 ते । इति तद्व्रतवचनोत्तरात्
 श्रुत्वा चेत् एजो कारयेत्
 कार्षिक श्रोतृणासादिकं सदा
 शुद्धया शुद्धयाच सयं किय
 ते । पके स्मृति पराभावाद्येव
 हंमानोपध्यायाः । नारदः ॥
 दिवाभागे त्रयोदशे यदाच
 तदंशी भवेत् । तत्र एव सदा
 साध्वी देवी सदा वता सर ॥
 दिवाभागे देउदयमात्रसत्वे
 पिश्रुतपत्र प्रदोष व्रतमाचरे
 ति एवीरे तद्विधत्तेपि परादेवि
 संख्यापिते पराद एव त्रिसं
 ध्यापिनीतिवचनात् । यदा
 तदंशी परायेन तस्याविधा । त
 दापि पराह एता । यथा । ज्योति
 षे । चतदंशे सप्तावासायरा
 भवति नारदः । उपोषाष्टजनी
 यासा चतदंशे चिधानतः
 सासावित्री । ततश्चासावासा
 या सावित्रीव्रत विधाने शिना

शेरा तथा प्रेतेति वचनेनै
 तत्परं । पराशरः । सावित्रीम
 द्रुयिता त फलाहारा परे
 ति । ततश्चाविधवानासीद्विभो
 गान लभेतसा । इति तिष्ठा
 दितत्वे । अन्यतवनपवीय सा
 वित्रीव्रतकथायादृष्टये ॥
 सावित्रीव्रते स्त्री यज्ञोपवीते
 इति शहरत्नावली ॥
 साधयन्दकः पुं ज्येष्ठी । इति
 केचित् ॥
 साधुकः पुं कंबलः । इतिहा
 रावली ॥
 साधुधीः स्त्री सधुः । इतिवि
 काण्डशेषः ॥
 सास्थिताम्राहं स्त्री कोस्ये । इति
 ब्रिकाण्डशेषः ॥
 सास्त्रा स्त्री गोगालकंबलः ।
 इत्यमरः ॥
 साहचर्ये स्त्री सहचरस्य भा
 वः । सहगमने । सहचरशब्दात्
 स्यप्रत्ययेन निष्पन्नं । सहचारः ।
 सामानाधिकरण्यं । एकाधिक
 रणवृत्तित्वे । यथा । प्रायशा
 र्थभेदेन साहचर्याच्च ऊचि
 त् । इत्यमरः ॥
 साहयः वि सहनकारयिता । इति

व्याकरणं ॥

साहसं स्त्री देउः । इत्यमरः ।
 सच विविधः । यथा याज्ञव
 ल्यः । साशीतिपणा साहसो
 देउ उन्नसमाहसः । तदहंमध्यमः
 प्रोक्तस्तदहंमध्यमः स्मृतः । इ
 ति प्रायश्चित्ततत्वे । वलातका
 रकृतकाये । इति मेदिनी ।
 उक्तकर्म । अविमृष्यकृतिः ।
 हेयः । इतिहेमचन्द्रः । पश्चाद्दो
 ष मनालोच्य करणं । ततचो
 य परदारगमनादि । इति मु
 गधोप दीकायो दुर्गोदासः
 साहसमाह नारदः । मनुष्य
 सारणं सेयपरदारमिमर्षणं
 मारुष्य मन्दनेचैव साहसमे
 चयस्मरते । अत्र सद्यप्येतरे
 रापने । यथा । साहस सेयया
 रुष्य गोः भिक्षापासयेस्त्रियो
 विवादयेत् सद्य एवकालो
 ऽभ्येच्छया स्मृतः ॥ विवाद
 येत् सद्यप्येतरेदारपयेत् ।
 इति मूलपाणिः । तत्रहासा
 दयोपि साक्षिणो भवेति ।
 यथा उपना । दासोऽथोवधि
 रः कुली स्त्री बाल साविवाद
 यः । एतेऽप्यनभिसंबंधाः साह

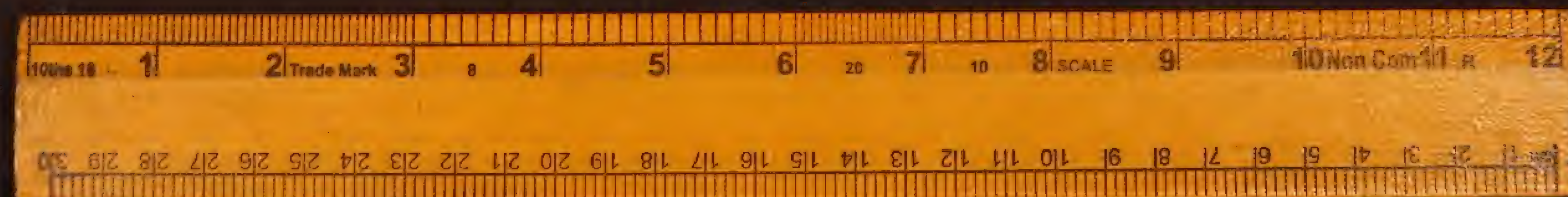

से साक्षिणो मताः । इति
वहारतत्वे ॥
साहसः ॐ अग्निविशेषः । य
था । प्रायश्चित्ते विधुश्चैव पा
कयत्ते त साहसः । लल्लोमेव
वक्तिः स्यात् कोटिरोमेकताश
नः । इति तिष्ठादितत्वे ॥
साहसोकः ॐ विक्रमादित्यरा
जः । इति जराधरः ॥
साहसिकः वि मनुष्यमारकः
चौरः । पारदारिकः । परुषवा
दी ॥ अन्तर्वादी । इति साह
सप्रवार्थदर्शनात् । एते अ
साक्षिणः । यथा नारदः । से
नाः साहसिका धर्ताः कित
वायोधकाश्च ये । असाक्षिण
स्तुतेऽष्टा स्तेषु सत्यं न विद्यते
इति यवहारतत्वे ॥
साहसे ज्ञी सहस्रसमूहः ।
सहस्राणां समूह इत्यर्थे सप्रम
येन निष्पत्तेः । सहस्रमात्रे । यथा
हरिस्ते साहसे कमल वलि
साधाय पदयो यदेकोने त
स्मिन्निजमुदहरत्तेरुमले ।
गते भक्तपुत्रकः परिणतिसौ
चक्रवर्षा यथा लोभताये वि
प्रहरजगती जगता । इति

साहसस्तवः । सहस्रेण जी
ते सहस्रसंवेधिनि च वि ।
साहसः ॐ सहस्रसंख्याका
जादिनावली । इत्यमरः ॥
साहायकं ज्ञी साहाय्य । सहा
य्यभाव इत्यर्थे कण प्रत्यये
न निष्पत्तेः ॥
साहाय्यं ज्ञी सहायता । सहा
यशवात् स्य प्रत्ययेन निष्पत्तेः
साहित्यं ज्ञी स्त्री मेलने । स
हित्यभावः । इत्यर्थे स्य प्रत्य
येन निष्पत्तेः । परस्परसापेक्षा
णां तत्पदार्थानां युगापदेक
कियावयित्वे साहित्ये । इति
प्राह विवेकः । तत्पदवदेक
कियावयित्वे । उद्विष्टावयि
शेषत्वेन । इति शब्दशक्तिप्र
काशिका । साहित्यं एककि
यान्वापित्वे । तद्यथा । यव लरि
रपलाशोऽस्ति । इत्यत्र यवरात्र
दिग्पलाश प्रतियोगिकं यत्
साहित्यं तन्निर्गमितं यदवयव
विभागरूपफले तज्जनिकाया
द्विदि किय नदनुकूलकृति
मास्ते । इति सारमेजरी । मनु
ष्यकृतप्राकमयप्रयविशेषः
सतु भद्रिचु क्रमासंभवमात्र

भाषवि मेचरत विदग्धमुखं
अनशोतिशतकप्रभृतयः ॥
साक्षी ज्ञी मेलने । सहितत्वे ।
इति धरणिः ॥
साक्षीकृत ॐ समभिवाहारी ।
साक्षीकृतं कृपातोः कृष्प्र
त्ययेन निष्पत्तेः ॥
साक्षयः ॐ मेधादिप्राणिभूते
पशुपुङ्गवः । यथा । मेधादि प्रा
णिभूते स्यात् साक्षयश्च समा
कृतः । इति शब्दरत्नावली ॥
साक्षरे वि अक्षरयुक्ते । अक्षरे
ण सह वर्तमाने । इति ब्रह्मवी
दिसमासनिष्पत्तेः ॥
साक्षी य प्रत्यत्ते । तत्त्वे ॥
इत्यमरः ॥
साक्षी वि वृत्तः । इति हेम
चन्द्रः । तत्पर्यायः । प्रत्यक्षद
र्शनः । इति शब्दमाला ॥
तस्य मिष्णकथने अकथनेच
दोषो यथा । एष्टो हि साक्षीयः
साक्ष्यजानन्नप्ययथा वदेत् ।
सप्रतीनात्मनः सप्रकृते ह
स्यात्तथा परान् । यश्च कार्या
धीतन्त्रो जानन्नपि न भाषते
सापि तेनैव पापेन लिप्यते
नाशसंशयः ॥ इति महाभार

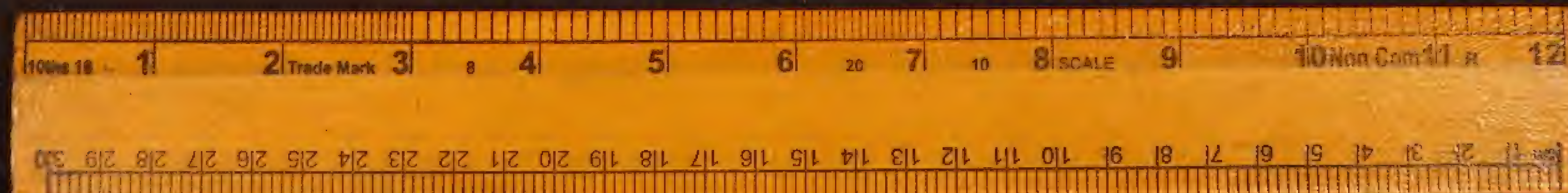
ते आदिपर्व । अपिच । ब्रह्म
संस्थाप्यहारीच मिष्णसाक्ष
प्रदायकः । मित्रदेशी कृतव्रश्च
वृषवाहकसंप्रकृत । एते महा
पातकिन विषु लोकेषु निर्दि
ताः । कालसूत्रेच नरकेपतेति
ब्रह्मणः प्राते । इति ब्रह्मवेवेने
गणपतिसूत्रे ५५ अध्यायः ॥
अपरंच । मिष्णसाक्ष्यो ददा
निकासात् कृपातथाभयात्
सभायेणातिकेवति सकृत्तच्च
इति स्मृतः । मिष्णसाक्ष्येणाति
कंवाभारतेवक्तियोरप । याव
दिदसहस्रच संप्रकृतेवसेदुवे
सेतने वेष्टितेः संप्र तीतशुभ
लितस्तथा । अन्तेच संप्रवि
एतत्रयमदनेननादितः । कुकला
सोभवेन्नव भारतेसमजन्मसु
सप्रजन्मसुमंडकः पितृभिः स
प्रभिः सह । ततोभवेच्चलश्च
महारोपचणालमलिः । ततो
भवेन्नरो सकलतः पृष्टस्ततः
शुचिः । इति ब्रह्मवेवेने प्रकृ
तिखंडे ५६ अध्यायः । सर्व
शरीरेषु श्रीकृष्णस्य साक्षि
पत्नेयथा स्थलतरंगप्रमनिस
स्ममदर्शने । स्थिते सर्वशरीरेषु

साक्षिपुमहृषकं । शरीरवेने ते वास अवलगा प्रवर्णादुत्र
सगुण मशरीरे गुणात्करे ॥ रसाक्षीत्यर्थः । पवेयोः पिना
इति वसवेवेने श्रीकृष्णजः । गूढतया प्रत्यर्थिवचने प्रा
मावेदेऽऽध्यायः ॥ वितः सह गूढसाक्षीत्याहसप
साक्षे लो साक्षिकस्म । यथा व अर्थिनास्वार्थ सिद्धार्थ प्रत्य
मनुः । समस्त दर्शनात् साक्षे व अर्थिवचनेस्फुटं । यः प्राप्यतेत
प्रवर्णाच्चैव सिध्यति । एतत् दाशुको गूढसाक्षी सञ्च्यते
प्रमाणमात्रोपलक्षणं । अनु तेनात्यन्तरवाद्यभिहितार्थवि
भावीचयः कश्चित् कुर्यात्सा षयक दृष्टकारणान्ते विस्तरप
स्यविवादिनां । इति तद्वचना नेसाक्ष्य मिति स्थिते । तत्रनार
तशत । अतएवाकृतमपिसा दः तेषा मपि नवालः स्यात्तेको
क्षिण माह । मनुः । यत्रानि नस्ती न उष्टकृत । नवाभ्यवेन
रुद्धो वीक्षेत मृणयाद्वापि चाराति द्रुपुस्ते कार्यसम्यया
किंचन । एष्ट स्तत्रापितद्रुव कार्यसदपि अन्यथा तद्विरु
यात् यथादृष्टे यथाश्रुते । द्धत्वेन । एवंच यदि परमार्थमि
अनिरुद्धस्तत्र साक्षित्वेनानि कत्वेन बोधवादीना मपिसत्य
युक्तः । परस्परयापि अवलगा वादित्वे निश्चीयते तदा तेऽपि
ह विसुः । उदिष्ट साक्षिणि स साक्षिणा भवितु महेतीति । ते
तेदेशांतर गतेऽपिवा तदभि वा साक्ष्य विधायकं वक्ष्यमानम
हित श्रोतारः प्रमाणं नात्रसं तुवचन मपि एतादृशिवचने ॥
शयः । अस्यान्तरसंज्ञासाहता याहवल्काः । अवराः साक्षिणो
रदः । साक्षिणा मपियतसाः सेयाः श्रोतस्मान्ते विधारताः
स्य स्वपक्षे परिभाषतो । अव यथाजाति यथावर्णो सर्वे स
एतात् प्रावर्णाद्वापि समाह्य वैषुवास्तुताः त्रयोऽवरातिक
संसंज्ञकः । स्वपक्ष संवेधि हा येवां ते अवराः विभ्यो
साक्ष्यपरिभाषतो साक्षिणोयः प्रमूना भवतीत्यर्थः । यथे
स्वयंश्रुणाति अर्थिना प्राप्य ति यो यज्ञातीय सस्य त-

ज्ञातीयः साक्षी ॥ स्त्रीणां हि वादिताशयः । विचारस्यतत्र
योऽन्यजाना संत्यजाः । यथा निर्णयाधीनतात् । तदाहमनुः ।
वर्णं ब्राह्मणानो ब्राह्मणाः स एकोऽप्यः लब्धः साक्षी स्यात्तत्रक्यः
विषादीनां त्रिषादयः । अभावे प्रयोऽपिनवियः । स्त्रीबुद्धेरपि
तततरेदं विना सर्वेष्व ॥ रत्नात्त दोषे श्रान्येऽपिये वृत्ताः
अवरा इत्यस्यापवादमाहसपव एकोऽप्यः लब्धस्तु साक्षी स्यादिति
उभयानुमतः साक्षी भवेदेकोः ऊल्लूकमहृष्टतयादः ॥ एको
पिथयवित । उभयानुमतत्वेथ लब्ध स्तसाक्षी स्यादितिजी
सर्वित्वेच नियतेतरे । तदाह मृतवाहन धृतपाठस्त न यु
विसुः । अभिमनगुणसंपन्नत्त कः । लब्धाश्वेदहवोप्यसाक्षि
भयानुमत केकोऽपि इति । अ एतभवित महेतीति । एकपदे
तपव श्रोत्रिय मप्येकं निषेध स्वयंश्रुतापत्तेः । भवत वा तत्
यति बृहस्पतिः । नव समपेच पाठः तथाप्येक इत्यनुशेषात्
वास्य श्रुतारस्तय एववा । उ तत्रिषेधमुत्वेनालुब्धस्येकस्य
भोत श्रोत्रियो ग्राह्यो नेकंष्ट नुमतिसत्ते यमवित्त मेतरे
कृतकदाचन । एकोमिलित एण साक्षित्वे बोध्यं । इत्यर्थेना
गुणसंपन्नः प्रधानकल्पः । तद नविशेयः । अतएवविस्तरप्र
भावे उभयानुमतमात्रोऽपिशा भूतीनां उभयानुमत एक एव
य स्तदाह नारदः । उभयानुम साक्षीति व्याख्यानेयमविदिति
तो यः साक्ष्यो विवक्ष्यमानयो नोक्तं । दोषे स्तसाक्षिभिः । तथा
भवत्येकोऽपि साक्षित्वेप्रष्टव्यः च नारदः । स्तेनोः साक्षिका
स्यात् ससंसदि । उभयानुमत भूतोः कितवा योयकाश्रये
एकोऽप्यः लब्धत्वादिना सर्वजन असाक्षिणस्तु ते उष्टा सैषुस
प्रसिद्ध श्रेतरा साक्षित्वेसंस त्येन विद्यते । कितवा धृतक
दि वक्रजने सन्निधौ प्रष्टव्यः । राः ॥ अपवादमाह उष्टात्ता
तथात्वे स्तेर वेरादिसत्तेऽप्य दसोऽप्योवधिः । ऊष्टीस्तीवा
कीर्ति भयात् समाभिधानसंभ लः स्वविशेदयः । एतेऽप्यन

भिसंबंधाः साहसे साक्षिणो ज्ञादिति व्यवहारमाहका। अतः
मताः। साक्षिणो ग्राहनेदियग्रामः पवकात्यायनः। सृणादिषु
आदिशब्दात् कितवाद्यः। ३ रीतेत साक्षिणः स्थिरकर्मस
भयानुमताभावे शुचिक्रियता साहसात्ययिकेनैव परीक्षा
दिशुण्यक्तश्रेको ग्राहः। तथा चित्स्मृता। इति। आत्रियादी
व्यासः। शुचिक्रियश्च धर्मज्ञो ना मसाह साह नारदः॥
योऽन्यथाप्यनभूतवाक्यप्रमाण आत्रियास्तापसावृद्धा येचप्र
मेकोऽपिभवेत् साहसेषु विशेष व्रजितानराः। वचनाज्ञेषुसा
षतः। अनुभूतवाक्यस्थानांत चित्तेनाज्ञे रुदाहृतः। वच
रे सत्यत्वेनेति। भवदेवभट्टोः नादिति आत्रियतादिशुभाभि
येवे। कात्यायनः। अमंतरस्तु थानात् नचतत्राज्ञेहेतुरित्यर्थः
निःक्षेपे साहस मेकोऽपिदा तथाच स्त्रीयवेदिककर्मकर
पयेत्। प्रार्थनाप्रहितःसा एवग्रतया परकीयकार्ये
सी भवेदेकोऽपियाच्यते। से विस्मरणसंभवात् साक्षित्व
स्कृते येन यत्पापे तत्रेन रूप लघुकार्यनियोगे तच्छा
वविभावयेत्। एकपवप्रमा पभयेन व्यवहार दृष्टोऽपिना
णसविवादे परिकीर्तितः। से त्र एकृतीति तत्साहसकरणान
स्कृतेयदिते। यापेकुंडलादि यकाचनते साक्षिणःकर्तव्याः
विलुः। स्तेय साहस वादंड किंवकृताः स्वयंसाक्षिणोभवे
पारुष्य संप्रहतेषु साक्षिणो तेव। उभौत आत्रियो स्याता
नपरीता इति। स्तेयपरदासस मितिस्मृतेः। वृद्धसासाक्षित्वेव
नादि कार्याणो निरुद्धेनैव कि द्वादेवग्राहनेदियत्वादित्यर्थः
यसागतात् देवादेवपरसाहि मनुः स्त्रीणांसाहसिद्यःकृष्य
णाभवेतीति नपरीता इत्युक्तं हिज्ञानोसदृशा हिजाः। मृश
तेषां वाक्यंत भिन्नभि भावादि अश्वेतःपुत्राणा मेत्यानामस
निवृणोतेनोपपत्त्यनुपपत्ति योनयः। अतर्वैपुसत्यरणवा
भ्या साक्षाच्चनीये नतुनक्षमा शरीरस्थाययेऽपिच विनाप्य

संभवेकांयं बालेन साक्षिणो लक्षः। सत्यो प्रतिज्ञायस्याचुः
वा। शिष्याणावेधुनावापि दासे साक्षिणःसजयीभवेत्॥ अथ
सभृतकेनवा। देवज्ञायासा आवादिनो यस्य पुवस्तस्यप
त्रिधेसाहस्येच्छते हिजात। राजयः। वर्णातो हिवधोयत्र
उदस्युतात् प्राप्नुतात् वा पु तत्रसाहसतवदेत्। ततपाव
वाक्येवैपुचिःपुचोत्। इतीति नाय निर्वाप्य शुरुःसारस्ततो
आयाग एच्छते सत्ये इतीति हिजेः॥ गौतमे। नान्तवच
पार्थिवे। गोवीनकोचने वैपु नेदोषो जीवनेचेतदधीनं।
पुत्रं सर्वस्त पातकेः॥ गोवी नतुपापीयसो जीवने। इति
जकाचनापहारे यतपायं तत्र हेये वरुनोवचने समेषु
वान्ताभिधाने साक्षित्वेवैपु णिनांतथा। गुणिहेयेतवच
एतत् साहसान्ताभिधानेन भ नेग्राये येगुणवजराः। तेषा
वान् सर्वेःपातकेसंवध्यते इत्य मिनिशेषः। यत्ते। साक्षिणा
त्ता मृद्वच एच्छते। व्रस्यो लिखितानांच निर्दिष्टानांच
येस्तुता लोके येचस्त्री बाल वादिनां। तेषामेकोऽप्यथावा
जातिनः। मित्रदुःकृतज्ञाश्च ते ही भेदात् सर्वेऽप्यसाक्षिणः
तेसुवदेतो स्या॥ इति मचु अनिकामायनवचनेतत्राणां
क्तं दृषणे। सतफलेच॥ अथ त्रयाणां साक्षिणां मध्ये एक
मेय सहसंच सत्येच तलयाध साप्यत्यथा वादे श्वपरस्य त
ते। अथमेयसहसादि सत्यमे तुन्यस्य सतप्रतिपत्ततयात्
वातिदिशते। इति मनु नारदे तीयस्य किंचिद्वादित्वे तत्रमे
क्तं आचयेत्। याचवल्क्यः॥ दास्यस्य विरुद्धाभिधाने
नददातिदियःसाहसंज्ञानत्रपि भेदात् साक्षिणोन्नर्तयः।
नराधमः। मृकृत्साक्षिणोपा तिपरे। वृहस्पतिः साक्षिहेये
पेस्तुत्या देवेनचेवदि। कात्या कर्मनिष्ठानांग्रहणमाह। गुणि
यनः। अवीचि नरकेवर्ष वसे हेये क्रियावता भिसनेन। तथा
युः कृत्साक्षिणः। याचव साक्षिणोऽर्थिसमुदिष्टान सत्स

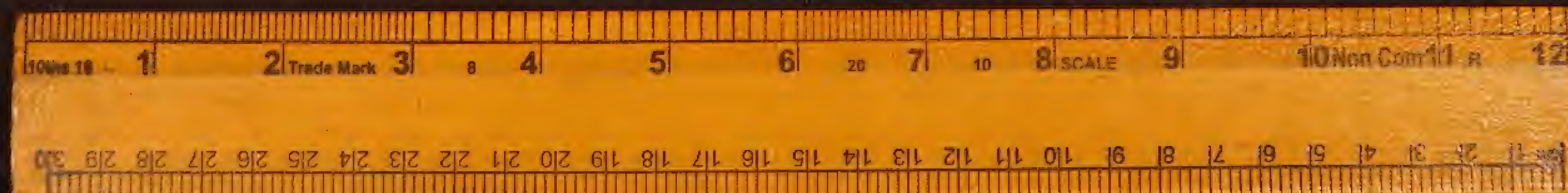

दोषेषु दोषयेत् । अदृष्टं दृष्टं
यत् न वादी तत्तत्समं देउमहेति
इति । तत्समं विवाद समं । स
भासदादि विदित साक्षिरूप-
णमेव ग्राह्यं ननु ग्राह्यादिसाक्षि-
भिः प्रतिपाद्यं । अनवस्था पाता
त । इत्याह नारदः । सभासदां प्र-
सिद्धं यत्साक्षिद्वयं मयापित्वा
साक्षिणोद्वेगं ग्राह्यमसाध्यं
दोष वज्रनात् । अन्येऽपि सा-
क्षिभिः साध्यो दृष्टो एव साक्षि-
णो । अनवस्था भवेद्दोष स्तथा
मप्यन्यसंभवात् । असाध्यं सा-
धनान्हे । सिद्धत्वाद्दोषवज्रना-
त् । अनवस्था वराहनात् । तस्मात्
सिद्धदृष्टाणामेव ग्राह्यं । दृष्टां
साहकात्यायनः बालोऽज्ञाना-
दसत्यान्तीपायाभ्यासाच्च कूट-
कृत । विवृणोत बोधवत्त्वहात्
वैरनिर्गतनादरिः । यः साक्षीने-
वनिदिष्टो नाभूत्ते नैव दर्शितः
द्वयान्निष्ठाति तथैव वादेऽप्य-
साऽपिनशयमः । कात्यायनः
क्रियानदेविकी प्रोक्ता विद्य-
मानेषु साक्षिषु लेख्ये च सति
वादेऽपि नदिर्जनचसाक्षिणः
समन्तं साक्षिणोपशब्दोऽस्त्व

विशोधयेत् । पततसंशयात्
छेदे बोधो । याज्ञवल्क्यः नि-
कृते लिखितानेक मेकदेशे
विभावितः । दायः सर्वोद्वेग-
ग्राह्य ग्राह्य स्तेनिवेदितः । यो
लिखितानेकं स्वर्गादिकेऽपि
पतयति स एकदेशे साक्ष्यादि-
भिर्विभावितः सन सर्वानदृष्टा-
तः कात्यायनः । यथैकदेशे
साक्षिक्रिया विद्येत मानुषी ।
साक्षात्प्राप्तत्वात्पि देविकी
वदतांत्वात् । वदतां विवरतामि-
त्यविशेषात् दर्शयति । पूर्णा
पि देविकी समग्र विषयिकाः
पिनग्राह्या तेनैकदेशप्रतिपा-
दिकया मानुष्याक्रियया सम-
स्तसाध्यसिद्धिरिति । साधारणा
प्रेनिगदिने साक्षिभिः सफलं भवे-
त् । सीसंगे साहसे चोद्यं यत्सा-
ध्यपरिकल्पिते । इति कात्याय-
नवचनेतत्तद्विषय प्रदर्शकः ।
गानित्वाप्यप्यज्जवेऽपि योज्य-
मिति । यत्तु अनेकार्थाभिया-
गे तु यावत् संशोधयेदनी ।
साक्षिभिः सावदेवासौ लभते
साधितं धने । तदुत्पाद्यनमित्त-
पञ्चादि विषयक । तथाहि ।

नाताविध पित्रोर्नामभिषुक्तेना
ज्ञानतानाहे ज्ञानासीति उत्तर-
वादिना साक्षादिभिः कवदने
प्रतिपादयति तावदेव प्रवेण
दातव्ये । एवमेव विषयः जी-
मतवाहन प्रभृतयः । कात्या-
यनः । अनुमानादुरः साक्षीसा-
क्षिभ्या लिखितेऽपि । अनिरु-
विपुलधी भुक्ति लोभो गरीय-
सी । अनुमाने प्रत्यासंकलिते
तदाहमत्रः । वाहोर्विभावयेति
गोभीवसेतर्गतेत्वात् । स्वर-
लिङ्गिताकारैश्च दृष्टाचेष्टिते
नच । स्वरो गङ्गादिः । वर्णो
भवाभाविकः । उगितेस्त्वदेव
पुरोमोचादि । आकारो विकृतः
चक्षुषा कातेरा । चेष्टितेन स्या-
नग्राह्यादिना । पञ्चात्रायथा-
सिद्धे ईर्निद्रूपत्वादेभ्यः साक्षी-
वलवान् इत्यर्थः । साखनिद्रूप-
त्वेन याज्ञवल्क्यः । दृष्टादेशे
तरेयानि सृक्कणीपरिलुब्धिव-
लनादेस्तिष्ठते चास्य सुखेव
ल्पमेति च । परिशुष्यत सख-
हाकेषाविकृतं वक्रभायते वाक्-
चक्षुः एजयति नो तथोष्टो नि-
धुंजतापि । स्वभावादिभुक्तिग

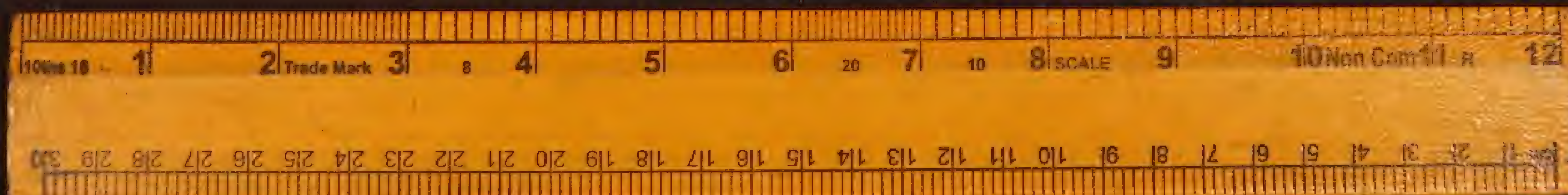
छेत्तनोवाक्काय कर्मभिः । अ-
भियोगे च साक्ष्ये च सङ्गः परि-
कीर्तितः नपरोक्तावाचे प्रतिव-
चनेन एजयति तथोष्टो चक्षु-
श्च परकीय वीक्षणो न विभुंज-
ति कृद्देली करोति यदा मनोवा-
कायकर्मभिः स्वभावात् ए-
वोक्ता यथागोरोप विकृतिग-
च्छेत्तदा सङ्ग इत्यर्थः । अत-
एव श्रीरामायणे । आकारश्चा-
यमानोपिनशक्ताः सौमिगृहि-
ते । वलादि विवृणोत्येव भा-
वमन्तर्गतेत्वात् । आकारो देह-
धर्मः सुखाप्रसादवैवर्णे च
नारदः । सुदीर्घाण्यपिकालेन
लिखितं सिद्धिमाप्नुयात् । स-
ज्ञानज्ञानतो लेख्य मज्ञानेन
तु लेख्येत् । सुदीर्घाण्यपि
स्कारोद्देशक लिखनसत्तादये
चिरेणापि साह्यं दाते प्रस-
ति इत्यर्थः ॥ लिखितं सहस्र-
न लेख्येत् तदन्ते परहस्तेन
साहसासः । अलिपितो म-
णी यः स्यात् लेख्येन स्वम-
तेन सः । साक्षी वा साक्षिण-
मेव सर्वसाक्षि समीपगः । व-
हस्यतिः । लिखितं ज्ञातिनेयञ्च

सीमायाश्च समेततः अकृतोऽपि पत्रे सल्लोखनिर्णयः । तथा । स
भवेत् साक्षी ग्राम सत्रनमेश मवेतेषु यदृष्टं वक्तव्यं तत्रैव
यः ॥ अकृता अपिसाक्षिणोभ वच । विभिन्नेनैव कार्ये तत्र
वेतीत्याह त स्मिन् कात्यायनो । दृक्तं एषक एषक । नाए
अत्र पुन रनिर्दिष्टाः साक्षिणः हे रनिर्दिष्टे वा समे सत्यप्रय
समुदायताः । ग्रामश्च प्राद्विवा त्ततः । वक्तव्यं साक्षिभिः साक्षे
कश्च राजाचक्रवर्हारिणो । का विवादस्थान मागतेः ॥ अनुदि
यस्य भूतरो यः स्यादर्थिता प्र येन विज्ञेन दृष्टं सम्प्रविदात
हितप्रयः । ऊत्याः ऊलविवादे यत् । प्रत्यक्षे तत् स्मृते कार्ये
उभवेयुस्तेऽपि साक्षिणः । स्मृतिः साक्षे साक्षी तु तद्वदेत् ॥
दत्तादत्तः च भृत्यानां स्वाक्षितो नारदः । यः परार्थः पहरति स्वा
निर्गमे सति । विक्रीयादानसं वाचं पुरुषायमः । आत्माशे
वेधे कौत्वा यन मनिच्छति ॥ किं न कुर्यात् स पापी नरक
घृते समाकृत्ये चैव विवादे स निर्भयः । अर्थवे वाचि नियता
मुपस्थिते । साक्षिणः साधनेषु वाङ्मूला वाग्विनिःसृता । यस्त
क्तं न दिव्यं न च लेखकं ॥ तो स्तनयेद्वाचं स सर्वलोचक
प्रक्रांते साहसे वापि पारुष्येन न्नः । बोधायनः । पंचपुष्पः न
इवाधिके । वलाइवेषु कार्येषु ते हेति दृष्टहेतिगवात्ते । श
साक्षिणो दिव्य मेवच ॥ दृष्ट तमस्यान्ते हेति सहस्रं पुरुषा
स्यतिः । लेख्यं वा साक्षिणो वा न्ते । हेति जातानजातोश्च हि
पि विवादे यस्य हविताः ॥ त राणां च न्ते वेदन् । सर्वभूष
स्य कार्यं न सिध्येत यावत्तत्र न्ते हेति साक्षे साक्षी सुधाव
विशेषयेत् । तल्लोख साक्षि दन् ॥ दृष्टस्यतिः । यस्याशेषे
इय प्रमाणं ॥ लेख्येण धन प्रतिज्ञाते साक्षिभिः प्रतिपादि
माह । कात्यायनः । खहस्त ते स जयी स्यादत्यथात सा
लेख्ये मेरेहे जीवतो वा स्मृत ध्यायनसमाप्नुयात् । यावत्त
स्पृच । तत् खहस्तकृतै रन्यैः ल्पः ॥ उक्तः पि साक्षिभिः ॥

साक्षे यद्यन्ये गुणवन्तराः । हि इति जराधरः । उभाविः २५ ।
गुणं वायथा वृषः कुराः स्य नावरायुधः २५ सहानादः २६
एवसाक्षिणः । अन्यथा सर्वे वि मृगपतिः २७ इति हेमचन्द्रः ॥
परीताथ प्रकारेण कुराश्च ना पंचमृतः २८ नली २९ मानी
देयवचनाः । तथा । यः साक्षे ३ क्रव्यादः ३१ मृगाधिपः ३२
प्रादितोऽन्येभ्यो निष्कृते तम मृगः ३३ विक्रोतः ३४ द्विर्यंत
साहृतः । सहायोऽप्युपदेष्टुं कः ३५ वज्रवलः ३६ दीप्तः ३७
आहारां च विवासयेत् ॥ त् वली ३८ विक्रमी ३९ दीप्तपिण
मनेभ्यः साक्षे प्रावयेति वादि लः ४० तन्मोसगुणः । अशः प्र
वा प्रयुक्ता यः प्रावितः कारि मेहजठरामयज्ञाज्ञानाशिते ।
तद्वयात् पदसिद्धिः । एवम्भः इति राजनिर्घण्टः । अपि वा सिं
तोऽपि सभायां निगदकाले सा ह्याच चक्रा मृत्त तत्त हीपि
सं निष्कृते य स्तस्याष्टगुणे नस्तथा । वज्र जेवुक साक्षीरा
दण्डः ॥ इति व्यवहारत इत्याद्यास्त गुहाश्रयाः । गुहा
त् ॥ प्रायावातहरा गुरुस मधुराश्च
सिंहः पुं स्वनामाख्यातपपुः ते । त्रिगुण वल्गु हितानित्यं
तत्पर्यायः । मृगोदः १ पंचा नेत्रगुह विकारिणो । इति भा
स्यः ३ हर्म्यतः ५ केशरी ५ ह वप्रकाशः ॥ पदोते श्रेष्ठार्थ
दिः ६ इत्यमरः । पारीन्द्रः ७ से वाचकः । इति मेदिनी ॥
तर्पिगलः ८ काण्डीरवः ९ ये अर्हतो भुजः । इति हेमचन्द्रः ॥
चण्डिखः १० पौलस्तः ११ भीम रक्तशिखुः । इति राजनिर्घण्टः
विक्रमः १२ सटांकः १३ मृगर मेघादि हादशराष्ट्रपतीत पं
द १४ मृगराजः १५ मरुतप्रवः चमराशिः । तत्पर्यायः लेखः २
२६ केशी २७ लघ्वीकाः २८ करि इति सत्तुल्यमुक्तावली । त
दारकः २९ इति शास्त्रेतावली स्यापिष्टात्रीदेवता सिंहः । स
महावीरः ३० सेतपिणः ३१ राज चमत्ता सर्वफलानी मृगदाय
मोचनः ३२ मृगादिः ३३ ॥ अजरफलाणी प्रथमपादेन भव

ति। अग्निगणः। पीतवर्णः। इतः हेमचंद्रः ॥
 पर्वधनुर्वर्णः। पितृप्रकृतिः। ए सिंहधतिः पुं सिंहपट्टः। सिं
 र्वादिकस्वामी। पर्वतचारी। सवि
 यवर्णः। क्रूरः। महाशत्रुः ॥ अ
 ल्यसेतातः। अल्यस्त्रीसंगश्च।
 तत्र जातफलं। कोयो। श्रीच
 गतिः। हास्यवाणिः। अतिव
 क्ता। चंचलः। शीतलः। मत
 सप्रियश्च। इतिहृत्जातकाद
 यः ॥ मेवादिहादशालप्रोतरी
 तपंचमलग्नं। तत्र जातफलं
 सिंहलग्नं समुद्रतोभोगीश
 बुविमद्वैतः। स्वल्पादरोःल्य
 पुत्रश्चसोतसाहीराजविक्रमः
 इति कोटीप्रदीपः ॥
 सिंहकेलिः पुं मेजघोषः ॥
 जिनविशेषः ॥ इतिविकाण
 घोषः ॥
 सिंहकेशरः पुं वक्रलः। इति
 विकाणघोषः। सिंहसजराच
 सिंहतलः पुं कुतोजलिः। क
 रद्वयोजनं। इत्यमरीकायो
 गमाश्रमः ॥
 सिंहतण्डः पुं सेकंडवृत्तः ॥
 इतिराजनिर्घण्टः ॥
 सिंहहारं स्त्री प्रवेशद्वारं। त
 तर्पणाय। प्रवेशाने ॥ इति-

हनादसदृशशत्रुः ॥ यथा। त
 यार संचातशिलोः सरोधेः स
 मुलित्वेन दर्पकलः ककुद्धान्
 दृष्टः कथंचिद्भवये विविधै र
 सोढ सिंहधनिरुन्ननाद। इति
 कुमारसेभवुः ॥
 सिंहनादः पुं योधानोरणेन
 साहजयः। तमय्यायः। ल्व
 रा २ इत्यमरः राजयुथ दश
 नात् तद्वगाय यथा सिंहस्य
 नादस्तथा परवत् भगवत्स्वात्
 साह विद्वद्वयैव योगवः स।
 सिंहसेव नादः सिंहनादः ॥
 इतिभरतः। सिंहशब्दश्च ॥
 सिंहनादकः पुं वक्रारः। सिं
 इतिभाषा। इतिहागवली ॥
 सिंहतादिका स्त्री डुरालभा। ३
 तिशावचंद्रिका ॥
 सिंहपर्णी स्त्री वासकः। इति
 जराथरः ॥
 सिंहप्रक्षिका स्त्री चित्रपर्णी-
 का। स्रष्टाकृतिइतिभाषा। ३
 तिरत्तमाला ॥
 सिंहपल्ली स्त्री चित्रपर्णिका
 एप्रिपर्णी। इत्यमरः। माषपर्णी

इतिरत्तमाला ॥
 सिंहपल्ली स्त्री एप्रिपर्णी। ३
 तिराजनिर्घण्टः ॥
 सिंहमुखी स्त्री वासकः। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 सिंहगाना स्त्री डुरा। इतिहेम
 चंद्रः ॥
 सिंहगया स्त्री डुरा। इतिश-
 वरत्नावली ॥
 सिंहलं स्त्री रंगं। इतिहेम
 चंद्रः। रीतिः। तच ॥ इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 सिंहलः पुं स्त्री देशविशेषः
 शिलोन इति ख्यातः। यथा
 दक्षिणेति माहेड मलया
 इत्यमरककाः। चित्रकूटमहा
 राणकोचीसिंहलकोकणाः। ३
 तिजोतिस्तत् ॥
 सिंहलया स्त्री सिंहली। इति
 राजनिर्घण्टः। सिंहलदेशवा
 सिनीच ॥
 सिंहलास्यानः पुं तालवृत्तस
 दशवृत्तविशेषः। यथा प्रोक्त
 लःसिंहलास्यानश्चुडी पिंजाळ
 टापिच। इतिशब्दमाला ॥
 सिंहलीलः पुं रतिबंधविशेषः
 तस्यलक्षणं यथा। सिंगोपवि
 स्थिता नारी भूमौ दत्ता पद
 दये। रुदये दत्तहस्ताच सिंह
 लीलः प्रकीर्तितः। सिंगोपरिस्थि
 ता नारी कोतोरुस्यपदद्वया
 रुदयेदत्तहस्ताचसिंहलीलाः
 प्रसावपि ॥ इतिरतिमंजरी
 सिंहवाहिनी स्त्री डुरा। य
 था। सिंह मारुहा कल्पाने
 निहतो महियो यथा। मरि
 च्छी ततोदेवी कथा वै सिं
 रवाहिनी ॥ इतिदेवीपुराणे
 ५५ प्रथमायः ॥
 सिंहविजोतः पुं अश्वः। इति
 हारावली शब्दमालाच। सिंह
 तुल्यविक्रमविशिष्टे वि ॥
 सिंहवित्रा स्त्री माषपर्णी। इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 सिंहसंहननः वि वरोगदोषोपे
 तः। इत्यमरः प्रत्येकमवयव
 द्या संहनः ॥ सिंहसंहननः
 सस्याद्यो हि संवीर्यसुन्दरः।
 इति कोषांतरं ॥ सिंहस्य स
 हननं देहोऽस्यसिंहसंहननः
 वृद्धिप्राप्तोऽयं यथा कथंचिद
 त्वयः। इतिभरतः ॥
 सिंहनाशनेल्ली ॥
 सिंह स्त्री नाडी। इतिराज

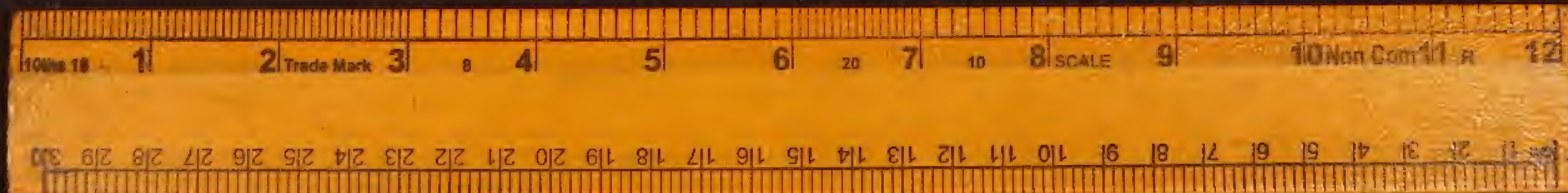

निर्देशः ॥
 सिंहासने ली लोहमले । इत्यम
 रटीका ॥
 सिंहासने ली लोहमले । इत्यम
 रः । तस्य उपांतराणि यथा ।
 शिंघाणे २ सिंहाणे ३ सिंहा
 णे ५ इति रटीका । नासिका
 मले । सिकनी इति भाषा । तत
 पर्यायः । सिंहाणकं २ सिंहा
 णे ३ सिंहाणे ४ इति शब्दवत्ता
 वली । कफः ५ श्लेष्मा ६ खटुः
 ७ इति जराधरः ॥
 सिंहासने ली स्वर्णमयराजा
 सने । इत्यमरः । अथ सिंहासन
 युक्तिः । राज्ञो वरासनं नाम श्री
 सिंहासनं मुच्यते । शुभे मुह
 र्ते शुभमासवर्षे स्वराय वेला
 तिथि चंद्रयोगे । काले निरुत
 पात निरीतिभावे सिंहासना
 वस्य विधिं वदेति । स्थिररा
 शिस्थिते भाने चंद्रे च स्थिर
 भादिते । आसनाभिमन्त्रे
 ति गृह्यसंज्ञे येषु च । पतेन
 गृह्यसंज्ञे सिंहासनं यथा सारं ।
 तत्र क्रमः । बाणवेदादिपञ्चांगे
 सोपानानि युगेः क्रमात् ॥
 चत्वारिंशत्पञ्चांगविंशतिविंशतिः
 त्रिंशद्विंशतिः । १ । भद्रं काष्ट-

कोट्यैव च । सिंहासनासने
 यानि चरणानि युगेः क्रमात्
 पद्मः शोभा गजोद्देशः सिंहाभू
 गो मृगो हयः । अष्टौ सिंहा
 हासनातीतिनीतिपञ्चांगविंशति
 इः । आदिमादिदशाज्ञानाभूष
 तीनां यथाक्रमे । राज्ञः स्वहस्ते
 रथाभि रायास परिणहयोः ॥
 राजपात्र सिंहासनासने प
 रुषाजते । तदहं माने तन्म
 ये राजासनं मुदाहृतं । अ
 होत्रत सिंहे इत्ये प्रोक्तं कलि
 महीभुजो । दिगष्टादिको
 णः स्याद्ब्रह्मादीनां यथायथे
 अथाष्टानां लक्षणानि । रा
 म्भारीकाष्टवृत्तिः पद्ममालो
 पवित्रितः । पद्मरागविचित्राः
 अष्टः काचन समुत्तः । चरण
 ये पद्मकोषात् पद्मरागविचि
 तः । दित्वेष्टे प्रविका राजद्वार
 प्रांगुलि सस्मिताः । राजासने
 चतस्रश्च पदे द्वादश प्रविकाः
 रत्नेभ्य नवभिः कार्ये निम्ना
 णे चांतरांतरा । रक्तवस्त्रावृते
 स्युतत पद्मसिंहासने मते ॥
 अष्टौ चित्ता नरपतिः प्रताप स
 त्रिविदतिः । १ । भद्रं काष्ट-

वृत्तिः शोभमालोपयोगितः रेव भूषणं । अष्टशुभावृते रे
 अष्टस्फटिकचित्राः अष्ट
 पापयोगितः । चरणये शो
 तनाभिः प्रविकाः सप्तविंश
 तिः । स्थाने स्थाने विधात
 याः अष्टस्फटिकसंस्कृताः अष्ट
 पदावृते स्युतत शोभसिंहासने
 मते २ पतयेनोपवृत्तिगज
 मालोपयोगितः । विदुर्मेरपि
 वेदयैः काचनेनापि योगितः
 चरणये राजाशिरः प्रच्छादिके
 क प्रविका । मारिक्परचि
 ता रक्तवस्त्रादिकविभूषणं ॥
 राजसिंहासने नाम साम्राज्य
 फलदायकं ३ शालकाष्टेन
 वृत्तितो हेममालोपयोगितः
 प्रच्छादयेः काचनेन कुरुविन्दे
 श्च चित्रितः । चरणये हेमत्र
 ये प्रविका स्तवविंशतिः । गो
 मेदकोपवृत्तिपातवस्त्रविभू
 षणं ॥ हेमसिंहासने नाम स
 र्वानिष्टविनाशने । ५ । चन्द
 नेनापवृत्तिः सिंहामालोपभू
 षितः अष्टशिरकचित्राः अष्ट
 काचननिर्मितः । चरणानां सि
 हलोतः प्रविका अष्टविंशतिः
 अष्टाशुक्तिभिरेव अष्टनिर्मिते

रेव भूषणं । अष्टशुभावृते रे
 तत सिंहासने मते । अष्टौ
 चित्ता नरपतिः कुरुविन्दे
 ति चिति ५ भूगमालोपस
 रिते अष्टवेपक कल्पिते । अ
 हे मारकते युक्तं पादाये पद्म
 कोषिकाः द्वाविंशतिः प्रवि
 कास्त नीलवस्त्रादिभूषणं । भू
 रासिंहासने नाम शत्रुक्षयजय
 प्रदं ६ निवकाष्टेन चन्दनामृग
 मालोपयोगितः । इन्द्रनीले मे
 हानीलेः काचनेनापि चि
 ते । चरणये मृगशिरश्चुत्ता
 विंशत्यु प्रविकाः । नीलवस्त्रा
 दियुक्तं च मृगसिंहासने मते ।
 लक्ष्मीविजय संपत्ति नैरज्य
 पदमुत्तमं ७ केशरेणोपवृत्ति
 ते हयमालोपयोगितः । स
 मस्तवसे मृगशुप्रविकाः रेव
 सप्ततिः । चरणये हयशिर
 श्चिरेवस्त्रादिभूषणं । हयसिंहा
 सने नाम लक्ष्मीविजयवहेन
 ८ इत्ये तत कथिते सारं महा
 सिंहासनाष्टकं । यथा भोज
 ने लिखितं यथा चाप्येष्टं वेदि
 तैः । पतस्यातिक्रमं दंभाद्यः
 कुर्यात् एषिवीयति । अ-

चिरदेवकुरुते तस्य मृत्यु इति जानोः संस्थाप्य स्वांगुलीः संप्र
 क्रमे ॥ परासनस्यो यो राजा साध्यं व्यावृत्तकोनिरीक्षेत.
 यो राजाच निरासनः । सप नासाग्रं सुसमाहितः ॥ सिं
 रै ईत्येते सिंहै रिव सत्तराजा हासनं भवेदेतत् एजितेयो.
 धिपः । स्वल्प सिद्धासनस- निभिः सदा । वंध्यस्य संधा
 धा संस्थितिर्न दुष्यतीति प्रव ने कुरुते चासनोत्तमं ॥ इति
 दंति तज्ज्ञाः । इति विशेषः हनुप्रदीपः ॥
 मनोदेषः । इति युक्तिकल्प सिंहसमनः पुं चोऽश्वंधांतरां
 तरुः ॥ चतुराजीकोऽयोज्ञ तचवर्दशबंधः ॥ तस्य लक्षणं
 यविशेषः । यथा । अयश्च स यथा । स्वजेत्तादयवाचकता
 पदेराजा यदा यतोयुधिष्ठि येषा पदद्वय । स्तेनोभृतार
 २ । तदा सिंहसमनं तस्यभाण सेत कामी वयः सिंहसनाम
 ते न्यसज्जस । राजाचतुष तः । इति रतिमंजरी ॥
 तिहत्वा कुर्यात् सिंहसमनं- सिद्धासनचक्रं स्त्री सप्तविंश
 यदा । द्विगुणं वाहयेत् पाण तिनक्षत्रां कितनराकारचक्रं
 मयथैकगुणं भवेत् । मित्र यथा । अथातः संप्रवक्ष्यामि च
 सिंहसनेषार्थं यदा रोदति के सिंहसमनत्रयं । समतिंशति
 भूपतिः ॥ तदा सिंहसनेनाम नक्षत्रै रेकैकं च नरात्मकं ॥
 सर्वेनयति तद्वत् । यदा सिंहा अस्थिनीसवमलायपंचात्री
 सनेकते राजा युष्टपदाप्ति विभेदतः । अस्थिन्यामुत्तरेभा
 तः । तदा जातेन हतव्यावले गेमजाद्यैर्वतःस्थिते । मूला
 नापि सरक्षितः । इति तिथ्या द्यौदक्षिणेभागे जातव्यं न्य
 दितत्वे ॥ यायासनविशेषः तिथयः । इतरेषु च राज्यपद
 यथा । गुल्फौ च वृषाणां पनामर्ततोवदेत् ॥ पुभापु
 थः सीवन्त्याः शार्ङ्गयोः दिपेत भमिरे सर्वे यत्र यस्यानिः
 दक्षिणे सव्येऽल्फं तद्वत्तयु स्थितः । नात्रिका पंचवैधेन
 त्वं तु सव्यके । हस्तोच एकैकस्यासने भवेत् ॥

आधारमासनेपदे सिंहसिंहस जायते ॥ आधार सत्तगः
 नेतया । ग्रहे वैधवशाद्देयं सौरि रतावृष्टिं करोति च । ३
 सोम्यैः क्रूरैः पुभापुमे ॥ मृ भित्तोरैरवं तत्र प्रजापीडाच
 तयाधारो राजा अभिविज्ञो जायते ॥ आसनेच यदासौ
 य आसने ॥ पराधीनगते रा विरुद्धे भोगप्रदो भवेत् । अथ
 ये कुरुते नात्र संशयः ॥ आ- वा व्याधिपीडाच मनोदुःखं
 सनस्येन मृत्तेण नीतिपुक्तो प्रजायते । पट्टमृत्ते यदासौ
 भवेत्तयः प्रधानपुरुषो देवः प्र रिः पट्टरातो विनश्यति ॥
 जाप्रातिकरो भवेत् । पट्टमृ- प्रियो वाथ क्रमारेवा मत्रि
 लेयदा राजा उपविष्टो नृपा वंध्यतयोः पिवा । सिंहसिंहा
 सने ॥ एवं राजस्थिते सत्य सने वापियदातिष्ठति ह्य
 श्विरपालयते मही ॥ सिंहः जः । तदा मृत्यु ने संदेहो
 यी भवेराजा सिंहसनासने यदिशक्रसमो नृपः । शनि
 स्थितः । सग्रामस्य प्रियोनि राक्रके माहेया यदा चंद्रेण
 समसाध्यो मंत्रिमंडलैः ॥ संयुताः ॥ यस्यासनगता-
 सिंहसमगते धिष्ठे तेजस्वी एते तस्यरातो भयंकराः ॥
 भीषणाकृतिः । चलच्चितो क्रूरयुक्तोऽथवक्रस्तक्रनाडी
 महाक्रोधी प्रजापीडाकरोत् गताः पिवा ॥ आसनेचेदयो
 यः ॥ तत्कालेदुर्गते मृत्ते गेन कालवृषीशनेश्वरः ॥
 क्रूरनिर्वेद्य नाडिके । पुभा एवं पुभफलंदद्यादेवमंजी न
 वस्यापुभेलग्रे संस्थाप्यो नृप संशयः ॥ करोति विपु
 आसने । ईदृशच समायोगे ३ ले रात्रं यस्यासनगतो गु
 पविष्टो य आसने । उच्छ्राय रुः ॥ इति ज्योतिस्तत्वे ॥
 पात्रुसेचात सेकच्छत्रं करो- सिंहसः पुं वासकः ॥
 तिसः । क्रूरग्रहगतो नाडी सु अमरः ॥
 पविष्टो य आसने । वंध्य सिंहसत्तमसुखे वि ॥
 भूमिनाशश्च तथा मृत्युः प्र सिंहिका स्त्री कश्यपपत्नी । राज

सिकता दीपः सिंचन

माता। यथा। कश्यपस्य शिः तत्पर्यायः। सिकता २
 लीत सिंधिका राक्ष वास्तव सिकतिलः ३ सैकतः ४ इत्य
 यावजीजनत। एवञ्चो हरिनिष्ठ मरभरतौ ॥
 तकेयरो देवतैरवरो निपाति सिकतिलः वि सिकतावान्।
 तः। इति वास्तवगतत्वे ॥ इत्यमरः। कायाभरतः ॥
 सिंधिकासुतः पुं राक्षः। इति सिक स्त्री वस्त्रे। इति हेमचंद्रः
 शत्रुहन्तावली। वास्तवपुरुषः सिकतः वि सैकाग्र्यः। कृतमे
 इति वास्तवगतत्वे ॥ चनः। यथा। ग्रामाभ्युसिताः
 सिंही स्त्री वार्ताकी। इत्यमरः। पितरश्च तस्मा एका क्रियायु
 कंदकारी। वासकः। इति मे मेदिनी। प्रसिद्धा। इति वायु
 दिनी। वृहती। राक्षमाता। शोभायापदतिः ॥
 इति विष्णुः ॥ युद्धपत्नी। इति सिकथं मधुच्छिष्टं। मोम-
 राजनिर्घण्टः ॥ सिंहापत्नीच ॥ इति भाषा। इति मेदिनी ॥
 सिंहीलता स्त्री वृहती। इति नीली। इति हेमचंद्रः ॥
 भावप्रकाशः ॥ सिकथः पुं भक्तपलाकः। शास-
 सिक सेचने। इति कविकल्प इति मेदिनी ॥
 दुमः। देवादिः सिकता। इति सिकथकं स्त्री मधुच्छिष्टं। इत्य
 उगोदासः ॥ सौवधातुर्ये ॥ मरः ॥
 सिकता स्त्री सिकतिलः। वा सिंचणं स्त्री नासिकामलं।
 लकायुक्तभूमिः। इति मेदिनी सिंचणं सिकनी इति भाषा
 कालका। इति राजनिर्घण्टः। सिंचणकं शतशत्रुहन्तावली
 सिकताः पुंभक्ति कालका। इति सिंचिनी स्त्री नासिका। इति
 तिमेदिनी ॥ हलायुधः ॥
 सिकताभयं स्त्री कालकामय सिंचयः पुं वस्त्रे। इति हेमचं
 तरे। तत्पर्यायः। सैकतं २ इः। जीर्णवस्त्रे। इति विका
 इत्यमरः ॥ इप्रोषः ॥
 सिकतावान् वि कालकावस्त्रे सिंचनं वि सेचनकर्ता। सिंच

सितक दीपः सितदी

पातोः पातप्रत्ययेन तिष्ठतः ॥ इस्ती। इतिकेचित ॥
 सिंचिता स्त्री पिप्पली। इति सितगंजा स्त्री सेतगंजा। ३
 प्राद्वेदिका ॥ तिराजनिर्घण्टः ॥
 सिंचिता स्त्री अलेकारधुनिः। ३ सितचिन्नः स्त्री कालकागदः
 तिकेचित। तालयशकारादिः वेलियामस्य इति भाषा।
 साधुपाठः ॥ इतिहासावली। सितकः सा
 सिते स्त्री शैष्यं ॥ मलकं। धुपाठः ॥
 इति राजनिर्घण्टः। चंदनं। सितच्छत्रं स्त्री राजच्छत्रं।
 इति रत्नमाला ॥ इतिभरिप्रयोगः ॥
 सितः पुं सुकवर्णः। इत्यमरः सितच्छत्रा स्त्री शतपुष्पा।
 सुकाचार्यः। इति शत्रुहन्ताव इत्यमरः ॥
 ली। शत्रुः। इति नानार्थधुनि सितच्छत्रितः पुं सेतच्छत्रयु
 मेजरी ॥ तः। यथा। विपीय यस्य सिति
 सितः वि सुकवर्णयुक्तः। इत्य इतिहासः कथां तथादियेते न
 मरः। समामः ॥ निवहः ॥ युधाः सुधा मपि नलः सित
 जातः। इति विष्णुः ॥ छत्रितकीर्तिमंडलः स राणि
 सितकण्ठा स्त्री सेतकंदका रासीमहसोमहोज्ज्वलः। इति
 सितकंदोरिका स्त्री। इति राज नैषधीय प्रथमश्लोकः ॥
 निर्घण्टः ॥ सितच्छदः पुं हेमः। इति हे
 सितकण्ठः पुं शत्रुहपदी। इति मचंद्रः ॥
 शत्रुहन्तावली। सेतकण्ठयु सितच्छदा स्त्री सेतहवी। ३
 के वि ॥ तिराजनिर्घण्टः ॥
 सितकरः पुं कर्पूरः ॥ इति सितदर्भः पुं सेतकृशः। इति
 राजनिर्घण्टः ॥ चंद्रश्च ॥ राजनिर्घण्टः ॥
 सितकर्णी स्त्री वासकः ॥ इति सितदीपितिः पुं चंद्रः। सित
 राजनिर्घण्टः ॥ सुक्ता दीपिति किरणो यस्य
 सितकुंजरः पुं कुंजरः ॥ इत्य इति वक्रव्रीहिसमास निष्पन्नः

सितदीपः पुं सेतजीरकः । इतिराजनिर्घण्टः ॥
 इतिराजनिर्घण्टः ॥ सितपुष्पं स्त्री केवलीमुस्तके
 सितहवी स्त्री सेतहवी । इति इतिजराधरः ॥ तालव्यशकारा
 रत्नमाला ॥ इतिपिपाठः ॥
 सितदुः पुं मोरदविशेषः । इति सितपुष्पः पुं तगरवृत्तः । इति-
 रत्नमाला । अङ्गवर्णवृत्तश्च शब्दरत्नावली ॥ सेतरोहितः
 सितपातः पुं कठिनी । इति काशः । इतिराजनिर्घण्टः ॥
 राजनिर्घण्टः ॥ अङ्गवर्ण- सितपुष्पा स्त्री मलिका । इति
 पातमात्र ॥ शब्दरत्नावली ॥
 सितपौरी स्त्री अकंप्रधिकाव सितपुष्पी स्त्री सेतापराजिता
 तः । इतिरत्नमाला ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥
 सितपत्तः पुं हंसः । इतिशब्द- सितमरिचं स्त्री सेतमरिचं । त
 रत्नावली । अङ्गपत्तः । यथा त्पण्यायः । सितान्ते १ सितवली
 माचे मासि सिते एते सप्तमी जं १ बालकं ५ वज्रले ५ यव
 कोदिभास्करा । इति तिथ्या- ले ६ चेइकं ७ अस्प गुणाः ।
 दितत्वे ॥ कटुत्वे । उमत्वे । विषभूतदृष्टि
 सितपाटलिका स्त्री अङ्गपा रोगनाशित्वे । प्रवृष्यत्वे । य
 टलावृत्तः । सेतपाटलिर्इतिहि त्पारसायनत्वेच । इतिराज
 टीभाषा । तत्पण्यायः । सित निर्घण्टः ॥
 ऊंभी १ फलेरुहा ३ सितामा सितमाघः पुं राजमाघः । इति
 वा ५ ऊवेरास्त्री ५ सेताका ६ हारावली ॥
 काष्टपाटला ७ यवलपाटली सितरेजनः पुं पीतवर्णः । ३
 ८ । अस्यागुणाः । तिक्तत्वे । गुरु तिहेमचेदः ॥
 त्वे । उमत्वे । वातदोषवर्षि हि सितरश्मिः पुं चेदः । सितः पु
 काकुफ्र अम श्लेष्मनाशित्वे क्लारश्मिः किरणायस्य सः ॥
 च । इतिराजनिर्घण्टः ॥ सितवर्षाभः पुं पुनर्वावा । इति
 सितपेवा स्त्री सेतशरपेवा राजनिर्घण्टः ॥

सितशायका स्त्री सेतशरपुं ३५ ससेतशर्करासिता सि
 ता । इतिराजनिर्घण्टः ॥ ता समधुशरुच्या वात पिता
 सितशिविकः पुं गोधूमः । ३ स्वदाहयत । मर्द्धी छर्दिज
 तिहेमचेदः । शितिशिविको रानहेतिसुशीता शुक्रकारि
 पिपाठः ॥ णी । इतिराजनिर्घण्टः । मलि
 सितशिवे स्त्री सैथवलवर्णः । का । इतिशब्दरत्नावली । सेतकं
 तस्यागुणताराणि शितशिवे । टकारी । वाऊची । विदारी । से
 सितशिवे । शीतशिवे । शीत तहवी । चेदिका । ऊदेविनी ॥
 शिवे । इत्यमरटीका ॥ मद्ये । पिता । शयसाणा ॥
 सितशिशुणा स्त्री सेतशिशुणा तेजनी । इति राजनिर्घण्टः
 वृत्तः । इतिराजनिर्घण्टः ॥ सर्वतजातापराजिता । इति
 सितशुकः पुं यवः । इत्यमरटी रत्नमाला ॥
 कायभरतः ॥ सितोष्पुः पुं चेदः । कर्पूरः ॥
 सितशूरणः पुं वामशूरणः । ३ इति अशुष्पशब्ददर्शनात् ॥
 तिराजनिर्घण्टः ॥ सितोष्पुतेले स्त्री कर्पूरतेले
 सितसभिः पुं अर्जुनः । इति इति राजनिर्घण्टः ॥
 केचित् ॥ सेताशुष्प ॥ सितान्ते ३ पुं मधुजातशर्करा
 सितसर्षपः पुं गौरसर्षपः ॥ ॥ तत्पण्यायः । खेउकः १ सि
 इतिराजनिर्घण्टः ॥ तजा ३ शर्करजा ५ साधवी ५
 सितसारः ७ पुं शालिचशाकः मधुशर्करा ६ मास्तीकशर्करा
 सितसारकः । इति राजनिर्घण्टः । ७ । अस्यागुणाः । अतिमधुरत्वे
 सितसिंहा स्त्री सेतकंदकारी । चक्षुष्यत्वे । छर्दि ऊष वृण क
 इतिराजनिर्घण्टः ॥ फस्याम दिका पितासुदोष
 सितसिंधुः स्त्री गंगा । इति शब्द नाशित्वेच । इतिराजनिर्घण्टः ।
 रत्नावली ॥ सितान्ते ३ पुं कण्टकः । इतिहा
 सित स्त्री शर्करा । इत्यमरः ॥ रावली ॥
 अस्यागुणाः । खेउत सिकता सितोकः पुं बालकागउसत्पः

सिताज्ज ६१५५ सिताव

इतिहासवली ॥ तस्यार्थायः । वैकुण्ठः १ वटप
सितोराः ॐ सेतरोहितः । ३ः १ ऊटेरकः ५ जल्वीरः ५
इतिराजनिर्घण्टः ॥ गंधवहनः ६ सुशुभः ७ कटु
सिताज्जज्ञी स्त्री सेतजीरकः पत्रकः ८ । अमृगुणाः । कटुते
इतिराजनिर्घण्टः ॥ उमत्वे । कफवातनेशमय ता
सितादिः ॐ गुडः । इतिराज शिते । रुच्यते । सत्वप्रसवका
निर्घण्टः ॥ रकतेच । इतिराजनिर्घण्टः ॥
सिताननः ॐ गरुडः । इति सितालकः ॐ सेतमंदारकः
केचित् । अज्जमुखयुक्तेवि इतिराजनिर्घण्टः ॥
सितापोगः ॐ मयूरः । इति सितालता स्त्री सेतदूर्वा । ३
विकोउशेषः ॥ निरत्नमाला ॥
सिताज्ज स्त्री सेतकमलः । सितालिकटभी स्त्री सेतकिणि
इतिराजनिर्घण्टः ॥ हीवृत्तः । इतिराजनिर्घण्टः ॥
सिताभः ॐ कर्पूरः । इत्यम सितारः ॐ शाकविशेषः ।
रटीकायां रायमुज्जटेः ॥ सुसुनी इतिभाषा । तस्यार्थायः
सिताभा स्त्री तजाका । इतिरा सखाकः १ सूचीपत्रकः ३
जनिर्घण्टः ॥ प्रीवारकः ५ शिखीः ५ वज्रः ६
सिताभः ॐ कर्पूरः । इत्यमरः । सलिकः ७ सुनिषण्णकः ८ क
सिताभकं स्त्री कर्पूरः । इति रुटः ९ ऊज्जटः १० सूचीदलः ॥
रत्नमाला ॥ सेतारः ११ मेधाकृत १३ ग्राह
सितावः ॐ सेतवसुपयिहित कः १४ । अमृगुणाः । सेशाहिते ।
व्रती । इतिहलायुधः । अज्ज कषायते । उमत्वे । विदोषनापि
वसुपरिधापिति वि ॥ ते । मेधा रुचि प्रदत्ते । दाहज
सितामेगजं स्त्री सेतयमं । रहारित्वं । रसायनत्वेच । इतिरा
इत्यमरः ॥ जनिर्घण्टः । निद्राकारित्वं । ३
सिताज्जकः ॐ सेततलसी ॥ तिलोकप्रसिद्धे ॥
सेताजवला इतिहिदीभाषा । तस्यलक्षणं यथा । चंगोरी स

सितेवा ६१५५ सिद्ध

दृशः पञ्चैश्वर्यदत्तइतीरितः । नीलोवरशब्दप्रदानात् ॥
शाकोजलान्विते देशे चतुष् सितेतरः ॐ प्रणमप्रणालिः ॥
जीतिचोच्यते ॥ इति भावप्र. कुलम्पः । इति राजनिर्घण्टः ॥
काशः ॥ अज्जतरवर्णाश्च ॥
सितावरी स्त्री वाजुची । इति सितेतरगतिः ॐ अग्निः । इति
राजनिर्घण्टः ॥ हलायुधः ॥
सितासितः ॐ बलदेवः । इति सितेत्तः ॐ सेतेत्तः । इति रा
हेमचंद्रः । अज्जसहितप्रानिः । जनिर्घण्टः ॥
यथा । सितसितोचंद्रमसोनक सितोदरः ॐ ऊवेरः । इतिहेम
श्रुत उयः प्राणी सोमसितोर चंद्रः । अज्जऊसियुते वि ॥
वीर । रवीडभौमा रवित स्व. अज्जऊत्तौ स्त्री ॥
मिजा मिजारि शेषश्च समः प्र सितोदवे स्त्री सेतचंदने । इति
दिष्टः ॥ इति ज्योतिस्तत्वे ॥ केचित् । शर्कराजोते वि ॥
अज्जसहितकुलम्पश्च ॥ सितोपले स्त्री कठिनौ । इति
सिताकृयः ॐ सेतशिशुः । से विकोउशेषः ॥
तरोहितः । इतिराजनिर्घण्टः ॥ सितोपलः ॐ स्फटिकः । इति
सितिः वि अज्जः । कुलम्पः । इत्य राजनिर्घण्टः ॥
मरटीकायां रसातायः ॥ सितोपला स्त्री शर्करा । इति
सितिकण्टः ॐ शितिकंठः । शि हेमचंद्रः ॥
वः । इतिमरटीकायां सितिशब्द सिद्धे स्त्री सेंधवलवहां । इति
स्पंदमादित्वदर्शनात् ॥ राजनिर्घण्टः ॥
सितिमा ॐ अज्जता । कुलम्पः सिद्धः ॐ देवयोनिविशेषः ॥
इति सितिशाब्दादिमन् प्रत्यये इत्यमरः । सत्त अतिमादिगुणो
ननिष्पन्नः ॥ पेतो विषयसु प्रभृतिः । इति
सितिवारः ॐ सुनिषण्णकः । इति भरतः आसादिः । विस्कर्मादि
भावप्रकाशः ॥ सप्तविंशतियोगांतर्गतैकविंश
सितिवासा ॐ बलदेवः । इति योगाः । इति मेदिनी ॥

तत्रज्ञातफलं । जितेन्द्रियः सर्व-
कलानिधानो गौरीः तिस्रोऽसौ
पुरोविनीतः । सत्योपपन्नः कृ-
तभूरिभोगो यस्य प्रसूतो किल
सिद्धयोगः ॥ इतिकोष्ठीप्रदीपः
अवहारः ॥ इतिशब्दरत्नावली
कृष्णउत्तरः । गुडः । इति रा-
जनिर्घण्टः ॥
सिद्धः त्रि प्रसिद्धः । तित्यः ॥
निष्पन्नः । इति शब्दरत्नावली ।
शुक्तः । इतिहेमचन्द्रः ॥ पञ्च ।
यथा सुमेतः । पर्युसिते पुनः
सिद्धमभोज्य मयत्र सिद्धोपाद-
कस्पर्शतः । इति आदृतत्वे ॥
मेवसिद्धिविशिष्टः । यथा ।
अथ मेवसिद्धे दृष्टायाः । गौरी
मीये । सम्यगनुष्ठितो मेवोय
दि सिद्धिर्न जायते । पुनस्त-
नैव कर्तव्यं ततः सिद्धोभवेद्भु-
वं । पुन रनुष्ठितो मेवो यदि
सिद्धिर्न जायते ॥ पुनस्त-
नैव कर्तव्यं ततः सिद्धो न सं-
शयः । पुनः साऽनुष्ठितो मेवो
यदि सिद्धिर्न जायते । उपाया
स्तत्र कर्तव्याः सप्त प्रकारा भा-
षिताः । आभरणं रोपनं वस्त्रं पी-
डनं योग्यं शोषणं ॥ दहनं

तत्रमात्रं ऊर्यात् ततः सिद्धो
भवेत्सुतः ॥ आभरणं वायुवी-
जेन यथानुक्रमयोगतः । तन्मे-
व यंत्रालिख्य सिद्धि कर्ष-
कुंजुमैः । उशीरं चंदनाभ्यां
मेवं संश्रयितं लिखेत् । स्त्री
गज्य मधुतोषाणो मध्ये उलि-
खितं भवेत् । एजनाजपना
होमात्तथासितः सिद्धिर्दो भवेत्
धर्मितो यदि न सिद्धः स्याद्दो-
धनंतस्य कारयेत् । सारस्वते
नवीजेन संपुटीकृत्य संजपेत्
एवं रुद्धं भवेत् सिद्धो न चेद्दे-
तदृशीकुरु । अलक्त चंदनेकु-
हे हरिद्रा मादनंशिला । ए-
तैस्तु मेवमालिख्य भूर्जपत्रे स
शोभने । धार्य कंठे भवेत्सि-
द्धः पीडने वास्य कारयेत् ॥
अथरोत्तरं योगेन पदानिपरि-
जण्येव । ध्यायेच्च देवतातद-
त अथरोत्तरं दृष्टिगो विद्या
सादित्यद्वयेन लिखित्वाक-
स्यतोऽग्नौ । तथाभूतेन सं-
व्रणहोमः कार्योदिनेदिने । पी-
डितो लज्जयाविष्टः सिद्धः
स्यादथ पोषयेत् । बालाया
क्षितयेवीजे आयेतेतस्य यो

जयेत् । गौरीर मधुनालिख्य त्वेव तथा कामावसायिता । र-
विद्योपातो विभावयेत् ॥ यो रश्मिवरा मेवेति हारकायाः प्रवे-
षितोऽयं भवेत् सिद्धो न चेत् शनैः । मनोवायित्व मेवेति सर्व-
कुर्वीत शोषणं । हाभ्यां त-
वायुवीजाभ्यां मेवं ऊर्यादिर-
विर्माणं ॥ पञ्चाविद्या गले या-
या लिखित्वावरमस्मना ।
शोषितोपिनसिद्धः स्यात् दह-
नीः प्रिवीजतः ॥ आग्नेयेन
त वीजेन मंत्रस्यैकैकं मस्त-
कं । आद्येतस्य रुद्धं च योज-
येद्दहकमेणि ब्रह्मवृत्तस्य
तैलेन मंत्रं मालिख्य धारये-
त् । कंठदेशे ततो मंत्रः सि-
द्धः स्यात्कुर्यादितं । इत्येतत्
कथितं सम्यक् केवलं तवभ-
क्षितः । एकेनैव कृतायः स्याद्
रुभिः किमुत्तरे । इति तेव
सारः । सिद्धिविशिष्टः । सचच
तस्मिंशद्विधः । यथा । चतुसि-
शद्विधः सिद्धः सर्वकर्मापकार-
कः । तमुपैतिसर्वं सिद्धः भक्त-
संनैवदाच्छति । हाविशद्विधं
सिद्धं सर्वसाधनकारणं । मन्त्र-
त्वात्तत्कृत्यतोनेदसिद्धमेवं गृह-
एतत् । अनुष्ठा लविमा प्राप्तिः श-
काम्यमाहमातथा । इति तेव वशि

त्वेव तथा कामावसायिता । र-
श्मिवरा मेवेति हारकायाः प्रवे-
मनोवायित्व मेवेति सर्व-
रत मभीक्षितं । वक्षिस्तेजल
संभं चिरजीवित्व मेववा ॥
वायुस्तेमं क्षत्पियासा निद्रा
स्तेभन मेवच । कायवरेच वा
कसिद्धिं मृतानयन मीप्सितं
सृष्टीनो कारणञ्चैव प्राणाक-
षणमेवच । प्राणानोचप्रदानं
चलोभाटीनोचस्तेभनं । इदि
याणां स्तेभनं च बुद्धिस्तेभनमे-
वच । इति ब्रह्मवेवर्ते श्रीकृष्ण
जन्माविरे ५८ अध्यायः ॥
सिद्धकः पुं सिद्धवारः । शालः
इतिराजनिर्घण्टः ॥
सिद्धकामेस्यरी स्त्री कामाध्यायाः
पंच मूर्तीतीतप्रथममूर्तिः । त-
स्यायं यथा । रवि प्राणि युत
कर्ण कुंजमापीतवर्णा मणि
कनकविचित्रा लालकर्णविने-
त्रा । अथयवरदहस्ता साक्षसूत्र
प्रशस्ता प्राणतसुरवरेणा सिद्ध
कामीस्यरीसा । अरुणकमलस-
स्यारक्तपद्मासनाख्या नवतरु
राग्वारीया मुक्तकेपीसहारा ।
शवेरुदि एषुतेमस्तमयुग्मा

मनोज्ञा शिष्टविमलवस्त्रा सिद्धादांतवितानि तानि स्थाना
 दकामेश्वरी सा । विपलविभव नि षडु गोलविदे वदेति ॥
 दारी सेरवका सुकेशी दलित इति सिद्धांतशिरोमणिः ॥
 करकदंता सासि चेदावनम्रा । सिद्धप्रणः पुं करवीरवृत्तः ॥
 मनसिज दृष्टदिष्टा येनिपुष्टा इतिराजनिर्घण्टः ॥
 लसेती पवनचलनशक्ता संप्र सिद्धप्रयोजनः पुं गोरसर्षपः ।
 तस्यानभागा । इतिकालिका इतिराजनिर्घण्टः ॥
 पुराणे ६१ अध्यायः ॥ सिद्धमेवः ॥ पुं सिद्धिप्राप्तमेवः ।
 सिद्धगंगा स्त्री मेदाकिनी इति यथा । द्वाविंशद्विधे सिद्धे सर्व
 जरापरः ॥ साधनकारणे । मसुखात श्रुय
 सिद्धजले स्त्री कांजिकं । इति ता नेद सिद्धमेव गृहणत् ॥
 हारावली ॥ पक्कवारिच ॥ ओं सर्वेश्वराय सर्वविघ्नविना
 सिद्धदेवः पुं शिवः । इति शिने मधुसूदनाय स्वाहेत्येवं
 हरत्तावली ॥ मेवश्च सर्वेषां कल्पपादपः ॥
 सिद्धपातुः पुं पारदः । इति सामवेदेव कथितः सिद्धांतोस
 विकारशेषः ॥ र्वसिद्धिः ॥ अनेन योगिनः सि
 सिद्धपीठः पुं सिद्धस्थाने । यथा हा मुनीश्वर सगर स्तथा ॥
 ज्ञातालतवलि यत्र होमावाको शतलतजपेनेव मंत्रसिद्धिर्भवेत्
 दिसंख्यकः । महाविद्याजपः सतो । इति ब्रह्मवेवर्त श्रीकृष्ण
 कोटिः सिद्धपीठः प्रकीर्तितः । जन्मावेदे ५८ अध्यायः ॥
 इति तंत्रे ॥ सिद्धमोदकः पुं तवराजास्वर्वावे
 सिद्धपुरं स्त्री भूगोलस्याधोदे ३ । इतिराजनिर्घण्टः ॥
 शविशेषः । यथा । लंका कुम सिद्धयोगिनी स्त्री योगिनीवि
 धे यमकोटि रस्याः प्राक प शेषः । अथपराजितास्त्रां ॥
 श्रिमे रोमकपत्रनन्त्र । अथ सिद्धरसः पुं पारदः । रससिद्धः
 स्ततः सिद्धपुरं सुमेरुः रोम्य इत्यजयपालः ॥
 यथा याम्ये वडवानलश्च । ऊरु सिद्धरसः वि यातप्रभृतिः । इति

मेदिनी ॥ अस प्रमाणे सिद्धसाधनशब्दे
 सिद्धविद्या स्त्री महाविद्यावि दृष्टये ॥
 शेषः । यथा । कालीनारा म सिद्धसेनः पुं कार्तिकेयः । इति
 हाविद्याघोऽग्नीधुवनेश्वरी भै शहरत्तावली ॥
 रवीद्धिन्नमस्ताव विद्याधमव सिद्धसेवितः पुं वरुकेभेरवः
 तीतथा । वगलासुखी सिद्धवि इतिरस्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रे
 या मातंगीकमलात्मिका । प सिद्धजनेपासिते वि ॥
 तादृशमहाविद्याः सिद्धविद्याः सिद्धा स्त्री मृद्धि । इतिराज
 प्रकीर्तिताः । इति तंत्रसारः ॥ निर्घण्टः । योगिनीविशेषः ।
 सिद्धसलिले स्त्री कांजिके । यथा । मंगला पिंगला ध
 इति त्रिकाण्डशेषः ॥ या प्रासरी भद्रिका तथा । ३
 सिद्धसाधने स्त्री सिद्धस्वरत्न ल्कासिद्धा प्रोक्ता च योगि
 तः साधने । साध्यवत्तानि श्रुय मोक्षोप्रकीर्तिताः ॥ इति ज्ञा
 सत्तेष्वनुमाने । यथा । अतएव तकटीपिका ॥
 नक्षत्रपासिद्धिः सिद्धसाधने सिद्धांतः पुं सर्वपक्षे निरस्यसि
 ता । इति सिद्धांतलक्षणजगदी दपक्षस्यापने । इति भरतः ।
 शाः । सिद्धसाधनः पुं गोरसर्ष पः । इतिराजनिर्घण्टः ॥ तत्रयायः । रुद्रांतः २ ॥
 यः । इतिराजनिर्घण्टः ॥ अथमरः । नवविधजोतिर्ग्रेयाः
 सिद्धसाध्यः पुं सर्वविशेषः । य यथा । ब्रह्मसिद्धांतः १ सूर्य
 सिद्धसिद्धः ५ यासिद्धसिद्धो य सिद्धांतः २ सोमसिद्धांतः ३ व
 योक्तेन दिग्गणत सिद्धसाध्य हस्यतिसिद्धांतः ४ गरुडसिद्धा
 कः । सिद्धसुसिद्धोऽर्द्धजपात सि तः ५ नारदसिद्धांतः ६ पराश
 दारि हेनि वाग्यवान् ॥ इति रसिद्धांतः ७ पुलस्त्यसिद्धांतः
 तंत्रसारः ॥ ८ वशिष्ठसिद्धांतश्च ९ तंजा
 सिद्धसिद्धः स्त्री गंगा । इति वि धिकरणभुषणसमंस्थितिः
 कोऽशेषः ॥ सिद्धांतः । सचचतर्विधः । सर्वते
 सिद्धसिद्धः पुं सर्वविशेषः । इति तंत्राधिकरणाभुषणसमं

स्थितायां तत्र भावात् । सर्वतः ॥ इति मेदिनी । सेतुसर्वपः ॥
 विरुद्ध स्तब्धः पितृतोः ॥ इत्यमरः । अथ पर्यायगुणाः
 र्वतः सिद्धोतः । १ समानतः ॥ गौरसर्वपशब्दे दृष्ट्याः ॥
 सिद्धः परतः सिद्धः प्रतिनेत्रसि
 द्धोतः ॥ २ ॥ यत्तसिद्धावन्प्र-
 करणसिद्धिः साधिकरण सि
 द्धोतः । ३ अपरीक्षिताभ्युपग-
 माद्विशेषपरीक्षण मभ्युप-
 गमसिद्धोतः ॥ ४ ॥ इति शो-
 तमस्तु ॥
 सिद्धोताचारः ॐ तोकिकाचार
 विशेषः । यथा । आत्माने दे
 वतोमत्वा यजेदेवीं च मान
 सैः । सदा शुद्धः सदा शान्तः
 सिद्धोताचार उच्यते ॥ इत्याचा
 रभेदतः ॥
 सिद्धोती ॐ मीमांसकः । इति
 भरिप्रयोगः ॥
 सिद्धापगा स्त्री योगा । इति-
 हेमचन्द्रः ॥
 सिद्धायिका स्त्री चतुर्विंशति
 वृत्तशामनदेवतातर्गतदेवीवि-
 शेषः । इति हेमचन्द्रः ॥
 सिद्धारिः ॐ मंत्रविशेषः । एत
 त्प्रमाणसिद्धसाध्याशब्दे दृष्ट्या
 सिद्धार्थः ॐ वृत्तार्हत्वात् । ३
 तिहेमचन्द्रः ॥ शाक्यसिद्धः ।

सूचकान् । सत्त्वात् सत्त्वतरो यथा । मधुमासेन संप्राप्तेषु
 नीयान् शीघ्रत्वात् । अथ शान्तः कृपते चतुर्दशी प्रोक्ता सद
 महिमाशेष एतत्त्वात् प्राप्तिर्ना नभंजीति सिद्धिदा तु महोत्स
 प्राप्पमस्ययत् । प्राकामसम- वे । इति तिथ्यादितत्त्वे ॥
 व्यापित्वात् । ईशितं चेश्वरोय सिद्धियोगः ॐ तिथिवारचरित
 तः । वशित्वात् वशितानाम् शुभयोगविशेषः । यथा । शुके
 योगिनः सप्तमोगुणः ॥ यथे नेदा बुधे भद्रा शनौ रिक्ताः
 क्त्वास्यान ममुक्ते यश्चामा ज्ञे जया । गुरोर्गता च संयु
 वसायिता । ऐश्वर्यं कारणे ता सिद्धियोगः प्रकीर्तितः ॥
 शेष योगिनः प्रोक्तमष्ट्या । इति इति ज्ञातिः सागरः ॥
 मार्कण्डेय दत्तात्रेयलोकसेवा सिद्धियोगिनी स्त्री योगिनीभे
 दे योगवल्लभनामाध्यायः ॥ दः । यथा । प्रणवाद्याश्च यावि
 भावनासिद्धि र्यथा । तीर्थे याः शुद्धादे न समीविताः ॥
 कांतेः भौष्टदेवे गुरो मंत्रे म- अस्मिन्नेव विशेषोयत योषि
 वोषये । आस्यात् यादृशी- चेत ससुपासयेत् । शकिनी
 यासां सिद्धिस्तसांच तादृशी सा भवेत्यव शकिनीभिः प्रजा
 इति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्म यते । पतिहीना पुत्रहीनाय
 खंडे ३५ अध्यायः ॥ या स्नातसिद्धियोगिनी । इति
 ज्ञानात् सिद्धिर्यथा । तस्मा तेऽस्मात् । दत्तस्य पंचाशत्
 त्वमपि भूपालदेहि न्याया कन्याः । यथा । सती ज्योतिः
 जितं धने । दानात् ज्ञाने त स्थतिः स्नाहा दानसया स्वधा
 तः प्राप्प ज्ञानात् सिद्धि स तथा । श्रीतिः क्षमा च संभ्रतिः
 वाप्स्यसि ॥ इति वक्रिपुरा सन्नतिश्च अरुंधती । कीर्ति
 रो शिवे त्रपाद्याननामा- लेक्ष्मी धृति र्मेधा पुष्टिः श्रद्धा
 ध्यायः ॥ क्रिया सतिः । बुद्धि लेखावपुः
 सिद्धिदः ॐ वटुकभैरवः । इति शान्ति स्तुतिः सिद्धिस्तथावतिः
 तस्य स्तोत्रे । सिद्धिदातरि वि । अरुंधती वसुधामीलवाभाउ

संस्तुति । संकल्पच मुहूर्ताच चारीशंविपरोतकं । अथर्वे
साध्या विद्याच नामतः । अदि चकोच्छासेकपालाद्यानाम
निश्च दितिश्चैव दनुःकालाद के अज्ञाविकारवैद्याख्ये स्या
नायथा । सिद्धिका सरसाकडु नाम्येतानि वक्ष्येत् ॥ इति
विनता सरभिःस्यसा । कोथा देवीप्ररोहो ऊपरप्रवेशनामा
इराच प्रोवाच दत्तकलाःप्रकी ध्यायः ॥
तिताः । पंचाशत सिद्धियो सिद्धेश्वरी स्त्री देवीविशेषः ॥
गिनः सर्वलोकस्य मातरः यथा । सिद्धा सिद्धेश्वरी सि
इति वक्रिप्ररोहो गणभेद द्विविधाप्ररोहो र्द्युता । संवसि
नामाध्यायः ॥ द्विप्रदो योनिसिद्धिदो लिंगशे
सिद्धिली स्त्री तदपिपीलिका भिता । इतिमुण्डमालातेवे ॥
इतिकेचित ॥ पटले महाविद्यास्तावे ॥ अ
सिद्धिस्थाने स्त्री प्रापस्थान पितृ । कुम्भेन वलभदेगागे
विशेषः । यथा । अतःपरंप्रव पेःकंसनिघोसुभिः । संकेत
सामिसिद्धिस्थानानिधानित के कृतेतत्रमेवनिश्चयकारकं
यस्मिन्नापिता देवी तिष्ठे भ तदा संकेतकेः साचसिद्धा दे
वतिसिद्धिदा । तगरा प्रान्तेमे वीप्रतिष्ठिता । सिद्धिप्रदा भो
चक्रिकृते पर्वते तथा । विंध्या गदाच तेनसिद्धेश्वरीस्तता ।
गंगा सरिद्यत्र रेवातीरमथा संकेतकेस्यरीचैवदृष्टासिद्धि
पिता । पयोस्त्री असुराख्या त मवाप्रुयात् । इतिवारादे
अथवामंदलेस्यरे । शंकरेस्य मणुरापरिक्रमप्राडभीदनामा
गमेशे अथवा अमरेस्यरे । वे ध्यायः ॥
अवयासते रमेहरिश्चैतथा सिद्धोचः ॐ गुरुकमविशेषः
प्रिये । सरस्वतीतटे प्राण स यथा तेवे । अथ तारा गुरुन
गंधायतनेपिता । स्थानेषु वसे दृष्टादृष्ट फलप्रदान ।
जपेऊर्यातनंदाहे कृतमान रुद्रकेशोद्योमकेशो नील
सः । सैशवे मूलभेदञ्च कण्ठो वृषधनः । दिव्योवाः

सिद्धिदा वत्स सिद्धोच्चान्शुण सिद्धः स्त्री किलासरोगः । ३
यत्नतः । वसिष्ठः कूर्मनाथश्च तिहेमचंद्रः ॥
मीननाथो महेस्यरः ॥ हरिना सिद्धनः वि किलासी । ३
यो मनोवैवाचान्शुणवसा मरः ॥
सितदुग्धन । तारावती तानुम सिद्धला स्त्री मत्स्यविकृति ॥
ती जयाविद्या महोदरी । सु इतिमेदिनी ॥
लानंदः परानंदः पारिजातः क सिद्धवान् वि किलासरोगवि
लेस्यरः । विष्णुपाद्यः फेरवीच शिष्टः । इति सिद्धशब्दादस्त
कथितं तारिणीकुले । आने शैवतप्रत्ययेननिष्पन्नः । सिद्धा
दनाथ शब्दात्ता गुरुवः सर्वसि स्त्रीकिलासरोगः । इतिहेमचंद्रः
दिदाः । सिद्धोपिगुरुपाशु सिद्धः ॐ एष्यनक्षत्रे । इत्यम
शब्दात्ताः परिकीर्तिताः ॥ ३ ॥
ति तंउसारः ॥ अथञ्च । ब्रह्मा सिद्धः ॐ साधुः । वृत्तः । इत्य
नंदः पूर्णदेवश्चलचित्तश्च । एादिकोषः ॥
लाचलः । कुमारः कोथनेश्च सिद्धका स्त्री वृत्तविशेषः । मेध
वतथाच स्वर्दीपनः । माया तिरोगहनत्वामिति सिद्धका ।
मायावती चैव मानवोच्चान्शु सीध इतिख्यातोवृत्तः । यिथ
एाप्रिये । वशिष्ठः कूर्मनाथः गत्यानास्त्रीति रक्त ततः सा
शुमीननाथोमहेस्यरः । हरिना र्थे कः सत्ताविधे अनिमत्तात्
यामानवोच्चान्शुवत्सामि सुरु नश्च । इत्यमरभरतो ॥
इत् । इतिशक्तिरत्नाकरतंत्रे । सिद्धकावणे स्त्री देवोद्याने ।
तथा । नारदः काश्यपः शंभु इतिविकोउपोषः ॥
भार्गवः कुलकोशिकः । एते सिने स्त्री शरीरे । इतिसेदित्त
पंच महादेव सिद्धोच्चाः परि सोएादिवृत्तिः ॥
कीर्तिताः । इतिनेत्रं ॥ सिनः ॐ आसः । इतिमुग्धवो
सिद्धा स्त्री किलासरोगः । ध्याकरणे ॥ काणः ॥
इत्यमरः ॥ इतिकेचित ॥

सिंदवा ६५५ सिंह

अङ्कगुणविशिष्टे वि ॥
 सिन्धी वि अङ्कगुणविशिष्टा
 यथा। सेता सिन्धी सिन्धी पुणो
 इतिव्यादिः। इति सिन्धीवालीश
 वरीकाया भरतः ॥
 सिन्धीवाली स्त्री टण्डकलामा
 वास्या। इत्यमरः। साचतदंशी
 युक्तामावास्या। सिन्धी सेता-
 वाला चेदकलास्या सिन्धीवा
 लीनदादित्वादीप्। इति तट्टी-
 कायाभरतः ॥ दुर्गा। इति मे-
 दिनी ॥
 सिन्दकः पुं सिन्दवारवृत्तः। इ-
 त्यमरः ॥
 सिन्दवारः पुं वृत्तविशेषः। नि-
 सिन्दा इतिभाषा। इत्यमरः इति
 च कुचित। तत्पर्यायः। सिन्-
 कः १ इन्द्रसविसः १ निर्गुणदी ५
 इराणिका ५ इत्यमरः। सिन्धु
 कः ६ सिन्धुवारकः ७ इराणी
 ८ योलासी ९ शकाणी १० का-
 सनाशिनी ११ इतिरत्नकोषः
 सेतपुष्पः १२ सिन्दवारकः १३
 स्थिरसाधनकः १४ अनेतः १५
 सिन्दक १६ प्रथमसिन्दकः १७ अ-
 स्य गुणाः। कटत्वं। तित्तत्वं।
 कफ वात सय ऊट कंडूतिशूल

नाशित्वे। कायसिद्धित्वेच। इ-
 तिरजनिर्वाहः। अपिच। सिन्धु
 कः स्मृतिरस्मिन् कषायः कटु
 कोलवुः। केपेण नेत्रहितोहे
 ति शूलशोथाममारुतान् ॥
 कुम्भिकुशरुचि स्नेह्य व्रण
 ग्रीलापि तडिथा। सिन्धुवार
 लेततु वातश्लेष्महरं लघु ॥ इ-
 ति भावप्रकाशः ॥ स्पंदवार
 यति सिन्धुवारः यण निपात
 नाजिः अतउच्च। सिन्दकसि-
 इवारो देवसादी तवरोहती
 यवेताविति वरहः। केचित्तसि-
 न्धु समुद्र सपि वारयति प्रोष
 यति नीलारसत्वेन कफघ्न
 लात सिन्धुवारः सिन्धुक सिन्धु
 वारोतवर्गचतुर्थवेताविनाङ्कः
 इति भरतः ॥
 सिन्दरे स्त्री रत्नवर्णहर्णविशे-
 षः। सिन्दरे इतिभाषा। तत्पर्यायः
 नागसंभवं १। इत्यमरः ॥ ना-
 गेरणः ३ रत्न ५ सीसकं ५
 नागजं ६ नागार्कं ७ शोणं
 ८ वीरजः ९ गणेशभूषणं १०
 संधारणं ११ प्रुत्तारकं १२
 शोभायं १३ प्ररुणं १४ मङ्ग-
 ल्य १५ अस्मगुणाः। कटत्वं

सिन्दर ६५५ सिन्धु

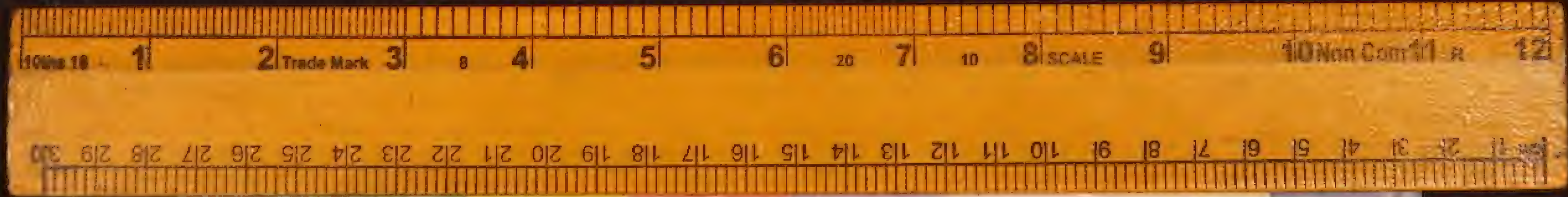
तित्तत्वं। उस्मत्वे। व्रणविशे-
 षात्त्वं। ऊष्णस्र धूम कंडूतिवि-
 स्रं शमनत्वं च। इति राजनि-
 र्वाहः ॥ अपिच। सिन्दरे रत्न
 रणच नागार्कं सीसजं। सिन्दरतिलकं पुं हंती। इति
 सीसोपपातः सिन्दरे गुणोक्तत्वं
 सीसवन्मते। संयोगाजप्रभा
 वेन तस्याप्यस्य गुणाः स्मृताः
 सिन्दर मुसं वीसर्प ऊष्ण कंडू
 विषाघहे। भग्नसंथानजननेत्र
 णशोधन रोहणं। सिन्दर
 स्य शोथनमारु। इत्यमरः
 योगत स्तस्य विष्णुदि र्दि
 तावुधेः। इति भावप्रकाशः ॥
 सिन्दरदानमेव यथा। सिन्दरे
 वरं रस्य भावे प्रोभाविवर्दे
 नं। एरणं भूषणानां च सिन्दर
 प्रतिगुह्यता। इति अस्मवेवते
 प्रकृतिविदे ११ ग्रन्थायः ॥
 तस्याधारणात्पसुरायुर्वि-
 र्थया। हरिद्रोक्तं कर्मचेवसि-
 हं कजलेतथा। कापीस-
 कंच तावले मोगलाभरणं
 मुभे। केशसंस्कार कवरीक
 रकारा विभूषणं। भर्तृरायुष्य
 सिन्दरी रस्येव पतिव्रता ॥
 इति कापीखंडे ५ ग्रन्थायः ॥

सिन्दरः पुं वृत्तविशेषः। इति
 मेदिनी ॥
 सिन्दरकारणं स्त्री सीसकं।
 इति हेमचंद्रः ॥
 सिन्दरतिलकं पुं हंती। इति
 मेदिनी ॥
 सिन्दरतिलका स्त्री सधवाना
 री। इति मेदिनी ॥
 सिन्दरपुष्पी स्त्री पुष्पवृत्तवि-
 शेषः। तत्पर्यायः। सिन्दरी २
 वीरपुष्पी ३ रणपुष्पी ५ क
 रच्छदा ५ शोणपुष्पी ६ अस्म
 गुणाः। कटत्वं। तित्तत्वं। क
 वायत्वं। श्लेष्म वात शिरोति
 भूतनाशित्वे। चंडीप्रियत्वे च।
 इति राजनिर्वाहः ॥
 सिन्दरी स्त्री रोचनी। रक्तवेलि
 का। धातकी। इति मेदिनी।
 सिन्धुः पुं समुद्रः। इत्यमरः ॥
 वमपुः। देशविशेषः। नद
 विशेषः। इन्द्रस इति व्यातः ॥
 इति मेदिनी। राजमदः। इति
 हेमचंद्रः ॥ सिन्धुवारवृत्तः। इति
 शब्दचंद्रिका। सेतेकेण। इति
 राजनिर्वाहः। रागविशेषः।
 सचमालकोपारागपुत्रः। यथा
 माधवः प्रोभनः सिन्धु रसाक

मेवाड कुंतलाः । कलिगः यथा धानुषी मालसी रामकि
 सोम संयुक्तः कौशिकस्य रीच सिंधु तया । यथवारी
 भा इमे । इतिसेगीतसिंधुः ॥ भेरवीच मालवस्य प्रिया इमाः
 नदीविशेषः । तज्जलगणः । इतिसेगीतदामोदः ॥
 शतशः विपाशयुजः सिंधुन सिंधुनंदनः ॐ चंद्रः । इतिवि
 याः सृष्टीते लघु साइ सर्वा काण्डशेषः ॥
 मयङ्ग । जले निर्मले दीपने सिंधुनाथः ॐ समुद्रः । इति
 पाचनेच प्रदत्ते वले बुद्धि मे केचित् ॥
 धायुषेच । इतिराजनिर्घण्टः सिंधुपुत्रः ॐ सकंदेडः । इतिश
 सिंधुः स्त्रीनदी । इतिमेदिनी दृचेदिका । चंद्रश्च ॥
 सिंधुकः ॐ सिंधुवारवृत्तः ॥ सिंधुपुष्पः ॐ शंखः । इतिश
 तिशदृचेदिका ॥ दृचेदिका ॥
 सिंधुकफः ॐ समुद्रफणः । सिंधुमयजं स्त्री सैधवलवणं
 इतिशदृत्तावली ॥ इतिरत्नमाला ॥
 सिंधुकरे स्त्री सैधवलवणं । सिंधुः ॐ हस्ती । इति हेम
 इतिराजनिर्घण्टः ॥ चंद्रः ॥
 सिंधुखलः ॐ सिंधुदेशः । इति सिंधुदेवी ॐ सिंहः । सिंधुरे
 तिशदृत्तावली ॥ इतिने दृष्टि इत्यर्थेणिन प्रस
 सिंधुजे स्त्री सैधवलवणं । येन निष्पन्नः ॥
 समरः । समुद्रजाते वि ॥ सिंधुलवणं स्त्री सैधवलवणं
 सिंधुजलं स्त्री सैधवलवणं । इतिरत्नमाला ॥
 इतिरत्नमाला ॥ सिंधुवारः ॐ हयोत्तमः । इति
 सिंधुजला ॐ चंद्रः । इतिज विकारशेषः । सिंधुवारवृत्तः
 रायरः ॥ यथा । विसंधकः सिंधुवारः
 सिंधुजा स्त्री लक्ष्मीः । इतिज सिंधुकं सरसापिच । तथेद्रसर
 रायरः ॥ स स्निग्धसरिसः सिंधुवारितः
 सिंधुजा स्त्री मालवरागभार्या निर्गुनीनाणिकेंद्राणीसरसा-

सिंधुवारकः । इतिशदृत्तावली । सिंधु स्त्री सरोवरविशेषः । यथा
 स्त्री । अस्य गुणः । सिंधुवारो वि एतस्मिन्नेतरेषुः सिंधुत्वात्
 वद्रेषा वृणक्तु तयापरः ॥ रासरः । गंगावतार मगमत
 इतिराजवल्लभः ॥ हिमवतप्रस्थमुत्तम । इति का
 सिंधुवारकः ॐ सिंधुवारवृत्तः लिकापुराणे ५१ ग्रन्थायः ॥
 इतिशदृत्तावली ॥ सिंधुः ॐ चंद्रः । इतिविकाण्ड
 सिंधुवारितः ॐ सिंधुवारवृत्तः शेषः । निराचसलिले । चर्मः
 इतिशदृत्तावली ॥ इतिमेदिनी ॥
 सिंधुवेष्णः ॐ गम्भीरीवृत्तः । सिंधु स्त्री नदीभेदः । इति मेदि
 इतिशदृचेदिका ॥ नी ॥ सात उज्जयिनीदेशससी
 सिंधुशयनः ॐ विसुः । स्त्री ये वर्तते । तस्याउत्पत्तिर्येषा
 दृष्टायित्वात् ॥ पर्वविवाहाविधिपुत्रसौवर्णे
 सिंधुसंगमः ॐ नदीनदसमु मानसाचले । ग्रन्थेती वशिष्ठ
 इतिशदृचेदिका ॥ द्वाणा परम्परमेलकः । तत्प स्त मोरमाय तयासह । तत्रय
 धायः । संभेदः । इत्यमरः ॥ तपतिते तोयेमानसाचलके
 सिंधो नद्याः संगमोमेलकः देरे । विवाहावभृताणीय पण
 समेदः । संभिदेति मिलति तायेच पुराकृते ॥ ब्रह्मविसु
 अस्मिन्निति संभेदः चन । महादेव पाणिभिः समुदीरि
 सिंधुपात्रेन नदी नदः समुद्र ते । ततोये सप्तधाभूत्वा पति
 श्राव्यते तेन नद्या नदयोर्न तेमानसाचलात् ॥ हेमादेः क
 ही समुद्रयोश्च मेलकः संभे देरे साने सरसोच एथकष्ट
 दः । इति वैकुण्ठादयः ॥ इति शक । ततोयेपतिते सिंधे दे
 भरतः ॥ तुभोरपसरोवरे ॥
 सिंधुद्रव्यं स्त्री सैधवलवणं । तेन सिंधु नदीजाता विसु
 इतिरत्नमाला ॥ ना प्रेरिता क्षिति ॥
 सिंधुपल्लं स्त्री सैधवलवणं इति कालिकापुराणे ३३
 इतिशदृत्तावली ॥ ग्रन्थायः ॥

सिद्धः पुं समुदायः। यथा। अं प्रोक्तं श्रेष्ठतं वातपित्तजित्
विसिद्धिः। सिद्धिः कित्। सिद्धः इति भावप्रकाशः ॥
सर्वः। इति सिद्धांतकोमुदी ॥ सिद्धः पुं पिप्पलीमूलं। इति
सिद्धा। स्री श्रीमी। यथा। समी हेमचंद्रः ॥
शिंवि शिंवे सिंवा सिंवि रंपीय सिद्धा स्री नाडी। ग्रंथवाहिनी
ते। इति द्विपकोशः ॥ द्वेष्टि इति हेमचंद्रः ॥
मिद्धा इति ख्याते मुंटी इति सिद्धकी शलकीवृत्तः। इ
ख्याते। शास्त्राति वृद्धि रत्न- त्यमरटीकायां भरतः ॥
याशमी शमुभियं शसे नास्ती सिद्धरः पुं हस्ती। इति जरा
तिः। पाच्छाणादीति कुपिशमी थरः ॥
तालवादिः शमेः पूर्वणवेति पा सिद्धाथयिषा स्री साधनेच्छा
तनादकारस्य इति शिंवापि ता यथा। सिद्धाथयिषया मृत्ता
लवादिः। सिंवा दंयादि रिति सिद्धियं न तिष्ठति। सपत्नस्त
पुरुषोत्तमादयः सिंविशद्योप्य अतिवृत्तज्ञानादनुमितिर्भवेत्
३ शिंवि रपि तालवादिदंया इति भाषापरिच्छेदः ॥
दिश्य। इति भरतः ॥ सिद्धरः पुं स्त्रीवृत्तः। इति
सिंविः स्री शिंवा। इति द्विप- शब्दरत्नावली ॥
कोषः नवनामाधद्रव्यं ॥ सिद्धः पुं गंधद्रव्यविशेषः।
इति राजविहृष्टः ॥ सिद्धा इति ख्यातः। तस्य र्थायः
सिंविजा स्री श्रीमीधात्यं। इति तरुक्षः १ पिंडकः १ यावनः ५
भावप्रकाशः। तालवाशका इत्यमरः। सिद्धकः ५ पिण्या
रादि रपि ॥ कः ६ कपिचंचलः ७ तैलाख्यः
सिंवी स्री विष्णवी। इति राज- ८ यावः ९ यावलः १० इति श
निर्घण्टः। अथिच। सिंवाशि शब्दरत्नावली। सलकीद्रवः ॥
वीपुस्तशिंविस्तथा पुस्तकसि पिष्टकः ११ तैलपरी १२ वृक
विका। शिंविद्वयं च सपुरं रसे धूपः १३ क्लृप्तधूपः १४। इति
याके हिमं गुरु। वल्यं दाहक जराथरः ॥

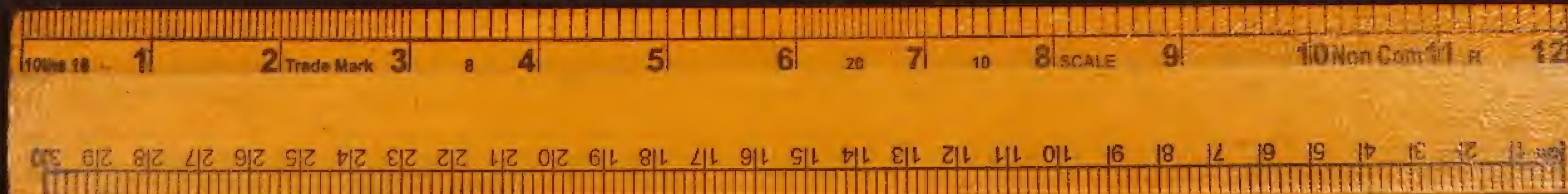
सिद्धकः पुं सिद्धः। इति शब्द- वैदेही २ मैथिली ३ जानकी
रत्नावली ॥ थरणीसता ५। इति हेमचंद्रः ॥
सिद्धकी स्री सलकी इति श भूमिसंभवा ६ इति जराथरः।
शब्दरत्नावली ॥ तस्या उत्पत्ति रयथा। अथ मे
सिद्धभूमिका स्री सलकी। ३ कृषतः सेवे लोमलाडन्यता
तिशब्दरत्नावली ॥ ततः। सेवे रोपयता लब्धा
सिद्धः पुं स्फटिकः। इतिके नास्ती सीतेति विष्कता। भूत
चित् ॥ लाडन्यता सात व्यवहृत म
सीक इ ३. सेके। इतिकवि मासजा। वीर्य शुल्केति मेक
कल्पद्रुमः ॥ इ ३. सिद्धीकत नास्यापिते यमयोनिजा। इति
३. सेकते। इति दुर्गादासः ॥ वाल्मीकीये रामायणे ६६ सर्गः
सीक कि आमुशि। इतिकवि अपिच। अथ लोकेष्वरी लक्ष्मी
कल्पद्रुमः। कि सीकयति सी जनकस्य पुरे स्वतः। शुभदे
कति। आमुशि स्पर्षे। प्रमा रेहलोत्पत्ति तारे चोत्तरफल्य
णे तालवादि दृश्यं। इति ए। अयोनिजा पद्मकरा वा
दुर्गादासः ॥ लार्कशतसन्निभा। सीतामुखे
सीकरः पुं श्रीकरः। इत्यमरः समुत्पन्ना बालभावेन सुंदरी।
टीकायां भरतः ॥ सीता स्री लोमलपट्टतिः। इत्य नाम चाकरोत्। ततो भूदेव
मरः ॥ द्वे लोमल रेखायां सि- सी तस्य उर्मिला नाम कन्यका
नेति खनति भूमि सीतायि। इति भट्टीकाधृतपद्मपुराणे ॥
न ग न वेये नास्तीति तः नि स्वर्गे गणा। इति मेदिनी। सा
पातनादीर्घः। सीता दम्पसा त भद्राश्ववर्षगेता। यथा। सी
दिः। येनेभुवि इति श्रीताना- ता त व्रद्धासदनात् केशवाच
लयशादिभ्यु। इति भरतः ॥ लादि निशि शिखरेभ्योः योऽथः
जनकराजनेदिती। सातुष्टी प्रसूवती गेधमादन् मर्हस्यप-
रामपत्नी। तस्य र्थायः ॥ तिलोत्तरेण भद्राश्व वर्षे प्रा-

चो दिशि चारसमुद्र मभिप्र
 विप्रति। इति श्रीभागवते ५
 स्कंधे। प्रविच। मार्कण्डेय ३
 राच। यत्र देवसभा भूता सौमो
 तस्य महागिरेः ॥ तत्र जातादे
 वनदी सीताख्या वचनादिभ्यः।
 स्त्रापयित्वा यथा चेदं सीता
 तोये मतोहरेः। चेदं पप्रक्ष्य
 वाक्यात् सर्वे ते त्रिदिवोकसः
 तदासीताजलेचेदं स्त्रानयोमा
 चसामते। भूत्वा निपतिते त
 स्मिन् वृहत्तेजोहित संज्ञके ॥
 तद्विष्टे तदा तोये तस्मिन्
 सरसि निर्मले। तददृशस्व
 ये ब्रह्मा विष्टे साधुतजले
 तदृशनाजलातस्मादुत्थिता
 कणकोतमा। चेदं भागेति तत्रा
 मविधिप्रकेस्यंततः। भार्या
 र्थं सागरं स्नोत जगद्ब्रह्म
 समते। इति कालिकापुराणे २२
 अध्यायः ॥ लक्ष्मीः ॥ उमाश
 स्थापितेवता। इति लक्ष्मीध
 निमंजरी। मरिच। इति राजनि
 र्णयः। गंगास्नोतः। यथा। गं
 गायां भद्रसामा महाभद्राश्च
 पादला। तस्याः स्नोतसि सीता
 वनेत्तुभंदाच कीर्तिता। तद्वेदे

नकनेदापि पारिणी तत्पति
 म्भगा। इति शृङ्गमाला ॥
 सीतापतिः पुं श्रीरामचंद्रः ॥
 इति शृङ्गमालावली ॥
 सीतायाः पतिः पुं श्रीरामचंद्रः
 इति शृङ्गमालावली ॥
 सीतीलकः पुं सीतीलकः ॥ ३
 तमरहीकायोरयमुक्तः ॥
 सीतकारः स्त्री मनुष्याणां य
 सीतकृते। गानुशगजशब्दः।
 यथा शब्दे। गुणानुशगोऽयः प्र
 णादः सीतकृते न्यायः। इति हे
 मचंद्रः ॥
 सीत्यं स्त्री धात्ये। इति हेम
 चंद्रः ॥
 सीत्यं वि कुम्भत्वेनादि। इत्य
 मरः ॥
 सीधं स्त्री शालस्ये। इति भूरि
 प्रयोगः ॥
 सीधुः पुं मधु। इति शृङ्गमाला
 वली ॥ मधुभेदः। यथा। इतोः
 पके रसैः सिद्धः सीधुः पकरस
 प्रसः। आमे सौ रेवयः सीधुः
 सच पीतरसः स्मृतः। सीधुः
 पकरसः प्रेषः स्वर्गमिवल
 वर्णकृतः। वातपित्तकरो हयः
 स्नेहो रेचना हरेत् ॥

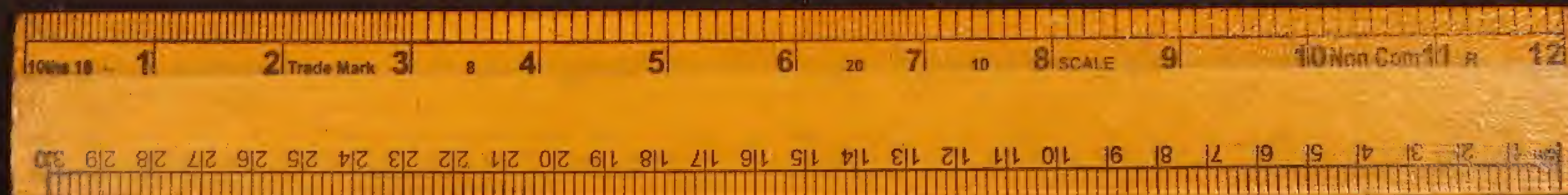
विवेधभेद शेषार्थः शेषा सीमेतोऽयन संस्कारः यथा
 २१ कफामयान्। तस्मादत्य गन्धाधानं स्मृतौ पुंसः सवने
 गुणः पीतरसः सेलेवनः स्मृ सदाता पुरा। षष्टेः एमेवा
 तः। इति राजनिर्णयः ॥ सीमेतः प्रसवे जातकर्म च।
 सीधुगंधः पुं वज्रलः। इति शृङ्गमालावली ॥ इति याज्ञवल्क्यः ॥
 सीधुपुष्पः पुं कंदवः। वज्रलः राजनिर्णयः ॥
 इति राजनिर्णयः ॥ सीमेतकः पुं नरकावासः य
 सीधुपुष्पी स्त्री धातकी। इति या। लक्षणे च नरकावासाः
 राजनिर्णयः ॥ सीमेतकादयः। इति हेमचंद्रः
 सीधुरसः पुं घ्राष्टतः। इति सीमेतिनी स्त्री नारी। इत्य
 राजनिर्णयः ॥ मरः ॥
 सीधुसेतः पुं वज्रलवृत्तः। ३ सीमेतानयनं स्त्री संस्कार
 निराजनिर्णयः ॥ विशेषः ॥ इति राजनिर्णयः। तदि
 सीधे स्त्री अणाने ॥ इति धाने च यथा। ग्रथसीमेतो न
 केचित् ॥ यने। यदि पुंसवने न कुतंत
 सीधः पुं तर्पणार्घ्यजलपात्रं दातस्मिन्नेव दिने प्रायश्चित्तः।
 कोषा इति भाषा। यथा। वस्तु लक्षमहायाहनिहोमे कृत्वा
 तस्तु अत्रानुहृतस्य क्षेपासंभ पुंसवने च कृत्वा सीमेतानय
 वात उद्धृत पदं हस्तादेन नेकार्थं। तथा च नारदः। ये
 सीपादिना द्रुतपरे। तेन सी धोत न कृताः पित्रा संस्कारवि
 पादि युक्त करतर्पणे तत्रैव धयः कृमात। कर्तव्या आर्तभि
 जलेतिलान् मिश्रयेत्। इति स्तेषां पेदकादेव तदनात्।
 गोपालन्यायपेचाननकृतवि अविद्यमाने पित्र्ये स्तंशाड
 चारनिर्णयः ॥ हुयवा पुनः। अवश्यं कार्यः
 सीमेतः पुं केशेषु वर्तः। सिंहा संस्कारा आर्तभिः पूर्वसंस्कृते
 इति भाषा। इति हेमचंद्रः ॥ कृमात आर्तण संस्काराणां च

पौर्वापर्य क्रमात् आह क्रम स्कारे गर्भनाशे पुनर्गर्भात्
स्तुसादरविषयपव। विवाहे पौर्वापर्ये कालनियमो न किं
तथादर्शनात्। छंदोगपरिशिष्टे त गर्भस्य दने सीमंतोत्रयं
हं। देवतानां विषयासे जुहो यावत् बालप्रसवः। इति प्रातः
तिष्ठ कथं भवेत्। सर्वे प्रायश्चित्ते कृत्वा क्रमेण जुहुया
त्पुनः। संस्कारा प्रतिपत्त्यै त्विकालाच्छत कथंचन। क्र
तैतदेव जुहीते येतपनयनाद यः। एतदियनेन सर्वे प्रायश्चि
तमनुकृष्टे तच्च प्रागेव विद्यते अभयकरणे तत्रेणैव मातृका
पूजादि। गणपतः कियमाणेत मातृभ्यः पूजनं सकृत्। सकृदे
व भवेत्प्राहुर्मादेन एवमादिषु। इति छंदोगपरिशिष्टात्
गोभिलः। अथ सीमंतोत्रय नं प्रथमे गर्भे चतुर्थे मासि
ष्टेः छंदोगः। अथ प्रसवनानंतरं सीमंतः केशरचनाविशेषः।
वाशष्टेकात्रचतुर्थादिमासा नांत्यवदिकल्पः। किंतु सर्व
एवंकालः प्रशस्तः। समर्पणं लेपायोगात् इति स्यात्। तत
श्च नवममासाद्य प्रायश्चित्ते कृ त्वेव कर्तव्यं। प्रथमगर्भं उत्पन्ना दानात्। यदि कथंचिदकृतं पतस्मि

मतुर्वते। तथाच भट्टनाशयाम धृतं छंदोगपरिशिष्टे शलादुनी लमित्युक्तं प्रथम स्तवक उच्यते कप्रसिकाभितः केशा स्रद्धिप श्रात कप्रच्छल इति। एतद्वच ने नारायणपायायेन धृतं। उ पुंवरभव मौंवरं। प्रथमज्ञान तावत् इति संज्ञेण भाष्यायाः कर्णद्वयप्राप्ति ॥ अथ सीमंत स्रद्धं नयति भूरिति दर्शयिज लीभि रेवप्रथमे भव इति हि तीये स्वरिति तृतीये। प्रथाने तरे यत्र सिंहरे सी ददाति तं सीमंतं ललाटोर्ध्वं नयति भूरि ति संज्ञेण दर्शयिज लीभि लि स्रभिः। एकवारकरणाद्यावेत् न्यनानि तावतीभि रेवतिस्त्र भिरित्यर्थः। प्रथमादिपदानि त्रयास्तृतीया पिंजलीनाच ए यत्र नियोगायं। पिंजलीपरि ज्ञं तथाच छंदोगपरिशिष्टे। अनेन गर्भविंशे सायं केशं हि दत्तमेव च। प्रादेशमात्रे विज्ञे ये पवित्रं यत्र ऊच्यते। एतदे व हि पिंजल्या ललाणे समुदा हृतं। गोभिलः। अथ वीरतरे ण येनादिते रित्येतयञ्च ॥ वीरस्तरेत्यनेन युद्धमिति वीर तरेः प्रशंसः। तथा च छंदोगपरि शिष्टे। स्या विच्छलाकाशाली तथा वीरतरेः प्रशंसः। तिलते उ लसंपाकः कुषरः सोऽभिधीय ते। ततश्च प्रशरेण येनादितेरिति संज्ञेण सीमंतं स्रद्धं नयति इति एवेत्युदाहरणं ॥ अथ एतेन स्रद्धाचरेण वाकामहमित्ये तयञ्च। चात्रैतर्कः। तेन स्रद्धा ए तेन वाकामह मिति संज्ञेण सी मंतं स्रद्धं नयतीति शेषः। त्रिः श्रेतया शालस्या यास्ते वाके स मतय इति स्थानं विनये शुक्लं न शेजाजंत कंदकेन यास्ते इति संज्ञेण सीमंतं स्रद्धं नयतीति शेषः। कुषरः स्यालीपाक उत्र चतस्त मवेत्तयेत्। कुषर उक्तः स्यालीपाकश्चरुः स उपरि दत्तं सुतस्तेवधाः प्रदर्शयेत्। स्याली पाकपदे चरुस्यान्ता कुषरस्य अमणार्थं। मनुष्याणां त्राद्विः प्रक्षालने। ततश्च यः कश्चित् सहा नसे अमपित्वा स्थापयेत्। किं स्पृशसीत्युक्ता प्रज्ञामिति वाच येत्। किंप्रस्पसीति पति रु क्ता प्रज्ञामित्यादि संज्ञे गर्भिणी

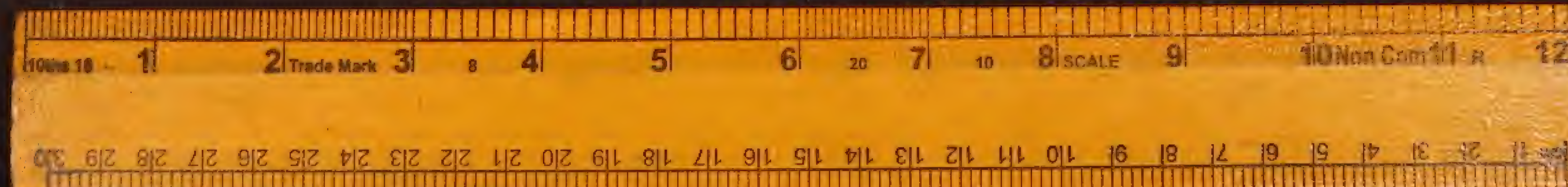

वाचयेत् । तं सास्वयं भुंजीत ।
त मेवेतितं कृषं । वीरसूत्री
वस जीवपत्नीति ब्राह्मण
मंगलादिभिर्वागिभिरुपासीरु
वीरान विज्ञातान पुत्रान सून
इति वीरसूत्रं भवेति वाक्य
प्रायः प्रतिपदेषात् । जीवतो
दीर्घायुसः पुत्रान सून इति
जीवसः जीवतः पत्नी जीव
पत्नी अविधवेत्यर्थः । एवं
काराभिर्वागिभिरनुनयेयुः क
मश्नुमहाद्याहतिभिर्द्वत्वा जे
द्वंवरफलस्तवकं कोष्ठं वद्धा
प्रजामिति वाचयेदित्येतेते
कृत्वाद्याहतिभिर्होमादिने
समापयेत् ततो ब्राह्मण उ
पासीरुन । इति संस्कारतत्त्वं ॥
सीमा पुं) ग्रामादीनां मवथा
सीमा स्त्री) रितोतभागाः सीमा
ना इति भाषा । तस्यार्थायः । म
घादा १ अविधिः ३ आचादः ५
इति जराधरः । स्थितिः ॥ हे
३। अउकोषः । इति मेदिनी ॥
वेत्ता । इति विष्णुः ॥ सीमावि
वादः ७ ग्रामादीनां सीमावि
षयककलहः । यथा । अथ
ना सीमाविवाद निर्णय उच्य

ते । सीमा विवादे हेतुसमासे
ताः स्याद्विवादयः । गोपाः सी
माकृषाणां च सर्वे च वनगो
चराः । नयेषु रेते सीमाने स्य
लोगार तेषु दुर्मेः । सेतुवल्ली
क निम्नास्मि चैत्याद्यैरुपल
क्षितो । ग्रामद्वय संबन्धिनः ।
हेतुस्य सीमा विवादे तेषु
कृत्वासांतर्वाति हेतु मर्यादावि
वादे च सामेतादयः स्थलागा
रादिभिः एवं कृतेः सीमालक्ष
णैरुपलक्षितो विज्ञितो सीमा
नयेषु निश्चिन्तियुः । सीमा हे
रादिमर्यादा सा चतुर्विधा । ज
नपदसीमा १ ग्रामसीमा २ हे
सीमा ३ गृहसीमा ५ चेति ।
साच यथा संभवे पंचलक्षण
तदुक्तं नारदेन । धृजिनी मत
क्षिनी चैव नैथानी भयवर्जिता
राजशासन नीताच सीमापंच
विधा स्मृतेति । धृजिनी वृत्ता
दि लक्षिता । वृत्तादीनां प्र
काशकत्वेन धृजतत्पत्नात्
मक्षिनी सलिलवती मत्स्यशृङ्ग
स्यस्वाधारजललक्षणत्वात् । नै
थानी निवात तर्कागारमित्ये
तेषां निवातत्वेन निधानतत्प

त्वात् । भयवर्जिता । अर्थिप्रस
र्थिपरं परं संप्रतिपत्ति निर्मिता
राजशासननीता । ज्ञातिचिन्ता
भावैराजेच्छयानिर्मिता । एवं
तायां घोळा विवादः संभवति ।
यथाहकार्यायनः । आधिक्य
नूनता चापेक्षानिर्णयमे
मेव च । अमोघभुक्तिः सीमा च
षड् भवादस्य हेतवः । इति ।
तथाहि । समान्य पंचनिवर्तना
वाभमे रथिका भूस्तीति के
नचिदुक्ते पंचनिवर्तनेनैव नाधि
केत्याधिक्य विवादः । पंचनिव
र्तना मदीया भूदित्युक्तेन ततो
न्यूनैवेति स्मृततायां । पंचनिव
र्तना समोपास्युक्तेषु एवना
स्तीत्यस्ति नास्ति विवादः सं
भवति । मदीया भूः प्रागविद्य
मानभोगैव भुज्यते अत्युक्तेन
संतता चिरंतन्येव मेभुक्ति वि
यभोगभुक्ते विवादः । इयं
र्यादेवेति सीमाविवाद इति
षट्प्रकार एव विवादः संभव
ति । षट्प्रकारेपि भूविवादेशु
तर्काभ्यां सीमाया अपि नि
र्णयमानत्वात् सीमानिर्णयप्र
करणतस्मात्तर्काः । समेतादयः
गोपा गोचरकाः ॥

सीमाकुषाणाः सीमासंनिहित
 क्षेत्रकषकाः। सर्वे च वनगोचरा
 वनचारिणो व्याधादयस्ते च म
 नुतोक्ताः। व्याधान् प्राकृतिका
 न गोपान् कैवर्तान् मूलत्वात्
 कान्। व्यालगाद्वा उच्छृण्वीतस्य
 शु वनगोचरानिति। स्थल सु
 न्नतो भूप्रदेशः। ग्रंथारोः प्रे
 रुच्छिष्टे। तथा धान्यत्वचः।
 दुसा न्यग्रोधादयः। सेतु जल
 प्रवाहवेधः। चैत्यपाषाणादि
 वेधः। आद्यशब्देन वेणु बाल
 कादीनां ग्रहणं। एतानि च प्र
 काशाप्रकाशभेदेन द्विः प्रका
 राणि। तथा च मनुः। सीमादृ
 लोत्तु कुर्वीत न्यग्रोधास्त्य
 किंशुकान् प्रात्सलीन् शाल
 तालांश्च तीरिणश्चैव पादपात
 गुल्मान् वेणुंश्च विविधान् श
 मीवृत्तीं स्थलातिच। शयान् कु
 र्जक गुल्मांश्च तथा सीमानन
 श्रपति। तद्वारा नुदपानानि वा
 ण्यः प्रसवणानि च। सीमासंधि
 पुकार्याणि देवतायतनानि चे
 ति प्रकाशप्रकाश उपलब्धानि
 चान्यानि सीमालिङ्गानि कारयेत्
 सीमाज्ञाने न्याणं वीह्य नित्यं

लोके विपर्यये। ग्रथमनोः सी
 नि गोवालो स्तुषान् भस्मक
 पालिकाः। करीष मिष्टकाणां
 शर्करा बालकास्तथा। या
 निचेवेप्रकाराणिकालाद्गमि नं
 भक्षयेत्। तानि संधिषु सीमाया
 ग्रप्रकाशानि कारयेत्। एतेति
 गो नयेत् सीमा राजा विवदन
 यो रिति प्रच्छन्नलिङ्गानि प
 तेः प्रकाशाप्रकाशपौलिङ्गैः
 सामेतादि प्रदर्शितैः सीमा
 प्रति विवदमानयोः सीमानि
 ण्ये कुर्याद्वाजा ॥ यदा पुन
 श्रिज्जाति न संति विद्यमाना
 निवा लिङ्गालिङ्गतया सन्नि
 र्धानितदा निर्णयोपायमाह
 सामेतादा समग्रामाश्चत्वारोष्टो
 दशपिवा। रक्तस्वरसनाः सीमा
 न्येषुः तित्तिथारिणः। सामेताः
 एवोक्तलक्षणः। समग्रामाश्च
 त्वारोष्टो दशपि वा उत्पेवेस
 प्रसंख्याः प्रत्यासन्नग्रामीनाः ॥
 रक्तस्वरिणो रक्तावरधरमृही
 रोपितलिङ्गात्वेदाः सीमाने न
 येषुः प्रदर्शयेयुः। सामेतावेति
 विकल्पाभिधाने स्वरसुतरोक्त
 सातिभिप्राये। यथाह मनुः

साति प्रत्यय एव स्यात् सीमा
 वाद विनिर्णय इति। तत्र च सा
 दिणो निर्णयत्वे मुख्यं तदभा
 वे सामेतानां। तदुक्तं। सादभा
 वे न चत्वारो ग्रामाः सीमाना
 सितः। सीमाविनिर्णये कुर्यात्
 प्रयत्ना राजसन्निधाविति ॥ न
 दभावे तत्संस्तकादीनां निर्णो
 रत्वे। यथाह कात्यायनः। स्ता
 यं सिद्धे प्रउष्टेषु सामेतेषु
 तौरवात्। तत्संस्तकैस्तु कते
 य उद्धारो नात्र संशयः। संस
 क्त संस्तकेषु तत्संस्तकाः प्र
 कीर्तिताः। कर्तव्यानप्रउष्टा
 स्तु राजाधर्मं विज्ञानतेति ॥
 सामेताद्यभावे मौलादयो ग्रा
 म्याः। तेषामभावे सामेता मो
 लद्वद्वाहतादयः। स्थावरे षट्
 प्रकारेपि कार्या नात्र विचार
 तेति कात्यायनेन क्रमविधा
 नात्। एते च सामेतादयः संख्या
 गुणातिरेकेण संभवति। सा
 मेताः साधनं एवं निर्देशाः स्य
 गुणान्विताः। द्विगुण स्तुत
 राजेष्वा स्ततोऽप्ये विगुणसताः
 इति स्मरणम्। ते च सादिणः
 सामेतादयश्च स्तेः स्तेः प्रापथेः
 प्रापिताः संतः सीमान्येषुः।
 शिरोभिस्ते एहीतो वीस्वगि
 नो रक्तवाससः। सुहृतेः प्रा
 पिताः स्तेः स्ते नयेषु स्ते समे
 नस मिति स्मरणम् नयेषु
 रिति वक्रवचने द्वयोर्निवासा
 यैनेकस्य। एकश्चेत्तत्र येन सीमा
 सापवासः समुच्येत। रक्तमा
 त्योवरधरो भूमि सादाय मृदे
 नि। इति नारदेनेकस्याभ्युज्जा
 नात्। यस्तु नेकः समुच्येत
 सीमा नरः प्रत्ययवानपि। गुरु
 त्वादस्य कार्यस्य क्रियेवा वक्र
 पुष्टितेनेकस्य विषेयः। स उ
 भयानुमत धर्मविद्वति विद्वति
 षय इत्यविरोधः। स्थलादि वि
 ज्ञाभावेपि साति सामेतादी
 नो सीमाज्ञान उपाय विशेषो
 नारदेनेक्तः। निम्नगणपदतोत्
 रष्ट नष्ट चिह्नासु भूमिषु। त
 तप्रदेशानुमानाच्च प्रमाणद्वे
 गदर्शनादिति। निम्नगणानां न
 याप्रपदतेनापहरणेनोत्तरष्ट
 निस्स्यानात् प्रच्युतानि नष्टानि
 वालिङ्गानि यास मर्षादाभूमि
 पुत्रं तस्य देशानुमानादुत्तरष्ट
 नष्ट चिह्नानां प्राचीन प्रदेशा

नुमानात् ग्रामादारभ्यसहस्र दारभ्य यावद्विपत्ते रज्जुदैविकं
 एवपरिमितं हेतु मस्य ग्रामस्य अस्मिन् चेतोपपद्यते तदा तस्य
 पश्चिमे भाग इत्येवंविधानात् प्र दर्शनात् सीमानिर्णयः ॥
 साक्षाद्वा प्रत्यक्षं समस्त मवि अथैव रज्जुदैविकं यमनावधिः
 प्रतिपत्रायाः स्मार्तकालोपल. कात्यायनोक्तः। सीमाचक्रमणो
 त्तितैर्भुक्तैर्वा निश्चिनुयुः। वृहस्प कोषे षादस्यर्षी तथैव च। विप
 तिना चात्र विशेषो दर्शितः। प्रा त पत्त सप्तहं देवराजिकमि.
 रामेच प्रमाणेच भोगे कालेच षात इति। यदा त्वमीषो उक्तसा
 नाम च। भूभागलक्षणंचेव ये स्ववचसो विपत्ताभ्यंतरेरेभादि
 विदुस्तेऽसाक्षिण इति। एतेच ईष्यते। अथवा प्रतिवादि नि
 साक्षिणोऽप्येव साक्षिण इति। एतेच दिग्भाष्यधिक साक्षात्प्रासाक्ष्य
 पिताः संतः कुलादि समस्तैरा तर विरुद्धवचनतातदाते मृषा
 नाप्रख्याः। यथाह मनुः। ग्रामे भाषितया दण्डनीयाः। तदा
 एक कुलानां समस्तं सीमासा ह। अतएव दण्डनीयाः। तदा
 तिणः। प्रख्याः सीमानिर्णयि मध्यमसाहसं। अतएव मिथ्या
 तयोश्चैव विवादिनो विति ॥ वदते निमित्तभूते सति सर्वेसा
 ते एषाः साक्षादयः समस्ता मताः प्रत्येकं मध्यमसाहसेन
 एकमेव सीमा निर्णयं कु चत्वारिंशदधिकेन पणपंचश
 युः। ते निर्णीता सीमांततत्प्रदर्श तेन दंडनीयाः। सामंतविषय
 तसकल लिङ्गयुक्ता साक्षादिना ताचास्य साक्ष्य मौलादीनां
 साक्षितोच्चाविस्तरणार्थं पत्रे स संतरे दंडांतर विधानादवगम्य
 साक्ष्येयत। उक्तेच मनुना। ते ते। तथाच मनुः। यथाक्तेतन
 एषास्त यथा ब्रूयुः सामंताः येन स्ते एयेते सत्यसाक्षिणः।
 सीमानिर्णयं निवर्त्तयान्था विपरीते नयेतस्त दण्डाः स्यु
 सीमां सर्वस्वोश्चैव नामत इति हिंशतंदममिति। नारदादि।
 एतेषा साक्षि सामंत प्रभृती प्रणचेदन्तं ब्रूयुः सामंताः सी
 ना सीमाचक्रमणदिना। नि निर्णये। सर्वे एवकथक

दंड्या राजा मध्यमसाहसमिति समिति। एवमज्ञानादिना
 सामंतानां मध्यमसाहसे दंड तदने साक्षादीन दंडयितापु
 मभिधाय। प्रेषा अदन्तं ब्रूयु नः सीमाविचारः प्रवर्तयितव्यः
 नियुक्ता भूमिकर्माणि। प्रत्येकं ग्रामानेक्ता दण्डयित्वा पुनः सी
 तनवत्या स्ते विनेयाः पूर्वसाह मो विचारयेदित्युक्ता। त्यक्ता
 समिति। तस्मैसाक्षादिपुत्रयमे उष्टंस्त सामंतान्मान मौला
 साहस मुक्तवान्। मौलादीना दिभिः सह। सेमिअः कारियेत
 मपितमेव दंडमाह। मौलदुहा सीमा मेवं धर्मविदो विदुः
 दयस्त्वये दंडगत्या एवकथ क। विनेयाः प्रयमेनेव साहसे
 क। विनेयाः प्रयमेनेव साहसे नातृते स्थिता इति। आदिग्रह
 णेन गोपशाकुनिक व्याधवन शे निर्णय इत्यत आह। अभा
 गोचराणां ग्रहणं। यदपि शाकु निकादीनां पापरतत्वालिग प्र
 दर्शनपरोपयोगो न साक्षात् नो लिगादीनांच। वृत्तादीना
 सीमानिर्णये तथापि लिगाद मभावे रज्जुवसीमः प्रवर्तिता
 शानएवमृषाभाषितसंभवात् प्रवर्तयिता। अंतर्भाषितोऽभ्य
 दंडविधानमुपपद्यतपत्वा अतएव दंडविधान इत्येतदंडविधान
 तुष्टयदंड्या इत्येतदंडविधान मज्ञान विषये। वरूनांतगुरी
 हणोनसर्वे निर्णययदि। ऊयं योः समर्थ तन्मये सीमालि
 भयाहा लोभाहादंड्यास्तत्रम गानिकृष्यात्। यदातस्याभूसा
 साहसे। इति ज्ञानविषये साक्षा वन्यतरस्यापकारातिशयो द
 दीनां कात्यायनेन दंडांतरविधा ष्यतेतदा तस्मैव ग्रामस्य सक
 नात्। तथासाक्षिवचनभेदेप्य लाभः समपणीया। यथाह म
 मेव दंडस्तेनैवाक्तः कीर्तितेय तुः। सीमाया मविषयायोस्त
 दि भेदः साक्षादंड्या स्तत्रमसाह यं रज्जुवयमेवित। प्रदिशेदुमिमे

केशा सुपकारादिभि स्थिति दौदं समाह मर्यादायाः प्रतेदेत
रिति ॥ अस्य मर्यादायाः सीमातिक्रमणे तथा । हेतुस्य
कायामस्याः स्मृते मर्यादामूलतो हरणे देहा ग्रथमोक्षमभ्यसाः
घातयितु मतिदेशमाह । आरा ग्रनेकद्वेय व्यवच्छेदिका सा
मायतन ग्राम निषानेघानवे धारणी भूमर्यादातस्याः प्रक
पमस । पषपवविधि सैयोवधो वेषा भेदेन सीमातिक्रमणे
मु प्रवहादिषु । आरामः प्रव सीमा मतिरेव्या कर्तणे हेतु
फलोपचय हेतु भूभागः । स्वचभयादिप्रदर्शनेन हरणे
आयतने निवेशने पत्ताल कृ यथाक्रमेणायमानस मध्यम
रायये विभक्तौ भूप्रदेशः । आ देहावेदितयाः हेतुप्रहाणे च
मः प्रसिद्धः । ग्रामप्रहाणे च नग हारामाधुपलक्षणार्थे । यदापुनः
राधुपलक्षणे निषाने पातीय स्तीयभ्रांता हेतुदिक मपरति
स्थाने कृपवापी प्रभृतिके । उ तदादिशतो दमो वेदितयाः ।
याने जीर्णार्था भूमिः । वेश्म यथाह मनुः । गृहेतदाग मारा
गृह । एतेष्वारासादिष्वयमेव मं हेतुवाभीषयाहरन । प्रा
सामंत साहादि लक्षणविधि तानि पंचदेहाः स्यादज्ञानादि
संतयः । तथा प्रवर्धणेन हेतु प्रातोदम इति । अथक्रियमाण
पुनलप्रवाहेषु ग्रनयो गृहयोर्म हेतुदि भूयस्त्वप्यालोचनया
यो न जलौचः प्रवहत्यनयो कदाचिदुत्तमोपि दण्डः प्रयो
वैत्येवंप्रकारे विवादे आदिश क्तयः । अतएवाह । वयः सर्वस्व
हणान् प्रसादादिष्वपि प्राची हरणे पुरात्रिंशमनोकने । त
नपवविधि सैयः वेदितयाः । त दंशच्छेद इत्युक्तो देह उत्तमसा
याचकात्यायनः । हेतुकृपत हसति । यः पुनः परत्वेसेत
शमातो केदारशमया रपि । कृपादिकं प्राथनवा अर्थदा
गृह प्रसादावमथ तप देवश नेन वा लब्धानुज्ञा निर्मातुमि
हेषुचेति । सीमानिर्णयशक्ता क्कति ते निषेधतः हेतुस्वामि
तत्प्रसंगेन मर्यादाप्रभेदता न पव देह इत्येत आह । न

निषेधोः ल्यावत्तु सेतुः क पुन सहेतुपे वापि मानवे । वा
न्याणकारकः । परभूमिहरन जान सामय ततः कृपात्सेतु
कृपः स्वत्यत्तेवो वरुदकः । य प्रवर्तन मिति । हेतुस्वामिने
स्कीयां भूमि मपरहज्राशयवपि प्रति उपदिष्ट मिदानीसेतोः
सेतु जलप्रवाहवेधः हेतुस्वामि प्रवर्तयितारं प्रति आह । स्वा
नाम प्रतियेधः स चेदीषतपी मिने यो निवेधेवत्तेव सेतु
शकरो वरुपकारकश्च भवति प्रवर्तयेत् । उत्पन्ने स्वामि
कृपश्चात्यहेतुव्यापित्वेनात्य नो भोगा स्तदभाविसहीयतेः
वायो वरुदकत्वेन वरुपकार हेतुस्वामिन मनभुपरास्य
कोनैव निवारणीयः । कृपश्च तदभावे राजानेवा यः परत्वे
णचवापी उक्तरिणाधुपलक्ष णार्थः । यदा पुनः रसो सर्वत्वे
वर्तितयावक्तुवायो नद्यादि स सेतु प्रवर्तयितारं प्रति आह । स्वा
सीपहेतुवर्तितया वा प्रत्येय कारक स्तदाहो निषेध इमथा
इतु सभवति । सेतोश्चहेविष्य धराणेन वा हेतुस्वामिनेतद
मुक्तंनारदेन । सेतुश्च द्विविधो भावे राजान स्ताप्यनुज्ञाप्येव
हेतुः खेयोवेध स्तथैवच तेय परत्वे सेतुः प्रवर्तनीय इति
तत्प्रयोगार्थः ॥
प्रवर्तनात् खेयो वेधः स्यात्तु हेतुस्वामिना सेतु न प्रतिषे
वर्तनादिति । यदा त्वयनिर्मि थ इत्युक्त मिदानी तस्यैवप्र
तेसेतुंभेदनादिता नष्टस्ये सं सक्तानुप्रसक्त्या क्वचिद्विधेत
स्करोति तदा एतस्वामिनेतदे रमाह कालाहत मपि सेतु न
पुनरपे वासुष्ट्वेव संस्तुय्यात् कृपादयो नकारयेत् । सप्रदा
यथाह नारदः । सर्वप्रवृत्त मुत्त यः कृपफले हेतु मत्येनका
सत्र मष्ट्या स्वामिनेतुयः सेतु रयेत् । यः पुनः हेतुस्वामिनः
प्रवर्तयेत् कश्चित् नसततफल पाथैः । इ मिदे हेतु कृपासि
भाकभवेत् । स्मृते तुस्वामिनि इत्येगीकृत्य पश्चादुत्तरजति

न चान्येन कर्षयति तच्च हे कुरु बलका स्तथा । यानिचै
 त्रयद्यपि फालाहृत सीषहेतुन वेप्रकाराणि कालाद्रुमिने भक्त
 विदाविते न सम्प्रावीजवापाहं येत् । तानि संपिषु सीमाया म
 तथापि तस्याकुष्टस्य फलेया प्रकाशानि कारयेत् । पतैर्लि.
 वनत्रोतपत्रहं सामेतादिकसि गेनेयेत् सीमा राजा विवदसा
 तेतावदसो कर्षको दापनीयः नयोः । पूर्वभक्त्या च सततवृद
 तच्च हेतुं पूर्वकर्षकादुच्छि कस्यामेनच । यदिसेशयप
 यात्येन कारयेत् । इति सीमा व स्यात् लिङ्गाना सपिदर्शने
 विवादप्रकरणे । इतिमितात् साति प्रत्यय एवस्यात् सीमा
 रा॥ अपिच सीमा प्रतिस्मृत वाद विनिर्णयः । ग्रामीयक ऊ
 पत्ते विवादे ग्रामयो द्वयोः । लानाच समेत्सीमिसादिताः
 ज्येष्ठमासिनयेत्सीमा सप्रका प्रष्टव्याःसीमलिङ्गानि तयोश्चैव
 शेषु सेतुषु । सीमानुत्तंशुऊ विवादितोः तेष्वस्तु यथाञ्च
 धीतयग्रेषांस्तथा किंशुका युः समस्ताः सीमि निश्चयं । नि
 न । शास्त्रसीन पालतालोश्च सप्रीयाजथा सीमा सर्वो स्ता
 सीरिणश्चैव पादपान । गुल्मान श्रैव नामतः । शिरोभिस्ते गृ
 वेणश्चविविधान् प्रसी वली हीतोवीसमिवाणे रक्तवाससः
 स्थलानिच शरान्कुञ्जकगुल्मा सकृतेः प्रापिताः सैः सैः नैषेप
 श्रुतथा सीमान नश्यति । तडा स्ते समेजसे । यथोक्तेननयेत्
 गामुदपातानि वाप्यः प्रसवणा स्ते एयेते सत्यसादिताः । ति
 निच सीमासंपिषु कार्याणि परीते नयेतस्त दाप्याः सुहि
 देवतायतनानिच । उपलुञ्जानि एते दसं । साक्षभावेतचत्वा
 चात्यानिसीमालिङ्गानिकारये रो ग्रामाः सामेतावासिनः । सी
 त् सीमाज्ञानेनराणीवीक्षित्य माविनिर्णयं ऊर्ध्वःप्रयता राज
 लोकैविपर्ययः । अप्रमत्तोःसी सन्निधौ । सामेतानामभावेत
 निगोवालात् तथानभसकया मोलाना सीमि सादिताः ॥
 लिकाः । करीषमिष्टकोगारनश इमान्यनुयुंजीत पुरुषान वन

गोचरान् । व्याधान् प्राकृति सीरः पुं सख्यः । इतिभेदिनी
 कान् गोपान् कैवर्मान् मल हलः । प्रकृतः । इत्यमरः ॥
 खानकान् व्यालशान्नुच्छ सीरकः पुं शिष्यमारः । इति
 वृत्तीमन्योश्चवनचारिणः । ते शब्दमाला ॥ सीरशब्दार्थः
 एषा स्तु यथा वृषः सीमासे व्यञ्ज ॥
 पिबुलत्तण । ततथा स्थापय सीरध्वजः पुं चंद्रवंशीयध्वजवि
 राज्ञायमण ग्रामयो द्वयोः । शेषः । सतु क्रुत्सरोमयजपञ्चः
 तेष्वकूप तडागाना मरामस्य यस्यपञ्चार्थ यजनभुवंकुषतः
 गृहस्थच । सामेत् प्रत्ययोक्तेयः सीरे सीता उदिता समुत्प
 सीमासतुविनिर्णयः । सामेता जा तस्य पुत्रो भानुमान् ॥
 श्रुत्सवा वृषः सेतोविवदतंत् इतिविसुप्रणो ५ अंशे ५
 णा । सर्वेष्वकूपयकदेज्या मुधायः ।
 राज्ञामभ्यमसहसे । गृहेतडा सीरपारिणः पुं बलदेवः ॥
 गमारासे हेतुं वा भीषणादर इत्यमरः ॥
 न । शतानिपंचदंशः स्यादत्ता सीरी पुं बलदेवः । इतिहला
 नादिशतोदमः । सीमाया म युधः भूरिप्रयोगश्च ॥
 विषहायांस्वयेगैवयमंवि सीलेयः पुं मत्स्यभेदः । सिलि
 त् । प्रदिशेत् भूमि मेतेषा दाइतिभाषा । तस्य गुणाः ।
 सुपकारादितिस्थितिः । इति सीलेयः श्लेषलो वृषा विषा
 मानवे ८ अध्यायः ॥ के मधुरो गुरुः । वात पित्तह
 सीमीकः पुं वृत्तभेदः । वल्मी रो हृद्यो ग्रामवातकरश्चसः
 कः । सस्मकुसिजातिः । इति इतिभावप्रकाशः ॥
 संचिप्रसारोणादिहृतिः ॥ सीवने ज्ञी तंतुसेतानं । स
 सीमीकः पुं वृत्तविशेषः । व्य चीकर्म सेवानी इतिसेलायी
 मथातो रोणादिक कीकन् इति च भाषा । तत्पर्यायः ।
 प्रत्ययेन निष्पन्नः । इति सि सेवने २ सृतिः ३ । इत्यमरः
 द्योतकोमुदी ॥ कृतिः ५ सृतिः ५ । इति

सीसक ६३५ सीसक

शहरत्नावली ॥
 सीवनी स्त्री लिंगमापयः सः
 लिंगमापयः सः सीवने ।
 इति हेमचंद्रः ॥
 सीसे स्त्री सीसकं । इति हेम
 चंद्रः ॥
 सीसकं स्त्री पातविशेषः । सी
 सा इति भाषा । तत्पर्यायः । ना
 गं १ योगेष्ट १ वप ५ । इत्यम
 रः । सीसे ५ सीसपत्रकं ६ ग
 गादुपदभवे ७ सिंहकाराणां
 ८ वहे ९ सर्पाणि १० यवनेष्ट
 ११ सुवर्णकं १२ । इति हेमचंद्रः
 वप १३ पित्रुष्ट १४ सुवर्ण
 रि १५ । ३७ १६ ३७ः १७ ॥
 इति शहरत्नावली ॥ वपकं
 १८ मरावले १९ यवनेष्टकं २० ।
 इति जराधरः । वक्रमले २१
 चीनं २२ पिष्टं २३ । इति राज
 मान्ना । जरे २४ भुजंगासे २५
 अरो २६ ऊरो २७ परिपिष्ट
 कं २८ सुडकुलायसे २९ पम
 ३० तारमुदिकं ३१ शिराष्ट
 ने ३२ वयोवंग ३३ चीनपि
 ष्टं ३४ । अय्य गुणाः । सी
 सेतु वंगसायस्य ३५ सीवनि
 पाकतः । उमेच कफवातनु स

शीघ्रं गुरुलेखने । वर्णेनीले स
 इति गये निर्मले च सुगोचरे ।
 रोष्य संशोधने तिष्ठे सीसकं
 चतुर्दशमे । इति राजनिर्घण्टः
 अथ सीसस्यातपति नाम गु
 णाः । दृष्ट्वा भोगिस्ततोऽप्येता
 सुकिल्बुषमुचयत । वीर्यं
 जातस्ततो नागः सर्वयोगप
 हो नृणां । सीसे वपच वपेच
 योगेष्टं नागनामकं । नागः
 भुजंग इत्यादि । सीसे वंगगुणं
 ज्ञेयं विशेषान्मेहनाशनं । ना
 गस्तु नागशततुल्यवले ददा
 ति व्याधिं विनाशयति जीवन
 मातनोति । वक्रिप्रदीपयति का
 मवले करोति मृत्युच नाशयति
 सेतत सेवितः सः ॥ पाकेतही
 नो किलरंग नागो ऊषानि
 गुल्मोश्च तथा निकुलान् । पा
 एतु प्रमेहानिल साटु शोथ भग
 दरादीन् कुरुतः प्रयुक्तौ ॥ अ
 थ सीसकस्य शोधने । तस्य
 साहजिका दोषा वेगस्येव नि
 दर्शिताः । शोधने चापि तस्येव
 भिषगिभ रोगिते पुनः ॥ अथ
 सीसकस्य मारणविधिः । तोह
 लरसंसेपिष्ट शिलालेपात् पुनः

सीसक ६३५ सीसक

पुनः । द्वाविंशतिः पुनः नोशो
 निरुत्य भस्म जायते । शि
 ला मनःशिला । अय्य च । अ
 स्य विंश त्वकचोचतथो
 शन निःक्षिपेत् । मृत्युत्रेविउ
 तो नागो लोहद्वया प्रचालि
 तः । यामैकेन भवेद्भस्मत
 द्या स्यान्मनःशिला । कांजि
 केन हवे पिष्ट्वा पंचदृष्टप
 टेन च । स्वागशीते पुनः पि
 ष्ट्वा शिलया कांजिकेन च
 पुनः पचेत् शरावाभ्या मेवे
 षष्टिपुटे संतिः ॥ इति भाव
 प्रकाशः । सादितस्यास्य गुणाः
 एवं वत ॥ अपि च । तैलेतके
 गावां मूत्रे कांजिके च कुल
 त्यके । विधा विधा विष्णु ही । इत्यमरः ॥

हि स्यात् सर्पादीनां समास
 तः । अथ सीसकस्य मारणं ।
 ऊर्ध्वे नागपञ्चाणां ऊनद्व्याः
 स्यात् पलाहंके । त्रेडुलीयसे
 यामे यामे वासासे स्या ॥
 समर्थं च कियं कृत्वा वमैसे
 शोष्यते पुनः । सरावसेपुटे
 कृत्वा पंचद्वयोपलैर्भिषक
 पंचसप्तपुटे नागा भस्मीभ
 वति निश्चितं ॥ द्विगुंजोः
 यं भवे हस्यात् प्रमेहानाति
 लानपि ॥ इति वैद्यदर्प
 णः ॥
 सीसपत्रकं स्त्री सीसकं ॥
 इति हेमचंद्रः ॥
 सीसकः पुं सेडादृष्टः । स्त्रु
 त्यके । विधा विधा विष्णु ही । इत्यमरः ॥

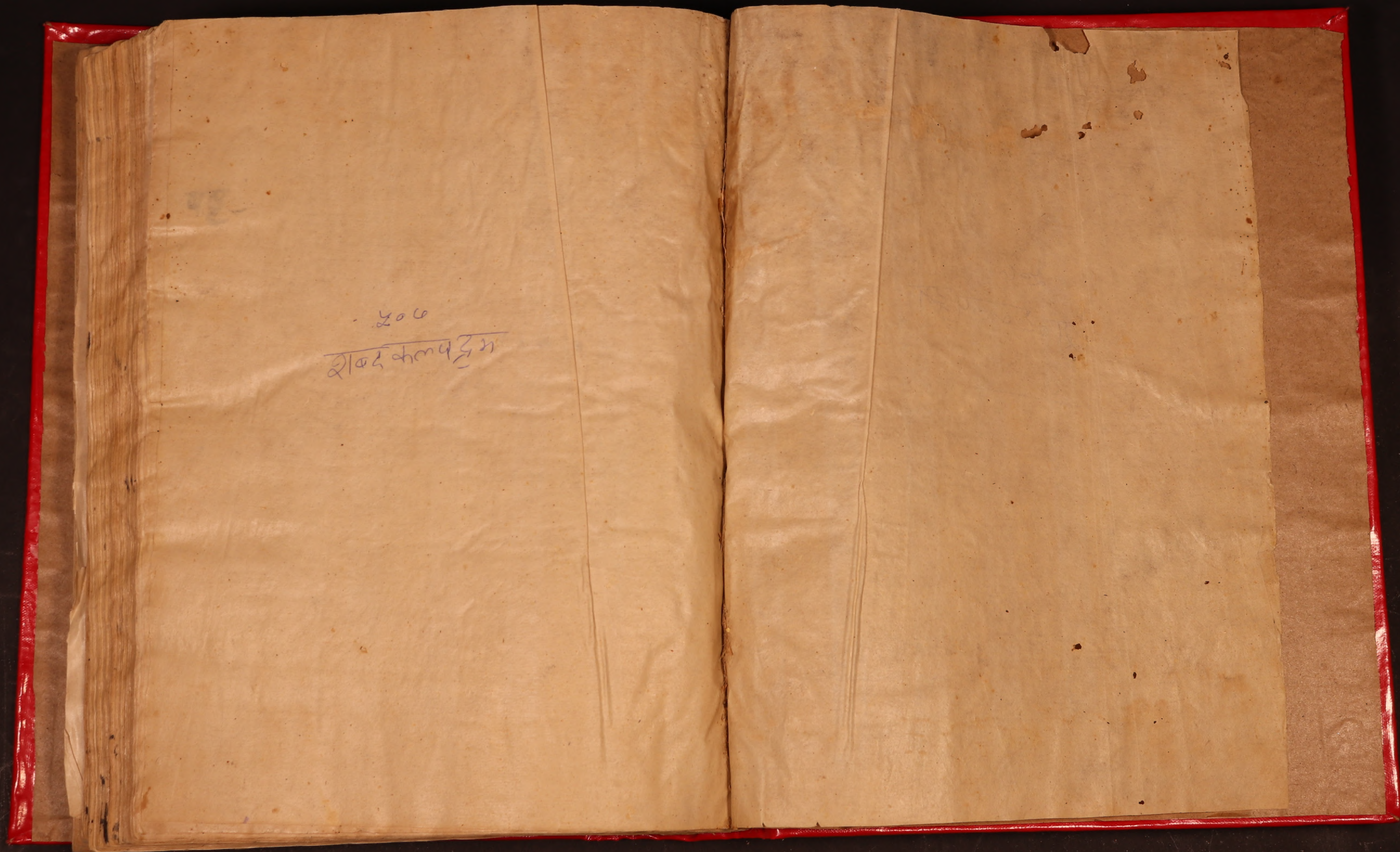

पृष्ठ

५०६
महाराष्ट्र

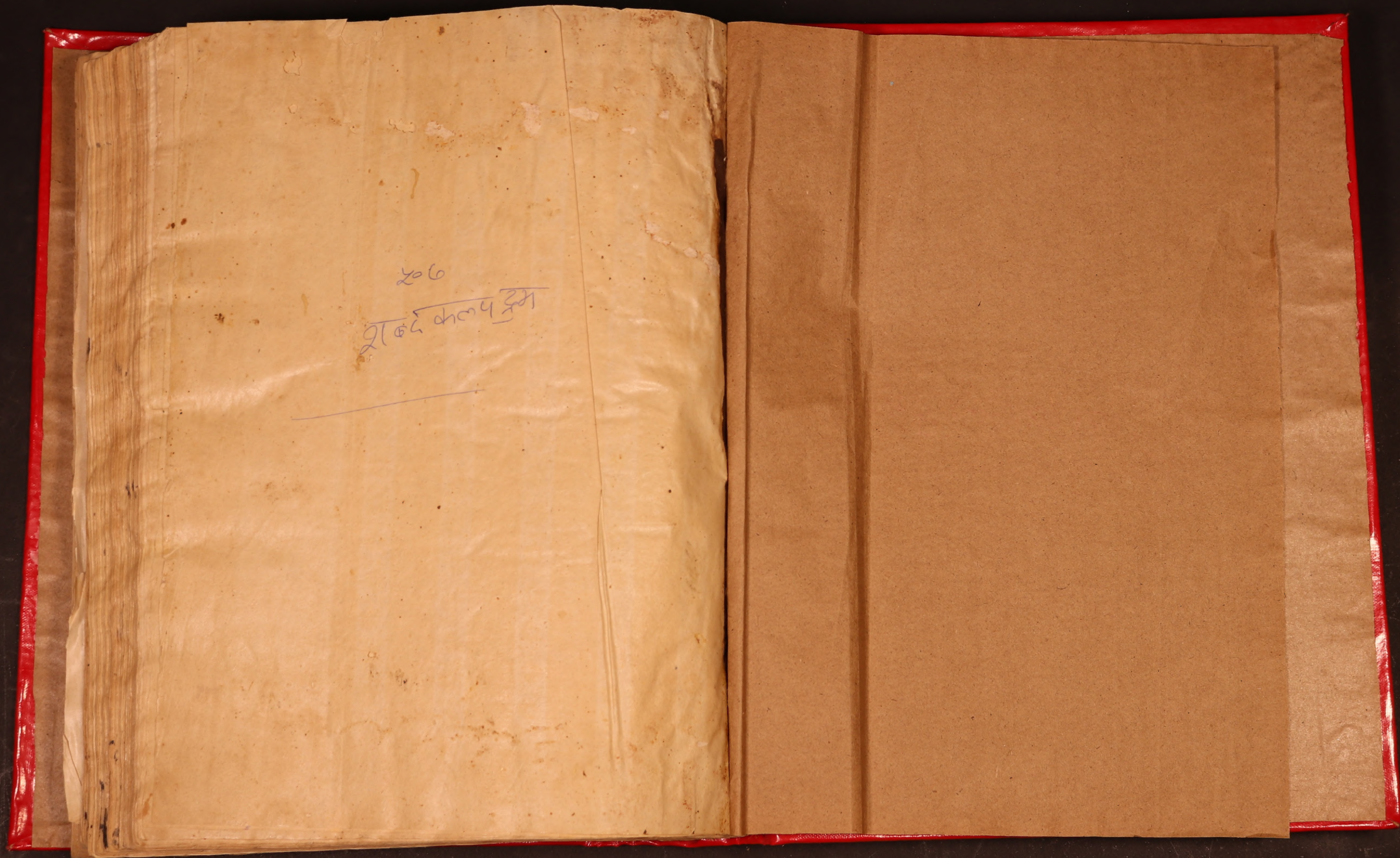

200
45 hwy 2012

२०८
२०८५

206

21 02 1942

